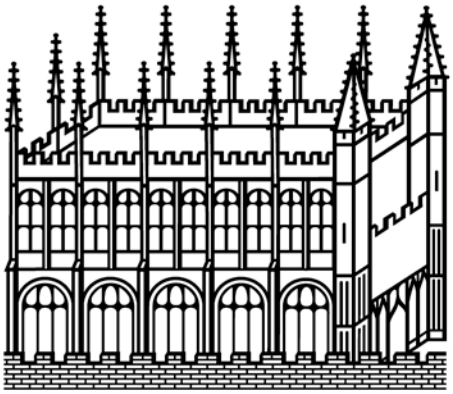

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

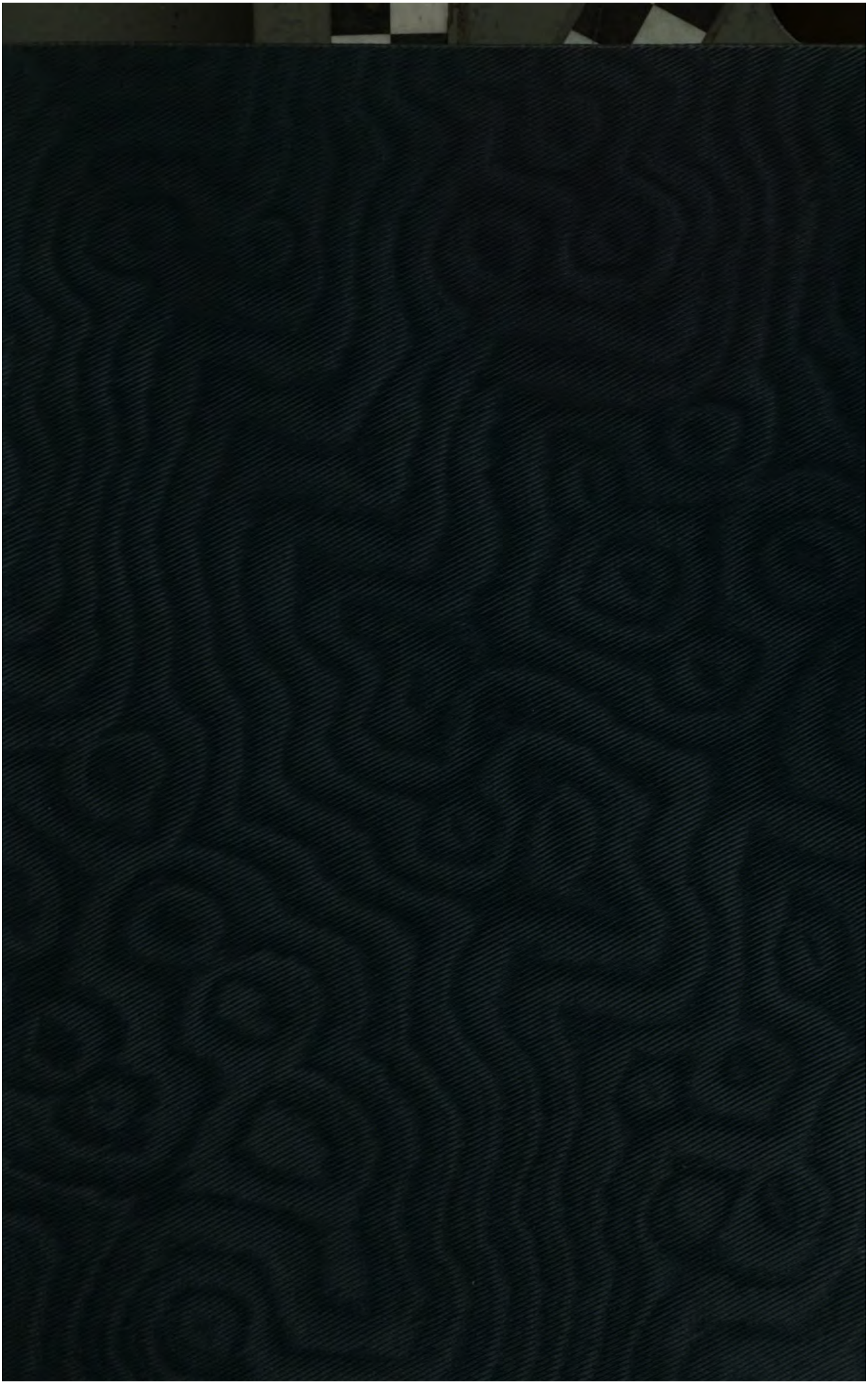

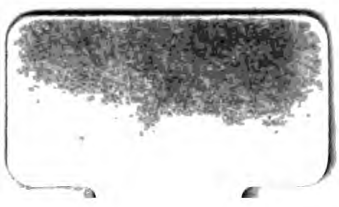

سے انتہاے عہد شاہ عالم تک لکہا مترجم منشی گوکل پرشاد صاحب۔

ترجمہ مغازی الرسول۔ مسمے بمغازی الصادقہ حصہ اول تاریخ واقدی عربی کا ترجمہ ہے یہ مجموعہ یہ ترجمہ اردو ہر چہار جلد کتاب واقدی رخ کا ہے یعنی فتوح المغازی فتوح الشام فتوح المصر فتوح العجم یکجائی اور علیحدہ علیحدہ بہی طبع ہوا ہے فتوح الشام و فتوح المصر۔ اردو جو بار دیگر طبع ہوے۔

کارنامہ سکندری۔ جملہ احوال سکندر نامہ مولفہ منشی گوکل پرشاد۔

فتوح العجم۔ مسمی الغزوہ عرب اخیر جلد تاریخ واقدی کا عربی سے اردو مین ترجمہ حرف بحرف ہو کر بوفور خواہش شائقان طبع ہوا۔

مجموعہ ترجمہ اردو فتوحات واقدی۔ جسمین مغازی الصادقہ یعنی ترجمہ مغازی الرسول۔ ترجمہ فتوح الشام۔ ترجمہ فتوح المصر ترجمہ فتوحات عجم۔ شامل ہین تاریخ اسلام کے لئے مثل ارمغان ہے۔

منتخب التواریخ اردو عبد القادر بدایونی کی تصنیف ہے مولوی احتشام الدین صاحب مرادآبادی نے بایماے مالک مطبع ترجمہ کیا۔

ترک جرمنی۔ ملکہ معظمہ دام اقبالہا کے شوہر عالیمقدار کا سوانح عمری۔

رسالہ چہل جواب تاریخی منشی دیبی پرشاد صاحب ساکن بہوپال نے ایک صاحب کے سوالات کا جواب از روی تاریخ دیا ہے

آثار الصنادید۔ یہ کتاب تاریخ کی نایاب ہے عمارات وغیرہ دہلی کا حال ہے مصنفہ حضرت جواد الدولہ سید احمد خان بہادر عارف جنگ باب پہلا شہر کے باہر کی عمارتون کے حال مین۔ باب دوسرا۔ قلعہ معلے کے عمارتون کے حال مین باب تیسرا۔ خاص شہر شاہجہان آباد کے حال مین۔

باب چوتہا۔ دہلی اور دہلی کے لوگون کے حال مین

نظم الممالک۔ ترجمہ اقوام المسالک فی معرفۃ احوال الممالک تاریخ سلطنت یورپ۔

جنتری کلان ۱۸۷۷ع جسمین اس مرتبہ عمدہ عمدہ کارآمد چیزین مندرج ہین۔

جنتری خرد ۱۸۷۷ع

گنجینہ سروری۔ معروف بگنج تاریخ درحقیقت اسم بامسمی ہے تصنیف جناب مفتی غلام سرور صاحب لاہوری۔

عجائب المخلوقات۔ اردو بہ ترجمہ جدید چہپی ہے

تاریخ پٹیالہ۔ عمدہ تاریخ پٹیالہ کی جناب خلیفہ محمد حسن صاحب نے تالیف فرمائی۔

مجموعات علم وغیرہ کتب نایاب زمانہ

عجائب المخلوقات اردو۔ تمامی مخلوقات عجیب کے اشکال اور احوال اسمین مندرج ہین یا تصویرات نہایت عمدہ چہپی ہے۔

ایضاً۔ رنگین۔

عجائب المخلوقات اردو۔

مطلع العلوم و مجمع الفنون۔ حکیم واجد علی خان تخلص واجد۔

ترجمہ اردو مطلع العلوم و مجمع الفنون۔ منشی زین العابدین خان مرحوم۔

معلومات آفاق۔ یہ کتاب اسم بامسمے ہے اسمین تمام دنیا کے حالات اور وسعت اور آبادی و ویرانی مع رنگ مع تصویرات

ایضاً۔ بلا رنگ مع تصویرات۔

مطلع العجائب۔ ترجمہ معلومات الآفاق مذکورہ بالا

ریاض الفردوس۔ مصنفہ مولوی محمد حسن خان صاحب مثل مطلع العلوم۔

اعجاز عیسوی۔ اردو تراکیب عملیات و نقوش مجربہ مطبوعہ مطبع گلزار محمدی۔

اعجاز خسروی۔ تصنیف حضرت امیر خسرو دہلوی جسمین صنایع و بدایع لفظی و معنوی ہر قسم کے مرتسم ہین شامل ہے اوپر پانچ رسایل کے یہ کتاب کاغذ پرکار و عمدہ پر چہپی ہے۔

عجائبات فرنگ یعنی حالات ملک انگلستان و کیفیت سفر یوسف خان کمل پوش نامی سیاح ممالک یورپ قابل دید ہے۔

اندرجال۔ اردو اسمین ہر قسم کے نقش و شعبدہ و منتر ہین

جنہون نی ۱۸۴۸ع مین یارقند کا سفر فرمایا
مضمن حالات اوس دیار کے
قصص الانبیار - اردو مولفہ محمد طاہر در حالات انبیار
قصص انبیار اردو مطبوعہ شعلہ طور
عجائب القصص - اردو دو جلد انبیار واولیار
کے حالات مبسوط ہین -
تاریخ بغاوت ہند مسمی بہ بحار بے نظیر - محمد ۱۸۵۷ع کی
تاریخ بغاوت ہند اسمین اکثر مقامات کے مفصل
حال موقعہ کے درج ہین چند انگریزی کتاب
سے پنڈت کنہیا لال صاحب مقدم نے ترجمہ
و تالیف کیا -
تاریخ کیپ - منشی برج سہوکن لال صاحب
رجسٹرار جج سمال کاز کورٹ بہادر اودے نے
جزیرہ کیپ کا حال تحریر فرمایا
تواریخ بنگالہ - گلدستہ حیرت - حالات مشاہدہ
باغ بکاولی مع نقشہ از محمد یعقوب صاحب
تاریخ جیپ لہ - از منشی عنایت احمد صاحب مالا بیسمیم اسلام
حیات افغانی - جناب محمد حیات خان بہادر ڈائرکٹر
اسسٹنٹ کمشنر پنجاب کی تصنیفات سے یہ
کتاب مبسوط تاریخ افغانستان و جغرافیہ و اشیار
تجارت ملکی اور بود و باش ساکنان اوس
ملک کا بلیغ نقشہ -
گلدستہ قنوج - یہ تاریخ قنوج کی ہے
تصنیف منشی کشوری لال صاحب
صدر امین ممالک مغربی و شمالی
تاریخ پنجاب مسمی بہ سیر پنجاب -
مطبع مصنفہ منشی نام صاحب
یہ کتاب مفصل تاریخ پنجاب
ہے -
سیر سیاح سفرنامہ - منشی سیلن داد خانصاحب
سیاح مع غزلہاے مشاہیر لکھنؤ و کانپور -
تاریخ ستارہ ہند مشتمل حالات شاہان ہند
و مخصوص اودھ -
ریاض الاخبار - ذکر حالات امرای بند جنکو
گورنمنٹ سے سلامی کا حکم ہے -
ایضاً کاغذ خانی -
تاریخ گورکھپور - نہایت عمدہ طبع ہوئی ہی
تاریخ مسعودی - سپہ سالار حضرت مسعود
غازی کے احوال مین -

تاریخ تجارت روس - جسکو وہ سطلے گورنمنٹ
پنجاب کے عہد سکرٹری جناب ارایچ ڈیوس
صاحب بہادر نے شنٹ گوئر پنجاب وغیرہ نی ۱۸۶۱ع
مین تالیف فرمائی مع نقشجات خوشنما و کاغذ عمدہ
کمیشن بردہ - جسکو بابو داسودر داس صاحب
سنسکرت پاٹشالہ اگرہ کالج نے انگریزی سے اردو مین
ترجمہ فرمایا اسمین تحقیقات و سرویہ کرنیل فیر صاحب
بہادر رزیڈنٹ بردہ کو سمارا بہ بلہرا و کانگوا
رئیس بردہ کیلکٹ سے اور روئیداد انہار
گواہان سی کاغذ عمدہ ہے -
تاریخ راج پرستی - اردو کارنابھای راجاے
اودیپور راجپوتانہ جو ملک میوار مین راج
سمندر تالاب کے اوپر طاقون مین کندہ
ہے اوسکو سیجر ایس بردس صاحب بہادر
ایڈیکٹان جے جی ٹیلر صاحب بہادر
اسسٹنٹ گورنر جنرل راجپوتانہ نے ایک
عالم برہمن جادو رای نام سے بنوا داشتیان
اوس کنندی کو انگریزی مین نقل کیا ہے
سرنج کامل منشی دیبی پرشاد صاحب
نے نہایت ہمت کے ساتھ سنسکرت
سے اردو مین ترجمہ کیا اور جو نام وغیرہ
ایسی سنسکرت مین ہے کہ جنکا اردو مین پڑھنا
بھی آسان ہو اوسکو اردو اور دیوناگری دونون
مین مکمل بامطبوعہ مطبع کانپور -
تاریخ گلشن پنجاب مع نقشجات مولفہ پنڈت
دیبی پرشاد و کپتان کلارک ممالک مغربی و شمالی -
انیس السالکین حصہ اول - حالات ادمن
بطور جغرافیہ اور لین جاگرفی کا ترجمہ ہے
ایضاً عمدہ
ایضاً حصہ دوم
ایضاً حصہ سوم
تاریخ انگلستان - اسمین شاہان انگلستان کا
احوال ہے -
وقائع نگار انگلستان - کالبر صاحب کی تاریخ
انگلستان کا ترجمہ ہے جسمین جملہ احوال سلطنت
رومیون و انگلستان لکھا ہے -
ایضاً کاغذ خانی -
مرآۃ السلاطین - ترجمہ ہر سہ جلد سیر المتاخرین
حالات شاہان دہلی ابتدای سلطنت تا جاون

حمل کرده شود یقظهٔ او بر تعلق قلب و ظاهر عبارت حدیث اطلاق حال شریف است بی تقیید بحالتی دون حالتی و در بعضی روایات آمده است که فرمود من میشنوم آنچه میگوئید شما را حکایت پس جواب حق آنست که شیخ ابن حجر گفته فافهم و بالله التوفیق و آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم نهی میکرد از نوم بر روی افتاده کردن و در سنن ابی داؤد آورده که آنحضرت گذشت بر مردی که خواب میکند بر روی خود پس زد او را بپای مبارک خود و فرمود برخیز و بنشین که این نوم جهنمیه است و صاحب مواهب گفته که روی ترین نوم نوم بر پشت است و نوم بر روی از وی روی تر و گفته که ضرر میکند استلقاء بر پشت از برای راحت بی نوم انتهی و در احیاء العلوم میگوید که خفتن بر چهار وجه است خفتن بر ظهر رای معتبرین که نظر می کنند در آسمان و کواکب و فکر میکنند در آیات آن و خفتن بر یمین برای متعبدان و برخیزندگان برای نماز شب و خفتن بر یسار برای راحت گیرندگان بهضم طعام و خفتن بر روی برای نگون بختان و بیخردان او کما قال و خواب میکرد آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم گاهی بر فرش و گاهی بر قطع و گاهی بر پلاس و گاهی بر زمین و بود فراش وی از چرم که حشو او لیف بود چنانکه گذشت اینقدر از عادات شریف که متعلق بحال اکل و شرب و لباس و نکاح و نوم بود از کتاب مواهب لدنیه نقل کرده شد و جزئیات آداب درین ابواب و ابواب دیگر بسیار است در کتاب شرح سفر السعادة و شرح مشکات و جز آن مذکور است و در اینجا کفایت بآن کرده شد فقط

خاتمة الطبع

الحمد لله والمنة که درین اوان فیض اقتران بمیامن توفیق ربانی و از برکات عنایت سبحانی جلد اول کتاب مستطاب سعادت انتساب هدایت مآب مرغوب کافهٔ اهل دین و محبوب سائر مسلمین مصدر سعادت و فوقت مسمی به مدارج النبوة متضمن احوال ستوده خصال جناب حضرت سید المرسلین خاتم النبیین سرور کائنات خلاصهٔ موجودات مصداق لولاک لما خلقت الافلاک احمد مجتبی محمد مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم تصنیف جامع علوم معقول و منقول حاوی فروع و اصول افضل العلما اعظم الفضلا قدوة السالکین زبدة العارفین حضرت مولانا شاه عبد الحق محدث دهلوی بتصحیح مایلیق در مطبع آفاق مرجع ابر کرم بحر هم جناب منشی نولکشور صاحب دام اقباله بار دوم بماه نومبر ۱۸۷۶ع مطابق ماه ذی قعده ۱۲۹۳ هجری بحلیهٔ انطباع آراسته شد شعر قبول عالمش گردان خدایا ✦ پسندیده درآید در نظرها آمین ثم آمین

آنهارا که متعلق باوست چنانکه لذت والم و مانند آن نه انچه متعلق است بعین وادراک طلوع وغروب کار جسم است ودوی خود نائم است اگرچه قلب یقظان بود یکی بیدار باشد وچشم بسته بود و فجر طلوع کند درنمی یابد زرا اگرچه بیدار است دوم انکه آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم را دو حالتی است حالتی است که قلب وی نائم نیست واین اغلب است وحالتی است که نائم میگردد دل وی واین نادراست وقصه نوم از صلوة درین حالت بود گفت نوی که صحیح معتمد جواب اول است وثانی ضعیف است یعنی مختار آنست که عدم نوم قلب حالة دائمی است وثابت بود در جمیع احوال وعبارت حدیث نیز برین واقعست وبعضے هنوز اشکال باقی دارند وگویند که اگرچه ادراک طلوع فجر بعین است که قلب ادراک آن نکند ولیکن می باید که دریابد مر در وقت طویل زیرا که از ابتدا طلوع فجر تا روشن شدن آفتاب مدت طویله است که مخفی نماند مگر بر کسیکه مستغرق نوم است ودر فتح الباری گفته که این استبعاد مردود ست یا انکه احتمال دارد که قلب شریف آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در آنوقت مستغرق بوده باشد بوحی ولازم نمی آید ازین وصف او بنوم چنانکه در اوقات دیگر در یقظه مستغرق میگشت در حالة القای وی وحکمت درین بیان شریعت بود بفعل وحصول اتباع غیر زیرا که آن وقعست در نفس چنانکه در وقوع سهو در نماز گفته اند وچون در حالة صرف یقظه که چشم نیز بیدار بود سهو واقع شده باشد درین یقظه که سخن در آنست چرا واقع نشود ولهذا گفته اند صحابه رضی الله عنهم که بود آنحضرت که چون نوم میکرد بیدار نمی ساختیم اورا تا انکه خود بیدار میشد زیرا که ما در نیافتیم که در چه حال ومقام وی است صلی الله علیه وآله وسلم پس نوم وی وصلوة وی ونسیان وی از ان نه از جهت آفت نوم قلب بود بلکه از تصرف در حالتی بحالتی دیگر بود مثل آن بلکه بلند تر از ان تا سنت گردد برای ما کذا نقل صاحب المواهب من القاضی ابوبکر العربی المالکی وبعضے از متصوفه گفته اند که این ابتلای بجهت تعلق آنحضرت بتدبر وتوکیل بلال وعدم تفویض آن بتقدیر رب متعال واین سخن نیز ضعیف است زیرا که این توکیل توثیق وتاکید اهتمام بود بامتثال امر الهی سبحانه نه اتکال بتدبیر وبعضے گفته اند که معنی قول آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم لاینام آنست که مخفی نمی ماند برمن حالت انتقاض وضو یعنی آنچنان مستغرق نمی شویم در نوم که در نیابم وجود حدث را گویا که این قابل تخصیص کرده یقظه قلب را بادراک حالت انتقاض وضو واین بعید است زیرا که قول آنحضرت ینام عینی ولاینام قلبی جواب ست از قول عائشه رض که گفت بخواب میروی تو یا رسول الله پیش از انکه وتر کنی واینکلامی است که تعلق ندارد بانتقاض طهارت بلکه مطلق است بامر وتر پس باید که

تیامن که عادت شریف وی صلی الله علیه وآله وسلم بوده فرموده که ان الله یحب التیامن فی کل شی الحدیث یا بقصد تعلیم وارشاد امت که دل ایشان نمیخسپد انتهی و میتوان گفت شاید که بیداری و هشیاری دل در صورت جنب بر دست راست اشد و اقوی باشد بجهت قلق و عدم فراغت طبیعت که مذکور شد و چون بر دست چپ واقع شود کمتر و سست تر گردد بجهت فراغت طبیعت از جهت مدخلیت حکم طبیعت در نفس شریف آنحضرت در بعضی اشیاء و در بعضی احیان پس بیداری در هر دو صورت حاصلست و در بعضی صورت بیشتر فظاهر مقصود قوم ایمن باشد نعم ظاهر عبارت ایشان ناظر و موهم در انست والله اعلم و حدیث تنام عیناي ولا ینام قلبي صحیح است روایت کرده است آنرا بخاری از حدیث عائشه رضی الله عنها که گفت با آنحضرت آیا بخواب میروی یا رسول الله پیش از انکه وتر کنی پس فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم تنام عیني ولا ینام قلبي و صاحب مواهب لدنیه میگوید که عدم نوم قلب آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بسبب آنست که قلب چون قوی باشد در وی حیات خواب میرود او و قتیکه خواب کند بدن و بود اینحاله مر پیغمبر ما را صلی الله علیه وآله وسلم و مر کسی را که زنده گردانیده است حق تعالی او را بحجت خود و اتباع رسول خود روزی کرده است او را نصیبه ازان و نقل کرده است صاحب مواهب از یکی از بزرگان وقت خود که صاحب معارف و حقائق بود که گفت عیني ینام ولکن قلبي والله لا ینام و کیف ینام عاشق مسی مستهام ناظرا الی وجه الحبیب شاخص علی الدوام انتهی پوشیده نماند که در حصول نصیبه از حیات قلب و عدم منام قلب که صاحب مواهب آنرا لازم و ثمره و نتیجه حیات دانسته است مر بعضی اولیا را بمقدار محبت الهی جل جلاله و متابعت حبیب وی سخن نخواهد بود اگرچه دعوی اشتراک اینحال میان آنحضرت و غیر وی صلی الله علیه وآله وسلم و ذکر این عبارت و مقال بر باگران می آید و اگر باشد هم ترتب احکام آن از عدم انتقاض وضو و مانندان منتفی خواهد بود که آن از خصائص آنحضرت است صلی الله علیه وآله وسلم و شنیده شده است که بعضی از جمله صوفیه در قریب این زمان دعوی پندار و لی میکرد و ندوار خواب بر بیخاستند و نماز میکردند بی انکه وضو کنند و ادعای فقاهت هم درین مسئله مینمودند که غلبه مشترک است که مصحح قیاس ست و این از جهل است و شرط قیاس عدم اختصاص حکم است بمنصوص علیه و بالله التوفیق ماند انکه در حدیث لا ینام قلبي و حدیث نوم آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم لیلة التعریس در وادی از نماز صبح تا انکه برآمد آفتاب و گرم شد و بیدار کرد آنحضرت لشکر را از انکال آورده که چرا طلوع آفتاب را چون بیدار بود در نیافت و جواب داده است نووی ازین انکال بدو جواب یکی انکه قلب ادراک نمیکند از محسوسات مگر

وآله وسلم طباع بشری اقتضا میکرد میل ایشان را با با و قرابت پس در کثرت وجود نساء و کثرت ایشان با
معجزات و اظهار کمال بود ظاهراً و باطناً صلی الله علیه وآله وسلم واصحابه اجمعین تنبیه حدیث حبب الی من دنیاکم
ثلث مشهور بر زبانها اینچنین شده و امام غزالی در احیاء العلوم و صاحب کشاف در تفسیر سوره آل عمران
و در کثیری از کتب فقها اینچنین واقع شده و بر ین عبارت اشکال وارد است که صلوة از دنیا نیست ارباب
تحقیق محدثین میگویند که بعد از تتبع طرق و استقصاء آن در آن معلوم کردیم که لفظ ثلث نیست پس اشکال ساقط
است و در اکثر طرق لفظ من الدنیا هم نیست و بر ین تقدیر اشکال توجه ندارد و تحقیق اینمعنی در شرح حدیث
و بیان معانی و نکات آن در شرح مشکات کرده شده است فلینظره و صل در نوم آنحضرت صلی الله علیه
وآله وسلم نوم آنحضرت بر قدر اعتدال بود و نمی کرد نوم فوق قدر محتاج الیه و منع نمیکرد نفس را از قدر محتاج
الیه و ازینجاست که در احادیث واقع شده است که نمیخواست کسیکه ببیند و یرا صلی الله علیه وآله وسلم در منام
اگر آنکه میدید در آن و نمیخواست که ببیند در نماز مگر آنکه میدید در آن یعنی در قیام هم بودی و در منام هم بودی
چنانکه عادت شریف وی بود و در نوافل عبادات در شب گاهی بخواب رفتی و بعد ازان برخاستی و نماز کردی
باز بخواب رفتی همکذا چند بار بخفتی و برخاستی و در یصورت نیز درست می آید هر که خواستی در خواب یافتی و هر که
خواستی بیدار یافتی و خواب بر پهلوی ایمن کردی از جانب قبله و رخسار شریف بر کفدست راست نهادی
و در صورت تعریس ایستاده کردی ذراع را و نهادی سر بر کفدست تا آسان گردد بیداری و برخاستی برای
نماز و در سر نوم بجانب یمین تکیه گرفته اند که مشهور است و آن اینست که قلب معلق است در جانب ایسر پس
چون در جانب ایسر بخسپد دل در آسائش و راحت میباشد پس گران می آید خواب و چون بر شق ایمن بخسپد
دل در قلق میباشد و مستغرق نمیگردد نوم از جهت قلق قلب و معلق بودن وی طلب مستقر و میل وی بدان
و کثرت نوم و ثقل وی ادخل است در هضم طعام و گوارای وی و لیکن نوم بر یمین اعون است بر
قیام لیل و برخاستن برای نماز پس کسانی که طالب صحت بدن و آسائش قلب صنوبری اند چنانکه اطبا
نوم بجانب ایسر میکنند و آنانکه طالب صحت قلب معنوی و حیات حقیقی اند چنانکه القیا خواب بجانب یمین
اختیار کرده اند این نکته مشهور ست در میان قوم و صاحب مواهب میگوید که در سنن چیزیست زیرا که آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم خواب نمیکرد قلب وی خواه نوم بر جانب ایمن باشد یا ایسر و این حکم ثابت است
مر او را دائما و تعلیل باین نکته مستقیم نمیشود مگر در حق کسیکه خواب کند دل وی پس احسن تعلیل او بحب

وصل
نوم آنحضرت
صلعم

الازواج نیز بودند اما در انها که بکثرت این شان ومبالغه دران بودند بنظر نقص نباید نگریست حاش لله عیاذاً عن
ذلک بلکه باعتبار وجود این فضیلت وکمال افضل واکمل باید دانست از دیگران وبعضی از متقشعه زهاد که
صفت جهل ورهبانیت در ایشان ثابت است در حسن اعتقاد ومعقولیت این امر در می مانند وآنرا محض
از لذات حسیه دانند وندانند که درینجا اسرار وفوائد ومنافع مندرج است که در غیر آن نیست فعل سید الانبیا صلوات
الله علیه وآله وعلیهم در حسن لطافت ووجود کثرت ازواج در دلیل آن کافی است وفوائد ومنافع نکاح وجماع
بسیار است عمده آن وجود تناسل وبقا ودوام نوع انسانی تا مدتی که خدا خواسته است وقضاء حاجت ونیل
لذت ذوق مباشرت تمتع بنعمت واین منفعت است که در جنت میباشد از جهت عدم تناسل احتقان منی وجود مضار
در وی واز منافع آن غض بصر ودفع احتقان منی باستفراغ ازان وحفظ صحت ودفع مضار که حاصل میگردد
ازان چنانکه گذشت وحصول عف وکف نفس از وقوع ورافت زن ومرد واز فوائد نکاح زیاده تکلیف در قیام
بحقوق نسا وصبر بر ایذا وکج خلقی ایشانست واین فائده در باب آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم اشد واتم
واکمل عبادت است که متضمن اینچنین اجر جزیل نیست ودر مذهب حنفی مطلق تزوج
افضل از تجرد است وآنحضرت صلی الله علیه وسلم ترغیب کرده است امت را در نکاح وفرمود تزوج کنید زن
زاینده دوست دارنده را زیرا که من مکاثرت ومباهات میکنم بشما امتها را در قیامت ومنقول است از عمر بن الخطاب
رضی الله عنه که گفت که من جماع میکنم زنان را باوجود عدم میل من با ایشان بامید آنکه بیرون آرد خدا تعالی
از پشت من کسی را که بوی مکاثرت کند محمد صلی الله علیه وآله وسلم امتها را روز قیامت وآنحضرت ارشاد کرد
کسی را که استطاعت ندارد نکاح را بصوم که می شکند قوت باه وماده آنرا پس ظاهر شد که نکاح اعظم است در
اجر وثواب از صیام زیرا که امر نکرد بصیام مگر بر تقدیر عدم طول واستطاعت نکاح وشک نیست که چون مقصود
از نکاح تناسل باشد برای تکثیر امت محمدیه نکاح افضل باشد بی شبهه وفرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم
لا رهبانیة فی الاسلام ومراد برهبانیة ترک نکاح است واگر ترک نکاح افضل بودی هر آئینه مشروع گردانیده
شدی ودر دین ما که خیر ادیان است ویکی از فوائد تکثیر ازواج ومخصوص بذات اشرف آنحضرت است صلی الله
علیه وآله وسلم قصد تبلیغ احکام درونی ونقل محاسن آنحضرت واطلاع بر سیرت پاک وی که مطلع نتواند شد
به آن رجال چه بعضی از ازواج آنحضرت بودند که کشته شد پدر وعم وزوج وی چنانکه صفیه رض وبود پدرام حبیبه رض دشمن
رسول خدا در انوقت وغیر ذلک پس اگر اینها مطلع نمی بودند بر کمال حسن خلق وطهارت سیرت وی صلی الله علیه

کرده اند چنانکه گذشت وگفته است ابن عباس رضی الله عنه تزوج کنید زیرا که افضل این کسی است که بیشتر است نسائی اشارت میکند بذات شریف آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم یا عام باشد وشیخ ابن حجر گفته که ظاهر آنست که مراد ابن عباس رض بخیر پیغمبر ست صلی الله علیه وآله وسلم وخواص اصحاب او ید گفت بنده مسکین ظاهر آنست که مراد تمام امت باشد وباتفاق اهل عرف ابتهاج ومباهات وتفاخر وتمادح وتفاضل میان مردان در قوت جماع امری مقرر است وزیاده برین چه دلیل باشد که سید انبیا صلی الله علیه وآله وسلم مباشرت نیکار بود وزیاده از وظیفه نکاح که احرار اربع نساست اورا مباح شده واز عائشه رض مروی است که نرفت آنحضرت از عالم حلال نشد

اورا از نساء هرچه خواهد ومحبوب گردانیده شد بسوی وی نساء فرمود اصبر عن الطعام والشراب ولا اصبر عن هن ودر روایت انس آمده که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم فرمود تفضیل داده شده ام من بر مردم بچهار خصلت سماحت وشجاعت وکثرت جماع وشدت بطش رواه الطبرانی پس معلوم شد که قوت مباشرت نساء از کمال انسانیت خلیل الرحمن ابراهیم صلوة الله وسلامه علیه که ابو الملة وامام الحنفا است ساره که اجمل نساء عالمین است زوجه او بود وهاجره سریه او شد واز برای صحبت هاجره هر روز از شام ببراق می آمد از جهت کثرت شغف بوی وقلت صبر از وی وبود نزد داود علیه السلام نود ونه زن پس دوست شد زن دیگر را تا صد تمام شد سلیمان بن داود علیهما السلام طواف میکرد بر نود ونه زن وگویند نهاده شده بود در صلب سلیمان علیه السلام آب صد مرد واین معجزه وی علیه السلام بود مراورا سیصد زوجه وهزار سریه کذا فی المواهب واز اینجا توهم نکنند افضلیت سلیمان را بر حضرت سید ما صلی الله علیه وآله وسلم زیرا که مر آنحضرت را فضائل است که سائر فضائل در جنب آن محو دستور است وگرفت آنحضرت از جماع کفایت نبود مراورا دران وسلیمان علیه السلام نبی ملک بود ودادده شد مراورا ملکی که داده نشد مر کسی را که بعد او باشد واین کثرت نساء مراورا نیز از جمله آن ملک بود وآنحضرت بنوت وعبودیت وفقر اختیار کرده قوت جماعی که مر آنحضرت را بود صلی الله علیه وآله وسلم نیز داخل معجزه است که سیگفت بر تمامه نساء خود در یک شب واینشان یازده بودند ودر روایتی نه وتوفیق داده شده است میان این دو روایت که اول نبودند بعد ازان یازده شدند باکثرت صیام ومواصلت دران وشدت جوع که سنگ می بست بر شکم مبارک خود وقوت بدان بحکم عادت تابع است استعمال مقویات را از ماکول ومشروب ودر حق آنحضرت نادر بود یا معدوم وهمچنین حسن وجمال آنحضرت وصفای لون وی ولمعان وجه که در عادت باستعمال اطعمه لذیذه شبیه وملابسته بلباسهای ناعم وفراشهای لین حاصل میشود از معجزات بود واز عالم ظاهر نبود نعم بعضی انبیا علیهم السلام بحکم صلاح وقت وحکم الهی عدیم النکاح وطویل

الارتفاع

وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس گفت یا رسول اللہ کاشکے بگیری فراشی را بہتر و نرم تر ازین فرمود آنحضرت چہ کار میکنم من با دنیا نیست قصہ و داستان من و داستان دنیا مگر مانند سواری کہ سیر کرد در روز گرم تابستان پس ایستاد ساعتی در سایہ درختی پشتہ برداشت و گذاشت آنرا و از ابن مسعود آمدہ رضی اللہ عنہما کہ گفت در آمدم بر پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و وی در غرفہ ایست گرم گویا کہ حمام است و خفتہ است بر حصیری کہ تاثیر کردہ است در پہلوی مبارک وی پس گریہ کردم من پس فرمود چہ چیز در گریہ آورد ترا یا عبد اللہ گفتم یا رسول اللہ کسریٰ و قیصر بر فراشہای خز و دیبا و حریر بخسپند و تو بر حصیر فرمود آنحضرت گریہ مکن یا عبد اللہ ایشان را دنیاست و ما را آخرت و مضمون این حدیث در حدیث عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ بتفصیل تر و زیادہ تر ازین وا فتادہ و گفتہ کہ افتادہ بود آنحضرت بر حصیری و نبود بر بدن مبارک وی جز ازاری و حصیر تاثیر کردہ بود در پہلوی وی و در گوشہ خانہ قبضہ از جو بود مانند صاعی و چرمی بدیوار خانہ آویختہ پس ریخت سہ رود چشم من اشک را گفت چہ چیز در گریہ آورد ترا ای پسر خطاب گفتم یا نبی اللہ چہ کنم کہ نگریم کسریٰ و قیصر در ثمار و انہار بر تخت زر و فرش دیبا و حریر و تو پیغمبر خدا و برگزیدہ وی بر حصیر افتادہ باین حال فرمود یا ابن الخطاب راضی نیستی تو کہ باشد مر ایشان را دنیا و ما را آخرت و در روایتی آمدہ کہ بر حصیری کہ بعض او بر تراب بود و در زیر سر مبارک بالشی بود از پلاس محشو بلیف و آمدہ کہ فرمود آنحضرت این قومی اند کہ شتاب دادہ شد برای ایشان طیبات ایشان در دنیا و ما قومی ایم کہ دیر نہادہ شد طیبات ما در آخرت و در روایت کردہ شدہ است کہ بود آنحضرت کہ اگر نہادہ میشد برای وی فراش می خفت بران و اگر نہ میخفت بر زمین **وصل** در سیرت آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در نکاح و جماع باید دانست کہ جماع یکی از اسباب حفظ صحت است و احتمان منی و احتباس آن داشد است بران موجب ضعف قوی و سد مجاری آن و باعث حدوث امراض رویہ است مثل وسواس و جنون و صرع و غیر آن و لیکن بشرط قوت و اعتدال مزاج بی افراط و تکثیر و ہر کہ را قوت بیشتر و شدید تر ترک جماع او را مضر تر و بود قوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اکثر و او فز از قوای سائر ناس ابن سعد از طاؤس و مجاہد روایت کردہ است کہ دادہ شدہ بود آنحضرت را قوت چہل مرد در جماع و در روایتی چہل و چند مرد از مردان بہشت و نزد احمد و نسائی و حاکم از حدیث زید بن ارقم مرفوعا آمدہ کہ یکی را اہل جنت را دادہ میشود قوت صد مرد در اکل و شرب و جماع و شہوت و از صفوان بن سلیم مرفوعا آمدہ کہ آوردہ مر جبرئیل دیگی پختہ پس خوردم از ان دیگ پس دادہ شدم قوت چہل مرد را در جماع و در بعضے احادیث آمدہ دیگی از ہریسہ و محدثان حکم بوضع این حدیث

وصل نعل آنحضرت

واز مغیره بن شعبه آورده وصه فرستاد برای آنحضرت دو موزه پس پوشید آنها را وصل واما نعل آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم و نعل چیزی را گویند که بپوشند بآن قدم را اگر پوشیده شود بآن شتالنگ موزه است
والا نعل در صحیح بخاری از انس آمده که بود نعل آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دو قبال و قبال زمام نعل
و آن دوال است که میباشد در میان دو انگشت و ترمذی در شمائل از ابن عباس آورده که دو قبال بود که
دو تو بود شراک آنها و از ابو هریره مرفوعاً آمده که گفت وقتی که نعل بپوشد یکی از شما پس باید که ابتدا کنند بیمین
و چون نکشد ابتدا کند بشمال الحدیث و در حدیث آمده که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نهی کرد از مشی در نعل
واحد و وجهش آنکه این وضع نامطبوع است و احتمال لغزش نیز دارد و بعضی گویند و سبب حدوث بعض امراض
میگردد و در روایتی از عائشه رضی آمده که پوشیده است آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در خانه خود یک نعل و احتمال
دارد که برای گرفتن چیزی برخاسته باشند و راه قریب باشد و در یکجانب یکپای احتمال ثلوث باشد پس
مشاهده کرد و پوشید همان جانب را و احتمال دارد که برای بیان اصل جواز باشد خصوصاً درین طور صورتی و
در مواهب از ابو داود و ترمذی آورده که نهی کرد آنحضرت از ایستاده نعل پوشیدن و بعضی از علمای تمثال
نعل شریف را در تالیف جدا بیان کرده و فضل و نفع و برکت آن بیان کرده و در مواهب تجربه آن برای
دفع وجع بنهادن آن تمثال در موضع وجع و حصول امان از بغی آفات و علیه و خرید از هر شیطان مارد و شر
هر حاسد و تیسیر طلق براه ذکر کرده و قصائد در مدح آن و بیان فضائل آن انشار نمودند وصل واما فراش

وصل فراش آنحضرت عم

آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در صحیحین از عائشه رضی الله عنها آمده که گفته بود فراش رسولخدا صلی الله علیه
وآله وسلم که خواب میکرد بران چرمی که حشو آن پوست درخت خرما بود کوفته و روایت کرده است بیهقی از
حدیث عائشه رضی که گفت درآمد بر من زنی از انصار پس دید فراش رسولخدا صلی الله علیه وآله وسلم قطیفه
دو تا کرده شده پس فرستاد آن زن بسوی من فراشی را که حشو وی پشم بود پس درآمد بر من رسولخدا صلی الله علیه وآله وسلم پس فرمود
چیست این ای عائشه گفتم یا رسول الله فلان زن انصاریه درآمد بر من پس دید فراش ترا پس فرستاد این
فراش را فرمود پاره گردان ای عائشه پس بخدا سوگند اگر خواهم من روان میگرداند با من خدا تعالی کوههای
طلا و نقره را یعنی این زهد و ریاضت من نه از ممر فقر و نیستی میکشم بلکه باختیار میکنم بمحبت مولی خود و طلب
رضای وی تعالی و احمد در مسند خود و ابن حبان در صحیح خود و بیهقی از حدیث ابن عباس آورده که درآمد عمر
رضی الله عنه بر رسولخدا صلی الله علیه وآله وسلم و آنحضرت بر حصیر افتاده بود و اثر کرده خسها در پهلوی مبارک

بود که سطر محمد فوق بود و سطر مشوسطر رسول و بعد از وی الله و گفته و اما قول بعض شیوخ که اسم جلاله سطر اعلی بود و محمد تحت و رسول وسط تصریح نمی یابم من بدان در هیچ حدیثی بلکه روایت اسمعیل ظاهرش مخالف آنست زیرا که گفته است سطر اول محمد و سطر ثانی رسول و سطر ثالث الله کذا قال صاحب المواهب و اما تختم اکثر اخبار و آثار بر انند که در یسار بود و در یمین نیز آمده و صاحب مواهب میگوید که جائز ست تختم در یمین و یسار و اختلاف کرده اند مردم که افضل کدام است پس بعضی گفته اند یسار و این نص امام احمد است در روایت صالح از وی که تختم در یسار احب است بسوی من و همین است مذهب مالک که میپوشید در یسار و همچنین احمد و شافعی ظاهرا مذهب امام ابی حنیفه نیز همین است والله اعلم و در صحیح مسلم از انس رضی الله عنه آمده که گفت بود خاتم آنحضرت در این انگشت و اشارت کرد به خنصر از ید یسری و همچنین در روایت ابی داود از ابن عمر رضی الله عنه آمده که آنحضرت تختم در یسار میکرد و ذکر کرده اند بعضے حفاظ که تختم در یسار مرویست از عامه صحابه و تابعین و ترجیح کرده اند تختم در یمین را و این قول ابن عباس رضی الله عنه و عبد الله بن جعفر است و از آنحضرت نیز تختم در یمین روایت کرده اند پس بعضے میگویند که شاید که گاهی در یمین میپوشید و گاه در یسار و بعضے گفته اند که تختم در یسار آخر الامرین است یعنی تختم در یمین منسوخست و حق آنست که در صحت آنها سخن است ذکر هذا کله صاحب المواهب و در بعضے روایات آمده که آنحضرت گاهی در خاتم رشته می بست از برای تذکر شی و یاد داشت آن تا فراموش نگردد و در پوشیدن دو خاتم یا زیاده کراهت است خصوصا که از فضه باشد صاحب مواهب میگوید که از عبارت کراهت ظاهر میشود که حرام نیست و در اصل در پوشیدن خاتم نیز خلاف است کثیری از اهل علم مباح داشته اند بی کراهیت و بعضے مکروه داشته اند اگر قصد زینت کند و بعضے مکروه دارند مگر ذوی سلطانرا یعنی صاحب سلطنت و خداوند حکم را و در حدیث نیز اینچنین آمده است و نیز آنحضرت که خاتم ساخت بجهت آن ساخت که بر خاست مناشیر زرین بملوک و امرای وقت که کسری و قیصر و نجاشی باشند پس گفته شد مر آنحضرت را که ایشان قبول نمیکنند و نمیخوانند کتابی را که بی خاتم بود پس ریخت آنحضرت خاتم را و نقش کرد در وی محمد رسول الله و ابن عبد البر نقل کرده است لبس خاتم را مطلقا و ایشان حدیثی می آرند که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم خاتم ساخت اما نپوشید و بعضے گویند چند روز پوشید بعد ازان بینداخت والله اعلم و اما لبس خف پوشیدن آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم موزه را و مسح کردن بران بصحت رسیده و ترمذی از بریده آورده که نجاشی پیشکش کرد برای آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم فرستاد دو موزهٔ سیاه ساده پس پوشید آنحضرت آنها را پیش از وضو کرد و مسح کرد بر آنها

که چه شد مرا که می یابم از تواریخ اصنام پس انداخت آن مرد آن خاتم را و در حدیث ترمذی من صغر بضم صاد و سکون
فا و وهی بمعنی شبه است و همچنین مکروه است خاتم رصاص و نحاس و تجویز خاتم حدید بحدیث صحیحین که آنحضرت
بخاطب واهبه نفس فرمود اطلب ولو خاتماً من حدید ضعیف است چه اینجا لبس آن خاتم معلوم نمیشود بلکه مراد شی
قلیل حقیر است و در سنن ابو داود باسناد جید از معیقیب آمده که خاتم آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم از حدید بود
که پیچیده شده بود بروی فضه والله اعلم واما خاتم ذهب در صحیحین از براء بن عازب و ابی هریره آمده رضی الله
عنهما که گفت نهی کرد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم از خاتم ذهب و هم در صحیحین از ابن عمر رض آمده که آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم ساخت خاتمی را از ذهب پس ساختند مردم نیز خواتیم از ذهب پس برآمد آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم بر منبر شریف پس انداخت از دست مبارک خاتم را و انداختند مردم نیز و نهی کرد از
تختم بذهب و همین است مذهب ائمه اربعه و اکثر علما و آنکه از بعضی صحابه آورده اند که خاتم ذهب داشتند غریب
است و بخاری در تاریخ خود نقل کرده که کشیدند از دست ابی اسید که صحابی بدری بود در وقت موت وی خاتم از
ذهب والله اعلم و در روایتی آمده که چون انداختند مردم خواتیم ذهب را برنداشت یکی از صحابه خاتم خود را
از زمین گفتند چرا برنمیداری مال تست بردار آنرا گفت برندارم هرگز چیزی را که نهی کرده آنحضرت ص از آن
و مکروه داشت آنرا واما خاتم عقیق از انس رضی الله عنه آمده که رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم فرمود تختم کنید
بعقیق و بدین معنی سزاوارتر است بزینت و در روایتی آمده است تختم کنید بعقیق پس بدرستیکه آن نفی میکند فقر را
و در روایت عائشه آمده رضی الله عنها فانه مبارک و در حدیث فاطمه ع آمده رضی الله عنها که گفت آنحضرت
کسیکه تختم کند بعقیق همیشه خیر بیند و احادیث دیگر نیز آمده اما گفته اند که ثابت نشده است از آنحضرت در
تختم بعقیق چیزی و از امیر المومنین علی ع رضی الله عنه مرفوعاً آمده که رسول خدا فرمود صلی الله علیه وآله وسلم
تختم بر یاقوت اصفر منع میکند طاعون را و اسناد این حدیث ضعیف است واما فص خاتم در روایت بخاری
از انس آمده که خاتم از فضه بود و فص نیز از فضه بود و در روایت مسلم آمده خاتم از فضه بود فص حبشی چنانکه
گذشت و گفته اند که شاید دو خاتم بود یکی اینچنین و یکی آنچنان یا در وقتی این بود و در وقتی آن واما نقش خاتم
در صحیح مسلم از انس آمده که رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم ساخت خاتمی را از نقره و نقش کرد در وی محمد
رسول الله و منع کرد مردم را که نقش کنند در خواتم خود این را و در روایت بخاری و مسلم آمده که نقش خاتم
سه سطر بود محمد سطری و رسول سطری والله سطری و در فتح الباری گفته که ظاهر آنست که کتابت برین ترتیب

علیه وآله وسلم که میجست از جامه پیش را و می دوشید شاة خود را و میدوخت نعل خود را و گفته اند که شاید که پیش
در ثوب شریف وی از کسی دیگر افتاده باشد بی آنکه از بدن لطیف وی پیدا شود و ممکن است که گفته شود که
اطلاق فلی اینجا مجاز است از تفحص مثل خس و خاشاک و بعضے حشرات صغیر که می افتاده باشد که در بعضورت
فلی است یعنی در جامه خود نگاه میکرد و میجست آنرا و پاک میکرد و شبه آنکه مردم پیش میجویند و در ذهن این مسکین
همین معنی می نشیند و قرار می یابد و الله اعلم بحقیقة الحال علی وجه الکمال و در مواهب باین عبارت می آرد
که پیش ایذا نمیکرد او را تعظیما و تکریما صلی الله علیه وآله وسلم و این عبارت ظاهر نفی ایذای پیش میکند نه وجود
آنرا و تواند که کنایت از نفی ملزوم نفی لازم بود و صل و از جمله لباس شریف آنحضرت خاتم بود که میپوشید
آنرا در صحیحین از ابن عمر رضی الله عنهما آمده که رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم گرفت خاتمی را از نقره و بود
آن خاتم در دست مبارک وی و بعد ازوی بود در دست ابوبکرؓ و عمر و بعد ازوی در دست عثمان رضی الله
عنهم تا آنکه افتاد در بیر اریس بفتح همزه و کسر راو سکون تحتانیه نام چاهی است در جانب مسجد قبا و در حدیث
ترمذی آمده است که افتاد در بیر اریس از دست معیقیب بضم میم و فتح عین مهمله و سکون تحتانیه و کسر قاف
و سکون تحتانیه در آخر موحده نام خادم عثمانؓ است و صحابی است رضی الله عنه و آمده که هر چند خاتم را
دران چاه جستند و آبها را کشیدند و پاک کردند نیافتند و گفته اند که گویا دران خاتم سری بود که انتظام کارخانه
ملک و ملت که بود بدان بود چنانکه در خاتم سلیمان علیه السلام که بگم شدن آن تفرقه و فتور بملک ایشان راه
یافت چنانکه مشهور است و بعد از گم شدن خاتم شریف رسولخدا صلی الله علیه وآله وسلم نیز تفرقها و فتنها
بظهور آمد که ابتدار آن قتل عثمان رضی الله عنه بود و فتنه و هرج و مرج تا روز قیامت فرو نشست و هم در
صحیحین از انسؓ آمده که پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم پوشید خاتم نقره را که نگین وی حبشی بود و در معنی حبشی
اقوال است بعضے گویند از سنگ سیاه بود و بعضی گویند که سنگی بود که در حبشه پیدا شود و کان او در انجاست
و بعضے برانند که صانع او حبشی بود و می گرداند آنحضرت نگین خاتم را بجانب کف و در احادیث متعدده
آمده که دید آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در دست مردی خاتم از حدید فرمود چیست مرا که می بینم با تو حلیه اهل نار
پس فرمود مر او را که بسبار خاتم را از نقره و زیاده مکن بر مثقال و در روایتی تمام مکن او را بر یک مثقال و همچنین آمده مروی
که بروی خاتم شبه بود بفتح معجمه و اسکان موحده و کسر معجمه نیز میگویند نوعی از نحاس است که آنرا بهندی زبان
پیتل گویند ساخته میشود از وی اصنام تسمیه کرده شده بآن از جهت مشابهت مذهب در رنگ پس فرمود

وصل
در بیان خاتم آنحضرت

آمده است که آنحضرت بخانه ابوبکر آمده و در نیمروز متقنع از جهت ضرورت احتفا کرد نشناسد کسی او را نه آنکه تقنع عادت آنحضرت بود انتهی واین سخن از ابن قیم خطاست که گفته است که نقل کرده نشده است از آنحضرت وبجهت ضرورت بود نه عادت بود زیرا که در حدیث سهل بن سعد ساعدی آمده که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بسیار بسکر قناع را رواه البیهقی فی شعب الایمان ونیز روایت کرد بیهقی در شعب وابن سعد در طبقات از حدیث انس بلفظ کان اکثر التقنع پس این حدیث وجز ان رد میکند قول ابن قیم را که نقل کرده نشده است از ان حضرت که پوشیده است قناع را واما قول او که او نه نقل کرده شده است از هیچ یکی از صحابه که پوشیده است آنرا این نیز مردود است بحدیثی که روایت کرد آنرا حاکم در مستدرک بر شرط شیخین از قره بن کعب که گفت شنیدم رسول خدا را صلے الله علیه وآله وسلم که یاد کرد فتنه را ونزدیک نمود آنرا پس گذشت مردی متقنع در یومی پس گفت آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم این مرد در ان روز بر هدی خواهد بود پس ایستادم من تا به بینم که آن مرد کیست ناگاه عثمان بن عفان بود وسعد بن منصور در سنن خود از ابی العلا آورده که گفت دیدم حسن بن علی را رضی الله عنهما که نماز میکرد ومتقنع بود هر اس خود وابن سعد از سلمان بن المغیره آورده که دیدم حسن را رضی الله عنه که میپوشید طیالسه را ودر روایتی دیگر آمده که دیدم بر حسن طیلسان اذنی را واینکه ذکر کرده است ابن قیم از قصه یهود حافظ بن حجر گفته که استدلال باین در وقتی صحیح است که طیالسه از شعار یهود باشد وتحقیق برین نگشته باشد درین ازمنه پس داخل شد در عموم مباح وشیخ عزالدین بن عبدالسلام گفته که شنیدم که از اشعار یهود از غیر اهل ضلال شده باشد ترک آن از اضلال بمرور است او کما قال وگفته اند که انکار انس بجهت الوان طیالسه بود که زرد بودند ذکر هذا کله فی المواهب اللدنیه واز کبار مشائخ وصلحا منقولست که تطیلس میکردند وفی بهجة الاسرار وکان الشیخ عبدالقادر تطیلس وغالبا انکار ابن قیم آنرا ومبالغه دران بجهت آنست که آن فعل حضرت شیخ بود زیرا که ابن جوزی واتباع او بانکار این جناب گرفتار بودند تاب الله علیهم والله اعلم وچون بود آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم الطف الناس پیدا بود نشان آن در بدن شریف وی صلی الله علیه وآله وسلم که چرکین نمیگشت جامه وی بمماس بدن وی ونمی افتاد در جامه او پشه ونمی نشست مگس بر جامه وبدن وی صلی الله علیه وآله وسلم کذا جاء فی الحدیث ولیکن مشکل میشود این بحدیثی که روایت کرده است احمد در مسند وترمذی در شمائل از عائشه رضی الله عنها در وقتی که پرسیده شد چه کار میکرد آنحضرت چون در خانه میبود گفت کان رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم یخلی ثوبه ویحلب شاته ویخصف نعله بود آنحضرت صلی الله

گفته است شافعی که رخصت نکردم در لبس معصفر مگر از جهت آنکه نیافتم هیچ یکی را که حکایت کند از پیغمبر صلی الله
علیه وآله وسلم نهی از آن مگر آنچه گفت علی رضی الله عنه که آنحضرت نهی کرد مرا و نمیگویم نهی کرد شما را و میگوید
بیهقی که بتحقیق آمده است احادیث که دلالت دارند بر نهی علی العموم و ذکر کرد بیهقی حدیث مسلم را که هذا من لباس
الکفار و احادیث دیگر را پستر گفت اگر میرسید شافعی را این احادیث هر آئینه قائل میشد بآن پستر ذکر کرد
بیهقی باسناد خود بصحت رسیده است از شافعی که گفت وقتیکه بصحت رسید حدیث بر خلاف قول من عمل
کنید بحدیث و ترک دهید قول مرا و گفت بیهقی تبعیت کرد شافعی سنت را در مزعفر و گفت آنچه نهی کنیم مرد
را بهر حال مزعفر است و امر میکنیم او را که اگر مزعفر کرده باشد بشوید آنرا و متابعت او در معصفر اولی بود انتهی
پس معلوم شد که جامه معصفر و مزعفر هر دو منهی عنه است و در حدیث صحیح آمده است که آنحضرت نهی کرده از
مزعفر لیکن مشکل آنست که از ابن عمر آمده که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم رنگ کرده است بصفرة و در حدیثی
دیگر آمده است که رنگ میکرد جامهای خود را بزعفران پیراهن مبارک خود را و عمامه خود را رواهما الدمیاتی و نزد
ابو داؤد باین لفظ آمده که رنگ میکرد پوزش و زعفران جامهای خود را تا آنکه رنگ میکرد عمامه را نیز و همچنین
روایت کرده است از حدیث زید بن اسلم و ام سلمه و ابن عمر و لیکن گفته اند که این احادیث معارض نمیشوند
احادیث نهی را یا منسوخ اند والله اعلم و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دوست میداشت جامه سفید را
و میپوشید آنرا و میفرمود احسن ثیاب جامه سفید است باید که بپوشد آنرا زندهای شما و تکفین کنند در آن مردهای
خود را گاهی گلیم سیاه نیز میپوشید از عائشه رضی الله عنها آمده که گفت بیرون آمد آنحضرت در بامدادی و بود
بر وی مرط موی سیاه مرط بکسر میم و سکون را کسا از خز یا صوف ازار ساخته میشود بوی و در ذکر عمامه شریف
گذشت که دخل النبی صلی الله علیه وآله مکة یوم الفتح و علیه عمامة سوداء و لبس اسود مستحب است و مذهب حنفی
نیز همین است و جامه پشمینه پوشیده و اما تطلیس که عبارت است از پوشیدن سر بچادر و مانند آن و انداختن
طرفین آن بر کتفین پس گفته است ابن قیم جوزی که آن مکروه است منقول نیست از آنحضرت صلی الله علیه
وآله وسلم و نه اصحاب وی رضی الله عنهم بلکه در حدیث مسلم آمده است که رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم
ذکر کرد دجال را و فرمود بیرون می آیند با وی هفتاد هزار یهود اصبهان که بر ایشان طیالسه است و دید انس
رضی الله عنه جماعه را که بر ایشان طیالسه پس گفت چه عجب مشابه اند ایشان یهود خیبر و در حدیث ابی داؤد و
حاکم آمده است که من تشبه بقوم فهو منهم و در حدیث ترمذی آمده لیس منا من تشبه بغیرنا و آنکه در حدیث هجرت

تشدید میم موی سه دون جمه بضم جیم و تشدید میم که الام میکند و فرود می آید تا دوش و تحقیق آن در بیان حلیه
شریف گذشته است و از جابر آمده که گفت بود رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که میپوشید برد احمر خود را در عیدین
و جمعه و حله نام جفت جامه است ردا و ازار و حله نمی باشد مگر از دو جامه یا جامه که استر دارد احمر آنکه بخطهای سرخ
یافته اند چنانکه درین دیار ما الایجه میباشد و این از برود یمنیه است مشهور باین اسم بجهت نسخ خطوط سرخ
در وی و نیست مراد بدان سرخ صرف که منهی عنه است لبس آن و در صحیح مسلم از ابن عمر آمده که گفت دید آنحضرت
صلی الله علیه و آله و سلم بر من دو جامه معصفر گفت این لباس کفار است پس مپوش آنرا و از عبد الله بن
عمرو بن العاص آمده که گفت در آمدم بر پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم و بود بر من جامه معصفر گفت از کجا یافته
تو این را گفتم ساخته است آنرا برای من اهلیه من فرمود بسوز آنرا و اشتباه باشد بعضی مردم را از حدیث که
لبس احمر جائز باشد این خطاست مراد باحمر اینجا همان است که خطوط احمر دارد و همچنین اخضر که در حدیث ابی
رمثه واقع شده است که دیدم آنحضرت را صلی الله علیه و آله و سلم که بود بر وی دو برد اخضر و در حدیث عطاء
بن ابی یعلی از پدرش آمده که گفت دیدم رسول خدا را صلی الله علیه و آله و سلم که طواف میکرد مضطبع به برد
اخضر مراد بر وی است که در وی خطهای سبز است اگرچه درینجا حمل بر سر صرف نیز احتمال دارد اما متعارف
دیار عرب همان معنی است همچنین اصفر هم بمعنی آنکه خطهای زرد دارد و بعضی مردم حله نیز بمعنی جامه ابریشمی
فهمیده اند آن نیز خطاست تحقیق آنست که مذکور شد و صاحب مواهب از نووی نقل کرده است اختلاف
کرده اند علما در ثیاب معصفر پس اباحت کرده است آنرا جمعی از علما از صحابه و تابعین و من بعدهم و گفته
است که باین قائل است امام شافعی و ابو حنیفه و مالک رحمة الله علیهم و لیکن گفته است مالک لبس غیر
معصفر افضل است و در روایتی تجویز کرده است پس آن در بیوت و سراها و مکروه داشته است در محافل و اسواق
و جمعی گفته اند که مکروه است کراهت تنزیهی و حمل کرده اند نهی را برین زیرا که ثابت شده است که آنحضرت پوشیده
حله حمراء و جواب از آن معلوم شد و بعضی حمل کرده اند نهی را بر محرم حج یا عمره و این نیز تکلف است نیست دلیل
بر تخصیص و در مذهب حنفیه نیز اقوال است صحیح آنست که مکروه است کراهت تحریمی و جائز است با آن نماز
با کراهت و شیخ قاسم حنفی که یکی از ائمه حنفیه و محققین ایشان در مصر بود تحقیق کرده است که کراهت لبس احمر
از جهت لون است معصفر باشد یا غیر معصفر و صاحب مواهب گفته که بیهقی اتفاق کرده است مسئله را در معرفت
سنن و گفته که نهی کرده است شافعی مرد را از مزعفر یعنی جامه مصبوغ بزعفران و اباحت کرده معصفر را و

اینست و آنچه متعارف اهل دیار ماوراء النهر و هندوستان است که دو تکمه کند بر هر دو طرف گردن در عرف عرب متعارف
زنان است و تکمهای مردان بر سینه است و درین دیار اصطلاح برعکس اصطلاح آنجاست حکایت یاد دارم
که روزی در حرم شریف با یکی از یاران هند که تکمهای پیراهن او بر روش اهل هند بود نشسته بودم که یکی از علمای
عرب پیش ما میگردد و می آید و میرود و بجانب آن یار هند نگاه میکند عرض کرده شد که سیدنا چه می بینید و چه میجویند گفت
اینمرد شرم ندارد که لباس زنان پوشیده در حرم خدا نشسته است روایت از معویة بن قرة از پدرش که گفت آمدم
پیغمبر خدا را صلی الله علیه و آله و سلم در مسبطی از مدینه تا متابعت کنم آنحضرت را و بود تکمهای پیراهن او گشاده
پس در آوردم دست خود را در جیب قمیص آنحضرت پس مساس کردم خاتم نبوة را رواه الترمذی سیوطی میگوید
که این حدیث دلالت میکند که قمیص آنحضرت را جیب بود که ازار داشت و توهم کرده کسیکه نیست نزد وی علم نسبت
خلاف آن انتهی و بود طول ردای آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم چهار ذراع عرض وی دو ذراع و شبر و
از ابن عمر آمده که گفت در آمدم بر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و بر وی ازاری بود که تقعقع میکرد و آمده است
که آنحضرت را ارخا میکرد ازار را از پیش و بر میداشت و بلند میکرد از پس و از ابن عباس آمده که گفت دیدم رسول خدا
را صلی الله علیه و آله و سلم که ازاری بست زیر ناف خود پیدا می بود ناف وی و دیدم عمر را رضی الله عنه که ازار
می بست فوق سره و مروی است از ابو برده بن ابو موسی اشعری که گفت بیرون آورد بسوی ما و نمود ما را
عائشه رضی الله عنها رداء ازار را در شب مرقع و گفت قبض کرده شده است روح پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله
درین دو جامه باین صفة و گفت اسما بنت ابی بکر بود جبه آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم نزد عائشه
که چون فوت کرد آنرا من گرفتم و ما می شوئیم آنرا برای بیماران برای طلب شفا و پوشیده است آنحضرت صلی الله
علیه و آله و سلم جبه رومیه تنگ آستین را چنانکه در وقت وضو دستهای مبارک از آستین بر آورد و جبه بر کتفین
و پشت افگند پس دستها بشست و این در حالت سفر بود و در سفر جامه تنگ میپوشید و روایت کرده است انس
بن مالک که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم دوست میداشت و میپوشید جره را بکسر حاء مهمله و فتح موحده نوعی
است از برود که در وی حمرة است و از جابر بن سمره آمده که گفت دیدم من پیغمبر خدا را صلی الله علیه و آله و سلم
در شب ماهتاب و بر وی حله حمرا بود پس نظر میکردم گاهی بسوی قمر و گاهی بسوی آنحضرت پس بود آنحضرت
نزد من احسن از قمر صلی الله علیه و آله و سلم و از براء بن عازب آمده که گفت ندیدم من هیچ یکی را و در روایتی چیزی
را احسن در حله حمرا از رسول خدا و در روایتی ندیدم من ذی ملة را در حله حمرا احسن از رسول خدا و ملة بکسر لام و

میگویند این طریق لباس عرب و شعار ما شده است اگر کنم شناخته نمی شویم و عزت ما فوت میشود اما سخن درست
که چرا این عرف و شعار را ساخته اند که خلاف سنت است والله اعلم و بر هر تقدیر هر چه واقع شده است از حرمت
و کراهت از اسبال و تطویل ازار و جران مفید بقصد خیلاء و تکبر و تزین ست و اگر نه باین قصد باشد چنانکه دفع
برد و عارضه دیگر داخل این حکم نبود و در حدیث آمده است که ابو بکر صدیق را رضی الله عنه عادت وضع چنین
نشسته بود که ازاری وی هبوط و در صورت اسبال می نشست و چون ازان نهی واقع شد آنحضرت اظهار کرد
که حال ازار من چنین است چکار کنم فرمود آنحضرت تو از انها نیستی که در شان تو خیلاء را داشته باشد و باید دانست
که ازار که اینجا مذکور ست معنی تہ بند است فامازار که در عرف عجم است و عرب ازا سراویل میگویند اختلاف هست
که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم ازا پوشیده است یا نه پس بعضی علما بر جزم کرده اند که نپوشیده و ابو یعلی موصلی
در مسند خود بسند ضعیف از ابی هریره آورده که گفت آمدم من بازار را روزی همراه آنحضرت صلی الله علیه وآله
وسلم پس نشست آنحضرت بدکان بزازان پس خرید سراویلی بچهار درهم و بود مر اهل سوق را وزانی که وزن
میکرد و را هم پس گفت مر او را رسولخدا صلی الله علیه وآله وسلم برکش و چرب برکش پس گفت ذران این کلمه
نشنیده ام من از هیچ یکی گفت ابو هریره وای تو نمی شناسی تو پیغمبر خدا را پس گذاشت میزان را و جهید بسوی
دست رسولخدا میخواهد که ببوسد ازا پس کشید رسولخدای دست خود را ازوی و گفت ای فلان این را اعاجم
بلوک خود میکنند من ملک نیستم نیستم من مگر مردی از شما و گرفت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم سراویل را
گفت ابو هریره خواستم من که بردارم فرمود آنحضرت خداوند متاع سزاوار تر است ببرداشتن متاع خود مگر
آنکه ضعیف باشد که عاجز آید از برداشتن آن پس یاری دهد او را برادر مسلمان گفت ابو هریره گفتم یا رسول الله
خریدی سراویل را تا بپوشی ازا گفت نعم میپوشم در سفر و حضر و لیل و نهار زیرا که بدرستی من مامورم بستر و
نمی بینم چیزی را ساتر تر ازوی و روایت کرده اند این را بسیاری از محدثان بسند ضعیف و لیکن خریدن ازا
آنحضرت بصحت رسیده است و در هدایه گفته که ظاهر آنست که خریدن برای پوشیدن بود و روایت کرده شده است
که میپوشید آنحضرت سراویل را و میپوشید ند صحابه در زمان آن و باذن وی والله اعلم و بود محبوب ترین ثیاب
نزد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم قمیص اگرچه ازار و رداء بسیاری میپوشیدند اما پوشیدن پیراهن را دوست تر
میداشت و ازانس آمده که گفت بود پیراهن رسولخدا از پنبه کوتاه دامان و آستین و بود قمیص او را تکمها و تحقیق
علماء محدثین و متعارف تمامه دیار عرب آنست که قمیص آنحضرت را جیب بود بر صدر شریف و سنت قمیص

و دست را از حرد هر دو در همه افعال آنحضرت و اوضاع وی صلی الله علیه وآله وسلم معانی و حکم است که واقعست
بر طبق عدالت و مناسبت و همچنین بود ذیل قمیص و رداء و ازار وی صلی الله علیه وآله وسلم تا انصاف ساقین
و نمیگذشت از شتالنگ و گویا انصاف بلفظ جمع اشارتست بآنکه حقیقت نصف که وسط حقیقی است شرط نبود
و طبرانی از ابن عمر آورده که گفت دید مرا پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم که اسبال کرده ام ازار خود را پس فرمود
آنحضرت یا ابن عمر هر چیزی که لبس کند زمین را از ثیاب در آتش دوزخ است و در حدیث بخاری هر چیزی
که پایان تر از شتالنگ ست از ازار در نار است و اینحکم برای مردانست و زنان را جائز ست اسبال و تطویل و چون
ام سلمه رضی الله عنها این را عرض کرد که پس چه کار کنند زنان یا رسول الله فرمود ارخا کنند یک شبر گفت اکنون برهنه
میشود پایهای ایشان ایشان فرمود ارخا کنند یک ذراع و زیاده نکنند بران و این است حکم از و ذیل قمیص
ایشان و ظاهر آنست که بر زمین کشیدن ذیل مر زنان را جائز باشد و باید دانست که اسبال مخصوص بازار نیست
بلکه شامل است قمیص را و رداء و عمامه را نیز در حدیث ابن عمر آمده و تصریح بدان واقع شده که فرمود آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم اسبال در ازار و قمیص و عمامه است و هر که بکشد از ان چیزی بطریق رعونت ذکر الحدیث و لیکن
اکثر در احادیث ازار واقع شده بود بجهت کثرت وجود اسبال دران و بلفظ ثوب مطلق نیز واقع شده و لیکن
وجود معنی خبر در عمامه خفای دارد و مراد بآن اطالت عذبه است از حد محدود و تطویل اکمام چنانکه معتاد اهل
حجاز شده است نیز داخل این حکم است و صاحب مواهب از ابن قیم نقل میکند که گفته است این آستینهای
فراخ دراز مانند اخراج و عمائم مثل ابراج که حادث شده است و نپوشیده است آنرا پیغمبر خدا صلی الله علیه
وآله وسلم و نه هیچ یکی از اصحاب رضی الله عنهم مخالف سنت است و از جنس خیلاست و از بعضی دیگر از علماء نقل
کرده که گفته پوشیده نیست بزودی بصیرت که آستینهای دراز که درین زمانها متعارف شده در وی اسراف
و اضاعت مال است که منهی عنه است و لیکن حادث شده است مردم را اصطلاحی و گشته است مر هر قومی
را شعاری که شناخته میشوند بدان و هر چه از ان بطریق خیلاست شک نیست در تحریم آن و آنچه بطریق عادت
تحریم نیست دران مادام که بجز ذیل نکشد که ممنوع است از ثوب و نقل کرده است قاضی عیاض کراهت
هر چه زیاده باشد بر عادت و بر آنچه معتاد است در لباس از طول و سعت انتهی و درین اقوال که از علماء
نقل کرده شد تصریحست بحرمت و کراهت این طول و سعت و لیکن در ادراج لفظ عادت و معتاد و تعارف اشارت
گونه جواز و عذر از ان میکند و از بعضی اکابر حرمین شریفین زادهما الله تعظیما و تشریفا شنیده شده است که

و افراس و مرکب را نزد وی صلی الله علیه و آله و سلم اسمامی بود چنانکه در آخر کتاب سامد و در تحت عامه قلنسوه
می بود لاطیه یعنی پست بسر پیوسته نه بلند مثل طاقیه و بود مر آنحضرت را قلنسوه سفید و آمده ست که آنحضرت
فرمود صلی علیه المعبود فرق میان ما و مشرکان عمائم بر قلانس است و این عبارت احتمال دارد یکی آنکه ما عمائم
بر قلانس میپوشیم و ایشان نه بر قلانس میپوشند دوم آنکه ایشان قلانس میپوشند بی عمائم و مراد معنی اول است زیرا
که عمامه پوشیدن مشرکان مقرر است والله اعلم و چون عمامه می بست سدل میکرد رواه الترمذی فی الشمائل
عن ابن عمر و زیاده کرده مسلم و قد ارخی طرفیها بین کتفیه یعنی بتحقیق رها کرده بود دو طرف عمامه را میان دو شانه خود
و این را عذبه و ذوابه نیز گویند و این را سنت عمامه میدارند و نیز از ابن عمر آمده رضی الله عنهما که فرمود آنحضرت صلی الله
علیه و آله و سلم در تعمم تدویر میکرد و میگردانید پنج دستار را بر سر مبارک و میخلانید یکطرف عمامه را و رها میکرد طرف دیگر
را در صحیح مسلم از حدیث عمرو بن حریث آمده که گفت دیدم آنحضرت را صلی الله علیه و آله و سلم بر منبر و بر وی عمامه
سودا بود که رها کرده بود طرف آنرا میان دو شانه خود و از جابر آمده رضی الله عنه که در آمد آنحضرت صلی الله علیه و آله
و سلم مکه را و بود بر وی عمامه سیاه و در حدیث جابر ذکر ذوابه نیست و این دلالت دارد که از جار ذوابه دائم نبود کذا فی
المواهب بلکه در حدیث بخاری آمده که در آمد آن سرور روز فتح بر سر مبارک وی مغفر بود و میگویند که در دخول مکه
مکرمه ساز جنگ در بر داشت و مغفر بر سر مبارک بود نه دستار و پوشید در هر موطن مناسب آن و بعضی جمع کرده اند
میان این دو قول بآنکه عمامه فوق مغفر بود و جمع کرده قاضی عیاض بآنکه در اول دخول مغفر بر سر داشت و بعد از
در آوردن مغفر از سر عمامه سودا بر بست بدلیل قول عمرو بن حریث که خطبه خواند بر وی آنحضرت و بر وی عمامه سودا بود
زیرا که خطبه بر در کعبه بود بعد از تمام فتح و ابن اعرابی گفته که این اولی و اظهر است در جمیع از اول و تمام این قصه
در غزوه فتح مکه بیاید انشاء الله تعالی و در حدیث عبد الرحمن بن عوف آمده که گفت عمامه بر بست بر سر من رسول خدا
پس سدل کرد پیش دو دست من و پس پشت من و آمده است که ملائکه روز بدر و حنین بنصر مومنان آمدند عمامه باین هیئت
بسته بودند و گفته اند که ادنی مقدار عذبه چهار انگشت است و اکثر آن تا نصف ظهر و زیاده بران داخل اسبال است
که حرام و مکروه است و بجای عذبه تحسیک نیز آمده که ذوابه از جانب یسار از زیر حنک و ذقن گذرانیده بر جانب
یمین بخلانند و گفته اند که تعمم بی تحسیک و سدل مکروه است و این بر تقدیری است که آن سنت موکده است و
اگر مراد کراهت تنزیهی دارند مآل آن ترک اولی و افضل خواهد بود والله اعلم و بود آستین پیراهن شریف آنحضرت
صلی الله علیه و آله و سلم تا بند دست و دراز تر ازین مانع میگردد از سرعت حرکت و بطش و کوته تر ازین نگاه نمیدارد

ونزهت تولیست نه اصل اباحت و در مواهب لدنیه کلامی می آرد بطریق سوال و میگوید شک نیست که سیرت سلف صالح بذاذت هیئت و رثاثت لباس بود پس چیست حال صوفیه شاذلیه که تجمل میکنند در ملابس و آراسته و پیراسته میدارند خود را و حال انکه طریقه ایشان اقتدا به سنت و طریقه سلف صالح است و جواب میگوید بانچه نقل میکند از بعضے مشاهیر عرفا کلامی جامع و مفید و فاضل که سلف صالح چون یافتند اهل غفلت و مشغولان بدنیان را منهمک در زینت ظاهر و مفتخر بمتاع دنیا و مطمئن بران مخالفت نمودند ایشان را بقصد اظهار حقارت چیزی که تحقیر کرده است آنرا حق سبحانه و تعظیم میدارند او را غافلان و استغنا از انچه محتاج اند بدان اهل غفلت و زهد و نفرت از انچه رغبت کرده اند ایشان دران شکرگذاری این نعمت گوارا و دولت هنے و چون گذشت بر ینحال زمان دراز و راه یافت فساد بنیان ایمنی و درک این حقیقت و راه یافت غفلت از راه دیگر و گرفتند بعضے مردم رثاثت و بذاذت هیت را حیله در تحصیل دنیا و منعکس شد امر و گشت انچه طریقه تبرک دنیا بود وسیله تحصیل آن ترک کردند بعضے محققین از اهل صفوت چنانکه مشائخ شاذلیه و هر که میرود از پی ایشان و سلوک میکند بر مذهب ایشان رثاثت لباس و بذاذت هیت را دانستند این را موافقت سلف نه مخالفت ایشان نظر بمعنے و حکمت اگرچه در نظر ظاهر بنیان مخالف نماید و تحقیق ارشاد کرد استاد ابو الحسن شاذلی که مقتدے و رئیس سلسله شاذلیه است هر کسی را از اهل رثاثت که انکار کرد بروی جمال هیت و تجمل لباس را گفت باید از این هیئت من و لباس من میگوید بزبان حال الحمد لله شکر مرخدا را که مستغنے گردانید مرا از خلق و هیئت و لباس تو میگوید بدهید چیزی مرا از دنیای خود و افعال این دائر بر حکمت و مبنی بر معنی و مقرون بهیئت است اکنون

فصل

بیان لباس شریف و انواع آن و چند فصل بیان کنم و فصل بدانکه بود عمامه شریف آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم بسیار بزرگ و گران که ازان بر سر مبارک باری بود و نه صغیر که قاصر بود از وقایه سر از خرد برد آمده است که از چهار ده ذراع زیاده بود و گاهی هفت ذراع بودی و ذراع شرعی یکدست است از سر انگشت میانه تا بند مرفق و آن دو شبر است مقدار بست و چهار انگشت عدد حروف لا اله الا الله محمد رسول الله و در بعضے مواضع چنانکه در ساحت حوض ذراع کرباسی نیز اعتبار کرده و آن متعارف هر قومست در هر زمانی اما اعتبار آن در اینجا نیز تجویز میتوان نمود والله اعلم و گفته اند که اگر قدری زیاده کند بر قدر معهود مباح کرده میشود دران و انکه در حدیث دیگر آمده است که عمامه حاجز است میان مسلمین و مشرکین عمامه باغذیه است چنانکه سیاق حدیث ناظر است دران و آنحضرت را عمامه بود که انرا سحاب نام کرده بود و الثواب و

وگوسفندان سر مود پس ظاهر کن نعمت خدا و کرامت او را بر تو یعنی جامها هم مناسب حال غنا بپوش
و شکر نعمت خدا بکن و در روایت دیگر آمده که چون داده است ترا خدا تعالی مال باید که دیده شود اثر نعمت
خدا و کرامت وی تعالی بر تو و دیده پریشان و ژولیده موی را فرمود چیزی نمی یابد این شخص که تسکین کند
بدان سر خود را و دید مردی که بروی جامهاست چرکین در تمکین فرمود نمی یابد این مرد چیزی که بشوید بآن
جامه خود را و آمده است که خدا دوست میدارد که به بیند اثر نعمت را بر بنده خود پس این جمال ظاهر موجب
شکر نعمت است که جمال باطن است و لباس التقوی اشارت بآنست قال الله سبحانه یا بنی آدم قد
انزلنا علیکم لباسا یواری سوآتکم و ریشا و لباس التقوی ذلک خیر پس آدمی را باید که ظاهر و باطن خود
را ظاهر و نظیف و لطیف دارد و قلب و لسان را بحلیه اخلاص و صدق آراسته و جوارح بزیور طاعت
و نظافت پیراسته و ازینجاست امر تطهیر بدن از انجاس و احداث و حلق شعور مکروهه و ختان و تقلیم اظفار
و حلق عانه وارد شده است بدان سنت و آنرا فطرت خوانند بمعنی سنن انبیاء سابق و مدار کار درینباب
بر نیت است اگر پوشیدن لباس فاخر برای نفسانیت و رعونت و کبر و فرد نیارد و اظهار جاه جلال و آرایش
و شوکت نفس و تفوق بر فقرا و کسوت قلوب ایشان میکند مذموم و مستقبح است چنانچه در شان منافقان
آمده است و اذا رأیتهم تعجبک اجسامهم و باین اشارت است بحدیث ان الله لا ینظر الی صورکم و اموالکم
و انما ینظر الی قلوبکم و اعمالکم چنانکه در مواهب از حدیث مسلم آمده و در بعضی روایات آمده ان الله لا ینظر
لا صورکم و اعمالکم و لکن ینظر الی قلوبکم و نیاتکم و اگر به نیت اظهار نعمت و شوکت علم و عزت دین و جمال و
حال و نیفتد امر دین باشد ممدوح و چندین از علماء و عباد لباس حسن و جامه نفیس میپوشیدند و نیت ایشان
دران صالح بود چنانکه آنحضرت برای وفور تجمل مینمود و برای جمع و اعیاد نیز جامها جدا میداشت و گفته اند
که این نظیر لباس آلت حرب برای قتال بود و پوشیدن حریر و اظهار خیلاء و کر و فر دران است که متضمن
اعلاء کلمة الله و نصر الدین و غلیظ اعداء دین است و بعضی برای آن لباس نفیس میپوشیدند تا اظهار غنا
و ثروت کنند و فقرا و سائلان بایشان روی آرند و متوجه شوند و مثل این تفصیل در لباس دون و محقر نیز میرود
اگر بجهت بخل و خبث یا اظهار فقر و طمع در مال مردم کنند مذموم و اگر بجهت زهد و عدم رغبت در متاع دنیا
و زینت آن و کفایت ایثار بود محمود آنکه ازین هر دو قصد و نیت خالی بود نه محمود خواهد بود و نه مذموم کذا فی المواهب
و ظاهر آنست که این قسم از دائره اباحت بیرون نخواهد بود بلکه در تمام اقسام سخن در فضیلت و استحباب

وصل

دارحمهم وصل نوع دوم در لباس آنحضرت عادت شریف در لباس توسع و ترک تکلف بود یعنی هرچه میسر میشد میپوشید و تنگ نمی گرفت تعیین و اقتصار بر صنف معین و طلب نفیس خالی و نه خسیس رخیص و تکلف نمیکرد و هرچه موجود و میسر میشد میپوشید و اقتصار میکرد بر انچه داعی بود ضرورت وی و غالب احوال کسا و رداء ازار درشت می بود و پشمینه میپوشید و آورده اند که بود مر آنحضرت را کسا ملید پیوند کرده شده که میپوشید و میفرمود نیستم من مگر بنده میپوشم چنانکه بندگان میپوشند رواه الشیخان و اگر گاهی لباس نفیس گران بها که ملوک عجم اهدا و ارسال مینمودند بقصد استمالت خاطر ایشان میپوشید زود میکشید از بدن شریف و می بخشید و بر مردم قسمت میکرد و نزد انصاف و نظر بعلو همت مباهات در ملابس و تزین بدان از خصال اهل شرف و جلالت نیست بلکه از سمات و صفات نساست محمود تفاوت و لطافت ثوبست و توسط در جنس که لباس امثال عزیزان باشد و مسقط مروت نبود و در حدیث ابن عمر رضی الله عنهما آمده است که رسولخدا صلی الله علیه وآله وسلم فرمود از جمله کرامت مومن نزد خدا عزوجل تفاوت ثوب و رضا بیشترست و آنحضرت مکروه میداشت جامه چرکین را و قتی مردی را دید که بود بر وی جامهٔ چرکین فرمود این مرد چیزی ندارد که بدان جامه را پاکیزه سازد و دید شخصی را ژولیده موی چرکین جامه بداشت فرمود گاهی می آمد یکی از شما گویا شیطانی است و تکلف و مبالغه در تزئین نیز خوش نمیداشت در سفر السعادة میگوید که عادت شریف در لباس ترک تکلف بود و مردم بعد از وی صلی الله علیه وآله وسلم دو فرقه شدند بعضے مبالغه کردند در تزئین و تجمل و جامهای نفیس پوشیدن گرفتند و مقید شدند بدان و بعضے التزام کردند پوشیدن جامهای درشت زبون خسیس را و مقید شدند بآن و این هر دو روش خلاف طریقه نبوی است و توسط و عدم تقید و تکلف محمود است در هر حال و شک نیست که سیرت سلف و عادت علما و زهاد و عباد ایشان بدادت هیئت ثبات بود و احادیث هم در مدح آن و ترغیب در آن نیز ورود یافته و آمده است البذاذه من الایمان و در باب تجمل و تحسین هیئت و تنظیف ثبات نیز وارد شده و چون آنحضرت دم تکبیر و خیلا کرد گفتند یا رسول الله مرد دوست میدارد که جامه وی نیک باشد و نعلین حسن بود فرمود آنحضرت ان الله جمیل یحب الجمال الکبر بطر الحق یعنی تجمل و تحسین در لباس و هیئت مستلزم تکبر نیست که عناد و سرکشی کردن بحق است و در حدیث دیگر آمده که ان الله نظیف یحب النظافة یکی از صحابه میگوید که دید مرا آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و بود بر من جامه دون ایا هست ترا چیزی از مال گفتم نعم داده است مرا خدا تعالی از نعمتها و اموال از قسمهای

افضل شرب قاعد است واز کلام بعضے شراح چنان ظاهر میشود که نهی از شرب قایما مبنی بر قواعد طبیه است
که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم آنرا رعایت میکرد وبدان ارشاد مینمود ومقتضای اینکلام آنست که اعتیاد
بدان نکند واگر احیاناً بخورد ممنوع نباشد والله اعلم وبعضے گفته اند که قول باستقا موقوف بر ابیهریره است و
حدیث مسلم از ابی هریره که ذکر کرده شد صریح نیست در رفع بلکه ظاهر در وقف است والله اعلم ونزد امام احمد
از ابی هریره آمد که وی رضی الله عنه دید مردی که آب میخورد ایستاده پس گفت قی کن این آیت را گفت مرد برای
چه قی کنم گفت ابوهریره خوش داری که بخورد آب با تو که بگفت خوش ندارم گفت بتحقیق آب خورد با تو کسیکه بدتر
از گربه است که شیطان است وبود آنحضرت که میخورد آب را بسه دم ومیفرمود که این شراب سازنده تر وگوارا
تر وشفا بخشنده تر است وقدح را از دهن مبارک جدا میکرد ودم میزد واز دم زدن در قدح نهی میکرد
وچون نزدیک میگردانید را بدهن نفیس تسمیه میکرد وچون جدا میکرد حمد میفرمود میکرد این را سه بار وآمده است
که در دم اول گوید الحمد لله ودر دم دوم الحمد لله رب العالمین ودر دم سیوم الحمد لله رب العالمین الرحمن الرحیم بعد
از شرب این دعا نیز ماثور است الحمد لله الذی جعله عذباً قرانا برحمته ولم یجعله ملحا اجاجا بذنوبنا ونیز آمده است
که فرموده است آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نمیکند آب را مکیدنی ودر نکشید در کشیدنی واز ینحدیث معلوم
میشود که بول کوزه بمبالغه در دهن گرفتن چنانکه بعضے میکنند ممنوعست زیرا که مص بلب من باشد ولیکن جدا
داشتن وبلند تر از دهن گردن نیز موافق معنی مص نیست وآنحضرت مکرر عرض میکرد طعام را بر مهمانان خود بجای
نوشانید شخصے را شیر وهر بار میفرمود اشرب اشرب تا آنکه گفت آن شخص سوگند بخدای که فرستاده است ترا
بحق که دیگر جای نمانده است آنرا رواه البخاری وچون میخورد با قومی می بود آخر قوم از روی اکل یعنی در اول
نمیخورد ودر آخر موافقت میکرد با ایشان ودر حدیث آمده است که چون نهاده شود مائده پس باید که برنخیزد مرد
ودست باز ندارد از طعام اگرچه سیر شود تا فارغ نشوند قوم زیرا که این خجل میگرداند همنشین او را وشاید که
باقیمانده باشد مر او را حاجتی بطعام واگر کسی آنحضرت را می خواند بطعام ومهمانی می برد وشخصی در دنبال
می افتاد اعلام میکرد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم میزبان را ومیگفت این شخص تابع شده است ما را اگر
خواهی برگرد والحدیث وطفیلے شدن خادمان وتابعان یا اکابر ومقتدایان آمده است وجائز است ومقتضای
اینحدیث آنست که صاحب خانه را اعلام کند واستجازت خواهد از وی وچون آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم
طعام میخوردند بنزد قومی بیرون نمی آمد تا دعای میکرد برای ایشان ومیگفت اللهم بارک لهم فیما رزقتهم واغفر لهم

بعلو مقام و رفعت درجه آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم بعید یا فتند و هیچ بعید نیست از تکلیفهای آن سرور و شاید که در خوردن باین روش ذوقی هم یافته باشند والله اعلم و این فقیر در صحبت یکی از صلحای وقت که بر علم حدیث اطلاعداشت رحمة الله علیه بود و همین طور در باغی آب در جدول میرفت آن عزیز کرع کرد و آب خورد و در آنوقت بر حقیقت حال اطلاعی حاصل نشد آخر بعد از طلوع برین حدیث جابر معلوم شد که این فعل از ان عزیز بقصد اتباع بود و آنحضرت آب بر طعام نمیخورد که مفسد است و تا طعام با نهضام نیارد آب نباید خورد و آب نشسته میخورد و عادت شریف برین بود در واه مسلم و در روایتی از مسلم آمده که نهی کرد آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم از ایستاده آب خوردن و هم در روایتی از مسلم از ابی هریره آمده که باید که آب نخورد یکی از شما ایستاده و اگر خورد بفراموشی قی کند و بیرون اندازد آب را از شکم و در صحیحین از حدیث ابن عباس آمده رضی الله عنهما که گفت آوردم نزد آنحضرت دلوی از آب زمزم پس خورد آنحضرت از ا ایستاده و در حدیث علی مرتضی رضی الله عنه آمده که وضو کرد پس بایستاد و خورد بقیه آب وضو را و گفت مردم مکروه می پندارند ایستاده آب خوردن را و من پیغمبر خدا را دیدم که کرد چنانکه من کردم و این حدیث همه صحیح است و جمع میان آنها آنست که شرب قایما مکروه است کراهت تنزیهی و فعل آنحضرت برای بیان جواز بود و جائز است مر شارع را کردن فعل مکروه برای بیان جواز که واجبست بروی و نسبت بوی مکروه نیست و امر باستقا محمول است بر ندب و استحباب پس هر که ایستاده نخورد مستحب است مر او را که قی کند بحدیث ابن حدیث صحیح صریح خواه بنسیان خورد یا عمداً و در حدیث تخصیص مستان برای اشارت است بانکه ترک اولی و افضل عمدا از مومن چون واقع شود کذا قالوا و مالکیه بر انند که لاباس بالشرب قائما و استدلال کرده است بحدیث جبیرین مطعم که گفت دیدم ابوبکر صدیق را رضی الله عنه که میخورد آب را ایستاده و امام مالک گفته است که رسیده است مرا از عمر و عثمان و علی رضی الله عنهم که ایشان میخوردند آب ایستاده و جواب میدهند از حدیث ابی هریره بانکه عبد الحق که از ایمه حدیث است گفته است که اسناد این حدیث ضعیف ست و بعضے گفته اند که شرب قائما مخصوص باب وضو و زمزم است و بعضے از علما گفته اند که شاید که نهی متصرف و متوجه بکسے است که آورد آبی برای یاران خود و مبادرت کرد بخوردن آن پیش از ایشان بر وجه استبداد و بیرون آمدن از قاعده ساقی القوم آخرهم شربا انتهی و حمل بر نیوجه محض احتمالی است که برانگیخته اند ایشان آنرا و دلالت نیست عبارت حدیث را بران وضو آب آنست که احادیث شرب قائما دلالت بر اصل جواز دارد و احادیث نهی بر استحباب شرط قاعداً و اولی و

صباح آنرا نوشجان میفرمود و چون ساعتی چند برای میگذشت و جوعی پیدا میشد تناول میکرد چیزی از آن
آنچه حاضر بود از طعام و صاحب مواهب از ابن قیم نقل کرده است که گفت که درین حفظ صحت ست که راه نیابند
بآن مگر افاضل اطبا زیرا که شرب عسل و لعق آن بر ناشتا ازاله میکند بلغم را و میشوید حمل معده را و جلا میدهد
لزوجت او را و دفع میکند فضلات او را و گرم میگرداند معده را باعتدال و میگشاید بندها را و آب سرد رطب
بارد است قمع میکند حرارت را و حفظ میکند صحت بدن را و بعضی گفته اند که آنچه در حدیث عائشه واقع شده است
که آنحضرت دوست میداشت آب شیرین سرد را مراد بدان همین آب سرد ممزوج بعسل است یا نقیع تمر و زبیب
و نبیذ است و در وی نفع عظیم است در ازدیاد قوت و روش ساختن نقیع و میدانست که تمر یا زبیب را کوفته
در آب انداخته نگاه دارند تا آب شیرین شود پس اگر یکدو روز نگاه دارند تا با شیرینی لب گزیدگی پیدا گردد نبیذ است
و اگر بالفعل نخورند نقیع گویند و اگر یکروز دو روز بایستد نبیذ و این حلال است و وضو بوی جائز است در مذهب
حنفی و اگر بسیار ایستد و تند و تیز گردد مکروه و اگر کف اندازد حرام و خمر است و آنحضرت دوست میداشت لبن را
و میفرمود هیچ چیزی نیست که کفایت کند از طعام و شراب و کار هر دو کند مگر لبن و بعد از خوردن طعام میفرمود
وزد تا خیر منه و بعد از لبن میفرمود وزد نا منه و نیز فرموده است آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم که سه چیز اند که اگر
یکی بدهد رد نباید کرد لبن و وساده و دهن و در حدیث دیگر طیب واقع شده است بجای دهنی که فرد متعارف
از آنست و میخورد گاهی شیر خالص و گاهی آمیخته بآب سرد زیرا که شیر نزد دوشیدن گرم میباشد و آن بلاد در غالب
گرم اند پس میشکست گرمی شیر به سردی آب و تواند که شیر سرد بر مزاج لطیف آنحضرت مناسب و موافق تر می آمده باشد
و این مسکین را نیز حال برین منوال است انشاء الله تعالی ببرکت این موافقت سعادتی نصیب گردد و در حدیث
بخاری از جابر آمده است که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم در آمد در بستان یکی از انصار و با آنحضرت صاحبی
بود مر او را و در روایتی آمده که ابوبکر صدیق بود رضی الله عنه و آن انصاری آب میگردانید در بستان خود پس
آنحضرت فرمود صلی الله علیه المعبود اگر نزد تو آبی باشد که شب کرده باشد در مشک کهنه یعنی سرد باشد بیار و اگر
نه کرع بکنیم یعنی آب از جدول نخوریم که میرود پس گفت انصاری آری نزد من آبی هست که شب کرده است در
مشک کهنه پس رفت در عویس باو ریخت آب در قدح و دوشید بران از گوسفندی که در خانه داشت پس
خورد آنحضرت آن آب را و لیکن باید دانست کرع آب از جوع خوردن بدهن است چنانکه چارپایها خورند و شراح
حدیث گفته اند که مراد بکرع اینجا آب بدست خوردنست نه بدهن گویا که ایشان حمل بر حقیقت کرع مناسب

و میفرمود بخورید طعام سرد را که در وی برکت است و نیست در طعام گرم برکت و از اسماء آمده که چون آورده
میشد نزد وی طعام گرم میپوشید آنرا تا آنکه میرفت جوش او و گفت که شنیده ام از آنحضرت که طعام سرد
اعظم است برکت وی و بود مر آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم قدحی از خشب مضبب بحدید و گفت انس
نوشانیده ام آنحضرت را باین قدح آب و ببندد عسل و جز آن همه مشروبات را و نزد بخاری از حدیث
عاصم احول آمده که گفت دیدم قدح آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم نزد انس و خوردم در وی آب
و راه یافته بود بوی شکستگی پس مسلسل گردانید او را انس بفضه و آن قدحی بود جید عریض از چوب نضار
بضم نون و ضاد معجمه خالص از چوب و از هر چیز و گفته اند که از شجر اثل بود و لون او مایل بصفرت بود و گفت
ابن سیرین بود در وی حلقه از امن پس خواست انس که بگرداند بجای ان حلقه از ذهب یا فضه پس باز داشت
او را از ان ابوطلحه و گفت نغیر نده چیزی را که ساخته است آنرا رسول خدا و امام ابو عبدالله بخاری آورده اند که
گفت دیدم این قدح را ببصره و خوردم در وی آب و خریده شد آنرا از اولاد نصر بن انس بهشتصد هزار درهم
کذا فی المواهب و نخورد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بر خوان هرگز و نخورد نان تنک و لیکن خورد بر سفره
و آن از چرم یا برگ بود الان متعارف در حرمین از برکت خرملت و در مواهب از کتاب هدی نقل کرده که بعضی
اطبا گفته اند که هر که خواهد حفظ صحت بعد از عشا مشی کند مقدار صد گام و خواب نکند عقب آن که مضر است
و نماز گزاردن بعد از اکل آسان میگرداند هضم را **وصل** و اما شرب آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پس
بتحقیق دوست میداشت آب شیرین سرد را و می آوردند صحابه رضی الله عنهم اجمعین برای وی از بیر سقیا
بضم سین مهمله و سکون قاف چشمه ست که میان وی و مدینه دو روزه راه است سی و شش میل و استعذاب
آب منافی زهد نیست و داخل ترفه مذموم نی و چگونه باشد چنین و حال آنکه کرده است آنرا سید الزاهدین صلی الله
علیه وآله وسلم و زیاده بران از طیب آن بمشک و بگلاب داخل ترفه و تنعم است و از امام مالک کراهت آن
منقول است که اسراف است و نیست در شرب آب شور فضیلت و سرد نیز همین حکم دارد و منقول است از
یکی اکابر که گفت با تلمیذ خود ای پسرک من سرد کرده بخور آب را زیرا که آب سرد می برآرد شکر را از میانه دل تلمیذ
گفت آنمرد را چه گوئی که آب بر دیوار نهاده بود تا سرد گردد پس رسید آفتاب بر آن و بر نداشت و هم آب گرم
خورد و گفت نخواهم که برای لذت نفس خود بردارم گفت ای پسرک آنمرد صاحب حال است متابعت او راست
نیامد و گفته اند مراد از ان مرد سری سقطی ست رحمة الله و آورده اند که آنحضرت عسل با آب مزج میکرد وقت

وصل
شرب آنحضرت صلعم

یا ایستاده کند پای راست را و بنشیند بر پای چپ و ذکر کرده است ابن قیم که می نهاد آنحضرت صلی الله علیه
و آله و سلم بطن قدم بسری را بر ظهر یمنی بجهت تواضع و تادب و گفته که این هیئت انفع و افضل هیات اکل
است زیرا که اعضاء همه بر وضع طبیعی خود می باشند که پیدا کرده است خدا تعالی و چون می نهاد آنحضرت صلی الله
علیه و آله و سلم دست مبارک خود را در طعام تسمیه میکرد و افضل آنست که بگوید بسم الله الرحمن الرحیم و اگر بگوید
بسم الله کفایت میکند و حاصل میشود سنت در آخر طعام حمد میگفت خدای عز و جل را و صیغهای حمد
متعدد ماثور است و بس است اینمقدار که بگوید الحمد لله الذی اطعمنا و سقانا و جعلنا من المسلمین و این دعا نیز
بصحت رسیده است که میفرمود اللهم اطعمت و سقیت و ما غنیت و اقنیت و هدیت و احییت فلک الحمد
علی ما اعطیت و میخورد آنحضرت یمین و امر میکرد بدان و فرمود یا غلام سم الله و کل بیمینک و مما یلیک و حمل
کرده اند بعضی از شافعیه امر را بر ندب و صواب آنست که واجب است از جهت ورود وعید بر ترک آن چنانکه در
صحیح مسلم آمده که آنحضرت دید مردی را که میخورد بشمال خود پس فرمود کل بیمینک گفت آن مرد لا استطیع فرمود
لا استطعت پس نتوانست برداشت دست را بجانب دهن خود و بعضی استدلال کرده اند بر ندب بقرینه قول
آنحضرت و کل مما یلیک و خوردن از مماثل واجب نیست و جواب داده اند که آن واجبست و تارک آن عاصی
و آثم است بعد از علم بنهی و بعضی گفته اند که اگر طعام لون واحد است تعدی نکند مگر بایلی خود را و اگر الوان
متعدد است مثل فواکه و غیره جائز است و حدیثی هم درین باب روایت میکند و آن حدیث ضعیف است
کذا قیل اگر گفته شود که سابقا گذشت که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم متبع میگردد ما را از حوالی قصعه
و این معارض حدیث اکل مما یلی است جوابش آنکه نهی از آن بر تقدیر است که مصاحب راضی نباشد و
از حضرت کیست که راضی نباشد بعضی گفته که آن در خوردن تنها بود و ظاهر آنست که انس با وی بود و الله
اعلم و آنحضرت می شست دست را پیش از طعام و بعد از وی و فرمود برکة الطعام فی الوضوء قبله الوضوء
بعده و در حدیث دیگر آمده است که نزدیک گردانیده شد بآنحضرت طعام پس گفتند صحابه آیا آب بیاریم ترا
که وضو کنی فرمود مامور نیستم بوضوء مگر وقتی که بایستم برای نماز مراد آنجا وضو شرعیست و در آن حدیث
دست شستن است که وضو لغوی ست بمعنی نظافت و نمیخورد آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم گرم را روایت
از ابی هریره که نزد آنحضرت طعامی آوردند در صحیفه که میجوشید پس فرمود آنحضرت خدا تعالی نه فرموده است
ما را بخوردن آتش و در حدیث انس آمده است که آنحضرت مکروه میداشت داغ کردن را و طعام گرم را

میکند وی در آرد اصبع خود را در دهن خود و ذلک میکند دندانها را و باطن فم را و هیچکس آنرا استقذار نمی کند و بود
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که نمیخورد متکی و میگفت من بنده ام می نشینم چنانکه می نشینند بنده و میخورم
چنانکه میخورند بنده و در تفسیر انکار اختلاف کرده اند قاضی عیاض که از محققین شراح حدیث است در شفا
گفته است که مراد بانکار تمکن و تفقد است برای اکل همچو تربع و مانند آن از آن جلساتی که اعتماد کنند در وی
جالس بر چیزی که زیر خود انداخته است و جالس برین هیئت استدعا میکند کثرت اکل را و استکبار میکند از آن
و جلوس آنحضرت مانند جلوس کسی بود که گویا همین ساعت خواهد برخاست بطریق اقعا و گفته است که نیست
معنی حدیث در انکار میل بیکجانب نزد محققین انتهی کلام القاضی و مراد باقعا آنست که بچسپاند الیمین خود را
بر زمین و ایستاده دارد ساقین را و مستند باشد به پشت خود و اینست که منهی عنه است در نماز و صاحب مواهب
میگوید که حکایت کرده است همین معنی را که تفسیر کرده است قاضی عیاض انکار ابدان در اکمال از خطابی
که از ائمه شراح حدیث معتمد علیه ایشان است و گفته است خطابی مخالفت کرده است اکثر مردم را که ایشان
تفسیر کرده اند انکار ابمیل باحد الجانبین و گفته است خطابی گمان میبرند عامه که متکی بمعنی خورنده بر یکجانب
خود و نه اینچنین ست بلکه متکی بمعنی معتمد بر وطای که در تحت اوست انتهی و انکار ابمیل بیکجانب نیز تفسیر
کرده اند و ابن جوزی جزم کرده است بآن و بعضی گفته اند که اتکا اعتماد بر چیزی چنانکه دیوار و وساده و مانند
آن و بعضی گفته اند اعتماد بر دست چپ از زمین و در بعضی احادیث نهی ازین صریحا نیز آمده است و ابن اثیر
در نهایه گفته که کسی که تفسیر کرده است اتکا را بمیل بر احد الشقین تاویل کرده است آنرا بر مذهب طب و ابن
قیم گفته که این ضرر میکند باکل زیرا که منع میکند مجری طبیعی طعام را از هیئت خود و مانع می آید از سرعت نفوذ
طعام بمعده و می پیچد معده را و مستحکم نمیشود فتح وی مر غذا را و نیز میل میکند بمعده و نمی ایستد و نمیرسد غذا
بسوی وی بسهولت و اما اعتماد بر شی پس آن جلوس جبابره است که منافی طریقه عبودیت است و ازینجهت
فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم اکل کما یاکل العبد و بعضی گفته اند که اینحکم نفی اکل متکئا از خصائص
حضرت نبویست صلی الله علیه وآله وسلم و حق آنست که عام است نعم اگر عارضی باشد که ممکن نباشد رعایت
این ادب آن چیزی دیگر است والضرورات تبیح المحظورات و صاحب سفر السعادة گفته که اتکا بر پنج
نوع است و همه این هیات را که ذکر کرده شد عد کرده است و صاحب مواهب گفته که چون ثابت شد کراهیت
اتکا و نابودن او خلاف اولی پس مستحب در صفت جلوس برای اکل آنست که بر دو زانو نشیند بر پشت هر دو قدم

چیزی که مکروه داشته است آنحضرت آنرا زیراکه از اوصاف محب صادق آنست که محبت دارد چیزیراکه دوست
دارد محبوب وی ومکروه دارد چیزی راکه مکروه دارد محبوب وی صدق ما قال رحمه الله وگاهی که نظر بر مهربانی
وعنایت آنحضرت که در ترخیص واباحت می افتد بحکم ان الله یحب ان یوتی رخصه کما یحب ان یوتی عزائمه
ارتکاب آن واقع میشود آن چیزی دیگر است عفا الله ودر بعضے روایات آمده که یکباری آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم وعلی رضی الله عنه در جای دور افتاده بودند وگرسنه شدند خود را بمردی دادند تا آب دهند بستان
مردی راوی جزو کراث پیش ایشان آورد آنحضرت نان خود تناول کرد وکراث بعلی رضی الله عنه واو کذا ذکر فی
تاریخ المدینة وصل وبود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که اکل میکرد بسه انگشت ابهام وسبابه ووسطی
رواه الترمذی فی الشمائل زیراکه اکل بیک انگشت ابهام وسبابه ووسطے رواه الترمذی فی الشمائل زیراکه
اکل بیک انگشت ودو انگشت اکل متکبرانست ونیز لذت نمی یابد بدان اکل وسیر نمیگرداند اورا مگر بعد از
زمان طویل واکل بخمسه خالی از نشان شره وحرص نیست وصاحب مواهب حدیثی مرسل آورده که آنحضرت
صلے الله علیه وآله وسلم به پنج انگشت خورده است وجمع کرده است میان این حدیث متقدم که در اکل سه انگشت
آمده است باختلاف احوال واوقات وبعد از اکل می لیسید انگشتانرا پیش از آنکه مسح کند بمندیل ودر بعضے روایات
امر واقع شده بلعق اصابع وصحفه وآمده که صحفه استغفار میکند مر لاحس خود را در تعلیل لعق واقع شده که
دریافته نمی شود که برکت در کدام جزو طعام است وشرط نیست ودر لغتی که در ارد اصابع در دهان ولیسیدن
آنها بزبان یا بباطن شفت کافی است ودر بعضے اوقات می لیسانید انگشتانرا بعضے اطفال وخادمانرا و
لعق واصابع در اثنای اکل مکروه است ودر اکل از آنچه ساقط شده از خوان یا قصعه نیز ثواب آمده و
در بعضے روایات آمده که در وی امن است از فقر وبرص وجذام وصرف کرده میشود از اولاد وی حمق
وعافیت داده شود در ایشان ودیلمی از طریق رشید که از خلفای عباسیه است از ابای خود از ابن عباس
آورده که هر که بخورد از آنکه ساقط شده از مائده برانید اولاد وی صبیح الوجه ونفی کرده شود از وی فقر واتباع
درین امور از اهل تکبیر صورت نه بندد وآنرا مستقذر دارند واگر بحقیقت نگرند هیچ جای استقذار نیست اجزای
همان طعام ست که خورده است بمساس اصابع ولعق قصه چرا مستقذر گردد خصوصاً وقتی که بشنود
که فعل آنحضرتست صلی الله علیه وآله وسلم وبحقیقت هر که استقذار کند چیزیراکه منسوب ست بان سرور لازم
می آید بروی چیزی عظیم نعوذ بالله من ذلک صاحب مواهب از بزرگی نقل کرده است که گفت آدمی مضمضه

وصل

نیست نزد شما گفتند نیست نزد ما نانخورش مگر خل پس فرمود نعم الادام الخل و مقصود آنست که اکل خبز بادام
از اسباب حفظ صحت است که اصلاح میکند خبز را و ملایم میگرداند برای حفظ صحت بخلاف اقتصار بر یکی ازین
دو نیست درین تفضیل خل بر لبن و لحم و عسل و مرقق و اگر حاضر میشد لبن با لحم اولی میبود بمدح پس گفتن
آنحضرت این قول را برای جبر انکسار قاب و خوش کردن دلهای ایشان ست نه برای تفضیل وی بر سائر
ادامها و میخورد آنحضرت از فواکه بلد خود در وقت رسیدن آن و پرهیز نمیکرد از ان و صاحب مواهب میگوید و این
از اکبر اسباب حفظ صحت است زیرا که پروردگار تعالی گردانیده است بحکمت خود در هر شهری از میوه های که منتفع
میشود اهل آن بدان در وقتش پس میباشد تناول آن از اسباب صحت و عافیت ایشان و بی نیاز میگرداند
از استعمال بسیاری از ادویه و کم کسی باشد که پرهیز کند و احتراز نماید از فاکهه بلد خود از جهت ترس بیماری و
ضعف مگر آنکه وی بیمارترین مردم و ضعیف تر و دورترین مردم است از صحت و قوت پس هر که نخورد آنرا در
وقتش بر وجهی که باید خورد باشد آنرا ورای نافع انتهی و منقول است از ابن عباس رضی الله عنهما که گفت
دیدم رسول خدا را صلی الله علیه و آله و سلم که میخورد و عنب بطریق خرط و معنی خرط آنست که بنهد خوشه را در دهن
و بگیرد دانهای آنرا بدهن و بیرون آرد شاخ آنرا برهنه از دانها و متعارف گرفتن دانه بدست و انداختن آن
در دهان ست و بعضی گفته اند که اصل نیست مر این حدیث را و در بعضی روایات خرصا آمده بصاد مهمله بدل طا و
آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بصل نخورده و امت را از ان نهی هم مکروه فرمود هر که نخورد باید که در مسجد نه در آید
و مجامع دیگر را نیز قیاس کرده اند بران و روایت کرده است ابو داود از عائشه رضی الله عنها که آخر طعامی که
خورد آنحضرت طعامی بود که در وی بصل بود و ظاهر آنرا برای اثبات و تاکید جواز خورده یا پخته بود و امانت
کرده شد بوی آن و کراهت در خام اوست و در انچه بوی آید و در انمدت که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم
در ابتدا هجرت در خانه ابو ایوب انصاری بود و طعامها پیش آنحضرت می آوردند که دران ازین بقول رائحه دار
میبود خود نمی خورد و بیاران میفرستاد و حکم سیر نیز همین است بلکه غلیظ از ان و نووی گفته که اختلاف کرده اند
علما در حکم صوم و بصل و کثرات در حق آنحضرت صلی الله علیه و سلم پس بعضی گفته اند که حرام بود بروی واضح
آنست که مکروه بود کراهت تنزیهی نه تحریمی از جهت عموم قول آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم لا در جواب قول
صحابه احرام هی و کسیکه قائل است بحرمت میگویند معنی آنست که حرام نیست بر شما والله اعلم و صاحب مواهب
گفته که واجبست در محبت صادق موافقت وی صلی الله علیه و آله و سلم در ترک نوم و بصل و مکروه داشتن

از عائشه که گفت مادر من معالجه میکرد مرا برای فربهی من و استعمال میکرد در ان نادر آرد مرا بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و مستقیم نمی شد او را این معالجه تا آنکه خوردم من رطب و قثاء او و در روایتی تمر بجای رطب پس فربه شدم من فربهی نیک کذا فی المواهب بدانکه شارحان بلکه راویان حدیث برانند که مقصود آن حضرت از جمیع میان رطب و بطیخ کسر حرارت رطب بود به برودت بطیخ و تعدیل این بآن بقاعده طب چنانکه از حدیث ابی اسامه از هشام آمده انه صلی الله علیه وآله وسلم کان ماکل الطبیخ بالرطب بکسر حر هذا ببرد هذا و برد هذا بحر هذا اظاهر میکرد و گفته اند که این اصلی عظیم است در ترکیب اطعمه و ادویه حتی که گفته اند که مراد ببطیخ که برطب میخورد بطیخ آنحضرت که بارد است نه اصفر که حار است و تعقب کرده اند آنرا که خربز بکسر خاکه که در حدیث انس آمده است نام نوعی از بطیخ اصفر است و جواب داده اند که بطیخ اصفر را نیز نسبت برطب برودتی است اگرچه از جهت حلاوت حرارتی دارد و گمان این مسکین آنست که تعلیل جمع رطب به بطیخ بکسر حرارت و برودت و تعدیل این بآن چنانکه قوم کرده اند تکلف است و ظاهر آنست که جمع مذکور اتفاقی بود شاید که آن بطیخ حلاوت نداشت و قثاء خود اصلا شیرینی ندارد و بهم خورد تا شیرین گردد و این از بی تکلفیهای آنحضرت و عدم انهماک در استلذاذ بود و در خوردن آنحضرت تمر را با خربز نیز همچنین گفته اند که شعیر بارد یابس است و تمر حار رطب پس آدلم ساختن تمر جز شعیر را برای کسر برودت شعیر است بحرارت تمر و کسر حرارت تمر به شعیر و این احسن تدبیر و تعدیل است و الله اعلم بحقیقت الحال و میخورد آنحضرت تمر را بزبد یعنی مسکه و خوش می آمد او را و هنوز این طعام در ان دیار متعارف است و در بازارها نیز میفروشند تمری است بر دهن وی مسکه نهاده و غالب با رطب است که حلاوت مسکه و عفونت آن را می برد و میخورد آنحضرت نان را با نان خورش هر چه میسر میشد گاهی بگوشت و گاهی بطبیخ و گاهی بتمر و آمده است نهاد تمر را بزبان پاره از شعیر و گفت این نانخورش امینست و گاهی بخل و فرمود نعم الادام الخل رواه مسلم خطابی و قاضی عیاض گفته اند که مراد با نیکلام مدح اقتصاد در ماکل است و منع نفس از تلذذ اطعمه یعنی نانخورش کنید بخل و مانند آن از انچه خفیف است مئونت آن و عزیز نیست وجود آن و تنافس نکنید در شهوات که مفسد دین و مسقم بدن است و امام نووی گفته که این مدح لفس خل است که متضمن منافع است و اما اقتصاد در مطعم و شرک شهوات معلوم ست از احادیث دیگر و قواعد دیگر و ابن قیم گفته که این تنبیه است بر خل بحسب مقتضای حال حاضر نه تفصیل است مراورا بر نانخورشهای دیگر چنانکه بعضی گمان برده اند و سبب ورود حدیث آنست که آنحضرت در آمد روزی بر اهل خود پس و پیش آورد نزد نان خشکی پس فرمود آیا نانخورشی

کرد و انداخت ازا در دیگ و بریخت بروی پاره از ذیت و فلفل و حوائج دیگ و نهاد آنرا پیش ایشان و گفت
امیست طعامی که خوش میداشت آنرا پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم و برغبت میخورد آنرا و خورده است آنحضرت
صلے الله علیه وسلم خزیره را بفتح خا معجمه و کسر زای و برای بعد از تحتانیه ساکنه طعامی است که ساخته میشود از
آرد بدمیت عقیده لیکن رفیق تر ازان کذا قال الطبری و جوهری گفته ترمیشود و خود لحم و ریزه کرده میشود و خرد و پخته
میشود بروی آب بسیار و چون پخته و نرم گردد انداخته شود آرد و اگر لحم نباشد عصیده است و بعضے گفته اند شوربائے
که صاف کرده شود از سبوس و پخته شود بعضے گویند خزیزه با عجام از نخاله است و با اهمال از لبن و عتبان گفته که آمد
بر من آنحضرت و ابوبکر وقت چاشت تا بلند شد آفتاب پس نگاه داشتم من ایشان را بر خزیزه که ساخته بر ای ایشان
و خورده است آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم اقط را بفتح همزه و کسر قاف که آنرا بفارسی پنیر گویند شیر که بیرون آورده شده
است ازوی مسکه و بسته شده است و ترش شده و سخت گشته انداخته میشود در طعامها و استها و خورده است
رطب و تمر و بسر را رطب بضم را و فتح طا خرمای تر و تمر خرمای خشک و بسر بضم با و سکون سین غوره خرما یعنی
خرما نیم پخته بقال ارطب البسر و یقال اول ما یبدا من النخل طلع ثم ملیخ بفتحتین ثم بسر ثم رطب و خورده است که
کباث را بفتح کاف و تخفیف موحده بعد از الف مثلثه ثمرا راک که پخته باشد و اراک درخت مسواک که بزبان هندوی
آنرا پیلو گویند و دوست میداشت جذب را بجیم و ذال معجمه مفتوحتین که جمار آنرا گویند بضم جیم و تشدید جیم چیزی
است که از درون درخت خرمای برآید که آنرا شحمة النخل گویند و خورده است جبین بضم جیم موحده یعنی پیر از ابن عمر
رضی الله عنهما آورده که گفت آورده شد جبین نزد آنحضرت در تبوک پس کار د طلبید و تسمیه کرد و برید آنرا و رواه
ابو داؤد و در جبین دومی بعضے فقها را سخن ست و خورده است آنحضرت تطبیخ را بر طب و در روایتی طبیخ و اقعده
بتقدیم طا بر با و در روایتی الطبیخ او البطیخ بالشک و طبیخ لغت است در بطیخ کذا فی المواهب نقلا عن صاحب
المحکم و بود بطیخ احب فواکه نزد وی صلی الله علیه وآله وسلم و در فضل بطیخ احادیث آمده و در ان کتابی ساخته
اند و محدثان بران حکم بوضع کرده اند والله اعلم و از عجائب است که محمد بن اسلم نمیخورد بطیخ را زیرا که منقول
نشده است که چگونه میخورد آنحضرت آنرا در روایتی خوردن قثا بر طب آمده که در دستی قثا بود و در دستی رطب
گاهی ازین میخورد و گاهی ازان و همچنین در رطب و بطیخ که در حدیث انس آمده است که جمع میکرد میان رطب
و خربز و این دو احتمال دارد که یکی را بر دیگری مینهای دومی خورد و گاهی ازین میخورد و گاهی ازان و خربز
بکسر خا معجمه و سکون را و کسر موحده نوعی است از بطیخ اصفر و از غرایب احادیث حدیثی است که ابن ماجه آورده

که آوردم پهلوی بریان کرده را پیش آنحضرت پس خورد از وی بعد ازان برخاست برای نماز و وضو نکرد
حدیث صحیح رواه الترمذی و خورده است آنحضرت قدید را یعنی گوشت خشک شده را چنانکه در سنن آمده است
که گفت مردی از صحابه ذبح کردم من برای آنحضرت شاتی را و ما مسافر بودیم پس فرمود آنحضرت اصلاح
کن گوشت آنرا پس بودم من که میخوراندم ازان گوشت آنحضرت را تا رسیدن بمدینه و مراد باصلاح لحم قدید
کردن داشته اند و خورده است آنحضرت جگر بریان کرده شده را و خورده است لحم و جاج را روایت کرده آنرا
بخاری و مسلم ترمذی و غیرهم و خورده است آنحضرت لحم حمار وحش را که آنرا گورخر گویند رواه الشیخان و خورده است
گوشت شتر را در سفر و حضر و خورده است گوشت خرگوش را و خورده است دواب بحر را رواه مسلم و ائمه را در خوردن
آن تفصیل است پیش بعضے مطلق جائز است و نزد بعضے غیر انسان بحری و خیزران و در مذهب ما جائز نیست
جز ماهی و خورده است ثرید را که بفارسی آنرا اشکنه گویند که شکسته شود نان در شوربای گوشت و گاهی گوشت
نیز دارد و در حدیث آمده است که فضل عائشه علی النساء کفضل الثرید علی سائر الطعام و ابو داؤد از ابن عباس
آورده که گفت بود محبوبترین طعامها نزد رسولخدا صلی الله علیه وآله وسلم ثرید از خبز ثرید از حبس و حبس انجمنین
طعامی از خرما و روغن و نان است و خورده است نان تر کرده شده بروغن و مسکه و خورده است نان بزیت و
در خوردن هر لیسه احادیث آمده است و محدثان آنرا منسوب بوضع دارند طبرانی در اوسط از حذیفه رضی الله عنه
آورده که گفت پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم که جبرئیل خوراند مرا هر لیسه تا سخت و قوی گرداند پشت مرا برای قیام
لیل و گفته است که در سند اینحدیث محمد بن حجاج لخمی ست و اوست که وضع کرده است اینحدیث را و خورد آنحضرت
صلے الله علیه وآله وسلم کدو را دوست داشته است آنرا و اگر در طعامی نچته میشد میجست آنرا از جوانب کاسه
و میخورد از جهت دوست داشتن آنرا انس گوید ازان باز که دیدم من این فعل را از آنحضرت دوست میدارم
کدو را رواه مسلم و گفته است نووی مستحب است که دوست دارند کدو را و هر چیزی که دوست داشته آنرا پیغمبر
خدا صلے الله علیه وسلم و خورده است سلق را پخته بآرد جو و سلق بکسر جیم چغندر که نام تره مشهور است و روایت
کرده است ترمذی در شمائل که آمدند روزی حسن بن علی و عبد الله بن عباس و عبد الله بن جعفر رضی الله
عنهم نزد سلمه که خادمه آنحضرت بود و گفتند یا سلمی بساز از برای ما طعامی که خوش میداشت آنرا رسولخدا صلی الله
علیه وآله وسلم گفت سلمی ای پسران من خوش نمیدارید شما امروز آن طعام را یعنی شما طعامهای لذیذ و
مشتهی میخورید کجا خوش خواهید کرد آنرا گفتند بلی خوش میدارم بساز برای ما پس گرفت سلمی پاره از جو و آش

اللحم سید الطعام اهل الجنة و در روایتی آمده سید الطعام اهل الدنیا والاخرة روایت کرده است این حدیث را ابن ماجه و ابن ابی الدنیا و سند وی ضعیف است و مر او را شواهد است از حدیث علی رضی الله عنه که آنحضرت صلے الله علیه و آله وسلم فرمود سید طعام دنیا لحم است بعد از وی برنج اخرجه ابو نعیم فی الطب النبوی و اکل وی زیاده میکند هفتاد قوت را قاله الزهری هکذا فی المواهب و هم از علی رضی الله عنه مرویست که خوردن لحم تصفیه میکند لحم را و حسن میگرداند خلق را و کسیکه ترک دهد آنرا چهل شب بدمی گردد خلق او کذا فی المواهب و همچنان که در استدامت ترک وی در نیمدت این خاصیت واقع شده و در استدامت اکل وی در نیمدت در قساوت قلب و سختی طبع نیز اثری وارد شده است و نیز در بعضے آثار آمده که محبوب ترین طعامها نزد آنحضرت صلے الله علیه و آله وسلم لحم بود و میفرمود که خوردن لحم زیاده میکند سمع را و وی بهترین طعامهاست در دنیا اگر بخواهم از پروردگار خود که بخوراند مرا گوشت هر روز هر آینه میکند آنرا و منقول است از امام شافعی که اکل لحم زیاده میکند عقل را و آمده است که گوشت ذراع محبوب تر بود نزد آنحضرت و هم از نیجهت زهر کرد یهود وی در وی و از عائشه رضی الله عنها آمده که محبت لحم ذراع نزد آنحضرت از انجهت بود که نمیافت لحم را و نمیخورد آنرا مگر گاه گاه و لحم ذراع زود تر پخته میشد پس شتابی میکرد به تناول آن و در حدیث ترمذی آمده که گفت آنحضرت اطیب اللحم لحم الظهر و بعضے گفته اند که محبت لحم ذراع از انجهت بود که ابعد است از مواضع نجاست و موید این توجیه است انچه روایت کرده شده که آنحضرت مکروه پنداشت کلیتین یعنی کردها را از جهت قرب آنها بمکان بول اما حافظ عراقی گفته است که اسناد این ضعیف است و آنحضرت صلے الله علیه و آله وسلم نهش میکرد لحم را یعنی بدندان میخورد از استخوان و نهش بشین معجمه و بمهمله نیز آمده و بعضے گویند بمعجمه بدندان تمام خوردن و بمهمله بسر دندان و لحم بکارد بریده نیز خورده است و در حدیث بخاری آمده است که برید آنحضرت گوشت از شانه گوسفند بکارد که در دست داشت پس خوانده شد برای نماز پس انداخت از دست کارد را که می برید بدان و برخاست بر نماز و وضو نکرد و در حدیث آمده است که فرمود آنحضرت صلے الله علیه و آله وسلم قطع نکنید لحم را بسکین که آن از صنع اعاجم است و بخورید آنرا بدندان که آن هاضم تر و گوارا تر است و ابو داود گفته که این حدیث قوی نیست و حافظ ابن حجر عسقلانی گفته که این حدیث را شاهدی است از حدیث صفوان بن امیه اخرجه الترمذی و در بعضے روایات امر بنهش واقع شده بی تصریح بنهی از قطع و تطبیق کرده اند که نهش از عظیم صغیر است و قطع از کبیره و خورده است آنحضرت بریا نزاو روایت است از ام سلمه که گفت

وصل

کنند آن دیگر است والله اعلم **وصل** با وجود ریاضت نفس و عدم التفات آنحضرت بطعام و قضای شهوت
و عدم استیفای آن در حلس نفس بر نوع مخصوص از اغذیه تکلف نمیکرد و بجهت عدم سلوک راه تکلف و
بقصد توسع بر امت و سد راه رهبانیت تناول میکرد از آنچه عادت اهل بدر بود و هرچه حاضر می آید از لحوم و
فواکه و جز و تمر و مانند آن و نیز میگویند تخصیص بطعام مخصوص مضر است بطبیعت اگرچه افضل اغذیه و اشهی
بود پس میخورد حلوا و عسل و دوست میداشت آنها را رواه البخاری والترمذی و حلوا بقصر و مد هر طعام شیرین
که خورده شود و خطابی گفته که حلوا واقع نمی شود مگر بر چیزی که دخل دارد در آن صنعت پس عسل را حلوا نگویند
و گاهی اطلاق کرده میشود بر فاکهه نیز و نبود محبت آنحضرت مر آنرا بمعنی کثرت تشهی و شدت میل و انزاع
نفس بسوی آن چنانکه عامه را باشد بلکه اگر حاضر می آمد میلانی مینمود و میخورد از آن قدری صالح از اینجا معلوم
میشد و خیال میکردند که دوست میدارد آنرا صاحب مواهب از ثعالبی در فقه لغت نقل کرده که حلوای که آنحضرت
آنرا دوست میداشت نامش مجمع بود بفتح میم و کسر جیم و آن تمری که خمیر ساخته شود بلبن و نیز آمده است که
عثمان بن عفان را کاروانی آمده بود که با وی شهد و آرد بود و در روایتی آرد میده و روغن و عسل پس آورد
پاره از آن نزد آنحضرت پس دعا کرد آنحضرت او را ببرکت و طلبید دیگی را و نهاده بر آتش و پخت حلوا فرمود
بصحابه بخورید این را این چیزیست که نامند آنرا اهل فارس حیض و نیز وارد شده است که دوست میداشت
آنحضرت شکر را و تصدق کرد بدان و طحاوی حدیثی روایت کرده که حاضر شد آن حضرت عرس مردی
را از انصار پس آمدند جاریها با طبقهای بادام و شکر پس باز داشتند قوم دستهای خود را از جهت ادب آنحضرت
پس فرمود آنحضرت غارت نمیکنید این را گفتند که تو نهی کرده یا رسول الله از غارت کردن فرمود اما در عروس
نهی نمیکنم از آن پس تجاذب میکرد آنحضرت قوم را و تجاذب میکردند قوم او را و احتجاج کرده است طحاوی
باین حدیث بر آنکه ثنا بر غیر مکروه است چنانکه رفته است باین امام ابوحنیفه و حکم کرد باین حدیث بر احادیث
صحیحه که وارد اند در نهی از نهیه ولیکن بیهقی این حدیث را ثابت نمیگرداند و تشنیع کرده بدان بر طحاوی در قائل
شدن بغارت گفت بنده مسکین خصه الله بمزید الیقین که بتحقیق وارد شده است امر بغارت در صحابا در حج
این نیز حجه است پس بر قول امام ابوحنیفه و خورده است آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم لحم شاة را و
خوردن لحم بقر بخصوص معلوم نشده چنانکه در حدیث آمده است که آنحضرت قربانی کرد از ازواج مطهره خود
گاوی را و ظاهر آنست که از آن خود هم خورده باشد والله اعلم و در مدح لحم احادیث متعدده وارد شده

وطوی تحت الحجارة کشیده شرف الادم و در مواهب میگوید که انکار کرده است ابو حاتم بن حبان احادیث
وضع حجر را بر بطن شریف از جوع گفته است که این حدیث باطل است وتمسک کرده بحدیث صوم وصال
که فرمود یطعمنی ربی ویسقینی وگفته که پروردگار تعالی میخوراند ومینوشاند حبیب خود را وقتی که وصال میکرد
پس چون محتاج کرد وبشد حجر بر بطن که هیچ فائده نمیکند وتاثیر ندارد وبستن سنگ از گرسنگی وگفته است ابن
حبان که لفظ حجر است برای معنی ظرف ازار که در وقت جوع محکم بر می بست چنانکه در وقت ضعف کمر
محکم می بندند انتهی صاحب مواهب میگوید که صواب صحت احادیث است وبستن آن تسکین میکند بعض
الم جوع را زیرا که الم جوع از شدت حرارت غریزیه معده است وچون پر میشود بطعام مشغول میگردد وآن
حرارت بطعام وچون نباشد در معده طعام طلب میکند حرارت رطوبات جسم را وبسوزد میخورد آنرا
پس متالم ومتاذی میگردد وانسان ازان حرارت وچون منطوی وملتوی میگردد بر معدهٔ احشا ویوست
پست میکردد وآتش معده بقدری وکم میگردد والم تسکین می یابد وتالم آنحضرت بجوع برای تحصیل وتضعیف
اجر است باحفظ قوت ونضارت جسم وحسن لون بیشتر از انکه اهل تنعم وترفه دارند واین یک معجزه ایست
از معجزات که نضارت وحسن لون اهل دنیا به تناول اطعمه لذیذه شهیه وبه استعمال لباسهای ناعمه و
وفراشهای لینه وامثال آن میباشد واینجا خوراک نان جو ولباس ثوب خشن وفراش بلاس درشت بود
وحسن وجمال ونضارت ولطافت ونهایة الجنان صلی الله علیه وآله وسلم وعلی آله علی قدر حسنه وجماله
وحسب فضله وکماله وبعضے گفته اند که عرب را وخصوصا اهل مدینه را عادت بود که چون خالی میبود اجواف
ایشان وفرو میرفت شکمهای ایشان می بستند بران سنگ برای تسکین وتخفیف الم پس آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم نیز بست تا بدانند وبیاگاهانند اصحاب را که نیست نزدوی چیزی استبشاد واستبداد کرده باشد
بآن واظهار کند این حال را وصاحب مواهب میگوید که صواب آنست که کردن آنحضرت آنرا باختیار وطلب
ثواب بود نه برای مجرد اعلام واظهار حال والله اعلم گفت بندهٔ مسکین نور الله قلبه بنور الیقین که قول
ابن حبان که اطعام وسقی میکرد پروردگار تعالی آنحضرت را در صوم وصال پس چون شد حجر کند برای
دفع جوع والم مدخول است بانکه تواند که آن مخصوص بصوم وصال باشد از جهت بودن حاله ذوق وشوق
ودوائمی نباشد واحوال آنحضرت مختلف بود گاهی چنان گاهی چنین وحق جل وعلا را حکمتهاست ومعاملتی
خاص ست با حبیب خود در تصریف وتحویل که در قیاس عقل نمیگنجد نعم در اسانید آن احادیث اگر سخن

صاحب نثر الدرر از محمد بن واسع که گفته شد نزد وی فلان زاهد است گفت دنیا چه قدر دارد که زهد کرده شود
در وی و ذکر کرده است قاضی عیاض در شفا و نقل کرده است از شیخ تقی الدین سبکی در کتاب خود السیف
المسلول که فقها اند پس فتوی دادند بقتل و صلب شخصی از متفقهه که استخفاف کرد در شان آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم در اثنای مناظره و تسمیه کرد او را به یتیم و گفت زهد وی ضروری بود و بقصد و اختیار نبود و
اگر قدرت بر طیبات می یافت میخورد انتهی و نیز آورده اند که شخصی از اهل مصر دیگری را بطریق طعن و استخفاف
گفت که تو کیستی پدر تو گوسفند میچرانید وی گفت اگر پدر من گوسفند میچرانید پیغمبر هم گوسفند چرانیده است
پس حکم کردند بعضی علما به تعزیر و بعضی بقتل وی که استخفاف کرد بشان آنحضرت از برای دفع عیب دعا را
از نفس خود نعم اگر بطریق مسئله و بیان حکم بگویند که آنحضرت گوسفند چرانیده است رواست و هم صاحب
مواهب از شیخ بدر الدین زرکشی آورده که نقل کرده است از بعضی فقهای متاخرین که میگفت که نبود آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم فقیر از مال هرگز و نبود حال وی صلی الله علیه وآله وسلم همچو حال فقرا بلکه بود غنی
ترین مردم و کفایت کرده او را حقتعالی امر دنیای او را در نفس شریف وی و عیال وی و میگفت در
قول وی صلی الله علیه وآله وسلم که فرموده است اللهم احینی مسکینا که مراد استکانت قلب است نه مسکنتی
که چیزی در نیابد و ندارد آنچه واقع شود موقع کفایت وی و تشدید میکرد انکار را بر کسیکه اعتقاد کند خلاف
این را انتهی و آنچه مشهور است در میان مردم از قول آنحضرت الفقر فخری و به افتخر گفته شیخ الاسلام حافظ بن حجر که این حدیث
موضوع است فتدبر والله اعلم فائده در احادیث وارد شده و مشتهر گشته است که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم
در وقت جوع سنگ بر شکم مبارک بسته است و صحابه نیز آنرا روایت کرده شده است از ابن جبیر که گفت رسید آنحضرت را
جوع روزی پس گرفت سنگی را و نهاد بر شکم مبارک خود پستر فرمود آگاه باشید بسا نفس طاعمه ناعمه در دنیا که جائعه و عاریه
باشد روز قیامت و گاه باشید بسا اکرام کننده نفس خود را و بزرگ دارنده و تکبیر دارنده و حال آنکه وی اهانت کننده است او را و بسا خوار
دارنده نفس را و تواضع کننده و وی اکرام کننده است او را رواه ابن ابی الدنیا و از انس ابی طلحه آمده
که گفت شکایت کردیم ما بسوی رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم جوع را و گشاد هر یک از ما از شکم خود سنگی
پس بگشاد آنحضرت از شکم مبارک خود دو سنگ و گفت ترمذی این حدیث غریب است از حدیث ابی طلحه
نمی شناسم آنرا مگر باین وجه و در حدیث جابر در روز خندق آمده که گفت دید آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم
که ایستاد برای کدیه و حال آنکه بطن او بسته شده بود بحجر و صاحب قصیده برده گفته شعر و شد من سغب احشاه

آنحضرت را صلی الله علیه و آله و سلم و اصحاب او را رضی الله عنهم که مذکور شد دائمی نبود و همه را نبود و اگر بود نه از جهت
احتیاج و افلاس و نایافت بود بلکه گاهی بجهت جود و ایثار بود و گاهی بجهت کراهیت شبع و کسر ماه اکل و
اختیار ریاضت و پیش از هجرت بود در وقتیکه بمکه بودند و چون هجرت کردند و بمدینه آمدند مواسات کردند ایشان را
اهل مدینه بمنازل و منائح و اموال و بساتین و مزارع و بودند اصحاب ارباب اموال مثل ابی بکر رض و عمر رض و عثمان رض
و طلحه رض و سعد بن ابی وقاص رض و غیرهم و بذل میکردند ایشان جان و مال خود را برای آنحضرت و امر کرد آنحضرت
ایشان را با درون مال پس آورد ابوبکر تمام مال خود را و عمر نصف را و حث و ترغیب کرد آنحضرت اغنیای
صحابه را بتجهیز و جیش عسرت پس تجهیز کرد عثمان رضی الله عنه بهزار شتر الی غیر ذلک و ثابت شده است
که بر میداشت مر اهل و عیال خود را قوت یکسال و سوق کرد در عمرهٔ خود صد بدنه و نحر کرد و اطعام کرد مساکین
را و قسمت کرد صد هزار درهم در یکساعت که از بحرین آمده بود و بذل کرد در هوازن و چنین از بعیر و شاة و
نقود بیرون از حیطهٔ قیاس چنانکه تفاصیل این احوال و مواضعش بیاید و اختیار کرد آنحضرت فقر را با امکان
حصول توسع و تبسط چنان که روایت کرد از حدیث ابی امامه که گفت رسول خدا عرض کرد بر من پروردگار من
که بگرداند برای من بطحا مکه را طلا گفتم لا یا رب سیر میشوم شکر میگویم ترا و گرسنه میمانم ثنا میکنم ترا و از ابن عباس آمده
رضی الله عنهما که بود روزی رسول خدا و جبرئیل بر کوه صفا پس نشنید آوازی هولناک که بترسید از آن فرمود یا
جبرئیل چیست این صوتها با هل مگر قیامت قائم شد گفت جبرئیل قیامت نیست ولیکن امر کرده است پروردگار
تو اسرافیل را که نزول کند بر تو و بیارد مفاتیح خزائن ارض را پس آمد اسرافیل و گفت که خدا تعالی امر کرده
است مرا که عرض کنم بر تو که بگردانم همراه تو جبال تمامه را و بگردانم آنها از زمرد و یاقوت و ذهب و فضه و در حدیث
دیگر آمده است که گفت جبرئیل علیه السلام که میفرماید پروردگار تو که با وجود آن قدر و مرتبه و ثواب تو همان باشد
که داری و گفت جبرئیل علیه السلام اگر خواهی پیغمبر پادشاه باشی و اگر خواهی پیغمبر بنده باشی و در روایتی آمده است
که یکی از موالی آنحضرت حاضر بود گفت اختیار کن یا رسول الله آنرا که چند گاه از دولت تو بیاسایم پس ایما کرد
جبرئیل بسوی آنحضرت که تواضع کن و بنده باش و علما راضی نیستند که آنحضرت را فقیر و محتاج خوانند و بزهد
ضروری وصف کنند و صاحب مواهب لدنیه از حلیمی در شعب الایمان نقل میکند که گفت از جمله تعظیم آنحضرت
است صلی الله علیه و آله و سلم که وصف کرده نشود بآنچه پیش مردم از صفات ضعفه و مساکین است و گفته شود
که فقیر بود و مفلس بود و انکار کرده اند بعضی اطلاق زهد را در حق آنحضرت علیه السلام و حکایت کرده است

خورش آنحضرت صلعم
قلت در معیشت

از عالم رواه الشیخان واین حدیث دو مفهوم دارد یکی آنکه سیر نمی صلی الله علیه وآله وسلم سه روز پیاپی نبود واگر بود
در کمتر ازان بود یا مراد آنست که تا سه روز بگرسنگی میگذشت ودر هیچ روزی روی سیری نمیدید وظاهر آنست که
مراد معنی ثانی است والله اعلم چنانکه از ابن عباس آمده که میگذرانیدند آنحضرت واهل وعیال وی شبها پیاپی که
نمی یافتند طعام شب ونبود طعام ایشان مگر نان جو رواه الترمذی وصححه ودر حدیث مسلم آمده که سیر نشد
آل محمد از نان گندم مگر آنکه نبود دریکی ازین دو روز تمر ودر حدیث عائشه رضی آمده که گفت بیرون آمد یعنی آنحضرت
در دنیا وپر نشد شکم شریف وی دریکروز از دو طعام اگر سیر میشد از تمر سیر نمیشد از نان جو واگر سیر میشد از نان
جو سیر نمیشد از تمر واز حسن بصری آمده رضی الله عنه که خطبه خواند آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم وفرمود بخدا
سوگند شام نکرد در آل محمد یکصاع از طعام ونبود آنحضرت را نه خانه گفت حسن رض گفت آنحضرت این سخن از
برای کم پنداشتن مرزوق خدا را ولیکن خواست که اقتدا کنند بوی امت وی واز عائشه رضی آمده رضی
الله عنها که خوش می آمد آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم از دنیا سه چیز طیب ونساء وطعام پس یافت
آن دو چیز را یعنی طیب ونساء را ونیافت طعام را وترمذی در شمائل از نعمان بن بشیر آورده که گفت دیدم پیغمبر
خدا صلی الله علیه وآله وسلم وانمی یافت از دقل چیزی که پر کند شکم را ودقل ردی ترین تمر که مخلوط باشد
از اجناس مختلطه که خوراک فقرا باشد وگفت عائشه رضی الله عنها نبودیم ما آل محمد که مکث میکردیم یکماه که نمی
افروختیم آتش ونبود قوت ما مگر خرما وآب ودر روایتی آمده که گفت دو ماه میگذشت ما را بر یخالت وبیفرستادند
بعضی همسایها از انصار شیرها وی نوشیدم ما آنرا وفرموده است آنحضرت بتحقیق رسانیده شده ام من در راه
خدا یعنی ببلا ومحنت چنانکه رسانیده نشد هیچ یکی وایذا کرده شدم در دین خدا چنانکه ایذا کرده نشد هیچ یکی و
بتحقیق میگذشت شب وروز ونبود مرا وبلال را طعامی که بخورد آنرا جگرداری مگر چیزی که مینوشید آنرا ابن بلال
یعنی اندک چیزیکه در بغل او می گنجید ونهان میشد از جهت یکی رواه الترمذی وصححه ودر بعضی غزوات بود
اصحاب که میخوردند برگهای درخت آنرا تا آنکه مجروح میشد گلهای ایشان ودیده آنحضرت صلی الله علیه وآله
نان تنک را ونان سپیده را ونبود در زمان آنحضرت غربال وصاحب مواهب گفته بسیار تتبع کردم تا بدانم
که قرصهای خوراک آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم خورد بود یا بزرگ ونیافتم درین باب چیزی که بصحت
رسد ودر بعضی احادیث امر واقع شده بتصغیر از عفه که موجب برکت است واسانید آن ضعیف است و
بودن نان خورش آنحضرت سرکه ونیفرموده نعم الادام الخل وباید دانست که این ضیق وقلت در معیشت در

ویرا دو اگر زیاده بران خواهد ثلث برای طعام و ثلث برای شراب و ثلث برای نفس و قرطبی گفته که اگر می شنید
بقرأت این قسمت را تعجب میکرد و در خبر صحیح آمده که مومن میخورد در یک روده و کافر میخورد در هفت روده و اهل
تشریح گفته اند که آدمی را هفت روده است یکی معده و سه روده دیگر است متصل بوی بواب و صائم و
رقیق و سه دیگر اعور و قولون و مستقیم و طرق دی و براست و ایهنا غلیظ اند و گفته اند مقصود بیان قلت
طعام مومن و کثرت طعام کافر و مبالغه در آنست حقیقت عدد یعنی مومن چون مشغول باجرا از اسباب عبادات است
و میداند که مقصود از اکل سد جوع و اعانت بر عبادات است نه تن پروری زیاده بر قدر ضرورت نمیخورد و کافر
چون مطلوب او ترتیب بدن و استیفار شهوت نفس است حالش بر خلاف آنست ولیکن باید دانست که این
مطرد در هر مومن و هر کافر نیست تواند مومنی بسیار خوار باشد یا بمجرای عادت یا بجهت عارضی که عارض است
مر طبیعت او را یا مرضی که باعث داشت بران و کافری کمخوار بود از جهت ضعف معده و از جهت مراعات صحت
بدرای اطبا یا برای ریاضت بر روش راهبان و گفته اند که هر که بسیار ست تفکر وی قلیل ست مطعم وی
و رقیق است قلب وی و هر که قلیل است تفکر او کثیر ست مطعم وی و سخت است دل وی و نیز گفته اند
در نمی آید حکمت معده را که پر شده است بطعام و هر که کم ست طعام او کم ست شراب او و خفیف است خواب
او و کسی که خفیف است خواب او برگذشت در عمر وی و کسیکه گران است خواب او بی برکت است عمر وی
از ابن عباس رضی الله عنهما آمده که گفت گفت پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم اهل تشبع در دنیا اهل جوع
اند در آخرت و از عائشه آمده رضی الله عنها که گفت پر نشد شکم پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم بسیری هرگز
و بود آنحضرت در اهل و عیال خود که نمی طلبید از ایشان طعامی و خواهانی نمیکرد اگر میخوراندند میخورد و
هر چه میخوراندند قبول مینمود و هر چه مینوشانیدند مینوشید و گفته اند که عدم استلا و نفی سیری محمولست بر سیری
مکروه که گاهی منتهی میگردد و تحریم بر اندازه انچه مترتب میگردد بران از مفسده و باطل نه شبع بسبی متعاد
فی الجمله دلیل این سخن انچه در حدیث صحیح مسلم آمده از بیرون آمدن آنحضرت با صاحبی ابی بکر و عمر رضی الله عنهما از جوع و
رفتن به بیت انصاری و ذبح کردن وی شاة را و خوردن ایشان آنرا آمده که چون پیر شدند و سیراب گشتند
الحدیث و گفته است شیخ محی الدین نووی که در حدیث جواز شبع است و انچه در کراهت آن آمده محمول است
بر مداومت انتهی و چون واقع شد شبع در حق آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم ثابت شد در حق غیر وی نیز
بلاشبه و از ابی هریره آمده است که گفت سیر نشد آل محمد صلی الله علیه وآله وسلم از طعامی سه روز پیاپی تا رفت

که چون بنا کرد ابن زبیر کعبه را بنا میکردند آنرا فرس و روم و تغنی میکردند بالحان خود و میشنیدند آنرا مغنیان عرب
و نقل کردند آنرا بعربی و نخست کسیکه ابتدا کرد طویس بود و طویس را دمیشوم گویند یعنی نامبارک از جهت آنکه
ولادت او در روز وفات آن حضرت بود صلی الله علیه وآله وسلم و فطام او در روز موت ابوبکر رضی الله عنه
بود و بالغ روز موت عمر شد رضی الله عنه و تزوج کرد در روز قتل عثمان رضی الله عنه و زائیده شد برای او فرزندی
موت علی رضی الله عنهم و گویند که پیش از نقل این غنا موسیقی در عرب انواع غنا و حسن صوت بود مثل نصب
و نشید اعراب و حداء و رکتابی و این اقسام همه مباح اند خلاف نیست هیچ یکی را در ان و برین اقسام حمل میکنند
بر غنای موسیقی آنها که قائل اند بحرمت انچه منقول است از صحابه و تابعین و غیرهم از اسلاف چنانکه از سیاق
اخبار و آثار ظاهر میگردد نعم از بعضے صحابه مثل عبدالله بن جعفر و غیره سماع غنا موسیقی نیز از جواری مرویست
و میگویند که وی رضی الله عنه از مغنیات نیز می شنید و در معنی اقسام غنا همه یکی است و راجع بصوت حسن
و تفاوتی نیست نعم در قرأت قرآن تفاوت میکند که در غنا موسیقی تمطیط و تغیر بسیار است اینهمه گفته شد و لیکن
در تغنی و استماع آن از جهته اتباع سید رسل صلی الله علیه وآله وسلم و اقتضای اصحاب و اتباع آنحضرت که
بطریق تقرب و تعبد بران اجتماع میکرده باشند خلجان باقی است جواب همانست که محل و مقام آنحضرت متعالی
است دیگر انرا اوضاع و مشارب مختلف افتاده بر بعضے جانب توسع و ارتقا غالب آمده و احتیاط و امن کثیر رفته
شده و ذوق و جمعیت در عبادات و طاعات دست داده و بر بعضے بیکر و مشی غلبه کرده و ذوق و شوق ایشان
در سماع افتاده مدعا آنست امری است مختلف فیه و در امری مختلف فیه عیب یکدیگر نباید کرد و هر یکی را بحال
خود باید گذاشت و ربکم اعلم بمن هو اهدی سبیلا و الله اعلم بالصواب و الیه المرجع و المآب صلی الله علیه وآله
وسلم علی سید الخلق محمد وآله واصحابه واتباعه اجمعین هداة طریق الحق و محی علوم الدین باب یازدهم

در عبادات شریف در طعام و شراب و لباس و نکاح و نوم

بدانکه طعام و شراب از ضروریات است که قوام عینه و صدور حرکات و تخصیص عبادات بی آن از قبیل محالات عادیست پس
اهل عبادت ازان بر قدر حاجت مفتقر اند و از حرص و شره اجتناب نمایند و در شهوت ان منهمک نباشند و
آمده است که سیری در زمان شریف نبوده و گفته اند که شبع بدعتی ست که ظاهر شده بعد از قرن اول و ادات
کرده است آنرا نووی و ابن ماجه و تصحیح کرده حاکم از حدیث مقدام بن معدیکرب که رسول خدا صلی الله علیه
وآله وسلم فرمود پر نکرد ابن آدم وعائی از بطن خود بس است لقمه چندی که ایستاده دارند اشخوان صلب

آنکہ دائرہ صحت باصطلاح این طائفہ تنگ است مراد آن خواہد بود کہ نہی آن علی الاطلاق و تحریم آن لذاتہ ثابت نشدہ چنانکہ از خمر و زنا و امثال آن و آنکہ بعضے از اہل ظواہر گفتہ اند کہ ہیچ حدیثی وارد نشدہ این سخن خالی از مکابرہ نیست و مثال اینحال قضیۂ ظروف و اوانی است کہ انہار اختم و مرقت و نقیر و دبا نام است کہ در وقت اباحت خمر استعمال آن میکردند و شراب در آن میخوردند و چون شراب حرام شد استعمال این قسم اوانی و خوردن مشتبہات دیگر دران چندگاہ حرام ساختند از برای محو و قمع آثار آن و چون حرمت خمر ثابت و مقرر شد و احتیاج بقمع و قلع آثار و علامات آن نماند منع و نہی ازان اوانی نیز نماند و با وجود آن علماء و ائمہ دین دو فرقہ شدند جمعی منع رفتند از استعمال آن اوانی و قومی تجویز کما ذکر فی موضعہ و در ما نحن فیہ نیز مانند این دو فرقہ آمدند قومی بنظر عادت سابق قدیم کہ اینصورت نشان اہل فسق است منع و رسم احتیاط را گرفتہ ایستادند و جمعی نظر بر معنی و حقیقت حال انداختند کہ اگر بلا لبست فسق و منکر است حرام و اگرنہ چنین ست مباح و اللہ اعلم و علمہ و احکم بعد ازان تعصبے و تشددی درمیان آمد ہم مانعان اوفراط کردند و مرتکبان آنرا مطلقاً منسوب بفسق و کفر و زندقہ داشتند و ہم سبحان بر رغم آنہا آنرا طاعت صرف و عبادت محض گرفتند و تمامۂ اوقات را مشغول آن و مشغول بدان ساختند و مجمعہا و معرکہا گرفتند و ہر دو طائفہ فرق میان اہل و نا اہل نکردند و سر رشتۂ انصاف کہ معنی آن لنصف لی و لنصف لک است از دست دادند و طریقہ ادب کہ حقیقت آن نگاہداشت حد ہر چیزی است نگاہ نداشتند و یک منشار اختلاف آنست کہ جمعی را نظر بر تاثیر و تصرف نغمہ در بواطن افتاد و ازجا رفتند و قومی را جواز و عدم جواز فقہی در نظر آمد بر جای خود ایستادند و شیخ ابن عربی گفتہ است کہ تاثیر نغمہ بالذات بر روح حیوانی است کہ حرکت و اضطراب کار اوست و روح انسانی منزہ است از انکہ محل ورود معانی ست و سکون و اضمحلال و تواتی صفت اوست اما اینجا کس را میرسد کہ بگوید نعم تاثیر نغمہ بالذات بر روح حیوانی باشد اما اگر بواسطہ جواری و اتصالی کہ میان روح حیوانی و روح انسانی است حال این سرایت بآن کند چہ مانع است و نیز شیخ میگوید کہ نشان تاثیر قرآن در باطن آنست کہ لغنا و بغیر غنا یکسان باشد و آنکہ بنغمہ تاثیر کند تاثیر قرآن نیست این تاثیر بنغمہ است نہ قرآن این سخن خالی از تکلف نیست نغمۂ حلیہ و زیور قرآن است چنانکہ در حدیث آمدہ است کہ زینوا القرآن باصواتکم و یکسان بودن ہر دو حال خارج از دائرۂ امکان است مگر کسیکہ مشہود و مکشوف مجرد ذات و صفت الٰہی باشد فائدہ صاحب امتاع گفتہ کہ اختلاف کردہ اند در نخستین کسیکہ تغنی کرد غنا عربی را پس گفتہ است ابو ہلال عسکری کہ اکثر اہل علم برانند کہ نام وی طویس ست و آنچنان بود

طریقہ تفصیل و ترویج و توسط نگاہداشتہ یا دنی میلی بجانب حرمت یا کراہت و درین کتاب نقل اقاویل جانب اباحت غالب افتاد زیرا کہ آن جانب دیگر مشہور و مقرر شدہ است و در اذہان حاجت بنقل ندارد و نیت ہمانست کہ گفتہ شد شعر عیب می چون ہمہ گفتی ہنرش نیز بگو + نفی حکمت کن از بہر دل عامی چند اللہم ارنا الحق حقا وارزقنا اتباعہ وارنا الباطل باطلا وارزقنا اجتنابہ والعاقبۃ بالخیر و باید دانست کہ در ہر زمان از ابتدای حال تا الآن ہر کہ بجانب اباحت تغنی و سماع آن رفت قولا یا فعلا انکار و استبعاد بوی متوجہ شد چنانکہ از حکایات و روایات کہ درین باب آمدہ است روشن میگردد و در مشکات آوردہ است کہ ابو مسعود انصاری رضی اللہ عنہ کہ او را بدری نیز میگویند یا بسبب آنکہ در غزوۂ بدر حاضر بود یا بجہت آنکہ مسکن وی بدر بود و صحابی دیگر از اعیان صحابہ با ہم نشستہ بودند و سماع غنا میکردند مردی دیگر کہ حاضر بود شنیدن ایشان غنا را بروی گران آمد و انکار نمود و گفت ای صاحب رسول اللہ انتمای و ویار پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شما را می شنوید ایشان گفتند اگر میخواہی کہ تو نیز بشنوی با ما بنشین و بشنو و اگر نہ برو و اذن دادہ است ما را پیغمبر خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ بشنویم و این در عروسی بود کہ تغنی در ان باتفاق مباح است بالاتر ازین عبد اللہ بن جعفر کہ بانیکار مولع و مشغوف بود و معاویہ رضی اللہ عنہ نیز با وی شریک و موافق بود و با وی تودد و تجنب مینمود زن معاویہ رضی اللہ عنہ اظہار انکار کرد بر عبد اللہ و عیب گرفت بروی و گفت معاویہ رضی اللہ عنہ حال او اینست توجہ معتقدی بوی روز دیگر عبد اللہ بخانہ معاویہ رضی اللہ عنہ آمدہ و نماز بسیار گزارد و تعبد بسیار کرد معاویہ رضی اللہ عنہ با زنش گفت این را نگر کہ چہ میکند پس زن از انکار باز آمد و حقیقت حال و مقتضای اختلاف آن بنمایید کہ سرود شنیدن و آلات و مزامیر زدن در زمان قدیم کار و بار مفسدان و الاہان و فاسقان و شراب خواران بود و لہذا در حدیث صحیح آمدہ کہ آنحضرت صلعم فرمود فرستادہ شدہ ام من و امر کردہ شدہ ام من کہ محو کنم معازف را کہ نام آلات و مزامیر لاہی است و نہی کنم از شراب خمر و زنا و در اصل نام غنا لہو است و ذکر وی در باب ملاہی میکنند و بعد از محو و محق آثار این این امور و رفع و ازالہ این منکرات چون آن رسم و عادت نماند مسلمانان و صالحان و پارسایان نیز در ان افتادند و ازان محفوظ گشتند بی ملابست بفسق و منکرات و مخالطت با اہل فسق و فجور و جماعۂ دیگر چون دیدند کہ این عادت فاسقان و نشان بی قیدی است و مشابہتی بحال ایشان دارد و خوف آنکہ مبادا سری با نجانب کشد اجتناب نمودند و تحذیر فرمودند و از شارع نیز اگر باین ملاحظہ تحذیری و منعی و وعیدی صادر شدہ باشد دور نباشد و آنکہ محدثان گویند کہ نہی از شارع بہ ثبوت نہ پیوستہ و ہیچ حدیثی در ینباب بصحت نرسیدہ بعد از تتبع

نیز سخن کردہ و گفتہ کہ معروف در مذہب ائمہ اربعہ مزامیر است و با وجود آن از بعضے علما مذہب شافعی و اصحاب ظواہر و غزالی و امثال وی خلافہا نقل کردہ و انواع آلات و مزامیر ذکر کردہ اما دف مختلف فیہ است بعضے مطلق مباح گفتہ و بعضے مطلق حرام داشتہ و بعضے فرق کردہ در جلاجل دار و غیر آن و صواب اباحت اوست در نکاح و بعضے اعلان آن بدف مستحب داشتہ و در شبانہ کہ معنی قی دست نیز اختلافہا ذکر کردہ دیگر از مزامیر عود است کہ آنرا بربط نیز گویند و تارہا دارد کہ آنہا را زیر و بم گویند و در وی نیز اختلاف ہا ذکر کردہ و گفتہ کہ معروف در مذہب اربعہ آنست کہ زدن آن و شنیدن آن حرام است و رفتہ اند طائفہ از علما بجواز آن و حکایت کردہ اند سماع آنرا از عبداللہ بن جعفر و عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ و حکایت کردہ شدہ است کہ در آمد عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ بر عبداللہ بن جعفر پس یافت نزد وی جاریہ را کہ نیز د عود پس گفت عبداللہ بن جعفر مر عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ را آیا می بینی درین باشی گفت لاباس لہذا و نقل کردہ اند سماع آنرا از عبداللہ بن الزبیر و معویہ بن ابی سفیان و عمرو بن العاص و حسان بن ثابت و از غیر صحابہ عبدالرحمن بن حسان و خارجہ بن زید کہ از فقہاء سبعہ مدینہ اند و نقل کردہ است استاد ابو منصور از زہری و سعید بن المسیب و عطاء بن ابی رباح و شعبی عبداللہ بن ابی عتیق و اکثر فقہاء مدینہ مطہرہ و حکایت کردہ است جمیلے از عبدالعزیز بن ماجشون کہ وی رخصت بسیکرد در عود و حکایت کردہ است ابن سمعانی از طاوس و حکایت کردہ است از ابراہیم بن سعد کہ در آمد بر رشید و گفت اربد العود پس گفت رشید عود المتجمرام عود المزمر قال لابل عود المزمر پس طلبید رشید عود را و بنواخت آنرا ابراہیم بن سعد و فتوی داد باباحت غنا و عود و نقل کردہ است فاکہی در تاریخ مکہ معظمہ بسندے کہ دارد از موسی بن المغرہ الجمحی کہ خواند وی عطاء بن ابی رباح را پس در آمد و بودند در انجا قومی کہ نیز دند عود را و تغنی بسیکردند چو دیدند عطاء را کہ در آمد باز ماندند از ان پس گفت نمی نشینم تا عود نکنید با نچہ بسیکردند پس بنشست و تغذی کرد و صاحب اتساع ہمین عود را اصل ساختہ و مزامیر دیگر را بر ان قیاس کردہ و بالجملہ وی درین باب از وسعت و خلاعت خالی نیست و اجتماع آلات و مزامیر را نیز نقل کردہ و گفتہ اختلاف است از میان قائلین بتحریم کہ آن کبیرہ است یا صغیرہ و متاخرین از شافعیہ بر انند کہ صغیر است این چند کلمہ از کتاب مذکور نقل کردہ شدہ و العہدۃ علیہ و غرض از نقل و جز ان نیست کہ اگر احیانا از بعض طائفہ چیزی از ان نقل کردہ شود مبالغہ در تشدید و تجہیل و تشنیع و تفسیق و تضلیل ننمایند و ستر عیوب و زلات قوم شیوہ خود سازند و عامہ را نگذارند کہ تقلید ایشان کنند فالحق احق ان یتبع و اللہ اعلم و علمہ احکم و این ضعیف درین مسئلہ تکلم در مواضع متعددہ کردہ است و ہمہ

در رسائل و تصانیف از انچه دلالت میکند بر اباحت سماع قولاً و فعلاً و بود جنید رضی الله عنه فقیه که فتوی میداد
بر مذهب ابو ثور و حکایت کرده است از وی قشیری و سهروردی و غیرهما که وی گفت نزول میکند رحمت بر این
طائفه در سه موضع نزد اکل زیرا که نمیخورند مگر نزد فاقه و نزد مجاورت و مکالمت زیرا که تکلم میکنند در مقامات صدیقین
و انبیا و مرسلین و نزد سماع زیرا که ایشان میشوند بوجد و شهود حق و حکایت کرد از علماء جماعه صحابه درین
باب حکایات که اکثر آنها مذکورند در کتب قوم **وصل** بدانکه صاحب امتاع ذکر کرده است در سماع سه قول
را حرمت و کراهت و اباحت و ذکر کرد دلائل هر مذهب را و ترجیح کرد مذهب اباحت را چنانکه مدعای اوست
و جواب داد از استدلالات و تمسکات حرمت و کراهت و اطناب کرد در اثبات مذهب اباحت و اثبات کرد آنرا
بکتاب و سنة و اجماع و قیاس و وجه قیاس آنکه چون ثابت شده در سنت صحیحه جواز تغنی بقران پس در شعر نیز
جائز باشد بجامع آنکه تغنی در قران اثارت میکند حزن و شوق و استجلاب مینماید خشوع و خضوع را و این در
اشعاری که مشوق اند بطاعات و مباحات و زهد در دنیا و رغبت در آخرت و مثمر مزید محبت الهی تعالی و تقدس
و متابعت حضرت رسالت پناهی صلی الله علیه و آله و سلم نیز جائز باشد و بعضی قیاس بر خدا و نصب و تشیید اعراب
و اقسام دیگر که جائز و مباح اند باتفاق نیز قیاس کنند و این جمله بر تقدیری صورت بندد که نص قاطع بر
حرمت و کراهت غنا ثابت نگردد و الا قیاس در مقابله نص لازم آید و قایلان باباحت میگویند که نصی که
در انجانب ورود نیافته است و اگر یافته بصحت نرسیده است و مقصود کاتب الحروف از نقل اقاویل اباحت
آنست که تا معلوم شود که مسئله مختلف فیه است جزم کردن بیکجانب و ترجیح آن و تعصب نمودن در آن مناسب
طریقه اختلاف نیست اگر یکی را صلاح وقت در ان نماید که توقف کند و ملاحظه و احتیاط نماید و در ورطه خلاف
و نزاع نیفتد و سلامت حال خود در ان بیند و احتیاط و تقوی در ان اندیشد مبارکباد اما باید که زبان قال
و حال از طعن و تشنیع و تضلیل و تقبیح بزرگان و افتادن در ایشان با وجود تعارض ادله و تباین طرق و وجود
علما و فقها و عرفا در ان جانب دیگر قطع نظر از راجح و مرجوع نگاه دارد و سر رشته انصاف رها نکند **بیت** صحبت
و عافیتست گرچه خوش افتاد ای دل ٭ جانب عشق عزیز است فرو مگذارش ٭ و قائلان باباحت را نیز مناسب نیست
که تعصب ورزند و منکر اقوال علماء شوند خصوصاً آنهائی که سالک طریقه دیانت و بصحت باشند و لکل وجهة هو مولیها
فاستبقوا الخیرات و هر دو طائفه باید که رعایت طریقه تمیز و تفصیل از دست ندهند که توقف و احتیاط در همه کارها
محمود است و افراط و تفریط در همه جا مذموم و بالله التوفیق و منه العصمة و همچنین صاحب امتاع در آلات و مزامیر

در فتاوای خود که سماع اگر باشد بشرط خود در محل خود از اهل خود صحیح است اختیار کرده است این قول را از حنابله
ابوبکر خلال صاحب جامع و صاحب وی عبدالعزیز و حکایت کرد آنرا صاحب مستوعب از جماعه از ایشان و نقلکرده
است سماع آنرا از صالح و عبدالصمد و پسر احمد و اختیار کرده است آنرا حافظ ابوالفضل مقدسی و غیر وی
از ظاهریه و ذکر کرده آنرا ابو محمد بن حزم در مصنفات خود و مر او را رساله است درین باب و تصنیف کرده ابن طاهر
و نقلکرده اجماع صحابه و تابعین را بران و سوق کرده باسانیدی که دارد و نقل کرده است شیخ تاج الدین عبدالرحمن
فزاری شافعی شیخ دمشق و مفتی آن و این فقهه اجماع اهل حرمین را بران و نقل کرده ابن قتیبه از اکثر عراق
و روایت کرده است ابن طاهر بسند خود که چون بینی اهل مدینه را که اجماع کرده بر چیزی پس بدانکه سنته است
و روایت کرده است یونس بن عبدالاعلی که پرسیدم از شافعی از اباحت اهل مدینه سماع را پس گفت نمیدانم
هیچ یکی را از علمای حجاز که نکرده دار و سماع را مگر آنچه در اوصاف است و ذکر کرده است ابو یعلی حنبلی که یوسف
بن یعقوب را ماجشون و برادران وی رخصت میکردند در سماع و گفت یحیی ابن معین که از اعاظم علماء حدیث
است که می آمدیم مایوسف را ماجشون را پس تحدیث میکرد ما را در خانه وجواری او میزدند معزفه را در خانه دیگر
و ایشان علمای ثقات از اهل حدیث اند که مخرج اند در صحاح و گفته اند عبدالعزیز بن سلمه تا ماجشون که مفتی
اهل مدینه بود و روایت میکنند ائمه از وی و تخریج کرده اند از وی در صحیحین رخصت میکردی در عود و نقل کرده است
صاحب نهایه در شرح هدایه از حنفیه بعد از نقل کردن وی تحریم را از بعضے از ایشان اباحت را وقتی که تغنی کند
باستغاذه کند بان نظم قوالی را دیگر و فصیح اللسان و گفته لاباس به و بعضے از حنفیه گفته اند که اگر تنها باشد
و تغنی کند برای دفع وحشت از نفس خود لاباس به و باین اخذ کرده است شمس الائمه السرخسی و استدلال کرده است
بران بانکه بود انس بن مالک رضی الله عنه که میکرد آنرا در خانه خود و نمی کرد آنرا بطریق تلهی و گفته است که هر که قایل
است بکراهت مطلقا حمل میکند حدیث انس را بر نشنیدن اشعار مباحه و جزم کرده است صاحب بدائع از حنفیه
بچیزی که ذکر کرده است شمس الائمه و تعلیل کرده است بانکه سماع غنا نرم میگرداند دل را و صاحب ذخیره از
حنفیه نقلکرده است از بعضے حنفیه که لاباس به فی الاعراس و بعضے گفته لاباس به در اعیاد و سائر اوقات سرور
مباحه و اختیار کرده است آنرا از علماء متقین شیخ الاسلام ابو محمد بن عبدالسلام و صاحب وی شیخ محمد بن دقیق
العید و گفته است صاحب امتاع که تحقیق بودند در صوفیه جماعه از اهل فقه و حدیث و معرفت بانواع علوم
شرعیه مثل استاد ابوالقاسم قشیری و شیخ ابوطالب مکی و شیخ شهاب الدین سهروردی ذکر کرده اند ایشان در

سماع بچیزی از منکرات وضایع نکند بسبب آن اوقات نماز را وروایت کرده است ابو منصور بغدادی از یونس بن عبد الاعلی که شافعی استصحاب کرد مرا بسوی مجلس که در وی قینه بود که تغنی میکرد وچون فارغ شد قینه گفت شافعی آیا خوش کردی تو این را گفتم نه گفت اگر راست میگوئی نیست تراحس صحیح یعنی خوش داشتن غنا علامت سلامت طبع وحسن است وناخوش آن نشان اعوجاج طبیعت ونقصان حس وازینجا معلوم میشود که دلیلی شرعی بر حرمت وکراهت آن نیست اگر آن بودی خوش داشتن طبع آنرا چه فائده کردی در تاثیر نغمه در طبائع هیچکس را سخن نیست که در حیوانات موجود است چه جای او میان ومنقول است از شافعی که الغنا لهو مکروه یشبه الباطل وگفته اند که تواند که مراد بکروه آنجا شد که ترک آن اولی است که اطلاق آن با معنی آمده است وغزالی گفته است دلالت نیست این را بر حرمت وکراهت بلکه اگر باطل نیز گفتی دلالت نبودی زیرا که معنی باطل انکه فائده نباشد در وی ومباح نیست فائده در وی وگفته که حمل کرده شود بر چیزی که وارد شده است ازین الفاظ که دلالت دارد بر تغلیظ بر غنای که مقترن است بفحش مانکر پس تحریم از جهت عارض باشد نه از جهت معنی که در ذات غناست وبالجمله تحقیق صحیح شده است از قول وفعل شافعی چیزی که صریحست در اباحت ونیست نص در تحریم واما امام احمد بن حنبل صحیح شده است روایت است که وی شنیده است غنا را نزد پسر خودش که نام وی صالحست روایت است از ابو العباس فرعانی که میگفت شنیدم صالح بن احمد بن حنبل را که میگفت بودم من که دوست میداشتم سماع را وبود پدر من که ناخوش میداشت ازا پس وعده کردم ابن حناده را که باشد نزد من شبی پس باشید نزد من تا دانستم که خواب کرد پدر من پس شروع کرد ابن حناده در تغنی پس شنیدم آواز پای را بر بام پس برآمدم بالای بام ودیدم پدر خود را بالای بام که می شنود غنا را ودامن در زیر بغل اوست وروی سیخ امد بالای بام گویا که رقص میکند ومثل این قصه از عبد الله بن احمد بن حنبل نیز منقول است واین دلالت دارد بر اباحت سماع نزد وی رحمة الله وانچه منقول است از وی مخالف این محمول ست بر غنای مذموم مقترن بفحش ومنکر وروایت کرده شده است از احمد که وی شنید قوالی را نزد پسرش صالح وانکار نکرد پس گفت پسر وی ای پدر آیا نبودی تو که انکار میکردی ومکروه میداشتی تو آنرا گفت بمن چنین رسانیده اند که استعمال میکنند با وی منکر را وحکایت کرده اند از داود طای که وی حاضر میشد سماع را ورا بست میشد پشت او در سماع بعد از انکه منحنی شده بود از کبر سن وبود وی رحمة الله عالم فقیه حنفی تلمیذ امام اعظم ابو حنیفه کوفی وگفته است فقیه عالم ناصر الدین ابو الیسر اسکندری

بن جریج کہ از علماء و حفاظ و فقہاء عباد کہ اجماع است بر عدالت و جلالت وی کہ میشنید غنا را و میدانست الحان
را و ابراہیم بن سعد مروی بود امام عصر خود در فقہ و روایت نمی شنوانید طلبہ را حدیث تا نمی شنوانید ایشان را
غناء فتوی داد در مجلس رشید تحلیل غناء و پرسید ند از وی از احوال مالک پس گفت خبر دادند مرا کہ دعوتی بود
در بنی بربوع و با قوم وقوف بود و عود ہا کہ تغنی میکردند و لعب مینمودند بدان و بود با مالک دف مربع کہ میزد
آنرا و تغنی مینمود و اللہ اعلم حکایت کرد از صاحب تذکرہ کہ پرسیدہ شد امام ابو حنیفہ و سفیان توری از غنا پس
گفتند ہر دو نیست غنا از کبائر و نہ از اسود صغائر و نقلکردہ اند کہ امام ابو حنیفہ را ہمسایہ بود کہ ہر شب بر میخاست
و تغنی میکرد و امام گوش میداشت بہ تغنی او و نشنید شبی آواز او را پس پرسید از اہل وی چہ شد امشب کہ شنیدہ
نمی شود آواز وی گفتند کہ بیرون برآمدہ بود وی امشب پس گرفتند دو زندان کردند او را پس پوشید امام عمامہ
خود را و برفت نزد امیر و شفاعت کرد او را و خلاص گردانید و پرسید امیر کہ نام او چیست گفتند عمر پس برآورد
از زندان ہر کرا عمر نام بود و گفت امام بآنمرد کہ باز کرد با نچہ میکردی ہر شب و چون گوش داشت امام ابو حنیفہ
بغنای او و نہی نکرد او را دلالت کرد بر اباحت تغنی نزد وی و استماع وی ہر شب با آن ورع و تقوی کہ وی
داشت حمل نمیتوان کرد مگر بر اباحت پس آنچہ وارد شدہ از وی بر خلاف آن حمل کردہ شود بر غنای مقترن بفحش
از برای جمع میان قول و فعل وی و حال آنکہ گرفتہ نشدہ است تحریم مگر از مقتضای فعل وی نہ از نص قول وی
چنانکہ رفت بولیمہ کہ در وی غنا بود و مانند آن و حکایت کردہ است این قتیبہ کہ ذکر کردہ شد نزد وی ابو یوسف
مسئلہ غنا پس ذکر کرد قصہ جابر و ابو حنیفہ را و حکایت کردہ شدہ است از امام ابو یوسف کہ بسا کہ حاضر میشد
مجلس رشید را و میبود در وی غنا پس میشنید و میگریست و پرسیدہ میشد از مالک از سماع پس گفت در یاقتم
اہل علم را در بلاد خود کہ منکر نیستند آنرا و نمی شنیدم از ان و گفت منکر میشود آنرا مگر عامی یا جاہل یا عراقی غلیظ الطبع
و ہمچنین نقلکردہ است از وی عدای و حکایت کردہ است اباحت را از وی امام قشیری و او ستاد ابو منصور
و قفال و غیر ایشان و آنچہ نقلکردہ شدہ است از مالک رحمۃ اللہ علیہ کہ گفت نمی شنوند آنرا مگر فاسقان مجہول
است بر غنای کہ مقترن است بوی منکر جمعا بین القول و الفعل و اما امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ گفتہ است غزالی
کہ تحریم غنا مذہب او نیست و تتبع کردم چندین از مصنفات وی را ندیدم او را نصی تحریم وی و او ستاد ابو منصور
بغدادی گفتہ کہ مذہب وی اباحت سماع است بقول و الحان چون بشنود و مرد از مرد یا از جاریہ خود یا از امراۃ
کہ حلال ست نظر بوی یا بشنود در خانہ خود یا خانہ بعضے اصدقا خود و نشنود آنرا در میان راہ و مقترن نگردد

مثل حداد نصب در کتابی و مثل غنا نساء برای تسکین اطفال و مانندان و این مباح است اگر از ذکر خواهش و محرمات عینت بلکه مندوبست که موجب نشاط است بر اعمال مرفوع دوم غنای است که انتحال میکنند آنرا مغنیان که عارف اند بصنعت و اختیار میکنند شعرهای رقیق را و تلحین میکنند تلحینات رقیق که تهیج میکنند نفس را و تطریب میکنند نفس را و تطریب میکنند آنرا و این نوع مختلف فیه است میان علماء رجاعه مباح داشته و قومی حرام گفته و قومی مکروه و میگویند که اصح و اشهر از مالک و شافعی و ابو حنیفه و احمد رحمهما الله قول بکراهتیه است و اطلاق حرام نیز آمده و حکایت کرده است قاضی ابو الطیب تحریم از امام ابی حنیفه و شیخ شهاب الدین سهروردی در عوارف گفته که امام ابو حنیفه میگوید غنا را از ذنوب و همچنین نقل کرده است قاضی ابو الطیب تحریم از عامر شعبی و سفیان ثوری و حماد و نخعی و فاکهی بسندی که دارد در روایت کرده است از سفیان ثوری که وی پرسیده شد از غنا پس گفت که آن بمنزله بادی است که از بن کوش در آمد و از گوش دیگر رفت و گفته اند که این اشارتست از وی بابا الی رفته و اطلاق کرده قول در آن و تفصیل نکرده میان رجال و نساء را مردان و تسویه کرده میان آن و لیکن بشرط امن فتنه و وقوع در آن و بعضی فرق کرده اند میان قلیل و کثیر و رجال و نساء و گفته اند قائلان باباحت که روایت کرده شده است غنا و سماع آن از جماعه کثیر از اکابر صحابه که در ایشان چندی از عشره مبشره اند و جم غفیر از تابعین و تبع تابعین و اتباع تبع و دیگر علمای محدثین و علمای دین که از ارباب زهد و تقوی و علم و عبادت بوده اند و نقل کرده شده است درین باب از ایشان روایات و حکایات که کفایتست در آن و بشک معلوم گردد که ائمه دین و اکابر اهل یقین مختلف بودند در آن اما عبد الله بن جعفر رضی الله عنهما سماع غنا از وی مستفیض و مشهور است و نقل کرده است آنرا هر که امعان کرده است درین مسئله از فقها و حفاظ و ارباب تواریخ و ابن عبد البر در استیعاب گفته نمیدید وی غنا باسی و بود امیر المومنین در ان زمان عم وی علی بن ابی طالب و میرفت وی رضی الله عنه در خانه جمیله که از مغنیات بود و سوگند خورده بود که تغنی نکند برای هیچ کسی مگر در خانه خود پس تغنی کرد برای وی و خواست که بیاید در خانه وی رضی الله عنه و بشنواند او را و کفارت دهد از یمین خود پس منع کرد وی رضی الله عنه او را از ان و گفته اند که بودند مر عبد الله بن جعفر را جواری که تغنی میکردند و عود میزدند برای وی و آورده اند که سعد بن المسیب که افضل تابعین است و زده میشد بوی شکل دروغ می شنید غنا را و مستلذ میشد بسماع آن و همچنین سالم بن عبد الله بن عمر و قاضی سریح می شنید غنا از کنیزکان با جلالت قدر و کبر سن وی و سعید بن جبیر که از عاظم تابعین ست شنید از جاریه که تغنی میکرد و دف میزد و همچنین عبد الملک

وتباین احوال بعضے آنرا منکر باشند و به فسق و فجور ملحق دارند و بعضے بدان مولع و آنرا حق واضح شمارند و هر دو
طائفه در طرفین تفریط و افراطند انتهی و بالجمله درینجا سه طریقه است یکی مذهب فقها است و ایشان انکار میکنند
اشد انکار و سلوک میکنند مسلک تعصب و عناد و الحاق میکنند فعل آنرا بذنوب و کبائر و اعتقاد آنرا به کفر و زندقه
و الحاد و این افراط است و خروجست از طریقه اعتدال و انصاف و نمی باید بران جرات کرد خصوصاً در موضع
خلاف نعم نقل کرده شده است از علماء مذهب برانچه دلالت دارد بر حرمت و کراهیت دوم طریقه محدثین است
و ایشان میگویند که ثابت نشده است در تحریم آن حدیث صحیح و نص صریح بلکه هرچه وارد شده است درینباب
از احادیث یا موضوع است یا مطعون و همچنین آیات قرانی اگرچه تفسیر کرده اند آنرا بعضے مفسرین بچیزی
که دلالت میکنند بر حرمت غنا اما آنرا تاویلات و محامل و مکر هم هست که ذکر کرده اند غیر ایشان از علما و چون
ثابت نکرد و حرمت ثابت شود حل و اباحت بدلالت قول وی سبحانه واحل لکم الطیبات و بعضے گویند
ثابت نشده است نه بر حرمت و نه اباحت آن دلیل قطعی شرعی پس مسئله مبنی گردد بر اصل در اشیا که حظر
است یا اباحت سیوم طریقه ساده صوفیه و مذهب ایشان درین باب مختلف و افعال مجتذب آمده و بعضی اجتناب
کرده و بعضے مباشرت نموده و باید که انکار ایشان اشد باشد و اجتناب و تشدید اقوی باشد زیرا که مذهب
ایشان اخذ بعزیمت و احتیاط در افعال و اقوال است در جمیع اوقات و احوال و لیکن بر بعضے از ایشان غالب
آمده ولع و شوق و شکر محبت و صفح حال و وجد و هیجان و حکم ایشان حکم واله و سکران است و شک نیست در
تاثیر نغمات در نفوس و تطریب قلوب و آثارت کوامن بواطن و این معلوم است بمشاهده و عیان حتی در حیوانات
و بله و صبیان لیس متمکنات ایشان ثابت اند بر بساط حکم و ادب یا رسوخ قدم و متلونان از اهل شوق متزعج
و متشعر بغلبه وجد و غرام و بعضے از عارفان گفته اند که سماع از برای اهل تجلیات صفات از ارباب مواجید است
که میگذرد بر ایشان احوال مختلفه و صفات متباینه و اما صاحب تجلی ذاتی مقام ایشان وراء هر رواست و تحقیق
کرده اند این طائفه شرائط و آداب آنرا و کفایت میکنند طالب متبع را که جامع است میان احکام و معارف نظر
در کتاب عوارف که عقد کرده است بابی در رد و انکار و بابی در قبول و ایثار و بابی دیگر در ترفع و استغفار از سماع
و بابی دیگر در ذکر تادب و اعتنا والله اعلم و صاحب کتاب الامتاع باحکام السماع گفته که غنا بر دو نوع
است نوعیست که جاری شده است عادت که استعمال کرده میشود برای تنشیط قلوب و محاولت اعمال و حمل
اثقال و قطاع مفاوز در طریق حج در وصف کعبه و زمزم و مقام در طریق غزو در وصف حرب و جهاد و مبارزت

که داده شده است مزامیر آل داؤد و امر دن از خوف و شوق در جواب ازان و در طریقت یکی
آنکه گوئیم قوتی که داده شده است این امت را مقاومت میکند با حوال که وارد میگردد بران و نگاه میدارد حیات
را و فانی نمیگرداند قوت جسمانیه را بلکه پیدا میگرداند قوت روحانیه تائیدات آلهیه را و از جهت فرط قوت این
امت و تمکین وی برابر است حال سماع و موعظه و حال عدم سماع از جهت توالی احوال ذکر و اطوار تلقین
چنانکه فرموده اند لوکشف الغطار ما ازدوت یقینا چنانکه داؤد و سلیمان که اصحاب امیر و اخص خواص آن
بوده اند و ایشان افضل بوده اند از امت اتفاق نیفتاد ایشان را موت چنانکه اتفاق افتاد مر غیر ایشان را
و نبود ان مگر از جهت تمکین و قوت حال ایشان و قوت ربانیه که مدد کرد ایشان را پروردگار تعالی و تقدس بدان
و اما توجه داؤد علیه السلام بر نامردان و اعتذار وی علیه السلام ازان از تواضع و شفقت اوست برامت
نه از انحطاط رتبه وی از احاد امت و بوجود این قوت آلهیه و تمکین دران اشارت کرد ابوبکر صدیق رضی الله
عنه در وقتیکه دید مردی را که می گریست نزد استماع قرآن و زعفه و ضعقه میکند ازان و گفت وی رضی الله عنه
همچنین بودم ما و لیکن سخت گشت دلهای ما تعبیر کرد از قوت بقسوت از جهت تواضع و حال آنکه مرتبه وی محفوظ
و منزلت وی مرفوعست و آورده اند که شنید روزی سهیل نستری قرآن را از کسیکه میخواند ازا و لرزید بر خود
و مفتاد بر زمین و بیهوش گشت گفتند این چیست که هرگز از تو ندیده بودیم گفت ضعف حال گفتند اگر
ضعف اینست قوت کدام خواهد بود گفت قوت آنست که همه را هضم کنند و از جامی ندر آیند و مستقیم ماند
طریق دوم در جواب آنست که درین امته نیز بسیاران از خوف و شوق قدیما و در حدیثا در مجلس سماع
قرآن مرده اند و به ذوق شوق از عالم رفته اند در مواهب لدنیه میگوید که ابو اسحق ثعلبی در ذکر اسماران جامع
بجلدی تصنیف کرده است در کتاب نفحات الانس نیز جمع ازانها که در مجلس سماع جان داده اند مذکور مد

وصل وصل و چون سخن در تغنی بقران افتاد اگر مجملی از مسئله سماع اشارت کرده شود دور نباشد بدانکه درین
مسئله اختلاف بسیار آمده قدیما و حدیثا قولا و فعلا بعضے با باحت متوقف و متردد مانده و گفته که انکار کنیم
و نه انکار کنیم بدانکه سماعی که مشار الیه است بقول حق سبحانه الذین یستمعون القول فیتبعون احسنه و بقول و یستمعون
واذا اسمعوا ما انزل الی الرسول تری اعینهم تفیض من الدمع مما عرفوا من الحق در عوارف میگوید که این سماع
که متفق علیه است حقانیت او و مخالف نیست در وی کسی از اهل ایمان و این سماع متجلب رحمت است از
پروردگار کریم و اختلاف در سماع اشعار و قصائد است بالحان مطربه موسیقیه و درینجا است کثرت اقوال

می شود بانواع الحان موسیقیہ بسیطہ و مرکبہ برایقاعات مخصوصہ و آواز مخترعہ کہ حاصل نمیشود مگر بتعلیم و تکلف و این است کہ مکروہ داشتند آنرا سلف و انکار کردند قرأت باین وجہ و ہر کسی کہ علم است او را باحوال سلف میداند قطعاً کہ ایشان بیزارند از الحان موسیقی کہ تکلیف کردہ میشود بآن بر افاعلت و حرکات موزونیہ معدودہ محدودہ و ایشان پرہیزگارتر اند کہ بخوانند قرآن را باین طریق و تجویز کنند آنرا بلکہ میخوانند بر نحوی و تطریب و تحسین صوت و این امری است مرکوز در طبائع و نہی نکردہ است ازان شارع بلکہ اشارہ کردہ است بآن و خواندہ است مردم را بدان و خبر دادہ است از استماع حقسبحانہ بسوی آن و فرمودہ کہ نیست از ما ہر کہ تغنی نکند بقرآن و روایت کردہ است ابن ابی شیبہ از عقبہ بن عامر کہ فرمودہ است تعلیم کنید قرآن را و تغنی کنید بدان و بنویسید حدیث را ذکر ہذا کلہ فی المواہب اللدنیہ حکایتہ آوردہ اند کہ چون میخواست داؤد علیہ السلام کہ تکلم کند بر بنی اسرائیل و بخواند زبور را بر ایشان گرسنہ میشدند تا ہفت روز و نمیخوردند و نمی نوشیدند و نمی آمدند از پیش او پس امر میکرد سلیمان را کہ ندا در میداد در کرانہا و گوشہا و پشتہا و کوہہا و رودہا کہ داؤد می نشیند فلان روز و تکلم میکند بعد ازان پیروان می آوردہ میشدند برای وی منبر بسوی صحرا پس می نشست بران و سلیمان ایستادہ می بود بر سر وی می آمدند انس و جن و طیر و وحش و ہوام و بیرون می آمدند ابکار و مخدرات کہ استماع میکردند ذکر را پس شروع میکرد داؤد در ثنا بر خدا بچیزی کہ سزاوار آنست و میخواند زبور را پس میمردند طائفہ از شنوندگان پس ازان شروع میکرد داؤد بوجہ کردن بر گناہکاران پس میمردند طائفہ از ایشان پس چون گرم میشد موت بخلق و سخت میگشت و میگفت مرا و را سلیمان یا نبی اللہ سخت شد موت میان مردم و پارہ پارہ شدند شنوندگان بر روی می افتاد داؤد و بیہوش میگشت برداشتہ میشد بسوی خانہ و ندا میکرد سلیمان در مردم کہ ہر کہ را خویشی و دوستی بود یا داؤد و بجوید او را و بیرون آرد پس می آوردند زنان سر بر ہنہ را و می ایستادند بر شوہران و پسران و برادران خود و برمیداشتند و میرفتند بشہر و چون بہوش می آمد و روز دوم می پرسید از سلیمان و میگفت چہ کردند ای سلیمان عباد بنی اسرائیل گفت مردند یا نبی اللہ فلان و فلان و میشمرد نامہای ایشانرا پس دست بر سر میزد و توجہ میکرد داؤد و میگفت آیا خشم میکردی تو خدایا بر داؤد کہ نمرد ہمراہ آنہا کہ مردند از خوف تو باشوق تو پس بود و آب داؤد ہمچنین تا مجلس دیگر و اقامت کرد بریں حال تا آنگہ خواست خدا عزوجل و گمان نبرند کہ مگر حال بنی اسرائیل اعلا و اکمل بود از حال این امت اما غنا و مزمار پس بس است حال ابو موسی کہ گفتہ است آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در حق وی

می شد وقف را بنام و حسن و کافی و چنانکه در کتب تجوید مذکور است و ترتیل میکرد آنحضرت و سوره را تا آنکه
درازتر میشد از سوره درازتر از آن و نبود هیچ یکی خوش آواز و خوش قرأت تر از وی صلی الله علیه و آله و سلم و
تغنی میکرد آنحضرت بقرأت خود و رفع میکرد صوت را بدان احیاناً چنانکه ترجیع کرد روز فتح در قرأت ان فتحنا لک
فتحا مبینا و حکایت کرده است عبد الله بن مغفل ترجیع او را ۱۱۱ سه بار ذکره البخاری و ظاهر آنست که
این ترجیع بفعل آنحضرت و اختیار وی بود صلی الله علیه و آله و سلم نه بطریق اضطرار و جنبش ناقه چنانکه بعضی مردم
گمان برده اند و اگر بسبب جنبش ناقه بودی عبد الله بن مغفل آنرا حکایت نمیکرد باختیار نمیکرد تا مردم اقتدا کنند بآن
و ترجیع را بفعل آنحضرت نسبت نمیکرد و نمیگفت که ترجیع کرد آنحضرت چنانکه ظاهر است و در حدیث صحیح آمده است
که آنحضرت فرمود صلی الله علیه و آله و سلم المعبود زینوا القرآن باصواتکم آرایش دهید قرآن را بآوازهای خوش
فرمود لیس منا من لم یتغن بالقرآن و فرمود گوش نمی نهد و استماع نمیکند خدای تعالی هیچ چیز را همچو گوش نهادن
و استماع کردن وی مر پیغمبر حسن الصوت را که تغنی میکند بقرآن یعنی میخواند قرآن را و جهر میکند بدان و گفت
ابن عباس رض که فرمود رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم لکل شیء حلیة و حلیة القرآن حسن الصوت مر هر چیز را پیرایه ایست
و پیرایه قرآن خوش آوازی است و آمده است که گوش نهاده بود آنحضرت شبی در قرأت ابو موسی اشعری را که بغایت
خوش آواز و خوش خوان بود و در شان او فرمود اعطی مزمارا من مزامیر آل داود و چون روز شد خبر داد آنحضرت او را
باینحال گفت ابو موسی آه اگر میدانستم من تو می شنوی یا رسول الله تحسین و تزئین میکردم آنرا بیشتر ازین و اختلاف
کرده اند علما در مسئله تغنی بقرآن بعضی مطلق جائز دارند یعنی اگرچه لازم آید افراط در مد و اشباع حرکات و مانند آن
و اگرچه بقوانین موسیقی باشد و بعضی مطلق منع کنند و حق که مرکز دائره انصاف است آنست که تطریب و تغنی
بر دو وجه است یکی آنکه اقتضا کند آنرا طبیعت و سماحت کند بدان بی تکلف و تمرین و تعلیم بلکه چون گذشته شود با طبعش
بیارد آن تطریب و تلحین را و این جائز است اگرچه بیارد بر زیادت تزئین و تحسین چنانکه گفت ابو موسی رضی الله
عنه که اگر من میدانستم که تو می شنوی زیادة میکردم تزئین و تحسین را و کسیکه هیجان میکند او را طرب و وحشت و شوق
مالک نمیشود نفس خود را و صبر نمیتواند کرد از تطریب و تحزین و تزئین صورت در قرأت پس وی مطبوع است نه منطبع
و مکلف است نه متکلف و این است مراد بصوت عرب و لحن عرب و این قسم از تغنی است که میکردند آنرا صحابه
و می شنیدند آنرا و این تغنی محمود است که متاثر میگردد بدان تالی و سامع و وجه ثانی آنکه بضاعتی از صانع
موسیقی باشد که نیست در طبائع سماحت بدان و حاصل نمیشود مگر به تکلف و تصنع و تمرن چنانکه آموخته

آنکه دائره صحت باصطلاح این طائفه تنگ است مراد آن خواهد بود که نهی آن علی الاطلاق و تحریم آن لذاته ثابت نشده چنانکه از خمر و زنا و امثال آن و آنکه بعضے از اهل ظواهر گفته اند که هیچ حدیثی وارد نشده این سخن خالی از مکابره نیست و مثال این خیال قضیهٔ ظروف و اوانی است که انهار اختم و مرقت و نقیر و دباء نام است که در وقت اباحت خمر استعمال آن میکردند و شراب در آن میخوردند و چون شراب حرام شد استعمال این قسم اوانی و خوردن مشتبهات دیگر دران چندگاه حرام ساختند از برای محو و قمع آثار آن و چون حرمت خمر ثابت و مقرر شد و احتیاج بقمع و قلع آثار و علامات آن نماند منع و نهی از ان اوانی نیز نماند و با وجود آن علماء و ائمه دین دو فرقه شدند جمعی منع رفتند از استعمال آن اوانی و قومی تجویز نمودند ذکر فی موضعه و در ما نحن فیه نیز مانند این دو فرقه آمدند قومی بنظر عادت سرایت قدیم که این صورت نشان اهل فسق است منع و رسم احتیاط را گرفته ایستادند و جمعی نظر بر معنی و حقیقت حال انداختند که اگر بلا بست فسق و منکر است حرام و اگرنه چنین ست مباح و الله اعلم و علمه و احکم بعد ازان تعصبے و تشددی درمیان آمد هم مانعان افراط کردند و مرتکبان آنرا مطلقاً منسوب بفسق و کفر و زندقه داشتند و هم سبحان بر رغم آنها آنرا طاعت صرف و عبادت محض گرفتند و تمامهٔ اوقات را مشغول آن و مشغول بدان ساختند و مجمها و معرکها گرفتند و هر دو طائفه فرق میان اهل و نااهل نکردند و سررشتهٔ انصاف که معنی آن نصف لی و نصف لک است از دست دادند و طریقه ادب که حقیقت آن نگاهداشت حد هر چیزی است نگاه نداشتند و یک منشا اختلاف آنست که جمعی را نظر بر تاثیر و تصرف نغمه در بواطن افتاد و از جا رفتند و قومی را جواز و عدم جواز فقهی در نظر آمد بر جای خود ایستادند و شیخ ابن عربی گفته است که تاثیر نغمه بالذات بر روح حیوانی است که حرکت و اضطراب کار اوست و روح انسانی منزه است از انکه محل ورود معانی ست و سکون و اضمحلال و توانی صفت اوست اما اینجا کس را میرسد که بگوید نعم تاثیر نغمه بالذات بر روح حیوانی باشد اما اگر بواسطه جواری و اتصالی که میان روح حیوانی و روح انسانی است حال این سرایت بآن کند چه مانع است و نیز شیخ میگوید که نشان تاثیر قرآن در باطن آنست که بغنا و بغیر غنا یکسان باشد و آنکه بنغمه تاثیر کند تاثیر قرآن نیست این تاثیر بنغمه است نه قرآن این سخن خالی از تکلف نیست نغمهٔ حلیه و زیور قرآن است چنانکه در حدیث آمده است که زینوا القرآن باصواتکم و یکسان بودن هر دو حال خارج از دائرهٔ امکان است مگر کسیکه مشهود و مکشوف مجرد ذات و صفت الهی باشد فائده صاحب استماع گفته که اختلاف کرده اند در نخستین کسیکه تغنی کرد غنا عربی را پس گفته است ابو هلال عسکری که اکثر اهل علم برانند که نام وی طویس ست و آنچنان بود

طریقہ تفصیل و ترویج و توسط نگاہداشتہ یا دنی میلی بجانب حرمت یا کراہت و درین کتاب نقل اقاویل جانب اباحت غالب افتاد زیرا کہ آن جانب دیگر مشہور و مقرر شدہ است و در اذہان حاجت بنقل ندارد و ہمانست کہ گفتہ شد شعر عیب می چون ہمہ گفتی ہنرش نیز بگو + نفی حکمت کن از بہر دل عامی چند + اللہم ارنا الحق حقا وارزقنا اتباعہ وارنا الباطل باطلا وارزقنا اجتنابہ والعاقبۃ بالخیر و باید دانست کہ در ہر زمان از ابتدای حال تا الآن ہر کہ بجانب اباحت تغنی و سماع آن رفت قولا یا فعلا انکار و استبعاد بوی متوجہ شد چنانکہ از حکایات و روایات کہ درین باب آمدہ است روشن میگردد و در مشکات آوردہ است کہ ابو مسعود انصاری رضی اللہ عنہ کہ او را بدری نیز میگویند یا بسبب آنکہ در غزوۂ بدر حاضر بود یا بجہت آنکہ مسکن وی بدر بود و صحابۂ دیگر از اعیان صحابہ با ہم نشستہ بودند و سماع غنا میکردند مردی دیگر کہ حاضر بود شنیدن ایشان غنا را بروی گران آمد و انکار نمود و گفت ای صاحب رسول اللہ ﷺ و ای یار پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شما مزمار می شنوید ایشان گفتند اگر میخواہی کہ تو نیز بشنوی با ما بنشین و بشنو و اگر نہ برو و اذن دادہ است ما را پیغمبر خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ بشنویم و این در عروسی بود کہ تغنی در ان باتفاق مباح است بالاتر ازین عبد اللہ بن جعفر کہ باینکار مولع و مشغوف بود و معاویہ رضی اللہ عنہ نیز با وی شریک و موافق بود و با وی تودد و تجنب مینمود در زمان معاویہ رضی اللہ عنہ اظہار انکار کرد بر عبد اللہ و عیب گرفت بروی و گفت معاویہ رضی اللہ عنہ حال او اینست توجہ معتقدی بوی روز دیگر عبد اللہ بخانہ معاویہ رضی اللہ عنہ آمدہ و نماز بسیار گزارد و تعبد بسیار کرد معاویہ رضی اللہ عنہ بازنشست گفت این را اگر چہ میکند پس زن از انکار باز آمد و حقیقت حال و منشا اختلاف آن مینماید کہ سرود شنیدن و آلات و مزامیر زدن در زمان قدیم کار و بار مفسدان و الاہمان و فاسقان و شراب خواران بود و لہذا در حدیث صحیح آمدہ کہ آنحضرت صلعم فرمود فرستادہ شدہ ام من و امر کردہ شدہ ام من کہ محو کنم معازف را کہ نام آلات و مزامیر لاہی است و نہی کنم از شراب خمر و زنا و در اصل نام غنا لہو است و ذکر وی در باب ملاہی میکنند و بعد از محو و محق آثار این این امور و رفع و ازالۂ این منکرات چون آن رسم و عادت نماند مسلمانان و صالحان و پارسایان نیز در ان افتادند و ازان محظوظ گشتند بی ملابست بفسق و منکرات و مخالطت با اہل فسق و فجور و جماعۂ دیگر چون دیدند کہ این عادت فاسقان و نشان بی قیدی است و مشابہتی بحال ایشان دارد و خوف آنکہ مبادا سری با جانب کشد اجتناب نمودند و تحذیر فرمودند و از شارع نیز اگر باین ملاحظہ تحذیری و منعی و وعیدی صادر شدہ باشد دور نباشد و آنکہ محدثان گویند کہ نہی از شارع بہ ثبوت نہ پیوستہ و ہیچ حدیثی در ینباب بصحت نرسیدہ بعد از تفتیش

نیز سخن کردہ و گفتہ کہ معروف در مذہب ائمہ اربعہ مزامیر است و با وجود آن از بعضے علما مذہب شافعی و اصحاب ظواہر و غزالی و امثال وی خلافہا نقل کردہ و انواع آلات و مزامیر ذکر کردہ اما دف مختلف فیہ است بعضے مطلق مباح گفتہ و بعضے مطلق حرام داشتہ و بعضے فرق کردہ در جلاجل دار و غیر آن و صواب اباحت اوست در نکاح و بعضے اعلان آن بدف مستحب داشتہ و در شبانہ کہ معنی قی دست نیز اختلافہا ذکر کردہ دیگر از مزامیر عود است کہ آنرا بربط نیز گویند و تارہا دارد کہ آنہا را زیر و بم گویند و در وی نیز اختلاف ہا ذکر کردہ و گفتہ کہ معروف در مذہب اربعہ آنست کہ زدن آن و شنیدن آن حرام است و رفتہ اند طائفہ از علما بجواز آن و حکایت کردہ اند سماع آنرا از عبداللہ بن جعفر و عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ و حکایت کردہ شدہ است کہ در آمد عبداللہ بن عمر بر عبداللہ بن جعفر پس یافت نزد وی جاریہ را کہ میزد عود پس گفت عبداللہ بن جعفر مر عبداللہ بن عمر را آیا می بینی درین باشی گفت لاباس لہذا و نقل کردہ اند سماع آنرا از عبداللہ بن الزبیر و معویہ بن ابی سفیان و عمرو بن العاص و حسان بن ثابت و از غیر صحابہ عبدالرحمن بن حسان و خارجہ بن زید کہ از فقہاء سبعہ مدینہ است و نقل کردہ است استاد ابو منصور از زہری و سعید بن المسیب و عطاء بن ابی رباح و شعبی عبداللہ بن ابی عتیق و اکثر فقہاء مدینہ مطہرہ و حکایت کردہ است خلیلے از عبدالعزیز بن ماجشون کہ وی رخصت میکرد در عود و حکایت کردہ است ابن سمعانی از طاوس و حکایت کردہ است از ابراہیم بن سعد کہ در آمد بر رشید و گفت اربد العود پس گفت رشید عود المتجرام عود المزمر قال لابل عود المزمر پس طلبید رشید عود را و بنواخت آنرا ابراہیم بن سعد و فتوی داد باباحت غناء و عود و نقل کردہ است فاکہی در تاریخ مکہ معظمہ بسندے کہ دارد از موسی بن المغرہ الجمحی کہ خواند وی عطاء بن ابی رباح را پس در آمد و بود نزد آنجا قومی کہ میزدند عود را و تغنی میکردند چو دیدند عطاء را کہ در آمد باز ماندند از ان پس گفت نمی نشینم تا عود نکنید بآنچہ میکردند پس بنشست و تغذی کرد و صاحب اقناع ہمین عود را اصل ساختہ و مزامیر دیگر را بر ان قیاس کردہ و با جملہ وی درین باب از وسعت و خلاعت خالی نیست و اجتماع آلات و مزامیر را نیز نقل کردہ و گفتہ اختلاف است از میان قائلین بتحریم کہ آن کبیرہ است یا صغیرہ و متاخرین از شافعیہ بر انند کہ صغیر است این چند کلمہ از کتاب مذکور نقل کردہ شدہ و العہدۃ علیہ و غرض از نقل و جزان نیست کہ اگر احیانا از بن طائفہ چیزی از ان نقل کردہ شود مبالغہ در تشدید و تہویل و تشنیع و تعنیف و تضلیل ننمایند و ستر عیوب و زلات قوم شیوہ خود سازند و عامہ را نگذارند کہ تقلید ایشان کنند فالحق احق ان یتبع واللہ اعلم و علمہ احکم و این ضعیف درین مسئلہ تکلم در مواضع متعددہ کردہ است و ہمہ

در رسائل و تصانیف از انچه دلالت میکند بر اباحت سماع قولاً و فعلاً و بود جنید رضی الله عنه فقیه که فتوی میداد
بر مذهب ابو ثور و حکایت کرده است از وی قشیری و سهروردی و غیرهما که وی گفت نزول میکند رحمت برین
طائفه در سه موضع نزد اکل زیرا که نمیخورند مگر نزد فاقه و نزد مجاورت و مکالمت زیرا که تکلم میکنند در مقامات صدیقین
و انبیا و مرسلین و نزد سماع زیرا که ایشان میشوند بوجد و شهود حق و حکایت کرد از علماء جماعه صحابه درین
باب حکایات که اکثر آنها مذکورند در کتب قوم **وصل** بدانکه صاحب امتاع ذکر کرده است در سماع سه قول
را حرمت و کراهت و اباحت و ذکر کرد دلائل هر مذهب را و ترجیح کرد مذهب اباحت را چنانکه مدعای اوست
و جواب داد از استدلالات و تمسکات حرمت و کراهت و اطناب کرد در اثبات مذهب اباحت و اثبات کرد آنرا
بکتاب و سنة و اجماع و قیاس و وجه قیاس آنکه چون ثابت شده در سنت صحیحه جواز تغنی بقران پس در شعر نیز
جائز باشد بجامع آنکه تغنی در قران اثارت میکند حزن و شوق و استجلاب مینماید خشوع و خضوع را و این در
اشعاری که مشوق اند بطاعات و مباحات و زهد در دنیا و رغبت در آخرت و مثمر مزید محبت الهی تعالی و تقدس
و متابعت حضرت رسالت پناهی صلی الله علیه و آله و سلم نیز جائز باشد و بعضی قیاس بر خدا و نصب و تشیید اعراب
و اقسام دیگر که جائز و مباح اند باتفاق نیز قیاس کنند و این جمله بر تقدیری صورت بندد که نص قاطع بر
حرمت و کراهت غنا ثابت نگردد و الا قیاس در مقابله نص لازم آید و قایلان باباحت میگویند که نصی که
در انجانب ورود نیافته است و اگر یافته بصحت نرسیده است و مقصود کاتب الحروف از نقل اقاویل اباحت
آنست که تا معلوم شود که مسئله مختلف فیه است جزم کردن بیکجانب و ترجیح آن و تعصب نمودن در آن مناسب
طریقه اختلاف نیست اگر یکی را صلاح وقت در ان نماید که توقف کند و ملاحظه و احتیاط نماید و در ورطه خلاف
و نزاع نیفتد و سلامت حال خود در ان بیند و احتیاط و تقوی در ان اندیشد مبارکباد اما باید که زبان قال
و حال از طعن و تشنیع و تضلیل و تفتیح بزرگان و افتادن در ایشان با وجود تعارض ادله و تباین طرق و وجود
علما و فقها و عرفا در ان جانب دیگر قطع نظر از راجح و مرجوع نگاه دارد و سر رشته انصاف رها نکند بیت صحبت
و عافیتست گرچه خوش افتاد ایدل ٭ جانب عشق عزیز است فرو مگذارش ٭ و قائلان باباحت را نیز مناسب نیست
که تعصب ورزند و منکر اقوال علماء شوند خصوصاً آنهائی که سالک طریقه دیانت و بصحت باشند و لکل وجهة هو مولیها
فاستبقوا الخیرات و هر دو طائفه باید که رعایت طریقه تمیز و تفصیل از دست ندهند که توقف و احتیاط در همه کارها
محمود است و افراط و تفریط در همه جا مذموم و بالله التوفیق و منه العصمة و همچنین صاحب امتاع در آلات و مزامیر

در فتاوای خود کہ سماع اگر باشد بشرط خود در محل خود از اہل خود صحیح است اختیار کردہ است این قول را از حنابلہ
ابوبکر خلال صاحب جامع و صاحب وی عبدالعزیز و حکایت کرد آنرا صاحب مستوعب از جماعہ از ایشان و نقلکردہ
است سماع آنرا از صالح و عبداللہ دو پسر احمد و اختیار کردہ است آنرا حافظ ابوالفضل مقدسی و غیر وی
از ظاہریہ و ذکر کردہ آنرا ابومحمد بن حزم در مقضات خود و مر او را رسالہ است درین باب و تصنیف کردہ ابن طاہر
و نقلکردہ اجماع صحابہ و تابعین را بران و سوق کردہ باسانیدی کہ دارد و نقل کردہ است شیخ تاج الدین عبدالرحمن
فزاری شافعی شیخ دمشق و مفتی آن و این فقہ اجماع اہل حرمین را بران و نقل کردہ ابن قتیبہ از اکثر عراق
و روایت کردہ است ابن طاہر بسند خود کہ چون بینی اہل مدینہ را کہ اجماع کردہ بر چیزی پس بدانکہ سنت است
و روایت کردہ است یونس بن عبدالاعلی کہ پرسیدم از شافعی از اباحت اہل مدینہ سماع را پس گفت نمیدانم
ہیچ یکی را از علمای حجاز کہ نکردہ دارد سماع را مگر آنچہ در او صاف است و ذکر کردہ است ابویعلی حنبلی کہ یوسف
بن یعقوب را ماجشون و برادران وی رخصت میکردند در سماع و گفتہ یحیی ابن معین کہ از اعاظم علماء حدیث
است کہ می آمدیم ما یوسف را ماجشون را پس تحدیث میکرد ما را در خانہ و جواری او میزدند معزفہ را در خانہ دیگر
و ایشان علمای ثقات از اہل حدیث اند کہ مخرج اند در صحاح و گفتہ اند عبدالعزیز بن سلمہ ماجشون کہ مفتی
اہل مدینہ بود و روایت میکنند ائمہ از وی و تخریج کردہ اند از وی در صحیحین رخصت میکردی در عود و نقل کردہ است
صاحب نہایہ در شرح ہدایہ از حنفیہ بعد از نقل کردن وی تحریم را از بعضے از ایشان اباحت را وقتی کہ تغنی کند
باستعاذہ کند بان نظم قوالی را دیگر دو فصیح اللسان و گفتہ لاباس بہ و بعضے از حنفیہ گفتہ اند کہ اگر تنہا باشد
و تغنی کند برای دفع وحشت از نفس خود لاباس بہ و باین اخذ کردہ است شمس الائمہ السرخسی و استدلال کردہ است
بران بانکہ بود انس بن مالک رضی اللہ عنہ کہ میکرد آنرا در خانہ خود و نمی کرد از ابطریق تلہی و گفتہ است کہ ہر کہ قایل
است بکراہت مطلقا حمل میکند حدیث انس را بر نشیند اشعار مباحہ و جزم کردہ است صاحب بدائع از حنفیہ
بچیزی کہ ذکر کردہ است شمس الائمہ و تعلیل کردہ است بانکہ سماع غنا نرم میگرداند دل را و صاحب ذخیرہ از
حنفیہ نقلکردہ است از بعضے حنفیہ کہ لاباس بہ فی الاعراس و بعضے گفتہ لاباس بہ در عیاد و سائر اوقات سرور
مباحہ و اختیار کردہ است آنرا از علماء متقین شیخ الاسلام ابومحمد بن عبدالسلام و صاحب وی شیخ محمد بن دقیق
العید و گفتہ است صاحب امتاع کہ تحقیق بودند در صوفیہ جماعہ از اہل فقہ و حدیث و معرفت بانواع علوم
شرعیہ مثل استاد ابوالقاسم قشیری و شیخ ابوطالب مکی و شیخ شہاب الدین سہروردی ذکر کردہ اند ایشان در

سماع بچیزی از منکرات وضائع نکند بسبب آن اوقات نماز را وروایت کرده است ابو منصور بغدادی از یونس بن عبد الاعلی که شافعی استصحاب کرد مرا بسوی مجلس که در وی قینه بود که تغنی میکرد وچون فارغ شد قینه گفت شافعی آیا خوش کردی تو این را گفتم نه گفت اگر راست میگوئی نیست تراحس صحیح یعنی خوش داشتن غنا علامت سلامت طبع وحسن است وناخوش آن نشان اعوجاج طبیعت ونقصان حس واز اینجا معلوم میشود که دلیلی شرعی بر حرمت وکراهت آن نیست اگر آن بودی خوش داشتن طبع آنرا چه فائده کردی در تاثیر نغمه در طبائع هیچکس را سخن نیست که در حیوانات موجود است چه جای او میان ومنقول است از شافعی که الغنا لهو مکروه یشبه الباطل وگفته اند که تواند که مراد بکروه آنجا شد که ترک آن اولی است که اطلاق آن با معنی آمده است وغزالی گفته است دلالت نیست این را بر حرمت وکراهت بلکه اگر باطل نیز گفتی دلالت نبودی زیرا که معنی باطل انکه فائده نباشد در وی ومباح نیست فائده در وی وگفته که حمل کرده شود بر چیزی که وارد شده است ازین الفاظ که دلالت دارد بر تغلیظ بر غنای که مقترن است بفحش یا منکر پس تحریم از جهت عارض باشد نه از جهت معنی که در ذات غنا است وبالجمله تحقیق صحیح شده است از قول وفعل شافعی چیزی که صریحست در اباحت ونیست نص در تحریم واما امام احمد بن حنبل صحیح شده است روایت است که وی شنیده است غنا را نزد پسر خودش که نام وی صالحست روایت است از ابو العباس فرعانی که میگفت شنیدم صالح بن احمد بن حنبل را که میگفت بودم من که دوست میداشتم سماع را وبود پدر من که ناخوش میداشت ازا پس وعده کردم ابن حناده را که باشد نزد من شبی پس باشید نزد من تا دانستم که خواب کرد پدر من پس شروع کرد ابن حناده در تغنی پس شنیدم آواز پای را بر بام پس برآمدم بالای بام ودیدم پدر خود را بالای بام که می شنود غنا را ودامن در زیر بغل اوست ووی میخرامد بالای بام گویا که رقص میکند ومثل این قصه از عبد الله بن احمد بن حنبل نیز منقول است واین دلالت دارد بر اباحت سماع نزد وی رحمة الله وانچه منقول است از وی مخالف این محمول ست بر غنای مذموم مقترن بفحش ومنکر وروایت کرده شده است از احمد که وی شنید قوالی را نزد پسرش صالح وانکار نکرد پس گفت پسر وی ای پدر آیا نبودی تو که انکار میکردی ومکروه میداشتی تو آنرا گفت بمن چنین رسانیده اند که استعمال میکنند با وی منکر را وحکایت کرده اند از داود طائی که وی حاضر میشد سماع را وراست میشد پشت او در سماع بعد از انکه منحنی شده بود از کبر سن وبود وی رحمة الله عالم فقیه حنفی تلمیذ امام اعظم ابو حنیفه کوفی وگفته است فقیه عالم ناصر الدین ابو الیسر اسکندری

بن جریج که از علما و حفاظ و فقهاء عباد که اجماع است بر عدالت و جلالت وی که میشنید غنا را و میدانست الحان
را و ابراهیم بن سعد مردی بود امام عصر خود در فقه و روایت نمی شنوانید طلبه را حدیث تا نمی شنوانید ایشان را
غنا و فتوی داد در مجلس رشید بتحلیل غنا و پرسیدند از وی از احوال مالک پس گفت خبر دادند مرا که دعوتی بود
در بنی برلوع و با قوم وقوف بود و عودها که تغنی میکردند و لعب مینمودند بدان و بود با مالک دف مربع که میزد
آنرا و تغنی مینمود والله اعلم حکایت کرد از صاحب تذکره که پرسیده شد امام ابوحنیفه و سفیان ثوری از غنا پس
گفتند هر دو نیست غنا از کبائر و نه از اسود صغائر و نقل کرده اند که امام ابوحنیفه را همسایه بود که هر شب بر میخاست
و تغنی میکرد و امام گوش میداشت به تغنی او و نشنید شبی آواز او را پس پرسید از اهل وی چه شد امشب که شنیده
نمی شود آواز وی گفتند که بیرون برآمده بود وی امشب پس گرفتند دور زندان کردند او را پس پوشید امام عمامه
خود را و برفت نزد امیر و شفاعت کرد او را و خلاص گردانید و پرسید امیر که نام او چیست گفتند عمر پس برآورد
از زندان هر کرا عمر نام بود و گفت امام بآنمرد که باز گرد بانچه میکردی هر شب و چون گوش داشت امام ابوحنیفه
بغنای او و نهی نکرد او را دلالت کرد بر اباحت تغنی نزد وی و استماع وی هر شب با آن ورع و تقوی که وی
داشت حمل نمیتوان کرد مگر بر اباحت پس آنچه وارد شده از وی بر خلاف آن حمل کرده شود بر غنای مقترن بفحش
از برای جمع میان قول و فعل وی و حال آنکه گرفته نشده است تحریم مگر از مقتضای فعل وی نه از نص قول وی
چنانکه رفت بولیمه که در وی غنا بود و مانند آن و حکایت کرده است ابن قتیبه که ذکر کرده شد نزد وی ابو یوسف
مسئله غنا پس ذکر کرد قصه جابر و ابوحنیفه را و حکایت کرده شده است از امام ابو یوسف که بسا که حاضر میشد
مجلس رشید را و میبود در وی غنا پس میشنید و میگریست و پرسیده میشد از مالک از سماع پس گفت دریافتم
اهل علم را در بلاد خود که منکر نیستند آنرا و نمی شنید از آن و گفت منکر نمیشود آنرا مگر عامی یا جاهل یا عراقی غلیظ بطبع
و همچنین نقل کرده است از وی عدای و حکایت کرده است اباحت را از وی امام قشیری و اوستاد ابو منصور
و قفال و غیر ایشان و آنچه نقل کرده شده است از مالک رحمة الله علیه که گفت نمی شنوند آنرا مگر فاسقان محمول
است بر غنای که مقترن است بوی منکر جمعا بین القول والفعل و اما امام شافعی رحمة الله علیه گفته است غزالی
که تحریم غنا مذهب او نیست و تتبع کردم چندین از مصنفات وی را ندیدم او را نصی بتحریم وی و اوستاد ابو منصور
بغدادی گفته که مذهب وی اباحت سماع است بقول و الحان چون بشنود و مرد از مرد یا از جاریه خود یا از امرأة
که حلال ست نظر بوی یا بشنود در خانه خود یا خانه بعضی اصدقاء خود و نشنود آنرا در میان راه و مقترن نگردد

مثل حداد نصب در کتابی و مثل غنا نسبت برای تسکین اطفال و مانندان و این مباح است اگر از ذکر خواجش و محرمات نیست بلکه مندوبست که موجب نشاط است بر اعمال مرفوع دوم غنای است که انتحال میکنند آنرا مغنیان که عارف اند بصنعت و اختیار میکنند شعرهای رقیق را و تلحین میکنند تلحینات رقیق که تهیج میکنند نفس را و تطریب میکنند نفس را و تطریب میکنند آنرا و این نوع مختلف فیه است میان علما رجاعه مباح داشته و قومی حرام گفته و قومی مکروه و میگویند که اصح و اشهر از مالک و شافعی و ابو حنیفه و احمد رحمهما الله قول بکراهتست و اطلاق حرام نیز آمده و حکایت کرده است قاضی ابو الطیب تحریم از امام ابی حنیفه و شیخ شهاب الدین سهروردی در عوارف گفته که امام ابو حنیفه میگوید غنا را از ذنوب و همچنین نقل کرده است قاضی ابو الطیب تحریم از عامر شعبی و سفیان ثوری و حماد و نخعی و فاکهی بسندی که دارد روایت کرده است از سفیان ثوری که وی پرسیده شد از غنا پس گفت که آن بمنزله بادی است که از بن کوش درآمد و از گوش دیگر رفت و گفته اند که این اشارتست از وی بانا الی رفته و اطلاق کرده قول در آن و تفصیل نکرده میان رجال و نسا را مردان و تسویه کرده میان آن و لیکن بشرط امن فتنه و وقوع در آن و بعضی فرق کرده اند میان قلیل و کثیر و رجال و نسا و گفته اند قائلان باباحت که روایت کرده شده است غنا و سماع آن از جماعه کثیر از اکابر صحابه که در ایشان چندی از عشره مبشره اند و جم غفیر از تابعین و تبع تابعین و اتباع تبع و دیگر علمای محدثین و علمای دین که از ارباب زهد و تقوی و علم و عبادت بوده اند و نقل کرده شده است درین باب از ایشان روایات و حکایات که کفایتست در آن و بشک معلوم گردد که ائمه دین و اکابر اهل یقین مختلف بودند در آن اما عبد الله بن جعفر رضی الله عنهما سماع غنا از وی مستفیض و مشهور است و نقل کرده است آنرا هر که امعان کرده است درین مسئله از فقها و حفاظ و ارباب تواریخ و ابن عبد البر در استیعاب گفته ندیدم وی را بغنا باسی و بود امیر المومنین در ان زمان عم وی علی بن ابی طالب و میرفت وی رضی الله عنه در خانه جمیله که از مغنیات بود و سوگند خورده بود که تغنی نکند برای هیچ کسی مگر در خانه خود پس تغنی کرد برای وی و خواست که بیاید در خانه وی رضی الله عنه و بشنواند او را و کفارت دهد از یمین خود پس منع کرد وی رضی الله عنه او را از ان و گفته اند که بودند مر عبد الله بن جعفر را جواری که تغنی میکردند و عود میزدند برای وی و آورده اند که سعد بن المسیب که افضل تابعین است و زده میشد بوی شلاق در وقتی که می شنید غنا را و مستلذ میشد بسماع آن و همچنین سالم بن عبد الله بن عمر و قاضی سریح می شنید غنا از کنیزکان باجلاکت قدر و کبر سن وی و سعید بن جبیر که از عاظم تابعین ست شنید از جاریه که تغنی میکرد و دف میزد و همچنین عبد الملک

وتباین احوال بعضے از منکر باشند و بہ فسق و فجور ملحق دارند و بعضے بدان مولع و از احق واضح شمارند و ہر دو طائفہ در طرفین تفریط و افراط اند انتہی و بالجملہ در ینجا سہ طریقہ است یکی مذہب فقہا است و ایشان انکار میکنند اشد انکار و سلوک میکنند مسلک تعصب و عناد و الحاق میکنند فعل آنرا بذنوب و کبائر و اعتقاد آنرا بہ کفر و زندقہ و الحاد و این افراط است و خروج است از طریقہ اعتدال و انصاف و نمی باید بران جرات کرد خصوصا در شرع خلاف نعم نقل کردہ شدہ است از علماء مذہب برانچہ دلالت دارد بر حرمت و کراہیت دوم طریقہ محدثین است و ایشان میگویند کہ ثابت نشدہ است در تحریم آن حدیث صحیح و نص صریح بلکہ ہر چہ وارد شدہ است در ینباب از احادیث یا موضوع است یا مطعون و ہمچنین آیات قرانی اگرچہ تعسف کردہ اند آنرا بعضے مفسرین بچیزی کہ دلالت میکنند بر حرمت غنا اما آن تاویلات و محامل و مکرہم ہست کہ ذکر کردہ اند غیر ایشان از علماء و چون ثابت نکرد و حرمت ثابت نشود حل و اباحت بدلالت قول وی سبحانہ و احل لکم الطیبات و بعضے گویند ثابت نشدہ است نہ بر حرمت و نہ اباحت آن دلیل قطعی شرعی پس مسئلہ مبنی گردد بر اصل در اشیاء کہ خطر است یا اباحت سیوم طریقہ سادہ صوفیہ و مذہب ایشان درین باب تکلف و افعال مجتہد بہ آمدہ و بعضی اجتناب کردہ و بعضے مباشرت نمودہ و باید کہ انکار ایشان اشد باشد و اجتناب و تشدید اقوی باشد زیرا کہ مذہب ایشان اخذ بعزیمت و احتیاط در افعال و اقوال است در جمیع اوقات و احوال و لیکن بر بعضے از ایشان غلبہ آمدہ ولع و شوق و شکر محبت و صفح حال و وجد و ہیجان و حکم ایشان حکم والہ و سکران است و شک نیست در تاثیر نغمات در نفوس و تطریب قلوب و آثارت کوامن بواطن و این معلوم است بمشاہدہ و عیان حتی در حیوانات و بلہ و صبیان لیس متمکنات ایشان ثابت اند بر بساط حکم و ادب پا رسوخ قدم و متلونان از اہل شوق متبخ و متشعر بغلبہ وجد و غرام و بعضے از عارفان گفتہ اند کہ سماع از برای اہل تجلیات صفات از ارباب مواجید ہست کہ یگذرد بر ایشان احوال مختلفہ و صفات تباینہ و اما صاحب تجلی ذاتی مقام ایشان در ارہر رواست و تحقیق کردہ اند این طائفہ شرائط و اداب آنرا و کفایت میکنند طالب متبع را کہ جامع است میان احکام و معارف نظر در کتاب عوارف کہ عقد کردہ است بابی در رد و انکار و بابی در قبول و ایثار و بابی دیگر در تزیم و استغفار از سماع و بابی دیگر در ذکر تادب و اعتناء و اللہ اعلم و صاحب کتاب الاستماع باحکام السماع گفتہ کہ غنا بر دو نوع است نوعیست کہ جاری شدہ است عادت کہ استعمال کردہ میشود برای تنشیط قلوب و معاونت اعمال و حمل اثقال و قطاع مفاوز در طریق حج در وصف کعبہ و زمزم و مقام و در طریق غزو و در وصف حرب و جہاد و مبارزت

که داده شده است مزماری از مزامیر آل داؤد و اما مردن از خوف و شوق در جواب ازان دو طریقست یکی
آنکه گوئیم قوتی که داده شده است این امت را مقاومت میکند باحوال که وارد میگردد بران و نگاه میدارد حیات
را و فانی نمیگرداند قوت جسمانیه را بلکه پیدا میگرداند قوت روحانیه تائیدات آلهیه را و از جهت فرط قوت این
امت و تمکین وی برابر است حال سماع و موعظه و حال عدم سماع از جهت توالی احوال ذکر و اطوار یقین
چنانکه فرموده اند لو کشف الغطاء ما ازددت یقینا چنانکه داؤد و سلیمان که اصحاب مزامیر و اخص خواص آن
بوده اند و ایشان افضل بودند از امت اتفاق نیفتاد ایشان را موت چنانکه اتفاق افتاد مر غیر ایشان را
و نبود آن مگر از جهت تمکین و قوت حال ایشان و قوت ربانیه که مدد کرد ایشان را پروردگار تعالی و تقدس بدان
و اما توجه داؤد علیه السلام بر نامردان و اعتذار وی علیه السلام ازان از تواضع و شفقت اوست بر امت
نه از انحطاط رتبه وی از احاد امت و بوجود این قوت آلهیه و تمکین در آن اشارت کرد ابوبکر صدیق رضی الله
عنه در وقتیکه دید مردی را که می گرید نزد استماع قرآن و زعقه و ضعقه میکند ازان و گفت وی رضی الله عنه
همچنین بودم ما ولیکن سخت گشت دلهای ما تعبیر کرد از قوت بقسوت از جهت تواضع و حال آنکه مرتبه وی محفوظ
و منزلت وی مرفوعست و آورده اند که شنید روزی سهیل تستری قرآن را از کسیکه میخواند آنرا و لرزید بر خود
و بیفتاد بر زمین و بیهوش گشت گفتند این چیست که هرگز از تو ندیده بودیم گفت ضعف حال گفتند اگر
ضعف اینست قوت کدام خواهد بود گفت قوت آنست که همه را هضم کنند و از جا می ندر آیند و مستقیم مانند
طریق دوم در جواب آنست که درین امت نیز بسیاران از خوف و شوق قدیما و در حدیثا در مجلس سماع
قرآن مردند و به ذوق شوق از عالم رفتند در مواهب لدنیه میگوید که ابو اسحق ثعلبی در ذکر اسماء آن جماعه
بجلدی تصنیف کرده است در کتاب نفحات الانس نیز جمع از آنها که در مجلس سماع جان دادند مذکور مد
وصل و چون سخن در تغنی بقرآن افتاد اگر مجملی از مسئله سماع اشارت کرده شود دور نباشد بدانکه درین
مسئله اختلاف بسیار آمده قدیما و حدیثا قولا و فعلا بعضی باباحت متوقف و متردد مانده و گفته که اینکار کنیم
و نه انکار کنیم بدانکه سماعی که مشار الیه است بقول حق سبحانه الذین یستمعون القول فیتبعون احسنه و یقول و یتعالی
و اذا سمعوا ما انزل الی الرسول تری اعینهم تفیض من الدمع مما عرفوا من الحق در عوارف میگوید که این سماع است
که متفق علیه است حقانیت او و مخالف نیست در وی دو کس از اهل ایمان و این سماع متجلب رحمت است از
پروردگار کریم و اختلاف در سماع اشعار و قصائد است بالحان مطربه موسیقیه و درینجا است کثرت اقوال

وصل

می شود بانواع الحان موسیقیه بسیطه و مرکبه بر ایقاعات مخصوصه و آواز مخترعه که حاصل نمیشود مگر بتعلیم و تکلف و این است که مکروه داشتند آنرا سلف و انکار کردند قرأت باین وجه و هر کسی که علم است او را باحوال سلف میداند قطعاً که ایشان بیزارند از الحان موسیقی که تکلیف کرده میشود بآن بر الفاعلت و حرکات موزونیه معدوده محدوده و ایشان پرهیزگارتراند که بخوانند قرآن را باین طریق و تجویز کنند آنرا بلکه میخوانند بر تحزین و تطریب و تحسین صوت و این امری است مرکوز در طبائع و نهی نکرده است از ان شارع بلکه اشاره کرده است بآن و خوانده است مردم را بدان و خبر داده است از استماع حق سبحانه بسوی آن و فرموده که نیست از ما هر که تغنی نکند بقران و روایت کرده است ابن ابی شیبه از عقبه بن عامر که فرموده است تعلیم کنید قرآن را و تغنی کنید بدان و بنویسید حدیث را ذکر هذا کله فی المواهب اللدنیه حکایت آورده اند که چون میخواست داود علیه السلام که تکلم کند بر بنی اسرائیل و بخواند زبور را بر ایشان گرسنه میشد تا هفت روز و نمیخورد و نمی نوشید و نمی آمد زنان را پستر امر میکرد سلیمان را که ندا در میداد در کرانها و گوشها و پشتها و کوهها و رودها که داود می نشیند فلان روز و تکلم میکند بعد از ان بیرون می آورده میشد برای وی منبر بسوی صحرا پس می نشست بران و سلیمان ایستاده می بود بر سر وی می آمدند انس و جن و طیر و وحش و هوام و بیرون می آمدند ابکار و مخدرات که استماع میکردند ذکر را پس شروع میکرد داود در ثنا بر خدا بچیزی که سزاوار آنست و میخواند زبور را پس میمردند طائفه از شنوندگان پس از ان شروع میکرد داود بوجه کردن بر گناهگاران پس میمردند طائفه از ایشان پس چون گرم میشد موت بخلق و سخت میگشت و میگفت مر او را سلیمان یا نبی الله سخت شد موت میان مردم و پاره پاره شدند شنوندگان بر روی می افتاد داود و بیهوش میگشت برداشته میشد بسوی خانه و ندا میکرد سلیمان در مردم که هر که را خویشی و دوستی بود یا داود و بجوید او را و بیرون آرد پس می آوردند زنان سریرها را و می ایستادند بر شوهران و پسران و برادران خود و بر میداشتند و میروند بشهر و چون بهوش می آمد داود روز دوم می پرسید از سلیمان و میگفت چه کردند ای سلیمان عباد بنی اسرائیل گفت مرد یا نبی الله فلان و فلان و میشمرد نامهای ایشان را پس دست بر سر میزد و توجه میکرد داود میگفت آیا خشم میکردی تو خدایا بر داود که نمرد همراه آنها که مردند از خوف تو یا شوق تو پس بود و آب داود همچنین تا مجلس دیگر و اقامت کرد برین حال تا آنکه خواست خدا عز و جل و گمان نبردند که مگر حال بنی اسرائیل اعلا و اکمل بود از حال این امت اما غنا و مزمار پس بس است حال ابو موسی که گفته است آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم در حق وی

می شد وقف را بنام وحسن وکافی وچنانکه درکتب تجوید مذکور است وترتیل میکرد آنحضرت وسوره را تا آنکه دراز تر میشد از سوره دراز تر از ان ونبود هیچ یکی خوش آواز وخوش قرأت تر از وی صلی الله علیه وآله وسلم و تغنی میکرد آنحضرت بقرأت خود ورفع میکرد صوت را بدان احیاناً چنانکه ترجیع کرد در روز فتح در قرأت ان فتحنا لک فتحا مبینا وحکایت کرده است عبد الله بن مغفل ترجیع او را ۱۱۱ سه بار ذکره البخاری وظاهر آنست که این ترجیع بفعل آنحضرت واختیار وی بود صلی الله علیه وآله وسلم نه بطریق اضطرار وجنبش ناقه چنانکه بعضے مردم گمان برده اند واگر بسبب جنبش ناقه بودی عبد الله بن مغفل آنرا حکایت نمیکرد باختیار نمیکرد تا مردم اقتدا کنند بان وترجیع را بفعل آنحضرت نسبت نمیکرد ونمیگفت که ترجیع کرد آنحضرت چنانکه ظاهر است ودر حدیث صحیح آمده است که آنحضرت فرمود صلی الله علیه وآله وسلم المعبود زینوا القرآن باصواتکم آرائش دهید قرآنرا بآوازهای خوش فرمود لیس منا من لم یتغن بالقرآن فرمود گوش نمی نهد واستماع نمیکند خدا تعالی هیچ چیزرا همچو گوش نهادن واستماع کردن وی پیغمبر حسن الصوت راکه تغنی میکند بقرآن یعنی میخواند قرآنرا وجهر میکند بدان وگفت ابن عباس رضی الله عنه که فرمود رسول خدا صلے الله علیه وآله وسلم لکل شی حلیة وحلیة القرآن حسن الصوت هر چیزرا پیرایه ایست وپیرایه قرآن خوش آوازی است وآمده است که گوش نهاده بود آنحضرت شبی در قرأت ابو موسی اشعری را که غایت خوش آواز وخوش خوان بود ودر شان او فرمود اعطی مزمارا من مزامیر آل داؤد وچون روز شد خبر داد آنحضرت اورا بانچنان گفت ابو موسی آه اگر میدانستم من تو می شنوی یا رسول الله تحسین وتزئین میکردم آنرا بیشتر ازین واختلاف کرده اند علما در مسئله تغنی بقرآن بعضے مطلق جائز دارند یعنی اگرچه لازم آید افراط در مد واتباع حرکات ومانند آن واگرچه بقوانین موسیقی باشد وبعضے مطلق منع کنند وحق که مرکز دائرهٔ انصاف است آنست که تطریب وتغنی بر دو وجه است یکی انکه اقتضا کند آنرا طبیعت وسماحت کند بدان بے تکلف وتمرین وتعلیم بلکه چون گذشته شود طبعش بیارد آن تطریب وتلحین را واین جائز است اگرچه بیارد در زیادت تزئین وتحسین چنانکه گفت ابو موسی رضی الله عنه که اگر من بیدانستم که تو می شنوی زیادة میکردم تزئین وتحسین را وکسیکه هیجان میکند او را طرب وجنبش وشوق تا لک نمیشود نفس خود را وصبر نمیتواند کرد از تطریب وتحزین وتزئین صورت در قرأت پس وی مطبوع است نه متطبع ومکلف است نه متکلف واین است مراد بصوت عرب ولحن عرب واین قسم از تغنی است که میکرد ند آنرا اصحاب وی می شنیدند آنرا واین تغنی محمود است که متاثر میکرد بدان تالی وسامع دوجه ثانی انکه بضاعتی از صنایع موسیقی باشد که نیست در طبایع سماحت بدان وحاصل نمیشود مگر به تکلف وتصنع وتمرن چنانکه آموخته

فترتی و غفلتے از مشاہدہ وحدت بر دیدۂ شہود آنحضرت می نشست و ہمدران لطیف باشتغال نام ذکر
و ظہور نور وحدت اضمحلال می پذیرفت و آنحضرت از طریان اینحالت و عروض فترت استغفار میکرد
حسنات الابرار سیئات المقربین و بعضے گویند آنحضرت را در ہر لحہ بہ مقام قرب ترقی در ترقی بود و مشاہدات او را و رنگ تجلیات
حق تبدیل میکرد پس آنحضرت را صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم در ہر آن پردۂ از نور جلال مشہود میگشت و تجلے نوریہ لاتر از آن طرف مشید
بتوقف در مقام اول بعد از انکشاف مقام ثانی استغفار میکرد کہ چرا در انجا ماندہ بودم و این را از تقصیرات خود می پنداشت قال
بعض الصوفیۃ ہذا عین الانوار لا عین الاغیار و طیبی در شرح مشکات نقل از شیخ ابو الوقت شیخ شہاب الدین سہروردی
کردہ کہ گفت روح اقدس آنحضرت دائم در مقام ترقی و شوق وصول بر فرق اعلی و التحاق بملکوت
کہ مقر اصلے اوست بود و قلب تابع روح و نفس تابع قلب میشد و شک نیست کہ حرکت و نہضت قلب
اسرع و اتم است از حرکت نفس پس ناچار نفس در عروج و لوج بمقام قرب و حریم عزت از مصاحبت و مرافقت
روح و قلب جدا می افتاد و موجب انقطاع علاقہ ہیئت عنصری میگشت پس حکمت بالغہ الہی و رحمت
عاطفت نامتناہی وی کہ برای تکمیل و ارشاد خلق اقتضای ابقای عنصر شریفش میکرد دو زود این عین
و فرو ہشتن پردۂ سبب ابطار حرکت قلب شریف وی کرد تا بالکلیہ بجانب روح نرود و بعالم قدس محض
نہ پذیرد و آنحضرت بجہت کمال شوق و انجذاب آن عالم را از ابطار حرکت قلب با وجود تضمن آنحکمت
و مصلحت و کمال حرص وی بر تکمیل امت استغفار میکند و اعتذار میخواہد و اصحے را کہ از علمای علم لغت
است پرسیدند حقیقت این عین چیست و مراد با آن چہ گفت ای سائل اگر از غیر قلب رسول اللہ عین وی
می پرسیدی میگفتم انچہ میدانستم اما در قلب رسول خدا و صفات و احوال وی دم نتوانم زد و مرا از ہمہ آنچہ
اصحے خوشتر آید و با ادب و اصول نشان قلب مصطفوی کہ آنرا جز خدا کسی نداند و قریب تر نماید و ہر کسی
ہر چہ گوید بر اندازۂ معرفت و قیاس خود گوید و چون مقام از ہمہ بالاتر است ہر کہ از مقام خبر دہد و از
حقیقت حال کشف کند گویا تاویل متشابہات کردہ باشد و ما یعلم تاویلہ الا اللہ وصل اما صفت قرأت
آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم قرأت مرتلہ مفسرہ بود حرفا بعد حرف و ہر میکرد و نزد حروف مد وقف میکرد
بر مراتب چنانکہ میخواند الحمد للہ رب العالمین و وقف میکرد بعد ازان میگفت الرحمن الرحیم و وقف میکرد
بعد ازان میگفت مالک یوم الدین و وقف میکرد رواہ الترمذی و این را وقف النبی میگویند و اہل صناعت
قرأت را قاعدہ است در وقف کہ بسبب تمامی کلام و عدم تعلق او بما بعد و انقطاع ما بعد از ما قبل تقسیم

وصل

نخلہ پس گذشت شخصے میان وی ومیان درخت پس فرمود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کسیکہ قطع
کند بر ما نماز ما را قطع کند خدائتعالی اثر او را پس منشست آن شخص و نتوانست ایستاد وطلب کرد روزے
معاویہؓ را پس دیر کرد و نیامد گفتند کہ وی طعام میخورد فرمود لا اشبع اللہ بطنہ پس سیر نشد معاویہ
ہرگز بعد ازین این چیزہاست کہ ذکر کردہ اند علما آنرا و اینہمہ قطرات است از بحر معجزات وی و باوی امثال
اوست واجابت دعا حاصل است مر تابعان و پیروان آنحضرت را از اولیای وصلحای امت فکیف بہ
صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم حق آنست کہ دعوت آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم ہمہ مقبول ومستجاب است
چنانکہ گفتہ شد اما استغفار بود آنحضرت کہ استغفار میکرد در ساعت بساعت در روایت ابی ہریرہ آمدہ است
رضی اللہ عنہ کہ آنحضرت فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم علیہ المعبود انی لاستغفر اللہ کل یوم سبعین مرۃ
و در روایتی زیادہ از ہفتاد بار و فی روایت مائۃ مرۃ وظاہر آنست کہ مراد کثرت استغفار و مبالغہ در آنست
نہ خصوص این عدد واللہ اعلم و در روایت ابن عمر آمدہ رضی اللہ عنہما کہ ما میشمردیم مر آنحضرت را در یک مجلس
پیش از انکہ برخیزد کہ میگفت استغفر اللہ الذی لا الہ الا ہو الحی القیوم واتوب الیہ و در روایتی استغفر اللہ العظیم
الذی الخ و در روایتی ہم ازین عمرؓ آمدہ کہ میشمردیم مر آنحضرت را در مجلس شریف رب اغفر لی ذنب علی انک
انت التواب الغفور صد بار و در حدیث بخاری از شداد بن اوس آمدہ رضی اللہ عنہ کہ آنحضرت فرمود
سید الاستغفار این ست کہ بگوید اللہم انت ربی لا الہ الا انت خلقتنی وانا عبدک وانا علی عہدک ووعدک ما استطعت
اعوذ بک من شر ما صنعت ابوء لک بنعمتک علی وابوء بذنبی فاغفر لی فانہ لا یغفر الذنوب الا انت و در روایتی
قول وی اعوذ بک من شر ما صنعت در آخر آمدہ و گفت آنحضرت کسیکہ بگوید آنرا بطریق ایقان در روز و
بمیرد پیش از انکہ شام کند در آید بہشت را و کسیکہ بگوید در شب و بمیرد پیش از انکہ صبح کند در آید بہشت را و
گفتہ اند کہ استغفار گفتن آنحضرت تعلیم و تشریعیت مر امت را تا ہمیشہ مستغفر و تائب باشند والا آنحضرت
صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم معصوم و مغفور است استغفار و توبہ از چہ کند با این استغفار برای امت میکرد
واللہ اعلم و در حدیث دیگر آمدہ کہ آنحضرت فرمود انہ لیغان علی قلبی وانی لاستغفر اللہ الحدیث میفرماید بدرستے
و بتحقیق پردہ افگندہ میشود بر دل من و من استغفار میکنم خدا را و غین ابر رقیق را گویند کہ بر روی آفتاب
نشیند و علما و عرفا عاجز و حیران اند در دریافت این غین و مراد ازان اکثر بر انند کہ این غین پردۂ رقیق
لطیف است کہ بحکم بشریت از ملابسہ کثرت واہتمام مہام دین وملت و دعوت خلق و بیان احکام شریعت

را پس گرفت آنرا و بیرون آورد از آب پس فرمود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اللھم جملہ خداوندا صاحب جمال گردان او را و خوبی دہ او را پس رسید عمر آن مرد نود و نہ سال را و نبود در رحیہ و راس وی یکموی سفید ظاہر العلاقہ و مناسب آنکہ موی از آب کہ آنحضرت میخورد برآورد حسنی و جمالی و جوانی برای وی طلبیدند و از جمال اکثر جوانی و سواد لحیہ مراد میدارند و در اولی کتاب در بیان حلیہ شریف و نفی شیب از آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سخنے ازین باب گذشتہ است و بیہقی از انس آوردہ کہ یہودی گرفت از رحیہ شریف وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چیزی کہ در رحیہ شریف افتادہ بود مثل جنس و مانند آن پس فرمود اللھم جملہ پس سیاہ گشت ریش وی بعد از آنکہ سفید بود و نیز آمدہ است کہ یہودی دوشید ناقہ را برای آنحضرت پس گفت اللھم جملہ پس سیاہ گشت موہای او و زیست تا نود سال و پیر نشد و ازینجا معلوم میشود کہ کافران و بیگانگان از خوان نعمت و برکت وی محروم نبودند چہ جای مومنان و آشنایان و نیز معلوم میشود کہ خدمت و رضامندی بزرگان تاثیری است در افاضۂ خیر و برکت و کافر اگرچہ از خیر و نعمت آخرت محروم و مایوس باشد در دنیا محروم نماند و اگرچہ در دوشیدن ناقہ و دعا تعجل با یمنی مناسبتے ظاہر نیست و لیکن اتفاق چنین افتاد و تواند کہ آن یہودی حسن و جمال ظاہر داشتہ باشد و دعا بزید آن کردند و اللہ اعلم و مردی دیگر را فرمود اللھم متعہ بشبابہ پس گذشت بروی ہشتاد سال و ندید یکموی سفید را و آوردہ اند کہ آمد روزی فاطمہ زہرا رضی اللہ عنہا و حال آنکہ دویدہ بود بروی مبارک وی زردی از جوع پس نگاہ کرد بسوی وی آنحضرت و نہاد دست شریف خود را بر سینہ زہرا و گفت خداوندا سیر گردان گرسنگان را خداوندا گرسنہ مدار فاطمہ بنت محمد را بالا آمد خون سرخی بر روی وی و فرمود زہرا کہ بعد ازان ہرگز گرسنہ نشدم ذکرہ یوسف بن یعقوب الاسفرائی فی دلائل الاعجاز و دعا کرد آنحضرت عروہ بن ابی الجعد بارقی اللھم بارک لہ فی صفقتہ پس بخرید وی ہیچ چیز را مگر آنکہ سود می کرد در آن و دعا کرد عبد الرحمن بن عوف را رضی اللہ عنہ بغنا و برکت در اموال پس رسید حال او در غنا بآنجا کہ رسید و گفتہ است وی رضی اللہ عنہ اگر برمیداشتم من سنگی را امید میداشتم کہ در زیر وی زر و نقرہ باشد و دعا کرد بر مصر بقحط پس مبتلا شدند بدان تا آنکہ میخوردند پوستہا را و مردار را و قصہ دعای آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عتبہ بن ابی لہب را اللھم سلط علیہ کلبا من کلابک مشہور است و خورد نزد آن حضرت مردی بدست چپ پس امر کرد کہ بدست راست بخور گفت نمیتوانم فرمود ہرگز نتوانی پس بر نتوانست برداشت دست راست را بسوی دہان خود بعد ازان و یکبار نماز میکرد آنحضرت بجانب

ترمذی از ابی العالیه که بود مر انس را بستانی که میوه می آورد در هر سال دو بار و بود در وی ریحانی که فائح
میگردید از وی رائحه مشک در حال اینحدیث ثقات اند تجاوز کردند اولاد و اولاد اولاد از صد و روایت است
از وی رضی الله عنه که گفت دفن کرد دختر من امنیه بضم همزه و فتح میم و سکون تحتیه بعد از نون در آخر از اولاد
صلبی من صد و دو و در روایتی صد و بیست و میگفت انس رضی الله عنه که دریافتم آن سه چیز را مال و ولد
و طول حیات و امید دارم رابع را که دخول جنت است انشاء الله تعالی و همچنین دعا کرد آنحضرت صلی الله علیه
و آله و سلم مر مالک بن ربیعه سلولی را که برکت داده شود در اولاد وی پس زائیده شد مر او را هفتاد ولد ذکور
رواه ابن عساکر و فرستاد وی صلی الله علیه و آله و سلم نزد علی کسی را و بود از مد پس نقل کرد در هر دو چشم وی
چنانکه هرگز بدرد نیامدند و فرمودند اللهم اذهب عنه الحر و البرد پس نیافت وی رضی الله عنه نه حر را و نه برد
را و فرستاد وی صلی الله علیه و آله و سلم علی را بقضاء یمن و گفت وی رضی الله عنه علم نیست مر بقضا و
روش حکم کردن در میان خصوم پس زد آنحضرت دست مبارک خود در سینهٔ وی رضی الله عنه اللهم اهد قلبه
و سدد لسانه گفت علی رضی الله عنه بخدا هرگز شک نکردم در هیچ حکمی میان دو کس رواه ابوداود و غیره
و عیادت کرد آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم علی را رضی الله عنه در یک بیماری و گفت اللهم اشفه اللهم عافه
و فرمود برخیز گفت وی رضی الله عنه پس عود نکرد و درد مرا هرگز بیمار شد ابوطالب عم رسول صلی الله علیه و آله
و سلم و گفت ای برادرزادهٔ من دعا کن پروردگار خود را که عبادت میکنی تو مر او را تا عافیت دهد مرا پس فرمود
آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم اللهم اشف عمی پس برخاست ابوطالب گویا بند از پا گشاده شد و گفت
ابوطالب ای برادرزادهٔ من میدهد ترا پروردگار تو که می پرستی تو او را هرچه میخواهی و میکند هرچه میگوئی فرمود
و تو ای عم من اگر اطاعت کنی و فرمان بری پروردگار را میدهد ترا نیز هرچه میخواهی و دعا کرد آنحضرت صلی
الله علیه و آله و سلم ابن عباس رض را اللهم فقه فی الدین اللهم اعطه الحکمة و علمه التاویل رواه البیهقی و ابونعیم و
در روایت بخاری اللهم علمه الکتاب پس گفت ابن عباس خبر امت و بحر علم و رئیس المفسرین و ترجمان القرآن
در درجهٔ علیا و محل اقصی و گفت مر تابعه جعدی را بر یک بیتی که خوش آمد آنحضرت را از وی نیندازد خدا تعالی
دندانهای ترا پس گذشت بر نابغه زیاده از صد سال و در روایتی صد و چند سال و نیفتاد یک دندان او و بود
بهتر و آبدارتر و زیباترین مردم در دندان و در روایتی اینچنین آمده که چون می افتاد مر او را دندانی میرست
بجای آن دندانی دیگر و نوشانید آنحضرت را عمرو بن احطب ابی در قدح قواریر پس دید عمر در وی موی

فرستاد وی علی را رض

وارد و در حدیث بخاری از ابی هریره آمده که رسولخدا صلے الله علیه وآله وسلم فرمود هر پیغمبر را دعای است
مستجاب که دعا کرد بوی و من میخواهم که پنهان کنم و بپوشم دعای خود را از برای شفاعت امت خود در
آخرت و ظاهر این مشکل ست زیرا که واقع شده است هر پیغمبر را و هر بسیاری از پیغمبر را صلی الله علیه وآله وسلم
از دعوات بجابه و ظاهر این حدیث اینست که پیغمبر را یک دعاست مستجاب فقط و جواب داده اند که مراد باجابت
در دعا که ذکر کرده قطع و جزم بدان است و باعدای آن دعا از دعوت ایشان بر جا اجابت است و بعضے
گفته اند که مراد آنست که افضل دعوات ایشان یکی است و مر ایشان راست دعوات دیگر و بعضے گفته اند
که مراد آنست که هر پیغمبر را دعا عام است مستجاب در حق امت وی یا باهلاک ایشان یا بنجات و اما دعاهای
خاصه بعضے مستجاب است و بعضے مستجاب نه یا مراد آنست که هر یک را یکدعا است خواه در حق امت چنانکه نوح
علیه السلام فرمود رب لاتذر علی الارض من الکافرین دیارا و خواه برای نفس خود چنانکه زکریا علیه السلام فرمود
فهب لی من لدنک ولیا یرثنی و سلیمان فرمود علیه السلام رب هب لی ملکا لاینبغی لاحد من بعدی و کرمانی
در شرح بخاری سوال کرد آیا جائز است که مستجاب نگردد دعا پیغمبر و جواب داد یک دعا مستجاب است و
باقی در مشیت خدا تعالی و عینی حنفی که شارح بخاری است گفت این سوال خوش نمی آید که در وی بشاعتی
است و ما شک نداریم که جمیع دعوت انبیا صلوات الله وسلامه علیهم اجمعین مستجاب اند و مراد بقول وی
بکل نبی دعوة مستجابة حضرنیت انتهی و بعضے محققین گفته اند که آنحضرت اعز و اکرم است از انکه چیزے
خواهد از پروردگار خود و وی اجابت نکند بآن و نقل کرده نشده است که آنحضرت دعا کرد بخیری و مستجاب نشد
بارب مگر مصلحت تمام باشد دران چنانکه در حدیث آمده است سه دعا کردم من امت خود را یکی انکه فرو نبرد
ایشانرا در زمین دیگر انکه هلاک نکند ایشانرا بقحط سوم قتال نکنند میان یکدیگر پس اجابت کرد و دعا اول را و
منع کرد از ثالث و احتمال دارد که مراد منع کردن آن باشد که گفته شد مر او را این دعا نکند نه منع از اجابت بعد
از دعا اگرچه ایمائے غیر متعارف است درین عبارت والله اعلم و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و گفت یا رسول الله
انس خادم تست دعا کن مر او را و بود انس در وقتی که هجرت آورد آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم بمدینه طیبه
هشت ساله یا نه ساله و خدمت کرد آنحضرت را ده سال پس دعا کرد آنحضرت و گفت اللهم بارک فی ماله و
ولده و اطل حیاته و اغفر له و در روایتی و ادخله الجنة پس تجاوز کرد عمر او از صد سال سه سال یا هفت سال
و اقل انچه گفته است نود و نه سال بود بستان او از نخیل و کرم که میوه می داد در هر سال دو بار و در روایت کرده است

وتحقیق فرمود رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم حاکیاً عن ربہ تعالیٰ من شغلہ ذکری عن مسئلتی اعطیتہ
افضل ما اعطی السائلین وقومی دیگر گویند بندہ باید بزبان شاغل دعا باشد وبدل در مقام رضا تا جامع
بود میان ہر دو فضیلت وعلامت صحت آنست کہ دعا بحکم عبودیت وترلل وامتثال امر باشد بی قصد
نیل خطوط وحصول مقصد ونزد تاخیر اجابت تسخط نورزد وتہمت نہد بر مولی کریم واجابت وعدم اجابت
نزد وی یکسان بود وامام قشیری میگوید رحمۃ اللہ علیہ کہ اوقات مختلف است در بعضی احوال دعا بہتر
از سکوت بود وادب وقت ہمدران باشد وبعضے احوال سکوت افضل از دعا گردد وادب دران بود وشاید
اینمعنے ہم در وقت پیدا گردد چہ علم ہم در وقت حصول پذیرد اگر از دل خود اشارت بجانب دعا یابد دعا اولی
بود واگر اشارت بسکوت بود سکوت اولی ونیز اگر غالب در وقت علم بود دعا اولی است از جہت بودن وی
عبادت اگر غالب معرفت وحال است سکوت وسکون اولی ونیز در ہر چہ مسلما از نصیب ست بامر حق تعالیٰ
حق است دعا در انجا کہ نفس را حظے ونصیبے ست سکوت احسن انتہی کلام الامام گفت بندہ مسکین خصہ اللہ
بمزید الیقین کہ دعا گاہی بزبان قال بود چنانکہ بزبان بطلبد حاجت خود را وگاہی بزبان حال چنانکہ عرض
نماید حال خود را وگاہی بزبان تعرض چنانکہ مدح وثنا کند پروردگار تعالیٰ را بصفات کرم واحسان وجود
وعطا این نیز در معنی دعا ست زیرا کہ مدح وثنا در حضرت کریم تعرض بدعا وسوال است ومراد بسکوت
از دعا فوق آنست کہ در وی مجرد رضا وتسلیم است وبعضے از عرفا دعا بزبان استعداد نیز گفتہ اند وایں
فوق دعا بزبان حال است ودر سکوت نیز حاصل است فافہم وآنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تعلیم
کردہ است امت را شرائط وآداب کہ مذکور اند در کتب وعمدۂ آنہا اکل حلال وصدق مقال وجد وجہد
وعدم استعمال وابتدا بحمد وثنای حضرت ذی الجلال ست وصلوۃ وسلام بروی صلعم واصحاب وآل
ویکی از آداب دعا رفع یدین است وبسط آنہا مقابل وجہ ودر بعضے روایات خدا منکبین وایں روایت
دلالہ دارد بر تفریق بدین وبسط آنہا نہ بر ہیت اعتراف کذا فی المواہب وازابن عباس رضی اللہ عنہ آمدہ کہ چون دعا
میکرد ضم میکرد ہر دو کف خود را ومیگرداند بطون آنہا را مقابل وجہ ودر روایتی آمدہ کہ برداشت آنحضرت
دستہا را تا دیدہ شد بیاض ابطین او وگفتہ اند کہ ہر چند واقعہ صعب تر رفع یدین بیشتر تا آنکہ برداشت در
استسقا محاذی سر تا بالای سر ومسح وجہ بیدین نیز از ادب ست در غیر حالت نماز وآنحضرت صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم دعا ہا کرد در جماعہ را کہ ہمہ بموقف اجابت رسید وہم دعوات وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہمین حکم

ورفتن وخوردن وآشامیدن ودرآمدن وبرآمدن وسفر واقامت وزکوٰت وقدوم وسائر حالات از ذکر
حقتعالی منفک نبودی وذکر بمعنی یاد کردن است مقابل نسیان که بمعنی فراموشی است ہرگونہ کہ یاد کند خواہ
بدل یا بزبان در ہر فعل وہر شام ذکر بود لابد اگر زبان با دل موافق اقتدا افضل واتم واکمل باشد وآنکہ در کلام
بعضے فقہا واقع شدہ است کہ انچہ نہ بزبان بود ذکر نباشد ومعتبر نبود مراو ایشان ذکر لسانی وانچہ در شرع ذکر آن
بلسان واجب خواہد بود چنانکہ تسبیحات واذکار کہ در نماز واقع شدہ واذکار واورادکہ بعد از وی وارد شدہ نہ مطلق
ذکر فی القاموس الذکر ضد النسیان پس شامل باشد ذکر قلبی را بلا شبہہ وعدم ترتب ثواب بر فعل قلب وعدم
اعتبار آن باطل است وقیاس بر عقود شرعیہ کہ بی فعل لسان معتبر نباشد از جہت نص شارع بران واذکار
ودعوت ورشب وروز از ابتدای وقت قیام لیل تا وقت رفتن بخواب وانچہ در اوقات واحوال واوضاع
واطوار خواندی در کتب احادیث مذکور ومسطور ست وادعیۂ ماثورہ کہ شامل وحاوی تمامۂ مقاصد ومطالب
وحاجاتست ہیچ حاجت با دعیہ واذکار دیگر نگذاشتہ است ودر فضیلت دعا وترغیب دران وتحریص بران
آیات واخبار وآثار بسیار بیرون از حد وحصر وشمار وارد شدہ وبس است در اثبات آن امر حق جل وعلا ادعونی
استجب لکم وقول وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم الدعا مخ العبادہ وقول وی من لم یسال اللہ یغضب علیہ
ودر دعا توجہ واخلاص کہ روی از ہمہ جانب برتافتہ بجناب حق آوردہ وحمد وشکر است مر پروردگار را
واثبات کمال مراورا صریحاً وضمناً وتوحید ورغبت ومناجات وتضرع وتذلل واستغاثت واین معانی
ہمہ خاصہ عبادت وزبدہ آنست واز نجہت وارد شدہ است کہ الدعا مخ العبادۃ وامام ابو القاسم قشیری
گفتہ کہ اختلاف کردہ اند این قوم کہ دعا افضل است یا سکوت ورضا بعضے بر انند کہ دعا افضل ست زیرا کہ
دعا در حد ذات خود عبادتست وایشان عبادت وقیام بدان افضل واولی بود از ترک آن پس ترو
حقتعالی پروردگار است اگر استجابت آن نصیب بندہ نگردد وبخط وخواہشے خود نرسد نقصانی ندارد زیرا کہ
بندہ بدانچہ حق بوبیت بود قیام نمود چہ مقصود از دعا اظہار فاقہ واحتیاج عبودیت است وقد حصل ابو حازم الاعرج گفتہ
رحمۃ اللہ علیہ محرومی از دعا نزد من مستحب تر است از محرومی اجابت امیر المومنین عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ گفتہ کہ من نمی پندارم
ہم اجابت را بلکہ ہم دعا را وچون تمام کردم دعا را دانستم کہ ہم اجابت با وست وطائفہ گویند کہ سکوت وخمود تحت جریان حکم وتقدیر
اتم ورضا بسابقہ واختیار مولی است وبعضے ازین قوم باشند کہ چندان ادب حضرت نمایند کہ اصلا زبان بالطلب سوال نگشایند وہم
بذکر خدا مشغول باشند ودران مستغرق بدان انچہ جاری گردد از تصاریف اقدار را راضی

بکرامات ساخت آن چاه را بوی در خواب نمود پس وی حضر کرد در عام قبل و بروایتی پیش ازان و بعد ازو
ابو طالب را نزانبا کرد و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بنفس نفیس خود سنگ میکشید کذا فی تاریخ مکہ و آثار و اخبار
در فضل و خواص او بسیار آمده چنانکه در احادیث وارد است و بدانکه ذبحی که بوی تقرب توان جست سه است یکی هدی است
که او را بحرم اهدا نمایند همراه برند یا بفرستند دیگر اضحیه که روز عید اضحی قربانی کنند دیگر عقیقه که برای مولود ذبح کنند و عقیقه
سنت است نزد امام مالک و شافعی و احمد رحمهم اللہ و در مذهب مشهور و بروایتی ازوی واجب و نزد امام ابو حنیفه عقیقه
سنت نیست امام محمد در موطا میگوید ما را چنین رسیده است که عقیقه از رسوم جاهلیت بود و در اول اسلام نیز معلوم
شد پس از ان نسخ کرد اضحیه هر ذبح را که پیش ازان بود و نسخ کرد صوم شهر رمضان هر صومی را که پیش ازوی بود
و نسخ کرد غسل جنابت هر غسلی را که پیش ازوی بود و نسخ کرد و زکوة هر صدقه را که پیش ازوی بود اینچنین رسیده است
با انتهی بدانکه مسلم و ابو داؤد و ترمذی و نسائی از ام سلمه آورده اند که گفت گفت رسولخدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم
چون به بیند ماه ذی الحجه را و خواهد یکی از شما که تضحیه کند پس باید که دور نکند از موی و ناخن خود تا آن زمان که تضحیه کند
و بعضے از علماء مذهب امام احمد برین اند که این منع و نهی بر سبیل تحریم است و بعضے بر انکه بر طریق کراهت است
و در جامع الاصول از مسلم بن عمار لیثی می آرد که گفت بودیم ما در حمام نزدیک روز اضحی پس طلا کردند
یعنے نوره زدند جماعه از اهل حمام و گفتند بعضے مردم که ازین منع میکنید و چون ملاقات کردیم سعید بن
المسیب را مذکور کردم این سخن با و گفت ما این امی این حدیثی است که فراموش کردند مردم آنرا و ترک داده
حدیث کرد مرا ام سلمه زوج النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت گفت رسولخدا صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم چون به بیند ماه ذی الحجه الحدیث پوشیده نماند که انچه از حدیث ام سلمه معلوم شود همین ترک قص اشعار و اظفار
است نه التزام لباس محرمان نیز پس قول صاحب سفر السعادت که گفت در موی و ناخن خود چیزی دور نکند و ازین
روز در صورت محرمان باشد محل نظر است و اللہ اعلم نوع ششم از عبادات و اذکار و دعوات و استغفار و قرأت
اما ذکر گفت عائشه رضی اللہ عنها بود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم که ذکر میکرد خدا تعالی را در جمیع احیان و
اوقات و همیشه ذکر حق کردی و هیچ چیز او را از ذکر حق باز نداشتی و سخن او مجموع در یاد حق و حمد و ثنا و تمجید و
توحید و تسبیح و تقدیس و تهلیل و تکبیر بودی و بیان اسما و صفات الهی و وعد و وعید و امر و نهی و تشریع و
تعلیم از احکام و ذکر جنت و نار و وعد و وعید و ترغیب و ترهیب اینهمه ذکر حق بود و در حالت خاموشی در دل
وی همگی یاد حق بود و دل و زبان و انفاس وی در حالت قیام و قعود و اضطجاع و نشستن و برخاستن

بذکر عقیقه

نوع ششم از عبادات
ذکر دعوات و استغفار

و در حدیث ابی داؤد آمدہ است نزدیک آوردہ میشد پنج شش شتر تا نحر کند آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آنہا را شتران نزدیک میشدند و ازدحام مینمودند و سعی میکردند و ہریک از انہا خود را نزدیک آنحضرت می آوردہ و در دہن مینہزید تا او را بیشتر منحر کند و امیر المومنین علی را فرمود تا سی و ہفت شتر دیگر وی نحر کرد تا منحر شتر کہ وی رضی اللہ تعالی عنہ از یمن ہمراہ خود آوردہ بود با شتران دیگران کہ بہمراہ آنحضرت بودند تمام شد و در روایت مسلم از جابر آمدہ کہ نحر کرد آنحضرت گاوی را از نسائی خود و در روایتی نحر کرد از عائشہ رضی اللہ عنہا بعد ازان حلاق را طلبید کہ معمر بن عبد اللہ نام داشت و اشارت کرد بجلافت کہ ابتدا بجانب راست کند و قسمت کرد مویہا را بر اصحاب ہر یکی را یک تا و موی یا دو تا رہ موی نصیب رسید و مویہا جانب چپ را ہمہ بابو طلحہ انصاری داد و بآخر ناخن انگشتان مبارک را تقلیم کرد و ازانہا نیز بر مردمان قسمت کرد و بیشتر صحابہ حلق کردند و بعضے تقصیر کردند و مکرر فرمود اللہم ارحم المحلقین و در آخر بالتماس ایشان فرمود و المقصرین و چون آنحضرت بر سر زمزم آمد و عباس و اولاد وی کہ سقایہ زمزم بدست ایشان بود آب میکشیدند فرمود آب بکشید ای پسران عبد المطلب کہ این عمل صالح است اگر نہ آن بودی کہ کسان بر شما غلبہ کردندی من خود فرود آمدی و از چاہ آب بر کشیدی و شما را بر سقایت اعانت کردی از جہت فضل و برکتی کہ در نیکاراست یعنی اگر من انیکار بکنم بعد از من سنت کرد و بر امت من و مردم ہمہ بانیکار بقصد اتباع من دست زنند و بر شما غالب آیند چنانکہ نوبت بشما نرسد و این منصب از دست شما برود پس الیشان یک دلو بروی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عرض کردند ایستادہ تناول کرد و این ایستادن وی در حالت شرب برای بیان جواز بود یا از برای ضرورت و حاجت بود کہ از جہت کثرت ازدحام جای نشستن نبود با ضرورتی و جانبی دیگر واللہ اعلم و بعضے گویند کہ ایستادہ خوردن مخصوص آب زمزم و آب وضو است چنانکہ در باب عادات شریف بیاید و وجہ تسمیہ این چاہ بزمزم از جہت بسیاری آب اوست و زمزم در زمازم مار کثیر را گویند و بعضے گویند کہ این لفظ مشتق نیست از چیزی اسمی است کہ ابتدا ر علم آن چاہ شد و اول کسیکہ ظاہر کرد زمزم را جبرئیل علیہ السلام بود و چون اسمعیل علیہ السلام تشنہ شد قدم مبارک خود زد و از انجا چشمہ پیدا شد و آب را گرد کرد تا پیش از انکہ مشک پر کند پراگندہ نشود و اگر میگذاشت چشمہ میشد جاری چنانکہ در حدیث آمدہ است بعد ازان ابراہیم علیہ السلام آنجا چاہی کند و چون قوم جرہم ساکن مکہ شدند آنرا بانباشتند تا آنکہ اثری از ان نماند بعد ازان عبد المطلب جد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چون حقتعالی او را مخصوص

متوجه مدینه شدند و در راه بملکه از هر طرف طوائف ملحق شدند و عدد حجاج از حد حصر و حساب بیرون شد
ناگفته اند که پیش و پس و یمین و شمال هر طرف که نظر کار میکرد همه مردم بودند از پیاده و سوار و تعیین عدد ایشان
معلوم نیست و در روایتی صد و بیست و چهار هزار آمده پس در ذی الحجه احرام بست و برآمد و بمکه رسید
و حج گذارد و احکام و احوال آن در کتب احادیث مسطور است و ابو داود و ابن ماجه روایت کرده اند
که آنحضرت دعا کرد مر امت خود را در عشیه عرفه بمغفرت جواب آمد که مغفرت کردم مگر ظالم را که البته او را
از جهت مظلوم میگیرم پس آنحضرت فرمود پروردگار من تو قادری اگر خواهی مظلوم را در بهشت دهی و ظالم
را ببخشی در آنوقت جواب این دعا نیامد چون در مزدلفه صبح کرد اعاده کرد این دعا را جواب آمد اجابت کردم
آنچه تو خواستی پس بخندید آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم ابو بکر و عمر رضی الله عنهما گفتند یا رسول الله پدر
و پدر من فدای تو باد این ساعتی نبود که تو در انجا بخندی همیشه خندان دارد ترا خدا تعالی فرمود عدو خدا
ابلیس چون دانست که اجابت کرد حق تعالی دعا مرا و ببخشید امت مرا خاک بر سر ریخت و بوای ویلا فریاد کرد
و بگریخت پس در خنده آورد مرا آنچه دیدم از جزاع و فزاع وی و گفته اند که مراد بامته در اینجا و اتفاق عرفه
و اینجا گفته اند بعضی که حج بکفر حقوق العباد تیز میشود و طبرانی گفت که این محمول است بر ظالمی که توبه کرد و عاجز
آمد از وفای حق و بیهقی نیز مانند این روایت از ابی داود و ابن ماجه آورده و گفت این را شواهد بسیار است
اگر صحیح است حجت است و اگر نه قول حق سبحانه و یغفر ما دون ذلک بس است و ظلم نیز ما دون شرک است
و بالجمله حقوق الله مغفور است از حجاج و در حقوق عباد خلاف است و فضل خدا واسع است و ظاهر
حدیث عام است و ترمذی در حدیث صحیح من حج ولم یرفث ولم یفسق خرج من ذنوبه کیوم ولدته امه گفته
که این مخصوص است بمعاصی متعلقه بحقوق الله تعالی بحقوق عباد و گفته که ساقط میکرد و ذنوب متعلقه
بحقوق و حقوق ساقط نمیگردد پس کسیکه بر دست نمازی یا کفارتی و مانند آن از حقوق الله تعالی ساقط
نمیگردد از وی زیرا که آن حقوق است نه ذنوب و ذنب تاخیر صلوة است پس اثم تاخیر و مخالفت ساقط میگردد
بحج پس حج ساقط میگردد اثم مخالفت را نه حقوق را و گفته است این نیمه کسیکه اعتقاد کند که حج ساقط میگرداند
چیزی را که واجب است بر وی از حقوق چنانکه نماز توبه داده شود او را و الا قتل کرده شود و ساقط نمیگردد حق
آدمی بحج اجماعا اینچنین نقل کرده است در مواهب لدنیه و اینسخن خالی از غرابتی نیست والله اعلم و ذبح
کرد آنحضرت شصت و شتر را بدست مبارک خود و این عدد شصت و سه عدد سالهای عمر مبارک وی بود

کرد و خطبه خواند و فرمود که نزدیک است که پیش آید پروردگار خود را و پرسد شما را از کردارهای شما دانا و آگاه باشید
نگردید بعد از من گمراه و در روایتی نگردید کفار که بزند بعضی از شما گردن بعضی را و دانا آگاه باشید که من رساینده ام
حکم پروردگار شما را و فرمود خداوند تو گواه باش و باید که برساند این حاضر بغائب و با کسی که رساینده شود بسوی
او احفظ و اعلم باشد از رساننده و فرمود مناسک حج بیاموزید و شاید که من دیگر بار حج نکنم و فرمود عبادت کنید
پروردگار خود را و بگذارید نماز پنج وقت خود را و روزه دارید شهر رمضان را و اطاعت کنید اولی الامر خود را تا در آئید
بهشت پروردگار خود را و این در سال دهم بود اما پیش از هجرت بعضی گویند دو حج گذارد و بعضی گویند سه و بعضی بیشتر
از آن گفته تحقیق آنست که عدد آن بعینه محفوظ نیست و فرضیت حج نزد جمهور در سال ششم از هجرتست و تحقیق آنست
که در سال نهم است و هم درین سال به تجهیز اسباب سفر مشغول شد و لیکن رفتن وی صلی الله علیه و آله و سلم درین
سال میسر نشد بجهت اشتغال بامر غزوات و تشیید احکام بتعلیم وفود که ورود می نمودند بروی پس ابوبکر صدیق
را رضی الله عنه امیر حاج ساخته بمکه شریف فرستاد و از عقب علی مرتضی را رضی الله بقرأت سورهٔ برأت بر
مشرکان فرستاد و چون علی مرتضی بمکه رسید ابوبکر صدیق با وی گفت امیر او مامور گفت بل مامور و تخصیص
علی مرتضی بقرأت سورهٔ برأت آن بود که در وی نقض عهد مشرکان است و عقد عهد و نقض آن بر دست
مرد یا اهل بیت وی میباشد و اما عدد عمرهای آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم چهار گفته اند اول
عمرهٔ حدیبیه که سال ششم از هجرت بقصد عمره برآمده و چون بحدیبیه که بر یک مرحله است از مکه رسید مشرکان
همه باجتماع بجنگ برآمدند و از در آمدن مکه معظمه مانع آمدند و چون میعاد فتح نرسیده بود آنحضرت بامر الهی
بایشان مصالحه کرده از احرام برآمد و بمدینه مطهره رفت و قرار یافت که سال آینده بیاید و عمره بجا آورد
و دوم عمره که سال هفتم بحکم قراری که در قضیه مصالحه یافته بود بمکه تشریف آورد و عمره بگذارد و بعد از سه روز
بمدینه عود فرمود سوم عمره که در سال هشتم که سال فتح مکه است از جعرانه که هر یک مرحله از مکه است بعد
از قسمت غنائم چنین شبا شب آمده و عمره بگذارد و هم در شب بجعرانه باز رفت چهارم عمره که با حج در سال
دهم از حجة الوداع کرد و تفصیل این احوال در بیان غزوات بیاید ان شاء الله تعالی و بعضی سه عمره گفته اند
باعتبار آنکه در حدیبیه حقیقت عمره نبود زیرا که بمکه بدر آمد و از همانجا از احرام برآمده بمدینه رفت
و لیکن جمهور آنرا حکم عمره دادند و چون آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم عزم حج کرد صحابه را اعلام
کرد بحج و همه ساختگی سفر حج کردند و این خبر ببلاد و قری که در اطراف و نواحی مدینه است رسید مجموع مسلمانان

جائزست تا سحر چنانکه در حدیث ابی سعید خدری رضی الله عنه نزد بخاری آمده که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم
فرمود وصال نکنید واگر یکی از شما خواهد که وصال کند گو بکند آنرا تا سحر واین در معنی تاخیر افطارست نه وصال و
این نیز بر تقدیریست که مشقت نباشد و باعث تعذیب نفس نگردد والا داخل قربت نبود وظاهر حدیثی که گذشت
در آنست که وصال از خصائص آنحضرت است صلی الله علیه وآله وسلم وجمهور برانند که حرام است بر غیر وی
صلی الله علیه وآله وسلم از جهت عموم نهی در قول وی صلی الله علیه وآله وسلم لا تواصلوا و رحمت و شفقت
منافات ندارد به تحریم غایتش آنکه حرمت بجهت رحمت بود واز اهل سلوک انهای که مولع اند بریاضت نفس وگداختن
وی افطار میکنند بکف آبی تا از حقیقت وصال برآید والله اعلم نوع پنجم حج وعمره حج در لغت بمعنی قصد آید
ودر شرع شریف قصد بیت الله بر وجه مخصوص وفتح حا وکسر او هر دو لغت است ودر کریمه والله حج البیت
هر دو قرأت آمده وعمره در لغت بمعنی زیادت آید وعمره زیاده است بر حج وبمعنی عمارت وزفاف زن نیز آید ودر
عمره تعمیر وتعظیم است بر مسجد حرام را وموجب عمارت بنای محبت ووداد است ودر شرع اسم است مر افعال مخصوصه
را که احرام بطواف وسعی است جز وقوف بعرفه که مخصوص است بحج ونسبت عمره بحج همچو نسبت نماز نفل
است بفرض وآنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بعد از هجرت یک حج گذارد که آنرا حجة الوداع وحجة الاسلام
گویند که بمردم تعلیم احکام نمود وفرمود شاید که سال آینده مرا در نیابند وایشان را بسفر آخرت وداع
فرض از فرائض یا نقص آن مالک گفت رضی الله عنه در شان ماند که سوار میشود ونماز نمی گذارد وای بر کسیکه ترک کند نماز را دوم آنکه در غیر موسم
نشیند که خوف هلاک دران غالب است سوم آنکه ترس اسیر شدن ودر بند دشمنان دین افتادن بغلبه واستیلاء ایشان بر نفس ومال بخلاف آنکه عهد وامان
در میان باشد ومسلمانانرا شوکتی وقدرتی بود چهارم آنکه رکوب آن مفضی ومودی بود بدر آمدن در تحت احکام اعدای دین وتذلل نبودن
بایشان ومشاهده نمودن منکرات ایشانرا وبعضی مشائخ جاری گردانیده اند آنرا بر مسئله تجارت در ارض عدو ومشهور در مذهب کراهت است
با ثبوت اصل جواز ومبنی بر اینست رکوب علما وصلحا وایشان خفیف میدانستند کراهت را در حسب تحصیل واجب که حج است وآنچه در معنی اوست
پنجم خوف کشف عورت برکوب چنانکه زنان در مرکب صغیر افتند که پرده ندارد عمر بن الخطاب بعمرو ابن العاص گفت وصف کن برای من بحر را
گفت مخلوقی عظیم که سوار میشوند بروی خلقی ضعیف مثل دود علی عود مانند کرمهای چوب پس عمر گفت رضی الله عنه که لاجرم
اگر حج وجهاد نمیبود میزدم بدره کردن کسی را که سوار میشد بران ورجوع کرد عمر بعد از ان ازین قول وهمچنین واقع عثمان
را رضی الله عنه پس از ان قرار یافت امر بر جواز آن بشرائط مذکوره وبالله سبحانه التوفیق انتهی کلام ابن
رزوق شرح ۱۲ مشکوة در کتب الجهاد ۱۲

فنور و شمار این حالة است و مختار نزد اہل تحقیق آنست که مراد غزای روحانی ست که از ذوق و لذت مناجات
و فیضان معارف و لطائف الٰہی که بر دل شریف و روح پر فتوح وی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم وارد و نازل
میگشت و احوال شریف از نعیم روح و شادی نفس و روح قلب پیدا می شد که بدان از غذای جسمانی مستغنی
میشود اینمعنی در محبتهای مجازی و مسرتهای صوری تجربه است که احتیاج بغذا نیفتد بلکه باد از ان نیاید
چه جای محبت حقیقی و مسرت معنویست واللہ اعلم بحقیقت الحال فرع اختلافست علما را در صوم وصال
مر غیر آنحضرت را صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم که جائز است یا حرام ست یا مکروه طائفه میگویند که جائز ست
مر کسی را که قادر است بر آن چنانکه صوم دوام و مروی است از عبد اللہ بن الزبیر که وی وصل میکرد تا پانزده
روز از ابراہیم تلمی که از تابعین است آمده است که در چهل روز یک انگور یا چند دانه میخورد پس در عوارف آورده است
که بعضی بورزش و ریاضت طی اربعین حاصل کرده اند که چهل روز برای ایشان حکم یکروز پیدا کرده آورده اند
که بعضی از اصحاب بعد از نهی وصال کردند و آنحضرت مقرر داشت پس معلوم شد که نهی بجهت رحمت و شفقت
و تخفیف بود نه برای تحریم چنانکه اشارتی بان در صدر حدیث کرده شد و اکثر بر انند که جائز نیست و امام ابو حنیفه
و امام مالک رحمة اللہ علیہ بر ینند و امام شافعی رحمة اللہ علیہ تصریح کرده است بکراهیت و اصحاب وی
مختلف اند که این کراهیت تحریمی است یا تنزیهی و اول صحیح تر است و امام احمد و اسحق بن راهویه میگوید که

وعن ام حرام عن النبی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم قال المائة فی البحر الذی یصیبه القی له اجر شهید والغرق له اجر شهیدین رواه
ابو داود و بدانکه این بر تقدیریست که رکوب وی برای غزو و حج و طلب علم و صله رحم و مانند آن باشد و تجارب اگر برای تحصیل
قوت نفس و نفقه عیال باشد و بی رکوب بحر حاصل نشود همین حکم دارد و پروردگار تعالی منت نهاده است بر بندگان بر کوب فلک
و تسخیر بحر و حصول منافع بدان و به تحقیق سوار شده اند اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم در ما را برای هجرت حبشه
و از برای غزا و چندین از کبائر علما و اولیا و اتقیا سوار شده اند برای حج پس بعضی فقها که منع کنند از ان و آنرا از قبیل القاء
نفس در تهلکه دارند این احادیث و مانند آن حجت است بر ایشان و ابا گردانیدن آن منافی این طریق مردود است بانکه
معتبر درین باب غالب است و شک نیست که غالب سلامت است و فلک نیست مگر مانند مراکب بر خصوصا در مفاوز و
جبال که احتمال خطر دارد که وی تعالی در بحر مراکب ساخته چنانکه در بر هلاک حکم وهم است و عقل حاکم است ابرو و از اسباب عادل
است سیدی احمد بن ازوق که از اعظم علما و مشائخ مغربست در شرح جرب البحر میگوید رکوب بحر قطع نظر از عوارض خلاف
میت امروز بر جواز آن اگر چه نظر سلف مختلف است در آن و آن ممنوع است در پنج حال نخست آن که مودی گردد بترک

فرمودی و در حق صائم دہر فرمودہ لا صام ولا افطر و در روز دوشنبہ و پنجشنبہ نیز تجری صوم کردی در عشرہ الحجہ کہ مراد بآن نہ روز از دست نیز روزہ داشتی و فرمودی ہیچ ایام نیست کہ عمل صالح در وی افضل باشد از عشرہ ذالحجہ و در روز عاشورا البتہ روزی داشتی و در آخر عمر شریف فرمود اگر باقی مانم روز نہم نیز دارم و روز عرفہ اگر در حج بودی افطار کردی و صاحب سفر السعادۃ گفتہ کہ این سہ ماہ کہ دران عوام روزہ دارند چیزی نیست و در سنت شوال فرمود کہ صیام این شش روز بار مضان برابر صیام دہر است و در مجموع رمضانات اعتکاف نمی فرمود و در عشر اخیر مگر در یک رمضان کہ اعتکاف از وی فوت شد و در ماہ شوال قضا فرمود و یکبار در عشر اول اعتکاف فرمود و یکبار در عشر اوسط و یکبار در عشر اخیر و چون معلوم شد دران عشر کہ شب قدر درین عشر است دیگر بر اعتکاف درین عشر مواظبت تا آخر عمر شریف فرمود و برای اعتکاف خیمہ میزد در مسجد شریف و گاہی سریری نیز می نہادند و بران فراش کردندی و در ہر سال دہ روز معتکف شدے و در آخرین سال بیست روز معتکف شد و اعتکاف چہل روز مروی نشدہ و در ہر سال یکبار قرآن را جبرئیل علیہ السلام عرض کردی و در سال آخر دو بار عرض کرد و ذکر این در قصہ وفات آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم باید انشاء اللہ تعالی و صل آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در بعضے از لیالی رمضان وصال کردی یعنی بیایی روزہ داشتی بی آنکہ چیزی بخورد و بنوشد و افطار کند و صحابہ را ازان بجہت رحمت و شفقت و کراہیت تعمق و تو غل چنانکہ در حدیث عائشہ آمدہ است نہی فرمودی گفتند یا رسول اللہ چون تو وصال میکنی ما را ازان چرا منع میکنی بانکہ ہمیشہ را متابعت خود میخوانی فرمودہ است کہ احد کم لیستم من مانند یکی از شما و در روایتی فرمود ایکم مثلی کدام یکی از شما مثل منست انی ابیت عند ربی بدرستی من شب میکنم نزد پروردگار خود کہ پرورندہ و تربیت کنندہ منست یطعمنی و یسقینی میخواند و میتوشاند و علما را درین طعام و شراب اقوال است یکی آنکہ مراد طعام و شراب محسوس است یعنی برای آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہر شب طعام و شراب از بہشت می آمد کہ میخورد و مینوشید و این مکرامتی بود از خداوند تعالی مخصوص بوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و این منافی وصال و موجب بطلان صوم نبود زیرا کہ آنچہ موجب افطار است شرعاً طعام معتاد دنیوی است اما آنکہ بطریق خارق عادت از بہشت از پیش پروردگار آید موجب افطار و ابطال صوم نگردد و این در حقیقہ از جنس صوم نیست نہ از قبیل اعمال و بعضے گفتہ اند کہ مراد بطعام و شراب اینجا قوتست و گویا فرمود مرا پروردگار من قوت اکل و شرب می بخشد فاضہ مینماید چیزیکہ قائم مقام شراب و طعام میگردد کہ بدان قوت بر طاعت و عبادت می یابم بی عرض

برکات و کرامات است و نعم الهی تعالی و فیوض وی بر بندگان اجل و اعظم شکرانه آن نیز بانواع عبادات و
فزایات اکثر و اوفر کردی و چون جود حضرت واهب البرکات در وی متضاعف بود جود حضرت سید کائنات که مظهر
انوار صفات و محل آثار کمالات حق سبحانه بود نیز متکاثر شدی و آنحضرت در هر شب رمضان ملاقات بجبرئیل
علیه السلام میکرد و می بود نزد ملاقات جبرئیل در خیر و جر تیز تر از باد و آن که میرسد و شامل میگردد همه را و عرض میکرد
بر جبرئیل قرآن را و میخوانند با وی بطریق مدارا است چنانکه حفاظ بهمدیگر میخوانند و اینهمه تنبیه است بر آنکه آدمی
را باید که در ایام شریف و مواسم خیر و حضور صحبت صلحا در کسب خیرات و احراز وجوه میراث بیشتر و بجد تر و
ساعی تر باشد و بالله التوفیق و بود فرضیت صوم رمضان در سنه ثانیه از هجرت و آنحضرت در ماه رمضان
روزه داشته بود ابتدای نزول قرآن در شهر رمضان و همچنین نزول وی بآسمان دنیا یکبارگی در شهر رمضان
و گفته اند که نزول صحف ابراهیم در شب اول از رمضان بود و نزول توریت در شب ششم از رمضان و نزول
انجیل در شب سیزدهم از رمضان و نزول قرآن در شب بیست و چهارم و آنحضرت در افطار تعجیل کردی بعد
از آن که متیقن شدی غروب آفتاب و در تسحر تاخیر کردی و صحابه را برین تعجیل و تاخیر ترغیب نمودی و مدح
کردی و افطار بخرمای چند کردی و اگر خرما نبودی دمی چند از آب خوردی و فرمود نعم سحور المومن التمر و در وقت
افطار فرمودی اللهم بک صمت و علی رزقک افطرت فتقبل منی و این کلمات نیز خواندی ذهب الظمار و ثبت العروق
و ثبت الاجر و دعا نزد افطار مستحب ست و نهی کردی صائم را از فحش گفتن و غیبت کردن و جنگ کردن و بجواب
مخاصم مشغول شدن و اگر در رمضان سفر کردی گاه افطار کردی و گاهی روزه داشتی و دیگر آنرا نیز مخیر میکرد
میان افطار و روزه و علما را اختلاف است در آنکه صوم افضل یا افطار امام ابو حنیفه و مالک و شافعی و اکثر
ائمه رحمة الله علیهم بر آنند که صوم افضل ست کسی را که طاقت دارد بی زیادت مشقت و لحوق ضرر و اگر متضرر
گردد افطار اولی ست و در شبهای رمضان اگر بغسل احتیاج شدی در شب غسل کردی و در بعضی شبها تاخیر
نیز کردی و بعد از صبح غسل کردی و علما گفته اند که غسل در شب اولی و افضل است و در نهار رمضان حجامت
کردی و مسواک کردی در مضمضه و در استنشاق مبالغه نکردی و در نهی از مسواک و اکتحال در رمضان حدیثی
صحیح نشده و مذهب امام ابو حنیفه نیز جواز آنست و روزه نافله گاه چندان پیاپی داشتی که گمان بردندی که دیگر
افطار نخواهد کرد و گاهی پیاپی افطار کردی که گمان بردندی که دیگر روزه نخواهد داشت و لیکن هیچ ماه از روزه
خالی نگذاشتی و در صوم ایام بیض تاکید تمام نمودی تا در سفر نیز داشتی و از صیام دهر نهی

کامل آن بود کہ جوارح و اعضا از معاصی و حرکات شنیعہ باز دارند و در بعضے احادیث آمدہ کہ پنج چیز نقص میکند صوم را کذب و غیبت مفسد صوم است و امام احمد گفت اگر بہ غیبت روزہ بشکنند کدام یکی را از مار روزہ سالم و باقی میماند و اختلافست علما را کہ صوم افضل است یا صلوۃ جمہور بر انند کہ صلوۃ افضل است از جہت حدیث

واعلموا ان خیر اعمالکم الصلوۃ رواہ ابو داؤد و غیرہ و آنکہ در حدیث نسائی از ابی امامہ آمدہ کہ گفت آمد حضرت رسول را صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم بفرما مرا کاری کہ اخذ کنم آن کار را از تو فرمود لازم گیر بر خود صوم را کہ ہیچ عملی مثل آن نبود غالبًا مراد نفی مماثلت در وجہ مخصوص خواہد بود کہ از فوائد و ثمرات صوم ست کہ مناسب بحال صائم بود واللہ اعلم و در فضیلت صوم در صحیح بخاری آمدہ کہ حق تعالی میفرماید صوم برای من ست و من جزای میدہم بوی و در روایت دیگر آمدہ کہ ہر عمل بنی آدم برای اوست و صوم برای منست و من جزا میدہم بوی کنایتست از کثرت ثواب صوم و جزای آن و در موطا آمدہ کہ ہر حسنہ ابن آدم بدہ چند است تا ہفتصد مگر روزہ کہ آن برای منست و من جزای میدہم بر این چنانکہ قدر و کیفیت آنرا جز من کسی نداند مطلع نمیگردانم کسے را بران دبی وساطت ملائکہ جزای دہم و آنکہ فرمود روزہ برای منست و حال آنکہ ہمہ عبادات برای اوست تعالی شانہ مقصود ازین زیارت تشریف و تکریم اوست و نیز گفتہ اند کہ عبادت کردہ نشدہ است بصوم در غیر حقتعالی و ہیچ کافری در ہیچ عصری از اعصار تعظیم نکردہ معبود خود را بصوم اگرچہ بصورت نماز و سجدہ و نثار اموال و قصد وی از راہ دور و زیارت کردن و گرد وی گشتن تعظیم میکنند و نیز در روزہ ریا را کہ شرک اصغرات راہ نیست یعنی بمجرد فعل و اگر بگوید کہ من روزہ دارم ریا و ران قول خواہد بود نہ در نفس فعل و نیز نفس صائم را مطلے نیست چنانکہ در حدیث صحیح بخاری آمدہ است کہ ترک میکند مزہ طعام و بشراب و شہوات خود را از جہت من پس ازان فرمود الصیام لی و انا اجزی بہ مراد بشہوت جماع است چنانکہ در بعضے روایات تصریح ذکر آن آمدہ یا تمام شہوات و اشارت است بکف تمامۂ اعضا و جوارح از معاصی و بعضے از محققین گفتہ اند کہ استغنا از طعام و غیرہ از صفات الٰہیت است و چون تقرب جست بندہ بدرگاہ عزت بانچہ موافق صفات اوست تعالی اضافت کرد و تعالی آنرا بخود و با جملہ عبادت صیام را شانی عظیم است میان عبادات خصوصًا صوم رمضان را کہ فرض است و بود آنحضرت کریم ترین و جواد ترین خلق دائما خصوصًا در رمضان کہ سخاوت و بخشش او بر مردم از ہمہ اوقات زیادہ بودی و صدقات و خیرات وی در لیالی و ایام رمضان مضاعف گشتے و بذکر و نماز و اعتکاف و تلاوت جمیع ساعات روز و شب را معمور داشتی و چون این ماہ عظیم است و منبع

معسر و تحقیق این مسئله در مقام خود کرده شده است و صدقه فطر واجب است بر هر مسلمان مرد یا زن آزاد
یا بنده خورد یا بزرگ و وجوب بر بنده و صغیر بمعنی وجوب بر سید و والد است و در وجوب صدقه فطر در مذهب
مالک نصاب فاضل از جامه و مسکن و خادم و دین شرط است و صدقه فطر نصف صاع است از گندم
که بوزن جهانگیری ابد الله سلطانه که سیری و سی و شش سیر شاهی است دو سیر و یک پاو میشود و صاع از
وجود و چند این باشد و افضل آنست که صدقه فطر را پیش از گذاردن نماز عید بدهند و عادت شریف نبوی
صلی الله علیه و آله و سلم همبرین بود و تقدیم از روز عید نیز جائز است و نزد ما فرق نیست میان مدت کثیر و نزد
بعضی جائز است بیک روز و دو روز و بعضی گفته اند که بر عشر اخیر رمضان تقدیم نکند و در جواز تاخیر نیز اقوال
است و حاصل این بیان صدقه واجب بود اما صدقه تطوع اگرچه امرا بحالی بدان نکردی و بر ترک وعید نفرمودی
اما او را بغایت دوست داشتی و بدان چندان شاد شدی که بخلا بستیدن آن شاد شوند و هر مقدار که در راه
حق صرف کردی آنرا بسیار نشمردی و هیچکس چیزی از وی نخواستی الا اجابت کردی و بدادی و فرزدق شاعر
در نعت وی صلی الله علیه و آله و سلم گفته است شعر ما قال لا قط الا فی تشهده + لولا التشهد کانت لاؤه نعم
و درینجا تفصیل و تحقیقی است که در باب اخلاق شریف گذشته است آنجا باید نگریست و در عطاء تصدق
تنوع نمودی و بانواع گوناگون انعام و احسان کردی و گاهی چیزی بخشیدی و هبه کردی یا از حقی و دینی
که بر کسی داشتی در گذشتی و گاهی کالای نخریدی و ثمن ادا کردی و باز کالا را بصاحب کالا بخشیدی و گاهی
کالای بخریدی و در قیمت آن بیفزودی و گاهی زیاده از ثمن بدادی و گاه قرض کردی و زیاده از مبلغ ادا
کردی و گاهی هدیه قبول کردی و اضعاف آن انعام فرمودی و بهر نوع که ممکن است از انواع احسان
و منفعت بخلق رسانیدی و بهر که با وی صلی الله علیه و آله و سلم بودی صفت احسان و کرم بروی غالب
گشتی و اگر بخیل شحیح حال مبارک او را مشاهده کردی صفت جود و سخاوت در وی اثر کردی و بالجمله در سخاوت
و سماحت و کرم بی تعلقی بدنیا و متاع آن بر همه افراد انسانی فائق بود و مثل نداشت و ازینجهت دائما منشرح
الصدور و مسرور القلب و طیب النفس و شادان دل بودی چه همه انقباض و غم و تنگی و ترشی از ظلمات نفس
و صفات رذیله وی و بخل و شح و تعلق بدنیا و ماسوی الله پیدا گردد و شرح صدر از صفات و خواص عظیمه آنحضرت
است که هیچکس را از افراد بشر با وی درین صفت مشارکت نیست مگر بعضی از کمل اولیا را بر قدر اتباع وی
صلی الله علیه و آله و سلم نوع چهارم صوم صوم عبارتست از باز داشتن نفس از طعام و شراب و جماع و صوم

واجب گردانید و اگر بزیادت تکلف و مشقت محتاج بود چنانکہ زروع و ثمار کہ بدولاب یا بگاو و شتر یا خریدن آبی حاصل گردد نصف عشر واجب کرد و انچہ محتاج است بعمل و تعب دائم از مکاتب مشقت و اسفار و رکوب بحار و دور رفتن ببلاد اکناف عالم جہل یک فرمود و لابد در تعیین این اعداد نیز اسرار خواہد بود کہ جز علم شارع بدان احاطہ نتواند کرد و در ہر نوعی از مال بحسب مصلحت حال و حکمتی کہ جز علم شارع بدان نرسد نصابی تعیین فرمود و نصاب در لغت بمعنی اصل و مرجع آید و نصاب ہر چیز آن بود کہ چون این چیز بدان مرتبہ رسد تام شود و اثری خاص و حکمتی مخصوص بران مترتب گردد و نصاب زکوۃ قدری از مال کہ چون بدان حد برسد زکوۃ واجب گردد و در شرع شریف در ہر صنفی از مال نصابی تعیین یافتہ چنانکہ در نقرہ دویست درم کہ مبلغ آن بحساب دیار پانجاہ و دو نیم تولچہ باشد و در زر بیست مثقال کہ بوزن این دیار ہفت و نیم تولچہ بود و در غلات و ثمار پنج وسق گفتہ اند کہ ہشتصد من شرعی است و وسق شصت صاع و در گوسپند چہل و در گاو سی و در شتر پنج و اصل در باب تعیین مقدار نصاب زکوۃ کتاب رسول اللہ است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و عمل خلفای راشدین بعد از وی بآن کتاب و اجماع امت بران بعد از ان و این مقادیر و اعداد منتہی بعلم شارع و وحی آسمانی است و تمامۂ مسائل باب و تفاصیل آن در کتب فقہ مذکور است اینجا اینقدر بس است و ہر گاہ کسے زکوۃ بحضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آوردی او را دعا کردی بحکم نص قرآنی کہ فرمود خذ من اموالہم صدقۃ تطہرہم و تزکیہم بہا و صل علیہم و مراد بصلوۃ معنی دعاست و اگر ہم بلفظ صلوۃ بود او فق و انسب باشد بلفظ منصوص چنانکہ فرمود اللہم صل علی آل ابی اوفی و ازینجاست کہ در بعضے احادیث واقع شدہ است کہ فرمود اللہم صل علی عمرو بن العاص کہ وی صدقہ را بر وجہ مطلوب و مرغوب می آورد و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم منع کردی کہ کسی صدقہ خویش را باز خرد و فرمود عائد در صدقہ حکم سگے دارد کہ میخورد قی خود را و این کراہیت بر تقدیر ملک اختیاری است چنانکہ بیع و ہبہ اما اگر بمیراث رسد کراہیت ندارد کہ در ملک ارث اختیار را دخلی نیست و آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم شتران صدقہ را بدست مبارک خود داغ کردی و غالبًا داغ بر گوش کردی و در داغ کردن حیوانات علما را اختلاف است صحیح آنست کہ اگر دران مصلحتی باشد مثل علامت نمودن و تمیز کردن تا مختلط نشوند جائز است و فعل آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در داغ کردن شتران صدقہ حجت است ولیکن باید کہ داغ بر روی نکنند کہ ازان نہی واقع شدہ است و در داغ کردن آدمی بقصد علاج نیز اختلاف گونہ ہست و صحیح حرمت و کراہت است مگر نزد انحصار علاج در آن بقول طبیب حاذق و دیگر

حاجت باشد وگاهی برنفس مال واجب نیز اطلاق کنند وزکوة موجب نماء مال وطیب وطهارت وی وعلم اجر صاحب مال وطهارت وی از خبث ذنوب است وبعضے زکوة از تزکیه که شهود را میگویند گرفته اند که تزکیه صاحب زکوة میکنند وشهادت میدهد بصحت ایمان وی وزکوة را صدقه نیز میگویند که وی دلیل است برصدق صاحب وی درصحت دعوی ایمان واصح آنست که وجوب زکوة بعد از هجرت است درسنت ثانیه پیش از وجوب رمضان یا بعد از وی وعادت آنحضرت صلی علیه وآله وسلم درزکوة وصدقات دیگر مثل عشر ومانند آن مراعات فقرا بود چنانکه وصیت کردی وترغیب نمودی درر سانیدن آن ایشان را بدیانت وامانت ورغبت بی محنت ومشقت ومن اذای وایجاب انثی درابل که منفعت درروی بیشتر از ذکور است نیز ازین بابست ومراعات واصحاب اموال نیز فرمود تا عمال برایشان ظلم وتعدی وتجاوز از حد نکنند واز اموال اجود انتخاب ننمایند وزیاده برقدر فرض از هدایا وضیافات نستانند وشرط نار وحولان که ناظر وریسیر ورفق است ازین جهت است واز رعایت وحکمت وعدالت اوست صلی الله علیه وآله وسلم که زکوة را درچهار صنف مال که وجود آن میان خلق بیشتر واحتیاج مردم بآن فراوان تر است ودوران آن اکثر است واجب کرد تا دادن آن بآسانی میسر گردد وگرفتن میسر موجب دفع حاجت گردد یکی صنف زرع وثمار چنانکه وجود خرما وانگور ومانند آن نه مثل بقول وخضراوات که درانذک زمانی تباه گردد دوم صنف بهیمة الانعام از شتر وگاو وگوسپند صنف سوم زر وسیم که قوام ومعاش عالمیان باعتبار تقویم اشیا بدان ست صنف چهارم اموال تجارت از هر صنف که باشند مثل ثیاب وظروف وفرش وسائر اقمشه وامتعه ودر جمیع اصناف اموال در هر سال یکبار فرموده ودر زروع وثمار در وقت حصاد ودروی وآن وکمال آن که وقت حاصل شدن غله است ودرین نیز رعایت غایة عدل است هم درباب اصحاب اموال که بعد از گذشتن سال وحصول منفعت مال ونماء آن باختلاف نرخ وقیمت که تبدیل وتغیر آن در سال غالب بلکه تعین است ودر وقت حصول غله وثمار بحصاد وکمال آن آسان تر ست وهم درغایة جانب فقرا تا مبادا تا خیر از حصاد وبا دای زکوة تاخیر واهمال راه یابد وتغیر گردد وهم از رعایت عدالت است که بحسب سعی صاحب مال در تحصیل مال سهولة ومشقت وی در تحصیل در مقدار واجب تفاوت نمود پس در مال که بی مشقت وتکلف بدست آید همچو مالی که از کان یافته در زمین پیدا شود خمس واجب گردانیدند وبرگذشتن سال موقوف نگردانیدند وانچه از اموال در تحصیل آن مشقتی وکلفتی باشد اگر مشقت زیاده نیست چنانکه زروع وثمار که بآب باران حاصل گردد عشر

وسلم قرأت را در رکعتین بعد المغرب تا آنکه متفرق شدند اهل مسجد رواه ابو داود و راتبه عشا نیز دو رکعت است بعد
از وی و از عائشه آمده رضی الله عنها که گفت نگذارد آنحضرت عشا را هرگز پس در آمد در بیت من مگر آنکه گذارد چهار رکعت یا شش
رکعت رواه ابو داود و این مانند گزاردن چهار رکعت بعد از ظهر که با رکعتین شش میشود و در حدیث مسلم آمده که گفت
عائشه میگذارد آنحضرت عشا را با مردم پس می در آمد خانه مرا و میگذارد دو رکعت اما گذاردن چهار رکعت پیش از
عشا در احادیث در نظر نمی آید و عمل اهل حرمین بر ناگذاردن آنهاست و در کتب حنفیه آنرا مستحب داشته اند والله اعلم
و در سفر السعادة میگوید که آنحضرت مجموع رواتب و سنن را در خانه گذاردی و نیز بران ترغیب فرمودی و فرمود محبوبتر
نماز مرد بعد از مکتوبه نمازی است که در خانه خود بگذارد علی الخصوص دو رکعت سنت مغرب که در هیچ وقت در مسجد نگذاردی
و از جهت تاکید کردن آنحضرت در گذاردن این دو رکعت در خانه بعضی از علما گفته اند که اگر کسی این دو رکعت را
در مسجد گذارد مخیری نیست که از سنت از جهت وقوع وی نه بر وجه مسنون و امام مروزی گوید که عاصی میگردد از
جهت مخالفت امر فکل امر که فرمود اجعلوها فی بیوتکم و نزد اکثر علما ما مخیری باشد ولیکن اول افضل بود از جهت
مخالفت فعل آنحضرت و امر برای استحباب است نه وجوب و از برای گذاردن این دو رکعت زود برخاستی و فرمود
ملائکه انتظار آن دارند که بردارند آنرا و فرمود من صلی رکعتین بعد المغرب قبل ان یتکلم رفعت صلوته فی علیین و محافظت
و تاکید وی صلی الله علیه و آله وسلم و سنت بامداد بحدی بود که در سفر نیز بران مواظبت کردی و مروی نیست که در
سفر هیچ سنت راتبه گزارده باشد بجز سنت فجر و در بعضی روایات دو رکعت سنت ظهر نیز آمده و نزد بعضی سنت فجر واجب
است چنانکه وتر و میگویند که سنت فجر ابتدائی عمل است و وتر ختم عمل لاجرم عنایة و اهتمام بشان هر دو معروف شده
و نشسته گذاردن بی عذر جائز نیست و اقوی سنن رکعتین فجر است بعد از وی سنت مغرب و بعد از وی سنت بعد
از ظهر بعد از ان سنت بعد العشاء بعد از وی سنت پیش از ظهر و بعضی گفته اند که سنت پیش از ظهر مثل سنت بعد از
ظهر است در مرتبه بعد از سنت فجر ذکره الشمنی تنبیه در عامه ناس متعارف شده است که بعد از سنت اخیر ظهر و سنت
مغرب و عشا و دو رکعت نفل میگذارند و وجه آن معلوم نمیشود مگر در ظهر و عشا که چهار رکعت بعد از ینها آمده است
و بدو سلام نیز آمده پس این دو رکعت بآن دو رکعت چهار میگردد اما در مغرب شش رکعت آمده در بعضی روایات با سنت
و در بعضی بی سنت پس کاشکی چهار رکعت بگذارند تا با سنت شش شود و التزام گذاردن آنها نشسته نیز خالی از غرابت
نیست همچنین عادت مردم نشسته است فتدبر نوع سوم زکوة زکوة در لغت بمعنی نما و افزونی و طهارت و پاکی است
زکی الزرع اذا نما و قال الله تعالی یزکیهم ای یطهرهم و در شرع ادای حق واجب در نصاب حولی که زیاده بر قدر

نوع سوم زکوة

آمده است که همیشه میگذارد آنحضرت دو رکعت بعد از نماز عصر تا ازین عالم رفت و آمده که دو نماز بود که ترک نکرد
آنحضرت در سفر و حضر دو رکعت پیش از صبح و دو رکعت بعد از عصر و میگذارد آنرا تا ملاقی شد پروردگار خود را عزوجل
و احادیث درین باب بطرق متعدده آمده صریح در انکه آنرا تبه عصر بود پس مخلص نیست مگر انکه گفته شود که این
از خصائص آنحضرت بود صلی الله علیه وآله وسلم در حق غیر وی مکروه چنانکه در روایت ابی داؤد آمده که میگذارد
رسولخدا صلی الله علیه وآله وسلم دو رکعت بعد از عصر و نهی میکرد ازان و میداشت صوم وصال را و نهی میکرد
ازان و در روایتی آمده که این دو رکعت را در خانه شریف میگذارد نه در مسجد بقصد تخفیف برامت و محبوب
میداشت تخفیف امت را و چهار رکعت بعد از ظهر نیز آمده و در مسند امام احمد و سنن نسائی و ترمذی مروی ست
که کسیکه محافظت کند بر چهار رکعت پیش از ظهر و چهار رکعت بعد از ظهر حرام گرداند او را خدا تعالی بر آتش دوزخ
و شیخ ابن الهمام میگویند که اختلاف میکنند اهل این عصر که این غیر رکعتین را تبه اند یا نه آنهاست و بر تقدیر ثانی
اما میتوان کرد تسلیمه واحده یا نه و نزد من واضح شد که اگر بگذارد چهار رکعت بعد از ظهر بیک سلام باید و سلام
حاصل شود و عدد مذکور خواه حساب کرده شود راتبه از وی یا نه زیرا که مفاد بحدیث همین ایقاع چهار رکعت
بعد از ظهر است و این صادق با بودن راتبه از انها انتهی گفت بنده مسکین عفا الله عنه ظاهر آنست که این
چهار رکعت و برای دو رکعت سنت است چنانکه بعد از عشا و عمل مشائخ بران است بیک سلام والله اعلم
و اما راتبه عصر از امیر المومنین علی رضی الله عنه آمده که گفت میگذارد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پیش از
عصر دو رکعت رواه ابو داؤد و نیز مروی است ازوی رضی الله عنه که بود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم میگذارد
پیش از عصر چهار رکعت فصل میکرد میان انها به تسلیم بر ملائکه مقربین و کسانی که تابع اند ایشان را از مسلمین و
مومنین رواه الترمذی و روایتست از ابن عمر رضی الله عنهما از پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم که فرمود رحمت کند
خدا تعالی مردی را که بگذارد پیش از عصر چهار رکعت را روایت کرد این حدیث را احمد و ترمذی و ابو داؤد و روایت
کرد ابن خزیمه و ابن حبان در صحیحین خود و از جهة اختلاف یمن روایات است که مذهب حنیفی تخییر است میان چهار
و دو جمعا بین الاحادیث و چهار افضل است چنانکه در کتب اصول فقه تحقیق آن نموده اند و اما راتبه مغرب دو
رکعت است بعد ازوی مروی است از ابن مسعود رضی الله عنه که گفت احصا نمیتوانم کرد که شنیدم از آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم که قرات میکرد در رکعتین بعد المغرب و در رکعتین قبل الفجر قل یا ایها الکافرون و قل هو الله احد
رواه الترمذی و گاهی تطویل کردی در قرات از ابن عباس آمده که گفت در از کرد آنحضرت صلی الله علیه وآله

است و ماخوذ است از راتوب کہ بمعنی دوام و ثبوت است امارا تبہ ظہر در روایت ابن عمر دو رکعت پیش ازوی
و دو رکعت بعد ازوی و ہمین است مذہب شافعی و در روایت امیر المومنین علی رضی اللہ عنہ چہار رکعت
پیش ازوی و دو رکعت بعد ازوی و ہمچنین ست عمل اکثر اہل علم از اصحاب پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
و آنہای کہ بعد از ایشانند از تابعین و ہمین است قول سفیان ثوری و ابن المبارک و اسحق و ہمین ست مذہب
امام ابی حنیفہ از عائشہ رضی اللہ عنہا آمدہ کہ گفت ترک نمی کرد آنحضرت علیہ السلام چہار رکعت را پیش
از ظہر پس بآنکہ گفتہ شود کہ چون در خانہ میگذارد چہار میگذارد و چون در مسجد میگذارد دو میگذارد چہ آنکہ در
بعضے روایات آمدہ است یا گاہی ہمچنان میگذارد و گاہی ہمچنین پس حکایت کرد عائشہ و ابن عمر آنچہ دیدند
و ہر دو حدیث صحیح اند طعن نیست در ہیچ یکی از ینہا و نیز در حدیث آمدہ است کہ آنحضرت بعد از زوال چہار
رکعت میگذارد و میگفت کشادہ میشود درین ساعت درہای آسمان و من دوست میدارم کہ صعود کند
برای من درین ساعت عمل صالح پس بعضے علما این را بر ہمین سنت ظہر حمل کردہ و بعضے گفتہ اند کہ این نماز
مستقل بود و برای مراتبہ ظہر کہ عقیب زوال آفتاب میگذارد و این را صلوۃ فی الزوال گویند و در اکثر احوال آنرا
در خانہ میگذارد و عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہما بعد از زوال ہشت رکعت میگذارد و میگفت این ہشت
رکعت برابری میکنند ہشت رکعت را از قیام لیل و این دو وقت یعنی وقت زوال و وقت تہجد زمان نزول
رحمۃ است چہ درہای رحمۃ بعد از زوال کشودہ میشود و آن بعد از انتصاف نہار است و نزول رحمۃ الٰہی در
شب بعد از انتصاف شب ست و بانیوجہ مناسبت میان ہر دو وقت پیدا شد و نماز در دیگری بود در فضل
و چون نزول رحمت در وقت سحر اشہر و اظہر بود نماز وقت زوال را عدیل آن ساخت و تشبیہ کرد بوی نہ
عکس و از امیر المومنین عمر آمدہ کہ گفت شنیدم رسولخدا را صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ میفرمود چہار رکعت پیش از
ظہر بعد از زوال حساب کردہ میشود و بایستادن آن از سحر و ہیچ شبی نیست مگر آنکہ سجدہ میکنند پروردگار ادران
ساعت پس بر خوانند این آیۃ را یتفیؤ ظلالہ عن الیمین و الشمائل سجدا للہ الآیۃ و شیخ ابن الہمام از سنن سعید بن
منصور از براء بن عازب آوردہ کہ گفت رسولخدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کسیکہ بگذارد پیش از ظہر چہار رکعت
گویا کہ تہجد کرد در شب و کسیکہ بگذارد مثل آن بعد از عشا گویا کہ شب قدر گذاردہ بعد از ظہر دو رکعت گذاردی و این
دو رکعت ہرگز از وی فوت نشدی نہ در حضر و نہ در سفر و در وقتی کہ فوت شد بجہت اشتغال بوفود و باقسمت
مال پس قضا کرد آنرا بعد از عصر چنانکہ در حدیث صحیح بخاری آمدہ است و مشکل آنست کہ ہم در حدیث صحیح

آمده که آنحضرت فرمود که هر که زیارت والدین خود کند یا یکی ازان در هر روز جمعه آمرزیده شود و مراورا نوشته شود
صد بار استغفار و تصدق برای ایشان نیز همین حکم دارد و فرمود چون گورستانرا بینید بگویید السلام علیکم
اهل الدیار من المومنین والمسلمین وانا انشاء الله بکم لاحقون و نیز آمده است که آنحضرت بقبوری که در مدینه مطهره
بودند گذشت پس روی مبارک بجانب آنها آورد و فرمود السلام علیکم یا اهل القبور یغفر الله لنا ولکم انتم سلفنا
ونحن بالاثر و در خواندن آیة الکرسی و سورهٔ اخلاص یازده بار و معوذتین و فاتحه و یس و تبارک نیز اخبار و آثار
آمده است و عادت نیز نبود که برای میت جمع شوند و قرآن خوانند و ختمات خوانند نه بر سر گور و نه غیر ان و این
مجموع بدعت است نعم برای تعزیهٔ اهل میت و جمع و تسلیه و صبر فرمودن ایشانرا سنته و مستحب است اما این اجتماع
مخصوص روز سوم وارتکاب تکلفات دیگر و صرف اموال بی وصیت از حق یتامی بدعت است و حرام است
وحد تعزیت تا سه روز است و بعد ازان مکروه و بعضے تا هفت روز تجویز کرده اند و بعضے گفته اند
که تعزیت میت حاضر سه روز است و تعزیت غائب یکروز و تعزیت جز یکبار نباید کرد کذا روی عن ابی حنیفه
و در قرآن خواندن بر سر قبر اختلافی است مگر انچه در زیارت خوانده شود اما انچنانکه قبر را گرد کرده نشینند و بر سر وی
بخوانند مکروه است و شیخ ابن الهمام در شرح هدایه گفته که اختلاف کرده اند و در نشاندن قاریان تا بخوانند نزد
قبر مختار عدم کراهت است والله اعلم و عادت نبود که اهل میت برای کسان که بتعزیت بیایند طعام کنند و
در بعضے کتب فقه مذکور است که اگر از ثلث مال برای جماعه کنند که از راه دور بیایند و مکث طویل کنند جائز است
نه دیگر از اقربای میت و همسایهای او و میفرمود تا برای اهل میت طعام فرستند چه ایشانرا اشتغال بمصیبت
مانع است و ایشان فرصت طعام پختن و تهیهٔ آن ندانند چنانکه آنحضرت نزد نعی جعفر بن ابیطالب بروم خانه
شریف فرمود بسازید برای آل جعفر طعامی که پیش آمده است ایشانرا چیزی که شاغل و مانع است ازان و
اختلاف است در خوردن این طعام مر غیر اهل میت را و گفته اند انهارا که مشغولند بتجهیز و دفن میت جائز است

وصل در سنن رواتب

وصل در سنن رواتب مراد بسنن رواتب اینجا نمازهاست غیر فرائض که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم
در روز و شب بطریق وظیفه میگذارد عامتر از موکده و غیر آن زیرا که چهار رکعت پیش از عصر را در سوابق ذکر
میکنند و حال انکه آنرا از موکدات نمی شمرند و باوجود آن بعضی اطلاق مواظبت بر روایت کرده اند پس یا مواظبت
را حمل بر اعم از معنی تاکید کنند یا چهار رکعت عصر نیز از موکدات دارند اگرچه در مرتبه کمتر از نوافل خود باشند و
موکدات همه در یکمرتبه نیستند چنانکه معلوم گردد و لیکن این سخن خلاف مشهور است و در رواتب معنی دوام معتبر

شهید گشتند و گور را بلند نکردی و بران بنا از سنگ و خشت و غیر آن نکردی و بگچ و گل سخت نکردی و
بالای گور عمارت و قبه نساختی و این مجموع بدعت است و مکروه کذا فی سفر السعادت و در مطالب المؤمنین
گفته است که مباح داشته اند سلف که بنا کرده شود بر قبر مشائخ و علمای مشهور تا زیارت کند ایشان را مردم
و استراحت یابند دران و بنشینند در سایه آن نقل کرده است انرا از مفاتیح شرح مصابیح و گفته است
که دیدم بنجارا قبور که عمارت کرده شده است بخشتهای تراشیده و تجویز کرد آنرا اسمعیل زاهد که از مشاهیر
فقهاست انتهی و رخصت کرده اند بعضی از اهل علم که حسن بصری از ایشان است در گل کردن قبور و شافعی
رحمة الله علیه نیز همبرین است و نهی کرد از پی سپر کردن قبور و نشستن بر آن و آمده است که آنحضرت مردی
دید که در میان گورستان بنعلین میرفت فرمود بکش نعلین خود را و مسلم و ابو داود و ترمذی از ابو المنهاج
اسدی آورده اند گفت مرا علی رضی الله عنهم بفرستم ترا بر چیزی که فرستاد مرا بران خبر رسول خدا و گفت برو
مگذار هیچ تمثال را مگر آنکه محو کنی نقش و صورت او را و مگذار هیچ قبر بلند را مگر آنکه پست کنی و قبر مسنم باید و
بلندی او همان قدر که ممتاز گردد از زمین و معلوم گردد که اینجا قبر است تا پائمال کرده نشود آنرا و نشسته
نشود بروی و قبر آنحضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم و صاحبیه نیز بزمین برابر است و مسنم و سنگریزهای
سرخ بران چیده و نیز آمده است که آنحضرت آب پاشید بر قبر پسر خود ابراهیم و چند بروی سنگریزه های
و در حدیث صحیح آمده است که چون عثمان بن مظعون را دفن کردند و وی اول مهاجرین بود که بعد از هجرت
بمدینه فوت کرد آنحضرت سنگی گران برداشت و چون آن سنگ بس گران بود آستینها بمالید و بزور حمله کرد
و برداشته بر سر قبر او نهاده و در حدیث صحیح آمده است که آنحضرت فرمود لعنت کند خدا تعالی یهود را
که گرفتند قبور انبیای خود را مساجد و لعنت کرد زنانی را که بزیارت قبور روند و بعضی گفته اند که این منع
و لعنت در اول بود و بعد از رخصت زنان نیز داخل اند که منع از جهت قلت ضر و کثرت جزع و فزع
ایشانست و چراغ افروختن بر قبور ممنوع است مگر آنکه در سایه آن کاری کنند یا نزدیک آن راهی
رود و نماز کردن در مواجهه قبر مکروه است و بعضی در مقبره نیز مکروه دارند عادت شریف آن بود که گذشتگان
زیارت میکرد از برای دعای و ترحم و استغفار و در حدیث صحیح آمده است که آنحضرت مامور شد که بزیارت
اهل بقیع برآید تا ایشان را دعا کند و استغفار نماید و آن در شب نصف شعبان بود چنانکه گذشت و اینچنین
زیارت که برای اینمعنی بود بی آنکه ارتکاب بدعتی و مکروهی دران راه یابد مستحب و مسنون ست و در روایات

میشد و نیز اختلاف است که مستحب مشی است در دنبال جنازه یا پیش نزد امام ابو حنیفه مشی است خلف جنازه و مذهب اوزاعی نیز همین است زیرا که این ادخل است در تفکر و ایقاذ و نوری و طائفه دیگر گویند هر دو برابر است و مالک و شافعی و احمد رحمهم الله گویند پیش جنازه رفتن افضل است زیرا که قوم شفعاء و شفیع مقدم میباشد در عادت و در حدیث ترمذی از انس رض آمده است که آنحضرت و ابو بکر رض و عمر پیش جنازه میرفتند و منقول از علی است رضی الله عنهم که از پس میرفت و در حدیث دیگر آمده است که راکب از خلف رود و پیاده هر طور که خواهد مشی کند و پس و پیش و یمین و یسار و آنحضرت بر هر جانبی نماز گذارده اما صحیح شده که بر نجاشی که در حبشه مرد نماز گذاردی و گفت لصحابه برادری از آن شما مرده بروی نماز گذارید پس مصلی آمد و نماز بگذارد با صحابه و تکبیر گفت چهار تکبیر و بر معویه رض پیشی نیز بگذارد و در وقتی که غزوه تبوک بود و معاویه رض در مدینه پس جبرئیل آمد و خبر کرد و گفت با آنحضرت آیا دوست میداری که طی کنم برای تو زمین و بگذاردی بروی نماز فرمود نعم پس زد جبرئیل علیه السلام بازوی خود را و برانداخت هر درختی و تل که در میان بود و برداشت حجاب از میان و در روایتی برداشت سریر او را و آورد نزد آنحضرت پس بگذارد آنحضرت نماز بروی و دو صف از ملائکه خلف وی و در هر صف هفتاد هزار فرشته پس پرسید آنحضرت که بچه دریافت وی یا جبرئیل این درجه را گفت بدوست داشتن وی قل هو الله احد و خواندن وی آنرا در آمد و رفت و نشست و برخاست و فقها در نماز بر غایت اختلاف کرده اند شافعی و احمد گویند نماز بر غایب مطلقا نسته است و ابو حنیفه رح و مالک بالقا منع میکنند و بعضے تفصیل میکنند که اگر میت در شهری وفات کرده که بروی نماز نگذارده اند بگذارند و اگر گذارده اند فرض ساقط شده حاجت نیست و بعضے میگویند که جواز آن در روزی است که مرده است دران روز یا نزدیک بآن نه بر تقدیر طول عهد و حنفیه و مالکیه که قائل اند بمنع مطلقا از قصهٔ نجاشی جواب میدهند که مکشوف گشت بر آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم جنازه نجاشی و برداشته شد پردهٔ از ان یا آورده شد جنازه وی در حضرت رسول بطریق ملی ا ض پس نماز بگذارد بروی و وی دید و مردم دیگر ندیدند پس چنان شد که نماز کننده بر جنازه که امامش می بیند و قوم نمی بینند در یصورت خود جائز است باتفاق این نیز انچنان باشد چنانکه در قصه معاویه لیثی آمده است و بعضے میگویند که این مخصوص بنجاشی است و این منتقض است بقصه معویه لیثی و نیز آمده است که نماز گذارد بر جعفر بن ابی طالب رض و زید بن حارثه و عبد الله بن رواحه که در غزوه موته

قائلین بقرأة فاتحه مشروعیت آنست نه وجوب لیکن کرمانی گفته که واجب ست و مراد نسبت که در کلام
ابن عباس رض واقع شده طریقه مسلوکه در دین است و گفته که نزد ابی حنیفه رح و مالک واجب نیست و آنچه
محفوظ است از دعا که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در نماز میت میخواند اینست اللهم اغفر له وارحمه
وعافه واعف عنه واکرم نزله ووسع مدخله واغسله بالماء والثلج والبرد ونقه من الخطایا کما نقیت الثوب
الابیض من الدنس وابدله دارا خیرا من داره واهلا خیرا من اهله وزوجا خیرا من زوجه وادخله الجنة واعذه
من عذاب القبر ومن عذاب النار و این حدیث را مسلم و ترمذی و نسائی از عوف بن مالک آورده اند
که گفت نماز میگذارد رسول خدا صلی علیه وآله وسلم بر جنازه پس یاد گرفتم از دعای او این را و میگوید عوف
که چون شنیدم من این دعا را که رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم بران جنازه خواند آرزو بردم که کاشکی
آن مرده من بودمی والآن خواندن این دعا متعارف است اللهم اغفر لحینا ومیتنا وصغیرنا وکبیرنا وذکرنا
وانثانا وشاهدنا وغائبنا اللهم من احییته منا فاحیه علی الاسلام ومن توفیته منا فتوفه علی الایمان اللهم لا تحرمنا
اجرنا ولا تضلنا بعده و در روایتی ولا تفتنا بعده و در بعضی روایات زیادة اللهم ان کان محسنا فزد فی احسانه
وان کان مسیئا فتجاوز عن سیئاته اخرجه الموطا عن ابی هریرة و در نماز بر اطفال زیاده میکنند این دعا را
که اللهم اجعله لنا فرطا وذخرا واجعله لنا شافعا ومشفعا و چون نماز جنازه از آنحضرت فوت شدی بر قبر نماز
کردی یکبار بعد از یکشبانروز کرد و وقتی بعد از سه روز بلکه بعد از یکماه کرد و در حدیث اینچنین واقع شده است
و بعضی میگویند که جائز است تا منفسخ نشده میت و آنرا تقدیر بسه روز کرده اند و نزد بعضی تا منخرق نشده
و این تا یکماه بیشتر احتمال دارد و فقها درین مسئله نیز اختلاف دارند و بعضی این را از خصائص آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم دارند بدلالة الحدیث که فرمود قبور مملو است بظلمت و نماز من منور است آنرا و
صواب آنست که عام است و بعضی گفته اند آنکه نماز ناگذارده دفن کرده شده است درست است والا فلا
و آنحضرت همراه جنازه پیاده رفتی و ترمذی و ابو داود از ثوبان رضی الله عنه آورده اند که گفت آمدم ما با
جنازه پس دید آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم جماعه از سواران را بهمراه فرمود شرم ندارند این جماعه که
فرشتگان خدا تعالی بر پا میروند و ایشان بر پشت دواب و در روایتی مر ابی داود در آمده است که آورده شد
نزد آنحضرت دابه تا سوار شود پس ابا آورد آنحضرت از سواری و چون برگشت سواره آمد و تا جنازه را فرود
ننهادندی ننشستی و فرمود اذا اتیتم الجنازة فلا تجلسوا حتی توضع و در روایتی نمی نشست تا آنکه در لحد نهاده

دین وی بکنند یا نه اگر می گفتند که چیزی گذاشته است یا کسی بر خود میگرفت دین او را نماز میکرد والا
میفرمود ی صحابه را که نماز بکنید بر یار خود و خود نمی کرد و چون فتح کرد خدا تعالی بر وی صلی الله علیه و
آله وسلم بلاد و توسعه کرد در اموال میگذارد و نمیپرسید از دین و میفرمود که هر که مالی گذاشت از برای اهل
و عیال است و هر که دینی گذاشت با عیالی عهدهٔ آن بر من است و در نماز جنازه گاه چهار تکبیر گفتی و
گاه پنج و گاه شش و عمل صحابه نیز مختلف آمده و کسانی که منع میکنند از زیاده بر چهار میگویند که ثابت
شده است که آخر نمازی که از آنحضرت گذارده چهار تکبیر بود و قرار همین بر ان افتاد و اخبار و آثار در باب اربع
تکبیرات مستفیض و مشهور است و بروایات کثیره و طرق متعدده ثابت گشته و از ابن عباس رضی الله
عنهما مروی است که ملائکه چون بر آدم سلام الله علیه و علیهم نماز کردند چهار تکبیر گفتند و گفتند هذه سنتکم
یا بنی آدم رواه الحاکم فی المستدرک و ابو نعیم فی الحلیة و بدو سلام از نماز بیرون آمدی و اینمذهب امام
ابو حنیفه و شافعی است و گاهی بیک سلام اقتصار کردی و مذهب مالک و احمد این ست و بروایتی از وی
دو سلام است و در جمع الجوامع از فعل علی مرتضی آورده که یک سلام میداد و از اصحاب دیگر اینچنین آمده
و دستها در همه تکبیر برداشتی و مذهب شافعی و احمد اینست و مروی است از فعل عمر و ابن عمر و ابن عباس
و زید بن ثابت و از امام مالک سه روایت است رفع در کل و عدم رفع در کل و رفع در اول و عدم رفع
در بواقی و مذهب امام ابو حنیفه همین ست از جهت حدیث ترمذی از ابی هریره و احادیث مختلفه درین باب
آمده است شاید که گاهی اینچنین بود و گاهی آنچنان و صاحب سفر السعادت گفته است که در باب رفع
یدین در تکبیرات نماز جنازه چیزی صحیح نشده و الله اعلم و در قرأة فاتحه بعد از تکبیر اولی نیز آمده است و شیخ
ابن الهمام در شرح هدایه گفته که قرأة نماز جنازه از آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم به ثبوت نرسیده و لیکن
در حدیث بخاری و مسلم و ابی داود و ترمذی و نسائی از ابن عباس آمده و از وی رضی الله عنه قولاً و
فعلاً مروی شده و در بعضی روایات قرأت فاتحة الکتاب و سورهٔ جهراً از وی ماثور شده و گفته اند که جهر
بقصد تعلیم بود تا بداند سنت بود چنانکه تصریح باینمعنی نیز در حدیث آمده و مذهب شافعی و احمد و اسحق
اینست و مذهب امام ابو حنیفه و مالک و ثوری بر خلاف اینست و از صحابه نیز درین باب اختلاف بود
و طحاوی گفته است که خواندن بعضی فاتحه را در نماز جنازه بطریق ثنا و دعا بود نه بروجه قرأت و از کلام
شیخ ظاهر میشود که مراد اگر به نیت ثنا بخواند نزد ما نیز جائز ست و از کلام فتح الباری چنان مفهوم میشود

از آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم برای عیادت روزی معین نبودی بلکه در جمیع اوقات در شب و روز
عیادت فرمودی چنانکه در مردم متعارف است که در شب نباید کرد چنانکه گویند در روز شنبه و سه شنبه مثلا عیادت
کردن مبارک نیست و در مواهب لدنیه آورده که ترک عیادت روز شنبه مخالف سنت است و گفته است که
این بدعتی است که طبیبی یهودی آنرا پیدا کرده بعد ازان در مردم شهرت گرفته و سبب وی آنست که بادشاهی
بیمار شد و آن طبیب را الزام بملازمت خود کرد و گفت اگر بیرون رود گردنش زنند پس این یهودی خواست
روز جمعه رخصت طلبید تا روز شنبه عیادت آنروز که درین یهود است از دست ندهد پس عرض کرد که روز
شنبه بر سر بیمار نباید آمد که در وی خوف هلاک بیمار ست پس بادشاه از ترس جان خود رخصت داد و آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم بجهت درد چشم نیز عیادت کردی و امام احمد و ابو داؤد از زید بن ارقم آورده اند
که گفت عیادت کرد مرا پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم از درد چشم که داشتم و گفته اند سند این حدیث صحیح است
و در بن حدیث رواست بر کسیکه قائل است که عیادت از مد مسنون و مستحب نیست و حدیثی در ینباب از بیهقی و
طبرانی نیز نقل کنند که سه چیز است که در وی عیادت نبود در دچشم و دنبل و درد دندان و این حدیث ضعیف
است و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بیت احسان کردی با موری که دیرا در قبر و قیامت نافع بود و
احسان کردی با قارب و اهل وی تبعزیت و طعام و تفقد احوال و تجهیز و تکفین فرمودی و با جمع صحابه
نماز کردی و آمرزش خواستی و بعد ازان همراه شده بدفن رسانیدی و با صحابه بالای قبر او ایستادی و او را
دعا کردی و تثبیت او بر کلمه ایمان و جواب و سوال منکر و نکیر درخواستی و قبر او را تعاهد و تفقد کردی و بسلام
و دعا که بموجب حصول روح در راحت و نزول رحمت و مغفرت است مخصوص گردانیدی و مدتی عادت
صحابه آن بود که چون شخصی محتضر شدی و بر موت مشرف گشتی آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم دعوت
کردندی پس حاضر شدی تا حضور وی وفات کردی و تجهیز و تکفین کردی و نماز گزاردی و تشییع جنازه
تا بقبر کردی چون صحابه دیدند که درین مشقتی تمام است بران اختصار کردند و چون شخصی وفات کردی اعلام
کردندی تا تجهیز و نماز و دفن حاضر شدی چون باز دیدند که این هم خالی از مشقتی نیست میت را تجهیز کردندی
و بحضرت آوردندی و بروی نماز کردندی و در نادر اوقات اگر شب بودی یا مانعی دیگر برای نماز نیز خبر کردند
و صحابه خود نماز میکردند و دفن میکردند پس آن حضرت میرفت و بر قبر او نماز میکرد و در اوائل
چنان بود که چون میت را بیاوردندی سوال کردی که بروی دینی هست یا نه و چیزی گذاشته که بآن قضا

تأنیه راه گذارده شود در اول وقت آن و بعضے این را جمع صوری نامیده اند که بظاهر وصورت جمعیت
نه در حقیقت و معنی و اطلاق جمع بر مثل اینصورت که حنفیه در جمع در سفر تصویر میکنند در باب استحاضه
در حدیث خمسه بنت جحش آمده است قدیر و اگرچه در لفظ حدیث در بعضی روایات اینچنین است
که جمع میکرد در میان ظهر و عصر در وقت و میگذرد در وقت عصر محمول بر همین است از جهت دلائلی که
ذکر کردیم و تحقیق روایت کرده است ابو داؤد از امیر المومنین علی رضی الله عنه که چون مسافرت میکرد
و سیر میکرد و بعد از غروب آفتاب تا آنکه نزدیک میشد که تاریک شود پس نزول میکرد و می گذارد مغرب را
پس میطلبید طعام را و تعشی میکرد پس میگذارد عشا را و ارتحال میکرد و میگفت اینچنین میکرد رسول خدا صلی الله
علیه وآله وسلم و امام محمد در موطای خود میگوید که رسیده است بما از ابن عمر رضی الله عنهما که وی میگذارد
مغرب را وقتی که تاخیر میکرد پیش از غروب شفق برخلاف روایت مالک که گفت حتی غاب الشفق و در
جامع الاصول از ابی داؤد و از نافع و عبد بن واقد می آرد که گفت مؤذن ابن عمر الصلوة گفت ابن عمر
عمر سیر کن تا قبیل غروب شفق نزول کرد و بگذارد مغرب را پس از ان انتظار کرد تا غائب شد شفق پس
گذارد عشا را پس گفت که بود رسول خدا صلے الله علیه وآله وسلم چون در تعجیل می آورد او را امر میکرد چنانکه
من کردم و در روایتی از نسائی آمده حتی اذا کان آخر الشفق این روایات است که ناظر اند در جمع بطریقی
که بمذهب امام ابو حنیفه است و ظاهر آن مینماید که روایات عدم جمع و جمع در وقت واحد و جمع بمعنی تاخیر
تا آخر وقت و تعجیل در اول همه آمده و امام ابو حنیفه اخذ بعدم جمع کرد یا جمع بمعنی اخیر اختیار کرد احتیاطاً
بمحافظة الوقت و شیخ ابن الحجر در فتح الباری گفته که بعضی شافعیه گفته اند که ترک جمع افضل است و در
روایتی از مالک آمده که جمع مکروه است و فعل آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم محض از برای جواز بود والله
اعلم تنبیه آنچه گذشت در جمع بین الصلوتین مر مسافر را بود فاما جمع مقیم ترمذی گوید بعضی از تابعین
جمع بین الصلوتین مر مریض را رفته اند و باین قائل است احمد و اسحق و بعضی رفته اند بجمع در مطر و باین
قائل ست شافعی و احمد و اسحق و قائل نیست شافعی بجمع مر مریض را و این عبارت ترمذی است و از
ابن عباس رض می آرد گفت من جمع بین الصلوتین من غیر عذر فقد اتی بابا من ابواب الکبیرة و عمل بر نیست نزد
جمهور امت که جمع کرده نشود بین الصلوتین مگر در سفر و عرفه انتهی

وصل در نماز جنازه

وصل در نماز جنازه مسائل کتاب الجنائز احادیث وارده و آداب و مقدمات آن بسیار است از فضیلت مرض و ثواب آن و ثواب عیادت و آداب

اختلاف علما که قائلند بجواز جمع بعضے قائلند علی الاطلاق وامام شافعی رض از ایشان است وبعضے مخصوص
میدارند بحالت سیر نه نزول ومیگویند که جمع در سفر عادت دائمی آنحضرت صلعم نبود بلکه چون در سیر بودی جمع
کردی اما جمع در حالت نزول وقرار مروی نیست وبعضی بصورت جد در سیر وتعجیل وران مخصوص گردانیده
وفتح الباری میگوید که مشهور از امام مالک آنست ونیز بعضے مخصوص میدارند بحالت عذر زائد بر سفر ونزد بعضے جائز است جمع تاخیر
بتقدیم واین روایت از امام احمد ونیز نزد وی مقید است بحالت سیر ومشهور از مذهب وی جواز است مطلقا وفتح الباری میگوید
که مروی از امام مالک نیز جواز جمع تاخیر است نه تقدیم ونزد امام ابو حنیفه جائز نیست مطلقا ووجه قول ایشان آنست که تعیین
اوقات نماز قطعی است وثابت بتواتر که هیچ شبهه را بوی راه نیست تا آنکه تاخیر نماز از وقت وتقدیم وی بران از کبائر شمرده اند
امام محمد رحمة الله علیه در موطای خود می آرد که رسیده است باز عمر بن الخطاب رض که وی نوشت بحکام خود در آفاق
ونهی کرد ایشان را از انکه جمع کنند بین الصلوتین در وقت واحد واخبار کرد ایشان را که جمع صلوتین در وقت
واحد کبیره ایست از کبائر ومی آرد که روایت کردند ما را باین خبر ثقات از علاء بن الحارث ووی روایت
کرد از مکحول وچون تعیین اوقات قطعی است ومتواتر پس معارض نشود او را خبر احاد بخلاف افطار وقصر
در سفر که بنص قرآنی ثابت شده اند بخاری ومسلم از عبد الله بن مسعود رض می آرند که گفت ندیدم من رسول
خدا را صلی الله علیه وآله وسلم که گذارده باشد هیچ نمازی را در غیر وقت خود مگر دو نماز مغرب وعشا را که جمع
کرد میان آنها بمزدلفه ودر احادیث جمع ظهر وعصر ودر عرفات نیز آمده واین جمع از جهت مناسک حج بود
نه سفر ونیز وقوع فعل از آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دائمی نبود بلکه انچه بدان تصریح در احادیث واقع
شده در غزوه تبوک است وثابت نشده که در وی نیز هر روز میکردند وتحقیق آنست که کلمه کان دلالت بر دوام
استمرار ندارد کما حققته فی موضعه ودر جامع الاصول روایت ابی داود از ابن عمر رض آورده که گفت جمع کرد رسول
خدا صلی الله علیه وآله وسلم هرگز میان مغرب وعشا در هیچ سفری مگر یکباری وازابن عمر رض نیز آورده که وی
رضی الله عنه جمع نکرد مگر یکشب که خبر فوت زوجه وی از جای نه رسید وآنجا برفت ودر روایتی نکرد الا یکبار
یا دو بار واز ترمذی آورده که سالم بن عبد الله بن عمر رض را پرسیدند که آیا جمع میکرد عبد الله در شبی از صلوة
در سفر مگر بمزدلفه واحادیث جمع تقدیم در صحاح اقل قلیل ست ودر روایات صحیح بخاری اختلاف است
ولهذا بسیاری از ائمه بدان قائل نیستند پس نماند الا جمع تاخیر در بعضے احیان وتاویلش آنست که مراد
بجمع بین الصلوتین آنست که تاخیر کرده شود صلوة اولی را وگذارده شود در آخر وقتش وتعجیل کرده شود

و در تشهد اول نشست جائز می افتد و اگر نشست نماز فاسد است و مذهب مالک نیز همین ست و نزد شافعی رخصتی است و چهار گذاردن نیز جائز است و ثابت نشده است از آنحضرت که وقتی نماز رباعی در سفری تمام گذارده باشد و حدیثی که مروی ست از ام المومنین عائشه که آنحضرت هم قصر میکرد و هم اتمام و افطار میکرد و صیام بصحت نه پیوسته و همچنین از صحابه عظام چهار رکعت نگذارده مگر امیر المومنین عثمان رض که در آخر ایام خلافت خود در موسم حج چهار گذارد و آنرا توجیهات کرده اند و میگویند که مذهب عائشه نیز همین است و عادت شریف بود که در سفر بنماز فرض اکتفا کردی و محفوظ نیست که در سفر سنت گذارده باشد پیش از فریضه و نه بعد از فریضه مگر دو رکعت سنت فجر و نماز وتر و گذاردن سنت بعد از ظهر نیز مروی است و از جماعتی از صحابه ثابت شده که در سفر نماز سنت را میگذارده اند اما ابن عمر نگذاردی اگرچه در بعضی روایات گذاردن از وی آمده و نیز آمده که اگر کسی گذاردی منع نکردی و بعضی گفته اند که اختلاف در سنن رواتب است اما در تطوع غیر راتبه خلافی نیست و آنحضرت نماز شب را ترک نکردی اگرچه در سفر بودی و گاهی تهجد بر پشت مرکب گذاردی بایماء و وتر نیز بگذاردی و نفل بر پشت مرکب بایماء جائز است بهر طرف که رود بشرط استقبال قبله در وقت تحریمه و وقتی در راه تنگ میرفت وی و اصحاب وی و بالا باران می بارید و پایان گل و لای بود پس در آمد وقت نماز پیش از ان گفت و تکبیر برآورد و هم بر راحله پیش رفت و با صحابه نماز گذارد بایماء و گردانید سجود را پست تر از رکوع و این یکی از تواضع است و گفته اند که آنحضرت بنفس نفیس خود اذان گفت و بعضی گویند مراد تبادر امر باذان است و در بعضی روایات بصریح نیز آمده که فامر المؤذن فاذن و اما جمع صورتش آنست که چون رحیل پیش از زوال واقع شدی نماز ظهر را تاخیر کردی تا در وقت عصر چون نزول فرمودی و جمع کردی میان ظهر و عصر و این را جمع تاخیر گویند و اگر در وقت ظهر پیش از رحیل در آمدی در نجا گاهی نماز ظهر بگذاردی و سوار شدی بعد ازان چون وقت عصر نزول کردی عصر را گذاردی در نصورت جمع واقع نشدی و در بعضی اوقات ظهر را با عصر جمع کردی و هر دو بگذاردی انگاه سوار شدی و این را جمع تقدیم نامند و در مغرب و عشا همچنین بودی یعنی اگر رحیل پیش از غروب واقع شدی و وقت مغرب در راه در آمدی نماز مغرب را تاخیر کردی تا در وقت نزول مغرب و عشا را جمع کردی جمع تاخیر و اگر وقت مغرب پیش از رحیل در آمدی مغرب و عشا هر دو را جمع کردی و سوار شدی جمع تقدیم بدانکه در احادیث صحیح جمع بین الصلوتین واقع شده در بعضی احادیث مطلق و در بعضی مقید بحالة سیر و در بعضی بجد در سیر یعنی تعجیل در سیر و ازینجاست

آن رکعت را که با نحضرت نگزارده بود این ترجمه لفظ بخاری است و در روایتی کتب ستة نیز همچنین آمده با اختلاف الفاظ
و عبارات و گفته اند که این طریق او فق است بلفظ قرآن و در روایت ابن عمر تصریح بآنکه در کدام نماز بود واقع
نشده و لیکن در سفر بود و گذاردن دو رکعت از ینجهت است و لیکن مذهب حنفی عام تر است که در سفر باشد یا در
حضر صلوة خسوف جائز است و لهذا گفته اند در نماز ثنائی خواه فجر باشد یا قصر سفر امام با هر طائفه یک رکعت
بگذارد و در غیر ثنائی اگر رباعی است با هر طائفه دو رکعت و در مغرب با طائفه اولی دو رکعت و دوم یکرکعت
و مذهب امام احمد و شافعی نیز همین است از جهة عموم قول وی سبحانه و اذا کنت فیهم فاقمت لهم الآیة و توانند که اثبات
آن در حضر بقیاس باشد و الله اعلم و نزد امام مالک مخصوص بسفر است و وجوه دیگر نیز در کتب احادیث
بتعدد طرق و روایات صحیحه مذکور است و چون غرض تفصیل آن چندان متعلق نبود و وجود نماز خسوف
باین وجوه درین آخر زمان بغایت نادر خواهد بود بر همین قدر اقتصار افتاد و این بر تقدیر است که مجال
اقامت صلوة باین نهج صورت پذیر گردد و اگر خوف زیاده بود و دائره مجال تنگ گردد بگذارند بر وجه که
توانند پیاده و سوار بر کوع و سجود با یما و اشارت و در بعضی طرق حدیث ابن عمر که مذکور شد تصریح باین معنی
واقع شده و اگر مشتغله جنگ بحدی واقع شود که گذاردن نماز ممکن نباشد قضا کنند چنانکه در غزوه خندق
واقع شده و آنحضرت فرمود صلی الله علیه و آله وسلم حبسونا عن صلوة الوسطی صلوة العصر ملأ الله بیوتهم
و قبورهم نارا و دعا ست بعقاب دارین سبحان الله در غزوه احد چه محنتها و شدتها با نحضرت رسید صلی الله علیه
و آله وسلم از شکستن دندان شریف و خون آلوده شدن روی مبارک و جز آن و دعا نکرد بر ایشان بلکه فرمود
اللهم اغفر لهم فانهم لا یعلمون چه آنجا در حق خاصه شریف بود و اینجا در حق خدا و حق دین بود و در حدیث
جا برآمده است که کافران گفتند که اگر در نماز بر مسلمانان می افتادیم پاره پاره میکردیم ایشانرا و گفتند که ایشانرا
نمازی است که محبوب تر است بر ایشان از اموال و اولاد و آن نماز عصر ست دران وقت بر ایشان باید
ریخت جبرئیل آمد و این خبر را بحضرت رسانید پس بگذارد آنحضرت نماز خوف صلی الله علیه و آله وسلم

وصل در عبادات سفر

وصل در عبادات سفر آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم آداب سفر و ادعیه و اذکار که در وقت رکوب راحله و نزول
تا وقت رجوع بوطن از حضرت وی مروی ست در کتب مذکور است آنچه اینجا مذکور میگردد و مسئله است
یکی قصر و دیگر جمع اما قصر که نماز چهار کانی را دو رکعت گذارد متفق علیه است میان علماء امت و هیچکس
را خلافی نیست دران لیکن نزد حنفیه قصر عزیمه است و چهار رکعت درست نیست و اگر چهار رکعت گذارد

وکسوف خود بر کمال قدرت و سلطنت باری تعالی و موجب غیرت اند اهل دانش را که در یکساعت بآن نورانیت و ابهت مظلم و مکسوف شدند همچنین قادر است و تعالی والعیاذ بالله که نور علم و ایمان از آدمیان کشف کند و تاریک گرداند و در روایات آمده است که موت ابراهیم روز عاشورا یا در دهم ربیع الاول بود و درین روایت قول منجمین را که میگویند گرفتن آفتاب نمی شود مگر در سه روز آخر ماه نعم عادت چنین است و این بر خلاف عادت بود و اگر گویند که در غیر این سه روز محال است امیسخن باطلست والله علی کل شی قدیر **وصل** در صلوة الخسوف

صلوة الخسوف

صلوة خسوف ثابت است بکتاب و سنة اما کتاب قول حق سبحانه واذا کنت فیهم فاقمت لهم الصلوة فلتقم طائفة الآیة وآیة اذا ضربتم فی الارض فلیس علیکم جناح ان تقصروا من الصلوة واکثر برانند که در قصر رباعی ست بدو رکعت و بعضے آنرا بر صلوة خسوف حمل کرده اند که در وی نیز قصر است تبرک بعضے افعال و کیفیات چنانکه در سفر قصر است در عدد و کمیت و بعضے شامل هر دو دانسته اند و امام ابو یوسف بروایتی و حسن بن زیاد از حنفیه و مزنی از شافعیه برانند که این نماز مخصوص بزمان نبوت است بجهت احراز فضیلت نماز خلف رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم و ظاهر مفهوم کریمه واذا کنت فیهم همین است و مختار نزد جمهور ائمه جواز او ست بعد از زمان نبوت و اقامت صحابه مثل علی مرتضی و ابی موسی اشعری و حذیفه بن الیمان رضوان الله علیهم اجمعین آنرا بعد از حضرت صلی الله علیه وآله وسلم دلیل آنست و قید اذا کنت فیهم اتفاقی ست یا مراد کنت انت او من یقوم مقامک است چنانکه در کریمه وخذ من اموالهم صدقة الایه ثابتست واز گزاردن نماز خسوف باین کیفیات غایت تاکید و محافظت است بر نماز که بهیچ وجه عذر دران گنجایش ندارد و نماز خسوف از آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بر وجوه متعدده صحیح و ثابت شده بر وقف مصلحت وقت و ملاحظه حضور عدد و هریکی از ائمه وجهے ازان وجوه اختیار کرده و مختار امام ابو حنیفه ازان وجوه وجهی است که در کتب ستة با جمعها از ابن عمر مروی شده است واگر همه را ذکر کنیم دور نباشد گفت ابن عمر رضی الله عنهما غزا کردیم ما همراه پیغمبر صلی الله علیه وسلم بجانب نجد پس مواجه شدیم وصف بسته ایستادیم در مقابل ایشان پس ایستاد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم تا نماز بگذارد و امامت کند برای ما پس ایستاد طائفه از صحابه با آنحضرت و روی آورد طائفه دیگر بر دشمنان پس رکوع کرد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم با آن طائفه که با وی بودند و سجده کرد و دو سجده پیشتر برگشتند این طائفه بجای آن طائفه دیگر که نگزارده بودند و آمدند آن گروه پس رکوع کرد آنحضرت با ایشان یک رکوع و سجده کرد دو سجده پیشتر سلام داد آنحضرت و ایستادند هریکی ازین دو طائفه و بگذارد برای خود رکعتی یعنی

نظم ما ارسل الرحمن او یرسل + من رحمة یصعد او ینزل + فی ملکوت الله او ملکه + من کل ما یختص او یشتمل +
الا وطه المصطفی عبده + و نبیه المختار المرسل + واسط فیها واصل لها + یعلم هذا کل من یعقل **وصل** در صلوة
کسوف بدانکه مشهور در لغت استعمال خسوف در قمر و کسوف در شمس است و روات حدیث بعضی بکاف
روایت کرده در هر دو و بعضی بخا در هر دو و جماعه بخا در قمر و بکاف در شمس و احادیث که مذکور ند درین باب و مخبر ند
از فعل آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم همه در کسوف شمس اند جز یک حدیث که شیخ ابن حجر در شرح خود بر مشکات
بر خسوف قمر حمل کرده و خبر امری که در حدیث ابن عباس رضی الله عنهما واقع شده که ان الشمس و القمر آیتان
من آیات الله فاذا رایتم ذلک فاذکروا الله و در حدیث عائشه رضی الله عنها فادعوا الله و کبروا و صلوا و
تصدقوا اما فعل آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم درین دو حدیث معلوم نشده و در حدیث عائشه آمده که
آنحضرت نماز کسوف را دراز گذارد و قیام و رکوع و سجود زیاده بر قدر معهود کرد و قرأت مقدار سورهٔ بقر خواند
در رکوع و سجود نیز مانند آن کرد و آمده که در هر رکعت دو رکوع کرد و در روایتی سه و چهار و پنج کرد
و رکوع دراز میکرد باز سر بر میداشت از رکوع و میکرد همچنین تا سه چهار مرتبه میکرد و نزد شافعی این
نماز بدو رکعت و بخطبه ست و همچنین نزد امام احمد بر قول مشهور و نزد اکثر اصحاب ما فرادی بیک رکوع و بی خطبه
بر وجه معتاد و حدیث ابن عمر ناطق ست بانچه مذهب ماست و در هدایه گفته که حال اکشف است مر رجال را که در
صف پیش ایستاده اند از نسا و صبیان که موقف ایشان صف پسین است و شیخ ابن الهمام احادیث آورده
بروایات صحیحه و حسنه که مثبت مذهب حنفیه است و تکلم کرده بر احادیث تعدد رکوع که در اینها اضطراب کرده اند
روات آن بعضی دو رکوع روایت کرده و بعضی سه و بعضی چهار و بعضی پنج پس لازم است که گذارده شود بر وجهی
که معهود و موافق است مر روات اطلاق را چنانکه فرمود فاذا کان کذلک فصلوا و بجهت همین اضطراب گفته اند
بعضی از مشائخ که سبب آن اشتباه است که بجهت کثرت ازدحام اهل صفوف پسین را افتاده و ظاهر آنست که
در زمان آنحضرت جز یکبار واقع نشده و هیچکس تعدد آنرا روایت نکرده و وقوع آن متعدد در مدت ده سال بعید و
خلاف عادت است و آنچه در احادیث آمده است که وقوع آن در روز وفات ابراهیم بن رسول الله بود که ماریه قبطیه
در سنه ثمان متولد شد و در سنه عشر در مدت رضاع از عالم رفت و مردم گفتند که گرفتن آفتاب بسبب موت او ست
و معهود بود در میان مردم که وقوع آن بسبب حادثه عظیمه چنانکه موت یکی از عظما و مانند آن میباشد پس فرمود
آنحضرت که شمس و قمر دو آیه اند از آیات الهی که دلالت میکند بر کمال قدرت الهی و صنع او و دلالت میکند بر خسوف

وصل در صلوة کسوف

سر مبارک بگذارند و در بعضی از غزوات مشرکان پیشی گرفتند و بر سر آب نزول کردند و مسلمانان بی آب ماندند و تشنگی بر همه غالب کرده حال خود را بر آنحضرت عرض کردند و منافقان که اکثر ایشان از یهود بودند با مشرکان گفتند که اگر محمد پیغمبر بودی از برای قوم استسقا کردی همچنانکه موسی علیه السلام برای قوم خود استسقا کرد و زد عصا بحجر و دوازده چشمه برآمد و هر چشمه جدا بجانب هر کدام از لشکر اسباط که دوازده فرقه بودند روان شد چنانکه در نص قرآن مذکور است این خبر به پیغمبر رسید صلی الله علیه وآله وسلم فرمود که همچنین سخن گفتند نومید مشوید شاید که حق جل شانه شما را آب دهد پس دستهای مبارک برداشت و دعا کرد در زمان ابرها پیدا آمد که جهان را تاریک کرد و باران عظیم فرو ریخت و وادیهای عظیم بسیول گران ممتلی گشت اینچند بار است که استسقای آنحضرت در آن مذکور و مشهور است و نیز در بخاری و مسلم و ترمذی باختلاف الفاظ آمده است که چون قریش در اسلام درنگ کردند و تمرد ورزیدند حضرت رسول صلی الله علیه وآله وسلم دعا کرد بر ایشان و در روایتی آمده که فرمود سنین کسنی یوسف یعنی قحطهای همچو قحطهای یوسف پس گرفت ایشانرا قحط و هلاک شدند در وی و خوردند مردارها و چرمها و استخوانها و میدیدند در جو آسمان چیزی را مثل دخان پس ابوسفیان آمد و گفت یا محمد تو آمده که امر میکنی بصلهٔ ارحام و این قوم تو اند هلاک میشوند بخوان خدا را و درخواه از وی باران پس دعا کرد و بارید و برفت قحط و تفصیل این قصه از تفسیر سورهٔ حم الدخان در قول حق سبحانه یوم تاتی السماء بدخان مبین منکشف گردد و گفته اند که ابتدای دعای آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بر قریش از روز اندا ختن این استیصا بود شکنبه شتر را بر پشت آنحضرت در نماز صلی الله علیه وآله وصحبه ولعن الله علی الکافرین والمنافقین و از اینجا معلوم میگردد که این قصه در مکه بود و گفته اند که باین قصه اشارت کرده بود ابو طالب بقول خود در مدح آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم وابیض یستسقی الغمام بوجهه والاسارع وجوه استسقا که مذکور شدند در مدینه بودند و ابو طالب در آنوقت نبود و بعضی میگویند که قول ابو طالب اشارت است بآنچه واقع شده بود در زمن عبد المطلب که استسقا کرده برای قریش و آنحضرت در آن زمان صغیر بود و پوشیده نماند که قول ابو طالب یستسقی الغمام بوجهه وقوع استسقا از می طلبید یعنی شان او و حال وی صلی الله علیه وآله وسلم و مقتضی آنست که اگر استسقا کنند داده شوند آب باین آب دادن حق تعالی است خلق را بدعای حبیب خود از آسمان و آب دادن در زمین معجزهٔ آنحضرت جداست پس معلوم شد که تصرف وی صلی الله علیه وآله وسلم بتصرف الهی جل جلاله وعم نوالهٔ زمین و آسمانرا شامل است بلکه تمامهٔ شهرها و طعامهای دنیا و آخرت و ارزاق حسی و معانی و نعمتهای ظاهری و باطنی بواسطهٔ وطفیل آنحضرت ست مصرع آخرای ابا دصبا اینهمه آوردهٔ تست بیت

شکر فیض تو چمن چون نکند ای ابر بهار * که اگر خار و گر گل همه پرودهٔ تست * والشد الشیخ العالم العارف بالله البکیری قدس سره

المال وجاع العیال فادع لنا پس فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم اللهم اغثنا اللهم اسقنا پس برخاست
ابرها مثل کوهها و بیارید تا جمعه دیگر پس آمد همان اعرابی با دیگری و گفت یا رسول الله تهدم البناء وغرق المال
پس برداشت دستهای مبارک را و بروایتی تبسم کرد از سرعت ملال بنی آدم و فرمود اللهم حوالینا ولا علینا اللهم
علی الآکام والظراب وبطون الاودیه و بهر سوی که اشارت میکرد می گشاد ابر از آن سو و در روایتی پس بگشاد
ابر از مدینه و می بارید گرد بر گرد او و نمی بارید در روی قطره و بار دیگر بیرون آمد بمصلا با تواضع و تخشع و تبدل تمام
چون بمصلی رسید بمنبر برآمد و خطبه خواند و اینمقدار از آن خطبه محفوظ است الحمد لله رب العالمین الرحمن الرحیم مالک
یوم الدین لا اله الا الله یفعل ما یرید اللهم انت الله لا اله الا انت تفعل ما ترید اللهم انت الله لا اله الا انت الغنی ونحن
الفقراء انزل علینا الغیث واجعل ما انزلت لنا قوة وبلاغا الی حین و دعا کرد و نزول کرد و شروع در نماز کرد
دو رکعت نماز بی اذان و بی اقامت و قرأت بجهر کرد و بخواند در رکعت اولی بعد از فاتحه سبح اسمک ربک الاعلی
و در رکعت ثانیه هل اتیک حدیث الغاشیه چنانکه در روز عید و جمعه می خواند پس پیدا کرد خدا تعالی ابری را با رعد
و برق و سخت بارید و تا آمدن بمسجد روان شد سیلها و چون دید آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دویدن و خزیدن
مردم در گوشها بخندید و فرمود اشهد ان الله علی کل شیء قدیر وان عبده ورسوله و این همان حدیث است که
تمسک ائمه است در استسقا چنانکه گذشت بار دیگر استسقا کرد بر منبر مدینه معظمه در غیر روز جمعه چنانکه بیهقی در دلائل النبوة
آورده که چون باز آمد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم از غزوه تبوک آمد او را وافد بنی فزاره و شکایت کردند از قحط
و عرض کردند ای رسول خدا دعا کن پروردگار خود را تا باران فرستد بر ما و باید که شفاعت کنی تو ما را بپروردگار
خود و شفاعت کند پروردگار بتو فرمود آنحضرت ویلکم همه شفاعت پروردگار کند کیست که پروردگار تعالی بوی
شفاعت کند لا اله الا هو العلی العظیم فرمود خنده میکند پروردگار تعالی ازین ترس و ناله و فریاد شما اعرابی درین
میان ایستاده بود گفت آیا خنده میکند پروردگار ما فرمود نعم خنده میکند گفت اعرابی پس هرگز کم نخواهیم کرد
طلب چیز از پروردگاری که خنده کند و خوشحال باشد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم ازین سخن اعرابی بخندید پس
بمنبر برآمد و دستها بدعا برداشت و باران طلبید تا هفته تمام بارید الحدیث و درین استسقا نماز محفوظ و مروی نیست
بلکه مجرد خطبه و دعا و بار دیگر در مسجد مدینه مطهره استسقا کرد نشسته نه قیام بود و نه صعود بر منبر و از دعای آن روز
همین مقدار محفوظ است اللهم اسقنا غیثا مریعا طبقا عاجلا غیر رائث نافعا غیر ضار بار دیگر در مدینه مکانی است
که آنرا احجار الزیت میخوانند و استسقا درین مکان ایستاده کرد و دستها مقابل روی مبارک برداشته تا آنکه از

اگر نمازی مسنون بودی در استسقا عدم علم عمر رضی اللہ عنہ بدان یا عموم بلوی و قرب عہد بزمان نبوت یا ترک
وی آنرا با وجود علم صورت نمیداشت و گفتہ اند کہ مراد امام بانکہ در نماز استسقا نمازی نیست آنست کہ نماز بجماعت
بخصوصیات دیگر مثل صلوۃ عید مسنون نیست والا اگر ہر کدام تنہا تنہا نمازی بگذارند و تضرع و زاری نمایند
و طریقہ دعا و استغفار باینوجہ برپا دارند درست است و حسن است و بالجملہ احادیث مرویہ در باب استسقا
خالی از اضطرابی نیستند و بسیاری از طرق حدیث کہ مشتمل است برین خصوصیات و کیفیات بی ضعفی
نہ پس اخذ کرد امام ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ بخلاصہ و مقصود آن کہ دعا و استغفار است و تجویز کرد نماز و اثبات
نمود جماعت خطبہ و امثال آن را اخذا بالمتیقن واللہ اعلم و نزد صاحبیہ و ائمہ ثلثہ رحمۃ اللہ علیہم در استسقا
نماز است بجماعت و خطبہ و بعضے گفتہ اند کہ این قول امام محمد است و امام ابو یوسف یا امام ابو حنیفہ است و اکنون
فتوی در مذہب حنفیہ نیز بر عمل بمذہب صاحبیہ است و آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم در دعای استسقا
تضرع و ابتہال بسیار کردی و دستہا بمبالغہ برداشتی تا آنکہ ظاہر میشد سفیدی بغلہای شریف و دستہا
از سر مبارک در گذشتی و گفتہ اند کہ واقعہ ہر چند صعبتر و مسئلہ و مطلب قویتر برداشتن دستہا بلندتر و صاحب
مشکوۃ از حدیث مسلم آوردہ کہ استسقا کرد رسول خدا صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و اشارت کرد بہ پشت ہر دو دست
شریف بجانب آسمان یعنی برداشتن دستہا از آنحضرت در استسقا آنچنان بود کہ باطن کفین شریف بجانب
زمین بود و ظاہر آنہا بسوی آسمان برعکس آنچہ متعارف است در وقت دعا و روایت ابی داؤد نیز مانند این
آمدہ و گفتہ اند کہ دعای چون برای مطلب و سوال چیزی از جنس نعمت باشد مستحب است کہ گردانیدہ شود کفہای
دست بجانب آسمان و چون برای دفع فتنہ و بلا بود گردانیدہ شود پشتہای دست بسوی آسمان بجہت اشارت
باطفای نائرہ غضب و فتنہ و بلا و پست کردن و فرو داشتن قوت و غلبہ حادثہ را و طیبی گفتہ است کہ نیز
تفاؤل است بقلب حال چنانکہ در تحویل رداکہ منقول و مروی است در استسقا گفتہ اند کہ این تحویل و تقلیب
رد تفاؤل است برای تغیر حال و تبدیل امساک بامطار و تنگی بفراخی و بعضے گفتہ اند بلکہ این امتثال امریست
کہ کردہ شد آنحضرت را صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم و گفتہ شد کہ اینچنین کن تا تبدیل یابد حال نہ مجرد تفاؤل چہ شرط
تفاؤل آنست کہ نہ بقصد و اختیار بود بلکہ چیزی در خارج نہ بقصد و اختیار انعکاس واقع شود و از بجا تفاؤل گیرند
کذا قیل و استسقای آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم چند بار بود یکبار ی قحطی در زمان شریف وی صلی اللہ
علیہ و آلہ وسلم بوجود آمد و آنحضرت روز جمعہ در خطبہ بود ناگاہ اعرابی برخاست و فریاد کرد یا رسول اللہ ہلک

واقع نشد وصل در استسقای آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم صاحب مواہب لدنیہ میگوید کہ خلاف نکردہ است ہیچ یکی از علماء در سنت صلوۃ در استسقاء مگر ابو حنیفہ محتج باحادیث کہ دران ذکر صلوۃ نیامدہ واحتجاج کردہ اند جمہور باحادیثی کہ ثابت است در صحیحین وغیرہما کہ آنحضرت گزارد در استسقاء دو رکعت و احادیثی کہ نیست دران ذکر صلوۃ بعضے ازان محمول است بر نسیان راوی وبعضے ازان در خطبۂ جمعہ بود کہ بعد از وی نماز جمعہ است پس اکتفا کردہ شد بدان واگر اصلا نگذارد پس آن برای بیان جواز استسقا بود بدعا وخلافی نیست در اصل جواز واحادیث مثبتہ مقدم است بقاعدۂ مقررہ تقدیم قول مثبت بر نافی انتہاء این است کلام شافعیہ ونزد امام ابو حنیفہ رضی اللہ عنہ در استسقا نمازی مسنون نیست وہمین دعا واستغفار است بموجب قول حق سبحانہ واستغفروا ربکم انہ کان غفارا یرسل السماء علیکم مدرارا ونیز در احادیث وجوہ استسقا کہ مذکور شد ذکر صلوۃ نیست الا در یک وجہ کہ بمصلے رفت ودو رکعت گذارد وخطبہ خواند واینحدیث بجمیع خصوصیات خود بسر حد صحت نرسیدہ است یا مخصوص است بحضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ونیز سنت آن باشد کہ آنحضرت بران مواظبت نمودہ باشد مع الترک احیانا واینجا ترک صلوۃ اکثر ست وفعل آن جز بکبار نہ وبصحت رسیدہ است کہ امیر المومنین عمرؓ استسقا کرد ودر وی ہمین دعا واستغفار پیش بود و

گفت نشنیدم از ہیچ یکی از علمای خود کہ ذکر کند کہ کسی از سلف این امت نماز گذاردہ پیش از نماز عید وبعد از وی رواہ الاثرم وخلاف در آنست کہ این مخصوص بمصلی است یا شامل است بمصلے ومنزل را وبعضے گویند اگر در غیر مصلے بگذارد فلا باس ورویت کردہ شدہ است از ابی سعید خدری کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پیش از عید نمیگذارد وچون رجوع بمنزل میکرد میگذارد دو رکعت رواہ ابن ماجہ واحمد انتہی ودر ہدایہ میگوید نتفل نکند در مصلے پیش از عید پس کراہت در مصلے است خاصہ واگر نماز اشراق وضحی را پیش از خروج بخانہ نکند مکروہ نبود کذا فی الشرح وبعضے گفتہ اند کہ در مصلے وغیر مصلے ودر شرح ہدایہ گفتہ این نفی باطلاقش متناول است امام را وقوم را بمبسوط وشافعی میگوید امام را مکروہ است نہ قوم را وگفتہ اند مراد ازین نفی آنست کہ پیش از عید نماز مسنون نیست نہ آنکہ مکروہ است فی حد ذاتہ ودر فتح الباری میگوید منع صلوۃ قبل العید وبعد ما احتمال دارد کہ مراد ازان منع تنفل باشد یا نفی راتبہ وبر تقدیر منع تنفل یا از جہت وقت کراہیت است یا غائلہ ازان وبر ہر تقدیر مخصوص بامام است یا شامل است امام ومأموم را مخصوص است بمصلے یا شامل است بمصلی راویت واختلاف است مطلقا سلف را در جمیع کو فیان میگویند نگذارند بعد از عید نہ قبل آن ومذہب اوزاعی وثوری وحنیفہ اینست وبصریان میگویند نگذارند قبل نہ بعد ومذہب حسن بصری وجماعہ اینست ومدنیان میگویند نہ قبل وبعد ومذہب نہری واین جریج واحمد اینست وبعضی از مالکیہ نقل کردہ اند اجماع بر عدم تنفل امام در مصلے وہر کہ تجویز کردہ اند کہ آنوقت مطلق نماز است وہر کہ منع کردہ میگوید کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نگذاردہ ومن اقتدی فقد اہتدی وحاصل آنست کہ نماز عید را سنتے ثابت

تا نیست و وجه مشهور در مردم آنست که آن از جهت ترس از کید اعدا دین بود تا در مقام هلاک خود نایستند
و درین وجه نظر است زیرا که اگر چنین بودی این روش را مکرر نکردی و عادت نساختی تا آنها بمعرفت عادت
شریف در همان راه دیگر آمده نایستند و جواب داده اند ازین نظر بانکه از مواظبت و اعتبار بر مخالفت طریقین
مواظبت بر طریقی معین لازم نیاید فتامل یا برای زیارت اقارب از احیا و اموات و صله ارحام کردی
و یا انکه انرا بجهت تخفیف از دحام و هجوم خلائق کردی یا انکه در وقت فتن بر فقرا تصدق کردی چنانکه
در وقت رجوع چیزی باقی نماندی پس راه دیگر که اجتماع فقرا و سائلان نبودی رجوع کردی تا نهر و منع
سائل لازم نیاید و اینوجه را صاحب مواهب تبعید و تضعیف کرده و لیس الامر کما قال و بعضے گفته اند که باین
تغیر طریق تفاول میگرفت بر تغیر حال بسوی مغفرت و رضا و ترقی بمقام قرب و وصول یعنی چنانکه راه دیگر
شد حال نیز دیگر گشت و اینوجه خالی از وقتی و خفایی نیست یا انکه شاید راهی که بدان متوجه بمصلے شدی
دور تر و دراز تر بود ازان راه که رجوع بدان میکرد پس خواستی که تکثیر اجر کند بتکثیر خطوات در ذهاب بسوی عبادت
و اما وقت رجوع چون بمنزل آمدی سرعت نمودی که در ینجا قصد عبادت نبود و در ینوجه سخن کرده اند بانکه
اجر خطوات در وقت رجوع نیز ثابت است چنانکه در حج و غزو ثابت شده است و اگر عکس اینوجه نیز گویند صورتے
دارد یعنی شاید راه رفتن کوتاه و نزدیکتر بود خواست که مبادرت بطاعت کند و فضیلت اول وقت دریابد
بخلاف وقت برگشتن که اگر دیر تر بمنزل رسد چیزی فوت نگردد تا واقع چه بود و بنای این وجوه همه بر احتمال
است و ابن ابی حمزه گفته که این در معنی قول یعقوب است علیه السلام مر پسران خود را لا تدخلوا من باب واحد و
ادخلوا من ابواب متفرقة کرد این را از جهت خدا را اصابت عین و الله اعلم بحقیقة الحال و ذکر تنفل پیش از نماز عید
و بعد ان در شرح سفر السعادت کرده ایم چون مقصود اصلی ذکر احوال و افعال آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بود تعرض بدان

تتمیمه در صلوة عید پیش از وی و بعد از وی نمازی نیست بخاری و مسلم و ابو داود و ترمذی و نسائی از ابن عباس رض آورده اند که رسول خدا صلی الله
علیه و آله و سلم بیرون آمد روز عید پس گذارد دو رکعت و نگذارد پیش از وی و بعد از وی الحدیث و ترمذی گفته که در باب حدیث از ابن عمر رض
و عبد الله بن عمرو ابی سعید رض نیز آمده و عمل برین است نزد بعضے اهل علم از اصحاب پیغمبر خدا صلے الله علیه و آله و سلم و غیر ایشان و طائفه از
اهل علم نماز پیش از نماز عید و بعد از وی جائز دارند و قول اولی صحیح تر است انتهی از کشی می آرد که امیر المومنین علی ابو مسعود انصاری
را خلیفه ساخته بود بر مردم پس بیرون آمد روز عید و گفت ایها الناس نیست از سنت که نماز گذارده شود پیش از امام رواه النسائی و
روایت است از ابن سیرین که ابن مسعود رض حذیفه را بیاستاد و نهی کرد مردم را که نماز گذارند نماز روز عید پیش از خروج امام رواه سعید و دیگر

در حدیث ابی سعید تصریح آمده است که گفت تقدیم بجهت آن کردم که مردم انتظار استماع خطبه ما نمی برند
واحتمال دارد که عثمان رضی الله عنه احیاناً میکرد و مروان بران مواظبت نمود با بجهت این فعل بوی شهرت
یافت وعبد الرزاق از ابن جریج از زهری آورده که گفت اول کسیکه تقدیم خطبه بر نماز کرد معاویه بود والله اعلم
ودر فتح القدیر شرح ابن الهمام بر هدایه میگوید که اختلاف کرده اند در بنای منبر بخانه بعضے گفته اند مکروه است
وخواهرزاده گفته که حسن است در زمان ما ومروی است از امام ابی حنیفه که لا بأس به است وآنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم که از همان راه که بعیدگاه رفتی هم بدان راه بازنگشتے بلکه براه دیگر بازگشتے وعلمای برای آن
وجوه نکات پیدا کرده اند که بعضے ازان با مجموع آن منظور نظر شریف باشد والله اعلم وحق آنست که اسرار و
معانی که در افعال آنحضرت بود خلائق را درک آن تنگ است ووصول بدان متعذر وگفته اند که بجهت آن
بود که تا گواهی دهد مر او را بقاع ومواضع واماکن مختلف متکثر واهل آن از جن وانس وملائکه بر طاعات ویا آنکه
اهل هر دو راه سلام گویند بروی ویشرف وثواب این عمل مشرف شوند وحصول سعادت تشرف بر دو سلام
بر آنحضرت بر هر دو طائفه که مفید دعا بخیر وسلامت است علاوه ولازم آنست ویا آنکه برکات وی صلی الله
علیه وآله وسلم هر دو راه واهل آنرا شامل شود وهر دو بمراتب فضل وبرکت مرور وحضور شریف مشارک و
مساوی باشد ویا آنکه فوائح روائح طیب آنحضرت استشمام کنند ویا آنکه حاجات فریقین را از تعلم واستفاده
واستبشاد وصدقه وسرور بمشاهدهٔ جمال جهان افزای وی ومانند آن قضا کنند ویا آنکه اظهار شعائر وشرائع
اسلام در هر دو راه حاصل آید واظهار ذکر الله وبرکات آن در هر دو بحصول پیوندد ویا آنکه اهل کفر ونفاق
را بمشاهدهٔ عزت اسلام ورفعت اعلام دین بحکم لیغیظ بهم الکفار وقل موتوا بغیظکم غمناک واندوهگین گردانند
وبکثرت عزت لشکر اسلام در دلهای ایشان رعب انداز دو تبر ساند ونیز گفته اند که راه آنحضرت بمصلی
بجانب یمین بود واگر رجوع نیز بهمان راه واقع میشد بر جهت یسار واقع میشد پس رجوع از غیر آن راه کرد
تا آن نیز بر جهت یمین واقع شود وبیانش آنست که قبلهٔ مدینه مطهره جنوبی ست ومصلای عید بجانب
غربی است واز ینجا لازم آمد که رفتن بمصلا از جهت یمین بود ونزل شریف در وقت وقوف بمصلا بر جهت
شمال پس اگر بهمین راه رجوع میکردند که رفته بودند بضرورت بر جهت شمال واقع می شد وآنکه صاحب
مواهب لدنیه گفته ست که این محتاج بدلیل است ساقط است چه ظاهر آنست که اختیار آنحضرت در ابتدا
در جانب یمین باشد ونیز این معانی که علما گفته اند بر سبیل احتمال است واحتمال اختیار یمین ابتدا

متابعت سنت اقتضای آن میکند کہ حدیث در بنباب صحیح است کذا قالہ النووی رضی اللہ عنہ تکبیر میگفت
در تمامہ راہ بجہر و این حکم در نماز اضحی متفق علیہ است و در جہر تکبیر در عید فطر خلاف امام ابحنیفہ است اما اگر
سرا گوید مانعی نیست و آنحضرت بمصلے پیادہ رفتی و عمل برین ست نزد اکثر اہل علم کہ مستحب است بیرون آمدن
بعیدگاہ پیادہ و سوار نشوند مگر بعذر و امام شافعی در ام گفتہ کہ رسیدہ است ما را از زہری کہ گفت سوار نشد
رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نہ در عید و نہ در جنازہ ہرگز و نماز عید فطر را تاخیری کردی و نماز عید اضحی
زود تر گذاردی و ہمانا کہ حکمت در تاخیر فطر آن باشد کہ چون صدقہ فطر ادا یافتہ و طعامی ہم بکار بردہ شدہ است
و مہمے در پیش نہ تاخیر باعث از دیاد اجتماع خواہد بود یا آنکہ ضعفے بجہت صیام رمضان کہ مانع استعجال و اسراع
باشد تیز راہ یافتہ است بخلاف اضحی واللہ اعلم و آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم چون بمصلے رسیدی در زمان
شروع در نماز کردی نہ اذان بودی و نہ اقامت و نہ الصلوۃ جامعہ و در فعل آنحضرت و تکبیرات عید خلاف
است و مختار در مذہب حنفیہ ست تکبیر است در رکعت اول پیش از قرأت و سہ در رکعت اخری بعد از قرأت
و مشائخ ما میگویند کہ چون در تکبیرات عید روایات مختلفہ آمدہ ما اخذ باقل کردیم زیرا کہ تکبیرات و رفع ایدی در
نماز خلاف معہود در شرعست پس اخذ باقل اولی باشد کذا فی الہدایہ و در زمان آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم
در مصلای عید منبر نبود و اول کسیکہ منبر ساخت مروان بن الحکم است و در وقتی کہ امیر مدینہ بود از جانب معاویہ
و در روایتی امیر المومنین عثمان رضی اللہ عنہ بنا کرد از اکثیر بن الصلت از کل کہ خانہ وی در جوار مصلا بود
و آنحضرت نماز عید پیش از خطبہ کردی چون از نماز فارغ شدی بر خاستی ایستادہ خطبہ خواندی و اصحاب
کتب ہمہ اتفاق دارند بر روایت آنکہ آنحضرت نماز عید اضحی و فطر را پیش از خطبہ میگذارد ابو بکر و عمر بعد از وی
نیز ہمچنین میکردند و ترمذی گفتہ کہ برین است عمل نزد اہل علم از اصحاب پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و گفتہ اند
کہ اول کسیکہ خطبہ پیش از نماز خواند مروان بود در وقتیکہ امیر مدینہ بود و در فتح الباری می آرد کہ اختلاف کردند کہ
کسے کہ خطبہ پیش از نماز خواند کیست مشہور آنست کہ مروان بود چنانکہ در صحیح آمدہ از حدیث ابی سعید و بعضی
گفتہ اند کہ پیش از وی عثمان رضی بن عفان نیز کردہ بود و در اوائل نماز گزاردی پس خطبہ خواندی و در آخر چون دید
کہ مردم نماز نمی توانند رسید نظر باین مصلحت خطبہ را تقدیم کرد بر نماز و این مصلحت غیر از علتی است کہ مروان
بجہت آن تقدیم میکرد علت در تقدیم وی خطبہ را آن بود کہ تا مردم منتظر نماز نشستہ باشند و خطبہ او را کہ در وے
سب و ناسزا نسبت بجماعہ کہ نہ مستحق آن بودند و مدح و ثنای قومی کہ نہ لائق آن بودند میکرد بشنوند چنانکہ

باتفاق و ترو محمد جایز است در سه مواضع نیز اگرچه استخلاف نکند امام و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
در روز عید احمل واجب ثبات پوشیدی و حلہ داشت فاخر بر سم عید و جمعہ از پوشیدی از برای اظہار
عزت اسلام و شعائر آن و حلہ جفت جامہ را گویند کہ ازار و ردا راست نہ آنکہ نام جنس جامہ باشد مثل
اطلس و غیر آن چنانکہ بعضے توہم کنند و گاہی بر و مخطط بخطوط سبز یا سرخ پوشیدی و این حبس برد در یمن
بسیار بود بر دیمانی کہ گویند این است و تجمل و تزین برای عید مسنون و مستحب ست اما بلباس مشروع و
عادت شریف آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در عید الفطر آن بود کہ پیش از خروج بعیدگاہ بچند خرما افطار
کردی و عدد آن وتر بودی یا سہ یا پنج یا ہفت و گفتہ اند کہ حکمت در استحباب اکل تمر حلاوت اوست کہ مفید
تقویہ بصر ست کہ صوم مضعف آنست و حلو اموافق مزاج ایمان ست کہ المومن حلوی و اگر یکی چیزی شیرینی
در خواب خود تعبیرش آن بود کہ لذت ایمان نصیب وی گردد و شیرین مرقق قلب ست و لہذا گفتہ اند کہ افطار
بچیزی شیرین افضل است و رعایت عدد وتر در ہمہ چیز عادت آنحضرت بود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و فرمود
ان اللہ وتر یحب الوتر و در عید اضحی طعام نخوردی تا مراجعت نکردی و در حدیث آمدہ است کہ بیرون نمی آمد روز
فطر تا نمیخورد و نمیخورد روز اضحی تا نماز نمیگذارد و گفتہ اند کہ حکمت در خوردن پیش از نماز عید فطر است کہ چون
وجوب فطر بعد از وجوب صوم است دوست داشت تعجیل فطر را بقصد مبادرت بامتثال امر الٰہی و اگر بمجرد
امتثال قصد بودی بقدر سیری خوردی و بعضے گفتہ اند کہ اکل آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در ہر دو
عید در وقت مشروعیت اخراج صدقہ بود کہ مخصوص ست بہر کدام و چون اخراج صدقہ فطر پیش از بیرون آمدن
بمصلے بودہ صدقہ برآوردہ و اکل کردہ بمصلے رفت و اخراج صدقہ اضحی چون بعد از ذبح بود کہ وقت آن بعد
از نماز است ذبح کردہ و صدقہ داد بعد ازان بخورد و در باب غسل آنحضرت روز عیدین دو حدیث آمدہ یکی از فاکہ غسل دوز عید
بن سعد کہ صحبت وی بحضرت رسالت بصحت رسیدہ و بشہرت انجامیدہ است و غیر این یک حدیث از وی
شناختہ نشدہ است کہ گفت بود رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ غسل میکرد یوم الفطر و یوم النحر و یوم عرفہ دیگر
از زیاد بن عباض اشعری کہ گفت مرقومی را ہر فعلی را کہ دیدم از رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم از شما دیدم
الا آنکہ غسل نمیکنند روز عیدین و محدثان حکم کردہ اند بضعف ہر دو حدیث و ما غیر این دو حدیث درین
کتب نیافتم و در کتب ستہ اصلا حدیثی در ینباب نقل نکردہ اند غیر از اثر ابن عمر رضی اللہ عنہ کہ در جامع الاصول از موطا
آوردہ کہ بود عبد اللہ بن عمر کہ غسل میکرد پیش از انکہ برود بعیدگاہ شدت مبالغت وی رضی اللہ عنہ در

وصل

و در حدیث عائشه رض از حضرت رسول صلی الله علیه وسلم آمده **وصل** در نماز عید بدانکه روز عید را از ان
گویند که وی عود میکند و مکرر می آید در وقتش و این وجه عام است بر مواسم دیگر نیز صادق می آید ازینجهت
بعضی قیدی دیگر زیاده کرده اند و گفته که عود میکند بفرح و سرور و موجب فرح و سرور در عید فطر شکرانه تمامی
نعمت صیام است و در عید الضحی تمامی نعمت حج که بوقوف که عمده ارکان اوست حکم تمامی دارد و جمعه که عید
هر هفته است شکرانه نمازهای تمامی هفته پس بشکرانه تمامی همه ارکان اسلام عیدی که باعث اجتماع و فرح
و سرور اهل اسلام گردد وضع کرده اند و شکرانه طاعت و عید آن بحکم لئن شکرتم لازیدنکم هم بطاعت و
عبادت ساختند اما زکوة چون ادای آنرا وقتی معین و اتفاق اجتماعی نبود شکرانه تمامی آنرا عیدی مناسب
همان فرح و سروری که فقرا را بوصول آن حصول می پذیرد کفایت است و بعضی گفته اند که عید بجهت تفاول
بعود وی گفتند یعنی بقا باد و سال دیگر برساد چنانکه قافله را در ابتدا و خروج قافله گفتند که تفول در لغت
رجوع و بازگشتن بود که با تفاول است بآنکه برود و بسلامت بازگردد و در بعضی حواشی هدایه نوشته اند که عید
از ان گویند که پروردگار تعالی در وی وعده کرده است بندگانرا بفرح و سرور و فضل و کرم خویش برین
وجه وارد می شود که اشتقاق عید از وعد بعید است چه این اجوف است و آن مثال مگر آنکه قائل شوند بقلب
چنانکه در جذب و جبذ و عادت شریف آن بود که نماز عید را در مصلی گذاردی و آن مکانی است بیرون مدینه
مطهره جانب غربی مسجد شریف بیرون دروازه مصری که قافله مکه از انجانب در آید میان و مسجد شریف
هزار ذراع است کذا فی تاریخ المدینه و درینجا دلیل است بر آنکه بیرون آمدن برای نماز عید بصحرا افضل است
از گزاردن آن در مسجد چه آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم با وجود آن فضل و شرف که مسجد وی دارد
بمصلی بیرون آمد پس در جایهای دیگر بطریق اولی بود همبرین است عمل ناس در امصار و در بعضی امصار
که در مساجد میگذارند خلاف سنت است مگر آنکه عذری باشد چنانکه آنحضرت کرد بجهت عذر باران و آن
جز یکبار بیش نبود و اهل مکه هم از من اول عادت برین دارند که در مسجد گذارند و بصحرا بیرون نروند الآن
خود اهل مدینه نیز در مسجد میگذارند و در مفارقت از شرف و برکت حضور راضی نشوند و وسعت مسجد
شریف الآن بر وجه کفایت است با آبادانی این بلده شریفه بخلاف زمان مبارک وی صلی الله علیه وآله
وسلم که وسعت مسجد کمتر بود و آبادانی شهر بیشتر و در شرح ابن الهمام میگوید که سنت آنست که برآید امام بجنازه
و استخلاف نماید کسی را که با ضعفا نماز در شهر بگذارد زیرا که نماز عید جائز است گذاردن آن در شهر در دو موضع

یعنی این نماز در حد ذات مشروعست ولیکن این اظهار و اجتماع چنانکه در فرائض کنند بدعت است چه سنت در نوافل و فضیلت آن پنهان کردن و در خانه گذاردن است چنانکه معلوم است و بالجمله از هیچ خبری و اثری نفی مشروعیت آن معلوم نشد بلکه نفی صفتی مخصوص که در روایت با مداومت با اجتماع باشد و روایت کرده است ابن ابی شیبه از ابن مسعود که وی دید قومی را که میگذارند نماز ضحی را پس انکار کرد بر ایشان و گفت اگر لابد میگذارید در درون خانهای خود گذارید و مسروق نیز مثل این از ابن مسعود نقل کرده چنانکه گذشت و طائفه دیگر از علماء بقصد تطبیق و توفیق روایات میگویند که مستحب ست که آنرا گاه گاه گذارند و در بعضی ایام ترک کنند و این طائفه استدلال میکنند بحدیث عبد الله بن شقیق که از مشاهیر تابعین ست گفت از عائشه سوال کردم که آیا پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم نماز چاشت میگذارد گفت نمیگذارد مگر گاهی که از سفری بیامدی و در حدیث ابی سعید خدری آمده که گفت بود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم میگذارد نماز ضحی را تا آنکه می گفتیم ترک نخواهد کرد آنرا هرگز و ترک میکرد آنرا تا آنکه می گفتیم نخواهد گذارد آنرا هرگز چنانکه عادت شریف در اکثر نوافل و تطوعات این چنین بود و احوال سلف از صحابه و تابعین در گذاردن این نماز همچنین بود و گفت عکرمه بود ابن عباس رض که میگذارد این نماز را یکروز و ترک میکرد ده روز و گفت منصور بن معتمر سلمی بودند سلف از صحابه و تابعین که مکروه می پنداشتند که محافظت و مداومت کنند بر نماز ضحی مثل محافظت بر نماز فرض پس میگذارند آنرا گاهی و ترک میکردند گاهی و طریقه علمای سلف در اقامت نوافل عبادات خصوصا صلوة و صوم همچنین بود تا دفع از اشتغال علم و خیرات و صفات دیگر نگردد بخلاف عباد و نساک در زمان متاخر که تعلق و تعبد ایشان بدان بحدی ست که بعضے از ایشان که در نسبت علم و معرفت قصوری دارند بسیار از خیرات و مبرات را که مهم تر و مقصود تر است ازان ترک کنند هذا لیس بشئ و بالله التوفیق و صاحب سفر السعادة گفته که صواب آنست که استدامت بران نیز مستحب است اما اجتماع بران در مساجد خوب نیست بلکه اولی آنست که تنها در خانه گذارند و از عائشه رض مروی است که گفت اگر برانگیخته شوند برای من پدر و مادر من ترک نمی کنم صلوة ضحی را یعنی این لذت و سروری که از زنده شدن مادر و پدر حاصل شود بلذت و سروری که در نماز ضحی هرگز نرسد **تنبیه** عدد رکعات درین صلوة مختلف آمده و آن بسبب اختلاف ایام و احوال بسبب نشاط و کسل یا اهتمام بمهمات دیگر خواهد بود و بیشتر علماء اختیار جهار کرده اند چه احادیث آن مجموع صحیح است و احادیث اعداد دیگر بعضے صحیح و بعضے ضعیف والله اعلم و قرأت این نماز در اوراد مشائخ والشمس و ضحاها والليل اذا يغشى و بعضے والم نشرح است بعد از فراغ خواندن اللهم اغفر لی وارضنی وتب علی انک انت التواب الغفور صد بار تیز مانور ست

ما صلیتها رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم ولا عامة اصحابه رضوان الله علیهم اجمعین هر آینه شما میگذارید نماز یرا که نگذارده است آنرا پیغمبر خدا و نه اکثر اصحاب وی واز عائشه رضی الله عنها آمده است که گفت نگذارد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم نماز ضحی را و در روایتی آمده نه در حضر و نه در سفر و من میگذارم آنرا و تحقیق بود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم هر آینه ترک میکرد عمل را و حال آنکه دوست میداشت که کند آنرا از جهت ترس آنکه فرض کرده نشود بر ما و لازم نگردد بر ما و قیس بن عبید که از صحابه است میگوید یکسال آمد و رفت کردم بعبد الله بن مسعود و هرگز ندیدم که نماز چاشت میگذارد و مسروق میگوید که میخواندیم ما قرآن را پیش ابن مسعود پس نشسته میماندیم ما بر جای خود بعد از برخاستن ابن مسعود بعد از ان می ایستادیم و میگذاردیم نماز چاشت را پس رسید این قصه ما با ابن مسعود پس گفت تکلیف میکنند بندگان خدا را چیزی که تکلیف نکرده است ایشانرا خدا و اگر میتوانستند البته و ناچار شما گذارندگان این نماز پس بگذارید آنرا در خانهای خود و از مجاهد روایت کرده است که گفت در آمدم من و عروة بن الزبیر مسجد نبوی را پس ناگاه دیدم ابن عمر را که در مسجد نشسته است نزد حجره عائشه رضی الله عنها و مردم میگذارند در مسجد نماز ضحی را پس پرسیدیم ما ابن عمر را رضی الله عنه از نماز این قوم است که سنت است یا بدعت گفت بدعت است و لیکن نیکو بدعتی است و پیدا کردند مسلمانان بدعتی فاضلتر از نماز ضحی این اخبار و آثار است که در نفی صلوة ضحی آورده اند و غیر آن هست و علما در جمع و تطبیق میان این آثار و احادیث سابقه گفته اند که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم مداومت نمیکرد بر صلوة ضحی اگرچه امت را بر محافظت و مداومت آن تحریص فرموده و ترغیب نموده از جهت محافظت آنکه بر ایشان فرض نگردد و در مشقت نیفتند و در آخر در خروج از عهدهٔ آن در نمانند چنانکه تصریح کرد بدان عائشه رضی الله عنها و لیکن در گذاردن آنحضرت آنرا شبهه نیست چنانکه احادیث صحیح بدان ناطق اند پس هر که نفی کرد یا روایت خود را نفی کرد یا مراد نفی دوام داشت پس در جای که ما کان یصلی یا ما سبح رسول الله وارد شده مراد ما دام علیها باشد محتمل ناگزاردن ابن مسعود رضی الله عنه و دیدن قیس بن عبید او را مدت یکسال در ین نماز همین تواند بود و نیز ابن مسعود مشغول بفقه و علم بود و چون اشتغال بعلم افضل است از عبادت ترجیح میکرد آنرا بر ین با وجود استحباب و فضیلت این و الله اعلم و تواند که نفی بجهت عدم وثوق باخبار وارده در ین باب باشد چنانکه قول ابن عمر رضی الله عنه لا اخاله چون از ابو بکر و عمر رضی الله عنهما گذاردن آنرا ندید وثوق باخباری که از مردم در گزاردن آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم شنید پیدا نشد پس توقف کرد و خبر داد از عدم وثوق و انکه بدعت خواند آنرا بجهت اجتماع مردم و اظهار آن در مسجد بود

است در صلوة ضحی بعضے اثبات نمودہ و بعضے نفی کردہ و بعضے سنت گفتہ و بعضے بدعت و بعضے روایات آن جانب
را ترجیح نمودہ و بعضے اینجانب را ظاہر آنست کہ این اختلاف در نماز اخیر است کہ آنرا نماز چاشت میگویند نہ در نماز
اولی کہ آنرا نماز اشراق می نامند چہ این را بعضے از سنن موکدہ داشتہ اند و احادیث در عدد رکعات مختلف آمدہ
و در بعضے روایات دو آمدہ و در بعضے چہار و در بعضے شش و در بعضے ہشت و در بعضے دہ و در بعضے دوازدہ و بر
ہر کدام تواہای عظیم وارد گشتہ و در مواہب لدنیہ گفتہ کہ مشیخ ولی الدین بن عراقی گفتہ کہ وارد شدہ است در
نماز چاشت احادیث کثیرہ صحیحہ مشہورہ تا آنکہ گفتہ است محمد بن جریر طبری کہ اخبار در این باب بدرجہ تواتر معنوی
رسیدہ و قاضی ابوبکر بن العربی مالکی گفتہ کہ وی صلوة انبیای سابق است کہ پیش از محمد رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم بودہ اند پروردگار تعالی خبر میدہد از داؤد علیہ السلام انا سخرنا الجبال معہ یسبحن بالعشی والاشراق
پس باقی داشت حق سبحانہ از ان تسبیح در دین محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عصر و صلوة اشراق را و در حدیثے
آمدہ است کہ بود صلوة ضحی اکثر صلوة داؤد و در حدیث دیگر آمدہ کہ صلوة الضحی نماز است کہ محافظت میکرد بر ان
آدم و نوح و ابراہیم و موسی و عیسے صلوات اللہ و سلامہ علیہم اجمعین گفت بندۂ مسکین خصہ اللہ بفضلہ المبین
کہ چون عنایت الٰہی کہ در ترتیب عباد و عموم مسلمین بملاحظہ حوائج و شواغل ایشان ظہور نمودہ است در وقت
مابین فجر و ظہر ترخیصی و تخفیفے فرمودہ است بندگان خاص و تعالی کہ برای عبادت وی متجرد و متفرغ اند
آن وقت خالی را نیز مشغول بعبادت داشتند و و تعالی بندب و استحباب ایشانرا نہ بوجوب و افتراض ترخیص
و تخفیف فرمود جل جلالہ و عم نوالہ و این یعنی استحباب و فضیلت نماز چاشت قول بیشتر از علماء مذہب
و مشائخ است زیرا کہ روایت مثبت راجح و مقدم است بر جرنافی چہ با مثبت زیادہ علم ست کہ پوشیدہ شدہ است
از نافی چنانکہ این قاعدہ در علم اصول فقہ مقرر شدہ است و جمعی از علماء بکراہیت آن قائل شدہ اند و میگویند
کہ گذاردن آن بدعت است کہ بعد از حضرت پیغمبر و خلفاء راشدین پیدا کردہ اند و استدلال میکنند این جماعت
بر بدعت بودن آن با حادیث و آثاری کہ در نفی آن وارد شدہ چنانکہ بخاری از ابن عمر روایت کردہ کہ مورق
عجلی کہ از کبار تابعین طبقہ ثالث است گفت گفتم مر ابن عمر را میگذاری تو نماز ضحی را گفت لا گفتم میگذارد
ابو بکر رضی اللہ عنہ گفت لا گفتم میگذارد عمر رضی اللہ عنہ گفت لا گفتم می گذارد پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت لا اضالہ یعنی گمان
نمیبرم کہ میگذارد آنحضرت آنرا یعنی گمان چنین دارم کہ نمیگذارد اگرچہ جزم بدان ندارم و از ابو بکرہ ثقفی کہ
کبار صحابہ است مرویست کہ جمعی را دید کہ نماز چاشت می گذارند ایشان را گفت انکم لتصلون صلوة

امیر المومنین علی رضی الله عنه آورده که گفت دیدم رسول خدا را صلی الله علیه وآله وسلم بگذارد چهارده رکعت
در شب نصف شعبان وخواند بعد از سلام چهارده بار فاتحة الکتاب وچهارده بار قل هو الله احد وچهارده بار
قل اعوذ برب الناس ویکبار آیة الکرسی وخواند بعد از ان آیة لقد جاءکم رسول من انفسکم پس پرسیدم آنحضرت
را ازین صنیع وی گفت هر که بکند مثل صنیع باشد او را ثواب نیست حج مبرور وصیام بیست سال مقبول وچون
صبح کند در روز بصوم باشد او را ثواب صوم دو سال یکسال گذشته ویک سال آینده ونزد محدثان درین حدیث
سخن است واز بیهقی آورده اند که گفت بآن میماند این حدیث مرفوع باشد والله اعلم وانچه متعارف شده است
در دیار ما از سوختن چراغان وامثال آن همه نامشروعست ومشابه بدوالی هندوان کنند ورسم مجوس است
واما قیام لیل در رمضان که آنرا تراویح گویند بیان آن در باب صیام بیاید انشاء الله تعالی وتحقیق آنست که
صلوة آنحضرت در رمضان همان نماز معتاد او بود ویازده رکعت که دائم در تهجد میگذارد چنانکه معلوم گردد

وصل در بیان صلوة ضحی

در بیان صلوة ضحی یعنی نماز چاشت ضحو وضحوة وضحیه بروزن عشیه ارتفاع نهار وضحی فوق اوست وبمعنی
شعاع آفتاب نیز آمده وضحا بفتح ومد وقت بلند شدن آفتاب تا ربع آسمان بدانکه متعارف میان مردم در اول
نهار از نوافل دو نماز ست یکی در اول روز بعد از طلوع آفتاب وبلند شدن وی یکدو نیزه واین را صلوة
الاشراق گویند دیگر بعد از بلند شدن آفتاب مقدار ربع آسمان تا انتصاف نهار واین را صلوة ضحی ونماز چاشت
گویند ودر اکثر احادیث همین اسم صلوة الضحی شامل هر دو نماز در هر دو وقت آمده ودر بعضی احادیث صلوة الاشراق
نیز واقع شده چنانکه سیوطی از حدیث طبرانی آورده که آنحضرت فرمود صلی الله علیه وآله وسلم یا ام هانی هذه صلوة
الاشراق ودر تفسیر بیضاوی آورده که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم گزارد نماز ضحی را وگفت هذه صلوة الاشراق
وآمدن آنحضرت در خانه ام هانی روز فتح در وقت چاشت بود وشیخ اجل علی متقی در مواهب جمع الجوامع سیوطی
که آنرا جامع کبیر نام کرده برای اشراق نماز عنوانی جدا نهاده واین حدیث آورده که هر که بگذارد نماز فجر در جماعت
پستر بنشیند برای ذکر خدا تعالی تا طلوع کند آفتاب وبگذارد دو رکعت باشد او را مثل اجر حجه وعمره تامه تامه تامه
وبرای صلوة ضحی جدا وبصحت رسیده که حضرت پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم در هر دو وقت نماز گذارده وامت
را بدان ترغیب نموده وامر استحباب کرده است وظاهر آنست که این یکوقت است ویک نماز که اول وقت اشراق
است وآخر وی تا قبل انتصاف نهار وچون در بعضی اوقات در هر دو وقت نماز گذاردی ازینجا گمان بردند که
مگر اینجا دو وقت ودو نماز اند وبعضی ضحوة صغری وضحوة کبری نیز گویند والله اعلم وانچه گفته اند که علما را اختلاف

وی بر تو پس گفتم یا رسول الله گمان بردم که مگر در آمدی تو بر بعضی از زنان تو پس گفت آنحضرت که این شب نصف
شعبان است نزول میکند حق سبحانه بآسمان دنیا پس می امرزد اکثر از عدد شعر غنم بنی کلب و در حدیث دیگر آمده است
که امرزیده میشوند همه مگر مشرک و مشاحن و قاطع رحم و میل ازار و عاق و بدمن خمر و اهل حقد و نوشته میشود در وی
ارزاق و آجال و نوشته میشوند حجاج و احادیث در فضل نصف شب شعبان بسیار وارد شده و آن افضل لیالی است بعد
لیلة القدر و در احادیث آمده است که کشاده میشود درهای رحمت در چهار شب شب عید اضحی و شب عید فطر و شب نصف شعبان
و شب عرفه تا وقت اذان یعنی اذان صبح و بصحت رسیده است قیام لیل و صیام نهار آن و تابعین از اهل شام من خالد بن سعدان
و لقمان بن عامر و مکحول کوشش میکردند درین شب در عبادت می پوشیدند احسن ثیاب را و بخور میکردند و سرمه میکشیدند و قیام میکردند
در مسجد و از ایشان گرفتند مردم تعظیم این شب را و میگفتند رسیده است بایشان در باب آن آثار اسرائیلیه ولیکن علماء
حجاز و مدینه موافقت نکردند بایشان دران و این اجتماع در مساجد را بدعت شمردند و اوزاعی که امام اهل شام
است تنها نماز گذاردن را مکروه نمیدارد و از آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم جز قیام و طول سجده و استغفار
برای اهل بقیع بصحت نرسیده و از عائشه آمده که گفت بود شب نصف شعبان و بود آنحضرت نزد من چون میانه
شب شد گم کردم آنحضرت را و نیافتم نزد خود پس گرفت مرا آنچه میکرد زنان را از غیرت پس پوشیدم من ردای
خود را و جستم آنحضرت را در حجرهای زنان وی نیافتم او را در آن و برگشتم بحجره و دیدم او را در سجده مثل جامه
افتاده بر زمین و میگوید سجد لک خیالی و سوادی و امن بک فوادی فهذه یدی و ما جنت بها علی یا عظیم ترجی
لکل عظیم اغفر الذنوب العظیم سجده وجهی للذی خلقه و صوره و شق سمعه و بصره پس برداشت سر خود را پستر باز رفت
بسجده و گفت اعوذ برضاک من سخطک و اعوذ بعفوک من عقابک و اعوذ بک منک لا احصی ثناء علیک انت
کما اثنیت علی نفسک اقول کما قال اخی داود اغفر وجهی فی التراب لسیدی و حق له ان یسجد پستر برداشت سر
مبارک خود را و فرمود اللهم ارزقنی قلبا نقیا من الشرک نقیا لا فاجرا و لا شقیا پس برگشت از نماز و در آمد با من
در جامه خواب و دید مرا که بلند و تنگ شده است نفس من گفت چیست این تنگی نفس تو یا حمیرا پس خبر دادم من
از حقیقت حال خود پس مسح کردن گرفت بهر دو دست خود زانوهای مرا و گفت وای مر این دو زانو را که چه
مشقت کشیدند و براه خطا رفتند یا حمیرا این شب نصف شعبان است نزول میکند در وی حقتعالی بآسمان
پایان و می امرزد بندگان خود را مگر مشرک و مشاحن را و در اوراد نامه مشائخ درین شب صد رکعت نوشته اند
در هر رکعت ده بار قل هو الله احد و نزد محدثین بصحت نرسیده است شیخ امام ابو الحسن بکری رحمة الله از روایت

قبیل بود چنانکه قول عائشه فان کانت له الی حاجة کلمنی تا ظن دران است واگر فرضا سخن نه از جنس ذکر وضروری بود نیز مبطل سنت وموجب اعادهٔ ان نیست مگر بجهت کراهت تکلم در نیوقت احتیاطا وتکمیلا اعاده کنند یکباری در مکه معظمه نزد شیخ علی بن قاضی جار الله که مفتی بلد وعمدهٔ فقها بود گفته شد که مردم دیار ما تکلم بعد از سنت فجر را مبطل سنت دانند واعاده کنند گفت سبحان الله التکلم خارج الصلوة یبطل الصلوة وبعضے از اهل ظاهر حجاج

بعد از سنت فجر را فرض دانند بموجب حدیثی که در جامع ترمذی آمده که فرمود آنحضرت اذا صلی احدکم الرکعتین قبل صلوة الصبح فلیضطجع علی جنبه الایمن وبعضی مبالغه کنند واز اشتراط صحت فرض گویند وجماعتی از علماء بکراهیة آن قائل وآن را بدعت میشمرند واین هر دو قول بعید است اما فرضیه بجهت عدم ذکر اضطجاع ودر بعضے احادیث اما بدعت بجهت ثبوت آن بحدیث صحیح وجابر علماء طریق توسط اختیار کرده باستحباب ان رفته وامام مالک میگوید که اگر برای استراحت کند پسندیده بود وقول امام ما امام اعظم نیز همین ست ومیفرماید که فعل آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم نیز بقصد استراحت بود نه بطریق تعبد واما انکه علی شقه الایمن گفت بجهت آنست که عادت شریف اضطجاع برین وجه بود که ادخل است در عدم ثقل منام وتیسر استیقاظ برای قیام چنانکه در مجلس پیش شده است

وصل اما قیام آنحضرت در شب نصف شعبان که عامه این دیار از شب برات مینوانند ثابت شده است بحدیث عائشه که گفت قیام کرد رسول خدا درین شب پس دراز کرد سجده را تا گمان بردم که قبض کرده شد روح مبارک وی پس چون دیدم اینحال را ایستادم ورفتم بسوئی وی وجنبانیدم ترا انگشت او را پس بجنبید وبرداشت سر خود را از سجود وفارغ شد از نماز وگفت با عائشه یا گفت یا حمیرا تو گمان بردی که پیغمبر خدا خیانت کرد حق تو وعذر کرد در عهد تو گفتم لا یا رسول الله این نیست ولیکن من گمان بردم که قبض کرده شد روح تو از جهت درازی سجدهٔ تو پس فرمود آیا درمی یابی تو که کدام شب است این شب گفتم خدا ورسول خدا دانا تر است بدان فرمود این شب شب نصف شعبان است خدا تعالی می نگرد بر بندگان خود را ودر روایتی آمده است که از وقت غروب آفتاب تا طلوع فجر یعنی زیاده بر معهود در شبهای دیگر که در وقت سحر میشود درین شب تمام شب میشود پس می آمرزد امرزش طلبان را ورحمت میکند مر رحمت خواهندگان را وتاخیر میکند ونمی امرزد اهل حسد وکینه را که بناحق کینه ودشمنی دارند با مسلمانان وهم از عائشه در حدیث دیگر آمده که گفت آمد آنحضرت بر من وبایستاد وزود برگشت وشب نوبت من بود پس برآمدم در دنبال آنحضرت ودیدم که آنحضرت در بقیع سر بجانب آسمان برداشته ایستاده است ودعا می کند پس چون دید مرا گفت ترسیدی تو ای عائشه که حیف میکند خدا ورسول

در قرب حضرت الٰہی عز اسمہ و در حدیث آمدہ است کہ ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ وتر در اول شب کردی و عمر خطاب رضی اللہ عنہ در آخر شب پس گفت آنحضرت برای ابو بکر اخذ ہذا بالحذر و گفت برای عمر اخذ ہذا بالقوۃ و بالجملہ صحت رسیدہ است کہ غالب احوال آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آن بود کہ وتر در آخر شب گذاردی قریب صبح و اگر احیاناً در اول شب یا اوسط آن گذاردی و بعد ازان بہ تہجد برخاستی وتر را اعادہ نکردی و در حدیث ترمذی آوردہ لا وتران فی لیلۃ و شیخ ابن الہمام در شرح ہدایہ گفتہ کہ ہر کہ در اول شب وتر گذارد پس ازان بہ تہجد برخاست اعادہ نکند اما از جہت این حدیث و از جہت آنکہ کہ اگر دو وتر گذارد لابد یکی ازان نفل بود و وتر از نفل وارد نشدہ در شرع و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بعد از وتر دو رکعت سبک میگذارد و میخواند در ان اذا زلزلت الارض و قل یا ایہا الکافرون و منکر شدہ است این دو رکعت را مالک و احمد گفتہ نمی کنم امر او منع نیز نمی کنم ازان و گفتہ اند گذاردن آنحضرت امر را برای بیان جواز است و بعضے گویند کہ مراد باین رکعتین رکعتی الفجر است و بعضے گفتہ اند کہ این دو رکعت وتر است و در حدیثی وارد شدہ است کہ گذاردن دو رکعت بعد از وتر بجای قیام لیل میکرد و این بر تقدیری خواہد بود کہ کسی وتر را در اول شب گذارد و آنحضرت در نماز وتر در رکعت اول سبح اسم ربک الاعلی خواندی و در رکعت دوم قل یا ایہا الکافرون و در رکعت سوم قل ہو اللہ احد و در بعضے روایات در رکعت سوم قل ہو اللہ احد و المعوذتین نیز آمدہ و المختار ہو الاول کذا قال الشیخ ابن الہمام و آنکہ در رکعت اولی انا انزلنا فی لیلۃ القدر خوانند در ہیچ حدیثی مروی و ماثور نہ و میگویند کہ در بعضے روایات فقہیہ آمدہ است و چون از وتر سلام دادی سہ بار گفتی سبحان الملک القدوس و در رکعت سوم بادآز بلند و کشش حروف خواندی و بعد ازان گفتی رب الملائکۃ و الروح **وصل** آنحضرت بعد از دو رکعت سنت فجر پہلوی راست بر زمین نہادی و یک لحظہ بخفتندی بخاری و مسلم از عائشہ رضی اللہ عنہا آوردہ اند کہ چون میگذارد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم رکعتین فجر را اگر بیدار میبودم من سخن میکرد بمن والا اضطجاع مینمود تا وقتی کہ اعلام کردہ میشد برای نماز و زیادہ کرد بخاری علی شقہ الایمن و از ین حدیث معلوم میشود کہ تکلم بعد از سنت فجر و اقعدہ است و ترمذی بابی از برای تکلم بعد از رکعتین فجر عقد کردہ و از عائشہ آوردہ کہ گفت بود پیغمبر خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم چون میگذارد رکعتین فجر را اگر او را حاجتی بمن بودی سخن میکرد و الا بیرون می آمد برای نماز و گفتہ اند حدیث حسن صحیح و گفتہ کہ بعضے اہل علم از اصحاب نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و من بعدہم من التابعین کلام بعد از طلوع فجر تا فراغ از صلوۃ مکروہ داشتہ اند مگر انچہ از جنس ذکر الٰہی باشد ضروری یا کہ ازان چارہ نبود گفتہ کہ ہمین است قول احمد و اسحق انتہی و تکلم آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم ہم ازین

سورۂ آل عمران و نساء و مائدہ یا انعام و دیگر سورۂ طویل خواندی و رکوع و سجود و قومہ نیز بر اندازۂ آن دراز کردی و در بعضے شبہا در نماز شب یک آیۃ را مکرر کردی و آیۃ ایست ان تعذبہم فانہم عبادک و ان تغفر لہم فانک انت العزیز الحکیم و ہر دو گانۂ اخیر را کوتاہ تر از دو گانہ سابق کردی و در آخر عمر شریف نشستہ گذاردہ است و چون نشستہ میگذارد در رکوع و سجود نیز نشستہ کردی و گاہی نشستہ میگذارد و چون پارہ از قرأت ماندی و برخاستے و ایستادہ بخواندی و رکوع کردی و بسجدہ رفتی و در رکعت دوم نیز ہمچنین کردی یا رکعت دوم را تمام نشستہ یا ایستادہ گذاردی و ترمذی از حفصہ رضی اللہ عنہا آوردہ کہ ندیدم رسول خدا را صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم کہ گذارد نماز نفل را نشستہ مگر پیش از وفات خود بسالی و در صحیحین از عایشہ آمدہ رضی اللہ عنہا کہ گفت چون گرانی پیدا کرد رسول خدا صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم در آخر بود اکثر نماز وی نشستہ و در حدیثی وارد شدہ است ہیئت جلوس وی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم در حالتی کہ نشستہ گذاردی تربع بودی و حفاظ در حدیث طعن کردہ اند و فقہا را در جواز و کراہیت و استحباب آن اختلاف است و نزد امام ابو حنیفہ است جلوس متفضل ہیئت جلوس تشہد است و در روایتی احتبا و تربع نیز آمدہ و روایت است از ابی یوسف احتبا و از محمد تربع و جلوس تشہد افضل است باتفاق و چون میگذارد نشستہ میخواند سورہ را و ترتیل میکرد او را تا آنکہ دراز می شد و سجدۂ دراز تر از آن و درین دلالت است بر آنکہ اگر کسی نماز نشستہ بگذارد قرأت و رکوع و سجود و سائر ارکان آنرا بتمام و کمال بجا آرد چنانکہ تلافی و جبر نقصان ترک قیام کند نچنانکہ بعضے نادانان از اصحاب ورد میکنند چنانکہ بشتابی گذارند کہ ہیچ یکی از ارکان را بجای نیارند و خواہند کہ عددی را کہ در اوراد خود قرار دادہ اند تمام کنند و آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم اقتصار میکرد در نماز شب ابدا در رکعت خفیف بعد ازان تطویل میکرد و در کیفیت قیام و کمیت رکعات روایات متعددہ واقع شدہ متعدد مخیر است در مواظبت بر یکی ازان انواع و در فعل ہر یکی ازان در اوقات مختلفہ و اینطریق ادخل و انسب بسلوک طریقہ اتباع و آن طرق در احادیث صحاح مذکورست و در سفر السعادۃ و شرح آن مسطور و آنحضرت صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم وتر را گاہ در اول شب میگذارد و گاہ در آخر شب و غالب در آخر شب میگذارد و در حدیث معاذ از حدیث ترمذی آمدہ کہ منتہی شد وتر آنحضرت در آخر عمر شریف کہ ازین عالم رفت وقت سحر و از حدیث مسلم و ترمذی از جابر آوردہ کہ گفت گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم ہر کہ بترسد کہ در آخر شب نتواند برخاست باید کہ وتر را ہم در اول شب بگذارد و بخسپد و ہر کہ امید دارد کہ برخیزد در آخر شب پس بدرستی نماز آخر شب مشہود و محضور است و این افضل است و از بعضے اصفیا شنیدہ شد کہ گذاردن وتر در آخر شب بسی مقام رفیع است

گفتے چہ نفل و تطوع مخصوص بآنحضرت نیست و بعضے گفتہ اند کہ مراد زیادت درجات است چہ تطوع در حق وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ مغفور مطلق و معصوم است جز برای رفع درجات نبود و خالص برای ہمین باشد و در حق غیر وی برای کفارت ذنوب نیز بود و آنحضرت در ہیچ حال قیام شب از و فرو نگذاشتی و در سفر و حضر بران محافظت نمودی و اگر گاہے بہ سبب مرضی یا غلبہ نوم قیام شب فوت شدی در روز پیش از زوال دوازدہ رکعت نماز بدل آن بگذاردی و این نیز بظاہر دلالتی دارد بر وجوب تہجد بر وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و چندان ایستادی کہ پاہای مبارک وی ورم کردی و در حدیث عائشہ آمدہ کہ بشکافت قدمہای وی و بعضے مفسران در تفسیر قول وی سبحانہ علم ان لن تحصوہ فتاب علیکم الایہ گفتہ اند کہ قیام لیل واجبست بہ تفصیل مذکور در قرآن در حفظ اوقات ثلث شب یا نصف شب یا ثلثان پس قیام نمود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و اصحاب وی رضی اللہ عنہم تا یکسال بعد ازان منسوخ گشت باین آیہ و دریں جا نیز اختلاف دارند کہ نسخ شامل آنحضرت ہم است یا مخصوص است بامتہ و وجوب فی است بر آنحضرت واللہ اعلم و گفتہ اند کہ نماز تہجد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در شب سیزدہ رکعت بود پنج دوگانہ و سہ رکعت وتر یا یک رکعت وتر و وتر در مذہب ما سہ رکعت است و نزد شافعی یک رکعت اما بعد از گذاردن دو رکعت پیش از وی و سلام دادن ازان و از امام احمد پرسیدند کہ در وتر چہ گوئی گفت اکثر و اقوی احادیث یک رکعت است پس من قائلم بدان و گفت سلام بدہد بر دو رکعت و اگر سلام ندہد و تر بسہ رکعت کند امید وارم کہ زیان نکند و کاتب حروف عفا اللہ عنہ در شرح سفر السعادۃ اثبات ہر بسہ رکعت را اثبات کردہ و تقویت نمودہ است بحدیکہ اگر زیادہ تر بر ایثار یک رکعت نباشد کمتر ازان ہم نخواہد بود و اللہ اعلم و ایثار یک رکعت کہ میکنند باین طریق میکنند کہ دو رکعت پیش از وی میگذارند و سلام میدہند و در ایثار بسہ رکعت سلام نمیدہند و در حدیث نہی از سر او اقع شدہ و شافعیہ ازا بر رکعت مفردہ مستقلہ بی ضم رکعتین حمل میکنند و بعضے از علمای حدیث گفتہ اند کہ نماز شب از آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم زیادہ بر یازدہ رکعت نبود و در روایت سیزدہ نیز صحیح است امامراد با دو رکعت سنت فجر است یعنی نماز شب ہمان یازدہ است و سیزدہ مجتمع است بحساب کردن رکعتین سنت فجر ازان و صحیح آنست کہ سیزدہ رکعت بود خارج از سنت بامداد و نہ رکعت و ہفت و پنج نیز آمدہ با وتر و گاہی بر تمام نماز شب اطلاق وتر نیز آمدہ و بحکم ان اللہ وتر یحب الوتر ازا فضیلتے ثابت شدہ و صلوۃ نہار نیز با مغرب وتر شدہ و وارد شدہ است کہ صلوۃ المغرب وتر النہار و نماز شب ایستادہ گذاردی و قرارت دران دراز کردی چنانکہ سورہ بقر و

بیہودہ گفتن واین انصات واجب ست نزد اکثر علما و امام ابوحنیفہ ازایشان است و مذہب امام مالک نیز
ہمین است و پیش بعضے مستحب است و امام شافعی ازیشان است و در مواہب لدنیہ گفتہ کہ از شافعی دو قول
است و از احمد نیز دو روایت ست و میگوید کہ ابن عبد البر اجماع نقل کرد بر وجوب انصات مگر از قلیلے از تابعین
و اختلاف کردہ اند در رد سلام و تشمیت عاطس بعضے مکروہ دارند و بعضے رخصت کردہ اند و مذہب امام ابوحنیفہ
آنست کہ از وقت بیرون آمدن امام برای خطبہ تا شروع وی در نماز صلوۃ و کلام ہر دو حرام است و اگر
در نماز بود و امام در خطبہ شروع کرد قطع کند نماز را بر دو رکعت و نزد صاحبہ بعد از خروج پیش از شروع در
خطبہ و بعد از نزول پیش از تکبیر اگر کلام کنند لا باس بہ ست زیرا کہ اینوقت استماع نیست بخلاف نماز کہ اقتدا
وارد شاید کہ قطع آن نزد شروع خطبہ ممکن نشود و گفتہ اند کہ مراد نماز نافلہ است و الا قضای فائتہ در وقت خطبہ
درست بود بی کراہت و نیز اختلاف است در آنکہ دور نشستہ است و خطبہ نمی شنود سکوت کند یا نہ مختار سکوت ست
و بعضے از متاخرین گفتہ اند کہ دور نشستن در وقت خطبہ یا مشغول بودن بذکر و تسبیح در وقت ذکر صفات سلاطین
بہتر بود و در شرح ابن الہمام گفتہ است کہ حرام است در وقت خطبہ کلام اگرچہ بامر معروف باشد و تسبیح و تہلیل بود
و حرام است اکل و شرب و کتابت و مکروہ است تشمیت عاطس و رد سلام و بر روایتی از ابی یوسف مکروہ نیست
زیرا کہ فرض است و جوابش الست کہ فرض است اگر در سلام اذن باشد و از جہت آنکہ رد سلام ممکن است در
ہر وقت بخلاف خطبہ در رود فرستد در دل تا شاغل سماع خطبہ نشود و ہو الصواب و حمد نزد عطسہ نیز در دل گوید
و در رد منکرات اشارت بچشم و دست مکروہ نبود و ہو الصحیح و در نظر کردن در کتاب و اصلاح آن بقلم روایتے
از ابی یوسف آمدہ انتہی و آنحضرت در نماز جمعہ در رکعت اولی سورۂ جمعہ و در ثانیہ اذا جاءک المنافقون میخواند
و گاہی سبح اسم ربک الاعلی و ہل اتیک حدیث الغاشیہ میخواند و در روز عیدین نیز این دو سورہ میخواند و اگر
عید در روز جمعہ واقع میشد در ہر دو نماز این دو سورہ میخواند **وصل** در نماز تہجد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم ہجود و بمعنی نوم و تہجد ترک نوم چنانکہ تاثم ترک اثم و نحث ترک حنث و اینجا مراد ترک نوم بمعنی استیقاظ است
چہ نماز تہجد بعد از نوم و بیدار شدن از ان میبود اختلاف است دران کہ قیام لیل کہ بمعنی نماز تہجد است فرض
بود بر آنحضرت یا سنت و دلیل ہر طایفہ قول و تعالی است فتہجد بہ نافلۃ لک جمعی کہ سنت گویند نافلہ را
از نفل گویند بمعنی زیادہ بر فروض و آنانکہ فرض گویند نافلہ بمعنے زیادہ دارند کہ معنے اصلی لغت نفل است
یعنے فریضہ زائدہ علی الفرائض و گویند کہ اگر بمعنے تطوع بودی نافلۃ لک کہ مفید اختصاص بآنحضرت است

وصل بیان نماز تہجد

وزیادت بران سنت و مستحب است چه در قرآن مجید فاسعوا الی ذکر اللہ فرمودہ ست و مراد بدان خطبہ
است و ذکر اللہ بر نیقدر صادق است و نیز فعل امیر المومنین عثمان رضی اللہ عنہ کہ الحمد للہ گفت و بستہ شد
و کفایت کرد بدان دلیل انست کذا فی الہدایہ و در شرح ابن الہمام گفتہ کہ این قصۂ عثمان رضی اللہ عنہ
مذکور نیست و در کتب حدیث مگر در بعضے کتب فقہ و چون در مسجد در آمدی بر حاضران سلام کردی و چون
بمنبر بر آمدی روی سوی کسان آوردی و دیگر بار سلام کردی اگاہ بنشستے و اگر در اثنای خطبہ حاجتی
عارض شدی یا سایلی سوال کردی قطع کردی سخن را و حاجت را بگذاری و سائل را جواب
دادی اگاہ خطبہ را تمام کردی چنانکہ امام حسن و حسین را دید کہ افتان و خیزان می آیند پس فرود آمد از
منبر و برداشت ایشانرا و چنانکہ سائلی آمد و پرسید از دین با سلام پس فرود آمد از منبر و بنشست بر کرسی و
تعلیم کرد او را پس باز بمنبر بر آمد و خطبہ را تمام کرد و اگر در ویشی یا محتاجی را در میان جمعی دیدی امر فرمودی
حاضران را بتصدق و تحریص کردی بدادن چیزی بوی از ثوب و دراہم و جز آن و ما ناکہ علما اینہا را از
خصائص آنحضرت داشتہ اند و اللہ اعلم و چون جماعت تمام حاضر شدندی برای خطبہ بیرون آمدی از حجرہ
اگر در خانہ بودی یا از صف اگر در مسجد بودی تنہا و خادمی پیش وی نبودی چنانکہ الان متعارف شدہ است
در بیرون آمدن جمعہ و عید در حرمین و غیرہا کہ با جماعہ کثیر با علما بوضع غریب برایند و پیش آنحضرت صلی اللہ
علیہ و آلہ وسلم ہرگز طرقوا والیک نبودی و صاحب سفر السعادت میگوید و طیلسان و طرحہ و جامۂ سیاہ
و امثال این ملابس متعارف نبودی و لیکن در مشکات از مسلم بروایت عمرو بن حریث آوردہ کہ پیغمبر خدا صلی اللہ
علیہ و آلہ وسلم خطبہ خواند و بر سر مبارک وی دستار سیاہ بود کہ گذاشتہ بود و طرف آنرا میان ہر دو کتف
خود روز جمعہ پس سود استحباب است و نزد حنفیہ در جمیع اوقات و آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم امر میکرد
بانصات یعنی خاموشی نزد خطبہ و استماع آن و فرمود کسیکہ تکلم کند و حال انکہ امام خطبہ میخواند حال و
مثال وی ہمچو مثال حماری است کہ بر پیدارد کتابہا را تعریض است بمذہب یہود کہ این آیۃ نازل شدہ در آن
ایشان است و ظاہر ایشان در وقت خطبہ تکلم میکردند و این مثل عالم بی عمل است کہ مشقت میکشند در برداشتن
کتب و منتفع نیست بدان و نیز فرمود ہر کہ بگوید صاحب خود را یعنی ہمنشین خود را در وقت خطبہ خاموش
باش پس تحقیق لغو گفت چہ درین امر کردن بخاموشی سخن گفت و خاموشی را کہ بدان امر کرد از وست داد
و ہر کہ لغو گفت نیست جمعہ مر او را و ثواب آن بر وجہ کمال و لغو کلام غیر مشروع وعبث فی الصراح لغو

قومی را و میترساند ایشانرا از لشکری کہ بر ایشان تاختن می آرد و اعلام میکند کہ در وقت صبح بر شما می تازد و غارت میکند یا در وقت شام می آید و شبخون میزند و بعد ازان فرمودی اما بعد فان خیر الحدیث کتاب اللہ و خیر الہدی ہدی محمد و شر الامور محدثاتہا و کل محدثۃ بدعۃ و کل بدعۃ ضلالۃ رواہ مسلم و در بعضے احادیث این زیادہ آمدہ و کل ضلالۃ فی النار و کلمہ اما بعد بعد از حمد و ثنا در خطبہ مسنون است و بخاری برای آن بابی عقد کردہ و در فتح الباری گفتہ کہ اختلاف است در آنکہ اول کسیکہ این کلمہ را گفت کیست طبرانی در حدیث مرفوع از ابی موسی اشعری رضی اللہ عنہ آوردہ کہ داؤد راست علیہ السلام و در حدیث مرفوع از شعبی آمدہ کہ فصل خطابی کہ داؤد را دادہ اند و فرمود و امّا بعد الحکمۃ و فصل الخطاب این کلمہ است و بعضے گفتہ اند کہ اول کسیکہ تکلم کرد بدان معرب بن قحطان و قیل کعب بن لوی و قیل سبحان بن وایل و قیل قیس بن ساعدہ و قول اول اشبہ و اثبت است و جمع کردہ شدہ است میان این اقوال بانکہ اولیت در اول حقیقی ست و در بواقی اضافی و در خواندن خطبہ تکیہ بر کمان یا عصا کردی و شمشیر و نیزہ بدست نگرفتی و بعضے گفتہ اند کہ چون خطبہ در حرب میخواند تکیہ بر قوس و سیف میکرد و در جمعہ بر عصا و در بعضے روایات فقہیہ خفیہ آمدہ کہ انکا بر قوس و عصا مکروہ است و صحیح النست کہ مکروہ نیست از جہت ورود سنت و بعضے گفتہ اند کہ در ہر بلدہ کہ فتح وی بغلبہ و محاربہ است چنانکہ مکہ معظمہ اعتماد بسلاح کنند و انجا کہ بصلح ست چنانکہ در مدینہ مطہرہ بعضا ولہذا شافعیہ در حرم شریف اعتماد بسیف کنند کہ بر قول ایشان فتح آن بطریق عنوۃ است و حنفیہ بعصا کنند کہ نزد ایشان بصلح است کما بین فی موضعہ انشاء اللہ تعالی و صاحب سفر السعادۃ گفتہ است کہ این معنی بر تکیہ کمان و عصا پیش ازان بود کہ منبر ساخت اما بعد از اتخاذ منبر محفوظ ایست کہ بر چیزی اعتماد کرد نہ عصا و نہ غیر آن و اللہ اعلم و آنحضرت خطبہ را کوتاہ خواندی یعنی نسبت بنماز و نماز دراز کردی یعنی نسبت بخطبہ والا در روایت مسلم و ترمذی آمدہ کہ بود نماز وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم میانہ و در روایت ابی داؤد کہ آمدہ بود نماز وی میانہ و خطبہ وی میانہ و فرموی کہ درازی نماز مرد و کوتاہی خطبہ وی نشان فقہ و دانستنی اوست و مانا کہ وجہ وی آن بود کہ در وعظ و نصیحت حرفی بس است خصوصاً از آنحضرت کہ مصدر جوامع الکلم و مظہر غرائب حکم است مرد باید کہ در طاعت و عبادت کوشد و بہ تہذیب نفس خود مشغول باشد تا مصداق لم تقولون مالا تفعلون نگردد و گفتہ اند کہ کردار باید نہ گفتار پس فعل آنحضرت تعلیم امت بود و آنرا بتعلیم قولی نیز مؤکد ساخت و نزد امام ابو حنیفہ مقدار الحمد للہ و یا لا الہ الا اللہ یا سبحان اللہ در فرض خطبہ کافی است

زمان ابوبکر و عمر رضی اللہ عنہما و چون دور خلافت بعثمان رسید و کثرتی و تفرقہ در مردم پیدا شد امر کرد باذان
دیگر پیش ازین اذان بر زوراکہ نام موضعیست بیرون مسجد در بازار مدینہ مطہرہ ست و در بعضے روایات آمدہ
کہ این اذان را عمر رضی اللہ عنہ پیدا کردہ پس مستمر ماند تا زمان عثمان رضی اللہ عنہ و صحیح آنست کہ از عثمان است
و انچہ در زمان عمر بود اعلام بود بی لفظ اذان و این اذان را ہم ثانی گفتہ اند باعتبار حدوث و ہم اول باعتبار
وجود و ثالث نیز خواندہ اند باعتبار تسمیۂ اقامت باذان چنانکہ در حدیث آمدہ است کہ بین کل اذانین صلوۃ
و بہمین اعتبار در حدیث آمدہ است کہ در زمان آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم دو اذان بود و معتبر در وجوب
سعی و حرمت بیع نزد بعضے ہمان اذان است کہ بعد از جلوس خطیب است بر منبر از جہت اصالت و وجود وے
در زمان آنحضرت پس مراد بقول حق سبحانہ اذا نودی للصلوۃ من یوم الجمعۃ ہمین ست و لیکن علماء راصح
آنرا داشتہ اند کہ معتبر اذان اول است کہ متحدث گشت اگر در وقتش کہ بعد از زوال است گفتہ باشند زیرا کہ
مقصود کہ اعلام است بوی حاصل میشود و اذان وقت خطبہ از برای تنبیہ قوم است بہ برآمدن امام برائے
خطبہ و التزام انصات و ترک صلوۃ اما این اذان دیگر کہ در بعضے بلاد برای سنت جمعہ گویند نہ در زمان آنحضرت
بود صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و نہ در زمان صحابہ رضی اللہ عنہم و نہ بعد از ایشان و نیست عمل بروی در اکثر دیار
اسلام و نیز معلوم نشد کہ از کی باز پیدا شد کہ پیدا کرد پس باید کہ سنت ہم بعد اذان اول بگذارند و اگر خواہند
بقصد اعلام الصلوۃ الصلوۃ گویند چنانکہ در بعضے علما دیدہ شدہ است و در بعضے کتب وا قع شدہ است کہ
اذان اول از متحدثات بنی امیہ است و غالبًا این باعتبار آن خواہد بود کہ بعضے از محققین گفتہ اند کہ ہمین اذان
را کہ عثمان رضی اللہ عنہ بر زورا امر کردہ بود ہشام بن عبد الملک آنرا بمسجد نقل کردہ و اللہ اعلم و بر ہر تقدیر
انچہ خلفاء راشدین کردہ باشند آنرا بدعت نباید گفت و اگر بعضے از اسلاف اطلاق بدعت بران کردہ باشند
بمعنے آنست کہ در زمان آنحضرت نبود مقصود تذمیم و تقبیح آن نخواہد بود چنانکہ از امیر المومنین عمر در جماعت
تراویح آمدہ کہ گفت نعمت البدعۃ ہذہ و حکم ہر بدعت حسنہ ہمین است و بر فعل عثمان رضی اللہ عنہ اجماع
سکوتی بود کہ ہیچ یکی از صحابہ آنرا بروی انکار نکرد و قد بر و آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم چون خطبہ خواندے
آواز بلند کردی بجہت مزید شوق و مبالغہ در استماع حاضران بحدی کہ چشمان مبارکش سرخ شدی
بجہت شروع و تجلی بوارق انوار عظمت و جلال و بروز لوامع ابلاغ و انذار و غضب وی سخت گشتی
تا آنکہ گویا وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم منذر جیش ست کہ میگوید صبحکم و مساکم و منذر جیش آنکہ خبر میرساند

خود و حال آنکه پوشیده شده اند این مردان بر این زنان و این زنان بر مردان و نمی توانند یکدیگر را دید و نموده میشوند بر یکدیگر از جهت آنچه پوشیده است ایشانرا نور ذات حق که تافته است آن نور بر ایشان چون باز آیند بحال خود زمانی بگذرد و فرو نشیند آن نور و برود غلبهٔ آن و رجوع نمایند بصور تهای خود که پیش ازین بران بودند یکدیگر ببینند و بشناسند میگویند مر ایشانرا زنان ایشان تحقیق بیرون آمده بودید شما از پیش ما بر صورتی و هیئتی که داشتید و باز آمدند بر غیر آن صورت و هیئت یعنی این حسن و جمال پیش ازین نداشتند از کجا آوردید پس میگویند ایمردان این حسن و جمال ما نبهت است که تجلی کرد پروردگار تعالی و تقدس بر ما پس دیدیم ما از ذات مقدس وی دیدنی اینجا فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بدرستی و راستی الله تعالی سوگند بذات پاک وی احاطه و ادراک نکرده است و نرسیده است بکنه ذات وی هیچ مخلوقی و لیکن نمود وی جل جلاله ایشانرا از عظمت و جلال خود انچه خواست و فرمود این ست معنی نظر کردن بذات اقدس وی و نگویند که از اینجا ظاهر شد که مرئی و منظور نور عظمت و جلال ست که فاش شد از ذات و تعالی و تقدس نه ذات و عظمت و جلال صفاتند و مشاهدهٔ صفات در دنیا نیز بود زیرا که میگوئیم احاطه را نفی کردند نه رویت را و حاصل در دنیا مشاهدهٔ عظمت و جلال بدل بود نه بچشم و بالجمله چیزی نباید که حقیقته و عرفا توان گفت که وی حق است و احاطه و ادراک ان مرئی دیگر است و اگر ایمعنے کسی را در دنیا حاصل بود فرق آنست که بدل بود نه بچشم مثلا عقلا میگویند انچه مرئی است از جسم ضو و شکل لون است نه کنه حقیقت جسم آنها همه صفات جسم ست و با وجود آن در عرف میگویند جسم را دیدو بالجمله اعتقاد باید کرد که مومنان حق تعالے را در آخرت به بینند و این دیدن را در چشم ایشان پیدا کند چنانکه در دنیا در دل پیدا کرده بود این معنی را اعتقاد کرده ساکت ماند اینقدر بس ست و الله اعلم فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم این حالت همیشه در هر جمعه باشد مومنانرا دو چند و زیاده انچه در جمعهٔ دیگر بود و مومنان دوست دارند جمعه را از انجهت انچه میدهد ایشانرا پروردگار ایشان از خیر و برکت و مخصوص میگردند بانچنین فضل و کرامت و خود چون دوست دارند و نخواهند ایشان این را و فرمود و تعالی نخواهید و هر چه خواهید شمارا بدهم لاجرم همیشه حال بر منوال باشد فهذا المعنی الیوم المزید و خواند آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم فلا تعلم نفس ما اخفی لهم من قرة اعین جزاء بما کانوا یعملون **وصل** چون آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم برای خطبه بمنبر شریف برآمدی بلال شروع در اذان کردی در پیش دست شریف آنحضرت و در زمان شریف غیر ازین اذان نبود و همچنین در

وصل

وروی کشاده را که طول و عرض آنرا جز خدا کس نداند و روی تلهاست از مشک که سرهای آن از غایت بلندی
باسمان رسیده است و چون روز جمعه شود دران عالم میفرستد پروردگار تعالی آنقدر که میخواهد از فرشتگان خود
در گرد آن وادی منبرهاست از نور که بران نشستگاه پیغمبران است و گرد کرده شده است آن منابر بنور منبرهای
دیگر از طلا مکلل بیاقوت و زبرجد که بر آن شهیدان و صدیقان در پس آن منابر از نور می نشینند پس میفرستد
و تعالی آن مشک را در جامهای و بروبهای و موئیها پس میگوید پروردگار عز و جل من پروردگار شما ام که
راست کردم با شما وعدهٔ خود را که در آوردم شما را در بهشت بخواهید از من هر چه میخواهید بدهم شما را گویند پروردگارا
را میخواهیم از تو رضای تر پس بگوید پروردگار تعالی و اگر راضی نمی بودم از شما ساکن نمیگردانیدم شما را در
سرای خود یعنی بهشت بخواهید از من بالاتر ازین چیزی و زیاده برین و نزد منست مزید در هر چیز چه نعمتهای
من و درجات فضل من بی نهایت و بی اندازه است و امروز روز مزیداست پس اتفاق کنند همه بر یک سخن
که یارب بنام او جه کریم خود را که نظر کنیم بان و ببینیم آنرا بخشم سر عیانا نهایت مقاصد و منتهای مطالب اینست
که بالاتر ازین مطلوبی نیست بعد ازین محل سوالی نه وقت سوال ارنی انظر الیک این بود موسی علیه السلام
پیش از وقت طلبید لاجرم مجروح زخم لن ترانی گشت و چون وقت در رسید بصد تلطف و مهربانی خود
بر سوال آوردند و عطا کردند تا معلوم شود که اصل اصول در حصول سوال و مامول وقت است هر که پیش
از وقت طلب دهد پیش از قسمت خواهد محروم باز گردد و سحاب الخیر له مطرا فاذا جاء الایان یجی پس تجلی کند
پروردگار تعالی و تقدس مر ایشانرا و بنماید خود را بی پرده پس بیهوش شد ایشان را از نظر جمال و جلال وی سبحانه
چیزی که اگر نیفرمت قضای و تعالی برین که نسوزند ایشان و باقی مانند در بهشت که جای فنا و زوال نیست
هر آینه می سوختند و مستهلک می شدند و بعد از انکه بدیدار مشرف شدند و بنور جمال وی منور گشتند گفته میشود
مر ایشانرا اکنون باز گردید بمنازل خود این نیز از جملهٔ لطف و مهربانی است به بندگان چه دائم در درگاه عزت
داشتن و مستغرق نور ذات گردانیدن نه طاقت و تاب ایشان است بروند و زمانی بحال خود بیایند و
بیاسایند و در پرده های صفات که محال و مرایای آن نعیم جنت است مشاهده نمایند و مستحق و مستعد
تجلی دیگر شوند مشهود در هر دو صورت یکی است تفاوت در کیفیت شهود است پس باز میگردند ایشان
بمنازل خود و حال انکه داده شده است هر یکی از ایشان را در وقت این تجلی زیاده بر انچه بودند بر آن از
حسن و جمال و نورانیت در بهشت چه آن جمال صفات است و این نور ذات پس می آیند ایشان بر زمان

وانس و برهم نمیزنند چشم از تعجب و حیرت تا آنکه در می آیند در بهشت و مخالط نبود ایشانرا هیچکس مگر موذنان
و برای خدا اذان گفته باشند و حرمت و کراهیت بیع نزد اذان و استحباب شرا بعد از نماز آن نیز از خصائص
جمعه است و قرارت سوره الم السجده و سورهٔ هل اتی علی الانسان در نماز فجر و خواندن سورهٔ جمعه والمنافقون
یا سبح اسم ربک و سورة الغاشیه در نماز جمعه و خواندن سورهٔ قل یا ایها الکفرون و قل هو الله احد در نماز مغرب
وی و خواندن سورهٔ جمعه و منافقون در نماز عشا وی نیز مسنون است و شافعیه التزام دارند و هرگز خلاف
آن نکنند و حنفیه مکروه میدارند تعیین سوره را و هرگز نخوانند محقق حنفیه شیخ ابن الهمام فرمود که همچنین نباید کرد
گاه گاه باید خواند از جهت صحت احادیث وارده دران و گفته که مقتضای دلیل کراهیت که ایهام تفضیل و هجران
باقی و عدم جواز جز آن ست عدم مداومت است نه مداومت عدم گفت بندهٔ مسکین عبد الحق بن سیف الدین
ظاهر آنست که عمل آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم نیز دائمی نبوده باشد که هرگز خلاف آن نکردی چنانکه عادت شریف اوست
در نوافل و اگر بود اکثری بوده باشد پس طریقهٔ حنفیه آنکه اکثر بخوانند و گاه گاه ترک کنند جمعا بین الحدیث و المذهب والله اعلم
و فضائل خواندن سورهٔ کهف در شب جمعه و روز جمعه بطرق متعدده وارد شده فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم هر که بخواند
سوره کهف در روز جمعه روشن شود در روز قیامت برای وی نوری از زیر قدم وی تا بلندی آسمان و در روایتی آمده که روشن شود نور تا بیت العتیق و
آمرزیده شود برای وی هر گناهی که کرد بین الجمعتین یعنی صغائر اگرچه احادیث ظاهر در غفران عموم ذنوبست و لیکن تخصیص میکنند آنرا علما به صغائر
والله اعلم **وصل** و بالجمله روز جمعه روزی شریف و عظیم است در دنیا و آخرت اما شرف در دنیا معلوم شد
و در عظمت وی در آخرت حدیثی ست که وارد شده است مشتمل بر فوائد شریفه و حقائق عظیمه که دلالت دارد
بر آنکه آنچه اهل این روز را که حاضر میشوند بنماز جمعه حاصل میگردد از انوار شهود عظمت و جلال حق پرتوی
و نمونه ایست از آنچه حاصل خواهد شد در روز آخرت از قرب پروردگار و دیدار وی حق سبحانه روایت کرده است
امام شافعی و ایمهٔ دیگر که فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم آمد مرا جبرئیل و حال آنکه در دست اوست
آینه سفید که در وی نکتهٔ سیاه است گفتم یا جبرئیل چیست این آینه سفید در وی نکتهٔ سیاه گفت این آینه مثال
روز جمعه است که از سائر ایام بصفا و نورانیت مخصوص ست و این نکته ساعتی ست که در روز جمعه است باعتبار
امتیاز وی از سائر اجزای روز امتیاز سیاهی در سفیدی پیداتر و ظاهرتر بود و لهذا برای کتابت از میان
سائر الوان سیاهی را اختیار کرده اند و گفت جبرئیل نام روز جمعه یوم المزید است گفتم یوم المزید چه معنی دارد
و چیست وجه تسمیهٔ جمعه بیوم المزید گفت پیدا کرده شده است در فردوس که اعلی درجات جنت است

وصل

مانند شب قدر است در رمضان و روز جمعه عیدی است مر مسلمانرا که در هر هفته مکرر میشود و در حدیث مرفوع آمده که یوم الجمعة سید الایام و اعظمها عند الله من یوم الاضحی و یوم الفطر و هر که پیاده رود برای نماز جمعه ثواب یکسال نماز و روزه بیابد و این روز بکفر سیاست و آسمانها و زمینها و کوهها و دریاها و مجموع خلائق در روز جمعه می ترسند بجهت علمی که حقتعالی بخشیده ست ایشانرا بوقوع قیامت دران الا جن و انس که پرده بر روی دل ایشان فرو هشته ست از برای قیام تکلیف و ایمان بغیب و ارواح مومنان نزدیک میشوند درین روز بقبور خویش و زائران را می شناسند و شناختی زیاده بر سائر ایام و در بعضی روایات آمده که این شناخت در اول روز بیشتر است از آخر آن و لهذا زیارت قبور درین روز مستحب تر است و عادت در حرمین شریفین همچنین است و روزه داشتن روز جمعه علی انفراده میش اکثر علما مکروه است که روز عید ماست و روز عید صوم مکروه است و روایت است از امام ابو حنیفه و امام مالک رحمة الله علیهما که مکروه نیست و این روز مخصوص است باجتماع مومنان برای وعظ و تذکیر بطریق وجوب در خطبه و خطبه در عید سنت است و وارد شده است که اجتماع میکنند در شب جمعه ارواح ذکره ابن القیم فی کتاب الهدی چنانکه تخصیص روز جمعه بصیام نزد اکثر علما مکروه است همچنین تخصیص شب جمعه بقیام و علمای برای این وجوه گفته اند که ناتمام است و ظاهر نزد این مسکین آنست که این اشارتست بانکه طالب را باید که همیشه مشغول بطاعت و عبادت باشد تخصیص بعضی اوقات اگرچه متبرک باشند چیزی نیست و در فضل موت در روز جمعه و شب آن و امن از عذاب قبر آثار وارد شده سیوطی در جمع الجوامع از حدیث احمد و بیهقی آورده که گفت رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم ما من مسلم یموت یوم الجمعة او لیلة الجمعة الا وقاه الله فتنة القبر و همچنین از شیرازی در القاب از ابن عمرو از ابو نعیم در حلیه از جابر آورده که کسیکه بمیرد در روز جمعه یا شب جمعه خلاص کرده شود از عذاب قبر و بیاید روز قیامت و حال آنکه بر دست مهر شهدا باشد و نیز وارد شده است که آمرزیده میشود روز جمعه ششصد هزار کس و سیصد هزار کس در شب جمعه و در روایتی تمامه مردم و می نشینند ملائکه با صحف روز جمعه بر ابواب مسجد برای نوشتن مردم الاول فالاول و چون بیرون آید امام برای خطبه برمیدارند صحیفها را و می درآیند در مسجد و مضاعف میگردد درین روز حسنات و در رکعت نماز در روز جمعه فاضلتر ست از هزار رکعت در غیر آن و یک تسبیح از هزار تسبیح و آمده است که چون حضرت تبارک و تعالی می برانگیزد ایام را روز قیامت بر هیئت و صورتی که دارند بر انگیزد روز جمعه را روشن و تابان مر اهل جمعه را و روشنائی میکند روز جمعه برای ایشان پس میروند در روشنائی او و رنگهای ایشان در صفا و سفیدی مثل برف و بوئیهای ایشان مثل بوی مشک و خوض می کنند در کوههای کافور و می نگرند بسوی ایشان حق

افضلها

که هرچه بنده در وی از خدا بخواهد بیابد و علما را از صحابه و تابعین و من بعدهم درین ساعت خلاف است
بر دو قول بعضے میگویند که آن از خواص زمان کرامت نشان رسالت بود و بعد از وی مرفوع شد و این
قول مردود است و از ابو هریره رضی الله عنه پرسیدند که قومی میگویند که آن ساعت روز جمعه که مستجاب
بود در وی دعا برداشته شد ابو هریره فرمود دروغ گفت هر که آنرا گفت آن ساعت موجود است الان در هر روز
جمعه قول دوم و آن صحیح است که چنانچه در زمان آنحضرت بود همچنان درین وقت نیز باقی است و درینجا نیز
دو قول واقع شده جمعی میگویند که آن ساعت را درین وقت مبهم گذاشته و مخفی داشته اند در روز جمعه نظیر
شب قدر در عشر آخر و اکثر برانند که متعین ست و درینجا اقوال متعدده زیاده بر سی قول آمده و شیخ ابن حجر
عسقلانی در شرح صحیح بخاری نقل نموده و نسبت آن بقائلین آن اقوال ذکر کرده و ادلهٔ ان آورده و تصحیح
و تضعیف و رفع و وقف آن بیان کرده و دران تطبیق نموده است و ما در شرح سفر السعادت آنرا نقل کرده ایم
و راجح اقوال دو قول ست اول آنکه از جلوس امام است بر منبر تا تمام شدن نماز دوم آنکه آخر ساعتی است از روز و باز اختلاف
است علما را در ترجیح یکی ازین دو قول بر دیگری اکثر ترجیح قول آخر کرده اند و احادیث وارده در آن تقویه و تائید نموده و
صاحب سفر السعادت گفته که در سنن سعید بن منصور باسناد صحیح از ابی سلمه بن عبد الرحمن بن عوف آمده است که جماعتی از
صحابه جمع شدند و در تعیین آن ساعت بحث کردند و از ان مجلس برخاستند و کسی از ایشان اختلاف نکردند در آن که آن ساعة آخر روز است
و از فاطمه زهرا رضی الله عنها می آرند که میگذاشت خادم خود را در آخر روز جمعه تا نظر کند و خبردار کند او را با آخر ساعت و چون
خبر میکرد مشغول میشد وی رضی الله عنها بدعا و در روایتی وقت غروب آمده و الله اعلم دیگر از جمله خصائص آنکه
درود فرستادن بر آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم درین روز بمقام اجابت و قبول میرسد دیگر آنکه در وی نمازی
است که اعظم فروض اسلام است و تهاون دران موجب ختم بر قلوب و نوشتن از جملهٔ منافقان است و غسل
در وی سنت موکده است و نزد جمعی واجب و تطیب و استیاک و تجمل ثیاب در وی مستحب تر از ایام دیگر و تخمیر مسجد
یعنی خوشبوی کردن آن مستحب است درین روز نزد جمعی از علما رصلوة نافله در وقت استوا مکروه نیست
در روز جمعه و ابو قتاده رضی الله عنه گفت که پیغمبر خدا صلے الله علیه و آله و سلم نهی کرد از نماز در نیمه روز الا روز جمعه
و فرمود دوزخ در انوقت می افروزند الا روز جمعه و ازان است که بسیاری از اهل فجور و فسق در روز جمعه و شب
جمعه از ارتکاب معاصی مجتنب می شوند از جهت ظهور آثار رحمت در وی و این روز مختار است از برای تضرع
و عبادت را و فضیلت او بر سائر ایام چون فضیلت شهر رمضان است بر سائر شهور و ساعت اجابت درین روز

قیاس در هدایت مسلمانان بجمعه نیز دو معنی گفته اند یکی آنکه فرض گردانیده شد بر ایشان جمعه و امر کرده شدند بدان
بقول وی سبحانه یا ایها الذین امنوا اذا نودی للصلوة من یوم الجمعة فاسعوا و هدایت نمود و گمراه نکرد ایشان را
باباد تمرد و تعلل دیگر آنکه راه نمود ایشان را بدریافت و اصابت این روز بفکر و اجتهاد و گفتند که الله تعالی خلق کرد
ایشان را برای عبادت و چون خلق وی در روز جمعه است پس عبادت در و اولی و انسب باشد و نیز در سائر
ایام چیزی پیدا کرد که منتفع شود انسان بدان در روز جمعه پیدا کرد ذات او را و شکر نعمت وجود اولی و اجری
بود از شکر بر نعمتهای خارج از ذات و ظاهر در اینجا معنی اولست بلکه در باب یهود و نصاری نیز و لیکن ابن حجر در شرح
صحیح بخاری گفت که جمع گشتند انصار در مدینه پیش از قدوم حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم و پیش
از نزول قرآن بدان و گفتند چون یهود و نصاری را روزی ست که در وی جمع میشوند در هر هفته برای عبادت
ما نیز بگردانیم روز یرا که مجتمع شویم در وی و ذکر کنیم مولی تعالی را و نماز بگذاریم در وی و بجا آریم وظیفه شکر و
عبادت را پس یوم العروبه را که نام قدیم روز جمعه است تعیین کردند برای آن اگرچه باین خصوصیات که در
نماز جمعه است نبود و بعد از نازل شدن قرآن باین خصوصیات و اینقدر در مقصود کافیست قدبرود در حدیث
اوس بن اویس آمده است که آنحضرت فرمود که از جمله بهترین ایام شما یوم جمعه است و ازین حدیث معلوم میشود
که افاضل ایام بسیار اند مثل روز عرفه و عیدین و امثال آن و در روز جمعه یکی از جمله آنهاست و اختلافت علما
را در روز جمعه و عرفه که کدام یکی ازین دو افضل است بعضے گفته اند که روز جمعه افضل ایام اسبوعست و در عرفه
افضل ایام سنه و اینسخن محصلے ندارد نزد تامل و همچنین اختلاف دارند در شب قدر و شب جمعه امام احمد فرمود
رحمة الله علیه که شب جمعه افضل است زیرا که علوق آنحضرت در رحم آمنه در شب جمعه در آمد و در ایام منا بود
چنانکه در باب ولادت آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بیاید انشاء الله تعالی و در حدیث دیگر آمده است که
سید الایام یوم الجمعة جمع شدند در وی خلق عالم و پیدا کرده شد آدم علیه السلام در روز جمعه و در آورده شد در بهشت
در روز جمعه و بر آورده شد از بهشت و فرود انداخته شد بر زمین در روز جمعه و مرده آدم در روز جمعه و در این روز
بر پا شود قیامت و در وست نفخه و در وست صعقه مقصود ذکر وقوع امور عظام است که وقوع دارد در این روز
یا بجهت آنکه خروج و هبوط آدم علیه السلام و آمدن وی در بن عالم متضمن حکمتهاست که حصول آن از دائره امکان
بیرونست و موت موصل است بجوار قدس رب العزة جل جلاله و قیام ساعت موصل است بنعیم جنت و
ظهور مواعید حق تبارک و تعالی و خصائص و فضائل یوم الجمعه بسیار است یکی آنست که در وی ساعتی است

ذکر روز جمعه و خصائص او

ناظر در صحت تاویل سجدہ است بنماز چنانکہ امام ابو حنیفہ و امام مالک کردہ اند و در آثار آمدہ کہ چون کعب بن مالک
برا شارت توبہ حق بوی رسید سجدۂ شکر کرد و وی از کبار صحابہ و شعراء اسلام است و یکی از ان سہ تن کہ تخلف
کردہ بودند از غزوہ تبوک و توبہ و رجوع برحمت کردیرو ردگار تعالی برایشان چنانکہ منطوق قرآن عظیم است
و علی الثلثۃ الذین خلفوا حتی اذا ضاقت علیہم الارض بما رحبت و ضاقت علیہم انفسہم الایۃ و این قصہ دور
دراز است و از احاسن قصص است در شرح سفر السعادت انرا ذکر کردیم فلیطلب ثمہ و امیر المومنین ابو بکر
صدیق چون خبر قتل مسیلمہ کذاب بشنید سجدۂ شکر کرد و قصۂ وی مشہور است و امیر المؤمنین علی رضی اللہ عنہ
چون ذو الثدیہ را کہ از رؤسای خوارج بود در میان قتلی بدید سجدۂ شکر کرد و قصۂ وی و حال خوارج نیز در کتب
احادیث و سیر مذکور ست چیزی ازان نیز در شرح سفر السعادت و شرح مشکاۃ ذکر کردہ شدہ است و اصل
در ذکر نماز جمعہ مشہور در جمعہ بضم جیم و سکون میم و ضم است و سیوطی بفتح میم نیز گفتہ از زجاج کسر آن نیز حکایت
کردہ و در قرآن مجید قرارت سبعہ بضم میم ست و سکون از شواذ است و این روز را در جاہلیت عروبہ بفتح عین
و ضم راء و باء موحدہ میخواندند و جمعہ اسم اسلامست بجہت اجتماع ناس در وی بردی نماز کذا قیل و تحقیق
آنست کہ عروبہ نام قدیم اوست در جاہلیت و ہم از جاہلیت تغیر دادہ اند بجمعہ بجہت اجتماع آفرینش در وے
یا بجہت انکہ جمع و تمام شد پیدائش آدم در وی چنانکہ سائر ایام ہفتہ را تغیر دادند فائدہ و نامہای قدیم
ہفتہ این بود اول اہون چہار مارمونس عروبہ شیار و این روز در زمان جاہلیت نیز شرفی داشت و در اسلام
بفضائل و خصائص امتیازی دیگر یافت و در حدیث آمدہ است کہ گمراہ گردانید خدا تعالی از روز جمعہ کسانی
را کہ بودند پیش از ما مراد یہود و نصاری اند و بود مر یہود را روز سبت یعنی شنبہ و نصاری را از روز احد یعنی یکشنبہ
پس آورد ما را و پیدا کرد ما مسلمانرا پس راہ نمود ما را بروز جمعہ و گمراہ گردانید یہود و نصاری را روز جمعہ بہ انکہ
امر کرد ایشانرا بعبادت کردن درین روز و اجتماع نمودن در وی بعبادت و شکر نعمت پس مخالفت کردند
و تردد ورزیدند و ابا آوردند و اختیار کردند یہود در بدل وی شنبہ را و تعلل نمودند باینکہ روز انتہای آفرینش است
و روز فراغ صانعست از شغل آفرینش پس خلق را نیز باید از شواغل اغراض نمودہ بعبادت مشغول شوند و گفتند
نصاری کہ روز یکشنبہ کہ وقت ابتدای آفرینش است پس این روز سزاوارتر است بہ تعظیم و شکر نعمت و ایجاب
عبادت و اکثر بر انتند کہ فرض نگردانید برایشان روز جمعہ علی التعیین بلکہ امر کرد باستخراج و تعیین آن بفکر و اجتہاد
خود کہ دریابند کہ آنروز کدام است پس یافتند یہود روز شنبہ را و نصاری روز یکشنبہ را لعلتے کہ مذکور شد و ہمچنین

است و حرام ولا اصل بہا فی الشرع و نزد بعضے جائز و مسنون و از بعضے حنفیہ نقل کردہ اند کہ جائز است مع الکراہت
و تفصیل کلام آنکہ سجدہ در خارج نماز بر چند قسم است یکی سجدہ سہو است و آن خود در حکم سجدۂ نماز است دیگر
سجدۂ تلاوت است و دران خلافی نیست دیگر سجدۂ مناجات است بعد از نماز و ظاہر از کلام اکثرین آنست
کہ این نیز مکروہ است دیگر سجدۂ شکر است بر حصول نعمت و اندفاع بلیت و دریں جا اختلافست نزد امام
شافعی سنت است و قول امام احمد و ابی یوسف نیز ہمین ست و احادیث آثار درین باب بسیار آمدہ چنانکہ
مذکور گردد و نزد امام ابو حنیفہ و مالک سنت نیست بلکہ مکروہست و ایشان گویند نعم الہی تعالی غیر متناہی
است و بندہ عاجز است از ادای شکر آن پس تکلیف بدان اگرچہ بطریق سنت و استحباب بود موجب
تکلیف مالا یطاق باشد و گویند مراد بسجود کہ در باب شکر نعمت در احادیث واقع است نماز است کہ تعبیر ازان
بسجدہ کردند یا منسوخست ولیکن آنہا کہ قائلند بدان مراد نعمت عظیمہ دارند کہ گاہ گاہ بوجود آید و در سنت
نیز ہمچنین واقع ست نہ ہر نعمت و گویند ارادۂ نماز از سجدۂ خلاف ظاہر است و چون از بعضے خلفای راشدین
بعد از حضرت رسالت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم فعل این سجدہ ماثور است قول تنسیخ درست نباشد و یک
قسم دیگر است کہ آنرا سجدۂ تحیت گویند و در بعضے روایات فقہیہ رخصتے دران واقع شدہ مختار کراہت و مذمت
آنست و در مسند امام احمد و جامع ترمذی و سنن ابی داؤد از ابی بکر رضی اللہ عنہ آمدہ است کہ چون می آمد آنحضرت
صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم چیزی کہ خوشحال میساخت بر روی می افتاد سجدہ کنندہ مر خدارا بجہت شکر کردن
سزاوار عز و جل و از انس نیز مثل این آمدہ و بیہقی باسناد صحیح روایت کردہ کہ چون مکتوب امیر المومنین علی رضی
اللہ عنہ ازیمن رسید متضمن آنکہ قبیلہ ہمدان اسلام آوردہ در ساعت حضرت رسالت پناہ صلے اللہ علیہ و آلہ
وسلم سجدۂ شکر بجا آورد و دعا کرد بران قبیلہ و گفت السلام علی ہمدان السلام علی ہمدان و عبد الرحمان
بن عوف رضی اللہ عنہ روایت میکند کہ چون بشارت ربانی پیغمبر صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم رسید کہ ہر کہ
یکبار صلوۃ بر تو فرستد خدا تعالی بروی دہ صلوۃ فرستد و ہر کہ یکبار سلام کند خدا تعالی بروی دہ سلام
فرستد پیغمبر صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم در ساعت شکر این نعمت گذارد و سجدہ کرد و بغایت طویل کرد چنانکہ بیننده
گمان بردکہ روح پاکش بر آسمان رفت و از بدن انسلاخی پذیرفت و کبار شخصے کوتاہ بالای حقیر ضعیف الحرکت
ناقص الخلقت را بدید سجدۂ شکر کرد و جز این نیز در حدیث آمدہ و در صحیح غیر آمدہ کہ چون روز بدر سر ابو جہل لعین را
آوردند آنحضرت سجدہ کرد و فرمودہ ات فرعون ہذہ الامۃ و در روایت دیگر آمدہ است کہ دو رکعت گذارد و این

وچون سجده کردم درخت نیز در سجده آمد واین دعا بخواند وگفت ابن عباس پس خواند آنحضرت آیة سجده را
وسجده کرد وبخواند این دعا را که آنمرد خواب بیند واز درخت نقل کرد قال الترمذی هذا حدیث غریب ودر حدیث
بخاری از ابن عباس آمده که گفت سجده کرد پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم بسورهٔ نجم که در آخر آیة سجده
دارد وسجده کردند با وی صلی الله علیه وآله وسلم مسلمانان وکافران وجن وانس مراد همین جن وانس باشند
که درین مجلس حاضر بودند بطریق تکریر وتاکید تا هر که بر روی زمین از آدمیان وپریان بود والله اعلم وگفته اند
که سجدهٔ آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بجهت امتثال امر الهی تعالی بود بسجود وشکر گذاری نعم عظیمهٔ وی
سبحانه که معدود اند در اول سوره وسجدهٔ مسلمانان بجهت متابعت آنحضرت در امتثال امر وایتان شکر و
سجدهٔ مشرکان بجهت استماع اسماء الهیه ایشان بود از لات وعزی که درین سوره مذکور اند یا از جهت ظهور سطوت
وسلطان کبریا وجبروت الهی تعالی شانه وسطوع انوار عظمت وعزت صدق وحقانیت حضرت رسالت
پناهی صلی الله علیه وآله وسلم چنانکه تاب وطاقت اختیار ایشان باطل شد واثر سجود وانکار استکبار
محو ومضمحل گشت مگر از آن کسیکه اشقی واطغی قوم بود که کفی از خاک برگرفت وبر جبههٔ زشت خود زد وگفت
اینقدر بس است وآن یکی از اشقیای قریش بود که بجهنم رفتند ودرینجا قصه هست از وضع زنادقه ومفتریات
ایشان که بعضی از ارباب سیر وتواریخ که مولفند بذکر غرائب واعاجیب قصص آورده اند وعلمای محدثین
حکم بوضع آن کرده ورد وابطال آن نموده اند وآن اینست که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نزد ذکر
اسماء لات وعزی ومناجات مدح ایشان کرد وگفت تلک الغرانیق العلی وان شفاعتهن لترتجی وآن سهو
بر زبان آنحضرت رفت یا شیطان بآواز بلند مشابه صوت شریف آنرا از پیش خود خواند ومشرکان آنرا شنیدند
وسجدهٔ مشرکان ازینجهت بود گفتند اکنون محمد مدح آلهه ما کرد ما را با وی نزاعی نماند ما میدانیم که خالق محیی وممیت
علیم وقدیم رزاق یکی ست این بتان شفعای ما اند ومحمد خود اثبات شفاعت برای ایشان کرد پس جبرئیل آمد
وخبر داد آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم بالقای شیطان پس غمگین شد آنحضرت پس نزول کرد برای
تسلی وی این آیة وما ارسلنا من قبلک من رسول ولا نبی الا اذا تمنی القی الشیطان فی امنیته فینسخ الله ما یلقی
الشیطان ثم یحکم الله آیاته والله علیم حکیم واین قصه عقلا ونقلا باطل وموضوع است وهر این آیة را تفسیری
دیگر است که نیست در وی ذکر این قصه والله اعلم **وصل** در سجدهٔ شکر بدانکه علما اختلاف کرده اند در سجدهٔ
مفرده که خارج صلوة کند آیا جائز ومسنون است وعبادت وموجب تقرب بجناب الهی است یا نه نزد بعضی بدعت

وصل در سجدهٔ سر

تحدیث زید بن ثابت است که گفت سورهٔ والنجم را نزد آنحضرت خواندند و سجده نکرد و جوابش آنست که وجوب سجدهٔ تلاوت علی الفور نیست شاید که در وقت دیگر کرده باشد و نیز تواند که قرارت در وقت مکروه واقع شده باشد یا سجده نکردند بجهت بیان جواز تاخیر باین مخصوص بسجده والنجم باشد که در وی اختلاف است والله اعلم و طهارت شرط است در سجدهٔ تلاوت واز هیچکس خلافی دران منقول نشده الا در روایتی از ابن عمر رضی الله عنهما آمده که بی وضو نیز میکرد و هیچ یکی از علما درین حکم براه موافقت وی نرفته الا شعبی و بیهقی باسناد صحیح از نافع از ابن عمر روایت کرده که گفت سجده نکند مرد مگر بر طهارت و جمع کرده شده است میان این دو روایت که مراد طهارت کبری است با ثانی در حالت اختیار است و اول نزد ضرورت و نیز نگویند که گاهی شعبی در راهی سیر فت و انتارتی بسجده میکرد بغیر بجهت قبله بی وضو و میگذشت و بعضی سلف برین هم رفته اند که سجدهٔ تلاوت واجب نیست مگر بر مستمع نه بر سامع یعنی اگر اتفاقا بی قصد آیهٔ سجده بگوش کسی رسید سجده واجب نگردد و بعضی گویند اگر قاری سجده نکرد بر سامع نیز واجب نگردد گویا قاری حکم امام دارد نسبت بسامع و این را از امام مالک نیز روایت کرده اند و بعضی گفته اند که وجوب بر تقدیری است که قاری قصد قرارت کند نه بر قصد قصه و حکایت چنانکه قصه خوانان میخوانند و مذهب ما و مذهب جمهور ائمه آنست که واجب ست بر قاری و بر سامع مطلقا بشرائط صلوة و هو المختار و نزد ما پیش از سجده و بعد از سجدهٔ تکبیر گویند و هر دو سنت و بست نه واجب و روی از ابن مسعود همچنین ست و نزد بعضی سلام هم هست اما تشهد نزد هیچکس نیست و اگر بایستد و بسجده رود اولی و افضل باشد و تسبیح این سجده همان تسبیح سجدهٔ نماز است سبحان ربی الاعلی زیرا که نماز افضل احوال و ارفع محال است پس تسبیح سجده وی افضل و ارفع باشد و اگر سجدهٔ تلاوت در نماز افتد بشک این تسبیح که خصوصا نزد حنفیه و عادر سجدهٔ نماز نمیکنند اولی خواهد بود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم گفتی سجد وجهی للذی خلقه وصوره وشق سمعه وبصره بحوله وقوته و در حدیث ترمذی و ابی داود و نسائی آمده که می گفت این را در سجود قران در شب و گفت هذا حدیث حسن صحیح و بعضی گفته اند این دعا بخواند رب انی ظلمت نفسی فاغفرلی و نیز نزد بعضی سبحان ربنا ان کان وعد ربنا لمفعولا و در قرآن این را از ساجدان حکایت کرده که نزد تلاوت سجده میکنند و اینچنین میگویند و بسا بودی که در سجده این دعا خواندی و فرمودی اللهم احطط عنی بها وزرا واکتب لی بها اجرا واجعلها لی عندک ذخرا وتقبلها منی کما تقبلت من عبدک داود و ترمذی از ابن عباس آورده که مردی بحضرت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم آمده و گفت که امشب بخواب دیدم که در پس درختی نماز میگذارم

شک و تردد متحیر است و بالجملہ بجہت غلبہ و استغراق و توجہ گاہی نسیان از حضرت وی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بوجود آمدہ اما شک بوجود نیامدہ و میفرمود کہ آن از شیطان است چنانکہ در حدیث متفق علیہ کہ از ابی ہریرہ است آمدہ کہ فرمود چون نماز کند یکی از شما می آید او را شیطان پس تلبیس و تخلیق میکند بروی و در التباس و اشتباہ می اندازد تا آنکہ در نمی یابد کہ چند گذاردہ است و اگرچہ آنحضرت را صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم شک در نماز ہرگز واقع نشدہ ولیکن برای تعلیم حکم آن مر امت را میفرمود کہ اگر کسے در شک افتد و در نیابد کہ سہ رکعت گذاردہ یا چہار مثلا باید کہ بنا بر یقین نہد و شک را اعتبار نکند و بمقتضای آن تردد و قرار دہد در ینصورت بران کہ سہ گذاردہ است چہ گذاردن سہ یقین است اگر چہار گذاردہ باشد و سجدۂ سہو کند و امام ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ میگوید کہ تحری کند و بہر جانب کہ ظن غالب دارد بنا بران نہد خواہ باقل بود یا اکثر و اگر ظن غالب بر یکجانب بود نیفتد بنا بر یقین کند و بعضے مردم درین حکم بر ین امام اجل طعن کردہ اند کہ خلاف حدیث گفتہ کہ حاکم است بہ بنا بر عقل و ندانستند کہ بنا بر ظن غالب اصلی مقرر است در شرع کہ در ینحدیث آنرا طی کردہ چنانکہ در اشتباہ قبلہ و جز آن و نیز در صحیحین از ابن مسعود آمدہ کہ پیغمبر فرمود صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم اذا شک احدکم فلیتحر الصواب ولیتم علیہ کذا اورده الشیخین و در جامع الاصول از ابن مسعود بروایت نسائی می آرد وہم فی صلوتہ فلیتحر الصواب ثم لیسجد سجدتین بعد ما یفرغ وہو جالس و ترمذی گفتہ کہ بعضے از علم در صورت شک گویند اعادہ کند نماز را انتہی و مذہب امام ابو حنیفہ آنست اگر اول بار در شک افتادہ است یعنی شک عادۃ او نشدہ است اعادہ کند ولا تحری نماید و اگر بعد از تحری غلبہ ظن در یکجانب نیفتد بنا بر عقل نہد و امام محمد در موطای گفتہ کہ آثار در باب تحری غالب ظن بسیار است و میگوید اگر اینچنین نکند دیگر نجات از سہو و شک دشوار افتد و در اعادہ در صورت کثرت شک و اعتبار آن حرجی تمام است و امام شافعی و امام مالک و امام احمد رحمہم اللہ میگویند مطلقا خواہ ظن غالب بر یکجانب افتد یا ہر دو جانب برابر بود بنا بر یقین نہد و در شرح منشکات تحقیق این کردہ شدہ است فتدبر

وصل

وصل در سجدۂ تلاوت اختلاف کردہ اند علما در حکم سجدۂ تلاوت ائمہ ما بر انند کہ واجب است و امام مالک و شافعی بر انند کہ سنت است و فعل آن افضل است از ترک اوست و در روایتی از امام احمد نیز واجب است اگر در نماز باشد و در غیر آن واجب نیست حجت آیات و احادیث است کہ در ذم ترک آن واقع شدہ و تاکید و مبالغہ کہ در ادای آن ورود یافتہ و نیز گویند کہ سجدہ جزو صلوۃ ست کہ بجہت تخفیف اقتصار بران کردہ شد پس ناقص باشد چنانکہ در قیام نماز جنازہ ولیکن چون دلائل آن قطعی نبود بوجوب قائل شدیم و تمسک ائمہ دیگر

فراموش کردی پس بمسجد رفت و رکوع کرد و بلال را فرمود تا اقامت کرد و یک رکعت که فراموش کرده بود بگذارد و سلام
داد و باز گشت و درین حدیث ذکر سجدهٔ مسکوت عنه است شاید که مقام اقتضای آن نکرده و نزد شافعی سجده
سهو واجب نیست بلکه سنت است و شمنی گفته که نزد بعضی از حنفیه نیز سنت است و در شرح ابن الهمام از بعضی
حنفیه نقل کرده است که گفته است سنت است نزد عامه اصحاب ما والله اعلم رابع نوبت دیگر نماز ظهر گذارد و یک رکعت
زیاده کرد صحابه گفتند در نماز یک رکعت زیاده شد فرمود از چه سبب گفتند پنج رکعت گذاردی آنگاه دو سجده کرد
سهو را و سلام داد و بران اقتصار کرد و در آخر این حدیث است که انما انا بشر مثلکم انسی کما تنسون الحدیث و در مذهب
حنفیه تفصیل درین صورت مذکور است در فقه خامس نیز یکنوبت دیگر نماز عصر را سه رکعت نماز گذارد و بخانه مراجعت
فرمود صحابه به در عقب شدند و اعلام کردند بمسجد باز گشت و یک رکعت بگذارد و سلام داد و بعد از سلام دو
سجده کرد و دوم بار سلام داد درین پنج موضع سهو فرمود و مجتهدان مواضع دیگر را غیر این مواضع خمس اند بران
قیاس کرده اند داود ظاهری که امام اهل ظواهر است و اصحاب ظواهر قومی اند که بعمل ظواهر نصوص کنند و غیر
منصوص را بران قیاس نکنند و قیاس را منکر باشند میگویند سجده نکنند الا درین پنج موضع که آنحضرت صلی الله
علیه و آله وسلم سجده کرد و در غیر این مواضع اگر سهو کند سجده نکند و آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم در بعضی
مواضع سجدهٔ سهو پیش از سلام کرد و در بعضی بعد از سلام چنانکه از سیاق احادیث معلوم گشت و امام شافعی
مجموع را پیش از سلام میکند بترجیح احادیث وارده درینباب یا بادعای ناسخیت و امام ابو حنیفه مجموع را
بعد از سلام میکند بترجیح این حدیث بر ما عدای آن و در کتب سنت از عبد الله بن مسعود آمده که سجده کرد آنحضرت
صلی الله علیه و آله وسلم بعد از سلام ما بحدیثی که روایت کرد ابو داود و ابن ماجه و احمد و عبد الرزاق از
ثوبان که پیغمبر فرمود صلی الله علیه و آله وسلم لکل سهو سجدتان بعد ما یسلم و قول اقوی است از فعل چنانکه
در اصول فقه اثبات یافته است خصوصاً نزد تعارض فعلین یا بقیاس چنانکه مذهب ایشان آنست از رجوع
بقیاس نزد تعارض حدیثین زیرا که سجود سهو مکرر نمی شود پس از سلام باید کرد تا اگر سهو از سلام هم واقع
شود خبر کرده شود بدان کذا قال الشمنی و نیز گفته که قول سعد بن ابی وقاص و عبد الله بن مسعود و عمار بن
یاسر و ابن عباس و ابن الزبیر رضوان الله علیهم اجمعین اما شک در نماز آنحضرت را هرگز نبود باین طریق که
در تردد افتد در نیابد که چند رکعت گذارده و بهیچ جانب جزم نتواند نمود و در صورت نسیان جزم دارد بیکجانب
اگرچه خلاف واقع است اما او را مقرر نمیداشتند و البته آنچه واقع و نفس الامر است بیادش میدادند و در صورت

متعلق است باخبار و ابلاغ جائز نیست باتفاق اما افعال چہ در نماز و چہ در غیر آن اختلاف است مختار نزد اہل حق جواز اوست و در حقیقت آن متضمن حکمت بالغہ الٰہی عز شانہ است در باعثیت تشریع احکام و دریافت سعادت اقتدا بہ پیغمبر علیہ الصلوٰۃ والسلام و مجرد تشریع حکمت نیست زیرا کہ تشریع بی آن ممکن ست چنانکہ گفتی بہر کہ سہو کند سجدۂ سہو بروی لازم است چنانکہ در صورت شک بباید ولیکن این نکتہ باضمیمہ دریافت سعادت اقتدا تمام میشود و فرمود آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم فراموشی دادہ میشوم من تا سنت گردانم آنچہ در خبر و جزای آن مشروع گردد و صاحب سفر السعادت گفت کہ در پنج موضع مروی است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسہو فرمود در نماز در جمیع عمر و غیر ازین ثابت نشدہ اول نماز ظہر بود کہ در تشہد اول بنشست و برخاست چون تمام کرد نماز را دو سجدہ کرد پیش سلام داد دوم آنکہ در یکنوبت دیگر در رکعت دوم از نماز پیشین یا پسین سلام داد و سخن گفت بعد ازان یاد کرد و اتمام فرمود و بعد از سلام دو سجدہ کرد بعد از دو سجدہ دیگر باز سلام داد در یکحدیث سجدہ سہو بعد از سلام بود و این را حدیث ذوالیدین گویند کہ نام صحابی است و از حضرت پرسید کہ کوتاہ شد نماز یا فراموش کردی یارسول اللہ فرمود ہیچ کدام نبود و در یکحدیث دو اشکال است یکی آنکہ این اخبار است برخلاف واقع و اجماع دارند بر عدم جواز سہو در اقوال و اخبار و خلاف در افعال است و اشکال دیگر در وقوع تکلم و افعال دیگر منافی صلوٰۃ یا اتمام صلوٰۃ و عدم استیناف و جواب از اشکال اول آنست کہ مراد این است کہ در اعتقاد من اینچنین است در نفس الامر و این خبر صادق است بلاشبہہ یا کنایتست از عدم شعور پس گویا گفت شعور ندارم و این نیز صادق است و اما جواب از اشکال ثانی آنکہ تکلم و ایتان بمنافی بطریق سہو مفسد نیست و منع جواز بنا و عدم استیناف نمیکند و گفتہ نماند کہ این مذہب حنفیہ کہ نسیان عذر نیست در نماز جاری نمیگردد و ایشان گویند کہ این قضیہ پیش از نسخ کلام در صلوٰۃ بود و تحقیق آنست کہ بعد ازان است و بعضے میگویند کہ این گفت گو ہمہ با یاد بود نہ بقول و این سخن در غایت بعد است و نیز گویند کہ این قضیہ برخلاف قیاس بود پس مقتصر بر مورد باشد و در شرح کنز الدقائق مسمے البحر الرائق گفتہ کہ لاجوابی شافعی ازین اشکال نیافتم و مذہب امام احمد آنست کہ کلام عابد و مستلزم آن مبطل است مگر آنکہ امام تکلم برای مصلحت نماز کند چنانکہ گمان نبود کہ وی تمام کردہ است نماز را بعد ازان معلوم شد کہ تمام نشدہ است پس تمام کند و این نیز از تکلم ذی الیدین ست و بعضے صحابہ جواب می شود کلام در یکحدیث دراز است و شیخ ابن حجر در شرح بخاری استیفای آن کردہ است سوم یکروز نماز کرد و از نماز بیرون آمد یک رکعت ماندہ بود چون از مسجد بیرون آمد طلحہ بن عبد اللہ رضی اللہ عنہ از عقب آنحضرت بیرون آمد و گفت یارسول اللہ یک رکعت

وعدم تعاقب گردد یا نه اینجا هم محل نظر است وظاهر آنست که نگردد خصوصاً بر قول کسیکه سنته میدارد وصل
سنته را بالفرض وسرعت قیام برای گذاردن سنته بعد از ادای فرض ودر شرح ابن الهمام تصریح کرده است
که انچه در احادیث وارد شده است از خواندن بعضی ادعیه واذکار در اوبار صلوة تقاضا نمی کند وصل انها را
بالفرض بلکه بودن انها عقیب سنته بی اشتغال بانچه از توابع نماز نیست کفایت میکند دران واختلافت علما
را در اولویت وصل سنتی بعد از فرض است بعضے گفته که قیام بسنته متصل بفرض مسنون ست ودرین میان
مشغول بسنن ونوافل نباید شد واین قول مخالف حدیث است که در نهی از وصل واقع شده است در سنن
ابی داؤد آمده است از ابی رمثه که گفت استاد مروی که دریافته بود با حضرت رسول صلی الله علیه وآله وسلم
تکبیرهٔ اولی را متصل بگذارد سنته را عمر رضی الله عنه دوش او را گرفت وبجنبانید وگفت بنشین زیرا که هلاک
نگشتند اهل کتاب مگر از انکه نبود در نمازایشان فصل پس آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بپسندید این سخن را از
عمر رضی الله عنه پس مختار فصل است بعضے ادعیه واذکار ولیکن اولی آنست که فصل کند بعضے اذکار و
ادعیه مختصر وادعیه اذکار دیگر که طول دارد بعد از سنن بخواند وثابت نشده از آنحضرت صلی الله علیه وآله
وسلم فصل باذکاری که مواظبت میکنند بران در مساجد مثل قراءة آیة الکرسی وتسبیحات وامثال آن
وحلوائی گفته است که لاباس است بخواندن او را ومیان فریضه وسنته واین منافات ندارد با اولویت مذکوره
زیرا که مشهور ودرین عبارت اولویت خلاف اواست ودر خلاصه گفته که چون سلام دهد امام از ظهر یا جمعه
یا عشا که بعد انها سنن است مکروه است او را مکث قاعدا وباید که بایستد بتطوع ولتطوع نکند در مکان
فرض بلکه منحرف شود بدست راست یا چپ یا پیشتر آید واگر خواهد رجوع کند بمنزل خود برای تطوع که افضل
است ودر نمازی که بعد از وی تطوع نیست مکروه نیست که در مکان خود مستقبل قبله نشسته باشد یا بر دو
یا برگشته مستقبل قوم نشیند اگر در مقابل وی مسبوقی نباشد وهمه برابر است در سنته ولیکن افضل رجوع
بمنزله است از برای تطوع ذکر هذا کله فی شرح ابن الهمام وانکه وارد شده است که تعجیل کند برای سنته موکده
منافات ندارد بخواندن لا اله الا الله لا شریک له له الملک وله الحمد وهو علی کل شی قدیر ده بار چنانکه گفته شد که
منافی تعجیل نیست واگر بسیار بجد است در تعجیل این ذکر را بعد از سنته بخواند که منافی بعدیت از فرض نیست چنانکه
گذشت وانکه بعضے مردم آیة الکرسی در سنته مغرب بخواند مخالف سنته است که سنته خواندن قل یا ایها الکافرون وقل هو الله
احد است وصل در بیان سجدهٔ سهو بدانکه سهو ونسیان بر حضرت پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم در اقوال در

چیزی بیاموزم کہ بہتر ست از خادم تسبیح میکنی خدا را نزد خواب رفتن سی و سہ بار و حمد میگوئی او را سی و سہ بار و تکبیر میگوئی سی و چہار بار رواہ البخاری و مسلم و ابو داؤد و ترمذی و در بعضے روایات آمدہ کہ یکی از ہنہا الاعلی التعیین ست و چہار بار و در روایت دیگر از صحیحین از علی و فاطمہ رضی اللہ عنہما آمدہ کہ ہر دو خطاب فرمودہ و تعلیم نمودہ است بعد ازان علی و فاطمہؓ این ورد را ہرگز از دست ندادند و فرمود علی مرتضی کہ از انگاہ کہ این از حضرت شنیدم از من ہرگز فوت نشد و نہ در لیلۃ صفین تا آخر شب بیاد من آمد و بخواندم دیگر این تعلیم کرد کہ چون بگذاری نماز صبح را بگوی لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ لہ الملک ولہ الحمد و ہو علی کل شئی قدیر دہ بار و بعد از نماز مغرب نیز دہ بار چنانکہ گذشت دیگر از مشاہیر او راد کہ بعد از نماز فرض خواند آیۃ الکرسی است چنانکہ در سنن نسائی آوردہ و طبرانی قل ہو اللہ احد نیز زیادہ کردہ و در این حدیث را جماعتی دیگر از حفاظ روایت کردہ و تصحیح نمودہ اند و ابن الجوزی چنانکہ عادت اوست از افراط و مبادرت بحکم بر حدیث بوضع بی تحقیق این را در موضوعات آوردہ و حفاظ بروی ازینجہت طعن کردہ اند و در معجم طبرانی آمدہ است من قرأ آیۃ الکرسی فی دبر الصلوۃ المکتوبۃ کان فی ذمۃ اللہ الی الاخری ہر کہ بخواند آیۃ الکرسی بعد از نماز فرض باشد در پناہ خدای و در عہد امان وی تا نماز آیندہ و این را جماعتی از صحابہ روایت کردہ از انجملہ امیر المومنین علی است رضی اللہ عنہ و در مشکوۃ حدیث امیر المومنین علیؓ را اینچنین آوردہ کہ گفت شنیدم پیغمبر خدا را صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم کہ گفت بر چوبہای این منبر ہر کہ بخواند آیۃ الکرسی را بعد از ہر نماز منع نکند او را از در آمدن بہشت مگر موت یعنی شرط ست موت برای دخول جنت کہ بغیر ازوی بجنت نتوان رفت و ہر کہ بخواند او را ہنگامی کہ بخواب رود ایمن گرداند او را خدائتعالی بر سرای وی و سرای ہمسایہ و اہل چند سرای دیگر کہ گردہای اویند رواہ البیہقی فی شعب الایمان و قال اسنادہ ضعیف و ہم از امیر المومنین علی مرتضی آمدہ کہ فرمود سید آیات قرآنی اللہ لا الہ الا ہو الحی القیوم ست و حدیث بخاری از ابی ہریرہ در فضیلت آیۃ الکرسی کہ در وی صدق و ہو کذوب مذکور شدہ معروفست تنبیہ بدانکہ احادیث در باب اشیاء متعددہ واقع شدہ کہ بعد از نماز بخواند چنانکہ ادعیہ مذکورہ آیۃ الکرسی و معقبات و جزآن و مراد بعدیت اتصال بنماز نیست بی فصل کہ آن محال است بلکہ مراد عدم فصل است بچیزیکہ در عرف اشتغال بدان از جنس اعراض و نسیان و تشاغل بغیر ذکر و دعا نشمرند و اگر سکوت بحد کثرت عرفی نرسد نیز ضرر ندارد و پس بعد از فراغ از نماز ہر چہ بروجہ مذکور بخواند عقیب او و در براست ماندانکہ اشتغال نسنتہ را بتہ بعد از فرض موجب فصل میان فرض و اذکار و ادعیہ مذکورہ

و این تفسیر دہم است چہ مراد آن است کہ ہر کلمہ را سی و سہ بار گوید در احادیث دیگر منصوص علیہ گشتہ است و در صحیحین در ثواب این معقبات آمدہ است کہ ہر کہ آنرا بعد از نماز گوید آمرزیدہ شود گناہان اگرچہ باشند مانند کف بحار و نیز آمدہ است کہ ابو ہریرہ گفت کہ آمدند فقرا از مہاجرین در حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و گفتند یا رسول اللہ سبقت بردند از ما اہل غنا و ثروت از مسلمانان بدرجات علا و نعیم مقیم فرمود بچہ سبب گفتند نماز میکنند ایشان چنانکہ ما میکنیم و روزہ دارند چنانکہ ما داریم و تصدق کنند ایشان و از ما نماید و برہ آزاد کنند و از ما نماید فرمود بیاموزم شما را چیزیکہ اگر بکنید شما آنرا ہیچکس را آن نصیب نبود کہ شما راست تسبیحون و تحمدون و تکبرون در بر کل صلوۃ ثلاثا و ثلثین مرۃ پس اغنیا نیز این حدیث شنیدند و بدان عمل کردند فقرا باز بآنحضرت آمدند و گفتند یا رسول اللہ یاران ما کہ اغنیا اند نیز آنرا شنیدند و بدان عمل کردند و برابر ما گشتند در این عمل اکنون چہ کنیم فرمود چہ توان کرد ذلک فضل اللہ یوتیہ من یشاء از این حدیث فضل غنی شاکر بر فقیر عابد لازم آید و این مبحث در جای خود تحقیق یافتہ است و در بعضے احادیث آمدہ کہ چون فقرا این شکستہ دل شدند و غمگین گشتند فرمود غم مخورید و اندوہگین نباشید کہ شما را نصد سال پیشتر از اغنیا بہ بہشت در روید و این حدیث جزو حدیثی ست کہ در مشکات از ابی داؤد و از ابی سعید خدری آوردہ و این جزای فقر و بسکباری است کہ فقرا دارند و بحساب و سوال نعیم دنیا موقوف نمایند و سابقیت فقرا در دخول جنت منافات با فضیلت و رفعت درجات و کثرت ثواب اعمال اغنیا ندارد و بعضے گویند کہ این مخصوص بفقرا مہاجرین ست چنانکہ در حدیث واقعست و در بعضے احادیث مطلق فقرا واقع شدہ واللہ اعلم و این ورد مذکور وقت خواب رفتن نیز آمدہ و حضرت رسول اللہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم آنرا بہ بنت خود فاطمہ زہرا و علی مرتضی رضی اللہ عنہما آموختی در مسند امام احمد بروایت ام سلمہ ثابت شدہ کہ آمد فاطمہ بخانۂ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در حالی کہ می طلبید از آنحضرت خادم را یعنے جاریہ کہ خدمت کند آوردہ اند کہ دست مبارک وی رضی اللہ عنہا از بس آسیا گردانیدن و پیشش از آب کشیدن شوخ بستہ بود و رنگ روی مبارک وی از غبار جارو دادن و دود طعام پختن تیرہ گشتہ و چون آمد آنحضرت را در خانہ نیافت چون آمد پرسید کہ فاطمہ بنت من برای چہ آمدہ بود گفتند برای طلب خادم آمدہ بود پس رفت آنحضرت بخانۂ فاطمہ و بنشست بر سر وی و گفت یا فاطمہ خادم میطلبی خادم خود نیز ما بالفعل نیست و چون از جای بیاید خبر کن تا بدہم ترا پس ازان فرمود یا فاطمہ محنت و مشقت دنیا سہل ست بہر طریق میگذرد یا فاطمہ تقوی و بندگی کن خدایرا و خدمت کن مر اہل خانۂ خود را من ترا

دارند که در وی برات است از شرک که در معنی استفاده است یا مراد آیات متضمن معنی استفاده و تفویض و توکل
شامل معوذتین و امثال آن نیز دارند مثل قول وی سبحانه قل اعوذ بک من همزات الشیاطین و قول وی عز وجل انی
توکلت علی الله ربی و ربکم و قول وی سبحانه وان یکاد الذین کفروا الآیه یا مراد بکلمات معوذه است و در روایتی
معوذتین تیز آمده فلا اشکال و خواندن قل هو الله احد ده بار بعد از هر نماز نیز آمده است و فضل عظیم دارد و صیت
فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم معاذ بن جبل را رضی الله عنه که در عقب هر نماز گوید اللهم اعنی علی ذکرک
و شکرک و حسن عبادتک و فرمود والله من دوست می دارم ترا ای معاذ پس ترک مکن خواندن این دعا را عقب
هر نماز و این حدیث معروف است میان علماء و مسلسل ست بوالله انی لاحبک و این فقیر نیز از طریق بعضے علمای
یمن بدان مشرف شده است و یکی از وردهای مشهور که بعد از نماز صبح و نماز مغرب آمده است آنست که پیش
از انکه تکلم کند و در روایت پیش از انکه برگردد از نماز و دو تا کند پا بهار اده بار بگوید لا اله الا الله وحده لا شریک له له الملک
وله الحمد و هو علی کل شئ قدیر در اثبات حسنات و محو سیئات و رفع درجات اثری عظیم دارد و مشهور ترین اوراد
بعد از فرائض ذکر معقبات است بکسر قاف و تشدید آن که نام این کلمات ست که پی یکدیگر می آیند سبحان الله
والحمد لله والله اکبر سبحان الله سی و سه بار والحمد لله سی و سه بار والله اکبر سی و سه بار تمامی صد لا اله الا الله وحده
لا شریک له له الملک و له الحمد و هو علی کل شئ قدیر رواه مسلم و در روایت دیگر از مسلم الله اکبر سی و چهار بار و بآن
صد تمام شود و در روایت دیگر سبحان الله بیست و پنج بار والحمد لله بیست و پنج بار والله اکبر بیست و پنج بار و
لا اله الا الله بیست و پنج بار و در جامع الاصول از نسائی و ابو داؤد و احمد و دارمی نیز از زید بن ثابت آمده است که چون صحابه
مامور شدند که بعد از هر نماز که تسبیح کنند سی و سه بار و تحمید سی و سه بار و تکبیر سی و سه بار و یکی از انصار را در خواب
نمودند که مروی باو می بگویند یا امر کرد شمارا رسول خدا صلے الله علیه و آله وسلم که تسبیح کنید بعد از هر نماز سی
و سه بار و تحمید سی و سه بار و تکبیر سی و سه بار گفت نعم گفت اگر هر کدام را بیست و پنج بار بگویند تهلیل را داخل
این می سازند بهتر باشد و چون صباح شد آن انصاری بحضرت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم خواب خود
را عرض داشت فرمود و همچنین کنید که آمرز دیگوید و چون با مر رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم مقرون گشت
سنة شد و در روایتی از بخاری سبحان الله ده بار والله اکبر ده بار و در روایتی دیگر در صحیح مسلم سبحان الله یازده بار
والحمد لله یازده بار والله اکبر یازده بار این مجموع سی و سه بار میشود و بعضے از علماء گفته اند که این روایت
همانا تفسیر بعضی از روایات است حدیث ابی هریره که تسبحون و تحمدون و تکبرون در بر کل صلوة ثلاثا و ثلثین

آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم در خواندن اذکار و دعوات عمل آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بدان لازم نیامد
واللہ اعلم و بعضے ادعیہ واذکار کہ مشہور ند و نخنی و نکتہ دران مذکورست در ینجا ذکر کردہ میشوند اول استغفار
سہ بار باین لفظ استغفر اللہ الذی لا الہ الا ہو الحی القیوم واتوب الیہ و در حدیث مسلم و ترمذی مطلق واقع
شدہ کہ چون سلام دادی استغفار کردی سہ بار و گفتہ شد مر اوزاعی را کہ امام اہل شام است کیفیت استغفار
چیست گفت میفرمود استغفر اللہ استغفر اللہ و بعضے از نادانان استبعاد کنند و گویند کہ استغفار
بعد از نماز موہم است کہ نماز از جملہ گناہان باشد چنانکہ از فرقہ ضالہ کہ ایشان را مہدویہ گویند نقل میکنند کہ
میگویند ہر کہ بعد از نماز کلمہ توحید خواند کافر گردد و شہود تقصیرات کہ در ادای نماز واقع شدہ کافی ست در استحباب
استغفار و خود بعد از ورود سنۃ صحیح این گفتار ساقط است بعد ازان گفتی اللہم انت السلام ومنک السلام
تبارکت یا ذا الجلال والاکرام رواہ مسلم و بعضے بعد از منک السلام والیک یرجع السلام نیز زیادہ کردہ اند
و در اوراد مشائخ ازین نیز زیادہ تر گویند فحینا ربنا بالسلام وادخلنا دار السلام و در روایات صحیحہ نیامدہ
مگر ہمین قدر کذا ذکر الشیخ ابن حجر المکی فی شرح المشکوۃ و میگفت لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ لہ الملک
ولہ الحمد وہو علی کل شی قدیر اللہم لا مانع لما اعطیت ولا معطی لما منعت ولا ینفع ذا الجد منک الجد در ہر دو موضع
بفتح جیم است بمعنی بخت و غنی یا بمعنے پدر کلان یعنی غنا و نسب نزد خدا کار نمی آید عمل باید و بعضے بکسر جیم نیز
خواندہ اند یعنی کار بفضل و رحمت است کوشش و اجتہاد علت نیست و گفتہ اند کہ کسر ضعیف است و فتحہ
فتح است یعنی اول و گفتی لا الہ الا اللہ ولا نعبد الا ایاہ ولہ النعمۃ ولہ الفضل ولہ الثناء الحسن لا الہ الا اللہ مخلصین
لہ الدین ولو کرہ الکافرون و امام نووی گفتہ کہ استغفار را مقدم دارد بر سائر انواع ذکر وارد عقب سلام
و گفتہ اند بعد از وی اللہم انت السلام بعد ازان لا الہ الا اللہ وحدہ تا قدیر کذا ذکر الشیخ ابن حجر المکی الشیخ
شیوخنا فی الحدیث فی شرح المشکوۃ و در حدیث مسلم آمدہ کہ این ذکر را با علا صوت می گفت و بعضے
علما گفتہ اند کہ افضل در جمیع انواع اخفاست در ذکر و دعا ہم امام را و ہم منفرد را و جہر آنحضرت صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم برای تعلیم بود و اگر در جای دیگر امام را مصلحت در جہر و اعلان بود و بقصد تعلیم و اعلام
کند درست است بلکہ مستحسن باشد و خواندن معوذات بعد از ہر نماز نیز آمدہ است و این حدیث در غایت
صحت است و مراد بمعوذات بکسر واو مشددہ معوذتین است کہ قل اعوذ برب الفلق و قل اعوذ برب
الناس ست بمذہب اقل الجمع اثنان و بعضے سورۂ اخلاص بلکہ سورۂ قل یا ایہا الکافرون را نیز داخل

کذا قالوا و پوشیده نماند که این احادیث دلالت ندارند مگر آنکه تغمیض عین دائم و مستمر نبودی و ازینجا لازم نمی آید استمرار و دوام کشادگی چشم پس اگر مقصود آنست که در تمام نماز چشم پوشیده نبودی این دلائل تمام است اما ظاهر آنست که مقصود اثبات دوام کشادگی چشم است که اصلا نمی لبست و الله اعلم و فقها را اختلاف ست در کراهیت تغمیض عین و نزد ما مکروه است و بعضے گفته اند که حق آنست که اگر کسی را از کشودن چشم در نماز تفرقه و پریشانی حاصل شد و چنانکه در قبله وی چیزی باشد که شاغل قلب شود مکروه نیست تغمیض بلکه باستحباب اقرب باشد نظر بعموم دلائل که در ترغیب و نگاهداشت حضور و خشوع وارد شده اند و عدم ورود نهی صریح از تغمیض عین و الله اعلم

وصل در بیان اذکار و دعوات که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم بعد صلوة میخواند

روایت است از ثوبان رضی الله عنه که گفت چون برمیگشت آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم از نماز یعنے سلام میداد استغفار میکرد سه بار و میگفت اللهم انت السلام و منک السلام تبارکت یا ذا الجلال والاکرام و گفت عائشه رضی الله عنها بود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم که نمی نشست مگر مقدار آنچه میگفت اللهم انت السلام و منک السلام تبارکت یا ذا الجلال والاکرام روایت کرد این هر دو حدیث را مسلم و روایت کرد بخاری از ام سلمه که گفت چون سلام میداد آنحضرت درنگ میکرد در جای خود اندکی و گمان میبریم ما که این درنگ کردن برای آن بود که تا برگردند زنان پیش از آنکه دریابند ایشان را مردان و مراد باین نفی استمرار جلوس آنحضرت است صلی الله علیه و آله وسلم بر هیئت خود که پیش از سلام داشت مگر همین مقدار و بعد ازان برمیگشت گاهی بجانب راست و گاهی بطرف چپ و گاهی اقبال مینمود بر اصحاب بوجه شریف خود و دعای میخواند و ذکر میکرد و گفته اند که اقبال بجانب قوم اکثر برای آن بودی که چیزی که از قرآن و احکام نازل و وارد شدی بخواندی و بیان کردی و ادعیه و اذکار بعد از نماز بسیار آمده و در کتب احادیث که در ریاض تصنیف یافته مذکور مثل حصن حصین جزری و اذکار نووی و آن لازم نیست که همه آنها همیشه خواند بلکه هر چه خوانده شود کلا او بعضا باعث احراز فضیلت و اتباع سنت گردد و با یمعنی تصریح کرده است امام محی الدین نووی در دعوت استفتاح و مانند آن و ظاهر آنست که فعل آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم نیز همین نسق بود نه آنکه بر جمیع دعوات و در جمیع اوقات مواظبت نموده و لهذا در بعضی کتب چیزی هست که در کتب دیگر نیست و از صحابه هر که چیزی ازان در وقتی شنیده عمل نموده و روایت کرده چنانکه در تمامه اعمال نوافل و مندوبات حال اینچنین ست و باعث اختلاف نیز همین ست و نیز گفته اند که از تذکیر مذهب ترغیب

برگشته آمدیم سلام کردیم بروی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در نکرد بر ما سلام را گفتم یا رسول اللہ بودیم که سلام میکردیم
بر تو در دی کردی بر ما سلام ما را فرمود ان فی الصلوة لشغلا و در بعضے روایات آمده که اللہ تعالی میکند از امر خود
هر چه میخواهد اکنون امر کرد که تکلم در نماز جز بذکر و تعالی نکند و بعد از فراغ نماز رد سلام کرد و آنحضرت صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم در نماز بسیار گریستے چنانکه جوف وی را آوازی میبود همچو آواز دیگ مسین یعنی گریه میکرد و درونش میجوشید
و در روایتی آمده که در سینه وی آوازی میبود مثل آواز آسیا از بکا و در فقه حنفی مذکور است که آمین و بکا اگر با آواز نبود
اصلا مفسد نیست و اگر با آواز بود پس اگر بعلت دردی یا مصیبتے دنیاوی باشد مفسد بود و اگر از جهت امر آخرت
بود از خوف و رجا و رغبت و رهبت آن نیز مفسد نبود بلکه دلالت بر زیادت حضور و خشوع دارد چنانکه در حدیث
مطرف از پدرش آمده و امام محبوبی از ابی یوسف روایة کرده که بکا بصوت از جهت آخرت اگر نگاهداشتن آن
طاقت دارد مفسد بود و اگر نتواند نگاهداشت مفسد نیست کذا ذکر الشمنی و گاه بحاجت تنحنح کردی و بی حاجت نه
و لهذا فقها تنحنح بلا عذر را مفسد صلوة دانسته اند و اگر بعذر بود مفسد نه و عذر و حاجت آنست که مضطر بود و طاقت
احتراز و اجتناب از ان نداشته باشد و بباعثهٔ طبع یا بعلت مرض بود پس در حکم عطسه و آروغ باشد و اگر برای
تحسین صوت کند نیز مفسد نیست و اگر مقتدی تنحنح کند تا هدایت و تنبیه کند امام خود را یا کند او را مصلے تا بدان
ماند و دیگر بر اکه در نماز است فاسد نمیگردد نماز او همچنین ذکر الشمنی و نیز گفته اند که مراد به تنحنح آنست که بوی حروف پیدا
گردد و در هدایه همچنین است و در نماز چشم مبارک کشاده داشتی و فرو نگرفتی در صحیح بخاری از انس آمده که گرفت
عائشه پردهٔ رنگین و منقش که جانب خانه را پوشیده بود پس فرمود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم که این پرده را
دور کن که همیشه تصاویر این پرده عارض میشود در نماز مراد بتصاویر نقوش است با این پیش از حرمت تصاویر
بود و گفته اند که مراد بپوشیدن جانب خانه بدانست که متاعی در جانب خانه داشت که بدان پوشیده بود والا
از ستر جدار به ثیاب نهی واقع شده است کذا قال الابهری فی شرح المشکات و در مجمع البحار گفته که مثل حجله
عروس برپا کرده بود مزین و منقش و اللہ اعلم و نیز در حدیث متفق علیه از عائشه آمده که آنحضرت صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم جامهٔ علمدار پوشیده بود در نماز به علمهای آن جامه نگاه کرد و چون از نماز فارغ شد جامه از تن برکند
و فرمود این را ببرابی جهم صحابی که جامه را پیش کش آورده بود ببرده کلیم او را برای من بیارید که علمهای این جامه
در نماز مرا مشغول خاطر گردانید و از علو مقام خشوع و حضور فرو تر آورد و در حقیقت از برای تعلیم امت بود
و اللہ اعلم و نیز در حدیث آمده که رد سلام با شارت دست کردی این هم دلیل است بر انکه در نماز چشم نمی پوشید

نهادی وگاه امام حسن یا حسین رضی الله عنهما بیامدی و در سجود به پشت مبارک وی متعلق شدی و او را برای وی
اطالت سجود کردی و توجه خاطر بجانب وی و رعایت حال وی کردی وگاهی در نماز بودی و عائشه رضی الله عنها بیامدی و در بستر
بودی چندگام بنهادی و در بروی بگشودی و در خانه بجانب قبله بود امثال این چیزی چند در احادیث آمده است
و علما همه را در صورت عمل کثیر اختلافت مختار آنست که آنچه محتاج بود بدو دست عمل کثیر است و مراد باین آنست
که بچنین عادت آن عمل جز بدو دست نیاید اگر در یصورت فرضا آنرا بیکدست کند نیز مفسد است مثل تعمم و تقمص
و تسربل و آنچه محتاج بیکدست است و اگر اتفاقا بدو دست کند قلیل است و مفسد و بعضے گفته اند که آنچه ناظر فاعل
آنرا غیر مصلے خیال کند فعل کثیر است و بعضے گفته اند که فعل کثیر آنچه مصلے آنرا کثیر پندارد و مختار نزد بعضے آنست
که سه فعل متوالی کثیر است و ما دون آن قلیل و اگر گاهی کسی در حال نماز بروی صلے الله علیه وآله وسلم سلام
کردی باشارت دست رد سلام وی کردی باین طریق که دست را بگستردی چنانکه پشت دست بالای بود و
گاهی در اشارت اکتفا بانگشت نمیکردی و این هر دو در حدیث صریحا واقع شده وگاهی بسر مبارک ایما کردی هم در
رد سلام و هم در غیر آن و ما در اشارت براس در رد سلام حدیثی صریح نیافتم جز آنکه در روایت ترمذی از ابن
عمر واقع شده کان یرد اشاره این را مگر بر اشارت براس یا مطلق حمل کنند اما از سیاق روایات که در جامع الاصول
آورده ظاهر میشود که مراد همان اشارت بدست است و بعضے از شراح اشارت براس ذکر کرده اند بی ایراد حدیث
ولا بد حدیثی در بنباب یافته باشند والله اعلم و در غیر رد سلام در صلوة کسوف از عائشه رضی الله عنها آمده که نماز میکرد در سوی نخل
صلے الله علیه وآله وسلم و مردم گرد وی ایستاده بودند یکی ازین میان بپرسید که این چه حال ست پس اشارت
کرد آنحضرت بسر خود بسوی آسمان بقصد جواب وی رواه مسلم و در احادیث دیگر اشارت بدست برای غیر رد سلام
نیز آمده چنانکه برای نشستن و صبر کردن اشارت بجانب زمین کرد چنانکه جابر گوید و ستاده بود م آنحضرت بکاری
چون آمدم آنحضرت در نماز بود پس اشارت کرد بدست مبارک خود بجانب زمین یعنی بنشین و یکباری ام سلمه رضی الله
عنها جاریه را بران حضرت فرستاد تا بپرسد از حقیقت حال دو رکعت نماز که آنحضرت بعد از نماز عصر گذارد و
بود چون جاریه آمد و آنحضرت در نماز بود و اشارت کرد بجاریه تا صبری کند پس وی صبر کرد بعد از اتمام نماز جواب فرمود
که این دو رکعت نماز سنته پیشین ست که بسبب اجتماع وفود نتوانستم گذارد پس قضا کردم آنرا و در اوائل اسلام
رد سلام در نماز کردی پس ازان منسوخ شد و در روایت بخاری و مسلم و ابی داود و نسائی از زید بن ارقم آمده ست
که گفت بودیم که سلام میکردیم بر پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم در حال نماز و وی کرد بر ما و چون از پیش نجاشی

خصوصًا در نماز فرض و معنی التفات دیدن بیمین و شمال است با پیچیدن گردن پس بگوشہ چشم نگریستن التفات نباشد و مکروہ نبود کذا فی النہایۃ و در شرح ابن الہمام گفتہ کہ حد التفات مکروہ آنست کہ بیجد گردن را تا بیرون آید از سمت مواجہہ قبلہ و اگر تحرف کند بجمیع بدن خود فاسد گردد نماز وی پس یک قسم التفات مفسد است و یکی مکروہ چنانکہ عمل کثیر مفسد و قلیل مکروہ انتہی و شیخی گوید مکروہ است التفات بعنق بی تحویل سینہ و اگر تحویل سینہ کند باطل گردد نماز و اگر بگوشہ چشم ملاحظہ کند مکروہ نیست و در حدیث ترمذی از ابن عباس آوردہ کہ گفت لحظہ نمیکرد رسولخدا در نماز یمینا و شمالا و گفتہ اند ملاحظہ آنحضرت در نماز بقصد اطلاع بر احوال مقتدیان بود یا بجہت تعلیم آنکہ لحظہ مبطل نماز نیست و در حدیث آمدہ است کہ چون بایستد مرد در نماز اقبال کند پروردگار تعالی جل و علا بوجہ کریم خود و چون التفات کند و بجانب غیر نگرد بگوید پروردگار تعالی این آدم بجانب کہ می نگری تر اکسے نیست بہتر از من کہ بسوی او می نگری روی خود بجانب من آرد چون بار دوم التفات کند باز ہمچنین گوید و چون بار سوم نگرد و بگرداند حق تعالی وجہ کریم خود را از وی و در حدیث دیگر آمدہ لا صلوۃ لملتفت اما بیقدار ثابت شدہ است کہ یکبار در بعضے اشعار شخصے را بجانب دشمن فرستادہ بود و آن شخص تمام شب سوارہ پاسبانی میکرد و چون آنحضرت نماز مشغول شد در نماز بجانب آن راہ کہ آنشخص را بران گذاشتہ بود نظر میکرد و التفات بجانب آن شعب می نمود و این قضیہ بر سبیل ندرت بود و در نماز نافلہ بود کہ سنۃ فجر باشد چنانکہ بعضے گفتہ اند و اگر نیز فرض باشد کہ نماز فجر است چنانکہ در جامع الاصول مفہوم میگردد برای مہم و مصلحت اہل اسلام بود کہ محافظت و احراس سلامت و جمعیت ایشان است پس این از باب تداخل عبادات است نماز عبادتی ست و نظر کردن بجانب آن شخص برای مصلحت مذکور عبادتی دیگر کہ جہاد و تدبیر آنست و نماز خوف نیز ازین قبیل است و از عمر رضی اللہ عنہ آمدہ می گفت انی لاجہز جیشی و انا فی الصلوۃ و بخاری در صحیح خود از برای آن بابی عقد کردہ بعنوان تفکر الرجل فی الصلوۃ و در ترجمہ این قول ابن عمر آوردہ و در باب اینحدیث آوردہ کہ روزی حضرت رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نماز میگذارد و بعد از سلام بسرعت تمام برخاست و درون رفت و بیامد و گفت طلای در خانہ در نماز یاد آمد پس مکروہ پنداشتم کہ شب در خانہ باشد و امر کردم بقسمت آن و اینہمہ را از قبیل تداخل عبادات داشتند و گفتہ اند کہ خواطر جبلت انسانست و ازینجا معلوم شد کہ مذموم خاطر دنیہ است کہ نہ از قبیل عبادات و طاعات باشد و گاہی از شنیدن آواز گریہ طفلی نماز را تخفیف کردہ تا مادرش در فتنہ نیفتد بقطع صلوۃ یا زوال خشوع و گاہی آنحضرت طفلے در نماز بوی متعلق شدی و او را برداشتی و آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم بر دوش مبارک

رسل کہ پاکتر از ہمہ پاکان و معصوم تر از ہمہ معصومان است و ہر چہ ہست از بودہ و نابودہ ہمہ را بوی بخشیدہ اند
و آمرزیدہ اینچنین میگوید و میکند دیگر چہ توان گفت و وی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم مامور است باستغفار بقولہ
تعالی واستغفر لذنبک وللمومنین والمومنات و استغفار کار تمامۂ عارفان انبیا و اولیا را از اول تا آخر از آدم
تا این دم شناعر حرفی بزبان مجاز گفتہ بر قیاس آن در حقیقت نیز تصور توان کرد بیت دیدم کہ خاطرش
زمن آزار میکشد ۔ کردم از و قبول گناہ نبودہ را ۔ آزار خاطر در اینجا کنایہ از توہم دعوی ہستی و پاکی توان
داشت و وجود ذنبک کنایہ ازان است و غفر بمعنی ستر است و از عارفان کسی گفتہ است بیت از
خدا خواہند سر ذات خود در ذات او ۔ این بود ساعت بساعت سر استغفار شان ۔ کنایت از فنای اللہ
داشتہ سخن اینجا بیرون از اصطلاح علم و زبان وقت رفت کہ وضع آن کتاب و عقد بر نیصورت واقع
است و تا میرود دراز تر میگردد اللھم اغفرلی و آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بعد از تشہد سلام میداد در
جانب یمین و یسار چنانکہ دیدہ میشد سفیدی رخسار مبارک وی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم میفرمود السلام علیکم
ورحمۃ اللہ و برکاتہ و مخاطب بوی ملائکہ و قوم را میداشت و این یکی از وجوہ فضیلت قیام در جانب یمین است
کہ بعد از نزول از معارج قرب و رجوع از مشہد انوار و دنو کہ نماز است اول نظر بر اہل اینجانب می افتاد و دو
سلام دادن را نیز دائمی آنحضرت بود صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم کہ پانزدہ نفر از مشاہیر صحابہ و عظمای ایشان آنرا
روایت کردہ اند و ہمین ست مذہب ابی حنیفہ و شافعی و ائمۂ دیگر الا امام مالک رحمۃ اللہ علیہم اجمعین کہ نزد وے
یک سلام است مقابل وجہ و حدیثی کہ در ینباب روایت کردہ است صحیح نیست و اگر احیانا بود در نماز شب
میبود چنانکہ عائشہ رضی اللہ عنہا میگوید آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم کہ یک سلام میداد برای بیدار کردن
ما گفتہ اند کہ اینحدیث معلل ست و اگر معلل نباشد این عبارت صریح نیست در اینکہ سلام دیگر نمیداد و ازان
ساکت است شاید کہ سلام دیگر نیز باشد کہ بدان رفع صوت نکردی کہ مقصود ازان ایقاظ اہل بیت بودی
و از نجا ظاہر شد وجہ آنکہ از امام احمد منقولست کہ وی تسلیم واحد را تاویل کردہ کہ معنی وی آنست کہ جہر
بتسلیم واحد میکرد از برای اعلام و سلام دوم را آہستہ میگفت و بعضے گفتہ اند کہ مراد از مقابل وجہ آنست
کہ ابتدا السلام از جانب قبلہ کردی بعد ازان التفات کردی بہ یمین و یسار کہ بدان نہ رفع صوت کردی
و در باب یک سلام از سہل بن سعد نیز حدیثی آمدہ کہ مطعون ست نزد محدثین و از شافعی نیز نقل کردہ اند کہ
مصلے مخیر ست اگر خواہد یکی سلام گوید و اگر خواہد دو سلام و در نماز التفات نکردی و صحابہ را نیز از ان منع کردی

کردہ میشود بروی وجزم کردہ است ابن عبد البر کہ از مشاہیر محدثین است وگفتہ کہ روایتیست مرہیچ یکی را چون
ذکر کردہ شود نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ بگوید رحمۃ اللہ زیرا کہ آنحضرت من صلی علی گفتہ است نہ من ترحم
علی ما من دعای اگرچہ معنی صلوۃ رحمۃ است ولیکن مخصوص گردانیدہ است بآن لفظ تعظیما لہ پس عدول
کردہ نشود ازان بروی لفظ دیگر وقاضی عیاض از جمہور علما جواز آن نقل کردہ وقرطبی گفتہ صحیح ہمین است از
جہت ورود احادیث بدان وخود در تشہد آمدہ السلام علیک ایہا النبی ورحمۃ اللہ وحق آنست کہ انکار در خصوص
این لفظ راست کہ اللہم ارحم وترحم الی آخرہ نہ نسبت رحمت واطلاق آن بر آنحضرت رسول صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم واللہ اعلم وآنحضرت بعد از درود دعا می کرد ومشہور درینجا این دعاست کہ از عائشہ رضی اللہ
عنہا آمدہ اللہم انی اعوذ بک من عذاب القبر واعوذ بک من فتنۃ المسیح الدجال واعوذ بک من فتنۃ المحیا و
فتنۃ الممات اللہم انی اعوذ بک من المأثم والمغرم ودر حدیث ابی ہریرہ وابن عباس رضی اللہ عنہما اللہم انی
اعوذ بک من عذاب جہنم نیز واقع شدہ وگفت ابن عباس رضی اللہ عنہ تعلیم میکرد آنحضرت این دعا را چنانکہ تعلیم میکرد سورہ
از قرآن را وازابی بکر صدیق رضی اللہ عنہ آمدہ کہ گفت گفتم یا رسول اللہ بیاموز مرا دعای کہ بخوانم آنرا در نماز
خود فرمود آنحضرت بگو اللہم انی ظلمت نفسی ظلما کثیرا ولا یغفر الذنوب الا انت فاغفرلی مغفرۃ من عندک و
ارحمنی انک انت الغفور الرحیم وازعلی مرتضی رضی اللہ عنہ آمدہ میفرمود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
در مابین تشہد وتسلیم اللہم اغفرلی ما قدمت وما اخرت وما اسررت وما اعلنت وما اسرفت وما انت اعلم بہ
منی انت المقدم وانت المؤخر لا الہ الا انت ودر حدیث دیگر این دعا بعد از فراغ از سلام آمدہ وتواند کہ در ہر
دو محل بعد از سلام وپیش از سلام میخوانده باشد ودر رصد وراین ادعیہ وامثال آن کہ دران طلب مغفرت
ذنوب واستعاذہ از عذاب قبر وعذاب جہنم وفتنۂ دجال وماننداں از آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واقع
است اشکال کردہ اند کہ آنحضرت مغفور ومعصوم است دیگر طلب مغفرت واستعاذہ چہ معنی دارد وجواب گفتہ
کہ مقصود تعلیم امت است یا سوال برای ایشان است ومعنی آنست کہ اعوذ بک لامتی یا سلوک طریق تواضع
واظہار عبودیت والتزام خوف الٰہی واعظام او وافتقار بسوی اوست تعالی وتقدس وبرین نہج است
حال مقربان درگاہ کہ ہمیشہ در خوف وخشیت وتضرع وزاری اند حال معصومان امینست از دیگران
چہ گوید ہمیشہ استعاذہ میکنند واستغفار مینمایند تصور عظمت الٰہی وہیبت درگاہ لاابالی عزو علا برین
میدارد وباچیزی مناسب حال خود می یابند کہ ازاد اخل تقصیرات میدارند وگناہ نام میکنند حقیقت سید

پس آنحضرت دعا کرد ببرکت چنانکه تمامهٔ لشکر پر کردند ظرفها را از آن و این در غزوهٔ تبوک بود که هفتاد هزار
کس همراه بودند پس فرمود آنحضرت اشهد ان لا اله الا الله و انی رسول الله و در قول آنحضرت صلی الله علیه و آله
وسلم علینا و علی عباد الله الصالحین تنبیه است مر امت را که نصیبی از صلاح داشته باشند تا به تسلیم آنحضرت
و تمامهٔ خلائق در صلوات مشرف و محفوظ باشند و ازین فضل عظیم محروم نگردند و ازینجا لازم می آید که در نماز
چنانکه حق خداست عز و جل حق مسلمانان نیز هست و کسیکه ترک کرد نماز را اخلال کرد بحقوق تمامهٔ مومنین
از آنها که گذشته اند و آنها که بیایند تا روز قیامت از جهت وجوب قول السلام علینا و علی عباد الله الصالحین و
کلام در وجوب صلوة بر آنحضرت در تشهد اخیر نزد شافعی و سنیت آن نزد حنفیه سابقا در محل خود گذشت و
نزد طبرانی و ابن ماجه و دار قطنی از سهل بن سعد آمده که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم فرمود نیست نماز مر کسی
را که درود نفرستد بر پیغمبر خود و نزد دار قطنی از ابی مسعود انصاری آمده که رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود
کسیکه بگذارد نمازی که صلوة نفرستد در وی بر من و بر اهل بیت من قبول کرده نشود از وی و در صیغهٔ صلوة
روایات متعدده آمده و کافی است همین مقدار که بگوید اللهم صل علی محمد و علی آل محمد کما صلیت علی ابراهیم
و علی آل ابراهیم انک حمید مجید و بارک علی محمد و علی آل محمد کما بارکت علی ابراهیم و علی آل ابراهیم انک حمید مجید
کذا اسمعت من بعض المشائخ و در آخر حدیث ابن مسعود فی العالمین انک حمید مجید آمده و اگر این را هم گوید
بهتر و در بعضی روایات وارحم و ترحم کما رحمت و ترحمت آمده قاضی ابوبکر ابن العربی از مالکیه و صیدلانی از
شافعیه انکار کرده صحت آنرا و از قبیل بدعت داشته و گفته اند که آنحضرت تعلیم کرد صحابه را کیفیت صلوة
بوجهی پس زیاده کردن برای استدراک است بروی صلی الله علیه و آله وسلم و در مواهب از ذخیره که از کتب حنفیه
است نقل کرده که مکروه هست زیرا که موهم نقص است چه رحمت و ترحم غالب در کردن چیزی میگویند که ملامت

سلمنا ان لهم روایة عن ابی حنیفة او ابی یوسف او محمد او عنهما او عنهم جمیعا لکن الروایة المشهورة المؤیدة بالاحادیث الصحاح و آثار الصحابة
احق بالاخذ و الفتوی من الروایة الشاذة المخالفة حاشیه بر عبارت محقق ابن الهمام و تصنیفه علیهم الله بن عبد الرزاق المکی الحنفی رحمهما الله و لا یشیر بسبابة
عند الشهادة و علیه الفتوی کما فی الولوالجیة التجنیس و عمدة المفتی و عامة الفتاوی لکن المعتمد ما صححه الشراح و لا سیما المتاخرون کالکمال و الحلبی و البیهقی و الباقانی
و شیخ الاسلام الجد و غیرهم انه یشیر بفعله علیه الصلوة و السلام و النبوة لمحمد و الامام بل فخاتین درر البحار و شرحه غرر الاذکار المفتی به عند لانه یشیر باصابعه
کلها و فی الشرنبلالیة عن البرهان الصحیح انه یشیر بمسبحة وحدها رفعها عند النفی و یضعها عند الاثبات فاحترزنا بالصحیح کما قیل لا یشیر لانه
خلاف الدرایة و الروایة و لقولنا بالمسبحة عما قیل یعقد عند الاشارة انتهی و فی العینی عن التحفة الاصح انها مسبحة فی المحیط سنة و فی المختار مع منه

ورحمة الله وبركاته ودر بعضی روایات آمده که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در تشهد میفرمود اشهد ان لا اله الا الله واشهد انی رسول الله رافعی که از ائمه مذهب شافعیه است این را گفته ولیکن روایت آن تصریح نشده نعم در صحیح ثابت شده که در وقت ظهور معجزه گاهی فرمودی اشهد انی رسول الله در صحیح بخاری در باب معجزات آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم آورده که در سفری توشهای قوم سبک گشت وسپری شد

فی آخر صلوة یشیر باصبعه السبابة رواه الطبرانی فی الکبیر رواته ثقات وعن ابی عمر رض قال قال رسول الله علیه السلام اذا کان احدکم فی المسجد فلا یسمع احدا صوته ویشیر باصبعه الی ربه تبارک وتعالی رواه الطبرانی وعن ابی هریرة رض قال قال رسول الله علیه السلام ان حرزین سبعین حریز النبوة تاخیر السجود وتبکیر الافطار واشاره باصبعه فی الصلوة رواه عبد الرزاق وعن نافع قال کان عبد الله بن عمر رض اذا جلس فی الصلوة وضع یدیه علی رکبته واشار باصبعه واتبعه بصره ثم قال قال رسول الله علیه السلام هی اشد علی الشیطان من الحدید یعنی السبابة رواه احمد وعن ابن التیمی قال سئل ابن عباس رض عن تحریک الرجل اصبعه فی الصلوة فقال ذلک الاخلاص رواه عبد الرزاق وعن معاذ بن جبل رض کان اذا جلس فی آخر صلوة اعتمد یده الیسری علی فخذه الیسری ویده الیمنی ویشیر باصبعه اذا دعا رواه الطبرانی فی الکبیر وعن بشیر بن عراب انه سمع ان عمر رض یقول رفعکم ایدیکم فی الصلوة لبدعة والله ما زاد رسول الله علیه وآله السلام علی هذا یعنی الاشارة باصبعه رواه ابن منبه الحمد لله علی الاتمام والصلوة والسلام علی خیر الانام علی الاتمام خاطر رساله شیخ علی متقی اما قوله خلاف الروایة فلانه لم یرد فی شیء من کتب الحدیث لا من حدیث صحیح ولا عن ضعیف ما یکون فیها ایماء الی منعها فضلا عن التصریح والدلالة ایضا لم یثبت روایة عن امام ابی حنیفة ولا عن محمد ولا عن ابی یوسف رح بدون ان الاشارة سنة کما قال الامام الزاهدی انه اتفقت الروایات عن اصحابنا انها سنة واما قوله خلاف الدرایة فلانه ما رأینا لاصحاب المنع متمسکا الا قولهم انه فعل کثیر ولا یشک من له فکر سائم انه لیس کل کثیر فعلا فاوصافی الصلوة کیف والصلوة انما هی افعال مخصوصة منها فروض وواجبات ومنها سنن ومستحبات وانما یقدح فیها ما یکون منافیا للصلوة والعاملون بالرفع انما یدعون السنیة فکیف یکون قادحا فی الصلوة الا تری رفع الیدین جمیعا فی السجدة من الارض ثم وضعهما علی الفخذین ثم رفعهما عنهما ووضعهما علی الارض وکذا رفع الیدین فی الوتر اکثر من رفع السبابة موحدا وهی من سنن الصلوة فما قولکم ایها العلماء المتحلون بالانصاف اجرکم الله تعالی فیما اذا اتفق الامام ابو حنیفة وصاحباه رح علی سنیته قولا واحدا وکانت الاخبار الواردة فی هذا الباب صحاحها وحسانها ضعافها کلها یشهد بحقیقته ثم آثار الصحابة واعمالهم یؤیده وبعض المجتهدین فی مذهب الامام اذا حکم ببطلان ذلک الامر وعدم جوازه اعتمادا دلیل اوهن من نسیج العنکبوت کما تقدم ولم یکن شیء من الاحادیث لا حسن ولا ضعیف یکون فیه الماء الی ذلک فهل یقبل اجتهاده ویؤخذه ویترک ذلک المؤید المتفق علیه

وگفتند السلام علیک ایہا النبی ورحمۃ اللہ وبرکاتہ انتہی وبعضے از ارباب تحقیق گفتہ اند این خطاب باعتبار سریان حقیقت محمدی است در ذرات موجودات وحضور اوست در باطن عبد وانکشاف اینحال است در وقت صلوۃ کہ افضل حالات واقرب مقاماتست ہذا وکرمانی در شرح صحیح بخاری گفتہ کہ این در زمان حضور و حیات آن سرور بود صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم وصحابہ بعد ازان اینچنین سلام میفرستادند کہ السلام علی النبی

علی رکبتہ الیسری ووضع یدہ الیمنے علی فخذہ الیمنے واشار باصبعہ قال رأیتہ وانا عبد الواحد واشار بالسبابۃ رواہ ابو داود وعنہ ان النبی علیہ السلام کان یشیر باصبعہ اذا دعاہ لایحرکہا فی روایۃ انہ رای النبی علیہ السلام یدعو کذلک ویتجافی النبی علیہ السلام یدہ الیسری علی فخذہ الیسری زاد فی روایۃ لایخلو بصرہ اشارہ رواہ ابو داود والنسائی وللنسائی عنہ کان رسول اللہ علیہ السلام اذا جلس فی التشہد او فی الاربع یضع یدیہ علی رکبتہ ثم اشار باصبعہ وعن وائل بن حجر رضہ انہ رای النبی علیہ السلام جلس فی الصلوۃ فافترش رجلہ ووضع ذراعیہ علی فخذیہ واشار بالسبابۃ یدعو رواہ النسائی وعنہ ووضع یدہ الیسری ووضع مرفقہ الیمنے علی فخذہ الیمنے وقبض مشبکین وحلق حلقۃ ثم رفع اصبعہ قراتہ یحرکہا یدعو بہا رواہ ابو داود والنسائی والدارمی وفی روایۃ لابی داود والنسائی وحلق حلقۃ وروایت یقول بکذا حلق الابہام والوسطے واشار بالسبابۃ وعنہ ثم وضع یدہ الیسری علی رکبتہ الیسری ووضع ذراعہ الیمنے علی فخذہ الیمنے ثم اشارہ بالسبابۃ ووضع الابہام علی الوسطے حلق بہا وقبض سائر اصابعہ رواہ عبد الرزاق وعنہ ووضع مرفقہ الیمنے علی فخذہ الیمنے وعقد اصابعہ وجعل حلقۃ بالابہام والوسطے ثم جعل یدعو بالاخری رواہ ابو علی وفی روایۃ وقبض اثنین وحلق حلقۃ فی الثالثۃ وعن ابی حمید الساعدی رضی اللہ عنہ قال انا اعلمکم بصلوۃ رسول اللہ علیہ السلام فذکر حدیثا طویلا وفیہ ووضع کفہ الیمنے علی رکبتہ الیمنے وکفہ الیسری علی رکبتہ الیسری واشار باصبعہ رواہ ابو داود وعنہ کان رسول اللہ علیہ السلام اذا جلس فی الصلوۃ فی الرکعتین الاولین نصب قدمہ الیمنے وافترش الیسری واشار باصبعہ التی تلی الابہام واذا جلس فی الاخرتین افضے بمقعدتہ الارض ونصب الیمنے رواہ عبد الرزاق وعن عاصم بن کلیب عن ابیہ عن جدہ رض قال دخلت علی رسول اللہ علیہ السلام ہو یصلے قد وضع یدہ الیسری علی فخذہ الیسری ووضع یدہ الیمنے علی فخذہ الیمنے وقبض اصابعہ وبسط السبابۃ وہو یقول یا مقلب القلوب ثبت قلبی علی دینک رواہ الترمذی وروی ابو یعلی نحوہ وقال وفیہ دلیل علی بسط السبابۃ حین یشیر بہا وعن بشیرۃ الخزاعی رض قال رایت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واضعا ذراعہ الیمنی علی فخذہ الیمنے فی الصلوۃ یشیر باصبعہ وعنہ رض قال رایت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واضعا ذراعہ الیمنے علی فخذہ الیمنے رافعا اصبعہ السبابۃ قد حنا منا رواہ ابو داود والنسائی وعن امامۃ بن حارثۃ رض قال رایت النبی علیہ السلام واضعا یدہ الیمنی علی فخذہ یشیر باصبعہ رواہ الطبرانی فی الکبیر وعن جناب الانصاری رض قال کان رسول اللہ علیہ السلام اذا جلس

وعلی عباد الله الصالحین یعنی نگاه داشتند لفظی را که از رسول خدا آمده تعلیم کرده مر صحابه را و صاحب مواهب لدنیه بر طریقه اهل معرفت گفته که مصلیان چون با التحیات استفتاح باب ملکوت کردند اذن کرده شد مر ایشان را بدخول در حریم حرم عزت الهی تبارک و تعالی پس روشن گشت دیده بصیرت ایشان و آگاه شدند و دیافتند که آن بوساطة نبی الرحمة و برکت متابعة اوست پس حاضر یافتند حبیب را در حرم حبیب پس اقبال کردند بروی

فی حق العموم وانما یذم بالسنة الیهم لعوج فی قصدهم وفساد نیتهم والخلق من جملة شابر والنسک وسمته وعبادة الصالحین انتهی فان قیل قد ذکر وامثل هذا التعلیل فی لبس الخاتم وهو ان السنة فی الیمین والاولی لبسه فی الیسار فی هذا الزمان لان الختم فی الیمین صار من شعار اهل الرفض اجیب بان هذا لیس من ذلک الفعل لان السنة فی لبس الخاتم التخییر بین والیسار فباختیار الیسار لا یفوت سنة مع حصول الاحتراز عن التشبیه بخلاف المتنازع فیه فان فیه تفویت السنة بالکلیة ولئن اسلم فهو قول البعض لا الکل اعنی فی اختیار الیسار علی انه یقال ان اهل البدعة لا یقولون بالاشارة اصلا فصار التعلیل راسا والجواب عن الثالث انه تعارض الفتوی بالفتوی وبالصحیح والاصح بالاصح وبقی معناه من البراهین المرجحة والاحادیث المصححة ما لیس معهم فانه لیس لهم نص صریح ولا حدیث صحیح بل ولا ضعیف فی نفی الاشارة اما ما یتعلقون به فی بعض الاحادیث من التلویح والتلویح لا یقاوم التوضیح التصریح وسنذکر الاحادیث الواردة فی اثباتها قولا وفعلا فعن ابن عمر رضی الله عنهما کان رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم اذا قعد فی التشهد وضع یده الیسری علی رکبته الیسری ووضع یده الیمنی علی رکبته الیمنی وعند ثلثا وخمسین واشار باصبعه السبابة رواه مسلم والنسائی وعنه رضی الله عنه کان صلی الله علیه وآله وسلم اذا جلس فی الصلوة وضع کفه الیمنی علی فخذه الیمنی وقبض اصابعه کلها واشار باصبعه التی یلیها الابهام ووضع یده الیسری علی فخذه الیسری رواه مسلم ومالک فی الموطا وابو داود والنسائی وعن عمر رضی الله عنه ان النبی علیه السلام کان اذا جلس فی الصلوة وضع یدیه علی رکبته ورفع اصبعه الیمنی التی یلیها الابهام فدعا بها ویده الیسری علی رکبته باسطها علیها رواه مسلم والترمذی والنسائی وللنسائی عنه رضی الله عنه قلت کیف رایت رسول الله علیه السلام یفعل قال هکذا ونصب الیمنی ووضع الیسری وجعل یده الیمنی علی فخذه الیمنی ویده الیسری علی فخذه الیسری واشار بالسبابة وفی اخری نحوه وقال کیف کان یضع قال یوضع یده الیمنی علی فخذه واشار بالتی یلی الابهام فی القبلة ورمی بصره الیها ونحوها ثم قال هکذا رایت رسول الله علیه السلام یضع وعن عبد الله بن الزبیر رضی الله عنهما قال کان رسول الله علیه السلام اذا قعد یدعو وضع یده علی فخذه الیمنی ویده الیسری علی فخذه الیسری واشار باصبعه السبابة ووضع ابهامه علی اصبعه الوسطی ویلقم کفه الیسری علی رکبته قال فی المشکوة رواه مسلم وعنه رضی الله عنه صلی الله علیه وآله وسلم وضع یده الیسری

وجواب داده اند که از خصائص اوست صلی الله علیه وآله وسلم ودر حقیقت این دعای ست در نماز اگرچه بصیغه خطابست وچون در اصل که قصهٔ معراج است اینچنین واقع شده است همچنین نگاه داشته شد واین تقریر حاصل شد جواب از سوال دیگر که میگویند چیست حکمت در عدول از غیبت بخطاب بآنکه مقتضای سیاق لفظ غیب است چنانکه گویند التحیات لله والصلوات والسلام علی النبی والسلام علینا

وبه ناخذ وفی المجتبی ذکر محمد هذا قولی وقول ابیحنیفه رح وفی مختار النوازل لصاحب الهدایة الاشارة عند قوله لا اله الا الله حسن وفی الفتاوی لا اشارة فی الصلوة الا عند الشهادة فی التشهد وهو حسن وفی بعض شروح النقایة وعن اصحابنا جمیعاً انه سنة وفی تحفة الاشارة مستحسنة وهی الاصح علی ما ثبت فی الحدیث وفی الذخیرة قیل رفع سبابه الیمنی فی التشهد من السنن عند ابیحنیفه رح ومحمد رح والشافعی رح وفی ظاهر الاصول لا یرفعها وکذا روی عن ابی یوسف رح انتهی ولا یغرنک القول فی ظاهر الاصول والروایة فان الظاهر قد یکون علی خلاف ما اختاره الائمة وذلک غیر خفی علی من له فی الفن خبرة ومعرفة وفی درر البحار وشرحه ونحن لا نشیر عند التهلیل بالسبابة والفتوی ای المفتی به عندنا خلافه ای به مخالف عدم الاشارة وهو الاشارة علی کیفیة عقد ثلثة وحین کما قال الشافعی واحمد رح فی المحیط انه سنة یرفعها عند النفی ویضعها عند الاثبات وهو قول ابیحنیفه ومحمد رح وکثرت به الاخبار والآثار فالعمل به اولی ثم لما لاح لک ایها المصنف من هذه الروایات التی صرحوا فی بعضها بانه صحیح او اصح او علیه الفتوی وفی بعضها قالوا انه سنة او مستحب او حسن ثبوت الاشارة فی التشهد وقت الشهادة فلا ریب فی ان العمل به احری واولی فان قیل ما الجواب عن تعلیل المانعین بان الاشارة زیادة رفع یحتاج الیه وبان فیها تشبیها بالرفضة وبانه خلاف ظاهر الروایة المؤید الفتوی والتصحیح اجیب عن الاول بالمنع عن اطلاق الزیادة علیها لان الامر المطلوب شرعا لا یسمی زیادة ممنوعة وهذا الامر قد ثبت طلبه وهدبه شرعاً لما نذکره من الاحادیث والآثار والروایات بالاکثار وعن الثانی بان التشبه باهل البدعة الممنوع انما یکون بشیء ابتدعوه او یکون مختصا بهم وشعارهم اما غیره یکون مسنونا او مندوبا مستحسنا شرعا فلا اعتبار للتشبه بهم ولو اعتبر ذلک یلزم ترک کثیر من السنن والمندوبات لانهم یشارکون اهل السنة فی کثیر من اعمال العبادات وکذا العادات وهذا لا یقول به قائل والشیء اذا کان محمودا فی نفسه لا یصیر مذموما لکونه سمة لاهل الورع یؤید ذلک ما ذکر الشیخ الامام التوربشتی فی شرح المصابیح عند شرح حدیث فی اهل البدعة قالوا یا رسول الله باسماهم قال الحلق ای بهذه البناء اما التعریف مبالغتهم فی الحلق او لاکثارهم منه قد حدث به بنیها علی عمارتهم وتوفیقا علی شعارهم الظاهر ولیس فی ذلک ما یدل علی الوضع ممن یتخذ الحلق والی فقد وضعهم کثرة الصلوة والصیام کما وضعهم بالتحلیق والشیء اذا کان محمودا فی نفسه لا یصیر مذموما باستنان من یستن به بین اهل الزیغ

ابهام و وسطے روایت کرده اند و شیخ امام عالم عامل اجل علی متقی رحمة الله علیه درین باب رساله جمع کرده
و روایات فقهیه از مذهب حنفی باختلافے که در انهاست ذکر کرده و احادیث صحیحه آورده جانب عقد و اشارت
را راجح ساخته ست و آن رساله را در شرحین مشکات و شرح سفر السعادت ترجمه کرده ایم و بالله التوفیق و در
خطاب السلام علیک ایها النبی دو سوال کرده اند یکی آنکه خطاب کردن به بشر در نماز منهی عنه است و مفسد است

بسم الله الرحمن الرحیم اللهم ارنا الحق حقا وارزقنا اتباعه وارنا الباطل باطلا وارزقنا اجتنابه اعلم ان مشائخنا رح یختلفون فی
اثبات الاشارة بالمسبحة فی التشهد وقت التهلیل ذهب کثیر منهم الی انه لا یشیر قال فی المنیة والواقعات والتجنیس ومختار النوازل
والمضمرات والولوالجی والفتاوی الکبری وعلیه الفتوی والخلاصة وخزانة المفتیین وهو المختار وفی الاخیرة وهو ظاهر الروایة
وعللوا ذلک بان فیها زیادة رفع یحتاج الیها فیکون الترک اولی لان مبنی الصلوة علی الوقار والسکینة وبان فیها ملاقة الرفضة
فکان ترکه اولی تحقیقا لمخالفة وذهب آخرون منهم الی انه مستحب وحسن وسنة وغیر ذلک من الالفاظ الدالة علی الرجحان وهذا
هو المروی عن الائمة الثلثة وهو مذهب مالک والشافعی واحمد وغیرهم من ائمة الاعصار والامصار وبه ورد صحاح الاخبار
والآثار وقد نص علیه مشائخنا المتقدمون منهم والمتاخرون قال الشیخ العلامة المحقق ابن الهمام فی شرح الهدایة ان المروی
عن محمد رح فی کیفیة الاشارة انه قال یقبض خنصره والتی تلیها ویخلق الوسطی والابهام ویقیم المسبحة وکذا عن ابی یوسف رح
فی الامالی وهذا فرع تصحیح الاشارة وعن کثیر من المشائخ لا یشیر اصلا وهو خلاف الروایة والدرایة فعن محمد رح ان ما
ذکره فی کیفیة الاشارة بما نقلنا قول ابی حنیفة رح وکره ان یشیر بمسبحة وعن الحلوانی یقیم الاصبع عند قوله الا الله ویضعها عند
الا الله لیکون الرفع للنفی والوضع للاثبات انتهی وقال السغناقی وقد نص محمد رح علی هذا یعنی الاشارة بالمسبحة فی کتاب
المسبحة وروی فیه حدیثا عن النبی صلی الله علیه وآله وسلم انه کان یفعل ذلک ثم قال نحن نصنع بصنع رسول الله صلی الله
علیه وآله وسلم ونأخذ بفعله وهو قول ابی حنیفة رح وقولها ثم ذکر کیفیة الاشارة کما ذکره المحقق ابن الهمام فی شرحه للهدایة
عن محمد رح واسند ایضا الی ابی جعفر الهندوانی وقال الحافظ عبد القادر عن الشیخ محی الدین النووی وروی البیهقی وابن
ماجه باسناد صحیح ان النبی علیه السلام عقد الخنصر والبنصر ثم خلق الوسطی بالابهام وفی الخانیة الاشارة عند قوله لا اله الا الله
حسن لا خلاف فیه قال ابو یوسف رح یعقد الخنصر والبنصر ویخلق الوسطی بالابهام ویشیر بالسبابة وروی ذلک عن ابی یوسف رح
فی الایلاء ابن امیر الحاج فی شرحه للمنیة وفی الزاهدی اتفق الروایات من اصحابنا انه سنة وکذا عن المذهبین والکوفیین
وکثرت به الاخبار والآثار فکان العمل بها اولی ونقل السروجی عن صاحب الحاوی وتنبیه المفتی والاجناس والواقعات
عن اصحابنا ان یعقد الخنصر والبنصر ویخلق الوسطی والابهام وهذا هو الذی ذکره محمد فی الموطا وقال هو قول ابی حنیفة رح

بر اصبع وسطے و این نیز در حدیث مسلم از عبد اللہ بن الزبیر آمدہ و ہمچنین ست مختار در مذہب احمد و شافعی در قول قدیم و نزد مالک قبض جمیع اصابع یدیمنی و بسط سبابہ و تحریک آن و مر شافعیہ را در کیفیت تحلیق وجہی دیگر ہست و آن وضع انملہ وسطے میان عقدتین ابہام و انگشت مسبحہ را در کلمہ شہادت برداشتن و وقت اشارت نزد بعضے وقت تلفظ الا اللہ است و پیش بعضے نزد اتمام آن وقت تلفظ بکلمہ اللہ و مشہور آنست کہ نزد نفی انگشت بردارد و نزد اثبات بنہد و باید کہ اشارت بجانب فوق نیفتد تا موہم بحبت نشود و باید دانست کہ عقد اصابع یدیمنی بر کیفیت مذکورہ و اشارت بسبابہ در احادیث صحاح واقع شدہ و در جامع الاصول از کتب ستہ در ینباب احادیث بسیار آوردہ است و در بعضے احادیث ذکر عقد است با اشارت و در بعضے ذکر اشارت فقط و ہمین ست مذہب ائمہ حدیث و فقہای مجتہدین و کثیری از صحابہ و تابعین و گفتہ اند کہ حق آنست کہ مذہب امام ابو حنیفہ و صاحبیہ نیز ہمین است و متقدمین علمای حنفیہ تصریح کردہ اند بآن و لیکن در متاخرین ایشان خلافی در میان آمدہ است و ما اگر احادیث را بتمام ذکر کنیم سخن بتطویل انجامد بحمد اللہ کہ در مواضع خود مذکور شد سخن از علمای مذہب بیارم تا سود دہد افتد و شمنی گوید امام ابی یوسف در امالی خود ذکر کردہ کہ قبض کند خنصر و انگشتے را کہ متصل است بآن و حلقہ کند وسطے و ابہام را و اشارت کند بسبابہ و امام محمد گفتہ کہ رسول خدا صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم اشارت میکرد و آنچہ آنحضرت کردہ ما نیز کنیم و ہمین است قول ابو حنیفہ و ہم شمنی از ظہیریہ آوردہ کہ چون شروع کرد مصلے در تشہد پس سید بقول اشہد ان لا الہ الا اللہ آیا اشارت کند بسبابہ یمنی یا نہ اختلاف کردہ اند مشائخ در وی بیشتر چگونہ کند نزد اشارت محکی از فقیہ ابو جعفر آنست کہ قبض کند خنصر و بنصر را و تحلیق کند وسطے را با ابہام و اشارت کند بسبابہ و در منیۃ المفتی ذکر کردہ کہ مکروہ است اشارت انتہی و در حواشی ہدایہ از کفایہ مینویسد کہ در محیط گفتہ است کہ بعضے گفتہ اند رفع سبابہ یمنی در تشہد از سنن است نزد ابو حنیفہ و محمد رحمہما اللہ و ہمچنین مروی است از ابی یوسف و علامہ نجم الدین زاہر گفتہ چون متفق است روایات از اصحاب ما جمیعا در بودن اشارت سنۃ واز کوفیان و مدنیان ہمچنین آمدہ و کثیرہ است اخبار و آثار دران لاجرم عمل بآن اولی باشد انتہی و شارح وقایہ گفتہ کہ عقد و اشارت از اصحاب ما آمدہ انتہی و خالی از غرابتی نیست آنچہ در ہدایہ در باب بسط اصابع و نفی عقد میگوید کہ آن روایتست در حدیث وائل بن حجر و حال آنکہ در کتب احادیث ابو داؤد و نسائی و دارمی و ابو یعلی و عبد الرزاق بار وایات متعددہ از وائل اشارت تا تحلیق

حجر آورده که دیدم پیغمبر خدا را صلے الله علیه وآله وسلم که بر میخاست بر کفتین و اعتماد میکرد بر فخذین و هم ابوداؤد
از ابن عمرؓ آورده که حضرت رسول صلی الله علیه وآله وسلم نهی کرد که اعتماد کند مرد بر دو دست و بر خیزد و نزد امام
مالک جلسه استراحت نیست اما وقت برخاستن اعتماد بدو زمین میکند و نزد ما نیز بحکم ضرورت و زیادت مشقت
نزد کبر سن و ضعف بدن جائز است **وصل** وچون در تشهد نشستے پای چپ افرش کردی و بران نشستی و
پای راست نصب کردی و قول امام ابوحنیفه اینست و نزد امام شافعی همچنین ست در قعده اولی و این را
افتراش گویند و ثانیه تورک و مذهب ایشان آنست که هر که تشهد که بعد از ان تشهد نیست خواه همین یک تشهد
باشد چنانکه در نماز فجر و خواه دو تشهد چنانکه در غیر نماز فجر تورک کند صورت وی چنانکه در حاوی که کتاب مشهور
در فقه شافعی است گفته بر آوردن و دو پای از جانب یمین با القای آنها بر عادت افتراش و تمکین مقعده
زمین است و دلیل ایشان حدیث ابی حمید ساعدی است که نزد جماعه از صحابه گفت من واناترم بنماز رسول الله
صلے الله علیه وآله وسلم و نزد امام مالک تورک است در هر دو جا و نزد امام احمد در نمازی که دو تشهد ست
در تشهد اخیر تورک کند زیرا که مصلے در تشهد اولی مستعد و مهیی حرکت است و حرکت و قیام از هیئت افتراش
آسانتر است و بعد از جلسه اخیر عملی نیست پس تورک که است سکون و استقرار است مناسب آن باشد و اینهمه
امام درین مسئله بر چهار قول مختلف افتاده اند و حجت امام ابوحنیفه آنست که گفته اند که در حدیث مسلم از
عائشه و در احادیث دیگر نیز طریق افتراش مطلق آمده که سنة در تشهد اینست و نشستن آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم اینچنین بود بی تقیید به تشهد اولی یا اخیره و نیز مشقت در نیصورت بیشتر است و افضل
الاعمال آخرها و در بعضے احادیث دیگر نیز ذکر طریقهٔ افتراش مطلق آمده و در بعضے احادیث که ذکر طریقهٔ تورک
آمده در تشهد اخیر ایشان آنرا حمل کنند بر حالت عذر یا کبر سن یا طول ادعیه دران چه در طریقهٔ تورک مشقت
کمتر بود و تواند که از آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم در احیان مختلفه هر یکی ازین طرق بوجود آمده باشد چنانکه

مثل آن در اعمال سنن و نوافل واقع شده است و یکی از صحابه گفته است الحمد لله الذی جعل فی الامر سعة
وچون تشهد خواندی هر دو دست را بر هر دو ران نهادی و در دست راست عقد و اشارت کردی و دست چپ
عقد پنجاه و سه و صورتش آنست که انگشتان را قبض کند مگر مسبحه را که او را بسط کند و طرف ابهام نزدا سفل
مسبحه بجانب کف دست بنهد اینچنین تفسیر کرده علماء شافعیه عقد پنجاه و سه را و سند ایشان حدیث ابن عمر است
که مسلم آورده و نزد ابوحنیفه عقد تسعین و صورتش قبض خنصر و بنصر و بسط مسبحه و وضع ابهام است

رسل کہ پاکتر از ہمہ پاکان و معصوم تر از ہمہ معصومان است و ہر چہ ہست از بودہ و نابودہ ہمہ را بوی بخشیدہ اند
و آمرزیدہ اینچنین میگوید و میکند دیگر چہ توان گفت و وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مامور است باستغفار قولہ
تعالی واستغفر لذنبک وللمومنین والمومنات واستغفار کار تمامۂ عارفان انبیا و اولیا را از اول تا آخر از آدم
تا این دم شاعر حرفی بزبان مجاز گفتہ بر قیاس آن در حقیقت نیز تصور توان کرد بیت دیدم کہ خاطرش
زمن آزار میکشد ۔ کردم از و قبول گناہ نبودہ را ۔ آزار خاطر در اینجا کنایہ از توہم دعوی ہستی و پاکی توان
داشت و وجود ک ذنبک کنایہ ازان است و غفر بمعنی ستر است و از عارفان کسی گفتہ است بیت از
خدا خواہند سر ذات خود در ذات او ۔ این بود ساعت بساعت سر استغفارشان ۔ کنایت از فنای الہ
داشتہ سخن اینجا بیرون از اصطلاح علم و زبان وقت رفت کہ وضع آن کتاب و عقد بر نیصورت واقع
است و تا میرود دراز تر میگردد اللہم اغفرلی و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بعد از تشہد سلام میداد در
جانب یمین و یسار چنانکہ دیدہ میشد سفیدی رخسار مبارک وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سیفرمود السلام علیکم
ورحمۃ اللہ وبرکاتہ و مخاطب بوی ملائکہ و قوم را میداشت و این یکی از وجوہ فضیلت قیام در جانب یمین است
کہ بعد از نزول از معارج قرب و رجوع از مشہد انوار و دنو کہ نماز است اول نظر براہل اینجانب می افتاد و ودو
سلام دادن را نیز دائمی آنحضرت بود صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ پانزدہ نفر از مشاہیر صحابہ و عظمای ایشان آنرا
روایت کردہ اند و ہمین ست مذہب ابوحنیفہ و شافعی و ائمہ دیگر الا امام مالک رحمۃ اللہ علیہم اجمعین کہ نزد وے
یک سلام است مقابل وجہ و حدیثی کہ در ینباب روایت کردہ است صحیح نیست و اگر احیانا بود در نماز شب
بود چنانکہ عائشہ رضی اللہ عنہا میگوید آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ یک سلام میداد برای بیدار کردن
ما گفتہ اند کہ این حدیث معلل ست و اگر معلل نباشد این عبارت صریح نیست در اینکہ سلام دیگر نمیدادہ و ازان
ساکت است شاید کہ سلام دیگر نیز باشد کہ بدان رفع صوت نکردی کہ مقصود ازان ایقاظ اہل بیت بودی
و از نجا ظاہر شد وجہ آنکہ از امام احمد منقولست کہ وی تسلیم واحد را تاویل کردہ کہ معنی وی آنست کہ بہر
تسلیم واحد میکرد از برای اعلام و سلام دوم را آہستہ میگفت و بعضے گفتہ اند کہ مراد از مقابل وجہ آنست
کہ ابتدا بسلام از جانب قبلہ کردی بعد ازان التفات کردی بہ یمین و یسار کہ بدان نہ رفع صوت کردی
و در باب یک سلام از سہل بن سعد نیز حدیثی آمدہ کہ مطعون ست نزد محدثین و از شافعی نیز نقل کردہ اند کہ
صلے مخیرست اگر خواہد یک سلام گوید و اگر خواہد دو سلام و در نماز التفات نکردی و صحابہ را نیز ازان منع کردی

کرده میشود بروی وجزم کرده است ابن عبد البر که از مشاهیر محدثین است وگفته که روایتیست مرجیح یکی راچون ذکر کرده شود نبی صلی الله علیه وآله وسلم که بگوید رحمة الله زیرا که آنحضرت من صلی علی گفته است نه من ترحم علی امن دعای اگرچه معنی صلوة رحمت است ولیکن مخصوص گردانیده است بآن لفظ تعظیما له پس عدول کرده نشود ازان بروی لفظ دیگر وقاضی عیاض از جمهور علما جواز آنرا نقل کرده وقرطبی گفته صحیح همین است از جهت ورود احادیث بدان وخود در تشهد آمده السلام علیک ایها النبی ورحمة الله وحق آنست که انکار رخصوص این لفظ راست که اللهم ارحم وترحم الی آخره نه نسبت رحمت واطلاق آن بر آنحضرت رسول صلی الله علیه وآله وسلم والله اعلم وآنحضرت بعد از درود دعا می کرد ومشهور درینجا این دعاست که از عائشه رضی الله عنها آمده اللهم انی اعوذبک من عذاب القبر واعوذبک من فتنة المسیح الدجال واعوذبک من فتنة المحیا وفتنة الممات اللهم انی اعوذبک من المأثم والمغرم ودر حدیث ابی هریره وابن عباس رضی الله عنهما اللهم انی اعوذبک من عذاب جهنم نیز واقع شده وگفت ابن عباس رض تعلیم میکرد آنحضرت این دعا را چنانکه تعلیم میکرد سوره از قرآنرا واز ابی بکر صدیق رضی الله عنه آمده که گفت گفتم یارسول الله بیاموز مرا دعای که بخوانم آنرا در نماز خود فرمود آنحضرت بگو اللهم انی ظلمت نفسی ظلما کثیرا ولا یغفر الذنوب الا انت فاغفرلی مغفرة من عندک وارحمنی انک انت الغفور الرحیم واز علی مرتضی رضی الله عنه آمده میفرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم ومابین تشهد وتسلیم اللهم اغفرلی ما قدمت وما اخرت وما اسررت وما اعلنت وما اسرفت وما انت اعلم به منی انت المقدم وانت المؤخر لا اله الا انت ودر حدیث دیگر این دعا بعد از فراغ از سلام آمده وتواند که در هر دو محل بعد از سلام وپیش از سلام میخوانده باشد ودر صدد وراین ادعیه وامثال آن که دران طلب مغفرت ذنوب واستعاذه از عذاب قبر وعذاب جهنم وفتنه دجال ومانند آن از آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم واقع است اشکال کرده اند که آنحضرت مغفور ومعصوم است دیگر طلب مغفرت واستعاذه چه معنی دارد وجواب گفته اند که مقصود تعلیم امت است یا سوال برای ایشان است ومعنی آنست که اعوذبک لامتی یا سلوک طریق تذلل واظهار عبودیت والتزام خوف الهی واعظام او وافتقار بسوی اوست تعالی وتقدس وبرین نهج است حال مقربان درگاه که همیشه در خوف وخشیت وتضرع وزاری اند حال معصومان امنیت از دیگران چه گوید همیشه استعاذه میکنند واستغفار مینمایند تصور عظمت الهی وهیبت درگاه لاابالی غرور علا برین میدارد وباچیزی مناسب حال خود می یابند که ازا داخل تقصیرات میدارند وگناه نام میکنند حقیقت سید

پس آنحضرت دعا کرد ببرکت چنانکه تمامهٔ لشکر پر کردند ظرفها را از آن و این در غزوهٔ تبوک بود که هفتاد هزار
کس همراه بودند پس فرمود آنحضرت اشهد ان لا اله الا الله و انی رسول الله و در قول آنحضرت صلی الله علیه و آله
وسلم علینا و علی عباد الله الصالحین تنبیه است مر امت را که نصیبی از صلاح داشته باشند تا به تسلیم آنحضرت
و تمامهٔ خلائق در صلوات مشرف و محفوظ باشند و ازین فضل عظیم محروم نگردند و ازینجا لازم می آید که در نماز
چنانکه حق خداست عز و جل حق مسلمانان نیز هست و کسیکه ترک کرد نماز را اخلال کرد بحقوق تمامهٔ مومنین
از آنها که گذشته اند و آنها که بیایند تا روز قیامت از جهت وجوب قول السلام علینا و علی عباد الله الصالحین و
کلام در وجوب صلوة بر آنحضرت در تشهد اخیر نزد شافعی و سنیت آن نزد حنفیه سابقا در محل خود گذشت و
نزد طبرانی و ابن ماجه و دار قطنی از سهل بن سعد آمده که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم فرمود نیست نماز مر کسی
را که درود نفرستد بر پیغمبر خود و نزد دار قطنی از ابی مسعود انصاری آمده که رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود
کسیکه بگذارد نمازی که صلوة نفرستد در وی بر من و بر اهل بیت من قبول کرده نشود از وی و در صیغهٔ صلوة
روایات متعدده آمده و کافی است همین مقدار که بگوید اللهم صل علی محمد و علی آل محمد کما صلیت علی ابراهیم
و علی آل ابراهیم انک حمید مجید و بارک علی محمد و علی آل محمد کما بارکت علی ابراهیم و علی آل ابراهیم انک حمید مجید
کذا اسمعت من بعض المشائخ و در آخر حدیث ابن مسعود فی العالمین انک حمید مجید آمده و اگر این را هم گوید
بهتر و در بعضی روایات وارحم و ترحم کما رحمت و ترحمت آمده قاضی ابوبکر ابن العربی از مالکیه و صیدلانی از
شافعیه انکار کرده صحت آنرا و از قبیل بدعت داشته و گفته اند که آنحضرت تعلیم کرد صحابه را کیفیت صلوة
بوجهی پس زیاده کردن برای استدراک است بروی صلی الله علیه و آله وسلم و در مواهب از ذخیره که از کتب حنفیه
است نقل کرده که مکروه هست زیرا که موهم نقص است چه رحمت و ترحم غالب در کردن چیزی میگویند که ملامت

سلمنا ان لهم روایة عن ابی حنیفة او ابی یوسف او محمد او عنهما او عنهم جمیعا لکن الروایة المشهورة المؤیدة بالاحادیث الصحاح و آثار الصحابة
احق بالاخذ و الفتوی من الروایة الشاذة المخالفة حاشیه بر عبارت محقق ابن الهمام و تصنیف علیم الله بن عبد الرزاق المکی الحنفی رحمهما الله و لا یشیر بسبابة
عند الشهادة و علیه الفتوی کما فی الولوالجیة التجنیس و عمدة المفتی و عامة الفتاوی لکن المعتمد ما صححه الشراح و لا سیما المتاخرون کالکمال و الحلبی و البیهقی و الباقانی
و شیخ الاسلام الجد و غیرهم انه یشیر بفعله علیه الصلوة و السلام و النبوة لمحمد و الامام بل فی خاتمین درر البحار و شرحه غرر الاذکار المفتی به عند لانه یشیر باصابعه
کلها و فی الشرنبلالیة عن البرهان الصحیح انه یشیر بمسبحة وحدها رفعها عند النفی و یضعها عند الاثبات فاحترزنا بالصحیح کما قیل لا یشیر لانه
خلاف الدرایة و الروایة و لقولنا بالمسبحة عما قیل یعقد عند الاشارة انتهی و فی العینی عن التحفة الاصح انها مستحبة فی المحیط سنة در المختار مع سنة

ورحمة الله وبركاته ودر بعضی روایات آمده که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در تشهد میفرمود اشهد ان لا اله الا الله واشهد انی رسول الله رافعی که از ائمه مذهب شافعیه است این را گفته ولیکن روایت آن تصریح نشده نعم در صحیح ثابت شده که در وقت ظهور معجزه گاهی فرمودی اشهد انی رسول الله در صحیح بخاری در باب معجزات آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم آورده که در سفری توشهای قوم سبک گشت وسپری شد

فی آخر صلوة یشیر باصبعه السبابة رواه الطبرانی فی الکبیر رواته ثقات وعن ابی عمر رض قال قال رسول الله علیه السلام اذا کان احدکم فی المسجد فلا یسمع احدا صوته ویشیر باصبعه الی ربه تبارک وتعالی رواه الطبرانی وعن ابی هریرة رض قال قال رسول الله علیه السلام ان حرزمین سبعین حریز النبوة تاخیر السجود وتبکیر الافطار واشاره باصبعه فی الصلوة رواه عبد الرزاق وعن نافع قال کان عبد الله بن عمر رض اذا جلس فی الصلوة وضع یدیه علی رکبته واشار باصبعه واتبعه بصره ثم قال قال رسول الله علیه السلام هی اشد علی الشیطان من الحدید یعنی السبابة رواه احمد وعن ابن التیمی قال سئل ابن عباس رض عن تحریک الرجل اصبعه فی الصلوة فقال ذلک الاخلاص رواه عبد الرزاق وعن معاذ بن جبل رض کان اذا جلس فی آخر صلوة اعتمد یده الیسری علی فخذه الیسری ویده الیمنی ویشیر باصبعه اذا دعا رواه الطبرانی فی الکبیر وعن بشیر بن عراب انه سمع ان عمر رض یقول رفعکم ایدیکم فی الصلوة لبدعة والله ما زاد رسول الله علیه وآله السلام علی هذا یعنی الاشارة باصبعه رواه ابن منبه الحمد لله علی الاتمام والصلوة والسلام علی خیر الانام علی الاتمام خاطر رساله شیخ علی متقی اما قوله خلاف الروایة فلانه لم یرد فی شیء من کتب الحدیث لا من حدیث صحیح ولا عن ضعیف ما یکون فیها ایماء الی منعها فضلا عن التصریح والدلالة ایضا لم یثبت روایة عن امام ابی حنیفة ولا عن محمد ولا عن ابی یوسف رح بدون ان الاشارة سنة کما قال الامام الزاهدی انه اتفقت الروایات عن اصحابنا انها سنة واما قوله خلاف الدرایة فلانه ما رأینا لاصحاب المنع متمسکا الا قولهم انه فعل کثیر ولا یشک من له فکر سائم انه لیس کل کثیر فعلا فاوصافی الصلوة کیف والصلوة انما هی افعال مخصوصة منها فروض وواجبات ومنها سنن ومستحبات وانما یقدح فیها ما یکون منافیا للصلوة والعاملون بالرفع انما یدعون السنیة فکیف یکون قادحا فی الصلوة الا تری رفع الیدین جمیعا فی السجدة من الارض ثم وضعهما علی الفخذین ثم رفعهما عنهما ووضعهما علی الارض وکذا رفع الیدین فی الوتر اکثر من رفع السبابة موحدا وهی من سنن الصلوة فما قولکم ایها العلماء المتحلون بالانصاف اجرکم الله تعالی فیما اذا اتفق الامام ابو حنیفة وصاحباه رح علی سنیته قولا واحدا وکانت الاخبار الواردة فی هذا الباب صحاحها وحسانها ضعافها کلها یشهد بحقیقته ثم آثار الصحابة واعمالهم یؤیده وبعض المجتهدین فی مذهب الامام اذا حکم ببطلان ذلک الامر وعدم جوازه اعتمادا دلیل اوهن من نسج العنکبوت کما تقدم ولم یکن شیء من الاحادیث لا حسن ولا ضعیف یکون فیه الماء الی ذلک فهل یقبل اجتهاده ویؤخذه ویترک ذلک المؤید المتفق علیه

وگفتند السلام علیک ایہا النبی ورحمۃ اللہ وبرکاتہ انتہی وبعضے از ارباب تحقیق گفتہ اند این خطاب باعتبار سریان حقیقت محمدی است در ذرات موجودات وحضور اوست در باطن عبد وانکشاف اینحال است در وقت صلوۃ کہ افضل حالات واقرب مقاماتست ہذا وکرمانی در شرح صحیح بخاری گفتہ کہ این در زمان حضور و حیات آن سرور بود صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم وصحابہ بعد ازان اینچنین سلام میفرستادند کہ السلام علی النبی

علی رکبتہ الیسری ووضع یدہ الیمنے علی فخذہ الیمنے واشار باصبعہ قال رأیتہ یدعو انا عبد ابوا حد واشار بالسبابۃ رواہ ابوداؤد و عن ابن النبی علیہ السلام کان یشیر باصبعہ اذا دعاہ لایحرکہا فی روایۃ انہ رای النبی علیہ السلام یدعو کذلک ویتجاہل النبی علیہ السلام یدہ الیسری علی فخذہ الیسری زاد فی روایۃ لایخلو بصرہ اشارہ رواہ ابوداؤد والنسائی وللنسائی عنہ کان رسول اللہ علیہ السلام اذا جلس فی التشہد او فی الاربع یضع یدیہ علی رکبتہ ثم اشار باصبعہ وعن وائل بن حجر رضہ انہ رای النبی علیہ السلام جلس فی الصلوۃ فافترش رجلہ ووضع ذراعیہ علی فخذیہ واشار بالسبابۃ یدعو رواہ النسائی وعنہ ووضع یدہ الیسری ووضع مرفقہ الیمنے علی فخذہ الیمنے وقبض مشبکین وحلق حلقۃ ثم رفع اصبعہ قراتہ یحرکہا یدعو بہا رواہ ابوداؤد والنسائی والدارمی وفی روایۃ لابی داؤد والنسائی وحلق حلقۃ وروایت یقول ہکذا حلق الابہام والوسطے واشار بالسبابۃ وعنہ ثم وضع یدہ الیسری علی رکبتہ الیسری ووضع ذراعہ الیمنے علی فخذہ الیمنے ثم اشارہ بالسبابۃ ووضع الابہام علی الوسطے حلق بہا وقبض سائر اصابعہ رواہ عبد الرزاق وعنہ ووضع مرفقہ الیمنے علی فخذہ الیمنے وعقد اصابعہ وحبل حلقۃ بالابہام والوسطے ثم حبل یدعو بالاخری رواہ ابو علی وفی روایۃ لہ وقبض اثنین وحلق حلقۃ فی الثالثۃ وعن ابی حمید الساعدی رضی اللہ عنہ قال انا اعلمکم بصلوۃ رسول اللہ علیہ السلام فذکر حدیثا طویلا وفیہ ووضع کفہ الیمنے علی رکبتہ الیمنے وکفہ الیسری علی رکبتہ الیسری واشار باصبعہ رواہ ابوداؤد وعنہ کان رسول اللہ علیہ السلام اذا جلس فی الصلوۃ فی الرکعتین الاولین نصب قدمہ الیمنے وافترش الیسری واشار باصبعہ التی تلی الابہام واذا جلس فی الاخرتین افضے بمقعدتہ الارض ونصب الیمنے رواہ عبد الرزاق وعن عاصم بن کلیب عن ابیہ عن جدہ قال دخلت علی رسول اللہ علیہ السلام ہو یصلے قد وضع یدہ الیسری علی فخذہ الیسری ووضع یدہ الیمنے علی فخذہ الیمنے وقبض اصابعہ وبسط السبابۃ وہو یقول یا مقلب القلوب ثبت قلبی علی دینک رواہ الترمذی وروی ابو یعلی نحوہ وقال وفیہ دلیل علی بسط السبابۃ حین یشیر بہا وعن بشیر بۃ الخزاعی رض قال رایت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واضعا ذراعہ الیمنی علی فخذہ الیمنے فی الصلوۃ یشیر باصبعہ وعنہ رض قال رایت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واضعا ذراعہ الیمنے علی فخذہ الیمنے رافعا اصبعہ السبابۃ قد حنا منا رواہ ابوداؤد والنسائی وعن امامۃ بن حارث رض قال رایت النبی علیہ السلام واضعا یدہ اماہ علی فخذہ یشیر باصبعہ رواہ الطبرانی فی الکبیر وعن جناب الانصاری رض قال کان رسول اللہ علیہ السلام اذا قعد

وعلی عباد اللہ الصالحین یعنی نگاہدارند لفظے راکہ از رسول خدا آمدہ تعلیم کردہ مر صحابہ را وصاحب مواہب لدنیہ بر طریقہ اہل معرفت گفتہ کہ مصلیان چون با التحیات استفتاح باب ملکوت کردند اذن کردہ شد والتفات بما سوا بجمال و جلال حرم عزت الٰہی تبارک وتعالی پس روشن گشت دیدۂ بصیرت ایشان و آگاہ شدند و دیدار یافتند کہ آن بواسطہ نبی الرحمۃ و برکت متابعت اوست پس حاضر یافتند حبیب اورا در حرم حبیب پس اقبال کردند بروے

فی حق العموم وانما یذم بالسنۃ الیہم یعوج فی قصدہم وفسادنیتہم والحاق من جملۃ شنابر والسنک وسمتہ وعبادۃ الصالحین انتہی فان قیل قد ذکر وشمل ہذا التفصیل فی لبس الخاتم وہو ان السنۃ فی الیمین والاولی لبسہ فی الیسار فی ہذا الزمان لان الخاتم فی الیمین صار من شعار اہل الرفض اجیب بان ہذا لیس من ذلک الفصل لان السنۃ فی لبس الخاتم التخییر بین والیسار فباختیار الیسار لا یفوت سنۃ مع حصول الاحتراز عن التشبیہ بخلاف المتنازع فیہ فان فیہ تفویت السنۃ بالکلیۃ ولئن سلم فہو قول البعض لا الکل اعنی فی اختیار الیسار علی انہ یقال ان اہل البدعۃ لا یقولون بالاستنارۃ اصلا فہذا تعلیل راسا والجواب عن الثالث انہ تعارض الفتوی بالفتوی وبالصحیح والاصح بالاصح ویبقی سعۃ من البراہین المرجحۃ والاحادیث الصحیحۃ التی سمعہم فانہ لیس لہم نص صریح ولا حدیث صحیح بل ولا ضعیف فی نفی الاشارۃ اما ما معلقون بہ فی بعض الاحادیث من التلویح والتلویح لا یقاوم التوضیح التصریح وسنذکر الاحادیث الواردۃ فی اثباتہا قولا وفعلا فعن ابن عمر رضی اللہ عنہما کان رسول اللہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم اذا قعد فی التشہد وضع یدہ الیسری علی رکبتہ الیسری ووضع یدہ الیمنی علی رکبتہ الیمنی وعقد ثلثا وخمسین وأشار باصبعہ السبابۃ رواہ مسلم والنسائی وعنہ رضی اللہ عنہ کان صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم اذا جلس فی الصلوۃ وضع کفہ الیمنی علی فخذہ الیمنی وقبض اصابعہ کلہا واشار باصبعہ التی یلیہا الابہام ووضع کفہ الیسری علی فخذہ الیسری رواہ مسلم ومالک فی الموطا وابو داؤد والنسائی وعن عمر رضی اللہ عنہ ان النبی علیہ السلام کان اذا جلس فی الصلوۃ وضع یدیہ علی رکبتہ ورفع اصبعہ الیمنی التی یلیہا الابہام فدعا بہا ویدہ الیسری علی رکبتہ باسطہا علیہا رواہ مسلم والترمذی والنسائی وللنسائی عنہ رضی اللہ عنہ قلت کیف رایت رسول اللہ علیہ السلام یفعل قال ہکذا ونصب الیمنی ووضع الیسری وجعل یدہ الیمنی علی فخذہ الیمنی ویدہ الیسری علی فخذہ الیسری واشار بالسبابۃ وفی اخری نحوہ قال کیف کان یضع قال یوضع یدہ الیمنی علی فخذہ واشار بالتی یلی الابہام فی القبلۃ ورمی ببصرہ الیہا ونحوہ ثم قال ہکذا رایت رسول اللہ علیہ السلام یضع وعن عبد اللہ بن الزبیر رضی اللہ عنہما قال کان رسول اللہ علیہ السلام اذا قعد یدعو وضع یدہ علی فخذہ الیمنی ویدہ الیسری علی فخذہ الیسری واشار باصبعہ السبابۃ ووضع ابہامہ علی اصبعہ الوسطی ویلیم کفہ الیسری علی رکبتہ قال فی المشکوۃ رواہ مسلم وعنہ رضی اللہ عنہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ووضع یدہ الیسری

وجواب داده اند کہ از خصائص اوست صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و در حقیقت این دعای ست و نماز اگرچہ بصیغہ خطابست وچون در اصل کہ قصۂ معراج است اینچنین واقع شدہ است ہمچنین نگاہداشتہ شد و باین تقریر حاصل شد جواب از سوال دیگر کہ میگویند چیست حکمت در عدول از غیبت بخطاب با نکہ مقتضای سباق لفظ غیبت است چنانکہ گویند التحیات للہ والصلوات والسلام علی النبی والسلام علینا

وبہ ناخذ وفی المجتبی ذکر محمد ہذا قولنا وقول ابی حنیفہ رح وفی مختار النوازل لصاحب الہدایۃ الاشارۃ عند قولہ لا الہ الا اللہ حسن وفی الفتاوی لا اشارۃ فی الصلوۃ الا عند الشہادۃ فی التشہد وہو حسن وفی بعض شروح النقایۃ وعن اصحابنا جمیعا انہ سنۃ وفی تحفۃ الاشارۃ مستحسنۃ وہی الاصح علی ما ثبت فی الحدیث وفی الذخیرۃ قیل رفع سبابہ الیمنی فی التشہد من السنن عند ابی حنیفہ رح ومحمد رح والشافعی رح وفی ظاہر الاصول لا یرفعہا وکذا روی عن ابی یوسف رح انتہی ولا یعزنک القول فی ظاہر الاصول والروایۃ فان الظاہر قد یکون علی خلاف ما اختارہ الائمۃ وذلک غیر خفی علی من لہ فی الفن حجرۃ ومعرفۃ وفی درر البحار وشرحہ ونحن لا نشیر عند التہلیل بالسبابۃ والفتوی ای المفتی بہ عندنا خلافہ ای بہ مخالف عدم الاشارۃ وہو الاشارۃ علی کیفیۃ عقد ثلثۃ وخمسین کما قال الشافعی واحمد رح فی المحیط انہ سنۃ یرفعہا عند النفی ویضعہا عند الاثبات وہو قول ابی حنیفہ ومحمد رح وکثرت بہ الاخبار والآثار فالعمل بہ اولی ثم لما لاح لک ایہا المصنف من ہذہ الروایات التی صرحوا فی بعضہا بانہ صحیح او اصح او علیہ الفتوی وفی بعضہا قالوا انہ سنۃ او مستحب او حسن بثبوت الاشارۃ فی التشہد وقت الشہادۃ فلا ریب فی ان العمل بہا اولی فان قیل ما الجواب عن تعلیل المانعین بان الاشارۃ زیادۃ رفض یحتاج الیہ وبان فیہا تشبیہا بالرافضۃ وبانہ خلاف ظاہر الروایۃ المؤید الفتوی والتصحیح اجیب عن الاول بالمنع عن اطلاق الزیادۃ علیہا لان الامر المطلوب شرعا لا یسمی زیادۃ ممنوعۃ وہذا الامر قد ثبت طلبہ وہو بہ شرعا کما مر ذکرہ من الاحادیث والآثار والروایات بالاکثار وعن الثانی بان التشبہ باہل البدعۃ الممنوع انما یکون بشیء ابتدعوہ او یکون مختصا بہم وشعارا لہم اما غیرہ یکون مصنونا او مندوبا مستحسنا شرعا فلا اعتبار للتشبہ بہم ولو اعتبر ذلک یلزم ترک کثیر من السنن والمندوبات لانہا یشارکون اہل السنۃ فی کثیر من اعمال العبادات وکذا العادات وہذا لا یقول بہ قائل والشیء اذا کان محمودا فی نفسہ لا یصیر مذموما لکونہ سنۃ لاہل الورع یؤید ذلک ما ذکر الشیخ الامام التورپشتی فی شرح المصابیح عند شرح حدیث فی اہل البدعۃ قالوا یا رسول اللہ ما سماہم قال الحلق ای سیماہم البناء اما التعریف بالغتہم فی الحلق او لاکثارہم منہ قد حدث بہ بینہا علی عمارتہم وتوفیقا بعلی شعارہم الظاہر ولیس فی ذلک ما یدل علی الوضع ممن یحلق اصلا والی فقد وضعہم کثیرۃ الصلوۃ والصیام کما وضعہم بالتحلیق والشیء اذا کان محمودا فی نفسہ لا یصیر مذموما باستنان من لیست من بین اہل الزیغ

ابہام و وسطے روایت کردہ اند و شیخ امام عالم عامل اجل علی متقی رحمۃ اللہ علیہ درین باب رسالہ جمع کردہ و روایات فقہیہ از مذہب حنفی با اختلافے کہ در انہاست ذکر کردہ و احادیث صحیحہ آوردہ جانب عقد و اشارت را راجح ساختہ ست و آن رسالہ را در شرحین مشکات و شرح سفر السعادت ترجمہ کردہ ایم و باللہ التوفیق و در خطاب السلام علیک ایہا النبی دو سوال کردہ اند یکی آنکہ خطاب کردن بہ بشر در نماز منہی عنہ است و مفسد

بسم اللہ الرحمن الرحیم اللہم ارنا الحق حقا وارزقنا اتباعہ وارنا الباطل باطلا وارزقنا اجتنابہ اعلم ان مشائخنا یختلفون فی اثبات الاشارۃ بالمسبحۃ وقت التشہد وقت التہلیل ذہب کثیر منہم الی انہ لا یشیر قال فی المنیۃ والواقعات والتجنیس ومختار الزوالجی والمضمرات والولوالجی والفتاوی الکبری وعلیہ الفتوی والخلاصہ وخزانۃ المفتین وہو المختار وفی الاخیرۃ وہو ظاہر الروایۃ وعللوا ذلک بان فیہا زیادۃ رفع یحتاج الیہا فیکون الترک اولی لان مبنی الصلوۃ علی الوقار والسکینۃ وبان فیہا ملاقۃ الرضیعۃ فکان ترکہ اولی تحقیقا للمخالفۃ وذہب آخرون منہم الی انہ مستحب حسن وسنۃ وغیر ذلک من الالفاظ الدالۃ علی الرجحان وہذا ہو المروی عن الائمۃ الثلثۃ وہو مذہب مالک الشافعی واحمد وغیرہم من ائمۃ الاعصار والامصار وبہ ورد صحاح الاخبار والآثار وقد نص علیہ مشائخنا المتقدمون منہم والمتاخرون قال الشیخ العلامۃ المحقق ابن الہمام فی شرح الہدایۃ الکرخی عن محمد رح فی کیفیۃ الاشارۃ انہ قال بقبض خنصرہ والتی تلیہا وتحلیق الوسطی والابہام ویقیم المسبحۃ وکذا عن ابی یوسف رح فی الامالی وہذا فرع تصحیح الاشارۃ وعن کثیر من المشائخ لا یشیر اصلا وہو خلاف الروایۃ والدرایۃ فعن محمد رح ان ما ذکرہ فی کیفیۃ الاشارۃ بانا نقول ابحنیفہ رح وکرہ ان یشیر بمسبحۃ وعن الحلوانی یقیم الاصبع عند قولہ الا اللہ ویضعہا عند الا اللہ لیکون الرفع للنفی والوضع للاثبات انتہی وقال السغناقی وقد نص محمد رح علی ہذا یعنی الاشارۃ بالمسبحۃ فی کتاب المسبحۃ وروی فیہ حدیثا عن النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انہ کان یفعل ذلک ثم قال نحن نصنع بصنع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فناخذ بفعلہ وہو قول ابحنیفہ رح وقولہا ثم ذکر کیفیۃ الاشارۃ کما ذکرہ المحقق ابن الہمام فی شرحہ للہدایۃ عن محمد رح واسند ایضا الی ابی جعفر الہندوانی وقال الحافظ عبد القادر عن الشیخ محی الدین النووی وروی البیہقی وابن ماجہ باسناد صحیح ان النبی علیہ السلام عقد الخنصر والبنصر ثم حلق الوسطی بالابہام وفی النہایۃ الاشارۃ عند قولہ لا الہ الا اللہ حسن لا خلاف فیہ قال ابو یوسف رح یعقد الخنصر والبنصر ویحلق الوسطی بالابہام ویشیر بالسبابۃ وروی ذلک عن ابی حنیفہ رح فی الایلاء ابن امیر الحاج فی شرحہ للمنیۃ وفی الزاہدی اتفق الروایات من اصحابنا انہ سنۃ وکذا عن المذہبین والکوفیین وکثرت بہ الاخبار والآثار فکان العمل بہا اولی ونقل السروجی عن صاحب الحاوی وتنبیہ المفتی والاجناس والواقعات عن اصحابنا ان یعقد الخنصر والبنصر ویحلق الوسطی والابہام وہذا ہو الذی ذکرہ محمد فی الموطا وقال ہو قول ابحنیفہ

بر اصبع وسطے و این نیز در حدیث مسلم از عبد اللہ بن الزبیر آمدہ و ہمچنین ست مختار در مذہب احمد و شافعی در قول قدیم و نزد مالک قبض جمیع اصابع یدینی و بسط سبابہ و تحریک آن و مر شافعیہ را در کیفیت تحلیق وجہی دیگر ہست و آن وضع انملہ وسطے میان عقدتین ابہام و انگشت مسبحہ را در کلمہ شہادت برداشتن و وقت اشارت نزد بعضے وقت تلفظ الا اللہ است و پیش بعضے نزد اتمام آن و وقت تلفظ بکلمہ اللہ و مشہور آنست کہ نزد نفی انگشت بردارد و نزد اثبات بنہد و باید کہ اشارت بجانب فوق بیفتد تا موہم بحبت نشود و باید دانست کہ عقد اصابع یدیمنی بر کیفیت مذکورہ و اشارت بسبابہ در احادیث صحاح واقع شدہ و در جامع الاصول از کتب ستہ در ینباب احادیث بسیار آوردہ است و در بعضے احادیث ذکر عقد است با اشارت و در بعضے ذکر اشارت فقط و ہمین ست مذہب ائمہ حدیث و فقہای مجتہدین و کثیری از صحابہ و تابعین و گفتہ اند کہ حق آنست کہ مذہب امام ابو حنیفہ و صاحبیہ نیز ہمین است و متقدمین علمای حنفیہ تصریح کردہ اند بآن و لیکن در متاخرین ایشان خلافی در میان آمدہ است و ما اگر احادیث را بتمام ذکر کنیم سخن بتطویل انجامد بحمد اللہ کہ در مواضع خود مذکور شد سخن از علمای مذہب بیارم تا سود مند افتد و شمنی گوید امام ابی یوسف در امالی خود ذکر کردہ کہ قبض کند خنصر و انگشتے را کہ متصل است بآن و حلقہ کند وسطے و ابہام را و اشارت کند بسبابہ و امام محمد گفتہ کہ رسول خدا صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم اشارت میکرد و آنچہ آنحضرت کردہ ما نیز کنیم و ہمین است قول ابو حنیفہ و ہم شمنی از ظہیریہ آوردہ کہ چون شروع کرد مصلے در تشہد پس سید بقول اشہد ان لا الہ الا اللہ آیا اشارت کند بسبابہ یمنی یا نہ اختلاف کردہ اند مشائخ در وی پستر چگونہ کند نزد اشارت محکی از فقیہ ابو جعفر آنست کہ قبض کند خنصر و بنصر را و تحلیق کند وسطے را با ابہام و اشارت کند بسبابہ و در منیۃ المفتی ذکر کردہ کہ مکروہ است اشارت انتہی و در حواشی ہدایہ از کفایہ منقول است کہ در محیط گفتہ است کہ بعضے گفتہ اند رفع سبابہ یمنی در تشہد از سنن است نزد ابو حنیفہ و محمد رحمہما اللہ و ہمچنین مروی است از ابی یوسف و علامہ نجم الدین زاہر گفتہ چون متفق است روایات از اصحاب ما جمیعا در بودن اشارت سنۃ دار کوفیان و مدنیان ہمچنین آمدہ و کثیرہ است اخبار و آثار در ان لاجرم عمل بآن اولی باشد انتہی و شارح و قایہ گفتہ کہ عقد و اشارت از اصحاب ما آمدہ انتہی و خالی از غرابتی نیست آنچہ در ہدایہ در باب بسط اصابع و نفی عقد میگوید کہ آن مروی است در حدیث وائل بن حجر و حال آنکہ در کتب احادیث ابو داؤد و نسائی و دارمی و ابو یعلی و عبد الرزاق بار وایات متعددہ از وائل اشارت تا تحلیق

حجر آورده که دیدم پیغمبر خدا را صلے الله علیه وآله وسلم که بر میخاست بر کفتین و اعتماد میکرد بر فخذین و هم ابوداود
از ابن عمر آورده که حضرت رسول صلی الله علیه وآله وسلم نهی کرد که اعتماد کند مرد بر دو دست و بر خیزد و نزد امام
مالک جلسه استراحت نیست اما وقت برخاستن اعتماد بر زمین میکنند و نزد ما نیز بحکم ضرورت و زیادت مشقت
نزد کبر سن و ضعف بدن جائز است **وصل** وچون در تشهد نشستی پای چپ افوش کردی و بران نشستی و
پای راست نصب کردی و قول امام ابوحنیفه اینست و نزد امام شافعی همچنین ست در قعده اولی و این را
افتراش گویند و ثانیه تورک و مذهب ایشان آنست که هر که تشهد که بعد از ان تشهد نیست خواه همین یک تشهد
باشد چنانکه در نماز فجر و خواه دو تشهد چنانکه در غیر نماز فجر تورک کند صورت وی چنانکه در حاوی که کتاب مشهور
در فقه شافعی است گفته بر آوردن دو پای از جانب یمین با القای آنها بر عادت افتراش و تمکین مقعده
زمین است و دلیل ایشان حدیث ابی حمید ساعدی است که نزد جماعه از صحابه گفت من داناترم بنماز رسول الله
صلے الله علیه وآله وسلم و نزد امام مالک تورک است در هر دو جا و نزد امام احمد در نمازی که دو تشهد ست
در تشهد اخیر تورک کند زیرا که مصلے در تشهد اولی مستعد و مهیی حرکت است و حرکت و قیام از هیئت افتراش
آسانتر است و بعد از جلسه اخیر عملی نیست پس تورک که است سکون و استقرار است مناسب آن باشد و ایمهٔ
امام درین مسئله بر چهار قول مختلف افتاده اند و حجت امام ابوحنیفه آنست که گفته اند که در حدیث مسلم از
عائشه و در احادیث دیگر نیز طریق افتراش مطلق آمده که سنت در تشهد اینست و نشستن آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم اینچنین بود بی تقیید به تشهد اولی یا اخیره و نیز مشقت در اینصورت بیشتر است و افضل
الاعمال آنرا ها و در بعضے احادیث دیگر نیز ذکر طریقهٔ افتراش مطلق آمده و در بعضے احادیث که ذکر طریقهٔ تورک
آمده در تشهد اخیر ایشان آنرا حمل کنند بر حالت عذر یا کبر سن یا طول او عیه دران چه در طریقهٔ تورک مشقت
کمتر بود و تواند که از آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم در احیان مختلفه هر یکی ازین طرق بوجود آمده باشد چنانکه

مثل آن در اعمال سنن و نوافل واقع شده است و یکی از صحابه گفته است الحمد لله الذی جعل فی الامر سعة
وچون تشهد خواندی هر دو دست را بر هر دو ران نهادی و دور دست راست عقد و اشارت کردی نزد شافعیه
عقد پنجاه و سه و صورتش آنست که انگشتان را قبض کند مگر مسبحه را که او را بسط کند و طرف ابهام نزد اسفل
مسبحه بجانب کف دست بنهد اینچنین تفسیر کرده علماء شافعیه عقد پنجاه و سه را و سند ایشان حدیث ابن عمر است
که مسلم آورده و نزد ابوحنیفه عقد تسعین و صورتش قبض خنصر و بنصر و بسط مسبحه و وضع ابهام است

صریح دعا منع نمایند نیز از امتثال امر بدعا فارغ و بیرون نیستند و حقیقت حامیت آنست که در نوافل بصریح دعا نیز متمثل گردد و در فرائض اقتصار بر تسبیحات و اذکار کنند و از بعضے احادیث نیز تخصیص نوافل و بصلوۃ لیل معلوم میگردد و بعضے حنفیہ این دعاہای زیادتی را حرام غیر مفسد داشتہ و عجب است کہ باوجود ورود احادیث صحیحہ در عمل آنحضرت بآن اطلاق حرام کنند و معلوم نمیشود کہ در مطلق صلوۃ حرام داشتہ فرائض و نوافل و این بغایت بعید است تا مخصوص بفرائض داشتہ و این نیز بر تقدیری ست کہ جزما معلوم شود و نوافل آمدہ و در فرائض قطعاً نیامدہ و ذلک محل تردد و چون از سجدہ دوم سر برداشتی برای رکعت دوم برخاستے و اینجا دو قول است یکی آنکہ بر زمین نشستی و ہر دو دست بر زمین نہادی پس برخاستی و این را جلسۂ استراحت گویند و اختلاف است فقہا را در حکم این جلسہ بعضے آنرا عمل بر سنت کردہ اند چنانکہ مذہب شافعی است کہ میگوید سنت آنست کہ بعد از سجدہ دوم بر زمین بنشینند نشستے سبک پس ازان برخیزند و بعضے حمل بر حاجت کنند و گویند این نشستن از جہت عذر و حاجت بود کبر سن و غیر آن و مذہب امام ابوحنیفہ و مالک و مختار در مذہب احمد ہمین است و ایشان می گویند کہ سنت نیست و تمسک امام شافعی بحدیثی است کہ بخاری و ترمذی و نسائی از مالک بن الحویرث روایت کردہ اند کہ وی دید پیغمبر را صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم چون می بود در وتر نماز یعنے در رکعت اولی و ثالثہ تامی نشست بر زمین برنمیخاست و شنمے آوردہ کہ ابن ابی شیبہ از نعمان بن ابی العباس روایت می آرد کہ گفت دریافتم بسیاری را از اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چون بر سیدانشت سر مبارک خود را از سجدہ دوم در رکعت اولی و ثالثہ بر میخواستند ہمچنانکہ بودند بی آنکہ بنشینند و از ابن مسعود و علی و عمر رضی اللہ عنہم و ابن عمر و ابن عباس و ابن الزبیر ہمچنین روایت کردہ و اینہا اکابر صحابہ اند از اصحاب حضرت رسول اللہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و سخت تر بودند در اتباع آنحضرت و ملازم تر بودند از مالک بن الحویرث کہ حرمت و در نزد آنحضرت اقامت نمود پس واجبست تقدیم آن و ابو داؤد از ابن عمر آوردہ کہ گفت نہی کرد رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ اعتماد کند مرد بر دو دست خود وقتیکہ برخیزد و در حدیث وائل آمدہ کہ چون بر سجدہ اعتماد میکرد بر فخذین و توفیق بین الاحادیث آنست کہ حمل کردہ شود حدیث مالک بن الحویرث را بر حالت کبر و ضعف و ہم بریں اند جمہور ائمہ و بدانکہ آنچہ اینجا مذکور شد خلاف در جلسۂ استراحت بود اما آنکہ وقت برخاستن اعتماد بر فخذین کند یا بر ارض بی جلسہ استراحت سنت نزد امام ابوحنیفہ و امام احمد آنست کہ ہر دو دست را بر رکبتین نہند و معتمد بر رکبتین برخیزد از جہت حدیثی کہ ابی داؤد از وائل بن

که جائز نباشد و از سرخسی آمده که هرک ترک کند اعتدال را لازم است بروی اعاده و بعضی از مشائخ گفته اند
که لازم ست و دافع از فرض ثانی است و این تقاضا میکند عدم سقوط را باول و این لازم است رکن ست
نه واجب انتهی این در تعدیل و اطمینان رکوع و سجود است و اما در قومه و جلسه میگویند که انتقال برکنی از
رکنی مقصود لذاته نبود پس رفع راس از رکوع واجب نباشد چه انتقال از ان بسجود بی رفع ممکن ست بخلاف
سر برداشتن از سجود زیرا که ممکن نیست سجده دوم بی رفع و بروایتی از ابو حنیفه سر از رکوع برداشتن فرض است
اما راست ایستادن فرض نیست و متمسک ائمه فعل آنحضرت است که دایم و مستمر درین باب بر یک نهج و بر یک
قرار بود و این حدیث بخاری و مسلم و غیرهما از ابی هریره آورده اند که اعرابی بمسجد در آمد و آنحضرت صلی الله علیه
و آله و سلم در گوشه مسجد نشسته بود پس بگذارد آن مرد دو رکعت نماز و تمام نکرد رکوع و سجود را پستر آمد و بر
حضرت سلام کرد و آنحضرت رد سلام وی کرد و فرمود اعاده کن نماز خود را که نکرده نماز را آن مرد رفت و اعاده
کرد باز بر حضرت آمد و سلام کرد باز فرمود برو اعاده کن که تو نماز نکرده سه بار همچنین کرد پس گفت آن مرد سوگند
بخدای که فرستاد ترا بحق من به ازین نمیتوانم گذارد پس بیاموز مرا ای رسول خدا که چگونه گذارم نماز را پس آنحضرت
بیان وضو و استقبال قبله قیام و قرارت کرده فرمود رکوع کن تا قرار گیری در ان پستر بردار سر خود را تا بایستی
برابر و همچنین فرمود در سجده و امام ابو حنیفه و محمد میگویند که امر این مرد باعاده صلوة بجهت آن بود تا نماز بر وجه
کراهت و نقصان واقع نشود نه از جهت بطلان و فساد و نیز اگر تعدیل فرض بودی هر آینه نگذاشتی او را
که مکرر اینچنین نماز کردی و تقریر نفرمودی او را بران تا آخر آن نماز و در آخر حدیث بروایت ابی داود و ترمذی
و نسائی واقع شده فاذا فعلت هذا فقد تمت صلوتک و اما انتقصت من هذا فانما انتقصت من صلوتک
پس تسمیه وی بنماز و وصف آن بنقصان نزد فقد تعدیل و اطمینان دلالت دارد بر عدم فرضیت آن
و الا فرمودی لذهب و بطل مثلا والله اعلم بدانکه در استفتاح صلوة چنانکه گذشت و در رکوع و سجود و
قومه و جلسه دعاها از آنحضرت ماثور شده و در سجود امر نیز واقع شده که فرمود اجتهاد کنید در دعا در حالت
سجود که سزاوار است که دعای ساجدان مستجاب گردد و نیز آمده است نزدیک بودن بنده از خدا در حال سجود
است و دعا دو نوع است دعای ثنا و تمجید و دعای طلب و سوال و گفته اند که مدح و ثنا در حضرت کریم وهاب
متضمن سوال و طلب است و بحکم من شغله ذکری عن مسئلتی اعطیته افضل ما اعطی السائلین محصل مطلوب
است و ماثور درین باب شامل هر دو نوع است و ازینجا ظاهر شد که حنفیه که در نماز اقتصار بر اذکار کنند و از

وشافعی واحمد همین ست که زانوها پیشتر نهد ومذهب مالک واوزاعی تقدیم وضع یدین است بر رکبتین
واز احمد نیز روایتی آمده وسجده بهفت عضو کردی روی ویدین ورکبتین وقدمین وبجبهه وانف هر دو کردی
ودر اکتفا بجبهه تنها وانف اقوال است نزد حنفیه ومختار بهر دو است وبرفع قدمین فاسد میشود نماز وبرفع یکقدم
مکروه کذا فی شرح ابن الهمام ودر سجده دستها را از پهلو دور داشتی چنانکه ظاهر میشد بیاض ابطین شریفین
وبازوها را وشکم را از رانها نیز دور داشتی چنانکه بزغاله از میان آن در گذشتی ودر سجده سر مبارک میان دو کتف
داشتی وقومه وجلسه نیز باندازه رکوع وسجود بود وگاهی آنقدر کردی که کسی در وهم می افتاد که مگر نماز را فراموش
کرد ودر صحیحین آمده که قیام ورکوع واعتدال وسجده وجلسه قریب از برابری بود واین محمول است بر آنکه چون
قیام طویل بودی رکوع وقومه وسجده وجلسه همه طویل بودی وچون قیام خفیف بودی همه خفیف بودی
نه آنکه این همه بمقدار قیام بودی اینچنین تاویل کرده این حدیث را واین باعتبار غالب ومعتاد است والا در بعضی
احیان چنانکه در صلوة خسوف وکسوف واحیانا در نماز تهجد رکوع وسجود وقومه وجلسه برابر می بود با قیام
واحادیث در باب اطمینان واعتدال در رکوع وسجود وقومه وجلسه بسیار وارد شده وادنی آنست که استخوان صلب
راست گرداند فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که بدترین دزدیها دزدی در نماز است گفتند یا رسول الله
دزدی در نماز چگونه باشد فرمود آنکه تمام نکند رکوع وسجود را وحذیفه رضی الله عنه مردی را دید که نماز گذارد
وتمام نکرد رکوع وسجود را چون فارغ شد آن مرد از نماز حذیفه او را نزد خود طلبید وگفت آنچه نماز بود که تو کردی
وبحقیقت نماز نکردی اگر بمیری تو بدین حال بمیری بر غیر فطرت یعنی بر غیر دینی که پیدا کرده است پروردگار تعالی
محمد را بران دین ونزد شافعی واحمد وابی یوسف تعدیل واطمینان در رکوع وسجود وقیام میان رکوع وسجود
وجلسه میان سجدتین همه فرض ست وبقول مشهور نزد امام احمد تسبیح رکوع وسجود نیز واجب است وبروایتی
فرض وبروایتی سنة ونزد امام ابوحنیفه ومحمد اطمینان در رکوع وسجود در ظاهر روایت بتخریج کرخی واجبست واجب
شود مبنیان آن سجده وبتخریج جرجانی سنة اما قومه وجلسه سنة است وبعضی مالکیه نیز برین اند وایشان میگویند
حقیقت رکوع انحنا است وحقیقت سجود نهادن جبهه بر زمین ودر مفهوم آنها اجمالی نیست تا محتاج به
بیان بود پس فرضیت متعلق بقدر ادنی بود وزیادت از باب تکمیل وتتمیم باشد که بترک آن نماز ناقص
ناتمام گردد وفاعل آن آثم وشمنی از بعضی ائمه مذهب نقل میکند که هر که ترک کند اعتدال در رکوع وسجود
لازم گردد بروی اعادت ودر شرح ابن الهمام آورده که پرسیده شد امام محمد از ترک طمانینت گفت میترسم

ان الهمام گفته که تحقیق است گو در نماز ابتدای حال اقوال و افعال از جنس این رفع مباح بوده که منسوخ شده است
پس دور نیست که آن نیز آن جنس باشد مشمول نسخ بود خصوصاً ثابت شده انچه معارض اوست بتوقی
که لامرد له است بخلاف عدم رفع که تطرق نمی یابد بوی احتمال عدم مشروعیت زیرا که وی از جنس آن
نیست که معهود است در وی عدم مشروعیت بلکه از جنس خشوع و سکون ست که مطلوبست در نماز باجماع
روایت کرده است ابو حنیفه از حماد از ابراهیم که ذکر کرده شده نزد وی از وائل بن حجر که دید رسول خدا را صلی الله
علیه وآله وسلم که برداشت دستهای خود را نزد رکوع و نزد سجود پس گفت ابراهیم اعرابی که نگذارده باشد با رسول خدا
صلے الله علیه وآله وسلم نمازی را مگر همان روز یاد وی اعلم است از عبد الله و اصحاب وی آیا یاد گرفت وی
و ایشان یاد نگرفتند و تحقیق حدیث کردند مر اجماعه بیرون از حدیث حماد از عبد الله که وی برنمیداشت دستهای
مگر در ابتدا نماز و حکایت کرد آنرا از پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم و عبد الله عالم ست بشرائع اسلام و حدود
وی و متفق است احوال نبی را صلے الله علیه وآله وسلم و ملازم است او را در سفر و حضر و گذارد نماز را با آنحضرت
بالاتفاق و لا یحصی پس اخذ بقول وی نزد تعارض اولی باشد از افراد مقابلش پس چاره نیست از قول
بسنیت هر دو فعل انتها یعنی باترجیح یک جانب چنانکه گفت والله اعلم و در شرح سفر السعادة کلام در این مقام
زیاده برین کرده شده است فعلیک به و در رکوع هر دو کف دست را بر زانو سخت کردی و در انگشتان تفریج
کردی و گفته اند که انگشتان را در نماز سه حالت بود تفریج در حال رکوع و ضم در حال سجود و بحال خود گذاشتن
بیضم و تفریج در حال احرام و تشهد و آرنجهای از پهلو دور کردی و پشت را راحت کردی و سر را برابر پشت
داشتی نه فروتر و نه برداشته و سه بار گفتی سبحان ربی العظیم و این ادنی ست و گفته اند ادنی کمال است و
اگر زیاده بر سه گوید افضلست بعد از انکه وتر بود پنج یا هفت یا نه و گفته اند که غایت کمال را حدی نبود بعضے
ده گفته و بعضے تا مفضے بخوف سهو نبود و بعضے تا قریب بقدر قیام و این جمله در منفرد بود و امام را رعایت
جانب مقتدیان لازم است که در ایشان پیری و ناتوانی بود و از انس بن مالک رضی الله عنهما آمده که
گفت نگذارد هم نماز را پس هیچ یکی که مشابه تر بود در نماز گذاردن بر رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم
ازین جوان یعنی عمر ابن عبد العزیز و اندازه کردند رکوع و سجود او را بده تسبیح یعنی اگر چه کمتر ازده می گفت
و جود هم برین موازنه کردی و چون بسجده رفتی زانوها را پیش از دستها بر زمین نهادی بعد ازان دستها
نهادی بعد ازان پیشانی و بینی و پیش بعضی و بینی مستتر از پیشانی نهد که اقربست و مذهب ابو حنیفه

واسحاق بدان ذکر کرده و تصحیح این حدیث کرده اشارتی بر رجحان این جانب نموده است دوم باب من لم یر الرفع الا عند الافتتاح و در ینباب حدیث علقمه از عبد الله بن مسعود آورده که بایاران خود قرار نمود بگذارم با شما نماز رسول خدا صلے الله علیه وآله وسلم پس گذارد ابن مسعود نماز را و برنداشت دو دست را مگر برای تکبیر افتتاح و گفت ترمذی که در ینباب از براء ابن عازب نیز آمده و گفته که حدیث ابن مسعود حسن ست و باین قائلند کثیری از اهل علم از صحابه و تابعین و قول سفیان ثوری و اهل کوفه اینست و امام محمد در موطای خود از مالک از زهری از سالم بن عبد الله بن عمر از پدرش آورده که گفت سنة آنست که تکبیر گوید و در هر خفض و رفع اما رفع یدین جز در ابتدای نماز یکبار بیش نبود و این قول ابی حنیفه است و در وی آثار کثیره آمده بعد ازان از عاصم بن کلیب جرمی از پدرش که از تابعین امیر المومنین علی بن ابیطالب ست و بعد در روایات آورده که وی رضی الله عنه رفع یدین نمیکرد جز در تکبیر اولی و از ابراهیم نخعی آورده که گفت بر ندارد دو دست را در نماز بعد از تکبیر اولی و از عبد العزیز بن حکیم آورده که گفت دیدم ابن عمر را که برداشت دستهارا در اول تکبیر افتتاح و برنداشت در ما سوای آن و از ثوری حدیث ابن مسعود را نیز نقل کرده انتهی از نکات الآثار طحاوی نقل کرده که روایت کرد مجاهد گفت گذاردم نماز خلف ابن عمر پس نبود وی که برداشت دو دست خود را مگر در تکبیر اولی و اسود روایت کرده که دیدم عمر بن الخطاب را برنمیداشت دو دست خود را مگر در تکبیر اولی و چون عمر و علی و ابن مسعود با قرب محل ایشان از حضرت رسول صلی الله علیه وآله وسلم برین باشند و بعد از ایشان ابن عمر را دیدند که همچنین میکرد انچه بر خلاف آن نقل کنند اولی و احق بقبول نباشد و در شرح ابن الهمام از ابراهیم و از علقمه از عبد الله آورده که گفت گذاردم نماز را با رسول خدا صلے الله علیه وآله وسلم و ابی بکر و عمر برنداشتند دستهارا مگر نزد افتتاح صلوة و در نهایه شرح هدایه میگوید که از عبد الله بن الزبیر روایت کرده اند که مردے را دید که نماز میگذارد در مسجد حرام و برمیداشت دستهارا نزد رکوع و نزد رفع راس از رکوع پس گفت ابن زبیر اینچنین مکن این چیزیست که کرد انحضار رسول خدا صلے الله علیه وآله وسلم بعد ازان ترک داد یعنی این حکم در اوائل بود پس منسوخ شد و گفت ابن مسعود رضی الله عنه برداشت رسول خدا ما نیز برداشتیم و ترک کرد ما نیز ترک کردیم و از ابن عباس رضی الله عنهما روایت کرده اند که گفت عشرة مبشره برمیداشتند دستهارا مگر نزد افتتاح اکنون معلوم شد که اخبار و آثار در جانب رفع و عدم رفع هر دو ثابت است پس چاره نبود از انکه گوئیم رفع و عدم رفع هر دو بود باختلاف اوقات یا اول رفع بود و در آخر منسوخ شد و شیخ کمال الدین

سورۂ منافقون نیز ذکر کردہ و بالجملہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہر چہ خواستی خواندی از سورہ ہای طویل یا قصیر در نماز کہ باشد میخواند بحسب مصالح و حکم کہ در وقت دست دادی کذا جاء فی حدیث ابن عمر رضی اللہ عنہما و آنچہ مشہور و معمول ست و اکثر ائمہ فقہ بر انند کہ در فجر و ظہر از طوال مفصل بخواند و در عصر و عشا را زاوساط و در مغرب از قصار غالب احوال حضرت نبوت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہمچنین نہج بود و خیار و آثار در ینباب بسیار ست و در ہدایہ میگوید کہ اصل در ینباب کتاب امیر المومنین عمر است بجانب ابی موسی اشعری رضی اللہ عنہما و لابد آنچہ عمر نویسد جز موافق سنت نباشد و آنچہ از روایات بر خلاف آن مذکور شد صحیح است و لکن حکم غالب راست و اللہ اعلم و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چون از قرارت فارغ شدی تکبیر گفتی و بر کوع رفتی و این تکبیر در حالت قیام است یا در حال انحطاط اکثر بر انند کہ تکبیر در حالت انحطاط گوید چنانکہ در ہدایہ از جامع صغیر نقل کردہ کہ تکبیر مع الانحطاط و ہمچنین چون سر بر میداشت از رکوع و در حدیث آمدہ است کان یکبر فی کل خفض و رفع تکبیر میگفت آنحضرت در نماز ہر بار کہ سر فرود می آورد و بر میداشت و این تکبیر بالرفع یدین است نزد شافعی و احمد و غیر ایشان و نزد مالی رفع و این اختلاف عجبی است میان حنفیہ و غیرہم و شافعیہ در صحت حدیث رفع مبالغہ تمام نمایند و صاحب سفر السعادۃ گفتہ کہ این حدیث از کثرت روایت بتواتر ماندہ راست و چہار صد اثر از حضرت رسالت و صحابہ در ینباب صحیح شدہ عشرہ مبشرہ روایت کردہ اند آنرا ترمذی بر عادت خود کہ در باب اختلاف احادیث و اعمال علماء وارد در و باب عقد کردہ اول باب رفع الیدین و درین باب حدیث ابن عمر آوردہ کہ گفت دیدم پیغمبر خدا را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چون افتتاح میکرد بر میداشت دو دست مبارک خود را تا محاذی میشدند دو شہارا و چون بر کوع میرفت و بر میداشت سر از رکوع و در بعضے روایات آمدہ و کان لا یرفع بین السجدتین و اشارت بتعدد طرق حدیث از صحابہ دیگر نیز کردہ و عمل بسیاری از صحابہ و تابعین و غیر ایشان از مجتہدین مثل اوزاعی و عبد اللہ و شافعی و احمد

اعلم است از عبد اللہ و اصحاب وی او یاد گرفت و ایشان یاد نگرفتند و بر تحقیق حدیث کردند مر اجاعہ بیرون از حد شمار از عبد اللہ کہ وی برداشتہ و شہارا در ابتدای نماز فقط و حکایت کرد آنرا از پیغامبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و عبد اللہ اعلم است بشریعت اسلام و حدود وی و متعد است احوال نبی را صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و ملازم است و در اکثر سفر و حضر و گذاردہ نماز را بحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم مالا تعد و لا تحصے پس اخذ بقول وے نزد تعارض اولی باشد از افراد مقابلش پس چارہ نیست از قبول بسنیت ہر دو فعل و اللہ سبحانہ اعلم انتہے ۱۲ شرح سفر السعادت +

ما تیسر من القرآن یا از جہت تبرک قرأت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ گر اہتی ندارد ولیکن بشرط آنکہ نخواند غیر آنہا را احیانا تا گمان نبرد جاہل کہ غیر آنہا را جائز نیست واز صاحب محیط نیز نقل کردہ کہ گفت مستحب ست قرأت آنہا در صبح یوم الجمعۃ بشرطیکہ احیانا غیر آنہا را بخواند تا گمان نبرد جاہل کہ غیر آن جائز نیست و شیخ ابن الہمام گفتہ کہ تجویز نیست درین عبارت بعد از علم بآنکہ کلام در مداومت است انتہی وظاہر آنست کہ نزد حنفیہ مداومت بدان از آنحضرت ثابت نشدہ است اگرچہ طبرانی از حدیث ابن عباس رضی بزیادۃ کل جمعۃ آوردہ و در بعضے روایات از حدیث ابن مسعود آمدہ دیدیم و ذالک واللہ اعلم و در نماز جمعہ سورۂ جمعہ و منافقون خواندی و گاہی سبح اسم ربک الاعلی و غاشیہ خواندی و قرأت سورہ جمعہ در شب جمعہ نیز آمدہ است سیوطی

خود عمل کند عمل این روایت ساقط گردد انتہی واما آنکہ طبرانی وغیر وی تفکر کردہ اند کہ لا یرفع الایدی الا فی سبع مواطن در صحت وی سخن است وتحقیق آنست کہ روایت ترفع الایدی فی سبع مواطن ست بی حصر وآن منافات ندارد ومارا بہ ثبوت رفع در غیر آن مدار مواطن کنا فی شرح ابن الہمام اکنون معلوم شد کہ اخبار رفع واما در جانب رفع و عدم ہر دو ثابت است وجمعے از صحابہ ومن بعد ایشان خصوصا ابن مسعود وتابعان وی در جانب عدم رفع اند محل آن حیران بود کہ گوئیم در اوقات مختلفہ ہر دو فعل از آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بوجود آمدہ وچون علم فقہ ابو حنیفہ واسناد وی منتہی بجانب ابن مسعود وتابعان اوست وطریقہ عدم رفع است مذہب حنفیہ طریقہ ایشان آمدہ باخود باین عقیدہ ایم وعلمای مذہب ما بینقدر اکتفا نکنند وگویند کہ حکم رفع منسوخ است چون ابن عمر راکہ راوی حدیث رفع است دیدند کہ بعد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عمل بخلاف آن کردن ظاہر شدہ کہ عمل رفع منسوخ است باوجود کثرت روایات واحادیث در باب واللہ اعلم وہو علیم بالصواب وشیخ کمال الدین ابن الہمام گفتہ کہ آثار از صحابہ رضی اللہ عنہم وطرق از آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بسیار آمدہ جدا و کلام دران واسع است وقدر متحقق بعد از ثبوت ہمہ آن ثبوت بر یکی ازین دو امر است از وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم رفع و عدم پس سبیل ترجیح احد الجانبین بود از جہت قیام تعارض در میان می باید انچہ مذہب ماست یعنی عدم رفع باین کہ تحقیق معلوم شدہ است کہ در نماز در ابتدای حال اقوال وافعال از جنس این رفع متاخ کہ منسوخ شدہ است پس دور نیست کہ این نیز ازان قبیل باشد ومشمول نسخ بود خصوصا کہ ثابت شد انچہ معارض اوست بوحے کہ لامرد لہ است بخلاف عدم رفع کہ طرق نمی یابد وی احتمال عدم شریعت زیرا کہ وی آن بر جنس آن نیست کہ معبود است در وے عدم شریعت بلکہ از جنس سکون ست کہ مطلوب است در نماز باجماع یعنی خشوع وروایت کردہ است ابو حنیفہ از حماد از ابراہیم کہ ذکر کردہ شد نزد وی وائل بن حجر کہ وی دید سو لحذا اصلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ برداشت دستہای مبارک خود را از رکوع و نزد سجود پس گفت از ابراہیم اعرابی کہ نگذارد وہ بار سو لحذا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم نمازی را مگر ہمانروز آیادی

واگر خطا هم باشد معنی دارد ای قاصدین الاجابة کذا ذکر الشیخ ابن الهمام نقلا عن الحلوائی و در کلام شیخ ابو عبد الرحمن سلمی صوفی نیز با بعضی گفته و بعضے فقها در تخطیه وی مبالغه کرده و ظاهر شد که مخطی خاطی ست بعد از فاتحه سوره خواندی و در نماز صبح قرارت دراز کردی مقدار شصت آیة تا صد آیة و گاه سورهٔ قاف خواندی و گاه سورهٔ روم و گاه تخفیف در قرات کردی و در سفر معوذتین خواندی و در روز آدینه در نماز فجر سورهٔ الم تنزیل السجده در رکعت اولی و هل اتی علی الانسان در رکعت ثانیه خواندی و شافعیه برین عمل مواظبت و مداومت غریب دارند و قطعا خلاف آن بوجود نمی آرند و نزد حنفیه توقیت سوره و تعیین آن مکروه هست و شیخ ابن الهمام در طحاوی و اسبیجابی نقل میکنند که این بر تقدیر است که آنرا لازم داند و غیر آنرا مکروه اما اگر بخواند بحکم فاقرؤا

نقل کرده که جمع شد امام ابو حنیفه با ذراعی بمکه در دار نقل الخیاطین پس گفت ذراعی چرا بر نمیداری تو دستهای خود را نزد رکوع و سر برداشتن از ان امام ابو حنیفه گفت از انجهت که بصحت نرسیده است از رسول خدا صلے علیه وآله وسلم درین باب چیزی پس گفت حدیثی از زهری عن سالم عن ابیه ان رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم کان یرفع یدیه اذا افتتح الصلوة و عند الرکوع و عند الرفع منه پس گفت ابو حنیفه حدثنا حماد عن ابراهیم عن علقمه والاسود عن عبد الله بن مسعود ان النبی صلی الله علیه وآله وسلم کان لا یرفع یدیه الا عند افتتاح الصلوة ثم لا یعود بشی من ذلک ذراعی گفت من از زهری از سالم از ابن عمر روایت کنم و تو در برابر ان از حماد از ابراهیم از علقمه روایت کنی یعنی این اسناد تو با این اسناد تو با این اسناد من که علوم باشد سد پس ابو حنیفه گفت حماد را همه از زهری بود و ابراهیم افقه از سالم و علقمه از ابن عمر نیست در فقه اگرچه ابن عمر بفضیلت صحبت مخصوص باشد و اسود را نیز فضلے کثیر است و عبد الله است یعنی او را چه توان تعریف کرد که مرتبه او در فقه و قرب حضرت رسالت مشهور است پس ذراعی ترجیح حدیث بعد اسناد را بر دد ابو حنیفه فقه روات و مذهب وی همین است کما تقرر فی اصول الفقه و در نهایه شرح هدایه میگوید که از عبد الله بن الزبیر روایت کرده اند که مردی را دید که نماز میگذارد در مسجد حرام و بر میداشت دو دست خود را نزد رکوع و نزد رفع راس از رکوع پس گفت ابن زبیر همچنین بکن این چیزیست که کرد آنرا رسول خدا صلے الله علیه وآله وسلم بعد ازان ترک داد یعنی این حکم در اوایل بود پس منسوخ شد و گفت ابن مسعود رضی الله عنه برداشت رسول خدا ما نیز برداشتیم و ترک کرد ما نیز ترک کردیم و از ابن عباس رضی الله عنهما روایت کرده اند که گفت عشره مبشره بر نیداشتند دستهارا مگر نزد افتتاح چون مجاهد از ابن عمر رضی الله عنه که حدیث رفع یدین خود شافعی از وی مرویست عمل بر خلاف آن روایت کرده گفت سالها خلف ابن عمر نماز گذاردم و هرگز ندیدم که رفع یدین کرد الا نزد افتتاح عمل با بحدیث ساقط باشد زیرا که مقرر شده است در اصول حدیث که چون راوی بر خلاف روایت

اخفا کند امام چهار چیز را تعوذ و بسم الله و آمین و سبحانک اللهم و بحمدک و از ابن مسعود نیز مثل این آمده و سیوطی در جمع الجوامع از ابی وائل روایت آورده که گفت بودند عمر و علی که جهر نمیکردند به بسم الله الرحمن الرحیم و نه تعوذ و نه بآمین و شیخ ابن الهمام از ابی وائل در اخفا و جهر هر دو آورده و گفته هر دو حدیث معلول است و مدار بر حدیث ابن مسعود است و بدانکه در بعضی روایات بمد صوته آمده و این احتمال مد همزه نیز دارد و لیکن صحیح آنست که مراد رفع صوت است بقرینهٔ روایت دیگر که آمده رفع صوته و در بعضی روایات آمده یرجع بها المسجد رجع یجهر بن جنبیدن و لرزیدن و آمین بمد الف و تخفیف میم است و قصر الف نیز جائزست و مد الف را با تشدید نزد بعضی خطاست و مفسد نماز نیست زیرا که کلمه قرآن است در قول وی سبحانه آمین البیت الحرام اگرچه نه با تشدید ست و نزد بعضی خطاست

اثبات حسن حدیث بود موافقت انچه ترمذی گفته است و حدیث حسن بی خلاف محتج به است چنانکه در مقدم معلوم شد و امام محمد رح در مؤطا خود بعد از روایت حدیث از ابن عمر رض از مالک از زهری از سالم بن عبد الله بن عمر رض از پدرش که در رفع یدین فی رکوع و نزد رفع راس از رکوع آمده میگوید که سنت آنست که تکبیر گوید در هر خفض و رفع امام رفع یدین جهر در ابتدا نماز یکبار پیش نبود و این قول ابو حنیفه است و در وی آثار کثیره آمده است بعد ازان از عاصم بن کلیب جرمی از پدرش که از تابعین امیر المؤمنین رض علی ابن ابیطالب است متعدد روایات آورده که وی رضی الله عنه رفع یدین میکرد جز در تکبیر اولی و از ابراهیم نخعی آورده که گفت بر مدار دو دست را در نماز بعد از تکبیر اولی و آورده که روزی نزد نخعی مردی از وائل حضرمی رضی الله عنه حدیثی روایت کرد که گفت گذاردم نماز را با رسول خدا صلے الله علیه وآله وسلم پس دیدم که آنحضرت برداشت دو دست خود را نزد تکبیر اولی و نزد رکوع و نزد سر برداشتن و از رکوع نخعی گفت نمیدانم مگر وی ندید آنحضرت را در نماز مگر همان روز پس یاد گرفت این عمل را از وی و یاد نگرفتند ابن مسعود و اصحاب او ندیدم و نشنیدم از امن از هیچ یکی از ایشان و ایشان برنمیداشتند دستهار خود را جز در ابتدا نماز نزد تکبیر و از عبد العزیز بن حکیم آورده که گفت دیدم ابن عمر رض را که برمیداشت دستهار در اول تکبیر افتتاح و برنداشت در ما سوای آن و از ثوری حدیث ابن مسعود را نیز نقل کرده انتهی و از مشکوة آثار طحاوی نقل کرده اند که روایت کرده اند از مجاهد گفت گذاردم نماز خلف ابن عمر رض پس نبود که برداشت دو دست خود را مگر در تکبیر اولی و اسود روایت کرد دیدم عمر رض ابن خطاب را برنمیداشت دو دست خود را مگر در تکبیر اولی و چون عمر رض و علی و ابن مسعود نا قرب محل ایشان از آنحضرت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم برین باشند و بعد ازان ابن عمر رض را دیدند که همچنین میکرد پس انچه بر خلاف این نقل کنند اولی و احق بقبول نباشد و در شرح ابن الهمام از حدیث دار قطنی و ابن عدی از محمد بن جابر از حماد بن ابی سلیمان از ابراهیم از علقمه از عبد الله آورده که گفت گذاردم با رسول خدا صلے الله علیه وآله وسلم و ابی بکر رض و عمر رض پس برنمیداشتند دستهای خود را مگر نزد افتتاح صلوة و نیز

درین باب اکثر اوضع وارجمند چنانکه مذهب امام ابو حنیفه است پس انچه مشهور شده است در بعضی مردم
که جهر ارجح است ومذهب امیر المومنین علی رضی الله عنه جهر بود صحیح نیست وخود معلوم شد که مذهب اشان ومذهب
خلفای ثلثه ترک جهر است بعد ازان فاتحه میخواند ودر آخر فاتحه آمین میگفت در نماز جهری بجهر ودر سری بخفیه
ومقتدیان غیر بموافقت آمین گفتندی ودر جهر تبائن در نماز جهری احادیث واقع شده ومذهب شافعی واحمد
همین است ودر مذهب مالک خلاف گونه است ومذهب امام ابو حنیفه اخفاست مطلقا ودر جامع ترمذی
حدیث رفع صوت بآمین او خفض صوت بدان هر دو آورده وحدیث جهر را ترجیح نموده واز بخاری نیز همچنین
نقل کرده وگفته که عمل اکثر علماء از صحابه وتابعین برینست انتهی از عمر بن الخطاب رضی الله عنه روایت کرده اند که

وغیر ازین چیزی ثابت نشده مصنف اینجا سخن ببالغه کرد واز حد در گذرانید وبانکه گفت لایزال عمل آنحضرت برین کیفیت
بود تا از نجهان رحلت کرد راه نسخ بر است وحق آنست که با قطع نظر از کثرت طرق روایات اخبار وآثار در هر دو جانب
موجود است پس ارفع وعدم آن با اختلاف اوقات هر دو بود یا اول رفع بود ودر آخر منسوخ شد اکنون دلائل ترک رفع را
ذکر کنیم تا حق ظاهر شود بدانکه ترمذی در جامع خود دو باب وضع کرد اول باب رفع الیدین عند الرکوع ودرین باب حدیث
ابن عمر آورده که گفت دیدم پیغمبر خدا را صلے الله علیه وآله وسلم چون افتتاح میکرد بر میداشت دو دست خود را تا محاذی
میشدند دو شانهاء او چون رکوع میکرد وبر میداشت سر مبارک خود را از رکوع ودر بعضے روایات آمده وکان لایرفع
بین السجدتین وترمذی بعد از روایت اینحدیث چنانکه عادت اوست اشاره بتعدد طرق حدیث از صحابه دیگر کرده وعمل
بسیاری از صحابه وتابعین وغیر ایشان از مجتهدین مثل اوزاعی وعبد الله وشافعی واحمد واسحق بدان ذکر کرده و
تصحیح اینحدیث نموده است واشارتی بر نجان اینحدیث نموده دوم باب من لم یر الرفع الا عند الافتتاح ودرین باب
حدیث علقمه از عبد الله بن مسعود رضی الله عنه آورده که بایاران خود فرمود گذارم باشما نماز رسول خدا را صلے الله علیه
وآله وسلم پس گذارد ابن مسعود نماز را وبر نداشت دو دست خود را مگر در اول بار یعنے برای تکبیر افتتاح ودرین باب گفته
که از براء ابن عازب نیز آمده وگفته است که حدیث ابن مسعود حسن است وباین قائلند کثیری از اهل علم از صحابه و
تابعین میگوید قول سفیان ثوری واهل کوفه نیز اینست در جامع الاصول حدیث ابن مسعود را از ابی داود ونسائی وحدیث
براء ابن عازب را از ابی داود نیز آورده گفت دیدم رسول الله را صلی الله علیه وآله وسلم چون او افتتاح میکرد بر میداشت
دو دست خود را تا نزدیک دو دوشش ثم لا یعود فی روایته ثم لم یر فعهما حتی انصرف وانکه ابو داود گفت اینحدیث صحیح
نیست احتمال دارد که مراد عدم صحت باین طریق خاص بود پس ضرر نکند در صحت اصل حدیث واحتمال دارد که

علما در بودن وی جزء فاتحہ نہ درمیان فاتحہ و سورہ مگر نزد امام محمد در صور مخافت و بدانکہ خواندن بسم اللہ الرحمن الرحیم متفق علیہ اسلام ولیکن اختلافست در جہر و اسرار آن و ازانہا کہ قائلند باسرار تسمیہ ابو حنیفہ و ثوری و احمد ست و مروی است از عمرؓ و علیؓ و ابن مسعودؓ و عمار بن یاسر و عبد اللہ بن الزبیر و مرویست از انس کہ گفت نماز گذاردم خلف پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و خلف ابی بکرؓ و عمرؓ و عثمانؓ و ندیدم از ایشان کہ جہر میکردند بسم اللہ الرحمن الرحیم را رواہ احمد و النسائی و ابن خزیمہ و الدار قطنی و در جامع الاصول حدیث انس را در باب ترک جہر تسمیہ از کتب ستہ روایت کردہ و دار قطنی گفتہ کہ صحیح نشدہ از پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم امادر بعضے صحاح روایات آمدہ بعضے صحیح و بعضے ضعیف و امام احمد تخصیص کردہ است کہ بعضے ائمہ کہ در مدینہ جہر تسمیہ میکردند بجہت بیان سنت بود اما بعضے از شراح حدیث گفتہ اند کہ انچہ مرویست از حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم از جہر بر سبیل تعلیم بود چنانکہ در نماز ظہر احیانا در بعض سورہ جہر میکرد تا بدانند کہ فلان سورہ میخواند تعلیما للامۃ کما قیل و صاحب سفر السعادت میگوید کہ آنحضرت در بعضے اوقات بسم اللہ بجہر میگفت و در بعضے اوقات اخفا میکرد و ترمذی در جامع خود در باب عقد کردہ اول در ترک جہر بہ بسم اللہ الرحمن الرحیم و گفت بر دست عمل نزد اکثر اہل علم از اصحاب پیغمبر صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم کہ ابو بکرؓ و عمرؓ و عثمانؓ و علیؓ از ایشان اند و غیر ایشان و آنہای کہ بعد از ایشان اند از تابعین و باین قائل است سفیان ثوری و عبد اللہ بن المبارک و احمد و اسحق و میگویند کہ جہر نکند مصلی بہ بسم اللہ الرحمن الرحیم و بگوید آنرا در نفس خود آہستہ و باب ثانی در جہر بہ بسم اللہ الرحمن الرحیم آوردہ و در وے حدیث می آرد از ابن عباسؓ کہ گفت جہر میکرد رسول خدا صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بہ بسم اللہ الرحمن الرحیم و گفت ترمذی اسناد این حدیث قوی نیست و قائلند بدان چندی از صحابہ کہ ابو ہریرہؓ و ابن عمرؓ و ابن زبیر از ایشانند و بعضے از تابعین نیز بر انند و مذہب شافعی اینست انتہی و حاکم گفتہ کہ حدیث ابن عباسؓ صحیحست بی علت حاکم تصحیح آن کردہ و حدیث ابی ہریرہ کہ در جہر آمدہ نیز صحیح است و گفتہ اند کہ این دو حدیث مثل احادیث است در جہر و شیخ بن الہمام از ابن عبد البر آوردہ کہ گفت مذہب شعبی و نخعی و اوزاعی و قتادہ و عمر بن عبد العزیز و اعمش و زہری و مجاہد و حماد و ابی عبید نیز ترک جہر است و بعضے از حفاظ گفتہ اند کہ ہیچ حدیث صریح نیست در جہر مگر آنکہ در اسناد او مقال است نزد اہل حدیث و لہذا اعراض کردہ اند ارباب مسانید مشہورہ و تحدیث نکردہ اند از انہا چیزی با وجود اشتمال کتب ایشان بر احادیث ضعیفہ و ابن تیمیہ گفتہ کہ رسیدہ است بما از دار قطنی کہ گفت صحیح نشدہ است از پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم در جہر تسمیہ حدیثی و بالجملہ احادیث وارد

و در ہدایہ مذہب شافعی بالای سینہ گفتہ و مذہب امام احمد موافق مذہب امام ابیحنیفہ گفتہ و در روایتی نزد وی مخیر است کہ بر سینہ نہد یا زیر ناف ترمذی گفتہ کہ امر درین باب واسعست نزد علما یعنی ہر چہ کنند جائز است بعد ازین میخواند دعای استفتاح سبحانک اللھم وبحمدک الخ وادعیۂ استفتاح بسیار است انی وجہت وجہی للذی فطر السموات والارض الی وجزآن وشافعیہ آنرا کلا او بعضا در نماز فرض ونفل ہمہ میخوانند و نزد حنفیہ آنہا مخصوص بنوافل وصلوۃ لیل ست و در فرض غیر از سبحانک اللھم نیست ونزد ابی یوسف ثناء و توجیہ ہر دو آمدہ ومراد بہ ثنا سبحانک اللھم است وبتوجیہ انی وجہت وجہی ست ومختار طحاوی نیز ہمین است ولیکن گفتہ است کہ مصلے مختار است کہ توجیہ بعد از ثنا گوید یا پیش ازان واین نیز روایتیست از ابی یوسف ومشہور تاخیر توجیہ است از ثنا وآنکہ بعضے مردم پیش شروع در نماز نیت انی وجہت خوانند موافق سنۃ نیست ودر اسناد سبحانک اللھم سخنی ست وطیبی گفتہ کہ ایں حدیث حسن مشہورست ومخرج است در کتاب مسلم از عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ آمدہ واخذ کردہ بدان عبد اللہ بن مسعود وغیروی از مجتہدین صحابہ ورفتہ اند بسیاری از علما تابعین و غیر ایشان واختیار کردہ است اورا ابو حنیفہ وغیروی از علما وچگونہ نسبت کردہ شود ایں حدیث را بطعن وضعف واجلۂ علما رحدیث بدان رفتہ مثل سفیان ثوری واحمد بن حنبل واسحاق بن راہویہ وغیرہم وبحقیقت طعن کہ ترمذی کردہ در اسنادیست کہ خود آوردہ نہ در جمیع اسانید وی وچگونہ باشد کہ اعلام امہ ایں حدیث را آوردہ واخذ بدان کردہ اند ونہ بعد از دعای استفتاح واستعاذہ میکرد ومیگفت اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم واستعاذہ پیش از قرأۃ قرآن مسنون است چہ در نماز وچہ در غیر نماز نزد عامۂ سلف از ثوری وعطا وجوب آن نیز آمدہ است بجہت ظاہر امر کہ فرمود واذا قرأت القرآن فاستعذ باللہ وقتلا ہم میان فقہا وہم میان قرا کہ افضل اعوذ باللہ است یا استعذ باللہ ودر بعضے از شروح شاطبیہ از جبیر بن مطعم روایت آوردہ است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اینچنین میخواند ومیفرمود ہمچنین خوانانید مرا جبرئیل ودر حدیث ابی سعید نیز لفظ اعوذ باللہ آمدہ کذا فی شرح ابن الہمام ودر ہدایہ میگوید اولی آنست کہ استعیذ گوید تا موافق اقتد بلفظ قرآن بعد از استعاذہ میگفت بسم اللہ الرحمن الرحیم وخواندن تسمیہ در اول صلوۃ مجمع علیہ ست اگرچہ نزد امام ابی حنیفہ جزو نیست نہ از فاتحہ ونیز از پنج سورہ ولیکن در اول صلوۃ فقط بخواند پس وی مفتاح صلوۃ است نزد وی مثل تحریمہ ودر روایتی در اول ہر رکعت واین قول صاحبین است زیرا کہ تسمیہ برای افتتاح قرآنست وہر رکعت مستقل است در قرأت واز جہت احتیاط باعتبار اختلاف

در اسناد سبحانک اللھم الخ

بعد از دعای استفتاح استعاذہ

اذان گفتن آنحضرت مذکور شد بصحت رسد ثابت شود جمع میان اذان و اقامت بیکراهت اگر آنرا هم محمول
بر بیان جواز ندارند و گفته اند که از شارع فعل مکروه برای بیان اصل جواز جائز نست والله اعلم وصل در افتتاح
آنحضرت نماز را در احادیث آمده است که چون آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بنماز می ایستاد فرمودی الله
اکبر و پیش از تکبیر نیت بزبان و لفظ مروی نیست و محدثان میگویند که نیت بزبان خواندن بدعت است و
مکروه است آنرا آنحضرت و نه هیچ یکی از اصحاب وی صلی الله علیه وآله وسلم و در مواهب لدنیه ابن القیم نقل کرده
گفت این بدعتی ست که روایت نکرده است از آنحضرت هیچ یکی باسناد صحیح و نه ضعیف و نه مسند و نه مرسل
و نه از هیچ یکی از صحابه و استحباب نکرده است او را هیچ یکی از تابعین و نه ائمه اربعه انتهی و فقها اختلاف دارند در
تلفظ به نیت بعضے برانند که بدعت است زیرا که منقول نیست فعل آن و بعضے میگویند مستحب است زیرا که
آن عون است بر استحضار نیت قلبی و موجب جمع است میان عبادت لسانی و قلبی و از قواعد شرع
و ضرورت عقل معلوم شده است که اگر دل با زبان جمع شود اتم و اکمل بود و این سخن در مقابل نیت
و قیاس و بر تلبیه و تسبیحات رکوع و سجود فاسد است و قیاس در مقابل نص است کما لا یخفی و با تکبیر هر دو دست
برداشتی در اکثر احادیث اینچنین واقع شده و مذهب ابی یوسف و مختار جماعه از فقهای حنفیه مثل طحاوی
و قاضیخان اینست و گویند که رفع سنة تکبیرست پس مقارن باشد او را و در بعضے احادیث تاخیر تکبیر از رفع
یدین نیز آمده و مذهب امام ابی حنیفه و امام محمد رحمة الله علیه این است و عامه مشائخ برین اند و در هدایه این را صحیح
گفته و میگویند که در رفع یدین نفی کبریاست از غیر حق جل جلاله و در تکبیر اثبات کبریا مر او را سبحانه و نفی بر اثبات
مقدم بود چنانکه در لا اله الا الله و در شرح ابن الهمام در اینجا قول ثالث نیز نقل کرده و آن تقدیم تکبیرست بر رفع
و حدیثی از بیهقی در سنن کبری از انس نیز موافق این آورده پس مجموع سه قول باشد و جائزست که همه آن فعل
آنحضرت باشد در احیان متعدده والله اعلم و دستها در برداشتن اکثر بگوشها برابر شدی و گاهی تا بدوشها
اول مذهب ابو حنیفه است و مروی است از احمد بن حنبل و تمسک ایشان بحدیث وائل بن حجر است
که مسلم و ابو داود در روایت کرده اند و ثانی مذهب شافعی و مالک است از احمد نیز روایت است و آن نیز در احادیث
واقع شده و در حدیث ابی حمید ساعدی که در میان جماعه از صحابه گفته که من حافظ ترین شما ام نماز پیغمبر را
صلی الله علیه وآله وسلم آمده این نیز تواند که در اوقات فعل آنحضرت بوده باشد بعد ازان دست راست بر دست
چپ نهادی زیر سینه بالای ناف نزد شافعی و زیر ناف نزد امام ابی حنیفه و بعض اصحاب شافعی کذا فی

است علما را کہ آنحضرت بنفس شریف خود اذان گفتہ است یا نہ و در حدیثی آمدہ است کہ روزی حضرت در سفری بود و وی و صحابہ ہمہ سوار و بالا باران بود و پایان گل و مجال فرود آمدن بجہت گل ولای کہ در انجا بود تنگ پس آنحضرت اذان گفت و ہمہ بر مراکب نماز کردند و بعضے گفتہ اند کہ مراد باذان گفتن اینجا اعلام کردنست بدان بر طریق مجاز و در روایت احمد و دار قطنی تصریح نیز آمدہ کہ امر کرد آنحضرت باذان و در ہدایہ از امام ابو یوسف نقل میکنند کہ گفت دیدم امام ابو حنیفہ را کہ اذان گفت در مغرب و نشست بعد از وی اقامت کرد و در نہایہ از شمس الائمہ سرخسی نقل کردہ است کہ گفت بعد از نقل قول ابی یوسف درین اشارتست کہ امام ابو حنیفہ مباشرت میکرد اذان و اقامت را بنفس خود و ظاہر از کلام سغناقی آنست کہ امامت نیز خود میکرد و گفت احسن آنست کہ مؤذن عالم باشد و امام در صلوۃ بخلاف انچہ متاخرین گویند کہ احسن آنست تفویض کند امام اذان و اقامت را بغیر خود زیرا کہ رسول خدا صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم مباشرت میکرد بنفس نفیس خود اذان و اقامت با امامت و شمس الائمہ گفت ہمچنین ست در حق آنحضرت صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم اما در حق ما اذان امام بنفس خود اولی است زیرا کہ مؤذن میخواند مردم را بخدا پس کسیکہ باشد در جوار او اعلی اولی باشد باذان گفتن و گفت آنحضرت صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم نیز در بعضے احیان اذان گفتہ چنانکہ روایت کردہ است عقبہ بن عامر گفت بودم من با آنحضرت در سفری چون وقت زوال شد اذان گفت و اقامت کرد و بگذارد نماز ظہر انیکلام نہایہ است پوشیدہ نماند کہ سنت مستمرہ آنحضرت صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم ہمین است کہ معلوم است و قول وی مراد اذان و اقامت را یکبار در سفری کہ میگویند نیز ماول است و ظاہر آنست کہ وقوع آن از امام ابی حنیفہ دائم نبود و انچہ منقولست ہمین در نماز مغرب است کہ احیانا واقع شدہ و در بعضے روایات آمدہ است کہ امام ابو حنیفہ گاہی امام ابی یوسف را امام می ساخت این مگر در انجا خواہد بود و چہ صورت دارد کہ این امام اجل ہمیشہ یا اکثر بر خلاف سنت مستمرہ رسول خدا صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم عمل میکردہ باشد و بیانی کہ صاحب نہایہ کردہ ضعیف است چہ برین تقدیر بایستے ہمیشہ عادت رسول صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم کہ اصل داعی الی اللہ اوست مستمر میبود بران نعم در اصل جواز جمع میان اذان و اقامت سخن نیست اگرچہ بعضے سنن دیگر کہ قیام امام و قوم نزد حی علی الصلوۃ و شروع در نیت نزد قامت الصلوۃ فوت میشود و لہذا اختلاف کردہ اند علما نزد بعضے مکروہست و نزد بعضے خلاف اولی و بعضے گفتہ اند مستحبست و تصحیح کردہ است این قول را نووی از شافعیہ و شمس الائمہ از حنفیہ و بصحت رسیدہ است از عمر بن الخطاب کہ گفت اگر اذان گفتن و اگر اذان گفتن با خلافت جمع میشد اذان میگفتم من کذا فی فتح الباری و اگر قصہ

برین واقع شدہ است و درین کتاب برہمین قدر اقتصار کردہ شد واللہ اعلم تنبیہ سابقا در حدیث امامت
جبرئیل علیہ السلام گذشت کہ ندا در دادند بصلوۃ جامعہ و این پیش از شرعیت اذان در مدینہ بود در سنہ
اولی از ہجرت و بعضے میگویند در سنہ ثانیہ و مشہور آنست کہ مسلمانان مشاورت کردند در تعیین وقتی کہ
فراہم آیند در وی برای نماز پس بعضی گفتند کہ ناقوس باید زد چنانکہ نصارا برای نماز میزنند و بعضے گفتند
مثل قرن یہود و بعضے گفتند آتشی باید سوخت در جای بلند و ناخوش داشتند این اشیا را پس عبد اللہ
بن زید عبد ربہ کہ او را صاحب الاذان گویند در خواب دید کہ مردی از آسمان فرود می آمد و در دست وی
ناقوس است عبد اللہ بن زید گفت ای بندۂ خدا میفروشی این ناقوس را گفت چہ کار میکنی تو باین ناقوس گفت
میخوانم مردم را بزدن وی بنماز گفت من ترا چیزی بیاموزم بہتر ازین پس گفت اللہ اکبر اللہ اکبر تا آخر اذان
بر کیفیت مخصوص و ہمچنین اقامت پس چون صبح کرد عرض کرد این خواب را بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم فرمود انہا لرویا حق انشاء اللہ برود القاکن بر بلال رضی اللہ عنہ کہ آواز وی بلند تر و نرم تر و شیرین
تر ست و چون شنید عمر اذان بلال را دیدہ آمد چنانکہ میکشید ردای خود را و گفت یا رسول اللہ دیدم من
نیز مانند آنچہ نمودہ شد عبد اللہ بن زید فرمود آنحضرت فللہ الحمد پس اگر اینچنین ست مر خدا راست حمد بر
توافق این دو روایت یا بروایت تو کہ از پیش حق ملہم و ناطق بصدق و صوابی و بعضے آوردہ اند کہ ابو بکر
صدیق نیز دید و امام غزالی در وسط گفتہ وہ صحابی و بعضی گفتہ اند چہاردہ صحابی دیدند کہ ہفت از ان
انصار بودند و در بعضے روایات آمدہ کہ چون عمر رضی اللہ عنہ بخدمت آمد تا خبر کند آنحضرت فرمود قد سبق
بذلک الوحی و در خبر است از امیر المومنین علی رضی اللہ عنہ کہ چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بمعراج
رفت و بسرا پردۂ عزت رسید کہ محل خاص کبریای حق بود فرشتہ ازانجا برآمد پس آنحضرت از جبرئیل
علیہ السلام پرسید کہ این فرشتہ کیست جبرئیل گفت بخدای کہ ترا بحق فرستاد من نزدیکترین خلقم بدرگاہ
عزت ندیدم من این فرشتہ را ازان باز کہ پیدا کردہ شدہ ام جز درین ساعت پس گفت آن فرشتہ اللہ اکبر
اللہ اکبر ازین پنج دہ جلال آواز آمد کہ راست گفت بندۂ من انا اکبر پس ذکر کرد باقی کلمات اذان را و تحقیق ازینست
کہ آنحضرت در شب معراج کلمات اذان را شنیدند اما حکم نشد کہ این کلمات را در اذان برای نماز گویند و آنحضرت
چون بی اذان نماز میکرد تا بمدینہ آمد و درینباب با صحاب مشاورت کرد و بعضے اصحاب اذان را در خواب
دیدند پس وحی آمد کہ آن کلمات را کہ بر آسمان شنیدہ بود بر زمین سنت اذان باشد واللہ اعلم و اختلافا

نیاید و تمسک بقول حق سبحانه و سارعوا الی مغفرة من ربکم جوابش آنست که مسارعت بروجهی باید که موافق حق باشد و در جای که تاخیر دران مستحب باشد چنانکه ابراد ظهر صیف و اسفار فجر و تاخیر عشا که در احادیث صحیحه امر بدان و مبالغه دران وارد شده است و علماء مذهب میگویند که در تاخیر عصر تکثیر نوافلست ازجهت کراهیت تنفل بعد از عصر و تکثیر نوافل افضلست از ادا در اول وقت کذا قال الشافعی فی المبسوطین و بالجمله افضل در مذهب ما تاخیر عصرست تا عدم تغیر آفتاب که بلند و روشن و تابان باشد چنانکه گفته شد و حدیث ابن مسعود دلالت دارد بران که گفت بود پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم میگذارد نماز عصر را و حال آنکه آفتاب سفید و پاک بود مقصود وی رضی الله عنه بیان تاخیر عصراست تا عدم تغیر شمس و در حدیث جابر آمده که میگذارد آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم نماز عصر را و حال آنکه آفتاب زنده است بی ذکر رجوع بر جل و امثال آن پس معلوم شد که آن تعجیل اگر بود در بعضی اوقات بود و شیخ ابن الهمام احادیث در تاخیر عصر آورده و گفته نزد من تعارض نیست در میان اینحدیث و آنچه روایت کرده شده است از تعجیل چنانکه معلوم شد و گفته که عصر را بجهت آن عصر گفته که اعتصار کرده میشود یعنی فشرده میشود در وقت و از امام احمد حنبل آورده که فرمود افضل در عصر و غیر روز بر تعجیلست و یکی از دلائل تاخیر حدیثی است که بخاری در صحیح خود آورده که فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم باصحاب که حال و مثل شما نسبت بحال و مثل کسانی که پیش از شما بوده اند از یهود و نصاری مثل مردیست که سه اجیر گرفت یکی را یکدرهم اجرت ساخت که از بامداد تا پیشین کار کند دوم را نیز یکدرهم از پیشین تا نماز دیگر سوم را دو درم از نماز دیگر تا شام چون وقت دادن اجوره شد داد هریک را انچه قرار داده بود پس گفتند آن دو اجیر که از بامداد تا پیشین و از پیشین تا دیگر کار کردند چه شد عمل یا بیشتر و اجرت کمتر و آن اجیر دیگر عمل وی کمتر و اجرت بیشتر گفت من انچه گفتم و قرار کردم بشما دادم باقی فضل منست هر کرا خواهم بدهم شما را چه پس فرمود اول مثال یهود است که مدت اعمار ایشان از همه درازتر بود و عملهای ایشان بیشتر و ثانی مثال نصارا و ثالث مثال حال شما که عمرهای شما کوتاه تر و عملها کمتر و ازینجا معلوم شد که زمان فاصل میان بامداد و پیشین و از پیشین تا دیگر بیشتر از زمان میان دیگر و شام ست و آیات قرآنی مثل فسبح بحمد ربک قبل طلوع الشمس و قبل غروبها و اذکر اسم ربک بکرة و اصیلا که اشارت بوقت نماز فجر و عصر داشته اند استیناسی بمقصود میتوان یافت و کلام در مقام اوقات صلوات و تعجیل و تاخیر دران در شرحین مشکات زیاده

ببلوغ ظل مثل شخص احوط است چنانکه مذهب امامین است و نزد بعضے مفتی به از مذهب امام ابوحنیفه نیز
همین است و عصر را ایشان در وقتی نگذارند که ربع نهار باقی ماند و همچنین حمل کنند اسفار را بر طلوع
فجر و این نیز معقولیت ندارد بمثل انچه گفته شد در ابراد ظهر و مبالغه در تاخیر عشا بحدی وارد است که اصلا قابل
تعجیل نیست اما صلوة مغرب تعجیل دران در اول وقت متفق علیه است که هیچکس را خلاف دران نیست و نماز
عصر را تا وقتی که آفتاب بلند و روشن تابان باشد باید گذارد نه آنکه در ربع نهار که سایه مثلیه باشد و آن احادیث
که تمسک کردند بدان بر مذهب خود دلالت ندارند بران یکی آنکه نماز عصر میگذارد آنحضرت صلی الله علیه و آله
وسلم و بعد از نماز گذاردن میرفت شخصے از مدینه بسوی رخت و جائی باش خود که در منتهای آبادانی مدینه
داشت و هنوز آفتاب زنده بود کنایت است از گرمی و صفاء لون وی از تغیر و زردی و میگویند که این در
وقت رسیدن سایه بمثلیه نمی باشد و این سخن محل بحث است و در حدیث دیگر نیز نزدیک بمضمون اینحدیث
آمده که میگذارد آنحضرت عصر را آفتاب بلند و روشن بود پس میرفت رونده بجانب عوالی مدینه و هنوز آفتاب
بلند بود یعنی بالاء افق بود و غروب نکرده بود فافهم و بعضے عوالی مدینه بر مسافت چهار میل یا مانند آنست
درینحدیث مبالغه بقدری بیشتر از حدیث سابق نگار رفته ست اما معلوم نشد که بکدام جانب از عوالی
میرفت بجای که چهار میل است یا کمتر از ان و سوار میرفت یا پیاده و نیز میرفت یا آهسته و رونده قوی بود
یا ضعیف بر هر تقدیر سه چهار میل در سه چهار گهڑی بی تکلف میتوان رفت نه چنانکه مذهب ایشان است
که در ربع نهار میگذارند و سایه مثلیه میباشد و در حدیث دیگر آمده که میگذاردیم عصر را با رسول خدا صلی الله
علیه و آله وسلم و بعد از نماز نحر کرده میشد شتر و ده پاره میشد و پخته میشد و میخوردم گوشت گداخته شده
پیش از غروب آفتاب ازینحدیث نوعی از تعجیل مفهوم میشود که نزدیک مذهب ائمه است و شاید که در بعضے
احیان بجهت تعلیم و تقریر کرده باشد دلالت آن بر دوام و استمرار مسلم نیست از جهت وقوع آن در بعضے
مواضع که اصلا دوام و استمرار صورت ندارد و محقق حنفیه شیخ کمال الدین ابن الهمام گفته رحمة الله
علیه که اگر نماز عصر را پیش از تغیر آفتاب بگذارند ممکن است در باقی از وقت تا غروب آن مثل این عمل
و کسیکه مشاهده کند از طباخان ما هر دو کار طبخ با رؤسا خود در سفرها مستبعد نمیدارد اینمعنے را یعنی جماعه
کثیر باشند که چندی نحر کنند و پاره کنند و جمع دیگر بتهیئه اسباب طبخ از آتش کردن و جز آن اهتمام نمایند و هر کس
یک کاری بر خود میکرد جوشانیدن یک شتر و گداختن آن چه مقدار کار است که درینمقدار وقت از دست

واشتغال بندگان پس طلب میکند حق تعالی از ایشان بیرون آمدن ازان همه و قیام در حضرت وی و فراغ
از ماسوی و یتعالی و لهذا فرمود واستعینوا بالصبر والصلوة و گردانیدن صبر و صلوة را مقترن اشارتست بانکه
صلوة محتاجست بانواع صبر صبر است بملازمت و مراقبت اوقات و صبر بر قیام بواجبات و مسنونات
و آداب و صبر منع قلوب و روی از غفلات و التفاتات و از نیجهت فرمود و انها لکبیرة الا علی الخاشعین الذین
و فرضیت نماز در شب معراجست که نخست پنجاه حکم شده بود بعد ازان از پنجا پنج آمد و فرمان شد که این پنج در
حکم پنجاه است که تبدیل نمی یابد قول نزد من در تعیین اوقات صلوة خمسه تعیین اوقات صلوة بعد از رجوع
آنسرور است از معراج در مواهب از محمد بن اسحاق آورده است که چون صبح کرد رسول خدا صلی الله علیه وآله
وسلم از شبی که اسرا کرده شد آمد او را جبرئیل علیه السلام و تعلیم کرد او قات را و بعضے گمان برده اند که بعد از
هجرت است و بعضے گفته اند که پیش از هجرت است به بیان جبرئیل و بعد از وی به بیان آنحضرت بر هر تقدیر
آمد جبرئیل وقت ظهر دو روز پیاپی پس امر کرد آنحضرت که ندا کرده شد بالصلوة جامعه پس جمع شدند صحابه و
امامت کرد جبرئیل در روز نخست در اول وقت پس گذارد ظهر را وقتی که زوال پذیرفت آفتاب پس ازان
امامت کرد و گذارد عصر را وقتی که سایه شخصے مثل وی شد و گذارد مغرب را در وقتی که غروب کرد افتاب و گذارد
عشا را هنگامیکه غروب کرد شفق و گذارد صبح را در وقتیکه شکافت فجر و در روز دوم باز آمد و امامت کرد
و گذارد ظهر را در وقت بلوغ ظل شی مثل او را و گذارد عصر را در وقت بلوغ ظل مثلین او را و گذارد مغرب را
در وقت غروب آفتاب اینجا هر دو روز یک وقت گذارد و گذارد عشا را تا ثلث لیل یا نصف لیل شک
راوست و گذارد فجر را در وقتی که ممتد شد و در روایتی در وقت اسفار بعد ازان گفت جبرئیل یا محمد این وقت
انبیاست که پیش از تو بودند و وقت نماز ما بین این دو وقت است پوشیده نماند که در فضیلت تعجیل صلوة و مبادرت
بدان نزد در آمدن وقت و عدم تکاسل و ران و تاخیر تا آخر وقت سخن نیست اما این در غیر آن نماز خواهد بود
که تاخیر وران مستحب است چنانکه اسفار فجر و ابراد ظهر و تاخیر عشا و جز انچه تاخیر برای تکمیل نماز و تسهیم ثواب
بود و شافعیه نماز گذاردن در اول وقت علی الاطلاق در تمامه نمازها در اول نقطه چنانکه متعارف است میان
ایشان افضل میدارند و سنت میشمارند بی تمیز و تفصیل که واجبست رعایت آن کردن و ابراد ظهر صیف
که در احادیث بسیار بدان وارد شده و تاکید و مبالغه وران رفته و نزد ایشان رخصت است و بعضے ازیشان
ابراد را حمل بر زوال کنند و این تاویل و رعایت بعداست و زوال خود اول وقت است نعم توقیت ظهر

در تعیین اوقات صلوة خمسه

اسفار روشن شدن قرآن بحیثیت روشنی نماز صبح و بیرون شدن از سردن

نوع دوم در نماز آنحضرت صلعم

بجهت دیگر باشد که متعلق بجامه باشد که از حریر بود یا چرکین بود یا تواضع کردن بعضے گفته اند مکروه است در صیف و مباحث در شتا و افشاندن آب بدست مکروه نیست و تمامه این مبحث در باب صنوگذشت نوع دوم در نماز آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بدانکه نماز افضل و اشرف و اتم و اکمل عبادات است و پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم فرمود جعلت قرة عینی فی الصلوة شادی و مسرت و چشم روشنی و خوشدلی که آنحضرت صلعم در خانه داشتی و ذوق و شهودی که در هیچ وقت یافتی و در هیچ عبادت و هیچ وقت نیافتی و قرة العین کنایه از نرخ و مسرور و دریافت مقصود و فوز به نغیب ست مشتق از قر بفتح قاف بمعنی قرار و ثبات چه دیده بنظارهٔ محبوب قرار یابد و آرام گیرد و بجای دیگر نگردد و در حالت سرور و خوشحالی ساکن و برجای بود و بنظر بر غیر محبوب پریشان و بهر جانب نگران و در حال حزن و خوف گردان و لرزان باشد و در اصینهم کالذی یغشی علیه من الموت دلیل آنست یا مشتق از قر بضم قاف بمعنی سردیست و سردی چشم لغت وی در مشاهدهٔ محبوب بود و گرمی و سوزش در دیدن اعدا و لهذا ولد را قرة العین خوانند و گفته اند که الصلوة معراج المومن مراد بمومن ذات پاک مصطفے است صلی الله علیه وآله وسلم و هر مومن را نیز بطفیل و تبعیت وی بر قدر ایمان بهره از ین مقام حاصل است و در شریعت التحیات اشارتی و دلالتی بحصول این مقام واقع است و در نماز ظاهر و باطن و قلب و جوارح همه بدرگاه قرب و عزت حق سبحانه متوجه و مشغول اند و پروردگار تعالی جمع کرده است و مصلیانرا در هر رکعت آنچه متفرق ساخته است مر ملائکه را چه مرویست که حقتعالی را فرشتگانند که همیشه در رکوع اند و ازان باز که پیدا کرده است ایشان را سر بر نیدارند از رکوع تا روز قیامت بلکه تا ابد و همچنان سجود و قیام و قرات و قعود جمع گشته است در نماز از عبادت و عبودیات آنچه جمع نیست و غیر آن از طهارت و صحت و استقبال و استفتاح و تکبیرات و قرات و قیام و رکوع و سجود و تسبیح و دعا و توجه و حضور و خشوع و خضوع که هریک ازان عبادتیست تنها چه جای جمعیت و باین جمعیت نماز مشابه و از حقیقت محمدیه است صلی الله علیه وآله وسلم که جامع جمیع شئونات و تمامهٔ برکات و کمالات است و باین علاقه و مناسبت قرة العین آنحضرت بود صلی الله علیه وآله وسلم و فرمود رب العزت تبارک و تعالی و تقدس مهیمن خود را اتل ما اوحی الیک من الکتاب و اقم الصلوة و فرمود و امر اهلک بالصلوة و اصطبر علیها و در قول و تعالی و اصطبر علیها اشارتست بانکه در نماز تکلیفیست نفوس بشری را که شاق است بران زیرا که می آید در اوقات لذات و شهوات

شستہ ایمعانی بغوی این لفظ اند و حقیقت اغتسال در شرح غسل جمیع اعضائی اجرای آب ان و
اختلاف کردہ اند در وجوب دلک یعنی مالیدن بدست نزد اکثر علما واجب نیست و مذہب ما نیز ہمین است
و نقلکردہ شدہ است از مالک و مزنی کہ از اصحاب شافعیست وجوب آن و اجتماع کردہ اند بر عدم وجوب غسل میان
دو جماع اما وضو مستحب ست و نزد امام ابو یوسف مستحب نیست و ظاہریہ واجب داشتہ اند از جہت حدیث
اذا اتی احدکم اہلہ ثم اراد ان یعود فلیتوضأ بینہما وضو رواہ مسلم و بعضے حمل کردہ اند آنرا بر وضو بمعنی لغوی
و گفتہ کہ مراد غسل فرجست و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گاہی طواف میکرد بر زنان خود بغسل واحد
و گاہی میکرد جدا جدا و فرمود ہذا ازکی و اطیب و اطہر و از عائشہ رض آمدہ کہ چون جنب میبود آنحضرت
و میخواست کہ بخوابد وضو میکرد وضو نماز و بخواب میرفت رواہ البخاری و حضرت شیخ میفرمودند کہ
این طہارت نوم است و کسیکہ جنب باشد و خواہد کہ بخوابد وضو سازد بطہارت خواب رفتہ باشد انتہی
و بعضے تیمم را نیز بجای وضو داشتہ اند و حدیثی نیز از عائشہ رض روایت کردہ اند و اللہ اعلم و ابتدا میکرد وی
صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم بوضو پیش از غسل و در مسح کردن سر درین وضو در روایت آمدہ و افضل آنست
کہ وضو کامل کند چنانکہ در غیر حالت غسل میکرد و نزد مالکیہ مسح نکند در وضو غسل و غسل راس
کافیست دران و در تقدیم غسل رجلین و تاخیر آن نیز در روایت آمد اکثر آنست کہ تاخیر میکرد و در بعضے
روایات آمدہ کہ تقدیم میکرد و گفتہ اند کہ تاخیر در صورتی بود کہ مکان غسل تنظیف نبودی و تقدیم بر تقدیر
لطافت و عادت شریف آن بود کہ بعد از وضو می در آورد انگشتان را در آب و تخلیل میکرد و بآن پیچہای
مو را پس ازان میریخت سہ غرفہ آب بہر دو دست پس ازان میریخت آب بر تمامہ بدن و مراد بموی ہوی
سر است چنانچہ در حدیث نیز معلوم میشود و بعضے موی لحیہ نیز ارادہ نمودہ اند یا بجہت آنکہ اصول
الشعر مطلق واقع شدہ است یا بقیاس لحیہ بر اس و بعضے گفتہ اند کہ تخلیل شعر واجب نیست مگر آنکہ
موی متلبد باشد بچیزیکہ مانع آید از وصول آب با صول شعر و وضو کردن بعد از غسل چیزی ست
خلاف سنت است و کاتب حروف گاہی بجہت احتمال بلمس ذکر در غسل اعضا و رعایت مذہب
شافعی احتیاطا وضو میکند و اگر این احتمال نباشد حاجت نیست و در پاک کردن اعضا بخرقہ اختلاف است
و در حدیث میمونہ رض آمدہ است کہ وی رضی اللہ عنہا بعد از غسل آنحضرت ص را جامہ داد کہ بدان بپیچید
آب را از اعضا پس نگرفت آنحضرت جامہ را و ازینجا لازم نمی آید کراہت نشف شاید کہ عدم اخذ

نگردد و بر سنگ صاف که اصلا گردی بروی ندارد نزد امام درست است و در حدیث ابی امامه ارض واقع شده و در حدیث حذیفه تربت و تراب و تیمم نزد ما حکم وضو دارد و بیک تیمم چند نماز توان کرد چنانکه بوضو و ظاهر کتاب و سنت موافق امنیت و نزد شافعی تیمم طهارت ضروریست برای دفع حرج چنانکه طهارت صاحب عذر و صاحب سفر السعادت میگوید که در هیچ حدیث صحیح نیافتم که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم برای هریک فریضه تیمم جدید کردی و ابتدار شریعت تیمم آنست که در بعضے غزوات عقد عائشه رضی الله عنها گم شده بود آنحضرت مردم را بطلب آن گماشته و توقف نموده بود پس وقت نماز در رسید و با قوم ابی بنود که بدان وضو سازند پس درشتی کرد ابو بکر رضی الله عنه بر عائشه رضی الله عنها که حبس کردی مردمان را و نگاه داشتی تو رسولخدا را صلی الله علیه وآله وسلم و مسلمانان را بغیر آب پس نازل شد آیت تیمم و گفت اسید بن حضیر چه عجب است بر مسلمانان برکت شما ای ابی بکر رحمت کند ترا خدا تعالی ای عائشه نمی بینم ترا که صادر شد از تو امری الا گرچه بظاهر مکروه پندارند مگر آنکه گرداند خدا تعالی در وی فرجی و کشادی مر مسلمانرا و بعد از ساعتی آن عقد را در زیر بار یافتند و حکمت الهی اقتضای آن کرد که از پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم تیمم پوشیده و در کیفیت تیمم اختلاف است که تیمم دو ضربه است یعنی دو بار دست زدنست بر زمین یکبار برای روی و دوم بار برای دو دست تا مرفقین و این مذهب امام ابو حنیفه و مالک و شافعی و اختیار بعضے اصحاب امام احمد است و قول علی مرتضی و ابن عمر و حسن بصری و شعبی و سالم بن عبد الله بن عمر و سفیان ثوری و بعضے برانند که تیمم یکبار دست زدنست بر زمین و بروی و هر دو کف دست مالیدن و در بعضے روایات بتقدیم ذکر وجه بر کفیه بود و در بعضے بعکس و در بعضے بتقدیم کفیه بر وجه ثیم و اینمذهب مشهور از امام احمد است قول قدیم امام شافعی و محفوظ و مختار از مذهب وی اولست و منقول از مکحول و اوزاعی و سحاق و ابن جریر و ابن المنذر و ابن خزیمه و منقولست از مالک و اصحاب حدیث بجداند در ترجیح مذهب ثانی و شیخ ابن حجر در صحیح بخاری ترجیح احادیث اینمذهب می نماید و بعضے از یشان احادیث مذهب اول تضعیف مینمایند و حق آنست که حدیث التیمم ضربتان ضربه للوجه و ضربه للذراعین الی المرفقین صحیح است و کلام در اینمقام بسیاراست در شرح سفر السعادت ذکر کرده شده است و بالجمله احتیاط در مذهب اول است **وصل در** غسل آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم غسل بفتح شستن و بضمتین و سکون سین اسم و غسل بالکسر سر شوی چون گل خطمی و مانند آن و اغتسال غسل آوردن غسول بفتح آب غسل مغتسل کذلک و جای غسل مغسل بکسر سین جای مرده شستن غسالة بالضم آب دست در روی شسته یعنی مستعمل غسل مغسول

لله عن ابن عمران ذکر رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم یعیب الجنابة من اللیل قال اوضأ واغسل ذکری وینیم ینقض النوم ای اذا اردت ان انام استحباب یتقیم تقام الوضوء تیمم ایضا کما ورد فی بعض الروایات ان علیه الصلوة والسلام کان یتوضأ واخبا ورد فی الطبرانی فی الوسط عن عائشة رضی الله عنها انه علیه الصلوة والسلام کان اذا اراد ان ینام قبل ان یتیمم ضرب یده علی الحائط فتیمم ثم نفخ سلطان الانصاری وصل

حدیث علی بن ابیطالب کرم الله وجهه ولفظ حدیث اینست جعل رسول الله صلی علیه وآله وسلم المسح
علی الخفین ثلثة ایام ولیالیهن للمسافر ویوما ولیلة للمقیم ومسح بر ظاهر موزه کشیدی یعنی بر پشت پای
چنانکه در احادیث صحیحه وارد شده وابوداؤد در سنن خود از مرتضی علی رضی الله عنه بطرق متعدده آورده
که فرمود که اگر کار و بار دین را برای حکم عقل بودی پایان پای اولی بودی بمسح از بالای آن و بتحقیق دیدم
من رسول خدا را صلی الله علیه وآله وسلم که مسح کرد بر ظاهر خف وصاحب سفر السعادت گفته مسح در اسفل
موزه در حدیثی ضعیف وارد شده چنانکه از مغیره بن شعبه در حدیث ابوداؤد و ترمذی وابن ماجه آمده
که گفت وضو کنانیدم پیغمبر خدا را صلی الله علیه وآله وسلم در غزوه تبوک پس مسح کرد اعلاء خف و
اسفلش را واین حدیث صحیح نیست و در اکثر طرق حدیث مغیره مطلق واقع شده که مسح علی الخفین
بی ذکر اعلا واسفل ونزد ترمذی در بعضی طرق وابی داؤد واحمد علی ظاهر همان نیز واقع شده ونزد امام
ابیحنیفه مسح بر ظاهر خف است ومذهب امام احمد نیز همین است ونزد امام شافعی وامام مالک بر ظاهر
خف فرض است وبر پایان سنت دیگر بدانکه علما اختلاف کرده اند که مسح افضل است یا غسل قومی برانند
که غسل افضل است زیرا که غسل عزیمت است ومسح برخصت واخذ بعزیمت افضل است از عمل برخصت
پس اگر پای از موزه برآرد وبشوید افضل بود وبران ماجور گردد ومختار صاحب هدایه نیز همین است وجمعی
میگویند که مسح افضل از برای اظهار سنت ورد اهل بدعت که منکرند آنرا از خارج وروافض ونزد اینجماعه
اگر پایهای مکشوف باشند موزه پوشند ومسح کنند وصواب آنست که مسح وغسل هر دو مشروع وبرابرند و
هیچکدام افضل وارجح از دیگری نیست وصاحب سفر السعادت گفته که آنحضرت را در مسح خفین وغسل
رجلین تکلیفی نبود بلکه اگر حالت قصد وضو پایها مکشوف بودی غسل کردی وبرای مسح کردن موزه
نپوشیدی واگر پایها در موزه بودی مسح کردی وموزه بیرون نکردی وگفت احسن اقوال این است که
موافق عادت نبویست صلی الله علیه وآله وسلم **وصل در تیمم** تیمم ثابت است بکتاب وسنت واجماع
واز خصائص این امت است وآنحضرت بر هر زمین که نماز خواست گذارد وخواه سنگ وخواه خاک وخواه ریگ
تیمم کردی وفرق میان خاک وریگ وغیر آن نکردی وشافعی مخصوص دارد تیمم را بخاک وبغیر آن درست
ندارد وابو یوسف گوید جز بر خاک وریگ درست نبود ومذهب ابوحنیفه آنست که تیمم جائز است بر خاک
وریگ وسنگ وهرچه از جنس ارض است ومراد بجنس ارض آن بود که بآتش گداخته نشود وخاکستر

وصل در تیمم

شرب بقیهٔ آب وضو ایستاده مستقبل قبله و اگر نشسته خورد نیز جائز ست و گذاردن دو رکعت بعد از وضو
و پر کردن انای برای استعداد نماز آینده و نگاه داشتن جامهای از تقاطر و افشاندن بینی بدست چپ نزد
استنشاق و مکروه است بدست راست و همچنین مکروه هست انداختن بزاق در آب و زیاده سه بر در غسل اعضا
وضو ساختن باب گرم کرده در آفتاب و اگر شک کند در بعضی اعضا وضو پیش از فراغ بکند انچه شک دارد در وی
و اگر اول شک است والا نه و اگر شک کرد بعد از وضو نکند مطلقا **وصل** در مسح خفین بدانکه در کتب ائمه
حدیث از کتب سته و غیرها بروایت متعدده و طرق مختلفه آمده است که پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم در سفر
و حضر مسح بر موزه کشیدی و تصریح کرده اند جمعی از حفاظ که حدیث مسح خفین بتواتر ثابت شده است
که شک و شبهه را بدان راه نیست و بعضی از علماء روات آنرا جمع کرده و از هشتاد در گذشته اند و عشرهٔ مبشره داخل
ایشانند و سلف همه قائلند بدان مگر از امام مالک بروایتی نقل کنند که قائل نیست بدان برای مقیم و روایات
صحیحه از وی مصرح اند بجواز مطلقا و مشهور و مقرر نزد مالکیه دو قول اند یکی جواز مطلقا و ثانی مر مسافر را نه
مقیم را همین است بمقتضای انچه در مدونه است و باینجزم کرده است ابن حاجب و بعضی گفته اند که توقف مالک
در مسح حال اقامت در خاصه نفس خودش است اما فتوی بر جواز بود مثل آن منقول است از ابو ایوب صحابی
و ظاهر امر او آنست که ایشان در حال اقامت مسح نمیکردند و اخذ بعزیمت می نمودند از جهت عدم وصول مشقت
درینحال نه آنکه معتقد جواز آن نبودند والله اعلم و از امام ابو حنیفه رحمة الله علیه روایت می کنند که فرمود حکم
نکردم مسح خفین تا ندیدم در وی آثار و اخبار مثل ضوء نهار و امام احمد فرمود که سی و هفت نفر از صحابه روایت
میکنند بمسح خفین از رسول صلی الله علیه و آله و سلم و در روایتی فرمود چهل کس از صحابه حدیث کرده اند مرفوعا
و موقوفا و اما آنکه بعضی قرات جر را در وارجلکم حمل بر مسح کرده اند و قرات نصب را بر غسل خالی از ضعف نیست
چه مسح خفین مغیا بکعبین نبود باتفاق و امام حسن بصری گفته که حدیث کردند مرا هفتاد تن از اصحاب که
رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم مسح کرده بر خفین و در هدایه میگوید که اخبار در مسح خفین مستفیض و مشهور ست
و هر که آنرا اعتقاد نکند مبتدع باشد و کرخی میگوید میترسم کفر را بر آنکه مسح خفین را اعتقاد نکند و از امام ابو حنیفه
نیز مثل این آمده و در عقائد اهل سنت و جماعت آمده که و تری المسح علی الخفین و مسح خفین را از علامات
سنت و جماعت داشته اند و در اخبار صحیحه ثابت شده که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم در سفر و در حضر
مسح بر موزه کشیدی و مدت حضر یکشبانروز فرمود و مدت سفر سه شبانروز چنانکه روایت کرده است مسلم از

وصل در بیان مسح خفین

کرده که مستحب است ترک تنشیف زیرا که آنحضرت نکرده و اگر تنشیف کند مکروه هم نیست بر قول اصح و نزد بعضی
مکروه است و احادیثی که در اذکار وضو وارد شده چیزی از آن بصحت نرسیده بلکه محدثین حکم بوضع آن کرده اند
آنچه صحیح شده آنست که در اول وضو بسم الله گفتی و منقول از سلف این قول ست که بسم الله العظیم والحمد لله
علی دین الاسلام و شیخ ابن الهمام شهادتین نزد غسل هر عضو از مستحبات شمرده است و بعضی
علماء غسل اعضاء وضو را یکی از مواضع استحباب صلوة بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم
شمرده اند و نزد امام احمد باختیار جماعه از اصحاب وی تسمیه در اول وضو واجب است و شرط صحت وضو
بقوله صلی الله علیه وآله وسلم لا صلوة لمن لا وضوء له ولا وضوء لمن لم یسم رواه احمد وابو داود والحاکم عن
ابی هریرة و در آخر وضو گفتی اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له واشهد ان محمدا عبده ورسوله و در حدیث
صحیح آمده است که هر که بعد از وضو این کلمه بگوید کشاده شود بروی هشت در بهشت و گفته شود در از هر در که خواهی
و در بعضی احادیث بعد از شهادتین اللهم اجعلنی من التوابین واجعلنی من المتطهرین نیز آمده و در بعضی سبحانک
اللهم وبحمدک اشهد ان لا اله الا انت استغفرک واتوب الیک و در حدیث آمده که نوشته میشود این در کاغذ پاره و
مهر کرده میشود بران و کشاده نشود مگر در روز قیامت اما خواندن سوره انا انزلنا چنانکه در مردم مشهور است در سنن
الهدی برای آن اثر ضعف نقل کرده است ثابت نشده است والله اعلم **فائده** شیخ ابن الهمام در شرح
هدایه آداب وضو را جمع کرده نبشته است ترک اسراف در آب و تقصیر در آن و ترک کلام ناس و استعانت از غیر مسح
موضع استنجا بخرقه و استیفاء آب وضو بنفس خود مبادرت به ستر عورت بعد از استنجا و کشیدن خاتمی که در وی
نام خدای عز اسمه یا نام پیغمبر صلعم در حالت استنجا و بودند انا را از سفال و شستن دسته ابریق سه بار و نهادن
آن بر دست چپ و اگر انای باشد که اعتراف میکند از وی بجانب دست راست بنهند و نهادن دست بر دسته
وقت شستن نه بر سر انا و ساختگی وضو پیش از وقت و ذکر شهادتین نزد هر عضو و استقبال قبله در وضو
و استصحاب نیت در جمیع افعال و خبردار شدن از گنجهای چشم و مسح کردن و شستن آنها و غافل نشدن
از آن و خبردار بودن از زیر انگشتری و ذکر محفوظ نزد هر عضوی و طپانچه نزدن بر روی باب و گذرانیدن دست
با عضای مغسوله و آهستگی و آرام نمودن در غسل اعضاء و مالیدن آنها بدست خصوصا در شتا و تجاوز
کردن حدود وجه و یدین و رجلین و تا متیقن گردد شسته شدن آنها و اطالت غره و خواندن دعا سبحانک
اللهم وبحمدک اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا عبده ورسوله اللهم اجعلنی من التوابین واجعلنی من المتطهرین و

ترک کند باکی نیست ولیکن تخلیل اطیب است مرنفس را وتخلیل اصابع رجل بخنصر کند وگفته اند زیرا که خدمت باصابع مناسب تر است وکیفیتش آنست که تخلیل بخنصر ید یسری ابتدا کند از خنصر رجل یمنی وختم کند بخنصر رجل یسری بجهت رعایت یامن در اصابع بدین را بدر آوردن اصابع یکی در دیگری وشیخ ابن الهمام گفته که مواظبت برین کیفیت که در تخلیل اصابع رجلین گفته اند معلوم نیست واما تحریک انگشتری در انگشت در حدیثی ضعیف وارد شده ودر مذهب حنفی آن را از سنن ومستحبات وضو داشته اند وابن الهمام در زاد الفقیه گفته که تحریک خاتم اگر فراخ بود سنت است واگر تنگ بود واجب ودر زیر آن نرسد واجب ودر مسح رقبه نیز حدیث آمده که فرمود که هر که مسح کند بر قفا همراه سر نگاه داشته شود از غل روز قیامت این حدیث را ورسند الفردوس از ابن عمر رضی الله عنه روایت کرده وبروایت دیگر نیز آمده که شمنی آنرا ذکر کرده است ولیکن میگویند که سند آن ضعیف ست وآن نزد حنفیه مستحب است واحتیاط بعضی شافعیه همبرین است وشیخ ابن الهمام از برای اثبات استحباب آن حدیث ترمذی از وائل بن حجر نیز آورده که مسح علی راسه ثلثا ومسح اذنیه ثلثا وظاهر رقبته وحدیثی دیگر آورده از کعب بن عمر یامی بروایت ابو داؤد وانه صلی الله علیه وآله وسلم مسح الرقبة مع الراس وگفت که نزد بعضے بدعت است وهدایه آنرا در سنن ومستحبات ذکر کرده واما مسح حلقوم بدعت است باتفاق وریختن آب در وضو بر دست آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در سفر وحضر احیانا ثابت شده است واحادیث صحیح در ینباب آمده ودران دلیل ست بر جواز استعانت مرد بغیر خود در ریختن آب بر دست بی کراهیت واحضار آب بطریق اولی خواهد بود ولیکن از ینجا جواز اعانت بمباشرت لازم نیاید وانکه بعضے مردم در وقت پای شستن انار بدست خود گیرند اصلی ندارد مگر قصد ایشان رعایت ادبست که تا آب بیشتر ریخته نشود وآنحضرت را ردی نبود که بدان اعضای بعد از وضو پاک کند ومگذاشتی خود خشک گشتے ومسح وجه بطرف ثوب نیز آمده است فائده وحدیث عائشه رضی الله عنها که گفت بود مر آنحضرت را جامه پاره برای چیدن آب که میچید بدان آب را بعد از وضو اما ضعیف است وبعضے گفته اند که حدیث مسح بطرف ثوب نیز ضعیف است وبعضے گفته اند این هر دو حدیث در جامع ترمذی مذکور اند ووی نیز تضعیف کرده وگفته که از آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در ینباب چیزی بصحت نرسیده است وگفته که قومی از اهل علم از صحابه وتابعین وغیرهم در ینباب رخصت کرده اند وبعضے مکروه دارند ومگذارند تا همچنان خشک شود که موجب نورانیت وثقل میزان اعمالست وروایت کرده شده است اینقول از سعید بن المسیب وزهری ودر بعضے کتب حنفیه مذکور است که اگر بقصد تنزه وتکبر نبود کراهیت ندارد ودر بعضے از شروح متکات از ازهار نقل

ذکر کردہ و شیخ ابن الہمام از بیہقی نقل کردہ کہ گفت روایت کردہ شدہ است بوجوہ غریبہ تکرار مسح از عثمان رضی اللہ عنہ ولیکن آن بجہت مخالفت احادیث صحیحہ حجت نیست نزد اہل علم انتہی و ترمذی از وائل بن حجر آوردہ کہ ثم مسح علی راسہ ثلثا و مسح علی اذنیہ ثلثا و ہرچہ ازین باب آمدہ اگر بصحت رسیدہ محمولست بر تکرار باب واحد نہ باب جدید کما قال فی الہدایۃ و آنحضرت مسح گوش کردی ظاہر او باطنا یعنی ہم بیرون گوش مسح کردی و ہم در درون گوش و از برای مسح درون سر انگشتان در سوراخ گوش در آوردی و مسح گوش باب جدیدست نزد ائمہ ثلاثہ و نزد امام ابو حنیفہ بروایتی از امام احمد بہ بقیہ آب سر در اکثر احادیث مسح راس واذنین واقع شدہ بی تعرض باب جدید و ظاہر سیاق آنہا در ربودن او ست باب سر دا ما انچہ روایت کردہ شدہ است کہ گرفت برای اذنین آب جدید محمول است بر انکہ تری بعد از استیعاب راس در دست نماندہ از جہت تطبیق میان احادیث و بالجملہ روایت مسح اذنین باب سر دا کثر و اشہرست و از بسیاری از صحابہ عظام بطریق کثیر آمدہ کذا قال الشیخ ابن الہمام و اما غسل رجلین در اکثر روایات مطلق آمدہ بی ذکر عدد اما بقیہ تنقیہ و تنظیف و لہذا بعضے قائل نیستند بتثلیث غسل دران کذا فی الشرح ابن الہمام و در روایتی از نسائی آمدہ کہ شست ہر دو پای را دو بار و در بعضے سہ بار نیز آمدہ و در بعضے شست پای راست سہ بار بعد ازان شست پای چپ سہ بار ظاہر او در ہر وقتی بطریقی واقع شدہ واللہ اعلم و در تخلیل لحیہ از عثمان و عمار رضی اللہ عنہ حدیث آمدہ و محدثین را اختلاف است در صحت و ثبوت آن و راجح جانب ثبوت است و آن سنت است نزد امام ابیحنیفہ و شافعی نزد امام احمد نیز بر مذہب معروف و نزد بعضے از ائمہ مذہب وی واجب است از جہت حدیث انس کہ گفت بود رسول خدا صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم کہ چون وضو میکرد و میگرفت کفی از آب و می در آورد آنرا تحت حنک و تخلیل میکرد لحیہ خود را و میفرمود ہذا امرنی ربی و کیفیت تخلیل اینست کہ در آرد اصابع خود را از اسفل لحیہ بجانب فوق کذا قال الشمنی و ظاہر حدیث انست کہ بار جدید بود و بعضے گفتہ اند کہ بار وجد است و در وقت وی نزد شستن روی ست و نزد امام محمد مخیر است کہ در وقت شستن روی کند یا در وقت مسح راس و نزد ابی داؤد از حدیث ابن عمر آمدہ کہ بود آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم چون وضو میکرد و میمالید عارضین خود را بپستر می در آورد انگشتان خود را در لحیہ از تحت آن و اما تخلیل انگشتان دست و پا گاہ گاہ کردی کذا فی السفر السعادت و آن نزد امام ابیحنیفہ و امام شافعی سنت است و نزد امام احمد تخلیل اصابع رجل مسنون است بخلاف و در اصابع بدین دو روایت است اشہر سنت است و بر وایتی نہ زیرا کہ انفراج آنہا معنی است از تخلیل و امام مالک تخلیل مخصوص بہ اصابع رجل داشتہ و آنرا نیز گفتہ کہ اگر

واجب دران امام شافعی رحمہ برانند کہ واجب دلی چیزیست کہ اطلاق کردہ شود بروی مسح اگرچہ
یکموی وبروایتی سہ موی باشد وامام مالک وجماعہ برانند کہ مسح تمام سر واجبست ونزد امام ابیحنیفہ ربع
راس ومسح تمام سر سنت است ودلائل این مذاہب مذکوراند در محل خود ودر شرح سفر السعادت در
استقصای آن بقدر وسع تقصیر کردہ شدہ است وبعضے از علما گفتہ اند کہ انصاف در مسئلہ کہ مسح بدست
مالک است کذا سمعت من شیخی علی بن جار اللہ مفتی الحرم الشریف رحمۃ اللہ علیہ واللہ اعلم ومسح تمام سر سنت است
بکیفیت مسح آنست کہ ابتدا کند بقدم راس وببرد ہر دو دست را بجانب قفا بستر روکند ہر دو دست را تا بازآرد
بہمانجا کہ ابتدا کردہ بود وسنت در مسح سر در مذہب امام اعظم یکبار است وشمنی از فتاوی ظہیریہ نقل میکند کہ
سہ بار مسح کردن ہر بار بآب جدید بدعت است وامام شافعی گوید مسح تمام سر سہ بار بآبہای جدید سنت است
ودر روایتی غریب از ابیحنیفہ نیز آمدہ است اما تثلیث مسح بار واحد در ہدایہ گفتہ کہ آن مشروعست ومرویست
از امام ابیحنیفہ وبعضے شروح ہدایہ گفتہ کہ در روایت حسن است از ابی حنیفہ کہ اگر مسح سہ بار بیک آب کند
مسنون باشد ومروی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آنست کہ تکرار مسح نکردی واکثر احادیث در مسح
مطلق آمدہ بی تقید بعدد ومفید بمرۃ واحد نیز آمدہ وانچہ بصحت رسیدہ از احادیث این ست ودر بعضے احادیث
مرتین نیز واقع شدہ واین بآن معنی است کہ ہر دو دست را از مقدم راس ببو خر برد باز از موخر بمقدم آورد و
نیز این احادیث موسوم بضعف میدارند اما تثلیث مسح در ہیچ حدیثی صحیح نیامدہ مگر آنکہ واقع شدہ کہ وضو کرد
یکبار ودو بار وسہ بار ووضو شامل غسل ومسح است وقول شافعی تثلیث مسح باین دلیلست وقیاس
مسح بر غسل وجوابش آنست کہ توضأ ثلثا ثلثا کہ در حدیث آمدہ محتمل است وبروایات صحیحہ کہ در عدم تکرار مسح
آمدہ بیان کردہ تثلیث مخصوص است باعضای مغسولہ دبار مسح بر تخفیف است پس قیاس وی بر غسل
کہ مبنی بر مبالغہ وبر اکمل واسباغست قیاس مع الفارق باشد وشیخ ابن حجر در شرح صحیح بخاری گفتہ کہ در ہیچ
طریق از صحیحین ذکر عدد مسح نیامدہ واکثر علما ہمبرین اند مگر شافعی کہ تثلیث مسح را مستحب میدارد وابو داؤد
گفتہ کہ احادیث عثمان رضی اللہ عنہ کہ صحاح اند ہمہ دلالت دارند کہ مسح راس مرۃ واحداست وابو عبیدہ
مبالغہ کردہ وگفتہ کہ ہیچ یکی از سلف را ندانم کہ باستحباب تثلیث مسح رفتہ باشد مگر ابراہیم تیمی ولیکن در ین قول
نظرست چہ ابن ابی شیبہ وابن المنذر از انس وعطا وغیرایشان آنرا نقل کردہ وابن خزیمہ وغیرہ در حدیث عثمان
تثلیث را تصحیح نمودہ انتہی ودر جامع الاصول ودر روایتی از حدیث عثمان آوردہ کہ در وی مسح راس ثلثا

این در فصل بیشتر از ظہور آنست در وصل و در مشکات روایتی از بخاری و مسلم آورده که مضمضه و استنشاق کرد سه بار بسه غرفه و این نیز متحمل دو وجه است فصلاً و وصلاً و لیکن در بعضے احادیث صریح واقع شده که مضمضه و استنشاق بیک غرفه کرد و مذہب مشہور از امام شافعی اینست بر وجہی که مذکور شد و مشہور از مذہب ابو حنیفہ فصلست میان مضمضه و استنشاق بر وجه مذکور زیراکه دہن و بینی ہر کدام عضوی علیحده است پس وظیفه غسل ہر یک باشد جدا جدا چنانکه سائر اعضا و این وجه در حقیقت برای ترجیح حدیث فصلست بموافقت وی مر قیاس را چنانکه قاعده مقرراست در اصول فقه تعلیل در مقابله نص چنانکه خصم توہم کند و دلیل ما حدیث ابی داؤد طبرانی ست چنانکه شمنی آورده که طلحه بن مصرف از اعلام ائمه و ثقات تابعین ست از پدر از جد روایت میکند که رسولخدا وضو کرد پس مضمضه کرد سه بار پس استنشاق کرد سه بار دیگر گرفت ہر بار آب جدید و شافعیه میگویند که این حدیث از جهت اسناد ضعفی دارد زیراکه حد طلحه مجہولست و صحبت او با حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم به ثبوت نه پیوسته است انتہی در جامع الاصول میگویند که طلحه بن مصرف از اعلام تابعین و از ثقات ایشان است و جدوی کعب بن عمرو یا عمرو بن کعب است و شمنی در شرح نقایه میگویند که بیهقی در کتاب معرفت آورده است که عبد الرحمن بن مهدی که از کبار ائمه محدثین و در درجه مشائخ امام احمد بن حنبل ست گفته جد طلحه عمرو بن کعب است و او را صحبت است و در سنن خود از یحیی بن معین آورده که گفت محدثان میگویند که وی حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم دیده است و اہل بیت طلحه میگویند که او را صحبت نیست انتہی و چون اہل ایشان تصریح کرده باشند بصحبت وی مر را ثابت باشد و عدم وقوف اہل بیت وی دران قادح نبود و ابن سعد در طبقات حدیثی در باب مسح از جد طلحه آورده بلفظ روایت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم بمسح همچنین پس ثابت شد که او را صحبت است کذا قال الشیخ ابن الہمام و شمنی از فتاوی ظہیریه نقل کرده است که نزد امام ابو حنیفه رحمة الله علیه نیز جائز است که وصل کنند در مضمضه و استنشاق و نزد امام شافعی فصل ساختن مضمضه و استنشاق به آبهای جدید نیز روا بود و در جامع ترمذی میگوید که شافعی گفته که جمع مضمضه و استنشاق نکرده و اگر جدا جدا کنند محبوبتر است نزد ما پس در حقیقت خلافی نماند و آنحضرت وضو ہرگز بی مضمضه و استنشاق نکردی و مضمضه و استنشاق سنت است در وضو نزد ائمه ثلاثه و فرض ست نزد امام احمد و آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم استنشاق بدست راست کردی و استنشاق یعنی بینی افشاندن بدست چپ و اما مسح راس اختلاف است در قدر

علیہ وآلہ وسلم نیامدہ کہ زیادہ شست بر سہ بار بلکہ نہی کرد از زیادہ بر سہ بار شستن و فرمود کسیکہ زیادہ شست بر سہ بار یا نقصان کرد بد کرد و ظلم کرد و لیکن مشکل آنست کہ ظاہر ایں حدیث ذم نقص است از ثالث و جواب میگویند کہ این امر نسبی است و اسارت متعلق بنقص و ظلم بزیادت و در روایت نسائی ذکر نقص نیست و ہمین قدر است کہ ہر کہ زیادہ کرد بریں بد کرد و تعدی نمود و ظلم کرد و این صحیح تر است و ابن خزیمہ بر اور صحیح خود در روایت کردہ و در ذکر نقصان سخن کردہ و راوی آنرا تخطیہ کردہ زیرا کہ ظاہر وی ذم نقص است از ثلاثہ و نہ اینچنین است و بعضے گفتہ اند کہ در کلام تقدیر ست و مراد من واحدہ است و در بعضے روایات صریح آمدہ است من نقص من واحدۃ او زاد علی ثلاث فقد اخطأ و از امام شافعی نقل کردہ کہ گفت دوست نمیدارم کہ زیادہ کند متوضی بر سہ بار و اگر زیادہ کرد مکروہ نمیدانم آنرا و گفتہ اند کہ مراد آنست کہ حرام نمیدارم آنرا و اصح آنست نزد شافعی کہ مکروہ است کراہیت تنزیہ و حکایت کردہ است دارمی از قومی از شافعیہ کہ بزیادت بر ثلاث باطل میگردد وضو را چنانکہ زیادہ رکعت در نماز و این قیاس فاسد است و منقول است از امام احمد کہ فرمود جائز نیست زیادہ بر ثلث و ابن المبارک گفت ایمن نیستم از انکہ آثم گردد شمنی از فتاوی طہیریہ می آرد کہ ہر کہ یکبار شستن اکتفا کرد آثم میگردد و نزد بعضے از جہت ترک سنت مشہورہ و نزد بعضے آثم نگردد از جہت ایشان مامور بہ و صحت حدیث وارد در آن و امام محمد در موطای خود میفرماید کہ شستن سہ بار افضل است و دو بار کفایت دارد و یکبار اگر باسباغ و اکمال بود نیز کفایت است و میگوید کہ قول امام ابو حنیفہ این است و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مضمضہ و استنشاق گاہ بیک غرفہ کردی و گاہ بدو غرفہ و گاہ بسہ غرفہ چنانکہ در غسل اعضای دیگر و از یک غرفہ نیمہ در مضمضہ بکار داشتی و نیمہ در استنشاق در سہ صورت ہمین وصل و موالی و جمع میان مضمضہ و استنشاق مذہب شافعی است و آن بر صور متعددہ متصور ست و صحیح ہمین ست کہ بیک غرفہ مضمضہ کند و استنشاق باز بغرفہ دیگر مضمضہ کند و استنشاق ہمچنین بار کند و صاحب سفر السعادت میگوید کہ در ہیچ حدیث صحیح فصل و استنشاق را بعد از فراغ از مضمضہ بکبار یا دو بار یا سہ بار باب جدید کردہ باشد وارد نیست انتہی و ما عبارات احادیث را مختلف یافتیم در اکثر احادیث اینچنین واقع شدہ است کہ نخست ہر دو کف دست را شست پستر مضمضہ و استنشاق کرد پستر روی شست پستر دو دست تا مر فقین این عبارت بسیار است در احادیث و ظاہرش دلالت بر وصل مضمضہ و استنشاق کند اگرچہ قطعی نیست و در بعضی ہر دو دست شست پستر مضمضہ پستر استنشاق کرد پستر روی شست و این ظاہر در فصلست چنانکہ اول ظاہر در وصل بلکہ ظہور

نهر جاری که غساله هم در وی افگند تضییع نبود و نیز آب مستعمل در وی نمیماند ولیکن مبالغه فرمود که در انجا نیز
تجاوز از حد مناسب نبود و گفته اند که اگر در بسیار ریختن آب اسراف در آب نباشد اسراف در عمر و تضییع وقت
باقیست و نزدیک باین معنی است انچه بعضی گفته اند که مراد باسراف در حدیث اثم است بانی اگر در اکثار آب
در نهر جاری اسراف و تضییع آب نیست ولیکن در تجاوز از تقدیر شرع اثمی هست والله اعلم وصل گاه بودی
که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم اعضای وضو را از یکبار زیاده نشستی از جهت تعلیم امت که اینقدر کافی است
و اقتصار بر مقدار فرض که وضو بی آن درست نبود چنانکه فرمود هذا وضوء لا یقبل الله الصلوة الا به و در روایت
ابوداود از حدیث ابن عباس آمده که گفت آیا خبر دهم شما را بوضوء رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم پس وضو کرد مرة مرة
و گاه هر عضو را دو بار شستی برای مبالغه در تطهیر و آنرا نور علی نور خوانده است و سبب مزید ثواب و مضاعفت
اجر داشته چنانکه در حدیث زرین از عبدالله بن زید که راوی حدیث وضوء رسول الله است صلی الله علیه و آله
وسلم آمده است که گفت که وضو کرد رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم مرتین مرتین و گفت هو نور علی نور و گاه سه بار
شستی و این نهایت مرتبه تطهیر و مبالغه در آن و اسباغ وضو که در احادیث امر بدان واقع شده نزد اکثر علما همین است
و احادیث صحاح و حسان درین باب بسیار و بیشمار آمده که بیشک چون عزیمت و فضیلت درین است عمل آنحضرت
صلی الله علیه و آله وسلم و صحابه رضی الله عنهم در اکثر احوال همچنین بوده و از عثمان رضی الله عنه آمده که گفت
وضو کرد رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم سه سه بار و فرمود هذا وضوئی و وضوء الانبیاء من قبلی و در روایتی
و وضوء ابراهیم خلیل الرحمن و گاه بعضی از اعضا را سه بار شستی و بعضی را دو بار چنانکه در روایت بخاری
و مسلم از عبدالله بن زید بن عاصم انصاری آمده که گفته شد مر او را که وضو کن برای ما چنانکه وضو کرد رسول خدا
صلی الله علیه و آله وسلم پس طلبید انای را و ریخت آب از وی بر دو دست خود و بشست هر دو دست را سه بار
پستر در آورد دست خود را در انا و بیرون آورد پس مضمضه و استنشاق کرد از یکدست و کرد آنرا سه بار پستر
در آورد دست خود را در انا و بیرون آورد و بشست روی خود را سه بار پستر بشست هر دو دست را دو دو بار
و مسح کرد بسر خود باقبال و ادبار و بشست هر دو پای خود را و مانند این آمده در روایت موطا و نسائی و ترمذی
نیز همچنین آمده که در شستن پای حد و مذکور نشد و در روایتی از نسائی آمده که بشست هر دو پای خود را دو بار و در
بعضی احادیث غسل اعضا مطلق واقع شده بی ذکر عدد ظاهرش در یکبار خواهد بود یا مقصود راوی در
انمقام بیان اصل شستن بود و از بیان عدد ساکت ماند و در هیچ حدیثی در صفت وضوء آنحضرت صلی الله

خود است بر ہر تقدیر و بالجملہ از نیکلام معلوم میشود کہ اختیار بعضے بر استیاک بدست چپ ست واللہ اعلم اما مقدار آب غسل و وضو آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفتہ اند کہ غسل بیک ساع کردی کہ پنج مدہ است و وضو بیک مدہ در حدیث دیگر آمدہ کہ وضو بدو رطل کردی و تحقیق مقدار صاع و رطل بزبان عرف این دیار خبرے از تقصیری نیست و در شرح سفر السعادت درین باب و در باب صدقہ فطر در بیان آن تقصیری نرفتہ است و گفتہ اند کہ مراد از احادیث تعیین و تحدید نیست **فائدہ** چنانکہ اکثر یا اقل از آن وقوع یابد نیز جائز است و اصل آنست کہ ہر چہ کفایت کند بکار بردو مادام کہ اسباغ کند و بحد اسراف نکشد و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در تقلیل آب وضو و کم ریختن آن مبالغہ فرمودی و امت را تحذیر و منع کردہ است از اسراف در وضو و بسیار ریختن آب و میفرمود در امت من کسانیکہ پیدا آیند کہ در وضو تعدی و تجاوز از حد کنند و در ریختن آب اسراف نمایند و میفرمود وضو را شیطانیست نام او ولہان کہ آدمی را در وضو و اسراف آب در وسواس اندازد پس از وسواس پرہیزند و پرہیز از وسواس و دفع آن باآن بود براہ تغافل زدن و در دفع خاطر آن تکلف نمایند و در پی آن خاطر نروند ہم برخصت عمل کنند و اگر شیطان بسیار مزاحمت دہد گوید کہ این عمل کہ تو کردی ناقص و نادرست است و پذیرای درگاہ حق نہ بزرعم او بگویند کہ تو بر و از دست من زیادہ برین نمی آید و مولی من کریم ست تعالی و تقدس ہمین قدر پذیرد فضل و رحمت او واسع است و ہمچنین در نماز دیگر مواقع وسواس و اصل وسواس و نقصان و اختیال و اختلال آن خیزد و شیطان در ہمیان راہ یابد استعاذہ و لاحول در دفع آن بغایت موثر است کما جاء فی الآثار و در حدیث احمد و ابن ماجہ از عبد اللہ بن عمرو بن العاص آمدہ کہ یکبار آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بر سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہ گذشت و وی وضوی ساخت فرمود لا تسرف یا سعد و در روایتی ما ہذا السرف یا سعد گفت سعد وہل فی الماء اسراف یعنی در آب کہ چیزی کمیاب و عزیز الوجود نیست اسراف چہ باشد فرمود آنحضرت صلعم نعم وان کنت علی نہر جار ارتی در آب اسراف میباشد اگر باشی بر جوئے روان و این مبالغہ است در منع و تحذیر از اسراف و ارشاد است بطریق دفع وسواس غالبا در سعد چیزی از این باب احساس فرمود تا برای دفع آن این مبالغہ نمود و در مسائل فقہ مذکورست کہ اگر متوضی بر لب جوی بود در ریختن آب اسرافی نیست چہ ہر قدر آب ریزد باز ہم در جوی افتد مگر آنکہ غسالہ را بیرون نہر اندازد و در حقیقت فرق میان نہر جاری و غیر وی آنست کہ آب مستعمل در وضو باتفاق پاک کنندہ نیست و نزد اکثرین پاک ہم نیست پس او را در جائی دیگر استعمال نتوان کرد پس زیادہ از قدر حاجت بکار بردن تضییع باشد و در

ونزد برخاستن از خواب چنانکه در صحیحین از حدیث حذیفه آمده که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم چون برمیخاست
از خواب شب میمالید و پاکیزه میکرد دهن را بمسواک و ظاهر آنست که مراد قیام لیل برای نماز است پس مراد
مسواک برای وضو نماز است و وضو نزد برخاستن از خواب برای نماز شب سنتی علیحده است و برای قرائت
قرآن و در وقت خواب رفتن نیز مسواک میکرد و نزد تغیر فم خواه تغیر رائحه یا تغیر بودن اسنان و نزد درآمدن در
منزل در حدیث عائشه رض آمده که چون می درآمد آنحضرت در خانه نخست کاریکه می کرد مسواک میکرد و ظاهر آنست
که وضو و نماز نیز میکرد کذا قیل و آنحضرت مبالغه میکرد در استیاک چنانکه در صحیح بخاری آمده است که آنحضرت
میکردند مسواک چنانکه آواز می آمد از دهن مبارک اَعْ اَعْ بضم همزه و فتح آن و عین مهمله گویا که فی میکند در بعضی
روایات بغین معجمه و در روایات نسائی اعا اعا و در روایت ابو داؤد آه آه و در بعضی روایات اخ اخ بمعجمه و
مستحب آنست که مسواک از درخت اراک باشد و آنحضرت نیز همچنین میکرد و امر نیز فرمود بدان و بانگشت کفایت
است خواه بانگشت خود باشد یا بانگشت غیر و اگر بجامه درشت باشد نیز کفایت است و شافعیه که برای هر نماز
میکنند بیشتر همین جامه می کنند و ابو نعیم و بیهقی آورده که استیاک میکرد آنحضرت بر عرض یعنی عرض دندان
و در مواهب گفته است که آیا اولی آنست که استیاک همین کند یا بشمال بعضی گفته اند از جهت حدیث کان
یعجبه التیمن فی ترجله و تنعله و طهور و سواکه بنا نهاده اند بر آنکه آیا استیاک از باب تطهیر و تطیب است یا از باب
ازاله قاذورات اگر گوئیم که از باب اول ست مستحب است که همین باشد و اگر از باب ثانی ست پس بشمال
بود از جهت حدیث عائشه که بود دست راست رسول خدا صلعم برای طهور و طعام و دست چپ برای خلا و
هر چه بود از اذی رواه ابو داؤد باسناد صحیح بعضی از شراح حدیث گفته اند که مراد تیمن در سواک آنست که ابتدا
بجانب راست کند چنانکه در ترجل و تنعل پس استدلال بآن بر استیاک بدست راست درست نباشد پس در
استیاک بدست راست نقل باید فتدبر و گفته اند که ظاهر آنست که آن از باب ازاله اذی است چنانکه امتخاط[1]
و مانند آن پس تیسری باشد و قرطبی حکایت کرده است از امام مالک که مسواک نباید کرد در مساجد زیرا که
از باب ازاله قذر است این تمام کلام مواهب است و پوشیده نماند که مشهور و معارف استیاک بدست راست
است و دست چپ که متعین است برای ازاله قذر بر تقدیری خواهد بود که ازاله بدست بود بیوساطت آلتی چنانکه
در امتخاط و مانند آن و کراهیت استیاک در مسجد بر تقدیریکه چیزیکه خارج میگردد از دهن و روی بیندازد نعم
اگر استیاک بدست بود اینکلام جاریست دران و اگر بچوب و مانند آن بود و استحباب ابتدا بجانب یمین بحال

[1] امتخاط یعنی پاک کردن ۱۲

مذکورہ باشد واین منافات ندارد بآنکہ وضو پیش ازان باشد ولیکن واجب نباشد وخلاص نیست ازین اشکال مگر آنکہ گویند وضو پیش از ہجرت مندوب بودنہ واجب ولیکن بر تقدیر لازم می آید کہ نماز بی وضو جائز باشد واین خلاف اجماعست وممکن است کہ گفتہ شود کہ نزول آیت برای وجوب وضوست نزد قیام بصلوۃ وانتم محدثون تقدیر نکنند چنانکہ بعضے گفتہ اند کہ در ابتدا وضو فرض بود نزد قیام مطلقاً ودر آخر منسوخ گشت ومفید بوجود حدث گشت ولیکن در نسخ احکام سورۂ مائدہ سخن است فتدبر وآنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم برای ہر نماز وضو ساختے ودر بعضے اوقات بیک وضو چند فریضہ گذاردہ است مسلم از بریدہؓ روایت کردہ کہ گفت بود رسولخدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ وضو میکرد برای ہر نماز وگذارد در روز فتح چند نماز ودر روایتی پنج نماز بیک وضو پس گفت عمر رضی اللہ عنہ یا رسول اللہ چیزی کردی کہ ہرگز نکردہ بودی فرمود عمداً کردم یا عمرؓ یعنی برای بیان جواز تا بداند کہ وضو برای ہر نماز فرض نبود وبخاری وابو داؤد وترمذی از انس رضی اللہ تعالی عنہ آوردہ اند کہ گفت بود رسولخدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ وضو میکرد برای ہر نماز پس گفتہ شد مر انس را کہ شما چہ میکردید گفت کفایت میکرد یکی از ما وضو مادام کہ محدث نمی شد واز ینجا گفتہ اند کہ وجوب وضو برای ہر نماز از خصائص حضرت نبوت ودر روایت احمد والی داؤد از حدیث عبد اللہ بن حنظلہ غسیل آمدہ کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مامور بود بوضو کردن برای ہر نماز طاہر باشد یا غیر طاہر وچون شاق آمد بروی امر کردہ شد بمسواک نزد ہر نماز ونہادہ شد از وی وضو مگر از حدث واما مسواک مشتق ست از سواک بمعنی مالیدن ومالیدن دہن در مسواک بالکسر چوب دندان مال مسواک مشتمل واحادیث در فضیلت واستحباب مسواک بسیار واقع شدہ فرمود اگر نمی بود خوف مشقت ہر امت امر میکردم وواجب میگردانیدم بر ایشان مسواک را برای ہر نماز وفرمود مسواک کردن سبب طہارت دہن وموجب رضا حق است تعالی وتقدس وفرمود نیامد مرا جبرئیل ہرگز مگر آنکہ امر کرد مرا بمسواک تحقیق ترسیدم کہ بسایم ولیست کنم پیش دہن خود را ودر روایتی لثہ را ولثہ بکسر لام وثاء مثلثہ مخففہ گوشت بن دندان وظاہر حدیث عبد اللہ حنظلہ کہ گذشت ناظر در وجوب مسواک است بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ولیکن در صحت این حدیث سخن است وخصائص ثابت نمیشود مگر بدلیل صحیح ودر حدیث طبرانی وبیہقی کہ از عائشہؓ آوردہ اند کہ آنحضرت فرمود سہ چیز اند کہ بر من فرض اند ومستحب برای ایشان سنت اند وتر ومسواک وقیام لیل ودر حدیث دیگر آمدہ کہ آن حضرت فرمود امر کردہ شدہ ام من بمسواک تا آنکہ ترسیدم کہ فرض گردانیدہ شود بر من واین صریحست در عدم وجوب مگر آنکہ این حدیث پیش از وجوب واقع شدہ باشد اما بر امت اجماعست کہ واجب نیست بلکہ سنتی ست موکدہ نزد وضو باتفاق وارادۂ صلوۃ نزد شافعی

بمعلوماتی کہ در ذہن موجود است وترتیب آن بروجہ مخصوص مجہول حاصل میگردد وبعضے علما قائلند کہ عمل بشرائع انبیا خصوصاً ابراہیم علیہ السلام میکرد وحجت می آرند کہ آنحضرت مامور است در قرآن باقتدا واتباع ایشان بعد از بعثت قال اللہ تعالی اولئک الذین ہدی اللہ فبہدٰہم اقتدہ وقال حق سبحانہ ثم اوحینا الیک ان اتبع ملۃ ابراہیم پس اگر پیش از بعثت نیز عامل بدان بودہ باشد چہ عجب چہ البتہ آنکہ مراد بہدٰہم ایمان باللہ و توحید واصول دین است کہ متفق علیہ است میان ہمہ نہ فروع وشرائع کہ مختلف است وخود ممکن نیست اتباع دران از جہت اختلاف دران ونیز منسوخ گشت وبعد از نسخ ہدی نماند پس دریں جا دلیل نباشد بر آنکہ آنحضرت متعبد است بشرائع انبیا سابق علی نبینا وعلیہم السلام تا گویند کہ چون بعد از بعثت متعبد است پیش از بعثت نیز باشد نعم احتمال دارد کہ متعبد بشریعت یکی از ایشان باشد واگر باشد ابراہیم اولی وانسب است وبعضے گفتہ عیسے اقرب واللہ اعلم ودریں جا نکتہ ایست کہ متوہم میگردد کہ چون آنحضرت مقتدی ومتبع انبیا علیہم السلام باشد فضل وی بر تمامۂ ایشان چگونہ بود ودفع این توہم میکنند بانکہ چون مقتدی متبع ہمہ باشد کمالات ہمہ در وی جمع گردد پس کاملتر از ہمہ بود فافہم وباللہ التوفیق صاحب مواہب مقصد عبادات را بر ہفت نوع ترتیب دادہ ما نیز ہمین نوع قرار دادہ ایم نوع اول طہارت دوم صلوۃ سوم زکوۃ چہارم صوم پنجم حج ششم دعا ہفتم تلاوت نوع اول در طہارت ودر وی چند وصل است

وصل اول در وضو ومسواک ومقدار آب وضو

وصل اول در وضو ومسواک ومقدار آب وضو ووضارت بمعنی حسن ونظافت ست وضوء بضم مصدر وبفتح آب وضو بمعنی مصدر نیز آمدہ وبعضے گفتہ اند کہ ہر دو لغت اند گاہی بمعنی مصدر آیند گاہی بمعنی آب کذا فی القاموس واختلاف کردہ اند علما در وقت وجوب وضو وبعضے گفتہ اند وجوب او بمدینہ است بقول تعالی اذا قمتم الی الصلوۃ فاغسلوا وجوہکم الآیۃ واین آیۃ در سورۂ مائدہ است کہ مدنیست ولیکن در احادیث آمدہ کہ جبرئیل علیہ السلام آنحضرت را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در ابتدا روی نماز ووضو آموخت ونیز در حدیث آمدہ است کہ فاطمہ رضی اللہ عنہا نزد آنحضرت آمد گریان وگفت قریش تعہد کردہ اند بر قتل تو فرمود آب وضو بیار پس وضو کرد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واین در مکہ بود وابن عبد البر نقل کردہ است اتفاق اہل تفسیر را بر آنکہ غسل جنابت فرض کردہ شد بر آنحضرت در مکہ چنانکہ فرض کردہ شد نماز بر آنکہ آنحضرت نماز نگذارد ہرگز مگر بوضو وگفت ابن عبد البر کہ این چیزیست کہ جاہل نیست بدان ہیچ عالم شیخ ابن الہمام عسقلانی گفت کہ این رد بر کسی میشود کہ منکر است وجود وضو را پیش از ہجرت نہ بر کسیکہ منکر است وجوب آنرا پیش از ہجرت انتہی وحاصل اینسخن آنست کہ وجوب وضو بالت

میکنند تا صلواة بر ایشان بر تبعیت و طفیل واقع میشود و در اکثر متعارف در دیار عرب و هر که در حکم ایشانست
در آنحضرت صلعم است و در انبیاء دیگر علیهم السلام و در کلام اکثر اعاجم نسبت بآنحضرت علیه السلام بسیار واقع
است و اولی علیه الصلوة والسلام و لفظ صلی الله علیه و آله وسلم در غایت ایجاز و سلاست واقع شده است باب
دهم در انواع عبادات آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم شک نیست که مقصود از آفرینش عالم عبادت است
بقوله تعالی و ما خلقت الجن والانس الا لیعبدون و راه راست بقرب و وصول بحق عبادتست چنانکه میفرماید ان الله
ربی و ربکم فاعبدوه هذا صراط مستقیم و قال الله تعالی و لقد نعلم انک یضیق صدرک بما یقولون فسبح بحمد ربک و
کن من الساجدین و اعبد ربک حتی یاتیک الیقین و مراد بیقین موت است از جهت بودن وی امر تیقن بسبب
زوال ضیق صدر و تنگدلی و حزن و غم بعبادت آنست که چون مشتغل شد انسان بعبادات منکشف میگردد بروی
اضواء عالم ربوبیت و چون حاصل شد این انکشاف گشت دنیا بکلیت حقیر در نظر وی و چون حقیر نمود سبک و
آسان شد بر دل فقدان و وجدان آن پس متوحش نشود بفقدان و مترشح نگردد و بوجدان آن پس زائل گردد
حزن و غم و نیز و چون نازل شد بر بنده و مکاره و گریخت از آن بسوی طاعت مولی گویا میگوید واجب است
بر من عبادت تو خواه بدهی تو مرا خیرات یا بیفگنی در مکروهات پس فراموش میگردد مکروه و فراخ میگردد بآن امید
و قال الله تعالی فاعبده و اصطبر لعبادته و درین رواست بر فرقه که گویند که چون حاصل شده بنده را
محبت و قرب حق ساقط شد از وی اعمال ظاهره و خلاص شد از کد عمل و ساقط شد از وی تکلیف و چون بنده
مسافر است بسوی درگاه حق و منقطع نیست سیر وی مادام که در قید حیاتست و محتاجست به توشهٔ راه که
عبارتست از عبادت و مستغنی نیست از آن و هر چند وی اقرب و عبادت وی اعظم و افر و شخصی در مجلس جنید
حرفی میگفت که ناظر بود در اسقاط عمل فرمود نزد ما این سخن از زنا و شرب خمر بدتر است و اختلاف کرده اند
علما در تعبد آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم پیش از بعثت آیا متعبد بود بشریعتی از شرائع که پیش از وی
بود جمهور بر آنند که متبع نبود بچیزی از آن بلکه عبادت میکرد بهر چه انداختند در دل وی از عبادت و حکم میکرد
عقل او بدان و بعضی توقف کردند درین مسئله و نیز اختلاف کردند که تعبد او بذکر بود یا بفکر مختار آن که بذکر بود و
اگر بهر دو باشد نیز محتمل ست که بنورانیت ذکر فکر صاف میشد و در می یافت علوم و حقائق را والله اعلم
چنانکه مولانا در مثنوی گفته است مثنوی اینهمه گفتیم و باقی فکر کن + فکر کر حامد بود رو ذکر کن + و پایه ذکر
اعلاست که بیواسطه اتصالی بذات حق حاصل گشته فیوض وارد میگردد و در فکر تعلق به نفس است و

وتقدیس پس گفته نشود قال محمد عزوجل اگرچه عزیز وجلیل است وایشین واجبست تخصیص نبی دسائر انبیاء به صلوة وسلام وشریک گردانیده نشود بایشان وانچه در کتاب وسنت واقع شده است محمول بر معنی دعاست نه بروجه شعار ولهذا جائز نیست مثلاً در آل ابی اوفی وغیر وی که شعار ساخته بود مر ایشانرا وهر جا که ذکر ایشان رود صلوة فرستاده شود وذکر کرده شود ماسوی انبیا وازائمه وغیرهم بغفران ورضا چنانکه در قول وی سبحانه ربنا اغفر لنا ولاخواننا الذین سبقونا بالایمان فرمود رضی الله عنهم ورضوا عنه وگفته اند که بنود این امر معروف در صدر اول بلکه پیدا کرده اند این را بعضے از اهل بدعت در بعضے ائمه خود وشریک ومساوی گردانیده اند ایشانرا بانبیه صلی الله علیه وآله وسلم وواجب است اجتناب از طریقه ایشان وذکر آل وازواج وذریت بروجه تبعیت واضافت است نه بر طریق استبداد واصالت ولا کلام فیه وتحقیق گفته است بروردگار تعالی لا تجعلوا دعاء الرسول بینکم کدعاء بعضکم بعضا پس واجب که باشد دعا مر آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم مخالف مر دعا مر ناس را وهمچنین کلام در سلام وشیخ ابو محمد جوینی که والد امام الحرمین است گفته است که سلام بمعنی صلوة ست پس استعمال کرده نشود در غائب واوراد کرده نشود در غیر انبیا واما حاضر خطاب کرده شود بان وگفته شود سلام علیکم وعلیکم السلام وگفته است که این امر مجمع علیه ست وگفته اند که این طریق اسلم واقرب است باحتیاط ورعایت ادب بجناب نبوت ودر مواهب لدنیه میگوید که پیوسته اختلاف کرده اند منع کنندگان از اطلاق صلوة وسلام که آن حرامست یا مکروه کراهت تنزیهی یا از باب خلاف اولی سه قول است که حکایت کرده است نووی در کتاب اذکار وگفته صحیح آنست که مکروه است کراهیت تنزیه زیرا که شعار اهل بدعت است والله اعلم تنبیه معلوم شد که این بحث در صدر اول نبود بلکه مومنان مامور بودند بصلوة وسلام بر پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم وبحکم آنحضرت که فرمود وصلوا علی الانبیاء فان الله بعثهم کما بعثنی برانبیاء دیگر نیز میفرستادند ودرین مسئله مخالف افتاده بر اهل بیت نبوت صلوة وسلام میفرستاد اصالة والا بروجه تبعیت جائزست بی خلاف ودر کتب قدیم سلام نسبت باهل بیت بمعنی که شامل ازواج مطهره نیز باشد علیه السلام دیده میشود والله اعلم ودر مردم متاخرین بعضی اصطلاحات دیگر پیدا شد واما در دیار عرب رضی الله عنه ورحمة الله علیه میگویند جمله مشائخ را وصاحب هدایه براوی خود میگوید قال رضی الله عنه ودر طریقه صوفیه مینویسند قدس سره العزیز یا قدس سره بتفاوتی که درین باب در عبارتست وبعضے قدس الله روحه وبعضے کلمه صلی الله علیه وآله وسلم مینویسند واین بقاعده مشهوره نحویه که در اعاده جار است موافق نیست وبعضے در صلوة بر انبیا علی نبینا علیه وعلیهم زیاده

گفت جائز نیست صلوة بر غیر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم ودر مواهب میگوید که ثابت شده است این روایت از ابن عباس رض وروایت کرده است ابن ابی شیبه از طریق عثمان از عکرمه از ابن عباس رض که گفت نمیدانم صلوة را که سزاوار بود بر هیچ یکی مگر بر نبی صلی الله علیه وسلم وسند این صحیح است وحکایت کرده شده است از امام مالک نیز که گفت جائز نیست که صلوة فرستاده شود بر هیچ یکی از انبیاء جز محمد صلی الله علیه وآله وسلم واز عمر بن عبد العزیز نیز همچنین آمده ولیکن گفته اند که معروف از مذهب مالک نه اینست بلکه وی رحمة الله علیه در مبسوط گفته است مکروه میدارم صلوة بر غیر انبیا وگفت نمیرسد ونمی سزد مارا که تجاوز وتعدی کنیم از انچه امر کرده شده ایم بدان واین قول ثانی است در باب که مخصوص نیست بآنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم زیرا که در حدیث آمده که فرمود صلوة علی الانبیاء قبلی فان الله بعثهم کما بعثنی پس صلوة مخصوص است بانبیا وغیر ایشان جائز نیست واز ابو سفیان ثوری نیز انچنین منقولست واز ابن عباس رض در روایت دیگر آمده گفت لا ینبغی الصلوة علی احد الا النبیین وفرقه دیگر میگویند که صلوة بمعنی ترحم است ودعاست از حضرت عزت جل جلاله که رحمت کند بر بنده خود واین مطلق است مگر انکه منع کند از اطلاق حدیثی صحیح یا اجماعی قطعی وثابت نشده است این بتحقیق گفته است حق سبحانه در خطاب مومنان هو الذی یصلی علیکم وملائکته ودر شان صابران فرموده اولئک علیهم صلوات من ربهم ورحمة ودر حق متصدقان فرموده خذ من اموالهم صدقة تطهرهم وتزکیهم بها وصل علیهم وآنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم صلوة میفرستاد بر متصدقان در وقتی که می آوردند صدقات را نزد وی صلعم چنانکه در حدیث آمده است اللهم صل علی آل ابی اوفی وصل علی فلان وعلی فلان ودر حدیث دیگر آمده است اللهم صل علی عمرو بن العاص وآنحضرت میفرمود که وی خوب می آرد صدقه را ودر حدیثی که آنحضرت تعلیم صلوة کرده است وعلی آله وازواجه وذریته نیز واقع شده ودر حدیث ابن عمر رض آمده است که وی صلوة میفرستاد بر نبی صلی الله علیه وآله وسلم وبر ابی بکر وعمر رض ذکر کرده است این را مالک در موطا وابن وهب از انس روایت کرده که گفت ما دعا می کردیم یاران خود را که غائب بودند اللهم اجعل منک علی فلان صلوة قوم ابرار الذین یقومون باللیل ویصومون بالنهار وقاضی عیاض مالکی گفته که انچه محققین علما گفته ودر مواهب میگوید جمهور علما بران رفته اند واختیار کرده اند آنرا اکثری از فقهای متکلمین آنست که جائز نیست افراد غیر انبیا بصلوة بلکه این چیزیست که مخصوص اند بدان وانبیا وگشته است شعار ایشان در توقیر وتعظیم پس گفته نشود ابو بکر صلی الله علیه وسلم وعلی صلی الله علیه وسلم اگرچه از روی معنی صحیح است چنانکه مخصوص است الله سبحانه وبه تنزیه

گم کرد راه بهشت را و در حدیث ابیهریره آمده که گفت ابوالقاسم محمد رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم کسیکه فراموش کرد صلوة بر من فراموش کرد طریق جنت را و از قتاده آمده که آنحضرت فرمود صلی الله علیه وآله وسلم وقتیکه ذکر کرده شوم من نزد مردی و درود نفرستد بر من پس تحقیق جفا کرد بر من و از جابر رضی الله عنه آمده که آنحضرت فرمود شنید قومی مجلسی را پیستر متفرق شوند درود نفرستاده بر آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم چنانست که گویا متفرق شدند از مجلسے که گندہ تر است از مردار و از ابو سعید خدری آمده که فرمود آنحضرت بنشنید قومی مجلسی را که درود نفرستند در وی بر پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم مگر آنکه باشد این مجلس حسرت بر ایشان روز قیامت اگرچه درآیند در بهشت یعنے اگرچه بحکم ایمان و اعمال صالحه در بهشت درآیند و ثواب آن دریابند ولیکن بجهت ثواب صلوات بر آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم که عظیم است حسرت خورند که چرا از دست دادند و در حدیث دیگر ذکر الله والصلوة علی النبی هر دو واقع شده و در حدیث دیگر آمده که خوار باد مردی که ذکر کرده شدم من نزد او و درود نفرستاد بر من و خوار باد مردی که درآمد بروی رمضان و گذشت پیش از انکه آمرزیده شود یعنی در رمضان باید که کارها کند که سبب مغفرت وی گردد که وجود این ایام غنیمت ست و موسم مغفرتست و خوار باد مردی که دریافتند پدر و مادر یا یکی ازان دو پیری را و در نیاورند او را به بهشت یعنی باید پدر و مادر را خدمت کند و راضی دارد ایشان را خصوصا در کبر سن تا مستوجب دخول جنت گردد و در حدیث دیگر آمده است که آنحضرت برآمد بر بالاے منبر و گفت آمین باز برآمد گفت آمین معاذ بن جبل گفت یا رسول الله اینها گفتن چه بود فرمود آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم که جبرئیل آمد و گفت یا محمد هر که نام برده شوی تو نزد وی و درود نفرستد بر تو و بمیرد درآید در آتش و دور می اندازد او را خدا تعالی از درگاه قرب و رحمت خود پس بگو آمین پس گفتم من آمین و همچنین گفت جبرئیل علیه السلام در حق کسیکه دریافت رمضان را و قبول کرده نشد از وی کسیکه نیکی نکرد با مادر و پدر خود و آمده است که هر که در مجلسے بنشیند و درود گوید آمرزیده میشود هر چه واقع شود از وی دران مجلس تنبیه گمان نبرند که مراد بذکر آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم در مجلس همین نام شریف وی بردن است بلکه عامتر و شاملتر از ذکر اسم ذکر اوصاف و احوال سیئه وی صلی الله علیه وآله وسلم اگرچه بصریح نام شریف وی مذکور نگردد اگرچه علما موضوع مسئله ذکر اسم شریف را ساخته اند هذا ظاهر و بالله التوفیق **وصل** اختلاف کرده اند در صلوة بر غیر سید المرسلین و صلے الله علیه وآله وسلم و سائر انبیا علیهم السلام و مجموع انچه مفهوم میشود از کلام قوم سه قولست جمع برآنند که جائز نیست صلوة بر غیر آنحضرت در شفا میگوید که روایت کرده شده است از ابن عباس رضی الله عنهما که

وصل در اختلاف صلوة بر غیر آنحضرت

ترازوی بر اعمال و امن از عطش و تکثیر ازواج در جنت و حصول رشد و هدایت در مصالح دنیا و آخرت و اشتمال
صلوة بر آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بر ذکر الهی عز اسمه و تضمن وی شکر نعمت وی عز و علا معرفت حق و
نعمت وی و اقرار بدان ذکر کرده است اینهمه را فاکهی رحمة الله علیه در رساله آداب زیارت که در جذب القلوب
از انجا نقل کرده شده و ازینجا درین کتاب نقل افتاد و حکایات دیگر و فوائد زوائد نیز مذکورست که وقت بدان
اتساع نیاورد یکی ازان حکایات که شیخ احمد بن ابی بکر محمد رواد صوفی محدث در کتاب خود که از شیخ مجد الدین
فیروزآبادی اسانیدی که او راست روایت میکند درینجا ثبت میکرد و بامید آنکه طالبی آنرا ورد خود سازد می آرد
که روزی شبلی قدس سره بر ابو بکر مجاهد که از علمای وقت و ائمه عصر خود بود آمد ابو بکر بجهت اکرام وی بر پای
ایستاد و با وی معانقه کرد و میان هر دو چشم وی بوسه داد حاضران گفتند که یا سیدی این را بشبلی میکنی
و حال آنکه تو و هر که در بغداد است او را مجنون میخوانند او گفت من نکردم مگر آنچه از پیغمبر دیدم صلی الله علیه و آله
و سلم در خواب می بینم که شبلی پیش پیغمبر آمد و پیغمبر صلعم بدیدن او بایستاد و او را در کنار گرفت میان هر دو چشم
او بوسه داد پس گفتم یا رسول الله این را بشبلی میکنی فرمود نعم وی بعد از نماز این آیة میخواند لقد جائکم رسول
من انفسکم عزیز علیه ما عنتم الآیة و عقب آن صلوة بر من میفرستد و خواندن این آیة پیش از شروع در صلوة
متعارف مجالس موالید اهل حرمین است زادهما الله تشریفا و تعظیما و بعد ازین این آیة را نیز میخوانند ان الله
و ملائکته یصلون الآیة بعد ازان بقصد امتثال این امر شروع در صلوة می کنند اللهم صل علی محمد و علی آله و سلم
وصل شک نیست که بر اندازهٔ فضائل و فوائد صلوة بر آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم و مدح و ثواب فاعل آنکه
وارد شده قبائح و مضار ترک و ذم و عقاب تارک آن نیز ثابت خواهد بود زیرا که هر عملی که فضیلت و ثواب آن
عالی تر و کاملتر ترک آن قبیح تر و مذموم تر و عقاب بران شدید و قویتر و در حدیث علی بن ابیطالب رضی الله
عنه آمده است که رسول خدا فرمود و صلی الله علیه و آله و سلم ان البخیل و در روایتی البخیل من ذکرت عنده فلم
یصل علی میفرماید که بخیل در عرف آنرا گویند که در بذل اموال و صرف آن خستی کند ولیکن بخیل سخت تر
و کاملتر آنکه ذکر کرده شوم من نزد وی و درود نفرستد بر من و باینمقدار صرف وقت و استعمال زبان در محبت
من و شکر نعمت نکند که ثواب آن عظیمتر و وافرتر از صرف مال و افضل از عتق رقاب است و آسانتر از انست
و از امام جعفر صادق از پدر بزرگوارش سلام الله علیهما و علی آبائهما العظام و اولادهما الکرام امام محمد باقر آمده
که گفت گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم کسیکه ذکر کرده شوم من نزد وی و درود نفرستاد بر من پس بتحقیق

وصل
در ذکر درود فرستادن بر وی صلی الله علیه و آله و سلم

ویقریک السلام شعر لک البشارة فاخلع ماعلیک * ذکرت ثمة علی مافیک من عوج بیت جان امید هم در آرزوای قاصد آخر بازگو * در مجلس آن نازنین حرفی که از ما میرود * واز اعظم استحضار محاسن نبویه است در قلب و تمثل صورت خیالیه وی صلی الله علیه وآله وسلم در عین که لازم کثرت صلوة است بصفت توجه حضور شعر لوشق عن قلبی ترای وسطه * ذکرک فی سطر والتوحید فی سطر * واز فوائد ان معاذله عشر رقاب و عشرین غزوات واستجابت دعا و وجوب شفاعت سید انبیا و شهادت وی صلی الله علیه وآله وسلم وحصول قرب بوی و مزاحمت کتف شریف او برباب جنت ولحوق واتصال بآنحضرت بیشتر از دیگران روز قیامت و کشتن آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم متولی جمیع امور در انروز بر شدت وکفایت جمیع مهمات و قضای تمامه حوائج ومغفرت ذنوب وکفارت جمیع سیات ولقولی از فوائد و فرائض نیز و قیام او مقام صدقه بلکه افضل از ان صلے الله علیه وآله وسلم وتفریج کرب وشفای سقم واذهاب خوف وجوع واظهار برائت متهم ونصر براعدا و حصول رضای الهی ومحبت وی وصلوة وی وصلوة ملائکه وی عزو علا وتزکیه وتنمیه مال وطهارت ذات وصفای قلب وفراغبال وحصول برکت در جمیع امور حتی در اسباب و اموال واولاد واولاد اولاد تا طبقه رابعه صلے الله علیه وآله وسلم فائده ونجات از اهوال قیامت وآسانی سکرات موت وخلاصی از مهالک دنیا ومضائق روزگار وتذکیر منسیات وغنی فقر واعدام حاجت وسلامت از انتقام بخل وجهاد از دعار بزعم الف وتطیب مجلس وغشیان رحمت وتوقیر نور نزد مرور بر صراط وتیسیر قدم در انحال براقامت ومرور ونجات از ان ورطة العین برخلاف حال تارک صلوة وحصول محبت مسلمانان ومحبت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم ومصافحه آنحضرت در روز قیامت ورویت جمال آنحضرت در منام ومحبت ملائکه وترغیب ایشان وکتابت صلوة وی باقلام ذهب بر قراطیس فضه ودعا ایشان مر او را بزیادت خیر واستغفار واز اعظم فوائد واتم رعایت حصول شرف رد سلام که سنت مستمره بلکه فرض مقرر است وکدام سعادت بالاتر از انکه دعای خیر وسلامت از آنحضرت شامل حال کسی باشد اگر در تمام عمر یکبار دست دهد موجب صد هزار کرامت وثمر فراوان برکات است بیت بهر سلام کمن رنجه در جواب آن لب * که صد سلام مرا بس یکی جواب از تو * بیشتر از سلام کردن بروی سلام ازینجانب بر عادت مرضیه آنحضرت که واقع شده است کان بیاد ر باسلام مشرف شده بعد از سلام کردن بروسلام نیز مشرف گرداند فائده از فوائد صلاة بر رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم باز داشتن ملکین ستا نوشتن گناهان تا سه روز ومنع اعتناب دم مصلے را و در آمدن مصلے زیر سایه عرش روز قیامت وگرانی

وبیداری کذا نقل الشیخ الامام علی المتقی فی الحکم الکبیر عن الشیخ احمد بن موسی المشروع وبعضے متاخرین مشائخ شاذلیہ قدس اللہ اسرارہم فرمودہ اند طریق سلوک وتحصیل معرفت وقرب الٰہی وزمان فقدان وجود اولیائے مرشد تصرف التزام ظاہر شریعت است مادامت ذکر وکثرت صلوۃ بر حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از کثرت اشتغال صلوۃ نوری در باطن پیدا شود کہ بدان راہ پیماید وفیض واعانت وامداد از آنحضرت بواسطہ بر سد وبعضے ترجیح وتفضیل کردہ اند صلوۃ را بر ذکر از حیثیت توسل واستمداد اگرچہ حیثیت ذات ذکر اشرف وافضل است وخلاصہ طریقہ شاذلیہ کہ بحقیقت از شعب طریقہ قادریہ است استفاضہ انوار از حضرت نبویہ است بوسیلہ التزام متابعت ودوام حضور بدان حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وشیخ اجل واکرم قطب الوقت عبد الوہاب متقی رحمۃ اللہ علیہ ونفعنا ببرکاتہ وبرکات علومہ میفرمود باید دریافت کہ درحین خواندن صلوۃ در کدام بحار فضل ورحمت خوض وغوص مینمایند اللھم کہ گفتند در دریای رحمت الٰہی در آمدند ومیفرمودند کہ حسن بصری گفتہ است کہ چون بندہ اللھم گفت گویا خدائے تعالے را بتمام اسمار الٰہی یاد کرد وچون صل علی محمد گفت در بحر فضل حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خوض نمود وچون علی آلہ واصحابہ در بحار فضائل وکمالات ایشان افتادہ وآخر بعد خوض وغوص درین بحار نامتناہی محروم ومایوس آمدن چہ صورت دارد وقتی کہ این فقیر را بسفر مدینہ مشرفہ وداع کردند فرمودند باید کہ درین سفر بعد از ادائے افضل عبادتی بالاتر از صلوۃ بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نیست وچون از تعیین عدد پرسیدہ شد فرمودند اینجا عدد معین نیست چندان بخواند کہ بدان رطب اللسان شوید وبرنگ وی مصبغ گردید واز غیر این وقت میفرمودند کہ طالب را باید کہ ہر روز از صلوۃ دروی معین داشتہ باشد از ہزار کم نباشد واگر نشود پانصد بار چنانکہ بعد از نمازی پانصد بار بخواند وکمتر از سیصد خود اصلا تجویز نکردہ اند ودر وقت خواب رفتن ہم البتہ خالی نباشد واز مطالب سنیہ وفوائد علیہ آنکہ صلوۃ وسلام امت میرسد بحضرت وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وروایت کردہ است ابو ہریرہ کہ گفت آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سلام نمیفرستد ہیچ یکی بر من مگر آنکہ باز میفرستد خدا تعالی بر من روح مرا تا آنکہ ردی کنم بر وی سلام او را وجواب سلام وی میگویم ودر حدیث دیگر از ابی ہریرہ آمدہ کہ فرمود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کسیکہ درود میفرستد بر من نزد قبر من میشنوم وکسیکہ درود میفرستد بر من از دور رسانیدہ میشود بمن یعنی ملائکہ میرسانند ودر حدیث ابن مسعود آمدہ کہ گفت آنحضرت بدرستی وراستی کہ مر خدا تعالی را فرشتگان سیاحت کنندہ در زمین میرسانند مرا از امت من سلام را ودر بعضے روایات آمدہ کہ نام او را ونام پدر او را نیز می برند ومیگویند یا رسول اللہ فلان بن فلان مثل کمترین بندگان عبد الحق بن سیف الدین دہلوی یسلم علیک

یارسول اللہ من میخواہم کہ بسیار فرستم صلوۃ بر تو پس چہ مقدار بگردانم برای تو از دعای کہ میکنم برای خود فرمود
ہر چہ میخواہی گفتم ربع فرمود ہر چہ خواہی واگر زیادہ کنی بہتر است مر ترا گفتم نصف فرمود ہر چہ خواہی اگر
زیادہ کنی بہتر ست مر ترا گفتم دو ثلث فرمود ہر چہ خواہی واگر زیادہ کنی بہتر ست مر ترا گفتم بگردانم برای تو تمام
دعای خود را فرمود اذا یکفی ہمتک و یعف ذنبک و در حدیث دیگر آمدہ کسیکہ صلوۃ فرستد بر من یک صلوۃ
صلاۃ فرستد حق تعالی بروی دہ صلوۃ و حط کند از وی دہ خطیہ و بلند گرداند او را دہ درجہ و این حط دہ خطیہ و
رفع دہ درجہ مخصوص جزای عمل صلوۃ و مزیت و فضیلت آنست بر اعمال دیگر کہ جزای یکی دہ است و در انجا
حط و رفع نیست و آمدہ است کہ آنحضرت فرمود صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم ہر کہ بگوید اللھم صل علی محمد و انزلہ المنزل
المقرب و فی روایت المقعد المقرب عندک یوم القیمۃ وجبت لہ شفاعتی و از ابن مسعود رضی اللہ عنہ آمدہ کہ فرمود
آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم نزدیک ترین مردم بمن روز قیامت بیشترین ایشان است از روی فرستادن
صلوۃ بر من و در حدیث دیگر آمدہ کہ فرمود ناجی ترین مردم از احوال و شر در روز قیامت بیشترین شماست
در صلوۃ فرستادن بر من و از ابی بکر صدیق رضی اللہ عنہ آمدہ کہ درود فرستادن بر پیغمبر صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم
کاہندہ تر و پاک کنندہ تر است گناہان را از آب سرد کنندہ مر آتش و سلام بروی فاضلتر ست از عتق رقاب
در جائیکہ گفتہ شد کہ چون حکم اینچنین است کہ مصلے بر آنحضرت مستوجب صلوۃ ست ظاہر آنست کہ بہر چہ از
کمیت و کیفیت و مبالغہ کہ مشتمل است بران صلوۃ وی بر آنحضرت صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم بہمان وجہ بروی
فائض و نازل شود از حضرت رب العزت ولیکن بنوعیکہ مناسب و لائق بجلال اوست کما لا یخفی و بالجملہ صلوۃ
بر آنحضرت صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم منبع انوار و برکات و مفتاح تمامۂ ابواب خیرات و سعادات است و اہل سلوک را
در آمدن ازین باب موجب فتح عظیم و مواہب شریفہ است و بعضے مشائخ فرمودند کہ در وقت فقدان شیخ کامل
مکمل کہ تربیت و ترقیب کند التزام صلوۃ بر رسول خدا اصلعم طریقی موصلست مر طالب را و ہمین صلوۃ و توجہ بدا
ترتیب او با حسن آداب نبویہ و تہذیب او با شرف اخلاق محمدیہ خواہد کرد و ترغیب او با علا در ذروۂ کمال و ایصال
او بجلال اسنی از حضرت کبیر متعال خواہد نمود و بوصول بدرگاہ الٰہی و قرب جناب حضرت رسالت پناہی صلی اللہ
علیہ و آلہ وسلم مشرف خواہد ساخت و وصیت میکردند بعضے مشائخ بقرأت قل ہو اللہ احد و بکثرت صلوۃ بر
رسول صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و میفرمودہ بقرأت قل ہو اللہ احد شناختیم غنای واحد احد را و بکثرت صلوۃ
صحبت داشتیم بہ پیغمبر خدا صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم و ہر کہ بسیار فرستد صلوۃ بر پیغمبر خدا اصلعم بہ بیند او را در خواب

وحق نعمت شناسی وادای قلیلے از حق وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آنست کہ اکثار صلوۃ کنند بروی درین روز وشب واللہ اعلم

وصل در بیان فضائل وفوائد ثمرات صلوۃ علی النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وامافضائل وفوائد ونتائج وثمرات صلوۃ خارج از حد حصر وبیانست وجمیع خیرات وبرکات دنیا وآخرت را شامل ومتضمن است واصل آن امتثال امر الٰہی تعالی شانہ وموافقت وی وملائکہ وی عز شانہ کہ فرمود ان اللہ وملائکتہ یصلون علی النبی یا ایہا الذین امنوا صلوا علیہ وسلموا تسلیما ودر حدیث صحیح آمدہ من صلی علی واحدۃ صلی اللہ علیہ عشرا اوجہ بالاتر وعظیمتر ازانکہ حضرت عزت جل جلالہ وعم نوالہ برکسی صلوۃ ورحمت وبرکت فرستد ودرینجا اشکال می آرند کہ چون روا باشد کہ صلوۃ بر آن حضرت یکی باشد وبر مصلے وجوابش آنست کہ واحد کہ در حدیث واقع شدہ است فعل بندہ است کہ بحکم من جاء بالحسنۃ فلہ عشر امثالہا جزاء عمل خود یکی بدہ یابد واز ینجا لازم نمی آید کہ صلوۃ از خداوند بران حضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم یکی باشد صلوۃ میفرستد ہر مقدار کہ خواہد چون بندہ مامور شد بفرستادن صلوۃ والسلام دعا کرد وگفت خداوندا من عاجزم در ایتان این امر تو خود درود بفرست بر حبیب خود چنانکہ لائق است بجلال تو وجمال وی پس حق تعالی میفرستد ہر چہ لائق است بکمال رحمت ورافت خود چنانکہ مناسبت بعزت درجت حبیب وی نزد وی وہذا ظاہر ونیز ممکن است کہ یک درود فرستد وکاملتر باشد بصد ہزار درجہ ازدہ درود کہ بر مصلے میفرستند کہ قلب در کمیت منافی جودت در کیفیت نیست چنانکہ یک جوہر نیست بصد ہزار فلس واز ابو طلحہ آمدہ است کہ گفت برآمد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم روزی وحال انکہ دیدہ می شود اثر سرور در بشرۂ مبارک وی گفتند یا رسول اللہ امروز اثر ذوق سرور در روی پر نور تابان ترست سبب چیست گفت جبرئیل آمد وگفت آیا راضی نمیگردانذ ترا یا محمد کہ پروردگار تو میگوید صلوۃ نفرستد بر تو ہیچ یکی از امت تو مگر انکہ نفرستم بروی دہ صلوۃ وسلام ودر روایتی مطلق آمدہ کہ ہر کہ صلوۃ فرستد وسلام فرستند بر تو صلوۃ وسلام فرستند خدا بروی گویا مقصود ازینجا بیان مطلق واقع شدہ ودر حدیث دیگر آمدہ کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود کہ صلوۃ فرستد بر من صلوۃ فرستد خدا تعالی بروی تا وقتی کہ صلوۃ میفرستد بر من پس اختیار وارد بندہ کم کند یا بیش ودر روایتی صلوۃ میفرستد بروی خدا وفرشتگان او ہفتاد صلوۃ پس کم کند بندہ یا بیش گفت بندۂ مسکین خصہ اللہ بمزید الیقین کہ منحصر در ہفتاد ہم نخواہد بود زیرا کہ مراتب مضاعف بسیارست ہفتصد بلکہ ازان ہم بیشتر آمدہ است برانداز تقوی ومحبت واخلاص ودر تخییر میان قلت وکثرت نوعی از تہدید است زیرا کہ تخییر بعد از اعلام بوجود خیر در غیر بہ متضمن تحذیر است از تفریط وتقصیر در تحصیل آن ودر حدیث ترمذی از ابی بن کعب آمدہ کہ گفت

صلوة را از سلام زیرا که امر بهر دو واقع شده و در فتح الباری گفته که مکروه آنست که افراد صلوة کند و سلام نفرستد
اصلا اما اگر صلوة فرستد در وقتی و سلام گوید در وقتی دیگر اخلال ما بامتثال امر ندارند کذا فی المواهب و نقل کرده شده
از ابو محمد جوینی که سلام اینجا بمعنی صلوة است پس استعمال کرده نشود در غایت و افراد کرده نشود در غیر انبیا و گفته
نشود علیه السلام و اما حاضر خطاب کرده شود بوی و گفته شود بوی سلام علیک و السلام علیک برموز که متعارف اهل روزگار
شده است راضی نباشد که بسیار مستقبح و مستشنع است تنبیه صلوة بر آنحضرت در جمیع اوقات مستحب و مستحسن است
خصوصا در روز جمعه و شب جمعه که افضل ایام اسبوعست و در وی امر باکثار آن واقع شده است و بوصول
آن بجناب نبوت و قبول از آن حضرت بشارت رسیده است و در حدیث صحیح آمده است اکثر من الصلوة
علی یوم الجمعة و لیلة الجمعة و بسیار فرستید درود بر من در روز جمعه و شب جمعه و در بعضی طرق آمده اکثروا الصلوة
علی فی اللیلة الزهراء و یوم الازهر لیلة الجمعة و یوم الجمعة بسیار فرستید درود بر من در شب روشن که شب جمعه و روز
جمعه است و احادیث درین باب بسیار است و صلوة درین شب و روز عرض کرده میشود بر آنحضرت اگرچه صلوة
امت بروی همیشه معروض میگردد و حق سبحانه تعالی ملائکه سیاحین آفریده که صلوة و سلام امت را در آنجناب
میرسانند و لیکن درین شب و روز البته بمقام وصول و محل قبول میرسد و آمده است که من افضل ایامکم یوم الجمعة
فیه خلق آدم و فیه قبض و فیه نفخة و فیه الصعقة فاکثروا علی من الصلوة فیه فان صلوتکم معروضة علی الحدیث
و حکمت در تخصیص اکثار صلوة بروز جمعه فضل این روز است که موجب وصول قبول و حصول رضای بحضرت صلی الله
علیه و آله و سلم که موجب سعادت دنیا و آخرت است چنانکه شوق احادیث ناظر در آنست و صاحب مواهب از ابن القیم
وجه مناسبتی که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم سید الانام است و روز جمعه سید الایام پس صلوة بروی در وی مرتبی
و مناسبتی دارد که در غیر وی نیست با حکمت دیگر که هر چیزی و نعمتی که رسیده است امت را در دنیا و آخرت هم بر دست
مبارک وی صلی الله علیه و آله و سلم رسیده و اعظم کرامتی که حاصل میشود ایشانرا در روز جمعه حاصل میشود حور و
قصور و جنت و دیدار مولی تعالی و تقدس در آخرت درین روز حاصل میشود و نام وی در آخرت یوم المزید است
که در روزی نعمت حق زیاده میشود بر اهل جنت و بدیدار مولی تعالی و تقدس مشرف میشوند چنانکه در باب الجمعه بیاید
انشاء الله تعالی و روز عید است مر امت را در دنیا و روز مزید است در آخرت و روزی است که جمع شده است در وی
خلق عالم و اسعاف میکند خدا تعالی در وی مطالب و حوائج ایشانرا و رد نمیکند سائل را و قبول میکند دعا را و اینها
حاصل نشده ایشانرا و نشناختند آنرا مگر بسبب وساطت آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم و بر دست وی پس از شکر

صلوة علی النبی صلی الله علیه وآله وسلم نزد ذکر شریف وی و شنیدن اسم یا کتابت وی بحدیث عم انف
رجل وکرت عنده فلم یصل علی و حدیث النخیل کل النخیل چنانکه گذشت و از بواطن صلوة که گذشت و ثابت
شده است عمل امت بدان و انکار نکرده آنرا هیچ یکی رسائل است و آنچه نوشته میشود بعد از بسمله و نبود این
در صدر اول و احداث کرده شد نزد ولایت بنی هاشم پس گذشت بران عمل مردم در افطار زمین و بعضی ختم هم بصلوة
کردند و گویا ابتدای رساله و ختم آن بصلوة در حکم ابتدای دعا و انتهای او بصلوة شد و حدیثی روایت میکند
که هر که صلوة فرستد بر من در کتابی همیشه استغفار میکنند او را ملائکه مادام که اسم من در کتابت ثابت و باقی ست
این مواطن و مواضعست که درین دو کتاب یعنی شفا و مواهب مذکورست و در رساله فاکهی که در زیارت نبوی صلی
الله علیه وآله وسلم تصنیف کرده است زیاده برین مواضع نیز مذکورست و آنها را نیز ذکر کردیم تا نوعی از شمول و استیعاب
اوقات حاصل گردد بعد از نماز و این فقیر را از بعضی فقرا سلسله شریفه قادریه اجازت است که بعد از هر نماز فرض
با نفل سه بار درود بگوید و بالله التوفیق فائده و نزد قیام از منام از برای صلوة لیل عقب وضو و حمد و بعد
از تهجد و در روز جمعه و شب جمعه خصوصاً بعد از نماز جمعه و در روز پنجشنبه روز شنبه و یکشنبه و در هر یکی ازین ایام احادیث
وارد شده و در وقت سحر و نزد دیدن کعبه زادها الله شرفاً و نزد استلام حجر اسود و در طواف و التزام و در مواقف
حج و نزد مشاهدهٔ آثار نبویه و مواطن حضور وی صلی الله علیه وآله وسلم مثل مسجد قبا و وادی بدر و جبل احد
و مساجد نبویه و جز آن و نزد بیع و شرا و نزد کتاب وصیت و ارادت سفر و رکوب راحله و نزول منزل و نزد برآمدن
ببازار و در آمدن در وی و نزد طریان شغل و غفلت و نزد حضور دعوت و وقت برگشتن از دعوت و نزد در آمدن
خانه و برآمدن از خانه و نزول حاجت و نزد خوف و احتیاج و نزد گریختن داه و غلام بلکه گم شدن هر چیز
و نزد غم و شدت و رفع طاعون و خوف غرق و نزد خواب کردن پای و نزد خوردن ترب تا بوی بدینار و حدیثی
درین باب نیز می آرند و نزد خوردن آب از ظرف و نزد نهیق حمار و مشهور در وی استعاذه است از شیطان و درود
نیز بخواند تا دفع شر و جلب خیر هر دو و واقع شود بعد از وقوع ذنب تا کفارت آن شود و نیز نزد ملاقات برادر
مسلمان با مصافحه و در اجتماع که برای خدا و از شعائر اسلام بود و نزد ختم قرآن و در دعای حفظ قرآن و
نزد افتتاح کلام غیر منهی عنه و در ابتدای درس علم خصوصاً علم حدیث و نشر علم و وعظ قرأت حدیث اولاً
و آخراً نزد استحسان چیزی و بعضی علما در مقام تعجب مکروه داشته اند چنانکه گذشت چنانچه تسبیح و تهلیل نزد
مشاهدهٔ امری محترم فائده و باید که در لفظ و کتابت سلام را با صلوة ضم کند و امام نووی مکروه داشته و افراد

لا وضوء لمن لم یصل علی النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ظاہر عبارت آنست کہ در اثنای وضو گوید و در بعضے کتب گفتہ کہ عقیب الطہارۃ حتی التیمم و تکلم بشہادتین در غسل اعضاء وضو نیز آمدہ است و عمل کاتب حروف چنین واقع شدہ است کہ تکلم بشہادتین میکند و درود میفرستد و میخواند بعد از ادعیہ کہ در اعقاب اذان و نحو واقع شدہ و ترد طنین اذن یعنی آواز کردن گوش و در حدیث ابی رافع واقع شدہ است کہ چون آواز کند گوش یکی از شما باید کہ ذکر کند مرا و درود فرستد بر من و بگوید ذکر اللہ بخیر من و کرنی بخیر یاد کند خدا تعالی بہ نیکی کسی را کہ یاد کرد مرا بہ نیکی و این بنا بر آنست کہ میگویند آواز کردن گوش دلیلست بر آنکہ کسی او را بہ نیکی یاد کردہ است و نزد فراموش کردن چون فراموش کند سخن یا چیزی دیگر را درود بفرستد آنچہ یاد آید این در فراموشی سخن بسیار تجربہ کردہ شدہ است و در حدیث ابو موسی مدنی بسند ضعیف از انس مرفوعا آمدہ است اذا لقیتم شیئا فصلوا علی تذکروہ انشاء اللہ تعالی و نزد عطاس چنانکہ جماعہ بان رفتہ اند و جماعہ دیگر نزاع دارند بران و گفتند کہ این موطنی است کہ منفرد است در روی ذکر خدا مانند اکل و شرب و قاع و در مشکات از ترمذی از حدیث نافع آوردہ کہ مردی عطسہ زد در پہلوی ابن عمر رضہ و گفت والحمد للہ والسلام علی رسول اللہ پس گفت ابن عمر رضہ من میگویم الحمد للہ والسلام علی رسول اللہ ولیکن تعلیم نکردہ است ہمچنین رسول خدا صلعم تعلیم نکردہ است مگر آنکہ گوئیم الحمد للہ علی کل حال یعنی در فضیلت صلوۃ بر آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کراسخن است ولیکن چنانکہ فرمودہ اند باید کرد شارع ہر چیز را محلی و موطنی خاص تعیین کردہ ہمانجا باید گفت و کرد چنانچہ در قرأت قرآن در رکوع نہی کردہ اند کذا فی المواہب و در شفا گفتہ کہ مکروہ داشتہ است ابن حبیب ذکر آنحضرت صلعم در ذبح و مکروہ داشتہ است سحنون درود فرستادن را در تعجب فائدہ و گفتہ درود فرستادہ نشود بر آنحضرت صلعم مگر بر طریق اجتناب و طلب ثواب و اصبغ از ابن القاسم آوردہ است کہ گفتہ است دو موطنند کہ ذکر کردہ نشود مروی مگر خدای عز و جل ذبیحہ و عطاس پس مگو در ہیچ بعد ذکر اللہ محمد رسول اللہ و اشہب گفتہ کہ نمی باید و نسزد کہ گردانیدہ شود در صلوۃ علی النبی در روی سنت و عادت گفتم من و ہمچنین قول محمد رسول اللہ کہ بعضے مردم بعد از لا الہ الا اللہ در آخر اذان میگویند ظاہرا آنست کہ ہمین حکم دارد و نزد قبر شریف کہ اولی و اوجب مواطن صلوۃ است و در حدیث ابی داؤد از ابو ہریرہ آمدہ کہ گفت رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم نیست ہیچ یکی کہ سلام دہد بر من مگر آنکہ باز فرستد خدا تعالی بر من روح مرا تا رد کنم سلام را بر وی و در ہمین حدیث کلام است از حیثیت بنوت حیات آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ در تاریخ مدینہ وغیرہ ذکر کردہ شدہ است و روایت کردہ است ابن عساکر من صلی علی عند قبری سمعتہ و از اشہر و اظہر مواطن

واقامت واجابت نیز آمده است و در اثنای تکبیرات عیدین ذکره فی المواهب علی مذهب الشافعی و نزد دخول مسجد
و خروج ازان روایت کرده است فاطمهٔ زهرا را که بود در رسول خدا صلعم چون می درآمد در مسجد درود میفرستاد بر
محمد پیشتر میگفت اللهم اغفرلی ذنوبی وافتح لی ابواب رحمتک و چون بیرون می آمد درود میفرستاد بر محمد پیشتر
میگفت اللهم اغفرلی ذنوبی وافتح لی ابواب فضلک و مثل این نیز آمده است از ابابکر بن عمرو بن خرم و ابواسحاق
بن شعبان گفته هرکه در مسجد درآید می باید که درود فرستد و ترحم کند و برکات و سلام فرستد بروی و آل وی
گفته است عمرو بن دینار در قول وی سبحانه فاذا دخلتم بیوتا فسلموا علی انفسکم که اگر در خانه هیچکس نباشد بگوید السلام
علی النبی و رحمة الله و برکاته و گفته است ابن عباس رضی الله عنه ادیموت اینجا مساجد است گفته است نخعی که اگر در مسجد هیچکس نباشد
بگوید السلام علی رسول الله و اگر در خانه هیچ کس نباشد بگوید السلام علینا و علی عباد الله الصالحین و از علقمه آمده چون
می درایم من در مسجد میگویم السلام علیک ایها النبی و رحمة الله و برکاته و صلی الله و ملائکته علی محمد و مانند این
آمده از کعب در درآمدن مسجد و برآمدن ازان و ذکر کرده صلوة را در نماز جنازه و در مواهب میگوید که سنت آنست بخواندن
فاتحه را بعد از یکی تکبیرات و بعد اولی و درود فرستی بعد از ثانیه و دعا کنی میت را بعد از ثالثه و بگوئی بعد رابع اللهم
لاتحرمنا اجره ولا تفتنا بعده و درین حدیث است که روایت کرده است شافعی و نسائی و این بر طریق شافعی
خواهد بود نزد ما در نماز جنازه قراءة فاتحه نیست و میگویند که در روایتی واقع شده است بطریق دعای است نه بطریق
قرارت و باوجود در مذهب ما در رد و نیز میفرستند در تکبیر ثانی و در تلبیه که در احرام حج و عمره میخوانند و بر صفا و مروه
چنانکه در حدیث عمر رضی الله عنه بن الخطاب آمده که فرمود چون قدوم آرید مکه را طواف کنید به بیت هفت شوط و بگذارید نزد مقام
ابراهیم دو رکعت بعد ازان برائید صفا را و بایستید بروی چنانکه به بینید بیت را و تکبیر بگوئید بیان حمد و ثنای بر خدای تعالی
و درود بر پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم و دعای خیر برای نفس خود و بر مرده نیز همچنین چنانکه در رساله مناسک ذکر کرده شده است
و نزد اجتماع و تفرق برای امن از غیبت چنانکه روایت کرده است ترمذی از ابوهریره که رسول خدا فرمود شنیدند قومی در
محلی که ذکر نکنند خدا را در وی و صلوة نفرستند بر پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم مگر آنکه باشد این مجلس حسرت بر ایشان
در روز قیامت اگر خواهد خدا تعالی عذاب کند ایشانرا و اگر خواهد بیامرزد و در حدیث دیگر آمده که نیست هیچ قومی که
بنشینند پیشتر برخیزند و درود نفرستند بر پیغمبر صلعم مگر آنکه باشد حسرت بر ایشان اگرچه دایند در بهشت از جهت
آنچه بینند از ثواب و نزد صباح و مسا روایت کرده است طبرانی از حدیث ابی درداء مرفوعا که من صلی علی حین
یصبح عشرا و حین یمسی عشرا ادرکته شفاعتی یوم القیمة و نزد و ضو ابن ماجه از حدیث سهل بن سعد روایت کرده

درود نفرستاد بر نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس گفت آنحضرت کہ شتابی کرد اینمرد پس بخواند او را و گفت مر او را و مر غیر او را وقتی کہ بگذارد نماز یکی از شما پس باید کہ ابتدا کند بہ تحمید خدای تعالی و در روایتی بہ تمجید و ثنا بروی بستر باید کہ درود بفرستد بر پیغمبر خدا دعا کند بہر چہ خواہد و مرویست از عمر رض گفت دعا و صلوۃ معلق مینماید میان آسمان و زمین و صعود نمیکند بسوی خدا چیزی از آن تا آنکہ درود نفرستد بر پیغمبر صلعم و روایت کردہ شدہ است از علی مثل آن اینحدیث در دعا ر نماز واقع شدہ است و دعای مطلق چہ در نماز و چہ در غیر آن از مواطن صلوۃ علی النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از اقوی آداب و ارکان دعاست از ابن مسعود آمدہ چون خواہد یکی از شما کہ سوال کند از خدای چیزی باید کہ ابتدا کند بحمد خدائی و ثنائی او بانچہ اہل آنست پس ازان درود فرستد بر پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس ازان سوال کند زیرا کہ بدرستی این احق و اجدر است بہ پیروزی برامدن حاجت **فائدہ** و درود فرستد در اول دعا و اوسط و آخری چنانکہ در حدیث جابر آمدہ است و ابن عطا گفتہ کہ دعا ارکان است و انجمہ و اسباب و اوقات پس اگر موافق شد ارکان قوی میگردد و اگر موافق شد انجمہ میرسد بسوی آسمان و اگر موافق شد مواقیت پیروزی می یابد و اگر موافق شد اسباب زود میرسد بمقصود ارکان دعا حضور قلب است و رقت و فروتنی کردن و چشم خوابانیدن و تعلق قلب بجناب حق و قطع از ماسوی و انجمہ دعا صدق و موافقت دعا اسحار است و اسباب وی صلوۃ بر محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و در حدیث آمدہ دعا کہ در اول و آخری درود باشد رد کردہ نمی شود و در حدیث دیگر آمدہ ہر دعا محجوبست زیر آسمان چون درود فرستادہ شود بر من چون صعود میکند بر آسمان و او کد صلوۃ بعد از دعا قنوت است و سند آنحدیث و تعلیم آنحضرت صلعم مر ولد خود را حسن بن علی رضی اللہ عنہما قنوت را اللھم عبدک فی من ہدایۃ و در آخری آمدہ و صلی اللہ علی النبی محمد و این نزد شافعی است و در باب صلوۃ ذکر این بیاید و از مواطن صلوۃ علی النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خطبہ جمعہ و جزا آن از خطیب زیرا کہ خطبہ عبادتست و ذکر خدا عز و جل شرط است دران پس واجب بود ذکر رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چنانکہ اذان و صلوۃ صحیح نیست خطبہ جمعہ مگر بآن و این مذہب شافعی و احمد است و از مواطن آن عقیب اجابت موذن چنانکہ در حدیث احمد از عبد اللہ بن عمرو بن العاص آمدہ کہ رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت کہ چون بشنوید موذن را بگویید مانند انچہ میگوید وی پستر درود بفرستید بر من زیرا کہ ہر کہ درود فرستد بر من یکبار درود فرستد خدا تعالی بروی دہ بار پستر سوال کنید برای من وسیلہ را الحدیث و بیاید ذکر این در باب الاذان و در بعضے کتب نزد مرور بمسجد نیز زیادت گردد و در بعضے کتب عقیب ازان

وارد نشدہ درین باب سنتی کہ اتباع کردہ شود مر آنرا و اجماع دارند جملہ علما کہ پیش از و بودند بر عدم وجوب آن در نماز و بعضی شافعیہ نیز مثل خطابی وغیرہ انکار و استبعاد این قول کردہ اند ازوی و تضعیف کردہ اند احادیث را کہ تمسک کردہ بوی بعضے و این وجوہ تشہد کہ تعلیم کرد آنرا آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چنانکہ تعلیم کرد سورہ را و آنرا نیست دروی ذکر صلوۃ صاحب مواہب لدنیہ توجیہ مذہب شافعی رحمۃ اللہ علیہ و انتظار وی کلامی آوردہ و بیانی طویل کردہ از انچہ دیگر نقل کردہ و اللہ اعلم و بدانکہ احادیث در کیفیت صلوۃ کہ در تشہد واقع شدند بصیغہای مختلف آوردہ شدہ است و اگر این صیغہ نخوانند اللھم صل علی محمد و علی آل محمد کما صلیت علی ابراہیم و علی آل ابراہیم انک حمید مجید اللھم بارک علی محمد و علی آل محمد کما بارکت علی ابراہیم و علی آل ابراہیم انک حمید مجید کفایتست کذا سمعت من بعض المشائخ و اگر در اول گوید و صل علینا معہم و در ثانی و بارک علینا معہم چنانکہ در بعضے طرق آمدہ است بہتر باشد و در تشبیہ کما صلیت و کما بارکت بحکم قاعدۂ اہل عربیت کہ مشبہ بہ اتم و اقوی باشد اشکال می آرند و جواب میدہند ازان بوجوہ اظہر آنکہ شہرت مشبہ بہ کافی است و اقوی آنکہ وجہ تشبیہ بودن صلوۃ اتم و اکمل از ماسبق و وجوہ دیگر نیز مذکورست و اکثر توجیہات از انچہ در نظر در آمدہ در رسالہ جدا ذکر کردہ ایم فلیطلب ثمہ و اختلاف کردہ اند در افضل صلوات اکثر بر انند کہ ہمین صیغہ است کہ در نماز میخوانند کہ افضل حالہ است تا آنکہ اگر کسی نذر کند یا یمین خود کہ صلوۃ فرستم افضل صلوات و باین صیغہ بفرست از عہدہ برآید و بعضے گفتہ اند کہ ہر چہ مشتمل باشد بر زیادت کمیت و فضل کیفیت و بعضے گفتہ اند کہ این صیغہ را گوید اللھم صل علی محمد کما ہو اہلہ و مستحقہ و امثال آن و در رسالہ صلوتیہ از صلوۃ وضیع آن انچہ حاصل شدہ ذکر کردہ شدہ است و باللہ التوفیق **وصل از مواطن کہ وارد است دران صلوۃ بر رسولخدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم** تشہد اخیر است از صلوۃ چنانکہ گذشت و معلوم شد کہ آن فرض است نزد شافعی و بعضے ائمہ دیگر و نزد جمہور مستحب است بعد از تشہد قبل الدعاء و در وجوب آن در تشہد اول دو قول ست اظہر عدم بعثت از جہت نبای آن بر تخفیف و در حدیث آمدہ است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از ین تشہد آنچنان زود میخواست چنانکہ گویا بر سنگ گرم نشستہ است و در استحباب صلوۃ بر آل در تشہد اول دو قول است و در وجوب آن در اخیر نیز دو روایت است اصح آنست کہ سنت تابعہ است و اینہمہ اقوال شافعی است و نزد حنیفہ صلوۃ آخر در تشہد ثانی سنت است و اگر در تشہد اول سہوا بخواند سجدۂ سہو واجب گردد از جہت تاخیر قیام و صحیح آنست کہ باین مقدار کہ اللھم صل علی محمد سجدۂ سہو واجب نگردد و اقل صلوۃ بر آنحضرت اللھم صل علی محمد و اقل آن بر آل و آلہ در کفایہ باعادۂ علی و در حدیث فضالہ بن عبیدہ آمدہ کہ شنید آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مرد را کہ دعا کرد در نماز خود و

وصل از مواطن کہ وارد است دران صلوۃ بر رسولخدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم

وجوب ست و نیز فائده امر بصلوة بر آنحضرت صلے الله علیه و آله وسلم مکافات احسان اوست و احسان وے صلے الله علیه و آله وسلم مستمر و دائم است پس متاکد شود وقتیکه ذکر کرده شود و نیز استدلال کرده اند بقول حقتعالی لاتجعلوا دعاء الرسول بینکم کدعاء بعضکم بعضا پس اگر مذکور کردد وی صلی الله علیه و آله وسلم و صلوة فرستاده نشود بروی باشد همچو احاد الناس و جواب داده اند آنهای که واجب نمیگردانند آنرا بجوابهای متعدد یکی آنکه نقلکرده نشده است این قول از هیچ یکی از اصحاب و تابعین پس آن قول مخترع است و اگر بر عموم خود باشد لازم میشد مؤذن او سامع اذان را و لازم شود قاری را چون بگذرد بآیتی که در وی ذکر شریف آنحضرت ست صلی الله علیه و آله وسلم و لازم گردد بر داخل در اسلام چون تلفظ کند بشهادت و حال آنکه اینچنین نیامده و نقلکرده نشده است و نیز درین مشقت و حرجت و خلاف وضع شریعت مطهره سمحه است و نیز ثنا بر حق سبحانه هر وقت که ذکر کرده شود واجب نیست و آن احق ست بوجوب و حال آنکه قائل نشده اند بدان و گفته است صاحب مواهب که اطلاق کرده است قدوری از حنفیه که قول بوجوب صلوة هر بار که ذکر رود مخالف اجماعست که منعقد شده است بپیش ازین قائل زیرا که محفوظ نیست از هیچ اصحاب که خطاب میکردند آنحضرت را و می گفتند یا رسول الله که صلوة میفرستاد ند و نیز اگر اینچنین باشد تفرغ نمیشود برای عبادت دیگر و جواب داده اند از احادیث که درود آنها بر سبیل مبالغه و تاکید است و در حق کسی وارند که عادت کرده ترک صلوة را و خوی کشته و بالجمله دلالت نیست بر وجوب تکرار آن تکرر ذکر اسم شریف در مجلس واحد و بعضے در هر مجلس یکبار گفتند اگرچه ذکر شریف مکرر گردد حکاه الزمخشری و بعضی گفته اند واجب است در دعا و اکثر بر انند که مستحب است و امر نیز استحبابست گفت بنده مسکین ثبته الله علی طریق الحق والیقین که اگر گویند یکبار فرض ست و اکثار آن واجبست و هر بار مستحب نیز صورتی دارد و لائق بحال محب مشغوف انکه این مستحب را بمنزله واجب داند و بتقصیر دران از خود راضی نباشد و نزد اطلاع بر فوائد عجیب آن عجب از طالب که غائت بذل مجهود دران نکند و بعضے گفته اند واجبست در نماز بی تعیین محل و منقول است این قول از امام ابو جعفر محمد باقر رضی الله عنهم و بعضے گفته اند واجبست در تشهد و این قول شعبی و اسحاق بن راهویه است و قول عاشر انکه واجب است در آخر صلوة بعد از تشهد و قبل بسلام و این قول امام شافعی است و استدلال کرده باآنکه حق تعالی فرض گردانید صلوة را بر آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم و نبود هیچ موضعی اولی از نماز برای آن و نیز در احادیث ذکر صلوة علی النبی صلی الله علیه و آله وسلم در تشهد آمده است پس جائز نیست که تشهد را واجب گوئیم نه صلوة را و این حکم را انکار کرده اند شافعیه و گفته اند که موافقت نکرده است اورا در این قول سلف و

بالصلوۃ علیہ وصلوۃ بر آل وازواج وذریت بطریق تبع وطفیل است واختلاف است در جواز صلوۃ در غیر
انبیا مگر بہ تبعیت وگفتہ اند کہ مقصود بصلوۃ بر آنحضرت ازامت تقرب الی اللہ است باتمثال امر وتعالی وقضاء
حق نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ بر امت وشیخ عزالدین عبد السلام در کتاب خود مسمی بشجرۃ المعارف گفتہ
کہ نیست صلوۃ بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شفاعت ما مر اورا در درگاہ خدا عزوجل زیرا کہ مثل ما شفاعت
نمیکنند مثل اورا ولیکن حقتعالی امر کردہ است ما را بمکافات وشکر گذاری کسیکہ احسان کند بما وجہ عظیم است
احسان واعطا کہ کردہ است آنحضرت بما وچون عاجزیم از مکافات پس ارشاد کرد ما را خدا تعالی چون دانست
عجز ما از مکافات کردیم بدعا کہ درخواہیم از درگاہ عزت کہ بفرستد صلوۃ ورحمت وبرکت وتعظیم را چنانکہ
لائق بجناب عظمت وکبریای وی وبحال عزت وکرامت حبیب اوست نزد وی وقاضی ابوبکر بن العربی
گفتہ کہ فائدہ صلوۃ بر آنحضرت رجوع میکند بمصلی از جہت دلالت آن بر نصوح عقیدت وخلوص طویت وظہار
محبت ومداومت بر طاعت ومعرفت حق وساطت واحترام مر واسطہ را کہ در ذات شریف اوست صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم کہ دعا کردن مر آنحضرت را واستدعای فیض وخیر وبرکت مر اورا در حقیقت دعاست مر خلق
را در حکم آب انداختن در ناودان کہ نازل میگردد از وی آب ومیرسد از وی فیض وہذا دعا رشامل البریۃ
فائدہ اختلاف است در حکم صلوۃ بر آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ فرض است یا مستحب مختار آنست کہ
فرض است زیرا کہ ظاہر امر برای وجوبست ولیکن فی الجملہ اگرچہ در تمام عمر یکبار باشد مثل شہادت بہ نبوت
وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس واجب چیزی باشد کہ ساقط میشود بوی حرج بی تخصیص بعدد معین وبعضے
گفتہ اند کہ واجبست اکثار آن بی تقید بعدد معین زیرا کہ حقتعالی فرض گردانیدہ است بر مسلمانان کہ صلوۃ
وسلام فرستند بر رسول وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ونگردانید مر آنرا وقت معلوم پس واجب آنست کہ بسیار
فرستند وغافل نگردند از آن ومذہب ثالث آنست کہ واجبست ہر بار کہ اسم شریف وی مذکور گردد صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم وگفتہ اند کہ مختار ہمین است ودر مواہب گفتہ کہ باین قائل است طحاوی وجماعہ از حنیفہ و
حلیمی وجماعہ از شافعیہ وگفت قاضی ابوبکر بن العربی از مالکیہ کہ ہمین است احوط کذا قال الزمخشری و
استدلال کردہ اند این جماعہ بحدیث من ذکرت عندہ فلم یصل علی فمات ودخل النار اخرجہ ابن حبان عن حدیث
ابی ہریرۃ وحدیث رغم انف من ذکرہ عندہ فلم یصل علی رواہ الترمذی من حدیث ابی ہریرہ وصححہ الحاکم
وحدیث شقی عبد ذکرت عندہ فلم یصل علی اخرجہ الطبرانی من حدیث جابر زیرا کہ وعید بر ترک از علامات

در زانوی وی پس برید زانو را و مرد همدران سال و فرمود آنحضرت کسیکه بخورد سوگند بدروغ بر منبر من باید
که آماده سازد جای خود را در آتش دوزخ و مابین قبر شریف و منبر وی روضه ایست از ریاض جنت و باقی
از فضائل و کمالات و مناقب و صفات این بلده مطیبه و مواضع و اماکن آن و آداب اقامت در آن و رعایت
تعظیم اهل آن در کتاب جذب القلوب الی دیار المحبوب مذکور است فلیطلب ثمه **وصل** در حکم صلوة و سلام
بر آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم و وجوب آن و فضیلت آن و بیان صفت و کیفیت و مواطن آن و جز آن از آنچه
متعلق ست بآن بدانکه اصل در باب وجوب صلوة و سلام بر آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم این آیه کریمه است ان الله
و ملائکته یصلون علی النبی یا یها الذین امنوا صلوا علیه و سلموا تسلیما بدانکه حقتعالی درین کریمه اسناد کرد صلوة
علی النبی را بذات کریم خود و بملائکه و امر کرد مومنانرا بصلوة و سلام بر آنحضرت و علما را اقوال است در معانی صلوة
متغائر متقارب گفت ابو العالیه که از تابعین است معنی صلوة خدا بر نبی ثنای او بر وست و تعظیم وی نزد ملائکه
و معنی صلوة ملائکه بر وی دعا کردن ایشان و درخواستن از درگاه عزت آن را و همچنین از مومنان که امر کرده شده اند
بدان و مراد طلب زیادت و برکتست دران نه اصل او از مقاس آمده که صلوة الله مغفرت اوست و صلوة ملائکه
استغفار و ضحاک گفته که صلوة الله رحمت اوست و در روایتی از وی مغفرت و صلوة ملائکه دعا یعنی دعا بمغفرت
و رحمت و خود کار ملائکه استغفار است مر مومنانرا قوله تعالی و یستغفرون الذین امنوا و در باب قاعده بعد الصلوة
منتظر صلوة دیگر آمده که دعا می کنند او را ملائکه اللهم اغفر له اللهم ارحمه و مبرد گفته که صلوة از خدا رحمت است و از ملائکه
رقتی است که باعث میگردد بر استدعاء رحمت و گفته اند صلوة خدا بر خلق خاص میباشد و عام پس صلوة بر انبیا
ثنا و تعظیم که لائق است بحال هر یک خصوصاً بر سید انبیا اخص و افضل خواهد بود از همه بر غیر ایشان رحمت عام
که اشارت کرده است بدان بقول خود و رحمتی وسعت کل شیء و باین ظاهر شد فرق میان صلوتی که بر آنحضرت است
و بر سائر مومنین که فرموده است ان الله و ملائکته یصلون علی النبی و فرمود هو الذی یصلی علیکم و ملائکته و ظاهر است
که آنچه لائق است بحال شریف آنحضرت اعلا و اتم و اکمل خواهد بود و گفته اند که درین آیه از تعظیم و تکریم آنحضرت
است صلی الله علیه و آله و سلم که حضرت رب العزت و همه موجودات تعظیم و ثنا و دعا میکنند او را و لهذا در صلوة بر
مومنین گفت لیخرجکم من الظلمات الی النور و حلیمی گفته که معنی صلوة علی النبی تعظیم اوست و معنی قول ما اللهم
صل علی محمد عظم محمدا مراد تعظیم اوست در دنیا باعلای ذکر وی و اظهار دین و القای شریعت وی و در آخرت باحصال
مثوبت و تشفیع وی در امت و اقامت وی در مقام محمود و بر تقدیر مراد بقول وی صلی الله علیه و آله و سلم ادعوا ربکم

وصل ذکر صلوة و سلام بر آنحضرت عم

آورده اند که ابو مخذوره را رضی الله عنه موی پیشانی او دراز بود چنانکه چون می نشست و فرمود میگذاشت آن
مویها را بر زمین میرسید گفتند چرا در ازمیداری این مویها را و نمی تراشی گفت نمی تراشم از انجهت که وقتی دست
شریف آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بآن رسیده پس نگاه میدارم آنها را تبرکا و در کلاه خالد بن الولید موی چند بود
از مویهای شریف نبی صلی الله علیه وآله وسلم تبرکا و افتاده کلاه وی در بعضے جنگ گاهها پس محکم بر بست کلاه را
تا باز نیفتد و زمانی بران کشید که چند کس از مسلمانان کشته شدند پس انکار کردند صحابه این فعل را بر خالد گفت نکردم
من این را بسبب کلاه بلکه بجهت مویهای شریف که دران بسته بود نگاهداشته ام تا ضائع نشود و در دستهای مشرکان
نیفتد و برکات آن از من مسلوب نگردد و دیده ابن عمر که نهاد دست خود را بر جای نشستگاه آنحضرت صلی الله علیه
وآله وسلم بعد از آن نهاد دست را بروی خود و امام مالک رحمة الله علیه سوار نمیشد در مدینه مطهره بر دابه خود و گفت
شرم میدارم از خدا که پی سپر کنم زمینی را که رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم دران خفته بسم اسپ خود و نهاده است
آنحضرت پای مبارک خود را بران و بخشید اسپان خود را که داشت همه را بشافعی پس گفت شافعی نگاهدار برای
خود نیز اسپی پس جواب داد بمانند این جواب و حکایت کرده شده است از احمد بن فضلویه زاهد و بود وی رحمة الله
از غازیان و تیر اندازان گفت مساس نمیکنم من کمان را بدست خود مگر بطهارت از ان باز که شنیده ام که آنحضرت
کمان بدست شریف خود میگرفت و مالک رحمة الله علیه فتوی داد در حق کسیکه گفت تربت مدینه مقدسه روی ست
بزدن سه دره و امر کرده بحبس وی و بود مر آنمرد را قدری و منزلتی در مردم و چه عجب که زده شود گردن مردی که
بگوید خاکی را که دفن کرده شد در وی پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم روی است و غیر طیب و یکی از اسمای کرامت
اسمای این بلده کریمه طابه و طیبه است از جهت طهارت او از انجاس شرک و موافقت او مر طباع سلیمه را و از جهت
طیب رایحه بلکه طیب تمامه امور او و گفته اند که ساکنان این بقعه شریف از تربت و در و دیوار و روائح طیبه و طیبه می یابند
که در هیچ طیبی نتوان گفت و نباید گفت و شاید که استشمام شمه از یمنی بشامه ذوق بعضے از صادقان غریب و محتاجان
مشتاقان نیز راه یافته باشد ابو عبد الله عطار گفته است بیت بطیب رسول الله طاب نسیمها ۔ فما المسک والکافور
والسندل الرطب و اسبیلے ۔ که یکی از علمای صاحب وجد انست میگوید که تربت مدینه را نفحه خاص است که در هیچ
مشک و عنبر نیست و گفته که این معنی از اعجب عجائبست و در حقیقت هیچ عجب نیست بیت دران زمین که نسیمے وزد
ز طره دوست ۔ چه جای دم زدن نافهای تاتاریست ۔ و آمده است که چون جماه غفاری گرفت قضیب آنحضرت را
از دست عثمان رضی الله عنه و خواست که بشکند آنرا بزانوی خود پس فریاد کرد مدبران مردم پس گرفت خورده

بیزار شد از نفاق و کسیکه بغض کند یکی از ایشانرا پس وی مبتدع منافق مخالف سنت و طریقه سلف صالح
است و میترسم که صعود نکند برای وی عملی بسوی آسمان تا دوست دارد همه ایشانرا و باشد قلب وی مر ایشانرا
سلیم و در حدیث خالد بن سعید آمده که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم چون قدوم آورد بمدینه از حجة الوداع
برآمد بمنبر و خطبه خواند و فرمود یا ایها الناس انی راض عن ابی بکر فارضوا له ذلک یا ایها الناس انی راض عن
عمر و عن علی و عن عثمان و عن طلحه و الزبیر و السعید و عبد الرحمن بن عوف فارضوا لهم ذلک و این مثل
حدیث عشر است که در وی بشارت داده ایشانرا بنحوی و لیکن در ین ذکر ابو عبیدة بن الجراح نیست و امیر المؤمنین
عمر نیز در وقت شوری گفت که اینها اند که رفته است رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم از عالم و حال آنکه وی
راضی است از ایشان و فرمود یا ایها الناس ان الله عز و جل بدله و الحدیبیه یا ایها الناس احفظونی فی اصحابی و
اجهاری و اجبابی لا یطالبنکم احد منهم بمظلمة فانها مظلمة لا توهب فی القیامة غذا و فرمود آنحضرت نگاه دارید
مرا در اصحاب من و اختیار من زیرا که کسیکه نگاه دارد مرا در ایشان نگاه دارد او را خدا تعالی در دنیا و آخرت و
کسیکه نگاه دارد مرا در ایشان میگذارد و میراند او را خدای تعالی و کسیکه ترک دهد و براند او را خدا تعالی نزدیک است
که بگیرد او را و عذاب کند و فرمود کسیکه نگاه دارد مرا در اصحاب من باشم من نگاه دارنده وی روز قیامت نیز
فرمود کسی که نگاه دارد مرا در اصحاب من می در آید بر من حوض مرا و کسیکه نگاه ندارد مرا در اصحاب من نمی در آید بر من
حوض مرا و نمی بیند مرا مگر از دور و بیرون می آمد آنحضرت در دل شب بسوی بقیع و دعا میکرد اصحاب را استغفار
میکرد مر ایشانرا و باین امر کرد او را خدا تعالی و امر کرد ما را بحب ایشان و موالات ایشان و معادات کسیکه عداوت
دارد با ایشان و از کعب رضی الله عنه که گفت نیست هیچ یکی از اصحاب پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم مگر آنکه مرا و را
شفاعت است روز قیامت و طلب میکرد کعب از مغیره بن نوفل که شفاعت کند او را روز قیامت و سهیل
بن عبد الله البشری گفت ایمان نیاورد بر سول کسیکه توقیر نکند اصحاب او را و عزیز ندارد و او امر او را و
آورده شد نزد آنحضرت جنازه مردی را پس نگذارد بروی نماز و فرمود وی لبغض میداشت عثمان را پس لبغض
داشت او را خدا عز و جل و کلام در ین باب اعنی در باب فضل اصحاب و تفاصیل ایشان طویل ست در غایت
طول در شرح مشکات خصوصا در منتخب آن از انچه در کتب قوم در نظر آمده با قطع نظر از تعصب مر تعین نقل
کرده ایم و بالله التوفیق و هو اعلم **وصل** و از جمله اعظام و اکبار آن حضرت ست صلی الله علیه و آله وسلم
اکبار جمیع انچه متعلق ست بوی از مشاهد و اماکن و معاهد و انچه دست شریف وی بدان رسیده و بوی شناخته

اصحابی فعلیه لعنة الله والملائکة والناس اجمعین و قال اذا ذکر اصحابی فامسکوا و در حدیث چابر آمده ان الله
اختار اصحابی علی جمیع العالمین سوای النبیین والمرسلین و اختار لی منهم اربعة ابابکر و عمر و عثمان و علیا
فجعلهم خیر اصحابی و اصحابی کلهم خیر و در ذکر اربعه درین حدیث و در احادیث دیگر ذکر اربعه و عشره باین ترتیب
دلیلی روشنست بر ثبوت ترتیب میان ایشان و گمان آنکه راویان بحسب اعتقاد خود ذکر کرده اند و عبارت حدیث
را تغییر داده اند فاسد است لائق نیست بحال محدثین نعم در بعضے احادیث ذکر علی کرم الله وجهه مقدم آمده
بر عثمان رضی الله عنه و قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم من احب عمر فقد احبنی و من ابغض عمر فقد ابغضنی
و احادیث در باب فضل صحابه رضی الله عنهم اجمعین بسیار است و امام مالک گفته کسیکه بغض دارد صحابه را او را شام
در صحابه را نیست مراد را در فی مسلمین و غنیمت ایشان حق و کشیده است وی رحمة الله ایمنی را از آیه سوره حشر
والذین جاء من بعدهم الآیة و گفته است وی رحمة الله علیه کسیکه در خشم و در غضب آرد او را اصحاب محمد وی
کافر است لقوله تعالی لیغیظ بهم الکفار و گفته اند که همه اقسام مسلمانان درین آیات تقسیم یافتند بسه قسم مهاجرین
و انصار و آنها که بعد از ایشان آمدند و صف آنها خود داخل اینست که میگویند ربنا اغفر لنا و لاخواننا الذین سبقونا
بالایمان و لا تجعل فی قلوبنا غلا للذین امنوا و شیعه خود داخل هیچ کدام ازین اقسام نیستند و در فصل الخطاب
از حضرت امام محمد باقر رضی الله عنهما می آرد که قومی از اهل عراق نزد وی آمدند و ابوبکر و عمر را رضی الله عنهما
بد یاد کردند و چیزی از ایشان گفتند پس از ان زود بید گوئی عثمان رضی الله عنه افتادند مر ایشانرا گفت خبر
دهید مرا که شما از مهاجرانید که خدا تعالی در حق ایشان فرمود للفقراء المهاجرین الذین اخرجوا من دیارهم تا انجا
که فرمود اولئک هم الصادقون گفتند ما نه از ایشان نیم فرمود پس شما از جماعه انصارید که در شان ایشان آمده والذین
تبوءوا الدار والایمان من قبلهم تا انجا که گفته اولئک هم المفلحون گفت از ایشان نیز نایم گفت گواهی میدهم من
که از انجماعت نیز نایید که در شان ایشان فرموده والذین جاؤا من بعدهم یقولون ربنا اغفر لنا و لاخواننا الذین
سبقونا الآیة گفت برخیزید از پیش من خدا تعالی هیچ یکی را از شما قابل رحمت خود نساخت و شما صورت اسلام را لباس خوش نساختید
ولیکن در معنی نه از اهل اسلامید انتهی و عبد الله بن مبارک گفت دو خصلت اند در هر که باشند نجات یابد صدق
در حب اصحاب محمد صلی الله علیه وآله وسلم ایوب سختیانی گفت کسیکه دوست دارد ابوبکر را پس تحقیق بر پا داشت
دین را و کسیکه دوست دارد عمر را پس تحقیق روشن گردانیده راه را و کسیکه دوست دارد عثمان را پس تحقیق منور شد
بنور خدا و کسیکه دوست دارد علی را پس تحقیق گرفت عروه وثقی را و کسیکه نیک کند ثنا را بر اصحاب محمد پس تحقیق

ایمن راکہ مولاۃ رسول اللہ بود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ومیگفتند کہ رسولخدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم زیارت میکرد اورا وچون
آمد حلیمہ سعدیہ نزد رسولخدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم بگستراند برای وی ردائے مبارک خود را وبر آورد حاجت او را وچون وفات یافت
آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم آمد نزد ابی بکر و عمر پس کردند بوی ہمچنانکہ کردہ بود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم **وصل** واز جملہ توقیر
وبر آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم توقیر اصحاب و بر ایشان است و معرفت حق ایشان و ادای آن واقتداء واتباع و جریان بر سنن
وآداب و اخلاق و عمل بافعال ایشان و آنچہ عقل ادراں مجال نیست و حسن ثنا و رعایت ادب با ایشان و دعا و استغفار مر ایشان را
وحق ست مر کسے را کہ ثنا کردہ حق تعالی بروی وراضی است از وے کہ ثنا کردہ شود بروے و استغفار نمودہ شود مر او را گفت
عائشہ رضی اللہ عنہا امر کردہ شدہ اند مردم کہ استغفار کنند اصحاب رسول خدا را و مردم دشنام کردند ایشان را رواہ مسلم
پس سب و طعن ایشان اگر مخالف ادلہ قطعیہ است چنانکہ قذف عائشہ کفر است والا بدعت و فسق است کذا قال فی الملکا
اللدنیہ و ہمچنین امساک و کف نفس از ذکر اختلاف و منازعات و قائع کہ میان ایشان شدہ و گذشتہ است و اعراض و اضراب
از اخبار مورخین و جملہ روایت و ضلال شیعہ و غلاۃ ایشان و مبتدعین کہ ذکر مثالب و معائب و قوادح و زلات ایشان
کنند کہ اکثر آن کذب و افتراست و طلب کردن و التماس نمودن و آنچہ تفکر کردہ شدہ است از ایشان از مشاجرات و محاربات
با حسن تاویلات و وجوب مجانبت از جہت بودن ایشان اہل آن و عدم ذکر ہیچ یکی از ایشان بہ بدی و عیب بلکہ ذکر
حسنات و فضائل و محامد صفات و سیر ایشان و سکوت و اغماض از ماورای آن از جہت آنکہ صحبت ایشان
با آنحضرت تقنینے است و ماورای آن ظنی است و کافی است در ینباب کہ حقتعالی بر گزید ایشان را برای صحبت حبیب خود
واگر از بعضے از ایشان تقصیری در حقوق اہل بیت و جز آن واقع شدہ است امید است کہ ہم بشفاعت آنحضرت
از آن در گذرند طریقہ اہل سنت و جماعت درین باب اینست در عقائد نوشتہ اند ولا نذکر احدا منہم الا بخیر و
احادیث کہ در فضائل صحابہ عموماً و خصوصاً واقع شدہ است در ینباب کافی است قال اللہ تعالی محمد رسول اللہ
والذین معہ اشداء علی الکفار رحماء بینہم الی آخر السورۃ وقال السابقون الاولون من المہاجرین والانصار
الآیۃ وقال اللہ تعالی لقد رضی اللہ عن المؤمنین اذ یبایعونک تحت الشجرۃ وقال اللہ تعالی رجال صدقوا ما عاہدوا
اللہ علیہ الآیۃ وقولہ تعالی یوم لا یخزی اللہ النبی والذین آمنوا معہ الآیۃ وقال صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اصحابی
کالنجوم بایہم اقتدیتم اہتدیتم وعن انس رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
مثل اصحابی کمثل الملح فی الطعام لا یصلح الطعام الا بہ الحدیث وقال اللہ اللہ فی اصحابی لا تتخذوہم غرضا بعدی
فمن احبہم فبحبی احبہم ومن ابغضہم الحدیث وقال لا تسبوا اصحابی فلو انفق احدکم مثل احد ذہبا الحدیث وقال من سب

بابی شبیه بالنبی لیس شبیها بعلی و علی خنده میکرد و آورده اند که عبد الله بن حسن بن علی که اورا عبد الله محصن
خوانند گفت آمدم من بر عمر بن عبد العزیز بجهت حاجتی که داشتم پس گفت مرا چون پیش آید ترا حاجتی کس بعزت
و بنویس برای من که من شرم دارم از خدا که به بیند ترا بر در من و آمده است از شعبی که نماز گذارد زید بن ثابت
انصاری کاتب وحی بر جنازه مادر خود پس نزدیک گردانیده شد مرا و را اشتری تا سوار شود آنرا پس گرفت عبد الله بن عباس رض
رکاب او را پس گفت زید بگذار رکاب مرا یا ابن عم رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم گفت ابن عباس
اینچنین امر کرده شدایم تا که بکنیم با اهل بیت پیغمبر خود و در روایتی بشرفای خود و اوزاعی گفت که در آمد بنت اسامه
بن زید بر عمر بن عبد العزیز و با وی مولی بود مر او را که گرفته بود دست او را پس برخاست عمر برای وی و برفت
بسوی وی پس بگردانید دست او را میان دستهای خود و برد او را تا بنشاند او را بر مجلس خود و نشست
پیش وی و نگذاشت مر او را حاجتی مگر آنکه برآورد هرگاه که فرض کرد یعنی تعیین کرد علوفه عمر بن الخطاب رض
رضی الله عنه پسر خود را عبد الله بن عمر سه هزار و مر اسامه بن زید را سه هزار و پانصد گفت عبد الله مر پدر
خود را چه سبب فضیلت دادی تو بر من او را بخدا سوگند سبقت نکرده است وی مرا در هیچ شهدی پس گفت
امیر المومنین عمر مر او را زیرا که زید پدر او بود محبوتر بود نزد رسول خدا صلے الله علیه و آله و سلم از پدر تو و بود اسامه
محبوب تر بسوی وی از تو پس ایثار کردم و فضیلت دادم محبوب رسولخدا را بر محبوب خود و روایت کرده شده است
که مالک رحمة الله علیه چون زد او را جعفر بن سلیمان دریافت از وی انچه یافت و برداشته شد بیخود و بیهوش در آمد
بروی مردم و چون بهوش آمد گفت گواه میگیرم من شما را که من گردانیده ام زننده خود را در رحل یعنی بحل
کردم او را و چون پرسیدند او را از ان گفت من ترسیدم که بمیرم و ملاقات کنم پیغمبر را صلے الله علیه و آله و سلم و
شرم دارم که در آید بعضے از اولاد او آتش را بسبب من و گفته اند که منصور خلیفه طلب قصاص کرد از جعفر بر
مالک پس گفت مالک رحمة الله علیه اعوذ بالله و الله بر نیداشته شد تازیانه از وی از جسم من مگر آنکه بحل
میکردم آنرا از جهت قرابت او بر رسولخدا صلے الله علیه و آله و سلم و ابو بکر بن عیاش که یکی از اعلام امت است
میگفت که اگر باید مرا ابو بکر رض و عمر رض و علی رض هدایت میکنم بحاجت علی بیش از حاجت ابو بکر و عمر از جهت قرابت او بر رسولخدا
و اگر بفتم من از آسمان بر زمین محبوبتر است نزد من از ین که تقدیم کنم او را بر ایشان و عبد الرحمن بن عوف
خدمتها میکرد و عطاهای مینمود ازواج مطهره را که سبب رضای ایشان میشد و نمی گفت عائشه رضی الله
عنها پسر عبد الرحمن بن عوف را بنوشاند خدا تعالی پدر ترا از سلسبیل جنت و بودند ابو بکر و عمر که زیادت میکردند

صحیح است زیرا که وجوه محبت متعدد و مختلف ست فافهم و بالله التوفیق و فرمود در شان امام حسن و حسین اللهم
انی احبهما فاحبهما واحب من یحبهما و گفت ابو هریره رضی الله عنه دیدم من آنحضرت را صلی الله علیه و آله و سلم که
میکشاد دهن مبارک امام حسن را پستر می در آورد زبان شریف خود را در دهن و میفرمود خداوندا من دوست میدارم
او را پس دوستدار او را و دوستدار کسی را که دوست میدارد او را ثلاث مرات و فرمود آنحضرت کسیکه دوست میدارد
مرا و دوست دارد این هر دو را و مادر ایشانرا باشد با من در درجه من روز قیامت و آنحضرت می مکید زبان حسن را و شفقت
او را و بودند این هر دو امام اجل اشبه ناس برسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و غیر ایشانرا نیز اثبات مشابهت بآنحضرت
کرده اند مثل جعفر بن ابیطالب و پسر او عبد الله بن جعفر و قثم بن العباس و سفیان بن الحارث بن عبد المطلب
و غیرهم که اقارب و اخوان او بودند و کائس بن ربیعه مردی بود از اهل بصره نیز مشابهتی داشت بآنحضرت صلی الله
علیه و آله و سلم و چون در آمد از در سرای معاویه برخاست از سریر خود و پیش آمد او را و بوسه داد میان دو چشم وی و
انقطاع کرد مرغاب را بکسر میم و سکون را و غین معجمه که نام موضعی است برای او در مواهب لدنیه آورده که یکی از
اهل نبوت که نام او یحیی بن القاسم محمد بن جعفر بن محمد بن علی بن الحسین بن علی که ملقب بود بشبیه که در موضع
خاتم النبوة مشابه بود مر او را مقدار بیضه الحمام مشابه خاتم النبوة و بود وی چون می در آمد و حمام و می دیدند او را و مردم
درود میفرستادند بر حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم و ازدحام مینمودند بر وی و می بوسیدند پشت او را تبرکا
و مراد شبه در بعضی امور خواهد بود و الا آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم در تمام حسن شریکی ندارد شعر منزه عن شریک
فی محاسنه * فجوهر الحسن فیه غیر منقسم * و غیر ذلک الاحادیث و فرمود مر عباس را سوگند بخدای که بقای من در دست
قدرت اوست در نیاید در دل هیچ مردی ایمان تا آنکه دوست دارد شما را بجهت خدا و رسول وی و فرمود من اذی عمی
فقد اذانی و انما عم الرجل صنو ابیه و فرمود مر عباس را بیا فردا بر من ای عم با اولاد پس جمع کرد ایشانرا و پوشانید
چادر مبارک خود را که کساء سیاه مخطط بحمره بود و فرمود اللهم اغفر للعباس و ولده مغفرة ظاهرة و باطنة لا تغادر
ذنبا اللهم احفظه فی ولده رواه الترمذی و گفته اند که آن شش تن بودند فضل و عبد الله و عبید الله و قثم و معبد و
عبد الرحمن و فرمود هذا عمی و صنو ابی و هولاء اهل بیتی و عترتی فاسترهم من النار کستری ایاهم پس آمین گفتند آستانه
و در و دیوارهای خانه آمین آمین و گفت ابوبکر رضی الله عنه ارقبوا محمدا فی اهل بیته و گفت بخدا سوگند بتحقیق قرابت
رسول خدا محبوبتر است بسوی من از صله کردن من قرابت خود را و فرمود آنحضرت مر ام سلمه را ایذا مکن مرا در عائشه و
همچنین فرمود مر فاطمه را دوست دار عائشه را بدوستی من و بر میداشت ابوبکر حسن بن علی را بر گردن خود و میگفت

چنانکہ اکثر روایات دال برانست وانصاف آنست کہ نساء مطہرہ نیز داخل اند از جہت مذاہی سیاق وسباق کلام دران ونزول آیت درایشان چنانکہ مراۃ ابراہیم علیہ السلام در قول وی رحمۃ اللہ علیکم وبرکاتہ اہل البیت وچنانکہ در حدیث آمدہ است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود دشمن ندارد مارا کہ اہل بیتم ہیچ یکی مگر آنکہ درآرد اورا خدائتعالی در آتش وخواندن آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم این چہار تن پاک را ونشاندن ایشان در کنار مبارک وپوشانیدن کساء وقول وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اللہم ان ہولاء اہل بیتی الحدیث منافات مذاد بدخول نساء مطہرہ دران وشمول فضل اذہاب حس وثبوت تطہر مرایشانرا نیز ودر روایت جریر ازام سلمہ آمدہ است کہ گفت گفتم من انا یا رسول اللہ من اہلک پس فرمود آنحضرت وانت من اہلی ودر روایتی وانت علی خیر وہمچنین اختلافست در کریمہ قل لا اسالکم علیہ اجرا الا المودۃ فی القربی ودر روایت کردہ شدہ است کہ چون نازل شد این آیۃ گفتند صحابہ من اہل قرابتک فرمود آنحضرت ہولاء علی وفاطمہ وابناہما وصواب آنست کہ شامل است تمامہ مردم راکہ قرابت دارند بآنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واین چہار تن عمدہ وتتمۂ آن جماعت اند وامام فخر الدین رازی رحمۃ اللہ علیہ گفت کہ در ینجا نصیبہ کامل است صحابہ عظام راکہ نسبت قرابت بمنوی دارند بانجناب معلا رضوان اللہ علیہم اجمعین وگفت درشان علی من کنت مولاہ فعلی مولاہ اللہم وال من والاہ وعاد من عاداہ وگفت مراورا رضی اللہ عنہ لا یحبک الا مومن ولا یبغضک الا منافق وگفت انت منی بمنزلۃ ہارون من موسی ودر روایتی اما ترضی ان تکون منی بمنزلۃ ہارون من موسی واین تشبیہ مبہم است وقول وی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم الا انہ لا نبی بعدی بیان کرد کہ اتصال نبوت نیست بلکہ بغیر آنست وآن خلافت است وہارون خلیفہ موسی در حیات وی بود نہ بعد از ممات از جہت موت ہارون قبل موسی ودلیل برین گفتن آنحضرت است این کلمہ را بعلی در وقت نوحہ غزوۂ تبوک واستخلاف وی بر اہل وعیال چنانکہ موسی ہارون را ساخت بقولہ تعالی واذ قال موسی لاخیہ ہارون اخلفنی فی قومی الایۃ وتحقیق ساخت آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم امامت ابن ام مکتوم را وعلی را رضی اللہ عنہما ومراد بمولی در قول او من کنت مولاہ ولا را سلام است نہ ولایت حکم وگفتہ اند کہ مولی در لغت ہیچ جا بمعنی والی نیامدہ است وفرمود در شان فاطمہ فاطمہ بضعۃ منی یوذینی ما اذاہا ویتعبنی ما انصبہا وگفت عائشہ رضی اللہ عنہا احب النساء الی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فاطمہ واحب الرجال زوجہا علی رواہ الترمذی واین از غایت انصاف عائشہ است رضی اللہ عنہا در اظہار واگر فرضا از فاطمہ می پرسیدند میگفت کان احب الرجال ابو بکر واحب النساء عائشہ واین نیز

علیه وآله وسلم بر هر که ماسوای اوست و مخصوص گردانید او را بالفضل عام مشتمل شد برکت او هر که منتسب ست
بوی نسبًا و نسبة و صحبة و قربة قریبًا و بعیدًا و در حقیقت دوستی کسیکه دوست داشت او را رسول خدا صلی الله
علیه وآله وسلم چنانکه اهل بیت وی بسان دوستی رسول است چنانکه محبت رسول صلی الله علیه وآله وسلم بسان
دوستی خداست تبارک و تعالی و همچنین عداوت و بغض نسبت بایشان پس هر که دوست میدارد کسی را دوست
میدارد هر کس و هر چیز را که متعلق ست بوی و دشمن و مکروه میدارد هر کس و هر چیز را که بیگانه و مخالف اوست قال الله
لا تجد قومًا یؤمنون بالله والیوم الآخر یوادون من حاد الله ورسوله پس حب اهل بیت و اصحاب و اولاد و ازواج
ازواجبات متعینه باشد و بغض ایشان از موبقات مهلکه کمال حب و بغض چیزی در آنست که سرایت کند بمتعلقات
وی قال الله تعالی انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت ویطهرکم تطهیرا و قال وازواجه امهاتهم و در تفسیر اهل بیت
اقوال و اطلاقات گاهی بمعنی کسانیکه حرام است بر ایشان صدقه آید و آن آل علی و آل جعفر و آل عقیل و آل عباس اند
رضی الله عنهم اجمعین و گاهی بمعنی شامل اولاد آنحضرت و ازواج مطهرات و گاهی مخصوص آید بفاطمه و حسن و حسین و علی سلام الله
علیهم اجمعین بجهت زیادة فضل ایشان و تطبیق میان این اقوال آنست که بیت سه است بیت نسب بیت سکنی و بیت
ولادت پس اولاد عبد المطلب این بیت نسب و ازواج مطهره اهل بیت سکنی اند و اولاد کرام اهل بیت ولادت و علی
اگرچه از اولاد نسب ملحق است بایشان بوساطت فاطمه رضی الله عنها و در حدیث آمده است که من گذارنده ام
در شما چیزی را که اگر بگیرید و تمسک کنید بآن گمراه نشوید کتاب الله و عترتی پس نظر کنید چگونه خلیفه میشوید شما را
درین دو چیز و فرمود آنحضرت علیه السلام شناختن آل محمد سبب بیزاریست از آتش دوزخ و حب آل محمد گذشتن
است از صراط و ولایت مر آل محمد را امان است از عذاب و مراد بشناختن ایشان شناختن مرتبه و منزلت ایشانست
از آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و چون شناخت کسی ایشانرا باین نسبت نازل شد آیه وجوب اضلال
و حرمت ایشان را به سبب وی و از عمر بن ابی سلمه آمده که گفت هنگامی که نازل شد انما یرید الله لیذهب عنکم
الرجس اهل البیت الآیة و این در بیت ام سلمه بود خواند رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم فاطمه را و حسن و حسین را
و گفت خداوندا اینها اهل بیت منند و بپوشانید ایشانرا بکساء و علی پس پشت آنحضرت ایستاده بود و در روایتی
آمده که حسن و حسین را در کنار گرفت و علی را بیکدست گرفت و فاطمه را بدست دیگر و بپیچانید هر دو را بخود و فرمود
خداوندا ایشان اهل بیت منند پس دور گردان از ایشان رجس تطهیر کن ایشانرا و اختلاف است در آنکه مراد
باهل بیت در این آیه کریمه کیست اکثر بر انند که مراد بآن فاطمه و حسن و حسین و علی است سلام الله علیهم اجمعین

صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم یعنی آسان باید داشت انرا و تعظیم باید کرد آنرا و مطرب گفتہ است کہ چون می آمدند مردم
بر مالک بیرون می آمد جاریہ او وی گفت کہ میگویند شیخ مرشمارا کہ حدیث میخواہید یا مسائل اگر میگفتند مسائل
میخواہم بیرون می آمد علی الفور و جواب میداد مسائل ایشانرا و اگر میگفتند حدیث میخواہیم درمی آمد غسل گاہ
او را غسل میکرد و خوشبوی می مالید و جامہای نو میپوشید و طیلسان خود را سیاہ یا سبز میپوشید و عمامہ
بر سری نہاد و نہاده میشد برای وی تختی پس بیرون آمد و می نشست بر ان بخضوع و خشوع و بخور میکرد تا فارغ
میشد از تحدیث و ہرگز نمی نشست بہمین حال مگر وقتی کہ تحدیث میکرد از رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و
بر وہ میداشت کہ تحدیث کند در راہ یا ایستادہ یا مستعجل و سلف مکروہ پنداشتند تحدیث را بر غیر وضو از
ایشان نقل کردہ اند کہ چون وضو نمیداشت تیمم میکرد و فتادہ تحدیث میکرد کہ مالک تحدیث میکرد مارا پس پیش
از کردم او را شانزدہ بار و متغیر میشد رنگ مالک و زردی گشت رنگ وی و قطع نمیکرد حدیث را و چون فارغ
میشد از مجلس و متفرق شدند مردم از وی گفتم یا ابا عبد اللہ دیدم از تو امروز امری عجیب گفت آری صبر کردم
بہیبت تعظیم و اجلال حدیث رسول اللہ و گفت ابن مہدی مرا شاہ کردم روزی با مالک بسوی عمیق کہ نام
وادی است در مدینہ مطہرہ و ذکر آن در اشعار بسیار واقع شدہ و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم او را وادی مقدس
خواندہ پس سوال کردم او را از حدیثی پس منع کرد مرا و گفت بودی تو در چشم من بزرگتر ازین کہ سوال کنی از حدیث
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و حال انکہ ما در راہ میدویم و جزیر عبد المجید القاضی کہ قاضی شہر بود پرسید
مالک را از حدیث رسول اللہ و حال انکہ ایستادہ بود پس امر کرد بحبس وی گفتند وی قاضی است گفت قاضی
سزاوار تر است کہ آداب کردہ شود و ہشام بن عمار سوال کرد مالک را از حدیث و وی ایستادہ بود پس زد
بر پوست تازیانہ بعد ازان شفقت کرد بر وی و روایت کردہ او را بیست حدیث پس گفت ہشام دوست میدارم
تنگی زیادہ میز د تازیانہ را تازیادہ میکرد احادیث او گفتہ است عبد اللہ بن صالح بودند مالک و لیث کہ
می نوشتند حدیث را مگر بر طہارت و مشہور ست کہ بخاری رحمۃ اللہ علیہ در نوشتن صحیح خود ہر حدیث را غسل
میکرد و دوگانہ میگزارد و ہمچنین در نوشتن تراجم کتاب و بعضے گفتہ اند کہ غسل بآب زمزم میکرد و دوگانہ در مقام
ابراہیم علیہ السلام میگذارد و اللہ اعلم وصل واز جملہ توقیر و برداد ب آنحضرت برداد ب آل و ذریت او
و جگر گوشہای او نیز واز واج وی کہ امہات المومنین اند چنانکہ تخصیص و ترغیب کردہ است بران سو لخدا
صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و سلوک کردہ اند آن طریق را سلف صالح و چون برگیرید حقتعالی حبیب خود را صلے اللہ

بدعوت اسلام وتمهید قواعد صلح اذن کردن قریش مرعثمان را درطواف کردن بیت پس آبا آورد عثمان رضی الله
عنه وگفت نیستم من که بکنم طواف تاطواف کند بوی رسولخدا پس عثمان رضی الله عنه عظیم دانست رعایت
ادب را با حضرت رسول صلی الله علیه وآله وسلم ازطواف والحق چنین باید هیچ عملی وهیچ عبادتی برابر آن نباشد
که رعایت ادب را آنحضرت کنند صلی الله علیه وآله وسلم وآمده است که صحابه رضوان الله علیهم دوست میداشتند
که از اهل بدو کسی بیاید وچیزی پرسد از آنحضرت وفائده کند ایشانرا در دین وخود ها مجال نداشتند که بپرسند از جهت
هیبت وجلال وی ودر حدیث قیله آمده که رسولخدا را دیدم نشسته بروضع قرفصا پس لرزه برا ندام من افتاد
از جهت هیبت وعظمت الحدیث واز مغیره آمده که گفت بودند اصحاب رسول الله که میکوفتند در آنحضرت را
بناخنان تا آواز کوفتن سخت نگردد ومشوش وقت شریفش نیفتد وگفت براى بن عازب تحقیق بودم
من که میخواستم که سوال کنم از آنحضرت از کاری پس تاخیر افتاد از ان تا چند سال وباوجود انکه بود آن حضرت
مهربان ترین مردم وخوش خلق ترین مردم با صحاب خصوصا با فقرا ومساکین چنانکه در باب اخلاق شریف
گذشت صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم وصل در تعظیم روایت حدیث رسول صلی الله علیه وآله وسلم وسنه وی
گفت عمرو بن میمون آمدم ورفت کردم بسوی ابن مسعود یکسال ونشنیدم اورا که بگوید قال رسول الله صلی الله
علیه وآله وسلم وچون تحدیث کردیکروز پس رفت برزبان او قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم پس درگرفت
اورا کرب تا دیدم عرق را که میریزد از جبهه وی ودر روایتی خاک گون شد روی او وپر شد بانشک هر دو چشم
او وآنا سیده رگهای گردن او وگذشت مالک بن انس روزی برآبی حازم ووی تحدیث میکرد پس گذشت
انسانجا مالک گفت نیافتم من جای را که بنشینم دران وکمرده پنداشتم که بگیرم حدیث پیغمبر را صلی الله علیه وآله وسلم
وحال انکه ایستاده ام وگفت مالک آمد وی نزد ابن المسیب وپرسید او را حدیثی ووی بر پهلوی خفته بود پس
بنشست وحدیث کرد گفت آنمرد دست میدارم که رنج نمیکشیدی وبرنمی نشستی گفت مکروه می پندارم که تحدیث
کنم ترا از پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم وحال انکه بر پهلوی افتاده ام واز محمد بن سیرین می آمدند که تحدیث
وچون ذکر کرده میشد نزد وی حدیث پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم خشوع مینمود وفرو میرفت وابو مصعب گفت
که بود مالک که تحدیث نمیکرد بحدیث رسول صلی الله علیه وآله وسلم مگر انکه وضو میداشت وحکایت کرده است از
مالک از جعفر بن محمد وگفت مصعب بن عبد الله بود مالک بن انس چون حدیث میکرد از رسولخدا وضو میکرد
ساخته میشد وبپوشید جامهای خود را بعد ازان تحدیث میکرد پس پرسیده شد ازان گفت اینحدیث رسولخدا

وصل در تعظیم روایت حدیث رسول علم

من که طاعت نداشتم که پر کنم چشمان خود را از وی و سیر نگاه توانم کرد بسوی وی و اگر پرسیده شوم که وصف کنم
آنحضرت را قدرت ندارم زیرا که من برنمی توانستم کرد چشمان خود را از وی و ترمذی از انس آورده رضی الله عنه
بود که بیرون می آمد و جلوه گر میشد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم بر اصحاب خود از مهاجرین و انصار و ایشان
نشسته میبودند در میان ایشان ابوبکر و عمر پس نمیداشت هیچ یکی از ایشان بسوی وی نصر خود را از غایت اجلال
عظمت و کبریای وی مگر ابوبکر و عمر رضی الله عنهما که نظر میکردند ایشان بسوی آنحضرت و نگاه میکرد آنحضرت بسوی
ایشان و تبسم میکردند ایشان بسوی وی و تبسم میکرد وی بسوی ایشان از جهت غایت انس و محبت که در میان
ایشان بود و اسامه بن شریک گفته است که آمدم من نزد آنحضرت و یاران وی گرد وی بودند گویا بر سرهای ایشان
پرندها نشسته اند یعنی در غایت سکون و وقار که حرکت نمیکردند و سر برنمیداشتند چه کسیکه پرنده بر سر وی نشسته اگر
حرکت کند و سر بردارد پرنده که بر سر وی نشسته می پرد و میرود در حدیث وصف آنحضرت صلی الله علیه وآله
وسلم که بیان کرده اند آمده است که چون تکلم میکرد آنحضرت سر فرود می افگندند و خاموش میبودند همنشینان
وی گویا بر سرهای ایشان پرندها اند و گفت عروه بن مسعود هنگامی که فرستادند او را قریش در سال صلح حدیبیه
بسوی رسول خدا و دید از تعظیم اصحاب وی انچه دید و دید که چون وضو میکند آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و مبادرت
میکنند وی افتند بر آب وضو او نزدیکست که قتال میکنند بر وی و نمی اندازد او آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم
آب دهن و آب بینی و حلق را مگر انکه پیش می آیند و میگیرند آنرا بکفهای دست خود و میمالند آنرا بر رو و های خود و بدنهای
خود و نمی افتد از آنحضرت موی مگر انکه مبادرت میکنند و برمیدارند و نگاه میدارند آنرا به تیزگی و چون امر میکند ایشانرا
بشتابی میکنند بامتثال و چون تکلم میکند پست میکنند آوازهای خود را نزد وی و نمی یابند مجال نگاه کردن و طاعت
نظر انداختن بسوی وی از جهت غایت تعظیم و اجلال وی و چون رکوع کرد عروه بسوی قریش و دید ایشانرا گفت
ای معشر قریش من آمدم کسری و قیصر را و نجاشی را در وقت بادشاهی ایشان بخدا سوگند ندیدم من هیچ یکی
بادشاهی را در قومی مانند محمد در اصحاب وی و در روایتی گفت ندیدم هیچ بادشاهی را هرگز تعظیم کنند او را اصحاب او
چنانکه تعظیم میکنند محمد را اصحاب او و در روایت آمده است از انس گفت تحقیق دیدم رسول خدا را صلی الله علیه وآله
وسلم و سر تراش می تراشید موی سر او را و گرد میکردند آنرا اصحاب وی پس نمی خواستند که بیفتد یکی موی مبارک
مگر در دست مردی و تقسیم کردن آنحضرت موهای سر مبارک خود را میان اصحاب در حج در مجلس بیاید ایشار الله تعالی
از غایت ادب آنحضرت است که چون در صلح حدیبیه آنحضرت عثمان بن عفان رضی الله عنه بر قریش فرستاد و

جانب ایشان از شدت و مکروه رسد و دعای خیر کردن مر ایشانرا و بعضے از علمای صوفیه از مشائخ مغرب
رحمة الله علیهم خواص را سه قسم ساخته اند یکی امراء و اولی الامر و گفته که مرد در خانه خود امیر ست و معلم بر شاگردان امیر
و پدر بر اولاد امیر و هر حاکم و رئیس بر تابعان و فرودستان که در حوزهٔ حکم اویند امیر ست دوم علماء و تعظیم علماء و تصدیق
ایشان واجبست در انچه موافق دین نقل کنند و تمسک بکتاب و سنت نمایند نه در انچه مخالف دین گویند و بهوای نفس
و محبت دنیا حیله آموزی و فتنه اندوزی نمایند سوم مراد از اهل خصوص مشائخ طریقت را داشته که بعد از علم بعلم
و تحقیق ورع و اتباع سنت و توجه تام بجناب حق و انقطاع از غیر حق سبحانه و ترک دنیا و تجرید از ماسوای
بعد از رسوخ در شریعت و طریقت بانوار و اسرار حقیقت رسیده بحث کمال و مزیت ممتاز شده اند تصدیق محققین
متمکنان ایشان که جامع اند میان ظاهر و باطن و شریعت و حقیقت در انچه خبر دهند از احوال باطن و اسرار
حقیقت که مخالف و مبائن ظاهر شریعت نیفتد لازم و ضابط در و مبنا آنست که هر چه بی شبهه مخالف مقتضای
علم و حکم شریعت باشد انکار آن واجب و هر چه دران شبهه بود توقف در آن لازم و اگر قائل و فاعل مردی ایست
که امام است در علم و عمل مستقیم است در تقوی و ورع تاویل و توجیه قول وی لائق و اگر مصلحتی شرعی در دان
بود تا باعث ضلال و اضلال ناقصان نگردد روا و جائز و باید دانست که عصمت خاصهٔ انبیاست و خطا بر هر کس
جز ایشان است جائز می آرند که معاذ بن جبل که از علمای صحابه و عظمای ایشان بود در وقت رحلت خود
میگفت رد و انکار کنید بر هر که خلاف دین و شریعت گوید کائنا من کان هر چه گوید و هر که باشد و الله الموفق بتفهیم
انچه در باب مناصحت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم گفته شد یکی از ثمرات محبت و علامت از علامات آن بود چنانکه
سابقا معلوم شد و لیکن چون قاضی عیاض در وجوب مناصحت آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم بابی علیحده
بمقتضای قول حقتعالی اذا نصحوا لله و رسوله و قول پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم الدین النصیحة الحدیث ذکر کرد
ما نیز براه تبعیت وی رفتیم و از تکرار بحکم هوالمسک ما کررته یتضوع اندیشه نکردیم و ذوق شرح اجمالی حدیث
نیز بر بین داشت و در حقیقت هر چه از نصیحت خدا و کتاب و خاصهٔ و عامهٔ مذکورست همه مقتضی تعظیم و محبت و نصیحت
رسول است و بیان حقوق اوست صلی الله علیه و آله وسلم **و صل** در تعظیم و توقیر و اجلال
صحابه شان آنحضرت را صلی الله علیه و آله وسلم در حدیث طویل از عمرو بن العاص که ذکر کرده است
در وی صفات رسول خدا را صلی الله علیه و آله وسلم آمده است که گفت که نبود هیچ یکے محبوبتر
نزد من از رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم و نه بزرگتر و عظیمتر در چشم من از وے و بود

عیب ومعصیت که نه لائق مقام نبوت ورسالت بود وضابطه درباب نگاهداشت آداب آنجناب آنست که هرچه
درای مرتبهٔ الوهیت وصفات قدس حق ست عزوعلا از هرکمال منقبت که باشد اورا ثابت ست ومحبت هرکه و
هرچه منتسب است بوی از علمای وصلحا وبلاد ودیار وجز آن خصوصا اکرام ومودت اهل بیت وقرابت آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم وعمرو بن لیث راکه یکی ازامرای خراسان بود وپهلوان وترا با بازو وقوی دولت
بود درخواب دیدند وپرسیدند که چه کرد خدا تعالی با تو گفت آمرزیدم اگفتند بچه آمرزید گفت روزی برلبندی کوهی
بودم ونظر کردم ومستشرف شدم برلشکرهای خود پس خوش آمد مرا کثرت ایشان پس آزرو کردم که کاشکی حاضر
میشدم آنحضرت را واعانت ونصرت میکردم اورا پس شکر گفت مراخدا تعالی وآمرزید مرا ودر بعضی حکایات
ازوی یا ازغیروی آمده که گفت ای کاش در روز محاربه امام حسین واهل بیت نبوت حاضر میبودم ومخذول و
مقهور میگردانیدم یزید یا نرا ازوی امانصیحت لکتاب الله ایمان آوردن بآن وعمل کردن بانچه در وست وتدبیر آیات
ومعرفت معانی آن وتحصیل علومی که متعلق ست بدان ومداومت تلاوت آن بارعایت طهارت وتحسین صوت
وحضور قلب وتعظیم آن وتفهم وتفقه دران ووضع کردن تاویلات اهل زیغ وضلال وطعن ملاحده وزنادقه و
نیز ازرعایت حقوق کتاب الله ترک تکلم دران وتفسیر آن ازپیش نفس خود بی سند ونقل ازسلف وموافقت
شرع شریف چنانکه بعضے ازجاهلان بوالفضول این روزگار کنند وآنرا تفسیر قرآن نام کنند وندانند که من فسر القرآن
برایه فقد کفر نعوذ بالله من ذلک واما نصیحت عامه مسلمانان ازرعایت حقوق ایشان کردن وارشاد ایشان
بمصالح ومعونت درامر دین ودنیا بقول وفعل وتنبیه غافلان وتبصر جاهلان وعطای محتاجان وستر عورات
ودفع مضار وجلب منافع ایشان نمودن وحرمت مال وعرض ونفس ایشان نگاهداشتن وبچشم حقارت در
مسلمانان نگریستن ودست وزبان ازایذای ایشان بازداشتن وامر معروف ونهی منکر نمودن وازنصیحت
عامه است تکلم برقدر عقول ایشان کردن وذکر دقائق وحقائق وکشف اسرار نمودن واظهار اقوال علما و
اختلافات ایشان برغیر علما نیز همین حکم دارد ومن الله العصمة والعون واما نصیحت خواص مسلمانان اکثر مراد
بخواص امرا وسلاطین داشته اند که حاکمند برخلق چنانکه دررواية دیگر آمده است که ائمة المسلمین طاعت ایشان
درحق نصر ومعونت ایشان وامر کردن وتذکیر نمودن ایشان بدان براحسن وجوه وارفق واصلح آن وتنبیه برانچه
غافل شوند ازامور مسلمانان وپوشیده باشد ازیشان وترک خروج برایشان وعدم اغرار مردم وافساد
قلوب برایشان وترغیب برانچه صلاح حال رعیت وانتظام مهام خلق دران باشد وصبر کردن برانچه از

فصل در وجوب نصیحت

ویقولون یغفر لنا تاب الله علیهم وعلینا انشاء الله تعالی وصل در وجوب مناصحت وی صلی الله علیه وآله وسلم بدانکه نصیحت رسول صلی الله علیه وآله وسلم واخلاص در ادای حقوق وی در سر وعلانیه از واجبات دین واسلام است ودر حدیث صحیح آمده است که الدین النصیحة دین همین نصیحت است قالوا لمن پرسیدند صحابه نصیحت مکرر یا رسول الله قال لله ولرسوله ولکتابه ولعامة المسلمین وخاصتهم فرمود آنحضرت نصیحت مر خدارا ومر رسول خدارا وکتاب او را وعامه مسلمانان وخاصه ایشانرا ودر روایتی وائمة المسلمین وعامتهم واین حدیث از جوامع الکلم است وتمامه علوم دینی در حیطه اجمال وی مندرجست وجوامع الکلم آن احادیث را گویند که از غایت ایجاز واختصار لفظ قلیل جامع وحاوی معانی کثیر آید واین قسم سخن از شرائف کلام محمدی ودلائل وشواهد کمال اوست چنانکه فرمود اوتیت جوامع الکلم واختصر لی الکلام یعنی آنکه در وجیز جمیل وی اجناس فوائد وحقائق حسن وجمال بیرون از حد حصر واحصا ابداع نمودند در کلام جلیلش انواع اسرار وحقائق خارج از قصور افهام تعیین فرمودند ونصیحت در لغت خالص وصاف شدنست عسل ناصح میگویند آنرا که از موم صاف وخالص شده باشد ومراد اینجا صفا وخلوص است در ادای حقوق وارادهٔ خیر مر منصوح له را پس نصیحت لله صحت اعتقاد است به وحدانیت او وصف اوست بچیزی که اهل آنست وتنزیه وتقدیس ذات صفات وی از انچه نه لائق کمال اوست وامتثال اوامر ونواهی شرعیه وتسلیم احکام ارادیه اوست ونصرت دین بجهاد وتحصیل اسبابی که موجب بقا وتقویت دین وملت است بعلم وعمل واخلاص در عبادت ونصیحت لرسول الله ابو سلیمان گفته تصدیق نبوت واطاعت او در اوامر ونواهی وابو بکر گفته نصیحت رسول موازرت ونصرت وحمایت اوست حیا ومیتا واحیای سنت او وبطلب وتائید ودفع کردن وباز داشتن مخالف را ازان وتخلق باخلاق کریمه وآداب جمیله وی اسحاق یحیی گفته تصدیق وی بانچه آورده از پیش خدا از دین واعتصام بسنت ونشر آن وبر انگیختن ودور غلانیدن مردم بران ودعوت کردن بخدا وکتاب وی ورسول وی وعمل بدان وابو بکر احری گفته که نصح مر آنحضرت را در حیات است ودر ممات ودر حیات نصح اصحاب اوست مر او را بنصر ومحامات وی ومحبت احباب ومعادات اعدای وی وبسمع وطاعات مر او را وبذل نفوس واموال ولعد از ممات التزام اجلال وشدت محبت باوی ومداومت ومواظبت بر تعلم سنت وتفقه در دین ومحبت اهل بیت واصحاب وی وبغض ومجانبت از کسی که برگشت از سنت او واعتراض نمود ازان وتشقق برامت وی وتحقیق وتفتیش بر تعرف اخلاق وسیر وآداب وی صلی الله علیه وآله وسلم وصبر نمودن بران وکوشش کردن دران واز جمله نصیحت رسول الله محبت وتعظیم وآداب جناب عالی اوست وتنزیه ساحت عز وجلال او را از

گفت یارسول اللہ من بخوانم برتو وحال آنکہ نازل شد برتو فرمود من دوست میدارم کہ بشنوم از غیر خود پس خواند عبد اللہ
وچشمان مبارک آنحضرت اشک میریخت وسینہ شریف میجوشید چنانکہ دیگ مسین جوشد وابن عمر رضی اللہ عنہما
گاہی براہی میگذشت از درد خود وخفتہ میشد ومی افتاد برزمین ومی نشست یکدو روز در خانہ تا مردم او را بیمار
می پنداشتند وبعیادت او می آمدند وصحابہ چون جمع میشدند ودر میان ایشان ابو موسی اشعری رضی اللہ عنہ
میبود میگفتند یا ابو موسی یاد دہ ما را خدا را پس میخواند ابو موسی قرآن را وایشان سماع میکردند وامام احمد بن
حنبل وغیر وی روایت کردہ اند کہ خدا تعالی گوید مر داؤد را علیہ السلام روز قیامت تمجید کن مرا بآن صوتی کہ در
دنیا میکردی پس داؤد علیہ السلام گوید چگونہ کنم یارب وبردی تو از من آن صوت را پس فرماید پروردگار تعالی من
باز رد میکنم بر تو آن صورت را پس بایستد داؤد نزد ساق عرش وتمجید کند پروردگار را پس چون بشنوند بہشتیان
آن آواز او را فراموش کنند نعیم جنت را وجہ عظیم تر از انکہ بشنوند کلام خدا را او خطاب وتعالی مر ایشانرا وچون مضاعف
شود بآن رویت وجہ کریم وی سبحانہ فراموش کنند ہمہ را او مستغرق گردند در آن شیخ شہاب الدین سہروردی رحمۃ اللہ
علیہ فرمود این سماع قرآن این سماع است کہ مختلف نیستند در وی دو کس از اہل ایمان واختلاف در خواندن اشعار
است بالحان موسیقیہ طائفہ آنرا موصل ومقرب دانند وقومی ملحق بفسق گردانند وہر دو در دو جانب افراط وتفریط
اند انتہی وانچہ گفتہ شد محبت قرانست از حیثیت تلاوت ومحبت وتعظیم وی از جہت اتباع وعمل بدان فوق
ہمہ است کہ مدار دین اسلام وثبوت نبوت ورسالت بر قرآن است یا ایہا الناس قد جاءکم برہان من ربکم وانزلنا
الیکم نورا مبینا واز علامت تمام محبت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وکمال آن زہد در دنیا وایثار فقر واتصاف
بدان است وتحقیق فرمودہ است آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ فقر بسوی کسیکہ دوست میدارد سریعتر است
از سیل کہ از اعلای وادی باسفل آید ونزد آنحضرت علیہ السلام مردی آمد وگفت یارسول اللہ من دوست میدارم
ترا فرمود ہشدار وبیندیش کہ چہ میگوئی گفت من دوست میدارم ترا فرمود اگر دوست میداری مرا آمادہ گردان
مر فقر را بر خود ودیگری آمد وگفت من دوست میدارم خدا را فرمود آمادہ باش برای بلا شیخ اجل اکرم عبد القادر
متقی قادری شاذلی رحمۃ اللہ علیہ سیفرماید کہ چون شیخ از مادست انابت وارادت گرفتند گفتند بگوئید الفقر
افضل من الغنا را اول از ما بر افضلیت فقر اقرار گرفتند بعد ازان مرید ساختند وازینجا باطل شد زعم بعضے
مدعیان ومتصوفان زمان ما کہ دعوی میکنند ومیگویند جمیع مراتب اتباع ما را حاصل است وبا وجود آن گرفتار
دنیا اند پس راست آمد وحق ایشان قول حق سبحانہ فخلف من بعدہم خلف ورثوا الکتاب یاخذون عرض ہذا الادنی

و آنحضرت علیه السلام او را بر قتل یهودی که از مفسدان وقت بود کماشته برادر کلان او بوی گفت آیا میکشی
تو مردی را که پیه شکم ما از آثار نعمت اوست گفت او چه باشد اگر آنحضرت بفرمایند که ترا بکشم ترا همین ساعت
بکشم پس آن برادر از جای درآمد و انصاف داد و گفت عجب دینی است که تو اختیار کرده و اینهمه محبت داری پس
وی نیز مسلمان شد و از علامات محبت آنحضرت علیه السلام محبت قرآن ست که آورده است از نزد بار تعالی
و مهدی و هادی و متخلق است بآن چنانکه فرمود عائشه رضی الله عنها کان خلقه القرآن و محبت تلاوت اوست
و عمل بوی و تفهم و تدبر وی و وقوف نزد حدود وی سهیل تستری رضی الله عنه گفته علامت محبت خدا محبت
قرآن ست و علامت محبت قرآن محبت پیغمبر است و علامت محبت پیغمبر محبت سنت و علامت محبت سنت محبت
آخرت و علامت محبت آخرت بغض دنیا و علامت بغض دنیا آنکه ذخیره نکند مگر توشه که برساند او را بآخرت و از
عثمان بن عفان رضی الله عنه مروی است که گفت اگر پاک باشد دلها سیر نمیگردد از قرآن و چگونه سیر گردد
محبت از کلام محبوب و وی غایت مطلوب اوست و این صفت دلهای پاکست که روشن ست بنور ایمان بلیت
جمال شاهد قرآن نقاب انگاه بگشاید + که دار الملک ایمان را بباید خالی از غوغا و در حقیقت مصداق دیدار
محبت خدا و رسول محبت قرآن و حدیث است چه کلام محبوب محبوبست و حیف است که محبت ملاهی و مزامیر بیشتر
باشد از محبت کلام الله و این نشان فساد قلب و خرابی باطن است و بعضی مشائخ گفته اند که علامت ذوق
قرآن از حیثیت قرائیت آنست که بحسن صوت دلی آن مساوی باشد و آنکه بی صوت ذوق نیابد و یا بصوت
زیاده گردد در حقیقت ذوق صوتست نه ذوق قرآن و این سخن خالی از مبالغه نیست والا صوت حسن نیست در زبور
و قرآنست چنانکه در حدیث آمده است که زینوا القرآن باصواتکم و من لم یتغن بالقرآن فلیس منا و صحابه را رضوان الله
علیهم سماعها بود از قرآن اذا سمعوا ما انزل الی الرسول تری اعینهم تفیض من الدمع مما عرفوا من الحق و در صحابه خوش
خوانان بودند که صبر از دل میربودند و جانی در قالب ایمان افزودند خصوصا ابو موسی اشعری و عبد الله بن مسعود و
امثال ایشان و هیچ چیزی برای قوت و مزید ایمان بالاتر از استماع قرآن بصوت حسن خصوصا صوت عرب نیست
شبی ابو موسی رضی الله عنه قرآن میخواند و آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم در گوشه گوش بر آواز او نهاده ذوق
میگرفت و محظوظ بود چون صباح شد فرمود بوی شب چه خوب میخواندی قرآنرا من می شنیدم گفت آه اگر من میدانستم
که تو می شنوی می آراستم آواز خود را بیشتر ازین بیت ولم را شادی رو داده از نالیدنم امشب بهر جای یار گویا
گوش بر آواز من دارد و آنحضرت بعبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود بخوان بر من چیزی از قرآن عبد الله

از علامات محبت

قرآن خواندن بصوت خوش

خداوندا من دوست میدارم ایشانرا پس دوست دار ایشانرا و فرمود کسیکه دوست داشت ایشانرا بتحقیق دوست
داشت مرا و را کسیکه دوست داشت مرا پس بتحقیق دوست داشت خدارا و کسیکه دشمن داشت ایشانرا دشمن داشت
مرا و کسی مرا دشمن داشت دشمن داشت خدارا و فرمود در فاطمهٔ زهرا رضی الله عنها وی گوشت پارهٔ من است
در غضب می آرد مرا چیزی که در غضب می آرد او را و فرمود عائشه را در اسامه بن زید دوست دار ای عائشه او را
زیرا که من دوست میدارم او را و فرمود در باب اصحاب نگیرید ایشانرا هدف و کسیکه دوست میدارد ایشانرا پس بسبب
دوستی من دوست میدارد ایشانرا و کسیکه عداوت دارد با ایشان پس بسبب دشمنی من دشمن میدارد ایشانرا و کسیکه
ایذا کرد ایشانرا پس بتحقیق ایذا کرد مرا و هر که ایذا کرد مرا ایذا کرد خدارا و هر که ایذا کرد خدارا نزدیک است که بگیرد
او را و عذاب کند و فرمود نشان ایمان دوست داشتن انصار است و نشان نفاق دشمن داشتن ایشان است
و فرمود کسیکه دوست داشت عرب را پس بدوستی من دوست داشت ایشانرا و کسیکه دشمن داشت عرب را پس بدشمنی
من دشمن داشت ایشانرا و از علامات محبت آن سرور علیه السلام شفقت بر امت و التزام نصیحت و سعی در اقامت
مصالح و ایصال منافع و دفع مضار ایشان است و در حقیقت هر که دوست دارد کسی را دوست میدارد
هر چیزی را که دوست میدارد وی آن چیز را و این بود سیرت سلف حتی در مناجات و شهوات نفس و چون دید
انس رضی الله عنه که آنحضرت تتبع میکند کدو را کرد قصعه همیشه دوست میداشت کدو را و حسن بن علی
و عبد الله بن عباس و عبد الله بن جعفر می آمدند نزد سلمی که خادمهٔ آنحضرت بود تا بسازد ایشانرا طعامی
که خوش میداشت رسول خدا آنرا الحدیث و از آنجمله دوست داشتن علما و صلحا و متابعان سنت و بعض جهال
و فساق و اهل بدعت و استثقال هر که مخالف شریعت اوست قوله تعالی لا تجد قوما یؤمنون بالله و الیوم
الآخر یوادون من حاد الله و رسوله و لو کانوا آباءهم و این جماعه اصحاب رضی الله عنهم کشتند پدران و پسران
و برادران و دوستان خود را در طلب رضای وی صلی الله علیه و آله و سلم و گفت عبد الله بن عبد الله بن ابی
که از مخلصان درگاه بود و پدرش راس و رئیس منافقان اگر خواهی تو بیارم سر او را یعنی پدر را و چون گفته بود
این منافق لئن رجعنا الی المدینة لیخرجن الاعز منها الاذل و مراد با عز خود را داشته بود و با ذل اصحاب آنحضرت
را و رجوع کرد بمدینه این پسرش شمشیر بدست گرفته بر در مدینه مطهره آمد و بایستاد و گفت به پدر بگو بزبان خود که
منم اذل الناس و اصحاب محمد اعز الناس و اگر نمی برم سر ترا گفت راست میگوئی و میکنی همچنین گفت میکنم پس
از زبان او این اقرار گرفت و بگذاشت و حویصه و محیصه دو برادر بودند که خردترین ایشان ایمان آورده بود

و از علامات محبت

و از آنجمله دوست داشتن علما و صلحا

چون ذکر کرده میشد نزد وی پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم دیگر گونه میشد رنگ مبارک وی وخم میگشت پشت وی تا سخت می آمد آن بر همنشینان او روزی گفتند بوی این چه حال است که ترا پیدا میشود گفت اگر میدیدید آنچه من دیده ام انکار نمیکردید این را تحقیق دیدم من محمد بن المنکدر را بود وی رضی الله عنه سید القرا نزدیک بنودیم تا که وی پرسیدیم ما او را از حدیث پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم مگر آنکه گریه میکرد تا رحم میکردیم بروی وتحقیق چون ذکر کرده میشد نزد وی پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم نگاه کرده میشد بسوی رنگ روی وی گویا کشیده شده است از وی خون خشک میشد زبان وی در دهان وی از جهت هیبت رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم وبود عامر بن عبد الله بن الزبیر رضی الله عنهما چون ذکر کرده میشد نزد وی آنحضرت میگریست تا باقی نمی ماند در چشم او اشکها وبود زهری رحمة الله علیه از کوارا ترین مردم ونزدیک ترین ایشان در صحبت وچون ذکر کرده میشد نزد وی پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم چنان که میگشت گویا نمی شناسی تو او را ونمی شناسد وی ترا وبود صفوان بن سلیم از متعبدان وتنزهدان چون ذکر کرده میشد نزد وی صلی الله علیه وآله وسلم بسیار میگریست تا آنکه بر میخاستند مردم از پیش وی وبر جائی خود میگذاشتند او را وبود قتاده رضی الله تعالی عنه چون میشنید نام شریف آنحضرت را میگرفت او را گریه ونالهٔ واضطراب وبود عبد الرحمن بن مهدی چون میخواند حدیث را امر میکرد مردم را بسکوت ومیگفت لا ترفعوا اصواتکم فوق صوت النبی ومیگفت واجب است انصات نزد قرأت حدیث وی چنانکه واجب است نزد سماع قول او وصلوة فرستادن بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نزد سماع اسم شریف کلامی ست که بیاید دانست خود انشاء الله تعالی

از علامات محبت حضرت

از علامات محبت وی صلی الله علیه وآله وسلم کثرت شوق ست بسوی لقای وی زیرا که هر حبیب را دوست میدارد لقای حبیب را تا آنکه گفته اند بعضی المحبة هی الشوق الی الحبیب لهذا بودند صحابه رضی الله عنهم اجمعین چون سخت میشد شوق ایشان را در میگرفت ایشان را سوزش محبت قصد میکردند ملازمت آنحضرت را ومتمنای می جستند مشاهده جمال جهان آرای وی را لذت میگرفتند به همنشینی وی ونظر بسوی وی وتبرک بوی صلی الله علیه وآله وسلم ودر حدیث اشعریین آمده که در وقت قدوم مدینه رجز میخواندند ومیگفتند غدا نلقی الاحبة محمدا وصحبه وتحقیق گذشت بعضی از آثار از قول بلال وعمار وخالد ومعاذ وجز ایشان انچه مناسب این باب است از علامات محبت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم محبت دانستن است کسی را که تعلق دارد بوی از اهل بیت وی سلام الله علیهم وصحابه او از مهاجرین وانصار رضی الله عنهم اجمعین وعداوت کسیکه معادات دارد با ایشان ودشنام میکند ایشان را هر که دوست دارد کسی را دوست میدارد دوست او را ودشمن میدارد دشمن او را وفرمود آنحضرت علیه السلام در حسن وحسین رضی الله عنهما

ذنوب واحزار بران مرتبه طبع درین وختم کشد وسلب کرده شود ازوی ایمان والعیاذ بالله واز علامات محبت
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم کثرت ذکر شریف اوست چه کثرت ذکر از لوازم محبت است من احب شیئا اکثر ذکره
وبعضے تفسیر کرده اند محبت را بدوام ذکر محبوب واین سعادت در خدمت علم حدیث ومطالعه کتب علم سیر حاصل
است واصحاب علم حدیث را نسبتے خاص واشنائی مخصوص بآنجناب است که دیگر ازانست که همیشه احوال و
صفات شریف ذکر زبان وورد جان ایشان است ومعرفت صفات وشناخت احوال یعنے وتشخصے مرذات
بابرکات اورا نزد ایشان حاصل وهمیشه تمثال جمال شریف ملحوظ نظر ونصب العین ایشان باشد وپیوند باطن
بصورت خیالیه وی قوی ومتصل شود وچون نام شریف مذکور گردد لذت آن در دل بیابند وعظمت مسمے
در دل مشاهده کنند ومستحضر یابند وهمیشه حاضر درگاه باشند وایشان را درین باب مشارکت ومشابهت
است بحضرات صحابه رضی الله عنهم اجمعین که مطلع اند بر احوال وافعال واقوال آنحضرت ومخصوص اند
بصاحبت ومجالست ومکالمت شریف غیر آنکه ایشانرا صحبت معنوی است وازصحبت صوری مهجور اند
واین یکی از فوائد عظمی ست که حاصل میشود مزائران قبر شریف اورا وحاضران بقاع منیف را ودر واقع چون
شب وروز ذکر شریف بگذرد آنحضرت که متخلق باخلاق الله است بقضیه فاذکرونی اذکرکم ایشانرا نیز ذکر
کنند وصلوات که اقرب وسائل است جزاین علم شریف است واز بزرگی نقل است که میگفت اشد بواعث
واقوی دواعی مرا بر تحصیل حدیث وخدمت این علم این لفظ است که قال رسول الله صلی الله علیه وآله
وسلم واز علامات محبت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم توقیر وتعظیم اوست نزد ذکر شریف وی صلی الله
علیه وآله وسلم واظهار خشوع وخضوع وانکسار وسماع اسم مبارک وی وهرکه دوست میدارد کسی را خضوع
میکند مراورا وبودند صحابه بعد ازوی وقتی که ذکر میکردند آنحضرت را گریه میکردند وخشوع می نمودند وبر میخاست
برتن ایشان موی از جهت غایت تعظیم وهیبت وجلالت وی صلی الله علیه وآله وسلم وهمچنین تابعین ومن بعدهم
رضوان الله تعالی علیهم اجمعین وابو ابراهیم نخعی گفته که واجب است بر هر موی من هرگاه ذکر کنند آنحضرت را یا
ذکر کرده شود نزد وی که خضوع وخشوع نماید وساکن گردد از حرکت خود وبگیرد اورا هیبت او وجلال آنچنانکه اگر
در حضور شریف می بود وتادب کند بانچه ادب کرده است ما را حق سبحانه وبود ابو ایوب سجستانی چون ذکر میشد
آنحضرت نزد وی گریه میکرد تا رحم میکردند بر حال وی مردم وبود جعفر بن محمد کثیر المزاح والتبسم وچون ذکر کرده
میشد نزد وی پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم زردی گشت رنگ وی وبود عبد الرحمن بن القاسم رضی الله عنهما

در علامات محبت آنحضرت صلعم

حق را از وساطت آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مفارق میدانند و بر هر رخنه وی واقف نمی شوند و این
معنے در رساله جدا آورده و بعضے از مدعیان را شرح تر ازین گفته ایم و تواند که اینکلام تعجب ورد باشد بر ابو سعید
که این که تو میگوئی معنی ندارد و خطا رنقص است باز گرد این خیال مگرد و این سخن مگو ولیکن چون ابو سعید از
صادقان راه و خاصگان درگاه و محبان آگاه است ندا کرد به یا مبارک و معذور داشت و منع کرد بر فق
و نرمی و نمود عنف و شدت بتوقع آنکه حقیقت حال خواهد فهمید و رفع اشتباه و التباس نمود و مثل این از
رابعه بصریه نیز نقل میکنند و الله اعلم بحقیقة الحال و آن نیز بر مثل انچه گفته شد محمول خواهد بود و معنے هذا و فی الحقیقة
محبت علت متابعت و باعث بران است پس متابعت دلیل و علامت محبت باشد و گفته اند که محبت ناشی
میگردد از مطالعه نعمت و بقدر اطلاع بر نعمت میباشد قوت محبت و این بلاحظه احسان است و بمشاهدهٔ
حسن و قدر آن نیز پیدا میشود و بمتابعت میکشد چه محبت بالذات مقتضی اتفاق و اتحاد است و چون متابعت
ناشی از محبت است ثقلی و تعبی در طاعات و عبادات نخواهد بود بلکه غذای قلب و نعیم روح و سرور خاطر و
قرة عین خواهد بود و اعظم خواهد بود از لذات جسمانیه خصوصاً بتصور معیت آنحضرت چنانکه آمده است من احب
شیئاً فقد احبنی و من احبنی کان معی فی الجنة و در حقیقت محبت نور است و معصیت ظلمت و نور مزیل ظلمت است
و گفته اند که نیست هیچ مقامی اشرف و افضل از متابعت حبیب و لیکن باید دانست که این اقوی و اکمل انواع
محبت است و هر که متصف است بصفت متابعت کامل المحبة و عالی مرتبت است و هر که مخالف است در بعضے امور
ناقص المحبة و دنی الدرجة است و لیکن از اصل اسم محبت و اتصاف بدان بیرون نیست و دلیل آن قول آنحضرت
در ان شخص که حد زده است در شرب خمر و مکرر واقع شد این فعل از وی پس لعنت کردند او را بعضے مردم فرمود
لا تلعنوه فانه یحب الله و رسوله و آن شخص بود از اهل بدر و از اهل نزد آنحضرت می آمد و چیزی از اشیای بدویان مثل
تره و سبزی و مانند آن می آورد و آنحضرت علیه السلام نیز از چیزهای شهر از جامه و زر و مانند آن بوی عطا میفرمود
و میفرمود زاهر روستائی ماست و ما شهری او یم و از بعضے کتب معلوم میشود که نام این شارب خمر عبد الله است
ملقب بنجار و زاهر دیگر است و الله اعلم و اینجا معلوم میشود که اصل محبت همان میل و انجذاب است اگرچه در متابعت
تقصیری رود و نیز معلوم میشود که مرتکب کبیره کافر نیست چنانکه مذهب اهل سنت و جماعت است و لیکن باید دانست
که استمرار ثبوت محبت الله تعالی در دل عاصی مشروط و مقید است بانکه نادم باشد بر وقوع معصیت یا اقامت
کرده شود بروی حد پس کفارت کند گناه را بخلاف انکه واقع نشود ندامت از وی و ترس آن نیست که تکرار

ترا بحق که اسلام ابوطالب خنک و روشن کننده ترست چشم مرا از اسلام وی یعنی ابوقحافه که پدر من است زیرا که
خنک کننده است چشم ترا و همچنین میگفت عمر بن الخطاب بعباس رضی الله تعالی عنهما که اسلام آوردن تو محبوبتر
است نزد من از اسلام خطاب زیرا که محبوبتر است نزد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم و روایت است از زید
ابن اسلم گفت بیرون آمد عمر رضی الله عنه شبی برای حراست خلق پس دید چراغی را در خانه و پیرزنی میزد پشم
را و می گوید علی محمد صلوة الابرار صلی علیه الطیبون الاخیار قد کنت قوما بکاء بالاسحار یا لیت شعری والمنایا
اطوار هل تجمعنی وحبیبی الدار و یاد میکند آنحضرت را اظهار شوق میکند بلقای او پس نشست عمر رض و گفت اعاده
کن قول خود را پس اعاده کرد بصورت حزین و گریه کرد و درین حکایت دراز است روایت کرده شده است که عبدالله بن عمر خواب کرد پای
او پس گفته شد او را یاد کن محبوب ترین مردم را نزد تو تا برود این آفت پس فریاد کرد یا محمداه پس شد پای او و روایت کرده شده است
که آمد زنی نزد عائشه و التماس کرد که بگشای برای من قبر شریف رسول خدا را صلی الله علیه وآله وسلم پس بگشاد عائشه قبر شریف را
گریه کرد آن زن تا جان داد رضی الله عنها و از زید بن عبدالله انصاری صاحب الاذان آمده است که کار میکرد در بستانی که
مر او را بود پس آمد پسرش و خبر فوت آنحضرت رسانید پس دعا کرد و زاری نمود خداوندا ببر بصر مرا تا نه بینم بعد از محبوب خود
هیچ یکی را پس رفت بصر او و مثال این دعا از بعضی اصحاب دیگر نیز ماثور است **وصل** علامات محبت رسول خدا
صلی الله علیه وآله وسلم بسیار اند اعلی و اعظم اتباع و اقتداء باو و استعمال سنة و سلوک طریقه و اهتدا بهدی و
سیرت او و وقوف نزد حدود شریعت و عدم تجاوز از احکام ملت وی صلی الله علیه وآله وسلم قال الله تعالی
قل ان کنتم تحبون الله فاتبعونی یحببکم الله پس گردانید متابعت خود را دلیل و علامت محبت خدا و محبت
خدا و رسول خدا یکی است و لازم یکدیگر در رساله قشیری از ابوسعید خراز می آرد که گفت دیدم آنحضرت را
صلی الله علیه وآله وسلم در منام و گفت یا رسول الله معذور دار مرا که محبت خدا باز داشته است مرا از محبت تو یعنی
محبت من با تو چندان است که اصلا بغیر تو نپردازم و یاد غیر تو نکنم و بذکر غیر تو مشغول نشوم ولیکن چون محبت
حق اصل و مقدم است و تو نیز فرموده بدان مرا دار بوده ست فرصت را و گنجائش محبت دیگری نگذاشته است
بمقتضای محبت تو چنانکه من میخواهم بوجود نمی آید و این از بی تمیزی است و سکر حال است و در مرتبه جمع و اجمال
ببین که آنحضرت علیه السلام در جواب وی چه فرمود یا مبارک من احب الله فقد احبنی کسیکه دوست میدارد خدا را
پس بتحقیق دوست میدارد مرا یعنی دوستی خدا و دوستی من یکی است و لازم یکدیگر اند ولیکن از جهت غلبه سکر
و عدم تمیز اطلاع بر حقیقت حال از دست نظر بصیرت میرود و این ست سبب اشتباه بعضی کوتاه بینان که شهود

وصل علامت محبت رسول خدا

او ولقای شریف اویند که اگر آنرا بمال اهل ومال دریابند اگرچه در خواب هم باشد غنیمت میدانند فافهم وبالله التوفیق روایتست از ابن اسحق که زنی از انصار کشته شد پدر او وبرادر او وزوج او روز احد بارسول الله صلی الله علیه وآله وسلم پس پرسید آن زن چیست حال رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم گفتند بخیر است گفت الحمد لله چنانکه دوست میداری گفت بنمائید مرا تا به بینم جمال مبارک او را وچون دید آنحضرت را کل مصیبة بعدک قلیل برمنصب بعد از سلامت تو فرود آسانست ودر بعضی روایات باین لفظ آمده که چون آواز برخاست روز احد که دشمنان آنحضرت کشته شدند وبسیار شدند ودر مدینه زنان فریاد کننده بیرون آمد زنی از انصار پس عیش آمد برادر خود را وپسر وشوهر وپدر خود را که همه کشته شدند ودر نمی یابد آن زن که بکدام یکی از ایشان پیش آمده است وهر کرا می بیند از ایشان افتاده بر زمین می پرسد این کیست میگویند برادر تست وپدر تو وپسر تو وزوج تست التفات نمیکند بآنها ومیگوید پیغمبر خدا کجاست گفتند در پیش ست تا رفت ورسید بآنحضرت وگرفت طرف جامهٔ مبارک او را وگفت پدر ومادر من فدای تو باد یا رسول الله باک ندارم وقتیکه تو بسلامتی از هر که هلاک شد وچون برون آورند اهل مکه زبیر بن دشنه را رضی الله عنه از حرم تا بکشد او را گفت مرا ورا ابو سفیان بن حرب سوگند میدهم ترا ای زبیر ایا دوست میداری که محمد الان بجای تو می بود که بیاویزیم ما گردن او را وتو در اهل خود می بودی پس گفت زبیر بخدا سوگند دوست میدارم که محمد علیه السلام اکنون در جای خود باشد ومیخواهم که در دست شریف وی برسد خاری ومن در اهل خود باشم گفت ابو سفیان ندیدم من از مردم احدی را که دوست دارد کسی را چنانکه دوست میدارند اصحاب محمد محمد را واز ابن عباس رضی الله عنهما آمده که می آمد زنی نزد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم وسوگند میخورد که بیرون نیامده ام از بعض زوج ونفرت وی بزمینی از زمین دیگر بیرون نیامده ام مگر از جهت دوست داشتن مرخدا را ورسول خدا را وچون محتضر شد بلال رضی الله عنه فریاد کرد زن وی وگفت واثبوراه ودر روایتی واکرباه گفت بلال واطرباه غدا القی الاحبة محمدا وحزبه نرهی خوشی وشادی فردا ملاقات کنم دوستان را که محمد وگروه اویند ونعم ما قال الشاعر بیت درغربت مرگ نیم تنهائی نیست ✤ یاران عزیزان همه طرف بیشتر اند ✤ واز عبده بنت خالد بن معدان آورده اند که گفت بنود خالد که جای میگرد بخانه خواب خود مگر آنکه ذکر میکرد شوق خود را برسول خدا واصحاب وی از مهاجرین وانصار ونام می برد ایشان را واو میگفت هم اصلی ونصلی ایشان اصل من اند وبسوی ایشان آرزوی میکند دل من وباز شد شوق من بسوی ایشان زود کن ای پروردگار من قبض روح مرا بسوی خود گریه میکرد ومی نالید ومیگفت این کلمات را او غلبه میکرد او را خواب وروایت کرده شده است از ابو بکر صدیق که میگفت سوگند بخدای که فرستاده است

آمده علی الاجمال و در حدیث دیگر آمده که مردی بود که در مجلس شریف می نشست و نظر بجمال مبارک میدوخت
و اصلا بجانب دیگر نگاه نمیکرد فرمود چیست حال تو گفت پدر و مادر من فدای تو باد یا رسول الله بهره مندی
شویم بجمال مبارک تو و ذوق میکنم بدیدار تو اما غم ازان دارم که چون روز قیامت شود بر میدارد ترا حق تعالی
پس حق تعالی این آیه فرستاد و در حدیث انس رضی الله عنه آمده که فرمود آنحضرت من احبنی کان معی فی الجنة
پوشیده نماند که مراد بمعیت مساوات در درجه نخواهد بود اگرچه در بعضی احادیث کان فی درجتی نیز واقع شده است
پس مراد بودن در بهشت است بحیثیتی که متمکن شوند از دیدن جمال وی صلی الله علیه و آله وسلم و رفع حجاب اگر چه
از دور باشد و چون زائل گردانیده شود حجاب حاصل میشود مشاهده و معیت معنوی همه را حاصلست و ارباب
محبت را مشاهده میسر باشد و غم واندوه ایشان از فقدان رویت و مشاهده است و این ست مراد بمعیت
والا معیت قلبی همیشه بی مشاهده بصری حاصلست چنانکه در بعضی غزوات میفرمود که در مدینه قومی هستند که
سیر نکردید شما سیری راه و نزول نکردید منزلی را مگر آنکه ایشان با شما اند محبوس داشته است ایشانرا عذر پس معیت
معنوی بروح است نه مجرد دیدن بقلب و نه بقالب و لهذا بود نجاشی قریب تر من دم بآنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم
و حال در حبشه بود و بود عبد الله بن ابی العبد خلق اذوی یا آنکه میبود با وی در مسجد و لیکن محبان مشتاقان
با وجود معیت قلبی صحبت بصری نیز میخواهند تا دل و دیده هر دو متمتع و محظوظ باشند گفت بنده مسکین نور الله
قلبه بنور الیقین تو اند که چون مشتاقان شکایت کرده اند از حرمان رویت بصری در قیامت بجهت علو درجه
آنحضرت در آن موطن آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم بشارت داد ایشانرا که آورد و نیا چون در رویت قلبی
و بصری افتراق و تفاوت است در العالم که بصر و بصیرت متحد شوند معیتی حاصل شود که هیچ پرده در میان نماند
و الله اعلم **وصل** در بیان بعضی از انچه وارد شده است از سلف و ائمه از آثار محبت رسول خدا و شوق وی
صلی الله علیه و آله وسلم روایت است از ابی هریره که فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم از سخت ترین امت
من در محبت من مردمی اند که می آیند بعد ازین دوست میدارد یکی از ایشان کاشکی میدید مرا در مقابله اهل و مال
خود یعنی همه مال خود را بدهد و فدا سازد و دیدار مرا حاصل کند و این تمنای دیدار شریف و اظهار محبت آنحضرت
است که اگر بابن طریق هم حاصل میشد میگردد بدین معنی مراد دیدار آنحضرت ست در زمان شریف آنحضرت این
بطریق فرض و تقدیر است بخاطر این مسکین میرسد که اگر مراد دیدن آنحضرت بعد ازوی باشد در منام چنانکه
سائر صلحای امت را میباشد با در یقظه چنانکه کمل اولیا را می باشد نیز دور نباشد یعنی چنان مشتاق جمال

وصل در رویت آنحضرت صلی

رضی اللہ عنہ بود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم محبوبتر بسوی ما از اہل ما و اولاد ما و پدران ما و مادران ما و از آب سرد بر تشنگی و صلہ اعظم ثواب محبت و غرابی آن ثبوت معیت است با محبوب معیت معنوی روحانی اگرچہ مفارقت جسمانی در میان بود و در حدیث انس آمدہ است رضی اللہ عنہ کہ آمد مردی نزد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و گفت متی الساعۃ کی خواہد شد قیامت یا رسول اللہ فرمود آنحضرت چہ آمادہ کردہ تو از اعمال برای قیامت یعنی از قیامت چہ می پرسی عملی کن کہ روز قیامت بکار تو بیاید گفت آمادہ نکردہ ام برای قیامت از کثرت نماز و روزہ و صدقہ ولیکن دوست میدارم خدا و رسول خدا را فرمود آنحضرت انت مع من احببت و از صفوان بن قدامہ آمدہ کہ گفت ہجرت کردم بسوی رسول خدا آمدم او را و گفتم یا رسول اللہ بدہ مرا دست شریف خود را تا بیعت کنم ترا پس داد آنحضرت مر او دست مبارک خود را و گفتم یا رسول اللہ انی احبک قال المرء مع من احب و روایت کردہ اند این لفظ را از آنحضرت عبد اللہ بن مسعود و انس و ابی ذر و از امیر المومنین علی رضی اللہ عنہم و آمدہ کہ آنحضرت گرفت دست امام حسن و حسین را رضی اللہ عنہما و فرمود کسیکہ دوست دارد این دو را و پدر و مادر این دو را باشد با من در درجۂ من روز قیامت و در اینجا غایۃ مبالغہ است کہ فرمود کہ باشد در درجۂ من تا کہ مراد غایت قرب و معیت است نسبت بدیگران کہ آنجا اکتفا بمطلق معیت کرد و روایت کردہ شدہ است کہ آمد مردی نزد آنحضرت و گفت یا رسول اللہ تو محبوبتری نزد من از اہل و مال من و من چون یاد میکنم ترا صبر نمیتوانم کرد تا می آیم و نظر میکنم بجمال مبارک تو و من یاد میکنم موت خود را و موت ترا و میدانم کہ چون می درائی تو بہشت را برداشتہ بیشوی با پیغمبران در مقام اعلی و گرامی و اگر می درایم من نمی بینم ترا پس فرستاد خدا تعالی و من یطع اللہ و الرسول فاولئک مع الذین انعم اللہ علیہم من النبیین و الصدیقین الآیہ پس خواند آنحضرت آنمرد را و خواند این آیہ را بر وی و ذکر کردہ اند بعضے مفسران این قصہ را در ثوبان مولی رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و بود سخت محبت مر آنحضرت را کم صبر از وی پس آمد روزی نزد آنحضرت و حال آنکہ متغیر و شکستہ است رنگ روی و شناختہ میشود در روی او اندوہ پس فرمود مر او را رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چہ حال داری و چرا شکستہ شدہ رفت رنگ تو و گفت یا رسول اللہ نیست مرا بیماری و نہ دردی جز آنکہ چون من نمی بینم جمال مبارک ترا متوحش میشوم و وحشت شدید تا می آیم و می بینم جمال جہان آرای ترا پس بیاد میکنم آخرت را و میترسم کہ نہ بینم ترا آنجا بسبب کہ شما بالا برده میشوید با پیغمبران علیہم السلام و من اگر درایم در بہشت در مرتبہ پایان تر از مرتبہ تو خواہم بود و اگر نه درآیم نمی بینم ترا تا ابد پس فرود آمد این آیہ در بعضے تفاسیر در شان بعضے از اصحاب رضی اللہ عنہم اجمعین

نرسیدہ ولایت رسول را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بر خود در جمیع احوال و نہ بیند نفس خود را در ملک او بخشد حلاوت
سنت او زیرا کہ آنحضرت گفتہ است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لا یومن احدکم حتی اکون احب الیہ من نفسہ الحدیث
و گفتہ اند بعضے زہاد یعنے تا ایثار کنی رضای مرا بر ہوای خود اگرچہ باشد در وی ہلاک تو از اینجا معلوم شد کہ
محبت جزو اعتقاد و عظمت نیست زیرا کہ آن حاصل بود عمر را پیش ازین قطعاً صاحب مواہب لدنیہ گفتہ کہ وقوف
عمر رضی اللہ عنہ در اول امر استثنای او نفس را از جہت آن بود کہ محبت انسان نفس خود را طبیعی است و جہت
اختیاری بتوسط اسباب و موجبات علم بمنافع و مصالح و فوائد آن میباشد و ارادۂ حضرت در عمر محبت اختیاری بود
زیرا کہ راہ نیست بقلب طبائع و تغیر جبلت و برین تقدیر جواب عمر نخست بحکم طبع بود بعد ازان تامل کرد و شناخت
باشد لال کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم باید کہ احب باشد نزد وی از نفس وی از جہت بودن آنحضرت سبب
نجات وی از مہلکات دنیا و آخرت پس خبر داد بانچہ تقاضا میکند آنرا اختیار پس ازین جہت حاصل شد جواب بقول
آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم الآن یا عمر یعنی اکنون شناختی حقیقت حال را و جواب دادی انچہ واجبست
انتہی و نزد این مسکین آنست کہ خبر عمر رضی اللہ عنہ اولا از حکم جبلت بود و انچہ حاصل شد او را بعد از قول حضرت
رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تا انگہ باسم من محبوب تر نزد تو از نفس تو نیز محبت طبیعی بود و قول بانکہ قلب طباع و
تغییر جبلات ممکن نیست کلی نیست بسا از طبائع و غرایز کہ بر ماضیات و مجاہدہ تغیر پذیرفت و بتصرف و ہمت
حضرت سید کائنات صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از نفوس صحابہ زائل شدہ و تہذیب یافتہ و ظلمت بنورانیت بدل
شدہ خصوصاً از محل قابل و مستعد مثل نفس عمر رضی اللہ عنہ و موید این ست انچہ در حدیث دیگر آمدہ کہ آنحضرت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از عمر رضی اللہ تعالی عنہ پرسید کہ حال چیست جز مرا دوست میداری تو یا عمر گفت نعم
یا رسول اللہ محبت من مشترک است میان اہل و مال و ولد و نفس پس آنحضرت دستی بر سینۂ عمر زد و فرمود الآن
چگونہ می یابی یا عمر گفت عمر محبت اہل و مال و ولد رفت الا محبت نفس کہ ہنوز باقی ست پس بار دیگر دستی زد و
گفت ہمہ ساقط شد جز محبت تو یا رسول اللہ و نیز ظاہر آنست کہ محبت اختیاری باشد لال باشد مر عمر رضی اللہ
عنہ از جہت ظہور آن و مطلوب وی رضی اللہ عنہ ازین قول طلب و تمنی حضور مرتبہ اعلی کہ محبت جبلی ست
خواہد بود و معلوم شدہ است کہ غلبہ محبت بجای میرسد کہ سرایت میکند بطبیعت چنانکہ از حدیث اللہم اجعل حبک
احب الی من اہلی و مالی و نفسی و من الماء البارد الی العطشان ظاہر میگردد اگر در محبت نفس شائبۂ اختیار
باشد اما در محبت عطشان ماء بارد را اختیار اصلا دخل ندارد فافہم و باللہ التوفیق و گفتہ است علی بن ابیطالب

وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم برامت از رافت ورحمت وشفقت وتعلیم کتاب وحکمت وہدایت بصراط مستقیم
وانقاذ از نار جحیم وکدام احسان وانعام اجل وعظیم است ازوی قدر واعز واکرم است ازروی خطر از احسان
این رسول کریم بجمیع مومنین وکدام افضال واکرام اعم واشمل است از روی منفعت وافادت از انعام
آنصاحب فضل عظیم بر کافہ مسلمین کہ وسیلہ ایشان است بسوی ہدایت ومنقذ است از عنایت دواعی
است بفلاح وکرامت وشفیع وشاہد است مر ایشانرا نزد پروردگار وموجب بقای دائم ونعیم سرمدی یوم القرار
پس ثابت شد کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مستوجب محبت حقیقت است شرعاً وجبلۃ وچون جاری
است عادت آدمی زاد برانکہ دوست میدارد کسی راکہ احسان کردہ یکبار ودو بار نعمتے راکہ فانی است بخلاص
کرد اورا از مہلکتی ومضرتی کہ زائلست پس چگونہ کسیکہ رسیدہ است ازوی نعمتہای دائمی ابدی ونگاہداشتہ است
از بلیتہای سرمدی وچون ہست مرد کہ دوست میدارد کسی راکہ چیزی از صورت جمیلہ وصورت حمیدہ دارد
پس چگونہ کسی کہ جامع تمامۂ انواع حسن وجمال وحاوی جمیع اجناس فضل وکمال باشد پس مستحق موجب آن شد
آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ محبت ما مر اورا او فزو اکثر واولی واعلی از محبت ما انفس واہل واولاد واموال
خود را باشد وہر کہ ایمان آوردہ است بآنحضرت ایمان صحیح باخلاص خالی نیست از وجدان چیزی از ین محبت
ولیکن بعضے خطا او فزانان یافتند وبعضے کمتر ومدار بر ترک شہوات وعدم احتجاب غفلت است اعاذنا اللہ
وشک نیست کہ خطا صحابہ در یمینی اتم واکمل است زیرا کہ این ثمرہ معرفت است ومعرفت ایشان آنحضرت
عیانی است چنانکہ از آثاری کہ منقولست معلوم میگردد وقال اللہ تعالی قل ان کان ابارکم وابنارکم
واخوانکم وازواجکم وعشیرتکم واموال اقترفتموہا وتجارۃ تخشون کسادہا ومساکن ترضونہا احب الیکم من اللہ
ورسولہ وجہاد فی سبیلہ الایۃ وقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لایومن احدکم حتی اکون احب الیہ من
والدہ وولدہ ودر روایت نسائی بتقدیم ولد بر والد ودر روایتی والناس اجمعین ودر حدیثی من اہلہ ومالہ
ودر روایتی من نفسہ نیز آمدہ واین اتم مراتب محبت است واز عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ آمدہ کہ گفت یا
رسول اللہ تو محبوبتری نزد من از ہر چیز مگر از نفس من پس فرمود آنحضرت علیہ السلام ایمان نیارد یکی از
شما تا آنکہ باشم من محبوب تر نزد وی از نفس او پس گفت عمر سوگند میخورم بخدای کہ فرستادہ است بر تو
کتاب را تو محبوبتری نزد من از نفس من پس گفت الآن یا عمر ودر بعضے روایات آمدہ است کہ آنحضرت
علیہ السلام دستی در سینہ عمر زد وتصرف کرد وحاصل شد عمر را این معنی وگفتہ است سہیل تستری کہ

شخص و وقت سالک بی محبت جسد بی روح را ماند و عبارات قوم در بیان معنی محبت و کشف حقیقت آن مختلف آمده و فی الحقیقة اختلاف این مقال ناشی از اختلاف احوال است و اکثر آن راجع بثمرات و نتائج محبت است نه حقیقت او و در مواهب لدنیه از بعضے محققین نقل کرده که حقیقت بحث نزد اهل معرفت از معلوماتی است که تعریف و تحدید نمیتوان کرد آنرا و نمی شناسد آنرا مگر کسیکه قائم است بوی بطریق وجدان که ممکن به نیست تعبیر ازان و تحدید زیاده میکند آنرا حقا پس حد او وجود او است انتهی و اینکلام در ذوق و محبت و وجدان است والا بحسب وضع لفظ معنی او میل و انجذاب قلب است بچیزی که موافق و مرغوب است و آنرا مراتب و درجات و آثار و ثمرات و شواهد و علامات است که اشارات قوم بران واقع است پس بعضی گفته اند که محبت موافقت مجبوب است در جمیع احوال و ایثار و وجود طاعت اوست بر شهوات نفس و ارادت قلب و بعضے گفته اند که محبت محو شدن صفات محب و فانی شدن آن در صفات محبوب و ذات وی و این از احکام فناء در محبت است و در نمی یابد آنرا مگر کسیکه فانی گردانیده است او را او را در محبت و گرفته است او را از وی بتمام و ابو یزید بسطامی گفته قدس سره محبت کم پنداشتن بسیار از نفس خود و بسیار پنداشتن کم از حبیب و محب صادق اگر بذل کند برای محبوب خود جمیع انچه قادر است بران کم می پندارد آنرا و شرم دارد و اگر بیابد از محبوب خود اندک چیزی بسیار می پندارد آنرا و گفته اند محبت آنست که بخشی تمام خود را برای کسیکه دوست میداری او را و باقی نماند برای تو از تو چیزی و گفته اند محبت محو شدن ماسوای محبوب از دل و کمال محبت تقاضا میکند آنرا و تا در دل بقیه ایست مر غیر را و محبت غیر را چه جاست محبت مدخول و معلول است و بعضے گفته اند محبت سفر قلب است در طلب محبوب و شوق بلقای وی و تهیج لسان بذکر او علی الدوام و من احب شیئا اکثر ذکره و اینهمه آثار و علامات محبت است و حقیقت محبت میل قلب است بسوی چیزیکه موافق ست انسانرا یا استلذاذ اوست بادراک حس ظاهر یا بحسب صور جمیله و اصوات حسنه و اطعمه و روائح و اشباه آن و بادراک عقل و قلب معانی باطنه شریفه یا بحسب محبت صالحین و علماء و آنها که ماثور و معروف اند بسیر جمیله و افعال حسنه زیرا که طبع انسان مائل و مشغوف است بامثال ایشان یا حب از جهت احسان و انعام است و بتحقیق مجبول گردانیده شده اند نفوس بر محبت کسیکه احسان کرده اند بایشان و بالجمله سبب محبت حسن است یا احسان و این اسباب همه ثابت است در حق سید السادات و منبع البرکات علیه افضل الصلوات و اکمل التسلیمات و آنحضرت جامع است مر این معانی را که موجب محبت اند اما حسن در جمال صورت ظاهر و فضل و کمال و اخلاق باطن گذشت چیزی ازان در ابواب سابق انچه در وی کفایت است و اما احسان و انعام

حبوط اعمال گردد چه گمان میبری برفع از او نتائج افکار بر متن و آنچه آورده است آنرا از پیش خدا چنانکه
عادت ارباب معقول و اهل تفلسف است و از جمله ادب به آنحضرت ست که استشکال نکنند در قول آنحضرت
ها را بلکه استشکال کنند در آرا بقول او و معارضه نکنند نص را بقیاس بلکه تائید کنند قیاس را بنص و خود شرط صحت
قیاس عدم وقوع اوست در مقابله نص و تحریف و تغیر داده نشود کلام شریف او را از حقیقتش بخیالی که مخالف
اوست که اصحاب آن فنون آنرا معقول خوانند و ما او را شک و شبهه میدانیم و موقوف داشته نشود قبول ما جاء
به بعدم موافقت این معقول که موجب سوء ادب و جرأت است نعم تاویل متشابهات و تطبیق آن محکمات بشروطی
که مذکور است در محلش مقرر است ولیکن بعد از وصول بمرتبه استحالت نه مجرد استبعاد و خلاف عادت و مذهب
سلف دران جا نیز تسلیم و تفویض است و این روش در تفسیر و حدیث که بیضاوی و اشباه وی کرده اند بسیار ست
حاجت بذکر آن نیست تاب الله علیهم و غفر لهم و نسال الله العافیة و بالجمله تحکیم و تسلیم و خضوع و استکانت
و ذل و انابت و توکل در توحید مرسل واجب است و در توحید رسول و تعظیم وی نیز لازم و گفته اند اینجا دو توحید
است که نجات نیست مر عبد را از عذاب خدا و فوز نیست برضای او مگر بدان یکی توحید مرسل در ربوبیت دیگر
توحید رسول در متابعت پس محاکمه کرده نشود بسوی غیر و راضی نگردد بحکم غیر وی کذا نقل صاحب المواهب عن
مدارج السالکین و از جمله ادب رسول علیه السلام آنست که گردانیده نشود دعاء او خواندن او را مانند دعای
بعضی از امر بعضی را قال الله تعالی لا تجعلوا دعاء الرسول بینکم کدعاء بعضکم بعضاً و در معنی این آیت مر مفسران را
دو قول است یکی آنکه نخوانید او را بنام مبارک او چنانکه میخوانند بعضی از شما مر بعضی را بلکه بگوئید یا رسول الله
یا نبی الله با توقیر و توضیع و برین معنی مصدر مضاف بمفعول است و دوم آنکه نگردانید خواندن او مر شما را همچو
خواندن بعضی از شما مر بعضی را که اگر خواهد جواب ندهد اگر خواهد بدهد بلکه بر تقدیر خواندن او مر شما را البته جواب
باید داد و اجابت او واجب است و تخلف از ان گنجائش ندارد چنانچه مضمون کریمه یا ایها الذین امنوا استجیبوا لله
وللرسول اذا دعاکم لما یحییکم است و برین تقدیر مصدر مضاف بفاعل است و شاید این حدیث ابن المعلی که در
نماز بود و آنحضرت او را بخواند و وی جواب نگفت و اعتذار نمود که در نماز بودم لهذا جواب ندادم پس فرمود
آنحضرت آیا نگفته است الله تعالی استجیبوا لله وللرسول و در ذکر خصائص شریف گذشت که نماز باطل نمیگردد
نزد شافعی رحمة الله علیه باجابت نبی **وصل** در لزوم محبت آنحضرت واجبیت از تمامه خلق بدانکه محبت حیات
قلوب و غذای ارواح اهل ایمان است و در مقامات از رضا و در احوال از محبت بالاتر و فاضلتر نیست و

وصل لزوم محبت حضرت عمر

رضی اللہ عنہ با آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ تقدم کردہ پیش وی در نماز چگونہ تا خر کرد اگرچہ آن تقدم
باذن وامر آنحضرت بود گفت نمیرسد ابو قحافہ را کہ تقدم کند پیش رسول خدا او کجا رساند اورا این ادب و قائم مقام
وامام گردانند بعد از وی و بجای رسانند کہ ہیچکس نرسد و از جملہ ادب ست با آنحضرت کہ بلند کردہ نشود آواز ہا
مر اورا چنانکہ جہر میکنند بعضے مر بعضے را و بلند میکند آواز را چنانکہ ندا میکنند بعضے مر بعضے را و نمیخوانید نام بلکہ تعظیم
کنید و توقیر نمائید و بگوئید یا رسول اللہ یا نبی اللہ و نازل شدہ است در وفد بنی تمیم یا در قومی غیر ایشان کہ آمدند
و بایستادند بر در آنحضرت و ندا کردند کہ یا محمد اخرج الینا پس مذمت کرد ایشانرا خدا تعالی و گفت اکثرہم لا یعقلون
و بعضے گفتہ اند نزول کردہ است آیۃ ادبی در شان ابی بکر رضی اللہ عنہ کہ اختلافی واقع شدہ بود میان ایشان
پیش آنحضرت تا بلند کردند آواز ہا را و بعضے گفتہ کہ نازل شد در حق ثابت بن قیس بن شماس کہ در گوشہای
وی کری بود و بلندی کرد آواز را پس بنشست در خانہ از ترس آنکہ حبط کردہ نشود اعمال وی پس طلبید اورا
آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و بشارت داد بشہادت و دخول جنت پس کشتہ شد در یوم الیمامہ و قصہ
این حکایات در مواضع خود بیاید انشاء اللہ تعالی و روایت کردہ شدہ است کہ ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ
چون نازل شد این آیۃ گفت والله یا رسول اللہ کلام نمیکنم با تو بعد ازین مگر مانند شخصے کہ راز گوید و عمر فاروق
رضی اللہ عنہ نیز سخن میکرد با آنحضرت ہمچنین تا آنکہ نمی فہمید آنحضرت علیہ السلام سخن او را مگر بعد از استفہام
پس نازل شد قول حق سبحانہ ان الذین یغضون اصواتہم عند رسول اللہ اولئک الذین امتحن اللہ قلوبہم
للتقوی لہم مغفرۃ و اجر عظیم و روایت کردہ شدہ است کہ ابو جعفر امیر المومنین مناظرہ کرد امام مالک را در مسجد
رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس فرمود ایشانرا امام مالک رحمۃ اللہ علیہ پست کن آواز خود را یا امیر المومنین
در مسجد زیرا کہ حق تعالی ادب آموختہ است قومی را و گفتہ لا ترفعوا اصواتکم فوق صوت النبی الایۃ و مدح
کردہ است قومی دیگر را و گفتہ است ان الذین یغضون اصواتہم الایۃ و ذم کردہ است قومی دیگر را و گفتہ
ان الذین ینادونک من وراء الحجرات الایۃ و بدرستی حرمت و عزت رسول بعد از موت ہمچو حرمت اوست در
حالت حیات شریف پس زاری کرد و خاموشی گزید ابو جعفر بعد ازان گفت ابو جعفر یا اباعبد اللہ در دعای
رو بقبلہ آرم یا رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت مالک چرا روی میگردانی از حضرت وی صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم و حال آنکہ وی وسیلۂ تست و وسیلۂ پدر تو آدم صفی اللہ روز قیامت و روی آرد بوی و شفاعت طلب کند
از وی قال اللہ تعالی و لو انہم اذ ظلموا انفسہم جاؤک الایۃ و چون رفع اصوات فوق صوت آنحضرت موجب

سنة واگر اصلاح نکند ایشانرا انچه حق است اصلاح بکند ایشانرا خدا و نظر کرد عمر رضی الله عنه بحجر اسود و گفت
والله میدانم که تو حجری نفع و ضرر نمیکنی اگر نمیدیدم من رسولخدا را صلی الله علیه وآله وسلم که بوسه میکرد ترا بوسه نمیکردم ترا پس ازان
بوسه کرد او را و دیده شد عبد الله بن عمر که میگرداند ناقه را در جانبی پس پرسیدند از سبب آن گفت نمیدانم مگر آنکه
دیدم من رسول خدا را که میکرد من نیز میکنم و نیز آورده اند که وی رضی الله عنه وضو کرد و در انجا نهالی بود میکشت
گرد وی انداخت آب را در بیخ وی از رکوه و گفت دیدم رسولخدا را صلی الله علیه وآله وسلم که کرد اینچنین
من نیز کردم و آمده است در تفسیر قول و یتعالی والعمل الصالح یرفعه که عمل صالح اقتدا بر رسول الله است صلی الله
علیه وآله وسلم و گفت سهیل تستری اصول مذهب ما سه چیزست اقتدا به نبی صلی الله علیه وآله وسلم در اخلاق
و افعال و اکل حلال و اخلاص نیت در جمیع اعمال و حکایت کرده شده است از احمد بن حنبل گفت بودم
روزی با جماعت پس برهنه شدند ایشان و در آمدند در آب و عمل کردم من بحدیث که فرمود کسیکه ایمان دارد
بخدا و روز آخرت باید که در نیاید حمام را مگر ببرزو و برهنه نشدم پس دیدم دران شب داعی را که میگوید یا احمد
بشارت باد ترا که خدا بخشید ترا باستعمال آن سنه و گرداند ترا امام که اقتدا کرده شود تو گفتم کیستی تو گفت منم
جبرئیل **وصل** و از جمله حقوق رعایت ادبست با آنجناب صلی الله علیه وآله وسلم و قرآن مجید مملو و مشحون
است بآیات که ارشاد میکند بسوی رعایت ادب آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم قال الله تعالی لتؤمنوا
بالله ورسوله وتعزروه وتوقروه وقال یا ایها الذین امنوا لا تقدموا بین یدی الله ورسوله وقال یا ایها الذین
امنوا لا ترفعوا اصواتکم فوق صوت النبی الایه وقال لا تجعلوا دعاء الرسول بینکم کدعاء بعضکم بعضا وقوله تعزروا
ای تبجلوا وتبالغوا فی تعظیمه وتنصروه ونهی کرد از تقدم کردن پیش وی بقول و سوء ادب بسبقت کردن در کلام
یعنی نگوئید پیش از فرمودن وی و چون فرمایند گوش نهید و نهی کرد از شتابی کردن بقضاء امری پیش از قضاء
وی در هیچ امری از امور دین بعد ازان تحذیر کرد و گفت واتقوا الله ان الله سمیع علیم کذا قال القاضی و در
مواهب گفته از جمله ادب است که تقدم نکنند پیش آنحضرت بامر و نهی و اذن و نهج تصرف تا آنکه امر کند و نهی
کند و اذن کند وی صلی الله علیه وآله وسلم چنانکه فرموده است وی سبحانه درین آیه و احکم باقی است تا روز
قیامت و منسوخ نشده است پس تقدم پیش سنن و احکام وی بعد از وفات وی چو تقدم است پیش وی
در حالت حیات بی فرق مجاهد در تفسیر این آیه گفته تفوق نکنید بر رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم بچیزی
تا حکم کند خدا تعالی بر زبان وی وضحاک گفته حکم مکنید بامری بی حکم رسولخدا و گفته اند که نظر کنید با دب صدیق

وصل

از جمله ادبست

صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ فرمودہ است بر شما باد کہ لازم گیرید و محکم گیرید بسنت مرا و سنت خلفاء راشدین مہدیین
را و دور دارید خود را از محدثات امور زیرا کہ ہر محدث بدعت و ہر بدعت ضلالت است و در حدیث جابر رضی اللہ
عنہ این زیادت آمدہ کہ ضلالت در نار است و در حدیث عائشہ رضی اللہ عنہا آمدہ است کہ کرد آنحضرت صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم چیزے را و عمل کرد در وی برخصت پس تنزہ کردند و دور می جستند از ان قومی و ترفع نمودند کہ عمل
برخصت کنند پس رسید این خبر بآنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس ثنا گفت بر خدا و گفت چیست حال قومے
کہ تنزہ میکنند از انچہ من میکنم پس بخدا سوگند بدرستی من داناترین ایشانم بخدا و رضای او و سخت ترین
ایشانم از روی خوف و خشیت یعنی من با وجود این علم و خشیت عمل برخصت میکنم پس بدانید کہ حق ہمین است
و مقتضای حکمت ہمین و در مصلحتہا است کہ متضمن صلاح کار دین و دنیا است چنانکہ آمدہ است کہ خدا دوست
میدارد کہ عمل کردہ شود برخصتہای او چنانکہ دوست میدارد کہ عمل کردہ شود بعزیمتہای او اگرچہ عمل بعزیمت
افضل و ارفع است و لیکن گاہی عمل برخصت نیز محبوب و مرغوب می افتد و بملاحظہ ترفیہ و ترخیص و تیسیر الٰہی
حکم عزیمت میگیرد و در حدیث دیگر آمدہ است و اللہ انی لاخشاکم باللہ و اتقاکم لہ لکنی اصوم و افطر و اصلی و
ارقد و اتزوج النساء فمن رغب عن سنتی فلیس منی و فرمودہ است آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عمل قلیل
فی سنۃ خیر من عمل کثیر فی بدعۃ و فرمود کسیکہ زندہ گرداند سنت مرا پس تحقیق زندہ گرداند مرا و کسیکہ زندہ گرداند
مرا باشد با من در بہشت آمدہ است کہ کسیکہ تمسک کند بسنت من نزد فساد امت من باشد او را اجر صد شہید و آمدہ است
کہ تمسک بسنت بہتر است از احداث بدعت یعنی اگرچہ بدعت حسنہ باشد چنانکہ احیا آداب خلا و قیلولہ مثلا
چنانکہ در سنت واقع شدہ است بہتر است از بناء رباط و مدرسہ و میرسد فاعل آن با علی مقام قرب و وصول
ببرکت اقامت سنت و حصول رضای حق و مقرر است کہ مذموم و مردود بدعت غیر سنت است و انکہ بچنین
باشد بلکہ مقوی و مروج سنت بود آنرا بدعت حسنہ میگویند و آن جائز است از جہت رعایت مصلحت و حکمت و
گفتہ اند کہ بدعتی است کہ واجب است فعل آن مانند تعلم صرف و نحو و علوم الٰہی کہ نبود در زمان نبوت یا مستحب
مثل بنای رباط و مدارس و بقاع خیر و مباح مثل سیری و ترفہ باتی مکروہ و حرام و اقامت سنت اگرچہ قلیل و
صغیر بود اعلی و ارفع است از بدعت اگرچہ کثیر و کبیر بود منفعت و مصلحت دران باللہ التوفیق آوردہ اند کہ بعضے
عمال عمر بن عبد العزیز نوشتند بسوی وی احوال بلد خود و کثرت نصوص دران آیا بگیریم ایشانرا بمطمورہ یا برداریم
ایشانرا بہ بینہ چنانکہ سنت است پس نوشت عمر باشان بگیرید ایشانرا بہ بینہ و بدانچہ جاری شدہ است بران

اسلام گفت وما آتاکم الرسول فخذوه وما نهاکم عنه فانتهوا وگفته اند اطیعوا الله فی فرائضه والرسول فی سنته
وقیل اطیعوا الله فیما شرع علیکم والرسول فیما بلغکم گفته اند طاعت کنید خدارا بشهادت بربوبیت او ورسول
را بشهادت بنبوت او واین طاعت دلیل محبت است ومحبت مورث بیعت چنانکه در فصل بیعت بیاید وقال
سبحانه وتعالی قل ان کنتم تحبون الله فاتبعونی یحببکم الله ویغفر لکم ذنوبکم واین آیه کریمه شریفه را آیة المحبة نامند
گفته اند که دعوی کردند قومی محبت خدارا پس فرستاد خدا تعالی که بگوای محمدای حبیب من اگر دوست میدارید
شما خدارا متابعت کنید وطاعت کنید مرا که آن طاعت خداست که دلیل محبت خدا این است پس اگر متابعت
من کنید محب خدا باشید بلکه محبوب او گردید ووارث من گردید در مقام حبیبی وتواند که معنی آن باشد که اگر دوست
میدارید که دوست دارد خدا شمارا پس متابعت کنید مرا تا دوست دارد شمارا خدا وبالجمله محبت خدا مشروط است
باتباع رسول خدا ومشروط بی شرط وجود نگیرد وباز اتباع مورث محبت است وعلت اوست پس اتباع هم
شرط محبت است که انتفاء او مستلزم انتفاء اوست وهم علت محبت است که وجود او مستلزم وجود اوست و
لابد این محبت که معلول متابعت است وموجود میگردد بعد از وی غیر آن محبت باشد که شرط است مر او را و
مقدم است بر وی پس مقام ثانی عالی تر وبزرگتر از اول باشد که اشارت یحببکم الله بدان است فافهم وقال
تعالی فآمنوا بالله ورسوله النبی الامی الذی یؤمن بالله وکلماته واتبعوه لعلکم تهتدون ایمان آرید بخدا ورسول وی ومتابعت کنید
رسول را باميد آنکه هدایت یابید به صراط مستقیم که اقرب طرق است پس رجای اهتداء را اثر دو چیز ساخت ایمان
برسول واتباع وی تنبیه بر آنکه کسی که تصدیق کرد او را واتباع نکرد بالتزام شریعت وی در ضلالت است
اگرچه اصل ایمان داشته باشد پس متابعت بر قول وفعل آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم واجب باشد بر ما مگر
آنچه تخصیص کرده است دلیل وقال سبحانه فلا وربک لا یؤمنون حتی یحکموک فیما شجر بینهم سوگند میخورد پروردگار
تعالی بذات پاک خود ومیفرماید سوگند به پروردگار تو ای محمد ایمان نمی آرند ایشان تا آنکه حکم سازند ترا در چیزی که مختلف
ومختلط است میان ایشان ثم لا یجدوا فی انفسهم حرجا مما قضیت بستر نیابند در خود تنگی وشک وشبه از آنچه حکم کرد
تو ویسلموا تسلیما منقاد شوند برای تو بظاهر وباطن این اشارت برتبه اعلی از اطاعت وتبعیت وانقیاد است
که راضی باشند بحکم رسول در ظاهر وباطن خواه موافق هوای نفس باشد یا مخالف آن که بیقین داند که آنچه حکم کرد
رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم احق است وبعد ازان در باطن خدشه وخلجان نماند واین را مقام رضا وتسلیم
گویند که قول وی سبحانه اذ قال له ربه اسلم قال اسلمت لرب العالمین اشارت بران است ودر مواعظ نبی آدم

از وی متصور و معقول نه و مجرد تصدیق آنرا قابل نه چه زیادت در عدد و ورود نعم کمال و نقصان در تصدیق
از جهت اختلاف صفات و تباین حالات از قوة یقین و تصمیم اعتقاد و وضوح معرفت و دوام اعتیاد و
حضور قلب جاریست اما زیادت و نقصان نه و از انچه تنبیه بران واجبست بیان بطلان قولی که در بعضے مردم
شهرت یافته که ایمان نزد محدثین عبارت از مجموع تصدیق بجنان و اقرار بلسان و عمل بارکان است و در انجا
که از کلام محدثین خبر نیست آن مفهوم میشود مراد ایمان کامل است چنانکه تصریح کرده است بآن مثل بخاری
و اضراب وی و تحقیق کرده اند شارحان کتب ایشان و این شهرت کاذب از زمان قدیم راه یافته چنانکه قاضی
عضد در مواقف گفته که اختلاف کرده اند در حقیقت ایمان و مذهب سلف و محدثین آنست که الایمان تصدیق
بالجنان و اقرار باللسان و عمل بالارکان و از سلف این قول مشهور و معروفست و مراد ایشان نیز ایمان کامل
است چنانکه مذهب اهل سنت است و حاشا که مذهب اهل سنت و جماعت بر خلاف مذهب سلف بود و مذهب
محدثین بر خلاف اهل سنت و جماعت باشد و چه حاجتست که اینچنین گفته شود با وجود تصریح و تحقیق علمای
و اطلاق قول سلف بدان برای ترغیب و تحریص بر تحصیل ایمان کامل است و در مواضع دیگر تحقیق و تبیین
اینکلام بدلائل و اعلام کرده شده است فتدبر و الحق احق ان یتبع **وصل در وجوب طاعت و اتباع سنت**
و اقتدای سیرت آنحضرت صلی علیه و آله وسلم و چون ایمان واجب شد طاعت و اتباع نیز لازم آمد و اکثر اطلاق
طاعت و فرائض و واجبات عبادات و اوامر و نواهی آید و اتباع و اقتدای در سنن و آداب عادات شریف
نبوی اطلاق یابد و لهذا صاحب شفا دو فصل ساخته برای ذکر این دو مطلب و اگر هر دو را در یک فصل ذکر
کند نیز درست است چنانکه صاحب مواهب کرده اما طاعت رسول صلی الله علیه و آله وسلم قال الله تعالی
یا ایها الذین امنوا اطیعوا الله و رسوله و قال واطیعوا الله و الرسول لعلکم ترحمون و قال و ما ارسلنا من رسول الا لیطاع
باذن الله و قال و من یطع الرسول فقد اطاع الله پس گردانید وی سبحانه طاعت رسول را طاعت خود و
مقارن گردانید طاعت رسول را بطاعت خود و وعده کرد بروی جزیل ثواب و وعید کرد بر ترک و مخالفت
آن بسوی عقاب و واجب گردانید امتثال امر و اجتناب نهی او را یعنی کسیکه اطاعت کرد رسول را از حیثیت
رسالت وی و تبلیغ وی احکام الهی را در حقیقت طاعت نکرد مگر خدا را و درین آیت دلیل ست بر انکه
رسول الله صلی علیه و آله وسلم معصومست در جمیع اوامر و نواهی و اقوال و افعال زیرا که اگر خطا کند در چیزے
و موافق حق نباشد طاعت او طاعت خدا نخواهد بود و پرسیده شده سهیل بن عبد الله تستری از شرائع

مومن است زیرا که مصدق است و شهادت از جملهٔ اعمال است پس شخص عاصی باشد بترک آن چنانکه سائر اعمال
بر مذهب حق و ایشان میگویند که حقیقت ایمان همان تصدیق قلبی است و اقرار شرط اجرای احکام ایمان
است نه جزو ایمان و نه شرط صحت آن غایتش ما حکم نکنیم از جهت عدم خبر تصدیق اما در واقع مومن است
از جهت وجود تصدیق و عمل داخل ایمان نیست چه عمل لسان و چه عمل ارکان و پوشیده نماند که این بر تقدیری
خواهد بود که منافی تصدیق چیزی سر بر ترند و با وجود منافی حکم بایمان صورت ندارد از جهه عدم تحقیق تصدیق
و بعضے گویند که صاحب ایخال مومن نیست تا مقارن نگردانند عقد قلبی را بالشهادت لسانی زیرا که شهادت
انشاء عقد است و التزام ایمان است و مرتبط است بعقد و تمام نمی شود تصدیق با وجود فرصت و مهلت
مگر بشهادت و زبان ترجمان قلب ست و فرق است میان فعل لسان و سائر افعال نعم حالت عدم قدرت
دیگر است و گفته اند که صحیح همین قول است کذا قال فی الشفاء و الله اعلم و در اینجا قسمے دیگر ست که تصدیق
و اقرار دارد و لیکن چیزی از انچه شارع آنرا از امارت کفر ساخته است مثل شد زنار و سجده صنم اگر امارت بود
بدلیل قطعی از شارع ثابت شده و ارتکاب آن بیقین وجود پذیرفت باید که کافر باشد از جهت حکم شرع بدان
و در کلام بعضے منصفین واقعشده است که کافر است بحکم ظاهر و بعضے آنرا کافر شرعی گویند و بعضے کافر حکمی
خوانند و این سخن محصلی ندارد زیرا که چون شارع حکم بکفر او کرد ایمان او معتبر نبود و کافر باشد حقیقت مگر انچه
ثابت شود که شارع حکم بکفر ظاهری کرده نه بکفر حقیقی فتدبر تنبیه جماعه از فقهاء رحمة الله علیهم خصوصاً حنفیه تنبیه
نفعنا الله ببرکاتهم و برکات علومهم بعضے از افعال و کلمات حکم بکفر کرده چنانکه سوگند بغیر خدا مانند پدر و جز آن
یا گوید این ماتم سخت است یا گوید چیزی برای خدا بده و امثال آن از انچه در کتب ایشان مسطور است و صواب
در این باب آن مینماید که گویند اینها مظنه کفر و موهم آنند و کفر از اینجا لازم می آید اگر آن معنی متوهم و مظنون را التزام
میکند کافر گردد بر مثال اهل قبله که از مذاهب ایشان کفر لازم می آید اگر آنرا التزام کنند و تاویل نمایند کافر
میشوند و اگر آنرا تاویل کنند و بجهت اسناد بدلیل و شبهه که دارند دعای حقانیت آن کنند کافر نشوند پس
منع از تکفیر اهل قبله مبنی بر این احتمال است نعم اگر ثابت شود که آن افعال و اقوال از قبیل امارات کفر است
حکم بکفر بنا بر ان باشد نه بجهت لزوم کفر و الله اعلم بالصواب و کلام در ابواب ایمان و اسلام و قبول
زیادت و نقصان بسیار ست و کلام قوم مذکور است و تحقیق درین باب آنست که زیادت ایمان و نقصان
آن بزیادت عمل و نقصان اوست و هر که قائل نیست بدخول عمل در ایمان قول بزیادت و نقصان ایمان

و این سخن ظاهر است احتیاج به بیان ندارد و اکنون باید دانست که مشهور میان جمهور آنست که حقیقت ایمان تصدیق است به نبوت و رسالت آنحضرت در جمیع آنچه آورده از پیش خدا و گفته و مطابق این تصدیق شهادت بلسان باینکه وی رسول خداست و چون جمع گردد تصدیق بقلب و نطق بشهادت تمام میگردد ایمان چنانکه در حدیث مذکور از روایت عبد الله بن عمر آمده است امرت ان اقاتل الناس حتی یشهدوا ان لا اله الا الله وان محمدا رسول الله و مراد آنست که تصدیق کنند و شهادت دهند ولیکن برای اهتمام بوجود شهادت و بیان کفایت وی در حکم بایمان در ظاهر تخصیص کردند بشهادت چنانکه در آخر حدیث فرمود فاذا فعلوا ذلک عصموا منی و مالهم الا بحقها و حسابهم علی الله و مقصود از حدیث جبرئیل نیز بیان هر دو جزو ایمان است که شهادت است و تصدیق و لیکن تعبیر از تصدیق بایمان کرد که در معنی لغوی لبوی یکی است ایمان در شرع عبارت از مجموع تصدیق و شهادت است مانند آنکه لفظ شهادت نیز در کار است یا نه بلکه اخبار بلسان با مواطات قلب که معنی شهادت است کافی است و لهذا اجماع است بر آنکه قائل لا اله الا الله محمد رسول الله مخلصا مومن است بی لفظ شهادت اگرچه تلفظ بدان اولی و افضل باشد و تفصیل مقام آنکه در پنجاه چهار حالت است یکی آنکه تصدیق باقرار جمع شود و این حال محمود و تام و کامل است دیگر اقرار بزبان بی تصدیق قلب مذموم و مردود که در وی اصلا ایمان نیست و این را نفاق گویند که اقبح و اشنع و اخبث انواع کفر است و صاحب آن در درک اسفل از نار است حالت سوم آنکه تصدیق باشد بی شهادت و این دو قسم است یکی آنکه بقلب تصدیق کند پیش از اتساع وقت مر شهادت را جان دهد در اینجا اختلاف دارند بعضے بر حرف خود ند و قول آنکه تمام ایمان بتصدیق و اقرار است و یافته نشد اقرار و بعضے مومن مستوجب جنت می دارند از جهت قول رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم یخرج من النار من کان فی قلبه مثقال ذرة من ایمان پس ذکر نکرد آنحضرت جز آنکه در قلب ست و جای دیگر این را فرمود هلا شققت قلبه و فرمود حق سبحانه و لما یدخل الایمان فی قلوبکم پس محل ایمان قلب را داشت و صاحب اینحال مومن است بقلب خود غیر عاصی و غیر مقصر و ترک شهادت باختیار او نیست و نزد انصاف حال این شخص محل اختلاف نیست و اگر ابکم باشد و بحکم طبیعت قدرت بر اختیار ندارد آنجا خود اتفاق است بر قبول عذر و فرقی که مفید باشد در دو صورت ظاهر نیست و اگر این مردم در اینجا هم بایستند و قائل بوجود ایمان نشوند چه چاره نیست و لیکن خلاف قول اهل حق است و حالت چهارم آنکه تصدیق بقلب کند و مهلت و فرصت یابد و علم بلزوم شهادت داشته باشد و نطق نکند و شهادت ندهد در عمر خود اگرچه یکبار باشد اینجا نیز اختلاف دارند جمعی میگویند که وی

آمده واکثر علما گرد انیده اند محبت را ارفع از خلت زیرا که درجه حبیب که پیغمبر ماست صلی الله علیه وآله وسلم ارفع است از درجه خلیل علیه السلام واصل محبت میل است بسوی چیزی که موافق است محب را ولیکن این در حق کسیکه صحیح است میل از وی وانقطاع برفق بوی واین درجه مخلوقست اما خالق جلشانه منزه است از اغراض پس محبت او مر بنده را تمکین اوست از سعادت وی وعصمت وی وتوفیق وتهیه اسباب قرب و افاضه رحمت و نهایة آن کشف عجب ست از قلوب وی تا به بیند او را بقلب خود ونظر کند بسوی او به بصیرت خود پس باشد چنانکه آمده است در حدیث فاذا احببته کنت سمعه الذی یسمع به وبصره الذی یبصر به ولسانه الذی ینطق به ونمی منزد که فهم کرده شود ازین غیر از تجرد برای خدا وانقطاع بسوی وی واغراض از غیر وی سبحانه وصفا وسلامت قلب واخلاص در حرکات واعمال مر خدا را عزوجل چنانکه گفته است عائشه رضی الله عنها در بیان خلق نبوی صلی الله علیه وآله وسلم کان خلقه القرآن بود خلق آنحضرت قرآن راضی بود برضای وی وناراضی بود به بی رضای وی واز نجا تعبیر کرده اند بعضے بقول خود قد تخللت مسلک الروح منی وهذا سمی الخلیل خلیلا خاذا ما نطقت کنت حدثنی واذا ما سلت کنت غلیلا غمش برای تو باشم سخن برای تو گویم وطن برای تو گیرم سفر برای تو جویم ومزیت خلت وخصوصیت محبت هر دو حاصل است سید ما را صلی الله علیه وآله وسلم به دلالت اخبار صحیحه وآثار صریحه مشتهره ومشتهره وکافی است درین باب قول حق سبحانه قل ان کنتم تحبون الله فاتبعونی الایة

باب نهم در آنچه واجب است از حقوق آنحضرت

باب نهم در آنچه واجب است از حقوق آنحضرت

باب نهم در آنچه واجب است از حقوق آنحضرت از وجوب تصدیق وی وایمان آوردن وی را واطاعت وی در امر و نواهی وامر بدانچه آورده از درگاه الهی واتباع سنت واقتدا بسیرت وی واجتناب از بدعت وتغییر سنت ووجوب محبت ومناصحت ورعایة ادب با وی وحکم صلوة و سلام بروی واین ثمره ونتیجه ابواب سابق است چون مقرر شد بانچه گذشت ثبوت نبوت وصحت رسالت واجب شد ایمان آوردن وتصدیق نمودن آنرا قال الله تعالی فامنوا بالله ورسوله والنور الذی انزلنا وقال انا ارسلناک شاهدا ومبشرا ونذیرا لتومنوا بالله ورسوله وقال قل یا ایها الناس انی رسول الله الیکم جمیعا الذی له ملک السموات والارض لا الا هو یحیی ویمیت فامنوا بالله ورسوله النبی الامی الآیات پس بمجرد واجب ومتعین است وتمام نمیشود حقیقة ایمان وصحیح نمیشود اسلام وحصول آن مگر بایمان بمجرد وشهادت برسالت وی وانکه در بعضے احادیث آمده حتی یقولوا لا الا الله الا الله من قال لا الا الله الا الله اکتفا بخیر واول واعظم کرده اند یا این لفظ علم شده است در کلمه اسلام چنانکه میپرسند چه میخوانی گوید الحمد لله رب العالمین یا الم ذلک الکتاب میخوانم بدلیل امرت ان اقاتل الناس حتی یشهدوا ان لا الا الله الا الله ویومنوا بی وبما جئت

او و گردانیدن او را امام مر کسی را که بعد از وی آمده و بعضے گفته خلیل اصل آن فقیر محتاج منقطع ماخوذ از خلت بفتح خا بمعنے حاجت تسمیه کرده شد بوی ابراہیم زیرا که وی قصر کرد حاجت خود را بر پروردگار خود و منقطع شد بهمت خود بسوی وی و نگردانید هم خود را بجانب غیر و تعالی هنگامی که آمد او را جبرئیل و حال آنکه وی در منجنیق بود تا انداخته شود در آتش پس گفت جبرئیل هل لک حاجته فقال اما الیک فلا و گفته است ابو بکر ابن فورک خلت صفای مودت است که موجب اختصاص است و تجلیل اسرار و بعضے گفته اند اصل خلت محبت ست و معنی او اتفاق و الطاف و ترفیع و تشفیع و تحقیق بیان کرده است آنرا حق تعالی در کتاب مجید خود بقول خود و قالت الیهود و النصاری نحن ابنا الله و احباره قل فلم یعذبکم بذنوبکم پس واجب گردانید الله تعالی مر محبوب را که مواخذه کرده نشود بگناهان او و محبت اقوی است از نبوت زیرا که نبوت گاهی عداوت نیز میباشد چنانکه فرموده است ان من ازواجکم و اولادکم عدوا لکم و صحیح نیست که باشد عداوت با محبت پس تسمیه ابراہیم و محمد علیهما الصلوة والسلام بجهت انقطاع ایشان باشد بسوی خدا و وقف حوائج خود بروی تعالی و انقطاع از ماسوای وی و اضراب از وسائط است و اسباب باز یادت اختصاص از وی تعالی مر ایشانرا و خفی الطاف وی نزد ایشان و در آمدن اسرار الهیت و مکنون غیب و معرفت در خلال بواطن ایشان با استصفای وی تعالی مر ایشانرا و استصفای قلوب ایشان از ماسوای خود تا در نیاید در دل وی ماسوای حق و این ست نزد ایشان معنی قول آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم و لو کنت متخذا خلیلا لاتخذت ابا بکر خلیلا و لکن اخوة الاسلام باقیه ذکر کرد اینهمه را قاضی عیاض و مشترک گردانید خلت در میان محمد و ابراہیم علیهما السلام و لابد این صفات کر در معنی خلت مذکور شد و اثبات کرد اشتراک آنرا در میان ایشان و رسید ما عظیمتر و قویتر و کاملتر خواهد بود با وجود اشتراک از جهت فضیلت وی صلی الله علیه و آله وسلم چنانکه نبوت و رسالت و خواص و لوازم آن مشترکست میان سائر انبیا و رسل و لکن فضلنا بعضهم علی بعض باز گفت قاضی علیه الرحمة اختلاف کرده اند علما از ارباب قلوب که درجه خلت ارفع است یا درجه محبت پس گردانیده اند بعضے هر دو را برابر پس نمی باشد حبیب مگر خلیل و نمیباشد مگر حبیب لیکن مخصوص گردانیده شد ابراہیم بخلت و محمد بمحبت یعنی تخصیص در ذکر و تسمیه است نه در حقیقت و اتفاقی ست و حال آنکه اطلاق خلیل بر آنحضرت نیز آمده است فلا تخصیص و بعضے گفته که درجه خلت ارفع و اتم ست و احتجاج کرده بقول وی صلی الله علیه و آله وسلم لو کنت متخذا خلیلا غیر ربی پس نگرفت غیر را خلیل و حال آنکه اطلاق محبت بر فاطمه و پسران شریف او و اسامه و جز ایشان

رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم منتظر برآمدن آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پس پیرون می آمدوی صلی الله علیه وآله وسلم وچون نزدیک شدازایشان شنید ایشانرا که مذاکره میکنند وبعضے میگویند که عجب که خدا تعالے پیدا کرد از خلق خود خلیل وگرفت ابراهیم راخلیل ودیگری گفت چه چیز است عجب تر ازانکه گرفت موسی راکلیم وکلام کرد باوی وگفت دیگری عیسے روح الله ودیگری گفت آدم صفی الله پس سلام کرد آنحضرت برایشان وگفت تحقیق شنیدم من کلام شمارا وتعجب ازانکه شمارا گرفت خدا ابراهیم راخلیل وهمچنین ست که میگویند شما وگرفت موسی راکلیم همچنین است که شما میگوئید وعیسے راروح الله وهمچنین است وآدم صفی الله وهمچنین است دانادآگاه باشید که من حبیب الله ام ولا فخر من بردارنده لواء حمد ام روز قیامت ولا فخر ومن اول شافعم واول مشفعم ولا فخر ومن اول کسی ام که میجنباند حلقهای بهشت راپس می کشاید خدا تعالی برای من ومی درآرد مرا در بهشت وحال انکه با من فقرا مومنانند ولا فخر ومن بزرگتر وگرامی ترین اولین وآخرینم ولا فخر رواه الترمذی بدانکه از ظاهر این حدیث معلوم میشود که خلت صفت ابراهیم است ومخصوص باوست علیه السلام ومحبت صفت محمد وخاصه اوست صلی الله علیه وآله وسلم اما از حدیث دیگر معلوم میشود که آنحضرت نجلت نیز موصوف است وخلت او بوجه اکمل وافضل است از خلت ابراهیم پس محبت علاوه وزیادت بران باشد یکی انکه فرمود لو کنت متخذا خلیلا غیر ربی لاتخذت ابابکر خلیلا از اینجا معلوم میشود که خدا تعالی خلیل اوست وغیر خدا خلیل او نه وخلت نسبت ست بین الجانبین چون خدا جل وعلا خلیل او شد او نیز خلیل خدا باشد صلی الله علیه وآله وسلم در حدیث دیگر آمده است که فرمود وان صاحبکم خلیل الله واز طریق عبد الله بن مسعود آمده است که فرمود آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم وقد اتخذ الله صاحبکم خلیلا وانکه در حدیث سابق فرمود انا حبیب الله اشارت بمرتبه اعلی کرد چنانکه گویند خلیل بمعنی محب وحبیب محبی که بمرتبه محبوبیت برسد وچون صاحب مقام اعلا شد بمقام ادنی نیز متصف خواهد بود ودر حدیث ابوهریره رضی الله عنه آمده است که فرمود خدا تعالی مر پیغمبر خود را صلی الله علیه وآله وسلم بدرستی من گرفته ام ترا خلیل ونوشته ام در توریت محمد انت حبیب الرحمن گفت قاضی ابو الفضل عیاض مالکی رحمة الله علیه اختلاف کرده شده است در تغیر خلت واصل اشتقاق وی خلل ست خلیل منقطع بسوی الله که نیست در انقطاع او بسوی وتعالی ومحبت او مرا ورا خللی واختلالی وبعضے گفته اند که خلیل انکه مختص باشد بانگس واختیار کرده اند این قول را بسیاری از مردم وبعضے گفته اند اصل خلت استصفا واخلاص است ونام کرده شد ابراهیم خلیل الله زیرا که وی خالص بود برای خدا دوست میداشت از بهر خدا ودشمن میگرفت از بهر وی وخلت خدا مر او را نصرت

عزت جل جلاله پس گویا عبادتی است که تقریب جنت میشود بوی و هرگاه رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم اعظم خلق است از روی عبودیت مر پروردگار را و عارف ترو داناترین مردم است بحق سبحانه وسخت ترین ایشان در خشیت و محبت منزل او اقرب منازل و عظیم تر باشد بخدا او درجه وی اعلی باشد در بهشت کذا قالوا گفت بندهٔ مسکین خصه الله بمزید العلم والیقین که وسیله در لغت سبب و دست آویز بود و سل نزدیکی جستن بچیزی یقال وسل الی الله و توسل اذا تقرب الیه بعمل کذا فی الصراح پس ظاهر آنست که مراد سبب و دست آویز باشد که آنحضرت بدان توسل و تقرب جویند بدرگاه عزت و باعث فتحباب شفاعت گردد چنانکه سیاق حدیث مشعر بدانست و در حدیث شفاعت معلوم شد که آنحضرت می درآید در بهشت و در روایتی زیر عرش و در روایتی در دار رب تعالی و امر امت بسوال وسیله برای آنست که تا بیابد اهل این دعا و سوال ثواب جزیل و قرب جمیل و زیادهٔ ایمان و رضای حق و شفاعت رسول وی و بعضے گفته اند که حق سبحانه تقدیر کرده است آن منزلت را برای آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم باسباب که یکی از ان دعای امت است مر او را بوسیله بمقابله چیزی که یافته اند بردست وے از هدی و ایمان کذا قال صاحب المواهب و حق همان سخن اول است و کمالاتی که نهادهٔ حق تعالی برای حبیب خود وعده کرده است او را بدان موقوف و مسبب بسوال و دعا امت نیست و فائدهٔ دعا و سوال ایشان هم با ایشان راجع است چنانکه در فرستادن صلوة بروی آمده است صلی الله علیه وآله وسلم اینکلام در وسیله بود اما طلب فضیلت پس امر تبه زائده است بر سائر خلائق و احتمال دارد که آن نیز منزله باشد یا تفسیر وسیله باشد چنانکه در رفیعه بیان آنست و در حدیث ابی سعید خدری آمده که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم وسیله درجه ایست نزد خدا که نیست فوق آن درجه پس سوال کنید برای من وسیله را رواه احمد فی المسند و روایت کرده است ابن مردویه از علی رضی الله عنه از نبی صلی الله علیه وآله وسلم که گفت وقتی که سوال کنید خدا را سوال کنید برای من وسیله گفتند یا رسول الله که سکونت میکنند با تو در ان گفت علی و فاطمه و حسن و حسین و از ابی حاتم از حدیث علی رضی الله عنه آمده که گفت بر منبر کوفه ایها الناس در بهشت درلولواست یکی سفید و دیگر زرد و مقام محمود از لولو سفید است مر او را هفتاد هزار غرفه است هر بیت از وی سه میل است و اسم او وسیله است و آن برای محمد است صلی الله علیه وآله وسلم و اهل بیت وی و لولو اصفر مانند آن است و این برای ابراهیم و اهل بیت اوست علیهم السلام و از ابن عباس در تفسیر کریمه ولسوف یعطیک ربک فترضی آمده که فرمود در بهشت هزار قصر است و در هر قصر چیزی است که می یابد او را از ازواج و خدم رواه ابن جریر و از ابن عباس آمده که گفت نشستند جماعه از صحابه

که فرمود آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم او را جبرئیل پس گرفت دست مرا و نمود مرا در بہشت را کہ امت من از ان
در می آیند پس گفت ابوبکر رضی اللہ عنہ ای کاش میبودم من با تو کہ میدیدم آن در را پس فرمود آنحضرت آگاہ
باش بدرستی تو ئی ابابکر اول کسیکہ می آید بہشت را از امت من و ازین حدیث معلوم میشود کہ این امت را بابی است
مخصوص کہ می آیند از ان باب سائر امت اما در حدیث آمدہ است کہ ہر جنس از اعمال را دری مخصوص است کہ
می در آیند از ان چنانکہ مصلیان از باب الصلوۃ و مجاہدان از باب الجہاد و باب روزہ داران را باب الریان گویند
و در یرا کہ حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از ان در آید باب الرحمۃ و باب التوبۃ گویند و در حدیث ابی بکر
آمدہ کہ فرمود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم من اول کسی ام کہ کشادہ میشود برای وی در بہشت لیکن زنی می آید
کہ مبادرت میکند مرا پس میگویم من او را چہ میکنی تو و چہ چیزی تو پس میگوید من زنی ام کہ صبر کردم و نشستم بر یتیمان
یعنے بیوہ شدم و شوہر دیگر نکردم و پرورش کردم فرزندان خود را کہ یتیم شدند رواہ ابو یعلی و رواتہ لاباس بہم و
قال المنذری اسنادہ حسن انشاء اللہ تعالی و معنی مبادرت کردن یعنی می در آید با من یا می در آید در پی من
و گواہی میدہد مرا ین حدیث را آنا و کافل الیتیم فی الجنۃ ہکذا و اشار باصبعیہ السبابۃ والوسطے رواہ البخاری من
حدیث سہل بن سعد و بعضے علما گفتہ اند حق است بر ہر مسلمانی کہ بشنود این حدیث را کہ عمل کند بدان تا باشد
رفیق آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در بہشت و کدام منزلت و مرتبت در بہشت افضل از ین است و در وجہ تشبیہ
گفتہ اند کہ شان آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آن بود کہ تربیت میکند قومی را کہ نمی فہمند امور دین خود را و تعلیم میکند
و تحسین میکند ادب او را اما تفضیل آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در جنت بوسیلہ و فضیلۃ و درجۃ رفیعہ چنانکہ واقع
شدہ است در دعائی اذان اللہم آت محمدن الوسیلۃ والفضیلۃ والدرجۃ الرفیعۃ روایت کردہ است مسلم از حدیث
عبد اللہ بن عمر کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود چون بشنوید مؤذن را بگوئید مانند آنچہ او میگوید بعد ازان درود
میفرستید بر من و ہر کہ درود فرستد بر من یکبار درود فرستد بروی خدا تعالی دہ بار پس سوال کنید خدا را برای
من وسیلہ زیرا کہ آن منزلتی ست در بہشت کہ نمیرسد بدان مگر یک بندہ را از بندگان خدا و امید میدارم کہ
باشم من آن بندہ پس کسی کہ سوال کند برای من وسیلہ فرود آید برای وی شفاعت و گفتہ اند کہ وسیلہ نام
اعلی منزلتی است در بہشت و آن منزلہ رسول خدا است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و سزاوار ست در بہشت و وی را
ترین بہشت است بوسش و گفتہ اند کہ وسیلہ فعیلہ است من توسل الیہ اذا تقرب توسلت الی اللہ تقرب الیہ و اطلاق کرد
میشود بر منزلہ علیہ چنانکہ در حدیث و این نیز راجح بمعنی اول است زیرا کہ واصل بآن منزلہ قربیت از جناب

درآرم بدان در بهشت پس نیاید هیچ یکی را که بگوید اینکلمه را با وی مگر آنکه بگوید من محتاج ترم از تو پس نومید شود
این شخص پس بگوید جوانمردی بتحقیق ملاقات کرده ام من پروردگار را و نیافته ام من در صحیفه خود مگر یک
نیکی و گمان ندارم که فائده کند آن نیکی چیزی هبه کردم بتو آنرا بگیر و برو شاید فائده کند ترا پس می برد آن شخص
نیکی را فرحان و مسرور پس میگوید حقتعالی چه کردی تو و چه حال داری و وی تعالی داناتر است بحال وی پس
میگوید یارب اینست حال من پس ندای کند وی تعالی صاحب وی را که بخشنده است بوی حسنه را و میگوید کرم من
اوسع است از کرم تو و بگیر دست برادر خود را و بروید هر دو مان در بهشت و بعضی علما گفته اند که رجحان کفه میزان
آخرت بر عکس میزان دنیاست که در دنیا کفه راجح پایان میرود و در میزان آخرت بالا و این سخن خالی از غرابت نیست
و استشهاد کرده است بقول حقتعالی الیه یصعد الکلم الطیب و العمل الصالح یرفعه و پوشیده نیست که اثبات این
دعوی بمجرد این آیت بی وقوع چیزی درینباب مشکل است نعم اگر چیزی باشد آیة موید و مشیر بدان تواند شد
و آنکه بعضی گفته اند که این مصادم و منافی قول اوست فاما من ثقلت موازینه فهو فی عیشة راضیة نیز محل بحث
است زیرا که تواند که مراد به ثقلت رجحت باشد و رجحان در آنجا به صعود است نعم مقصود آنست که ثقیل مائل به سفل میباشد
ولیکن تواند که مقتضای ثقل و خفت دران بر عکس اینجهان باشد والله اعلم و از حذیفه رضی الله عنهما روایت کرده شده است
که صاحب میزان روز قیامت جبرئیل علیه السلام خواهد بود و اوست که میکند وزن اعمال را دران روز رواه ابن جریر
فی تفسیره و این هر احوال و حساب و سوال در حضور رسول کریم متعال خواهد بود و مخلص و نجات همه بشفاعت و رعایت
آنحضرت است صلی الله علیه و آله و سلم اما حوض شریف و ورود بران ظاهر آنست که بعد از خلاص از شدت وقوف
و سوال و حساب و تجاوز از صراط و نجات از اهوال و آفات و مخافات خواهد بود چنانکه فرمود من شرب منه لا یظمأ
ابدا و بعد از ان دخول جنت است و اول کسیکه در آید بهشت را آنحضرت خواهد بود چنانکه فرمود انا اول من قرع باب
الجنة و چون آنحضرت بر در بهشت میرود خازن جنت میکشاید در را و ایستاده میشود در خدمت چنانکه خدام در
خدمت ملوک و میگوید مرا حکم است که نکشایم در بهشت را بر هیچکس پیش از تو و نه ایستم برای کسی بعد از تو و آمده است
که مومنان چون بیایند بر در بهشت مشاورت کنند که از که استیذان کننده برای درآمدن پس بیایند آدم را پس نوح
را و ابراهیم را و موسی عیسی را علیهما السلام بترتیبی و روشی که کرده بودند در عرصات نزد استشفاع تا ظاهر گردد شرف
حضرت سید السادات بر سائر بشر در همه مواطن و روایت است از عمر بن الخطاب رضی الله عنه که فرمود رسول خدا صلی الله
علیه و آله و سلم حرام است درآمدن در بهشت بر انبیا همه تا آنکه درآیم من و حرام است بر امم دیگر تا درآیند امت من و آمده است

اول حضرت در بهشت آیند

از چهار چیز از عمر وی که در چه چیز فانی ساخت واز علم وی که چه عمل کرد در وی واز مال وی که از کجا حاصل کرد و
در کجا انفاق نمود واز جسم وی که در چه کار گنهه کرد او را رواه الترمذی وقال حدیث حسن صحیح و نیز آمده است که یروز
می آید آدمی را روز قیامت سه دیوان دیوانی که در وی عمل است و دیوانی که در وی گناهان اوست و دیوانی که در وی
نعمتهای خداست که بروی انعام کرده و قرطبی گفته که نمی گذرد هیچ یکی صراط را تا آنکه سوال کرده میشود در هفت قطره
اول سوال کرده میشود از ایمان که شهادت لا اله الا الله محمد رسول الله است اگر این مخلصا بجا آورد گذشت پس
سوال کرده میشود قطرهٔ ثانیه از نماز اگر آنرا باتمام بجای آورده است گذشت سوم از روزه ماه رمضان چهارم از
زکوة پنجم از حج و عمره ششم از غسل و وضو هفتم مظالم مردم است که از همه صعبتر و سخت تر است و گفته اند که اگر مردی باشد
که فرضا مراد را ثواب هفتاد پیغمبر باشد و خصومت برود به نیم دانگه در نمی آید به بهشت تا آنکه راضی سازد خصم خود را
و نیز گفته اند که گرفته میشود بیک دانگه هفتصد نماز مقبوله و داده میشود در خصم را در روز قیامت هیچ در ماندگی و اضطرار
پیش نمی آید بنده را برابر خصومت اعاذنا الله من ذلک ولهذا گاهی رحمت الهی آن تقاضی میکند که راضی میسازد
خصم خود را و بیرون می آرد ازین ورطه چنانکه در حدیث آمده است واز اعظم حسنات آنست که آخر کلام مرد کلمه طیبه باشد
چنانکه در حدیث معاذ آمده است من کان آخر کلامه لا اله الا الله دخل الجنة و حدیث نطاقه درین باب مشهور است و از ابن عمر
رضی الله عنهما آمده که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم کسیکه قضا کند حاجتی را برای برادر خود می باشم من ایستاده
در میزان وی اگر راجح آمد والا شفاعت میکنم مر او را و در اخبار مشائخ آمده است که یکی را در خواب پرسیدند که خدا تعالی
با تو چه معامله کرد گفت وزن کردند اعمال مرا پس راجح آمد سیئات بر حسنات پس ناگاه افتاد صره در کفه حسنات و راجح
گردانید آنرا پس بگشادم صره را ناگاه دیدم در وی کف خاکی را که انداخته بودم آنرا در قبر مسلمانی و از غرائب حکایاتیست
که در مواهب لدنیه آورده که برابر آمد دو کفه میزان مرد وی را پس گفته شد مر او را نیستی تو از اهل جنت و نه از اهل نار پس
نیارد ملک صحیفه را و بنهد آنرا در کفه میزان و نوشته شده است در وی اف پس راجح می آید کفه سیات بر کفه حسنات از
جهت بودن آن کلمه عقوق پس فرو ستاده شود آمرد را به دوزخ پس در خواهد آمرد که باز آورده شود نزد خدا پس حکم شود که
بیارند پس بگوید حق تعالی ای بندهٔ عاق بچه سبب در خواستی تو که باز آئی نزد من پس بگوید آن بنده خداوندا من عاق
بودم مر پدر خود را و پدر را دیدم که میرود بجانب دوزخ مانند من خداوندا پس دو چندان کن بر من عذاب را و ببر هان پدر مرا از
عذاب پس می خندد حق تعالی و میگوید عاق بودی در دنیا و باز شدی در آخرت بگیرید دست پدر خود را و ببرید شما هر دو را به بهشت
و نیز می آرد که تحقیق برابر آید هر دو کفه میزان شخصی پس گوید خدا تعالی برود در مردم و التماس کن از کسیکه بدهد ترا حسنه

از رسل دیگر نیز همچنین و تواند که در آنروز بر مقربان نیز خوف و حول در گاه لا ابالی راه یابد که طلب سلامت کنند و
در روایتی آمده است که ملائکه نیز بر دو جانب صراط بایستند و دعا کنند یارب سلم سلم و این بر عادت ایشان است
که همیشه برای مومنین دعا و استغفار میکنند و در حدیث فضیل بن عیاض آمده است که مسافت صراط پانزده
هزار سال است پنجهزار صعود است و پنجهزار هبوط و پنجهزار برابر و هموار نمیگذرد از وی شخصی که لاغر و نزار از ترس خدا
نباشد و مشهور ست که صراط نیز تر است از شمشیر و باریک تر است از موی و در حدیثی آمده است که بر بعضی مردم همچون برق
و بر بعضی مثل وادی وسیع و این همچنان است که میگویند که طول وقوف محشر بر بعضی مقدار پنجاه هزار سال است و
بر بعضی مقدار دو رکعت نماز و این بنا بر تفاوت اعمال و انوار ایمان است و آمده است که چون امت بر صراط بلغزند و در افتند
فریاد کنند وا محمداه پس آنحضرت از شدت اشفاق با آواز بلند ندا کند و گوید رب امتی امتی سوال نمیکنم ترا امروز نفس خود را
و نه فاطمه را که دختر منست و این مبالغه و غایت اهتمام است از آنحضرت در باب امت و استخلاص ایشان و از ینحدیث
معلوم میشود کمال محبت و اتحاد فاطمه زهرا سلام الله علیها بنفس شریف وی صلی الله علیه وآله وسلم و در حدیث
ابی هریره آمده است که کسیکه نیک و هر صدقه را میگذرد بر صراط و در حدیث دیگر کسی که مسجد خانه اوست ضامن است
او را خدای تعالی بروح و رحمت و گذشتن بر صراط و امیزان که مدار سوال و حساب بدانست در حدیث آمده است
که نهاده میشود بهشت راستای عرش و دوزخ در چپای وی بعد ازان آورده میشود میزان و نهاده میشود کفه حسنات
مقابل بهشت و کفه سیات مقابل نار و از ابن عباس رضی الله عنهما آمده است که گفت فرمود آنحضرت صلی الله علیه
وآله وسلم چون میخواهند که حکم کرده شود میان خلق ندا میکند کجا است محمد علیه السلام و امت وی و در روایتی کجا ست
امت امیه و پیغمبر ایشان پس ایستاده میشوم من و پیروی میکند مرا امت من غیر مجمل از اثر وضو میسو گردانیده میشوند
انها از راه ما و چون می بیند ردم فضیلت و درجه این امت را میگویند که نزدیکست که این امت همه پیغمبران باشند و
بصحت رسیده است که نخست چیزی که حکم کرده میشود قضیه خون است رواه البخاری و نیز به ثبوت رسیده است که
اول سوال از نماز بود تطبیق میان دو حدیث آنست که در عبادات اول سوال از نماز بود و در معاملات از خون و
در روایت نسائی آمده که اول انچه حساب کرده میشود بنده را نماز است و اول انچه کرده میشود بوی حکم میان دم و
امت و در مضمون اینحدیث اشارتی بوجه تطبیق که نظر بحال راجعست بوجه مذکور واقع شده است یعنی در نماز سوال و
حساب نسبت بذات بنده است و در خون حکم میان مردم است اگرچه در نماز هم حکمی خواهد شد ولیکن مقتصر بذات
بنده است و میان بندگان بیکدیگر منیت فافهم و آمده است که زائل نمیشود قدم بنده از جایش تا انکه پرسیده میشود

بکفار بود که دعوت میکرد ایشانرا بتوحید **فائدہ** گفته اند که مواطن شفاعت پنج اند اول در راحت اهل موقف
از شدت وقوف وحبس دران مقام واز گرمی آفتاب وعرق وانتظار حساب ثانی در عفو از سوال وحساب
و درآمدن در بهشت بی حساب ثالث درشان قومی که حساب کرده شدند و مستحق عذاب شدند برفع عقاب ازیشان
رابع در اخراج قومی که آورده شدند در آتش بیرون آورده شدند ایشان ازان خامس در رفع درجات کسانی که درآمدند
در بهشت و در هر کدام ازین ابواب احادیث واقع شده والله اعلم وبعضے شفاعت سادسه نیز ذکر کرده اند
وآن شفاعت آنحضرت است مرعم خود را ابی طالب در تخفیف عذاب وبعضے شفاعت سابعه گفته اند وآن
شفاعت مر اهل مدینه را چنانکه در حدیث آمده است که ثابت نماند هیچ یکی بلا وای مدینه یعنی بر شدت و
محنت وی صبر نکند بدان مگر آنکه باشم او را شهید وشفیع روز قیامت شیخ ابن حجر گفته که متعلق این شفاعت
خالی نیست از پنج قسم اول واگر این را جدا بشمارند اقسام دیگر نیز پیدا شود چنانکه آمده است که فرمود اول
کسیکه شفاعت کنم من اورا اهل مدینه وپستر اهل مکه پستر اهل طائف دیگر شفاعت مر کسی راکه زیارت کرده است
قبر شریف آنحضرت را صلے الله علیه وآله وسلم دیگر کسی راکه اجابت کند موذن را بعد ازان درود فرستد بر رسول خدا
صلے الله علیه وآله وسلم دیگر در تجاوز از تقصیر صلحا دیگر کسیکه برابر است حسنات وسیات وی که درآید جنت را
منقول است از ابن عباس که سابق درمی آید بهشت را بغیر حساب ومی درآید هفتصد بر حمت خدا تعالی و
ظالم نفسه واصحاب اعراف بشفاعت پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم وارجح اقوال در اصحاب اعراف آنست که
ایشان قومی اند که برابر است حسنات وسیآت ایشان والله اعلم وصل روایت است از انس رضی الله عنه
که گفت سوال کردم رسولخدا را صلے الله علیه وآله وسلم که شفاعت کن مرا روز قیامت پس فرمود آنحضرت میکنم
انشاء الله گفتم پس کجا طلبم ترا یا رسول الله فرمود نخست طلب کن نزد صراط گفتم اگر ملاقی نشوم ونیابم ترا آنجا
فرمود پس طلب کن نزد میزان گفتم اگر آنجا نیابم کجا طلبم فرمود پس طلب کن نزد حوض زیرا که خطا نمیکنم من
این سه جارا واز ینجا معلوم میشود که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در جمیع اماکن مواطن آخرت حاضر و
قائم است امداد واعانت وشفاعت کند امت را ومیرهاند وخلاص میکرداند از شدائد وفرائق اما صراط در حدیث
ابی هریره آمده است که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم زده میشود صراط بر پشت دوزخ پس میباشم من و
امت من اول کسیکه بگذرد ازو او دعای رسل دران نیست که اللهم سلم سلم ودر حدیث دیگر آمده است که پیغمبر شما
قائم است بر صراط میگوید رب سلم سلم وقول آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم برای طلب سلامت هست خود بود

وصل

ذکر مسافت صراط

و روح وی و کلام کردی وی را در مهد نمی بینی که در چه محنت افتاده ایم پس میگوید عیسی علیه السلام که پروردگار
من غضب کرده است امروز غضبی که هرگز نکرده بود و نخواهد کرد و ذکر نکرد عیسی خطیه را و در حدیث ابن عباس
رضی الله عنهما آمده که گفت من گرفته شدم آله از غیر خدا و گفت نیستم من اهل شفاعت نفسی نفسی بروید
بسوی محمد علیه السلام و لازم گیرید او را که وی بنده ایست که آمرزیده شده است او را گناه او را هر چه متقدم
و هر چه متاخر است پس بیایند خلائق آنحضرت را و بگویند نمی بینی که در چه حال افتاده ایم ما شفاعت کن
برای ما بسوی پروردگار خود پس بفرماید آنحضرت انیکار منست و من میکنم انیکار را پس میروم من و می آیم و
در روایتی در دار رب العزة تعالی زیر عرش پس افتم در سجده برای پروردگار خود پس میگشاید خدا تعالی بر من
از محامد و حسن ثنا که نگشاده است بر هیچ یکی پیش از من بعد ازان گفته میشود بردار محمد سر مبارک خود را بخواه
هر چه خواهی داده شود تر اشفاعت کن قبول کرده شود شفاعت تو پس بر میدارم سر خود را و میگویم یارب امتی امتی
پس گفته میشود در آزار امت خود کسی را که نیست حساب بروی از در راست از درهای بهشت و ایشان شریک اند
مردم را در غیر آن از درهای دیگر و در روایتی آمده که حکم میشود با آنحضرت که برود هر که هست در دل وی مقدار دانه از
گندم یا جو از ایمان بیرون آرا و را پس میروم و میکنم پس رجوع میکنم بسوی پروردگار پس حمد میگویم بهمان حامد و
ذکر کردم اول و گفته در وی مقدار دانه خردل پس میکنم آنرا یا رجوع میکنم و ذکر کرد در وی انچه گذشت و گفت
مقدار ادنی ادنی دانه خردل و در بار چهارم آمده که میگویم یارب اذن ده مرا در حق کسیکه گفت لا اله الا الله
میگوید خدا تعالی نیست انیکار تو انیکار منست و شفاعت میکنم نزد خود سوگند میخورم بعزت و کبریاء و عظمت
خود که بیرون می آرم از نار کسی را که گفت لا اله الا الله پس باقی نمیماند در نار مگر کسیکه نص کرده است او را قرآن
یعنی واجب است بروی خلود و این حدیث بروایات متعدده با اختلاف الفاظ و عبارات و طول و اختصار آمده و
احادیث درین باب بسیار است و از همه ظاهر میشود که شفاعت آنحضرت علیه السلام از اول وقوف مردم
بمحشر تا دخول نار برای دفع عذاب و از دخول جنت نیز برای رفع درجات شامل و واقع است تنبیه اشکال
کرده اند در قول ایشان مر نوح را انت اول الرسل من اهل الارض زیرا که آدم علیه السلام نبی مرسل است و همچنین
شیث و ادریس علیهما السلام پیش از نوح و جوابها گفته اند ازین اشکال یکی انکه مذکورین نبی بودند نه رسل دیگر انکه
اولیت مقیدست بقوله من اهل الارض زیرا که مذکورین رسل باهل ارض نبودند و رسالت آدم بسوی پسران وی
بود و ایشان موحد بودند تا تعلیم کند ایشانرا شریعت خود را و همچنین شیث و ادریس و نوح علیه السلام رسالت

و مذکور است در کتب ستة وغیره که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم من سید آدمیانم روز قیامت می دریابند
که از چیست این جمع میکند خدا تعالی اولین و آخرین را روز قیامت پس میرسد مردم را از هم وغم واندوه که طاقت
بر آنرا ندارند و برنمی توانند برداشت یاران را پس میگویند آیا نمی بینید که در چه محنت افتاده اید شما آیا نمی نگرید کسی
را که شفاعت کند مر شما را بسوی پروردگار پس میگویند بعضے از ایشان مر بعضے را انکس آدم است که پدر شماست
می آیند بسوی آدم و میگویند ای آدم تو پدر تمام آدمیانی پیدا کرد ترا خدا تعالی بدست خود و دمید در تو روح
خود و ساجد گردانید برای تو فرشتگان خود را و ساکن گردانید در بهشت خود و تعلیم کرد ترا اسمای هر چیز شفاعت
کن ما را نزد پروردگار خود آیا نمی بینی که ما در چه حالیم و چه شدت و محنت رسیده است ما را تا آنکه راحت دهی تو
ما را از اینجای ما پس میگوید آدم علیه السلام بدرستی پروردگار ما غضب کرده است امروز غضبے که هرگز نکرده است
مانند آن غضب پیش ازین و نمیکند بعد ازین و نهی کرد ما را از خوردن درخت و بیفرمانی کردم نفسے نفسی برود
و فریاد کنید بسوی غیر من بروید بسوی نوح علیه السلام پس بیایند بسوی نوح و بگویند یا نوح تو اول رسلی که فرستاده
شده بزمین و بتحقیق نامیده است پروردگار تعالی ترا عبد الشکور آیا نمی بینی بحالی که ما در انیم آیا نمی بینی چه
خبر رسیده است ما را از شدت آیا شفاعت نمی کنی ما را بسوی پروردگار خود پس میگوید نوح علیه السلام که
پروردگار من غضب کرده است امروز چنانکه هرگز نکرده بود و نخواهد کرد نفسی نفسی و یاد کند نوح خطیئه خود را که سوال
کرده بود پروردگار را بی علم و رنجات پسر و در روایتی یاد کرد دعای خود را که در حق امت خود کرد که غرق شدند بروید بسوی
ابراهیم که خلیل الله است پس بیایند نزد ابراهیم و گویند که تو پیغمبر خدائی و خلیل او ئی از میان اهل ارض شفاعت
کن ما را بسوی پروردگار خود نمی بینی که ما در چه محنت افتاده ایم پس گوید ابراهیم علیه السلام پروردگار من غضب
کرده است امروز غضبے که هرگز نکرده بود و نخواهد کرد و بودم من که گفته بودم سه دروغ که ذکر کند آن در وغها را نفسی
نفسے بروید بسوی غیر من بروید بسوی موسی کلیم الله که کلام کرده است پروردگار تعالی با و نزدیک گردانیده است
او را در راز گفتن پس بیایند موسی را و بگویند یا موسی تو رسول خدائی فضل داده است خدا تعالی ترا بر سالت
خود و کلام خود بر مردم نمی بینی تو که در چه محنت افتاده ایم ما شفاعت کن ما را بسوی پروردگار خود پس میگوید
موسی علیه السلام پروردگار من غضب کرده است امروز که هرگز نکرده بود و نخواهد کرد منم منم من اهل شفاعت
و کشته ام نفسے را که امر کرده نشده بودم بکشتن آن نفسی نفسی بروید بسوی غیر من بروید بسوی عیسی که روح
روح الله و کلمه اوست بیایند عیسی را و بگویند یا عیسی تو پیغمبر خدا و کلمه او که القا کرده است او را بسوی مریم

محمود بود در دنیا به تبلیغ احکام و تعلیم شرائع اما درین موطن غریب حمد کامل نافع عظیم میرسد زیرا که سعی و تخلیص
از عقاب اعظم است از سعی در زیادت ثواب و احتیاج ایشان در دفع ضرر فوق احتیاج اوست در جلب نفع انتهی مخفی
نماند که مشهور تفسیر حمد است به ثنا بر جمیل انعام باشد یا نه و آنکه بر انعام باشد شکر است که مفسر است بتعظیم منعم از حیثیت
انعام نعم حمد را یک فرد شکر است مراد امام اینجا آن حمد است یا حمد پیش وی مخصوص بانعام است ولیکن آنکه بزبان باشد
واگر حمد مرادف شکر باشد نزد امام نیز صورت دارد چه وی صاحب اصطلاح است میرسد او را که اصطلاح کند بر هر چه
خواهد ولیکن آنچه آمده است که الحمد راس الشکر دلالت دارد بر آنکه حمد فردی است از شکر بالاتر از افراد دیگر پس همان سخن
آمد که نسبت میان حمد و شکر عموم و خصوص من وجه است فتدبر و آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم محمود و مثنی علیه
است در مواطن بفضل و کمال و عظمت و جلال که عطا کند و مخصوص گرداند او را پروردگار وی جل و علا در آن
روز چنانکه آمده است که ایستاده میکند او را پروردگار وی یمین عرش و در روایتی بر عرش و در روایتی بر کرسی و می سپارد
بوی کلید جنت و میدهد بدست وی لوای حمد و شفاعت یکی ازین کمالات است که میرسد در وی نفعی عظیم
مر خلائق را پس اگر مراد بمقام محمود مقام آنحضرت دارند در روز قیامت و علو درجه او و افاده او بر خلائق شامل
شفاعت و جز آن نیز درست باشد و در روایتی غریب از مجاهد آمده است که حق جل و علا می نشاند آنحضرت را
با خود بر عرش و مراد بمقام محمود این مقام است و واحدی گفته که این قول روی و موحش و قطیع است هم از روی
لفظ و هم از روی معنی اما لفظا بجهت آنکه بعث بمعنی برانگیختن و فرستادن است و این ضد اجلاس است و در آیه کریمه
مقاما محمودا گفته است نه مقعدا محمودا و اما معنی پس از جهت آنکه اطلاق جلوس بر رب العزت تعالی و تقدس و معیت
رسول صلی الله علیه و آله وسلم با وی مستلزم مکان و حدت و جهت است گفت بنده مسکین ثبته الله فی مقام الصدق
والیقین مخفی نماند که اگر صحیح باشد این حدیث از متشابهات خواهد بود و ماول بآنکه در تاویل استوی علی العرش
گفته اند در معنی عندیه است که در عند ربک و عند ملیک مقتدر و جز آن گفته اند که آن از حیثیت درجه و رتبه و مرتبه
است نه در مکان و شیخ ابن حجر عسقلانی گفته که قول مجاهد بجلسه ربه معه علی العرش مرفوع نیست از جهت ثقل و
نه از جهت نظر اشارتست بآنچه گفته شد و از ابن عباس رضی الله عنهما آمده که گفت می نشیند محمد علیه السلام روز قیامت
بر کرسی پروردگار در پیش دو دست وی این نیز محمول بر مثل معنی مذکورست و حاصل مقام آنست که حقتعالی
حبیب خود را در مقام میدارد که هیچکس را جز وی حاصل نیست و در روز قیامت حکم مر خدا راست و به نیابت و خلافت
وی مر محمد راست لا اله الا الله محمد رسول الله و حدیث شفاعت حدیث مشهورست از انس و ابی هریره و دیگر صحابه

فرق حمد و شکر

ایستاده میکند آنحضرت را پروردگار بر عرش

حدیث شفاعت

گفته اند که حکمت در راندن آنحضرت مردم را از حوض خود آنست که ارشاد کند هر امت را بحوض پیغمبر خود پس
این از جمله انصاف آنحضرت ست در رعایت برادران خود نه طرد و دفع از جهت بخل و خود چه جای آنست
و آنحضرت اجود الاجودین رحمة للعالمین است و احتمال دارد که براند کسی را که مستحق نیست شرب آنرا و در حدیث
انس رضی الله عنه آمده که آنحضرت فرمود صلی الله علیه وآله وسلم حوض مرا چهار رکن است اول در دست
ابی بکر صدیق و ثانی در دست عمر فاروق و ثالث در دست عثمان ذی النورین و رابع در دست علی مرتضی
رضی الله عنهم اجمعین پس هر که محب ابوبکر است و مبغض است عمر را آب نمی نوشاند او را ابوبکر و هر که محب
علی است و مبغض ست مر عثمان را نمی نوشاند او را علی رضی الله عنه روایت کرده است این را ابو سعید در شرف النبوة والفلانی
کذا نقل فی المواهب اللدنیه و مشهور آنست که ساقی کوثر علی مرتضی خواهند بود و فرمود وی رضی الله عنه
که هر که دشمن دارد ابوبکر را هرگز ننوشانم او را از آب وی والله اعلم وصل در تفصیل آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم بشفاعت و مقام محمود قال الله تعالی عسی ان یبعثک ربک مقاما محمودا و عسی از حق تعالی
افادهٔ ایجاب میکند زیرا که عسی از برای اطماع است و در طمع انداختن کسی را بچیزی و محروم گردانیدن از ان
نقص و عار است و حق سبحانه اکرم ست از انکه در طمع اندازد و امیدوار گرداند کسی را و باز ندهد آنرا و محروم گرداند
از ان و پرسیده شد ابن مسعود از مقام محمود گفت آن مقام شفاعت است و گفت آن ایستادن اوست از
یمین عرش در مقامی که نمی ایستد دران هیچ یکی از غیر او رشک می برند او را اولین و آخرین و مانند این آمده از کعب
احبار و حسن بصری رضی الله عنهما و در روایتی آمده که آن مقامی است که شفاعت میکنم امت خود را دران و فرمود
که مخیر گردانیده شدم من میان انکه در آورده شود نصف امت من در بهشت و میان شفاعت و اختیار کردم
من شفاعت را زیرا که آن اعم و اشمل است و فرمود آیا گمان می برند که شفاعت برای متقیان خواهد بود نه
بلکه برای گناهگاران و خطاکاران خواهد بود و مراد باین شفاعت برای دفع عذاب است اما از برای رفع
درجات متقیان نیز خواهد بود و صاحب مواهب لدنیه از واحدی نقل کرده که گفت اجماع کرده اند مفسران
بر انکه مقام محمود مقام شفاعت است چنانکه آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در تفسیر آیهٔ مذکوره فرمود هو المقام
الذی اشفع فیه لامتی و از ابن الخطیب که مراد بدان امام فخر الدین رازی است نقل کرده که گفت لفظ محمود مشعر است
بآن زیرا که انسان که محمود میشود وقتی است که حمد گوید او را حامدی و حمد نیابد مگر بر انعام و مقام شفاعت
مقامی است که نعمتهای عظیم میرساند آنحضرت بر خلائق پس حمد میگویند او را و ثنا میخوانند بروی اگرچه آنحضرت

وصل در تفصیل آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بشفاعت و مقام محمود

عرض و طول حوض کوثر

مانند ستارہای آسمان و گرداگرد وی قبہا است از لولو و در تحدید مسافت حوض مواضع عدیدہ در احادیث
ذکر یافتہ بہر جماعہ از بلادی کہ متعارف آن دیار است نشان دادہ و ظاہر آنست کہ آن مواضع برابر باشند
در مسافت با قریب بدان و اگر متفاوت باشد مقصود بیان بعد مسافت و کنایۃ ازان باشد بطریق تخمین
و تقریب تعیین و تحدید و بعضے گفتہ اند کہ در ذکر مسافت قلیل مدافعہ و منافات نیست با مسافت کثیر
و اینطریق مسلوک شارح کرمانی ست اینچنین توجیہ میکند در مواضع عدیدہ و بعضے گفتہ اند کہ آنحضرت خبر
دادہ شد اولا بمسافت یسیر بعد ازان اعلام کردہ شد بمسافت کثیر و تفصیل کرد حق سبحانہ بروی باتساع
آن شیئا فشیئا پس اعتماد بر مسافت طویلہ باشد و بعضے گمان بردہ اند کہ این اختلاف بجہت اضطراب رواۃ است
در روایت و لیس کذلک و اللہ اعلم و آمدہ است کہ عرض حوض ہمچو طول اوست و عمق ہفتاد ہزار فرسخ است
و آمدہ است کہ ہر کہ بنوشد ازان تشنہ نگردد ہرگز و بعضے گفتہ اند کہ ظاہر از نیکلام آنست کہ شرب از وی بعد از
حساب و نجات از نار خواہد بود زیرا کہ ظاہر از حال کسیکہ تشنہ نشود آنست کہ عذاب کردہ نشود با آتش
چہ تشنگی و حرارت و حرقت لازم دخول نار است و احتمال دارد کہ ہر کہ مقدر است بروی عذاب کردہ شود
بی تشنگی و بعضے گفتہ اند کہ آنحضرت را صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم دو حوض ست یکی در موقف دیگر درون بہشت
و ہر دو را کوثر میگویند و شیخ ابن حجر گفتہ کہ کوثر نہری است داخل جنت و آب او ریختہ میشود در حوض و حوض
را کہ کوثر میگویند از جہت آنکہ مدد کردہ میشود ازان و در بعضے روایات آمدہ کہ مر ہر پیغمبر را حوض ست بر
قدر فضل و مرتبہ وی و اگر این ثابت شود پس مختص بہ پیغمبر ما صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم آن کوثری است
کہ ریختہ میشود از آب وی در حوض او زیرا کہ نقل کردہ نشدہ است مثل آن مر غیر را او صلی اللہ علیہ و آلہ
وسلم و واقع شدہ است امتنان بدان بروی در سورۂ انا اعطیناک الکوثر و مشہور آنست کہ حوض مخصوص
آنحضرت است و از قرطبی نقل کردہ شدہ است کہ واجبست بر مکلف علم آن و تصدیق بدان زیرا کہ حق سبحانہ
تعالی تخصیص کردہ است پیغمبر خود را صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم بحوض کہ ثابت شدہ است صفات آن در احادیث
صحیحہ شہیرہ کہ حاصل میشود بمجموع آن علم قطعے و روایت کردہ اند آنرا از صحابہ رضی اللہ عنہم اجمعین زیادہ
بر سی نفر و واقعشدہ است در صحیحین زیادہ بر بست و تقیہ در غیر صحیحین است و روایت کردہ از صحابہ تابعین
مانند آن و بعد از تابعین اضعاف اضعاف آن و اجماع کردہ سلف و خلف بران و در روایت مسلم از
ابو ہریرہ در حدیث مرفوع آمدہ کہ وارد میشوند بر من امت من بر حوض من و من میرانم مردم را از روی

درازی هر سطر هزار سال و پهنای وی نیز هزار سال پس سیر میکنی تو یا علی بآن لوای وحسن جانب استان تست
وحسین جانب چپان تو تا آنگه می ایستی میان من و میان ابراهیم در سایه و پوشاینده میشوی حله از بهشت و روایت
کرده است ابن سبع در خصائص که سوال کرد عبد الله بن سلام رسولخدا را صلی الله علیه وآله وسلم از لوای
حمد که چیست صفت وی پس فرمود آنحضرت طوله مسیرة الف سنة الحدیث وگفت صاحب مواهب که گفته است
حافظ قطب الدین حلبی چنانکه نقل کرده است محب بن البهائم که این حدیث موضوع است وظاهر است در وی
آثار وضع و خداداناتر است بحقیقة لوا را الحمد گفت بندهٔ مسکین عفا الله عنه قول او خداداناتر است بحقیقت لوا را حمد
حق است ولیکن در احادیث تعبیر حقائق بامثال این صور واقع شده است چنانکه در بیان لوح وقلم واقع شده است
که از زبرجد است یا از یاقوت است و در حملهٔ عرش واقع شده است که او غال اند که از گوش تا نرمهٔ دوش مسافت
دو صد سال و در روایتی هفتصد سال است وامثال آن ومایمان آوردیم بانچه بصحت رسید و به ثبوت پیوست
نقل آن از شارع و بدانچه مراد اوست از آن و اگر آنرا تاویل است در واقع بدان نیز ایمان آوردیم وترک دادیم حکم
عقل کوته اندیش را که باستحاله واستبعاد آن کند وتفویض میکنیم حقیقة امر آنرا بخدا و اگر محدثین در اسناد آن سخن کنند
آن دیگر است و اگر معانی آنرا استبعاد ننمایند کمال قدرت قادر جواب آن میگوید والله اعلم وصاحب مواهب گفته
که در عرف عرب لگاه نمیدارد لوا را مگر صاحب جیش ورئیس و سردار احتمال دارد که در دست غیر او نیز باشد باذن
وی وتابع باشد مر او را و متحرک بود بحرکت وی ومائل گردد بهر جانب که وی مائل ست و در استعمال عرب نزد
حروب لگاه نمیدارد او را مگر صاحب او و منع نمیکند او را قتال بلکه قتال میکنند با وی اشد قتال ولهذا لائق نیست
نگاه داشتن او هر کس چنانکه مر علی را رضی الله عنه در روز خیبر که بدیهم رایت را فردا مردی را که دوست میدارد خدا
ورسولخدا را و دوست میدارد خدا و رسول خدا او را کذا قال صاحب المواهب و در غزوهٔ موته آمده است که گرفت
رایت نخست جعفر بن ابی طالب پس قتال کرد وکشته شد بعد ازان گرفت عبد الله بن رواحه پس جنگ کرد و
کشته شد وگرفت بعد ازان خالد بن الولید و قتال کرد و فتح کرد او کما قال پس معلوم شد که لوا در دست قائل
ورئیس جیش می باشد والله اعلم بحقیقة الحال **وصل** در تفصیل وتخصیص آنحضرت صلی الله علیه وآله
وسلم بحوض کوثر در حدیث ابن عمر رضی الله عنهما آمده که آنحضرت فرمود صلی الله علیه وآله وسلم حوض من
مسافت یکماه است وگنجهای آن برابر است وآب او شیرین تر از عسل و مجری بر در و یاقوت است و سفید
تر از شیر و در روایتی سفید تر از سیم و در بعضی روایات سفید تر از برف و بوی او خوشتر از مشک و کوزهای او

صفت لوای حمد

وصل در حوض کوثر

کہ تقدیم ابراہیم بکسوت نیز از جہت رعایت نسبت ابوت آنحضرت است کہ آباء در مثال این امور مقدم و سابق میباشند بر اولاد و این فضل جزئی است در امور حسیہ و فضائل دیگر معنویہ در انجانب است و لہذا آنحضرت را بر کرسی نشاندند نہ ابراہیم را و بعضے گفتہ اند کہ این تقدیم کسوت مر ابراہیم را جزای عریان کردن نمرود است او را در وقت نہادن در آتش کذا قیل و اللہ اعلم و مشہور آنست کہ حشر مردم حفاۃ عراۃ غرل میباشد چنانکہ در حدیث بخاری از ابن عباس رضی اللہ عنہما آمدہ و اشارت قول حق تعالی کما بدانا اول خلق نعیدہ ہم بدانست و لیکن ابو داؤد و ابن حبان روایت کردہ اند کہ ابو سعید خدری در وقت احتضار جامہای نو طلبید و پوشید و گفت شنیدم رسول خدا را صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم کہ میفرمود میت برانگیختہ میشود در جامہای او کہ مردہ است در آن و صاحب مواہب لدنیہ از حارث ابن ابی اسامہ و احمد بن منیع روایت کردہ است کہ مردہا مبعوث میشوند در اکفان خود و زیارت می کنند یکدیگر را در آن و گفتہ کہ جمع کردہ میشود میان این حدیث و میان آنچہ در حدیث بخاری است تا نکہ بعضے مبعوث شوند عاری و بعضے کاسی و بعضے گفتہ کہ مراد بر ثبات اعمال است کہ برانگیختہ میشوند بران و ابو سعید در بنیافت تاویل را و حمل کرد بر ظاہر و بعضے از اصحاب اند از اہل زواہر کہ در نمی یابند مراد را چنانکہ در بنیافت عدی بن حاتم تاویل خیط ابیض و اسود را در صیام کذا قال التوربشتی و سخن درین حدیث در شرح مشکات زیادہ برین کردہ ایم و اللہ اعلم تنبیہ مراد بلواء الحمد انفراد و شہرت آنحضرت است صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بحمد و مقام محمود چنانکہ در فصل شفاعت معلوم گردد و عرب وضع میکنند لوا را موضع شہرت چنانکہ آمدہ است لکل غادر لواء و تواند کہ مر آنحضرت را لوای در دست باشد و او را لواء الحمد نام باشد کذا قال الطیبی و صاحب مواہب از طبرانی در ریاض النضرۃ حدیثی آوردہ کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم گفت بعلی رضی اللہ عنہ آیا ندانستہ تو ای علی کہ من اول کسی ام کہ خواندہ میشود روز قیامت پس می ایستم من جانب راستای عرش در سایہ وی و پوشانیدہ میشود حلہ سبز از حلہای بہشت بعد ازان خواندہ میشوند انبیای دیگر در پی یکدیگر پس می ایستند بر دو جانب عرش و پوشانیدہ میشوند حلہای سبز از حلہای بہشت دانا و آگاہ باش امت من اول امتہاست کہ حساب کردہ میشوند روز قیامت پیشتر بشارت میدہم ترا کہ تو اول کسیکہ خواندہ میشود ترا و جامہ پوشیدہ میشود لوای مردان لوای حمد است کہ آدم و تمامۂ خلق سایہ میجویند بسایۂ لوای من روز قیامت و درازی لوای مبارک من مسافت ہزار و ششصد سال است و سنان وی یاقوت احمر است و قبضہ وی نقرۂ سپید است و بن وی مروارید سبز او را سہ گیسوست از نور یک گیسوی در مشرق است و گیسوی دیگر در مغرب و سوم در میانہ دنیا مکتوب است در وی سہ سطر سطر اول بسم اللہ الرحمن الرحیم ثانی الحمد للہ رب العالمین ثالث لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ

پناه میجویند بوے تمامۂ مردم در شفاعت پس می باشد سید ایشان در آخرت بید عوی شرکت ذکر ذالک
صاحب الشفار رحمۃ اللہ علیہ در مواہب لدنیہ از حدیث ابن عمر آورده که گفت فرمود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
من اول کسی ام که می شگافد برای وی زمین پس ازان ابوبکر پس ازان عمر پستر می آیم اہل بقیع را پس برانگیخته میشوند
بعد ازان انتظاری برم اہل مکه را تا آنکه حشر کرده میشوم میان حرمین گفت ترمذی که این حدیث صحیح است و روایت
ابو حاتم و در نوادر الاصول حکیم ترمذی از ابن عمر آورده که بیرون آمد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم روزی
از منزل بر یمین او ابوبکر و بر شمال او عمر رضی اللہ عنہما پس فرمود آنحضرت همچنین برانگیخته میشوم روز قیامت و
آمده است که آنحضرت حشر کرده میشود بر براق و حشر کرده میشوند انبیا بر دواب و حشر کرده میشود صالح بر ناقه خود
و حشر کرده میشوند هر دو پسر فاطمه بر دو ناقه از نوق که عصبا و قصوا است و حشر کرده میشود بلال بر ناقه از ناقهای
بهشت و در حدیث کعب احبار آمده که گفت طلوع نمی کند هیچ صبحے مگر آنکه فرود می آیند هفتاد هزار فرشته از آسمان
دیگر و می کنند قبر شریف آنحضرت را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و میزنند بازوهای خود را و درود میفرستند بروی
صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم چون شام میکنند عروج میکنند بآسمان و فرود می آیند هفتاد هزار فرشته دیگر همچنین تا
روزی که شگافد زمین از آنحضرت و بیرون می آید وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم با هفتاد هزار فرشته که می برند او را
بدرگاه عزت مانند آنکه عروس را بخانه زوج می برند و در روایت جامع الاصول از ابو هریره آمده که فرمود من اول
کسی ام که می شگافد از وی زمین پس پوشانیده میشوم حله و ظاهر این روایت آنست که انشقاق و کسوت هر دو ثابت است
مر آنحضرت را صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم اول و در حدیث دیگر آمده که اول خلائق که کسوت داده میشود مر او را ابراهیم است
علیہ السلام و زیاده کرده است بیهقی که اول کسیکه پوشانیده میشود از خلق ابراهیم است که پوشانیده میشود از حله جنت
و آورده میشود کرسی و نهاده میشود در جانب یمین عرش پس ازان آورده میشود مراد پوشانیده میشوم حله از جنت
که قیمت نتوان کرد او را البشر و نشانده میشوم بر کرسی جانب یمین عرش و گفته اند که لازم نمی آید از تخصیص ابراهیم
باولیت کسوتی که وی افضل باشد از آنحضرت و احتمال دارد که پیغمبر ما صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم با جامۂ خود از قبر شریف
برآمده باشد و حله که او را پوشانیده بجهت تکریم و تعظیم است نه بجهت برهنگی و ابراهیم را از جهت برهنگی پوشانیدند
پس اولیت ابراهیم در کسوت نسبت به بقیه خلق باشد و جواب داده است حلیمی که پوشانیده میشود ابراهیم علیہ السلام
اول لابعد از وی پوشانیده میشود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چنانکه ظاهر خبر است لیکن حله پیغمبر ما اعلی و انفس
و اعز باشد ازان خبر کرده میشود بنفاست آنچه فوت شد از اولیت گفت بنده مسکین ثبته اللہ فی مقام التمکین

بحشر واول شافع ومشفع واول کسیکه نظر کند بجمال رب العالمین وخلق همه محجوب باشد دران هنگام واول نبی که
حکم کرده شود انامت وی واول کسیکه بگذرد از صراط با امت خود واول کسیکه در آید بهشت را وامت او اول انبیا باشند
در درآمدن در بهشت وعطا کند او را لطائف تحف ونفائس طرف خارج از حد عد واحصا وروایت است از انس بن مالک
گفت فرمود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم من نخستین مردمانم وقتی که برانگیخته شوند از قبور ومن خطیب ایشانم وقتی که در
آیند بپرورد گار ومن بشارت دهنده ام وقتیکه ناامید شوند لواء حمد در دست من است ومن اکرم اولاد آدم پروردگار
خود را ولا فخر ودر روایتی آمده که قائد ایشانم وقتیکه گروه ند وخطیب ایشانم وقتی که خاموش شوند وشفیع ایشانم وقتی
که حبس کرده شوند لواء کرم در دست من است میکروند کرد من هزار خادم گویا مروارید ناسفته اند ودر روایتی از ابوهریره
آمده که فرمود آنحضرت پوشانیده میشوم حله از حلهای بهشت پستری ایستم در راستای بهشت ونیست هیچ یکی از خلائق
که بایستد در انمقام جز من ودر روایت ابی سعید خدری آمده که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم من بهترین اولاد
آدم روز قیامت ودر دست من است لواء حمد ولا فخر ونیست هیچ پیغمبری در آنروز آدم وهر که جز اوست مگر آنکه در زیر
لواء من است ودر روایت ابن عباس رضی الله عنهما آمده که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم من بردارنده لواء
حمد روز قیامت واول کسی ام که می جنباند حلقهای بهشت را پس گشاده میشود برای من ومی درآیند با من فقراء مومنین
ومن اکرم اولین وآخرین ام ولا فخر وفرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم من بهترین دمم روز قیامت ومی دریابید شما
که آن بچه جهت ست جمع کند خدا تعالی اولین وآخرین پس از ان ذکر کرد حدیث شفاعت تا آکه بیاید ذکر آن واز ابی هریره آمده است
که فرمود آنحضرت امید میدارم که باشم من عظیم ترین انبیا از روی اجر روز قیامت ودر حدیث دیگر آمده که فرمود آیا خرسند نیستید شما که باشید
با ابراهیم وعیسی در میان شما بعد از ان فرمود که ایشان داخل امت من اند روز قیامت ما با ابراهیم میگوییم تو دعوت منی از ذریت منی پس گردان ما را از
امت خود وعیسی میگوید که انبیا همه برادران علاتی اند که پدر ایشان یکی است ومادر ایشان متعدد وفرمود عیسی علیه السلام بادرستی نیست میان
ومیان وی پیغمبری ومن قریب ترین مردم بوی وآنکه فرمود من سید اولاد آدم روز قیامت وحال آنکه وی صلی الله علیه وآله
وسلم سید ایشانست در دنیا وآخرت تخصیص روز قیامت بجهت آنکه ظهور آثار آن در روز قیامت بیشتر باشد وعاد
بجهت آنکه دران روز منفرد ویگانه باشد در سود وقتی که روی آرند همه بوی وپناه گیرند بوی نباشد سیدی برای
وی سید آنرا گویند که التجا آرند مردم بوی در حوائج خود پس باشد درین هنگام منفرد از میان بشر که در احمت نکند او را
هیچ احدی واد عا نمیکند آنرا بر مثال قول حق سبحانه لمن الملک الیوم لله الواحد القهار وملک خدا راست جل جلاله
در دنیا وآخرت ولیکن در آخرت منقطع میشود دعوی عیان که در دنیا بسبب ظاهر دعاوی نمودند پیغمبر ما محمد صلی الله علیه وآله وسلم

عباس بن عبد المطلب عم رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم ورضی الله عنه در قصیده که در مدح آنحضرت گفته در
غایت فصاحت وبلاغت وآورده اند که آمد روزی عباس رضی الله عنه نزد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم
خشمگین گویا از کفار چیزی شنیده بود که نسبت بآنحضرت از طعن وتنقیص میگفتند پس پرسید آنحضرت از عباس چه
در غضب آورده است ترا یا عباس پس گفت عباس آنچه شنیده بود پس برخاست آنحضرت وبرآمد بمنبر وگفت با مردمی
که نشسته بودند من کیستم گفتند تو رسول خدائی گفت من محمد بن عبد الله بن عبد المطلب بدرستی وراستی پیدا کرد خدای
تعالی خلق را پس گردانید مرا در بهترین خلق وگردانید خلق را دو فرقه یعنی عرب وعجم پس گردانید مرا در بهترین فرقه یعنی
عرب وگردانید ایشانرا قبائل وگردانید مرا در بهترین قبیلها وگردانید ایشانرا بیوت وگردانید مرا در بهترین بیوت پس
من بهترین خلقم از روی ذات وبهترین ایشان از روی نسب واز عبد الله بن مسعود رضی الله عنهما آمده که خدا تعالی
نظر کرد بسوی قلوب عباد پس اختیار کرد از آن قلب محمد را صلی الله علیه وآله وسلم پس برگزید او را برای خود وفرستاد او را
برسالت وآمده است از ابن عباس که گفت خدا تعالی فضل داد محمد را صلی الله علیه وآله وسلم بر اهل سما وبر انبیا
صلوات الله علیهم گفتند چیست فضل بر اهل سما گفت خدا تعالی فرموده است مر اهل سما را ومن یقل منهم انی اله من دونه
فذلک نجزیه جهنم وگفته است مر محمد را صلی الله علیه وآله وسلم انا فتحنا لک فتحا مبینا لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک وما تأخر
یعنی اهل سما همه در معرض خوف عقاب وعتاب اند ومحمد صلی الله علیه وآله وسلم مغفور ومامون ومجموع است گفتند پس
چیست فضل او بر انبیا گفت مر سائر انبیا را وما ارسلنا من رسول الا بلسان قومه وگفت مر محمد را وما ارسلناک الا کافة
للناس وکمالات وکرامات آنحضرت بعضی از آن قبیل است که آثار انوار آن درین عالم ظاهر وباهر است ودوم آنکه ظهور
وبروز آن در آخرت وروز قیامت باشد وبحقیقه در آنروز ظاهر گردد که وی صلی الله علیه وآله وسلم محبوب الهی وسرور کائنات
ومظهر فیوض نامتناهی اوست جل وعلا وخلیفه رب العالمین ونائب مالک یوم الدین اوست ومقامی که او را باشد هیچ
یکی را نباشد وجاهی که او راست کسی را نبود روز روز اوست وحکم حکم او بحکم رب العالمین قوله تعالی وللآخرة خیر لک من
الاولی ولسوف یعطیک ربک فترضی وچون اکثر از آنچه در ابواب سابق مذکور شد از قسم اول بود درین باب نیز بندی از قسم
ثانی نیز مذکور گردد وبالله التوفیق **باب هشتم** در تخصیص آنحضرت در دار آخرت بفضائل وکمالات ودرجات عالیات
وانفراد او بسود وبرکات در آن مقامات صلی الله علیه وعلی آله واصحابه وسلم چنانکه فضل داد پروردگار تعالی و
تقدس او را در بدو خلق وابتدای امر وگردانید او را مبدا ومنشا آفرینش واول انبیا در عالم ارواح واول خلق در اجابت
در روز الست شکست بوی مهر فضل وکمال را در معاد وآخر کار پس گردانید او را اول کسیکه بشگافد بوی زمین وبرانگیزد

باب هشتم در تخصیص آنحضرت

علی آلہ واصحابہ واتباعہ اجمعین نقل عن کعب الاحبار انہ قال اسم النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عند اہل الجنۃ عبد الکریم وعند اہل النار عبد الجبار وعند اہل العرش عبد الحمید وعند الملائکۃ عبد المجید وعند الانبیاء عبد الوہاب وعند الشیاطین عبد القہار وعند الحق عبد الرحیم وفی الجبال عبد الخالق وفی البر عبد القادر وفی البحر عبد المہیمن وعند الجنبان عبد القدوس وعند الہوام عبد الغیاث وعبد الوحوش عبد الرزاق وعند السباع عبد السلام وعند البہائم عبد المومن وعند الطیور عبد الغفار وفی التوراۃ موذ وموذ وفی الانجیل طاب طاب وفی الصحف عاقب وفی الزبور فاروق وعند اللہ طہ ویس وعند المومنین محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قال وکنیتہ ابو القاسم لانہ یقسم الجنۃ بین اہلہا کذا نقل عن الحسین بن محمد الدامغانی فی کتاب سوق العروس وانس النفوس ہمانا کہ ہیچکس را خلاف نیست در انکہ وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اجل خلق واکرم بشر وسید ولد آدم وافضل انبیاست روایت است از ابن عباس رضی اللہ عنہما گفت رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ پروردگار تعالی قسمت کرد خلق را دو قسم وگردانید او بہترین این دو قسم واین است قول وی سبحانہ اصحاب الیمین واصحاب الشمال ومن از اصحاب یمینم وبہترین اصحاب یمین پس گردانید این دو قسم را سہ قسم اصحاب المیمنۃ واصحاب المشامۃ والسابقون پس من از سابقانم پس این اقسام را قبائل ساخت وگردانید مرا از قبیلہ کہ بہترین قبیلہ ہاست واین است قول حق سبحانہ وجعلناکم شعوبا وقبائل لتعارفوا ان اکرمکم عند اللہ اتقاکم پس من اتقی واولاد آدم واکرم ایشانم بر خدا عزوجل ولا فخر پس گردانید قبائل را بیوت وگردانید مرا در بہترین بیوت واینست قول وی سبحانہ لیذہب عنکم الرجس اہل البیت ویطہرکم تطہیرا ودر حدیث دیگر آمدہ است کہ گفت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خدا برگزید از اولاد ابراہیم اسمعیل را وبرگزید از اولاد اسمعیل بنی کنانہ را وبرگزید از بنی کنانہ قریش را وبرگزید از قریش بنی ہاشم را وبرگزید از بنی ہاشم مرا ودر حدیث انس آمدہ کہ فرمود آنحضرت علیہ السلام انا اکرم ولد آدم علی ربی ولا فخر ودر حدیث ابن عباس رضی اللہ عنہما آمدہ انا اکرم الاولین والآخرین ولا فخر واز عائشہ رضی اللہ عنہا آمدہ کہ آنحضرت فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمد مرا جبرئیل وگفت گردیدم وتفحص کردم مشارق ارض ومغارب آنرا پس ندیدم ہیچ مردی فاضلتر از محمدؐ وندیدم پسران ہیچ پدر را فاضلتر از پسران ہاشم واز ابن عباس رضی اللہ عنہما آمدہ کہ آنحضرت فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نگاہی کرد پیدا کرد خدا تعالی آدم را فرود افگند مرا در صلب وی بسوی من یعنی وقتیکہ اورا فرود افگند مرا در صلب وی بودم وگردانید مرا در صلب نوح در سفینہ وانداخت مرا در صلب ابراہیم بعد ازان نقل کرد مرا از اصلاب کریمہ بسوے ارحام طاہرہ تا بیرون آورد مرا از میان ابوین من کہ ہرگز جمع نشدہ اند بر زنا اشارہ کردہ است باین معنی

صراط اللہ صراط الذین انعمت علیہم الصراط المستقیم الصفوح عن الزلات الصفوۃ الصفی الصالح ض الفضائل
بالحسام المشلوم الضحاک الضحوک ط طالب الطاہر الطیب طس طسم طہ الطیب ظ الظافر الظفور الظاہر ع
العابد العائد العادل العظیم العافی العاقب العالم علم الایمان علم الیقین العالم بالحق العامل عبد اللہ العبد الکبیر
عبد الجبار عبد الحمید عبد المجید عبد الوہاب عبد الغفار عبد الغیاث عبد الخالق عبد الرحیم عبد الرزاق عبد السلام
عبد القادر عبد القدوس عبد القہار عبد المہیمن العدل العربی العروۃ الوثقی العزیز العطوف العفو العلیم العلی
عین الزغ الغالب الغفور الغنی المغنی باللہ الغیث الغوث الغیاث ف الفاتح الفاتح الفار قلیط الفارق فاروق
افتتاح الفخر والفرط الفصیح فضل الله فاتح النور ق القاسم القاضی القانت فائد الخیر قائد الغر المحجلین القائل
القائم القتال القتول قثم القثوم قدم الصدق القرشی القریب القمر القیم وکنیتہ ابو القاسم لانہ یقسم الجنۃ بین
اہلہا کافۃ للناس الکفیل الکامل فی جمیع امورہ الکریم کہیص ل اللسان م الماجد اذ ما والماحی الماموں
المسانح المبارک المنہل المبر المبشر مشرالیا سین المبعوث بالحق المبلغ المبین المتین المبل المتربص المخصوص
المترحم المتضرع المتفی المتلو علیہ المتہجد المتوکل المثبت مجاب مجیب المجتبی المجیر المحرص المحرم المحفوظ المحلل محمد
المحمود المخیر المختار المخصوص بالشرف المخصوص بالفر المخصوص بالمجد المخلص المدثر المدنی مدینۃ العلم المذکر المذکور
المرتضی المرتل المرجی المرسوم المترفع الدرجات المرادۃ المزکی المزمل المسیح المسعود المستقر المستغنی المستقیم
المسلم المسلم المتبادر المشفع المشفوع المشفح المشہود المسیر المصباح المصارع المصافح مصحح الحسنات المصدوق
المصطفی المصلح المصلی علیہ المصلح المظہر المطلع المطیع المظفر المعزز المعصوم المعطی المعقب المعلم معلم امۃ العلم
المعلن المعلی المفتاح مفتاح الجنۃ المفضال المفضل المتفضل المقدس المقری المقسط المقصوص علیہ المقفی
مفضل الخیرات مقیم السنۃ بعد الفترۃ المکرم المکتفی المکفی المکین الملی الملاحی ملقی القرآن المنوح المنادی المنصر
المنجی المنذر المنزل علیہ لمنہا المتصف المتصور المنیب المنیر المومن المولی جوامع الکلم الموحی الیہ مودود
والموصل الموقر المولی المؤید المومن الموسر المہاجر المہتدی المہدی المیمن المبشر النابذ الناجذ الناس الناسخ
الناشر الناصح الناطق الناہی نبی الاحمر نبی الاسود نبی التوبۃ نبی الحرمین نبی الراحۃ نبی الرحمۃ النبی الصالح
نبی اللہ نبی المرحمۃ نبی الملتمہ نبی الملاحم النبی المنجم النجم الثاقب نجی اللہ النذیر النسیب ناصح ناصح النعمۃ نعمۃ اللہ
النقیب النقی النور النور الذی لا یطفاء بہ الہادی ہدی ہدیۃ اللہ الہاشمی والوجیہ الواسط الواسع الواصل
الواضح الواعد الواعظ الورع الوسیلۃ الوافی الوفی الولی ولی الفضل ی ثیربی یس صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و

اذن خیر ارجح الناس عقلا ارحم الناس بالعیال الازہر الاسلم اسلم الناس اشجع الناس الاصدق فی اللہ اطیب
الناس ریحا الاعز الاعلم باللہ اکثر الناس تبعا الاکرم اکرم الناس اکرم ولد آدم المص امام الخیر وامام الناس امام
المتقین امام النبیین الامام الامر الامن امۃ اصحابہ الامین الامی انعم اللہ اول شافع اول المسلمین اول مشفع اولی
للمسلمین اول من تنشق عنہ الارض ب البار الباسط الباطن البر البرہان بشیر بشری بشر البصیر البلیغ بالغ البیان
البینۃ ت التانی التذکرۃ التقی التنزیل التہامی ث اثنین ج الجبار الجد اجواد الجامع ح حاتم حزب اللہ الحاشر الحافظ
الحاکم بما اراہ اللہ الحامد حامل لواء الحامد لامتہ عن النار الحبیب حزب اللہ الحفی الحفیظ الحق الحکیم الحلیم حماد حمطایا اوقال
حمیاطا حمعسق الحمید الحنیف خ الخبیر خاتم النبیین خاتم المرسلین الخاتم الخازن لمال اللہ الخاشع الخاضع الخالص
خطیب الانبیاء والامم خطیب الوافدین علی اللہ الجلیل خلیل الرحمن الخلیفۃ خیر الانبیاء خیر البریۃ خیر خلق اللہ خیر العالمین
طرا خیر الناس خیر ہذہ الامۃ وخیرۃ اللہ د دار الحکمۃ الداعی الی اللہ دعوۃ ابراہیم دعوۃ النبیین دلیل الخیرات ذ الذاکر الذکر
ذکر اللہ ذو الحوض المورود ذو الخلق العظیم ذو الصراط المستقیم ذو القوۃ ذو مکان ذو فضل ذو المعجزات ذو المقام
المحمود ذو الوسیلۃ ر الراضع الرضی الرافع راکب البراق الراہب راکب البعیر راکب الجمل راکب الناقۃ راکب النجیب الرحمۃ
رحمۃ الامۃ رحمۃ العالمین رحمۃ مہداۃ الرحیم رسول الراحۃ رسول الرحمۃ رسول اللہ رسول الملاحم الرشید الرفیع رافع
المراتب رفیع الدرجات الرقیب روح الحق روح القدس الرؤف رکن المتواضعین ز الزاہد زعیم الانبیاء الزکی زین العباد
الزمزمی زین من وافی القیمۃ س السابق السابق بالخیرات سابق العرب الساجد سبیل اللہ السراج المنیر السعید سعد اللہ
سعد الخلائق السمیع السلام السید سید ولد آدم سید المرسلین سید الناس سید الکونین سید الثقلین سیف اللہ المسلول
سید الفریقین ش الشارع الشافع الشفیع الشاکر الشاہد الشکور الشکار الشمس و الشہید ص الصابر الصاحب
صاحب الآیات صاحب المعجزات صاحب البرہان صاحب البیان صاحب التاج صاحب الجہاد صاحب الحجۃ صاحب الحطیم
صاحب الحوض المورود صاحب الخاتم صاحب الخیر صاحب الدرجۃ الرفیعۃ صاحب الرداء صاحب الازواج الطاہرات
صاحب السجود لرب المحمود صاحب الرایا صاحب السلطان صاحب السیف صاحب الشرع صاحب الشفاعۃ الکبری
صاحب العطایا صاحب العلامات الباہرات صاحب العلوم والدرجات صاحب الفضیلۃ صاحب صاحب الفرح
صاحب النقیب صاحب القضیب الاصغر صاحب قول لا الہ الا اللہ صاحب القدم صاحب الکوثر صاحب اللواء صاحب
المحشر صاحب المدینۃ صاحب المظہر المشہور صاحب المعراج صاحب المغفر صاحب النعیم صاحب المقام المحمود صاحب
المنبر صاحب المحراب صاحب النعلین صاحب الہراوۃ صاحب الوسیلۃ الصادع بما امر الصادق الصبور الصدق

لفظ بلفظ و بزرگ و منزه است ذات قدیم که باشد او را صفت حادثه چنانکه محال است که باشد مر ذات محدثه را صفة قدیمه و اینهمه مذهب اهل حق و سنة و جماعت است رضی الله عنهم و تحقیق تفسیر کرده است امام ابو القاسم قشیری رضی الله عنه این قول واسطی را و زیاده کرده است مراد را بیان گفته است که این حکایت مشتمل است بر جوامع مسائل توحید و چگونه تشبیه دهد ذات او را بذات محدثات و ذات او بوجود خود مستغنی ست از همه و چگونه تشبیه داده میشود فعل او فعل خلق را و حال آنکه از غیر جلب کمال یا دفع نقص حاصل شده نه بخواطر و اغراض موجود شد و نه بمباشرت و معالجت ظاهر گشته و فعل خلق بیرون نیست ازین وجوه و گفته اند مشائخ چیزی که توهم کرده آید با وهم خود و ادراک کرده آید بمعقول خود محدث است مانند شما و گفته است امام ابو المعالی جوینی کسیکه مطمئن شد و آرام پذیرفت بموجودی که منتهی ست بوی فکر وی او مشبه است و کسیکه مطمئن شده بنفی محض وی معطل است و کسیکه قطع کرده بموجودی که معترف بعجز از درک حقیقت اوست وی موحد است و چه خوش است قول ذی النون مصری رضی الله عنه حقیقة التوحید ان تعلم ان قدرته معانی فی الاشیاء بلا علاج و صنعه بها بلا امتزاج یعنی باکتساب و مزج آلات و اسباب نیست و علة لکل شئ صنعه و لا علة بصنعه و علة و سبب هر چیز کارگری و فعل اوست و نیست علة مر صنع او را حقیقة توحید آنست که بدانی که قدرت خدا در اشیای بی علاج و صنع او مر اشیاء را بی مزاجست و غلبه هر چیز صنع اوست و هیچ علة نیست مر صنع او را ما تصور فی وهمک فالله بخلافه و هر چه صورت بست در وهم تو خدا بر خلاف آنست و اینکلام عجب یقینی ست و محقق و فصل اخیر یعنی قول ذو النون ما تصور فی وهمک فالله بخلافه تفسیر است مر قول را لیس کمثله شئ و فصل اول یعنی قول وی و علة لکل شئ صنعه و لا علة بصنعه تفسیر است لقوله لا یسال عما یفعل و هم بسیالون و فصل ثالث تفسیر ست مر قول او را انما قولنا لشئ اذا اردناه ان نقول له کن فیکون ثابت دارد خدا تعالی ما را و ترا بر توحید و اثبات تنزیه و دور دارد ما را و ترا از طرف ضلالت و غوایه از تعطیل و تشبیه بکرم خود و رحمت خود این جمله کلام قاضی است درین فصل و اینکلام اصل اصول دین ست انتهی و در مشکات در فصل اسمار الله زیاده برین از کلام مشائخ نقل کرده شده است والله اعلم **وصل** صاحب مواهب لدنیه اسمار شریفه از انچه در کتاب و سنة و کتب قوم مذکور است زیاده بر چهار صد آورده بترتیب حروف معجم ذکر کرده است و ما نیز تبرک بدان جستیم اگرچه طولی دارد بعضی اسمار مکرر نیز می افتد اما انجا که ذوق و خلافت مسمی است طول و تکرار در نظر نیست طالب مشتاق را باید که مونس جان و در زبان خود سازد بسم الله الرحمن الرحیم محمد رسول الله الامر بالله الا بطحی القی الناس الاجود اجود الناس الاحد الاحسن احسن الناس احمد احید الاخذ بالجرات آخذ الصدقات الآخر الاحشری

وصل

مر خدا را و رسول خدا را و خدا عزیز است و معز پس رسول خدا نیز عزیز و معز باشد و صاحب مواهب گفته که عزت مر مومنان را
نیز اثبات کرده اند که فرموده است وللمومنین پس اختصاص نیست این صفت و این اسم را بآنحضرت صلی الله علیه وآله
وسلم و غرض اثبات اختصاص است و عجیب است از قاضی که چگونه پوشیده ماند از وی این نکته انتهی گفتم من بخدا
توفیق است اثبات آن مر مومنان را به تبعیت و طفیل است نه باصالت و استقلال پس منافی باختصاص نباشد و نیز
غرض قاضی اثبات اختصاص نیست و بتحقیق قائل شده است وی ثبوت بعضی صفات و اسماء الهی و بعضی انبیای
دیگر شکور بنوح و علیم و حلیم باسمعیل و ابراهیم و حفیظ و علیم و کریم بیوسف و موسی سلام الله علیهم اجمعین چنانکه
گذشت و اگر در اثبات اسم عزیز بر آنحضرت استدلال بآن آیه کنند که لقد جاءکم رسول من انفسکم عزیز الآیة بوقف عزیز
چنانکه قراءتی است واضح و بی تکلف باشد و گفت قاضی وصف کرده است حقتعالی نفس خود را به بشارت و نذارت
چنانچه فرمود یبشرهم ربهم و فرمود ان الله یبشرک بیحیی و یبشرک بکلمة منه و تسمیه پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم به مبشر
و بشیر و نذیر ظاهر است و از اسماء وی تعالی بر قول بعضی مفسرین طه و یس است و بعضی گفته اند که قول ببودن آن اسماء
محمد صلی الله علیه وآله وسلم مشهور است که قاضی عیاض رحمة الله علیه بیان کرده استنباط نموده و تحقیق آنست
که اتصاف آنحضرت باوصاف الهی و تخلق وی صلی الله علیه وآله وسلم باخلاق الهی حاصل است او را در بعضی اکمل
اولیا را که تابعان اویند و لیکن قاضی قصد اثبات تسمیه کرد و آن بذکر اوست در کتاب و سنت و کتب متقدمه چنانکه
گذشت و تتمه این کلام از آنچه در شرح اسماء حسنی نوشته اند باید جست والله اعلم تنبیه قاضی رحمة الله علیه بعد از ذکر این کلام
تنبیه کرد بر نکته که آنرا ذیل این کلام ساخته گفت آگاه باش و بدانکه من ذکر کننده ام که تذهل میکنم بدان این فضل را و ختم میکنم
بوی این قسم را و اضاحه و ازاله میکنم اشکال و اشتباه را از هر ضعیف الوهم و سقیم الفهم که خلاص میکند او را از وسواس
تشبیه و دور می اندازد او را از شبهه تمویه و آن این است که اعتقاد کند الله عز اسمه در عظمت و کبریای خود مشابه نیست
بچیزی از مخلوقات و اسمای حسنی و صفات علی خود مشابه نیست چیزی او را و آنچه از صفات اطلاق کرده است
آنرا شرع بر خالق و مخلوق تشابه و تماثل نیست میان آن در معنی حقیقی زیرا که صفات قدیم خالق بر خلاف
صفات مخلوق حادث است چه صفات مخلوق منفک نمیگردد از اعراض و اعراض وی تعالی منزه است
از آن و بس است درین معنی قول وی تعالی لیس کمثله شیء و خدا خبر دهد آنرا که گفته است از علمای عارفین محققین
التوحید بر اثبات ذات غیر مشتبه الذات و لا معطلة من الصفات و زیاده کرده است واسطه این نکته را که مقصود ما آنست
و گفته نیست مانند ذات او ذاتی و نه مانند صفت او صفتی و نه مانند اسم او اسمی و نه مانند فعل او فعلی مگر از جهت موافقت

و وصف کرده است او را حق تعالی بقول خود ذی قوة عند ذی العرش مکین گفته اند که مراد بدان محمد است علیه السلام و بعضے گفته اند جبرئیل است با مشترک نهایتش که این صفت مخصوص نباشد بآنحضرت و از اسماء الهی صادق است و در حدیث آمده است وصف آنحضرت بصادق مصدوق و از اسماء الهی ولی و مولی و گفته است و تعالی انما ولیکم الله و رسوله و فرمود آنحضرت انا ولی کل مومن و فرمود من کنت مولاه فعلی مولاه مراد اینجا محب و ناصر است و از اسماء الهی عفو است و معنی آن صفوح و درگذرنده از گناهان و تقصیرات و امر کرده است باین پیغمبر خود را در قرآن و توریت بعفو و صفح و فرمود خذ العفو و امر بالعرف و گفت فاعف عنهم و اصفح و گفته است در توریت و انجیل در صفت او لیس بفظ و لا غلیظ و لکن یعفو و یصفح و از اسماء و تعالی الهادی است و آن بمعنی توفیق دهنده مر کسی را که خواهد از بندگان خود و هدایة بمعنے راه نمودن و خواندن و الله یدعو الی دار السلام و یهدی من یشاء الی صراط مستقیم و فرمود و تعالی و انک لتهدی الی صراط مستقیم و فرمود و داعیا الی الله باذنه و لیکن بمعنی اول مخصوص است بحق تعالی و ثانی مشترک است میان وی و پیغمبر وی و از اسماء و تعالی المومن المهیمن است بعضے گفته اند این هر دو اسم بیک معنی است پس معنی مومن در حق تعالی مصدق وعده خود است که به بندگان خود کرده و مصدق قول خود که حق است و مصدق بندگان مومن رسل خود و بعضے گفته اند موحدات و شاهد بر الوهیت خود و بعضے گفته اند امان دهنده بندگان خود را در دنیا از ظلم و شدت مومنان را در آخرت از عذاب خود و بعضے گفته اند مهیمن بمعنی امین است مصغر مومن پس قلب کرده شد همزه را بها و گفته اند که مهیمن بمعنی شاهد و حافظ است و آنکه امین کند دیگر را از خوف و آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم امین است و مهیمن و مومن است و تسمیه کرده است او را حق تعالی امین و گفته مطاع ثم امین و آنحضرت معروف و مشهور بود باین پیش از نبوت و بعد از وی و تسمیه کرده است او را عباس عم او مهیمن در شعری که مدح کرده است آنحضرت را بدان و گفته است و تعالی و یومن بالله و یومن للمومنین ای یصدق و فرمود انا امنة لاصحابی و صاحب مواهب در قول حق سبحانه و از لنا الیک الکتاب بالحق مصدقا لما بین یدیه من الکتاب و مهیمنا علیه از مجاهد نقل کرده که او آنست که جعلناک یا محمد مهیمنا علیه و اسمای و تعالی مقدس است و معنی او منزه است از نقائص مطهر از سمات حدوث و واقع شده است در کتب انبیاء در اسمای آنحضرت مقدس یعنی مطهر از ذنوب چنانکه فرموده است لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک و ما تاخر یا مقدس از اخلاق ذمیمه و صفات دنیه تا آنکه مقدس و مطهر میشوند مردم باتباع وی چنانکه گفت و یزکیهم و از اسمای و تعالی العزیز است و معنی آن ممتنع غالب یا آنکه نظیر ندارد یا مغالبت مر غیر را و گفته است و استدلال کرده است قاضی بر این بقول خدا تعالی و لله العزة و لرسوله یعنی چون ثابت کرده است عزت

بسائر افراد بشر و آنکہ نفی کردہ است در قرآن جبر تکبر است کہ لائق نیست بحال او فرمودہ است وما انت علیہم بجبار و از اسماء الٰہی الخبیر ست و معنی او مطلع بر کنہ شی و عالم بحقیقۃ آن و بریں تقدیر در معنی علیم باشد و بعضے گفتہ اند خبیر بمعنی مخبر است و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خبیر است بہر دو وجہ زیرا کہ وی عام ست بغایت از علوم بانچہ دانا شدہ است حق تعالی اورا از مکنون علم و عظیم معرفت خود مخبر است مر امت خود را بانچہ اذن کنندہ است وی تعالی اورا باعلام و اخبار آن و تسمیہ وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم باسم خبیر درین آیۃ است الرحمن فاسئل بہ خبیرا مر او بخبیر حضرت رسول احد است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بریکی از وجوہ کہ مذکور شد در آیۃ و از اسماء الٰہی الفتاح است و معنی آن حاکم است میان بندگان و فاتح ابواب رزق و رحمت است و کشاینده کارہای بستہ بر خلق و فاتح قلوب و بصائر ایشانست برای معرفت حق و بمعنی ناصر نیز آمدہ در قول وی سبحانہ ان تستفتحوا فقد جاءکم الفتح ای تستنصروا فقد جاءکم النصر و تسمیہ کردہ است او را خدای تعالی فاتح در حدیث اسراء کہ از ابی عالیہ و غیر وی از ابی ہریرہ آمدہ و گفت وجعلنا لک فاتحا و خاتما و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نیز برائے شکر نعمت حق گفتہ و رفع لی ذکری و جعلنی فاتحا و خاتما پس وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم حاکم و فاتح ابواب رحمت است برامت خود فاتح قلوب و بصائر ایشان است برای معرفت حق و ایمان بخدا و ناصر حق و نصرت دہندہ بدین و ایمان و از اسماء الٰہی تعالی الشکور است و معنی او عمل قلیل بجزای کثیر و بعضے گویند مثنی بر مطیع و تحقیق وصف کردہ است آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خود را بشکور و گفتہ افلا اکون عبدا شکورا یعنی معترف بنعم پروردگار عارف بقدر آن ثنا گوینده بروی و ظاہر آنست کہ توصیف وی خود را بشکور باذن و امر الٰہی ست و از اسماء وی تعالی العلیم و علام و عالم الغیوب و الشہادۃ است و وصف کردہ است نبی خود را بالعلم و مخصوص گردانیدہ است او را بخیریت و فضیلت دران و گفتہ وعلمک ما لم تکن تعلم و کان فضل اللہ علیک عظیما و گفت ویعلمکم الکتاب والحکمۃ ویعلمکم ما لم تکونوا تعلمون و از اسماء و یتعالی الاول والآخر و معنی آن سابق در وجود و باقی بعد از فناء و تحقیق این آنست کہ نیست مر او را اول و نہ آخر و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اول انبیا است در خلق و آخر ایشان است در بعث و اشارت کردہ است بآن قول حق سبحانہ واذ اخذنا من النبیین میثاقہم و منک و من نوح و ابراہیم الایۃ زیرا کہ تقدیم کرد آنحضرت را بر نوح و ابراہیم و غیرہما و نیز فرمود آنحضرت نحن الآخرون السابقون و اولیت ثابت است آنحضرت را در امور کثیر و فرمود انا اول من ینشق عنہ الارض و اول من یدخل الجنۃ و اول شافع و اول مشفع و ہو خاتم النبیین و آخر الرسل و از اسماء الٰہی القوی ذو القوۃ المتین است و معنی او قاطع

روح محمد تم خلق منه العرش والکرسی والسمار والارض وجمیع الموجودات واز اسمار الهی تعالی نوراست ومعنی او ذوالنور وخالق النور یا منور السموات والارض بالانوار ومنور قلوب العارفین بالهدایة والاسرار وآنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم هم فرمود قد جاءکم من الله نور وکتاب مبین فرمود در شان وی صلی الله علیه وآله وسلم وسراجا منیرا تسمیه کرد او را بدان از جهت وضوح امر او وبیان نبوت او وتنویر قلوب مومنان وعارفان بانچه آورد از دین واز اسمار الهی الشهید ست قال القاضی معناه العالم وقیل الشهید علی عباده وآنحضرت را نیز شاهد وشهید خوانده وما ارسلناک الا شاهدا یعنی عالم وحاضر بحال امت وتصدیق وتکذیب ونجات وهلاکت ایشان ویکون الرسول علیکم شهیدا او چنانکه در حجود ام ارسال انبیا را وشهادت امت محمد بران وشهادت وتزکیه آنحضرت امت را آمده است واز اسمار الهی الکریم است ومعنی او کثیر الخیر والفضل والعفو کذا قال القاضی ودر حدیث در اسمار الهی الکریم نیز آمده است وآنحضرت را نیز کریم خوانده است وفرمود انه لقول رسول کریم وما هو بقول شاعر قلیلا ما تومنون ولا بقول کاهن قلیلا ما تذکرون مراد محمد ست صلی الله علیه وآله وسلم نه جبرئیل بقرینه قول وی وما هو بقول شاعر ولا بقول کاهن نیز اکه وصف نمیکردند کفار جبرئیل را علیه السلام بدان پس متعین شد که مراد برسول کریم آنحضرت است نه جبرئیل واین در سورة الحاقه است ودر سورة تکویر مراد جبرئیل است وبعضی گفته اند که آنجا نیز مراد آنحضرت ست صلی الله علیه وآله وسلم از جهت صدق این صفات بروی وصواب آنست که محتمل است والله اعلم وآنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم فرمود انا اکرم ولد آدم معانی این هم صحیح است در حق وی صلی الله علیه وآله وسلم وگفته اند که چون وصف کردند یکی را بکرم وصف کردند بجمیع صفات خیر وبود آنحضرت متصف بصفات کرم ظاهرا وباطنا ذاتا وصفتا صلی الله علیه وآله وسلم واز اسمار الهی العظیم ومعنی وی جلیل الشان از هر چیز که دون او ست وگفته است در شان پیغمبر خود علیه السلام وانک لعلی خلق عظیم وواقع شده است در اول سفر از توریت برای اسمعیل وستلد عظیما لامة عظیمة پس آنحضرت عظیم ست در خلق عظیم ست وچون صفت کسی عظیم شد ذاتش نیز عظیم خواهد بود ودر باب اخلاق شریف چیزی از نیکلام گذشته است واز اسمار الهی الجبار است وجبار بمعنی مصلح وقاهر وعلی وعظیم الشان ومتکبر آید وتسمیه کرده شده است آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در زابیر داود در مزبور چهل وچهارم گفته تقلد ایها الجبار سیفک فان لموسک شریتک مقرونة بهیبتک یعنی در گردن انداز ی جبار شمشیر خود را زیرا که راز تو وشریعت تو مقرون است بهیبت تو قد سبق فی باب ذکره صلی الله علیه وآله وسلم فی الکتب السالفة ومعنی او در حق نبی صلی الله علیه وآله وسلم صادق است از جهت اصلاح امت را بهدایت وتعظیم وقهر اعدای دین او وعلو منزلت وعظم خطر وکبر شان

کلانست خوشبو نوشتہ است در وی بسرخی و سفیدی در سبزی کتابۃ بینہ واضحہ بطریق خلقت کہ ابتداع کردہ است
او را خدا تعالی در برگ سہ نظر اول لا الہ الا اللہ دوم محمد رسول اللہ سوم ان الدین عند اللہ الاسلام وصل در
مشرف گردانیدن پروردگار تعالی حبیب خود را بہ تسمیہ کردن باسمار حسنی و صفات اعلی خود گفت قاضی عیاض رحمۃ
اللہ علیہ کہ اللہ تعالی مخصوص گردانیدہ است بسیاری از انبیاء خود را صلوات اللہ و سلامہ علیہم اجمعین بکرامت
خلقت و تعالی برایشان از اسمار خود چنانکہ اسحٰق و اسمٰعیل را علیم و حلیم خواندہ و ابراہیم را حلیم گفتہ و نوح را شکور
و عیسٰی و یحیی را بر دموسٰی را کریم و قوی و یوسف را حفیظ علیہم و ایوب را صابر کہ در معنی صبور است و اسمٰعیل را بصادق
الوعد چنانکہ ناطق است بدان کتاب عزیز در مواقع ذکر ایشان و تفضیل کرد محمد صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم اجمعین بہ بسیاری
از اسمار خود و ما تحریر کردیم بہ تعلیم الہی بنحو ثلاثین اسم و امید داریم کہ زیادہ بران فتح کند و الہام نماید انتہی کلام القاضی
بدانکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم جامعست کمالات اسمار و صفاتی حضرت رب العزت را تعالی و تقدس و متخلق است
بجمیع اخلاق الٰہی عز اسمہ چنانکہ بعضے از عرفا تفصیل آنرا بیان کردہ اند و مقصود قاضی ذکر آن اسمار است کہ در
کتاب مجید و احادیث صحیح ازان مذکور شدہ چنانکہ سیاق کلام وی رحمہ اللہ ناظر است دران یکی از آنجملہ اسم حمید و معنی
او محمود است زیرا کہ حمد گفتہ است و تعالی ذات خود را در کلام قدیم بہ بث آیات و دلائل دال بر کمال وی علی الاطلاق
در انفس و آفاق و حمد گفتہ اند او را بندگان و تواند کہ حمید بمعنی حامد باشد کہ عائد است مزدات خود را و عمال طاعات را
پس و تعالی ہم حامد است و ہم محمود و تسمیہ کرد حبیب خود را بمحمد کہ بمعنی احمد و محمود است کہ ہم بمعنی حامد و ہم بمعنی محمود و
بتحقیق واقع شدہ است در زبور داؤد علیہ السلام و قد سبق بیان معنی ہذا الاسم الشریف و از آنجملہ اسمار الٰہی است الرؤف
الرحیم و تسمیہ کردہ است او را بدان در کتاب خود بالمؤمنین رؤف رحیم و این ہر دو اسم متقارب اند در معنی و بعضے گفتہ اند
کہ رأفت شدت رحمت است و گفتہ اند کہ رؤف بالمطیعین رحیم بالمذنبین و از اسمار الٰہی الحق المبین حق موجود ثابت کہ متحقق است
او را وی و مبین آنکہ آشکارا است امر الوہیت او و برہان حقانیت او بان و ابان بیک معنی می آید و بمعنی مبین عباد را
ادین و مبدار و معاد ایشان نیز جائز است و پیغمبر ما صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم نیز تسمیہ کرد بدان و فرمود یا ایہا الناس
قد جاءکم الحق من ربکم و فرمود فقد کذبوا بالحق لما جاءہم و فرمود حتی جاءکم الحق و رسول مبین و قال انا النذیر
المبین و المراد محمد و قیل القرآن و معنی حق اینجا ضد باطل است یعنی متحقق است امر صدق او و بین است امر رسالت
او بین است از خدا و بنی را کہ فرستادہ او را بان کقولہ تعالی لتبین للناس ما نزل الیہم و بعضے از اہل اشارات در قول
حق سبحانہ و ما خلقنا السموات و الارض و ما بینہما الا بالحق گفتہ اند ای بمجاز جہت حدیث جابر کہ گفت اول ما خلق اللہ

وصل در مشرف گردانیدن حبیب خود را باسمار حسنی خود

در سفلیات نیز کہ بر سنگی قدیم نوشتہ یافتند محمد تقی مصلح امین وگفتہ بر سنگی بخط عبرانی نوشتہ یافتند باسمک اللھم جاء الحق من ربک بلسان عربی مبین لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ کتبہ موسی بن عمران ذکرہ ابن طفر فی الیسر عن عم عن الزہری مشاہدہ کردہ شدہ در بعضے بلاد خراسان مولودی کہ زائیدہ شد ونوشتہ شدہ است بر پہلوی وی لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ ودر بلاد ہند گلی است کہ نوشتہ شدہ است بروی بخط سفید لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ وعلامہ ابن مرزوق ذکر کردہ است از عبد اللہ بن صوحان کہ گفت وزید بر بادی تند ومادر موجہای بحر ہند بودیم پس لنگر کردیم کشتے را در جزیرہ ودیدم در وی گلی سرخ نیز بوی خوش نسیم ونوشتہ است در وی بخط سفید لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ وگلی دیگر سفید کہ نوشتہ است بخط زرد براۃ من الرحمن الرحیم الی جنات النعیم لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ ودر تاریخ ابن العزیم از علی بن عبد اللہ ہاشمی شرقی آوردہ کہ یافتہ شد در بعضے قری ہند گل بزرگ خوشبوی سیاہ کہ نوشتہ بروی بخط سفید لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ ابو بکر صدیق عمر الفاروق گفت پس شک کردم در وی وگفتم کہ این را ساختہ اند پس قصد کردم بسوی گلی دیگر کہ ہنوز نشگفتہ ونکشادہ است وبود در درونی نیز ہمچنین خط نوشتہ ودیدم در شہر چیزی بسیار ازان واہل آن قریہ عبادت می کنند سنگہا را ونمی شناسند خدا را جل جلالہ وگفت ابو عبد اللہ بن مالک در آمدم بلاد ہند را وسیر کردم بدینہ کہ او را نیلہ بنون یا تیلہ بتا میگویند پس دیدم درختی بزرگ را کہ میوۂ او مانند بادام است واورا قشر است وچون شکستہ شود آن میوہ بیرون آید ازان ورقہ سبز نچیدہ کہ نوشتہ شدہ است بسرخی لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ واہل ہند تبرک میجویند بآن واستسقا مینمایند بدان چون قحط کردہ شود باران حکایت کردہ است این را ابو البقا بن صافی در منسک خود ودر کتاب روضۃ الریاحین یافعی نقلکردہ است از بعضے علما مثل این وگفت حدیث کردم این را ابا یعقوب صیاد گفت بودم من کہ صید میکردم بر نہر ابلہ بضم ہمزہ وموحدہ وتشدید لام پس صید کردم ماہی را کہ نوشتہ است بر پہلوی راست او لا الہ الا اللہ وبر پہلوی چپ محمد رسول اللہ چون دیدم من آنرا دفن کردم آنرا در ون آب از جہت تعظیم واحترام وبعضے مردم در شرح قصیدہ بردہ بوصیری از ابن مرزوق نقلکردہ اند کہ گفت آوردہ شد سمکہ پیش دیدہ شد در یکی از شحمہای اذن وی لا الہ الا اللہ ودر دیگری محمد رسول اللہ ونقلکردہ شد از جماعہ کہ ایشان یافتند خربزہ زرد در وی خطوط سفید است حلقہ زدہ واز جملہ خطوط نوشتہ شد بعربی در یک پہلوی وی اللہ ودر دیگری احمد رسول اللہ کہ شک نکند در وی دانا بخط وگفتہ کہ یافتہ شد در سنہ تسع وثمانمائہ دانۂ انگور کہ نوشتہ است بخط ظاہر برنگ سیاہ محمد ودر کتاب بطن مفہوم مراین ظفر مل سیاف نقلکردہ از بعضے کہ دید در خربزہ درختی بزرگ را کہ مر او را برگ

تا تمام شود مراورا کمال حمد و شہور گردد دران عرصات بصفت حامدیت و محمودیت و برانگیزد او را پروردگار او در مقام محمود چنانکہ وعدہ کردہ است بقول خود عسی ان یبعثک ربک مقاما محمودا و حمد گویند او را اولین و آخرین بفتح کردن باب شفاعت و تعلیم کند او را حق تعالی محامدی کہ ہیچکس را نکردہ و تسمیہ کردہ است وی جل و علا امت او را حامدون پس سزاوار است کہ تسمیہ کردہ شود با حمد و محمد باین تقریر ظاہر شد کہ احمد بمعنی حامد تر است اسم تفضیل برای فاعل چنانکہ غالب است در استعمال و تواند کہ بمعنی محمود تر باشد مشتق برای مفعول پس مقصود بیان محمودیت باشد ہم بحسب کمال و ہم باعتبار کثرت و بعضے گفتہ اند کہ تسمیہ باحمد متقدم ست کہ موسی علیہ السلام بدان خواندند و در کتب متقدمہ مذکور ست و تسمیہ محمد در قرآن و حق آنست کہ ہر دو نام قدیم است و لیکن عیسی و موسی علیہما السلام بجہت کثرت تعظیم احمد خواندند کہ صیغہ تفضیل است و حسان بن ثابت در مدح آنحضرت گفتہ اشعار را غر علیہ للنبوۃ خاتم ✻ من اللہ من نور یلوح و یشہد و ضم الالہ اسم النبی الی اسمہ ✻ اذ قال فی الخمس المؤذن اشہد ✻ و شق لہ من اسمہ لیجلہ ✻ فذو العرش محمود و ہذا محمد و بخاری در تاریخ صغیر از طریق علی بن زید این بیت اخیر را با ابو طالب نسبت کردہ است و در روایات آمدہ است کہ تسمیہ کرد حق تعالی او را باین اسم پیش از آفرینش بہزار سال و ابن عساکر از کعب الاحبار آوردہ کہ آدم بشیث گفت ای پسر ک من تو خلیفہ منی بعد از من اخذ کن بعد از تقوی و عروۂ وثقی و ہر گاہ ذکر کنی خدا را ذکر کن در جنب وی اسم محمد را زیرا کہ من دیدہ ام اسم او را مکتوب بر ساق عرش و حال انکہ من روح و طین بودہ ام بعد از ان طواف کردم بسموات و ندیدم دران ہیچ موضعی مگر انکہ دیدم اسم محمد را نوشتہ بران بدرستی پروردگار من ساکن گردانیدہ او را در بہشت و ندیدم در بہشت ہیچ قصری را و ہیچ غرفہ را مگر انکہ نوشتہ شدہ است اسم محمد و دیدم اسم محمد را مکتوب بر نحور حور العین و بر برگہای درخت طوبی و بر برگہای سدرۃ المنتہی و بر اطراف حجب و در دیدہای فرشتگان پس بسیار کن ای پسر ذکر محمد را و در حدیث ابی ہریرہ آمدہ کہ آنحضرت فرمود صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم چون برودہ شدم را بالای آسمان نگذشتم بہیچ آسمانی مگر انکہ یافتم نام خود را در وی نوشتہ محمد رسول اللہ و ابو بکر رضی اللہ عنہ پس من بعد و در روایت آمدہ است کہ آدم علیہ السلام نزد مصیبت خود گفت اللہم بحق محمد اغفر لی خطیئتی و در روایتی تقبل توبتی گفت او را خدای تعالی از کجا شناختی تو محمد را گفت دیدم در ہر موضعی از بہشت کہ نوشتہ شدہ است لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ و در روایتی آمدہ کہ نوشتہ شدہ است عبدی و رسولی پس دانستم کہ وی اکرم خلق ست بر تو پس توبہ کرد خدای تعالی بر وی و این ست تاویل قول وی تعالی فتلقی آدم من ربہ کلمات نزد بعضے مفسرین و در کتاب شفا از عجائب و غرائب نوشتہ کہ دلالت دارند بر ثبات اسم شریف

المتوکل والمختار ومقیم السنة والقدس وروح الحق واین است معنی الفارقلیط که در انجیل واقع شده وگفته اند که فارقلیط آنکه فرق کند میان حق وباطل واز اسماء شریف او در کتب سالفه ماذناذ ومعنی او طیب وحمطایا یعنی حامی الحرم واسم شریف او بزبان سریانی مسفح والمحنا واسم او در توریت احید ومعنی صاحب القضیب صاحب السیف واقع شده است تفسیر در انجیل یاچونی که در دست شریف او می بود خلفای عباسیه آنرا در دست داشتند وهراوت در لغت یعنی عصاست وصاحب شفا میگوید که گمان دارم والله اعلم که مراد آن عصاست که در حدیث حوض آمده است که فرمود میرانم مردم را بعصای خود برای اهل یمن یعنی برای ایشان تا پیش او بیایند مراد تاج عمامه است ونبود در زمان پیش مگر برای عرب ودر حدیث واقع شده است العمائم تیجان العرب واین اسماء است که در شفا مذکور شدند وگفت قاضی عیاض القاب وسمات آنحضرت در کتب بسیار است از انچه ذکر کردیم ما تقنع وکفاتیست انشاء الله تعالی وکنیت مشهورهٔ آنحضرت ابو القاسم است ودر روایت ست از انس رضی الله عنه که چون زائیده شد برای آنحضرت ابراهیم آمد جبرئیل علیه السلام وگفت السلام علیک یا ابا ابراهیم انتهی وبعضی ابو الارامل وابو المومنین نیز گفته اند ونیز اگر ابو الیتامی نیز گویند گنجائش دارد چنانکه در شعر ابو طالب آمده اللهم انا نتشفع عصمة للارامل وصاحب مواهب لدنیه گفته که اسماء شریف آنحضرت در قرآن بسیار آمده وشمار کرده اند آنرا بعضی ورسانیده اند بعدد مخصوص پس بعضی صد ونود ونه رسانیده موافق اسماء الهی واین وجیه در کتاب مستوفی گفته که اگر تفحص کرده شود جمله آن از کتب متقدمه وقرآن وحدیث میرسد به سیصد ودیده ام در کتاب احکام قرآن قاضی ابو بکر بن العربی را که گفت بعضی صوفیه گفته اند مر خداوند تعالی وتقدس را هزار نام است ومر پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم نیز هزار نام است ومراد اوصاف است از هر وصفی اسمی مشتق است بعضی مختص است بوی وغالب است بروی صلی الله علیه وآله وسلم نیز هزار نام است وبعضی مشترک وچون از هر وصفی از اوصاف دنیا اسمی بگیرند میرسد اوصاف او باین عدد وبلکه بیشتر

وصل صاحب مواهب عد کرده بگذ اسمای شریف وی صلی الله علیه وآله وسلم زیاده بر چهار صد وذکر کرده است آنها مرتب بر حروف معجم چنانکه بیاید واعظم واشهر اسماء آنحضرت احمد ومحمد است که بمنزلهٔ اسم ذات اند ودیگر اسماء صفات واین هر دو اسم در حقیقت یک اسم است مشتق از حمد مفید معنی مبالغه اول باعتبار کیفیت دوم باعتبار کمیت پس وی محمد گوینده است مر خدا را بافضل محامد وحمد گفته شده بروی بکثرت محامد در دنیا وآخرت واحمد الحامدین واحمد المحمودین وافضل من حمد وبا اوست لواء الحمد در قیامت

وصل
اعظم و اشهر اسماء

کردہ است آنرا اسلمی از واسطے واز جعفر بن محمد و در بعضے احادیث عشرہ آمدہ خمسہ کہ در حدیث اول گذشت
و دیگر فرمود انا رسول الرحمۃ و رسول الراحۃ و رسول الملاحم جمع ملحمہ بمعنی حرب باشدت حرب و جہاد کہ آنحضرت
در راہ خدا کرد ہیچکس نکرد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وانا المقفی بکسر فا و فتح آن از قفا بمعنی عاقب و بعضے بفتح
فا و از قفاوت بمعنی کرم و لطف داشتہ و قفی کریم لطیف را گویند مقتفی بزیادۃ ما بعد از قاف نیز آمدہ انا القیم
بتحتانیہ مشددہ بمعنے جامع کامل و صاحب شفا گفتہ کہ گمان آنست کہ اسم قثم است بضم قاف و فتح مثلثہ و گفتہ است
کہ حربی روایت کردہ است کہ آنحضرت فرمود آمد مرا فرشتہ و گفت انت قثم ای مجتمع و گفت القثوم الرجل الجامع
للخیر و این اسمی است کہ آن در اہل بیت وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم معلوم است و لیکن قیم ہم نزدیک باینمعنے است
و در کتب انبیا آمدہ است کہ داؤد علیہ السلام فرمود خداوندا برانگیز برای ما محمد مقیم سنت پس قیم باین معنی میتواند بود
و نبی الملحمۃ و نبی المرحمۃ و الراحۃ و الرحمۃ الرحمۃ و الراحۃ نیز آمدہ قال اللہ تعالی وما ارسلناک الا رحمۃ للعالمین و فرمود
بالمومنین رؤف رحیم و در صفت امت او واقع شدہ امۃ مرحومۃ و فرمود وی تعالی در شان ایشان و تواصوا
بالصبر و تواصوا بالمرحمۃ ای یرحم بعضہم بعضا و فرمود آنحضرت ان اللہ یحب من عبادہ الرحماء فرمود الراحمون
یرحمہم الرحمن و ارحموا من فی الارض یرحمکم من فی السماء پس رحمت را نسبت خاص است بآنحضرت و امت او و نبی
التوبہ نیز واقع شدہ کہ خلقی کثیر بر دست وی توبہ کرد و ببرکت او توبہ کرد حق سبحانہ بر امت و بر آدم صفی صلوات اللہ
وسلامہ علیہم اجمعین و گفتہ اند کہ مراد بکلمات کہ تلقی کرد آدم از پروردگار خود و سبب قبول توبہ او این شد کہ الٰہی بحرمت
محمد و آلہ و بتحقیق آمدہ است از القاب و اسماء او در قرآن مجید نور و سراج منیر و منذر و نذیر و مبشر و بشیر و شاہد و
شہید و الحق المبین و خاتم النبیین و الامین و العزیز و الحریص و الرؤف الرحیم و قدم صدق قولہ و بشر الذین
امنوا ان لہم قدم صدق عند ربہم و رحمۃ للعالمین و نعمۃ اللہ و العروۃ الوثقی و الصراط المستقیم و طہ و یٰسین
و النجم الثاقب و الکریم و النبی الامی و الحق و البرہان مر آنحضرت را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اوصاف کثیرہ و سمات
جلیلہ است و در کتب متقدمہ و در احادیث چنانچہ مصطفی و مجتبی و ابو القاسم و الشفیع و المتقی و المصلح
و الطاہر و المہیمن و الصادق و المصدوق و الہادی و سید ولد آدم و سید المرسلین و امام المتقین و رسول رب العالمین
و قائد الغر المحجلین و حبیب و خلیل الرحمن و صاحب الحوض المورود و صاحب الشفاعۃ و صاحب المقام المحمود
و صاحب الوسیلۃ و الفضیلۃ و الدرجۃ الرفیعۃ و صاحب التاج و المعراج و اللواء و القضیب و البراق و الناقۃ
و النجیب و صاحب الحجۃ و السلطان و الخاتم و العلامۃ و صاحب البراۃ و المغلین و از اسمای شریف او در کتب متقدمہ

اسمار شریف آنحضرت در قرآن شریف

وآتش پرستان ویهود ونصاری وصابئین ودهریه که نمی شناختند پروردگار را تعالی وتقدس وقائل نبودند
بمبدا ومعاد وفلاسفه که نمی شناختند انبیا را وقائل نبودند بایشان واعتقاد واقرار نداشتند بدین ایشان پس
محو کرد خدای تعالی آنرا برسول خود تا ظاهر وغالب گرداند دین او را بر جمیع ادیان ورسید دین او آنجا که رسید شب
وروز وشائع وشارق شد در آفاق مثل آفتاب حتی در هندوستان وترکستان که هرگز دین اسلام آنجا نرسیده بود
اگرچه در مدت حیات بگنجایش اوقات در عرب که قریب ترین دیار ومولد ومبعث آن سید ابرار بود اظهار
آن نمود ولیکن قواعد وقوانین اکمال واتمام دین واوامر احکام شرع متین خود تمهید وتاسیس نمود که بعد از وی
اصحاب واتباع وی در اکناف وآفاق عالم رسانیدند وروز بروز ترقی وتزاید است واگر محو کفر از سینه مومنان وانها
که گرویدند بوی ودر ربقه اطاعت وانقیاد در آمدند مراد دارند در اطلاق این اسم کافی است وموافق است با معنی
انچه قاضی عباس تفسیر این را در حدیث نقل کرده که ماحی آنکه محو کرده شد بوی سیات کسیکه اتباع کرد او را غایت
آنکه اسم مخصوص نباشد بحضرت وی مگر باعتبار غلبه وی وکمال وتمام آن والله اعلم وقوله وانا الحاشر الذی
یحشر الناس علی قدمی ونام من حاشر است که برانگیخته میشوند وگرد آورده میشوند مردم بر قدم من ظاهر معنی این
عبارت آنست که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پیشتر از همه مبعوث ومحشور گردد ومردم همه بر قدم وی یعنی بعد
از وی ودر نظر وی وپیش وی مبعوث ومحشور شوند چنانکه در حدیث آمده است که هو اول من تنشق الارض پس
حشر کرده میشوند مردم بر اثر وی وپناه می آرند بسوی وی در حشرگاه وگفته اند که معنی آنست که حشر کرده میشوند
مردم بر زمان من وعهد من ورسالت من یعنی بعد از من پیغمبری نیست تا در زمان وی وعهد وی محشور شوند پس مضمون
آن راجع باشد بسوی وی خاتم النبیین کذا قال القاضی ودر مواهب گفته که مقدم باشد بر مردم وایشان پس
رو یا ایشان قدام وی وگرد وی باشند یعنی جمع شوند بسوی او ودر قیامت واین مبنی بر آنست که حشر مغایر بعث نیست
بعث بر انگیختن از قبور وحشر گرد آوردن وپراگنده کردن عرصات قوله وانا العاقب عاقب پس آینده یعنی خاتم الانبیاء واگر
رجوع حاشر به بعضی وجوه بمعنی خاتم انبیا است ولیکن لفظ عاقب بهمین معنی است وخاتم مستلزم اینمعنی است ومعنی قول
وی لی خمسة اسماء آنست که این اسماء موجود اند در کتب مقدمه مذکور نزد علماء امم سابقه بعضی گفته اند که لفظ خمسه از لفظ
راوی است واز لفظ رسول نیست صلی الله علیه وآله وسلم وصواب آنست که لفظ حدیث است وشاید که اعلام باسماء وی
بآن تدریج باشد ودر بعضی احادیث شش آمده این پنج وخاتم وروایت کرده است نقاش که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله
وسلم مرا در قرآن هفت اسم است محمد واحمد ویس وطه والمدثر والمزمل ودر تفسیر طه گفته اند یاطاهر یاهادی ودر یس یا سید حکایت

وسلم از اعاظم کرامات و مجامع فضائل کمالات اسمار شریف اوست که بنی از محامد اخلاق و محاسن افعال و جامع
جمال و جلال اند بدانکه حق جل و علا تسمیه کرده است حبیب خود را صلی الله علیه وآله وسلم در قرآن عظیم
و غیر وی از کتب سماویه و بر زبان انبیا و رسل علیهم السلام باسمار کثیره و کثرت اسمار دلالت میکند بر شرف
مسمی که اشتقاق اسمار از صفات و افعال است و هر اسمی مشتق از صفتی و فعلی است و اشهر و اعظم اسمار شریف
محمد ست بر مثال اسم الله که اسم ذات است و باقی اسمار صفاتند که محمول اند بروی و تسمیه وی سبحانه او را باین
اسم عظیم بر زبان جد شریف اوست عبد المطلب که او را شیبة الحمد گویند و گفتند عبد المطلب را چرا تسمیه کردی پسر
خود را بمحمد و حال آنکه نبود از پدران تو و قوم تو هیچکس را باین نام گفت از جهت آنکه امید میدارم که حمد گویند و ستایش
کنند او را اهل عالم همه و آورده اند که عبد المطلب در خواب دیده بود که گویا از پشت وی سلسله از فضه بیرون آمده
که یکطرف او در آسمان است و طرف دیگر در مشرق و دیگر در مغرب و بعد ازان گویا آن سلسله درختی شده است
که بر هر برگ او از نوری ست و اهل مشرق و مغرب متعلق اند بدان معبران آن وقت تعبیر کردند آنرا بمولودی که از
صلب وی بر آید و متابعت کنند او را اهل مشرق و مغرب محمد گویند او را اهل آسمان و ارض از جهت او را احمد نام
کردیا انچه حدیث کرد عبد المطلب او الده آنحضرت آمنه که گفته شد او را یعنی در منام که تو بار دار کرده شده پسر
این است و چون نهی و بزائی او را نام کن محمد و گفته اند که از اعلام نبوت آنحضرت است که نام کرده نشد پیش
از وی هیچ یکی از وی بمحمد از جهت حفظ و صیانت حق تعالی این نام معظم را بروی و رفع وقوع اشتراک و اشتباه
دران ولیکن چون قریب شد زمان خروج و ظهور آنحضرت علیه السلام و بشارت دادند اهل کتاب بقرب زمان
وی و خبر دادند بنام شریف وی صلی الله علیه وآله وسلم نام نهادند قومی پسران خود را بدان امید که وی
باشد والله اعلم حیث یجعل رسالته ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء و در حدیث شیخین از جبیر بن مطعم آمده که آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم فرمود ان لی خمسة اسمار انا محمد وانا احمد وانا الماحی الذی یمحو الله بی الکفر وانا الحاشر
الذی یحشر الناس علی قدمی وانا العاقب فرمود بدرستی مرا پنج نام است من محمدام و من احمدام و من ماحی ام که محو
میکند خدا تعالی بمن کفر را یعنی که مکه و بلاد عرب را از انچه پسندیده شد از زمین و نموده شد با آنحضرت و وعده کرده شد
او را بر سد ملک امت وی آنرا چنانکه در حدیث آمده است و بعضے گفته اند که محو عام است بمعنی ظهور و غلبه چنانکه
گذشته است و وی سبحانه لیظهره علی الدین کله و در حقیقت محو کرده نشد کفر بهیچ یکی از انبیا علیهم السلام انچه محو کرده شد
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که مبعوث شد در حال که اهل زمین همه کفار بودند از بت پرستان و کواکب پرستان

خواب دیدن عبد المطلب

برداشتند دستهای گیاه را و گذشتند بر همین حال بعد از ان قدوم آوردند عظیم و کثیر از مردم ایشان نیز چون
مشرف شدند تکبیر بر آوردند و گفتند این بهترین منازل است یعنی خوش کردند آنجا را مقام و منزل ساختند
پس میل کردند و گشتند در چراگاه چپ و راست پس هنگامی که دیدم من این را لازم گرفتم راه را و نه ایستادم آنجا
و تا آمدم نهایة چراگاه را پس ناگاه من با توام یا رسول الله بر منبری که هفت درجه دارد و تو در اعلاء درجه آنی و
بر دست راست تو مردی بلند بینی گندم گون چون سخن میکند بلند میگردد نزدیک است که بالا رود از مردان در درازی
و بر دست چپ تو مردی میانه قد فربه پر گوشت سرخ خالهای بسیار بر رو چون تکلم می کند گوش میدارند بسخن وی
بجهت اکرام و بزرگ داشتن او را و در پیش منبر پیری است بزرگ گویا شما اقتدا میکنید بوی و اتباع میکنید او را
و در پیش او ناقه ایست لاغر کلان سال گویا که تو می انگیزی و بر میخیزانی یا رسول الله گفت حاکی این رویا که ابن
رمل است چون شنید آنحضرت برگشت رنگ روی وی صلی الله علیه و آله و سلم ساعتی پستر کشاده شد اینحال
گویا وحی شد که در انوقت آنحضرت را حال پیش آمد پستر کشاده میشد پس شروع کرد در تعبیر اینخواب و فرمود اما آنچه دیدی
از راه فراخ نرم پس آن راه راست است که نموده ام بشما و شما بر آیند و اما چراگاهی که دیدی تو آنرا دنیا و نضارت
و غضارت عیش اوست که بخشیده ایم ما با و نخواسته است وی ما را و نخواسته ایم ما او را و اما گله ثانیه و ثالثه و خواند
آنحضرت فانا لله و انا الیه راجعون کلمه ایست که نزد اصابت مصیبت میخوانند مقصود افتادن آنجماعة است در
مزاج شهوات دنیا و افراط و تفریط و استمتاع و انتفاع بمتاع حیات دنیا چنانکه ملوک و امرای امت کردند اما تو این
رمل بر طریقه مصالحه خواهی بود و همیشه خواهی بود تا آنکه ملاقات میکنی بمن چنانکه گفته من با توام یا رسول الله
و اما منبر هفت پایه که دیدی آن دنیا است که عمر وی هفت هزار سال است و من در الف آخرم که پایه اعلاست
اما مرد دراز گندم گون که دیدی آن موسی است علیه السلام تکریم میکنم او را بفضل کلام کردن خدا عز و جل
با وی بیواسطه اما مرد میانه بالای پر گوشت سرخ روی عیسی است علیه السلام تکریم می کنم او را بزیادة مرتبه او نزد خدا
و اما پیری که دیدی که ما اقتدا میکنیم بوی آن ابراهیم است صلوات الله و سلامه علیهم اجمعین و ما ناقه لاغر کلان
سال که دیدی می انگیزم من او را قیامت است که بر من و بر امت من قائم میشود و نیست هیچ نبی بعد از من و نیست
هیچ امت بعد از امت من گفت سوال نکرد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بعد ازین قصه هیچ یکی را از رویای
وی مگر آنکه می آورد مردی رویا را پیش خود پس تحدیث میکرد برویا او را رواه ابن قتیبة و الطبرانی و البیهقی
فی الدلائل و سند وی ضعیف است والله اعلم باب هفتم در اسماء شریف آنحضرت صلی الله علیه و آله

گذاشتند

فی حدیث بن رمل الدنیا و غضارة عیشها ای طیبها و لذتها نهایة

باب هفتم در اسماء شریف آنحضرت

ترسید که متواتر و متوالی گردد چیزی که امنع است در کشف از ان و مر خدا را در ستر احوال خلق حکمت بالغه و مشیت
نافذ است کذا فی المواهب یعنی انچه تو دیدی از تفاوت مراتب اگرچه حق است اما کشاده شدن این راه خوب نیست
که بکشف اشاعت میکند و اگرچه آنحضرت تفضیل و ترجیح بعضے صحابه بر بعضے خصوصاً ابوبکر رض و عمر کرده و لیکن ظاهرا
غرض رای دخل در خلافت ایشان و ترجیح و تنقیص آن بوده و لهذا در مشکات در آخر حدیث آورده که فرمود
آنحضرت علیه السلام خلافة نبوة ثم یوتی احد الملک من یشاء و در شرح نوشته که آنحضرت از برداشتن میزان این فهمید
که خلافت صرف که شوب نیست در وی از طلب ملک و خلاف و نزاع منتهی و منقضی میشود بانقضاء خلافت عمر رض و انتهای
مرجوحیت تا عثمان دلالت میکند بر حصول منازعت در خلافت وی و بر انکه در زمن علی مشوبست بملک و با وجود آن
خلافت تا زمان او هست و اما بعد از عثمان رض و علی رض خود ملک عضوض است و بعد از وی خلافت نبود کذا قال فی مجمع البحار
والله اعلم و بعضے گفته اند که وجه مسارت و کراهت آن بود والله اعلم که برداشتن میزان دلالت دارد بر انحطاط رتبه
امر دین در زمان قائم بدان بعد از عمر رضی الله عنه زیرا که رعایت بموازنت در اشیای متقاربه میباشد و چون متباعد
گردد موازنت نباشد اینچنین گفته اند شراح حدیث والله اعلم و از ابن قتیبه نقل کرده اند که سبب ترک سوال از رویا حدیث
ابن رمل است که گفت بود رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم چون میگذارد نماز صبح را میفرمود و حال آنکه دو تا کننده است
هر دو پای خود را سبحان الله و بحمده و استغفر الله ان الله کان توابا هفتاد بار و میفرمود هفتاد برابر است و مجزی
است بهفتصد بار خیر نیست مر کسی را که باشد گناهان وی در یکروزی بیشتر از هفتصد بعد از ان میکرد روی مبارک
خود را بجانب مردم و میفرمود آیا دیده است هیچ یکی از شما چیزی را از رویا گفت ابن رمل پس گفتم یکروزی من دیده ام
یا رسول الله فرمود خیر تلقاه و شر توقاه و خیر لنا و شر علی اعدائنا والحمد لله رب العالمین بخوان قصه رویائی خود را
گفت دیدم تمامه مردم را بر راه فراخ نرم میروند جاده یعنی شاه راه پس در اثنای آنکه ایشان بر جاده میروند مشرف
گردانیدان راه ایشانرا بر چراگاه عظیم که ندیده است هیچ چشمے مانند آن چراگاه و میدرخشد آن چراگاه درخشیدنی
و میچکد تری وی یعنی چنان تر و تازه است گویا آب می چکد از وی و دران چراگاه گونه گونه گیاه است و گویا من
ملتبس و ملاقی ام بگله شرعله که اوست و اهل آن که نخست در آمده در وی هنگامی که مشرف و مطلع شده اند اهل گله
بران چراگاه تکبیر بر آورده اند یعنی تعجب نموده اند از حسن و نضارت آن پستر سر داده اند رواحل خود را در راه و کم
نکرده اند راه را چپ و راست بعد از ان آمدند گله دوم و اینها پیشتر از نخست چند چندان ایشان و مشرف شدند
بر چراگاه تکبیر بر آوردند پستر سر دادند رواحل خود را در راه پس بعضے از ایشان چرانیدند و بعضے رفتند و

رفتم بادی ناگاه راهی پیش آمد بجانب شمال وخواستم بروم بآن راه پس گفته شد مرو باین راه که این راه اصحاب
الشمال است وتو از اهل آن نیستے پس راهی پیش آمد از جانب یمین پس گفت بگیر این راه و پیش آمد مرا کوهی و
گفت برآ بر این کوه پس خواستم که برآیم و هر بار که قصد کردم برآمدن را پایان افتادم و نتوانستم برآمد وچون عرض
کردم این خواب را بحضرت صلی الله علیه وآله وسلم فرمود که منهج محشر است و اما جبل پس آن منزل شهداست نمی بالی
تو آنرا و گفته اند که این از اعلام نبوت آنحضرت ست صلی الله علیه وآله وسلم زیرا که عبدالله بن سلام شهید نمرده است و بر
فراش خود مرده در اول امارت معویه بمدینه گفت صاحب مواهب لدنیه این طرفی است از تعبیرات آنحضرت صلی الله علیه وآله
وسلم و انموذجی است والا از انچه منقول است از لطائف تعبیر و غرائب تاویل مجلدات حصر آن نتواند کرد وچون تامل
کنی بدانی که هرگز امتی که داده شده است آنرا یکی از افراد امت در علم با عمل همه از آثار معجزات پیغمبر است صلی الله علیه وآله وسلم
و برکات تصدیق و از ثمرات اهتدا بهدی و طریق اوست و پر شده است زمین بآن از روی صدق و صواب و عجب و عجاب و
بحر عباب و اگر استحضار کنی انچه داده شده است بامام محمد بن سیرین از لطائف تعبیر انچه شائع و ذائع است و پر شده است
بآن اسماع حکم میکنی بانچه داده شده است آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم از علوم و معارف احاطه نمیتواند کرد بآن
عبارات و نمیرسد بحقیقه و کنه آن اشارات وچون این ابن سیرین که یکی از این امت است نقل کرده شده است از وی در فن
تعبیر از انچه خارج از حد و عداست پس از آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم چه خواهد بود زاد الله فضلا و شرفا و مد دا و افاض
علینا سحائب علومه و معارفه و تعطف علینا بعواطفه

وصل روایه کرده است بخاری و ترمذی از سمره بن جندب که گفت
بود رسول خدا صلے الله علیه وآله وسلم که بسیار میگفت مر اصحاب خود را آیا دیده است هیچ یکی از شما خوابی پس عرض میکرد هر که دیده
بود وی از ایشان خوابی و تعبیر میکرد آنرا آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم بعد ازان ترک کرد سوال کردن را اگر خود کسی
خوابی آوردی تعبیر کردی حکمت در سوال کردن و پرسیدن سابقا معلوم شد و اختلاف کرده اند اهل نقل در سبب ترک
کردن آنحضرت سوال را از دو بعضے حدیث ابی بکره است که نزد ترمذی و ابو داؤد است که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم گفت
روزی است که دیده است از شما رویا پس گفت مردی من دیده ام یا رسول الله گویا فرود آمده است از آسمان سیزانی پس وزن کرده شده
تو و ابو بکر پس راجح آمده تو و وزن کرده شده است ابو بکر و عمر پس راجح آمده است ابو بکر و وزن کرده شده عمر و عثمان پس راجح
آمد عمر پس برداشته شد میزان پس آمد انیخواب و اندوهگین گردانید آنحضرت را و دیدم ما کراهت در روی مبارک وی انتهی

عم گفت آنحضرت

پس بعد ازین پرسیدی صلی الله علیه وآله وسلم هیچ کس را از رویا و گفته اند که سبب کراهت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم
انیخواب را ایثار و اختیار اولست ستر عواقب و اخفار مراتب و هرگاه که بود این رویا کاشف منازل و مراتب و مبین فضل بعضے بر بعضے

مواهب پس نظر باید کرد باین تعبیر رویا زاره از مشکات نبوت محشو بحلاوت حق مکسو بطار صدق محلو بانوار وحی
واز ین عبارت ظاهر میشود که تعبیرات آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بمجرد اخذ مناسبت ومشابهت وظن وتخمین
نیست واگر ازین راه بهم باشد احتمال تخلف وخلاف واقع ندارد چنانکه گذشت اگر گفته شود که سوارین را درین
تعبیر راجع بشارت ساختند وفرمودند تعبیرش آنست که ملکی عرب عاید بزینت وبهجت خواهد بود وسابقا گذشت
که دید آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم سوار ها را در دست خود گران ومکروه آمد بروی جوابش آنکه نعمان بن المنذر پادشاه
عرب بود از جانب اکاسره وایشان سوار می پوشانیدند ملوک را وتجلی می ساختند بجلی وسوار لباس نعمان بود منکر
ومکروه نبود در حق او وموضوع نبود در غیر موضع عرفا واما آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نهی کرده است لباس ذهب
برای احاد امت پس جای آن بود که اندوهگین سازد او را که از لباس وی نبود پس استدلال کرد بآن بر امری
موضوع در غیر موضع ولیکن محمود شد عاقبت برفتن وبریدن آن واز قیس بن عباد بضم عین وتخفیف موحده در صحیحین
آمده که نشسته بودم من در مسجد مدینه در حلقه که در وی سعد بن ابی وقاص وعبد الله بن عمر بود رضی الله عنهم پس
گذشت عبد الله بن سلام ودر روایتی در آمد مردی که بر روی وی اثر خشوع بود پس گفتند جماعه که نشسته بودند این
مردی است از اهل جنة پس گذارد دو رکعت نماز وسبک گذارد وبرآمد ورفتم من در پی وی وگفتم بوی که هنگامیکه در
آمدی در مسجد گفتند این جماعه که این مردی ست از اهل جنة گفت نمی باید کسے را بگوید چیزی که علم ندارد بآن ودر روایتے
نے باید مر ایشانرا که بگویند چیزی که نیست مر ایشان را بدان علم ودرین سخن تواضع است از وی رضی الله عنه وترس
از عجب وترس آنکه مشار الیه باصابع نکرد ویعنی نمیدانم که ایشانرا از کجا علم حاصل شد با نمیدانم چیزی که هست این ست
که من خوابی دیده بودم در عهد رسول خدا صلے الله علیه وآله وسلم که گویا مرغزاری است سبز در غایت فراخی وسبزی
در وی ستونی از آهن بلند که اسفل وی در زمین است واعلای وی در آسمان ودر اعلای آن عروه ایست وعروه
دسته کوزه ودلو ومانند آن استعاره میکنند او را مر چیزی که محکم بگیرد آنرا میگوید پس گفته شد مرا بالا بر آ گفتم نمیتوانم
وطاقت ندارم که برآیم پس برآمد مراخدمتگاری وبرداشت جامهای مرا از پس من پس برآمدم بالای عمود وگرفتم
عروه را وگفته شد محکم بگیر آن عروه را پس بیدار شدم وحال آنکه عروه در دست من بود پس عرض کردم این خواب را
بر پیغمبر خدا صلے الله علیه وآله وسلم فرمود این روضه اسلام است وآن عمود عمود اسلام وآن عروه عروه وثقی ومی میرم
تو در حال آنکه مستمسک بعروه وثقی واین قول آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم تلمیح ست بقول حق سبحانه فمن یکفر بالطاغوت
ویؤمن بالله فقد استمسک بالعروة الوثقی ودر روایة دیگر آمده که پیش آمد مرا مردی وگفت بر خیز وگرفت دست مرا پس

پس برداشتم سر خود را ناگاه می بینم مانند ابر و در روایتی مانند ابر سفید که می بارد گفتند آن منزل تست گفتم بگذارید مرا تا درآیم منزل خود را گفتند هنوز باقی ست مر ترا عمر که تمام نکرده است آنرا و چون تمام بیکنی عمر را می آئی منزل خود را رواه البخاری و در حدیث زیادتی است که در روایت دیگر از بخاری آمده است و هر دو روایت در مشکات مذکور اند و از غرائب آنچه روایت کرده شده است از تعبیرات آنست که زراره عمر ابن نخعی قدوم آورد بر رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم در وفد نخع پس گفت یا رسول الله من در خواب دیده ام که می آمدم خوابی می بینم که مادہ خری که گذاشته ام اورا در قبیله زائیده است بزغاله را که دو رنگ است سپید و سیاه پس فرمود آنحضرت آیا هست ترا واهی که گذاشته اورا در خانه که حامله شده باشد گفت نعم واهی هست مرا در خانه که گمان دارم که حامله شده باشد فرمود آنحضرت تحقیق زاینده است آن واه غلامی را که پسر تست گفت زراره پس سبب چیست که سفید و سیاه زائیده فرمود نزدیک شو از من پس نزدیک آمدم فرمود آیا هست بتو برصی که می پوشی از مردم گفت نعم سوگند بخدای که فرستاده است ترا بحق ندیده است آن برص را از من هیچ مخلوقی و ندانسته است آنرا فرمود این سفیدی و سیاهی در بدن آن بچه این است که اثر برص تو در وی ظهور نموده است باز گفت زراره و دیدم نعمان بن المنذر را در خواب و این نعمان بن المنذر یکی از ملوک عرب بود در زمان کسری که بروی دو گوشوار است و دو بازوبند و دو سوار که زیورهای زنان است فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم آن ملک عرب است که باز میگردد بحال خود در زینت و بهجت و پوشش و هیئت نیک گفت زراره و دیدم گنده سر پر از دو موی که سفیدی موی وی بسیاهی در آمیخته است بیرون می آید از زمین فرمود این تعبیه دنیاست و گفت دیدم آتشی را که بیرون آمده است از زمین پس حائل شده است میان من و پسر من که اورا عمرو میگویند و دیدم آن آتش را که میگوید نطی نطی و نطی زبانه آتش نام دوزخ است و میگوید بنیاد نابینا مینخورم من شمارا و اهل شمارا و مال شمارا فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم آن بنده ایست که می باشد آخر زمان گفت زراره چیست آن فتنه و کدام است یا رسول الله فرمود فتک میکند مردم را با امام ایشان و فتک ناگاه گرفتن و ناگاه کشتن و فاتک دلیر را نیز گویند پستر اختلاف و اشتباک میکنند همچو اشتباک اطباق راس یعنی اشتباهای که بهم مشتبک اند در یکدیگر درآمده اند کنایه از هرج و مرج و در یکدیگر افتادن ست و در هم آورد آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم انگشتان خود را و فرمود یحسب المسی انه محسن یعنی گمان می برد در آن فتنه بدکار که وی نیکوکار است یعنی اشتباه میشود که کارهای بد میکنند و نیک می پندارند و دم المومن عند المومن احلی من شهد الا ربعنی در آن وقت خون مسلمان نزد مسلمان شیرین تر باشد از نوشیدن آب مراد کثرت تقاتل و تعادی ست گفت صاحب

روان شویم یعنی مپرس دیگر چیزها هم دیدنی است پس روان شدیم تا آمدیم بر مردی که بر پهلو خفته است و مردی دیگر ایستاده است بروی سنگ در دست که می شکند باین سنگ سر او را پس چون میزند او را می غلطد سنگ پس میرود این مرد بسوی سنگ تا بگیرد آنرا و چون باز می آید می بیند سر او را که بهم آمده است و به شده و بحال خود آمده است باز می شکند سر او را گفتم این چیست گفتند روان شو پس روان شدیم تا آمدیم بسوی سوراخی مانند تنور که اعلای وی تنگ است و اسفل او فراخ و در ان مردان و زنان اند برهنه زیر روی آتش افروزاست و چون مشتعل میگردد آتش بالا میرود نداهل وی تا نزدیک است که بیرون افتند و چون فرو می رود آتش بر میگردند در تنور پس گفتم این چیست گفتند روان شو پس روان شدیم تا آمدیم به نهری که از خون است در وی مردی است ایستاده در میان نهر و بر کنار نهر مردی است که پیش وی سنگها ست پس روی می آرد بسوی کرانه مردی که در نهر است و چون میخواهد که بیرون آید می اندازد آن مرد که بر کرانه نهر ایستاده سنگ را در دهن وی پس باز میگرداند او را بمانجا که بود و همچنین هر بار که قصد میکند می اندازد در دهن وی سنگی و برمیگردد چنانکه بود پس گفتم من این چیست گفتند روان شو روان شدیم تا رسیدیم بسوی مرغزاری سبز که در وی درختی است بزرگ و در بیخ آن درخت پیری است و کودکانند و ناگاه مردی است نزدیک بدرخت در پیش او آتشی است که می افروزد آنرا پس بر دند مرا آن دو مرد بالای آن درخت پس در آوردند مرا بسرای راکه میان درخت است که هرگز ندیده ام بهتر از ان سرای در وی مردانند پیرانند و جوانانند و زنانند و کودکان پستر بیرون آوردند مرا از ان سرای و بالاتر بردند و در آوردند در سرای بهتر و افزون تر در حسن از اول در وی نیز مردانند پیران و جوانان پس گفتم من مرآن دو مرد را به تحقیق بسیار گردانیدند مرا امشب اکنون خبر دهید مرا از انچه دیدم من گفتند نعم خبر دهیم اما مردی که دیدی تو اورا که پاره کرده میشود کلاوی پس وی دروغگوی است که سخنان دروغ میگفت و نقل کرده میشد از وی تا میرسید بدآفاق عالم را پس کرده میشود بوی انچه دیدی تا روز قیامت و آنمردی که دیدی شکسته میشود سر وی مردیست که تعلیم کرد او را خدا یتعالی قرآنرا پس خواب کرد از قرآن در شب و نخواند قرآن را و بر نخاست برای نماز شب و خواندن قرآن و عمل نکرد در روز بقرآن کرده میشود بوی انچه دیدی تو تا روز قیامت و آنهارا که دیدی تو که در تنور اند آنها زانیانند و آنهارا که دیدی در نهر رباخوارانند و پیری که دیدی تو او را در بیخ درخت ابراهیم علیه السلام است و کودکان که در گرد او بودند اولاد مردم اند و آنکه می افروزد آتش را مالک است خازن آتش و سرای نخستین که در آمدی تو سرای عامه مسلمانان است اما این سرای سرای شهداء است و من جبرئیل و این میکائیل ست پس بردار سر خود را پس

روایات مذکور است نقصی و اثبات ذنبی بلکه این کلمه ایست که در مقام تحسین و ادای شکر میگویند و از انجمله آنست
که روایة کرده است مسلم از انس و گفت شنیدم رسول خدا را صلی الله علیه و آله و سلم میفرمود دیدم امشب در خواب
که خانه عقبه بن رافع که صحابی است رضی الله عنه ابن خاله عمرو بن العاص یک طبق رطب ابن طاب پیش یاران
آوردند و رطب ابن طاب نوعی از رطب مدینه منوره است و ابن طاب شخصی بود که این نوع از رطب بوی منسوبست
که پیدا کرده و نشانده بود آنرا یا خوش میداشت خوردن آنرا رطب ابن طاب و تمر ابن طاب میگویند بامداد تعبیر فرمود
که عاقبت خیر ایشان راست در دنیا و آخرت این معنی را از عقبه گرفت و در جامع الاصول از حدیث مسلم آورده
که رفعت و عافیت ایشان راست و رفعت را از ابن رافع گرفت و دینی که اختیار کرده است مر ایشانرا خدا تعالی
شیرین و خوش آمد ایشانرا این را از لفظ رطب بن طاب گرفت اینها جمله از منامات است که آنحضرت صلی الله علیه
و آله و سلم خود دیده و تعبیر نموده است ولیکن پوشیده نماند که تعبیرات آنحضرت نه بمجرد استنباط مناسباتی است
که ذکر کرده اند و نه چنانکه اهل تعبیر بمناسباتی که ایشانرا روی دهد اعتبار نمایند بلکه همه بوحی و الهامند و اگر برعایت
مناسبات هم باشد دور نیست چنانکه درین حدیث رویت رطب ابن طاب معانی از اسماء گرفته تعبیر فرمودند و
عادت شریف بود که از اسماء و معانی اخذ کرده تفاول مینمودند چنانکه در حدیث بریده اسلمی که در طریق مدینه در هجرت
پیش آمد که پرسیدم نام تو چیست گفت بریده فرمودند برو امر تا باز پرسید نسبت تو چیست گفت اسلمی فرمود سلم امرنا
باز پرسید کدام اسلمی گفت از بنی سهم فرمود اصبت سهمک و غیر آن و لهذا تعبیر کرد سیف را به مومنین و حال
آنکه سیف را تعبیرات دیگر است نزد معبران مثل ولد و اخ و زوجه و لسان ولادت و امثال آن چنانکه ذکر کرده است
طیبی والله اعلم **وصل** آنچه گذشت بیان رویای آنحضرت بود که بذات شریف خود دیده اما آنچه صحابه دیدند
و آنحضرت تعبیر کرد و نیز بسیار است و عادت شریف چنان بود که چون از نماز بامداد برمیگشت روی می آورد بصحابه
و میفرمود هر که دیده است از شما امشب خوابی را باید که بخواند قصه آنرا بر من تا تعبیر کنم آنرا برای وی و اگر نمی گفت
هیچکس خود آنچه دیده بودی فرمودی یک بامدادی همچنین پرسید که از شما کسی خوابی دیده است گفتند ندیده است
از ما هیچکس خوابی فرمود اما من می بینم امشب دو مرد را که آمدند مرا و گرفتند هر دو دست مرا و بیرون آوردند
مرا بسوی ارض مقدسه ناگاه مردی نشسته است و مردی دیگر ایستاده بود در دست وی انبورست از آهن
که می درآرد انبور را در گنج وی و در کله میکند تا برسد قفای او را و همچنین میکند بکله دیگر مانند آن باز بهم می برآیند
کلها و درست میشوند باز می درآرد انبور را در کلها همچنین هر بار میکند گفتم بآن دو مرد این چیست گفتند

از انجمله آنست

وصل

وتاویل کردم بانچه آورد خدا تعالی از فتح وثواب در صبر بر جهاد وقتال روز بدر تا آخر فتح مکه در مشکوة ذکر
هجرت وابهام موضع آن وتعیین یثرب وشهر سیف وانقطاع آن وعود آن بحالت اصلی در یکی بیت جمع
کرده وذکر بقر بحران در حدیث نکرده قدیر وازانجمله روایت اوست صلی الله علیه وآله وسلم که برچاهی است وآب میکشند
روایتست از ابوهریره که رسول خدا صلے الله علیه وآله وسلم گفت در خواب می بینم که من بر سر چاهی ایستاده ام وبران
چاه دلوی است پس کشیده ام ازان چاه آب آنقدر که خدا خواست پس ازان آمد ابن ابی قحافه وکشید ازان چاه یکدو
دلو آب ودر روایتی آمد ابوبکر وگرفت دلو را از دست من تا در راحت اندازد مرا ودر روایتی پس ندیدم هیچ کس را عجب
تر ازوی که عمل کند همچو عمل او پس کشت آن ذنوب غرب وغرب بفتح غین معجمه وسکون راء دلو بزرگ وذنوب بفتح ذال
یعنی دلو پر آب ودر کشیدن وی آب اضعفی است وخدا یامرزد او را پس ازان آمد عمر بن الخطاب پس ندیدم هیچ
عبقری از مردم را که می کشید آب را مانند کشیدن ابن خطاب تا سیراب شدند مردم وعبقری از قوم سید وبزرگ
قوی وتوانای ایشان را گویند وعبقر در اصل زمین پر باز را گویند وعرب هر چیز از مردم وجامه وفرش وجز آنرا
که در غایت قوت وحسن ولطافت باشد بوی نسبت کنند کذا فی الصراح وفی القاموس العبقر موضع کثیر الجن
العبقری الکامل من کل شی والسید والذی لیس فوقه شی والشدید ودر روایتی آمده پس میکشید غرب را تا آنکه
سیراب شدند مردم وپر شد حوض وروان شد در مواهب میگوید که گفته است نووی این مثالی است که جاری شده است
در این دو خلیفه را از ظهور آثار صالحه ایشان وانتفاع خلائق بایشان واینهمه ماخوذ است از آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم زیرا که صاحب امر واست پس بایستاد در امر دین اکمل واتم از همه وتقریر کرد قواعد دین ومحکم ساخت
اساس ملت را صلی الله علیه وآله وسلم پس خلیفه شد او را ابوبکر وقتال کرد اهل ردت را وقطع کرد آخر ایشان را
تا باقی نماند از ایشان کسی بعد ازوی خلیفه شد عمر پس فراخ شد دائره اسلام در زمان شریف وی پس تشبیه
کرده شد امر دین اسلام را بجای که در وی آبست که در وست حیات ایشان وصلاح کار ایشان ودر قول آنحضرت
که فرمود گرفت ابوبکر دلو را از من تا راحت بخشد مرا اشارتست بخلافت ابوبکر بعد از موت آنحضرت زیرا که موت
راحت است از کد دنیا وتعب آن پس قیام نمود به تدبیر امامت ومعاناة احوال ایشان وآنکه فرمود در کشیدن
وی ضعف است اخبار است از قصر مدت ولایت وی دو سال بود بعد ازوی صلی الله علیه وآله وسلم
بایستاد تا ولایت عمر رضی الله عنه چون دراز شد بسیار شد انتفاع ناس بوی واتساع یافت دائره اسلام
بکثرت فتوح ومصر امصار وتدوین دواوین ونیست در قول وی صلی الله علیه وآله وسلم ولیغفر الله که در بعضے

از عمل و تصرف گویا کذا بین گرفتند هر دو دست شریف را و نگذاشتند که عمل و تصرف کند بهر دو دست کذا ذکر
ایطبی و از انجمله رویت زن سیاه ژولیده موی که بیرون می آید از مدینه و تعبیر آن بمنقل وبا مدینه بجحفه روایت
کرده است بخاری از حدیث عبد الله بن عمر که فرمود آنحضرت دیدم امراة سوداء ثائرة رأسها که بیرون آمده است
از مدینه و اقامت کرده بمهیعة بفتح میم و سکون ها و فتح تا و غین معجمه نام جحفه است بضم جیم و سکون حا مهمله و
وفا که نام موضعی است میان مکه و مدینه مکرمه و ساکن بودند در وی یهود پس تاویل کردم آنرا که وبای مدینه نقل کرده شد
بسوی جحفه و در مدینه پیش از قدوم مبارک آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم وبا و تب بسیار بود پس آنحضرت
او را برآورد و در دیار کفر فرستاد و در روحه تعبیر و تمثیل و با باراة سوداء گفته اند که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم
بمخالفت از لفظ سوداء سوداء را که بمعنی بدی است و دار را که بمعنی دراست پس تاویل کرد بیرون رفتن او را به برآمدن
معنی چیزی که جمع کرده است آنرا اسم او که سوء دار است و تاویل کرد ثوران راس او را که آن بدی که می برانگیخت
شر را بدر رفت قزوانی گفت که اهل تعبیر میگویند که هر چیزی که غالب است بروی سیاهی در روی وی مکروه و مذموم
می باشد و گفته اند که ثوران راس تاویل کرده میشود به تب زیرا که وی می برانگیزد ابدان را بلرزیدن و گرزیدن خصوصا
که تب سوداوی که بیشتر وحشت می آرد و از انجمله رویت سیف که می جنبانید آنرا و گسسته شدن سیف و باز آمدن
بحال خود در روایة ابی موسی آمده است رضی الله عنه که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دیدم در منام که من
جنبانیده ام شمشیر را پس گسسته شد پس جنبانیدم بار دیگر پس کشت بهتر از انچه بود تاویل کردم آنرا با نچه آورد خدا
از فتح و اجتماع مومنین و در روحه گفته اند که آنحضرت تعبیر کرد نداز صحابه سیف را زیرا که جمله زور و غلبه وی صلی الله
علیه وآله وسلم با ایشان بود و تعبیر کرد بجنبانیدن شمشیر از امر کردن ایشان از حرب و شکسته شدن شمشیر بوقوع هزیمت
بر ایشان و بجنبانیدن بار دیگر وعود کردن بحالت اصلی از اجتماع ایشان و حاصل شدن فتح و جمعیت مر ایشان را
و این منام در قضیه غزوه احد است و در مواهب صافی دیگر ذکر کرده است هم از ابی موسی که فرمود آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم که دیدم در منام که من هجرت میکنم از مکه بسوی ارضی که در وی نخیل ست پس خیال کردم که آن
ارض یمامه باشد یا هجر بفتحتین که در آنها نخیل بسیار ست پس از ان دانا نیدند که یثرب ست و در روایة امام احمد و
غیر وی از جابر اینچنین ست که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دیدم من که گویا در ورع حصینه در آمده ام
و دیدم گاوان را که ذبح کرده می شوند ناگاه آورد خدا تعالی خیر و ثواب و صدق را پس تاویل کردم ورع
حصینه را بمدینه و تاویل کردم ذبح گاوان را بکسانی که کشته شدند روز احد از اصحاب رضی الله عنهم اجمعین

و تاویل کردم بانچه آورد خدا تعالی از فتح و ثواب در صبر بر جهاد و قتال روز بدر تا آخر فتح مکه در مشکوة ذکر
هجرت و ابهام موضع آن و تعیین یثرب و شهر سیف و انقطاع آن و عود آن بحالت اصلی در یک حدیث جمع
کرده و ذکر بقر بحران در حدیث نکرده فتدبر و از انجمله روایت اوست صلی الله علیه و آله و سلم که بر چاهی است و آب میکشند
روایتست از ابی هریره که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم گفت در خواب می بینم که من بر سر چاهی ایستاده ام و بر آن
چاه دلوی است پس کشیده ام از آن چاه آب آنقدر که خدا خواست پس از آن آمد ابن ابی قحافه و کشید از آن چاه یک دو
دلو آب و در روایتی آمد ابوبکر و گرفت دلو را از دست من تا در راحت اندازد مرا و در روایتی پس ندیدم هیچ کس را عجب
تر از وی که عمل کند همچو عمل او پس کشت آن ذنوب غرب و غرب بفتح غین معجمه و سکون را دلو بزرگ و ذنوب بفتح ذال
بمعنی دلو پر آب و در کشیدن وی آب را ضعفی است و خدا بیامرزد او را پس از آن آمد عمر رض بن الخطاب پس ندیدم هیچ
عبقری از مردم را که می کشید آب را مانند کشیدن ابن رض خطاب تا سیراب شدند مردم و عبقری از قوم سید و بزرگ
و قوی و توانای ایشان را گویند و عبقر در اصل زمین پریان را گویند و عرب هر چیز از مردم و جامه و فرش و جز آنرا
که در غایت قوت و حسن و لطافت باشد بوی نسبت کنند کذا فی الصراح و فی القاموس العبقر موضع کثیر الجن
العبقری الکامل من کل شی و السید و الذی لیس فوقه شی و الشدید و در روایتی آمده پس میکشید غرب را تا آنکه
سیراب شدند مردم و پر شد حوض و روان شد در مواهب میگوید که گفته است نووی این مثالی است که جاری شده است
مر این دو خلیفه را از ظهور آثار صالحه ایشان و انتفاع خلائق بایشان و اینهمه ماخوذ است از آنحضرت صلی الله
علیه و آله و سلم زیرا که صاحب امر او است پس بایستاد در امر دین اکمل و اتم از همه و تقریر کرد قواعد دین و محکم ساخت
اساس ملت را صلی الله علیه و آله و سلم پس خلیفه شد او را ابوبکر رض و قتال کرد اهل ردت را و قطع کرد آخر ایشان را
تا باقی نماند از ایشان کسی بعد از وی خلیفه شد عمر رض پس فراخ شد دائره اسلام در زمان شریف وی پس تشبیه
کرده شد امر دین اسلام را بجای که در وی آبست که در دست حیات ایشان و صلاح کار ایشان و در قول آنحضرت
که فرمود گرفت ابوبکر دلو را از من تا راحت بخشد مرا اشارتست بخلافت ابوبکر بعد از موت آنحضرت زیرا که موت
راحت است از کد دنیا و تعب آن پس قیام نمود به تدبیر امر امت و معاناة احوال ایشان و آنکه فرمود در کشیدن
وی ضعف است اخبار است از قصر مدت ولایت وی دو سال بود بعد از وی صلی الله علیه و آله و سلم
بایستاد تا ولایت عمر رضی الله عنه چون دراز شد بسیار شد انتفاع ناس بوی و اتساع یافت دائره اسلام
بکثرت فتوح و مصر امصار و تدوین دواوین و نیست در قول وی صلی الله علیه و آله و سلم و یغفر الله که در بعضی

از عمل و تصرف گویا کذا بین گرفتند هر دو دست شریف را و نگذاشتند که عمل و تصرف کند بهر دو دست کذا ذکر ایطیبی و از انجمله رویت زن سیاه ژولیده موی که بیرون می آید از مدینه و تعبیر آن بنقل وبا مدینه بجحفه رو آورده است کرده است بخاری از حدیث عبد الله بن عمر که فرمود آنحضرت دیدم امراة سوداء ثائرة رأسها که بیرون آمده است از مدینه و اقامت کرده بمهیعه بفتح میم و سکون ها و فتح تا و غین معجمه نام جحفه است بضم جیم و سکون حا مهمله و وفا که نام موضعی است میان مکه و مدینه مکرمه و ساکن بودند در وی یهود پس تاویل کردم آنرا که وبای مدینه نقل کرده شد بسوی جحفه و در مدینه پیش از قدوم مبارک آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم وبا و تب بسیار بود پس آنحضرت او را برآورد و در دیار کفر فرستاد و در روحه تعبیر و تمثیل وبا بامراة سوداء گفته اند که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بمخالفت از لفظ سوداء سودا را که بمعنی بدی است و دار را که بمعنی ربا است پس تاویل کرد بیرون رفتن او را به برآمدن معنی چیزی که جمع کرده است آنرا اسم او که سوداء دار است و تاویل کرد ثوران راس او را که آن بدی که می برانگیخت شر را بدر رفت قزوانی گفت که اهل تعبیر میگویند که هر چیزی که غالب است بروی سیاهی در روی وی مکروه و مذموم می باشد و گفته اند که ثوران راس تاویل کرده میشود به تب زیرا که وی می برانگیزد ابدان را بلرزیدن و گردیدن خصوصا که تب سوداوی که بیشتر وحشت می آرد و از انجمله رویت سیف که می جنبانیند آنرا و گسسته شدن سیف و باز آمدن بحال خود در روایة ابی موسی آمده است رضی الله عنه که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دیدم در منام که من جنبانیده ام شمشیر را پس گسسته شد پس جنبانیدم بار دیگر پس گشت بهتر از انچه بود تاویل کردم آنرا بانچه آورد خدای تعالی از فتح و اجتماع مومنین و در روحه گفته اند که آنحضرت تعبیر کرد ند از صحابه سیف را زیرا که جمله زور و غلبه وی صلی الله علیه وآله وسلم به ایشان بود و تعبیر کرد بجنبانیدن شمشیر از امر کردن ایشان را بحرب و شکسته شدن شمشیر بوقوع هزیمت بر ایشان و بجنبانیدن بار دیگر و عود کردن بحالت اصلی از اجتماع ایشان و حاصل شدن فتح و جمعیت مر ایشان را و این منام در قضیه غزوه احد است و در مواهب صافی دیگر ذکر کرده است هم از ابی موسی که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که دیدم در منام که من هجرت میکنم از مکه بسوی ارضی که در وی نخیل ست پس خیال کردم که آن ارض یمامه باشد یا هجر بفتحتین که در آنها نخیل بسیار ست پس از ان دانا نیدند که یثرب ست و در روایة امام احمد و غیر وی از جابر اینچنین ست که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دیدم من که گویا در ذوع حصینه در آمده ام و دیدم گاوان را که ذبح کرده می شوند ناگاه آورد خدا تعالی خیر و ثواب و صدق را پس تاویل کردم ذوع حصینه را بمدینه و تاویل کردم ذبح گاوان را بکسانی که کشته شدند روز احد از اصحاب رضی الله عنهم اجمعین

در منام و مذموم است در یقظه و آن جز قمیص ست که مذموم است شرعا از جهة ورود وعید در تطویل و عالم منام واز تکلیف نیست واین مشابه آنست که در شب معراج قلب شریف را در طشت طلا شستند واز جمله رویت سوارین در دستهای شریف وی صلی الله علیه وآله وسلم وتعبیر آن بکذابین ابو هریره روایت میکند که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در اثنای آنکه بودم من در خواب ناگاه داده شد مرا خزاین ارض زمین کنایه است از خزاین کسری وقیصر وغیرها که فتح کرده شد برامت وی واحتمال دارد که مراد معادن ذهب وفضه باشد فرمود پس نهاده شد در هر دو دست من دو سوار از طلا پس کران و مکروه آمدند بر من واندوهگین ساختند مرا پس وحی کرده شد بمن که نفخ کن این سوارین را پس نفخ کردم آنها را پس رفتند سوارین و در روایتی پریدند پس تاویل وتعبیر کردم سوارین را بآن دو کذاب که من میان ایشانم یکی صاحب صفا دیگری صاحب تامه که دعوی پیغمبری کردند پس کذاب دو بودند یکی اسود عنسی که در یمن دعوی نبوت کرد و کشت اورا فیروز دیلمی پیش از وفات آنحضرت و وحی آمد بوی صلی الله علیه وآله وسلم بقتل وی در مرض موت قبل موت پس خبر داد بقتل وی و فرمود قتله العبد الصالح فیروز الدیلمی و فرمود فاز فیروز دیگر مسیلمه کذاب که دعوی کرد در یمامه که بلدی است از بلاد حجاز کشته شد در خلافت صدیق وقصه او مشهور است و در وجه کذابین سوارین گفته اند که کذب وضع شی است در غیر محلش پس چون دید آنحضرت در ذراعین خود دو سوار از طلا و نبودند اینها از لباس آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم زیرا که اینها حلیه نساء اند و آنست که ظاهر خواهد شد کسیکه دعوی کند چیزی را که نیست اهل آن و نیز در بودن از ذهب که منهی عنه است مر دلالت پوشیدن آن دلیل است بر کذب و نیز ذهب مشتق از ذهاب است بمعنی رفتن پس دانست که آن چیزیست که میرود و زائل میگردد و متاکد شد این باذن کردن حق سبحانه مر او را بنفخ کردن آنها را پس رفتند و پریدند پس دانست که ثابت نمیماند امر آنها و کلام وی صلی الله علیه وآله وسلم بوحی که آمده است در ازاله میکند آنها را از جای آنها و قرطبی گفته که مناسب تاویل این رویا را آنست که اهل صفا اهل الیمامه اسلام آورده بودند و بودند مساعد مر اسلام را پس چون ظاهر شدند در ایجاد دو کذاب پس تاسی کردند بر اهل این دو بلد بآرائش دادند کلامهای خود را و دعاوی باطله خود و فریب خوردند اکثر آنها پس گویا بدین بمنزله بلدین شدند و سوارین بمنزله کذابین و بودن آنها از ذهب اشارتست بآرائش دادن آنها کلام خود را و زخرف نام ذهب است انتهی و بعضی در وجه تاویل سوارین بکذابین گفته اند که سوار در دست مشابه است بقید مروست را چنانکه در پای میباشد و قید منع می کند دست را و تمتع

گفت بعلم و شیخ ابن ابی حمزه گفته که تعبیر کرد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم لبن را بجهت اعتبار بچیزی که ظاهر شده بود آنحضرت را در اول امر یعنی در شب معراج هنگامی که آورده شد نزد آنحضرت قدح خمر و قدح لبن تا از هر کدام که نوشد اختیار دارد پس اختیار کرد آنحضرت لبن را پس گفت مرا و را جبرئیل علیه السلام اختیار کردی تو فطرت را یعنی دین را و در بعضی احادیث مرفوع تاویل بفطرت آمده و در بعضی روایات بعلم و دین آمده و وجه تعبیر لبن را بعلم کثرت نفع اوست و بودن او سبب صلاح بدن پس علم در غذای ارواح مانند لبن است در غذای بدن صلاح آن و گویند که مثال علم در انعالم لبن ست و الحمد لله این مسکین در بعضی منامات صدق حضرت رسول صلی الله علیه وآله وسلم باین سعادت و بشارت مستسعد و مستبشر گشته می بینم که سبوچه نو و پاک تر از شیر لطیف شیر خوش طعم یافته است و آن همه را کشیده و فرو برده است امید وار است که بنصیبه از علم دین مشرف و محظوظ گردد و بار دیگر نیز کاسه بزرگ از شیر سفید در غایت سفیدی لطیف نظیف خورده و الحمد لله علی ذلک و از انجمله رویت اوست صلے الله علیه وآله وسلم قمیص را و تعبیر آن بدین در حدیث بخاری از ابی سعید خدری آمده که فرمود آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم در اثنای آنکه من در خواب می بینم مردم را که عرض کرده میشوند بر من و بر بدن ایشان پیراهنهاست بعضے از ان پیراهنها میرسد بپستانها و بعضے دون آنست و گذشت بر من عمر بن الخطاب و بروی پیراهنی است که می کشد آنرا یعنی دراز تا زمین و دون دو احتمال دارد یکی آنکه کوته تر از ان چنانکه بحلق چسپیده باشد دیگر آنکه پایان تر از ان بود چنانکه بسر رسیده باشد پس دراز تر نخست خواهد بود و موید این احتمال است روایتی که حکیم ترمذی در نوادر الاصول آورده بعضے از ان کسی بود که قمیص او تا سره است و بعضے تا انصاف ساق و وجه تعبیر از دین بقمیص آنست که قمیص میپوشد عورت را در دنیا و دین میپوشد در آخرت و حاجب میگردد از هر مکروه و اصل درین باب قول حق تعالی است ولباس التقوی ذلک خیر و بعضے گفته اند که وجه آنست که دین ستر میکند عورت جهل را چنانکه میپوشد قمیص عورت بدن را پس آنرا که رسیده است تا سینه میپوشد دل او را از کفر اگرچه ارتکاب معاصی میکند و آنرا که پایان تر است و فرج او ظاهر است و پایهای او ناپوشیده مشی میکند بسوی معصیت و آنرا که تا پای رسیده کسی است که پوشیده است بتقوی از جمیع وجوه و آنکه می کشد قمیص خود را زیاده بر انست بعمل صالح کامل و مراد بناس یا تمامه مومنان باشند یا خصوص امة مرحومه محمدیه بلکه بعضے از ایشان و مراد بدین عمل بمقتضای اوست از حرص بر امتثال اوامر و اجتناب مناهی بود عمر را رضی الله عنه درین باب مقام عالی و از نجا معلوم میشود که اهل دین متفاضل اند در دین بقلت و کثرت و قوت و ضعف و این از اشکل آنست که محمود

من در پی آن میروم پس منع کرد او را آنحضرت و گفت خبر بده بلغت شیطان بتو در منام و چنانکه به بیند که فرشته امر
میکند او را بفعل حرام و مانند آن از محال یا هرچه در بیداری از حدیث نفس و از روی محال دارد همانرا در خواب
می بیند یا آنچه غالب ست بر مزاج او از بلغم یا صفرا یا دم یا سودا مثلا موافق آن چیزی در خواب می بیند چنانکه
بلغمی آبها بیند و صفراوی آتش و رنگهای زرد بیند و دموی رنگهای سرخ بیند و سوداوی دودها و چیزی سیاه
بیند و امثال آن قسم دوم رویای صادق است مثل رویا انبیا و تابعین ایشان از صالحین و گاهی غیر ایشانرا
نیز بر سبیل ندرت اتفاق می افتد و درینجا دو عبارتست رویای صادقه و رویای صالحه و ظاهر آنست که بر دو یک
معنی و بعضی فرق کنند که صادقه آنکه راست باشد و صالحه آنکه موافق مقصود بر حسب دلخواه نماید و این در رویا انبیا
و صالحین نسبت بامور آخرت یکی باشد و اما نسبت بامور دنیا بحسب ظاهر دلخواه نیفتد چنانکه آنحضرت صلی الله علیه
و آله و سلم روز احد دید که گاوانرا ذبح میکند و در شمشیر خود دید که رخنه افتاده است تعبیر کرده ذبح بقره را بانچه رسید
اصحاب او را در آنروز و رخنه شمشیر بکشته شدن مردی از اهل بیت وی یعنی حضرت حمزه رضی الله عنه بن عبد المطلب
بعد از ان عاقبت مر متقیانراست و فتح و نصرت بر خلائق اجمعین و مردم همه بر سه قسم اند مستور الحال و غالب
بر ایشان استوار صدق و کذبست و فسقه و غالب بر ایشان اضغاث است و نادر است بر ایشان صدق
و کفار صدق ایشان بغایة نادر است و از بعضی کفار صادق نیز می افتد چنانکه رویای صاحبی السجن با یوسف
علیه السلام و رویای ملک ایشان و غیر ذلک و در حدیث آمده است که اصدق الرویا بالاسحار و ذکر کرده اند بعضی علما
که رویای اول لیل و رنگ می افتد تاویل آن و از نصف ثانی بتفاوت اجزای او و شتاب و اسرع از همه رویای
سحر است خصوصا نزد طلوع فجر و از امام جعفر صادق رضی الله عنه آمده است که اسرع رویا در تاویل رویای قیلوله
است و از محمد بن سیرین نقل کرده اند که گفت رویای نهار مثل رویای لیل است و نساء حکم مردان دارند و بعضی گفته اند
که زن چون چیزی بیند که نه اهل آنست آن رویای زوج اوست و همچنین رویای عبد برای سید او و همچنین رویای طفل
برای پدر و مادر اوست والله اعلم **وصل** رویا و تعبیر که از آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم مروی است بسیار است
از انجمله رویت لبن و تعبیر آن بعلم بخاری از حدیث ابن عمر آورده که گفت شنیدم رسول خدا را صلی الله علیه و آله و سلم
میفرمود در اثنای آن که من در خواب بودم آورده شد نزد من قدح شیر پس نوشیدم از ان شیر تا آنکه می بینم سیرابی را
که بیرون می آید از ناخنان و در روایتی نوشیدم شیر را تا آنکه می یابم آنرا که روان میگردد در رگهای من میان پوست
و گوشت پستر دادم آنچه زیاده ماند از ان مر عمر را گفتند صحابه پس چه تاویل و تعبیر کردی آنرا یا رسول الله

و مردم همه بر سه قسم اند

وصل

مکروه است پس وقت استواهم باید ذکر کرد مگر بذکر نزدیک زوال اشارت بآن کرد و جه منع و دلیل چیست و تحقیق
ثابت شده است در حدیث صحیح که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم چون از نماز بامداد برمیگشت می پرسید از صحابه
آیا دیده است هیچ یکی از شما خوابی امشب پس ذکر میکرد هر کدام از ایشان خوابی که دیده بودی و تعبیر میکردی صلی
الله علیه وآله وسلم و بخاری در صحیح خود بابی عقد کرده بعنوان باب تعبیر الرویا بعد صلوة الصبح لیکن این پیش از
طلوع آفتاب است و منع از تعبیر در وقت طلوع موقوف است بر دلیل و دلیلی بران خبر کراهیت نماز دران اوقات ظاهر
نیست و در عبارت مواهب اشارتی باین واقعست و آنکه بعضے گفته اند که مستحب آنست تعبیر کند بعد طلوع شمس تا
زیغه و از عصر تا قبل غروب حدیث مذکور رد میکند بران و در وجه سوال آنحضرت از صحابه رویت و یا آن گفته اند
که آنحضرت منتظر بشارت فتح مکه بود میخواست که از جای ظاهر شود معلوم نیست که از بهمنی از کجا میگویند و ظاهر آنست
که مقصود از سوال مذکور تعرف حال صحابه که سلوک هریک تا کجا رسیده و تدبیر آن چه باید کرد و مشائخ طریقت که
معاملات مریدان و واقعات ایشان را میپرسند و علاج میکنند باتباع همین سنت خواهد بود والله اعلم و بعضی علما
گفته اند که تعبیر رویا نزد صلوة صبح اولی و اقربست نسبت باوقات دیگر از جهت حفظ صاحب رویا رویا بسبب قرب
عهد بآن و گاهی عارض میگردد نسیان و از جهة حضور ذهن عابر در آن وقت بجهة طیب هوا و نورانیت قلب
و قلت تشغل وی بفکرت در امور معاش و از جمله آداب رائی آنست که صادق اللهجه باشد و بر وضو بخسبد و بر پهلو است
چنانکه سنت است در خفتن و بخواند در وقت بخواب قتن سوره والشمس والیل والتین و سوره اخلاص و معوذتین

و بگوید اللهم انی اعوذ بک من شتی الاحلام و استجیر بک من تلاعب الشیطان فی الیقظة والمنام اللهم انی اسالک
رویا صالحة صادقة نافعة حافظة غیر مشبهة اللهم اننی فی منامی ما احب و باید که عرض نکند بر دشمن و جاهل تا بعلت جهل
و باعث عداوت بر جانب غیر خیر حمل نکند و تمامه رویا منحصر در دو قسم است یکی اضغاث احلام و آن خوابهای
پریشان و کاذب چنانکه کسی از بیداری خیالهای فاسد پریشان در خاطر میگردد و ضغث در لغت بمعنی خس و
خاشاک درهم آمیخته و فی الصراح ضغث دسته گیاه درآمیخته خشک و تر اضغاث احلام خوابهای شوریده و ضغث
الحدیث درآمیختن سخن و احلام جمع حلم بضم خواب که بالغ بینند و این قسم رویا معتبر نیست و تعبیر ندارد و گاهی بجهة
تلاعب شیطان است تا اندوهگین گرداند رائی را و محزون سازد مسلمانرا چنانکه کسی بیند که بریده شده است
سر او و او در پی آن میرود یا مرده است یا در جائی هولناک افتاده و خلاصی ندارد از ان روایت کرده است
مسلم از جابر رضی الله عنه که اعرابی آمد و گفت یا رسول الله در خواب می بینم که سر من بریده شده است و

از جمله آداب رائی آنست

حدیثاً و وجه اعتبار صدق قول در صدق رویا ظاهر ست چه هر که صدق میورزد روشن میگردد دل او
و قوت می پذیرد ادراک او و منقش میگردد معانی بر وجه صحت و سداد و هر که بیداری وی صحیح و سالم ست
خواب او نیز همچنین خواهد بود بخلاف کاذب و مخلط که فاسد و مظلم است قلب او پس نمی شد مگر کاذب و
اضغاث احیانا می بیند صادق غیر صحیح و کاذب صحیح ولیکن اکثر و اغلب همچنان ست که گفته شد و نیز در حدیث
آمده که چون بیند یکی از شما در خواب چیزی را که دوست میدارد آنرا پس آن از خداست و باید که حمد گوید خدایرا عز و جل
و تحدیث کند بآن دیگر چیزی بیند که ناخوش دارد آنرا پس از شیطان است و باید که استعاذه کند بخدا از شر آن
و ذکر نکند آنرا نزد کسی و ضرر نمیکند رواه البخاری و در روایة مسلم آمده که خواب بد از شیطانست و خبر ندهد کسی را
بان و باید که تفث کند بجانب دست چپ سه بار و تعویذ کند از شیطان و در روایة دیگر آمده که نخسپد از پهلوی
بپهلوی دیگر و در روایتی دیگر آمده که نماز کند و تحدیث نکند بان مگر حبیب لبیب را و در روایتی مگر عالم از ناصح را
و بخواند آیة الکرسی را و نیز آمده است که رویا بر پای پرنده است یعنی اعتبار ندارد و واقع نمی شود تا آنکه تعبیر
کرده نشود و چون تعبیر کرده شود واقع میگردد و نیز آمده است که رویا مر اول کسی راست که تعبیر کند یعنی هر چه نخست
تعبیر کرده شود همان شود و این حدیث ضعیف است و با وجود این مراد آن خواهد بود که معبر عالم باشد و صواب
کند در تعبیر و اگر صواب نکند بپرسد دیگری را کذا قالوا و باید که تعبیر بخیر کند و تا تواند حمل بر انجانب کند از عائشه
رضی الله عنها آمده است که گفت زنی نزد آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم عرض کرد زوج من غائب است
گذاشته است مرا حامل در جواب می بینم که ستون خانه شکسته است و زائیده ام کودک کاژ چشم فرمود آنحضرت
صلی الله علیه و آله و سلم باز آید مرد تو انشاء الله تعالی صحیح سالم و بزائی تو غلام نیکوکار را و این زن یکبار دیگر آمده
و آنحضرت را در خانه نیافت و من قصه خواب او را پرسیدم پس گفت خواب خود را و گفتم من در تعبیر خواب او که
اگر این خواب تو راست است بمیرد زوج تو و بزائی تو غلام بدکار را پس نشست آن زن و گریه میکرد پس آمد رسول خدا
صلی الله علیه و آله و سلم و فرمود باز مان ای عائشه و این چنین مکن چون تعبیر کنید خواب مسلمانی را تعبیر کنید بخیر و
حمل کنید بران زیرا که رویا واقع میشود بر انچه تعبیر کرده شود بدان و نیز آمده است که معابر پیش از تعبیر گوید خیر لنا
و شر لاعدائنا بعد از ان تعبیر کند و آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم نیز اینچنین میکرد و گفته اند که از آداب عابران
است که تعبیر نکنند خواب را نزد طلوع شمس و نه نزد غروب آفتاب و نه نزد زوال و نه در شب اینچنین آورده است صاحب
مواهب و وجهش ظاهر نیست و حدیثی همدرین باب نقل نکرده و اگر گویند که این اوقات اند که نماز در آنها

در خواب دید

معابر پیش از تعبیر گوید

بعضے ستہ وعشرین ودر بعضے اربعۃ وعشرین پس وثوق بصحت آن نماند ومشہور ستہ واربعین است ومعنی
از برای عدد در روایت مشہور کہ ستہ واربعین است مناسبتے پیدا کردہ اند وگفتہ کہ حقتعالی وحی فرستاد بسوی پیغمبر
خود ششماہ در منام بعد ازان وحی فرستاد دریقظہ باقی مدت حیات ودور نبوت ہمہ بیست وسہ سال است ونسبت
ششماہ بہ بیست وسہ سال نسبت یکجز است بہ چہل وشش این وجہ مناسب ومعقول است اگر ثابتہ شود کہ
وحی در ابتدای نوبت ششماہ در منام بود خطابی گفت کہ از اہل علم در تاویل این عدد قولی گفتہ اند کہ نزدیک
بنیست کہ ثابت گردد ونمی شنویم مادران خبری واثری ونہ ذکر کردہ مدعی درین باب چیزی وبمجرد ظن چیزی
گفتہ والظن لایغنی من الحق شیئا ولازم نیست بر ما کہ ہر چہ خفی باشد علم آن بدانیم ما آنرا مانند اعداد در کفارات و
ایام صیام ورقی جمار وجز آن ونیز این برمناسبت در اعداد کہ در روایات دیگر آمدہ جاری نیست پس اولی بلکہ
واجب تفویض است بعلم شارع واللہ اعلم دیگر بدانکہ در حدیث آمدہ است کہ اصدق الرویا بالاسحار است
ترین رویا رویای است کہ وقت سحر بیند رواہ الترمذی والدارمی ومسلم از حدیث ابی ہریرہ رضی اللہ عنہ آوردہ
کہ آنحضرت فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم موقتیکہ متقارب شود زمان دروغ نمی شود رویای مسلم وراست ترین
شما در رویا راست ترین شماست در سخن ودر معنی اقتراب زمان دو قول آمدہ یکی آنکہ معنی او تقارب
زمان لیل وزمان نہار است وان وقت استوای انہاست در ایام ربیع کہ وقت اعتدال طبائع اربع و
استوار لیل ونہار است ہمچنین است عبارت قوم وظاہر آنست کہ ایام خریف را نیز بگویند کہ وقت تحویل میزانست
ووقت استوار لیل ونہار است ومعبران نیز بر انند کہ اصدق رویا نزد اعتدال لیل ونہار است ودر ینجا بحث
کردہ اند کہ برین وجہ فائدہ تقیید بمسلم چیست زیرا کہ اعتدال طبائع در ینوقت مخصوص بمسلم نیست وجوابش آنکہ
حال کافر خارج از دائرۂ اعتبار است اطلاق صدق برویای او ممنون قول دیگر آنکہ مراد باقتراب زمان انتہای
مدت اوست نزدیک قیام ساعت وتائید میکند این را حدیث ترمذی کہ بلفظ فی آخر الزمان لاتکذب رویا المومن
آوردہ واین مسکین از بعضے مشایخ خود شنیدہ است کہ مراد اقتراب زمان موت است وبعضے گفتہ اند کہ مراد
زمان مذکور زمان مہدی است کہ زمان بسط عدل وکثرت امن وبسیط خیر ورزق است زیرا کہ آنزمان
کوتاہ خواہد بود از جہت وجود لذت وطیب عیش وبعضے گفتہ اند کہ آن زمان طائفہ است کہ باقی ماند با عیسے
بن مریم علیہما السلام بعد قتل دجال واہل این زمان احسن اند در احوال از میان این امت بعد از
صدر اول واصدق اند در اقوال وازین جہت گفت وآخر این حدیث واصدقکم رویا اصدقکم

وحی نمی درآید آنرا خللی زیرا که وی محروس است بخلاف رویای غیر انبیا که گاهی حاضر میگردد او را شیطان و در
بخاری از حدیث انس آورده که رویای حسنه از مرد صالح یکجزء ست از چهل و شش جزو از نبوت و گفته اند که مراد
غالب رویای صالحین است و اگرنه مرد صالح می بیند گاهی اضغاث را و لیکن نادر است از جهة قلت تمکن شیطان از صلحا
بخلاف غیر صلحا که صدق در وی نادر است از جهة غلبه تسلط شیطان بر ایشان و در اینجا اشکال کرده اند که بودند
رویا جزو نبوت چه معنی دارد و حال انکه نبوت منقطع گشت بموت نبی صلی الله علیه و آله وسلم و جواب داده اند که اگر از نبی است
صلے الله علیه و آله وسلم پس خبر است از اجزای نبوت حقیقتاً و اگر از غیر نبی ست پس وی خبر داده است از اجزای نبوت بر سبیل
مجاز باعتبار تشبیه رویا به نبوت از افادهٔ علم و بعضے گفته اند که مراد اخبار علم نبوت است و نبوت اگرچه منقطع شد علم او باقی
است از امام مالک سیدند که ایا تعبیر کنند رویا را هر کس گفت ایا به نبوت بازی میکند بعد ازان گفت الرویا جزء من النبوة
مراد وی همان تشبیه رویاست به نبوت از جهة اطلاع بر بعضے غیوب و بعضے گفته اند که جزوشی مستلزم مثبت نبوت و صف کل را
و کسیکه میگوید اشهد ان لا الٰه الا الله با آواز بلند نمیگوید او را موذن و این سخن حقست باعتبار معقول زیرا که جزو غیر کل است و
نبوت مجموع این اجزاست و هر جزو نبوت نیست و این ظاهر است و لیکن فضل ازانست که در نبوت داخل است و نبوت عبارتست
از مجموع آن اجزاو فافهم و در حدیث عائشه رضی الله عنها آمده است که آنحضرت فرمود صلی الله علیه و آله وسلم باقی نمانده بعد
از من مبشرات مگر رویا و در حدیث ابن عباس رضی الله عنهما نزد مسلم و ابی داؤد آمده که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم
برداشت پرده خانه را و سر مبارک او بسته بود بعصابه در مرضی که رفت از ینعالم و مردم صف بسته ایستاده بودند در پس
ابی بکر رضی الله عنه و گفت یا ایها الناس باقی نماند از مبشرات نبوت مگر رویای صالح که می بیند آنرا مسلم یا دیده میشود
برای او و تعبیر مبشرات باعتبار غالب است والا بعضے رویا مندرج هم می باشد و صادق هم می نماید حقتعالی آنرا برای
مسلم بجهة رفق با استعداد کند برای خبری که واقع خواهد شد پیش از انکه واقع شود قاضی ابوبکر بن العربی گفته که اجزاے
نبوت نمیداند حقیقة آنرا مگر ملک یا نبی و انچه اراده کرده است آنحضرت صلی علیه و آله وسلم همین مقدار است که رویای
جزوی از اجزای نبوتست فی الجمله زیرا که در وی اطلاعست بر غیبی از غیوب بوجهی از وجوه اما تفصیل نسبت مخصوص
است بمعرفت او در جه نبوت و امام رازی رحمة الله علیه گفته است که لازم است عالم را که داند هر چیز را جمله و تفصیلا او
و تحقیق گردانیده است حقتعالی مر هر عالم را حدی که واقف است نزد آن پس بعضی ازان چیزی است که دانسته میشود
مراد بآن جمله و تفصیلا و بعضے ازان انست که دانسته میشود جمله نه تفصیلا و رویا ازین قبیل ست و در یک حدیث نیز
روایات مختلف آمده و در بعضے جزء من خمسة و اربعین و در بعضے جزء من سبعین و در بعضے ستة و سبعین و در

تلقے کردآنرا بقبول پس شفا دادہ شد باذن اللہ ثانی آنکہ وصف مذکور بنابر الف عادت الیشان بود در تداوی
بعسل در جمیع امراض ثالث آنکہ اسہال از ہیضہ بود چنانکہ گذشت رابع آنکہ احتمال دارد امر بطبخ عسل بوجہش
از شرب زیرا کہ وی عقد میکند بلغم را پس شاید کہ نخست بی طبخ خورد و قول ثانی در رابع ضعیف اند و تائید
میکند قول اول را حدیث ابن مسعود علیکم بالشفاءین العسل والقرآن اخرجہ ابن ماجہ والحاکم مرفوعاً و
اخرجہ ابن ابی شیبہ والحاکم موقوفاً ورجالہ رجال الصحیح واز امیر المومنین علی کرم اللہ وجہہ آمدہ است کہ فرمود
چون آشکار کند و در روایتی چون طلب کند شفا را یکی از شما باید کہ طلب ہبہ کند از زن خود از مہرش چیزی
و بخرد بآن عسل و بنویسد آیتی از کتاب اللہ در کاسہ و بشوید آنرا بآب آسمان و خلط کند با عسل شفا دہد خدائے
او را و بعضے علماء در حدیث آن گفتہ اند کہ حقتعالی فرمودہ است و ننزل من القرآن ما ہو شفاء و فرمودہ و انزلنا
من السماء ماء مبارکا و جای دیگر ماء طہورا و فرمودہ فان طبن لکم عن شیء منہ نفسا فکلوہ ہنیئا مریئا یعنی اگر بدہند
زن شما را بخوشی نفسی خود چیزی از مہر خود پس بخورید آنرا خوش و گوارندہ و فرمود در عسل فیہ شفاء للناس پس
چون ایں ہمہ اسباب شفا جمع گردد امید حصول آن بفضل خدا غالب آید و ہو الشافی اللہم اشفنا شفاء عاجلا
بحق القرآن العظیم و ببرکۃ بیتک الکریم اللہم صل وسلم علیہ و صل در تعبیر رویا از آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم تعبیر بمعنی تفسیر ست عبرت الرویا بہ تخفیف و تشدید ہر دو آمدہ و تشدید برای مبالغہ است و رویا بضم را و
سکون ہمزہ آنچہ بہ بیند شخصے در خواب و بیان حقیقت رویا بر طریقہ متکلمین و حکما در شرح مشکاۃ ذکر کردہ شدہ است
اینجا آنچہ بر طریقہ محدثین در کتاب مواہب وارد شدہ ذکر کردہ می آید قاضی ابو بکر بن العربی کہ از اعاظم علمای
مالکیہ است گفتہ کہ رویا ادراکاتی ست کہ پیدا میکند خدا تعالی در دل بندہ بر دست ملکی یا شیطانی بحقائق آن
یا تعبیرات آن و حاکم و عقیلی روایت کردہ اند کہ ملاقات کرد عمر علی را رضی اللہ عنہما و گفت یا ابا الحسن مرد می بیند
رویا پس بعضی از ان صادق آید و بعضے کاذب می افتد گفت نعم شنیدم رسول خدا را صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم میگفت نیست ہیچ عبد و نہ امتہ کہ خواب میکند پس بر میگردد بخواب مگر آنکہ بیرون می آید روح او بسوی عرش
پس پیدا میگردد بآن عرش آن رویاست کہ صادق می آید و آنکہ پیدا میشود بایاں عرش کاذب می آید و ذہبی
این حدیث را صحیح نمیداند و ابن القیم حدیث آوردہ کہ رویای مومن کلامی است کہ میکند او را پروردگار تعالی و
تقدس و حکیم ترمذی گفتہ کہ بعضے از اہل تفسیر در قول حقتعالی ما کان لبشر ان یکلمہ اللہ الا وحیا او من وراء حجاب
گفتہ اند من وراء حجاب ای فی المنام و رویای انبیا صلوات اللہ وسلامہ علیہم وحی است بخلاف غیر الیشان پس

شد مجری کذب از نجهته اطلاق کرده شد بروی لفظ کذب انتهی وبعضے ملاحده اعتراض کرده اند دریں جا وگفته
که عسل مسهل است پس چگونه فرموده شود مر کسی راکه واقعست اورا اسهال وجواب داده شده است که این
سخن صادر از جهل است از قابل آن ومصدوق بل کذبوا بما لم یحیطوا بعلمه است زیراکه اتفاق دارند اطبا
که مرض واحد مختلف میشود علاج وی باختلاف سن وعادت وزمان وغذای مالوف وتدبیر وقوت طبیعت
واسهال حادث میگردد گاهی از ناگوار افتادن طعام که ناشی میگردد از بد هضمی واتفاق دارند که علاج این
تبرک طبیعت بافعل اوست پس اگر محتاج است بسوی مسهل امداد واعانت کرده شود بآن مادام که در علیل
قوت است وگویا این مرد استطلاق بطن وی از بد هضمی بود پس وصف کرد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم
مر اورا عسل برای دفع فضول که جمع شده بودند در نواحی معده از اخلاط لزج که منع میکند استقرار غذا را ومعده
در وی ریشها وبزرهاست چون میچسپد بوی اخلاط لزج فاسد میگرداند معده را وفاسد میگرداند غذای راکه واصل
میگردد بوی پس دوای آن باستعمال چیزی باشد که جلا دهد وپاک گرداند آن اخلاط را ونیست چیزی نافع
تر درین باب از عسل خصوصًا اگر آمیخته شود بآب گرم ودر تکرار امر باشامیدن عسل نکته لطیف است چه
دوامی باید که انرا مقدار وکمیتی بحسب حال مرض باشد تا اگر ازان قاصر آید بکلی مرض را زائل نگرداند واگر ازان
زیاده آید قوی را ساقط گرداند ومرض را زیاده کند وضرری دیگر پیدا گردد وچون در هر نوبتی چندان عسل نمیاد
که مقادم مرض شدی لاجرم اطلاق زیاده میشد وامر باعادت شرب عسل میگردد تا بحد خویش رسید لاجرم
فرمود صدق الله وکذب بطن اخیک که عبارت است از کثرت مادهٔ فاسده وچون در آخر آن قدر دادند
که در اخراج ماده ودفع مرض کافی ووافی بود نفع آن ظاهر شد پس قول وی صلی الله علیه وآله وسلم کذب
بطن اخیک اشارت است بانکه این دوا نافع است وبقا دار نیست از جهته قصور دوا در شفا بلکه از جهته کثرت
ماده فاسده است پس از نجهته امر کرد بمعاودت شرب عسل از برای استفراغ وبعضے گفته اند که عسل گاهے
جریان میکند شتاب بسوی عروق ونافذ میگردد باوی اکثر غذا وادرار میکند بول را پس قابض میگردد وگاهی باقی
میماند در معده پس برمی انگیزد معده را ومیکرداند او را تا انکه دفع میکند طعام را واسهال میدهد بطن را پس انکار
وصف عسل باسهال مطلق از قصور عقل منکر است وبعضے گفته اند در وصف کردن آنحضرت صلی الله علیه
وآله وسلم عسل را برای این مسهل چهار قول است یکی حمل آیه بر عموم در شفا وباین اشارت کرد آنحضرت
صلے الله علیه وآله وسلم بقول خود صدق الله ای فی قوله فیه شفاء للناس پس چون تنبیه کرد برین حکمت

عبد الحق فی الطب النبوی صلی الله علیه وآله وسلم وام الصبیان ریحی است که تعرض میکند باولاد و بسا که میپوشد ایشانرا و می افتد بر ایشان و سر در تاذین آنست که تا اول انچه بگوش وی آید کلمه شهادت باشد و کبریای عظمت وی پس این گویا تلقین است مر او را اشعار اسلام را نزد در آمدن در دنیا چنانکه تلقین کرده میشود کلمه توحید نزد خروج از دار دنیا و نیز شیطان میگریزد از کلمات اذان رقیه حفیظ رمضان لا الا الا الا ذک با الله انک سمیع علیم بالله محیط به علمک کعسلهون و بالحق انزلناه و بالحق نزل الی اخرها صاحب مواهب میگوید گفت شیخ ما مشهور شده است ببلاد یمن و مکه و مصر و مغرب و جمله بلدان که این حفیظ رمضانست نگاه میدارد از غرق و حرق و شرق و سائر آفات و نوشته میشود در آخر جمعه از رمضان و جمهور مردم مینویسند آنرا در حالی که خطیب خطبه میخواند بر منبر و بعضی بعد از صلوة عصر و گفته است که این بدعتی است نیست اصل مر آنرا اگرچه واقع شده در کلام غیر واحد از اکابر بلکه اشعار میکند کلام بعضی از ایشان ورود آنرا در حدیث ضعیف و بود حافظ ابن حجر انکار میکرد آنرا جدا تا آنکه در اثنای خطبه بر منبر ایستاده بود و میدید کسی را مینوشت آنرا میگفت قبحک الله ما هذه البدعة

وصل واما طب آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم با دویه طبیعیه طبیه بسیار است و در اکثر امراض واقعست و ظاهر آنست که طب آنحضرت بوحی باشد و اگر در بعضی مواضع بقیاس و اجتهاد و تجربه باشد نیز دور نیست و اما اقتصار بر ادویه روحانیه کردیم از جهة بودن ایشان اتم و اعلی و اخص و اکمل و لیکن حدیثی در باب علاج اسهال بعسل واقع شده است که در انجا کلامی است نقل کنم بدانکه در صحیحین از حدیث ابی سعید خدری آمده که آمد مردی نزد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و گفت برادر من شکایت میکند از شکم خود و در روایتی گفت میرود شکم وی پس امر کرد آنحضرت علیه السلام او را بنوشانیدن عسل مر او را پس نوشانید او را عسل پس زیاده شد استطلاق پس فرمود آنحضرت راست گفته است خدا و دروغ گفت شکم برادر تو و در روایة مسلم آمده که سه بار امر کرد آنحضرت بنوشانیدن عسل پس آمد آنمرد بار چهارم پس فرمود آنحضرت بنوشان او را عسل پس زیاده شد استطلاق و در روایة احمد آمده که فرمود در بار چهارم بنوشان او را عسل پس نوشانید پس به شد پس فرمود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم در رابعه صدق الله و کذب بطن اخیک و گفته اند که اهل حجاز اطلاق میکنند کذب را در جای خطا کذب سمعک میگوید یعنی لغزید و در نیافت حقیقة انچه گفته شد مر او را پس معنی کذب بطنه یعنی صلاحیت نداشت قبول شفا را بلکه لغزید از وی کذا قیل و امام فخر الدین رازی گفته رحمة الله علیه شاید که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دانست بنور وحی که عسل ظاهر می شود نفع وی و چون ظاهر نشد فی الحال گویا جاری

رقیه حفیظ رمضان

وصل طب آنحضرت

و بلا از ابان بن عثمان از پدرش رضی اللہ عنہما روایت کردہ اند کہ گفت شنیدم رسولخدا را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم میفرمود کسیکہ بگوید بسم اللہ الذی لا یضر مع اسمہ شیٔ فی الارض ولا فی السماء وہو السمیع العلیم سہ بار وقت شام نرسد او را ہیچ بلای ناگہانی تا آنکہ صبح کند و کسیکہ بگوید آنرا وقت صبح نرسد او را بلای ناگہانی تا شام کند گفت راوی پس رسید ابان بن عثمان را فالج پس نظر میکرد در روی آن کسیکہ شنیدہ بود از وی حدیث بطریق تعجب و انکار پس گفت ابان چہ نظر میکنی بسوی من بخدا سوگند دروغ بر نہ بستہ ام بر عثمان و نہ دروغ بستہ است عثمان بر پیغمبر خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم ولیکن امروز کہ رسیدہ است مرا آنچہ رسیدہ است بسبب آنکہ عصیان کردم من پس فراموش کردم کہ بخوانم آنرا رواہ ابو داؤد والترمذی و قال حدیث حسن صحیح رقیہ کہ حاصل گردد بوی معادات از ہفتاد بلا رواہ

است از انس بن مالک کہ فرمود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کسیکہ بگوید بسم اللہ الرحمن الرحیم ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم عشر مرات پاک گردانیدہ میشود از گناہان ہمچو روزی کہ زایدہ است او را مادر و عافیت داده میشود از ہفتاد بلا از بلاہای دنیا کہ جنون و جذام و برص و ریح از انہاست و ترمذی از ابیہریرہ آورد کہ فرمود رسولخدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بسیار گویید لا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم زیرا کہ کنز جنت است گفت محول کسیکہ گوید لا حول ولا قوۃ الا باللہ و لا ملجا من اللہ الا الیہ دور گرداند از وی خدا تعالی ہفت باب از ضر کہ ادنای آن فقر است و روایت کردہ است طبرانی از ابیہریرہ رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم من قال لا حول ولا قوۃ الا باللہ کان دواء من تسعۃ وتسعین داء ایسرہا الہم و در حدیثی دیگر آمدہ از ابو موسی کسیکہ بگوید لا حول ولا قوۃ الا باللہ ہر روز صد بار نرسد او را فقر ہرگز و نیز آمدہ است کسیکہ درنگ کند بروی زرق باید کہ بسیار گوید لا حول ولا قوۃ الا باللہ و از امام جعفر بن امام محمد باقر از پدرش از جدش از علی بن ابی طالب رضی اللہ عنہم اجمعین آمدہ کہ رسولخدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است کسیکہ بگوید ہر روز و شب لا الہ الا اللہ الملک الحق المبین باشد او را امان از فقر و انس از وحشت قبر و کشادہ شود بروی باب غماد کشادہ شود در بہشت و بعضے رواۃ این حدیث گفتہ اند اگر رحلت کنند برای این حدیث تا چنین بسیار نباشد ذکر کردہ است این را عبد الحق در کتاب الطب النبوی رقیہ درد طعام روایت کردہ است بخاری در تاریخ خود از عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہما کسیکہ بگوید ہنگامی کہ نہادہ شود طعام بسم اللہ خیر الاسماء فی الارض والسماء لا یضر مع اسمہ داء اللہم اجعل فیہ رحمۃ و شفاء ضرر نکند او را ہیچ چیز رقیہ ام الصبیان از امیر المومنین علی رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہر کہ زایدہ شود مرا و را فرزندی پس اذان گوید در گوش راست و اقامت در گوش چپ زیان نکند او را ام الصبیان ثم اراد اہ اندسی و ذکر

بر سه ورقه لطیف بسم الله خرت بسم الله قلت و بگیرد هر روز یک ورقه را و بیندازد آنرا در دهن و فرو برد بآب و در
کتاب قرآن و شرب آن برای شفا از سلف رخصتی است چنانکه گذشت و از ابن الحاج در مدخل ذکر کرده که شیخ
ابو محمد مرجانی همیشه می نوشت اوراق برای حمی و جز آن و میگذاشت بر در زاویه پس هر که می بود بوی المی
میگرفت ورقه را از آن و استعمال میکرد و شفا می یافت باذن الله عز و جل و میبود مکتوب ازلی لم یزل و لا یزال
یزیل الزوال و هو الایزال و لا حول و لا قوة الا بالله و هو العلی العظیم و ننزل من القرآن ما هو شفاء و رحمة للمؤمنین
رقیه خراج بفتح خاریش و دمیدگی بر روی پوست صاحب زاد المعانی گفته که بنویسد بروی این آیه را و یسئلونک
عن الجبال فقل ینسفها ربی نسفا فیذرها قاعا صفصفا لا تری فیها عوجا و لا امتا مجربست رقیه عسر ولادت و از
آنچه مجربست مر عسر ولادت را چیزی است که روایة کرده شده است از عبد الله بن امام احمد حنبل گفت دیدم پدر
خود را می نوشت وقتی که دشوار می شد بر زن ولادت در جام سفید با چیزی نظیف حدیث ابن عباس رض لا اله الا الله
الحکیم الکریم سبحان الله رب العرش العظیم الحمد لله رب العالمین کانهم یوم یرون ما یوعدون لم یلبثوا الا ساعة
من النهار کانهم یوم یرونها لم یلبثوا الا عشیة او ضحیها خلال گفت که خبر داد ما را ابو بکر مروزی که آمد امام احمد را
مردی و گفت یا ابا عبد الله بنویس چیزی مر زنی را که سخت شده است بروی ولادت دو روز گفت بگو مر او را که
بیارد جام واسع و زعفران را گفت خلال دیدم او را که مینوشت بسیار کسی را و در مدخل گفته که بنویسد در اوند جدید
اخرج ایها الولد من بطن ضیق الی سعة هذه الدنیا اخرج بقدرة الذی جعلک فی قرار مکین الی قدر معلوم لو انزلنا
هذا القرآن علی جبل لرایته الی آخر السورة و ننزل من القرآن ما هو شفاء و رحمة للمؤمنین و بنوشد آنرا زن و بیفشاند
بر روی خود گفته است شیخ مرجانی که گرفته ام این رقیه را از بعضی بزرگان و ننوشتم آنرا مر هیچ احدی را مگر رستگاری
یافت در ساعت بفضل خدا و روایة کرده شده از ابن عباس رضی الله عنهما گفت گذشت عیسی علیه السلام
بر زنی و حال آنکه معترض بر من افتاده بود بچه در شکم وی پس گفت آن زن ای کلمة الله دعا کن برای من
که خلاص گرداند مرا ازین محنت که من در آنم پس گفت عیسی علیه السلام یا خالق النفس و یا مخلص النفس من النفس
و یا مخرج النفس من النفس خلصها پس انداخت آن زن ولد را و برخاست گفت شیخ مرجانی پس چون دشوار
گردد بر زن ولادت بنویس این را برای وی رقیه رعاف و از آنچه تجربه کرده اند برای رعاف آنکه نوشته شود بر
جبهه مرعوف و قیل یا ارض ابلعی ماءک و یا سماء اقلعی و غیض الماء و قضی الامر و جائز نیست کتابة آن بخون راعف
چنانکه بعضی جهال کنند زیرا که خون نجس است پس جائز نیست که نوشته شود بوی کلام خدا رقیه برای هر درد

رقیه ریش

رقیه عسر ولادت

رقیه رعاف

گله پس آرام یافت در وی که حضرت فاطمه داشت و در مواهب گفته که از غرائبی که شائع و ذائع است از سخنان
محبت طبری امام مقام الخلیل بگه و دیدم او را که کرد بارها و نهاد دست خود را بر سر شخصی که درد میکرد دندان
وی و پرسید از وی نام او را و نام مادر او را و پرسید از مدتی که میخواهد که درد نکند دران مدت دندان وی یعنی گفت
در وچند ساله ترا به بندم پس میگوید آن شخص پنجسال یا هفت سال یا نه سال مثلا و ترا یعنی عدد طاق پس برمیداشت
دست خود را مگر آنکه ساکن شد الم وی و مکث میکرد مدت مذکوره که درد نمیکرد و این امر شائع و مشتهر است از وی انتهی
اما هیچ دعای معین ذکر نکرد ظاهر اینست دعا ماثور مذکور خواهد بود یا توجه میکرد و از پیش خود دعای میخواند والله اعلم
بحقیقة الحال و گفت صاحب مواهب و از انچه تجربه کرده شده آنست که بنویسد بر رخساری که در جانب درد است

رقیه بسم الله الرحمن الرحیم قل هو الذی انشاکم وجعل لکم السمع والابصار والافئدة قلیلا ما تشکرون یا اگر
خواهد بنویسد وله ما سکن فی اللیل والنهار وهو السمیع العلیم رقیه عسر البول روایة کرده است نسائی از ابی الدرداء
که آمد او را مردی و گفت پدر او را محبوس شده است بول و رسیده است او را حصاة البول پس تعلیم کرد او را ابو الدرداء
رضی الله عنه رقیه که شنیده بود از رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم ربنا الله الذی فی السماء تقدس اسمک امرک
فی السماء والارض کما رحمتک فی السماء فاجعل رحمتک فی الارض واغفر لنا ذنوبنا وخطایانا انت رب الطیبین
انزل شفاء من شفائک ورحمة من رحمتک علی هذا الوجع فیبری وامر کرد او را که رقیه کند او را بدین دعا پس رقیه کرد
بوی و به شد و این رقیه در شکوی عام که برای هر مرض کنند نیز آمده است از حدیث ابی داؤد رقیه العلمی روایة است
از انس رضی الله عنه گفت در آمد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم بر عائشه رضی الله عنها و وی تپ زده بود و دشنام
میکرد تپ را فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دشنام مکن تپ را که وی مامور است ولیکن اگر خواهی بیاموزم ترا
کلمات که چون بگوئی آن کلمات را ببرد آنرا خدا تعالی از تو فرمود پس بیاموزید مرا فرمود بگو اللهم ارحم جلدی الرقیق و
عظمی الدقیق من شدة الحریق یا ام ملدم ان کنت آمنت بالله العظیم فلا تصدعی الراس ولا تنبتی اللحم ولا تاکلی اللحم ولا
تشربی الدم وتحولی عنی الی من اتخذ مع الله الها آخر گفت عائشه رضی الله عنها پس گفتم من این کلمات را که آموخت
ترا رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم پس رفت تپ از من صاحب مواهب میگوید مجربست این رقیه چنانکه دیدم من بخط
شیخ خود و لفظ او انیست اللهم ارحم عظمی الدقیق وجلدی الرقیق واعوذ بک من فورة الحریق یا ام ملدم ان کنت
آمنت بالله والیوم الآخر فلا تاکلی اللحم ولا تشربی الدم ولا تفوری علم الفم واستقلی الی من یزعم ان مع الله الها
آخر فانی اشهد ان لا اله الا الله وان محمدا عبده ورسوله وبنویسد برای عمی مثله چنانکه ذکر کرده است صاحب المدخل

شده است برای غفران ما تقدم من الذنوب وما تاخر و مشائخ بعد ازان این دعا را که در آثار آمده است

هفت بار اللهم یا غنی یا حمید یا مبدی یا معید یا رحیم یا ودود اغننی بحلالک عن حرامک وبطاعتک عن معصیتک وبفضلک عمن سواک رقیه اطفار الحریق طبرانی وابن عساکر روایت کرده اند که رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم فرمود اذا رایتم الحریق فکبروا چون بینید شما آتش را که در گرفته است تکبیر برآرید فان التکبیر یطفئه زیرا که تکبیر مبرء است ازا مجرب و در وجه اطفار تکبیر حریق را گفته اند که نار مادهٔ شیطان است که پیدا کرده شده است ازان و هست دوست از فساد عام که مناسب شیطان و فعل اوست و آتش طلب میکند بطبع خود علو و فساد را و شیطان نیز دعوت میکند بدان و میخواهد هلاک بنی آدم را پس او و شیطان هر یک میخواهد در زمین فساد را و کبریای حقتعالی دفع میکند شیطان را و فعل او را پس از نیجهت تکبیر را اثر است در اطفار حریق و نمی ایستد نزد کبریای حق هیچ چیز پس چون تکبیر گوید مسلم پروردگار خود را اطفار میکند نار را و تحقیق تجربه پیوسته است این عمل رقیه صرع گفته اند صرع یکی از تصرف ارواح خبیثه است و دیگر از اخلاط ردیه و درین قسم ثانی تکلم کرده اند اطبا را و اما علاج صرع از ارواح خبیثه برقی میباشد و معالجه این محاربه است و محارب را باید که سلاحش صحیح باشد و ساعد قوی تا آنکه از بعضے معالجان کسی بود که اکتفا میکرد بقول اخرج منه ما یقول بسم الله ما یقول ولا قوة الا بالله و بود آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم که میفرمود اخرج عدو الله انا رسول الله و بعضی معالجه میکردند بآیة الکرسی و امر میکردند مصروع را بکثرت قرارت آیة الکرسی و بقراءة معوذتین و بعضے خواندن محمد رسول الله والذین معه اشداء علی الکفار تا آخر سوره یا سوگند بحضرت نبی صلی الله علیه وآله وسلم در دفع آن تجربه کرده اند رقیه صداع روایت کرده است حمیدی در طب از یونس بن یعقوب از عبد الله گفت بود در رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم که تعوذ میکرد از صداع بقول خود بسم الله الرحمن الرحیم بسم الله الکبیر واعوذ بالله العظیم من شر کل عرق نعار ومن شر حر النار رقیه وجع الضرس بیهقی آورده که عبد الله بن رواحه شکایت کرد نزد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم درد دندان پس نهاد آنحضرت دست مبارک خود را بر رخسارهٔ او که دران جانب بود و فرمود هفت بار اللهم اذهب عنه ما یجد فحشه بدعوة نبیک المکین المبارک عندک پس شفا داد او را خدا تعالی پیش ازانکه برخیزد و روایت کرده است حمیدی که فاطمه زهرا رضی الله عنها آمد نزد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در حالی که شکایت میکند درد دندان را پس آورد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بسبابه یمنی خود را و نهاد بر دندانی که درد میکرد و فرمود بسم الله و بالله اسألک بعزتک وجلالک وقدرتک علی کل شی فان هم لم تلد غیر عیسی من روحک وکلمتک ان تکشف ما بی فاطمه بنت خدیجه

رقیه اطفار الحریق

رقیه صرع

رقیه صداع

رقیه وجع الضرس

هیچ بنده را هم وحزن وبگوید اللهم انی عبدک وابن عبدک وابن امتک ماضیق بیدک ماض فی حکمک عدل فی
قضاءک اسالک بکل اسم هو لک سمیت به نفسک او انزلته فی کتابک او علمته احدا من خلقک او استاثرت به
فی علم الغیب عندک ان تجعل القرآن العظیم ربیع قلبی ونور صدری وجلاء حزنی وذهاب همی دور کند خدائتعالی
حزن وهم او را ویارد در بدل آن فرج وکشاد وازابن عباس رضی الله عنهما آمده که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله
وسلم هر که لازم گیرد استغفار را بگرداند خدائتعالی او را از هر هم فرج واز هر ضیق مخرج ورزق دهد او را از انجا که
گمان ندارد ونیز از ابن عباس رضی الله عنهما آمده که گفت کسیکه بسیار شود هموم وی باید که بسیار گوید لاحول ولاقوة
الا بالله ودر صحیحین آمده که وی کنزیست از کنوز بهشت وترمذی آورده که وی بابی است از ابواب جنت ودر بعضی
آثار آمده که فرود نمی آید هیچ فرشته از آسمان در بر غیر ودیگر بلاحول ولاقوة الا بالله ومشائخ گفته اند که نیست هیچ چیزے
اعون بر عمل ازین کلمه وآمده که هر که بخواند آیة الکرسی وخواتیم سوره بقره نزد کرب فریاد رسی کند او را خدائتعالی
ودر حدیث سعد ابی وقاص آمده که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بدرستی وراستی هر آئینه من میدانم
کلمه را که نگوید آنرا مکروب مگر آنکه کشاده دهد او را خدائتعالی ازان آن کلمه برادرم یونس است که ندا کرد در ظلمات
لا اله الا انت سبحانک انی کنت من الظالمین ونزد ترمذی آمده است که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دعا
نکند بآنمرد مسلمان در هیچ چیزی هرگز مگر استجابة کرده شود مر او را ودر روایتی آمده اسالک تمام العافیة واسالک
دوام العافیة واسالک الشکر علی العافیة اسالک الغنی عن الناس ولاحول ولاقوة الا بالله العلی العظیم رقیه
فقر روایت است از ابن عمر رضی الله عنهما که آمد مردی نزد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم وگفت یا رسول الله شکایت دارد
وروی گرداند دنیا از من فرمود کجائی تو از صلوة ملائکه وتسبیح خلائق که بوی داده میشود ایشان را رزق بگونه طلوع
فجر سبحان الله وبحمده سبحان الله العظیم وبحمده استغفر الله صد بار می آید ترا دنیا خوار ورام پس رفت آنمرد ودرنگ
کرد مدتی وباز آمد وگفت یا رسول الله روی آورد بمن دنیا چندانکه نمیدانم که کجا نهم آنرا واین کلمه را در سلسله کبر وبیان
نماز سنت فجر وفرض فجر میخواند واگر ختم کنند باو ی لاحول ولاقوة الا بالله چنانکه در حدیث آمده است موجب مغفرت
جمیع گناهان گردد واین سبب وسعت رزق است ولهذا استغفار سبب آنست زیرا که معاصی موجب ضیق رزق
وهم وغم است چنانکه گذشت واینجا وردی است که آنرا کیمیای مشائخ نام است ومجرب است بعد از سلام
نماز جمعه پیش از آنکه بگرداند پهلو از وضعی که در تشهد نهاده است بخواند فاتحة الکتاب هفت بار وقل هو الله
احد هفت بار وقل اعوذ برب الفلق هفت بار وقل اعوذ برب الناس هفت بار اینمقدار در حدیث واقع

انی اعوذ بک بوجهک الکریم وبکلماتک التامات من شر ما انت آخذ بناصیتها اللهم انت تکشف المأثم وللغرم اللهم انه لا یهزم جندک ولا یخلف وعدک سبحانک وبحمدک وازانجمله اعوذ بوجه الله العظیم الذی لیس شی اعظم منه وبکلمات الله التامات التی لا یجاوزهن بر ولا فاجر وباسماء الله الحسنی ما علمت منها وما لم اعلم من شر ما خلق وما ذرا وبرا ومن شر کل ذی شر لا اطیق شره ومن کل دی شر انی اخذ بناصیته ان ربی علی صراط مستقیم وازانجمله اللهم انت ربی لا اله الا انت علیک توکلت وانت رب العرش عظیم ما شاء الله کان ومالم یشاء لم یکن ولا حول ولا قوة الا بالله اعلم ان الله علی کل شی قدیر وان الله قد احاط بکل شی علما واحصی کل شی عددا اللهم انی اعوذ بک من شر نفسی ومن شر الشیطان وشرکه ومن شر کل دابة انت آخذ بناصیتها ان ربی علی صراط مستقیم وازانجمله نخصت بالذی لا اله الا هو الهی واله کل شی واعتصمت به وهو ربی ورب کل شی وتوکلت علی الحی الذی لا یموت واستدفعت بالشیر بلا حول ولا قوة الا بالله حسبی الله ونعم الوکیل حسبی الرب من العباد حسبی الخالق من المخلوق حسبی الرزاق من المرزوق حسبی الذی هو حسبی حسبی الذی بیده ملکوت کل شی وهو یجیر ولا یجار علیه حسبی الله وکفا سمع الله لمن دعی لیس وراء الله مرمی حسبی الله لا اله الا هو علیه توکلت وهو رب العرش العظیم وگفته اند که هر که این دعوات را تجربه کند عظمت وقدر آن بداند وازانجمله رقیه جبرئیل است که پیغمبر را صلی الله علیه وآله وسلم رقیه کرده ودر صحیح مسلم ثابت است بسم الله ارقیک من کل شی یوذیک ومن شر کل نفس او عین حاسد الله یشفیک بسم الله ارقیک رقیه وجع جسد در صحیح مسلم از عثمان بن العاص رضی الله عنه شکایت کرد نزد رسولخدا صلی الله علیه وآله وسلم در دیرا که میافت در تن خود از ان از که اسلام آورده است پس فرمود مرا و را آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بند دست خود را بدانجای که درد میکند از جسد تو بگو بسم الله سه بار وبگو هفت بار اعوذ بعزة الله وقدرته من شر ما اجد واواحاذر رقیه فزع وارق یعنی ترس وبیخوابی وشکایت آورد خالد با آنحضرت وگفت یا رسول الله خواب نمی برد مرا شب پس فرمود آنحضرت چون بیائی بخواب خود بگو اللهم رب السموات السبع وما اظلت ورب الارضین وما اقلت ورب الشیاطین وما اضلت کن لی جارا من شر خلقک کلهم جمیعا ان یفرط علی احد منهم او یبغی علی عز جارک وجل ثناوک ولا اله غیرک رقیه دارالکرب اللهم روایه است از ابن عباس رضی که آنحضرت صلی علیه وآله وسلم میگفت نزد کرب لا اله الا الله العظیم الحلیم لا اله الا الله رب العرش العظیم لا اله الا الله رب السموات والارض ورب العرش الکریم رواه الشیخان ودر روایت کرده است ابوداؤد وازابی بکر صدیق رضی الله عنه که رسولخدا فرمود صلی الله علیه وآله وسلم دعوات الکرب اللهم رحمتک ارجو فلا تکلنی الی نفسی طرفة عین واصلح لی شانی کله لا اله الا انت ودر مسند امام احمد از ابن مسعود رضی الله عنهما آمده که آنحضرت فرمود که

تجویف قلب بخاری لطیف بنطون دماغ متصاعد گشته حائل قوای دماغیه میگردد و بتاثیر و تصرف سحر مزاج
آن محل متضرر و خارج از طبیعت اصلی میگردد و میگوید که استعمال حجامت در محلی که بسحر متضرر شده باشد غایت
حکمت و نهایت حسن معالجت باشد و بعضی از مبتدعه انکار کرده اند وقوع تاثیر سحر را در آنحضرت صلی الله علیه
وآله وسلم و گمان برده اند که این موجب انحطاط علو رتبه شریف اوست و موجب تشکیک در هواتست و هر چه مودی
بآن باشد باطلست و موجب عدم وثوق بشریعت است چه احتمال دارد برین تقدیر که تخیل کرده باشد که وی می بیند
جبرئیل را و وی جبرئیل نباشد و خیال کرده که وحی کرده شده باشد و نه اینچنین باشد و تاثیر سحر در ناقصان میباشد
نه در ارباب کمال و این سخن مردود است زیرا که برهان قائم شده است بر صدق وی صلی الله علیه وآله وسلم
در دعوی نبوت و در آنچه میرسانید از خدا و بر عصمت وی در تبلیغ و معجزات باهره شاهدند بران و آنچه متعلق است
ببعضی امور دنیاویه که مبعوث نیست برای آن و نیست رسالت برای آن و در آن عرضه است مر چیزی که عارض
میشود بشر را مثل امراض بعید نیست که تخیل کرده شود بسوی وی در امری از امور دنیا چیزی که حقیقة نیست
مر آنرا با عصمت او از مانند آن در امور دین و لازم نمی آید از آنکه وی گمان برد که کرده است چیزی را و حال آنکه نکرده
است که جزم کند بکردن آن بلکه از حبس خاطر است که خطور میکند و ثبوت ندارد پس باقی نمی ماند برین ملاحده
حجت و بالجمله نقل کرده نشد از آنحضرت در هیچ چیزی از اخبار که گفته شده باشد چیزی را بر خلاف چیزی که خبر داده است
بدان و آنکه گویند که موجب منقصت باشد اینچنین نیست بلکه ظهور تاثیر سحر در وی صلی الله علیه وآله وسلم از دلائل
نبوت و صدق اوست زیرا که کفار او را ساحر میخوانند و مقرر است که سحر در ساحر تاثیر نمیکند و اظهار تاثیر سحر در وی
برای این حکمت و مصلحت است و قول ایشان که تاثیر سحر مخصوص بناقصان است کلیه نیست شاید که در کاملان نیز
بجهة مصلحتی و حکمتی ظاهر گردد و احادیث درین باب صحیح آمده و قابل انکار نیستند والله اعلم و بدانکه رقیه و تعویذات
نبوی صلی الله علیه وآله وسلم بسیار است استیفاء آن از طاقت کتاب و کاتب حروف بیرونست ازینجهة اول بر
تعداد امراض مجملا اکتفا کرده شده اما طبع بترک آنها یکباره نیاسوده قرار بدان یافت که جمله از آنچه ابتلا بدان کثیر الوقوع است
تبرکا و تیمنا مذکور گردد و بالله التوفیق و از انجمله اشهر و اکثر رقیه عین است و رقیهای این هم بسیار است بزرگترین رقیها
برای این و تمامه بلایا و امراض وفات قرات فاتحه است و معوذتین و آیة الکرسی است و این دعا که اذهب الباس رب الناس
واشف انت الشافی لا شفاء الا شفاءک شفاء لا یغادر سقما کلیه دعوات آنحضرت بود برای جمیع امراض و آلام و اوجاع
و از انجمله اعوذ بکلمات الله التامات من غضبه و عقابه و شر عباده و من همزات الشیاطین و ان یحضرون و از انجمله اللهم

وی سرخ بود گویا حنا در آب کرده اند و سرهای نخلهای وی مثل روس شیاطین پس آوردند از ان چاه آن
سحر را اینچنین آمده در صحیحین و در روایتی از بخاری آمده که فرمود عائشه رضی الله عنها چرا فاش نمیکنی آنرا یا
رسول الله و رسوا نمیکنی آنکسانرا که این کار کرده اند فرمود خوش ندارم که پراگنده کنم بر مردم شر را خدا تعالی
مرا شفا داد دیگر چه کار دارم که فاش کنم و شر انگیزم و در حدیث ابن عباس بیهقی در دلائل النبوة بسند ضعیف
آورده یافتند در وی وتری یعنی ره کمان در وی یازده گره کرده و نازل شد سورة الفلق والناس هر آیتی
که میخواندند گرهی از ان کشاده میشد و ابن سعد بسند دیگر آورده که فرستاده آنحضرت علیه السلام علی و عمار را رضی
الله عنهما پس یافتند طلعه نخل را که در وی یازده گره بسته اند و در روایتی در فتح الباری ذکر کرده که فرود آمد مردی
و یافت طلعه نخل را در وی تمثال آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم از موم ساخته و در وی سوزنها خلانیده
و رشته در وی یازده گره زده پس فرود آمد جبرئیل علیه السلام بمعوذتین بهر آیتی که میخواندند گرهی کشاده میشد
و هر سوزنی که میکشیدند المی تسکین یافت و راحتی پیدا میشد و آیات این دو سوره نیز یازده اند بهر آیتی گرهی
کشاده میشد و بعضی از متصوفه گفته اند که سلوک کرد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم درین قضیه مسلک تفویض
و تسلیم مر امر پروردگار را و صبر کرد در طلب اجر برین بلاء چون تمادی کرد و ترسید از تمادی آن که ضعیف گردد
از فنون طاعات و از تمشیت امر دعوت و ابلاغ توجه بجناب حق نمود و دعا کرد پس اشارت یافت بتداوی
و معالجه بعلاج حسی و روحانی روحانی خود این بود که منزل شد بروی معوذتین و حسی آن بود که حجامت
کرد در سر مبارک و صاحب سفر السعادة گفته است که کسی که از دین و ایمان حظی ندارد هر آئینه ازین علاج انکار
میکند یعنی میگوید که حجامت که قسمی از استفراغ است بعلاج سحر چه مناسبت دارد و دفع وی چگونه کند
و میگوید که اگر از کفار اطباء چون جالینوس و ارسطاطالیس نقل کردندی البته انکار نکردی یعنی گفتی که چون
ایشان حکم کرده اند لابدی وجهی و حکمتی نخواهد بود و این سخن در فعل آنحضرت اولی و انسب است بعد از ان
اشارت میکند معقولیت حکمت در نفع حجامت در دفع سحر و میگوید چون ماده سحر بسر مبارک رسیده بود یعنی در
قوای دماغیه تاثیر کرده چنان بخیل میکرد که چیزی که نکرده است کرده می شمرد این تصرف است از ساحر در طبیعت
و ماده و موی تا آن ماده بر بطن مقدم دماغ غلبه کرد و مزاج آن از طبیعت اصلی برگشت زیرا که سحر مرکب
است از تاثیر ارواح خبیثه از جن و شیاطین و خبائث نفوس بشری و انفعال قوای طبیعیه بدنیه از ان
تاثیرات یعنی چون تاثیر سحر در بدن و روح حیوانی است که ماده آن وحی است که بعد از انهضام آن در

ثبوت و وقوع ندارد و اینسخن مکابره و باطل است و کتاب و سنت بخلاف آن ناطق است و بعضی دیگر میگویند که
زیادہ نیست تاثیر وی برانچه در قرآن مجید مذکور است که یفرقون بین المرء وزوجه و اگر زیادہ می بود ذکر میکرد آزاد
صحیح از جهة عقل و نقل آنست که واقع میشود اگر ازان و آیة دلالت ندارد بر منع زیادہ غایب انچه در قصه هاروت
و ماروت واقع بود همین بود یا زیادہ هم بوده باشد پس ذکر نکرد آزاد سحر از قبیل صناعیه است که حاصل میشود باعمال
و اسباب بطریق اکتساب و عدد آن از اقسام خارق عادت مسامحه است باعتبار ظاهر و اکثر وقوع آن از اهل فسق و
فساد است و شرط است که جهت باشد و اگر جهت از وطی حرام بلکه با محارم بود داخل است کذا قیل و میگویند که جمال
و عصی بر دست سحره فرعون می پیچیدند و موسی علیه السلام آنرا سعی خیال میکرد سحر نبود بلکه عصی مجوف بود و جبال
ازچرم بود محشو بزیبق و در تابه آن التشها کرده یا در افتاب گذاشته بودند و زیبق چون گرم گردد بجنبش درآید و این سخن
غریب است و حقتعالی آنرا در چندین مواضع سحر خوانده و در بعضے مواضع سحر عظیم خوانده و کنندگان آنرا ساحره گفته
پس حمل آن برین نمودن و تخیل بعید مینماید مگر آنکه مراد بسحر در قرآن معنی اخوی است که عجب است و حمل بر حقیقة سحر
داخل است در اعجاز موسی علیه السلام مگر آنکه بنقل صحیح شده باشد که واقع چنین بود و الله اعلم بحقیقة الحال و بنقل
صحیح ثابت شده است که یهود سحر کردند آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم و تاثیر آن در ذات جلیل وی صلی الله
علیه وآله وسلم ظاهر شده از عروض نسیان و تخیل ضعف قوت جماع و امثال آن و وقوع اینحادثه بعد از رجوع از
حدیبیه بود در ذی الحجه در آخر سنه سادسه و مدت بقای این عارضه بقولی چهل روز و در روایتی شش ماه و در روایتی یکسال
حافظ ابن حجر گفته که این روایت صحیح معتمد است و غالبا زور وقوت آن چهل روز بوده و وجود آثار و بقای آن از اول
تا آخر مدت مدید بامتداد کشیده تا شبی نزد عائشه صدیقه رضی الله عنها بودند دعا کرد و بسیار کرد پس فرمود یا عائشه
آگاهی داری تو بانکه خدا تعالی فتوی داد مرا در انچه استفتا کردم او را در انچیز یعنی اجابت کرد انچه سوال کردم از وی
فرود آمدند دو مرد و نشست یکی ازان نزد من و دیگری نزد پای من پس گفت یکی ازان دو مرد یار خود را چه حال است
این مرد را او در وی از چیست گفت مطبوب است یعنی مسحور و طب در لغت بمعنی سحر آید گفت که سحر کرده است او را گفت
لبید بن اعصم یهودی گفت در چه چیز سحر کرده است گفت در مشط و مشاطه و مشط بضم شین شانه و مشاطه بضم میم و یا
کی اقتداز سر و ریش بشانه کردن و در دعای شگوفه نخل و گفت کجا نهاده اند آنرا که گفت در بیر ذروان بذال
معجمه مفتوحه نام چاهی است که در انجا پنهان کرده بودند و در روایتی بیرازوان بالف گفته اند که این صحیح تر است
پس آمد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم با چندی از صحابه بران چاه و فرمود همین چاه است که نمودند مرا در آب

منع میکرد او را عمر رضی الله عنه از مخالطت ناس و اشد است از زیان سیر که منع کرده شده است اکل او را از
حضور جماعت و اختلاف کرده اند علمای در وجوب قصاص و دیت قرطبی که از علمای فقه و حدیث است گفته
اگر تلف کند عائن چیزی را ضامن گردد آنرا و اگر بکشد بروست قصاص با دیت اگر مکرر شود از شخصی چنانکه عادت
وی گردد حکم ساحر دارد و نووی در روضه گفته که نیست در وی دیت و نه کفارت زیرا که منضبط و عام نیست اینکار
و مخصوص است ببعضی ناس و در بعضی احوال ست و واقع نشده است از وی فعلی بلکه بخاصیت است و مکروهی که
میرسد از وی متعین نیست در قتل و اهلاک در ذال حیات و گاهی حاصل میشود مکروه بی آنکه برساند باهلاک انتهی
و اقوال مشائخ حنفیه و درینجا معلوم نشد ملتمس از ناظران آنکه اگر معلوم کنند درینجا بنویسند والله اعلم و آنحضرت
صلی الله علیه و آله و سلم رقیه میکرد و دعا میکرد برای کافه امراض جسمانی مثل حمی و صرع و صداع و ترس و وحشت
و بیخوابی و سموم و هموم و الم و مصائب و احزان و اندوه و غم و شدت و الم و اوجاع در بدن و فقر و فاقه و دین و
حریق و درد دندان و حبس بول و خراج و رعاف و عسر ولادت و تمامه امراض و آلام و سائر محن و بلا و شدائد
و بتمامه آن رقیه و ادعیه و تعاویذ در کتب احادیث مذکورست از انجا باید جست و همچنین تعرض بعلاج جسمانی با دویه
حسیه نیز واقع شده اکتفاء و اقتصار علی المقصود ازین میان ذکر سحر و حکم آن بجهة اشتمال وی بر قصه یهود در سحر
آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم و طول کلام دران واقع شد **وصل** فی الصراح سحر فسون و جادوی کردن
و سحر حرام است و از کبائرست یا جماع و گاهی کفر میباشد اگر در وی قولی یا فعلی باشد که موجب کفر بود و تعلیم و تعلم
وی حرام است و بعضی گفته اند که تعلم وی اگر به نیت دفع سحر از خود بود حرام نیست و ساحر اگر در سحر وی کفر نباشد
تعزیر کرده شود و اگر کفر باشد قتل کرده شود و در قبول توبه وی اختلافست چنانکه زندیق و زندیق آنرا گویند که منکر
دین و نبوت و حشر و نشر و قیامت باشد و در حقیقة سحر اختلاف است بعضی گویند که مجرد تخیل و ایهام است و حقیقتی
ندارد یعنی آنچه حاصل میشود در مسحور از احوال و افعال مجرد وهم و خیال ست و حقیقتی ندارد و اختیار ابو جعفر استرابادی
از شافعیه و ابوبکر رازی از حنفیه و طائفه دیگر این است و نووی گفته که صحیح آنست که آنرا حقیقة است و جمهور علماء
برین اند و کتاب و سنت مشهوره دلالت دارد برین کذا فی المواهب و شیخ ابن حجر عسقلانی گفته که محل نزاع آنست که آیا
واقع میشود بسحر انقلاب عین و قلب حقیقة یا نه کسیکه میگوید که وی تخیل محض است منع میکند آنرا و آنها که قائلند بآنکه
مر او را حقیقة است اختلاف کرده اند در آنکه مر او را تاثیرست فقط چنانکه تغیر میدهد مزاج را پس نوعی از امراض است
یا منتهی میشود باحالت چنانکه جماد حیوان میگردد یا حیوان جماد میگردد و جمهور بر اول اند و بعضی میگویند که سحر

وصل ذکر سحر

فرمود که بنویسند و بشویند و بخورانند و آنچه سابقا مذکور شد از حکایت شیخ ابو القاسم قشیری در آیات شفا نیز موجود است حکایت از ابو عبد الله بناجی مرویست که گفت در سفر بودم بر شتر خوب سوار و در میان همراهان شخصی بود منسوب بچشم زخم زدن بر هر چه نظر استحسان انداختی تلف شدی ابو عبید الله بناجی را گفتند شتر خود را از شر او نگاهدار بناجی گفت او را بر شتر من قدرتی نیست بعاین این خبر رسید نگاهبان شد تا بناجی از منزل غائب شد پس عائن بمنزل بناجی آمد و در شتر وی نگاه کرد شتر مضطرب شد بیفتاد چون در حتی که از بیخ بر کنند بناجی را خبر کردند که عاین شتر را چشم زد بیامد و چون عاین را دید این رقیه بر خواند بسم الله حبس حابس و شجر یابس و شهاب قابس رودت عین العاین علیه و علی احب الناس الیه فارجع البصر هل تری من فطور ثم ارجع البصر کرتین ینقلب الیک البصر خاسئا و هو حسیر چون بناجی این دعا بخواند در زمان چشم آن مرد عاین بیرون افتاد از محل خود و شتر تندرست شد و برخاست و این نیز از رقیهای چشم زخم است و در مواهب از ابن قیم نقل کرده است که گفت و از جمله علاج عین احتراز و اجتناب از آن و ستر محاسن از کسی که ترسیده میشود از عین وی بچیزی که رد کند عین را چنانکه بغوی در شرح السنه آورده است که عثمان بن عفان رضی الله عنه دید کودک خوش روی را و فرمود سیاه کنید نون او را تا نرسد بوی چشم و مراد بنون کودکی است که میباشد در زنخدان کودک کذا فی المواهب و پوشیده نماند که در سیاه کردن نون از کودک ستر جمال او نیست و ظاهر آنست که این نیز سری است که خاصیت او دفع ضرر عین است و حکم رقیه دارد و الله اعلم و آنحضرت در خانه ام سلمه کنیزکی را دید که بروی اثر نظر جن است و لفظ صحیحین اینچنین است که جاریه دید که در روی وی سعفه است یعنی صفرت فرمود آنحضرت صلی الله و آله وسلم افسون خوانید برای این کنیزک که بوی نظر جن است از اینجا معلوم میشود که همچنان که از آدمی عین میرسد از جن نیز میرسد و گفته اند که نظر ایشان تیز تر از سنان است و بعضی از شراح حدیث نظر را تردد ساخته و گفته نظر انس یا جن و در حدیث دیگر آمده که آنحضرت در خانه ام سلمه در آمد و در کودکی صفرة را دید گفتند که بوی چشم رسیده است فرمود چرا افسون نمیکنند او را از عین و گفته اند که اصابت عین بجهة اعجاب و استحسان میباشد اگرچه بغیر حسد باشد و از روی محبت باشد و از مرد صالح باشد چنانکه از عامر بن ربیعه بسهل بن حنیف و باید که عاین که خوش آمده است او را چیزی مبادرت بدعا و تبریک کند و این بمنزله رقیه باشد و امام را باید که منع کند آنرا که معروف شده است بعین از مداخلت مردم و الزام کند او را بیت را و اگر فقیر است رزق دهد او را آن قدر که قوام او شود زیرا که ضرر این سخت تر است از ضرر مجذوم که

جز بحضرت علیه السلام رسید و فرمود آیا تهمت میکنند کسی را که دیدند بدن وی و تحسین کردند پس عامر را طلبید و بروی خشم گرفت و فرمود هر چه میکشد یکی از شما برادر خود را و قتیکه دیدی او را در نظر تو خوب آمد چرا نگفتی اللهم بارک علیه پستر فرمود بشوی بدن خود را برای سهل بن حنیف پس شست عامر روی خود را و هر دو دست خود را و مرفقین در کتبین و اطراف رجلین خود را و داخله ازار را در قدحی پستر ریخت آب را بر سهل از پس او بر سر او پس برشد و رفت همراه مردم گویا هیچ ضرری بوی نرسیده بود و در شستن اعضای کیفیتی خاص بیان کرده اند در مواهب لدنیه از ابن کثیر نقل کرده که در نهایه گفته است بود عادت قوم که چون میرسید چشم زخم بیکی از کسی می آوردند قدح آبی نزد عاین پس برمیداشت بکفدست راست خود آب از قدح و مضمضه میکرد پستر میریخت آب در قدح پستر می شست روی خود را در قدح پستر می درآورد دست چپ را در قدح و برمیداشت آب را از قدح و میریخت بر دست راست پستر می درآورد دست راست را در آب و میریخت بر دست چپ پستر می درآورد دست چپ را و میریخت آب بر مرفق ایمن پستر می درآورد دست راست را و میریخت بر مرفق یسری پستر می درآورد دست چپ او میریخت آب بر قدم یمنی پستر می درآورد دست راست را و میریخت بر قدم یسری پستر می درآورد دست چپ او میریخت آب بر زانوی راست پستر می درآورد دست راست و میریخت بر زانوی چپ پستر می شست داخله ازار را و نمی نهاد قدم بر زمین پستر میریخت آن آب مستعمل را بر سر معیون از جانب پس به میشد باذن خدا انتهی پوشیده نماند که این اثر عادت قوم را ذکر کرد و ظاهر آنست که نزد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نیز همچنین کردند والله اعلم و بر هر تقدیر سر آنرا از راه عقل در نمیتوان یافت قاضی ابوبکر بن العربی گفته اگر توقف کنند درین تشرعی باید گفت او را الله و رسوله اعلم تائید کرده است آنرا تجربه و تصدیق نموده معاینه و اگر تعلف توقف کنند زود بروی آسانتر است که مقرر است نزد ایشان که بعضی ادویه تاثیر میکنند بقوی خود و کار میکنند بخاصیت خود این نیز ازان قبیل است و حدیث که باد آهن ربا نیز ازین قبیل است بدانکه مراد بداخله ازار چیست بعضی گفته اند که فرج است قوم را انکه طرف ازار است انکه ببدن او رسیده است از جانب است و قاضی عیاض گفته که مراد جسد اوست که متصل است بازار یا موضع ازار جسد و بعضی گفته اند مراد سره است که معقد ازار است و جماعه از سلف روا داشته اند که آیات قرآن بنویسند و بمعیون بنوشانند مجاهد میگوید که باکی نیست که بنویسند قرآن را و بشویند آنرا و بنوشانند بیمار را مطلق قرآن را یا آیاتی که مناسب شفا یا مشتمل ذکر اسما و صفات علا باشد و هوالانسب و از ابن عباس رضی الله عنهما مرویست که زنی در طلق مانده بود یک آیه یا دو آیه از

الٰہی بچشم زخست واکثر علمای دین برانند کہ عین حق است وجماعہ از بتدعہ مثل اہل اعتزال وہر کہ بر طریقہ ایشان
سیرود منکر شدہ اند آنرا وچون مخبر صادق بدان خبر دادہ اعتقاد آن واجب وانکار آن باطل باشد وانگہ گویند ہمہ بتقدیر
الٰہی است چشم زخ چہ اعتبار دارد جوابش انکہ این نیز بتقدیر الٰہی است وعین را تاثیر ذاتی نیست وہر کہ بر طریقہ اہل
سنت است میگویند کہ آن از اسباب عادی است بایں معنی کہ عادۃ اللہ جاری شدہ کہ احداث میکند ضرر را نزد مقابلہ
شخصے شخصی را و نظر کردن این بسوی وی بر وجہ استحسان و اما آنکہ چیزی از چشم عائن می برآید وبمعیون میرسد جزم
بہیچ جانب اثبات ونفی نمیتوان کرد وہر دو جانب محتمل ست وبعضے از اصحاب طبائع گفتہ اند کہ جواہر لطیفہ غیر مرئیہ
متشعب میشود از عاین ومتصل میگردد بمعیون ودر می آید درون مسامات چشم وی پس پیدا میکند بار تعالی ہلاک
را نزد آن چنانکہ پیدا میکند ہلاک را نزد نوشیدن زہر واین محتمل است اما دعوی قطع وجزم خطاست ونقل کردہ اند
از بعضے کسانیکہ منسوب بودہ اند بعین کہ میگفتند کہ چون می بینم من چیزی را کہ خوش می آید مرا می یابم حرارتی کہ بیرون
می آید از چشمان من وبعضے گفتہ اند کہ منبعث میگردد از چشم عاین قوت سمیہ کہ متصل میگردد بمعیون کہ باعث ہلاک
وفساد میگردد مثل زہری کہ از افعی بلدیغ میرسد واز بعضے افاعی بوساطت نظر نیز زہر میرسد وبالجملہ بر مثال
نیز چیزی از جانب عاین بجانب معیون روانہ میگردد اگر مانعی کہ حفظ ووقایہ وی کند درمیان نبود میرسد و
وکار گر می افتد واگر مانع درمیان بود کہ عبارت از حرز وتعوذ ودعاست ومانند سپر است وصول ونفوذ نیابد
واگر سپر سخت وقوی بود تواند کہ ہم بجانب وی برگردد بر مثال تیر محسوس وعلاج بنوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در این
علت را یعنی چشم زخ را بہ تعویذات بود یعنی بآیاتی وکلماتی کہ دران استعاذہ است از شرور مثل معوذتین وفاتحہ
وآیۃ الکرسی وگفتہ اند کہ بزرگترین رقیہا قرات فاتحہ وآیۃ الکرسی ومعوذتین ست واز جملہ تعویذات نبوی صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم کہ در احادیث صحیحہ ثابت شدہ است اینست اعوذ بکلمات اللہ التامات التی لا یجاوزہن بر ولا فاجر
وبأسماء اللہ الحسنیٰ ما علمت منہا وما لم اعلم من شر ما خلق وبرأ ومن شر ما ینزل من السماء ومن شر ما یعرج فیہا
ومن شر ما ذرأ فی الارض ومن شر ما یخرج منہا ومن شر فتن اللیل والنہار ومن شر طوارق اللیل والنہار الا طارقا
یطرق بخیر یا رحمن واز جملہ کلماتی کہ دفع چشم زخم بآن شود گفتن ماشاء اللہ لا قوۃ الا باللہ است واگر عاین کہ می
رسید بر سیدن ضرر چشم خود را اللہم بارک علیہ گوید دفع چشم زخم کند ودر حدیث آمدہ است کہ عامر بن ربیعہ سہل بن حنیف
را دید کہ غسل میکرد وبود وی رضی اللہ عنہ ابیض حسن الجسم پس عامر از حسن بدن او تعجب کرد واستحسان نمود
وگفت واللہ من مثل این پوستی ندیدہ ام در مردان ونہ پوست زن محذرہ سہل مساعت بسر در آمد وبر زمین افتاد

منبعث

زخم

زخم چشم بعضے
از بنوی است

فرمود یہودیہ را کہ رقیہ میکرد عائشہ را رضی اللہ عنہا رقیہ کن او را بکتاب خدا و نووی گفتہ است کہ اختلاف کردہ
است در قول مالک رحمۃ اللہ علیہ در رقیہ یہودی و نصاری مسلم را و بجواز قایل است امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ
در روایۃ کردہ است ابن وہب از مالک کراہیۃ رقیہ بجدیدہ و ملح و عقد خیط و انچہ مینویسند از خاتم سلیمان علیہ السلام
گفت بنود آن از امر ناس در قدیم الزمان یعنی بدعت ست و مکروہ است تنبیہ بیشتر پای نغز عوام الناس از انست
کہ این افسونہا باطلہ و شگونہای جاہلیت را تاثیرات عجیبہ می یابند کہ حیران میشوند کہ از رقیہا مشروع گاہی ظاہر
نمیگردد از نجا در مزلقہ انکار و ورطہ حیرت می افتند چنانکہ از قول زینب امراۃ ابن مسعود ظاہر میگردد کہ گفت من چہ کار
کنم ہمین ساعت چشم من از درد بیرون می افتاد فلان یہودی افسون کرد در دہمہ بیرون رفت و نمیدانند کہ معنی
فساد و بطلان آنست کہ شارع ازان نہی فرموده و حکمت و فائدہ آن نزد اوست و ظاہر آنست کہ مقصود اخراج از
ورطہ کفر و اشراک ست پس آنہای کہ قدم ایشان در مقام صدق ایمان ثابت است ارتکاب نمیکنند انہا را اگرچہ سبب
ہلاک و زوال حیات فانی گردد و میدانند کہ سعادت ابدی و حیات باقی در امتثال امر شارع است و انہای کہ مطمح نظر
ایشان حیات دنیاست از مقام استقامت می لغزند و در ورطہ کفر و معصیت می افتند اعاذنا اللہ من ذلک و در
دیار ما افسونی ست کہ از انسبت و اضافت بشیخ شرف الدین یحیی منیری قدس سرہ می کنند کہ مردم بدان مشغوف
و چون نسبت بحضرت شیخ مرقوم می یابند مشغوف تر و مفتون تر میگردند و در وی اسماست کہ متعارف زبان ہندوانست
اجتناب ازان لازم مینماید واللہ اعلم بصحتہا **وصل** رقیہا از آنحضرت در ہر باب مروی است خصوصاً در عین
و حمہ بضم حا و تخفیف میم تا آنکہ در حدیث واقع شدہ است کہ افسون کنید در چشم زخ و از حمہ و از علہ یعنی ریشہا
کہ بر پہلو ظاہر میشود و در حدیث دیگر آمدہ است کہ لا رقیۃ الا فی نفس او حمۃ یعنی رقیہ مگر در چشم زخ و حمہ و مراد بنفس
عین است یعنی چشم زخ و در روایتی اللدغۃ زیادہ کردہ و مراد بحمہ نیش زہر دار است از عقرب و مانند آن و لدغہ
گزیدن جندان چنانکہ مار و مانند آن و مراد بحصر مبالغہ است نہ تخصیص رقیہ باین اشیا زیرا کہ رقیہ مخصوص نیست
بآنہا بلکہ در جمیع امراض و آلام مشروع و مسنون ست چنانکہ در تپ و درد سر و درد دندان و امثال آن فرمود آنحضرت
صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم العین حق یعنی چشم زخ دکار کردن آن موجود و ثابت است در نفس الامر و حق تعالی این خاصیت
در بعضے نفوس نہادہ است کہ چون نظر کنند بجانب چیزی بر وجہ استحسان ضرر یابد آن چیز چنانکہ در سحر و فرمود
لو کان شی سابق القدر لسبقتہ العین اگر چیزی می بود کہ پیشدستی میکرد و غلبہ مینمود قضا و قدر را ہر آئینہ سبقت
میکرد آنرا عین و این مبالغہ است در تاثیر عین و در حدیث دیگر آمدہ است کہ اکثر مردان آدمیان بعد از قضاء و

شغار لا یغادر سقما رواه ابو داؤد و گفته اند که اینها را از شرک بجهت آن داشت که اهل جاهلیت اعتقاد موثریت آن داشتند
و بنام غیر خدا میکردند پس انچه بنام خدا و کلام وی باشد در حکم آن نباشد و چگونه داخل باشد و حال آنکه وارد
شده دران احادیث و اخبار صحیحه صریحه و خلاف نیست در مشروعیت فزع و التجا الی الله سبحانه در هر چه واقع
شده یا متوقع است و بعضے گفته اند که نهی ازان رقی است که میخوانند آنرا اهل عزایم و مدعیان تسخیر جن و می آرند
بامور مشتبه مرکبه از حق و باطل که جمع میکنند با ذکر خدا و اسمای وی تعالی اسماء شیاطین و ذکر ایشان را و استغاثه
میکنند از ایشان و پناه میجویند بایشان و میگویند که جن از جهت علاقه عداوتی که بالطبع بانسان دارند با شیاطین
دوستند و چون خوانده شود عزایم باسماء شیاطین اجابت میکنند آنرا و بیرون میروند از جای خود و همچنین لدیغ
چون آن نیز گاهی اثر جن میباشد بتمثیل وی بصورت مار هرگاه که رقیه خوانده شود باسماء شیاطین سیلان میکند
سموم آن از بدن ایشان ازینجهة مگر دست رقیه که باسماء الله و ذکر وی خاصه نباشد و بالجمله اجماع دارند علمای
امت بر کراهت رقیه بغیر کتاب الله و اسماء و صفات بدانکه حاصل مقام آن آمد که قرطبی که از مشاهیر علمای فقه و حدیث
است گفته که رقایا بر سه قسم است یکی آنکه رقیه کرده میشد بوی در جاهلیت و معلوم نیست معنی او و واجبست اجتناب
ازین قسم مبادا در وی شرکی باشد یا مودی بشرک گردد دوم انچه بکتاب الله و اسماء اوست تعالی و تقدس
و این جائز است و اگر ماثور باشد چیزی ازان مستحب بود سیوم انچه باسماء غیر خدا باشد از فرشته و یا بنده صالح
یا معظم مخلوقات مثل عرش و کرسی و این قسم واجب نیست اجتناب ازان و ترک آن اولی است از جهت وجود التجا
بغیر خدا و اگر متضمن تعظیم مرقی به است لازم است اجتناب ازان چنانکه حلف بغیر خدا عز و جل گفت بنده مسکین
عفا الله عنه که تمسک و توسل که بدوستان خدا و اسمای ایشان میکنند بسبب قرب ایشان بدرگاه حق و درگاه
رسول وی میکنند و اگر تعظیم میکنند ایشانرا بهمین طریق بندگی خدا و تبعیت رسول می کنند نه باستقلال و استبداد
این را قیاس بر حلف بغیر خدا عز و جل نتوان کرد بلکه بطریق توسل و تشفع نه طریق اشراک چنانکه جهال و عوام الناس
کنند حکم صلوة وارد اللهم صل علی محمد و آله کما لا یخفی از ربیع رحمة الله علیه نقل است که گفت پرسیدم امام شافعی
را رحمة الله علیه از رقیه گفت لا باس ان یرقی بکتاب الله و بما یعرف من ذکر الله گفتم آیا درست است که رقیه
کنند اهل کتاب مسلمانان را فرمود نعم وقتی که رقیه کنند بچیزیکه معروفست از کتاب خدا و ذکر الله انتهی و ظاهر آنست
که مراد بکتاب الله قرآن باشد و الا چون در توریت و غیره تحریف و تغیر واقع شده است اعتماد بران نتوان کرد یا رب
مگر معلوم باشد مضمون آن که موافق حق است و مطابق قرآن امام مالک در موطای می آرد که ابو بکر رضی الله عنه

آن اگرچہ معلوم نباشد معنی آن ولکن احتیاط دران است کہ بغیر معلوم المعنی نکنند مبادا متضمن شرکی بود و این
در غیر ماثور ست والا انچہ ماثور باشد چنانکہ در رقیہ حمۃ عقرب آمدہ است بسم اللہ و شبہ قرینہ ملوہ بجر قطعا جائز خواہد بود
بی شبہہ و تحقیق معلوم شد از حدیث عوف بن مالک کہ ہر رقیہ کہ متضمن شرک باشد جائز نیست و ہمچنین دعوات
و اسماء بزبان سریانی و عبرانی کہ معلوم نیست معانی آن نباید خواند و در حکایات مشائخ آوردہ اند کہ شخصے دعای
میخواند شخصے دیگر در انجا حاضر بود گفت چہ شدہ است این مرد را کہ دشنام میکند خدا و رسولخدا را اتفاقا مضمون آن
کلمات این بود و آن شخص نادانستہ میخواند یا رب مگر بعضے کلمات باشد از لغات معلوم نشدہ است خواندن آن
و از مشائخ متواتر آمدہ است چنانکہ در حرز یمانی کہ آنرا سیفی می نامند و مانند آن میخوانند واللہ اعلم و در حدیث
ابو داؤد و این باجہ آمدہ و تصحیح کردہ است آنرا حاکم از ابن مسعود کہ رسولخدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود
رقا و تمایم و تولہ شرک است و تمایم جمع تمیمہ است و این خرزہ باقلادہ ایست کہ در گردن بیاویزند و آنرا در جاہلیت برای
دفع آفات میکردند و تولہ بکسر تناۃ و فتح واو و لام چیزی است کہ زنان برای جلب محبت مردان بکنند و این نوع
از سحر است و دعا و حرز و رقیہ کہ در کاغذ پارہ بنویسند و آنرا تعویذ گویند و در گردن و بازو ببندند بعضے علما آنرا
نیز منع میکنند و لیکن آنرا از حدیث عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما سندی ہست کہ آنحضرت او را از برای دفع
فزع و وحشت و بیخوابی این کلمات کہ اعوذ بکلمات اللہ التامۃ من غضبہ و عقابہ و شر عبادہ و من ہمزات الشیاطین
و ان یحضرون آموختہ بود پس وی رضی اللہ عنہ تلقین میکرد آنرا کسانی را کہ عاقل بودند از اولاد و کسی کہ عاقل
نبود و مینوشتہ آنرا در صک و می آویخت در گردن وی و لفظ تعویذ کہ در احادیث واقعست مثل تعویذ الطفل بکلمات
اللہ التامۃ الحدیث و تعوذات النبی چنانکہ ذکر آنہا بیاید یعنی استعاذہ و پناہ طلبیدنست از شر بخدا عز و جل و از
زینب امراۃ عبداللہ بن مسعود آوردہ اند کہ دید عبداللہ در گردن من رشتہ را گفت کہ این چیست یا زینب گفتم این خیطے
است کہ افسون کردہ شدہ است برای من در وی پس گرفت آنرا عبداللہ و پارہ کرد و گفت شما ای آل عبداللہ
بی نیاز ید از شرک و محتاج نیستید بآن شنیدم من رسول خدا را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت رقا و تمایم و تولہ شرک است
گفتم چرا ایچنین کردی بود چشم من کہ بیرون می افتاد از غایت وجع و می انداخت چرک او را و اشک را پس رفتم نزد
فلان یہودی پس خواندی افسونی و ہمہ درد ہا بیرون رفت و آرام یافتم گفت عبداللہ این ورد ی کہ در چشم تو بود
عمل شیطان بود کہ در چشم تو تصرف میکرد و چون خواندہ شد افسون باز داشت آنرا و لازم بود بر تو کہ میگفتی
چنانکہ رسولخدا میفرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اذہب البأس رب الناس واشف انت الشافی لا شفاء الا شفاء ک

تجاوز از حد حقانیت و انصاف یا از جهت ضعف قلب داعی و عدم اقبال او بر جناب حق تعالی و تقدس حضور و
جمعیت او بروی وقت دعا یا از جهت حصول مانع از حالت مثل اکل حرام و عروض ظلمت دین بر قلب و استیلای
غفلت و سهو و لهو و در حدیث آمده است که حقتعالی قبول نمیکند دعا را از قلب لاهی تباهی غافل و دعا رعد و
بلاست مدافعه و معالجه میکند آنرا و منع میکند نزول آنرا و دفع میکند بعد از نزول یا تخفیف میکند در آن و دعا سلاح
مومن است اگر با حضور قلب و جمعیت کلیه بر مطلوب مصادف گردد اوقات اجابت را با خضوع و خشوع و انکسار و
ذل و تضرع و طهارت و رفع یدین و ابتدای بحمد و صلوة و بعد از توبه و استغفار و صدق و الحاح و تملق و توسل
باسماء و صفات الهی و توجه صادق بحضرت نبوت صلی الله علیه و آله و سلم و سائر شروط و سائر بر مثال رمی که
تیر و کمان راست و درست بود زور بازو بکمال بود و هدف مقابل باشد و قابل تاثیر و صالح آن بود و حاجب و مانع
وصول در میان نبود و علم بصنعت تیراندازی تمام از شرائط و آداب آن حاصل باشد و اما استشفا بمعوذات
و غیر آن از اسمای الهی نیز از قسم طب روحانی ست اگر جاری گردد بر لسان ابرار و اقویا بتوجه تمام و همت تام
ولیکن چون وجود این نوع عزیز و نادر است مردم دست بطب جسمانی زده از آن فارغ و غافل نشستند و مراد بمعوذات
که در حدیث واقع شده است که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم میدمید نفس کریم خود را بمعوذات قل اعوذ برب
الفلق و قل اعوذ برب الناس است و بعضی قل هو الله احد و قل یا ایها الکفرون نیز مراد دارند یا هر جا که در قرآن آیات
متضمن استفاده واقع شده مثل رب اعوذ بک من همزات الشیاطین و اعوذ بک رب ان یحضرون و آنها از قرآنست
و درین باب که سخن میکنیم عامتر از آن مراد است و اذکار و ادعیه در باب استعاذه بسیار وارد است و بتحقیق اجماع کرده اند
علما بر جواز رقیه نزد اجتماع سه شرط یکی آنکه بکلام خدا و اسماء و صفات وی تعالی باشد بزبان عربی یا دیگر که میداند
معنی آنرا و باعتقاد آنکه موثر حقیقی خداست عز اسمه و تاثیر رقیه بتقدیر اوست تعالی شانه چنانکه در حدیث آمده است که
پرسیدند از آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم که این رقیها و حرزها و اسباب دیگر که میکنیم تغیر میدهد تقدیر خدا را تعالی
شانه فرمود اینها نیز از تقدیر الهی ست و در حدیث مسلم از عوف بن مالک آمده که گفت رقیه میکردیم ما در زمان جاهلیت پس
گفتیم یا رسول الله چه میفرمائی درین باب فرمود عرض کنید رقیهای خود را بر من اگر در آن شرکی نبود بکنید باکی نیست
و از جابر آمده که نهی کرد آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم از رقیها پس آمدند بعضی از صحابه و گفتند یا رسول الله نزد ما
رقیه بود که برای عقرب میکردیم و عرض کردند آن رقیه را بر آنحضرت ص فرمود نمی بینم درین باکی بکنید و فرمود هر که تواند
که نفع رساند برادر خود را برساند و تمسک کرده اند قومی باین عموم و تجویز کرده اند هر رقیه را که مجرب شده است منفعت

صفا و نزاهت و عظمت و کمال او بیان و بمعجزات قاهره چرا نباشد و فرموده است پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم کسیکه نجوید شفا بقران شفا ندهاد و یرا خدا تعالی هرگز و آمده است که فاتحة الکتاب دواست هر دردرا و رقیه لدیغ مجنون و معتوه بفاتحة الکتاب امری مقرر و ثابت است در احادیث و در حدیث امیر المومنین علی کرم الله وجهه نزد ابن ماجه مرفوعا واقع شده که خیر الدوا القران و بیضاوی در تفسیر قول وی تعالی و ننزل من القران ما هو شفاء ایات شفا را ذکر کرده و چلپی در حاشیه خود آن ایات را تعیین کرده و در کتب معتبره مثل مواهب لدنیه و غیر آن حکایتی در باب این آیات از امام طریقت ابو القاسم قشیری آورده اند که بیمار شده بود ولدی بیماری سخت تا مشرف گشت بر موت و شدید شد بروی امر گفت دیدم پیغمبر خدا را صلی الله علیه و آله و سلم در خواب و شکایت کردم نزد آنحضرت علیه السلام از حال ولد فرمود آنحضرت تا این انت من ایات الشفا کجائی تو از آیات شفا و چرا تمسک نمیکنی و شفا نمیجوئی بآن پس بیدار شدم و فکر کردم دران ناگاه یافتم آن آیات کریمه را در شش جا از کتاب خدا عز و جل یکی و یشف صدور قوم مومنین و شفاء لما فی الصدور یخرج من بطونها شراب مختلف الوانه فیه شفاء للناس و ننزل من القران ما هو شفاء و رحمة للمومنین و اذا مرضت فهو یشفین قل هو للذین امنوا هدی و شفاء گفت پس نوشتم این آیات پس ازان حل کردم در آب و نوشانیدم آنرا ولد را پس شفا یافت در حال گویا بند از پای وی گشاده شد و شیخ تاج الدین سبکی رحمة الله علیه که از اعاظم علمای شافعی است نقل کرده اند که گفت دریافتم بسیاری از مشایخ را که مینوشتند این آیات را برای بیمار طلب عافیت را و کاتب حروف از حضرت شیخ عبد الوهاب متقی نیز دیدم این عمل که برای بیماران میکردند و لیکن در اینجا سخنی است که باید دانست و دریافت که آیات و ادکار و ادعیه که رقیه کرده میشود بآن و استشفا نموده میشود بدان نفع و شفا در ذات آنها است و لیکن صلاحیت محل قبول آن و قوت همت فاعل و تاثیر وی شرط است دران و هرگاه مختلف کند شفا یا از جهت ضعف همت و تاثیر فاعل خواهد بود یا بسبب عدم قبول یا در اینجا مانعی قوی است که با وجود قوت فاعل و صلاحیت محل حاجب و حاجز از وصول اثر و ظهور تاثیر آمده و این را دو یه حسیه نیز پیدا است که عدم تاثیر آن گاهی بجهت عدم قبول طبیعت است مر دوا را و گاهی از جهت وجود مانع از وصول اثر دوا است بوی زیرا که طبیعت چون بگردد و او را بالقبول تام انتفاع بدن بوی بر حسب قبول خواهد بود همچنین قلب چون بگیرد رقا و تعاویذ را بالقبول تام و همت قوی از نفس فاعله تاثیری میکند در ازاله علت و همچنین دعا از اقوی اسباب است در ازاله مکروه و دفع بلا و حصول مطلوب و لیکن گاهی تخلف میکند اثر وی یا از جهت ضعف وی در حد ذات وی چنانکه دعای باشد که دوست نمی دارد آنرا خدا تعالی بجهت انچه در دوست

حساب هم الذین لا یسترقون ولا یتطیرون وعلی ربهم یتوکلون ودر روایت دیگر ولا یکسون نیز زیاده کرده وگفته اند
که مراد آنست که این افعال را بطریق اعتماد واعتقاد علیت نمیکنند ودر مواهب لدنیه از حارث محاسبی رضی الله
عنه در باب اهل تیداوی المتوکل نقلکرده که گفت منافی توکل نیست از جهة وجود آن از سید المتوکلین صلی الله
علیه وآله وسلم پس گفته شد مر حارث را که در خبر آمده است که فرمود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم من استرقی
واکتوی یبری من التوکل پس جواب داد که مراد برارت از توکلی است که ذکر کرده است ایشان را در حدیث یدخل
الجنة من امتی سبعون الفا بغیر حساب الحدیث وفرمود توکل بعض وی افضل است از بعضے دیگر انتهی وارتمید
آورده که مراد برارت از توکل است وقتیکه استرقا کند بر قاری مگر سه شریعت ومخالف آن واکتوا کند ورغبت وی
متعلق باشد در شفا بوجودگی وجزم کند بآن ومعرض باشد از فعل الهی وازانکه شفا از نزد اوست بدلیل جواز
استرقا بقرآن وفاتحة الکتاب چنانکه بیاید وتحقیق در بباب آنست که اسباب سه قسم است یکی اسباب یقینیه است
که رعایت آن بحکم الهی وتقدیر وی واجبست چنانکه مضغ لقمه وبلع آن در اکل ونهادن کوزه در دهان وقص
آن در شرب وترک آن داخل توکل نبود بلکه موجب اتم است دیگر اسباب ظنیه که بحکم تجربه صحیح مدخلیت آن ثابت
شده است مثل استعمال ادویه حاره وباردة در تحریر وتبرید مزاج وملابست این قسم نیز منافی توکل نیست مگر
برای تحقیق حال نفس در تحصیل مقام توکل که بعضے ازین قوم کرده اند وباوجود آن در فتوای شریعت محل عتاب
شده ودیگر اسباب وهمیه است که نه چنین است وارتکاب واستعمال آن منافی توکل ست باتفاق وعلاج آنحضرت
صلے الله علیه وآله وسلم اجساد را بر سه نوع بود یکی بادویه طبیعی که عبارت است از اجزای جمادی ونباتی وحیوانی
دوم بادویه الهی روحانی که ادعیه واذکار وآیات قرآنی است سیوم بادویه مرکبه ازین دو قسم وباید دانست که شفای
اعم وانفع واعظم از قرآن فرود نیامده چنانکه وننزل من القرآن ما هو شفاء ورحمة للمومنین وقرآن تمام شفا است از
امراض روحانیه چه امراض روحانی اعتقادات فاسده واخلاق ذمیمه واعمال قبیحه است وقرآن مشتملست بر دلائل
واضحه قطعیه بر اثبات عقائد حقه وبربیان وارشاد اخلاق فاضله واعمال محموده واما بودن وی شفا از امراض
جسمانیه بجهت آنست که تبرک وتیمن بقرائت وی نافعست در بسیاری از امراض وعلل وزیل ودافع است مر آنها را
وچون از خواندن ودیدن افسونهای مجهوله که مفهوم نمیگردد از آن معانی وارد است از قبل اهل فسق ومجوز
که ثابت است بحس بصر نجاست وکثافت آنها آثار عجیبه در جلب منافع ودفع مفاسد ظهور میکند از قرآن عظیم که مشتمل
است بر ذکر جلال کبریای الهی وذات وصفات وتعالی وتقدس وثابت شده است از قبل کسیکه ثابت شده است

انکہ سبب او معاصی است اعاذنا اللہ منہا و آثار معاصی شامل است قلب را و بدن را و از جملہ آن حرمان علم است کہ نور علم با ظلمت معصیت جمع نمیگردد و للامام الشافعی رحمۃ اللہ علیہ شعر شکوت الی وکیع سوء حفظی ۔ فارشدنی الی ترک المعاصی ۔ وقال اعلم بان العلم نور من اللہ ۔ ونور اللہ لا یوتی لعاصی ۔ و از انجملہ حرمان رزق است و در حدیث آمدہ است کہ عبد محروم گردانیدہ میشود بگناہی کہ بیرسد او را و تقوی سبب مزید رزق است قولہ تعالی ولو ان اہل القری آمنوا و اتقوا لفتحنا علیہم برکات من السماء والارض الآیۃ و چنانکہ وارد شدہ است کہ نوم الصبحۃ تمنع الرزق و اینجا محل خلجان است کہ کسی گوید کہ چندین از عاصیان و خوابندگان وقت صبح را می بینیم از دیگران مرزوق تر اند و منعم تر اند جوابش آنست کہ این وعید در حق مومنان و مصدقان است پس در اینجا خوف آنست کہ بیچ ایمان از زمین حال ایشان کندہ شدہ است یا مکر و استدراج است و ظلمتی و وحشتی کہ در قلب نزد ارتکاب معصیت یافتہ میشود محسوس و مقطوع است و گاہی این شامت و سواد بر روی نیز سرایت میکند و این نیز فرع ایمانست و سستی قلب و بدن نیز از آثار معاصی است و نیز معصیت سبب کوتاہی عمر است چنانکہ طاعت سبب زیادۃ آنست و بعضی باین را حمل بر محق برکت و وجودان کنند و موجب ذل و فساد عقل و زوال نعم و حلول نقم است و چنانکہ صحت بدن بحفظ قوت و حمیۃ و استفراغ مواد فاسدہ و اخلاط ردیہ است حال قلب ہمین است و استفراغ آن بتوبہ و حمیۃ با حساب از نواہی و در حدیث انس رضی اللہ عنہ آمدہ کہ رسولخدا فرمود صلی اللہ و آلہ وسلم آیا دلالت کنم شما را بر دردو دوای شما در شما ذنوبست و دوا استغفار پس ظاہر شد کہ معرفت طب قلوب و معالجہ آن از جانب رسول است صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و طب قلوب بواسطہ محی است و طب اجساد غالبا راجع بتجربہ است و گاہی بوحی نیز باشد چنانکہ از رخصت افطار در سفر و مرض و شرعیت تیمم نزد خوف مرض و امثال آن ظاہر میگردد و نیز معالجاتی کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم کردہ ظاہر آنست کہ بوحی باشد و اگر تجربہ و قیاس باشد دور نیست در تجویز علاج اثبات اسباب است و آن منافی توکل نیست چنانکہ دفع جوع و عطش باکل و شرب دلیل بر جواز تداوی حال سید المتوکلین ست صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم کہ باوجود آن توکل تداوی میکرد و مباشرت اسباب مینمود و فرمود نفرستادہ است خدا تعالی ہیچ دردی را مگر آنکہ فرستادہ است او را دوا او در روایتی شفا مگر موت را یعنی مرضی کہ مقدر است در وی موت و در بعضی احادیث امرست بمداوات و اشارتست کہ نظر در مداوات بر حکم الٰہی و تقدیر او باید داشت و دوا را علت شفا نباید پنداشت و اتفاق است بر انکہ امر برای وجوب نیست و ملابست با تقدیر الٰہی منافی توکل نیست نعم گاہی ترک اسباب میکنند برای تحقیق حال و تحصیل مقام توکل و باین است اشارت در قول وی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم یدخل الجنۃ من امتی سبعون الفا من غیر

آنحضرت و همچنین تعبیرات رویا از قبیل معجزات و خارج از حیطه عادات است و در حقیقة تمامه افعال مستقیمه و اعمال
قویمه و علوم و معارف و محاسن آداب و شیم و بدائع حکم و جوامع کلم وی و قوانین احکام و قواعد تدبیر انام خارج
از طاقت بشر و حیطهٔ عادت است صلی الله علیه و آله و سلم **مقدمه** آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بیمار را عیادت
میکرد و نزدیک میشد به بیمار و می نشست نزد سر وی و دست می نهاد بر جبهه وی و گاهی می نهاد بر جای درد و می پرسید
حال او را که چگونه است و میفرمود بسم الله و این نیز نوعی از طب و علاج است با دخال سرور در دل بیمار و تصرف
کردن در باطن وی **بیت** گر قدم رنجه کند یار پیر سیدن ما ٭ باز دارد سر پرسیدن بیمار غمش **مصرع** خوش
طبیب است بیا تا همه بیمار شویم ٭ در تفریح نفس مریض و تطییب قلب او و ادخال سرور بر و تاثیری عجب است در
حصول شفا و تخفیف علت زیرا که ارواح و قوی قوت میگیرد از ان و مساعدت میکند طبیعت را در دفع موذی خصوصاً
از اغره و کبر و اخبار ازینجا گفته اند که لقاء الجلیل شفاء العلیل غلامی[1] بود از یهود که خدمت میکرد آنحضرت را صلی الله علیه
و آله و سلم ناگاه بیمار شد پس آنحضرت بپرسیدن وی آمد و نشست نزدیک وی و عرض کرد بر وی اسلام را پس مسلمان
شد و فرمود آنحضرت علیه السلام الحمد لله الذی انقذه من النار جابر گفت رضی الله عنه بیمار شدم و بیهوش گشتم
پس آمد آنحضرت و وضو کرد و بریخت آب وضوی خود را بر من هشیار گشتم و در روایتی آمده که دم کرد در روی من پس صحت
یافتم در دم و فرمود عودوا المرض و این عام است هر مرض را و بعضی استثنا کرده اند از ان رمد و دمل و درد دندان را بجهة
اثری که بیهقی روایة کرده و صحیح خلاف آنست و نیز مطلق است در هر زمانی و بعضی گفته اند عیادت بعد از سه روز است
و از فعل آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم نیز همچنین روایت کرده اند و ترک عیادت در روز شنبه خلاف سنة است
و اصل آن از یهودی طبیب است که بادشاهی که بیمار شد و امر کرد او را بالتزام خدمت و خواست یهودی که برآید برای
بت خود و افترا کرد که بیمار روز شنبه نباید در آمد بعد از ان شائع شده در مردم و بعضی گفته اند که عیادت مستحب است
در شتا در شب و در صیف در روز از جهة تضرر مریض بطول لیل در شتا و بطول نهار در صیف و مکروه است تطبب باعدای
دین مگر نزد ضرورت و احادیث در فصل عیادت بسیار است و آداب آن در کتب مذکور و باید دانست که مرض دو نوع است
مرض قلوب و مرض ابدان و طب قلوب خاصه رسول خدا است صلی الله علیه و آله و سلم و ممکن نیست تلقی آن مگر از جانب
وی و طب ابدان از غیر وی نیز حاصل میگردد و حصول آن از آنحضرت بطریق تبع و طفیل است و اصل مقصود از بعثت
وی صلی الله علیه و آله و سلم طب قلوب و اصلاح آنست از دوا و امراض و ضرر ذنوب و در قلوب مثل ضرر سموم است
در ابدان باختلاف درجات آن در ضرر و نیست و نمیرسد به بنده شری و ضرری در غالب احوال در دنیا و آخرت مگر

[1] غلامی بود از یهود ناگاه دم کرد و بیمار شد ۱۲

عیادت مستحب است

ذکر عیادت در شتا و صیف

مرض دو نوع

که عاجز آمد کسیکه منفرع و منفرد بود بدان از بعض آن وجوه بعد ازان ماند این معجزه جامعه مراین وجوه را ثابت و باقی تا
روز قیامت بر هر امت که بیایند و نظر کنند دران و تاویل نمایند در وجوه اعجاز پس نمیگذرد هیچ عصری و زمانی مگر آنکه
ظاهر میشود در وی صدق اخباری که خبر داده است بدان متجدد میشود ایمان و متظاهر میگردد برهان ولیس الخبر
کالمعاینة و مشاهده را تاثیری است در زیادت ایقان و نفس اشد است طمانینت وی بعین الیقین از علم الیقین
هر چند حقانیت و یقین در هر صورت حاصل است و سائر معجزات رسل علیهم السلام منقرض شد بانقراض ایشان
و معدوم گشت بعدم ازمان ایشان و معجزه سید ما صلوات الله و سلامه علیه هلاک نمی شود و منقطع و مضمحل نمیگردد
و متجدد است آیات او کما قال البوصیری شعر دامت لدینا فقالت کل معجزة من النبیین اذ جارت ولم تدم +
و ظهور و وضوح معجزه پیغمبر ما را وجهی دیگر نیز هست بسبب بودن وی وحی و کلام که ممکن نیست در وی تخییل و حیله
و تشبیه چه غیر او را از معجزات رسل طلب کردند معاندان و مکابران اشیای که طمع کردند بدان و تخییل و نمونه از ضعف
و حمقا چنانکه سحره فرعون حبال و عصی را انداختند و بحیله گری و ساحری چنان نمودند که مارانند که می جنبند و
شاید که نادانی بگوید که از جنس آنست و قرآن کلامی است که نیست حیله و سحر را در تخییل و تشبیه بدان مدخلی چنانکه ممکن
نیست و حاصل نمی شود غیر شاعر و خطیب را که بتکلیف و حیله خود را شاعر و خطیب گرداند و بدانکه کافه علمای سنت بر
که ایتان بمثل قرآن مقدور نیست که اگر بودی بوجود آمدی با وجود قوت دواعی و بواعث و مذهب معتزله و بعضی از علمای
ما آنست که مقدور بود و لیکن قدرت الهی صرف میکرد همت ایشان را از قصد آن و نمیگذاشت که از ایشان بوجود آید
اگرچه وجود اعجاز و وضوح آن برین مذهب نیز حاصل ست زیرا که در منع کردن حق سبحانه ایشان را از ایتان با نچه از جنس
مقدور ایشانست اظهر آیه و اظهر دلالت است بر صدق و اعجاز بمنزله آنکه پیغمبری گوید آیت من این است که منع کنند
خدا تعالی قیام را بر مردم با قدرت ایشان بران و عدم امانت و این مجرد احتمال است و توهم ست ناشی از انکه
چون از جنس کلام ایشانست چرا قدرت نباشد بران قول اول اقوی و احکم است و الله اعلم بحقیقة الحال وصل
بدانکه صاحب مواهب لدنیه بعد از مقصد سابع که در کتاب خود در وجوب محبت و اتباع سنت وی صلی الله علیه و آله
وسلم و محبت آل و اصحاب و قرابت و عشیرات آنحضرت و حکم صلوة و سلام بروی صلی الله علیه و آله وسلم کرده است
مقصد ثامن در طب و تعبیر رویا و اخبار بمغیبات وضع کرده در نظر کاتب حروف این وضع چندان بموقع و مناسب حال
ترتیب نمود و اخبار بمغیبات را و پیش از وصول بانمقام در باب معجزات ذکر کرده و ذکر طب و تعبیر را بر حسب ترتیبی که
اندیشیده بود جای نیافت آنرا نیز در همین باب یعنی باب معجزات بنهاد و نزد امعان نظر روحانی بلکه جسمانی نیز از

عمر شریف غیر انچه ذکر کرده شد تا وقت وفات خارج از حد حصر و احصا است و اگر خدا خواسته باشد چیزی ازان
در مجلس مذکور خواهد شد گفت قاضی ابو الفضل عیاض بحصبی مالکی رحمة الله علیه تحقیق آوردیم درین باب چیزی
از معجزات واضحه و از جمله از علامات منیفه که دران کفایت است و بی نیازی است از زیادت و بحقیقت معجزات
پیغمبر ما اظهر و اوضح معجزات رسل و اکثر و او فر آنهاست اما اکثر از جهت آنکه هیچ پیغمبری معجزه نیاورد مگر مثل آن یا
ابلغ ازان از سید ما ظاهر شده و یکی از وجوه اکثریت آنست که قرآن عظیم تمامش معجزه است و اقل انچه واقع میشود
بدان اعجاز نزد بعضے ائمه محققین سورهٔ انا اعطیناک الکوثر است یا آیتی که مقدار اوست باز اعجاز قرآن چنانکه سابقا
گذشت بدو وجه است یکی بطریق فصاحت و بلاغت دیگر بطریق نظم و تالیف پس در هر جزوی ازین عدد و معجزه
باشد پس مضاعف شود عدد ازین وجه باز در وی وجوه دیگر از اعجاز است از اخبار بعلوم غیب و تواند که سورهٔ
واحد ازین تجربه خبر باشد از اشیا متعدده و هر چیز معجزه پس تضاعف عدد کثرتی پیدا کرد و اگر وجوه دیگر از اعجاز که
سابقا ذکر کرده شد اعتبار کنند مضاعفت بحد کثرت کشد این در حق قرآن است پستر احادیثی که وارد است و
اخباری که صادر است از آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم بحال خود است و اما وضوح معجزات آنحضرت از جهته
آنکه اکثر معجزات رسل بقدر هم اهل زمان ایشان می باشد و بر اندازه وقتی که آن قرن دران سامی دقائق میباشند
و چون زمن موسی علیه السلام غایت علم اهل آن سحر بود مبعوث گردانیده شد موسی معجزه که مشابه چیزی بود که
دعوی میکردند اهل آن زمان قدرت را بران پس آورد وی علیه السلام چیزی را که خرق کرد عادت ایشان را و نبود
در قدرت ایشان و ابطال کرد سحر ایشان را و همچنین در زمن عیسی صنعت طب در قدر و مرتبه بسیار بود و اهل
آن تفاخر میکردند دران پس آورد وی علیه السلام بامری که قادر نبودند بران و آورد ایشان را چیزی که گمان نداشتند
آنرا از احیای میت و ابرای اکمه و ابرص بمعالجه و طب و همچنین معجزات انبیای دیگر علیهم السلام پستر فرستاد خدا تعالی
محمد علیه السلام را صلی الله علیه و آله وسلم و جمله معارف عرب و علوم ایشان چهار بود بلاغت و شعر و خبر کهانت
پس فرستاده شد بروی قرآن که خارق این چهارست که مشتملست بر فصاحت و ایجاز و بلاغت خارجه از نمط
کلام ایشان و نظم غریب و اسلوب عجیب که راه نیافتند در هیچ منظومی بدان و ندانستند در اسالیب اوزان منهج آنرا
و بر اخبار از کوائن حوادث و اسرار و خفایا و ضمائر که یافته شد چنانکه خبر داد و اعتراف کردند اعداء بصحت و صدق
آن و ابطال کرد کهانت را که گاهی یکی ازان صادق می برآمد و ده کاذب و از بیخ بر کند آنرا بمنع شیاطین که القا
میکردند بر ایشان اخبار را بر هم شهب و رصد نجوم و خبر داد از قرون سالفه و انبیا و امم هالکه و حوادث ماضیه بر وجهے

که براه حسد و عناد رفتند و جمله ازان در ابواب سالفه تبیین و تفصیل پذیرفت و انچه شنیده شد از هواتف جن و
ظاهر شده بر السنهٔ اصنام و بانگ نصب و اجواف طیور و دیده شد از کتاب اسم شریف و شهادت رسالت وی در
احجار و قبور بخط قدیم و اسلام آوردن کسی که مشاهده کرد آنرا مذکور و مسطور است و دیگر آیات و علامات که در وقت ولادت
شریف و وقت وفات و در اسفار و غزوات ظاهر شده در مجلس مذکور گردد انشاء الله تعالی و از جملهٔ خصائص و
کرامات و آیات اخبار آنحضرت است صلی الله علیه و آله وسلم از ملائکه و جن و امداد حضرت عزت مر او را بملائکه و طاعت
جن و دیدن بسیاری از اصحاب وی مر ایشانرا چنانکه در غزوهٔ بدر و جز آن ظاهر گشته و یکی ازان صور دیدن جبرئیل
است که از برای معنی اسلام و ایمان و احسان آمده و نیز دیدن ابن عباس و اسامه جبرئیل را نزد آنحضرت در صورت
دحیه و دیدن سعد بر یمین و یسار آنحضرت جبرئیل و میکائیل علیهما السلام را در صورت دو مرد که بر ایشان جامهای سفید
است و دیدند بعضی از ایشان راندن ملائکه اسپان خود را روز بدر و دیدند بعضے بریدن سرهای کافران و نمیدیدند
ضارب او و دیدن ابو سفیان بن الحارث مردان سفید جامه را بر اسپان ابلق در میان زمین و آسمان و مصافحه میکردند
ملائکه عمران بن الحصین را که از مشاهیر صحابه است و نمودن آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم بحمزه جبرئیل را در کعبه
پس بیهوش افتادن حمزه و دیدن عبد الله بن مسعود رضی الله عنه جنی را در لیلة الجن و شنیدن کلام ایشانرا و دیگر
همه از معجزات آنحضرت است و روایة کرده شده است که چون کشته شد مصعب بن عمیر در روز احد گرفت رایت
را ملکی بصورت وی پس ندا کرد آنحضرت و فرمود پیش آی مصعب گفت من مصعب نیستم پس دانست آنحضرت
که وی ملکی از ملائکه است و ذکر کرده از عمر بن الخطاب رضی الله عنه که گفت بودیم ما روزی نشسته با آنحضرت صلی الله
علیه و آله وسلم ناگاه پیری آمد عصا در دست و سلام کرد بر آنحضرت و جواب داد آنحضرت سلام او را و گفت این آواز
جن است فرمود تو کیستی گفت من هامه بن الهیم بن الاقیس بن ابلیس ام ملاقات کردم نوح را و هر که بعد از و ست
و تعلیم کرد او را سوره از قرآن و دیده ابو هریره رضی الله عنه شیطان را که سه روز آمده از طعام صدقه فطر که حوالت
بود در زدید و تعلیم کرد ابو هریره را آیة الکرسی و ذکر کرده است واقدی که دید خالد نزد هم کردن عزی زنی سیاه را
که بر آمد از میان او برهنه پریشان موی پس دو پاره کرد او را به شمشیر خود و فرمود آنحضرت که این عزی بود و در حدیث
تفلت شیطانی از شیاطین تا قطع کند نماز آنحضرت را و خواستن آنحضرت بستن او را بستون مسجد و یاد کردن
دعای سلیمان علیه السلام که در تسخیر جن کرده و رها کردن آن شیطان را مشهور است و صل انچه ظاهر شد از معجزات
و آیات در وقت ولادت و بعد از وی در حین رضاع و وقت صغر سن تا وقت بعثت و ظهور نبوت و تمامهٔ زمان

میان او آیا میخواهی که بزنم ترا و از عصمت حق است عز و جل حبیب خود را که بسیاری از یهود و کاهنان خبر
دادند قریش را و ترسانیدند ایشانرا بوی و تعیین کردند او را بغلبه و سطوت وی بر ایشان و در غلانیدند ایشانرا
بر قتل وی صلی الله علیه و آله و سلم و نگاه داشت وی را وی سبحانه تا رسید در وی امر باریتعالی یریدون ان یطفؤا نور الله
ویابی الله الا ان یتم نوره ولو کره الکفرون **وصل** و از معجزات باهره و آیات بینه علوم و معارف است که جمع کرد
حقتعالی در ذات جامع الکمالات وی صلی الله علیه و آله و سلم و مخصوص گردانید او را بدان که مشتمل اند بر تمامه
مصالح دنیا و دین و معرفت او بامور شرائع و قواعد دین و سیاست عباد و مصالح است و احوال و اخبار امم سالفه
و قرون ماضیه از زمان آدم تا وقت خود و حفظ شرائع و کتب و سیر ایشان و صفات اعیان و اختلاف آراء و مذاهب
ایشان و معرفت مدد و اعمار ایشان و حکم حکمای ایشان و حجت کفار هر امت و معارضه هر فرقه از اهل کتب بانچه
در کتب ایشان بود و اعلام باسرار و مخفیات علوم آن اخبار انچه پوشیدند و تغیر دادند از ان و احتوا بر لغات عرب
و غریب الفاظ فرق و احاطه بضروب فصاحت و حفظ ایام و امثال و حکم و ضرب امثال صحیحه و حکم بینه بجهة تقریب فهم
غوامض و تبیین مشکلات آن باشتمال شریعت غرای او بر محاسن اخلاق و محامد آداب و قواعد و اصول در حفظ انفس
و اعراض و اموال که مستحسن است نزد ارباب عقول حتی نزد کفار و جهال و ملاحده که عقل سلیم و انصاف داشته باشند
مگر معاند مخذول مخالف معقول و تکلم بجوامع کلم محتوی بر ضروب علوم و فنون معارف مثل طب و تغیر و فرائض
و حساب و غیر آن و از علوم که نمیداند بعض آنرا مگر کسیکه ممارست کرده درس او عکوف کرده بر کتب و مجالست کرده
با اهل کتاب و ریاضت کرده دران و آنحضرت نخوانده و ننوشته و صحبت نداشته با کسیکه صفت او این باشد و ناشی
نشده میان قومی که ایشانرا علم باشد بدان و بیرون نیامده از میان قوم خود و سفر نکرده در طلب آن و غایت و
معارف عرب علم انساب و اخبار اوائل و شعر و بیانست و حصول آن نیز بعد از تفرغ و تعلم و اشتغال بطلب مباحثه
و مجالست با اهل آن فن است و این فن قطره ایست از بحر علم و نقطه ایست از کتاب فضل وی صلی الله علیه و آله و سلم
شعر کفاک بالعلم بالای معجزة * فی الجاهلیة والتادیب فی الیتیم * و از دلائل نبوت و علامات رسالت وی صلی الله
علیه و آله و سلم ترادف و تواتر اخبار از رهبانان و اخبار و علمای اهل کتاب در صفت وی و صفت امت وی و اسماء
و علامات وی چنانکه حلیه شریف و خاتم نبوت و امثال آن و وقوع آن در اشعار موحدین متقدمین مثل تبع و قیس
بن ساعده و سیف بن ذی یزن و غیر ایشان و تعریف کرده امر او را زید بن عمرو بن نفیل که او را موحده جاهلیت
گویند و ورقه بن نوفل که تنفر و تدین میکرد و وقوع ذکر شریف وی در کتب سالفه و اعتراف علمای یهود بدان مگر آنها

وی ناکردن و برگشت بطریق قهقری بجانب پس و درخواست از آنحضرت علیه السلام که دعا کند و درگذرد پس گشاده شد
هر دو دست و بار دیگر شتری را دید بزرگ که هرگز بآن بزرگی شتر ندیده بود پس قصد کرد آن شتر که بخورد او را فرمود آنحضرت
که آن جبرئیل علیه السلام بود باین صورت برآمده اگر نزدیک می آمد میخورد او را و یکباری آنحضرت در زیر دیواری
نشسته بود یکی از اشقیا سنگ آسیا بگرفت و خواست از بالا بر سر مبارک او بیندازد پس برخاست آنحضرت و بجانب مدینه
برگشت و ابو هریره روایة کرده که ابو جهل لعین وعده کرد قریش را که اگر به بینم محمد علیه السلام را در نماز پایمال کنم گردن او را
پس بنماز آمد آنحضرت و خبر کردند آن شقی را و آمد و چون نزدیک رسید بگریخت در حالی که اتقا و پرهیز میکند بهر دو دست
خود چون پرسیدند گفت نزدیک شدم دیدم خندقی پر آتش که می افتم در وی و دیدم هولی عظیم و آواز اجنحه که پر کرده است
زمین را و فرمود آنحضرت علیه السلام که آن ملائکه بودند اگر نزدیک می آمد میربودند اعضای او را و پاره پاره میکردند و
نازل شد کلا ان الانسان لیطغی تا قول وی ارایت الذی ینهی عبدا اذا صلی تا آخر سوره و روایة کرده شده است
که شیبه بن عثمان حجبی که قوم وی در پایان بیت الله بودند و کلید کعبه بدست ایشان بود پیش از آنکه بشرف اسلام مشرف
گردد در روز حنین بر آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم در رسید و حمزه بن عبد المطلب پدر و عم او را کشته بود گفت امروز کینه
خود را از محمد بکشم که پدر و عم مرا حمزه عم او کشته است پس چون در هم افتادند مردم برداشت شمشیر خود را تا بریزد بر آنحضرت
صلی الله علیه و آله و سلم چون نزدیک شدم از آنحضرت بلند شد بسوی من زبانه عظیم از آتش سریع تر از برق پس
گریختم از پیش وی چون دید مرا آنحضرت بخواند مرا و نهاد دست مبارک خود را بر سینه من و حال آنکه وی دشمن ترین مردم
است نزد من پس برداشت دست را مگر آنکه وی محبوب ترین خلق گشت بسوی من گفت نزدیک بیا قتال کن با دشمنان
رسول خدا پس آمدم پیش آنحضرت در حالی میزنم شمشیر و اگر پیش می آمدم در آن ساعت پدر خود را میزدم او را بشمشیر در
حضرت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و از فضاله بن عمرو آمده که گفت خواستم قتل آنحضرت را در سال فتح و آنحضرت
در طواف بود چون نزدیک شدم از آنحضرت گفت ای فضاله چه سخن میکردی با نفس خود میخواهی که بکشی رسول خدا
را گفتم لا یا رسول الله پس خنده کرد آنحضرت و استغفار کرد برای من نهاد دست شریف خود را بر سینه من پس آرامید
دل من پس بخدا سوگند برنداشت دست مبارک را تا پیدا نکرد خدای تعالی چیزی را محبوب تر نزد من از وی صلی الله
علیه و آله و سلم و از مشاهیر اخبار درین باب خبر عامر بن الطفیل است و اربد بن قیس هنگامی که فرود آمدند بر آنحضرت
و گفت عامر به اربد من مشغول میدارم از تو روی محمد را و بزن تو بروی شمشیر خود را پس ندید عامر اربد را که کاری کند
پس گفت چه شد ترا که کاری نکردی گفت بخدا سوگند که قصد نکردم من که بزنم او را مگر آنکه یافتم ترا میان خود و

از شر وی بهر طور که خواهی پس افتاد بر روی خود بجهة وردی که در کمر وی پیدا شد و در اینجا نازل شده است قول وی سبحانه یا ایها الذین آمنوا اذکروا نعمة الله علیکم اذ هم قوم ان یبسطوا الیکم ایدیهم و خطاب بمومنان بجهة آنست که نفع و ضرر آنحضرت بحقیقة بایشان راجع است و آورده اند که چون سورهٔ تبت یدا ابی لهب نازل شد زن ابی لهب لعنة الله علیها ام جمیل بنت حرب خواهر ابی سفیان بود که حمالة الحطب در شان اوست آمد تا پیغمبر را ایذا کند و دشنام دهد که ابو بکر رضی صدیق در خدمت آنحضرت بود دید که ام جمیل می آید گفت یا رسول الله وی زنی غایت بیحیا و بی ادب و بدزبان است اگر از اینجا برخیزی بهتر است آنحضرت فرمود که وی مرا نخواهد دید پس ام جمیل آمد و گفت ای ابو بکر صاحب تو مرا هجو کرده است ابو بکر رضی الله عنه فرمود صاحب من شعر نمیگوید و هجو نمیکند پس آن زن لعین خائب و خاسر برگشت و آنحضرت را که همدرین جا نشسته بودند دید و آنحضرت فرمود که تعالی ملکی فرستاد تا مرا بجناح خود از وی پوشید و محمد بن اسحاق ذکر کرده است که در دست آن زن سنگی بود گفت ای ابو بکر اگر میدیدم من محمد را میزدم باین سنگ دهان او را و ذکر کرده است در ثقاکه مردی از بنی المغیره آمد تا آنحضرت را بکشد پس کور شدند چشمان او و ندید آنحضرت را و شنید سخنان آنحضرت را و رفت بسوی قوم خود و ندید ایشان را تا آواز دادند او را و او نه دیدن و نشناختن قریش آنحضرت را و در قصهٔ ابتدای هجرت که آنحضرت از درون خانه برآمد و بایشان سخن کرد و بگذشت ایشان او را ندیدند و اگر دیدند نشناختند و خاک بر سر ایشان انداخته برآمد هم ازین باب است چنانکه در محل خود بیاید انشاء الله تعالی و ندیدن و نشناختن در غار هجرت قریب باینحال است و روایت است که از عمر رضی الله عنه که گفت وعده کرده و اتفاق نمودم من با بوجهم بن خذیفه شبی بر قتل رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم پس آمدیم ما در منزل پس شنیدیم ما او را که افتتاح کرد و خواند الحاقة ما الحاقة و ما ادراک ما الحاقة تا قول وی فهل تری لهم من باقیه پس زد ابوجهم بر بازوی عمر و گفت نجات ده ما را پس گریختند هر دو و فرار نمودند و بعد ازین حکایت از مقدمات اسلام عمر رضی الله عنه و قصهٔ اسلام وی رضی الله عنه از عجائب و احاسن قصص است چنانکه در محلش مذکور گردد انشاء الله تعالی و قصهٔ سراقه بن مالک جعشم در حین هجرت که اهل مکه او را بطلب آنحضرت و گرفتن وی صلی الله علیه و آله وسلم برگماشته بودند و رسیدن وی با آنحضرت و فرو رفتن پایهای اسپ وی در زمین و برآمدن مدعای شریف و برگشتن وی مشهورست و در خبر دیگر آمده که چون پای شناخت آنحضرت را و ابو بکر را و بدوید تا بداند قریش را چون بمکه رسید زده شد بر دل وی و در نیافت که چه کند و چه گوید و فراموش گردانیده شد او را آنچه بیرون آمده برای آن تا برگشت بجای خود و آورده اند ابن اسحق و غیر وی که روزی آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم در سجده بود ابو جهل لعین سنگی برگرفت و ملاعین دیگر میدیدند خواست که بیندازد سنگ را بر آنحضرت پس بچسبید سنگ بدست وی و خشک شد هر دو دست

وقتیکه تکذیب کردند قریش او را در لیلة الاسرا و در رسیدن قافله ایشان در ذکر معراج گذشت و خبر داد بظهور
صفات قبیحه در امت در آخر زمان از رفع امانت و قرآن و شیوع خیانت و حسد اقران و قلت رجال و کثرت
نسوان و خبر داد نقصان مال و وقوع فتن و ملاحم و زلال و ظهور نار حجاز و قصه آن در تاریخ مدینه معظمه مذکور
است و اخبار از اشراط ساعت و حشر و نشر و باقی از احوال آخرت و اهوال قیامت بابی عظیم ست که کتابی
جدا می طلبد و وقوع آن منتظر و متوقع است در آنچه ذکر کرده شد کفایت است در ظهور معجزه و صدق وی صلی الله
علیه و آله و سلم **وصل** و یکی از ابواب ظهور معجزات عظیمه آنحضرت حفظ و عصمت الهی ست عز اسمه و جل
جلاله مر او را صلی الله علیه و آله و سلم از شر مردم و کید اعدای دین قال الله تعالی والله یعصمک من الناس
واصبر لحکم ربک فانک باعیننا و قال تعالی انا کفیناک المستهزئین الذین یجعلون مع الله الها آخر و قال واذ یمکر بک الذین
کفروا الآیة و بود آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم که حراست مینمود نفس نفیس خود را و پاسبانی مینمودند صحابه
رضوان الله علیهم او را تا نازل شد این آیه والله یعصمک من الناس پس بیرون آورد سر مبارک خود را از خیمه
و گفت بمردمی که حراست میکردند ای مردمان برگردید و بروید زیرا که بدرستی نگاهداشت مرا پروردگار من عز و جل
و احتیاج نگذاشت مرا با شما و روایت کرده شده است که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم در سفری در زیر درختی
نزول کرده بود و عادت شریف چنان بود که چون اول واقع میشد در منزلی اختیار میکردند صحابه برای آنحضرت
درختی را که قیلوله میکرد در سایه آن پس اعرابی آمد و بکشید شمشیر خود را و گفت کیست که منع کند و باز دارد ترا از من
فرمود الله پس در لرزه افتاد اعرابی و افتاد شمشیر از دست وی زد سر را بشمشیر تا روان شد دماغ او پس نازل شد
این آیه و بتحقیق روایت کرده شده است این قصه در صحیح حدیث که عفو کرد آن اعرابی را و رفت وی بسوی قوم
خود و گفت آمده ام شما را از پیش بهترین قوم و نیز آمده است که آنحضرت علیه السلام گرفت شمشیر از دست وی و فرمود
ترا که نگاه میدارد از من و براند او را و آمده است مثل این حکایت در غزوه بدر که جدا افتاده بود آنحضرت علیه السلام
از صحابه برای قضای حاجت پس رفت در دنبال وی یکی از منافقین و ذکر کرد مثل این و در غزوه غطفان
نیز مثل این روایت کرده شده است و آمده که اسلام آورد آن مرد چون رجوع کرد بقوم خود و بود وی سید قوم و اشجع
ایشان گفتند چه شد ترا آنچه تو میگفتی که هلاک گردانم او را و ممکن هم شد ترا چرا نکردی گفت دیدم مردی سفید روی
بلند قامت زد در سینه من چنانکه افتادم بر پشت خود و افتاد شمشیر بر زمین پس دانستم که وی فرشته ایست و
اسلام آوردم و در روایتی آمده که آمد و شمشیر آهیخته بر سر حضرت ایستاد و گفت آنحضرت خداوندا کفایت کن مرا

وصل

تنها و بمردن او تنها و قصه ابوذر و رفتن او بربذه که جای بودن او بود و رفتن او از عالم مشهور است و مذکور است در
کتب سیر و بیاید انشاء الله تعالی در آخر کتاب در ذکر ابوذر و فرمودن او بجبل که ثابت باش نیست بر تو مگر نبی و صدیق
و شهید و بود با وی ابوبکر و عمر و عثمان نیز مشهور است و گفت بسراقه که چگونه بود حال تو وقتی که بپوشی دو سوار کسری
را و چون آمد اموال کسری در زمان عمر رضی الله عنه و سوارها هم در آن بود بپوشانید عمر سراقه را آن سوارها یعنی
برای تصدیق خبر آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم گفت حمد مر خدای را که برکشید اینها را از دست کسری و بپوشانید سراقه
را و خبر داد بنیاد شهری میان دجله و دجیل که مراد بدان بغداد است و فرمود پیدا خواهد شد در این امت شخصی که
او را ولید خواهند گفت و وی بدتر است مر این امت را از فرعون قوم خود را و خبر داد که قائم نمی شود قیامت تا آنکه قتال
میکنند دو گروه که دعوی هر دو یکی است یعنی هر دو مسلمان اند و گفته اند که مراد باین واقعه صفین است و قاضی
ابوبکر بن العربی گفته که این اول امری است که ناگاه در آمده در اسلام و قرطبی گفته که اول حادثه که افتاد در اسلام
بعد موت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم قتل عمر است رضی الله عنه و بموت آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم منقطع
شد وحی و ظاهر شد ارتداد عرب و غیر ذلک و بموت عمر کشیده شد تیغ فتنه و کشته شد عثمان پس شد از قضا و قدر
الهی آنچه شد و سهیل بن عمرو که از اشراف قریش و خطیب ایشان بود و سب آنحضرت و صحابه وی رضی الله
عنهم اجمعین میکرد چون اسیر کرده شد روز بدر گفت عمر رضی الله عنه که حکم کن یا رسول الله که دندانهای او را بشکنم
پس فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم مر عمر را که ایستاده شو در مقامی که شاد گرداند ترا وی یا عمر و آنچنان بود
که وی بعد از اسلام در مکه بود پس خبر موت آنحضرت و خلافت ابی بکر رسید پس خطبه خواند و ثابت و قوی گردانید
دلهای مسلمانان را و روشن گردانید بصائر ایشان را و گفت ثابت بن قیس شماس را بقیس حمید او یقتل شهیدا پس کشته
شد روز مسیلمه کذاب بیمامه و فرمود مر خالد را هنگامیکه فرستاد او را براکیدر و بضم همزه و فتح کاف و سکون تحتانیه که
نصرانی بود بدرستیکه می یابی تو او را که شکار میکند گاوان را و هر وجه خبر داد آنحضرت از اسرار و بواطن و مطلع شد بر آن
از اسرار منافقین و مومنین همه واقع شد در حیات آنحضرت و بعد از وفات وی صلی الله علیه و آله و سلم تا آنکه می گفتند
بعضی از قوم مر بعضی را والله اگر نباشد بزودی کسیکه خبر دهد او را خبر میدهند سنگریزهای بطحا و اعلام کرد آنحضرت
بصفت سحری که کرده بود مر او را لبید بن اعصم یهودی و در مویهای آنحضرت که در وقت شانه کردن افتاده بود
در دعاء شکوفه نخل یزد روز سر روان یافته شد بهمان صفت و بر آورده شد و خبر داد بخوردن ارضه صحیفه را که
نوشته بودند قریش بر بنی هاشم مگر نامهای خدا را و یافته شد همچنان و وصف کردن آنحضرت بیت المقدس را

علیه وآله وسلم فرمود لا تسبوا قریشا فان عالمها یملأ طباق الارض علما وامام احمد وغیره برانند که مراد بآن شافعی است
وجور فانی از حدیث انس آورده که یکون فی امتی رجل یقال له ابو حنیفه هو سراج امتی در تنزیه الشریعه گفته در
اسناد اینحدیث احمد جویباری است وراوی وی مامون سلمی است ویکی ازین دو وضع کرده اینحدیث را وصاحب
سفر السعادة میگوید که در باب فضائل شافعی وابیحنیفه وذم ایشان چیزی صحیح نشده وهرچه درین باب است موضوع
ومنفری است والله اعلم وخبر داد که همیشه خواهند بود طائفه از امت من غالب بر حق تا آنکه بیاید امر خدا یعنی قیامت و
خبر داد که خدا تعالی برانگیزد در این امت بر سر صد سال کسی که تجدید میکند دین را وخبر داد بذهاب الامثل فالامثل
وحاکم روایت کرده بلفظ الخیر فالخیر وتصحیح نموده آنرا ودر بعضی غزوات بادی وزید تند فرمود وزیده است این باد از
جهة موت منافقی که در مدینه مرده است وچون رسیدند همچنین یافتند وخبر داد از مردیکه خیانت کرد در غنیمت مهره
را از مهرهای یهود پس یافته شد در جای باش او وهمچنین دزدید شخصی گلیمی را پس خبر داد ویافته شد در متاع وی
ویکبار گم شده ناقه وی صلی الله علیه وآله وسلم پس خبر داد که در فلان وادی است وپیچیده است مهار وی در
شاخ درختی وخبر داد ایشانرا بکتاب حاطب که باهل مکه نوشته بود ونشان داد که زنی چنین وچنین در فلان وادی آن
کتاب را می برد پس رفت امیر المومنین علی رضی الله عنه ویکدو کس دیگر دنبال آن زن ویافتند در همان جای که
نشان داده بودند وقصه این مذکور ومسطور است در کتب احادیث وسبب نزول سوره ممتحنه این قصه است وخبر داد
بمالی که گذاشته بود آنرا عم وی عباس رض نزد زن خود ام الفضل وخبر نداشت هیچکس الا وی وزن وی پس اسلام آورد چنانکه
در غزوه بدر بیاید انشاء الله تعالی وفرمود مر سعد بن ابی وقاص را در وقتی که آرزوی موت کرد وی شاید که تو پس
گذاشته شوی وباقی داشته شوی تا نفع یابند بتو قومی یعنی مسلمانان وزیان یابند قومی دیگر یعنی کافران وبشارت
داد او را بطول عمر وبود وی رضی الله عنه آخر عشره در موت ومرد در خمس وخمسین یا سبع وخمسین وبعضی گفته اند در
ثمان وخمسین وخبر داد که کشته میشود ابی بن خلف بر دست من وگفت در عتبه بن ابی لهب که میخورد او را کلب الله پس
خورد او را شیری وخبر داد از موضع هلاک اهل بدر ویقین کرد موضعی هر یک را وخبر داد بموت نجاشی روزی که مرد وی در
حبشه بود وبیرون آمد بمصلی ونماز گذارد بروی بچهار تکبیر وخبر داد فیروز دیلمی را وقتی که آمد برسالت از جانب کسری
بموت کسری در همان روز پس چون تحقیق کرد فیروز قصه را اسلام آورد وخبر داد اباذر را براندن مردم ویرا در مدینه و
دید او را روزی خواب کننده در مسجد گفت چگونه باشد حال تو یا اباذر وقتی که بیرون آورده میشوی ازین مسجد گفت
سکونت میکنم مسجد حرام را فرمود چون از انجا هم بیرون آورده شوی چه میکنی الحدیث وخبر داد بزندگانی کردن ابوذر

واین را نقض کرده اند بزمان عمر بن عبد العزیز که بعد از جماعه سابق از بنی مروان آمد و جواب داده اند که این حکم اعتبار اغلب است و فرمود هلاک امت من بر دست کودکان از قریش خواهد بود و ابو هریره که راوی این حدیث است نمیگفت اگر خواهم ذکر کنم ایشانرا نام بنام و می گفت ابو هریره اعوذ بالله من امارة السنین پس گذشت وی رضی الله عنه از عالم پیش از سنه ستین که بادشاهی یزید بود و خبر داد آنحضرت بظهور قدریه و مرجیه را فضیه و خوارج که فرمود در باب خوارج که ایشان بدترین فرقه و مراد علی و اصحاب او اند رضی الله عنهم اجمعین و فرمود علامت ایشان مردی سیاه رنگ که او را ذو الثدیه گویند یکبازوی وی مانند پستان زن است که می جنبد و حرکت میکند و سیمای ایشان تخلیق را سن باشد و کشتن ایشانرا امیر المومنین علی کرم الله وجهه در حدیث دیگر آمده است که فرمود آنحضرت که اگر میبایم من ایشانرا البته میکشتم مانند عاد و ثمود و خبر داد بسبب آخر این امت اول را چنانکه رافضیه گفته اند و خبر داد قلت انصار تا آنکه باشند چنانکه ملح در طعام و همیشه باشد امر ایشان متفرق تا آنکه باقی نباشد مر ایشانرا جماعه و باشد بر ایشان اثره یعنی برگزیدن یعنی امراء دولاة مردم دیگر را بر ایشان برگزیند و اختیار کنند در ولایت و حکومت و رعایت که بدیگران بکنند با ایشان نکنند شمنی در شرح شفا از یعمری نقل کرده که این اثره در زمان معاویه بود و خبر داد که در آخر زمان مردم از ذل و گرسنگی چران و برهنه تنان و برهنه پایان تطاول کنند در عمارتها و برایند دره ربه خود را یعنی بینی خود کنایت است از کثرت تسری و خبر داد بعد ازین قریش را و خراب کنند آنحضرت را و وی غزا کنند ایشانرا و این در غزوه خندق فرمود که بعد ازین کافران بر سر ما بجنگ نیایند و اینچنین واقع شد و خبر داد بوقوع موتان بعد از فتح بیت المقدس و موتان بضم میم و سکون واو و بفتح نیز بعث است مراد بآن وبا و طاعون است و اکثر استعمال موتان در موت مواشی است و ظاهر مراد طاعون عمواس ست که در زمان امیر المومنین عمر رضی الله عنه افتاده بود و میگویند که در سه روز هفتاد هزار کس مردند و الله اعلم و وعده کرد بسکونت بصره و خبر داده که صحابی غزا میکنند در بحر چنانکه ملوک بر سریرها می نشینند گفته اند که وقوع آن در امارت معاویه بود در زمان خلافت امیر المومنین عثمان رضی الله عنه و خبر داد که اگر باشد دین معلق ثریا می یابند آنرا مردان از ابنای فارس که مردم این را حمل بسلمان فارسی رضی الله عنه و امثال وی میکنند و بعضی بر امام ابو حنیفه رحمه الله امثال او که اصل از ابنای فارس اند فرود می آرند و در روایتی رجل من فارس آمده و الله اعلم و خبر داد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بعالم مدینه جمعی از علما بر انند که مراد بآن امام مالک ست و قوی گویند که مراد وجود عالمست که در مدینه باشد و جز بوی دران زمان دیگری نباشد چنانکه سوق حدیث دلالت دارد بران و این در آخر زمان خواهد بود و خبر داد بعالم قریش از ابن مسعود آمده که گفت فرمود رسول خدا صلی الله

آخر زخمهای سخت خورد و بتیاب گشت و خود را بدست خود بکشت پس خبر بحضرت رسانیدند فرمود اشهدان لا الٰه الا الله
وانی رسول الله و فرمود آنحضرت در جماعه که در میان ایشان ابو هریره و سمره بن جندب و حذیفه بودند آنکه آخر میرد
از شما در آتش خواهد مرد یعنی آتش دنیا و بود آخر ایشان سمره که پیر و خرف شده بود آتش افروخته بود تا گرم شود پس
سوخت دران و خبر داد در غزوه احد که حنظله را ملائکه غسل میدهند فرمود از زن او پرسید که حقیقت حال چیست گفت
جنب بود چون شنید که کار بران حضرت سخت است وقت غسل نیافت و رفت و کشته شد ابو سعید خدری رضی
الله عنه میگوید یافتم سر او را که آب از وی میچکید و خبر داد که در ثقیف کذاب و مبیر خواهد بود پس یافته شدند و کس باین
دو صفت کذاب مختار ابن عبید را گویند و مبیر یعنی مهلک و قتال و حجاج بن یوسف و قصه مختار از کتب اسماء الرجال
باید جست و فرمود در حق امام حسن که این پسر من سید است و امید انجام است که صلح دهد خدا تعالی بوی میان دو گروه
از مسلمانان و مصدوق این قصه مصالحه است با معاویه چنانکه مشهور است و خبر داد فاطمه زهرا رضی الله عنها
وی نخستین کسی باشد که برسد بمن از اهل بیت من پس وفات یافت بعد از هشت ماه یا شش ماه بعد از آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم و فرمود زود ترین ازواج در لحوق بمن آنکه دستهایش دراز باشد که مراد بدان زینب رضی الله
عنها بود که دستش در کار و بار و تصدق دراز بود الحدیث و خبر داد بقتل امام حسین بالطف و نشان داد که خواهد کشت
او را کلب ابقی یعنی شک نیست که نام وی شمر بن ذی الجوشن بود و بیرون آورد بدست خود خاکی را که در مصحع وی
خواهد بود و خبر داد که خلافت بعد از وی سی سال خواهد بود بعد از ان ملک و در روایتی ملک گزنده فرمود ابتدای این
امر نبوت و رحمت است پس ازان رحمت بر خلافت پستر ملک عضوض بعد از وی عود جبروت و فساد و خبر داد باینکه
او پس قرنی و نشان داد بامرای که تاخیر کنند نماز را از وقت آن و فرمود سر انجام است که پیدا شوند در امت من سی
دجال کذاب و میان ایشان چهار زن خواهد بود و همه ایشان دروغ میگویند بر خدا و رسول خدا و آخر ایشان دجال
کذاب یعنی آنکه در آخر زمان برآید و در روایتی آمده همه دعوت بنبوت کنند و فرمود نزدیک است که بسیار شوند در میان
عجم میخورند میان شما و میزنند گردن شما و برپا نمی شود قیامت تا آنکه میراند مردم را به عصای خود مردی از قحطان

یعنی بادشاه و حاکم بود بر شما و فرمود خیر کم قرنی ثم الذین یلونهم ثم الذین یلونهم مراد صحابه و تابعین
و اتباع تابعین اند رضوان الله تعالی علیهم اجمعین و از یک روایت بخاری تا چهار مرتبه آمده بطریق شک
بعد ازان فاش میگردد دروغ و در روایتی آمده که می آیند گروهی که گواهی میدهند بی آنکه گواه گرفته شوند و خیانت
میکنند و امانت نمی ورزند و نذر میکنند و وفا نمی کنند و فربهی می آید هیچ زمانی مگر آنکه زمانی که بعد از وی بدتر از

چون بزائی بیار او را نزد من چون زائید آورد او را نزد آنحضرت پس اذان گفت در گوش راست وی و اقامت در گوش چپ و چشانید او را از لعاب شریف خود و نام نهاد عبد الله و گفت ویرا ابو الخلفا و خبر داد بغالب آمدن ترک بر عرب و خبر داد بخروج بنی عباس بعلمهای سیاه و رسیدن ملک ایشان زیاده برانچه مالک شدند و بانچه دیدند اهل بیت آنحضرت علیه السلام از ایشان تقتیل و تشدید و تشرید و خبر داد بقتل علی رضی الله عنه و بانکه بدبخت ترین قوم کسی ست که رنگین گرداند اس و لحیه شریف او را بخون بانکه علی رضی الله عنه قسمت کنندهٔ جنت و نار است می درآرد دوستان خود را در بهشت و دشمنان خود را در آتش و این بنی ست برانچه در احادیث دیگر واقع شده است که از وی رضی الله عنه واقع شده است و در شفا گفته دشمنان علی خارجی و ناصبیه و طائفه اند که نسبت کرده میشوند بسوی وی از روافض و تکفیر کرده اند او را کما ذکره فی الشفا و در حدیث دیگر در منقبت وی رضی الله عنه واقع شده که تو در شبهتی استاد از عیسی بن مریم که دشمن داشتند او را یهود تا بهتان کردند مادر او را و دوست داشتند نصاری تا فرود آوردند او را در مرتبه که نیست مر او را و فرمود علی رضی الله عنه هلاک میشوند در من دو مرد محب مفرط که مدح میکند او را بانچه نیست در من و مبغض که باعث میگردد او را عداوت من بر بهتان کردن بر من و خبر داد آنحضرت که کشته میشود عثمان در حال که میخواند وی مصحف را و گفت سرانجام است که بیفتد خون بر قول وی فسیکفیکهم الله و خبر داد که وی کشته میشود مظلوم و خبر داد که خدا تعالی بپوشاند عثمان را پیراهنی و ایشان میخواهند که برکشند آنرا از بر شریف وی و در روایتی آمده که فرمود بعثمان چیزی که بپوشاند ترا خدا تعالی باید که برنکشی تو آنرا از بر خود و خبر داد عثمان را در بهشت بپایه‌ای که رسد او را و فرمود که فتنها ظاهر نشود تا عمر زنده است و خبر داد بمقتل عمر و فرمود که وی کشته میشود شهید و خبر داد بجارت زبیر مر علی را و پشیمان شدن او از ان و باز آوردن سگان بر بعضی ازواج وی صلی الله علیه وآله وسلم در جواب که نام موضعی است میان مکه و بصره که کشته میشوند گرد آن کشتگان بسیار و ظاهر شد اینحال عائشه را نزد برآمدن او بسوی بصره در واقعه جمل و خبر داد عمار بن یاسر را که می کشند او را فئه باغیه پس کشتند او را اصحاب معاویه و این خبر نزدیک متواتر است و عبد الله بن الزبیر را گفت که وای مردم را از تو و وای ترا از مردم پس بخواند مروی لحاج انچه بود و گفت ابن عباس را که کم میکنی تو بصر خود را و باز گردانیده میشود بسوی تو روز وفات تو و له قصد و خبر داد بشهادت زید بن حارثه و جعفر بن ابیطالب و عبد الله بن رواحه و فتح کردن خالد در قتال در غزوهٔ موته که در مسافت یکماه بود چنانکه در مجلس بیاید و قرمان بضم قاف و سکون راء مردی بود که آنحضرت خبر داد که وی از اهل نار است در واقعه خیبر چندان قتال کرد که مردم حیران ماندند و شاید که در باطن بعضی صحابه در خبر آنحضرت شک را یافته باشد

حاشیه: در نگاه در نظر عوان جمیل افتاد و در دل بیفتاد و مکاره الله عز وجل بصری نعوذ بالله من کون حسنات ان یکون علی نقمه فاقصر ان یاتی بالاذاه فجعل یبکی و یرادت فجعل یمسح دموعه بکمه فجعل یبکی حتی سمع بکاؤه فی الدار فاجتمع الناس علی بابه و ضجوا بالبکاء فلما اصبح اتی الحجاج فاخبره الخبر فقال ما ابکاه قال ضربته امس مائتی سوط فقال ما ضربته الا بمائه سوط فقال ما ابکاه الا ذلک فقال ما ابکاه الا ذلک فقال ما ابکاه الا ذلک

ونه قیصر اما کسری منقطع شد ملک وی بالکلیه و پاره پاره شد چنانکه پاره کرده بود وے منشور آنحضرت را صلی الله
علیه وآله وسلم و قیصر منهزم شد از شام و درآمد اقصے بلاد اسلام را و فتح کردند مسلمانان بلاد او را بود این در
خلافت عمر بن الخطاب رضی الله عنه چنانکه بیاید و خبر داد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بحدوث فتن و اختلاف
اهوا و سلوک سبیل پیشینیان از یهود و نصاری و افتراق امت بر هفتاد و سه فرق و نجات یکفرقه و گسترانیدن اهل
تنعم و اتراف از امت فرشها و پوشیدن حله در صباح و مسا و نهادن صحفه و برداشتن و تنعم در اطعمه و پوشش دیوارها
مثل پوشش کعبه و خرامیدن در رفتار و خدمت کردن دختران فارس و روم و فرمود چون اینچنین کنند پیدا
آرد خدایتعالی عذاب و در جنگ در میان ایشان و برگمارد بدان ایشانرا از نیکان ایشان و بروند نیکان از میان
در پی یکدیگر و خبر داد بتقارب زمان و تیز گذشتن آن نزد قرب قیامت و برداشتن علم و موت علما و ظهور فتن
و پیدا شدن هرج و مرج که اول آن واقعه عثمان رض بود تا واقعه حره و واقعه حره از اشنع شنائع است که در زمان یزید واقع
شده و قد ذکرناه فی تاریخ المدینة و خبر داده بعقر مسیلمه کذاب و انداز کرد بروت ایشان و فرمود وای عرب را از شری
که نزدیک رسیده است و فرمود در هم پیچیده شد برای من زمین و نموده شد برای من مشارق و مغارب زمین و نزدیک
است که برسد ملک امت من چیزیرا که پیچیده شده است از زمین و همچنین دراز شد ملک در مشرق و مغرب مابین
ارض هند که از اقصے شرق تا بحر طنجه که عمارت نیست و رای آن و مالک نشد آنرا هیچ امتی از امم و ممتد نشد در جنوب
و نه در شمال مانند آن و فرمود همیشه باشند اهل عرب غالب بر حق تا آنکه برپا شود قیامت و مراد باهل عرب بعضی عرب داشتند
زیرا که غرب بغین معجمه و سکون را بمعنی دلو ست و عرب مخصوص اند بآب دادن بدلو کذا قیل و بعضی باهل غرب
دیار مغرب داشته که غلبه بر حق در ایشان بیشتر باشد و در بعضے روایات اهل مغرب واقع شده و این روایت مغوی
این معنی اخیر است و در حدیث دیگر از روایت ابی امامه آمده که همیشه باشد طائفه از امت من غالب بر حق و قاهر
بر اعدای دین تا آنکه بیاید ایشانرا امر خدا یعنی قیامت و حال آنکه ایشان همبرین حال باشند گفتند یا رسول الله کجا
باشند ایشان فرمود به بیت المقدس و خبر داد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بملک بنی امیه و ولایت معاویه و فرمود
آگاه باش سرانجام است که تو دانی میشوی امر امت مرا و چون چنین شود قبول کن از نیکان و درگذر از بدان گفت معاویه
از آن روز امیدوار شدم که مبتلا خواهم شد بملکداری و در مواهب لدنیه می آرد که ابن عساکر روایت کرده است
که آنحضرت فرمود مغلوب نمی شود معاویه هرگز و علی مرتضی روز صفین میگفت که اگر می شنیدم من این حدیث
را قتال نمیکردم من با معاویه والله اعلم و گرفتن بنی امیه مال خدا را و دل و گفت بمادر ابن عباس که در شکم تو پسر است

بر حفظ قرآن عظیم و چون فتح اسلام بقرآن عظیم است و بود ملازمت و خدمت وی رضی الله عنه قرآن را عظیم تر و وافر
تر فتح شد بر وی بلاد اسلامیه اکثر و اوفر بعد از ان خلیفه مطلق و امام برحق علی مرتضی شد کرم الله وجهه ولیکن مردم
قدر و مرتبه او را نشناختند و براه خلاف و نزاع وی رفتند و کمر بمخالفت او محکم بر بستند پس شد آنچه شد فانا لله
وانا الیه راجعون تورپشتی که از علمای فقه و حدیث و حنفی المذهب است در کتاب عقائد نوشته است که مخالفان
علی رضی الله عنه سه قسم اند جماعه او را نشناختند و قومی محبت دنیا ورزیدند و جمعی خطا در اجتهاد کردند و گفته
است در عائشه صدیقه رض و طلحه و زبیر جز این اعتقاد نتوان کرد و از انجمله قول وی سبحانه است هو الذی ارسل
رسوله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله ولو کره المشرکون و این امری ظاهر است در عیان و دین اسلام
چنانکه خبر داده غالب است بر ادیان و از انجمله قول حق سبحانه است اذا جاء نصر الله والفتح و رایت الناس یدخلون
فی دین الله افواجا پس رفت آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم و نماند در بلاد عرب هیچ موضعی که ندر آمد او را حکم
اسلام و لله الحمد و قسم دیگر از اخبار آنکه واقع شده است در احادیث از انجمله است روایة از حذیفه ابن الیمان که گفت
خطبه خواند آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم روزی پس ترک نکرد چیزی را که واقع شده است تا روز قیامت مگر
آنکه حدیث کرد آنرا کسی که یاد گرفت و فراموش کرد کسی و بتحقیق دانسته اند آنرا باران ما و گاهی می باشد چیزی که
فراموش کرده ام من آنرا پس می بینم آنرا و می شناسم و یاد می آرم چنانکه یاد دارد مردی روی مردی را و غائب
میشود از وی و چون می بیند می شناسد او را و گفت حذیفه نمیدانم که فراموش شده است باران ما را دیده و دانسته
فراموش میکنند بخدا سوگند ترک نکرد و هیچ یکی از فتنه برانگیزندگان را تا تمام گذشتن دنیا که سیصد کس با وی باشند
مگر آنکه ذکر کرده است نام او را و نام پدر و نام قبیله او را و گفته است ابوذر رضی الله عنه ترک نکرده است آنحضرت صلی الله
علیه و آله و سلم ما را از آنچه می جنبانند پرنده بازوهای خود را در آسمان مگر آنکه ذکر کرده است ما را از ان علمی و روایت
کرده است مسلم از حدیث ابن مسعود رضی الله عنهما در باب ذکر دجال که میفرستند مسلمانان ده سوار را طلیعه و من
میشناسم نامهای ایشانرا و نامهای پدران ایشانرا و می شناسم رنگهای اسپان ایشان را و ایشان بهترین
سواران باشند بر روی زمین و بتحقیق ذکر کرده اند ائمه اخبار صحیحه از آنچه دهانیده است آنحضرت امت خود را
و وعده کرده ایشانرا از غلبه بر اعدا و فتح مکه و بیت المقدس و یمن و شام و عراق و ظهور امن طریق تا سفر میکند
زنی تنها از حره بسوی مکه نمیترسد مگر خدا را چنانکه در حدیث آمده است و نزول بمدینه و فتح کردن خدای تعالی بر
امت او از دنیا و قسمت کردن ایشان کنوز کسری و قیصر را و ذهاب کسری و فارس تا نباشد بعد از ان کسری

خطبه خواندن آنحضرت عمر روزی

از انجمله قول حقتعالی وعد الله الذین امنوا منکم وعملوا الصالحات لیستخلفهم فی الارض کما استخلف الذین من قبلهم
الایة واین وعدست از خدای عزوجل مر رسول خدا را صلی الله علیه وآله وسلم تا نگه میگرداند امت او را خلفای
ارض و ائمه ناس و والی امر و اصلاح می یابد بایشان بلاد فروتنی می کنند برای ایشان عباد و ایمن میگرداند
ایشانرا بعد از خوف و قوی و حاکم میگرداند بعد از ضعف و بیچارگی و تحقیق وفا کرد وی سبحانه وعده خود را و من
اوفی بعهده من الله و لله الحمد والمنة و نرفت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم از عالم تا فتح کرد حقتعالی مکه
و خیبر و بحرین و باقی جزیره عرب و ارض یمن را بتمام و گرفت جزیه را از مجوس هجر و از بعضی اطراف شام و هدیه
و پیشکش فرستاد او را هرقل پادشاه روم و صاحب مصر و اسکندریه که مقوس باشد و ملوک عمان و نجاشی ملک
حبشه ایمان آورد و چون رحلت کرد وی صلی الله علیه وآله وسلم از بینالم و اختیار کرد خدا تعالی برای وی
آنچه نزد وی تعالی بود از کرامت قیام نمود بامر بعد از وی خلیفه راستین وی ابو بکر صدیق رضی الله عنه پس اصلاح
نمود و جمع کرد و قوی کرد آنچه متفرق شد و پریشان گشت و سست شد بعد از وی و شجاعتی بر روی کار آورد
که هیچ یکی از صحابه عظام مانع نتوانست شد او را از آن و همه رای در توقف میزدند و او کمر همت و شجاعت بر بست
و در پیچید جزیره عرب را و عدل گستری کرد و برانگیخت جیوش اسلامیه را بر بلاد فارس در صحبت خالد بن الولید
پس فتح کردند طرفی از آن و لشکری دیگر را در صحبت ابی عبیده بن الجراح بسوی زمین شام و جیشی دیگر را در صحبت
عمرو بن العاص بجانب مصر و فتح کرد جیش شام در ایام وی بصری و دمشق و مخالیف آنرا از بلاد خوارن و
توابع آنرا پس میرانید او را حق سبحانه و اختیار کرد مر او را آنچه نزد وی بود از رحمت و منت نهاد بر اسلام و اهل آن
بالهام کردن او با استخلاف عمر فاروق و قیام نمود بامر بعد از وی قیام نام در قوت سیرت و کمال عدل و فتح
کرد وی بلاد شامیه را بتمام و دیار مصر تا آخر آن و اکثر اقلیم فارس و کسر کرد کسری را و خوار کرد او را نهایت خواری
و گرفت تا اقصی مملکت وی و قصر کرد قیصر او کشید دست او را از بلاد شام و انجاز کرد تا قسطنطنیه و اتفاق کرد
اموال آنرا در راه خدا میان مسلمانان چنانکه خبر داده و وعده کرده بود بآن رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم و بعد
ازان که دولت عثمانیه ممتد شد ممالک اسلامیه تا اقصی مشارق ارض و مغارب آن پس فتح کرده شد بلاد تا اقصی
اندلس و قیروان و شبه از آنچه متصل بحر محیط بود از ناحیه مشرق تا اقصی بلاد چین و کشت کسری را و هلاک شد و زوال
پذیرفت ملک او بالکلیه و فتح کرده شد مداین عراق و خراسان و اهواز و قتال کردند مسلمانان ترک را قتال
عظیم و آمد خراج از مشارق و مغارب و اینهمه ببرکت تلاوت و دراست وی بود قرآن عظیم را و جمع کردن امت را

واما انچه در قرآن مجید است خبر دادن آنحضرت ست صلی الله علیه وآله وسلم بوقوع معارضه قرآن و عدم اتیان سوره مانند آن چنانکه مدلول کریمه وانکنتم فی ریب مما نزلنا ست که فرمود ولن تفعلوا ولا یاتون بمثله وظاهر شد صدق این خبر بعیان چنانکه تقریر آن در بیان اعجاز قرآن گذشت واز انجمله قول وی تعالی است واذ یعدکم الله احدی الطائفتین انها لکم وتود ون ان غیر ذات الشوکة تکون لکم الایه که در قصه بدر واقع شده است و قریش را دو قافله بود یکی غنیمت بیشتر داشت و شوکت کم و دیگری بر عکس آن و مسلمانان آنرا میخواستند که غنیمت داشت و شوکت وی کم بود پس خبر داد حق تعالی از انچه در ضمائر ایشان بود و انجاز کرد وعده که بایشان کرد و اینهمه پیش از لقای عدو و وقوع واقعه است پس از جمله غیوب باشد و تمام قصه در غزوهٔ بدر بیاید انشاء الله تعالی واز انجمله قول اوست تعالی سیهزم الجمع ویولون الدبر این نیز در شان کفار قریش است در روز بدر بود عدد ایشان تا هزار و مستعد بود ند بمال و سلاح وعدد مسلمانان سیصد و سیزده و نبود با ایشان جز دو اسپ یکی بار بیرود یگری ما مقداد پس نصرت داد خدا تعالی مسلمانانرا و قادر گردانید بر قتل سرداران ایشان و اغتنام اموال ایشان واز انجمله قول وی سبحانه سنلقی فی قلوب الذین کفروا الرعب در شان کفار احد که با وجود حصول نومی از غلبه و شوکت رجوع کردند بمکه و ندا کرد ابو سفیان که سردار گروه مشرکان بود درین غزوه یا محمد موعد ما موسم بدر ست در سال آینده اگر خواهی تو فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم اگر خواهد خدا و بعد از رجوع در راه پشیمان شدند و عزم کردند که برگردند و بیایند و استیصال مسلمانان نمایند پس انداخت خداوند تعالی رعب در دل ایشان واز انجمله است قول حق تعالی وهم من بعد غلبهم سیغلبون فی بضع سنین الی قوله لا یخلف الله وعده وسبب نزول این قصه قتال کسری و قیصر ست و غلبه کسری و خوشحال شدن مشرکان بجهة محبت کسری که مجوس بود و کتاب نداشت و قیصر نصرانی از اهل کتاب بود و گفتند غالب آمدند برادران ما بر برادران شما زود باشد که ما نیز غالب آییم بر شما پس غالب آمد قیصر بر کسری بعد از هفت سال در سال حدیبیه و بیرون کردند روم فارس را از دیار ایشان واز انجمله قول حق سبحانه است ولا یتمنونه ابدا خبر داد که یهود تمنی نمیکنند موت را نه بدل نه بزبان هرگز با وجود قدرت ایشان بران پس این از جمله اخبار است بغیب بود همچنانکه خبر داد زیرا که اگر تمنی میکردند منقول میشد و مشتهر میگشت و روایت کرده شد مر فوعا که فرمود اگر تمنی میکردند در ان ساعت میمردند و باقی نمیماند هیچ یهودی بر روی زمین و اگر از ایشان تمنی می آمد در ساعت میکردند ازا ز برای تکذیب آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پس گویا ایشان دانستند که اگر تمنی میکنند می میرند و همچنین قول حق تعالی در شان یهود ضربت علیهم الذلة والمسکنة و یهود اذل کفرا ند در هر مکان و زمان چنانکه خبر داد و

مردی بود که زنان متعدد داشت و زنان وی تعصب یکدیگر خوشبویها می مالیدند و وی بر همه غالب بود در طیب و نبود مگر آنکه آنحضرت مسح کرده بود بر شکم وی و پشت وی بجهة عارضهٔ نملة که داشت و از عظایم معجزات که ببرکت دست شریف او بوجود آمد گرفتن قبضه از تراب است در روز حنین و انداختن آن در روی کفار و افتادن آن در چشمان ابن الشر و از هزیمت خوردن لشکر ایشان بدان بعد از انکه غلبه آورده بودند و هزیمت کونه و جولای نیشکر اسلام راه یافته بود و پیدا شدن جودت و جلادت در اسپ ابی طلحه ببرکت سواری آنحضرت بعد از انکه بغایت تنگ گام بود و چنان شد که هیچ اسپی مماشاة و مجازاة نمیتوانست کرد بوی و پیدا شدن سرعت و سبکی در شتر جابر بعد از سستی و ماندگی بخلایندن چوبی که در دست شریف بود تا انکه نتوانست زمام او را نگهداشت و همچنین سوار شدن حمار تنگ گام مر سعد بن عباده را و باز گردانیدن بوی تند و تیز که اسپ تکی و پیچ دادن نمیتوانست بوی مسابره کرد و حر بن عبد الله بجلی رضی الله عنه که بر پشت اسپ نمیتوانست نشست و آنحضرت بر سینه وی زد پس گشت فارس تر عرب و ثابت ترین ایشان و از انجمله دادن اوست مر عکاشه را بیخ درخت در وقتی که بشکست شمشیر آورد در بدر و کشتن آن در دست وی شمشیر بران و قتال کردن بدان همیشه در مواقف و مشاهده تا وقتی که شهید شد در قتال اهل ردت و نام ابن سیف عون بود و همچنین دادن وی برای عبد الله بن جحش روز احد شاخ خرما و کشتن آن در دست وی شمشیر و دادن قتاده بن نعمان را در شب تاریک شاخ خرما را و روشن شدن آن در راه و خبر دادن بوی که چون بخانه میرسی سیاهی می بینی پس بزن او را باین چوب که وی شیطانست پس سید بخانه رسید سیاهی او بیرون رفت و شکایت کردن ابو هریره نسیان حدیث را و امر کردن او را به بسط رداء و نهادن دست مبارک خود را در ردای وی و امر کردن بضم آن و حاصل شدن حفظ علوم ببرکت دست شریف مشهور ست

وصل و از جمله معجزات باهره وی صلی الله علیه وآله وسلم بودن اوست مطلع بر غیوب و خبر دادن بانچه حادث خواهد شد از کائنات علم غیب اصالة مخصوص است پروردگار تعالی و تقدس که علام الغیوب ست و هرچه بر زبان رسول صلی الله علیه وآله وسلم و بعضے از تابعان وی ظاهر شده است بوحی یا بالهام و در حدیث آمده است و ما انی لا اعلم الا ما علمنی ربی و در شفا میگوید که این باب مجری است که دریافته نمیشود قعر او و معلوم است بالقطع و رسیده است بتواتر و اخبار آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بمغیبات دو قسم است یکی انکه ناطق است قرآن مجید که خبر میدهد از اخبار ماضیه و آیة و احوال امم سالفه و قرون خالیه و احوال خلق در مبدا و معاد شعر لم تقترن بزمان وهو یخبر انه من المعاد و عن عاد و عن ارم و قسم ثانی آن خواهد بود که در احادیث ذکر آنها واقع شده

ونشاندن سیصد نخل تا بلند شود و برد هر یک نخل که کس دیگر نشانده بود روایت کرده است ابن عبد البر که انکس
عمر بود رضی الله عنه و بخاری گفته که سلمان بود و شاید که هر دو شریک بودند دران آن یک نخل را نیز آنحضرت قلع
کرد و بنشاند آن نیز برداد در همان سال و داد آنحضرت مثل بیضه دجاجه از ذهب بعد از انکه گذرانیدند آنرا بر زبان
مبارک خود پس داد ازان اربعین اوقیه و باقیماند نزد وی مثل انچه داد او قیه وزن اربعین را گویند وحشی بن عقیل
یکی از صحابه است میگوید که داد مرا آنحضرت شربه از سویق که نوشیده بود اول آنرا آنحضرت و نوشیدم من آخر آنرا
پس همیشه بودم که یافتم سیری آنرا چون گرسنه میشدم و می یافتم سیرابی آنرا چون تشنه می شدم و سردی آنرا
چون گرم میشدم و ازانجمله برکت اوست در شیر گوسفندان مثل قصه شاة ام معبد و شاة انس و غنم حلیمه مرضعه
وی صلی الله علیه وآله وسلم و ناقهای او و شاة عبد الله بن مسعود که نجهیده بود بروی نزد شاة مقداد و جز آن
وازانجمله است توشه دادن وی اصحاب را مشک آبی بعد از انکه بست دهان آنرا و دعا کرد دران و چون حاضر
شد وقت نماز نزول کردند و بکشادند آنرا ناگاه دیدند که در وی شیر خوش شیرین است و کفها بر دهن او ست و دست
برآورد آنحضرت بر سر عمر بن سعد و دعا کرد ببرکت پس هشتاد سال عمر او شد و هنوز جوان بود و جوان از عالم
رفت در شفا میگوید که روایت کرده شده است مثل این قصص از بسیاران و مسح کرد بر سر قیس بن زید جذامی و دعا
کرد او را پس صد ساله شد و تمامه جعدی سفید بود الا موضع کف آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم انچه دست
مبارک وی بران گذشته بود و پاک کرده بود آنحضرت از روی عابد بن عمرو که مجروح شده بود روز حنین و دعا کرد
او را پس بود غره فرس و نام کردند او را اغر و مسح کرد بر روی دیگری پس مو و همیشه بر روی او نور و مسح کرد بر راس
عبد الرحمن بن زید بن الخطاب را و وی قصیر بود و پدر وی طویل بود پس دعا کرد مر او را ببرکت پس سر آمد مر دانرا
طولا و تماما و حسنا و جمالا و آب پاشید در روی زینب بنت ام سلمه پس شناخته نمی شد در روی هیچ زنی انچه یافته میشد
در روی وی از حسن و جمال و گویند که آن آب پاشیدن از روی مزاح و هزل بود تعالی الله چون مزاح و هزل او این
حال بود عزم و جد را چه تاثیر خواهد بود صلی الله علیه وآله وسلم و نهاد دست مبارک خود بر سر حنظله بن جذیم و دعا
کرد ببرکت پس مو د حنظله که آورده میشد مردی که درم کرده است روی وی باشانی که درم کرده است پستان وی
و نهاده میشد بر موضع دست نبی صلی الله علیه وآله وسلم و میرفت درم و مسح کرد بر سر صبی که آفتی داشت پس
بشد و برابر شد موی سر وی و دیگر صبیان که بیمار و دیوانه بودند و آورده نمی شد نزد وی صلی الله علیه وآله
وسلم هیچ یکی که دیوانگی و مس جن داشت مگر دست میزد در سینه وی میرفت آن مس جنون و عقبه بن عمرو قد

کتاب آنحضرت را که پاره باد ملک وی پس باقی نماند مر او را هیچ ملکی و باقی نماند فارس را ریاستی در اقطار دنیا و دعا کرد بر شخصی که قطع کرد بر آنحضرت نماز را که قطع کند خدا تعالی اثر او را پس جا مانده گشت آن شخص و دید مر دیرا که خورد بدست چپ فرمود بدست راست بخور گفت نمیتوانم بدست راست خوردن دروغ گفت فرمود هرگز نتوانی خورد بر پس نتوانست برداشت دست را با خود و گفت مر عتبه بن ابی لهب را خداوندا بر گمار بروی سگی از سگان خود را پس خورد او را شیر و حدیث دعا ر آنحضرت بر قریش وقتی که نهادند شکنبه را بر گردن مبارک وی در نماز مشهور است و کشته شدند آنجماعه همه در غزوهٔ بدر و کج کرد حکم بن العاص روی خود را و پوشید چشم خود را نزد آنحضرت بقصد تهکم و استهزا فرمود همچنین باشی پس همچنین بود تا مرد دعا کرد بر محلم بن جثامه که قبول نکند او را زمین و چون قبر کردند او را بیرون انداخت او را زمین چند بار پس نهادند او را میان دو طرف وادی و بر آوردند دیواری بجاره و همچنین دعا بر ابن عامر راهب که بموت طرید او حید او همچنین شد و گفته است صاحب شفا که امثال این بسیار است و این باب بیشتر است از آنکه احاطه کرده شود بدان و صل در کرامات و برکات آنحضرت در چیزی که لمس کرد و مباشرت کرد آنرا در صحیح آمده که بیرون آورد اسماء بنت ابی بکر جبه طیالسهٔ او گفت که این جبه را پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم پوشیده است و ما می شوئیم آنرا برای بیماران و شفا می جوئیم بآن و بود کاسه آنحضرت که آب می انداختند دران و شفا می جستند بآن و بود چند موی از آنحضرت در کلاه خالد بن ولید و حاضر نشد بآنها هیچ قتالی را مگر آنکه داده شد نصرت و ریخت آنحضرت از بقیه آب وضوی خود در بیر قبا پس خشک نشد و کم نگشت آب او هرگز و آب دهن شریف انداخت در چاهی که در دار انس بود پس نبود در مدینه شیرین تر از وی آب و گذشت آنحضرت بر آبی و پرسید که نام این چیست گفتند نام وی بستان است و آب وی شور است فرمود نام وی نعمان است و آب وی خوش پس خوش گشت آب وی و آورده شد نزد آنحضرت دلوی از آب زمزم و انداخت آب دهن مبارک خود را دران پس گشت خوشبوتر از مشک و انداخت آب دهن در دلوی از بیر و ریخت دران و فایح گشت از وی بوی مشک و داد حضرت حسن و حسین را رضی الله عنهما زبان شریف خود را پس مکیدند ایشان و ساکت شدند و میگریستند پیش ازان از عطش وی انداخت آب دهن مبارک خود را در دهان خردان شیرخوار و کفایت کرد ایشانرا تا شب و گذشته است ذکر این در حلیه شریف و گذشت حدیث ام مالک که او را عکه بود که میفرستاد دران روغن برای آنحضرت و می یافته همیشه دران تا بیفشرد و از انجمله است برکت دست شریف و لمس آن در نشاندن نخیل برای یهود و بر دادن انها در همین سال در قصه اسلام سلمان فارسی رضی الله عنه که مکاتب ساخته بودند او را یهود بر اربعین اوقیه

بن ابی سفیان به تمکین در بلاد پس یافت خلافت و امارت را و در حدیث دیگر آمده است که فرمود یا معاویه اذا ملکت
فاستحج چون داده شود ترا ملک نرم کن سرشت و خلق خود را گفت معاویه از آن روز مرا طمع و امیدواری ملک
شد دعا کرد مر سعد بن ابی وقاص را که اجابت کند خدا تعالی دعای او را پس دعای نکرد وی رضی الله عنه مر
هیچ یکی را نیک یابد مگر آنکه مستجاب شد گویا که سداد مهم وی رضی الله عنه از لوازم و آثار هم این عالمست و دعا را به
تیر تشبیه داده اند و دعا کرد باعزاز اسلام بعمر رض یا بابی جهل استجابة کرده شد در عمر رضی الله عنه گفت ابن مسعود رضی الله
عنه که همیشه بودیم در عزت و غلبه از آنگاه که ایمان آورد عمر و رسید مردم را در بعضی مغازی آنحضرت صلی الله
علیه و آله و سلم عطش و التماس کرد عمر رض از آن حضرت دعا را پس دعا کرد آنحضرت و پیدا شد سحاب که آب داد همه را و
بگشاد دعای آنحضرت در استسقا در باریدن و گشادن مشهور است و معروف و فرمود مر نابغه جعدی را لا یفضض
الله فاک نشکند خدا تعالی دهن ترا پس نیفتاد مر او را دندانی و در روایتی آمده است که فرمود نیکوترین مردم در دندان
و چون می افتاد مر او را دندانی میروئید بجای آن دندان دیگر و زنده بود صد و بیست سال و بعضی زیاده بر آن گفته اند
و این نابغه از قدماء شعرا است که اسلام آورد و بیاید ذکر او در آخر کتاب در ذکر شعرای آنحضرت انشاء الله تعالی و دعا کرد
مر ابن عباس را اللهم فقهه فی الدین و علمه التاویل پس نامیده شد بخیر امت و ترجمان قرآن و دعا کرد مر عبد الله بن جعفر را ببرکت
در صفقه پس نخرید چیزی را مگر آنکه سود کرد در آن و دعا کرد مقداد را ببرکت پس بود نزد وی عزایز از مال و دعا کرد بمانند آن
برای عروه بن ابی الجعد پس میگوید عروه بودم من که می ایستادم یکپاسه که نام موضعی است تا آنکه سود میکردم چهل هزار
درهم را یعنی در یکروز و بخاری در حدیث خود گفته که اگر وی خاک میخرید سود میکرد در آن و گریخت یکباری ناقه آنحضرت
پس دعا کرد و آواز داد ناقه را پس آمد با وی و سپرد بآنحضرت و دعا کرد مادر ابو هریره را باسلام و مسلمان شد در حال
بعد از آنکه بد میگفت آنحضرت را صلی الله علیه و آله و سلم و دعا کرد مر علی را رضی الله عنه که نگاه داشته شود از گرمی
و سردی پس بود وی رضی الله عنه که می پوشید در شتا ثیاب صیف را و در صیف ثیاب شتا را و نمیرسید او را گرمی و سردی
و دعا کرد فاطمه را رضی الله عنها که گرسنه نگردد پس گرسنه نشد بعد از آن هرگز و درخواست کرد از آنحضرت طفیل بن
عمرو آیتی و کرامتی از برای قوم خود پس دعا کرد آنحضرت برای او و فرمود خداوندا بخش مر او را نور پس ساطع شد نوری
میان دو چشم وی پس گفت یا رسول الله میترسم که مردم مثله یعنی برص خیال نکنند پس برگشت و آمد آن نور در طرف
تازیانه وی و روشن میشد تازیانه وی در شب تاریک و نام کرده شد او را ذو النور و دعا کرد بر مضر پس قحط افتاد
بر ایشان پس طلب مهربانی کردند قریش از آنحضرت و دعا کرد و برطرف شد قحط و دعا کرد بر کسری وقتیکه پاره کرد

میگویند که آن کلامی است که خلق کرد خدا تعالی در شاة میته چنانکه در حجر و شجر حروف اصوات میکند پروردگار تو
وی شنواند از وی بی تغیر اشکال و نقل از هیئت آن و مذهب الشیخ ابو الحسن و قاضی ابو بکر باقلانی همین ست
و بعضے میگویند که بطریق ایجاد حیات است دران اولا و تکلم ثانیا و میگویند که حق تعالی پیدا کرد دران حیات و
تکلف کرد برای وی دهن و زبان قدرت داد بآن بر کلام و ظاهر قول او آنست و الله اعلم و صلی ویکی
از انواع معجزات و اقسام آن اجابت دعا آنحضرت است صلی الله علیه و آله وسلم و در شفا گفته که این باب واسع
است جدا و اجابت دعای آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم مرجا عه را نفعا و ضرا متواتر المعنی است ضرورة
و در حدیث خذیفه آمده که بود در سولخدا صلی الله علیه و آله وسلم که چون دعا کردی از برای کسی در می یافت دعا
ولد ولد ولد او را و از اشهر اخبار درین باب دعا آنحضرت است صلی الله علیه و آله وسلم انس بن مالک را که ده سال خدمت
کرد با نواع نعم و کرامات ظاهر و باطن مخصوص گشت و آورد او را مادر او نزد آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم و گفت یا رسول
خادم تو انس دعا کن مر او را دعای دنیا خواست و الا دعای دینی آماده است برای هر که بنده این درگاه است
خصوصا آنکه خادم و حاضرگاه و بیگاه است پس دعا کرد آنحضرت و فرمود خداوندا بسیار گردان مال او را و ولد او
و برکت ده او را در انچه داده او را از نعمت و روایت می کند عکرمه که گفت انس بخدا سوگند مال من بسیار است و
اولاد من بیشتر از صد تن اند و در روایتی آمده که گفت نمیدانم هیچ کسی را که رسید رضای عیش و خوشی و زندگانی را
چنانچه من رسیدم و گفت بتحقیق دفن کرده ام من باین دو دست خود صد تن از اولاد خود و نمیگویم سقط و ولد ولد را
و آمده است که بجیل وی در یکسال دو بار بار میداد و از انجمله است دعای او مر عبد الرحمن بن عوف را ببرکت و میفرمود
وی رضی الله عنه اگر بردارم من سنگی را امید دارم که در تحت آن یابم زر را و فتح کرده شد بروی ابواب رزق و هجرت کرده بود
فقیر که هیچ چیز با خود نداشت و حضر کرده شد ذهب از ترکه وی به تبر ها چنانکه شوخ نشست در روشها و صلح کرده شد بر زنان
او که چهار بودند بر ربع حق آنها که ثمن است بر هشتاد هزار و در روایتی بر صد هزار و در روایتی آمده که صلح کرده شد زنی از
آنها که طلاق داده بود او را بر هشتاد و چند هزار وصیت کرد به پنجاه هزار درای صدقات عظیمه که در حیات داشت
و آزاد میکرد یک روز سی بنده را و تصدق کرد یکباری کاروان خود را که در وی هفتصد شتر بود و از هر جنس مال بود و
و تصدق کرد شتر از با انچه بران بود از اموال با اقتاب و اجلاس و باعث بران آن بود که عائشه رضی الله عنها
خبر داد او را که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم فرمود دیدم عبد الرحمن بن عوف را در بهشت که می خزید مانند کودک
پس تشکرانه این نعمت تصدق کرد تمامه کاروان را رضی الله عنه و دعا کرد آنحضرت علیه السلام برای معاویه

وصل

وی باشد و همچنین آنچه روایت کرده است ابوبکر بن الضحاک از سعید بن المسیب که مردی از انصار مرده بود چون تکفین
کرده شد و آمدند مردم که بردارند تکلم کرد و گفت محمد رسول الله و همچنین آنچه آمده است که زید بن خارجه الانصاری خزرجی
که حاضر شده بود پدر را و بیعة الرضوان را او وفات یافت در خلافت عثمان رضی الله عنه و تکلم کرد بعد از موت بکلامی
که محفوظ داشته شد از وی گفت احمد فی الکتاب الاول صدق ابوبکر الصدیق الضعیف فی نفسه القوی فی امره فی الکتاب
الاول صدق صدق عمر بن الخطاب القوی الامین فی الکتاب الاول صدق صدق عثمان رض بن عفان علی منهاجهم
مضت اربع سنین و بقیت سنتان انت الفتن و اکل الشدید الضعیف و قامت الساعة کذا فی جامع الاصول و در
مواهب لدنیه اینچنین آورده که نعمان بن بشیر گفته بود زید بن خارجه از سران انصار در اثنای آنکه میرفت در راهی
از راههای مدینه معظمه میان ظهر و عصر بر روی افتاد و بمرد پس آمدند زنان انصار و گریستند بر وی و مردمان ایشان
پس ماند بر حال خود تا آنگه بود میان مغرب و عشا شنیدند آوازی که میگوید خاموش باشید پس نظر کردند ناگاه می آمد
آواز از زیر جامهای پس کشاد در روی و سینه او را میگوید محمد رسول الله النبی الامی خاتم النبیین لا نبی بعده و کان
ذلک فی الکتاب الاول و صدق صدق هذا رسول الله السلام علیک یا رسول الله و رحمة الله و برکاته رواه ابوبکر
بن الدنیا فی کتاب من عاش بعد الموت انتهی و روایة کرده شده است از عبد الله بن عبید الله انصاری گفت
بودم من در جماعه که دفن کردند ثابت بن قیس بن شماس را و کشته شده بود بتمامه پس شنیدیم او را وقتی که در آوردیم
او را در قبر میگوید محمد رسول الله ابوبکر الصدیق عمر الشهید عثمان رض بن عفان البر الرحیم پس ناگاه کردیم بوی که مرده است
کذا فی الشفا و اگر تشکیک کنند و گویند که شاید زنده باشد و غشی واقع شده باشد و نیز این بر دست آنحضرت صلی الله
علیه و آله وسلم واقع نشد تا معجزه وی گویند جوابش آنکه مردن مری نیست که پنهان ماند و ذکر آنحضرت و مدح وی صلی الله
علیه و آله وسلم ناظر دران است که اینهمه ببرکت و عزت وی بود و اگر کرامت باشد نیز معجزه اوست و ابو نعیم روایت کرده
که جابر رضی الله عنه ذبح کرده بود شاتی و پخته اشکنه ساخته و نزد آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم آورد پس فرمود
قوم و فرمود آنحضرت بخورید و لیکن استخوان نشکنید بعد ازان جمع کرد آنحضرت استخوانها را و بنهاد دست مبارک
خود را بران و تکلم کرد بکلامی ناگاه برخاست شاة در حالی که می افتاند گوشتهای خود را و بعضے از کمل اولیا را که مظهر
قادریت الهی تعالی شانه بود بشرف متابعت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم پیوی ازین خارق افتاده که مرغی
خورند و دستی بر استخوانهای آن نهاده نام خدا و رسولخدا را اگر فتند مرغ برخاست و روان شد و این نیز از معجزات
آنحضرت است صلی الله علیه و آله وسلم و بدانکه تکلم شاة مسمومه را که در خیبر بود بعضے از قبیل اخبار موتی میدارند و بعضی

کجاست گفتند حاضر نیست و درد چشم دارند پس کس فرستاد و طلبید و نهاد سر مبارک او را در کنار شریف خود و نقل کرد
در هر دو چشم وی و دعا کرد پس به شد فی الحال گویا نبود بوی در وی و هرگز درد نکرد چشم وی رضی الله عنه
و دم کرد سه دم بر ضربه ساق سلمة بن الاکوع روز خیبر پس به شد در حال و هرگز درد نکرد و در پای زید بن معاذ شمشیری
رسیده بود بپاشنه وقتیکه کشت کعب بن الاشرف را پس نقل کرد به شد در حال و در صحیح البخاری آمده که چون عبد الله
عینک ابو رافع یهودی را کشت شب مهتاب بود چون ماهی بر زینه نهاد پنداشت که بزمین رسید پس بیفتاد و بشکست
ساق وی پس نزد آنحضرت علیه السلام آمد آنحضرت دست مبارک را بر ساق او مالید و فی الحال شفا یافت و
امثال این حکایات در غایة کثرت و مشهور است و در کتب حدیث مذکور و مسطور و اما احیای موتی روایة کرده است
بیهقی در دلائل که آنحضرت خواند مردی را باسلام پس گفت آن مرد ایمان نمی آرم بتو تا زنده میکنی دخترک مرا که مرده است
فرمود آنحضرت بنما مرا قبر او را پس بنمود قبر او را و در روایتی آمده که گفت انداخته آمده ام من دخترک را در وادی پس فرمود
آنحضرت بنمای مرا آن وادی را پس ندا کرد آنحضرت علیه السلام آن دخترک را پس جواب داد آن دخترک و گفت لبیک
و سعدیک فرمود آنحضرت آیا دوست میداری که باز گردی بدنیا گفت لا والله یا رسول الله یافتم من آخرة را
بهتر از دنیا و در روایتی آمده که فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم که پدر و مادر تو ایمان آورده اند اگر دوستداری باز
گردانم ترا بر ایشان گفت حاجت نیست مرا بپدر و مادر من یافته ام خدا را بهتر و مهربانتر از ایشان و در روایت این حدیث
دلالت دارد که اولاد مشرکین را عذاب نیست و قصه زنده گردانیدن پسران جابر که آنحضرت صلی الله علیه و آله
و سلم بخانه وی مهمان آمد و وی بره را بسمل کرد پسر بزرگ وی بدیدن این حال پسر خرد را ذبح کرد و چون مادر وی در
دنبال دوید وی ببام بر آمد و خود را بر زمین انداخت و بمرد پس هر دو پسر بدعای آنحضرت زنده شدند و در شواهد النبوة
بتفصیل مذکور است و احیای ابوین شریفین آنحضرت و ایمان آوردن ایشان چنانکه در احادیث آمده است هم ازین قبیل
است و لیکن محدثان را در صحت این احادیث سخن است و بعضی از متاخرین آنها را اثبات نموده و بدرجه اعتبار رسانیده
اند و از انس رضی الله عنه آمده که جوانی بود از انصار وفات یافت و او را مادری بود عجوز عمیا پس پوشیدیم ما آن مرد
را و تغریب کردیم آن زن را گفت ایا مرد پسر من گفتند آری مرد گفت خداوندا تو میدانی که من هجرت کرده بودم
بسوی تو و بسوی پیغمبر تو بامید آنکه یاری دهی و فریاد رسی کنی در هر شدت و محنت پس منه بر من بار این معصیت
پس از جای نرفتم تا دور کردیم جامه را از روی مرده پس زنده شد و طعام خورد با ما رواه ابن عدی و ابن
ابی الدنیا و البیهقی و ابو نعیم و این برکت استغاثه آن زن بود بحضرت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم پس معجزه

قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم رواه البیهقی **وصل** در ابرای ذوی العاهات واحیای موتی یعنی
به گردانیدن بیماران را و زنده گردانیدن مردها را روایت است از ابن عباس رضی الله عنهما که گفت زنی در خدمت
رسول صلی الله علیه وآله وسلم آمد و پسر خود را همراه آورد و گفت یا رسول الله این پسر من جنون دارد و میگزید او را
چون در وقت طعام چاشت و طعام شام مکدر می سازد بر ما وقت را پس مسح کرد آنحضرت علیه السلام سینه
او را و قی کرد و بیرون آمد از شکم وی مانند سگ بچه سیاه که میدوید رواه الدارمی وعدد البوصیری حیث قال
شعر کم ابرات وصیا باللمس راحته * واطلقت اربا من ربقة اللمم * و آمد آنحضرت را زنی از خثعم و با وی پسر کی بود
که تکلم نمیکرد پس آب طلبید و مضمضه کرد و شست هر دو دست شریف را و نوشانید آب را بآن پسر پس شد غلام
فی الحال و عاقل شد چنانکه فاضل شد بر عقول مردم و رسید روز احد زخمی بر چشم قتاده بن النعمان تا افتاد
بر رخساره پس آمد قتاده نزد آنحضرت و گفت یا رسول الله مرا زنی است که دوست میدارم او را و می ترسم که بلید
و مکروه در نظر وی درایم پس گرفت آنحضرت چشم او را بدست مبارک و بنهاد در پیغوله و فرمود خداوندا بپوشان
چشم او را حلیه پس بود آن چشم بهترین و زیباترین و بیناترین چشمان او و درو نمیکرد وقتی که بدرد می آمد چشم دیگر
و آورده اند که از اولاد قتاده بن النعمان مردی بود در خدمت عمر بن عبد العزیز آمد پرسید تو کیستی گفت **شعر**
ابونا الذی سالت علی الخد عینه * فردت بکف المصطفی ایما رد * فعادت کما کانت لاول امرها لوقیا حسن
عین و باحسن ماخذ * پس انعام کرد عمر رض او را و نیک کرد جائزه او را و روایت کرد طبرانی و ابو نعیم از قتاده که گفت
بودم من که نگاه میداشتم نیزهای را بر روی خود از روی پیغمبر خدا یعنی خود را سپر آنحضرت ساخته بودم پس در
آخر رسید بمن تیری که افتاد بدان پیغوله چشم من پس گرفتم من او را بدست خود و دویدم بسوی رسول خدا صلی الله
علیه وآله وسلم و چون دید چشم مرا در دست من اشک ریخت چشم آنحضرت و فرمود خداوندا قتاده چنانکه نگاه داشت
روی پیغمبر ترا بر روی خود و رسید آفت بچشم وی بگردان این چشم او را بهترین چشمان او و روایت کرده شده است که
گرفتار شده بود بعلت استسقا پس فرستاد نزد آنحضرت کسی را و استسقا نمود پس گرفت آنحضرت بدست مبارک
خود کفی از خاک و انداخت در آن از آب دهن مبارک خود و بآن فرستاده داد و گرفت وی آنرا متعجب و گمان برد
که استهزا کرده شد بوی پس آورد آنرا نزد آن مریض و رسیده بود وی و بسر حد موت و نوشانیده آنرا پس شفا یافت
و شخصی دیگر بود که سفید شده بود هر دو چشم وی و چیزی نمیدید پس دم کرد آنحضرت هر دو چشم او را بینا شد چنانکه
رشته در سوزن می در آورد و هشتاد ساله بود و امثال این بسیار است و در غزوه خیبر پرسید که علی کرم الله وجهه

سنگریزها در دست شریف آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تا شنیده شد آنہا را چنین مانند چنین نحل در کف
شریف رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس داد آن سنگریزہا را بابوبکرؓ و درگذشت از من پس تسبیح کردند در کف
ابی بکر پستر گرفت سنگریزہا را از دست ابوبکرؓ و نہاد بر زمین پس خاموش شدند آن سنگریزہا بعد ازان داد عمرؓ را
و تسبیح کردند در کف وی چنانکہ در کف ابوبکر کرده بودند پس از ان داد عثمانؓ را و تسبیح کردند در دست وی چنانکہ
تسبیح کرده بودند در دست ابوبکرؓ و عمرؓ پستر گرفت سنگریزہا را و نہاد بر زمین و خاموش گشتند روایت کرده اند
اینحدیث را بزار و طبرانی در اوسط و بیہقی از تہری و در حدیث طبرانی آمده کہ گفت ابوذر پستر نہاده شد نزد
دستہای ما و تسبیح نکردند با ہیچ یکی اینچنین آورده است اینحدیث را در مواہب لدنیہ و در روضۃ الاحباب از تمہید
ابوشکور سلمی نقل کرده است کہ گفت علی مرتضی رضی اللہ عنہ نیز دران مجلس شریف بود و بر دست وی نیز تسبیح کردند
و از انجملہ است تسبیح طعام بخاری از ابن مسعود رضی اللہ عنہما آورده کہ گفت بودیم ما کہ میخوردیم با رسول خدا صلی اللہ تسبیح طعام
علیہ وآلہ وسلم و ما می شنیدیم تسبیح طعام را و از جعفر بن محمد باقرؑ بن علی زین العابدینؑ سلام اللہ علیہم اجمعین آمده کہ
گفت بیمار شد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس آمد او را جبرئیل علیہ السلام بطبقی کہ در وی انگور بود و انار
پس خورد آنحضرت و تسبیح کرد بر دست شریف او و در روایت است از ابن عمر رضی اللہ عنہما کہ خواند آنحضرت صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم روزی بر منبر این آیت را و ما قدروا اللہ حق قدرہ بعد ازان فرمود تا میگوید جبار ذات خود را و میگوید
انا الجبار انا الجبار انا الکبیر المتعال پس چنید منبر تا گفتم ما کہ می افتد آنحضرت بر زمین و از ابن عباس رضی اللہ عنہما
آمده کہ گفت بودند گرد خانہ کعبہ سیصد و شصت صنم ثابت گردانیده شده بر رصاص در حجارہ پس چون در آمد آنحضرت
در مسجد عام الفتح اشارت میکرد بچوبی کہ در دست شریف وی بود و مساس نمیکرد و میگفت جاء الحق و زہق
الباطل پس اشارت نمیکرد بسوی آنہا مگر می افتادند بر قفا و اشارت نمیکرد بقفا مگر آنکہ می افتادند بر روی و ہمہ
در دست سلطنت وی خوار و نزار بودند و در حکم انیست تکلم صبیان و شہادت ایشان بر رسالت وی صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم روایت است از معیقیب یمامی کہ گفت حج کردم حجۃ الوداع و در آمدم در سرای و دیدم در وی رسول خدا
را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و دیدم از وی امری عجیب آمد او را مردی از اہل یمامہ بغلامی کہ ہمین روز زائیده شده است
پس فرمود او را رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم من انا گفت انت محمد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت آنحضرت
صدقت بارک اللہ فیک بعد ازان آن ولد تکلم نکرد ہرگز تا جوان شد و می نامیدیم ما او را مبارک الیمامہ و از فہد
بن عطیہ روایت است کہ آورده اند نزد آنحضرت غلامی را کہ جوان شده و ہرگز سخن نکرده پس فرمود آنحضرت من انا

باش یا شیر نیست بر تو مگر نبی و صدیق و دو شهید رواه البخاری و احمد و الترمذی و ابو حاتم و از ابو هریره رضی
الله عنه آمده که بود آنحضرت بر حرا ابکسر حا مهمله که جبل مکه معظمه است و آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم
در ابتدای وحی آنجا مشغول میبود و وحی آنجا نازل شد و بود با وی ابوبکر و عمر و عثمان و علی و طلحه و زبیر پس
جنبید حرا پس فرمود آنحضرت ارامیده باش حرا نیست بر تو مگر نبی یا صدیق یا شهید و در روایتی سعد بن ابی وقاص
رضی الله عنه مذکور است نه علی و در روایتی تمام عشره مذکور ند مگر ابو عبیده بن الجراح والله اعلم و در روایتی آمده
که چون طلبیدند قریش آنحضرت را گفت بشیر فرود آیا رسول الله زیرا که من میترسم که بکشند و شمنان ترا بر من پس
عذاب کند مرا خدای تعالی پس گفت حرا بر من برآیا رسول الله و بشیر و حرا هر دو کوه در مکه معظمه اند مقابل
یکدیگر و گفته اند که رجفه یعنی جنبیدن این جبال نه از جنس رجفه بود که بقوم موسی علیه السلام واقع شده وقتی که
تحریف و تبدیل کلمه کرده بودند که گفته شده بود بایشان آن رجفه غضب بود و این رجفه طرب و لهذا تنغیص کرد
آنحضرت علیه السلام بر مقام نبوت و صدیقیت و شهادت که موجب سرور و استقرار جبال اند و ازین بایست تسبیح
حصے بر دست آنحضرت چنانکه روایت کرد انس رضی الله عنه که گرفت آنحضرت کفی از حصات پس تسبیح کردند در دست
شریف وی صلی الله علیه و آله وسلم و شنیدیم ما تسبیح را بستر ریخت آن حصات را در دست ابوبکر رضی الله عنه و
تسبیح کردند بعد ازان ریخت در دست ما تسبیح نکردند و قاضی عیاض در شفا گفته که روایت کرده مثل این ابو ذر و ذکر
کرده تسبیح کردند در کف عمر و عثمان نیز رضی الله عنهما و تفصیل این اجمال آنست که در مواهب لدنیه ذکر کرده که ولید
بن شوید گفته که مردی از بنی سلیم کبیر السن که دریافته بود ابو ذر را رضی الله عنه بر دیده که مسکن ابو ذر بود روایت میکنند
از ابو ذر که گفت در آمدم نیم روزی بر رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم و دیدم آنحضرت را که نشسته است و نیست
نزد وی هیچ یکی از مردم و گویا می بینم او را درین هنگام که در حالت وحی است پس سلام کردم بر وی و داد جواب سلام را
و فرمود چه چیز آورده است ترا اینجا یا اباذر گفتم خدا و رسول او ترا داناتر است پس امر کرد مرا که بنشین پس نشستم در پهلوی
شریف وی و نمیپرسم او را چیزی و نمیگوید وی بمن چیزی پس درنگ کردم اندکی ناگاه آمد ابوبکر رضی الله عنه در حالتی که میشی
میکند نیز پس سلام داد و گفت آنحضرت جواب سلام وی و فرمود چه چیز آورده است ترا ای ابوبکر گفت آورده است
مرا خدا و رسول خدا پس اشارت فرمود بدست که بنشین پس نشست در یک بلندی که مقابل آنحضرت بود پس بستر عمر رضی الله عنه آمد
و کرد عمر رضی الله عنه مثل آن و فرمود آنحضرت مثل ان و نشست در پهلوی ابوبکر پس بستر عثمان رضی الله عنه آمد همچنین و نشست در پهلوی عمر رضی
رضی الله عنهم اجمعین بستر گرفت آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم سنگریزها را هفت یا نه یا نزدیک آن پس تسبیح کردند

شود برای وی منبری ایستاد برای خطبه تکیه زده بجذعی ازان جذوع وچون ساخته شد منبر مفارقت کرد
ازان جذع پس شنیده شد مر آن جذع را آوازی مانند آواز ناقه و در روایت انس آمده که چنید و لرزید مسجد
باوازی و بسیار شد بکاء مردم که بجهة انچه مشاهده کردند از حال غریب وی و در روایتی آمده که بشگافت جذع
و پاره شد پس آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نهاد دست شریف خود را بروی و در کنار مبارک گرفت
پس ساکت گشت و فرمود آنحضرت که این چوب گریه کرد از جهة انچه کم کرد از ذکر خدا اگر در کنار نمیگرفتم اورا
همیشه میبود انچنین تا روز قیامت از جهة اظهار حزن بر رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم پس امر کرد آنحضرت
که دفن کرده شود تحت منبر پس نماز میگذارد آنحضرت بسوی وی و در روایتی آمده است که خواند او را آنحضرت
جانب خود پس آمد در حالی که پاره کرد زمین را پس در کنار شریف گرفت او را و فرمود تا باز گردد بمکان خود و در حدیث
بریده آمده که فرمود آنحضرت بآن چوب اگر خواهی باز بنشانم ترا در بستانی که بودی در ان محل بردید در ان گهای
تو و کامل گردد خلقت تو و تر گردد شاخهای تو و پید اگردد میوه و اگر میخواهی بنشانم ترا در بهشت تا بخورند دوستان
خدا از میوه تو بعد ازان گوش شریف خود نهاد آنحضرت بجانب وی که چه میگوید پس فرمود میگوید بنشان مرا
یا رسول الله در بهشت تا بخورند از من دوستان خدا و باشم در مکانی که کهنه نشوم و فانی نگردم در روی شنید
این را هر که نزدیک بوی بود پس فرمود آنحضرت همچنین کردم و گفت اختیار کرد وی دار بقا را بر دار فنا
بود حسن بصری رضی الله عنه چون تحدیث میکرد بانحدیث میگفت ای بندگان خدا چوبی نالہ می کند
از شوق پیغمبر خدا شما سزاوار تر بدکه مشتاق باشید بلقای شریف وی صلی الله علیه وآله وسلم بیت

سنگے و گیاہی کہ در و منفعتی ہست ✦ بہ زادمی دان کہ در و معرفتی نیست ✦ و این حدیث را بالفاظ مختلف
روایت کرده اند و در انچه ذکر کردم کفایتست و ازین باب است کلام کردن آنحضرت بجبل و کلام کردن
جبل باوی روایت کرده است انس رضی الله عنه که برآمد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و ابوبکر و عمر و عثمان
رضی الله عنهم اجمعین جبل احد را که کوه مدینه است و در شان او واقع شده است احد جبل یحبنا و نحبه پس
جنبید احد پس زد آنحضرت او را بپای شریف خود و فرمود ثابت و برجای خود باش ای احد نیست بر تو مگر نبی و
صدیق و دو شهید رواه احمد و البخاری و الترمذی و ابو حاتم و در حدیث دیگر از عثمان بن عفان رضی الله عنه
که بود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بر جبل ثبیر بر وزن کبیر که جبل مناست و باوی ابوبکر و عمر و من بودم
پس جنبید جبل تا انکه افتاد سنگهای او در حضیض پس زد آنحضرت کوه را بپای مبارک خود و فرمود برجای خود

که دعا کرد آنحضرت علیه السلام برای عباس و پسران وی رضی الله عنهم روایت کرده است آنرا بیهقی در دلائل و ابن ماجه در محضر که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم مر عباس بن عبد المطلب را یا ابا الفضل روز منزل تو و پسران تو تا بیایم من شمارا زیرا که مرا با شما کاریست پس منتظر باشید آنرا تا آنکه درآمد آنحضرت برایشان وقت چاشت و فرمود السلام علیکم گفتند علیکم السلام ورحمة الله وبرکاته فرمود چگونه صبح کردید گفتند صبح کردیم بخیر والحمد لله فرمود نزدیک شوید بیکدیگر و بنجسپید بیکدیگر پس بپوشانید آنحضرت ایشانرا بچادر خود را و فرمود یارب این عم منست و صنو پدر من است و ایشان اهل بیت من اند پس بپوش ایشانرا از آتش دوزخ بمچو پوشیدن من ایشانرا باین چادر پس آمین گفت آسمانه و دیوارهای خانه و گفتند آمین آمین آمین و یکباری عقیل بن ابیطالب در سفری در خدمت آنحضرت بود تشنه شد پس آنحضرتا و را بر کوهی که آنجا بود بفرستاد و فرمود بگو باآن کوه که ترا آب دهد آن کوه متکلم شد و گفت با پیغمبر خدا بگو که ازان روزی که این آیه نازل شد واتقوا النار التی وقودها الناس والحجارة چندان گریستیم از ترس خدا که آب در اجزای من نمانده و مشهور درین باب حنین جذع است فی الصراح حنین آرزومندی و نالهٔ ناقه که از بچه جدا شود و جذع بکسر جیم و سکون ذال تنه درخت و حدیث حنین جذع از جماعه کثیر از صحابه آمده است که مفید قطع و یقین است بدان در مواهب لدنیه از شیخ تاج الدین سبکی آورده که در شرح مختصر ابن الحاجب گفته که صحیح نزد من آنست که حدیث حنین جذع متواتر است روایت کرده اند از علمای حدیث بخاری و مسلم و غیر ایشان بطرق کثیره متعدده خارج از حد حصر و احصا و تواند که متواتر نزد قومی غیر متواتر باشد نزد قومی دیگر و شیخ ابن حجر در فتح الباری گفته که حنین جذع را انشقاق قمر نقل کرده شده است هر یکی ازان نقل مستفیض شایع که مفید قطع است نزد کسی که مطلع است بر طرق حدیث نه غیر وی که ممارست ندارد درین کار والله اعلم و بیهقی گفته قصه حنین جذع از امور ظاهر است که حمل کرده اند آنرا خلف از سلف و از اکبر آیات و ابهر معجزات است که دلالت میکند بر نبوت پیغمبر ما صلی الله علیه وآله وسلم و شافعی گفته که نداده است حق تعالی هیچ پیغمبر را آنچه داده است پیغمبر ما را صلوات الله وسلامه علیه و علیهم پس گفتند به شافعی که داده است خدا تعالی عیسی بن مریم را احیای موتی گفت داد محمد را صلی الله علیه وآله وسلم حنین جذع ناشنیده شد صوت او و این اعظم و اکبر است ازان بعد ازان شمرده اند علمای حدیث صحابه را که روایت کرده اند در روات و اسانید و طرق آنرا که ذکر آن طویلست روایت کرده شده است که بود مسجد نبوی مسقوف بر جذوع نخلی و بود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پیش ازانکه ساخته

که گفت فرمود مرا رسولخدا صلی الله علیه وآله وسلم و در بعضے مغازی خود آیا می بینی برای حاجت رسولخدا مکانی
گفتم نیست در وادی جای خالی از مردم فرمود می بینی درخت خرمای یا سنگے گفتم می بینم نخلات متقارب
گفت برو و بگو باین نخلات که رسولخدا امر میکند شما را که بیائید برای حاجت رسولخدا و بگو بسنگها نیز همچنین پس رفتم
و گفتم سوگند بخدائی که فرستاده است آنحضرت را بحق دیدم نخلات را قریب یکدیگر آمده و سنگها را بهم بربسته و چون قضا
کرد حاجت را فرمود بگو باینها که جدا شوند از یکدیگر و امثال این معجزه بسیار آمده و در حدیث عبدالله بن مسعود رضی الله
عنهما آمده که گفتند چه چیز ست که شهادت دهد ترا فرمود شهادت میدهد این درخت پس فرمود بیا ای درخت
پس آمد درخت و شهادت داد گفت قاضی عیاض رحمة الله علیه جمعی کثیر از عظمای صحابه اتفاق کرده اند
برین قصه و از تابعین اضعاف آن رضوان الله علیهم اجمعین **وصل** همچنانکه نباتات را منقاد و مطیع امر وی
صلی الله علیه وآله وسلم ساخته بودند جمادات نیز همین حکم دارند از سلام کردن حجر و تکلم او با آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم چنانکه گذشت که هیچ شجری و حجری نبود مگر آنکه سلام میکرد بر من و میگفت السلام علیک یا
رسول الله و از علی مرتضی و عائشه صدیقه رضی الله عنهما نیز حدیثی درین باب گذشته و از جابر رضی الله عنه
نیز آمده و همچنین حدیث راهب در وقتی که برآمده بود همراه ابوطالب در ابتدای امر خود پیش از بعثت گفت باقی
شجری و حجری مگر آنکه سجده کرد او را و بیاید انشاء الله تعالی این قصه در محل خود چنانکه روایت کرده است مسلم از
حدیث جابر بن سمره که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بدرستی که من می شناسم حجری را بمکه که سلام میکرد
بر من پیش از آنکه مبعوث شوم بدرستی تحقیق من میشناسم او را و مردم را اختلاف است درین حجر که کدام است بعضے
گفته اند که حجر اسود است و بعضے حجری غیر وی در کوچه که او را دقاق الحجر گویند در راه خانه خدیجه رضی الله عنها
و مسدود است در دیواری و مردم تبرک میجویند بلمس وی و میگویند که این همان حجر است که سلام میکرد بر آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم وقتی که میگذشت از آن راه شیخ ابن حجر مکی هاشمی گفته که متواتر آمده است از اهل مکه که
این حجری که در دقاق الحجر است همان حجر است که سلام میکرد بر رسولخدا صلی الله علیه وآله وسلم و در مقابله وی
در دیوار دیگر اثر مرفق شریف اوست که در سنگے نقش بسته است و میگویند که سنگ و آهن نرم کرده برای انبیا علیهم السلام
و در مکه معظمه در کوهی که آنحضرت وقتی گوسفند چرانی میکرد اثر قدمین شریفین است والله اعلم و صاحب مواهب
لدنیه از ابو حفص میانشی آورده که گفت خبر داد مرا هر که ملاقات کردم بوی از اهل مکه که این حجر مذکور همان حجر است
که سلام میکرد بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و از آنجمله است آمین گفتن آستانه و در و دیوارهای خانه و

راه درخت مشی کرده آمد نزد آنحضرت بایستاد گفت جبرئیل امر کن که باز گردد بجای خود پس امر کرد برگشت بجای خود
پس فرمود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم حسبی حسبی رواه الدارمی من حدیث انس واز بریده اسلمی آمد که سؤال
کرد اعرابی از آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم معجزه را پس فرمود آنحضرت با آن اعرابی بگو با آن درخت که رسول خدا
می طلبد ترا پس میل کرد آن درخت از راست و چپ و پیش و پس خود پس جدا شد رگهای او پس آمد در حالتی که پاره
پاره میکند زمین را و می کشد رگهای خود را و ایستاد پیش آنحضرت و گفت السلام علیک یا رسول الله گفت اعرابی امر کن
این درخت را که برگردد بجای خود پس نشست رگهای او در جای خود و هموار شد پس گفت اعرابی آنحضرت را که اذن
ده مرا تا سجده کنم ترا اذن نداد گفت پس اذن کن که دست و پای شریف ترا بوسه کنم اینجا اذن داد و آورده اند که
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در سفری در شب تاریک بر شتر سوار بود درخت سدره رسید خواب آلوده آن سدره
دو نیمه شد تا آنحضرت بسلامت از میان بگذشت و همچنین متفرج ماند و معروف بسدرة البنی گشت صلی الله علیه
وآله وسلم واز ابن عباس رضی الله عنهما آمده که گفت آمد اعرابی نزد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و گفت بچه چیز
شناسم ترا که تو رسول خدائی فرمود بانکه بخوانیم این شاخ خرما را که گواهی دهد که من رسول خدا ام پس خواند آنحضرت پس جدا
شد از درخت و افتاد بستر فرمود آنحضرت برگرد بجای خود رو برگشت و بجای خود رفت پس اسلام آورد اعرابی
رواه الترمذی و صحه و آمدن درخت نزد آنحضرت و سلام کردن و برگشتن بجای خود در احادیث بسیار آمده و
فی القصیدة شعر جارت لدعوته الاشجار ساجدة * تمشی الیه علی ساق بلا قدم * کانما سطرت سطرا لما کتبت
فروعها من بدیع الخط فی اللقم * و در صحیح از حدیث طویل از جابر بن عبد الله آمده که گفت فرود آمدیم در صحرای
کشاده پس رفت آنحضرت برای قضا حاجت در رفتم من در پس آنحضرت با داده از آب پس ندید که استتار کند
بدان ناگاه دو درخت بود در کناره وادی پس رفت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بسوی یکدرخت و گرفت
شاخی را از شاخهای او و گفت انقیاد کن بر من باذن خدا عزوجل پس منقاد شد آن درخت مانند انقیاد شتر
که مهار در بینی اوست پس نزد درخت دیگر رفت او را نیز کشیده آورد و گفت بچسپید بر من پس چسپیدند و در روایتی
دیگر آمده که فرمود یا جابر بگو این درخت را که میگوید ترا رسول خدا الحق شو بصاحب خود که بنشینم در پس شما پس رفتم
من و گفتم بدرخت انچه رسول خدا فرموده بود پس آمد و پیوست بصاحب خود و نشست آنحضرت پس اینها و بیرون
آمدم من و دیدم و نشستم در جائی دور و افتادم در حکایت با نفس خود ناگاه التفات کردم می بینم که آنحضرت
می آیند و هر دو درخت از یکدیگر جدا شده هریک بجای ایستادند و در حدیث اسامه بن زید نیز مانند این آمده

آنحضرت بود و خود کرامات اولیاء معجزهٔ رسول الله است صلی الله علیه وآله وسلم وابن وهب روایة کرده است
که کبوتران مکه معظمه سایه کردند بر آنحضرت روز فتح مکه پس دعا کرد ببرکت بر ایشان و نسج عنکبوت و تبیض حمام بر در غار
هجرت مشهور است و گویند کبوتران حرم از نسل آن کبوتر در غار اند و روایت کرده شده است که امر کرد آنحضرت
علیه السلام شجره را بقد آدمی که روئید و پوشید در غار را ذکره فی الشفا قاضی عیاض گفته که احادیث در باب
کلام حیوانات و طاعت ایشان مر حضرت رسول الله را صلی الله علیه وآله وسلم بسیار است و آنچه مشهور بود
از ان و واقع شده در کتب ائمه آوردیم وصل همچنانکه حیوانات همه مطیع و منقاد امر آنحضرت بودند نباتات
نیز در حیطهٔ فرمانبرداری و طاعت وی بودند و ازینجاست کلام شجر و سلام وی بر آنحضرت و اطاعت و
شهادت رسالت وی صلی الله علیه وآله وسلم در حدیث عائشه رضی الله عنها آمده که فرمود رسولخدا صلی الله
علیه وآله وسلم چون وحی فرستاده شد بسوی من نمیگذاشتم بهیچ سنگ و درخت مگر آنکه میگفت السلام علیک
یا رسول الله و از علی رضی الله عنه آمده که فرمود بودم من با پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم بمکه پس بیرون آمدیم
ما در بعضی نواحی آن پس پیش نیامد کوه و نه درخت مگر آنکه میگوید السلام علیک یا رسول الله رواه الترمذی
و این همانست که در ابتدای وی بود چنانکه در حدیث سابق گذشت یا دیگر است در ازمنه دیگر والله اعلم و
حاکم در مستدرک باسناد جید از ابن عمر رض آورده که گفت بودیم ما با پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم در سفری پیش
آمد اعرابی و چون نزدیک بآنحضرت آمد گفت مر او را رسولخدا صلی الله علیه وآله وسلم کجا میروی گفت میروم
بسوی اهل خود فرمود آیا رغبتی هست ترا در خیر یعنی میخواهی که نیکی و سعادت حاصل کنی برای خود گفت آن
چیست فرمود شهادت اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له وان محمداً عبده و رسوله گفت اعرابی آیا هیچ شاهدی
هست ترا بر آنچه میگوئی فرمود این درخت شاهد من است پس خواند آنحضرت آن درخت را و وی بر کرانهٔ
وادی بود پس شگاف میکرد زمین را و می آمد و ایستاد پیش آنحضرت پس شهادت طلبید آنحضرت از وی
سه بار و گواهی داد آن درخت بعد از ان بازگشت بجای خود الحدیث و دارمی نیز روایت کرده مانند این و
در روز احد که کافران مقهوران رخسار مبارک آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم خون آلوده ساختند
و بدندان شریف آزار رسانیدند آنحضرت در گوشه نشسته بود که جبرئیل آمد و حال پرسید پس حزین و غمگین
یافت آنحضرت را گفت آیا دوست میداری که بنمایم ترا آیتی که موجب تسلی خاطر شریف تو گردد پس نظر کرد
جبرئیل علیه السلام بدرختی که در پس وادی بود گفت بخوان یا محمد این درخت را پس خواند آنحضرت آن درخت

وصل اطاعت نباتات

من کیستم گفت رسول خدا و رسول رب العالمین و خاتم النبیین قد افلح من صدقک و خاب من کذبک پس اسلام آورد
اعرابی الحدیث بقوله و اشعار نیز نقل کرده اند که این ضب لغت آنحضرت خواند صلی الله علیه و آله و سلم و از انجمله
است حدیث غزاله که روایت کرده اند او را ائمه بطرق متعدده که تقویت میکند بعض او بعض را ذکر کرده است
قاضی عیاض در شفا و ابو نعیم در دلائل از ام سلیم که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم در صحرا می گشت ناگاه شنید
آواز هاتفی سه بار یا رسول الله پس آنسو بگریست آنحضرت و دید که آهو ماده بسته در بند افتاده است و اعرابی آنرا در
جامه پیچیده پس گفت آنحضرت علیه السلام با آهو چیست حاجت تو گفت صید کرده ست مرا این اعرابی و مرا دو
آهو بره است درین کوه رها کن مرا تا بروم و شیر دهم ایشانرا و باز آیم فرمود آنحضرت همچنین میکنی و باز می آئی عذاب
کند مرا خدا تعالی عذاب عشارا که باز نیایم پس رها کرد او را آنحضرت و برفت و باز آمد و بربست او را آنحضرت
پس بیدار شد اعرابی و گفت یا رسول الله حاجتی داری فرمود حاجت اینست که رها میکنی این ظبیه را پس رها کرد
اعرابی او را و میدوید در صحرا از روی خوشحالی و میزد پایهای خود زمین را و میگفت اشهد ان لا اله الا الله و ان
محمدا رسول الله و نیز آمده است که آنحضرت در لشکری بود مردم همه تشنه شدند و بر آبی فرود آمده بودند پس آهو ماده
نزد آنحضرت آمده آنحضرت او را دوشید و همه را سیر ساخت که مقدار سیصد کس بودند پس برافع که مولی آنحضرت بود
فرمود که این را نگاهدار پس رافع او را بربست بعد از ساعتی دیدند که رفته است فرمود ان الذین جاء بها و هو الذی
ذهب بها و از انجمله است کلام حمار روایة کرده است ابن عساکر که چون فتح کرد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم خیبر
را تکلم کرد حماری فرمود آنحضرت نام تو چیست گفت نام من یزید بن شهاب و گفت بیرون آورده است پروردگار
تعالی از نسل جد من شصت حمار و سوار نشده است آنرا هیچ یکی جز پیغمبر و من امید میداشتم که سوار شوی تو و باقی نمانده
است از نسل جد من جز من و نیست از انبیا کسی جز تو و گفت بودم من پیش از تو در دست یهودی و بودم من که می
لغزیدم عمدا در سواری او و بود آن یهودی که گرسنه میداشت شکم مرا پس فرمود آنحضرت او را نام تو یعفور باشد
و بود یعفور در خدمت آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم آنحضرت میفرستاد او را بر در کسی تا خبر کند و بطلبد او را پس
می آمد یعفور بر در و میکوفت در را بسر خود و چون بیرون آمد صاحب در اشارت میکرد که اجابت کن رسول خدا را که ترا می طلبد
و چون آنحضرت علیه السلام وفات یافت آمد یعفور بر چاهی که مر ابی السهم بن السهمان را بود افگند خود را در آنچاه بجهة
جزع و فزع بر فراق آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم و هم ازین بابست تسخیر اسد و تملق او بسفینه که در بیابانی از لشکر
دور افتاده و راه گم کرده بود و گفتن او که انا مولی رسول الله پس راه نمود و رسانید شیر او را بلشکر و این معجزه آنحضرت

کلام آهو

کلام خر

تسخیر شیر

راپس امر کرد تا اذان گفتند وچون آمدند مردم گفت براعی کخبرده مردم را بانچه شنیده ودیده وهمچنین روایت کرد
بیهقی از حدیث ابن عمر رض وابونعیم از حدیث انس رضی الله عنه ودر روایت ابی هریره بسند صحیح آمده که گفت ذئب
عجب تر ازین انکه مردی در نخلات بین الحرمین خبر میدهد بانچه گذشته وبانچه می آید واین راعی یهودی بود
پس آمد نزد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم وخبر داد وایمان آورد ودر بعضی طرق از ابی هریره رضی الله عنه
آمده گفت گرگ براعی حال تو عجیب تر است ازمن که ایستاده برغنم خود وترک داده پیغمبر یرا که مبعوث نشده
هرگز بعظیم قدر نزد خدا ازوی تحقیق کشاده شده است بروی ابواب جنة ومشرف شده اند اهل جنة واصحاب
وی ومنتظر اند مقال ایشانرا یعنی ملائکه وحور وغلمان وبهشت می گیرند اصحاب ورا ومشتاق اند بایشان
که درآیند در بهشت وانتظار مقال ایشان دارند که گشته شوند وبه بهشت درآیند وگفت ذئب براعی که نیست حائل
میان تو ووی مگر همین ذره واز کوه میروی ازکوه در حضرت وی ومیگردی از جنود خدا گفت راعی پس غنم مرا
که میچرانند گفت ذئب من میچرانم پس آمد نزد آنحضرت واسلام آورد ودرج کرد برای ذئب ثنائی ازان ومثل
اینحکایت ازابی سفیان بن حرب وصفوان بن امیه نیز آورده اند که گرگی را دیدند آهوی راگرفته است وچون آهو
بحرم درآمد گرگ برگشت وتعجب کردند پس گفت گرگ عجب تر ازین ازان است که محمد بن عبد الله فی المدینة یدعوکم
الی الجنة وتدعونه الی النار پس ابوسفیان بصفوان گفت بلات وعزی اگر تو ذکری کنی اینحکایت را بلکه میگذاری
زنان مکه را بی مردان واز ابوجهل واصحاب وی نیز روایة مثل این کرده اند واز ین بآنست حدیث ضب یعنی
سوسمار وکلام کردن او واینحدیث مشهور است وروایت کرده است آنرا بیهقی در احادیث کثیره وذکر کرده
است قاضی عیاض در شفا از حدیث عمر رضی الله عنه که بود در سولخدا صلے الله علیه وآله وسلم در محفلی از اصحاب
خود ناگاه آمد اعرابی از بنی سلیم که شکار کرده است ضب را وگردانیده است اورا آستین خود تا ببرد اورا در منزلگاه
خود وبریان کند وبخورد وچون دید اعرابی جماعه را گفت این کیست که با جماعه نشسته است گفتند رسولخدا است
پس بیرون آورد ضب را از آستین خود وگفت سوگند بلات وعزی ایمان نمی آرم بتو تا ایمان آرد این
ضب واند اخت ضب را پیش آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پس ندا کرد آنحضرت ضب را وفرمود یا ضب
پس جواب داد ضب بزبان متین که شنیدند قوم همه لبیک وسعدیک وفرمود آنحضرت امی زنیب کسی که
قیامت را یعنی زنیب تمام خلق پس فرمود آنحضرت کرا عبادت میکنی گفت خدائرا که در آسمان است عرش او
ودر زمین است سلطنت او ودریا دریاست راه او ودر جنة است رحمة او ودر آتش است عقاب او وفرمود آنحضرت

که من رسول خدا ام مگر عصاة جن وانس و در خبر دیگر آمده که آنها میخواستند که آن شتر را ذبح کنند پس وی بشکایت
درآمد پیش آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و در حدیث دیگر آمده که شتری آمد و گردن خود را پیش آنحضرت بر خاک
نهاد و فریاد کرد بآوازی که شتر دارد پس بایستاد آنحضرت بر سر وی و فرمود بصاحب شتر بفروش این را بدست
من گفت یا رسول الله پیش کش تست ولیکن این شتر را اهل بیت راست که جز این وجه معیشت ندارند فرمود
این شتر گله کرد کثرت عمل و قلت علف را احسان کنید بوی و نگاهدارید حق ویرا و این حدیث بطرق متعدده
بالفاظ مختلفه آمده وصحیح است و از انس آمده که گفت درآمد رسول خدا و ابوبکرؓ و عمرؓ در بستان یکی از انصار و بود
در وی غنمی پس سجده کرد آنحضرت را و گفت ابوبکر یا رسول الله ما سزاوار تریم که سجده کنیم ترا فرمود آنحضرت
علیه السلام نمی سزد بشر را که سجده کند بشر را الحدیث و یکبار شتری نزد آنحضرت آمد و شکایت کرد از قوم خود
که این قوم پیش از آنکه نماز خفتن بگذارند خواب میکنند و من میترسم که خدا تعالی آن قوم را عذاب کند پس آنحضرت
آن قوم را طلبید و ازان نهی فرمود عائشه رضی الله عنها میگوید که در خانه ما شاتی بود چون آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم در خانهٔ ما می بود این شاة ساکن و ثابت و آرامیده میبود و چون بیرون میرفت آنحضرت
پریشان میشد و بیقرار در میرفت و می آمد و آمده است که آنحضرت شتران قربانی میکرد پس دفع میکرد یکی دیگر را
و نزدیک می آمد بحضرت تا نخست او را ذبح کند و مروی است که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دست مبارک
خود ما بر پشت گوسفندی بمالید که نزد وی رسیده بود پستان وی پر شیر شد و بدوشید و خود بیاشامید و ابوبکر صدیق
را نیز بیاشامانید و قصه دوشیدن شاة ام معبد که خشک شده بود و اصلا شیر نداشت مشهور است و در باب
هجرت بتفصیل بیاید انشاء الله تعالی و امثال این حدیث را در تکثیر طعام نیز ذکر میتوان کرد و در انقیاد و اطاعت
حیوانات نیز و ازین باب است قصهٔ کلام ذیب و شهادت او مر آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم و حدیث
تکلم ذیب روایة کرده شده است از جماعه صحابه بطرق متعدده روایة کرده است امام احمد از حدیث ابی سعید
خدری رضی الله عنه گفت دو دیدگرگی بر شاتی پس گرفت شاة را پس دوید راعی و کشید شاة را از گرگ پس نشست
گرگ بر دم خود چنانکه عادت سباع بیاشد و گفت از خدا نمیترسی میکشی از من رزقی را که رانده بود خدا تعالی
از البسوی من پس گفت راعی واعجبا گرگی اقعا نموده تکلم میکند بکلام آدمیان پس گفت گرگ آیا خبر بدهم ترا
بعجب تر ازین محمد بیثرب خبر میدهد مردم را باخبار سالفه و مردم نمی گروند بوی پس راعی غنم خود را راهی ساخت
تا درآمد مدینه معظمه را و بگذاشت غنم را در یک گوشه و آمد نزد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم و خبر داد آنحضرت

درینباب بیتی نیز نقل کرده است بیت الناس هم ولی فی الیوم همان + هم الجراب وهم الشیخ عثمان + والله اعلم
ومروی است که آنحضرت عمر بن الخطاب را فرمود تا از اندک خرمای چهار صد شتر سوار را رواده ترتیب کرد و آن
خرما باقی بود گویا یک خرما از ان کم نشده بود و احادیث در تکثیر طعام بسیار است و بالاتر از همه حکایت غزوه تبوک
است که بقایای زاد را بآن قلت برکتها بخشید که هفتاد هزار کس از ان سیر شدند و تمام لشکر ظروف پر کردند چنانکه
گذشت پروردگار تعالی ما را از برکات آن سید کائنات علیه افضل الصلوات واکمل التحیات محروم ندارد و فقر و
فاقه را از نعم ظاهر و باطن آنحضرت مجبور گرداناد و حکایة یاد دارم که در بازار مکه زادها الله تعظیما و تکریما تره فروشی بر
ترهای خود آب می پاشید و میگفت یا برکة النبی تعالی وانزلی ثم لا ترتحلی اللهم صل علی محمد و علی ال محمد و بارک وسلم

وصل

وصل در کلام حیوانات و کلام ایشان مر آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم همچنانکه آدمیان مطیع و مسخر
و منقاد امر دین و شریعت اویند صلی الله علیه وآله وسلم از انها که قرعه سعادت بنام ایشان افتاده از اهل
ایمان همچنین سائر حیوانات را که مطیع و منقاد امر ارادی الهی اند سبحانه بطریق اعجاز و خرق عادت منقاد و مطیع
وی صلی الله علیه وآله وسلم ساخت ازینجاست که بعضی از ارباب تحقیق و اهل باطن گفته اند که وی صلی الله علیه وآله
وسلم بکافه خلق از حیوانات و نباتات و جمادات مبعوث است ولیکن چون از دائره عقل و تکلیف و امر و نهی
بیرون اند از ایشان جز اطاعت و ایمان و شهادت بصدق رسالت نیامد و موسوم بمعصیت نشوند چنانکه آدمیان
اما حیوانات را از انجمله سجود جمل و شکایة اوست بسوی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم چنانکه انس بن مالک رضی الله
عنه روایت کرده که هر یکی از اهل بیت انصار را شتری بود پس آمدند نزد آنحضرت و عرض کردند یا رسول الله بود
ما را شتری که آب می کشیدیم بروی اکنون سختی و سرکشی میکند بر ما و منع میکند از ما پشت خود را و نخل و زرع
ما همه تشنه اند پس برخاست آنحضرت با اصحاب و رفت و روان شد بجانب شتر پس درآمد در بستان و بایستاد و شتر
در گوشه از ان نشسته بود و گفتند یا رسول الله این شتر مانند سگ گزنده شده است و ما ترسیم بر ذات شریف تو
که از وی گزندی رسد فرمود نیست بر من باکی از ان پس چون دید شتر آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم روی آورد
بجانب وی و بسجده افتاد در پیش وی پس گرفت آنحضرت موی پیشانی او را و بعمل درآورد صحابه گفتند یا رسول الله
این حیوان لا یعقل ترا سجده کند ما سزاوارتریم بدان پس فرمود صلی الله علیه وآله وسلم نمی باید و نسزد بشر را که
سجده کند بشر را و اگر روا بودی که بشر سجده کند بشر را امر میکردم زن را که سجده کند مرد خود را بجهة عظم حق مرد بر زن
رواه احمد والنسائی و در بعضی روایات آمده که فرمود آنحضرت درینمقام نیست میان آسمان و زمین چیزیکه نمیداند

کلام حیوانات شتر

عنه آمده که آمد مردی نزد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم وطعام طلبید پس داد برای وی نصف وسق شعیر و
وسق بفتح واو وسکون سین شصت صاع پس همیشه میخورد وی وزن وی ومهمانان وی ازان تا روزی پیمانه کرد
آنرا پیش آنحضرت آمد وعرض کرد فرمود اگر پیمانه نمیکردی می ایستاد نزد شما ومی خوردید ازان همیشه وگفته اند که
حکمت در رفتن برکت روغن هنگام فشردن عکه ومعدوم شدن شعیر هنگام پیمانه کردن آنست که افشردن
وپیمانه کردن مضاد تسلیم وتوکل بر خداست عز اسمه ومتضمن تدبیر واخذ بحول وقوتست پس سزا داده شد فاعل
آن بزوال نعمت قاله النووی ومثل این است نکته در نگاه نکردن بدیگ وخمیر در حدیث تکثیر طعام که گذشت والله
اعلم بالاسرار والحکم وحدیث جابر رضی الله عنه در دام پدرش عبد الله انصاری که بخاری روایت کرده است
درین باب مشهور است که گذاشته بود بذل کرد برای غرمای پدر اصل مال را وقبول نکردند ونبود در تمر نخیل وی
کفاف دین ایشان پس آمد جابر نزد آنحضرت وگفت بتحقیق میدانی تو یا رسول الله که پدر من روز احد شهید شد
وگذاشت وام بسیار ومن میخواهم که به بینند ترا غرما فرمود برو وخرمن هر تمر را در یک گوشه بنه پس کردم آنچه
امر کرد آنحضرت وخوراندم آنحضرت را وچون دیدند غرما آنحضرت را خسپیدند بمن وچون دید آنحضرت ایشان را کشت
کرد خرمن را که کلان تر از همه بود ونشست بران وگفت بخوان یاران خود را یعنی غرما را پس کیل کرد برای ایشان
تا ادا کرد خدا تعالی از والد من امانت او را ومن راضی بودم که امانت والد ادا کرده شود وهیچ چیزی برای خواهران
باز نماند وجابر را رضی الله عنه نه خواهر بودند که پدر وی گذاشته بود ودیگر خرمنها همه باقی وسالم ماندند ومن می بینم
آن خرمن را که بران رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم نشسته بود گویا یک خرما از وی کم نشده پس تعجب کردند غرما
وروایت کرده است ابو هریره رضی الله عنه که رسید مردم را گرسنگی سخت پرسید آن حضرت از من چیزی داری
یا ابا هریره گفتم نعم یا رسول الله اندک تمری دارم در توشه دان فرمود بیار آنرا نزد من پس در آورد دست مبارک خود را
در توشه دان وبر آورد ازان یک مشت تمر ودعا ببرکت کرد وطلبید مردم را ده ده کس تا تمام لشکر ازان سیر شدند و
فرمودند بمن بگیر آنچه آورده بودی از تمر ودر آر دست خود را در مزاده وبگیر ازان مشتی در وقت حاجت ومشمار و
مریز آنرا پس گرفتم من بیشتر از آنچه آورده بودم پس خوردم وخورانیدم ازان تمر مدت حیات رسول الله صلی الله
علیه وآله وسلم وابی بکر وعمر تا آنکه کشته شد عثمان رضی الله عنه پس غارت کرده شد خانه من پس رفت از من ودر روایتی
آمده که گفت برداشتم ازان تمر چندین وچندین وسق در راه خدا ووسق نام شصت صاع یا بار شتر وگفته اند
که مجموع تمرات ده دانه تمره بود وبعضی بیست ویک گفته اند والله اعلم ودر روضة الاحباب از ابو هریره رضی الله عنه

حدیث جابر

روایت ابی هریره

این برکت از کجا بود پس اشارت کرد سمرہ بجانب آسمان وگفت ازینجا بود رواہ الدارمی وابن ابی شیبۃ والترمذی
والحاکم والبیہقی وابو نعیم ودر حدیث عبد الرحمن بن ابی بکر رضی اللہ عنہما آمدہ است بودیم ما با آنحضرت صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم صد و سی تن وذکر کرد کہ خمیر کردہ شد یکصاع از طعام و ساختہ شد گوسفندی پس بریان کردہ شد
سواد بطن شاۃ یعنی جگر و دل وگردہ وانچہ درمیان شکم باشد وبخدا سوگند نبود ہیچ یکی ازین صد و سی تن مگر آنکہ بریان
آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ازان پارہ برای وی پس گردانید ندازان شاۃ یا دو کاسۂ بزرگ از طعام پس
خوردیم ما ہمہ و باقیماند انچہ در دو کاسہ بود پس برداشتیم من آنرا بر شتر و از ابی ہریرہ رضی اللہ عنہ مروی است
کہ امر کرد مرا رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ بخوانیم اہل صفہ را پس جستم من ایشانرا و فراہم آوردم پس نہادہ شد
پیش ما یک کاسہ طعام پس خوردیم ما ہر مقدار کہ خواستیم و فارغ شدیم و کاسہ ہمچنان پر بود کہ نہادہ شدہ بود مگر
ہمین کہ دروی اثر انگشتان بود و نیز از ابی ہریرہ رضی اللہ عنہ آمدہ است کہ من بغایت گرسنہ بودم کاسہ شیری
پیش آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمد فرمود مطلب اصحاب صفہ را پس من با خود گفتم کہ این شیر چہ مقدار است
کاش بمن میداد میخوردم و آسودہ می شدم اما از فرمودۂ شارع و امتثال امر وی چارہ نیست پس بحکم آنحضرت
علیہ السلام بیرون آمدم و یاران را طلبیدم پس در آمدند ہمہ خوردند باقی نماند جز من و آنحضرت علیہ السلام پس بمن داد
بعد ازان خود خورد و فرمود ساقی القوم آخرہم و مروی است از علی بن ابیطالب کرم اللہ وجہہ کہ جمع کرد آنحضرت
صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم بنی عبد المطلب را کہ چہل کس بودند و میان ایشان قومی بودند کہ میخوردند جذعہ را و می
پوشیدند فرق را پس ساخت آنحضرت علیہ السلام یک پیمانہ از طعام پس ہمہ خوردند و سیر شدند و باقیماند چنانکہ
بود و طلبید قدحی از آب پس نوشیدند و سیراب شدند و ہمچنان باقی بود رواہ فی الشفاء و از جابر آمد رضی اللہ
عنہ کہ ام مالک انصاریہ میفرستاد برای آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در عکہ کہ مراورا بود روغن پس می آمدند
اورا پسران او وی طلبیدند نانخورش وی نمی بود در ان خانہ چیزی جز آن پس قصد کرد ام مالک بسوی آن عکہ
کہ دروی روغن برای آنحضرت میفرستاد وی یافت در وی روغن پس ہمیشہ میبود مراورا روغن در آن عکہ
تا بیفشرد روزی آن عکہ را پس آمد ام مالک نزد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و بیان کرد صورت حال را
فرمود آنحضرت بیفشردی تو آن عکہ را و اگر نمی افشری میگذاشتی اثر ازا بحال خود ہمیشہ میبود روغن برای شما در آن
عکہ گفت بندۂ مسکین از ینحدیث معلوم میگردد کہ ہر کہ خدمت کند مر حضرت سید المرسلین را و القائی کند بجہت
وی چیزی را کہ تواند برکت دہد خدا تعالی مر رزق وی و مال وی و در ہمہ چیز وی رزقنا اللہ و ہم از جابر رضی اللہ

بکنم پس فرمود تا نطعی بگسترند و بقایای زاد آوردند یکی مشتی از زن آورد و دیگران پاره آورد و اعلای ایشان کسی بود که آورد صاعی از تمر پس گرد آمد بر نطعی چیزی اندک و دعا کرد و برکت و فرمود بنشینید از ید در ظرفهای خود پس نماند در لشکر ظرفی مگر آنکه پر شد و خوردند همه تا سیر شدند و هنوز بقیه ازان مانده بود و لشکر در غزوهٔ تبوک بروایتی هفتاد هزار کس بود و چون مشاهده کرد آنحضرت این معجزه را فرمود اشهد ان لا الٰه الا اللہ و انی رسول اللہ ملاقات نکند خدا تعالی را باین شهادت هیچ بنده که باز داشته شود از بهشت گفت بندهٔ مسکین ثبته اللہ فی مقام الصدق و الیقین امت که شهادت دهند نزد مشاهدهٔ معجزه بجهت حصول تصدیق و یقین نبی در دعوی نبوت اما شهادت آنحضرت علیه السلام در هیچ مقام از کدام عالم است مگر حال حضور و غیب تفاوتی دارد یا حاصل زیادت یقین و ایمانست یا برای تنبیه و تلقین امت است و اللہ اعلم بحقیقة الحال در روایتست از انس رضی اللہ عنه که بود آنحضرت صلی اللہ علیه و آله وسلم عروس بزینب پس فرستاده ام سلیم برای آنحضرت حیس را در کاسهٔ کلان بدست من و حیس مخلوطین تحتانیه درمیان نام طعامی است که از تمر و روغن و قروت بسازند و گاهی بجای قروت سویق نیز کنند و گفت یا انس این را نزد آنحضرت ببر و بگو یا رسول اللہ این را مادر من بحضرت تو فرستاده است و بر تو سلام میخواند و عذر قلت آن میکند پس انس آنرا نزد آنحضرت آورد فرمود بنه و فرمود برو فلان و فلان جماعه را از مردان نام برد بطلب و بخوان هر که ترا پیش آید پس بیرون رفتم و بخواندم هر کرا آنحضرت نام برده بود هر که پیش آمد مرا چون باز آمدم دیدم که خانه پر است از مردم گفتند مر انس را چه مقدار کس بودند گفت نزدیک بسیصد کس باشند پس دیدم که نهاد آنحضرت دست مبارک خود را بالای آن حیس و تکلم کرد بچیزی پیوسته بخوانده ده ده کس را نزد خود و فرمود بخورید بنام خدا و باید که هر کس از پیش خود بخورد پس خوردند و سیر شدند همچنین طائفه طائفه می آمدند و میخوردند تا همه خوردند پس فرمود بردار یا انس پس برداشتم و در نمی یابم که در وقت نهادن زیاده بود یا در وقت برداشتن رواه البخاری و المسلم و در حدیث حدیث ابی ایوب آمده است که وی ساخت برای رسول خدا صلی اللہ علیه و آله وسلم و برای ابوبکر صدیق رضی اللہ عنه بقدری که کفایت کند ایشانرا پس فرمود آنحضرت بطلب سی کس را از اشراف انصار پس خواند ابو ایوب ایشانرا پس خوردند و گذاشتند باز فرمود بطلب شصت کس را ایشان نیز خوردند و گذاشتند باز فرمود بطلب هفتاد کس را ایشان نیز خوردند و گذاشتند و بیرون نیامد از ایشان هیچ یکی تا آنکه اسلام آورد و بیعت کرد گفت ابو ایوب خوردند از ین طعام من یکصد و هشتاد مرد و مروی است از سمره بن جندب که گفت بودیم ما با پیغمبر خدا صلی اللہ علیه و آله وسلم بخدا که نوبت بنوبت می خوردیم از بامداد تا شب ده کس می ایستادند و ده کس می نشستند و میخوردند گفت شخصی

روایت انس

حدیث ابو ایوب

حدیث سمره بن جندب

تا من برسم پس آمد آنحضرت علیه السلام با هزار کس بیرون آوردیم خمیر و دیگ در نظر شریف وی پس انداخت در آن
آب دهن مبارک خود را و دعا بر برکت کرد و فرمود با زن پیرزنان را و بخوان با خود زن دیگر را که وی نیز بیرزد و بکمش
از دیگ گوشت را و لگاه نکنید دران پس بخدا سوگند خوردند آن هزار کس طعام را و سیر شدند هنوز دیگ در جوش
بود و خمیر باقی و حدیث انس که آنرا نیز بخاری و مسلم روایت کرده اند که گفت ابو طلحه با ام سلیم بخدا شنیدم آواز
رسول خدا را راست می شناسم در وی گرسنگی را آیا هست نزد تو چیزی پس گفت بیرون آورد ام سلیم قرصی چند
از جو و پیچید در جامه و بمن داد پس بروم نزد آنحضرت علیه السلام و بود آنحضرت در مسجد و بودند با وی مردم
پس فرمود آنحضرت آیا فرستاده است ترا ابو طلحه گفتم نعم یا رسول الله پس فرمود آنحضرت مر جماعه را که با وی بود
برخیزید پس روان شد آنحضرت با ایشان و روان شدم من پیش ایشان تا آمدم ابو طلحه را و خبر کردم او را و گفتم
که می آید رسول خدا پس ابو طلحه با ام سلیم گفت یا ام سلیم آمد رسول خدا با جماعه از مردم همراه او و نیست نزد ما چیزی
که بخوارنیم ایشانرا جز این چند قرص که فرستاده بودیم در خدمت شریف وی گفت ام سلیم خدا و رسول وی دا
است یعنی بآنچه واقع شدنی است گویا دریافت ام سلیم که رسولخدا که آمده است با وجود علم او بحال ما بی حکمتی نخواهد
البته معجزه ظاهر خواهد شد پس روان شد ابو طلحه تا دریافت رسولخدا را پس آمد رسولخدا و فرمود بیا ام سلیم آنچه
نزد تست پس آورد ام سلیم آن نانها را که فرستاده بود پس فرمود که فت کرده شود نانها و بفشرد ام سلیم طرفی او
که در وی روغن بود و بآنخورش ساخت آنرا پس فرمود رسولخدا صلی الله علیه و آله وسلم در وی چیزی که خواست
خدا یعنی خواند دعا بر برکت بعد ازان فرمود که اذن کن و بطلب ده کس را پس آمدند ده کس و خوردند تا سیر شدند
و برآمدند فرمود بطلب ده کس دیگر را تا درآمدند همه و خوردند و سیر شدند هفتاد یا هشتاد تن راوی است و در روایت
از مسلم هشتاد آمده بی شک و نیز آمده که بسیار خورد آنحضرت و اهل بیت ابو طلحه و باقیماند سور و در بعضی روایات
هشت کس آمده و ظاهر آنست که آن در قضیه دیگر است زیرا که اکثر روایات در صحیحین ده ده است کذا فی المواهب
و الله اعلم و حکمت در جماعه جماعه طلبیدن نه همه یکبارگی آن گفته اند که اگر همه یکبار درآیند طعام در نظر
ایشان قلیل می درآید و کافی نمینماید و این سوء ظن موجب فهاب برکت میگردد یا جای تنگ بود گنجائش همه
نداشت یا کاسه یکی بود تناول جماعه کثیر دشوار می آمد و موجب ازدحام میگشت و روایت است از ابی هریره رضی
الله عنه که چون در غزوهٔ تبوک آخر غزوات آنحضرت بود صلی الله علیه و آله وسلم و گرسنگی بر مردم غالب آمد عمر رضی الله
عنه گفت یا رسول الله امر کن مردم را که تا بقایای توشهای خود را گرد آرند و دعای کن به برکت دران فرمود نعم

حدیث انس

حدیث ابی هریره

آورده که گفت بودیم ما با آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در سفری پس شکایت کردند مردم نزد آنحضرت از عطش
پس فرود آمد و بخواند دو کس را از اصحاب کرام که یکی از آن علی ابن ابی طالب بود و گفت بروید و طلب کنید آب را و دانانید
ایشان را که می یابند زنی را که بر شتری که با وی دو مزاده است پس روان شدند آن دو کس و پیش آمدند زنی را که دو مزاده
دو سطیحه دارد از آب پس آوردند آن زن را نزد آنحضرت و فرود آوردند او را از شترش و طلبید آنحضرت ظرفی را پس ریخت
در وی آب و ندا در داد مردم را که بیایید و بخورید آب و بخورانید و آن زن ایستاده است و نگاه میکند که چه میرود راوی
میگوید بخدا سوگند باز گذاشتند او را و حال آنکه خیال میکنم که پیشتر است آب از آنکه اول بود پس فرمود آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم جمع کنید برای این زن یعنی از هر جنس از طعام که باشد پس جمع کردند برای وی از تمر و دقیق و سویق
و گردانیدند آنها را در جامه و سوار کردند او را بر شترش و نهادند بار را در پیش وی و فرمود آنحضرت برو میدانی که ما کم
نکرده ایم از آب تو چیزی ولیکن خداست که آب داد ما را بقدرت خود پس آمد آن زن نزد کسان خود و گفت العجب
پیش آمدند مرا دو مرد بردند نزد این مردی که گفته میشود او را صابی پس کرد اینچنین و تمام قصه برابر خواند و گفت بخدا
سوگند این مرد یا ساحرترین مردم است یا رسول خداست حقا و گفت مر قوم خود را آیا هست شما را رغبت در اسلام الحدیث
بطوله کذا فی المواهب اللدنیه و در بعضی روایات آمده که اطاعت کردند آن زن را و در آمدند در اسلام والله اعلم و
احادیث درین باب بسیار است و احادیث استسقا هم ازین باب آمده چنانکه در محل خود مذکور گردد انشاء الله تعالی

وصل همچنانکه احادیث در تکثیر آب قلیل کثیر آمده در تکثیر طعام یسیر نیز کثیر است و این هر دو اثر تربیت و ولی
نعمی آن سید کائنات است که همچنانکه بحسب روحانیت مربی و مکمل قلوب ارواح است در عالم جسمانیت نیز پرورنده
و خورش دهنده ابدان و اشباح است **بیت** شکر فیض تو چمن چون کند ای ابر بهار * که اگر خار و گر گل همه
پرورده تست * و مشهور درین باب حدیث جابر است رضی الله عنه در غزوهٔ خندق که روایت کرده اند آنرا بخاری
و مسلم گفت آمدم پیش زن خود و گفتم آیا هیچ چیزی هست نزد تو از طعام که من دیده ام در روی مبارک رسول خدا صلی الله
علیه وآله وسلم اثر گرسنگی سخت پس بیرون آورد زن انبانی را که در وی صاعی از جو بود و در خانهٔ بزغاله بود فربه پس
ذبح کردم من آنرا و آس کرد وی جو را و انداختم گوشت در دیگ و آمدم نزد آنحضرت و عرض کردم یا رسول الله ذبح
کرده ام من بزغاله را و طحن کرد زن من پاره شعیر را که در خانه بود تشریف بیار با چندی نفر از صحابه آنحضرت فریاد
کرد جابر سوری سور بضم سین و سکون واو طعامی که بخورانند بآن مردم را لفظ فارسی است که بر زبان مبارک
رفته و سور بسکون همزه طعام که باقیمانده با شراب ساخته بیایید و فرمود بمن دیگ را فرود نیارید و خمیر را نگاه دارید

وصل معجزه در طعام وغیره از آنحضرت

حدیث جابر

پس نشست آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بر کنار چاہ و برآورده شد و بوی از آب وضو کرد و دران دانگند
دران آب دہن مبارک خود را و دعا کرد پس جوشید آب و بلند شد پس سیراب گشتند و سیراب گردانیدند شتران
خود را و در روایتی آمده که بیرون آورد تیر را از ترکش خود و انداخت در چاہ پس میجوشید آب تا آنکه سیراب شدند و در
حدیث جابر چنانکه گذشت در حدیبیه برآمدن چشمها از میان اصابع نیز آمده و در میان این دو قصه مغایرت نیست
و جمع کرده اند میان قصتین که هر کدام در وقتی بوده پس حدیث جابر نزد حضور وقت نماز بوده و چون وضو کردند
و سیراب شدند و بقیه آب که در رکوه بود در چاه انداختند پس بسیار شد آب در چاه و از اینجا قتاده آمده است گفت
خبر داد مارا رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و بعضی اسفار خود و گفت میروید شما شبانگاه و میرانید تمام شب و
می آیید بر آب فردا ان شاء اللہ تعالی پس روان شدند مردم بی میل و التفات بیکدیگر و رعایت نکننده حق صحبت
را از جهت اہتمام طلب آب و حرص بر آن چون آخر شب شد نهاد آنحضرت سر خود را تا خواب کند و فرمود با صحابه
نگاهدارید بر ما نماز را یعنی بیدار باشید و خبردار باشید که نماز با مداد فوت نشود پس همه بخواب رفتند و اول کسیکه بیدار
شد پیغمبر خدا بود و تفسیر خور تافت بر پشت مبارک وی پس گفت سوار شوید که این جای شیطان است پس سوار
شدیم تا بلند شد آفتاب پس فرود آمد و طلبید از من رکوه مرا که با من بود و بود در وی چیزی از آب پس وضو کرد از آن
رکوه و باقی ماند در وی چیزی از آب و فرمود نگاهدار رکوه خود را که او را شانی عظیم خواهد بود و آنان گفت بلال برای نماز
پس گذارد آنحضرت نماز با مداد و سوار شد تا رسیدیم هنگامی که گرم شد آفتاب و گرم شد هر چیز گفتم یا رسول اللہ هلاک
شدیم از تشنگی فرمود نیست هلاک بر شما پس خواند رکوه مرا و نهاد دہن مبارک خود را در وی و دمید در وی باندید
و اللہ اعلم پس میریخت آب از رکوه و مینوشانیدم من پس هجوم کردند مردم فرمود هجوم مکنید و خوش دارید خلق را
همه را میرسد پس همه سیراب شدند و سیصد کس بودند و باقی نماند مگر من و آنحضرت پس گفت آب گفت بمن اشرب گفتم
یا رسول اللہ نمیخورم من تا تو نخوری گفت بخور ساقی القوم آخرهم شربا پس خوردم من و خود آنحضرت و در حدیث عمر رضی اللہ
عنه در جیش عسرت آمده که رسید مردم را عطش تا بحدی که نحر میکرد مرد شتر خود را و می فشرد شکنبه آنرا و مینوشید پس
رغبت کرد ابو بکر بسوی آنحضرت در دعا پس دراز داشت آنحضرت هر دو دست شریف را و هنوز باز نیاورده بود دستها
را که بارید باران و پر کردند آنچه با یشان بود از ظرف و تجاوز نکرد باران لشکر را و آورده اند که یکباری آنحضرت صلی اللہ
علیه وآلہ وسلم ردیف ابو طالب بود در ذی المجاز پس گفت ابی طالب تشنه شدم یا ابن اخی و نیست با من آب پس
آنحضرت فرود آمد و زد قدم خود را بر زمین پس بیرون آمد آب و گفت اشرب یا عماه و در صحیحین از عمران بن حصین

شریفه پس امر کرد مردم را باب خوردن پس خوردند تا سیراب شدند پس داشت از کاسه و کاسه هنوز پر بود و در روایت
کرده اند حدیث جابر را امام احمد بیهقی و ابن شاهین و اما حدیث ابن مسعود در صحیح آمده از روایت علقمه که گفت ابن
مسعود در اثنای آنکه بودیم ما با رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم و نبود با ما آب پس فرمود ما را آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم بجوئید کسی را که با وی چیزی از آب باشد پس آوردند آب پس بگذاشت آنحضرت آب را در ظرفی و
نهاد دست مبارک خود را در آب و این حدیث اگرچه یکی از صحابه نقل کرد مثل انس یا جابر مثلا در حقیقه گویا همه آنجماعت
که حاضر بودند راوی و حاکی اند اگر انکار میداشتند سکوت نمی ورزیدند چنانکه جبلت انسانی و عادت شریف صحابه
رضی الله عنهم اجمعین بود و باین نکته خبر واحد اگر در پیش جماعه صحابه مثلا روایت کنند و ایشان سکوت کنند حکم آن
دارد که گویا همه راویانند فقد بر و حدیث نبع ماء را از ابن عباس نیز بطرق متعدده آمده است و سوالی که در این حدیث
است آنست که چه حکمت است در آنکه آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نخست پاره از آب در کاسه گرفت بعد از ان دست
نهاد و چشمها پیدا شد چرا از نخست چشمها نه برآمد جواب میگویند که این از جهت تادب حضرت خداوند جل جلاله است
که ایجاد و ابداع معدومات منفرد است بی اصل و ماده بلکه آب را اصل بود و معجزه و دعای آنحضرت در آن برکت
حاصل شد کذا قالوا والله اعلم و ازین قبیل و مشابه این معجزه است تکثیر ماء قلیل و روان شدن برکت وی و دعوت
وی صلی الله علیه وآله وسلم مسلم در صحیح خود از معاذ بن جبل رضی الله عنه در قصه غزوه تبوک آورده که گفت فرمود
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم مر صحابه را رضی الله عنهم اجمعین بدرستی شما می آئید اگر خواسته است خدا چشمه
تبوک را در وقت روشن شدن روز پس هر که بیاید انرا باید که دست نرساند و مماس نکند آب آنرا تا من بیایم گفت
معاذ پس آمدیم ما آن چشمه را و حال آنکه بیشتر رسیده بودند از ما دو مرد و چشمه مانند دوال بود که میدرخشید و تر شح
میکرد از وی آب پس پرسید آنحضرت آن دو مرد را آیا مماس کردید و دست زدید آب را گفتند نعم پس دشنام کرد
ایشانرا و گفت انچه خواسته بود خدا عزوجل پس کاویدند صحابه بدستهای خود چشمه را تا جمع گردند پس چیزی جدا
شد از آب باندی که مرا ورا حسنی است مثل حسن صواعق پس شست آنحضرت روی مبارک و هر دو دست شریف
خود را باز انداخت آب را در چشمه باب بسیار پس نوشیدند مردم بعد ازان فرمود آنحضرت یا معاذ نزدیک ست اگر
دراز شود ترا حیات که ببینی اینجا را که پر شود به بساتین و عمارات پس همچنین واقع شد و این خبر دادن نیز از معجزات
آنحضرت است صلی الله علیه وآله وسلم و اخبار بغیب قسمی اوفی واو فر از معجزاتست لا تعد ولا تحصی و در قضیه حدیبیه
آمده که چهارده کس بوده اند و چاه وی سیراب نمی گردانیدند پنجاه شاة را پس کشیدند آب را و نگذاشتند در ان یکقطره

وصل معجزه آب

وصل ویکی از معجزات مشهورهٔ آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که مکرر واقع شده است در مواطن عدیده و مشاهد عظیمه و روایة کرده شده است از طرق کثیره که افاده میکند علم قطعی بتواتر معنوی روان شدن چشمها از میان اصابع مبارک وی و شنیده نشده است از هیچ یکی از انبیا علیهم السلام اگرچه بیرون آمد چشمها از سنگ بردست موسی علیه السلام و شک نیست که بیرون آمدن آب از اصابع ابلغ است در اعجاز از نبع آب از حجر که بیرون آمدن از وی معهود و معتاد است بخلاف بیرون آمدن از گوشت و پوست و استخوان و تحقیق روایة کرده اند ائمهٔ حدیث راجماعه از صحابه و مشهور ازان حدیث انس و جابر و ابن مسعود است اما حدیث انس در صحیحین واقع شده که گفت دیدم رسول خدا را صلی الله علیه وآله وسلم و حال آنکه در آمد وقت نماز دیگر و جستند مردم آب وضو را و نیافتند و آورده شد نزد آنحضرت آب وضو نهاد دست مبارک خود را در ظرف آب و امر کرد مردم را که وضو کنند ازان پس دیدم آب را که بیرون آمد مانند چشمه از میان انگشتان مبارک وی صلی الله علیه وآله وسلم و در روایتی بیرون آمد از میان انگشتان و اطراف انگشتان پس وضو کردند قوم تا آخر گفتیم مر انس را چند کس بودید شما گفت سیصد کس و در حدیث ابن شاهین از انس آمده که گفت بودم من با رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم در غزوه تبوک پس گفتند مسلمانان یا رسول الله تشنه شده اند شتران و چارواهای ما فرمود آیا هست چیزی از زیادتی آب پس آمد مردی بچیزی از آب در مشک کهنه فرمود بیارید کاسه را پس نهاد آب دران کاسه و نهاد کف دست مبارک خود را در آب گفت انس پس دیدم که بیرون آمد چشمها از میان انگشتان آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پس آب دادیم شتر انرا و چارواهارا و برداشتیم باقی آنرا و بیهقی از انس نیز آورده که گفت بیرون آمد آنحضرت بجانب قبا پس آورد شخصی از میان بعضی خانها قدحی اصغر را پس در آورد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دست مبارک خود را در قدح و گنجید دست مبارک او در قدح پس در آورد چهار انگشت شریف را جز نرا انگشت پس در آمد از انگشتان شریف وی آب الحدیث جابر در صحیحین آمده گفت جابر تشنه شدیم روز حدیبیه و پیش آنحضرت رکوه بود کرد وضو میکرد و ازان وزیر کردند مردم گرد وی صلی الله علیه وآله وسلم گفت چه حال دارید و برای چه گرد آمده اید گفتند یا رسول الله آب نداریم که وضو کنیم بدان و بنوشیم آنرا مگر همین که نزد شماست پس نهاد آنحضرت دست شریف خود را در رکوه پس جوش زدن گرفت آب مانند چشمها پس خوردیم آب و وضو کردیم گفتند بجابر چند کس بودید شما گفت اگر صد هزار کس میبودیم کفایت میکرد ما را بودیم پانزده صد و در حدیث مسلم از جابر آمده که بودیم ما در غزوه بواط که یافته نشد آب مگر قطره چند در مشک پس بیفشاند آنرا در کاسه و تفریق کرد اصابع شریف را و ران پس جوش زد آب از میان انگشتان

تواتر شریک میبودند تمامه اهل زمین در معرفت آن مخصوص نمی بودند بآن اهل مکه زیرا که این امری است صادر حس
ومشاهده ودواعی متوافر است برویت امثال آن از امور غریبه ونقل اشیای غیر معهوده واگر این را صحتی
واصلی میبود همیشه نوشته میشد واثبات نموده میشد در کتب سیر وتنجیم وجائز نمیبود اطباق واتفاق ایشان
بر ترک آن وغفلت ازان مع جلالت شان ووضوح امر آن جوابداده اند ازوی علمای که این قضیه بروفق
از اموری که ذکر کرده اند ایشان این چیزیست که طلب کرده اند قومی خاص از مردم واقعشده در شب مردم
در شب اکثر در خواب میباشند واگر بعضے بیدار ند درون خانها وزاویها مستکن ومستتر اند وانکه در صحرا باشد
وبیدار باشد نادر است واین امری بود که لحظه واقع شد وشاید که در آنوقت سائر مردم را مانعی از مشاهدهٔ
آن واقعشده باشد مثل سحاب وجبال که حائل باشند یا مشغول باشند بچیزی که لاهی وغافل گردانیده باشد
ایشانرا ازان مثل اثمار وحکایات ومانند آن ومستبعد است که همه نظر بر قمر دوخته باشند چنانکه صلا ازان غافل
نباشد مگر هما نجماعت که متصدی رویت ومشرف ومترصد وقوع آن باشند وگاهی میباشد قمر در بعضے منازل
که ظاهر میباشد در بعضے آفاق نه بعض وظاهر باشد بر قومی ومستتر باشد از قومی دیگر چنانکه خسوف وکسوف در
شهری دیده میشود نه در شهری دیگر ودر بعضے شهرها کلی دیده میشود ودر بعضے شهرها جزئی ودر بعضے شهرها نمیدانند
آنرا مگر کسانی که دعوی علم آن دارند بحساب ودیدن ونمودن نزد اهل حق در قدرت الهی است هر کرا خواهد بنماید
وهر کرا خواهد ننماید ومقصود نمودن بجماعه مخصوص بود که تحدی کرده بودند ودرخواسته بودند این آیته را از آنحضرت
صلے الله علیه وآله وسلم آنهارا نمودند ودیگر انرا ننمودند وخود مسافران از اقطار آمدند وخبر دادند تمام عالم را چه
در کار است تنبیه در مواهب لدنیه میگوید که انچه ذکر میکنند بعضے قصاص که قمر در آمد در جیب نبی صلی علیه وآله
وسلم وبیرون آمد از آستین شریف اصلے ندارد چنانکه شیخ بدرالدین زرکشی از شیخ خود عماد بن کثیر نقل کرده والله
اعلم واما رد شمس یعنی باز گردانیدن آفتاب بعد فرو نشستن آن نیز معجزهٔ آنحضرت بود صلے الله علیه وآله وسلم
روایة کرده است اسماء بنت عمیس که وحی کرده شد بسوی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم وسر مبارک وی در کنار
علی بود رضی الله عنه پس نگذارد وی نماز عصر را رضی الله عنه تا آنکه غروب کرد فرمود آنحضرت آیا نماز عصر
گزاردی یا علی وی گفت لا پس گفت آنحضرت خداوندا این بندهٔ تو در طاعت تو ودر طاعت رسول تو بوده است
پس باز گردان بروی آفتاب را گفت اسماء دیدم من آفتاب را که غروب کرده بود پیشتر دیدم که طلوع کرد بعد از غروب
وافتاد شعاع او بر جبال وارض وایں واقعه در صهبا بود وتمام کلام درین حدیث در غزوهٔ خیبر باید انشاء الله تعالے

وصل معجزه شق قمر وغیره

صفات اوست وباللہ التوفیق **وصل** معلوم شد که قرآن مجید اعظم واعلا والقای معجزات حضرت سید المرسلین
وخاتم النبیین است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ودیگر معجزات از انشقاق قمر ونبع ماء وتکثیر طعام ونطق جماد
وحیوان نیز عظیم اند وبعضی مانع بحد تواتر وشہرت وبعضے اگرچہ بخبر احاد اند ولیکن بتعدد طرق منجر گشتہ ومعجزات
آنحضرت بعضی پیش از زمان بعثت ظاہر شد وآنرا ارہاصات خوانند وارہاص یعنی بنیاد نہادن گویا در حکم
تاسیس نبوت ورسالت اند وبعضے در زمان نبوت وقسمی دیگر بعد از رحلت چنانکہ کرامات اولیای است کہ ہمہ
معجزات آنحضرت اند ودلالت دارند بر صحت نبوت وصدق رسالت وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اما شق قمر ابہر
وانور معجزات است کہ تصرف است در عالم علوی واز ہیچ پیغمبری واقع نشدہ وناطق است بوقوع آن قرآن عظیم
کہ فرمود اقتربت الساعۃ وانشق القمر وراوی وقوع آنست کہ در دنیا وباین تفسیر کردہ اند آنرا مفسران وحمل بر انشقاق
روز قیامت رد میکند آنرا قول وی سبحانہ وتعالیٰ بر دو آیۃ یعرضوا ویقولوا سحر مستمر زیرا کہ کفار نمیگویند این را روز قیامت
وتحقیق آمدہ است در حدیث ابن مسعود کہ گفت دو پارہ شد قمر در عہد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یک پارہ
بالای کوہ ویارہ دیگر پایان وی ورویت کردہ اند آنرا جمعی کثیر از صحابہ وگفتند طلب کردند کفار قریش از آنحضرت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آیتی را وگفتند کہ اگر صادقی تو دو پارہ کن قمر را پس اشارت کرد آنحضرت بقمر ودو شق شد و
دیدند جبل حرا را در میان دو فرمود آنحضرت علیہ السلام اشہدوا پس گفتند کفار تحقیق سحر کرد شما را ابن ابی کبشہ
وگفت یکی از ایشان اگر سحر کرد شما را ہمہ اہل زمین را سحر نمیتواند کرد پس آمدند مسافران از آفاق وخبر دادند
ازان پس گفت ابو جہل علیہ اللعنۃ ہذا سحر مستمر وابن عبد البر کہ از اکابر علمای حدیث است گفتہ است کہ
اینحدیث یعنی حدیث انشقاق قمر روایت کردہ شدہ است از جماعہ کثیر از صحابہ وہمچنین روایۃ کردہ اند جمعی
کثیر از تابعین وروایت کردہ اند از ایشان جم غفیر وہکذا تا رسیدہ است بما ومتاید شدہ است بآیہ کریمہ انتہی وہمچنین
مملو ومشحون است بدان کتب احادیث متقدمین ومتاخرین باکثرت طرق وتعداد اسانید ودر مواہب لدنیہ آورد
کہ علامہ ابن سبکی در شرح مختصر ابن حاجب گفتہ است کہ صحیح نزد من آنست کہ انشقاق قمر متواتر است منصوص
علیہ است در قرآن ومروی است در صحیحین وغیرہما بطرق کثیرہ صحیحہ کہ شک کردہ نمیشود در تواتر وصحت آن والکا
کردہ این معجزہ را بعضے مبتدعہ کہ موافق اند مر مخالفان ملت را در عدم قبول اجرام علویہ خرق والتیام وعلما
درین متبعان ملت میگویند کہ انکار نیست عقل را دران وشمس وقمر مخلوق خدا اند میکنند دران ہر چہ میخواہد
چنانکہ در احوال قیامت در نصوص مذکور است واما قول بعضے ملاحدہ کہ اگر واقع میبود این نقل بطریق

بروجه اکمل واتم وتنبیه کرد برطرق حجج عقلیه وبراهین یقینیه وادله مبینه برصفات کمال صانع وتوحید وعزاسمه
قال الله عزوجل ما فرطنا فی الکتاب من شیٔ ونزلنا علیک القرآن تبیانا لکل شی ولقد ضربنا للناس فی هذا القرآن
من کل مثل وقال الله تعالی ان هذا القرآن یقص علی بنی اسرائیل اکثر الذی هم فیه یختلفون وقال هذا بیان
للناس وهدی الایة واز عجائب آنکه جمع شده دروی دلیل ومدلول زیراکه احتجاج واستدلال کرده میشود بنظم قرآن
وحسن وصف وبلاغت وی ودراثنای آن امر ونهی ووعد ووعید اوست پس ثانی فهم میکند واخذ مینماید حجت را
وحکم را معاً از کلام واحد واز جمله آن وجوآنکه گردانیده است او راحق سبحانه ودر حیز منظوم نه منثور زیراکه منظوم اسهل
است برنفوس وادعی مرقلوب را واسمح است درآذان واحلی است برافهام واسیل است بوی طباع واسرعست بوی
اهواواز انجمله نیز وی سبحانه حفظ قرآن را بر متعلمین وتقریب آن متحفظین را قال الله تعالی ولقد یسرنا القرآن للذکر
وامتهای دیگر یاد نمیدانستند کتب خودرا مگر بکدگر واز ایشان چه جای جماعه باوجود درازی عمر ومرور سنین وقرآن
مجید آسان است حفظ آن مرصبیانرا وغلمانرا دراندک مدت واز انجمله متشاکلت بعض اجزای او بعض دیگر را
وائتلاف انواع والتیام اقسام وی وحسن تخلص از قصه بقصه دیگر وخروج از تالی بتالی دیگر باوجود اختلاف
معانی واشتمال سوره واحد بر امر ونهی وخبر واستخبار ووعد ووعید واثبات نبوت وتوحید وترغیب وترهیب وغیر
ذلک بی انکه امتحان کرده در فصول آن وکلام فصیح چون عارض میگردد واورا شل این اختلاف والتقسام ضعیف
میگردد قوت او وسست میگردد جزالت او وکم میگردد رونق او ومتقلل میگردد الفاظ ومنزلزل میشود عبارات
او واز وجوه اعجاز قرآن بودن اوست آیة باقیه وتکفل حق سبحانه وتعالی بحفظ آن چنانکه فرمود انا نحن نزلنا الذکر
وانا له لحافظون بخلاف کتب دیگر که حفظ آن برهبان واحبار گذاشت لاجرم متطرق گردید بوی تغیر وتحریف فرمود
وتعالی لا یاتیه الباطل من بین یدیه ولا من خلفه سائر معجزات انبیا علیهم السلام منقضی ومنتهی گشته بانقضای
اوقات وانتهای ازمان ایشان وباقی نماند ازوی جز جزو قرآن عزیز که باهر است آیات او وظاهر است معجزات
او باقیست تا امروز که هزار وسی وپنج سال بران گذشته وهر عصر بود از اهل بیان وحمل اهل لسان وائمه بلاغت
وفرسان کلام وجهابذه برآیت وملاحده واعدای دین ودنیا وارد نکرد هیچ یکی بچیزی در معارضهٔ آن وتالیف
نکرد ورنا قضهٔ آن وقادر نشد بر طعن صحیح وقدح صریح بلکه هرکه قصد آن کرد در دائره اعجاز قرآن وجوه کثیره و
اکثر آن را جهند بلاغت وفصاحت وواجب نیست که هرکدام او را وجهی منفرد وبابی علاحده ساخته شود مگر
بقصد ذکر فنون بلاغت وحقیقة اعجاز وجوه اربعه است که ذکر کرده شد ومابعد آن از خواص قرآن وعجائب

وسماع ایشان نزد سماع قرآن وطاری میگردد هیبت قاریان آنرا نزد تلاوت آن واین بر کافران ومکذبان بیشتر
وعظیمتر است وعظمت وجلال وقهرمان او بر ایشان غالب تر فرق آنست که بر مکذبان ومنکران ثقیل می آید
استماع وی وزیاده میکند ایشانرا نفور وتنگ میگیرد سینه ایشانرا ودوست میدارند انقطاع اورا ومکروه می پندارند
استماع اورا ومومن مصدق زیاده میگردد رعب وهیبت او ومی افزاید ذوق وشوق او وحاصل میگردد باطن اورا
انجذاب وخفت وارتیاح وانشراح وانجذاب از جهته وجود میل ومحبت قلب وتصدیق قال الله تعالی تقشعر منه
جلود الذین یخشون ربهم ثم تلین جلودهم وقلوبهم الی ذکر الله وقال سبحانه لو انزلنا هذا القرآن علی جبل لرایته
خاشعا متصدعا من خشیة الله واین آیه کریمه دلالة میکند که این خاصیت وطبیعت قرآن عظیم است اگرچه سامع
از اهل علم وفهم نباشد ومعنی وتفسیر آنرا نداند واین حال مشاهده کرده میشود از نساء وجهال وعوام الناس که از شنیدن
آن متاثر ومتنبه شوند وگویند که اینکلام بکلامهای دیگر نمی ماند حکایت کرده اند از نصرانی گذشت بر قاری پس ایستاد
وبگریست گفته شد مر اورا از چه میگریستی که نمی فهمی گفت میگریم از لطافت این نظم وذوق وطربی که حاصل شد از
شنیدن قرآن عظیم طاری شد جماعه را پیش از اسلام وایمان آوردند فی الحال بی توقف واهمال چنانکه روایت
کرده است از جبیر بن مطعم که گفت شنیدم پیغمبر خدا را که میخواند در مغرب سوره طور وچون رسید باین آیه ام خلقوا
من غیر شیء ام هم الخالقون تا هم المصیطرون نزدیک شد دل من که ببرد وجان من برآید واین اول حالی بود که ریخته شد
ایمان در دل من وعتبه بن ربیعه شنید از آنحضرت سوره حم السجده را ومدهوش ومتاثر شد پس رفت نزد قوم خود
گفت والله کلام کرد مرا محمد علیه السلام بکلامی که نشنیده است گوش من مانند آن کلام ودر نیافتم که چگویم اورا ولیکن
ثابت ماند بر کفر وایمان نیاورد جحدا وعنادا واز اینجا معلوم شد که ایمان عطای باریتعالی است وعلم دانش دران کفایت
نمی کند یعرفون ابناءهم وجحدوا بها واستیقنتها انفسهم دلیل آنست وبعضی از وجوه آنست که قاری قرآن ملول نمیشود
وسامع آن مکروه نمی پندارد بلکه زیادت میگردد وحلاوت ونشاط ومحبت وتری وتازگی ولذت گرفته میشود بوی در
خلوت وانس یافته میشود بتلاوت وی در جمیع حالات بخلاف کلامهای دیگر اگرچه در حسن وبلاغت در مرتبه رفیع
باشد نزد تکرار مخل ومکروه میگردد چنانکه تجربه است واینهمه بشرط ایمان ومحبت ست واما کافران ومنافقان واعدا
فلا یزیدهم الا خسارا واز وجوه اعجاز جمع کردن اوست علوم ومعارف را که معهود نبود عرب را وآنحضرت را نیز
پیش از نبوت معرفت آن وقیام بدان ومحیط نبود بآن علم هیچ یکی از علماء امم ومشتمل نبود بران هیچ کتابی از کتابهای
ایشان پس جمع کرد میان علم شرائع ومحاسن آداب وشیم مواعظ وحکم وعلوم وسر انبیا وامم واخبار واز آخرت

در رفتند حکایة کرده شده است از بعضی مغروران و نادانان که قصد معارضه وی کردند و مخذول و محروم باز
گشتند چنانکه یحیی بن حکم غزالی بتخفیف رای و تشدید آن که بلیغ و فصیح اند پس بود در زمان خود بی شبهه و بی نظیر
بود درین باب قصد کرد که معارضه قرآن کند پس نظر کرد در سورهٔ اخلاص و خواست که بر مثال آن چیزی سازد
و بر منوال آن سخنی بافد نتوانست کرد و حاصل شد او را خشیت و هیبت که توبه کرد از آن و ابن مقنع افصح
وقت خود بود ساخت کلامی را و گردانید آنرا مفصل و نام نهاد آنرا سور بر طرز سور قرآن بگذشت روزی بصبی که میخواند
در مکتب این آیه را و قیل یا ارض ابلعی ماءک الآیة پس باز آمد بخانه و محو کرد آنچه نوشته بود و گفت گواهی میدهم و سوگند
میخورم بخدا که اینکلام را هرگز معارضه نمیتوان کرد و نیست اینکلام بشر ثالث از وجوه قرآن تضمن و اشتمال اوست
بر اخبار و بچیزها که واقع و کائن نشده پس یافته شد چنانکه وارد شده و خبر داده مثل قول وی تعالی لتدخلن المسجد الحرام
ان شاء الله آمنین و قول وی سبحانه وهم من بعد غلبهم سیغلبون و قول وی لیظهره علی الدین کله و قول وی وعد الله
الذین آمنوا منکم و عملوا الصالحات لیستخلفنهم الآیة و قول وی اذا جاء نصر الله والفتح الی آخرها و قول وی انا
نحن نزلنا الذکر و انا له لحافظون و همچنین شد که هیچ یکی از اعداد ملاحده و معطله و قرامطه که جمع کردند کید و مکر
و حول و قوت خود را قادر نگشتند بر اطفاء نور وی و نفیر ندادند یک کلمه را از کلمات شریف وی و در شک نینداختند
مسلمانانرا در حرفی از حروف وی و قول وی سیهزم الجمع و یولون الدبر و قول وی قاتلوهم یعذبهم الله بایدیکم
الآیه و قول وی سبحانه ولا یتمنونه ابدا و قول وی ولن تفعلوا و امثال این آیات و اخبار رابع اخبار وقائع و حوادث
کائنات سالفه از آنچه میدانستند ایشان و نمیدانستند مثل قصهٔ اصحاب کهف و شان موسی و خضر و احوال ذی
القرنین و قصهٔ یوسف و برادران وی و لقمن و ابن وی و قصص انبیا با امم ایشان و امثال آن اخبار از قرون سالفه
و امم ماضیه و شرائع دائره و علوم اولین و آخرین از آنچه نمیدانست آنرا مگر بعضی از اخبار اهل کتاب که قطع کرده
بودند عمر خود را در تعلیم آن پس آورد آنرا قرآن بر وجه آن و ذکر کرد نص آنرا و اعتراف میکردند بدان و صدق و صحت
آن و میدانستند که آنحضرت امی بود نخوانده و ننوشته و مشغول نشده بمدارسه و مجالسه و بیرون نرفته از ایشان و تعلم
نکرده و نشنیده از علما و با وجود آن خبر داده از آنچه در توریت و انجیل و صحف ابراهیم و موسی و دیگر انبیاست علیهم السلام
این چهار وجه اعجاز ظاهر است که هیچ خفائی ندارد و محسوس است انکار آن حکم انکار بدیهیات و محسوسات دارد و کائن
و ثابت است در ذات قرآن و نیست مجال نزاع و شک در آن وجوه دیگر نیز که قبیل صفات قرآن است ذکر کرده اند
که ممتاز و منفرد است قرآن بدان و شریک نیست هیچ کلامی با وی در آن و یکی آنکه عارض میگردد خوف در دلهای سامعان

نیکلام را و شنیدند اعراب دیگر مردیرا که میخواند علی استیا سوا منه خلصوا بجیا و گفت گواهی میدهم که هیچ مخلوق قادر نیست
برمثل این کلام و آورده اند که عمر بن الخطاب رضی الله عنه روزی در مسجد بخواب افتاده بود ناگاه مردی آمد از امرای
روم و بر سر وی ایستاد در حالی که گواهی میدهد بحق و بود وی که بنک میدانست زبان عرب او گفت شنیدم یکی
از اسیران مسلمانان را که میخواند آیتی از کتاب شما پس تامل کردم دران و دیدم که جمع کرده است تمامه آنچه فرستاده شده است
بر عیسی بن مریم از احوال دنیا و آخرت با وجود اختصار و آن آیه اینست ومن یطع الله ورسوله ویخش الله ویتقه فاولئک
هم الفائزون و حکایت کرده شده است از اصمعی که شنید دختر کی را که تکلم میکند بکلامی که در غایت فصاحت پس تعجب
کرد در فصاحت وی پس گفت آن دخترک اما فصیح می پنداری تو این کلام را بعد قول الله تعالی واوحینا الی ام
موسی ان ارضعیه فاذا خفت علیه فالقیه فی الیم ولا تخافی ولا تحزنی انا رادوه الیک وجاعلوه من المرسلین جمع کرده است
در آیه واحده میان دو امر و دو نهی و دو جزو دو بشارت و همچنین قول حق سبحانه وتعالی ادفع بالتی هی احسن فاذا الذی
بینک وبینه عداوة کانه ولی حمیم و قول وی سبحانه یا ارض ابلعی ماءک ویا سماء اقلعی و اشباه آن از آیات در ایجاز الفاظ
و کثرت معانی و دیباچه عبارت و حسن تالیف حروف و تلازم کلمات و همچنین در سیر قصص طویل و اخبار قرون سالفه
که سست نمیگردد در عادت فصحا کلام دران و میرود آب و رونق دران مثل قصه یوسف بآن درازی بآن ربط کلام
بعضی والتیام و تناسق عبارت دلائل باهره است مر متاملان را و عبرت و خبرت است مر اولی الالباب را و دریافت
این قسم در اعجاز موقوف بر سلیقه عرب و ذوق ایشانست و زبانداں شدن بکلام ایشان اگرچه علمای عربیت تدوین
فن علما ساخته و کتابها پرداخته اند اما انچه جاهلان عرب و زنان و غلام ایشان بذوق و وجدان و سلیقه خود یابند
علما و مردان و بزرگان از غیر ایشان نتوانند دریافت ثانی از وجوه اعجاز صورت نظم عجیب و اسلوب غریب که فواصل
و قواطع مخالف و مبائن سائر کلام عربست و مناهج نظم و نثر و خطب و اشعار و ارجاز و اسجاع ایشان که واقف بدان
واین وصفی زائد است که ممتاز است بدان از کلام ایشان و مختلط و مشتبه نمیگردد بدان یا بودن کلمات و حروف از
جنس کلام که مستعمل اند در نظم و نثر ایشان واین امریست که حائر و واله است دران عقول ایشان متحیر و متولهست در وی
احلام ایشان که راه نیافتند بدان در جنس کلام خود و طاقت نیاوردند معارضه آنرا بظهور دلیل قاهر و سلطع برهان
باهر ربانی و لهذا چون شنیدند ولید بن مغیره قرآنرا از آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نرم شد دل وی و اعتراف کرد بدان
پس آمد بروی ابو جهل و زجر کرد و انکار نمود بروی و همچنین سائر اشقیا قریش که حاذق و ماهر بودند بصناعت بلاغت
و فصاحت و عارف بودند باسالیب کلام و طرز سخن متحیر شدند و معترف میگشتند و در آخر غلبه سابقه شقاوت بهاویه

که من رسول خدا ام مگر عصاة جن وانس و در خبر دیگر آمده که آنها میخواستند که آن شتر را ذبح کنند پس وی بشکایت
درآمد پیش آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و در حدیث دیگر آمده که شتری آمد و گردن خود را پیش آنحضرت بر خاک
نهاد و فریاد کرد باواز وی که شتر وارد پس بایستاد آنحضرت بر سر وی و فرمود بصاحب شتر بفروش این را بدست
من گفت یارسول الله پیش کش تست ولیکن این شتر از اهل بیت راست که جز این وجه معیشت ندارند فرمود
این شتر گله کرد کثرت عمل و قلت علف را احسان کنید بوی و نگاهدارید حق ویرا و اینحدیث بطرق متعدده
بالفاظ مختلفه آمده و صحیح است و از انس آمده که گفت درآمد رسول خدا و ابوبکرؓ و عمرؓ در بستان یکی از انصار و بود
در وی غنمی پس سجده کرد آنحضرت را و گفت ابوبکر یارسول الله ص ما سزاوارتریم که سجده کنیم ترا فرمود آنحضرت
علیه السلام نمی سزد بشر را که سجده کند بشر را الحدیث و یکبار شتری نزد آنحضرت آمد و شکایت کرد از قوم خود
که این قوم پیش از انکه نماز خفتن بگذارند خواب میکنند و من میترسم که خدا تعالی آن قوم را عذاب کند پس آنحضرت
آن قوم را طلبید و ازان نهی فرمود عائشه رضی الله عنها میگوید که در خانه ما شاتی بود چون آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم در خانهٔ ما می بود این شاة ساکن و ثابت و آرامیده میبود و چون بیرون میرفت آنحضرت
پریشان میشد و بیقرار و میرفت و می آمد و آمده است که آنحضرت شتران قربانی میکرد پس دفع میکرد و یکی دیگر را
و نزدیک می آمد بحضرت تا نحست او را ذبح کند و مروی است که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دست مبارک
خود را بر پشت گوسفندی بمالید که نر بوی رسیده بود پستان وی پر شیر شد و بدوشید و خود بیاشامید و ابوبکر صدیق
را نیز بیاشامانید و قصه دوشیدن شاة ام معبد که خشک شده بود و اصلا شیر نداشت مشهور است و در باب
هجرت بتفصیل بیاید انشاء الله تعالی و امثال اینحدیث را در تکثیر طعام نیز ذکر میتوان کرد و در انقیاد و اطاعت
حیوانات نیز و ازین باب است قصهٔ کلام ذیب و شهادت او مر آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم و حدیث
تکلم ذیب روایة کرده شده است از جماعه صحابه بطرق متعدده روایة کرده است امام احمد از حدیث ابی سعید
خدری رضی الله عنه گفت دو گرگ بر شاتی پس گرفت شاة را پس دو یدراعی و کشید شاة را از گرگ پس نشست
گرگ بر دم خود چنانکه عادت سباع بیاشد و گفت از خدا نمیترسی میکشی از من رزقی را که رانده بود خدا تعالی
از البسوی من پس گفت راعی واعجبا گرگی اقعا نموده تکلم میکند بکلام آدمیان پس گفت گرگ آیا خبر بدهم ترا
بعجب تر ازین محمد بیثرب خبر میدهد مردم را باخبار سالفه و مردم نمی گروند بوی پس راعی غنم خود را راهی ساخت
تا درآمد مدینه معظمه را و بگذاشت غنم را در یک گوشه و آمد نزد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم و خبر داد آنحضرت

در مینیاب بیتی نیز نقل کرده است بیت الناس هم ولی فی الیوم هان * هم الجراب وهم الشیخ عثمان * واللہ اعلم
ومروی است که آنحضرت عمر بن الخطاب را فرمود تا از اندک خرمای چهار صد شتر سوار را روادهٔ ترتیب کرد و آن
خرما باقی بود گویا یک خرما از آن کم نشده بود و احادیث در تکثیر طعام بسیار است و بالاتر از همه حکایت غزوهٔ تبوک
است که بقایای زاد را بآن قلت بر کتها بنجشید که هفتاد هزار کس از آن سیر شدند و تمام لشکر ظروف پر کردند چنانکه
گذشت پروردگار تعالی ما را از برکات آن سید کائنات علیه افضل الصلوات واکمل التحیات محروم ندارد و فقر و
فاقه را از نعم ظاهر و باطن آنحضرت مجبور گرداند و حکایتی یاد دارم که در بازار مکه زادها اللہ تعظیما و تکریما ترهٔ فروشی بر

ترهای خود آب می پاشید و میگفت یا برکة النبی تعالی وانزلی ثم لاتر تحلی اللهم صل علی محمد وعلی ال محمد وبارک وسلم

وصل در کلام حیوانات وکلام ایشان مر آنحضرت را صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم همچنانکه آدمیان مطیع ومسخر
ومنقاد امر دین وشریعت اویند صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از انهاکه قرعهٔ سعادت بنام ایشان افتاده از اهل
ایمان همچنین سائر حیوانات راکه مطیع ومنقاد امر ارادی الهی اند سبحانه بطریق اعجاز وخرق عادت منقاد ومطیع
وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ساخت ازینجاست که بعضے از ارباب تحقیق واهل باطن گفته اند که وی صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم بکافهٔ خلق از حیوانات ونباتات وجمادات مبعوث است ولیکن چون از دائرهٔ عقل وتکلیف وامر ونهی
بیرون اند ازیشان جز اطاعت وایمان وشهادت بصدق رسالت نیامد وموسوم بمعصیت نشوند چنانکه آدمیان
اما حیوانات را از انجمله سجود جمل وشکایة اوست بسوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چنانکه انس بن مالک رضی اللہ
عنہ روایت کرده که هریکی از اهل بیت انصار را شتری بود پس آمدند نزد آنحضرت وعرض کردند یا رسول اللہ بود
ما را شتری که آب می کشیدیم بروی اکنون سنتی وسرکشی میکند بر ما ومنع میکند از ما پشت خود را او نخل وزرع
ما همه تشنه اند پس برخاست آنحضرت با اصحاب ورفت وروان شد بجانب شتر پس درآمد در بستان وبایستاد وشتر
در گوشه ازان نشسته بود وگفتند یا رسول اللہ این شتر مانند سگ گزنده شده است وما ترسیم بر ذات شریف تو
که ازوی گزندی رسد فرمود نیست بر من باکی ازان پس چون دید شتر آنحضرت را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم روی آورد
بجانب وی وبسجده افتاد در پیش وی پس گرفت آنحضرت موی پیشانی او را وبعمل درآورد صحابه گفتند یا رسول اللہ
این حیوان لایعقل ترا سجده کند ما سزاوار تریم بدان پس فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نمی باید ونسزد بشر را که
سجده کند بشر را واگر روا بودی که بشر سجده کند بشر را امر میکردم زن را که سجده کند مرد خود را بجهة عظم حق مرد بر زن
رواه احمد والنسائی ودر بعضے روایات آمده که فرمود آنحضرت در بعضے مقام نیست میان آسمان وزمین چیزیکه نمیدانند

عنه آمده که آمد مردی نزد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم وطعام طلبید پس داد برای وی نصف وسق شعیر و وسق نصف واو وسکون سین شصت صاع پس همیشه میخورد وی وزن وی ومهمانان وی ازان تا روز یکی نمیکرد ازا پیش آنحضرت آمد وعرض کرد فرمود اگر پیمانه نمیکردی می ایستاد نزد شما دمی خوردیدانان همیشه وگفته اند که حکمت در رفتن برکت روغن هنگام فشردن عکه ومعدوم شدن شعیر هنگام پیمانه گردن آنست که افشردن و پیمانه کردن مضاد تسلیم وتوکل بر خداست عزاسمه ومتضمن تدبیر واتخذ بحول وقوتست پس سزا داده شد فاعل آن بزوال نعمت قاله النووی ومثل این است نکته درنگاه نکردن بدیگ وخمیر در حدیث تکثیر طعام که گذشت والله اعلم بالاسرار والحکم وحدیث جابر رضی الله عنه در وام پدرش عبد الله انصاری که بخاری روایت کرده است درین باب مشهور است که گذاشته بود بذل کرد برای غرمای پدر اصل مال را وقبول نکردند وبنود در تمر نخیل وی کفاف دین ایشان پس آمد جابر نزد آنحضرت وگفت تحقیق میدانی تو یا رسول الله که پدر من روز احد شهید شد وگذاشت وام بسیار ودین میخواهم که ببینند ترا غرما فرمود برو وخرمن هر تمر را در یک گوشه بنه پس کردم آنچه امر کرد آنحضرت وخواندم آنحضرت را وچون دیدند غرما آنحضرت را خسپیدند بمن وچون دید آنحضرت ایشار است کرد خرمن را که کلان تر از همه بود ونشست بران وگفت بخوان یاران خود را یعنی غرما را پس کیل کرد برای ایشان تا ادا کرد خدا تعالی از والد من امانت او را ومن راضی بودم که امانت والد ادا کرده شود وهیچ چیزی برای هیچ احدی ازان باز نماند وجابر را رضی الله عنه نه خواهر بودند که پدر وی گذاشته بود ودیگر خرمنها همه باقی وسالم ماندند ومن می بینم آن خرمن را که بران رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم نشسته بود گویا یک خرما ازوی کم نشده پس تعجب کردند غرما

روایت ابو هریره رضی الله عنه

وروایت کرده است ابو هریره رضی الله عنه که رسید مردم را گرسنگی سخت پرسید آن حضرت از من چیزی داری یا ابا هریره گفتم نعم یا رسول الله اندک تمری دارم در توشه دان فرمود بیار آنرا نزد من پس در آوردم دست مبارک خود را در توشه دان وبر آورد ازان یک مشت تمر ودعا برکت کرد وطلبید مردم را ده کیس تا تمام لشکر ازان سیر شدند وفرمودند بمن بگیر آنچه آورده بودی از تمر ودر آر دست خود را در فزاده وبگیر ازان مشتی در وقت حاجت ومشمار و میز آنرا پس گرفتم من بیشتر از آنچه آورده بودم پس خوردم وخوراندم ازان تمر مدت حیات رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم وابی بکر وعمر تا آنکه کشته شد عثمان رضی الله عنه پس غارت کرده شد خانه من پس رفت از من در دریا آمده که گفت برداشتم ازان تمر چندین وچندین وسق در راه خدا ووسق نام شصت صاع یا بار شتر وگفته اند که مجموع تمرات ده دانه تمره بود وبعضے بیست ویک گفته اند والله اعلم ودر روضة الاحباب از ابو هریره رضی الله عنه

این برکت از کجا بود پس اشارت کرد سمره بجانب آسمان وگفت از اینجا بود رواه الدارمی وابن ابی شیبة والتر
والحاکم والبیهقی وابو نعیم ودر حدیث عبد الرحمن بن ابی بکر رضی الله عنهما آمده است بودیم ما با آنحضرت صلی
علیه وآله وسلم صد و سی تن وذکر کرد که خمیر کرده شد یکصاع از طعام و ساخته شد گوسفندی پس بریان کرده ش
سواد بطن شاة یعنی جگر و دل وگرده وانچه درمیان شکم باشد وبخدا سوگند نبود هیچ یکی ازین صد و سی تن مگر آنکه
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم ازان پاره برای وی پس گردانید نداز ان شاة یا دو کاسهٔ بزرگ از طعام پس
خوردیم ما همه و باقیماند انچه در دو کاسه بود پس برداشتیم من آنرا بر شتر و از ابی هریره رضی الله عنه مروی است
که امر کرد مرا رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم که بخوانیم اهل صفه را پس جستم من ایشانرا و فراهم آوردم پس نهاده ش
پیش ما یک کاسه طعام پس خوردیم ما هر مقدار که خواستیم و فارغ شدیم و کاسه همچنان پر بود که نهاده شده بود مگ
همین که در وی اثر انگشتان بود و نیز از ابی هریره رضی الله عنه آمده است که من بغایت گرسنه بودم کاسه شیری
پیش آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم آمد فرمود مطلب اصحاب صفه را پس من با خود گفتم که این شیر چه مقدار است
کاش بمن میداد میخوردم و آسوده می شدم اما از فرمودهٔ شارع و امتثال امر وی چاره نیست پس بحکم آنحضرت
علیه السلام بیرون آمدم و یاران را طلبیدم پس در آمدند همه خوردند باقی نماند جز من و آنحضرت علیه السلام پس بمن داد
بعد ازان خود خورد و فرمود ساقی القوم آخرهم و مروی است از علی بن ابیطالب کرم الله وجهه که جمع کرد آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم بنی عبد المطلب را که چهل کس بودند و میان ایشان قومی بودند که میخوردند جذعه را و می
پوشیدند فرق را پس ساخت آنحضرت علیه السلام یک پیمانه از طعام پس همه خوردند و سیر شدند و باقیماند چنانکه
بود و طلبید قدحی از آب پس نوشیدند و سیراب شدند و همچنان باقی بود رواه فی الشفا و از جابر آمد رضی الله
عنه که ام مالک انصاریه میفرستاد برای آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در عکه که مراورا بود روغن پس می آمدند
اورا پسران او و می طلبیدند نانخورش و نمی بود در ان خانه چیزی جز آن پس قصد کرد ام مالک بسوی آن عکه
که در وی روغن برای آنحضرت میفرستاد و می یافت در وی روغن پس همیشه میبود مراورا روغن در آن عکه
تا بیفشرد روزی آن عکه را پس آمد ام مالک نزد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و بیان کرد صورت حال را
فرمود آنحضرت بیفشر دی تو آن عکه را و اگر نمی افشری میگذاشتی اثر ازا بحال خود همیشه میبود در وغن برای شما در آن
عکه گفت بندهٔ مسکین این حدیث معلوم میگردد که هر که خدمت کند مر حضرت سید المرسلین را و القائی کند بجهت
وی چیزی را که تواند برکت دهد خدا تعالی در رزق وی و مال وی و در همه چیز وی رزقنا الله وهم از جابر رضی الله

کنم پس فرمود تا نطعی بگسترند و بقایای زاد آوردند یکی مشتی از زن آورد و دیگران پاره آورد و اعلای ایشان کسی بود که آورد صاعی از تمر پس گرد آمد بر نطعی چیزی اندک و دعا کرد و ببرکت دست فرمود بنهید از ید و ظرفهای خود پس نماند در لشکر ظرفی مگر آنکه پر شد و خوردند همه تا سیر شدند و هنوز بقیه از آن مانده بود و لشکر در غزوهٔ تبوک بروایتی هفتاد هزار کس بود و چون مشاهده کرد آنحضرت این معجزه را فرمود اشهد ان لا الٰه الا اللہ و انی رسول اللہ ملاقات نکند خدا تعالی را بایں شهادت هیچ بنده که باز داشته شود از بهشت گفت بندهٔ مسکین ثبته اللہ فی مقام الصدق و الیقین امت که شهادت در هند نزد مشاهدهٔ معجزه بجهت حصول تصدیق و یقین نبی در دعوی نبوت اما شهادت آنحضرت علیه السلام در هیچ مقام از کدام عالم است مگر حال حضور و غیب تفاوتی دارد یا حاصل زیادت یقین و ایمانست یا برای تنبیه و تلقین امت است و اللہ اعلم بحقیقة الحال و روایة است از انس رضی اللہ عنه که بود آنحضرت صلی اللہ علیه و آله وسلم عروس بزینب پس فرستاده ام سلیم برای آنحضرت حیس را در کاسهٔ کلان بدست من و حیس مهلبین تحتانیه در میان نام طعامی است که از تمر و روغن و قروت بسازند و گاهی بجای قروت سویق نیز کنند و گفت یا انس این را نزد آنحضرت ببر و بگو یا رسول اللہ این را مادر من بحضرت تو فرستاده است و بر تو سلام میخواند و عذر قلت آن میکند پس انس آنرا نزد آنحضرت آورد فرمود بنه و فرمود برو فلان و فلان جماعه را از مردان نام برد بطلب و بخوان هر که ترا پیش آید پس بیرون رفتم و بخواندم هر کرا آنحضرت نام برده بود هر که پیش آمد مرا چون باز آمدم دیدم که خانه پر است از مردم گفتند مر انس را چه مقدار کس بودند گفت نزدیک بسیصد کس باشند پس دیدم که نهاد آنحضرت دست مبارک خود را بالای آن حیس و تکلم کرد بچیزی پیش از بخوانده ده ده کس را نزد خود و فرمود بخورید بنام خدا و باید که هر کس از پیش خود بخورد پس خوردند و سیر شدند همچنین طائفه طائفه می آمدند و میخوردند تا همه خوردند پس فرمود بردار یا انس پس برداشتم و در نمی یابم که در وقت نهادن زیاده بود یا در وقت برداشتن رواه البخاری و المسلم و در حدیث حدیث ابی ایوب آمده است که وی ساخت برای رسول خدا صلی اللہ علیه و آله وسلم و برای ابوبکر صدیق رضی اللہ عنه بقدری که کفایت کند ایشان را پس فرمود آنحضرت بطلب سی کس را از اشراف انصار پس خواند ابو ایوب ایشان را پس خوردند و گذاشتند باز فرمود بطلب شصت کس را ایشان نیز خوردند و گذاشتند باز فرمود بطلب هفتاد کس را ایشان نیز خوردند و گذاشتند و بیرون نیامد از ایشان هیچ یکی تا آنکه اسلام آورد و بیعت کرد گفت ابو ایوب خوردند از ین طعام من یکصد و هشتاد مرد و مروی است از سمره بن جندب که گفت بودیم ما با پیغمبر خدا صلی اللہ علیه و آله وسلم نجد اکه نوبت بنوبت می خوردیم از بامداد تا شب ده کس می ایستادند و ده کس می نشستند و میخوردند گفت شخصی

تا من برسم پس آمد آنحضرت علیه السلام با هزار کس و بیرون آوردیم خمیر و دیگ و نظر شریف وی پس انداخت در آن
آب دهن مبارک خود را و دعا بر برکت کرد و فرمود با زن پیرزنان را و بخوان با خود زن دیگر را که وی نیز بیرزد و بکمش
از دیگ گوشت را و نگاه نکنید دران پس بخدا سوگند خوردند آن هزار کس طعام را و سیر شدند هنوز دیگ در جوش
بود و خمیر باقی و حدیث انس که آنرا نیز بخاری و مسلم روایت کرده اند که گفت ابو طلحه با ام سلیم بخدا شنیدم آواز
رسول خدا را راست می شناسم در وی گرسنگی را آیا هست نزد تو چیزی پس گفت بیرون آورد ام سلیم قرصی چند
از جو و پیچید در جامه و بمن داد پس بروم نزد آنحضرت علیه السلام و بود آنحضرت در مسجد و بودند با وی مردم
پس فرمود آنحضرت آیا فرستاده است ترا ابو طلحه گفتم نعم یا رسول الله پس فرمود آنحضرت مر جماعه را که با وی بودند
برخیزید پس روان شد آنحضرت با ایشان و روان شدم من پیش ایشان تا آمدم ابو طلحه را و خبر کردم او را و گفتم
که می آید رسول خدا پس ابو طلحه با ام سلیم گفت یا ام سلیم آمد رسول خدا با جماعه از مردم همراه او و نیست نزد ما چیزی
که بخوارنیم ایشانرا جز این چند قرص که فرستاده بودیم در خدمت شریف وی گفت ام سلیم خدا و رسول وی داناتر
است یعنی با نچه واقع شدنی است گویا دریافت ام سلیم که رسول خدا که آمده است با وجود علم او بحال ما بی حکمتی نخواهد بود
البته معجزه ظاهر خواهد شد پس روان شد ابو طلحه تا دریافت رسول خدا را پس آمد رسول خدا و فرمود بیا ام سلیم آنچه
نزد تست پس آورد ام سلیم آن نانهارا که فرستاده بود پس فرمود کوفت کرده شود نانها و بفشرد ام سلیم طرفی او
که در وی روغن بود نانخورش ساخت آنرا پس فرمود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم در وی چیزی که خواست
خدا یعنی خواند دعا بر برکت بعد ازان فرمود که اذن کن و بطلب ده کس را پس آمدند ده کس و خوردند تا سیر شدند
و برآمدند فرمود بطلب ده کس دیگر را تا درآمدند همه و خوردند و سیر شدند هفتاد یا هشتاد تن راوی است و در روایتی
از مسلم هشتاد آمده بی شک و نیز آمده که پستر خورد آنحضرت و اهل بیت ابو طلحه و باقیماند سور و در بعضی روایات
هشت کس آمده و ظاهر آنست که آن در قضیه دیگر است زیرا که اکثر روایات در صحیحین ده ده است کذا فی المواهب
والله اعلم و حکمت در جماعه جماعه طلبیدن نه همه یکبارگی آن گفته اند که اگر همه یکبار درآیند طعام در نظر
ایشان قلیل می درآید و کافی نمینماید و این سوء ظن موجب فهاب برکت میگردد یا جای تنگ بود گنجائش همه
نداشت یا کاسه یکی بود تناول جماعه کثیر دشوار می آمد و موجب ازدحام میگشت و در روایت است از ابی هریره رضی
الله عنه که چون در غزوهٔ تبوک آخر غزوات آنحضرت بود صلی الله علیه وآله وسلم و گرسنگی بر مردم غالب آمد عمر رضی الله
عنه گفت یا رسول الله امر کن مردم را که تا بقایای توشهای خود را گرد آرند و دعای کن به برکت دران فرمود نعم

حدیث انس

حدیث ابی هریره

آورده که گفت بودیم ما با آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در سفری پس شکایت کردند مردم نزد آنحضرت از عطش
پس فرود آمد و بخواند دو کس را از اصحاب کرام که یکی از آن علی ابن ابی طالب بود و گفت بروید و طلب کنید آب را و دانانید
ایشان را که می یابند زنی را که بر شتری که با وی دو مزاده است پس روان شدند آن دو کس و پیش آمدند زنی را که دو مزاده
دو سطیحه دارد از آب پس آوردند آن زن را نزد آنحضرت و فرود آوردند او را از شترش و طلبید آنحضرت ظرفی را پس ریخت
در وی آب و ندا در داد مردم را که بیائید و بخورید آب و بخورانید و آن زن ایستاده است و نگاه میکند که چه میرود راوی
میگوید بخدا سوگند باز گذاشتند او را و حال آنکه خیال میکنم که پیشتر است آب از آنکه اول بود پس فرمود آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم جمع کنید برای این زن یعنی از هر جنس از طعام که باشد پس جمع کردند برای وی از تمر و دقیق و سویق
و گردانیدند آنها را در جامه و سوار کردند او را بر شترش و نهادند بار را در پیش وی و فرمود آنحضرت برو میدانی که ما کم
نکرده ایم از آب تو چیزی ولیکن خداست که آب داد ما را بقدرت خود پس آمد آن زن نزد کسان خود و گفت العجب
پیش آمدند مرا دو مرد بردند نزد این مردی که گفته میشود او را صابی پس کرد اینچنین و تمام قصه برابر خواند و گفت بخدا
سوگند این مرد یا ساحرترین مردم است یا رسول خداست حقا و گفت مر قوم خود را آیا هست شما را رغبت در اسلام الحدیث
بطوله کذا فی المواهب اللدنیه و در بعضی روایات آمده که اطاعت کردند آن زن را و در آمدند در اسلام والله اعلم و
احادیث درین باب بسیار است و احادیث استسقا هم ازین باب آمده چنانکه در محل خود مذکور گردد ان شاء الله تعالی

وصل همچنانکه احادیث در تکثیر آب قلیل کثیر آمده در تکثیر طعام یسیر نیز کثیر است و این هر دو اثر تربیت و ولی
نعمی آن سید کائنات است که همچنانکه بحسب روحانیت مربی و مکمل قلوب ارواح است در عالم جسمانیت نیز پرورنده
و خورش دهنده ابدان و اشباح است **بیت** شکر فیض تو چمن چون کند ای ابر بهار * که اگر خار و گر گل همه
پرورده تست * و مشهور درین باب حدیث جابر است رضی الله عنه در غزوهٔ خندق که روایت کرده اند آنرا بخاری
و مسلم گفت آمدم پیش زن خود و گفتم آیا هیچ چیزی هست نزد تو از طعام که من دیده ام در روی مبارک رسول خدا صلی الله
علیه وآله وسلم اثر گرسنگی سخت پس بیرون آورد زن انبانی را که در وی صاعی از جو بود و در خانه بزغاله بود فربه پس
ذبح کردم من آنرا و آس کرد وی جو را و انداختم گوشت در دیگ و آمدم نزد آنحضرت و عرض کردم یا رسول الله ذبح
کرده ام من بزغاله را و طحن کرد زن من پاره شعیر را که در خانه بود تشریف بیار با چندی نفر از صحابه آنحضرت فریاد
کرد جابر سوری سور بضم سین و سکون واو طعامی که بخورانند بآن مردم را لفظ فارسی است که بر زبان مبارک
رفته و سور بسکون همزه طعام که باقیمانده با شراب ساخته بیائید و فرمود بمن دیگ را فرود نیارید و خمیر را نگاه دارید

وصل معجزه در طعام وغیره از آنحضرت

حدیث جابر

پس نشست آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بر کنار چاه و برآورده شد و بوی از آب وضو کرد و دران وافگند
دران آب دهن مبارک خود را و دعا کرد پس جوشید آب و بلند شد پس سیراب گشتند و سیراب گردانیدند شتران
خود را و در روایتی آمده که بیرون آورد تیری را از ترکش خود و انداخت در چاه پس بجوشید آب تا آنکه سیراب شدند و در
حدیث جابر چنانکه گذشت در حدیبیه برآمدن چشمها از میان اصابع نیز آمده و در میان این دو قصه مغایرت نیست
و جمع کرده اند میان قصتین که هر کدام در وقتی بود پس حدیث جابر نزد حضور وقت نماز بود و چون وضو کردند
و سیراب شدند و بقیه آب که در مشکوه بود در چاه انداختند پس بسیار شد آب در چاه و از اطراف افتاده آمده است گفت
خبر داد مارا رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم و بعضی اسفار خود گفت میگذرید شما شبانگاه و میروانید تمام شب و
می آیید بر آب فردا ان شاء الله تعالی پس روان شدند مردم بی میل و التفات بیکدیگر و رعایت نکننده حق صحبت
را از جهت اتمام طلب آب و حرص بر آن چون آخر شب شد نهاد آنحضرت سر خود را تا خواب کند و فرمود با صحابه
نگاه دارید بر ما نماز را یعنی بیدار باشید و خبردار باشید که نماز با مداد فوت نشود پس همه بخواب رفتند و اول کسیکه بیدار
شد پیغمبر خدا بود و قتیکه خورشید بر پشت مبارک وی پستر گفت سوار شوید که این جای شیطان است پس سوار
شدیم تا بلند شد آفتاب پس فرود آمد و طلبید از من رکوه مرا که با من بود و بود در وی چیزی از آب پس وضو کردند از
رکوه و باقی ماند در وی چیزی از آب و فرمود نگاهدار رکوه خود را که او را شانی عظیم خواهد بود و اذان گفت بلال برای نماز
پس گذارد آنحضرت نماز با مداد و سوار شدند تا رسیدیم هنگامی که گرم شد آفتاب و گرم شد هر چیز گفتم یا رسول الله هلاک
شدیم از تشنگی فرمود نیست هلاک بر شما پس خواند رکوه مرا و نهاد دهن مبارک خود را در وی و دمید در وی باندید
والله اعلم پس میریخت آب از رکوه و نمی شایندم من پس هجوم کردند مردم فرمود هجوم مکنید و خوش دارید خلق را
همه را میرسد پس همه سیراب شدند و سیصد کس بودند و باقی نماند مگر من و آنحضرت پستر ریخت آب و گفت بمن اشرب گفتم
یا رسول الله نخورم من تا تو نخوری گفت بخور ساقی القوم آخرهم شربا پس خوردم من و خود آنحضرت و در حدیث عمر رضی الله
عنه در جیش عسرت آمده که رسید مردم را عطش تا بحدی که نحر میکرد مرد شتر خود را و می فشرد شکنبه آنرا و مینوشید پس
رغبت کرد ابو بکر بسوی آنحضرت در دعا پس برداشت آنحضرت هر دو دست شریف را و هنوز باز نیاورده بودند دستها
را که بارید باران و پر کردند آنچه با یشان بود از ظرف و تجاوز کرد باران لشکر را و آورده اند که یکباری آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم ردیف ابو طالب بود در ذی المجاز پس گفت ابی طالب تشنه شدم یا ابن اخی و نیست با من آب پس
آنحضرت فرود آمد و زد قدم خود را بر زمین پس بیرون آمد آب و گفت اشرب یا عماه و در صحیحین از عمران بن حصین

شریف پس امر کرد مردم را بآب خوردن پس خوردند تا سیراب شدند پس داشت از کاسه و کاسه هنوز پر بود و روایت
کرده اند حدیث جابر را امام احمد بیهقی و ابن شاهین و اما حدیث ابن مسعود در صحیح آمده از روایت علقمه که گفت ابن
مسعود در اثنای آنکه بودیم ما با رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم و نبود با ما آب پس فرمود ما را آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم بجویند کسی را که با وی چیزی از آب باشد پس آوردند آب پس بگذاشت آنحضرت آب را در ظرفی و
نهاد دست مبارک خود را در آب و این حدیث اگرچه یکی از صحابه نقل کرد مثل انس یا جابر مثلا در حقیقه گویا همه آنجماعت
که حاضر بودند راوی و حاکی اند اگر انکار میداشتند سکوت نمی ورزیدند چنانکه جبلت انسانی و عادت شریف صحابه
رضی الله عنهم اجمعین بود و باین نکته خبر واحد اگر در پیش جماعه صحابه مثلا روایت کنند و ایشان سکوت کنند حکم آن
دارد که گویا همه راویانند فتدبر و حدیث نبع ماء را از ابن عباس نیز بطرق متعدده آمده است و سوالی که در این حدیث
است آنست که چه حکمت است در آنکه آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نخست پاره از آب در کاسه گرفت بعد ازان دست
نهاد و چشمها پیدا شد چرا از نخست چشمها نه برآمد جواب میگویند که این از جهة تادیب حضرت خداوند جل جلاله است
که بایجاد و ابداع معدومات منفرد است بی اصل و ماده بلکه آب را اصل بود و معجزه و دعای آنحضرت در آن برکت
حاصل شد کذا قالوا والله اعلم وازین قبیل و مشابه این معجزه است تکثیر ماء قلیل و روان شدن ببرکت وی و دعوت
وی صلی الله علیه وآله وسلم مسلم در صحیح خود از معاذ بن جبل رضی الله عنه در قصهٔ غزوه تبوک آورده که گفت فرمود
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم مر صحابه را رضی الله عنهم اجمعین بدرستی شما می آئید اگر خواسته است خدا چشمهٔ
تبوک را و در وقت روشن شدن روز پس هر که بیاید آنرا باید که دست نرساند و مماس نکند آب آنرا تا من بیایم گفت
معاذ پس آمدیم ما آن چشمه را و حال آنکه بیشتر رسیده بودند از ما دو مرد و چشمه مانند دوال بود که میدرخشید و ترشح
میکرد از وی آب پس پرسید آنحضرت آن دو مرد را آیا مماس کردید و دست زدید آب را گفتند نعم پس دشنام کرد
ایشانرا و گفت انچه خواسته بود خدا عزوجل پس کار دیدند صحابه بدستهای خود چشمه را تا جمع گردند پس چیزی جدا
شد از آب باوی که مراورا حسنی است مثل حسن صواعق پس نشست آنحضرت روی مبارک و هر دو دست شریف
خود را باز انداخت آب را در چشمه باب بسیار پس نوشیدند مردم بعد ازان فرمود آنحضرت یا معاذ نزدیک ست اگر
دراز شود ترا حیات که بینی اینجا را که پر شود به بساتین و عمارات پس همچنین واقع شد و این خبر و اون نیز از معجزات
آنحضرت است صلی الله علیه وآله وسلم و اخبار بغیب قسمی اوفی واو فر از معجزاتست لا تعد ولا تحصی و در قضیه حدیبیه
آمده که چهارده کس بوده اند و چاه وی سیراب نمی گردانید پنجاه شاة را پس کشیدند آب را و نگذاشتند دران یکقطره

وصل معجزه آب

وصل دیگی از معجزات مشهورهٔ آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که مکرر واقع شده است در مواطن عدیده و مشاهد عظیمه وروایة کرده شده است از طرق کثیره که افاده میکند علم قطعی بتواتر معنوی روان شدن چشمها است از میان اصابع مبارک وی وشنیده نشده است از هیچ یکی از انبیا علیهم السلام اگرچه بیرون آمد چشمها از سنگ بردست موسی علیه السلام وشک نیست که بیرون آمدن آب از اصابع ابلغ است در اعجاز از نبع آب از حجر که بیرون آمدن از وی معهود ومعتاد است بخلاف بیرون آمدن از گوشت وپوست واستخوان وبتحقیق روایة کرده اند بخاری باجماعه از صحابه ومشهور ازان حدیث انس وجابر وابن مسعود است اما حدیث انس در صحیحین واقع شده که گفت دیدم رسول خدا را صلی الله علیه وآله وسلم وحال آنکه در آمد وقت نماز دیگر وجستند مردم آب وضو را ونیافتند وآورده شد نزد آنحضرت آب وضو نهاد دست مبارک خود را در ظرف آب وامر کرد مردم را که وضو کنند ازان پس دیدم آب را که بیرون آمد مانند چشمه از میان انگشتان مبارک وی صلی الله علیه وآله وسلم ودر روایتی بیرون آمد از میان انگشتان واطراف انگشتان پس وضو کردند قوم تا آخر گفتیم مر انس را چند کس بودید شما گفت سیصد کس ودر حدیث ابن شاهین از انس آمده که گفت بودم من با رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم در غزوه تبوک پس گفتند مسلمانان یا رسول الله تشنه شده اند شتران وچارواهای ما فرمود آیا هست چیزی از زیادتی آب پس آمد مردی بچیزی از آب در مشک کهنه فرمود بیارید کاسه را پس ریخت آب در ان کاسه ونهاد کف دست مبارک خود را در آب گفت انس پس دیدم که بیرون آمد چشمها از میان انگشتان آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پس آب دادیم شتر انرا وچارواهارا وبرداشتیم باقی آنرا وبیهقی از انس نیز آورده که گفت بیرون آمد آنحضرت بجانب قبا پس آورد شخصی از میان بعضی خانها قدحی اصغر را پس در آورد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دست مبارک خود را در قدح وبگنجید دست مبارک او در قدح پس در آورد چهار انگشت شریف را جز نزا انگشت پس در آمد از انگشتان شریف وی آب الحدیث جابر در صحیحین آمده گفت جابر تشنه شدیم روز حدیبیه وپیش آنحضرت رکوه بود کم وضو میکرد از ان وزیر کردند مردم گرد وی صلی الله علیه وآله وسلم گفت چه حال دارید وبرای چه گرد آمده اید گفتند یا رسول الله آب نداریم که وضو کنیم بدان ونوشیم آنرا مگر همین که نزد شماست پس نهاد آنحضرت دست شریف خود را در رکوه پس جوش زدن گرفت آب مانند چشمها پس خوردیم آب وضو کردیم گفتند بجابر چند کس بودید شما گفت اگر صد هزار کس میبودیم کفایة میکرد ما را بودیم پانزده صد ودر حدیث مسلم از جابر آمده که بودیم ما در غزوه بواط که یافته نشد آب مگر قطره چند در مشک پس بگذاشت آنرا در کاسه وتفریق کرد اصابع شریف را در ان پس جوش زد آب از میان انگشتان

تواتر شریک میبودند تمامهٔ اهل زمین در معرفت آن مخصوص نمی بودند بآن اهل مکه زیرا که این امری است حاضر و محسوس و مشاهده و دواعی متوافر است بر رویت امثال آن از امور غریبه و نقل اشیای غیر معهوده و اگر این را صحتی و اصلی میبود همیشه نوشته میشد و اثبات نموده میشد در کتب سیر و تنجیم و جائز نمیبود اطباق و اتفاق ایشان بر ترک آن و غفلت از آن مع جلالت شان و وضوح امر آن جوابداده اند از وی علمای که این قضیه بیرون است از اموری که ذکر کرده اند ایشان این چیزیست که طلب کرده اند قومی خاص از مردم و اتفاق شده در شب مردم در شب اکثر در خواب میباشند و اگر بعضے بیدار ند در درون خانها و زاویها مستکن و مستتر اند و آنکه در صحرا باشد و بیدار باشد نادر است و این امری بود که لحظه واقع شد و شاید که در آنوقت سائر مردم را مانعی از مشاهدهٔ آن واقع شده باشد مثل سحاب و جبال که حائل باشند یا مشغول باشند بچیزی که لاهی و غافل گردانیده باشد ایشان را از آن مثل اثمار و حکایات و مانند آن و مستبعد است که همه نظر بر قمر دوخته باشند چنانکه صلا از آن غافل نباشد مگر هما نجماعت که متصدی رویت و مشرف و مترصد وقوع آن باشد و گاهی میباشد قمر در بعضے منازل که ظاهر میباشد در بعضے آفاق نه بعض و ظاهر باشد بر قومی و مستتر باشد از قومی دیگر چنانکه خسوف و کسوف در شهری دیده میشود نه در شهری دیگر و در بعضے شهرها کلی دیده میشود و در بعضے شهرها جزئی و در بعضے شهرها نمیدانند آنرا مگر کسانی که دعوی علم آن دارند بحساب و دیدن و نمودن نزد اهل حق در قدرت الهی است هر کرا خواهد بنماید و هر کرا خواهد ننماید و مقصود نمودن بجماعه مخصوص بود که تحدی کرده بودند و درخواسته بودند این آیه را از آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم آنهارا نمودند دیگر انرا نمودند و خود مسافران از اقطار آمدند و خبر دادند تمام عالم را چه درکار است تنبیه در مواهب لدنیه میگوید که آنچه ذکر میکنند بعضے قصاص که قمر در آمد در جیب نبی صلی علیه وآله وسلم و بیرون آمد از آستین شریف اصلے ندارد چنانکه شیخ بدرالدین زرکشی از شیخ خود عماد بن کثیر نقل کرده والله اعلم و مانند شمس یعنی باز گردانیدن آفتاب بعد فرو نشستن آن نیز معجزهٔ آنحضرت بود صلے الله علیه وآله وسلم روایة کرده است اسماء بنت عمیس که وحی کرده شد بسوی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و سر مبارک وی در کنار علی بود رضی الله عنه پس نگذارد وی نماز عصر را رضی الله عنه تا آنکه غروب کرد فرمود آنحضرت آیا نماز عصر گزاردی یا علی وی گفت لا پس گفت آنحضرت خداوندا این بندهٔ تو در طاعت تو و طاعت رسول تو بوده است پس باز گردان بروی آفتاب را گفت اسماء دیدم من آفتاب را که غروب کرده بود پیش از دیدم که طلوع کرد بعد از غروب و افتاد شعاع او بر جبال و ارض و این واقعه در صهبا بود و تمام کلام درین حدیث در غزوهٔ خیبر بیاید انشاء الله تعالے

وصل معجزه شق قمر وغیره

صفات اوست وبالله التوفیق **وصل** معلوم شد که قرآن مجید اعظم واعلا والقای معجزات حضرت سید المرسلین
وخاتم النبیین است صلی الله علیه وآله وسلم ودیگر معجزات از انشقاق قمر ونبع ماء وتکثیر طعام ونطق جماد
وحیوان نیز عظیم اند وبعضی مانع بحد تواتر وشهرت وبعضے اگرچه بخبر احاد اند ولیکن بتعدد طرق منجر گشته ومعجزات
آنحضرت بعضی پیش از زمان بعثت ظاهر شد وآنرا ارهاصات خوانند وارهاص بمعنی بنیاد نهادن گویا در حکم
تاسیس نبوت ورسالت اند وبعضے در زمان نبوت وقسمی دیگر بعد از رحلت چنانکه کرامات اولیای است که همه
معجزات آنحضرت اند ودلالت دارند بر صحت نبوت وصدق رسالت وی صلی الله علیه وآله وسلم اما شق قمر انبه
وانور معجزات است که تصرف است در عالم علوی واز هیچ پیغمبری واقع نشده وناطق است بوقوع آن قرآن عظیم
که فرمود اقتربت الساعة وانشق القمر وراد وقوع آنست که در دنیا وبابن تفسیر کرده اند آنرا مفسران وحمل بر انشقاق
روز قیامت رد میکند آنرا قول وی سبحانه وان یروا آیة یعرضوا ویقولوا سحر مستمر زیرا که کفار نمیگویند این را روز قیامت
وتحقیق آمده است در حدیث ابن مسعود که گفت دو پاره شد قمر در عهد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم یک پاره
بالای کوه ویاره دیگر پایان وی ورویت کرده اند آنرا جمعی کثیر از صحابه وگفتند طلب کردند کفار قریش از آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم آیتی را وگفتند که اگر صادقی تو دو پاره کن قمر را پس اشارت کرد آنحضرت بقمر ودو شق شد و
دیدند جبل حرا را در میان وفرمود آنحضرت علیه السلام اشهدوا پس گفتند کفار تحقیق سحر کرد شما را ابن ابی کبشه
وگفت یکی از ایشان اگر سحر کرد شما یاز همه اهل زمین را سحر نمیتواند کرد پس آمدند مسافران از آفاق وخبر دادند
ازان پس گفت ابو جهل علیه اللعنة هذا سحر مستمر وابن عبد البر که از اکابر علمای حدیث است گفته است که
اینحدیث یعنی حدیث انشقاق قمر روایت کرده شده است از جماعه کثیر از صحابه وهمچنین روایة کرده اند جمعی
کثیر از تابعین وروایت کرده اند از ایشان جم غفیر وهکذا تا رسیده است بما ومتاید شده است بآیه کریمه انتهی وهمچنین
مملو ومشحون است بدان کتب احادیث متقدمین ومتاخرین باکثرت طرق وتعداد اسانید ودر مواهب لدنیه آورده
که علامه ابن سبکی در شرح مختصر ابن حاجب گفته است که صحیح نزد من آنست که انشقاق قمر متواتر است منصوص
علیه است در قرآن ومروی است در صحیحین وغیرهما بطرق کثیره صحیحه که تشکیک کرده نمیشود در تواتر وصحت آن والکار
کرده این معجزه را بعضے مبتدعه که موافق اند مر مخالفان ملت را در عدم قبول اجرام علویه خرق والتیام وعلمای
دین متبعان ملت میگویند که انکار نیست عقل را دران وشمس وقمر مخلوق خدا اند میکند دران هرچه میخواهد
چنانکه در احوال قیامت در نصوص مذکور است واما قول بعضے ملاحده که اگر واقع میبود این نقل بطریق

بروجه اکمل واتم وتنبیه کرد برطرق حجج عقلیه وبراهین یقینیه وادله مبینه برصفات کمال صانع وتوحید وی عز اسمه
قال الله عز وجل ما فرطنا فی الکتاب من شئ ونزلنا علیک القرآن تبیانا لکل شئ ولقد ضربنا للناس فی هذا القرآن
من کل مثل وقال الله تعالی ان هذا القرآن یقص علی بنی اسرائیل اکثر الذی هم فیه یختلفون وقال هذا بیان
للناس وهدی الایة واز عجائب آنکه جمع شده دروی دلیل ومدلول زیرا که احتجاج واستدلال کرده میشود بنظم قرآن
وحسن وصف وبلاغت وی ودراثنای آن امر ونهی ووعد ووعید اوست پس تا نی فهم میکند واخذ مینماید حجت را
وحکم را معا از کلام واحد واز جمله آن وجوآنکه گردانیده است او را حق سبحانه ودر حیز منظوم نه منثور زیرا که منظوم اسهل
است برنفوس وادعی مر قلوب را واسمح است در آذان واحلی است برافهام واسیل است بوی طباع واسرعست بوی
اهواو از انجمله نیز وی سبحانه حفظ قرآن را بر متعلمین وتقریب آن متحفظین را قال الله تعالی ولقد یسرنا القرآن للذکر
واستهای دیگر یاد نمیدانستند کتب خود را مگر یکدیگر واز ایشان چه جای جماعه باوجود درازی عمر ومرور سنین وقرآن
مجید آسان است حفظ آن مر صبیان را وغلمان را در اندک مدت واز انجمله متناکلت بعض اجزای او بعض دیگر را
وائتلاف انواع والتیام اقسام وی وحسن تخلص از قصه بقصه دیگر وخروج از تالی بتالی دیگر باوجود اختلاف
معانی واشتمال سوره واحد بر امر ونهی وخبر واستخبار ووعد ووعید واثبات نبوت وتوحید وترغیب وترهیب وغیر
ذلک بی آنکه امتحان کرده در فصول آن وکلام فصیح چون عارض میگردد او را مثل این اختلاف والتقسام ضعیف
میگردد قوت او وسست میگردد جزالت او وکم میگردد رونق او ومتقلل میگردد الفاظ ومنزلزل میشود عبارات
او واز وجوه اعجاز قرآن بودن اوست آیة باقیه وتکفل حق سبحانه وتعالی بحفظ آن چنانکه فرمود انا نحن نزلنا الذکر
وانا له لحافظون بخلاف کتب دیگر که حفظ آن بر عهدان واحبار گذاشت لاجرم متطرق گردید بوی تغیر وتحریف فرمود
وتعالی لا یاتیه الباطل من بین یدیه ولا من خلفه سائر معجزات انبیا علیهم السلام منقضی ومنتهی گشت بانقضای
اوقات وانتهای ازمان ایشان وباقی نماند ازوی جز جزو قرآن عزیز که باهراست آیات او وظاهراست معجزات
او باقیست تا امروز که هزار وسی وپنج سال بران گذشته وهر عصر بود از اهل بیان وحمل اهل لسان وائمه بلاغت
وفرسان کلام وجهابذه برآیت وملاحده واعدای دین ودنیا وارد نکرد هیچ یکی بخیری در معارضهٔ آن وتالیف
نکرد در مناقضهٔ آن وقادر نشد بر طعن صحیح وقدح صریح بلکه هر که قصد آن کرد در دائره اعجاز قرآن وجوه کثیره و
اکثر آن را جهند بلاغت وفصاحت وواجب نیست که هر کدام او را وجهی منفرد وبابی علاحده ساخته شود مگر
بقصد ذکر فنون بلاغت وحقیقة اعجاز وجوه اربعه است که ذکر کرده شد وما بعد آن از خواص قرآن وعجائب

وسماع ایشان ترد سماع قرآن وطاری میگردد ہیبت قاریان آنرا نزد تلاوت آن واین بر کافران ومکذبان مشتبه
وعظیم است وعظمت وجلال وقہرمان او برایشان غالب تر فرق آنست که بر مکذبان ومنکران ثقیل می آید
استماع وی وزیادہ میکند ایشانرا نفور وتنگ میگیرد وسینه ایشانرا دو دست میدارند انقطاع اورا ومکروہ می پندارند
استماع اورا ومومن مصدق زیادہ میگردد در عجب وہیبت او وی افزاید ذوق وشوق او حاصل میگردد باطن اورا
انجذاب وخفت وارتیاح وانشراح وانجذاب از جہته وجود میل ومحبت قلب وتصدیق قال الله تعالی تقشعر منه
جلود الذین یخشون ربهم ثم تلین جلودهم وقلوبهم الی ذکر الله وقال سبحانه لو انزلنا هذا القرآن علی جبل لرایته
خاشعا متصدعا من خشیة الله واین آیة کریمه دلالة میکند که این خاصیت وطبیعت قرآن عظیم است اگرچه سامع
از اہل علم وفہم نباشد ومعنی وتفسیر آنرا نداند واین حال مشاہده کرده میشود از کفار وجہال وعوام الناس که از شنیدن
آن متاثر وقتبه شوند وگویند که اینکلام بکلامهای دیگر نمی ماند حکایت کرده اند از نصرانی گذشت بر قاری پس ایستاد
وبگریست گفته شد مر او را از چه میگریستی که نمی فہمی گفت میگریم از لطافت این نظم وذوق وطربی که حاصل شد از
شنیدن قرآن عظیم طاری شد جماعه را پیش از اسلام وایمان آوردند فی الحال بی توقف واہمال چنانکه روایت
کرده است از جبیر بن مطعم که گفت شنیدم پیغمبر خدا را که میخواند در مغرب سورهٔ طور وچون رسید باین آیة ام خلقوا
من غیر شیء ام هم الخالقون تا هم المصیطرون نزدیک شد دل من که ببرد وجانم برآید واین اول حالی بود که ریخته شد
ایمان در دل من وعتبه بن ربیعه شنید از آنحضرت سوره حم السجده را ومدهوش ومتاثر شد پس رفت نزد قوم خود
گفت والله کلام کرده ام محمد علیه السلام بکلامی که نشنیده است گوش من مانند آن کلام ودر نیافتم که چگویم او را ولیکن
ثابت ماند بر کفر وایمان نیاورد حجد او عناد او ازینجا معلوم شد که ایمان عطای باریتعالی است وعلم دانش وران کفایت
نمی کند لیرفون ابناءهم وجحدوا بها واستیقنتها انفسهم دلیل آنست وبعضے از وجوه آنست که قاری قرآن ملول نمیشود
وسامع آن مکروه نمی پندارد بلکه زیادت میگردد وحلاوت ونشاط ومحبت وتری وتازگی ولذت گرفته میشود بوی در
خلوت والس یافته میشود بتلاوت وی در جمیع حالات بخلاف کلامهای دیگر اگرچه در حسن وبلاغت در مرتبه رفیع
باشد نزد تکرار مخل ومکروه میگردد چنانکه تجربه است واینهمه بشرط ایمان ومحبت ست واما کافران ومنافقان او اعدا
فلا یزیدهم الا خسارا واز وجوه اعجاز جمع کردن اوست علوم ومعارف را که معهود نبود عرب را واو آنحضرت را نیز
پیش از نبوت معرفت آن وقیام بدان ومحیط نبود بآن علم هیچ یکی از علماء امم ومشتمل نبود بران هیچ کتابی از کتابهای
ایشان پس جمع کرد میان علم شرائع ومحاسن آداب وشیم مواعظ وحکم وعلوم وسر انبیا وامم واخبار واز آخرت

در رفتند حکایة کرده شده است از بعضی مغروران و نادانان که قصد معارضه وی کردند و مخذول و محروم باز
گشتند چنانکه یحیی بن حکم غزالی بتخفیف رای و تشدید آن که بلیغ و فصیح اند پس بود در زمان خود بی شبهه و بی نظیر
بود درین باب قصد کرد که معارضه قرآن کند پس نظر کرد در سورهٔ اخلاص و خواست که بر مثال آن چیزی سازد
و بر منوال آن سخنی بافد نتوانست کرد و حاصل شد او را خشیت و هیبت که توبه کرد از آن و ابن مقنع افصح
وقت خود بود ساخت کلامی را و گردانید آنرا مفصل و نام نهاد آنرا سور بر طرز سور قرآن بگذشت روزی بصبی که میخواند
در مکتب این آیه را و قیل یا ارض ابلعی ماءک الآیة پس باز آمد بخانه و محو کرد آنچه نوشته بود و گفت گواهی میدهم و سوگند
میخورم بخدا که اینکلام را هرگز معارضه نمیتوان کرد و نیست اینکلام بشر ثالث از وجوه قرآن تضمن و اشتمال اوست
بر اخبار و بچیزها که واقع و کائن نشده پس یافته شد چنانکه وارد شده و خبر داده مثل قول وی تعالی لتدخلن المسجد الحرام
ان شاء الله آمنین و قول وی سبحانه وهم من بعد غلبهم سیغلبون و قول وی لیظهره علی الدین کله و قول وی وعد الله
الذین آمنوا منکم و عملوا الصالحات لیستخلفنهم الآیة و قول وی اذا جاء نصر الله والفتح الی آخرها و قول وی انا
نحن نزلنا الذکر و انا له لحافظون و همچنین شد که هیچ یکی از اعداد ملاحده و معطله و قرامطه که جمع کردند کید و مکر
و حول و قوت خود را قادر نگشتند بر اطفاء نور وی و نفیر ندادند یک کلمه را از کلمات شریف وی و در شک نینداختند
مسلمانانرا در حرفی از حروف وی و قول وی سیهزم الجمع و یولون الدبر و قول وی قاتلوهم یعذبهم الله بایدیکم
الآیه و قول وی سبحانه ولا یتمنونه ابدا و قول وی ولن تفعلوا و امثال این آیات و اخبار رابع اخبار وقائع و حوادث
کائنات سالفه از آنچه میدانستند ایشان و نمیدانستند مثل قصهٔ اصحاب کهف و شان موسی و خضر و احوال ذی
القرنین و قصهٔ یوسف و برادران وی و لقمن و ابن وی و قصص انبیا با امم ایشان و امثال آن اخبار از قرون سالفه
و امم ماضیه و شرائع دائره و علوم اولین و آخرین از آنچه نمیدانست آنرا مگر بعضی از اخبار اهل کتاب که قطع کرده
بودند عمر خود را در تعلیم آن پس آورد آنرا قرآن بر وجه آن و ذکر کرد نص آنرا و اعتراف میکردند بدان و صدق و صحت
آن و میدانستند که آنحضرت امی بود نخوانده و ننوشته و مشغول نشده بمدارسه و مجالسه و بیرون نرفته از ایشان و تعلم
نکرده و نشنیده از علما و با وجود آن خبر داده از آنچه در توریت و انجیل و صحف ابراهیم و موسی و دیگر انبیاست علیهم السلام
این چهار وجه اعجاز ظاهر است که هیچ خفائی ندارد و محسوس است انکار آن حکم انکار بدیهیات و محسوسات دارد و کائن
و ثابت است در ذات قرآن و نیست مجال نزاع و شک در آن وجوه دیگر نیز که قبیل صفات قرآن است ذکر کرده اند
که ممتاز و منفرد است قرآن بدان و شریک نیست هیچ کلامی با وی در آن و یکی آنکه عارض میگردد خوف در دلهای سامعان

اینکلام را و شنید اعرابی دیگر مردی را که میخواند فلما استیاسوا منه خلصوا نجیا و گفت گواهی میدهم که هیچ مخلوقی قادر نیست
بر مثل اینکلام و آورده اند که عمر بن الخطاب رضی الله عنه روزی در مسجد بخواب افتاده بود ناگاه مردی آمد از امرای
روم و بر سر وی ایستاد در حالی که گواهی میدهد بحق و بود وی که نیک میدانست زبان عرب را و گفت شنیدم یکی
از اسیران مسلمانان را که میخواند آیتی از کتاب شما پس تامل کردم دران و دیدم که جمع کرده است تمامه آنچه فرستاده شده است
بر عیسی بن مریم از احوال دنیا و آخرت با وجود اختصار و آن آیه اینست و من یطع الله و رسوله و یخش الله و یتقه فاولئک
هم الفائزون و حکایت کرده شده است از اصمعی که شنید دخترکی را که تکلم میکند بکلامی که در غایت فصاحت پس تعجب
کرد در فصاحت وی پس گفت آن دخترک اما فصیح می پنداری تو اینکلام مرا بعد قول الله تعالی و اوحینا الی ام
موسی ان ارضعیه فاذا خفت علیه فالقیه فی الیم و لا تخافی و لا تحزنی انا ارادوه الیک و جاعلوه من المرسلین جمع کرده است
در آیه واحده میان دو امر و دو نهی و دو جزو و دو بشارت و همچنین قول حق سبحانه و تعالی ادفع بالتی هی احسن فاذا الذی
بینک و بینه عداوة کانه ولی حمیم و قول وی سبحانه یا ارض ابلعی ماءک و یا سماء اقلعی و اشباه آن از آیات در ایجاز الفاظ
و کثرت معانی و دیباچه عبارت و حسن تالیف حروف و تلازم کلمات و همچنین در سیر قصص طویل و اخبار قرون سالفه
که سست میگردد در عادت فصحا کلام دران و میرود آب و رونق دران مثل قصه یوسف بآن درازی بآن ربط کلام
بعضی و التیام و تناسق عبارت دلائل باهره است مر متاملان را و عبرت و خبرت است مر اولی الالباب را و دریافت
این قسم در اعجاز موقوف بر سلیقه عرب و ذوق ایشانست و زباندان شدن بکلام ایشان اگرچه علمای عربیت درین
فن علما ساخته و کتابها پرداخته اند اما آنچه جاهلان عرب و زنان و غلام ایشان بذوق و وجدان و سلیقه خود دریابند
علما و مردان و بزرگان از غیر ایشان نتوانند دریافت ثانی از وجوه اعجاز صورت نظم عجیب و اسلوب غریب که فواصل
و قواطع مخالف و مبائن سائر کلام عربست و مناهج نظم و نثر و خطب و اشعار و ارجاز و اسجاع ایشان که واقعند بران
و این وصفی زائد است که ممتاز است بدان از کلام ایشان و مختلط و مشتبه نمیگردد بدان یا بودن کلمات و حروف از
جنس کلام که مستعمل اند در نظم و نثر ایشان و این امریست که حائر و واله است دران عقول ایشان و متحیر و متوله است در وی
احلام ایشان که راه نیافتند بدان در جنس کلام خود و طاقت نیاوردند معارضه آنرا بظهور دلیل قاهر و سطوع برهان
باهر ربانی و لهذا چون شنید ولید بن مغیره قرآن را از آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم نرم شد دل وی و اعتراف کرد بدان
پس آمد بروی ابوجهل و زجر کرد و انکار نمود بروی و همچنین سائر اشقیا قریش که حاذق و ماهر بودند بصناعت بلاغت
و فصاحت و عارف بودند باسالیب کلام و طرز سخن متحیر میشدند و معترف میگشتند و در آخر بغلبه سابقه شقاوت بهاویه

وشنیده ام سخنان کاهنان را نیست وی شاعر و نیست سخنان او سخنان کاهنان وی صادق است و ایشان کاذبند
و ولید بن مغیره زعیم قریش و سرآمد ایشان بود در فصاحت و بلاغت بارها قرآن مجید شنیدی و گفتی بوالله ان له
لحلاوة وان علیه لطلاوة بخدا سوگند بدرستی قرآن را شیرینی و تازگی و رونقی هست که کلام دیگر را نیست وان اعلاه
لمثمر وان اسفله لمغدق وبدرستیکه بالای او میوه دار است و پایان او سیراب است و ما هو قول بشر و نیست قرآن
قول بشر وانه لیعلو و ما یعلا و بدرستی وی بلند میشود بر همه و بلند نمیگردد بروی چیزی و میگفت ابن ولید بقوم خود
بخدا سوگند که نیست در میان شما مردی داناتر باشعار از من و نه داناتر باشعار جن بخدا سوگند نمیماند آنچه میگوید به سخنان
ایشان و در جزو دیگر آمده است که موسمی بود که قبائل قریش آنجا حاضر بودند پس ولید بن مغیره گفت وفود عرب همه حاضر آمدند
اجماع کنید و متفق شوید بر یک رای و تکذیب نکنید بعضے شما بعضے را در اختلاف نکنید میان خود پس گفتند که همه باتفاق
میگوئیم که کاهن است گفت ولید والله نیست وی کاهن و نیست قول وی زمزمه کاهن و سجع وی گفتند پس میگوییم
مجنون است گفت والله نیست وی مجنون و نه وی عقل ناس است گفتند پس میگوییم که وی شاعر است گفت نیست وی شاعر ما شعر را میدانم و همه اقسام
اوزان شما سیم رجز و هزج و قرض و مبسوط و مقبوض او و وی شاعر نیست گفتند پس میگوئیم که وی ساحر است گفت
والله وی نیست ساحر و نفث و عقد وی و گفت هر چه شما میگوئید از نیهای من میدانم که باطل است رواه ابن اسحاق
والبیهقی و بعضے گفته اند که این قرآن اگر نوشته یابند او را مصحفے در بیابانی و نداند که نهاده است او را اینجا و که
آورده است گواهی میدهند عقول سلیمه و افهام مستقیمه که وی منزل است از پیش خدائے عزوجل و قدرت نیست
بشر را بر تالیف وی و چون آمد بر دست راست گوترین خلق و پرهیزگارترین ایشان و گفت وی که اینکلام خداست
و تحدی کرد خلق را بدان که سورتی مانند آن بیارند و همه عاجز آمدند دیگر چه جای شک و شبهه است این وجه اجمالی
است برای معرفت اعجاز قرآن و آسان است سلوک طریق آن و شریک است در آن عالم و جاهل و مناسب است
بآن مذهب که میگویند ثبوت قرآنیت قرآن بقول پیغمبر است صلی الله علیه وآله وسلم و ثبوت نبوت پیغمبر بمعجزات دیگر
و اما طریق تفصیلے که در وی اثبات اعجاز قرآن بفصاحت و بلاغت و غرائب اسلوبی اخبار غیوب در آن است
و مناسب است که به مذهب دیگر که میگویند ثبوت اعجاز قرآن باین وجوه است و ثبوت نبوت بقرآن این مخصوص است
بعلما که معنی فصاحت و بلاغت را ادراک می کنند و اما وجوه معرفت اعجاز متعدد است اول ایجاز و بلاغت است
چنانکه قول سبحانه ولکم فی القصاص حیوة جمع کرده است در دو کلمه که عدد و حرف آن ده است معانی کثیر و حکمت
کرده است ابو عبید که اعرابی شنید مردی را که میخواند فاصدع بما تؤمر پس سجده کرد اعرابی و گفته سجده کردم فصاحت

از عقل رجال نزد اهل زمان خود بلکه اعقل خلق الله علی الاطلاق بجزم وقطع گفت که ایشان نمیتوانند آورد مثل
آن پس اگر نمی بود علم وی بآنکه این از نزد خداست و واقع نمیشود خلف در خبر وی اذن نمیکرد او را عقل وی گذشت
او را که قطع وجزم کند دقول آنکه واقع نمیشود چنانکه ولن تفعلوا و ندا کرد آنحضرت وحکم کرد ایشان را بعجز پیش از معارضه
وتقصیر از بلوغ در مناقضه و فریاد کرد بر روس اشهاد و نتوانست هیچ یکی از ایشان که فرود آید بمعارضه و بایستد در مقام
با وجود دواعی وتظاهر و توافق بواعث گفت لئن اجتمعت الانس والجن علی ان یاتوا بمثل هذا القرآن لا یاتون
بمثله ولو کان بعضهم لبعض ظهیرا پس راضی شد نفوس وهم ایشان بسفک و مار دستک حرمت در خبر آمده است که
عتبه بن ربیعه که از اشقیاء قریش بود روزی در مجلس قریش گفت و آنحضرت نیز در گوشه مسجد تنها نشسته بود یا معشر
قریش میروم من بسوی این مرد تا عرض کنم چیزی چند شاید که قبول کند بعضی از ما و باز آید از نیکار و بگذرد از
سر ما گفتند بلی برو یا ابا الولید پس برخاست عتبه و آمد نزد وی صلی الله علیه وآله وسلم و نشست با وی و سخنان
گفت و ترغیب کرد در مال و منال و هر چه خواهد پس آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم همه را شنید پس از ان فرمود
فارغ شدی یا ابا الولید از سخن خود گفت نعم فرمود از من هم چیزی بشنو گفت بگو بکن هر چه خواهی پس فرمود
بسم الله الرحمن الرحیم تنزیل من الرحمن الرحیم کتاب فصلت آیاته قرآنا عربیا لقوم یعلمون بشیرا و نذیرا پس چون
شنید عتبه گوش نهاد بآن و خاموشی گزید و انداخت هر دو دست خود را پس نشست خود تکیه کننده بران پس
میخواند آنحضرت تا رسید آنحضرت آیه سجده را که درین سوره است پس سجده کرد بعد ازان فرمود شنیدی یا ابا الولید
گفت شنیدم اینکلام تو مشغول باش بآن واز هیچکس مترس پس عتبه نزد قوم آمد وچون دید او را بعضی از
ایشان گفت والله آمد عتبه نه بآن روی که رفته بود پس چون عتبه نشست میان ایشان گفت والله شنیدم
من قولی را که هرگز نشنیده بودم مثل آن والله این شعر نیست و نه سحر و کهانت ای معشر قریش بگذارید او را
باکاری که وی در دست پس بخدا سوگند خواهد شد مر این قول او را شانی عظیم و چیزی عجیب بخدا و شما میدانید که
چون وی چیزی میگوید دروغ نمی شود و دعای که میکند بر زمین نمی افتد می ترسم من که نازل شود عذاب
رواه البیهقی وغیره و در حدیث اسلام ابو ذر که بیشتر از خود برادر خود را که انیس نام داشت بقصد استکشاف
و استخبار حال شریف آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم فرستاده بود آمده گفت ابو ذر والله نه شنیدم و نه دیدم
من شاعر تر از برادر خود انیس و دانده شاعر را در جاهلیت شکست داده که یکی ازان منم و وی بمکه رفت و خبر آنحضرت
را بمن آورد گفتند چه میگویند مردم گفت میگویند که وی شاعر است کاهن است بخدا سوگند من خود شاعرم

ومصروف شده بود از محال ومواضع خود وباقی نمانده بود از متمکنین بدان و عالم وعارف بدان مگر قلیل ونادر
بستر حجت کرد آنحضرت هر فریق را از اهل ملل که اگر جهان دیده وذقا وعالم جمع شوند برابر آن نتوانند آورد و
این اول دلیل است بر آنکه این امر لیست که از پیش خدا آورد و تصور باید کرد و دریافت باید نمود که بی کسب
وتعلم درچه مرتبه از علم ومعرفت رسید که علوم اولین وآخرین بدان نتواند رسید ولقد احسن ما قال الشیخ السعدی
رحمة الله علیه بیت یتیمی که ناکرده قرآن درست ۔ کتب خانهٔ چند ملت بشست ۔ وباید دید ورسید که همان
جماعه که بجهل ونادانی وناپارسائی در اسفل السافلین بودند در صحبت وی خدمت وی وتعلیم وتربیت وی
در علم وعمل با علی علیین رسیدند وما ذلک الا من عند الله صلی الله علیه وعلی آله وصحبه حسب قدره ومحاله واگر در
اخلاق وصفات وکمالات واوضاع وآداب وی نگرند اول دلیل یابند که هیچ بشری چون وی مخلوق نشده
که دعوی کرد نبوت و رسالت را ونمود معجزات را پس در کجا شک وشبهه ماند واقوی وابهر وابقی واشهر معجزات
قرآن مجید است که باقی ست وپاینده است تا روز قیامت ومشتمل است بر معجزات کثیره باین حساب که واقعیت
اعجاز بانصر سوره ازان که انا اعطیناک الکوثر است وچه مقدار مشتملست قرآن بر مقدار این سوره وهریکی از

وصل وجوه اعجاز قرآن

مقدار او معجزات **وصل** وجوه اعجاز قرآن متعدد است ومعرفت اعجاز آن بتفصیل موصوف بر معرفت
آن وجوه چنانکه مذکور گردد ومعرفت اعجاز علی الاجمال بانیطریقه است که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم تحدی
کرد بدان وخواند ایشانرا بمعارضه وایتان بسورتی از مثل آن وفرمود ان کنتم فی ریب مما نزلنا علی عبدنا فاتوا
بسورة من مثله الایه پس باز ایستادند وعاجز آمدند از آوردن بچیزی ازان واندا ختند وما روا اموال خود را ورطه
هلاک وتلف اول بحث خود همین بود اگر می آوردند مثل آن نمی افتادند درین مهالک گفته اند بعضے علما را نچه آورد
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بر عرب کلامی که عاجز گردانیدانشانرا از آوردن بمانند آن عجیب تر وواضح تر است
در دلالت از احیای موتی وابرار اکمه وابرص نیرا که آورد اهل فصاحت وارباب بلاغت ورؤسا ائمه اهل لسانرا بجلای
از جنس کلام ایشان که معلوم ومفهوم است لفظ ومعنی آن نزد ایشان پس باشد عجز وازاینان بمثل آن عجب تر
از عجز کسیکه مشاهده کرده است مسیح را علیه السلام نزد احیا موتی وابرار اکمه وابرص نیرا که ایشان طمع وتوقع
نداشتند در حصول آن ونبود علم ایشان بطریق وصول بآن بخلاف کلام فصیح وبلاغت وخطابت که کار پیشه
ایشان بود پس عجز ایشان که مفید صحت رسالت است واین حجت قاطع وبرهان واضحست که شک وشبهه را بدان
راه نیست وابو سلیمان خطابی که از اعاظم علمای حدیث وشراحانست گفت که بود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم

وبعد از وی تا زمان بعث وظهور وغلبه تصرف بعد از بعثت وحال آنکه نبود وی را صلی الله علیه وآله وسلم مالی که
استمالت کند بدان قلوب را ودر طمع افتد مردم دران ونه قوت وعادت که غالب وقاهر گردد بدان بر مردم ونه
اعوان وانصار که بمال ورای مظاهرت نمایند بر دینی که ظاهر کرد وی وخواند مردم را بوی وهمه مجتمع ومتفق
بودند بر عبادت اصنام والتزام ازلام متمکن بر عادت جاهلیت در عصب وجمعیت وتعادی وتباغض وفسق
وفساد وصفک وما والفت وغلو وانهماک در دین جاهلیت وعدم اتفاق در امر خیر وباز نمیداشت ایشانرا
از سوی افعال نظر در عاقبت ونه خوف عقوبت وملاحظه ملامت پس اصلاح کرد آنحضرت صلی الله علیه وآله
وسلم واحوال وافعال ایشانرا تالیف کرد وی صلی الله علیه وآله وسلم میان دلهای ایشان وجمع کرد کلمه ایشانرا
تا آنکه متفق گردید آرای ومجتمع گشت دلها تا همه منقاد ومسخر گشتند ویکدل ویکروی شدند در نصرت وعاشق
شدند بر طلعت وی وگذاشتند بلاد واوطان وخانمان خود را وترک دادند قوم وعشائر خود را در محبت وی وفدا
کردند جان ومال خود را در نصرت وی ونصب کردند ذاتهای خود را در مقابله سیوف در اعزاز کلمه او ومزید بنای
که بسط کرده باشد برای ایشان ونه باموالی که افاضه کرده باشد بر ایشان ونه مال ومنالی که در طمع انداخته باشد
ایشانرا در دنیا یافتن وگرد کردن آن یا ملک وشرقی که باعث شده باشد حاصل کردن آن درینجهان بلکه بود
آنحضرت که تصرف میکرد در ایشان ومیگردانید غنی را فقیر ومیساخت شریف را برابر وضیع ایا جمع می شود
مانند این امور واتفاق می افتد مجموع این احوال مر کسی را که کار او باختیار عقلی وتدبیر فکری باشد وبتکلف
وروز اینها را بسته باشد ووی خود یتیمی بود بی زور وزر وفقیری بود بی مال ومنال وتنهائی بود بی ممد ومعاون
وضعیفی بود بی قدرت وشوکت پس داد خدا تعالی عزت وقدرت ومکنت ومدد ونصرت وقوت وشوکت
که بر همه بالا بر آمد کار او وبر همه بیشی گرفت اختیار او لا والله سوگند بخدائی که مسخر گردانید او را اینهمه امور شک
نمیکند درین هیچ عاقلی وبیقین معلوم میگردد که این امر الهی ست وفیض سماوی ونافذ عادات است که عاجز است
از رسیدن بدان قوت بشر وقادر نیست بران مگر خالق قومی وقدر الا له الخلق والامر تبارک الله رب العالمین
واز دلائل نبوت اوست که بود آنحضرت امی ناخوانده که اصلا خط وکتابت نمیدانست وکتاب نمیخواند وجاهل
وناخوانده مولود شد در قومی که همه امی وجاهل ناخوانده بودند الا ماشاء الله وناشی شد میان ایشان در بلدی
که نبود در وی کسیکه بداند اخبار ماضیه را وسفر نکرد بشهر دیگر که در انجا عالمی باشد وملازمت کند او را وبخواند
پیش وی وبداند اخبار توریت وانجیل واحوال امم ماضیه را وبتحقیق رفته بود معالم آن کتب ومندرس

این دولت بطلب بدست نمی آید میگویند که مانع دیدار موسی را طلب و سوال وانبساط شد کاهی ناخواسته میدهد
واگر خواهند خواسته هم ندهند غریب آنست که قومی میگویند که چون موسی علیه السلام از طلب باز ماند و بیهوش شد
دید انچه دید ترا ای جزای شتابی و بیتابی بود تحقیق آنست که ناکامی موسی علیه السلام بجهت آن بود که هنوز رسید
المحبوبین صلی الله علیه وآله وسلم ندیده و باید دولت نرسیده دیگری چه مجال که بطلبد و ببیند و علماء خود همه
متفق اند بر امکان رویت در دنیا بعد از امکان چه مانع باشد و خود مقام معراج در حقیقت از عالم آخرت است
و هر چه در عالم آخرت دیدنی و یافتنی بود دید و یافت تا دعوت خلق بحکم عین الیقین کنند چنانکه گفته اند مصرع
از دیده بسی فرق بود تا بشنیده والله اعلم

باب ششم معجزات آنحضرت

که دلائل و آیات صحت و ثبوت اصدق رسالت اویند صلی الله علیه وآله وسلم معجزه امر خارق عادت که ظاهر گردد بدست مدعی رسالت که مقرون باشد
بتحدی و معنی تحدی برابری کردن در کاری و پیش خواندن خصم را و غلبه جستن و تحقیق آنست که در معجزه تحدی
شرط نیست چندین از معجزات از حضرت رسالت ظاهر میشد که تحدی در آنجا نبود مگر آنکه گویند مراد آنست که از شان
وی تحدی باشد و بدین تقدیر قید وقوع از مدعی رسالت کافی است و سخن مشهور ست که انچه از مدعی رسالت
واقع شود آنرا معجزه گویند و انچه از غیر نبی واقع شود اگر مقرون بکمال ایمان و تقوی و معرفت و استقامت باشد
کرامت و ولایت عبارت از انست کرامت است و انچه از عوام مومنان از اهل صلاح وقوع یابد آنرا معونت نامند.
و انچه از فاسقان و کافران صادر گردد استدراج گویند مگر آنکه باعث بر توبه و اسلام گردد و سخن در معجزه در علم
کلام بسیار است اگر بهمان اکتفا کنیم و بغرضی که اینجا داریم بیائیم بهتر است و تمامی انبیا و رسل را صلوات الله
وسلامه علیهم اجمعین معجزات است و هیچ پیغمبری بی معجزه نیست و معجزات پیغمبر ما صلی الله علیه وآله وسلم اکثر
و اوفر و اقوی و ابهر و اظهر و اشهر معجزات است و تعبیر از معجزات در کلام انچه بدلائل و آیات بسیار واقع شده
و از دلائل نبوت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم اخباری است که واقع شده است در توریت و انجیل و سائر
کتب منزله از ذکر او و تعاب و خروج او از ارض عرب چنانکه تبذی از ان گذشت و انچه ظاهر شده است در ایام
مولد و مبعث از امور غریبه عجیبه که مامی آثار کفر و موهن ارکان شرک است و موید شان عرب و نمود ذکر
ایشانست چنانکه ذکر آن در محل آن بتفصیل بیاید چنانکه قصه اصحاب فیل و خمود نار فارس و سقوط شرفات ایوان
کسری و خشکی آب دریاچه ساده و رویای مبدان و سماع هواتف صارخه نبوت و صفات و نبی صلی الله علیه
وآله وسلم و انچه نقل کرده شده است در اخبار مشهوره از ظهور عجائب در وقت ولادت شریف و ایام حضانت

پروردگار خود را گفت ابن عباس نعم و گفت داد خدا تعالی خلت برای ابراهیم علیه السلام و کلام برای موسی
علیه السلام و رویت برای محمد علیه السلام و از حسن بصری منقول است که وی سوگند خورد که محمد دیده است پروردگار
خود را و از انس رضی الله عنه نیز آمده که محمد دیده است پروردگار خود را و روایت کرده است ابن خزیمه از عروه بن
الزبیر که اثبات و جزم کرده است بآن کعب احبار و زهری و معمر و جز ایشان و همین ست قول اشعری و مسلم
از حدیث ابی ذر آورده است که وی پرسید آنحضرت علیه السلام را از دیدن پروردگار پس گفت هو نورانی کیف
اراه یعنی وی نور است چگونه بینم او را و این حدیث معارض است بآنکه در حدیث دیگر واقع شده است رایت نورا
و از امام احمد نیز اثبات رویت منقول است و بوی گفته اند که قول عائشه رضی الله عنها را چه چیز دفع کنیم گفت
بقول پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم که فرمود رایت ربی و قول پیغمبر اکبر است از قول عائشه رض و حکایه کرده است
نقاش از امام احمد که گفت من میگویم بحدیث ابن عباس رض آه آه چندان گفت که منقطع شد نفس او پرسیدند مر او را
از ابو هریره رضی الله عنه که آیا دید محمد علیه السلام پروردگار خود را گفت نعم و جماعه از سلف براه توقف رفته
و گفته اند که جزم نمیکنم هیچ جانب نه باثبات و نه بنفی و قرطبی این قول را ترجیح کرده و گفته که در هیچ جانب دلیل قاطع نیست
و نهایه آنچه استدلال کرده اند بآن هر دو طائفه ظواهر متعارضه است قابل تاویل غیت مسئله از عملیات که اکتفا کرده
دران بادله ظنیه بلکه از معتقدات است و کفایت کرده نشود در وی مگر بقطعیات والله اعلم و قوی بر انند که دیدن دل
نه بچشم و مراد به دیدن بدل نه علم و نه دانستن است که آن همیشه بر وجه اتم حاصل بود بلکه مراد آنست که حقتعالی
سبحانه خلق کرد رویت را در دل وی چنانکه در چشم کذا قیل پس دانستن بدل دیگر است و دیدن بدل دیگر و
باین تطبیق میکنند در قول عائشه رضی الله عنها و ابن عباس و ظاهر در انست که اختلاف در دیدن چشم است
نه بدل و دیدن بدل باید که متفق علیه باشد والله اعلم بحقیقة الحال و الیه المرجع والمآل گفت بنده مسکین عبد الحق
بن سیف الدین خصه الله بمزید الصدق و الیقین که کلام علما نظر بدلائل و اخبار و آثار همچنان ست که مذکور شد
اما اینمقدار خلجان میکند که معراج اتم مقامات و اقصی کمالات آنحضرت بود صلی علیه وآله وسلم که هیچ یکی از انبیا
را در انجا بادی شرکت نبود و هیچ بشری و ملکی را گنجائش آنمقام نه پس عجب است که در انمقام ببرند و در خلوت
خاص در آرند و با علی مطلب و اقصی مارب که دیدار است مشرف نگردانند و آنحضرت با اینمعنی راضی باشد اگر
بکمال بندگی و ادب بسطوت کبریای حق برین دارد که سوال نتواند کرد و از ذوق کلام مست گشته انبساط نماید و طلب دیدار
نکند چنانکه موسی علیه السلام کرد اما کمال محبت و محبوبیت که وی با جناب قدس دارد کجا میگزارد که حجابی در میان ماند

جواب میگفتم و در حدیث ام هانی آمده که پرسیدند که بیت المقدس چند در دارد و فرمود آنحضرت من نشمرده بودم درهای
آنرا اکنون که مرفوع و منکشوف شد بر من شمردم و خبر دادم آورده اند که چون رجوع کرد آنحضرت و از سفر اسرا گذشت
بقافله از قریش که غله برداشته بودند و در وی دو غراره بود یکی سیاه و دیگری سفید و چون بر داشتن مقابل شتر
آورد شتر بمید و بگریخت پس گرد آورد آنرا یکی از ایشان فرمود آنحضرت پس سلام کردم بر ایشان گفتند که
این آواز محمد است که می آید پس آمد آنحضرت قبیل هیچ و خبر داد قوم را بانچه دید فرمود نشانه اش آنست که گذشتم
شتران شما که در فلانجای آمدند و گم کردند شتر را پس گرد آورد آنرا فلان مرد و پیش آمد قافله را شتر سیاه و سفید
رنگ که بر وی پلاس سیاه است و دو غراره فلان روز اینجا میرسند چون آن روز آمد و نرسیدند قوم متشرف شدند
و انتظار بردند و در گفت و گوئی باز کردند قریب نصف نهار بود که قافله رسید بران وجهی که آنحضرت صلی الله
علیه و آله وسلم وصف کرده بود و خاک در دهان دشمنان و منکران افتاد و در روایتی آمده که خبر داد آنحضرت
روز چهارشنبه خواهد آمد و آفتاب نزدیک غروب رسیده بود که هنوز نیامد پس آنحضرت دعا کرد و حبس کرده و
نگاهداشته شد آفتاب پس قدوم آوردند **وصل** اختلاف کرده اند قدیماً و حدیثاً از صحابه و تابعین و من
بعدهم در رویت آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم پروردگار را در شب معراج و عائشه رضی الله عنها و جمعی از صحابه و سلف
در جانب نفی اند بخاری از حدیث مسروق آورده که گفت مر عائشه را ای مادر من آیا دید محمد علیه السلام پروردگار خود را
پس گفت عائشه رضی الله عنها بتحقیق برخاست موی بر اندام من از سخن که تو گفتی و گفت هر که حدیث کند ترا که محمد دید پروردگار
خود را پس تحقیق دروغ گفت بعد ازان خم آورد عائشه رضی الله عنها این آیه را لا تدرکه الابصار و هو یدرک الابصار و هو اللطیف الخبیر و در روایت مسلم آمده
که گفت عائشه رضی الله عنها من حدثک ان محمدا رای ربه فقد اعظم الفریة و امام نووی و ابن خزیمه گفته اند که عائشه
رضی الله عنها نفی نکرده وقوع رویت را بحدیث مرفوع و اگر باوی می بودند ذکر میکرد آنرا و اعتماد نکرده مگر استنباط
ازین آیه و تحقیق مخالفت کردند آنرا بعضے صحابه و صحابی چون بگوید قولی را و مخالفت کند امر را غیر او و از صحابه
نیشد آن قول حجت باتفاق و آیت را تاویلات است و ادراک اخص است از رویت و لازم نمی آید از نفی آن نفی رویت
ادراک معرفت حقیقه است و این منفی ست چنانکه کسی قمر را بیند و ادراک حقیقه و کنه ماهیت آن نمیکند و بعضی گفته اند
که ادراک احاطت است و از عدم احاطت عدم رویت لازم نمی آید چنانکه از عدم احاطت بعلم عدم علم لازم
نمی آید و در حدیث صحیح آمده لا احصی ثناء علیک انت کما اثنیت علی نفسک و لازم نمی آید ازین عدم ثنا و ابن عباس
رضی الله عنهما و تابعان او اثبات کرده اند و منقولست از ابن عمر رضی الله عنه که گفته فرستاد با ابن عباس که آیا دید محمد علیه السلام

وصل در رویت آنحضرت پروردگار را در شب معراج قبل

فرمود وی سبحانه میفرستم بر ایشان رحمت و مبدل میگردانم بدیهای ایشانرا نیکیها و هر که دعا کند مرا ایشان لبیک
میگویم اورا و هر که سوال کند عطا میکنم اورا و هر که توکل کند بر من از ایشان کفایت کنم اورا در دنیا می پوشم
گناهان اورا و در آخرت شفیع میگردانم ترا در ایشان و اگر نمی بود حبیب تحت معاتبه حبیب حساب نمیگرفتم از ایشان **وصل** و چون
خواست آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم که باز برگردد باینعالم فرمود خداوندا هر قادم از سفر را تحفه میباشد تحفه امت من
ازین سفر چیست فرمود وی تبارک و تعالی من برای ایشانم مدت حیات و برای ایشانم چون بمیرند و برای ایشانم در قبور و برای
ایشانم در نشور در همه حال معین ایشانم فطوبی لکم یا امة محمد و بشری لکم و صلی الله علی محمد و علی آله و اصحابه اجمعین و چون باز
آمد آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم و صبح کرد و تحدیث کرد مردم را بدان مرتد شدند جماعه از ضعیف الایمان و دویدند بعضی از
مشرکان بسوی ابوبکر گفتند هیچ خبر داری از یار خود که چه میگوید مرا امشب به بیت المقدس بردند گفت ابوبکر آیا بتحقیق میگوید وی
این را گفتند آری میگوید گفت پس هر چه وی میگوید راست میگوید ایمان آوردم من بدان گفتند تصدیق میکنی
تو اورا که شب به بیت المقدس رفت و پیش از صبح اینجا آمد گفت نعم تصدیق میکنم اورا دورتر از ان و اگر گوید که
بر آسمان رفتم و باز آمدم تصدیق میکنم چه جای بیت المقدس پس از ان روز اورا صدیق لقب شد رضی الله عنه پس
آمد ابوبکر رضی الله عنه در حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و گفت حدیث میکنی یا رسول الله ایشانرا
بخبر بیت المقدس فرمود آری میکنم گفت یا رسول الله وصف کن آنرا بمن که من رفته ام آنجا و دیده ام آنرا پس وصف
کرد رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم پس گفت ابوبکر اشهد انک رسول الله و تطلب ابوبکر آنرا نه بجهة تطرق شک
و شبهه وی بود و وی رضی الله عنه خود بمجرد شنیدن تصدیق کرد بی آنکه وصف کرد آنرا بشنود بلکه بجهت اظهار
صدق آنحضرت بود بر قوم زیرا که ایشان وثوق داشته بخبر ابی بکر و تصدیق وی حجت میشود و با وجود آن در
مقام استعلام و استکشاف آمدند و پرسیدند از آنحضرت اوصاف و احوال بیت المقدس را پس جواب داد و بیان فرمود
همه را و در حدیث مسلم آمده که فرمود آنحضرت از بعضی چیزها حاضر نشد مرا جواب آن پس اندوهگین شدم و سخت
شد اندوه من چنانکه هرگز اینچنین اندوهگین نشده بودم پس نموده شد مرا بیت المقدس چنانکه از هر چه پرسیدند
خبر دادم و گفته اند که این دو احتمال دارد یا مسجد را برداشته نزد آنحضرت آوردند چنانکه تخت بلقیس را در طرفة العین
نزد سلیمان علیه السلام آوردند یا تمثیل کردند آنرا بر آنحضرت چنانکه متمثل ساخته شد بهشت و دوزخ در نماز
کذا قالوا و احتمال دیگر آنست که برداشته شد پرده و در همانجا که بیت المقدس ست نمودند و در روایتی آمده است
که جبرئیل علیه السلام مسجد اقصی را آورد و نزدیک خانه عقیل در نظر من بداشت در ان میدیدم و از هر چه می پرسیدند

رسید آنحضرت بکمالاتی که سبقت کردند آن اولین و آخرین را و گشت مجموع انبیا و مرسلین و مستقیم شد بر صراط مستقیم
در دنیا و آخرت و قسم خورد حق سبحانه و گفت یٰسٓ والقرآن الحکیم انک لمن المرسلین علی صراط مستقیم و ذلک فضل اللہ
یؤتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم و فرمود فاوحی الی عبدہ ما اوحی تمامۂ علوم و معارف و حقائق و بشارات
و اشارات و اخبار و آثار و کرامات و کمالات که در حیطه این ابهام داخل است و همه را شامل از کثرت و عظمت او ست
که مبهم آورد و بیان نکرد اشارت بآنکه جز علام الغیوب و رسول محبوب بدان محیط نتواند شد مگر آنچه آنحضرت بیان
کرده یا آنچه از مقابله و محاذات روح اقدس وی بر بواطن بعضے از کمل اولیا رکه بشرف اتباع وی مستعد و مشرف
اند تافته واللہ اعلم و آورده اند که چون رسید آنحضرت بعرش دست زد عرش بدامان اجلال وی نداکرد از زبان
حال و گفت یا محمد توئی که مشاهده گردانید ترا حقتعالی بجلال احدیت خود را و مطلع گردانید بر جمال صمدیت خود
و من تشنه لقمان نیخرم در نمیابم که از کدام راه درایم و بچه طریق گره از کار خود کشایم گردانید مرا اعظم خلق و هستم من
اعظم خلق در هیبت و تحیر و خوف یا محمد پیدا کرد مرا پروردگار پس لرزیدم از هیبت جلال وی پس نوشت بر فاتحه
من لا الٰه الا اللہ پس زیادت شد هیبت و ارتعاد ارتعاش من پس نوشت محمد رسول اللہ پس ساکن شد قلق
من و کم شد اضطراب من و گشت اسم تو سبب آرام دل من و باعث طمانینه سر من این بود برکت اسم تو بر من پس
چگونه کافتاد بر من نظر تو یا محمد انت المرسل رحمة للعالمین و لابد مرا نیز نصیبه باشد ازین رحمت و نصیب من
ای حبیب من آنست که گواهی دهی مرا بر اوت من از انچه نسبت کرده اند بمن اهل زور و افترا کرده اند بر من اهل عدوان
که من گنجائی دارم کسی را که مثل ندارد و احاطه میکنم بکسی که نیست مرا در اکیفیت یا محمد کسیکه حد نیست ذات او را و
عد نیست صفات او را چگونه منقطع باشد بمن و محمول باشد بر من چون رحمان اسم اوست و استوا صفت او و صفت
او متصل است بذات او چگونه متصل شود بمن یا منفصل گردد از من یا محمد سوگند بعزت وی نیستم من قریب که
بوصل و نه بعید از وی بفضل و نه حامل او و نه موسع او ایجاد کرد مرا بفضل خود و اگر خواهد محق کند مرا بعدل خود
من محمول قدرت اویم و معمول حکمت او و جواب داد آنحضرت بلسان حال خود بعرش یکسو شو از من من مشغولم از
تو و فارغم از تو مکدر مکن بر من صفات وقت مرا و مشوش مگردان خلوت مرا پس نگاه کرد آنحضرت بسوی عرش
بنظر توجه و التفات و میل نکرد بسوی وی و نه خواند بروی از مسطور ما اوحی الیه حرفی اینست ما زاغ البصر
و ما طغی و آورده اند که چون رسید آنحضرت صلی اللہ علیه وآله وسلم برتبه قاب قوسین عرض کرد احوال امت
را و گفت خداوندا عذاب کردی امم را بعضے را بحجاره و بعضے را بخسف و بعضے را بمسخ پس بامت من چه خواهی کرد

نه در حق خالق عز و جل و حق سبحانه منزه است که محجوب باشد و بپوشد او را چیزی زیرا که حجاب محیط میگردد بمقدار محسوس و محجوب خلق اند از حق تعالی بمعانی اسمار صفات و افعال و بسائر مخلوقات از انوار و ظلمات هریکی را از حجاب مقامی است معلوم و نصیبه ایست از ادراک و معرفت مقسوم و ملائکه مقربین از انها که گرد عرش عظیم اند و کروبیان که مقربان درگاه اند محجوبند بنور مهابت و عظمت و کبریا و جلال و قدس و قیومیت و صفات حجاب دانند و ملائکه محجوب اند و طبقات مختلفه اند هریکی را از ایشان مقام معلوم و درجه معین ست و مخلوقات همه محجوب اند از خالق پس قومی محجوبند بر رویت نعم از منعم و بر رویت احوال از محول و بر رویت اسباب از مسبب و قومی محجوبند بعلم از علم و بفهم از فهم و بعقل از عقل و اینهمه در معنی حجابست بنعم از منعم و بمواهب از وهاب و قومی محجوبند بشهوات مباصر و قومی بشهوات محرم و معاصی و سیئات و قومی محجوبند باموال و بنین و زینة حیوة الدنیا اللهم لا تحجبنا عنک فی الدنیا و الآخرة ذکر هذا الکلام بعض العارفین رحمة الله علیهم اجمعین و باید دانست که این ثم دنی فتدلی که مذکور شده است و معبر بقاب قوسین او ادنی گشت و مذکور است در احادیث معراج غیر ثم دنی فتدلی که مذکور است در سورهٔ والنجم که ان نسبت برویت و قرب جبرئیل است بقول مختار و سباق و سیاق آیة نیز ظاهر است در ان و بعضے برویت و قرب پروردگار تعالی و تقدس نیز حمل کرده اند چنانکه در کتب تفسیر مذکورست و از اتم کمال و غایت ادب و اجلال جناب ربوبیت و نگاهداشت حد عبودیة و نهایت سکون قلب و طمانینت باطن و علو همت و مواظبات بصر و بصیرت انکه با وجود ظهور این آیات و کرامات بهیچ یکی از انها توجه و التفات نفرموده میل و رغبت نکشود چنانچه فرمود وی سبحانه ما زاغ البصر و ما طغی چنانکه بندگان خاص در حضرت ملوک میکنند و این کمال است که جز اکمل بشر و سید رسل را صلوات الله و سلامه میسر نیست و عادت نفوس بر ان است که چون در مقام عالی اقامت کند مقام اعلی را متطلع و متشرف می باشند چنانکه کلیم علیه السلام چون بمقام مناجات و تکلیم رسید طلب کرد رویت را و این نوعی از سکر و انبساط است که در مقام قرب از رعایت ادب دوری افگند و سید ما صلی الله علیه و آله و سلم چون در مقام قرب مقیم گردانیده شد و فاکرد حق انرا و التفات نکرد بصر و بصیرت وی جز آنچیز را که اقامت کرده شد در وی و ارادت و شهوت ننمود خبر آنرا لهذا رسانیده شد بتمامهٔ مرادات مراتب و درجات که اقصی و اعلا آن رویت حق است تعالی و تقدس و اقامت فیما اقام الله اعلا مقامات اهل صحو و ارباب تمکین است و فرمود ما کذب الفواد ما رای بصر و بصیرت هر دو متواطی و متصادق شدند هرچه بصیرت دریافت بصر ادراک آن کرد و هرچه بچشم دید دل تصدیق آن نمود و همه حق و صحیح بود پس

از کجا آمده بانسی که بدان یافت بیرون آمد از وحشتی که حاصل شده بود پس از حضرت ندا آمد آذن یا خیر البریة
ادن یا احمد ادن یا محمد فرمود پس نزدیک گردانید مرا بخود پروردگار من و چنان شدم که فرموده است ثم دنی
فتدلی فکان قاب قوسین او ادنی و پرسید از من پروردگار من چیزی پس نتوانستم که جواب گویم پس نهاد دست
قدرت خود در میان دو شانه من بی تکیف و بی تحدید پس یافتم بردآنرا در سینه خود پس داد مرا علم اولین و
آخرین و تعلیم کرد انواع علم را علمی بود که عهد گرفت از من کتمان آنرا که با هیچکس نگویم و هیچکس طاقت برداشتن
آن ندارد جز من و علمی دیگر بود که مخیر گردانید در اظهار و کتمان آن و علمی بود که امر کرد مرا به تبلیغ آن بخاص و عام از
امت من پس گفت آنحضرت ای پروردگار من متوحش شدم پیش از قدوم آوردن من با تو ناگاه ندای شنیدم
بلغتی که مشابه لغت ابی بکر است که میگوید قف فان ربک یصلی پس تعجب کردم از اینکه ابی بکر اینجا از کجا آمد و پروردگار
بی نیاز است از نماز گذاردن حکم شد که من بی نیازم از نماز گذاردن برای دیگر و من میگویم سبحانی سبقت رحمتی
علی غضبی بخوان یا محمد این آیه را هو الذی یصلی علیکم و ملائکته لیخرجکم من الظلمات الی النور و کان بالمومنین رحیما
پس صلوة من رحمت است بر تو و برامت تو و اما شنوانیدن من تو را آواز یار ترا که ابی بکر است رضی الله عنه برای آنست
که انس گیری تو و بحال خود بیائی در اینمقام پر هیبت یا محمد چون خواستیم ما که کلام کنیم برادر ترا موسی پس گرفت او را
هیبتی عظیم پس پرسیدم او را و ما ملک بیمینک یا موسی پس حاصل شد او را انس بذکر عصا و بحال خود آمد همچنین
تو ای محمد خواستم که انس گیری با آواز یار خود که پیدا کرده شده تو و وی از یک طینت و وی انیس تست در دنیا و آخرت
پس پیدا کردم فرشته را بر صورت وی که ندا کند ترا بلغت وی تا زائل گردد از تو استیحاش و لاحق نشود ترا از هیبت
چیزی که باز دارد ترا از فهم انچه خواستم از تو بعد ازان پرسید و تعالی چه شد آن حاجت جبرئیل که درخواسته بود
از تو گفتم خداوندا تو دانا تری بآن گفت قبول کردم حاجت او لیکن در حق کسیکه دوست تر دارد ترا صحبت داشته
است فرمود پس گسترانیده شد برای من رفرف سبز که غالب بود نور او بر نور آفتاب پس درخشید بآن نور بصر من
و نهاده شدم من بران رفرف و برداشته شدم تا برسیدم بعرش پس دیدم امر عظیم را که نتواند زبانها وصف آن کرد
پس نزدیک شد بمن قطرهٔ از عرش و افتاد بر زبان من پس بچشیدم چیزیکه نچشیده هیچ چشنده هرگز چیزی را شیرین تر
ازان و حاصل شد مرا جز اولین و آخرین و روشن گردانید دل مرا و پوشید نور عرش بصر مرا پس دیدم همه
چیز را بدل خود و دیدم از پس خود چنانکه می بینم از پیش و رفرف بساط را گویند و در اصل بساطی را گویند که رقیق
باشد از دیبا و جز آن تنبیه باید دانست که انچه ذکر کرده شده است درین محل رفیع از حجابها در حق مخلوق است

که سوگند خورده است حق تعالی بدان ثانی قلم وحی است ثالث قلم توقیع است عن الله و رسوله رابع قلم طب
ابدان است که حفظ کرده میشود بدان صحت ابدان خامس قلم توقیع است از ملوک و نواب ایشان و باین سیاست
و اصلاح کرده میشود امور ممالک سادس قلم حساب است که ضبط کرده میشود بآن اموال مستخرج و مصروف
و مقادیر آن و این قلم ارزاق است سابع قلم حکم است که ثابت کرده میشود بآن حقوق و نافذ گردانیده میشود بو
قضایا ثامن قلم شهادت است که نگاهداشته میشود بآن حقوق تاسع قلم تعبیر است و آن کاتب وحی منام و تفسیر و
تعبیر اوست عاشر قلم تواریخ عالم و وقائع اواست حاوی عشر قلم نعت و تفاصیل آنست ثانی عشر قلم جامع ا
و آن قلم رو بر مبطلین و دفع شبهات محرفین این اقلام است که بآن انتظام مصالح عالم است و کافی است
در جلالت و فضیلت قلم کفی نوشته شده است بوی کتب الله و سوگند خورده است بوی خدا تعالی در کتاب مجید خو
انتهی پوشیده نماند که بعد از قلم الهی که اعلا و اجل است و حقیقة آنرا جز خدا و رسول کس نداند این قلم دنیا ست
که نوشته میشود بوی علوم و آنچه ذکر کرده است این قابل معلوماتست که متعلقات علوم اند و اگر آنها منحصر است در آنچه
قائل ذکر کرده فیها و الا ان مثله اند برای آن قدر بعد ازان نموده شد با آنحضرت علیه السلام بهشت و دوزخ با آن
صفات و نعوت که مذکور اند در کتاب و سنت و دید بهشت را که مظهر رحمت الهی است و دید دوزخ را که محل غضب و تعالی
و کشاده داشته شد بهشت و بسته شد دوزخ و غسل کرد در چشمهٔ سلسبیل و شسته شد آلائش کون و حدوث از ظاهر
و باطن وی و بخشیده شد ما تقدم من ذنبه و ما تاخر و در بعضی روایات آمده که ایستاده کرده شد بر درختی از درختان
بهشت که بنبود در بهشت درختی احسن و اطیب ازان پس برخورد از ثمره وی و گشت نطفه در صلب وی که چون فرود
آمد بر زمین موافقت کرد خدیجه را رضی الله عنها پس باردار شد بفاطمه رضی الله عنها و اینجا اشکال صریحست که
ولادت فاطمه پیش از نبوت هفت سال و چیزیست و اسراء بعد از نبوت است مگر آنکه التزام کنند که آنحضرت پیش
از نبوت نیز اسراء بود در منام و این حکایت منام است با آنحضرت را پیش از نبوت در بهشت در آورده باشند آیا
و اینواقعه در انجاست و لیکن ذکر این قصه در اینجا درست نباشد و الله اعلم بحقیقة الحال **وصل** و چون روزت
آیات الهی و نوبت در آمدن در مشهد قرب بحضور و با آخر رسید و از همه انقطاع پذیرفت و تنها ماند و هیچ ملکی و انسی و جنی
نماند بنور حجابهای نورانی هفتاد حجاب که هیچ حجابی بحجابی دیگر نمیماند و آمده است که سطبری هر حجاب پانصد سال راه
بود در پیش ماند و همه را بامداد و اعانت صمدانیت حق جل و علا قطع کرد حیرتی و دهشتی و جلال و عزت و کبریا
پیش آمد منادی بلغت ابی بکر صدیق ندا در داد که قف یا محمد فان ربک یصلی به تفکر در رفت که این آواز کی

وصل در رویت الهی

که از اعجب العجائب است و ازینجا عظمت و کبریای خالق تعالی باید تصور و توهم کرد که چه خواهد بود فسبحان ذی
الملک والملکوت والعظمة والکبریاء والجبروت سبحانه سبحانه سبحانه و آمده است که فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم چون صعود
کردم بآسمان هفتم ابراهیم خلیل الله علیه السلام را دیدم که تکیه به بیت المعمور کرده نشسته است و با وی قومی اند خوشروی پس
سلام کردم بر ایشان و سلام کردند ایشان بر من و امت خود را دو قسم یافتم جمعی جامهای سفید دارند مثل قراطیس و جمعی جامهای
چرکین پس در آمدند همراه من آنها که جامهٔ سفید داشتند بیت المعمور او محجوب ماندند آنها که جامهٔ چرکین داشتند پس نماز
گذاردم در بیت المعمور بآنها که جامهٔ سفید داشتند و سفیدی جامه کنایت از حسن اعمال است چنانکه در تاویل دیتا بک
فطهر گفته اند و آمده که فرمود نزد ابراهیم علیه السلام قومی دیدم سفید روی خوشرنگ مانند قراطیس و قومی دیگر
که در رنگهای ایشان تیرگی و تاریکی است پس در آمدند این قوم در نهری و غسل کردند پس خالص شد از الوان
ایشان چیزی باز در نهر دیگر در آمدند خالص شد الوان ایشان بتمام مثل آن قوم سفید روی خوشرنگ پس پرسید
آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم این سفید رویان چه کسانند و این تیره رنگان که و کیست اینمرد که نشسته
است و چیست این انهار که در آمدند دران فرمود جبرئیل علیه السلام اینمرد پدر تست ابراهیم علیه السلام و این سفید
جامه جماعه اند که آمیخته نکردند ایمان خود را بظلم و این تیره رنگان جماعه اند که خلط کردند اعمال صالحه را با اعمال
بد پس توبه کرد و رحمت کرد حق تعالی بر ایشان و این انهار اول آن نهر رحمت است و ثانی نهر نعمت و ثالث نهر
وسقاهم ربهم شرابا طهورا بعد از ان بالاتر رفت و بجای رسید که شنوده میشود آواز اقلام که کتابت میکنند
بدان ملائکه اقدار الهی را اگرچه قضا و تقدیر الهی قدیم است ولیکن کتابت آن حادث است و کتاب لوح محفوظ
که کائنات در انجا ثبت است پیش از پیدا کردن آسمان و زمین است وجف القلم بما هو کائن اشارت بآنست
ولیکن این کتابت در صحف ملائکه در رنگ فروع منفسخه از اصل است چنانکه در شب نصف شعبان و ایام لیالی
دیگر مینویسند و در وی محو و اثبات میرود یمحو الله ما یشاء و یثبت عبارت از انست چنانکه در آثار آمده است و صاحب
مواهب لدنیه از بن قیم نقل کرده که گفته است اقلام دوازده اند و متفاوتند در رتب اعلا و اجل قلم قدرتست
که نوشته است پروردگار جل جلاله بدان مقادیر خلائق را چنانکه در سنن ابی داود از عباده بن الصامت رضی الله
عنه نقل کرده که گفت شنیدم رسول خدا را صلی الله علیه و آله وسلم که میفرمود اول ما خلق الله القلم نخستین چیزی
که پیدا کرده است خدا تعالی قلم است گفت مر او را بنویس گفت قلم چه بنویسم گفت بنویس مقادیر خلائق را
تا روز قیامت پس این قلم اول اقلام است و اجل آن و بتحقیق گفته اند بسیاری از علمای تفسیر که این قلم است

باز میگردند بسوی او بار دیگر و روز دیگر هفتاد هزار دیگر می آیند و همچنین است ازان روز که پیدا کرده اند تا ا
و این دلیل است بر عظیم قدرت پروردگار تعالی و تقدس و هیچ خلق عظیمتر و بیشتر از ملائکه نیست و در روایت
است که نیست در آسمانها و زمینهای جای یک شبر مگر آنکه نهاده است فرشته جبهه خود را برای سجده و نیست
هیچ قطره از دریاها مگر آنکه موکل است بروی فرشته و آمده است که در آسمان نهری است که او را نهر الحیوة میگوی
می در آید آنرا جبرئیل علیه السلام هر روز دو فرو میرود در وی پس تر بیرون می آید و می افشاند پر و بال خود
و جدا میشود ازوی هفتاد هزار قطره و پیدا میکند پروردگار تعالی از هر قطره فرشته پس آنها اند که نماز میکنند
بیت المعمور و باز برنمی گردند بسوی وی و همچنین ست در مواهب لدنیه نقل کرده است از امام فخر الدین رازی
رحمت الله علیه در تفسیر قول و یتعالی و یخلق مالا تعلمون که عطا و مقاتل و ضحاک که ائمه تفسیر اند روایت کرده ا
از ابن عباس رضی الله عنهما که گفت در بین عرش نهری است از نور مقدار هفت آسمان و هفت زمین و هفت
دریا می در آید در وی جبرئیل هر سحر و غسل میکند در وی و زیاده میکند نور بر نور خود و جمال بر جمال خود و می افشا
و پیدا میکند حق تعالی از هر قطره که می افتد از پر وی چندین هزار فرشته تا روز قیامت و در روایت کرده شده
که آنجا ملائکه اند که تسبیح میکنند خدا تعالی را و پیدا میکند حق تعالی بهر تسبیح فرشته را گفت بنده مسکین ثبته
علی طریق الحق و الیقین که اگر در آسمانها تسبیحات ملائکه فرشتها پیدا میشوند چه عجب که بر زمین نیز از تسبیح
و تهلیلات آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم و خاصگان درگاه و صلحای امت پیدا می شده باشند و الله
علی کل شئ قدیر گفت صاحب مواهب که این در ماعدای ملائکه است که برای تعبد اند و ماعدای ملائکه موکل
بر نباتات و ارزاق و حفظ و موکل و بر تصویر بنی آدم و ملائکه که نازل میشوند در سحاب و ملائکه که مینویسند مردم را
روز جمعه و خزنه جنت و ملائکه که می آیند بتعاقب در لیل و نهار تا ضبط کنند اعمال بندگان را در شب و روز و هفتا
هزار فرشته که بر قبر شریف آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم می آیند و محفوف میگردانند آنرا و آنها که تامین میکنی
بر قوات مصلی و آنها که میگویند ربنا لک الحمد و آنهای که دعا می کنند منتظران نماز را و آنهای که لعنت میکنند نما
را که مهجوری کند جامه خواب او را و بر هریکی از آسمانها فرشتگان اند که هر طائفه را تسبیحی جداست و آمده ا
که هر ملکی از حمله عرش را رو بهاست در جسد وی که مشتبه نمیگردد بعضی بعضی و اگر ملکی ازان بگستراند بازوی
خود را بپوشد دنیا را بیک پر از بازوی خود و حمله عرش هشت فرشته اند بین عظمت که مسافت از نرمه گوش
تا گوش دیگر ایشان دویست سال و در روایتی هفصد سال است و در کتاب العظمة مرابی و شیخ را چیزها ذکر کرد

و نیت را و ظل بمنزله عمل است و طعم بمثابه نیت و رایحه بمنزله قول کذا قالوا تواند که این درخت نشانده شده باشد
در آسمان چنانکه نشانده میشوند در زمین و نیز در قدرت شامل که چنانکه درختان در زمین نشانده میشوند این در هوا
باشد چنانکه سیر کرد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در هوا و تواند که مغروس باشد در تراب جنت چنانکه درختان وی
و درختان جنت نیز احتمال دارد که مغروس نباشند والله اعلم بحقیقة الحال و از سدرة المنتهی می برایند چهار نهر
دو در باطن و دو در ظاهر اما آنکه در باطن اند در بهشت میروند و آنکه در ظاهر اند نیل و فرات اند و از حدیث ابی هریره
معلوم میشود که چهار نهر از جنة اند نیل و فرات و سیحان و جیحان پس بعضی میگویند که بودند اینها از جنت باین معنی
است که منافع و ثمرات اینها دائم و بیشمار است و بعضی میگویند بجنس از بهشت برآمده اند والله اعلم و در احوال نیل
چیزها نوشته اند از عجائب و غرائب که عقل در آن حیران ست و انهار ماء و لبن و عسل و خمر جدا اند که در بهشت جاری
اند چنانکه منطوق قرآن عظیم ست و روایت کرده است ابن ابی حاتم از حدیث انس رضی الله عنه که چون برآمد
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بر آسمان هفتم نهری دید که بر سنگریزهای یاقوت و زمرد جاری است و اوانی
آن از ذهب و فضه و یاقوت و لولو و زبرجد است و آب وی سفید تر از شیر و شیرین تر از شهد فرمود یا جبرئیل
این چیست فرمود این حوض کوثر است که داده است ترا خدا تعالی و در حدیث ابی سعید آمده که در بهشت جاری
میشود چشمه که آنرا سلسبیل میگویند منشق می گردد از وی دو نهر یکی را کوثر میگویند و دیگری را نهر رحمت و این نهری است
که چون عصاة از دوزخ سیاه و سوخته برایند چون در وی بیفتند در ساعت تر و تازه شوند و سدرة المنتهی را انوار
پوشیده مانند طبخ و پروانه از طلا و بر هر برگ فرشته ایست و وصف اینمقام بیرون از حد قیاس و عقل است و
درینجا نیز آمده برای آنحضرت ادنی از خمر و لبن و عسل پس اختیار کرد لبن را چنانکه در بیت المقدس معلوم شد و اینجا
نیز نماز گذارد با انبیا و امامت کرد ایشانرا چنانکه در بیت المقدس بعد از آن نموده شد بیت المعمور و برداشته شد
از آن پرده اینچنین است لفظ حدیث ثم رفع الی البیت المعمور و تفسیر کرده اند او را باینمعنی گویا میان وی و میان
بیت المعمور عوالم بود و قدرت نبود بر ادراک آن پس برداشته شد و بلند گردانیده شد و در آورده شد در بصر و بصیرت
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم تا دید آنرا و بیت المعمور مسجدی است بحذاء کعبه مکرمه تا آنکه اگر فرض کرده شود افتادن
او بر زمین می افتد بر کعبه و گویند که این خانه ایست که فرستاده شد برای آدم علیه السلام بعد از هبوط و برداشته شد
بعد از وی بر آسمان و قدر مرتبت وی بر آسمان مانند کعبه است و در زمین طواف میکنند او را و نماز میگذارند ملائکه
چنانکه طواف میکنند کعبه را آدمیان و می درایند بیت المعمور را هر روز هفتاد هزار فرشته و چون بیرون می آیند

وصل در وقوف آنحضرت بسوی سدرة المنتهی

در وی بقیه از قوت و در فتح الباری گفته که موسی علیه السلام اشارت کرد بانعام کردن رب العزت جل جلاله
کثر افضاله استمرار قوت را ناس کهول است و تا دخول در سن شیخوخت و عدم دخول ضعف هرم در بدن شریف
وی و عدم تطرق ضعف در قوت وی صلی الله علیه وآله وسلم تا آنگه اطلاق کردند بروی مردم در وقت قدوم
آوردن آنحضرت بمدینه اسم شاب و بر ابی بکر رضی الله علیه عنه اسم شیخ با آنکه آنحضرت اسن بود از ابی بکر گفت
بنده مسکین و از بهجت بود عدم طریان شیب بر آنحضرت مگر موی چند در راس و لحیه شریف وی تا در نظر مردم
پیر و ضعیف ننماید چنانکه بیان این سخن در باب حلیه شریف گذشت و بتحقیق ظاهر شد اثر اعتنا و شفقت موسی
علیه السلام بر امت مرحومه در تخفیف صلوة که از پنجاه به پنج آمده و گفته اند که اینهمه اعتنا و رحمت از موسی بر امت
مرحومه بجهت آن بود که وی علیه السلام خوانده بود در توریت صفات این امت را و آرزو کرده که ایشان از امت
وی سازند و مود وی تعالی اینها امت احمد خواهند بود و این آرزو را قطع کن پس گفت را از امت احمد کن
وصل بعد ازان برداشته شد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بسوی سدرة المنتهی که بوی منتهی میشود
اعمال خلق و علوم انسان و از انجا نزول میکند امر و گرفته میشود احکام و نزد وی وقوف میکنند ملائکه و هیچکس
را مجال تجاوز از ان مقام و عروج ازان نیست و بوی منتهی میگردد انچه صعود میکند از عالم سفلی و نزول میکنند
از عالم علوی از امر عالی اعلی و تجاوز نکرد ازان هیچ یکی مگر حضرت سید المرسلین صلی الله علیه وآله وسلم و باز
ماند و جدا شد از حضرت وی جبرئیل و گفت بوی آنحضرت با جبرئیل انچه جای باز ماندن و جدا شدن است
این جای نیست که دوست دوست را تنها گذارد جبرئیل گفت اگر مقدار سر انگشت نزدیک شوم سوخته شوم
بگفتا فراتر مجالم نماند + بماندم که نیروی بالم نماند + اگر یکسر سر موی برتر پرم + فروغ تجلی بسوزد پرم + در بعضی
روایات آمده که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بجبرئیل علیه السلام که اگر حاجتی داشته باشی بمن بگو تا
بحضرت عرض کنم جبرئیل گفت حاجت من آنست که بخواهد از درگاه که فراخ کند روز قیامت بازوی خود را بر
صراط تا بگذرند بران امت تو و ازین روایت معلوم شد که سدرة المنتهی در آسمان ششم است و در روایت دیگر
آمده که در آسمان هفتم است و تطبیق میکنند میان روایتین بانکه بیخ وی در آسمان ششم باشد و شاخهای در
آسمان هفتم است و تطبیق میکنند میان روایتین بانکه بیخ وی در آسمان ششم باشد و شاخهای وی در آسمان
هفتم و وجه تسمیه بسدره که بمعنی درخت کنار است مفوض و موقوف بر علم شارع است و میگویند که درین
درخت سه صنف منفعت است ظل مدید و طعم لذیذ و رائحه لطیف و بمنزله ایمان است که جمع میکند قول و عمل

بکشادند و حضرت خاتم النبیین صلی اللہ علیہ وآلہ وصحبہ اجمعین نیز زبان بکشاد و گفت شما ثنا خواندید پروردگار
جل وعلا را من نیز ثنا خوانی کنم و فرمود الحمد للہ الذی ارسلنی رحمۃ للعالمین وبشیرا ونذیرا للناس اجمعین وانزل
علی الفرقان فیہ تبیان کل شیء وجعل امتی وسطا وجعل امتی ہم الاولون وہم الاخرون وشرح فی صدری
ووضع عنی وزری ورفع لی ذکری وجعلنی فاتحا وخاتما پس گفت ابراہیم علیہ السلام بہذا افضلکم محمد بعد ازان
معراجی آورد ند از جنۃ الفردوس و از یمین و شمال وی ملائکہ و برآمدران و برسید باسمان و دید در آسمان ہا بعضے
انبیا را کہ مامور شدند بملاقات آنحضرت و متمثل ساختہ شدند در آسمانہا بعد از تمثیل در بیت المقدس و سلام کرد
بر ایشان بروجہی کہ در احادیث مذکور شدہ است واز عجائب حالات وغرائب حکایات کہ درین باب روایت کردہ اند
آنست کہ چون آنحضرت باسمان ششم رسید و موسی را دریافت از انجا برفت موسی بگریست وگفت غلامی را بعد
از من فرستادند و برگزیدند کہ در می آیند از امت وی بہشت را بیشتر از انچہ می در آیند از امت من و گفتہ اند کہ این
بکار موسی علیہ السلام معاذ اللہ نہ بروجہ حسد بود زیرا کہ حسد در انعالم متروع است از آحاد مومنین چہ جای
کسی کہ برگزیدہ است او را خدا تعالی بکلام خود و رسالت خود و گردانیدہ است از اولوالعزم بلکہ این تاسف و تحسر است
بر انچہ فوت شد او را از چیزی کہ مترتب میگردد بروی رفع درجہ بسبب انچہ واقع شدہ از امت او از کثرت مخالفت کہ
مقتضی است بر تنقیص اجور ایشان را کہ مستلزم تنقیص اجر اوست زیرا کہ ہر نبی را است مثل آن کہ اتباع کردہ
است او را و بود کسیکہ اتباع کرد او را علیہ السلام کمتر در عدد از کسیکہ اتباع کرد پیغمبر ما را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
کذا قال الشیخ ابن حجر فی فتح الباری وابن ابی حمزہ کہ از عرفای مالکیہ است گفتہ حق تعالی نہادہ است در دل
انبیا رحمت و رافت امت خود را و مرکب و مجبول ساختہ است ایشان را بران تحقیق گریست پیغمبر ما صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم بر بعضے امورات پس گفتہ شد مر او را چہ چیز در گریہ آورد ترا یا رسول اللہ فرمود این رحمت است
و رحمت نمیکند خدا تعالی از بندگان خود مگر رحمت کنندگان را و تحقیق گرفتہ اند انبیا علیہم السلام از رحمت خدا
نصیبے وافر پس ہست رحمت در دلہای ایشان نیز بندگان خدا بیشتر و او فرتر از دیگران پس از بخت گریست
موسی علیہ السلام از جہت رحمت و شفقت مر امتش را زیرا کہ این وقت افضال وجود و کرم و وقت قدوم
حبیب کریم است تا خالص شود خلع قرب و فضل عمیم پس امید داشت در نیوقت قبول و افضال کہ رحمت
کند خدا تعالی امت او را ببرکت این وقت و ساعت و ذکر موسی آنحضرت را بلفظ غلام کہ بمعنی کودک است
نہ بصیغہای دیگر بسبب صغر سن آنحضرت است نسبت بوی و عرب نام میکند مر مستجمع السن را غلام مادام کہ

بعد از ان در نظر آمد که شیخ کبیر عماد الدین بن کثیر که از اعاظم علمای حدیث و تفسیر است که نماز گذاردن آنحضرت
بانبیا پیش از عروج او بعد از ان در هر دو حال است و گفته که در حدیث چیزی هست که دلالت دارد بر آن
و هیچ مانعی نیست از ان والحمد لله اما عجب از شیخ بن کثیر رحمة الله علیه که گفته که بعضی مردم گفته اند که آنحضرت
صلی الله علیه و آله و سلم اقامت کرد در آسمان و آنچه متظاهر و متواتر داند بران روایات آنست که در بیت المقدس
کرد و ظاهر آنست که بعد از رجوع کرد اینجا چرا نمیگوید شیخ که در هر دو جا بود و در هر دو حال بود یا قطع نظر از کثرت
و ظهور روایت و درایت والله اعلم و چون بیرون آمد آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم از مسجد آورد جبرئیل
آوندی از خمر و آوندی از لبن و مخیر گردانید که هر کدام را که بخوری اختیار داری پس اختیار کرد وی صلی الله علیه و آله
و سلم لبن را و گفت جبرئیل اختیار کردی فطرت را و مراد بفطرت اینجا دین اسلام و استقامت بر آنست یعنی
اختیار کردی علامت اسلام و استقامت را و لبن علامت آنست زیرا که سهل و طیب و طاهر و شایعست
مر شاربان را و شیر را در انعالم مثال دین و علم داشته اند و هر که در خواب بیند که میخورد تعبیر او آن باشد که بهره از
علم و دین یابد الحمد لله که کاتب حروف در بعضی منامات کوزه بود پاک پر از شیر شیرین سرد دیده است و همه را
فرو برده بخلاف خمر که ام الخبائث و جالب انواع شر است در حال و مآل و بعضی گفته اند که مراد بفطرت خلقت
است و لبن بناء خلقت بر دست و نبات لحم و نشر عظم از دست و نخستین چیزی که می در آید جوف مولود را می شگافد
امعای او را آنست و نیز مالوف و محبوب آنحضرت بود و خمر اگرچه دران وقت مباح بود زیرا که قصه اسرا در مکه بود
و تحریم خمر در مدینه اما عاقبت امر وی حرمت بود یا اجتناب کرد از وی بجهت تورع و تعریض بآنکه وی حرام خواهد شد
در آخر و نیز موافق صواب بود در علم الهی و گفت جبرئیل اصبت الفطرة و در روایتی اصبت فاصاب الله بک و اگر
گوئیم که آن از خمر خبث بود با وجود آن اجتناب کرد از جهت مشابهت و مضاهات و در روایتی آمده است که گفت
جبرئیل اگر اختیار میکردی تو خمر را گمراه میشدند امت تو و می افتادند در شرب خمر و امت تو در شرب همین خمر
دنیا می افتادند که مادهٔ فساد و مادهٔ خباثت است و در حدیث ابن عباس رضی الله عنهما دو قدح آمده یکی از لبن
دیگری از عسل و در روایتی سه اوانی آمده از آب و لبن و خمر ذکر عسل نیست و بر هر تقدیر مختار مختار لبن افتاد و
اتیان این اوانی نزد وصول بسدرة المنتهی نیز آمده صرح به الحافظ عماد بن کثیر آمده است که انبیا علیهم السلام ثنا
گفتند پروردگار را و از میان ایشان ابراهیم و موسی و داود و سلیمان و عیسی صلوات الله و سلامه علیهم اجمعین ثنا گستری
و خطبه خوانی بلیغ و بفضائل و کرامات و معجزات که مخصوص گردانیده است پروردگار تعالی و تقدس ایشان را زبان

نخست در رکاب باشد بعد ازان در اثنای طریق محبت و عنایت آن حضرت علیه السلام اقتضای آن کرده باشد
که او را برداشته ردیف خود ساخت یا نخست ردیف باشد پس ازان وی رعایت طریقه ادب و تکریم بآنحضرت کرده
فرود آمده باشد و الله اعلم پس رسید بر زمین نخلستان پس گفت جبرئیل آنحضرت را فرود آ و نماز بگذار که این زمین یثرب
است پس ازان بمدینه رسید و بزمینی که گذشت که مولد عیسی علیه السلام بود درین دو جا نیز جبرئیل گفت فرود آی فرمود این
چیست یا جبرئیل جبرئیل گفت سیر کن یا محمد و برو پس ازان شنیدند کسی را که از راه یک سوی است و میخواند آنحضرت
را فرمود این کیست گفت سیر کن یا محمد و برو پس ازان گذشت بجماعه که سلام کردند بر آنحضرت و گفتند السلام
علیک یا اول السلام علیک یا آخر السلام علیک یا حاشر پس گفت جبرئیل جواب سلام ایشان گوی یا محمد
پس جواب سلام ایشان گفت الحمد لله پس گفت جبرئیل آن عجوز که دیدی دنیاست و باقی نمانده است از دنیا
مگر همان مقدار که باقیمانده است از عمر آن عجوز و آنکه آواز داد و خواند ترا ابلیس بود اگر جواب میدادی تو ایشانرا اختیار
میکردند امت تو دنیا را بر آخرت و گمراه میکرد ابلیس ایشانرا و آنجماعه که سلام کردند بر تو ابراهیم و موسی و عیسی بودند
علیهم السلام و در روایات آمده است که گذشت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بموسی علیه السلام که نماز میگذارد
در قبر خود پس فرمود اشهد انک رسول الله و چون انبیا زنده اند نزد خدا تعبد میکنند چنانکه ذکر میکنند اهل بهشت
در بهشت بی آنکه مکلف باشند بآن بعد ازان گذشت آنحضرت در راه بر اقوام و طوائف انام از نیکان و بدان که
در عالم برزخ و مثال بآثار و ثمرات افعال و احوال خود مشغول و گرفتار اند و ذکر آن طول دارد بعد ازان رسید
ببیت المقدس و بست براق را بحلقهٔ باب مسجد که الآن او را باب محمد میگویند پس درآمد در مسجد و گذارد دو رکعت
و ظاهر این دو رکعت تحیة المسجد بود و حاضر شدند ملائکه و متمثل گردانیده شدند ارواح انبیا از آدم تا عیسی و ثنا
گفت مر خدا را و صلوة فرستادند بر محمد صلی الله علیه وآله وسلم و اعتراف کردند همه بفضل محمد پس اذان گفته شد و
تکبیر برآورده شد برای نماز و تقدیم کردند محمد را صلی الله علیه وآله وسلم و علیهم پس آنحضرت امامت کرد و همه انبیا و ملائکه
اقتدا کردند بوی و اختلاف کرده اند علمای که این نماز نفل بود یا فرض و اگر فرض بود نماز عشا بود یا صبح و ظاهر
از سیاق حدیث چنانکه رانده شده آنست که درآمدن در بیت المقدس پیش از عروج بآسمان باشد پس نماز عشا بود
و بر قول کسیکه گوید که این قضیه بعد از نزول است نماز صبح باشد و بعضے این را ترجیح کرده اند که آنحضرت را باجتماع
کمالات و برکات فرود آورده اظهار فضل و شرف بر انبیا نمودند و بخاطر این مسکین گذشته بود که چرا در هر دو حال نباشد
هم پیش از عروج و هم بعد ازان ولیکن از نوشتن این خیال بی ذکر علمای حدیث و روایات ایشان ملاحظه داشت

کام را در منتهای نظر و در حدیث آمده است سوار کرده شدم و بالا بردم را جبرئیل بآسمان و ظاهر این حدیث آنست که
آسمان سوار بود بر براق و سیر فت در هوا چنانکه بر زمین روند و این نیز خارج عادت است که بشر بر هوا نمیرود مگر
که سوار باشد بر مرکبی پایه و همه در دست قدرت الٰهی ست و مقید این نیست قدرت او بجریان عادت و در بعضی روایات
آمده که مرا بر او دو بازو بود که بدان پرید و بعضی گویند سواری بر براق تا مسجد اقصی بود بعد ازان معراجی نهادند که بدان
بالا برآمد و آن نیز در روایت آمده است و تطبیق میان روایتین آنست که بعضی از رواة ذکر نکرد چیزی را که ذکر کرده
راوی دیگر اول ذکر کرد سواری براق را تا مسجد اقصی و تصریح نگفت که همین سواری بر آسمان رفت و راوی دیگر
ذکر کرد عروج بر آسمان شاید که بی سواری بوده باشد و الله اعلم و حکمت در فرستادن براق تعظیم و تکریم حضرت
محبوب رب العالمین بود چنانکه محبان محبوبان را اسپ فرستند و اخص خواص که محرم و انیس مجلس خاص است بطلبند
بفرستد و در شب که زمان خلوت خاص است پنهان از چشم اغیار بطلبند و بعد المثل العلی و تعالی و تقدس
حکمت در بودن براق بپست تر از بغل بلند تر از حمار نه بر شکل فرس از برای اشارت است بانکه طلبیدن در سلک
دامن بود نه در حرب و خوف و از برای اظهار معجزه بوقوع اسراع شدید بدابه که موصوف نیست بدان در عرف عا
و حضرت شیخ میفرمودند که نام او براق است نه فرس و بغل و اشتقاق براق از برق است بمعنی لمعان از جهت
سرعت سیر وی و قاضی عیاض گفته او را براق ازان گفته که دو رنگ بوده شاة برقا میگویند که میان صوف
ابیض وی طاقات سیاه میباشد و صاحب مواهب گفته که احتمال دارد که مشتق نباشد و در بعضی روایات آمد
که چون آنحضرت پای در رکاب نهاد براق سرکشی کرد پس جبرئیل علیه السلام به براق گفت چه شده است ترا
سرکشی میکنی سوار نشده است ترا هیچ پیغامبر گرامی تر از محمد علیه السلام پس عرق کرد براق و بشست بر زمین و رام شد پس
بنشست آنحضرت بر پشت وی و این سخن دلالت دارد بر انکه آن براق آماده بود برای سواری انبیا علیهم السلام
و بعضی گفته اند که هر نبی را براقی بود باندازهٔ قدر و مرتبه وی چنانکه در روایات آمده است که ابراهیم علیه السلام می آمد
بر براق سوار از بیت المقدس بمکه از برای زیارت اسمعیل علیه السلام و گویا اشارت جبرئیل بجنس براق است و الله اعلم
و وجه استصعاب براق یا از جهت آن بود که هرگز سوار نشده بود بر قولی که سوار نشده بروی هیچکس یا از جهت بعد
عهد بر قول دیگر و بعضی گفته اند که این استصعاب براق برای ناز و طرب و افتخار بود نه بطریق استبعاد و سرکشی
چنانکه در رجفه جبل فرمود اثبت یا ثبیر فانما علیک نبی او صدیق او شهیدان و گویند که رکاب براق در دست جبرئیل
بود و زمام در دست میکائیل علیه السلام و در بعضی روایات آمده که جبرئیل علیه السلام ردیف آنحضرت بود و شاید

وگویند کہ شق صدر قلب علت موت است و با حیات جمع نمی شود و ارباب عقل تاویل کنند و گویند کہ مراد تطہیر و تنظیف باطن آنحضرت از لوث حدوث و امکان و اہل ایمان تصدیق کنند بی تاویل و حرف از ظاہر و گویند کہ این ہمہ اسباب عادی است و محال نیست بر خدا ہیچ چیز و اما آوردن طشت ذہب و شستن دران نوع تکریمی است بحسب عرف و عادت و اشارت است بانکہ حضرت وی مکرم و معظم است در جمیع عالم و اما انکہ استعمال ذہب حرام است در شریعت وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جوابش آن گفتہ اند کہ در تحریم ذہب از جہت استعمال بدانست درین دار و اما در آخرت مر مومنان را خالصا باشد باشارت قول و یتعالی قل ہی للذین امنوا فی الحیاۃ الدنیا خالصۃ یوم القیامۃ و قول وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہو لہم فی الدنیا و لنا فی الاخرۃ و قصۂ اسرا در حقیقت از عالم آخرت است و نیز استعمال و استمتاع بآن حاصل نشد از آنحضرت بلکہ از ملائکہ شد کہ غیر مکلف اند بدان بلکہ احتمال دارد کہ این واقعہ پیش از حکم تحریم باشد و واقعہ ہم ہمین است زیرا کہ تحریم آن در مدینہ است بعد از قصۂ اسرا و بعضے از ارباب معانی مناسبات استنباط کردہ اند در ذہب و قلب شریف نبوی کہ ذہب از ادانی جنۃ است و از اثقل جواہر معدنیہ و نمیخورد آنرا خاک و برنمی بندد او را زنگ چنانکہ قلب شریف ثقیل ترین و رزین از ہر قلب است و دروے ثقل وحی و نمی خورد آنرا خاک سفلیات و نمی نشیند بروی زنگ کدورات کونیہ و لفظ ذہب مشعر است بذہاب الی اللہ و تطہیر از ذہاب رجس و متضمن است معنی وضارت و بقا و صفا و نذانت را و مراد پر کردن طشت بحکمت و ایمان پر کردن بچیزی است از جواہر نورانیہ کہ محصل کمال ایمان و حکمت است و احتمال دارد از قبیل تجسد معانی باشد چنانکہ می آید سورۂ بقر روز قیامت در صورت ظلہ و موت در صورت کبش و متمثل ساختہ میشود اعمال بصور حسنہ و نہادہ میشود در موازین و بعضی از عرفا گفتہ اند کہ درین دلیلست کہ ایمان و حکمت جواہر محسوسہ اند نہ معانی معقولہ و از قبیل اعراض چنانکہ مذہب متکلمین است و شارع اعلم و اعرف است بحقائق اشیا و نظر اہل عقل بر ظاہر است کہ چون دیدند کہ اینہا صادر از جواہر اند حکم کردند بجوہریت آن و مشاہدہ کردن آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اینوا قعہ را موجب زیادت و تکمیل یقین و ایمان و عدم خوف از عادات مہلکہ بود آنحضرت اشجع و اثبت و اعلی اقوی و حالا و مقاما و اما حکمت در غسل قلب مقدم بآب زمزم آن گفتہ اند کہ آب زمزم تقویت میکند قلب را پس غسل کردند قلب شریف را تا قوی شود بر مشاہدۂ عالم ملکوت و بعضے علما استدلال کردہ اند بر انکہ آب زمزم افضل است از آب کوثر زیرا کہ شستہ نشود قلب مگر با فضل میاہ و قول بانکہ آب زمزم قریب بود و حاضر بود و آب کوثر دور بغایت ضعیف است زیرا کہ اینجا قرب و غیبت معقول نیست اینجا یکسان است واللہ اعلم بعد ازان آورد جبرئیل علیہ السلام دابۂ سفید را کہ نام او براق است پست تر از بغل و بلند تر از حمار کہ می نہاد

بر قیاس آنکه در قصه موسی علیه السلام و فرعون و عصا و نعلین و وادی مقدس تاویلات کنند این فرقه اگر صور را
اثبات کنند و باوجود آن آنرا اشارت بمعانی دانند چیزی است و مرتبه ایست در علم و معرفت بر قیاس آنکه جمع
کنند میان حشر جسمانی و روحانی امام غزالی رحمه الله نیز در بند اینخیال است و اگر صرف معانی را اعتقاد کنند
و بصور قائل نشوند آن خود کفر و الحاد است و مذاهب باطنیه است و برذائقه ایمان این مسکین آن طریقه اولی نیز
موهوم و مشیر باستبعاد و استنکار است گویا وجود صور را چون از دار امکان عادی دور پنداشتند راجع بتاویل
گشتند ایمان شنیدن او است و گرویدن چنانچه در همین قصه ابوبکر رضی الله عنه کرد و ازان روز او را صدیق نام شد
و چندان از ضعفای مسلمانان از دائره ایمان بدر افتادند و اگر با وجود تصدیق و ایمان بقوت کشف و معرفت آنمقام را
می شناسند و درمی یابند و علم الیقین بعین الیقین رسیده است و لیکن تکلم کردن و زبان تاویل و اثبات امکان آن
بدلائل کلامیه کشادن و گرفتار عقل و حیلهای وی گشتن از مقام ایمان و عبودیت بعید است و ما ایمانیان را دلیلی
داریم قول خدا و رسول خدا ایست هرچه از ایشان شنیدیم گرویدیم و بی شبهه در دل نشست آنفرقه این را تقلید گویند و این را
درنمی یابند که این تقلید کیست این تقلید کسی ست که ثابت شده است تحقیق او بمعجزات باهره و تقلید محقق عین تحقیق
است و بحقیقت این تقلید نیست این اتباع صراط مستقیم است مقلد شما ئید که تقلید عقل میکنید و بگفته وی میگرویید
که ثابت نشده است تحقیق وی و همه شکوک و شبهات در راه اوست فلاسفه خود در اصل منکر انبیا اند ما را با ایشان چه کار است
و پیغمبر ایشان عقل ایشانست و این متکلمان خانه خراب اچه شد که با وجود راه راست گم کردند و در راه گفتگو و شبهه و جدل
افتادند اگرچه نیت ایشان مخالفت فلاسفه و رد بر ایشان بود اما در سلوک راه عقل و اتباع وی موافق گشتند با ایشان
و گمراه گشتند و دیگران را نیز گمراه ساختند فضلوا و اضلوا و الله الهادی **وصل** بدانکه حدیث معراج را جمعی کثیر از صحابه
رضی الله عنهم اجمعین روایت کرده اند بمرتبه تواتر معنوی اگرچه در بعضی خصوصیات روایات مختلف آمده و مشهور ازان
حدیث طویل است که بخاری و مسلم در صحیح خود از قتاده از انس بن مالک بن صعصعه آورده و در حدیث ذکر شق قلب نبوی
و شستن آن بآب زمزم در طشت ذهب و پر کردن بحکمت و ایمان و نهادن آن در سینه شریف و التیام نمودن آنست
و شق صدر شریف چهار بار شده نخست در عهد طفولیت که نزد حلیمه سعدیه بود دوم در ده سالگی که قریب بوقت بلوغ
رسیده بود سوم نزد بعثت چهارم در نیوقت که وقت اسرا بود تا بکمال طهارت و صفا مستعد و منتهی و در یافت عالم
ملکوت شد بر قیاس وضو و تطهر که پیش از نماز کنند که نمونه معراج است و اتفاق نیفتاد موسی را علیه السلام این
نهی و استعداد ازان جهت مشرف نگشت برویت حق و این نیز نگی ازان موضع است که طبیعان آنرا انکار کنند و

وصل

استیقاظ ازنوم می باشد که پیش از وصول ملک بود پس آنحضرت در نوم بود که ملک آمد بیدار کرد و بر براق سوار کرد
و ببرد و اگر مراد باستیقاظ بعد از تمام قصه باشد چنانکه واقع شده است تم استیقظت وانا فی المسجد الحرام تواند
که استیقظت بمعنی اصبحت باشد یا استیقاظ از نوم ذکر کرد بعد از وصول به بیت واقع شده باشد و سری در تمام شب
نبود بلکه در بعض شب بود بعضی از محققین گفته اند که مراد باستیقاظ افاقت و هشیاری و بحال خود آمدنست از آنحالت
که سخت در گرفته بود آنحضرت را صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم از مطالعه عجایب و غرائب ملکوت سموات وارض و مشاهده
ملاء اعلی و آنچه دید از آیات کبری الٰہی و اسرار نامتناهی و پوشیده بود باطن او را مشابه بحالت نوم و میگویند که شهود
ملکوت اگرچه در بیداری باشد بی نوعی از غیبت از عالم محسوسات که تعبیر میکنند ازین بین النوم والیقظه نمی باشد
و در حقیقت آن در بیداری است ولیکن بسبب عروض غیبت و مزج تعبیر آن گاهی بنوم میکنند و در روایتی واما بین
النائم والیقظان نیز آمده است و بعضے گفته اند مراد بنوم هیئة نائم واضطجاع است و در روایتی هم آمده است بینا انا
نائم فی الحجر و بما قال مضطجع با آنکه انس رض اینحال را مشاهده نکرده است و از آنحضرت نشنیده چه قصهٔ معراج پیش از
هجرت است و در آمدن انس در خدمت بعد از هجرت و دران وقت هم صبی بود هفت هشت ساله کذا قالوا
و همچنین حدیث عائشه رض که گفت ما فقد جسد محمد که متمسک آن طائفه است که میگویند اسرا در نوم بود از رویی معاینه
و مشاهده نیست زیرا که عائشه رضی اللہ عنہا در آن زمان نزد آنحضرت نبود و در سن ضبط و حفظ هم نبود بلکه شاید
که متولد نشده باشد بر قول که اسرا در اول اسلام بود بعد از بعثت بسالی یا کمتر سال اگر باشد اصح آنست که بعد از پنج
سال بود واللہ اعلم و مقصود آنست که حدیث عائشه رض راجح نباشد بر حدیث دیگران که بطریق مشاهده تحدیث
کرده اند و در حدیث عائشه رض واقع شده است ما فقد جسد محمد و این خطا است بی شبهه و آنچه آمده است که ما کذب الفواد
ما رأی دلالت بر منام ندارد زیرا که مراد آنست که در وهم نینداخت دل چشم را غیر حقیقت را بلکه تصدیق کرد بر رویت
او را و انکار نکرد دل چیزی را که دید چشم بدلیل ما زاغ البصر و ما طغی و اما تمسک و تشبث باباطیل و مزخرفات فلسفه
و طبیعت که امر ثقیل بجانب علو چون رود و خرق والتیام در افلاک جائز نیست در طریقه اسلام باطل و عاطل
است و جماعه دیگر اند از اهل اشارات و تاویلات که صور را بر معانی حمل کنند و معراج را روحانی مراد دارند بر قیاس
آنکه حشر را روحانی گویند نه بآن معنی که معراج روح را بود در منام بلکه بآن معنی که معراج اشارت باحوال و مقامات
ترقی است و معارج بحال چنانکه مراد بجبرئیل روح محمدی است و ببراق نفس شریف وی که مرکب روحست که بخاصیت
خود سرکشی است و رام نمیگردد مگر بقوت روحانیت و مراد بآسمان مقام قرب و بسدرة المنتهی نهایت مقامات

حضور و مراقبه تا شاغل نگردد چیزی از محسوسات و قاضی ابوبکر بن العربی گفته که وقوع آن در نوم برای توطیه و تیسیر بود چنانکه در بدایت نبوت رویای صادقه میدید تا سهل و آسان شود بروی برداشت ثقل وحی که امری عظیم است و ضعیف و عاجز است از وی قوای بشریه همچنین معراج نخست در منام واقع شده تا قوت و استعداد وصول آن در یقظه حاصل گردد بلکه بعضے ازین قائلان باین قول گفته اند که وقوع آن در منام پیش از بعثت بود و الله اعلم و بعضے از عارفین گفته اند که آنحضرت را اسرا آت و معاریج بسیار بود و بعضے سی و چهار گفته و یکی ازان بجسم بود و در یقظه و باقی بروح در منام و الله اعلم و قومی گویند که اسرا از مسجد حرام تا مسجد اقصی بجسد در یقظه بود و معراج از انجا تا سموات بروح مناماً و احتجاج می آرند بکریمه مذکوره که در وی مسجد اقصی را از غایت اسرا گردانیده و اگر اسرا بجسد زیارت بر مسجد اقصی بودی ذکر سیر در آنرا که ابلغ بود و در تعجب و تعظیم قدرت الهی جل جلاله و تمدح به تشریف حضرت رسالت پناهی صلی الله علیه و آله وسلم و جوابش آنست که تخصیص ذکر مسجد اقصی در آیه کریمه بجهت وقوع خلاف و نزاع و انکار قریش ست دران و پرسیدن ایشان آیات و علامات آنرا از آنحضرت و استخبار و امتحان نمودن از صفات آن چنانکه مذکور گردد و بس است و در احادیث و اخبار صحیحه مشهوره دران بلکه آیات قرآنی نیز چنانکه در سورهٔ والنجم واقع شده و اگرچه انچه در سورهٔ والنجم واقع شده است بعضی برویت جبرئیل و قرب او حمل کرده اما تحقیق آنست که محمول است بر قصهٔ معراج گفت بندهٔ مسکین ثبته الله فی مقام الصدق و الیقین که اشارت قول حق سبحانه لنریه من آیاتنا بمعراج است یعنی مسجد اقصی برد تا ازانجا بسموات برده آیات را بنماید چه ارادت آیات و ظهور غایت کرامات و معجزات در سموات بود و مقتصر نبود بر انچه واقع شده در مسجد اقصی و بردن مسجد اقصی مبدا را آنست و از نجهت ذکر کرد مسجد اقصی را و در واقع اگر در منام می بود استبعاد نمیکردند آنرا کفار و در فتنه نمی افتادند ضعفای مومنین و نیز وقوع وقائع و قضایا خارج از حصر و احصا غیر متعارف است در نوم و نیز اسرا در نوم اطلاق نمیکنند و چون اسرا در یقظه شد معراج که بعد ازان واقع شد در یقظه باشد و دلیل نیست بر منام بعد ازوی و موجب شبهه قائلین را بوقوع آن در منام چند چیزست یکی قول حق سبحانه و ما جعلنا الرویا التی اریناک الا فتنة للناس که بعضے مفسرین انرا حمل بر قضیهٔ معراج کرده اند و رویا نام رویت در منام است و جوابش آنست که این رویا محمول بر رویای قضیه حدیبیه یا رویای واقع بدر است و گفته اند که رویا بمعنی رویت بصری نیز آمده و استشهاد می آرند بران بقول متنبی که گفته است و رویاک اعلا فی العیون من الغمض و بعضی گفته اند که تسمیه رویا بجهت وقوع آن در لیل است و آنکه در حدیث آمده است که فرمود فاستیقظت در نجا نیز دلیل بر بودن اسرا و معراج در منام نیست زیرا که احتمال دارد که مراد

پس گویا قاری ملاحظه کرد که قبول قرارت او متضمن است بر معلم او و امثل اجر و همچنین تا آنکه میباشد معلم اول که شارع است مثل جمیع آن اجور چنانکه تقریر کرده شد و ازین قبیل است آنچه مشروعست نزد رویت کعبه مطهره که میگویند اللهم زد هذا البیت تشریفا و تعظیما ذکر کرده است همه در مواهب لدنیه و ازینجا معلوم شد که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم اشارت کرده است بقول خود من سن سنة حسنة فله مثل اجر من عمل بها بعد از ترغیب و تحریص امت بر تسنن سنت حسنه لفعل و کمال خود در اثبات اجور غیر متناهی مر او را صلی الله علیه وآله وسلم و از خصائص این امت است که ایشان میدر آیند بهشت را پیش از سائر امم روایت کرده است طبرانی در اوسط از حدیث عمر بن الخطاب رفوعاً که آنحضرت فرمود صلی الله علیه وآله وسلم حرام کرده شده است بهشت بر انبیا تا در ایم من و حرام کرده شده است بر امم تا در آید امت من و از انجمله آنست که در می آید بهشت را از ایشان هفتاد هزار کس بحساب و اه الشیخان و ترد بیهقی و طبرانی است که فرمود آنحضرت وعده کرد مرا پروردگار تعالی من که در آرد در بهشت از امت من هفتاد هزار کس را بحساب من سوال کردم از پروردگار تعالی مزید الپس داد مرا با هر یکی از هفتاد هزار هفتاد هزار و با انجمله داده است پروردگار تعالی و تقدس این امت را آنچه نداده است امم دیگر را چنانکه داده است پیغمبر ایشان را آنچه نداده است پیغمبران دیگر را شعر لما دعا الله واعیا بطاعته + باکرم الرسل کنا اکرم الامم + وصلی الله علی خیر خلقه محمد وآله واصحابه وامته اجمعین **وصل** و از اخص خصائص و اشرف فضائل و کمالات و ابهر معجزات و کرامات تشریف و تخصیص الهی جل و علا مر آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم بفضیلت اسرا و معراج است که بهیچکس از انبیا و رسل را به آن مشرف و مکرم نگردانیده و بجای که او را رسانیده و آنچه او را نموده بهیچکس را نرسانیده و ننموده سبحان الذی اسری بعبده لیلا من المسجد الحرام الی المسجد الاقصی الذی بارکنا حوله لنریه من آیاتنا اسرا که بردن آنحضرت است شاهد بر مسجد اقصی ثابت است بکتاب الله و منکر آن کافر است و از انجا باسمان بردن که معراج نام است ثابت است باحادیث مشهوره که منکر آن مبتدع و فاسق و مخذول است و ثبوت دیگر از جزئیات عجائب و غرائب احوال باخبار که منکر آن جاهل و محروم بست صحیح آنست که وجود اسرا و معراج همه در بیداری و بجسد بود و جمهور علما از اصحاب و تابعین و اتباع و من بعدهم از محدثین و فقهاء و متکلمین برین اند و متوارد است بدان احادیث صحیحه و اخبار صریحه و بعضے بر انند که بروح بود در منام و جمعی بر انند که قضیه متعدده بود در یکوقت در یقظه و در اوقات دیگر در منام بروح بعضے در مکه بود و بعضے در مدینه با وجود آن اتفاق دارند همه که رویای انبیا وحی است که راه نیست شبه را دران و بیدار است دل ایشان دران و پوشیده است چشم ایشان چنانکه پوشیده میگردد چشم در وقت

وصل در ذکر قصه معراج وی صلی الله علیه وآله وسلم

قاری بقرائت خود که باشد ثواب آن برای میت نمیرسد زیرا که نیت کردن این پیش از حصول تلاوت وی عبادت
بدن است پس واقع نشود از غیر ولیکن اگر قرارت کرد بعد ازان گرداند انچه حاصل شده است او را ازاجر برای میت
واین دعاست بحصول آن اجر میت را نفع میکند وگفته اند که موضع قرآن موضع برکت ونزول رحمت است و
میت در حکم حی حاضر است پس امید داشته شود برای نزول رحمت وحصول برکت وقتی که بفرستد ثواب قاری
را و او ذکر کرده است صاحب عده که اگر بیرون آورد چشمه را یا کند چاه را یا نشاند درخت را یا وقف کرد مصحف
را در حال حیات خود یا کرد اینها را غیر وی بعد از موت او میرسد ثواب آن بمیت چنانکه وارد شده است در خبر و مخصوص
نیست حکم بوقف مصحف بلکه ملحق است بآن هر وقف و این قیاس تقاضا میکند جواز نصیحت را از میت زیرا که آن
نوعی است از صدقه ولیکن در تهذیب گفته است که جائز نیست تضحیه از غیر بغیر امر او همچنین از میت مگر انکه وصیت
کرده باشد بران وبتحقیق روایت کرده شده است از امیر المومنین علی رضی الله عنه که تضحیه میکرد از پیغمبر بعد از وفات
وی صلی الله علیه وآله وسلم وازابی العباس محمد بن اسحاق سراج آمده که گفته تضحیه کردم از آنحضرت صلی الله علیه
وآله وسلم بمقتضای تضحیه را اما اهدا ثواب بسوی رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم پس نمیشناسم در وی چیزی و انرا
وانکار کرده اند آنرا جماعتی وگفته اند که نکرده اند آنرا اصحابه وبعضی از فقهای متاخرین مستحب داشته اند آنرا و بعضی
بدعت می دانند آنرا وگفته اند که آنحضرت غنی است ازان زیرا که آنحضرت را ثابت است بحکم من سن سنة حسنة
الحدیث اجر هر که عمل خیر کرد از امت وی بی انکه نقصان شود از اجر عامل چیزی امام رحمة الله علیه گفته که هیچ
چیزی نیست که عمل میکنند آنرا یکی از امت مگر انکه نبی صلی الله علیه وآله وسلم اصل است دران و بتحقیق نصرت
گفته جمیع حسنات مسلمین و اعمال صالحه ایشان در صحائف پیغمبر است صلی الله علیه وآله وسلم زیاده بر انچه مر عامل
راست اجر با مضاعفه که نمیداند آنرا مگر خدا تعالی زیرا که مهتدی و عامل تا روز قیامت حاصل میشود مر او را اجر
و متجدد می شود مر شیخ و معلم او را مثل آن اجر و مر شیخ شیخ او را دو مثل و شیخ ثالث را چهار و مر رابع را هشت و
همچنین میرود اجر در هر مرتبه بعد و اجور حاصله تا پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم و باین وجه معلوم میگردد تفضیل
سلف بر خلف پس چون فرض کرده میشود مراتب را ده بعد از پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم میباشد مر آنحضرت را
یکهزار و بیست و چهار و چون هدایت بعاشر یابد یازدهم میباشد اجر پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم دو هزار و چهل و
هشت و همچنین چندانکه زیاده میشود یکی متضاعف میگردد ما قبل وی ابدا کما قاله المحققون باین جواب وارد می
اشکال دعای قاری مر آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم بزیادت شرف با علم بکمال آنحضرت در سائر انواع شرف

یکی آنکه این آیت منسوخ است بقول و یتعالی واتبعتهم ذریتهم بایمان الحقنا بهم ذریتهم پس گردانیده میشود ولد طفل در میزان والدین در فرط میگردد برای ایشان و قبول میکنند حق تعالی شفاعت آبا در ابنا و شفاعت ابنا در آبا بدلیل قول وی سبحانه آبارکم وابنارکم لاتدرون ایهم اقرب لکم نفعاً و قطبی گفته که احادیث بسیار دلالت میکند برین قول و مومن میرسد بوی ثواب عمل صالح از غیر وی و در صحیح آمده که هر که مرده و ماند ذمه وی روزه روزه دارد از وی ولی وی و فرمود وی صلی الله علیه وآله وسلم برای کسیکه حج میکرد از غیر خود حج بگذار نخست از خود پس ازان بگذار از وی و از عائشه صدیقه رضی الله عنها آمده که اعتکاف کرد از برادر خود عبد الرحمن و اعتماف کرد از وی و گفت سعد بن عباده یا رسول الله مادر من مرد آیا تصدق کنم از جانب وی فرمود نعم گفت کدام صدقه فاضلتر است فرمود آب دادن پس ساخت سعد چاهی و گفت هذه لام سعد و عبد الله بن بکر رض حدیث او نذر کرده بود که پیاده رود بمسجد قبا پس مرد نتوانست و فاکرد پس فتوی داد ابن عباس رضی الله عنهما پسر او را که برود از جانب وی و از مفسران بعضی گفته اند که مراد باین انسان ابو جهل است و بعضی گفته اند عقبه بن ابی معیط و بعضی گفته اند ولید بن مغیره و بعضے گفته اند مراد انسان اینجا جمیع ست نه میت و بعضے گفته اند که این آیه از شرائع من قبلنا و دلالت کرده است شریعت ما که انسان را سعی وی و سعی غیر وی هر دو هست و صاحب کشاف گفته است که غیر خود نفع نمیکند مگر بنی بر سعی نفس خود بودن آن مومن مصدق پس باین اعتبار باشد سعی غیر در حکم سعی نفس از جهت بودن او تابع مراد او قائم مقام او و نیز سعی غیر نفع نمیکند وقتی که عمل کند آن غیر برای نفس خود ولیکن چون نیت کرد برای وی در حکم شرع نائب و وکیل وی شد و قائم مقام وی گشت انتهی و بتحقیق اختلاف کرده اند علما در ثواب قرارت قرآن آیا میرسد بمیت یا نه اکثر براند که میرسد و مشهور از مذهب شافعی و مالک و جماعه از حنفیه این ست و کثیری از شافعیه و حنفیه براند که میرسد و بهمین قائل است امام احمد بن حنبل رحمة الله علیهم اجمعین بلکه منقول از امام احمد است که میرسد بمیت هر خیر از صدقه و صلوة و حج و اعتکاف و قرارت و ذکر و غیر ذلک و لیکن گفته که قرارت بر قبر بدعت است شیخ شمس الدین قسطلانی که صحیح وصول ثواب قرارت است از قریب و اجنبی و وارث و غیر وارث چنانکه نفع میکند صدقه و دعا و استغفار باجماع و امام عبد الله یافعی رحمة الله علیه در تکمله روض الریاحین ذکر کرده است که شیخ عز الدین بن عبد السلام را در خواب دیدند که میگوید ما حکم میکردیم در دنیا که ثواب قرارت قرآن بمیت نمیرسد و الآن معلوم شد که میرسد بخوانید و ثواب آن برسانید و فتوی داده است قاضی حسین که استیجار برای قرارت قرآن بر سر قبر جائز است چنانکه استیجار برای اذان و تعلیم قرآن باید که دعا کند میت را بعد از قرارت زیرا که دعا لاحق میشود مراورا دعا بعد از قرارت اقرب است باجابت و اکثر ست از روی برکت و ذکر کرده است شیخ عبد الکریم سالوسی که اگر نیت کرد

وعن امتی واز انجمله آنست که خوانده میشود ایشانرا غر محجل از آثار وضو وغره بیاضی که در روی اسپ می باشد ومحجل
بیاضی که در قوائم اسپ میباشد وغایت تحجیل استیعاب عضدین وساقین است در شستن دست وپا وغر شستن مقد
سر وصفحهٔ عنق وشستن روی واز انجمله آنست که ایشان در موقف بر مکانی عالی باشند در حدیث جابر آمده که آنحضرت
فرمود صلی الله علیه وآله وسلم می باشم من وامت من بر جای بلند مشرف بر خلائق نیست هیچ یکی مردم مگر آنکه دوست
میدارند که از ما باشد ونیست هیچ پیغمبری که تکذیب کرد او را امت او مگر آنکه ما گواهی میدهم که وی رسانید رسالت
پروردگار را ودر حدیث دیگر آمده که فرمود پس میباشم من وامت من بر تل واز انجمله آنست که مر ایشانرا علامت و نشان
میباشند در روی از اثر سجود قال الله تعالی سیماهم فی وجوههم من اثر السجود اما این علامت در دنیا است یا در آخرت
دو قول است یکی آنکه این سیما در دنیاست ومراد بدان سمت حسن است وسیمای اسلام وخشوع وبعضے گفته اند صف
در روی از اثر بیداری پس گمان میبری که ایشان بیمارانند ونیستند بیمار قول دوم آنکه این سیما در آخرت خواهد بود که موض
سجود از ایشان روشن خواهد بود که شناخته میشود بدان که ایشان ساجد بودند در دنیا از شهرین خوشب آمده که میا
مواضع سجود از رویهای ایشان مثل ماه شب چهاردهم عطار خراسانی گفته که در آمد درین آیت هر که محافظت
میکند بر نماز پنجگانه واز انجمله آنست که داده میشود کتابهای ایشان در دست راست ایشان رواه احمد والبزار کذ
فی المواهب از ینجا معلوم میشود که دادن کتاب بدست راست از خصائص این امت کریمه است ودر مشکات نیز
حدیث احمد از ابی الدرداء می آرد که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که من میشناسم امت خود را روز قیامت
بانکه غر محجل اند وبانکه کتابهای ایشان در دستهای راست ایشان است ومی شناسم بانکه سعی میکنند ذریت ایشان
پیش ایشان شیخ ابن حجر در شرح مینویسد که ظاهر این حدیث آنست که دادن کتاب در دست راست از خصائص امت
محمدیه است صلی الله علیه وآله وسلم وانچه دلالت میکند بران آیات وبقیهٔ حدیث عموم است مگر آنکه حمل کرده شود
آنکه داده شود پیش از دیگران یا بر صفتی که نیست مر غیر ایشانرا اما سعی ذریت تواند که از خصائص باشد زیرا که یافت
نمی شود چیزی که معارض آن باشد انتهی واز انجمله آنست که نور ایشان سعی میکند پیش ایشان وجانب راستای ایشان
چنانکه منطوق کتاب مجید است اخرجه احمد باسناد صحیح واز جمله خصائص ایشانست که مر ایشانرا است چیزی که سعی
کرده اند ایشان بذات خود وانچه سعی کرده شود برای ایشان ونبود مر کسانی را که پیش از ایشان بوده اند مگر چیزی که سعی
میکرده اند بذات خود اینچنین گفته است عکرمه ودر ینجا اشکال می آرند بقول حق سبحانه وان لیس للانسان الا ما سعی
این دلالت دارد بر انکه آدمی را نفع نیست جز از انچه خود سعی نموده وعمل کرده وجواب میگویند ازین اشکال بچند وج

ذمیمه را بصفات حمیده و منسلخ شده از صفات بشریت و مراد ببودن ایشان مانند خلیل الرحمن بودن ایشان
در صفتی از صفات کمال که اخص صفات باشد شریک باوی علیه السلام و این است معنی آنچه قوم میگویند که هر
ولی بر قدم نبی است نه مثل در جمیع صفات حاشا و ابن عدی در کامل آورده بیست و دو کس ازین چهل تن بشام
می باشند و هژده بعراق و چون امر الهی بیاید مقبوض شوند قائم میشود قیامت و همچنین مرویست نزد احمد در مسند ابو نعیم
در حلیه از ابن عمر رض مرفوعاً آورده که فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم که خیار امت من پانصد کس ست و ابدال چهل اند
نه پانصد کم میشوند و نه چهل هرگاه بمیرد یکی دیگری در بدل وی آید و ایشان در تمامه روی زمین میباشند و هم در حلیه از
ابن مسعود رضی الله عنهما آورده که فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم چهل مرد اند از امت من که دلهای ایشانرا بر
دل ابراهیم است دفع میکند خدا تعالی ببرکت ایشان بلا را از خلق گفته میشود ایشانرا ابدال و ایشان در نیافته اند
این درجه را بروزه و صدقه پرسید ابن مسعود بچه چیز یافته اند ایشان این درجه را فرمود بسخا و خیرخواهی مسلمانان یعنی در
نماز و روزه شریک اند با مسلمانان اما صفت خاص ایشان که بآن دریافته اند این درجه را این دو صفت است و نقل
است از معروف کرخی رضی الله عنه که هر که بگوید هر روز اللهم ارحم امة محمد بنویسد او را خدا تعالی از ابدال و در حلیه هر روز
ده بار گفته باین لفظ اللهم اصلح امة محمد اللهم فرج عن امة محمد اللهم ارحم امة محمد و آمده است که نشان ابدال آنست که
زائیده نمی شود مر ایشانرا اولاد و ایشان لعنت نمی کنند چیزی را و از زید بن هارون آمده و ابدال اهل علم اند و امام احمد گفته
ابدال اگر اصحاب حدیث نباشد پس چه کسان باشند و در تاریخ بغداد خطیب از کتابی آورده است که گفت نقبا
سیصد اند و نجبا هفتاد و بدلا چهل و اخیار هفت و عمد چهار و غوث یکی مسکن نقبا در مغرب است و مسکن نجبا مصر
و مسکن ابدال شام و اخیار سیاح اند در زمین و عمد در گوشهای زمین اند و مسکن غوث مکه مبارکه است و چون عارض
میگردد امر عامه دعا میکنند و ابتهال مینمایند در برآمدن آن حاجت بعد از آن نجبا بعد از آن ابدال بعد از آن اخیار
بعد از آن عمد اگر مستجاب شد دعای ایشان فبها و اگر نه ابتهال میکند غوث و اجابت کرده میشود دعای غوث پیش
از اتمام شدن مسئله و از خصائص این امت آنست که ایشان می درآیند در قبور با گناه و بیرون می آیند بی گناه پاک
کرده شوند از گناهان باستغفار کردن مومنان مر ایشانرا رواه الطبرانی فی اوسط من حدیث انس و باین حدیث استیناسی
حاصل میشود بآنچه بعضی از علما گفته اند اگرچه این قول شاذ است که عذاب قبر از خواص امت مرحومه است تا ایشانرا صاف
و پاک کرده بآخرت برند و دیگر عقابی بر ایشان نرود و از آنجمله آنست که ایشان نخستین کسی باشند که می شکافند برای
ایشان زمین یعنی بیرون آیند از قبر پیشتر از سائر امم و در حدیث آمده است که فرمود انا اول من تنشق الارض عنی

گرفتند آنرا از غیر ثقات و نیست پیش ایشان تمیز و تفرقه میان توریت و انجیل و میان انچه لاحق گردانیدند از اخبار و این امت فاضله شریفه زادها الله فضلا و شرفا گرفتند احادیث را از ثقات که معروف و مشهور بودند در زمان خود بصدق و امانت و ایشان از دیگران تا منتهی بحضرت نبوت و بحث و تفتیش کردند تا شناختند احفظ و اضبط در مرتبه و تمیز کردند میان انکه اطول بود مصاحبت و مجالست وی با شیخ خود از کسیکه قصیر بود و نوشتند احادیث را بطریق متعدده و ضبط کردند حروف و کلمات آنرا از غلط و خطا و زلل و خلل و تهذیب و تنقیح نمودند خصوصا اصحاب صحاح که عمدهٔ ایشان بخاری و مسلم اند که نیرین آسمان جلالت و عدالت اند جزاهم الله عن المسلمین خیرا و این فضل خاص خداست عزوجل بر این امت تشکر الله علی هذه النعمة و سائر نعمه و نسأله المزید من فضله و کرمه ابو حاتم رازی گفته که نبود در هیچ امتی از امم سالفه از هنگام پیدائش آدم علیه السلام علماء و امناء که نگاهدارند آثار رسل خود را مگر در این امت مرحومه و معرفت تواریخ و انساب هم از خصائص این امت است میگوید که عارف ترین صحابه بعلم انساب ابو بکر صدیق بود رضی الله عنه و آورده اند که عبد الله بن عباس رضی الله عنهما یکروز صرف علم اشعار و تواریخ و انساب و امام عرب بود از امیر المومنین عمر بن الخطاب رضی الله عنه آورده اند که وصیت میکرد باالتزام و حفظ دواوین شعر و لغات عرب از برای معرفت وجوه تفسیر قرآن و اعراب آن رضی الله عنهم و جزاهم خیرا و از بلکه خصائص آنست که این امت مخصوص و موفق شدند بتصنیف کتب ایشان در بنکار مصدوق حدیث ولا یزال طائفة منهم ظاهرین علی الحق حتی یاتی امر الله و مجاهدین فی سبیل الله و متمسکین بسنته رسول الله اند و در قرن اول و مبادی قرن ثانی قاعده تصنیف در میان نیامده بود اگرچه کتاب علم و جمیع احادیث نه بروجه تصنیف و ترتیب موجود بود اما این منهاج نبویت و تفصیل و وضع و اصلاح و تدوین علوم و تعیین موضوع و مسائل مسلوک نبود بعد ازان چندان شد که از حد حصر و احصا خارج آمد که جز علام الغیوب احاطه آن نتواند کرد بارک الله فیهم و کثر سوادهم از خصائص امت محمد وجود اقطاب و اوتاد و نجبا و ابدال است در ایشان و حدیث مرفوع از انس رضی الله عنه آمده که ابدال چهل مرد و زن اند چون بمیرد یکی از ان مرد و ان زن پیدا آرد خدا تعالی در بدل وی مردی و زنی دیگر را روایت کرده است این را اخلاو در کرامات الاولیاء روایت کرده است طبرانی در اوسط باین لفظ که خالی نمی باشد زمین از چهل مرد مانند خلیل الرحمن علیه الصلوة والسلام که بایشان قائم است زمین و ببرکت ایشان آب داده میشوند مردم نمی میرد هیچ یکی از ایشان مگر انکه بدل میگرداند الله تعالی بجای وی دیگر را و تسمیه بابدال هم از ینجهت است و بعضے مشائخ عظام گفته که بجهت آن تبدیل کرده اند صفات

دهوذ والفضل العظیم واز خصائص این امت اینست که اجتماع نمیکند بر ضلالت واین حدیث مشهور است باسانید کثیره آمده ومراورا شواهد کثیرست ودر حدیث آمده است که سوال کردم از پروردگار خود که مجتمع نشوند امت من بر ضلالت پس داد مرا این مسئلت واین دلیل است بر حجت اجماع واجتماع ایشان حجة است واختلاف ایشان رحمت است واختلاف امم سالقه عذاب بود در حدیث آمده است اختلاف اصحابی لکم رحمة ومشهور باین لفظ است اختلاف امتی برحمة وهمیشه بود در علمای امت از اهل فتوی واجتهاد که یکی فتوی بحل میداد دیگری بحرمت وعیب نمیگرفت یکی بر دیگری وبعضی از این حدیث اختلاف امة در حرف وصناعات مراد داشته اند که موجب تسهیل امور دنیا وانتظام کارخانه معیشت است چنانکه اختلاف علماء در مسائل فقه سبب ترخیص توسعه امور دین ست واز خصائص این امت مرحومه آنست که طاعون شهادت ورحمت است ایشانرا وبرامم دیگر عذاب بود چنانکه وارد شده است که الطاعون خز انزل علی بنی اسرائیل ودر روایتی علی من قبلکم ودر حدیث صحیح آمده که الطاعون شهادة لکل مسلم ودر روایتی الطاعون شهادة لامتی ورحمة بهم ورجز علی الکفرین وفرار ازان مثل حکم فرار از زحف است چنانکه در حدیث عائشة رض وجا بر آمده وبیشک معصیت وگناه کبیره است ودر جای دیگر کلام مشبع تر ازین آورده ایم واز خصائص این امة است که نزد شهادت دو کس از ایشان مر عبدی را بجز واجب میگردد برای وی جنت ودر امم سالفه وقتی که شهادت دهند صد کس ودر حدیث آمده است من اثنیم علیه بخیر وجبت له الجنة ومن اثنیم علیه بشر وجبت له النار وگفته اند که معتبر شهادت اهل عدالت وصدق است که بی شائبه غرض وکذب باشد واز خصائص این امت است که اعمار ایشان اقصر واعمال ایشان اقل نسبت بامم سالفه واجر ایشان اکثر واوفر چنانکه در حدیث صحیح آمده است که فرمود که داستان شما وداستان آنها که پیش از شما بوده اند از یهود ونصاری مثل داستان شخصی است که سه اجیر گرفت یکی از بامداد تا پیشین ودیگر از پیشین تا دیگر ودیگری از دیگر تا شام وهر یکی را یکدرم اجرت ساخت چون وقت دادن اجرت شد اجیران بایستادند که چون روا باشد که عمل ما متفاوت واجرت برابر آن شخص گفت که من انچه شرط کرده بودم شمارا دادم باقی فضل من است هر کرا خواهم بدهم اول مثال یهود است وثانی مثال نصاری وثالث مثال این امت مرحومه واز جمله خصائص این امت آنست که ایشان داده شده اسناد را که بآن سلسله احادیث نبوی صلی الله علیه وآله وسلم باقی است وتا روز قیامت همچنین خواهد بود واین خصیصه فاضله وسنت سنیه است که اکرام کرده است حق تعالی بدان این امت را وتشریف وتفضیل داده ایشانرا بدان که هیچ یکی از امم را نداده بود صحف انبیاء ایشان در دست ایشان وخلط کردند بدان اخبار خود را که

وجمال وقهر ولطف در غایت مرتبه توسط واعتدال نظر به شریعت موسی علیه السلام باید کرد که چه تکالیف شاقه داشت
از قتل نفوس وتحریم طیبات وتعجیل عقوبات وتحمیل آصار واغلال واظهار آثار قهر وجلال بود موسی علیه السلام
از اعظم واشد خلق الله در هیبت وغضب وبطش واخذ چنانکه خلق را طاقت نظر بجانب وی نبود آورده اند
که از آن روز که وی علیه السلام بشرف تکلم وتجلی مخصوص شد برقع بر روی مبارک میگذاشت تا از تاب قهر وجلال وی
مردم بیتاب نشوند وبود نفوس امت وی نیز شدید وغلیظ ومعوج که جز تکالیف غلیظه واحکام شدیده اصلاح
واستقامت نمی پذیرفت قوله تعالی ثم قست قلوبکم من بعد ذلک فهی کالحجارة او اشد قسوة وبود شریعت عیسی
علیه السلام شریعت فضل واحسان ولطف وامتنان که مقاتله ومحاربه در وی نبود وحرام است در دین نصاری
قتال واگر بکنند عاصی شوند وبود نفوس امت وی علیه السلام لین ونرم خود نبود بر ایشان آصار واغلال
واحکام شدیده واوامر غلیظه در انجیل آمده است که هر که طپانچه بر رخسار راست تو زند بگردان تو رخساره چپ را
بسوی وی وهر که نزاع کند ترا در جامه که بر بدن تست بده بآن جامه ردای خود را وهر که تسخره کند ترا تا یک میل
برد تو با وی دو میل واین رهبانیت که نصاری پیدا کرده اند بدعتی است که از پیش خود پیدا کرده اند بی آنکه
حق تعالی نوشته وواجب گردانیده باشد آنرا بر ایشان چنانکه منطوق قرآنست ورهبانیة ان ابتدعوها ما کتبناها علیهم
وبود عیسی علیه السلام مظهر صرف جمال ولطف واحسان چنانکه بود موسی علیه السلام مظهر محض جلال وقهر وسلطان
اما پیغمبر ما صلی الله علیه وآله وسلم مظهر کمال وجامع میان جلال وجمال بود وقوت وعدل وشدت ولین ورافت و
رحمت وشریعت او اکمل شرائع وامت او اکمل امم واحوال ومقامات ایشان اکمل احوال ومقامات ولهذا آمد شریعت
وی در غایة توسط واعتدال ونهایة جامعیت وکمال گاهی وارد شد بالزام وایجاب وگاهی به ندب واستحباب ودر
موضع شدت شدید ودر جای لینت لین در جای شمشیر نبود ودر جای عطا میکرد گاهی عدل میفرماید وگاهی
فضل مینماید وقتی جزاء سیئة سیئة مثلها میگوید واین عدل است وزمانی فمن عفی واصلح فاجره علی الله واین فضل
است انه لا یحب الظالمین تحریم ظلم ست وان عاقبتم فعاقبوا بمثل ما عوقبتم به هم ایجاب عدل وهم تحریم ظلم است
ولئن صبرتم لهو خیر للصابرین تنبیه است بر فضل وحرام گردانید برین امت هر خبث ضار را ومباح گردانید
طیب نافع را وتحریم اینجا رحمت است وبر امم سابقه عقوبت فرمود حق سبحانه بایشان هو اجتباکم وما جعل علیکم فی
الدین من حرج وگردانید ایشان را شهدا بر ناس واقامت کرد در مقام رسل که شهدا اند بر امم خود وگردانید ایشان
را خیر امة اخرجت للناس ومخصوص گردانید ایشان را بفضائل وکرامت وبمراتب ودرجات الله یختص برحمته من یشاء

در قتل عمد و خطا و قطع اعضاء خاطیه و قطع موضع نجاست و قتل نفس در توبه میبود مر از بنی اسرائیل که میکرد گناه در
شب و نوشته میافت وقت صبح بر در خانه خود که کفارت این گناه این ست که برآری هر دو چشم خود را پس می برآورد
و از انجمله آسان گردانیدن پروردگار تعالی است بر ایشان از انچه سخت گردانید بر غیر ایشان و نگردانید بر ایشان
در دین از حرج چنانکه اگر ایستاده نتواند گذارد کسی نماز را نشسته بگذارد و مباح گردانید افطار و قصر در سفر و کشاد بر
ایشان در توبه را و مشروع گردانید مر ایشانرا کفارات در حقوق الله و وارش و دیت در حقوق العباد و مروی است
از ابن عباس رضی الله عنهما که گفت حرج انچه بود بر بنی اسرائیل از شدائد و مکاره که نهاد حق تعالی از ین امت و از انجمله
آنست که خدا تعالی رفع کرده است از ایشان مواخذه بخطا و نسیان و بانچه اکراه کرده شوند بران و حدیث نفس
که آنرا خاطر و وسوسه خوانند تجقیق بود ند بنی اسرائیل چون نسیان میکردند چیزی را از انچه امر کرده شدند بدان یا
خطا کردند متعجل میشدند بر ایشان عقوبت و حرام گردانیده میشد بر ایشان چیزی از طعام و شراب باندازهٔ
آن گناه و بتحقیق فرموده است آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم که ان الله تعالی رفع عن امتی الخطاء و النسیان
و ما استکرهوا علیه رواه احمد و ابن حبان و الحاکم و ابن ماجه و فرق میان خطا و نسیان آنست که نسیان مطلق
فراموش شده است چنانکه روزه دار روزه را فراموش کرده بخورد و در خطا یاد دارد و لیکن غلط کرد چنانکه روزه
یاد دارد و مضمضه کرد و آب بحلق در رفت و اکراه بزور کسی بر کاری داشتن چنانکه ظالمی زور کرد و گفت
تکلم کن بکلمه کفر و اگر نمیکنی میکشم ترا اینجا اگر تکلم بکفر کرد و دل بر قرار خود است زیان ندارد بران مواخذه نیست
و اما در حدیث نفس بدانکه در اینجا چند چیز ست یکی انکه چیزی یکایک بی اختیار در دل افتاد و این را جن خوانند
در اینجا اصلا مواخذه نیست هر که باشد و بعد از انکه در دل افتاد و جولان کرد و گرویدن در دل آنرا خاطر خوانند
بعد ازان هم امت که خواست بکند و نکرد و این مرفوع است از ین امت بلکه اگر نکرد یک حسنه می نویسند بعد ازان
عزم است که بجد است که بکند و لیکن از خارج مانعی پیدا گشت که نمی تواند کرد و اگر مانع نباشد البته میکند درین صورت
مواخذه است زیرا که این فعل قلب است و برین محمول است قول و تعالی وان تبدوا ما فی انفسکم او تخفوه یحاسبکم
به الله اما عزم زنا زنا نیست و مواخذه بروی مواخذه زنا نه بلکه گناهی است سر خود و مواخذه کرده میشود آدمی
بران و از خصائص کاملهٔ این خیر الامم آنست که شریعت ایشان کامل است از جمیع شرائع متقدمه و این عبارت
که محتاج نیست به بیان و واضح است که خفائیست دران و چون آنحضرت مبعوث است برای تتمیم مکارم اخلاق
و محامد افعال لاجرم دین و شریعت او اتم و اکمل ادیان و شرائع باشد و این شریعت غرا جامع است میان حلال

واز انجمله آنست که در اول شبی که میباشد از رمضان نظر میکند حق سبحانه بسوی ایشان نظر عنایت و هر که نظر
کند خدا بسوی وی نظر عنایت عذاب نکند او را ابدا و زینت سپید هر وی آراید بهشت را در وی و میگرداند
بوی دهن روزه دار را خوشبوتر نزد خود از بوی مشک و استغفار میکنند مر ایشان را ملائکه هر شب هنگامیکه
افطار میکند و چون آخر شب از رمضان میباشد می آمرزد ایشان را همه و داده شده است این امت را در شهر رمضان
پنج خصلت که داده نشده است هیچ امت پیغمبری را و آمده است که استغفار میکنند بر ایشان هنگامیکه افطار میکنند
و در بند و زندان کرده میشوند مردهٔ شیاطین و از انجمله استحباب سحور و تعجیل فطر و اباحت اکل و شرب و جماع در شب
تا فجر و حرام بود بر کسانیکه پیش از ما بوده اند بعد خواب و همچنین در صدر اسلام بر ما نیز پس از ان منسوخ گشت و
از انجمله شب قدر است چنانکه گفته است نووی در شرح مهذب و در روایت آمده است که در بنی اسرائیل مردی بود
که هزار ماه در راه خدا جنگ کرده و سلاح از بر نکشید صحابه گفتند که ایا طاقت است یکی را از ما که اینچنین تواند کرد
پس نازل شد سورهٔ قدر که شب قدر بهتر از هزار ماه است و قیام درین یک شب فاضلتر است از جهاد در راه خدا هزار ماه و باقی
کلام در ینمقام در محل خود بیاید و اختلاف کرده اند که صیام رمضان از خصائص این امت است یا بر امم سابقه نیز
بود و آیهٔ کریمه کتب علیکم الصیام کما کتب علی الذین من قبلکم که مراد بدان صیام رمضان است ظاهر دران است
که بر امم سابقه نیز مکتوب بود و ابن ابی حاتم از ابن عمر مرفوعا آورده که صیام رمضان مکتوب بود بر امم سابقه چنانکه
بر ما و در اسناد این حدیث مردی مجهول است و اگر گوئیم مراد مطلق صیام است نه قدر و وقت آن پس تشبیه واقع
بر مطلق صیام است و قول جمهور همین است از خصائص این امت استرجاع ایشان است نزد مصیبت که مستوجب
و مستجلب صلوات و رحمت است از پروردگار تعالی و سبب ابتدا است مر ایشانرا از سعید بن جبیر آمده که گفت تحقیق
داده شده است این امت را نزد مصیبت چیزی که داده نشده است انبیا را مانند آن آن قول انا لله و انا الیه راجعون نزد
مصیبت و اگر داده میشد انبیا را داده میشد یعقوب علیه السلام وقتی که گفت یا اسفی علی یوسف گفت بنده مسکین
ثبته الله علی طریق الحق والیقین این قول موجب و موهم ترجیح امت است بر انبیا و تحقیق فرمود یعقوب علیه السلام
فصبر جمیل والله المستعان و این در معنی استرجاع است و قول او یا اسفی علی یوسف منافی آن نیست و اگر گویند
داده شد این امت را استرجاع چیزی که داده نشده اند امتهای دیگر بهتر باشد و ظاهر آنست که تخصیص امت نسبت
بامم باشد و نسبت با نبیا صلوات الله و سلامه علیهم اجمعین و از انجمله آنست که خدا تعالی برداشت از ین امت
اصر و اغلال که بود بر امم سابق مراد عفیف و رفع تکلیفهای سابق است که بود بر ایشان مثل تعیین قصاص

که فرمود آنحضرت که یهود حسد نمی برند بر ما بر چیزی چنانکه حسد میبرند بر جمعه که هدایت نمود ما را خدا تعالی و گفتن
ما در پس امام آمین و در روایتی آمده چنانکه حسد می برند بر سلام و آمین از خصائص این امت است رکوع در نماز روایت
از علی رضی الله عنه فرمود نخستین نمازی که رکوع کردیم ما در وی نماز عصر پس گفتیم ما یا رسول الله چیست این رکوع
که هرگز نمیکردی فرمود رسولخدا صلی الله علیه وآله وسلم باین امر کرده شدم و از یخدیث معلوم میگردد که در اوائل
در دین ما هم رکوع نبود چنانکه در نماز یهود و نصاری نبود پس ازان امر شد و در واقع انتقال از قیام بر رکوع و از رکوع
بسجود و تدرج دران ادخل است در حدوث حضور و وجود خشوع و لیکن در ینجا اشکال آورده اند که قول حقتعالی
یا مریم اقنتی لربک واسجدی وارکعی مع الراکعین دلالت دارد بر وجود رکوع در امم سالفه و میگویند که مراد بقنوت
ادامت طاعت است از جهت قول حقسبحانه امن هو قانت آناء اللیل ساجدا و قائما و قنوت بمعنی طاعت و قیام
و خشوع می آید و مراد بسجود نماز است از جهت قول وی سبحانه واد بار السجود و بر رکوع خشوع واجبات و تقدیم سجود
بر رکوع نوعی از قرینه است بر معنی والا ظاهر آنست که رکوع مقدم بود و این بر تقدیری که ثابت شود بنص حدیث
عدم رکوع در نماز امم سابقه و علما استدلال کرده اند بحدیث علی رضی الله عنه بران و تمام نیست این استدلال
فافهم مگر آنکه نظر بواقع گویند که رکوع نیست در نماز آن قوم والله اعلم و از خصائص این امت آنست که صفوف ایشان
در نماز و قتال مانند صفوف ملائکه است در قدر و منزلت و قرب درگاه و از بعضی احادیث معلوم میشود که تشبیه در
اتمام صف اول است که آنرا تمام کرده صف دیگر بندند و میتواند که این کنایت باشد از وجود جماعت در نماز اگر گویند که جماعت
نیز از خصائص این امت است والله اعلم و از جمله خصائص تحیت سلام است چنانکه در حدیث عائشه رضی الله
عنها گذشت پوشیده نماند که ظاهر از حدیث عائشه رض سلام دعا آخر نماز است و ظاهر از عبارت تحیت سلام آنست که
در وقت ملاقات سلام بیکدیگر میگویند مگر آنکه گویند که هر دو یکی ست و سلام نیز فرد آنست که بر ملائکه و قوم میگویند
فتدبر و از خصائص این امت جمعه است که دیگر امم را نیست چنانکه در حدیث آمده است که هذا یومهم الذی فرض الله علیهم
فخذا انا الله له والناس فیه لنا تبع الیهود غدا و النصاری بعد غد رواه البخاری و این حدیث را بیانی است که در
جای خود کرده شده است و از خصائص این امت است اجتماع جمعه که هر چه در روی از خدا تعالی بطلبند بیابند و در ینجا اقوال
است قریب بچهل قول و در شرح سفر السعادت آنرا با تطبیق و ران نقل کرده ایم و صحیح ترین آن دو قول است اول
آنکه آن ساعت بعد از خروج امام است در خطبه جمعه تا فراغ از نماز و قول دیگر در آخر ساعته از روز جمعه و فاطمه
زهرا رضی الله عنها بر یمین دست میگویند که وی رضی الله عنها خادمی را برمی گماشت که خبر کند ازان و الله اعلم

وساجد وبیرون می آیند از دیار خود واموال خود بطلب رضای من وقتال میکنند در راه من ختم میکنم بکتاب
ایشان کتابهارا وشریعت ایشان شریعتهارا وبدین ایشان دین هارا وکسیکه دریابد ایمان راوایمان نیارد
بکتاب ایشان ودر نیاید در دین وشریعت ایشان نیست وی از من وبیزارم من ازوی ودیگر دانم ایشانرا
افضل امم وامت وسط که شهدای اند بر مردم چون در غضب در آیند تهلیل میکنند مراو چون نزاع کنند تسبیح میکنند مرا
پاک میکنند رویهارا واندام هارا می بندند ازار تا نصف ساق وتهلیل میکنند بر تلها وبلندیها وقربانی میکنند
برنحتین خون انجیلهای ایشان در سینهای ایشان است راهبانند در شب شیرانند در روز خوشا کسیکه با ایشان
است وبرکیش ایشانست وبراه وروش ایشانست این فضل منست میدهم هرکرا میخواهم ومن خداوند فضل
عظیم ام رواه ابونعیم این فضل این امت مرحومه است در کتب سابقه پس امت رابید که برین صفات باشد
که علت خیریت ایشانست وشک نیست که اتم واکمل درین صفات اوائل ایشان اند که صحابه اند ومن یلیهم رضی
الله عنهم اجمعین واز خصائص این امت است حلال گردانیدن غنائم وحلال نبود مر کسی امتی رابیش از ایشان
وگردانیدن تمام زمین مسجد وگردانیدن خاک پاک کننده چنانکه در خصائص آنحضرت گذشت یعنی امت نیز با وی
شریک اند در صفات واحکام وبعضے گفته اند که وضو نیز از خصائص ایشانست نسبت با مم سالفه اگرچه پیغمبر ایشان
بود واستدلال کرده اند برین بحدیث ان امتی یدعون یوم القیامة غرا محجلین من آثار الوضوء ولیکن تو اند که این
جز اروضو مخصوص باشد بایشان در فتح الباری در قصه ساره با آن جبار که گرفت اورا گفته است که چون خدمت
آن کافر که نزدیک شود بسازد ساره برخاست ووضو کرد ونماز بگذارد ودر قصه جریج راهب نیز آمده که وضو کرد و
نماز گذارد وکلام کرد با غلام پس ظاهر آنست که انچه مخصوص است باین امت غره وتحجیل است نه اصل وضو
ودر روایتے مر مسلم راز ابو هریره آمده که فرمود آنحضرت که این سیمای است که نسبت مر غیر شمارا واز ظاهر حدیث
احمد که در مشکات در کتاب طهارة آورده نیز اینچنین مفهوم میگردد ومجموع صلوات خمس نیز از خصائص این امت است
ودر امم سابق چهار نماز بود جز عشا واول کسیکه بنماز عشا گذارد پیغمبر ما بود صلی الله علیه وآله وسلم ودر حدیث
آمده است که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم فرموده تا خیر کنید نماز عشارا زیرا که شما تفضیل داده شده اید باین
نماز بر سائر امم ونگذارده است آنرا هیچ امتی پیش از شما واذان واقامت نیز از خصائص این امت است وبسم الله
نیز بر هیچ امم نازل نشده است پس ازین امت مگر بر سلیمان علیه السلام پس بسم الله از خصائص امت است
نسبت با متهای دیگر وآمین رانیز از خصائص این امت داشته اند ودر حدیث عائشه رضی الله عنها آمده است

نمی بینی تو ایشان را ولیکن بشنوانم ترا کلام ایشان را پس مذاکره ایشان را باری تعالی پس جواب دادند همه بیک آواز لبیک اللهم لبیک و حال آنکه ایشان در اصلاب آبا و ارحام امهات بودند پس فرمود وی سبحانه صلوتی علیکم و رحمتی سبقت غضبی و عفوی سبق عذابی استجابت کردم برای شما پیش از آنکه دعا کنید و هر که دیابد مرا در حالتی که گواهی میدهد هر که لا اله الا الله محمد رسول الله می آمرزم مر او را گناهان او را فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پس خواست خدا تعالی که منت نهد بر من باین نعمت فرمود وی سبحانه و ما کنت بجانب الطور اذ نادینا و بنودی تو ای محمد یعنی در شمار عنصری وقتی که ندا کردیم یعنی امت ترا تا بشنوانم موسی را کلام ایشان روایت کرد این حدیث را قتاده و زیاده کرده این را که پس گفت موسی یارب چه عجب نیکوست آواز امت محمد پروردگار را بشنوان مرا بار دگر و ابو نعیم در حلیه از انس آورده که گفت فرمود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم وحی فرستاد حق تعالی بموسی پیغمبر بنی اسرائیل هر کسی که دریابد مراد در حالی که منکر است باحمد در آرم او را در آتش دوزخ گفت موسی علیه السلام کیست احمد فرمود خدا تعالی احمد کسی ست که پیدا نکرده ام پیدا کنی را گرامی تر بر من از وی و نوشته ام نام وی با نام خود بر عرش پیش از انکه پیدا کنم آسمان و زمین را و جنت حرام است بر تمامه خلق من تا در آید در وی او و امت او و ازین حدیث معلوم میشود که امت او بر بیعت او پیش از انبیا رو دیگر در بعثت و رکه بندو چه عجب چون مهمان عزیز است طفیلی نیز عزیز خواهد بود مگر انکه مراد از خلق غیر انبیا باشد اگرچه گفته است جمیع خلق اما انکه این امت فاضلتر از انبیا باشد یا برابر باشد یا ایشان فحاشا و کلا زیرا که هیچ ولی بمرتبه نبی نرسد فرمود موسی چه کسانند امه محمد و چیست صفات ایشان پس ذکر کرد حقتعالی صفات ایشان را پس گفت موسی دیگر دان مرا خداوندا امت آن نبی فرمود خدا تعالی نبی امت از جنس ایشان خواهد بود پس گفت موسی پس بگردان مرا خداوندا امت آن نبی وارد وهب بن منبه آمده که گفت وحی فرستاد خدا تعالی بسوی شیعیا پیغمبر علیه السلام که من میفرستم نبی امی را که میکشایم بوی گوشهای کر او چشمهای کور را و دلهای پوشیده در پرده را مولد شریف وی مکه شریفه و مهاجر وی مدینه طیبه و ملک او بشام است و ذکر کرده صفات آنحضرت از انچه در باب چهارم گذشت تا انکه گفت و میگردانم امت او را بهترین امتی که بیرون آورده شده است برای مردم امر کننده بمعروف و نهی کننده از منکر و یگانه داننده مر او را ایمان آرنده بمن و اخلاص ورزنده بمن و تصدیق کننده بچیزی که آورده اند پیغمبران من نگرنده بآفتاب و مهتاب یعنی برای محافظت اوقات عبادت خوشان قلوب و وجوه و ارواح که اخلاص ورزیدند بمن الهام میکنم ایشان را تسبیح و تکبیر و تحمید و توحید در مجالس و مضاجع و حرکات و سکنات و سفر و حضر ایشان و صفوف ایشان در مساجد مانند صفوف ملائکه است گرد عرش ایشان دوستان منند یاری دهندگان من کینه کشم من بایشان از دشمنان که بت پرستان اند نماز میکنند برای من ایستاده و نشسته و راکع و

صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اند و سابقان و مقربان درگاہ اند و درین صفات کہ فرمود تامرون بالمعروف و تنہون عن المنکر
کہ در حقیقت سبب شرط خیریت اند اتم و اکمل و اسبق اند و بفضل صحبت رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و مشاہدہ جمال جہان
آرای او و اقتباس و استفاضۂ انوار و آثار وی بواسطہ مخصوص اند و ازینجا معلوم شد کہ اول این امت افضل است
از مابعد خود ترتیبی ہم از شارع درین باب واقع شدہ است کہ فرمود خیر القرون قرنی الذین انا فیہم ثم الذین یلونہم ثم الذین
یلونہم مشہور این سہ مرتبہ است صحابہ و تابعین و تبع تابعین و از یک حدیث صحیح البخاری مرتبہ چہارم نیز معلوم میشود
کہ ایشان را اتباع تبع خوانند ثم یفشوا الکذب میفرماید بعد ازان فاش میشود دروغ یعنی آن ضبط و ربط دین و صدق
تقوی و یقین کہ در اوائل بود نماند و طائفہ از صحابہ اند کہ لحظہ بدیدار مصطفی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مشرف شدند و ایمان
آوردند و در قند بکار و بار خود مشغول شدند و بامتداد صحبت و طول خدمت استفادہ و استفاضہ نمودند آنہا کہ بفضیل
صحابہ رضوان اللہ علیہم اجمعین مطلق قائل اند میگویند ایشانرا نیز کمالی حاصل است کہ موجب افضلیت است از من بعدہم
و معلوم نمی شود کہ مقصود اینطائفہ چیست اگر میخواہند کہ ببرکت رویت و مشاہدۂ آنحضرت تمامہ کمالات حاصل میشود کہ
متاخران دارند این محل توقف است و مستلزم عدم تفاضل و تفاوت میان صحابہ است و خلاف واقعست یا میخواہند
کہ ہمان رویت و مشاہدہ آنحضرت فضیلتے است کہ اتم و اکمل است از تمامۂ فضائل و کمالات و ہیچ فضیلتے برابری نمیکند
بآن و با جملہ صحابہ از حیثیت صحبت شریف اگرچہ مدت آن قلیل بود افضل از من و رای خود و جماعہ از اصولیین باطلاق
اسم صحبت ہم مخصوص سیدارند بجماعہ اولی و این خلاف مذہب محدثین است کہ در صحبت برویت و ملاقات اگرچہ یکبار
باشد اکتفا کنند و سابقا نیز چیزی ازین باب مذکور شدہ است و شاید کہ بعد ازین نیز تقریب افتد و فضائل و خصائص
این امت علی الاطلاق بیشمار است و اخبار و آثار بسیار دران وارد اتم و اکمل فضائل ایشان آنست کہ امت محمدیہ اند
و ہمچنانکہ وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خاتم النبیین و جامع فضائل و کمالات تمامۂ انبیا است سلام اللہ علیہم اجمعین
و مکارم اخلاق و محامد صفات بوی تمام شد ایشان خاتم الامم اند و مخصوص اند بکمال دین و اتمام نعمت چنانکہ
منطوق قول الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی ست و صفات ایشان در کتب سابقہ مذکور است چنانکہ ذکر شریف
پیغمبر ایشان صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و بندی ازان در باب چہارم در ذکر آنحضرت در کتب سابقہ گذشت و از ابن عباس رضی اللہ
عنہما کہ فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت موسی علیہ السلام یارب آیا ہیچ کس ہست در امم گرامی تر نزد تو از امت من کہ
سایہ کردی بر ایشان بغمام و فرود فرستادی برای ایشان من و سلوی پس فرمود خدا تعالی یا موسی ندانستہ تو کہ فضل
امت محمد علیہ السلام بر سائر امم ہمچو فضل منست بر جمیع خلق گفت موسی یارب پس بنما مرا آن امت را فرمود حق سبحانہ

ما تاخر و یتم نعمته علیک و خلیل گفت ولا تخزنی یوم یبعثون و گفته شد بحبیب یوم لا یخزی الله النبی گفت بندهٔ مسکین
و زیاده بران فرمود والذین امنوا معه و خلیل گفت انی ذاهب الی ربی سیهدین و حبیب گفته شد بوی و وجدک
ضالا فهدی و خلیل گفت واجعل لی لسان صدق فی الاخرین و گفت مر حبیب را و رفعنا لک ذکرک و خلیل گفت
واجعلنی من ورثة جنة النعیم و گفته شد مر حبیب را انا اعطیناک الکوثر و خلیل گفت واجنبنی و بنی ان نعبد الاصنام
و حبیب گفته شد مر او را انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت و یطهرکم تطهیرا و چون در خلیل که محل خلت
ست و حبیب که محل محبت این فرق باشد در خلت و محبت نیز فرق و فصل خواهد بود و صلی الله علیه و آله و سلم
علی حبیبه و خلیله و علی جمیع الانبیاء المرسلین و آل کل و سائر الصالحین و از انجمله آنست که نماز نافله که آنحضرت
نشسته گذاردی ثواب آن برابر بودی بایستاده گذاردن بخلاف دیگر که فرمود من صلی قاعدا فله نصف اجر القائم
اگرچه ظاهر این حدیث عام است اما آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم مخصوص است ازین در حدیث صحیح مسلم
از عبدالله بن عمرو بن العاص آمده که گفت رفتم نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم دیدم که نشسته نماز
میگذارد و گفتم یا رسول الله شنیده ام که تو فرموده صلوة الرجل قاعدا علی نصف الصلوة قائما و حالا تو نماز
نشسته میگذاری فرمود آری من گفته ام ولیکن لست کاحد منکم و از انجمله آنست که همچنانکه از برابر میدید از
قفای خود نیز میدید و در تاریکی چنان میدید که در روشنائی و کلام درینباب اول در ذکر بصر شریف رفته است
و از انجمله آنست که هرچه در دنیاست از زبان آدم تا اوان نفخه اولی بروی منکشف ساختند تا همه احوال را از اول
تا آخر معلوم گردد یاران خود را نیز از بعضی از ان احوال خبر داد از بعضی صلحا از اهل فضل شنیده شده است که
بعضی از عرفا کتابی نوشته و اثبات کرده که آنحضرت را تمامه علوم الهی معلوم ساخته بودند و این سخن بظاهر
مخالف بسیاری از ادله ست تا قائل آن چه قصد کرده باشد والله اعلم **وصل** فضائل و خصائص امت
مرحومه محمدیه هم بیشمار است و این نیز راجع بفضائل آنحضرت است که اینچنین امت و اینچنین تابعان دارد همچنانکه
فضائل آنحضرت داخل فضائل امت است که اینچنین پیغمبری دارند و متبع و مقتدی باینچنین ذات کامل
الصفات اند بدانکه چون پیدا کرد پروردگار تعالی و تقدس و ابراز و اظهار کرد عنصر شریف نبوی را صلی الله علیه
و آله و سلم در عالم عیان در غایت احکام و اتفاق ظاهر شدن عنایت ربانیه بامت انسانیه وی اگرچه جن
و انس همه امت اویند لیکن بجهت خصوصیتی و قابلیتی که ایشان راست انچه در ایشان ظهور گردد در جای دیگر
نگردد و فرمود کنتم خیر امة اخرجت للناس و این خطاب بیواسطه باوائل این امت است که اصحاب رسول الله

وصل

الا وهو تحت لوائی و از انجمله آنست که چون میرود آنحضرت در بهشت برای استفتاح ایستاده می شوند برای
وی خازن جنة و استقبال میکند برای وی و میکشاید در بهشت و میگوید نمیکشایم بر کسی پیش از تو و نمی ایستم
برای کسی بعد از تو و درین اظهار مزیت و مرتبت آنحضرت ست و خزنه جنة همه خادمان اویند و او در رنگ پادشاه
ایشان است بحکم پروردگار عز و جل و از انجمله آنست که مخصوص گردانیده است او را حقتعالی بکوثر که سیلان میکند
دران دُر و یاقوت و آب او شیرین تر است از عسل و سفید تر است از شیر و در روایتی سفید تر از برف و کوزه های آن
بیشتر است از ستارها و بعضی گفته اند که هر پیغمبر را در آخرت حوضی باشد بر قدر فضل و مرتبت و کوثر آنحضرت عظیم تر
و شریف تر است از همه و از انجمله آنست که حقتعالی چون در کتاب خویش ذکر توبه و غفران انبیا فرمود زلتی و خطای که از ایشان
واقع شده نیز ذکر کرد در شان آنحضرت علیه السلام فرمود انا فتحنا لک فتحا مبینا لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک و ما تاخر
خبر فتح را مقدم داشت و بعد از ان ذکر غفران ذنوب گذشته و آینده کرد و ذنب را مستور داشت و تحقیق این مقام
در باب دوم گذشت و از انجمله آنست که هر چه انبیای ماسبق را بعد از سوال عطا فرمود وی را علیه الصلوة والسلام
بی سوال ارزانی داشت ابراهیم خلیل گفت ولا تخزنی یوم یبعثون و در شان آنحضرت و امت وی فرمود یوم لا یخزی
الله النبی والذین آمنوا معه الآیة موسی علیه السلام گفت رب اشرح لی صدری در شان پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم
میفرماید الم نشرح لک صدرک و از انجمله آنست که حق تعالی برگزید آنحضرت را صلی الله علیه و آله و سلم بمقام محبت
و ابراهیم را علیه السلام بمقام خلت و مقام محبت بالاتر از مقام خلت است و در اول باب ذکر آن گذشته است و در
آخر باب هشتم نیز کلام درین بیاید و بعضی علماء عارفین در فرق میان خلیل و حبیب کلامی لطیف گفته که خلیل از
خلت است بمعنی حاجت و ابراهیم علیه السلام محتاج و مفتقر بود بسوی خدا پس ازینجهت گرفت او را خدا تعالی
خلیل و حبیب فعیل است بمعنی فاعل یا مفعول پس آنحضرت هم محب است و هم محبوب بی وساطت غرض و گفته اند
که خلیل میباشد فعل وی برضای خدای و حبیب میباشد فعل خدا برضای او قوله تعالی فلنولینک قبلة ترضاها
ولسوف یعطیک ربک فترضی و خلیل گاهی استعجال نمیکند برای لقای محبوب چنانکه آمده است که چون آمد
ملک الموت نزد ابراهیم علیه السلام برای قبض روح توقف کرد ابراهیم و گفت بپرس از پروردگار که چه حکم میشود
زود می باید آمد یا توقیفی هست و آنحضرت فرمود اخترت الرفیق الاعلی و میگفت در دعاء خود اللهم انی اسالک
النظر الی جلال وجهک والشوق الی لقائک و خلیل مغفرت وی در حد طمع است چنانکه گفت ابراهیم والذی اطمع
ان یغفر لی خطیئتی یوم الدین و حبیب مغفرت او در حد یقین قال الله تعالی لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک و

امثال این امور بی سماع و خبر ثابت نمی شود چون در شان رکن و مقام دلائل و شواهد وقوع بطریق تعبد و تسلیم ایمان آوردن بدان واجب افتاده و در غیر آن نه چنین است گویم دلیل و شاهد خبر جز رسول صلی الله علیه و آله و سلم نیست و همچنانکه حقیقت رکن و مقام باخبار آن صادق و مصدوق معلوم شده کذلک حال روضه شریف و منبر منیف نیز ظاهر گشته و اگر در مقام تاویل آیند در هر دو جای ممکن ست و اگر بحقیقت روند در هر دو ثابت فما وجه الفرق والله اعلم ومنه التوفیق وبیده ازمة التحقیق وهو بافاضة العلوم علی من یشاء من عباده جدیر وحقیق و از انجمله آنست که آنحضرت علیه السلام نخستین کسی ست که می شگافد قبر را و بیرون می آید و مبعوث میگردد یعنی حاضر میشود در موقف قیامت و نخستین کسی ست که میگذرد و نخستین کسیکه میکوبد در بهشت را در حدیث آمده است که فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم می آیم من باب جنة را در روز قیامت و استفتاح میکنم پس میگوید خازن جنت بک امرت لا افتح لاحد قبلک بتو امر کرده شده ام که نگشایم در بهشت هیچ یکی را پیش از تو و جائز ست که با در بک برای قسم باشد و اینمعنی احسن الذاست در ذائقه محبت و نخستین کسیکه می در آید در بهشت و نخستین کسیکه می گشاید در شفاعت را و از انجمله آنست که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم حشر کرده میشود سواره بر براق و کسوت و خلعت داده شود از اعظم و انفس حلل جنت و در حدیث دیگر آمده است که حشر کرده میشوند مردم روز قیامت پس میباشم من و امت من بر تل یعنی مقام بلند و می پوشاند مرا پروردگار من حله سبز و می ایستد آنحضرت بر استای عرش که نمی ایستد در انجا هیچکس در مقامی که رشک برند بروی اولین و آخرین و از انجمله آنست که داده میشود او را مقام محمود و مجاهد که از ائمه تفسیر ست گفته مراد باین جلوس آنحضرت است بر عرش و از عبد الله بن سلام آمده جلوس بر کرسی و در تفسیر بیضاوی گفته مقامی که ستاید او را هر که ایستاده است در وی و هر که می شناسد او را و این مطلق است در هر مقام که متضمن ست کرامت را و مشهور آنست که اینمقام شفاعت است و کلام درینمقام در فضائل آنحضرت بیاید که در آخرت ظهور یابند انشاء الله تعالی و از انجمله آنست که داده میشود او را صلی الله علیه و آله و سلم شفاعت عظمی عام میان اهل موقف وقتیکه می آیند بروی بعد از انبیا و رسل در ادخال قومی در بهشت بی حساب و رفع درجات مر قومی دیگر را و بیاید تفصیل در مجلس و از انجمله آنست که وی صلی الله علیه و آله و سلم لواء حمد در دست روز قیامت و آدم و هر که جز اوست در تحت لواء او باشند و وسیله که اعلی درجه ایست در بهشت آن نیز مخصوص بآنحضرت است و بالجمله آنحضرت افضل و اکرم خلائق است نزد خداوند تعالی و پیشوای ایشان است در روز قیامت چنانکه

فرمود انا سید ولد آدم یوم القیامة وانا اکرم الاولین والآخرین و بیدی لواء الحمد ولا فخر وما من نبی یومئذ آدم فمن سواه

معمول است واین حق است ومحسوس وموجود است وقدرت صالح وشامل است همه چیز را وهر چه خبر داده بوی مخبر صادق از امور غیب ایمان بآن واجبست قدیر وازانجمله آنست که میان منبر وقبر شریف وی روضه ایست از ریاض جنت روایة کرده است این را بخاری بلفظ مابین بیتی ومنبری ودیگانیز تکلم کرده اند بعضی گفته اند که مراد تشبیه بقعه شریف بروضه جنت در نزول رحمت وحصول سعادت که از ملازمت خلق ذکر ومجالست آن حاصلست چنانکه از تسمیه مساجد بریاض جنت در حدیث اذا مررتم بریاض الجنة فارتعوا پر تو اشارتی بآن می افتد خصوصاً در زمان سعادت نشان آنحضرت که ثمرات علوم انوار از کار مجالس جنت آثار التقاط واقتباس مینمودند وبعضی گفته اند که طاعت وعبادت در بقعه موصل بجنته است چنانکه فرموده اند الجنة تحت ظلال السیوف والجنة تحت اقدام الامهات واین هر دو قول ضعیف وبعید است چه تشبیه بریاض جنت ونزول رحمت وایصال بروضه بهشت وترتب ثواب بران شامل تمامه مساجد وکل بقاع خیراست ومخصوص باین مسجد شریف ومنبر منیف نیست واگر حمل بر رحمت خاص وروضه مخصوص از جنته کنند نیز خالی از بعدی وتکلفی نیست حق آنست که کلام محمول بر حقیقت وظاهر خود است ومابین حجره آنحضرت ومنبر شریف روضه ایست از ریاض جنت بآن معنی که فردای قیامت آنرا به بهشت نقل کنند ودر رنگ سایر بقاع ارض فانی ومستهلک نگردانند چنانکه ابن فرحون وابن جوزی از امام مالک نقل کرده اند واتفاق جماعه از علماء ربانی نیز متصم ساخته وشیخ ابن حجر عسقلانی واکثر علماء مدینه ترجیح این قول کرده اند وابن ابی جمره که از کبار علماء مالکیه است فرموده است که احتمال دارد که عین این بقعه روضه از ریاض جنت باشد که از انجا بدار دنیا فرستاده باشد چنانکه در شان حجر اسود ومقام ابراهیم علیه السلام واقع است وبعد از قیام قیامت هم بمقام اصلی خودش برند ونزول رحمت واستحقاق جنت لازم مراتب فضل وعلو مرتبت ایمقام است یا چنانچه رتبه جلیله ابراهیمیه بحجری از احجار جنة امتیاز یافت حضرت حبیبیه محمدیه بروضه از ان اختصاص پذیرفته باشد واگر در چشم ظاهر نسبت سائر اجزای اراضی دنیا در آید چندان عجب نباشد زیرا که تا انسان درین نشاه محجوب حجب کثیفه طبیعت ومحجوب حجاب عادت بشریت انکشاف حقائق اشیای ادراک امور آخرت ازوی نیاید وتوهم نکنی که چون این بقعه شریفه ازوی حقیقة روضه از ریاض جنت باشد باید که تشکلی وبرهنگی وامثال آن که انتفای آن از خواص ولوازم جنت است درو نباشد کما قال سبحانه ان لک ان لا تجوع فیها ولا تعری الایه چه تواند که لوازم جنت بعد از اخراج بقعه ازوی صورت انتقال وانفکاک پذیرفته باشد پس در حجر الاسود ومقام ابراهیم علیه السلام چه میگوئی در انجا نیز این آثار پیدا نیست واگر گویند که

قوت سمع از همه بندگان نیست پس هیچ یکی از بندگان که درود میفرستد بر من مگر آنکه میرساند آن فرشته مرا درود او را و از انجمله
آنست که عرض کرده میشود بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم اعمال امت و استغفار میکنند مر ایشانرا و روایت کرده احمد
ابن المبارک از سعید بن المسیب که هیچ روزی نیست مگر آنکه عرض کرده میشود بر آنحضرت اعمال امت صبح و شام پس میشناسد
آنحضرت ایشانرا بسیمای ایشان و اعمال ایشان و در بعضی روایات آمده است که عرض کرده میشود بر من اعمال امت
آنچه بد است می پوشم و آنچه نیک ست عرض میکنم بدرگاه مراد بپوشیدن عرض نکردن خواهد بود گویا سنت الهی جاریست
بر آنکه اعمال را بعد از عرض کردن ثبت مینماید و آنچه عرض کرده نمی شود محو و ساقط کرده میشود از درجه اعتبار
فافهم و بالله التوفیق و در حدیث کعب احبار آمده است که هرگاه و بیگاه هفتاد هزار فرشته بر قبر شریف فرود می آیند
و گرد میکنند آنرا و میزنند بازوهای خود را و چون مبعوث میگردد آنحضرت از قبر شریف بیرون می آیند میان این فرشتگان
و زفاف میکنند او را و زفاف در اصل بمعنی بردن عروس بخانه زوج و مراد اینجا لازم معنی است که بردن محبوب
است پیش محب یعنی بردن آنحضرتست صلی الله علیه وآله وسلم بدرگاه عزت و از انجمله آنست که منبر آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم که در مسجد شریف است بر بالای حوض شریف او است چنانکه در حدیث آمده است و در روایتی
منبر من بر ترعه ایست از ترع جنت و ترعه را تفسیر کرده اند به باب و بعضی بدرجه و بعضی بروضه که بر جای بلند
باشد و در حدیث آمده است که روزی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بر منبر شریف ایستاده بود فرمود قدم من
الآن بر ترعه ایست از ترع جنت و در روایت دیگر آمده که منبر من بر حوض منست و در حدیث دیگر آمده که من
ایستاده ام اکنون بر عقر حوض خود و عقر موضعی که آب در حوض از انجا در آید و در تاویل آن بعضی علما گفته اند
که بودن منبر بر حوض کنایتست از آنکه قصد آن و تبرک بدان و ملازمت اعمال صالحه در حضور
شریف وی سبب ورود حوض نبوی و شرب از زلال جان فزای اوست و بعضی گفته اند که تواند
که این منبر را که سرور انبیا مشرف داشت فردای قیامت در رنگ سائر خلائق اعاده فرمایند و بر کنار حوض کوثر
که ترعه جنت عبارت از آنست برپا دارند از برای تعظیم و تنویه شان آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و گروهی
بران رفته اند که این اخبار است از منبری که دران روز برای آنحضرت بنا کنند نه این منبر که در مسجد شریف
است و این قول در غایت بعد است از سیاق لفظ حدیث که میفرماید ما بین حجره من و منبر من روضه ایست از
ریاض جنت و منبر من بر حوض منست ظاهر و متبادر ازین کلام همان منبرست که از برای تجدید روضه مقدسه
مذکور است کذا ذکر فی تاریخ المدینه و صاحب مواهب گفته که اختلاف نکرده هیچ یکی ازین علما در آنکه این بر ظاهر

خاک نگشت وحق تعالی قادر است که نگاهدارد ارواح را بی ابدان ولیکن نقل وارد شده است بوجود آن در ابدان
چنانکه بودن موسی نماز گذارنده در قبر وچه نماز گزاردن تقاضای جسد حی میکند وصفات مذکوره در انبیا در
شب معراج همه صفات اجسام است ولازم نمی آید از بودن آن حقیقت حیات که باشند بر صفتی که در دنیا بود
وزور احتیاج بطعام وشراب وغیر ذلک از صفات اجسام چنانکه مشاهده میکنم در دنیا بلکه آنها را در برزخ احکام
دیگر باشد واحتیاج بطعام وشراب وامثال آن امر عادی است وحال در انجا بخلاف عادت باشد وتواند
که بروائح ونسائم وامثال آن از ارزاق روحانی باشد چنانکه در شان شهدا واقع شده است یرزقون فرحین
واگر از طعام بهشت بهم بود عجب نیست چنانکه در حدیث یطعمنی ویسقینی واما علم وسماع شک نیست در ثبوت آن
مر ایشان را بلکه سائر اموات را صرح به العلما در احادیث آمده است نماز میگذارند وتلبیه میگویند وذکر وتسبیح میکنند
اگر گویند که آن دار عمل نیست ودر انجا تکلیف نیست این اعمال برای چه میکنند جوابش آنکه عالم برزخ منسحب و
جاری است بروی احکام دنیا از استکثار اعمال وزیادت اجور وگاهی حاصل میشود عمل بی تکلیف بر سبیل
تلذذ وشوق وذوق چنانکه حال نوافل وتطوعات اینچنین است ولهذا در بهشت تسبیح میکنند وقرآن میخوانند
ودر شان قاری قرآن واقع شده رتل وارتق وازین قبیل است سجود حضرت سید انبیا صلوات الله وسلامه
علیه وعلیهم وقت فتحباب شفاعت وبعضی از علما گفته که مال آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم باقی است بر
ملک وی قائم است بر نفقه وی وعد کرده این را از خصائص نقل کرده است امام الحرمین که آنچه گذاشت آنحضرت باقی
بود بر ملک وی صلی الله علیه وآله وسلم واتفاق میکرد ابوبکر رضی الله عنه بطریق نیابت وخلافت وی بهر اهل و
خدم وسائر مصارف وی وابوبکر رض میدانست که مال باقی است بر ملک وی صلی الله علیه وآله وسلم واین قول
تقاضا میکند اثبات حیات در احکام دنیا نیز واین زائد است بر حیات شهید وبعضی گویند بزوال ملک وقول
او ما ترکناه صدقة صادق است بهر دو تقدیر والله اعلم واین مبحث حیات انبیا جاری شد وانجرا یافته بتقریب
ذکر حیات آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در آخر کتاب در باب وفات النبی وهر دو ثابت داشتم اگرچه موجب تکرار ها
است ولا باس تا این مسئله موکد ومقرر گردد واز انجمله آنست که گماشته شده است بر قبر شریف وی فرشته که میرساند
او را صلوة وسلام زائر وروایة کرده است اینحدیث را احمد ونسائی وحاکم وتصحیح کرده است او را حاکم باین
لفظ ان لله ملائکة سیاحین فی الارض یبلغونی عن امتی السلام مر خدا را فرشتگان است که میگردند در زمین
میرسانند مرا از امت من سلام ونزد آنجهانی از عماره اینچنین آمده که خدا تعالی را فرشته ایست که داده است

که فرمود آنحضرت که یهود حسد نمی برند بر ما بر چیزی چنانکه حسد میبرند بر جمعه که هدایت نمود ما را خدا تعالی و گفتن ما در پس امام آمین و در روایتی آمده چنانکه حسد می برند بر سلام و آمین از خصائص این امت است رکوع در نماز روایت است از علی رضی الله عنه فرمود نخستین نمازی که رکوع کردیم ما در وی نماز عصر پس گفتیم ما یا رسول الله چیست این رکوع که هرگز نمیکردی فرمود رسولخدا صلی الله علیه وآله وسلم باین امر کرده شدم و از ینحدیث معلوم میگردد که در اوائل در دین ما هم رکوع نبود چنانکه در نماز یهود و نصاری نبود پس ازان امر شد و در واقع انتقال از قیام بر رکوع و از رکوع بسجود و تدرج دران ادخل است در حدوث حضور و وجود خشوع ولیکن در ینجا اشکال آورده اند که قول حقتعالی یا مریم اقنتی لربک واسجدی وارکعی مع الراکعین دلالت دارد بر وجود رکوع در امم سالفه و میگویند که مراد بقنوت ادامت طاعت است از جهت قول حقسبحانه امن هو قانت آناء اللیل ساجدا و قائما و قنوت بمعنی طاعت و قیام و خشوع می آید و مراد بسجود نماز است از جهت قول وی سبحانه وادبار السجود بر رکوع خشوع واجبات و تقدیم سجود بر رکوع نوعی از قرینه است بر معنی والا ظاهر آنست که رکوع مقدم بود و این بر تقدیری که ثابت شود نص حدیث عدم رکوع در نماز امم سابقه و علما استدلال کرده اند بحدیث علی رضی الله عنه بران و تمام نیست این استدلال فافهم مگر آنکه نظر بواقع گویند که رکوع نیست در نماز آن قوم والله اعلم و از خصائص این امت آنست که صفوف ایشان در نماز و قتال مانند صفوف ملائکه است در قدر و منزلت و قرب درگاه و از بعضی احادیث معلوم میشود که تشبیه در اتمام صف اول است که آنرا تمام کرده صف دیگر بندند و میتواند که این کنایت باشد از وجود جماعت در نماز اگر گویند که جماعت نیز از خصائص این امت است والله اعلم و از جمله خصائص تحیة سلام است چنانکه در حدیث عائشه رضی الله عنها گذشت پوشیده نماند که ظاهر از حدیث عائشه رضی الله عنها سلام وداع نماز است و ظاهر از عبارت تحیة سلام آنست که در وقت ملاقات سلام بیکدیگر میگویند مگر آنکه گویند که هر دو یکی ست و سلام نیز فرد آنست که بر ملائکه و قوم میگویند فتدبر و از خصائص این امت جمعه است که دیگر انرا نیست چنانکه در حدیث آمده است که هذا یومهم الذی فرض الله علیهم فهدانا الله له والناس فیه لنا تبع الیهود غدا والنصاری بعد غد رواه البخاری و اینحدیث را بیانی است که در جای خود کرده شده است و از خصائص این امت است اشتمال جمعه که هر چه در وی از خدا تعالی بطلبند بیابند و در ینجا اقوال است قریب بچهل قول و در شرح سفر السعادت آنرا با تطبیق و ران نقلکرده ایم و صحیح ترین آن دو قول است اول آنکه آن ساعت بعد از خروج امام است در خطبه جمعه تا فراغ از نماز و قول دیگر در آخر ساعة از روز جمعه و فاطمه زهرا رضی الله عنها بر یمین جانب ست میگویند که وی رضی الله عنها خادمی را بر می گماشت که خبر کند ازان و الله اعلم

وساجد و بیرون می آیند از دیار خود و اموال خود بطلب رضای من و قتال میکنند در راه من ختم میکنم بکتاب
ایشان کتابهارا و شریعت ایشان شریعتهارا و بدین ایشان دینهارا و کسیکه دریابد ایمان را و ایمان نیارد
بکتاب ایشان و در نیاید در دین و شریعت ایشان نیست وی از من و بیزارم من از وی و میگردانم ایشانرا
افضل امم و امت وسط که شهدای اند بر مردم چون در غضب در آیند تهلیل میکنند مراو چون نزاع کنند تسبیح میکنند مرا
پاک میکنند رویهارا و اندامهارا می بندند ازار تا نصف ساق و تهلیل میکنند بر تلها و بلندیها و قربانی میکنند
بر نحتین خون انجیلهای ایشان در سینهای ایشان است راهبانند در شب شیرانند در روز خوشا کسیکه باایشان
است و برکیش ایشانست و براه و روش ایشانست این فضل منست میدهم هر کرا میخواهم و من خداوند فضل
عظیم ام رواه ابو نعیم این فضل این امت مرحومه است در کتب سابقه پس امت را باید که برین صفات باشد
که علت خیریت ایشانست و شک نیست که اتم و اکمل درین صفات اوائل ایشان اند که صحابه اند رضی
الله عنهم اجمعین و از خصائص این امت است حلال گردانیدن غنائم و حلال نبود مر کسی امتی را پیش از ایشان
و گردانیدن تمام زمین مسجد و گردانیدن خاک پاک کننده چنانکه در خصائص آنحضرت گذشت یعنی امت نیز باو
شریک اند در صفات و احکام و بعضے گفته اند که وضو نیز از خصائص ایشانست نسبت با مم سالفه اگرچه پیغمبر ایشان
بود و استدلال کرده اند برین بحدیث ان امتی یدعون یوم القیامة غرا محجلین من آثار الوضوء و لیکن تو اند که این
جزاء وضو مخصوص باشد بایشان در فتح الباری در قصه ساره با آن جبار که گرفت او را گفته است که چون خدمت
آن کافر که نزدیک شود بسازد ساره برخاست و وضو کرد و نماز بگذارد و در قصه جریج راهب نیز آمده که وضو کرد و
نماز گذارد و کلام کرد با غلام پس ظاهر آنست که آنچه مخصوص است باین امت غره و تحجیل است نه اصل وضو
و در روایتے مر مسلم را از ابو هریره آمده که فرمود آنحضرت که این سیمای است که نیست مر غیر شمارا و از ظاهر حدیث
احمد که در مشکات در کتاب طهارة آورده نیز اینچنین مفهوم میگردد و مجموع صلوات خمس نیز از خصائص این امت است
و در امم سابق چهار نماز بود جز عشا و اول کسیکه نماز عشا گذارد پیغمبر ما بود صلی الله علیه و آله وسلم و در حدیث
آمده است که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم فرموده تا خیر کنید نماز عشارا زیرا که شما تفضیل داده شده اید باین
نماز بر سائر امم و نگذارده است آنرا هیچ امتی پیش از شما و اذان و اقامت نیز از خصائص این امت است و بسم الله
نیز بهیچ امم نازل نشده است پس ازین امت مگر بر سلیمان علیه السلام پس بسم الله از خصائص امت است
نسبت با متهای دیگر و آمین را نیز از خصائص این امت داشته اند و در حدیث عائشه رضی الله عنها آمده است

نمی بینی تو ایشان را ولیکن بشنوانم ترا کلام ایشان را پس ندا کرد ایشان را باری تعالی پس جواب دادند همه بیک آواز
لبیک اللهم لبیک و حال آنکه ایشان در اصلاب آبا و ارحام امهات بودند پس فرمود وی سبحانه صلوتی علیکم
و رحمتی سبقت غضبی و عفوی سبق عذابی استجابت کردم برای شما پیش از آنکه دعا کنید و هر که دریابد مرا در حالتی
که گواهی میدهد هر که لا اله الا الله محمد رسول الله می آمرزم مر او را گناهان او را فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم
پس خواست خدا تعالی که منت نهد بر من باین نعمت فرمود وی سبحانه و ما کنت بجانب الطور اذ نادینا و نبودی تو ای
محمد یعنی در نشاء عنصری وقتی که ندا کردیم یعنی امت ترا تا بشنوانم موسی را کلام ایشان روایت کرد این حدیث را
قتاده و زیاده کرده این را که پس گفت موسی یا رب چه عجب نیکوست او از امت محمد پروردگار را بشنوان مرا بار دگر
و ابو نعیم در حلیه از انس آورده که گفت فرمود رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم وحی فرستاد حق تعالی بموسی پیغمبر
بنی اسرائیل که هر کسی که دریابد مرا در حالی که منکر است باحمد در آرم او را در آتش دوزخ گفت موسی علیه السلام کیست احمد فرمود
خدا تعالی احمد کسی ست که پیدا نکرده ام پیدایشی را گرامی تر بر من از وی و نوشته ام نام وی با نام خود بر عرش پیش
از آنکه پیدا کنم آسمان و زمین را و جنت حرام است بر تمامه خلق من تا در آید در وی او و امت او و ازین حدیث معلوم میشود
که امت او بر نعمت او پیش از انبیاء دیگر در بهشت در که بندد و چه عجب چون مهمان عزیز است طفیلی نیز عزیز خواهد بود مگر آنکه مراد از خلق غیر انبیا باشد
اگرچه گفته است جمیع خلق اما آنکه این امت فاضلتر از انبیا باشد یا برابر باشد با ایشان فحاشا و کلا زیرا که هیچ ولی بمرتبه نبی نرسد فرمود
موسی چه کسانند امة محمد و چیست صفات ایشان پس ذکر کرد حق تعالی صفات ایشان را پس فرمود موسی دیگر دان مرا خداوندا نبی آن امت
فرمود خدا تعالی نبی امت از جنس ایشان خواهد بود پس گفت موسی پس بگردان مرا خداوندا امت آن نبی و از وهب بن منبه
آمده که گفت وحی فرستاد خدا تعالی بسوی شعیا پیغمبر علیه السلام که من میفرستم نبی امی را که میگشایم بوی گوشهای
کر را و چشمهای کور را و دلهای پوشیده در پرده را مولد شریف وی مکه شریفه و مهاجر وی مدینه طیبه و ملک او بشام است
و ذکر کرده صفات آنحضرت از آنچه در باب چهارم گذشت تا آنکه گفت و میگردانم امت او را بهترین امتی که بیرون آورده شده است
برای مردم امر کننده بمعروف و نهی کننده از منکر و یگانه داننده مرا و ایمان آرند بمن و اخلاص ورزنده بمن و تصدیق
کننده بچیزی که آورده اند پیغمبران من نگرنده بآفتاب و مهتاب یعنی برای محافظت اوقات عبادت خوشا آن قلوب
و وجوه و ارواح که اخلاص ورزیدند بمن الهام میکنم ایشان را تسبیح و تکبیر و تحمید و توحید در مجالس و مضاجع و حرکات
و سکنات و سفر و حضر ایشان و صفوف ایشان در مساجد مانند صفوف ملائکه است گرد عرش ایشان دوستان منند
یاری دهندگان من کینه کشم من با ایشان از دشمنان که بت پرستان اند نماز میکنند برای من ایستاده و نشسته و راکع و

از وهب بن منبه

صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اند و سابقان و مقربان درگاہ اند و درین صفات کہ فرمود تامرون بالمعروف و تنہون عن المنکر
کہ در حقیقت سبب شرط خیریت اند اتم و اکمل و اسبق اند و بفضل صحبت رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و مشاہدہ جمال جہان
ارای او و اقتباس و استفاضۂ انوار و آثار وی بواسطہ مخصوص اند و ازینجا معلوم شد کہ اول این امت افضل است
از مابعد خود ترتیبی ہم از شارع درین باب واقع شدہ است کہ فرمود خیر القرون قرنی الذین انا فیہم ثم الذین یلونہم ثم الذ
یلونہم مشہور این سہ مرتبہ است صحابہ و تابعین و تبع تابعین و از یک حدیث صحیح البخاری مرتبہ چہارم نیز معلوم میشود
کہ ایشان را اتباع تبع خوانند ثم یفشوا الکذب میفرماید بعد ازان فاش میشود دروغ یعنی آن ضبط و ربط دین و صدق
تقوی و یقین کہ در اوائل بود نماند و طائفہ از صحابہ اند کہ لحظہ بدیدار مصطفی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مشرف شدند و ایمان
آوردند و در قید بکار و بار خود مشغول شدند و بامتداد صحبت و طول خدمت استفادہ و استفاضہ نمودند آنہا کہ بفضیل
صحابہ رضوان اللہ علیہم اجمعین مطلق قائل اند میگویند ایشانرا نیز کمالی حاصل است کہ موجب افضلیت است از من بعدہم
و معلوم نمی شود کہ مقصود اینطائفہ چیست اگر میخواہند کہ ببرکت رویت و مشاہدۂ آنحضرت تمامہ کمالات حاصل میشود کہ
متاخران دارند این محل توقف است و مستلزم عدم تفاضل و تفاوت میان صحابہ است و خلاف واقعست یا میخواہند
کہ ہمان رویت و مشاہدہ آنحضرت فضیلتے است کہ اتم و اکمل است از تمامۂ فضائل و کمالات و ہیچ فضیلتے برابری نمیکند
بآن و با جملہ صحابہ از حیثیت صحبت شریف اگرچہ مدت آن قلیل بود افضل از من و رای خود و جماعہ از اصولیین اطلاق
اسم صحبت ہم مخصوص سیدارند بجماعہ اولی و این خلاف مذہب محدثین است کہ در صحبت برویت و ملاقات اگرچہ یکبار
باشد اکتفا کنند و سابقا نیز چیزی ازین باب مذکور شدہ است و شاید کہ بعد ازین نیز تقریب افتد و فضائل و خصائص
این امت علی الاطلاق بیشمار است و اخبار و آثار بسیار دران وارد اتم و اکمل فضائل ایشان آنست کہ امت محمدیہ اند
و ہمچنانکہ وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خاتم النبیین و جامع فضائل و کمالات تمامۂ انبیا است سلام اللہ علیہم اجمعین
و مکارم اخلاق و محامد صفات نبوی تمام شد ایشان خاتم الامم اند و مخصوص اند بکمال دین و اتمام نعمت چنانکہ
منطوق قول الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی ست و صفات ایشان در کتب سابقہ مذکور است چنانکہ ذکر شریف
پیغمبر ایشان صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و بندی ازان در باب چہارم در ذکر آنحضرت در کتب سابقہ گذشت و از ابن عباس رضی اللہ
عنہما کہ فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت موسی علیہ السلام یارب آیا ہیچ کس ہست در امم گرامی تر نزد تو از امت من کہ
سایہ کردی بر ایشان بغمام و فرود فرستادی برای ایشان من و سلوی پس فرمود خدا تعالی با موسی ندانستہ تو کہ فضل
امت محمد علیہ السلام بر سائر امم ہمچو فضل منست بر جمیع خلق گفت موسی یارب پس بنما مرا آن امت را فرمود حق سبحانہ

ما تاخر و تیم نعمته علیک و خلیل گفت ولا تخزنی یوم یبعثون و گفته شد بحبیب یوم لا یخزی الله النبی گفت بنده مسکین
و زیاده بران فرمود والذین امنوا معه و خلیل گفت انی ذاهب الی ربی سیهدین و حبیب گفته شد بوی و وجدک
ضالا فهدی و خلیل گفت واجعل لی لسان صدق فی الاخرین و گفت مر حبیب را و رفعنا لک ذکرک و خلیل گفت
واجعلنی من ورثة جنة النعیم و گفته شد مر حبیب را انا اعطیناک الکوثر و خلیل گفت واجنبنی و بنی ان نعبد الاصنام
و حبیب گفته شد مر او را انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت و یطهرکم تطهیرا و چون در خلیل که محل خلت
ست و حبیب که محل محبت این فرق باشد در خلت و محبت نیز فرق و فصل خواهد بود و صلی الله علیه و آله و سلم
علی حبیبه و خلیله و علی جمیع الانبیاء المرسلین و آل کل و سائر الصالحین و از انجمله آنست که نماز نافله که آنحضرت
نشسته گذاردی ثواب آن بر ابر بودی با ایستاده گذارد من بخلاف دیگر که فرمود من صلی قاعدا فله نصف اجر القائم
اگرچه ظاهر این حدیث عام است اما آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم مخصوص است ازین و در حدیث صحیح مسلم
از عبد الله بن عمرو بن العاص آمده که گفت رفتم نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم دیدم که نشسته نماز
میگذارد و گفتم یا رسول الله شنیده ام که تو فرمودی صلوة الرجل قاعدا علی نصف الصلوة قائما و حالا تو نماز
نشسته میگذاری فرمود آری من گفته ام ولیکن تو مثل کاحد منکم و از انجمله آنست که همچنانکه از بر ابر سید بداز
قفای خود نیز میدید و در تاریکی چنان میدید که در روشنائی و کلام در ینباب اول در ذکر بصر شریف رفته است
و از انجمله آنست که هر چه در دنیاست از زبان آدم تا اوان نفخه اولی بروی منکشف ساختند تا همه احوال را از اول
تا آخر معلوم گردد یاران خود را نیز از بعضے ازان احوال خبر داد از بعضے صلحا از اهل فضل شنیده شده است که
بعضے از عرفا کتابی نوشته و اثبات کرده که آنحضرت را تمامه علوم الهی معلوم ساخته بودند و این سخن بظاهر
مخالف بسیاری از ادله ست تا قائل آن چه قصد کرده باشد و الله اعلم **وصل** فضائل و خصائص امت
مرحومه محمدیه هم بیشمار است و این تیز راجع بفضائل آنحضرت است که اینچنین امت و اینچنین تابعان دارد همچنانکه
فضائل آنحضرت داخل فضائل امت است که اینچنین پیغمبری دارند و متبع و مقتدی باینچنین ذات کامل
الصفات اند بدانکه چون پیدا کرد پروردگار تعالی و تقدس و ابراز و اظهار کرد عنصر شریف نبوی را صلی الله علیه
و آله وسلم در عالم عیان در غایت احکام و اتقان ظاهر شدن عنایت ربانیه بامت انسانیه وی اگرچه جن
و انس همه امت اویند لیکن بجهت خصوصیتی و قابلیتی که ایشان راست انچه در ایشان ظهور گردد در جای دیگر
نگردد و فرمود کنتم خیر امة اخرجت للناس و این خطاب بیواسطه با وائل این امت است که اصحاب رسول الله

الا وهو تحت لوائی واز انجمله آنست که چون میرود آنحضرت در بهشت برائے استفتاح ایستاده می شوند برای
وی خازن جنه واستقبال میکند برای وی ومیگشاید در بهشت ومیگوید نمیگشایم بر کسی پیش از تو ونمی ایستم
برای کسی بعد از تو ودرین اظهار مزیت ومرتبت آنحضرت ست وخزنه جنه همه خادمان او بند واو در رنگ با دشا
ایشان است بحکم پروردگار عزوجل واز انجمله آنست که مخصوص گردانیده است او را حقتعالی بکوثر که سیلان میکند
دران دُر ویاقوت وآب او شیرین تر است از عسل وسفید تر است از شیر ودر روایتی سفید تر از برف وکوزه های آن
بیشتر است از ستارها وبعضے گفته اند که هر پیغمبر را در آخرت حوضی باشد بر قدر فضل ومرتبت وکوثر آنحضرت عظیم تر
وشریف تر است ازهمه واز انجمله آنست که حقتعالی چون در کتاب خویش ذکر توبه وغفران انبیا فرمود زلتی وخطائی از پیشان
واقع شده نیز ذکر کرد در شان آنحضرت علیه السلام فرمود انا فتحنا لک فتحا مبینا لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک وما تاخر
خبر فتح را مقدم داشت وبعد ازان ذکر غفران ذنوب گذشته وآینده کرد وذنب را مستور داشت وتحقیق این مقام
در باب دوم گذشت واز انجمله آنست که هر چه انبیای ماسبق را بعد از سوال عطا فرمود ویرا علیه الصلوة والسلام
بی سوال ارزانی داشت ابراهیم خلیل گفت ولا تخزنی یوم یبعثون در شان آنحضرت وامت وے فرمود یوم لا یخزی
الله النبی والذین امنوا معه الآیه موسی علیه السلام گفت رب اشرح لی صدری در شان پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم
میفرماید الم نشرح لک صدرک واز انجمله آنست که حق تعالی برگزید آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم بمقام محبت
وابراهیم را علیه السلام بمقام خلت ومقام محبت بالاتر از مقام خلت است ودر اول باب ذکر آن گذشته است ودر
آخر باب هشتم نیز کلام درین باید وبعضی علماء عارفین در فرق میان خلیل وحبیب کلامی لطیف گفته که خلیل از
خلت است بمعنی حاجت وابراهیم علیه السلام محتاج ومفتقر بود بسوی خدا پس از ینجهت گرفت او را خدا تعالی
خلیل وحبیب فعیل است بمعنی فاعل یا مفعول پس آنحضرت هم محب است وهم محبوب بوساطت غرض گفته اند
که خلیل میباشد فعل وی رضای خدای وحبیب میباشد فعل خدا برضای او قوله تعالی فلنولینک قبلة ترضاها
ولسوف یعطیک ربک فترضی وخلیل گاهی استعجال نمیکند برای لقای محبوب چنانکه آمده است که چون آمد
ملک الموت نزد ابراهیم علیه السلام برای قبض روح توقف کرد ابراهیم وگفت بپرس از پروردگار که چه حکم میشود
زود می باید آمد یا توقفی هست وآنحضرت فرمود اخترت الرفیق الاعلی ومیگفت در دعاء خود اللهم انی اسالک
النظر الی جلالک وجهک والشوق الی لقائک وخلیل مغفرت وی در حد طمع است چنانکه گفت ابراهیم والذی اطمع
ان یغفر لی خطیئتی یوم الدین وحبیب مغفرت او در حد یقین قال الله تعالی لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک و

امثال این امور بی سماع و خبر ثابت نمی شود چون در شان رکن و مقام دلائل و شواهد وقوع بطریق تعبد و تسلیم ایمان آوردن بدان واجب افتاده و در غیر آن نه چنین است گوییم دلیل و شاهد خبر جز رسول صلی الله علیه وآله وسلم نیست و همچنانکه حقیقت رکن و مقام باخبار آن صادق و مصدوق معلوم شده کذلک حال روضه شریف و منبر منیف نیز ظاهر گشته و اگر در مقام تاویل آیند در هر دو جای ممکن ست و اگر بحقیقت روند در هر دو ثابت فما وجه الفرق والله اعلم ومنه التوفیق و بیده ازمة التحقیق وهو باغاضة العلوم علی من یشاء من عباده جدیر وحقیق واز انجمله آنست که آنحضرت علیه السلام نخستین کسی ست که می شکافد قبر را و بیرون می آید و مبعوث میگردد یعنی حاضر میشود در موقف قیامت و نخستین کسی ست که میگذرد و نخستین کسیکه میکوبد در بهشت را در حدیث آمده است که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم می آیم من باب جنت را در روز قیامت و استفتاح میکنم پس میگوید خازن جنت بک امرت لا افتح لاحد قبلک بتو امر کرده شده ام که نکشایم در بهشت هیچ یکی را پیش از تو و جائز ست که باو دیگر برای قسم باشد و اینمعنی احسن الذاست در ذائقه محبت و نخستین کسیکه می درآید در بهشت و نخستین کسیکه می کشاید در شفاعت را و از انجمله آنست که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم حشر کرده میشود سواره بر براق و کسوت و خلعت داده شود از اعظم و انفس حلل جنت و در حدیث دیگر آمده است که حشر کرده میشوند مردم روز قیامت پس میباشم من و امت من بر تل یعنی مقام بلندی پوشاند را پروردگار من حله سبز و می ایستد آنحضرت بر استای عرش که نمی ایستد در انجا هیچکس در مقامی که رشک برند بر وی اولین و آخرین و از انجمله آنست که داده میشود او را مقام محمود و مجاهد که از ائمه تفسیر ست گفته مراد باین جلوس آنحضرت مساست بر عرش و از عبد الله بن سلام آمده جلوس بر کرسی و در تفسیر مجاهد وی گفته مقامی که ستاید او را هر که ایستاده است در دنیا و هر که می شناسد او را و این مطلق است در هر مقام که متضمن ست کرامت را و مشهور آنست که این مقام شفاعت است و کلام در این مقام در فضائل آنحضرت خواهد که در آخرت ظهور یابند انشاء الله تعالی و از انجمله آنست که داده میشود او را صلی الله علیه وآله وسلم شفاعت عظمی عام میان اهل موقف وقتیکه می آیند بسوی او بعد از انبیاء و رسل و را دخال قومی در بهشت بی حساب و رفع درجات مرقومی و دیگر را و باید تفصیل در مجلس و از انجمله آنست که وی صلی الله علیه وآله وسلم لواء الحمد در دست او روز قیامت و آدم و هر که زاده ست در تحت لواء او باشند و وسیله که اعلی درجه ایست در بهشت آن نیز مخصوص بآنحضرت است و با انجمله آنحضرت افضل و اکرم خلائق است نزد خداوند تعالی و پیشوای ایشان است در روز قیامت چنانکه

فرمود انا سید ولد آدم یوم القیامة وانا اکرم الاولین والآخرین و بیدی لواء الحمد ولا فخر وما من نبی یومئذ آدم فمن سواه

محمول است و این حق است و محسوس و موجود است و قدرت صالح و شامل است همه چیز را و هر چه خبر داده بوی مخبر صادق از امور غیب ایمان بآن واجبست فتدبر و از انجمله آنست که میان منبر و قبر شریف وی روضه ایست از ریاض جنت روایة کرده است این را بخاری بلفظ ما بین بیتی و منبری و دیگانیز تکلم کرده اند بعضی گفته اند که مراد تشبیه بقعه شریف بروضه جنت در نزول رحمت و حصول سعادت که از ملازمت خلق ذکر و مجالست آن حاصلست چنانکه از تسمیه مساجد بریاض جنت در حدیث اذا مررتم بریاض الجنة فارتعوا پرتو اشارتی بآن می افتد خصوصاً در زمان سعادت نشان آنحضرت که ثمرات علوم انوار اذکار مجالس جنت آثار اقتطاف و اقتباس میمودند و بعضی گفته اند که طاعت و عبادت در یمقام موصل بجنة است چنانکه فرموده اند الجنة تحت ظلال السیوف و الجنة تحت اقدام الامهات و این هر دو قول ضعیف و بعید است چه تشبیه بریاض جنت و نزول رحمت و ایصال بروضهٔ بهشت و ترتب ثواب بران شامل تمامهٔ مساجد و کل بقاع خیراست و مخصوص باین مسجد شریف و منبر منیف نیست و اگر حمل بر رحمت خاص و روضهٔ مخصوص از جنة کنند نیز خالی از بعدی و تکلفی نیست حق آنست که کلام محمول بر حقیقت و ظاهر خود است و ما بین حجره آنحضرت و منبر شریف روضه ایست از ریاض جنت بآن معنی که فردای قیامت آنرا به بهشت نقل کنند و در رنگ سایر بقاع ارض فانی و مستهلک نگرداند چنانکه ابن فرحون و ابن جوزی از امام مالک نقل کرده اند و اتفاق جماعه از علماء رباوی نیز متصم ساخته و شیخ ابن حجر عسقلانی و اکثر علماء بدین ترجیح این قول کرده اند و ابن ابی جمره که از کبار علماء مالکیه است فرموده است که احتمال دارد که عین این بقعه روضهٔ از ریاض جنت باشد که از انجا بدار دنیا فرستاده باشد چنانکه در شان حجر اسود و مقام ابراهیم علیه السلام واقع است و بعد از قیام قیامت هم بمقام اصلی خودش برند و نزول رحمت و استحقاق جنت لازم مراتب فضل و علو مرتبت ایمقام است یا چنانچه رتبهٔ جلیله ابراهیمیه بحجری از احجار جنة امتیاز یافت حضرت حبیبیهٔ محمدیه بروضهٔ از ان اختصاص پذیرفته باشد و اگر در چشم ظاهر نسبت سائر اجزای اراضی دنیا در آید چندان عجب نباشد زیرا که تا انسان در ین نشاة محجوب حجب کثیفهٔ طبیعت و محجوب حجاب عادت بشریت انکشاف حقائق اشیای و ادراک امور آخرت ازوی نیاید و توهم نکنی که چون این بقعه شریفه ازوی حقیقة روضه از ریاض جنت باشد باید که تشنگی و برهنگی و امثال آن که انتفای آن از خواص و لوازم جنت است در وی نباشد کما قال سبحانه ان لک الا تجوع فیها و لا تعری الایه چه تواند که لوازم جنت بعد از اخراج بقعه ازوی صورت انتقال و انفکاک پذیرفته باشد پس در حجر الاسود و مقام ابراهیم علیه السلام چه میگوئی در انجانیز این آثار پیدا نیست و اگر گویند که

قوت سمع از همه بندگان نیست پس هیچ یکی از بندگان که درود میفرستد بر من مگر آنکه میرساند آن فرشته مرا درود او را و از انجمله
آنست که عرض کرده میشود بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم اعمال امت و استغفار میکنند مر ایشانرا و روایت کرده احمد
ابن المبارک از سعید بن المسیب که هیچ روزی نیست مگر آنکه عرض کرده میشود بر آنحضرت اعمال امت صبح و شام پس میشناسد
آنحضرت ایشانرا بسیمای ایشان و اعمال ایشان و در بعضی روایات آمده است که عرض کرده میشود بر من اعمال امت
آنچه بد است می پوشم و آنچه نیک ست عرض میکنم بدرگاه مراد بپوشیدن عرض نکردن خواهد بود گویا سنت الهی جاریست
بر آنکه اعمال را بعد از عرض کردن ثبت مینماید و آنچه عرض کرده نمی شود محو و ساقط کرده میشود از درجه اعتبار
فافهم و بالله التوفیق و در حدیث کعب احبار آمده است که هرگاه و بیگاه هفتاد هزار فرشته بر قبر شریف فرود می آیند
و گرد میکنند آنرا و میزنند بازوهای خود را و چون مبعوث میگردد آنحضرت از قبر شریف بیرون می آیند میان این فرشتگان
و زفاف میکنند او را و زفاف در اصل بمعنی بردن عروس بخانه زوج و مراد اینجا لازم معنی است که بردن محبوب
است پیش محب یعنی بردن آنحضرتست صلی الله علیه وآله وسلم بدرگاه عزت و از انجمله آنست که منبر آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم که در مسجد شریف است بر بالای حوض شریف او است چنانکه در حدیث آمده است و در روایتی
منبر من بر ترعه ایست از ترع جنت و ترعه را تفسیر کرده اند به باب و بعضی بدرجه و بعضی بروضه که بر جای بلند
باشد و در حدیث آمده است که روزی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بر منبر شریف ایستاده بود فرمود قدم من
الآن بر ترعه ایست از ترع جنت و در روایت دیگر آمده که منبر من بر حوض منست و در حدیث دیگر آمده که من
ایستاده ام اکنون بر عقر حوض خود و عقر موضعی که آب در حوض از انجا در آید و در تاویل آن بعضی علما گفته اند
که بودن منبر بر حوض کنایتست از آنکه قصد آن و تبرک بدان و ملازمت اعمال صالحه در حضور
شریف وی سبب ورود حوض نبوی و شرب از زلال جان فزای اوست و بعضی گفته اند که تواند
که این منبر را که سرور انبیا مشرف داشت فردای قیامت در رنگ سائر خلائق اعاده فرمایند و بر کنار حوض کوثر
که ترعه جنت عبارت از انست برپا دارند از برای تعظیم و تنویه شان آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و گروهی
بران رفته اند که این اخبار است از منبری که دران روز برای آنحضرت بنا کنند نه این منبر که در مسجد شریف
است و این قول در غایت بعد است از سیاق لفظ حدیث که میفرماید ما بین حجره من و منبر من روضه ایست از
ریاض جنت و منبر من بر حوض منست ظاهر و متبادر ازین کلام همان منبرست که از برای تجدید روضه مقدسه
مذکور است کذا ذکر فی تاریخ المدینه و صاحب مواهب گفته که اختلاف نکرده هیچ یکی ازین علما در آنکه این بر ظاهر

خاک نگشت وحق تعالی قادر است که نگاهدارد ارواح را بی ابدان ولیکن نقل وارد شده است بوجود آن در ابد
چنانکه بودن موسی نماز گذارنده در قبر وچه نماز گزاردن تقاضای جسدی میکند وصفات مذکوره در انبیاء
شب معراج همه صفات اجسام است ولازم نمی آید از بودن آن حقیقت حیات که باشد بر صفتی که در دنیا بود
وزد واحتیاج بطعام وشراب وغیر ذلک از صفات اجسام چنانکه مشاهده میکنیم در دنیا بلکه آنها را در برزخ احکام
دیگر باشد واحتیاج بطعام وشراب واشال آن امر عادی است وحال در انجا بخلاف عادت باشد وتوانا
که بروائح ونسائم واشال آن از ارزاق روحانی باشد چنانکه در شان شهداء واقع شده است یرزقون فرحین
واگر از طعام بهشت بهم بود عجب نیست چنانکه در حدیث بطعمنی وسیقینی وامّا علم وسماع شک نیست در ثبوت آن
مر ایشانرا بلکه سائر اموات را صرح به العلما در احادیث آمده است نماز میگذارند وتلبیه میگویند وذکر وتسبیح میکنند
اگر گویند که آن دار عمل نیست ودر انجا تکلیف نیست این اعمال برای چه میکنند جوابش آنکه عالم برزخ نسخ و
جاری است بر وی احکام دنیا از انشکشار اعمال وزیادت اجور وگاهی حاصل میشود عمل بی تکلیف بر سبیل
تلذذ وشوق وذوق چنانکه حال نوافل وتطوعات اینچنین است ولهذا در بهشت تسبیح میکنند وقرآن میخوانند
ودر شان قاری قرآن واقعشده رتل وارتق واین قبیل است بسجود حضرت سید انبیا صلوات الله وسلامه
علیه وعلیهم وقت فتحاب شفاعت وبعضے از علما گفته که مال آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم باقی است بر
ملک وی قائم است بر نفقه وی وعد کرده این را از خصائص نقل کرده است امام الحرمین که آنچه گذاشت آنحضرت باقی
بود بر ملک وی صلی الله علیه وآله وسلم واتفاق میکرد ابو بکر رضی الله عنه بطریق نیابت وخلافت وی بهر اهل و
خدم وسائر مصارف وی وابو بکر سید انست که مال باقی است بر ملک وی صلی الله علیه وآله وسلم واین قول
تقاضا میکند اثبات حیات وراحکام دنیا تر واین نمائد است بر حیات شهید وبعضے گویند بزوال ملک وقول
اول متر کناه صدقه صادق است بهر دو تقدیر والله اعلم واین بحث حیات انبیا جاری شد وانجا یافته بتقریب
ذکر حیات آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در آخر کتاب در باب وفات النبی وهر دو ثابت داشتم اگرچه موجب تکرار
است ولا باس تا این مسئله موکد ومقرر گردد واز انجمله آنست که کماشته شده است بر قبر شریف وی فرشته که میرساند
او را صلوة وسلام زائر ورا بدو روایة کرده است این حدیث را احمد ونسائی وحاکم وتصحیح کرده است او را حاکم باین
لفظ ان لله ملائکة سیاحین فی الارض یبلغونی عن امتی السلام مرخدایرا فرشتگان است که میگردند در زمین
میرسانند مرا از امت من سلام ونزد آنجمانی از عماره اینچنین آمده که خدا تعالی را فرشته ایست که داده است

علیه وآله وسلم زنده است در قبر خود و همچنین انبیا علیهم السلام و آنحضرت نماز میکنند در قبر شریف باذان و اقامت و حکایت کرده ابن زباله و ابن النجار که ترک کرده شد اذان در ایام حره سه روز و بیرون نرفتند مردم و سعید بن المسیب در مسجد بود میگوید سعید متوحش شدم چون وقت ظهر شد نزدیک قبر شریف رفتم و آواز اذان شنیدم و نماز ظهر گذاردم پیشتر شنیدم اذان و اقامت در قبر برای هر نماز تا گذشت سه شب و باز آمدند مردم و شنیدم اذان ایشان را چنانکه شنیدم از قبر شریف و بدانکه بعد از اتفاق بر حیات آنحضرت اختلاف کرده اند که زنده در قبر ست یا در جای معین یا هر جا که خدا خواهد در بهشت یا در آسمان یا جای دیگر چنانکه مقید بجای معین نبود بعضے گویند که ما جسد شریف را در قبر نهادیم و دلیل بر خروج آن نداریم پس ظاهر آنست که همدرین بقعه باشد و اگر گویند این بقعه تنگ است مناسب مت حس جسد شریف دران جوابش آنکه در حدیث آمده است که فسحت کرده میشود در قبر مومن در هفتاد و چه جای قبر شریف سید المرسلین صلی الله علیه وآله وسلم که فسحت آن از دائره قیاس بیرونست و اگر گویند که فردوس اعلی اشرف و اولی است برای تمکن و استقرار آنحضرت از بقعه قبر جوابش آنکه کدام بهشت بهتر و شریفتر از قبر شریف باشد اگر آنحضرت در بیجا بود امام تقی الدین سبکی رحمة الله علیه گفته است که اگر این بقعه را که ضم اعضای شریف کرده است بر تمام اماکن و مواضع ترجیح و تفضیل دهند حتی بر کعبه معظمه و عرش عظیم نمیدانم هیچ مومن را که توقف کند دران و ظاهر این حدیث سعید بن المسیب که اذان میشنید از قبر و حدیث شب معراج که آنحضرت فرمود دیدم موسی علیه السلام را که نماز میکرد در قبر شریف تائید میکند این قول را و حدیث دیدن انبیا در شب معراج بر آسمان و حدیث دیگر که دیدم موسی را که با هفتاد نبی اسرائیل بحج می آمدند و تلبیه میگویند ناظر در اطلاق مکان است و اگر گویند که قرآن مجید ناطق است بموت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم قال الله تعالی انک میت وانهم میتون و فرمود آنحضرت الی رجل مقبوض و صدیق اکبر فرمودند محمد اقدمات و اجماع دارند امت بران جوابش اگر آنحضرت چشید درد موت و درد بعد ازان زنده گردانید حق تعالی او را چنانکه در حدیث آمده است که من اکرمم نزد خدا بگذارد مرا در قبر زیاده بر چهل روز و نیز آمده است که خدا تعالی حرام گردانیده است اجساد انبیا را بر ارض پس آنحضرت علیه السلام زنده است بحیات جسمانی دنیاوی بدنی که حیات داشت و این اکمل است از حیات شهدا که روحانی اخروی است و این ثابت است مر روح را و حق تعالی قادر است که پیدا کند برای ارواح ایشان اجساد و شالیه دران عالم یا نهد در ابدان که حکم ظروف دارد و نسبت با نها چنانکه آمده است ارواح مومنین در جوف طیور خضر است که می چرد در زیر قنادیل عرش یا بهشت و اما ارواح انبیا اعاده کرده میشود در همان ابدان که در دنیا بود و بوسیده نشد و

اهل وعیال وهمسایه های خود را اکنون باقی نیست نزد من مگر بزغاله که بهتر از گوسفند گوشت داشت آیا کفایت
میکند از من فرمود کفایت میکند از تو و کفایت نمی کند بعد از تو از غیر تو و چنانچه تزویج کردن زنی خود را برای وی
این جا بر بود چنانکه در قرآن مجید فرموده است وان امراة وهبت نفسها للنبی الایه آنحضرت را قبول نیفتاد مردی
فقیر ایستاده بود گفت بمن تزویج کن یا رسول الله این زن را اگر ترا قابل نیست فرمود چیزی داری که مهر وی میکنی
گفت هیچ ندارم مگر همین ازاری که ورثه دارم فرمود بجوی چیزی اگرچه انگشتری از آهن باشد گفت ندارم چند سوره
از قرآن مجید یاد دارم گفت تزویج کن او را بچیزیکه با تست از قرآن و تعلیم کن او را و مهر کن آنرا و نمی باشد قران
مهر کسی را بعد از تو و از جمله خصائص آنحضرت آنست که تب کرده میشد چنانکه دو کس تب زده شوند از جهت مضاعفت
اجر و از انجمله آنست که فرستاده شد جبرئیل علیه السلام در مرض آنحضرت سه روز برای عیادت و پرسش احوال مبارک
وی و از انجمله آنست که نماز جنازه گذارند بر آنحضرت فوج فوج مسلمانان بی امام و دفن کرده شد بعد از سه روز از
وفات شریف و گسترانیده شد برای وی در لحد شریف وی قطیفه که می گسترانید و زیر خود و این هر دو امر جائز
نیست مر غیر آنحضرت را و بعضی گفته اند که گسترانیدن قطیفه از شقران بود مولی رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم
بی علم صحابه تا کسی دیگر بعد از وی در تحت خود نگسترانند و از انجمله آنست که زمین تاریک نماند بعد از موت آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم چنانکه در محلش خواهد آمد و از انجمله آنست که زمین نمیخورد جسد شریف او را صلی الله علیه وآله وسلم و همچنین
نمیخورد اجساد انبیا را و این از جمله خصائص شمرده اند و از بعضی اولیا نیز نقل میکنند چنانکه قبر شیخ علی متقی را بعد از
چهارده سال بتقریبی کشاده همچنان درست با کفن باقی بود و تقریب آن بود که میخواستند که پسر برادر زاده ایشان
که جوانی صالح بود در قبر ایشان دفن کنند و در مکه معظمه عادت است که اموات را بتزدیکی قبر بزرگان دفن میکنند
و ظاهر آنست که نا خوردن زمین جسد شریف را کنایت است از حیات و این مخصوص با آنحضرت و حضرات
انبیا است صلوات الله علیهم اجمعین و از انجمله آنست که ارث یافته نشد اندوخته وی صلی الله علیه وآله وسلم از جهت بقاء
ترکه وی ملک ورثه وی و بعضی میگویند که صدقه میگردد چنانکه در حدیث آمده است ما ترکناه صدقة و صرف کرده میشود بر مصالح
که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دران صرف میکرد از اهل و عیال و فرزندان و فقراء و صایا و مصالح مسلمین چنانکه
آنحضرت خود در زمان حیات میکرد و بنا بحدیث آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم که وصیت کند بجمیع مال خود و از غیر او
جائز نیست مگر ثلث و همچنین حکم تمامه انبیا است که ایشان ارث نباشد و مراد در قول حق تعالی و ورث سلیمان داود
و قول وی سبحانه رب هب لی من لدنک ولیا یرثنی ارث نبوت و علم است و از انجمله آنست که پیغمبر خدا صلی الله

تیز باشد مشهور آنست کہ ہیچ پیغمبری اصم نبود اما بعضے از ایشان اعمی بودہ اند واللہ اعلم و از انجملہ آنست کہ ہر کہ دشنام کند آنحضرت را و تنقیص کند بوجہی از وجوہ بصریح یا کنایت واجب است قتل وی در اینجا اتفاق است اختلاف در آنست کہ این قتل بطریق حداست و بالفعل باید کشت و طلب توبہ نباید کرد یا بجہت ردت کہ توبہ باید جست واگر توبہ آورد بخشند و مختار قول اولست و این بر تقدیر است کہ مسلمان باشد و اگر کافر باشد و اسلام آورد در میگذرند و این بحث در آخر کتاب بتفصیل بیاید انشاء اللہ تعالی و از انجملہ آنست کہ آنحضرت تخصیص میکرد ہر کرا بہر چہ پنجواہت از احکام اینجا دو قول است یکی آنکہ احکام مفوض بود بوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بہر چہ خواہد حکم کند دوم آنکہ بہر حکمی وحی جدا میشد چنانکہ تخصیص کرد خزیمہ بن ثابت را بانکہ شہادت وی حکم دو شہادت دارد و قصہ اینست کہ آنحضرت خریدہ بود از اعرابی اسپی را پس آن اعرابی منکر شد ابتیاع حضرت را و گفت گواہ بیار کہ گواہی دہد بر من کہ فروختہ ام و ہر کہ از مسلمانان می آید با عرابی میگفت وای بر تو پیغمبر خدا نمی گوید مگر حق اعرابی قبول نمیکرد تا آنکہ آمد خزیمہ و گفت گواہی میدہم کہ تو فروختہ و فرمود آنحضرت با خزیمہ چگونہ گواہی میدہی و گواہ نگرفتہ ایم ما تر ابران گفت یا رسول اللہ ما تصدیق میکنم ترا بر خبر آسمان آیا تصدیق نکنیم بر ین اعرابی پس گردانید پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شہادت خزیمہ را بجای شہادت دین و مخصوص گردانید او را باین فضیلت خطابی گفت حمل کردہ اند این حدیث را بسیاری از مردم بر غیر محل آن و توسل کردہ اند قومی از اہل بدعت بسوی استحلال شہادت مردود را کہ معروف است نزد ایشان بصدق بہر چہ دعوی کند و وجہ حدیث آنست کہ آنحضرت علیہ السلام حکم کرد بر اعرابی بعلم خود و جاری ساخت شہادت خزیمہ را مجری تاکید بر قول خود و استظہار بر خصم پس در معنی در حکم شہادتین باشد فافہم و چنانکہ رخصت کرد آنحضرت ام عطیہ را کہ از فضلای صحابیات است بہ نیاحت بعد از نزول آیت مبایعت نساکہ در انجا واقع شدہ است ولا یعصینک فی معروف عرض کرد یا رسول اللہ آل فلان یاری میدادند مرا بر نیاحت در جاہلیت و چارہ نیست مرا کہ من نیز موافقت کنم با ایشان پس رخصت کرد آنحضرت ام عطیہ را در نیاحت گفت امام نووی این ترخیص است ام عطیہ را و تخصیص است مر او را در نیاحت آل فلان خاصۃ و نشاید ما را بر سد کہ تخصیص کند ہر کرا خواہد بہر چہ خواہد چنانکہ رخصت کرد اسماء بنت عمیس را بر ترک سوگواری کردن بر جعفر ابن ابی طالب کہ زوج او بود و فرمود سہ روز جائز ماتم پوشش و سوگ دار بعد ازان ہر چہ خواہی کن و چنانکہ رخصت کرد ابو بردہ یار را تجویز اصحیہ بر غالہ جذعہ و قصہ اش آنست کہ آنحضرت فرمودہ بود کہ ہر کہ ذبح کند پیش از نماز از قربانی محبوب نیست ابو بردہ گفت یا رسول اللہ من شتابی داشتم کہ شتابی کردم و ذبح آن گفتم کہ امروز روز اکل و شرب است پس خوردند

او نیست و هر که دروغ بر بندد بر آنحضرت قبول کرده نمی شود در روایت وی ایذا اگرچه توبه کند چنانکه ذکر کرد
جماعه از محدثین واز سعید بن جبیر آورده اند که مردی نزد عبد الله بن عباس رضی الله عنهما آمد و گفت بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پس فرستاد آنحضرت
علی و زبیر را رضی الله عنهما و فرمود بروید اگر بیابید بکشید و شیخ محمد جوینی پدر امام الحرمین بآن رفته که تعمد کذب بر حضرت
پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم کفر است لیکن موافقت نکرد ندایمه اورا درین قول وحق آنست که دروغ بر لسان
بر آنحضرت فاحشه عظیمه و موبقه کبیره است لیکن کافر نمی شود صاحب آن تا استحلال نکند و توبه اگر صحیح شود
و آثار آن چنان گردد مقبول است و فرق نیست میان شهادت و روایت والله اعلم و از انجمله آنست که
حضرت صلی الله علیه وآله وسلم معصوم است از ذنوب کبیره و صغیره عمداً و سهواً مذهب مختار اینست و همچنین
انبیا علیهم السلام و در کتب کلام این را تفصیل است وحق همین اجمال است و از انجمله آنست که جائز نیست بر
آنحضرت جنون زیرا که این نقص است و نه اعمار طویل و همچنین انبیار صلوات الله وسلامه وعلیهم اجمعین تنبیه
کرده است سبکی بر انکه اعمار ایشان مخالف اعمار دیگران است و از غلبه اوجاع است بر حواس ظاهره نه بر قلب
زیرا که وارد شده است که خواب میکند چشمهای ایشان نه دلهای ایشان و چون نگاهداشته شده است دلهای
ایشان از نوم که بسکتر از اغماست پس این اعمار بطریق اولی محفوظ باشند و هم سبکی گفته است که جائز نیست انبیار
عمی زیرا که این نقص است و اعمی نشده است هیچ پیغمبری هرگز و آنچه مذکور است از شعیب ثابت نشده و اما یعقو
را حاصل شده بود بر وی پرده و برطرف شد و امام فخر رازی در تفسیر قول حق سبحانه وابیضت عیناه من الحزن گفته است که
غالب شد بر وی بکا و نزد غلبه بکا بسیار میشود آب در چشم گویا سفید شده است بسفیدی آن آب و دلیل بر صحت آن
قول انکه تاثیر حزن در غلبه بکاست در حصول عمی بعد ازان گفته است اختلاف کرده اند که وی علیه السلام اعمی شده
بود بالکلیه پس گردانید او را حق بصیر در وقت القای قمیص یوسف علیه السلام و بعضی میگویند که ضعیف شده بود
بصر وی از کثرت بکا و احزان و ادراک بیکرد او ادراک ضعیف و چون پیراهن یوسف بر روی مبارک وی افتاد قوت
قوی شد بصر وی و رفت نقصان انتهی پوشیده نماند تعلیل سبکی عدم جواز عمی را بانکه وی نقص است بدخول
است بانکه طریان امراض نیز نقص است خصوصاً بلاهای که بر ایوب علیه السلام عارض شده و قصه عمی شعیب
علیه السلام مشهور است حکم بعدم ثبوت آن بحکم است و صحیح در یعقوب عمی است و لهذا فرمود فارتد بصیراً
و مقابل گفته است که مدید یعقوب شش سال تا گشت کرد او را قمیص یوسف و قول امام فخر که تاثیر حزن در غلبه بکا
نه در حصول عمی جوابش آنست که تاثیر حزن در غلبه بکاست و تاثیر غلبه بکا در عمی پس بواسطه تاثیر حزن در عمی

آخر است وارد شده از حیثیت دیگر است که ایمان بغیب ست چنانکه در یؤمنون بالغیب یا به وجه تفسیر کرده اند واللہ
اعلم واز انجمله خصائص این را نیز ذکر کرده اند که مصلے خطاب میکند آنحضرت را صلی اللہ علیه وآله وسلم بقول
خود السلام علیک ایها النبی وخطاب نمیکند غیر او را اگر مراد باین اختصاص آن داشته اند که سلام بر غیر آنحضرت
بخصوص واقع نشده است پس اینمعنی موافق است بحدیثی که از ابن مسعود رضی اللہ عنه آمده است که گفت بودیم
ما چون میگذاردیم نماز با آنحضرت صلی اللہ علیه وآله وسلم می گفتیم السلام علی اللہ السلام علی جبرئیل السلام
علی میکائیل السلام علی فلان وچون برگشت آنحضرت از نماز روی در آورد بجانب ما فرمود نگویید السلام علی اللہ
زیرا که خدا خود سلام است یعنی سالم است از نقائص ومخاوف وسلام بخش بندگان است ازان سلام بروے
که موهم خوف واحتیاج است معنی ندارد وچون بنشینید یکی از شما در نماز باید که بگوید التحیات للہ والصلوات
والطیبات السلام علیک ایها النبی ورحمة اللہ وبرکاته السلام علینا وعلی عباد اللہ الصالحین که چون
این را گفت رسید هر عبد صالح را که در آسمان وزمین ست الحدیث پس در اینجا تخصیص واقع شد بسلام بر
آنحضرت ودیگر آنرا بعموم گذاشت واگر مراد این دارند که خطاب آنحضرت با وجود غیبت از خصائص ست
نیز وجهی دارد ووجه این میگویند که چون در اصل شب معراج ورود بصیغه خطاب بود که از جانب رب العزت سلام
آمد بر حضرت رسول صلی اللہ علیه وآله وسلم بعد ازان همچنین صیغه گذاشتند ودر کرمانی شرح صحیح البخاری
گفته است که صحابه بعد از فوت حضرت السلام علی النبی میگفتند نه بصیغه خطاب واللہ اعلم ودر بعضی کلام
بعضے عرفا واقع شده که خطاب باز مصلے بلاحظه شهود روح مقدس آنحضرت وسریان وی در زواری موجودات
خصوصاً در ارواح مصلین ست وبالجمله درین حالت از شهود وجود وحضور از آنحضرت غافل وذاهل نباید بود
باید ورود فیوض از روح پرفتوح وی صلی اللہ علیه وآله وسلم واز انجمله آنست که واجبست بر کسیکه نخواند او را
آنحضرت جواب دادن اگرچه آنکس در نماز باشد وشاهد اینحدیث سعید بن المعلی است که گفت نماز میکردم من پس
خواند مرا رسول خدا صلی اللہ علیه وآله وسلم پس جواب ندادم من پس بعد از نماز بخدمت آمدم وگفتم یا رسول اللہ
من در نماز بودم ازان جواب ندادم فرمود آنحضرت ایا نگفته است خدا تعالی استجیبوا للہ وللرسول اذا دعاکم
لما یحییکم پس اجابت آنحضرت علیه السلام فرض ست عاصی میشود تارک آن آیا نماز باطل میشود یا نه صاحب
مواهب میگوید که تصریح کرده اند جماعه از شافعیه وغیر آن که باطل نمیشود بعضی برانند که باطل میگردد واز
حدیث چیزی معلوم نمیشود واللہ اعلم واز انجمله آنست که دروغ گفتن بر پیغمبر صلی اللہ علیه وآله وسلم همچو دروغ گفتن بر غیر

در خصائص آنحضرت نوشته اند گویا مراد آنست که صحبت در عرف و عادت باستداد اجتماع و طول مصاحبت حاصل میگردد و اینجا بیک نظری و یک لحظه بحصول می پیوندد و اینچنین کسی را صحابی میگویند بقول صحیح مختار پس از انتفاء داشتن آن صفت نسبت بمردم دیگر است نه نسبت بانبیاء علیهم السلام و چنانکه گفته اند که در تابعی نسبت باصحابی اینچنین نیست بلکه آنجا بطریق اجتماع حاصل میگردد بقول اصح نزد اهل اصول و چندی از خصائص شریف که ذکر کرده اند مشترک است میان آنحضرت و سائر انبیا علیهم السلام مثل عدم نقض وضو بنوم و عدم جواز تمثل شیطان بصورت و عدم تشاوب و مانند آن کما صرح به بعض العلماء و تواند که مراد آن باشد که اثر صحبت و وجود نور اینست و حصول کمال بیک نظر از آنحضرت پیدا میشد چنانکه گفته اند که بمجرد آنکه نظر شریف ازان حضرت براعرابی محض افتاد نطق میکرد بحکمت و در قوت القلوب میگوید که بیک نظر کیمیا جمال جهان آرای مصطفوی افتد چیزی نماید و کاری کشاید که دیگران را بار بغایت حاصل نگردد و این از معجزات و خصائص سید انبیا باشد که در انبیاء دیگر علیهم السلام نبود این را خصائص آنحضرت علیه السلام نوشته اند و نیز در خصائص نوشته اند که صحابه آنحضرت همه عدول اند از جهت ظواهر کتاب و سنت که در مدح و تعدیل ایشان وارد شده پس سخن کرده نمی شود از عدالت هیچ یکی از ایشان چنانکه از سائر روایت و حدیث را بانفراد صحابی فرد و غریب نمی خوانند بلکه از غیر ایشان از تابعین و من بعدهم و اهل سنت و جماعت اجماع کرده اند بر تعدیل ایشان اگرچه بعضی از ایشان ملابس فتنه شدند و بحسن ظن میگویند که ملابست فتنه و وقوع ایشان دران بخطا و اجتهاد و تاویل بود و نظر میکنند در فضائل و مآثر ایشان و در امتثال و انتهای اوامر و نواهی آنحضرت و حضور ایشان در غزو و جهاد آنحضرت و فتح اقالیم و تبلیغ احکام و هدایت ناس بمواظبت بر صلوة و صوم و زکوة و انواع قربات و صفات کمال از شجاعت و براعت و کرم و اخلاق حمیده که نبود در هیچ امتی از امم سابقه و نیز مجمود علماء بر انست که صحابه رضی الله عنهم اجمعین خیار امت و افاضل ملت اند و هر که بعد از ایشان است بمرتبه ایشان نمیرسد و بعضی از علما مثل ابن عبد البر که از مشاهیر محدثین است و غیر وی درین مسئله تکلم کرده اند و گفته که باشد در جماعه که بعد از صحابه آمده کسی که افضل باشد در کمالات علمی و عملی از بعضی صحابه که از اهل کبائر بوده کسانیکه زده شد بر ایشان حد و دو تمسک کرد باحادیث که در فضل آخر امت ورود یافته و بعضی از محدثین گفته اند که خیریت و افضلیت مخصوص باصحاب است که مدت بود صحبت ایشان و بسیار بود استفاضه و استفاده ایشان ازان حضرت و مختار قول اولست و حق آنست که فضل رویت آنحضرت و حصول یقین و ایمان عیانی مخصوص است بصحابه که هیچکس دیگر ندارد و احادیث که در فضل

اختلاف است خواه محمد اسم باشد یا نه و بعضی از جمع میان تسمیه و کنیت منع کرده اند و برخی افراد را تجویز نموده و این قول اصح است نووی گفته که درین مسئله مذاهب است در مذهب امام شافعی رحمة الله علیه منع است مطلقاً و امام مالک رحمه الله تجویز کرده است مطلقاً و مذهب ثالث جائز است مر کسی را که نامش محمد نیست و کسیکه تجویز کرده است مطلقا مخصوص گردانیده است نهی را بحالت حیات آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم هو الاقرب انتهی و از انجمله آنست که مستحب ست غسل و تطیب برای قراءة حدیث آنحضرت و باید که نزد خواندن حدیث آنحضرت آواز پست کرده شود چنانکه در حالت حیات چون تکلم میکرد قوله تعالی یا ایها الذین امنوا لا ترفعوا اصواتکم فوق صوت النبی زیرا که کلام وی صلی الله علیه وآله وسلم که مروی و ماثور است بعد از وی در عزت و رفعت مثل کلام او است که مسموع میشد از لفظ شریف وی باید که خوانده شود بر مکان عالی مرتفع روایت است از معروف که چون می آمد مروم بر مالک رحمة الله علیه بیرون میفرستاد جاریه را و میگفت میگوید شیخ چه میخواهید شما حدیث یا مسائل اگر میگفتند مسائل میخواهیم زود بیرون می آمد از خانه و تعلیم میکرد ایشانرا مسائل و در غیر این روایت آمده است که گفته میفرستاد از درون خواب مسائل را و اگر میگفتند حدیث میخواهیم می درآمد مغتسل یا پس غسل میکرد و جامه سفیدی می پوشید و عمامه بر سری نهاد و طیلسان می پوشید و تطیب می کرد و نهاده میشد کرسی پس بیرون می آمد و می نشست بران و تخمیر میکرد بعود و تحدیث مینمود با خشوع و وقار و نمی نشست بران کرسی مگر در وقت تحدیث و میگویند که امام مالک این روش را از سعید بن المسیب گرفته بود و تحقیق مکروه داشته اند قتاده و مالک و جماعه دیگر تحدیث بر غیر طهارت و بود عایشه که چون بر غیر طهارت میبود تیمم میکرد و شک نیست که احترام و تعظیم و توقیر آنحضرت بعد از وفات نزد ذکر وی و سماع حدیث شریف وی سماع اسم مبارک و سیرت وی لازم است چنانکه در حضور شریف بود و باید که در وقت قراءة حدیث قیام نکند کسی را که درآید زیرا که درین قلب او بست با آنحضرت و قلب احترام است مر او را و قطع حدیث او ست از جهت عزیز خصوصاً مر فاسقان و مبتدعان را و بودند سلف که قطع نمیکردند حدیث را و تحرک نمیکردند و اگر چه ضروری واقع میرسید در ابدان ایشان و صبر میکردند بران از جهت احترام حدیث پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم آورده اند که گماشته حضرت امام مالک را عقرب هفده بار گزید و وی نجنبید و صبر و تحمل کرد آنرا و قطع نکرد حدیث را از جهت تعظیم و توقیر جناب حدیث نبوی صلی الله علیه وآله وسلم اگر چه معذور بود دران و حرکت و قیام بیضرورت خود چه گنجائش دارد خصوصاً که متضاف گردد با آن ما لا یعنی از کلام ذکره ابن الحاج فی المدخل و از انجمله آنست که ثابت میشد صحبت مر کسی را که مجتمع میشد و ملاقی میگشت با آنحضرت یک لحظه و میدید جمال مبارک او را یکنظر و لحظه این را

وخواص را در یقظه وصاحب مواهب خود گفته که هرکه تصدیق بکرامات اولیا دارد وقابل است بانکه منکشف
میگردد بایشان اشیا در عالم علوی وسفلی مشکل ومشتبه میگردد دبروی چیزی ازین باب وامام غزالی گفته که
عامه در خواب می بینند خواص در بیداری یابند وهرچه آنهارا به کسب حاصل شود اینهارا بوهب الله یقول الحق وهو
یهدی السبیل تنبیه اگرچه رویة آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در منام حق وثابت است بی شک وشبهه ولیکن
گفته اند که انچه رای بشنود از احکام عمل بآن کند ونه از برای شک در رویة بلکه از برای انکه از برای ضبط منقول
است در حالت نوم کذا قالوا ومراد احکام شرعیه که مخالف قواعد دین است والا بعضی علوم که نه ازین قبیل
باشد در قبول آن وعمل بدان خلافی نخواهد بود وبسیاری از محدثین تصحیح احادیث که مروی است از حضرت وی
وعرض کرده که یارسول الله فلان این حدیث از حضرت تو روایت کرده است پس فرمود آنحضرت نعم او لاد در یقظه
که در یقظه است بعضی مشائخ نیز همچنین استفاده علوم نموده اند والله اعلم واز جمله خصائص آنحضرت آنست که نام
نهادن بنام شریف وی میمون ومبارک ونافعست در دنیا وآخرت روایت کرده شده است از انس بن مالک
رضی الله عنهما که رسول خدا فرمود صلی الله علیه وآله وسلم ایستاده کرده میشوند دو بنده در درگاه حق پس امر میکند
حقتعالی ایشانرا به بهشت ومیگویند این دو بندهٔ خداوند ما چه چیز مستاهل ومستحق شدیم ما بهشت را وحال انکه
عمل نکرده ایم که جزا میدهی تو ما را به بهشت پس میگوید رب العزة جل جلاله در آئید بهشت را زیرا که سوگند خورده
بر نفس خود که در نیاید آتش را کسیکه نام او احمد ومحمد است وروایت کرده شده است که گفته است پروردگار تعالی
با آنحضرت سوگند میخورم بعزت وجلال خود عذاب نکنم هیچ کسی را که نامیده شود بنام تو واز علی بن ابیطالب
رضی الله عنه آمده است که گفت هیچ مائده نیست که نهاده شود وحاضر شود بروی کسیکه نام او احمد ومحمد است مگر انکه
پاک کند خدا تعالی آن منزل را که نهاده شده است آن مائده در روی هر روز دو بار رواه ابو منصور الدیلمی ونیز آمده
که هیچ خانه نبود که در وی نام محمد بود مگر انکه برکت در وی آمده که مجتمع شوند قومی برای مشورت ودر میان
کسی بود که نام وی محمد است البته برکت کرده شود دران مشورت وآمده که هرکرا نام محمد بود آنحضرت او را شفاعت
کند وبه بهشت در آرد قال البوصیری شعر غان لی ذمة منه بتسمیتی ۱ محمد وهو اولی الخلق بالذمم کاتب حروف
یکباری حضرت غوث الثقلین را در خواب دید ودر پیش ایشان بایستاد حاضران مجلس شریف گفتند که محمد عبد الحق
سلام میکند وآنحضرت قیام نمودند ومعانقه کردند وفرمودند آتش دوزخ بر شما حرام است ظاهر این بشارت
نتیجه این تسمیه است که کردند وعلما را اتفاق است در تسمیه باسم شریف ودر نگینه بکنیت آنحضرت که ابو القاسم است

دران روایت تفاوت وسعادت است وگاهی در منام می بیند یا در غیبت حس و آنرا یقظه خیال میکنند وگاهی
خیال می بینند و آنرا رسول گمان می برد بلکه دیدن ان سن النوم والیقظة است نعم ارباب قلوب که همیشه قائم
براقبه و توجه و خالص انداز کدورات نفسانیه و معرض انداز دنیا و اهل آن مطاقا و مشتاق و عاشق جمال شریف
او بند و دوست میدارد یکی از ایشان که بیرون آید از تمام اهل و آل خود و به بیند پیغمبر را صلی الله علیه و آله وسلم چنانکه
شیخ عبد القادر گیلانی رضی الله عنه که متمثل شد صورت شریف آنحضرت در دیده شهود وی و تصور کند در
عالم هر که کلام میکند در حالت ذوق و انسلاخ از علائق جسمانیه و حکایت میکند از شیخ ابی العباس مرسی که
گفت اگر پوشیده شود جمال آنحضرت یکچشم زدن من خود را از مسلمانان نمی شمارم و این نیز محمول بر دوام مشاهده
و حضورست در غایت سنن و آداب و سلوک مناهج اوست صلی الله علیه و آله وسلم بر طریقه قول وی صلی الله علیه و آله
وسلم الاحسان ان تعبد الله کانک تراه و گفته است پدر اغزل در عقب حکایت شیخ ابو العباس مرسی که این تجویزی
است که واقع میشود مانند در کلام مشائخ و مراد آنست که محجوب نیست بحجاب غفلت و نسیان بجهت دوام مراقبه
و حضور و استحضار در اعمال و اقوال و اراده نکردی که محجوب نیست از روح شخص آنحضرت بدیده هر که آن مستجمل ست
والله اعلم این خلاصه و اختصار عبارت مواهب است که نقل کرده است در انکار رویت در یقظه بچشم سر گفت بنده مسکین ثبته الله
علی طریق الصدق والیقین و خلاصه من کدورات الظن والتخمین که دوام مراقبه و حضور و استیلای شوق و غلبه محبت و دیدن بچشم
خیال و تصور مثال مرتبه ایست که ارباب طلب و اصحاب سلوک بدان متمتع و محفوظ اند سخن در رویت میرود از صورت و مثال
و همچنانکه جائزاست که در منام جوهر شریف آنحضرت متصور و متمثل گردد بی شوب تمثل شیطان در یقظه نیز حاصل گردد و چه
نائم در نوم می بیند مستیقظ در یقظه به بیند چنانکه از حکایت بهجة الاسرار ظاهر میشود و چنانکه در حدیث آمده است که می بینم
موسی علیه السلام را که با چندین هزار نبی اسرائیل عبا پوشیده بحج می آیند و تلبیه میکنند حمل این خیال نیز بر منام و مبالغه در یقین
خلاف ظاهر است و تمثیل ملکوتی بصورت ناسوتی امری مقرر است و این مستلزم نیست که آنحضرت علیه السلام
از قبر شریف برآمده باشد و لازم نمی آید که ایشانرا در اصطلاح صحابه گویند و لیکن در بعضی وجوه حکم صحابی داشته
باشند و اگر غیبی از عالم حسن باستیلای ذکر اثبات کنند بی ثبوت نوم مانعی نیست و نوم تعطل حواس است بغلبه
رطوبت مزاجی بر دماغ و اینجا غیبت حواس باستیلای ذکر و شهود است و در یقظه است نه در نوم و بالجمله دیدن
آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم بعد از موت مثال است چنانکه در نوم مرئی میشود و در یقظه نیز مینماید و آن
شخص شریف که در مدینه در قبر آسوده و حی است همان متمثل میگردد در یک آن متصور بصور متعدده عوام را در منام

علیه وآله وسلم ومصافحه میکرد ومرا آنحضرت بعد از هر کار دگفت شیخ ابو العباس حمران که در آمدم بر پیغمبر صلی الله علیه
وآله وسلم یکباری دیدم آنحضرت راکه مینویسند مناشیر اولیا ربولایت ونوشت آنحضرت برای برادر من که محمد
نام وارد با ایشان مشوری گفتم یارسول الله نمی نویسی برای من چنانکه برای برادر من می نویسی فرمود آنحضرت
علیه السلام که او را مقامی است غیر این وامام حجة الاسلام در کتاب خود المقدمن الضلال میگوید که ارباب قلوب
مشاهده میکنند در بیداری ملائکه را وارواح انبیا را ومی شنوند از ایشان آوازها واقتباس میکنند از ایشان انوار
واستفاده میکنند فوائد وحکایت کرده شده است از سید نور الدین الحی والد سید حنفی وسید عفیف الدین که شنید
در بعضے زیارات جواب سلام را از داخل قبر شریف علیک السلام یاولدی ودر مواهب لدنیه ازین قبیل حکایت
می آرد که احتمال یقظه ومنام هر دو دارد ومی آرد که شیخ شهاب الدین سهروردی قدس الله سره العزیز در عوارف المعارف
از شیخ عبد القادر گیلانی رضی الله عنه می آرد که فرمود تزوج نکردم تا آنکه فرمود مرا رسول خدا صلی الله علیه وآله
وسلم تزوج کن گفت ساطر این حروف بندهٔ مسکین عبد الحق بن سیف الدین ثبته الله فی مقام الصدق

والیقین در بهجة الاسرار تصنیف شیخ ابو الحسن علی بن یوسف الشافعی المکی که میان وی وبیان حضرت غوث الثقلین
شیخ عبد القادر جیلانی رضی الله عنه دو واسطه است از شیخ جلیل شریف ابی العباس احمد بن الشیخ عبد الله
الازهری الحسینی رضی الله عنهما می آرد که گفت حاضر شدم مجلس شریف شیخ محی الدین عبد القادر جیلانی را
رضی الله عنه وبودند در مجلس مانند ده هزار مرد نشسته بود شیخ علی بن هیتی در مواجهه شیخ زیرا که مقری بود پس
گرفت او را پینکے خواب پس گفت شیخ مردم را خاموش شوید پس خاموش شدند تا آنکه شنیده میشد از ایشان نفسهای
نفسهای ایشان پس فرود آمد حضرت شیخ از کرسی وایستاد در پیش دو دست شیخ علی هیتی با دب وتیز میکرد
نظر او روی پس ازان بیدار گشت شیخ علی وگفت شیخ آباد دیدی آنحضرت را در خواب گفت نعم فرمود پس ازین
تادب ورزیدم وفرمود بچه وصیت کرد ترا آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم گفت وصیت کرد بملازمت تو گفت
شیخ علی بردم انچه دیدم من در خواب دید آنرا شیخ در بیداری وروایت کرده شده است که مردند در انروز هفت
از اهل مجلس وبدانکه صاحب مواهب بعد از نقل اقوال مشائخ در رویة شریف آنحضرت صلی الله علیه وآله
در یقظه بر قاعده علم واقوال علما رفته از شیخ بدر الدین حسن بن الاهرل نقل کرده که وقوع رویت شریف در
یقظه مرا در اتواتر شده بدان اخبار وحاصل بان علم قوی است که منفی است ازان شک وشبهه ولیکن واقع میشود
مر ایشانرا غیبت حس وغموض طرف از جهت ورود حال که ضبط نمیتواند کرد آنرا عبارت ومراتب ایشان

در منام چیست مگر که گویند این رای را روایتی خاص و قربی مخصوص باشد و تواند که بعضے گناهکاران بشومی گناه خود محروم باشند از رویت جمال چندگاه و بعضی مواطن بخلاف این رای که حرمان و خذلان محفوظ باشد و وجه دیگر آنکه مراد برویت در یقظه رویت تاویل رویا و صحت اوست با این مخصوص است باهل عصر وی صلی الله علیه وآله وسلم که بشارت داد که هر که از اهل عصر برویت در منام مشرف شد امید است که بشرف صحبت نیز مشرف خواهد شد و این معنی اظهر است چنانکه در بعضی روایات هم آمده است که شخصے بحضرت رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم آمد و گفت پدر من پیر است بملازمت شریف نمیتواند رسید ولیکن در خواب مشرف شده است فرمود من رانی فی المنام فقد رانی فی الیقظة و تواند که این بشارت باشد بعضے مستعدان و مقربان درگاه و سالکان راه را که گاه و بیگاه باین نعمت مشرف شده اند حال بجای رسد که در یقظه نیز باین سعادت مشرف شوند و علما را در رویت آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم در یقظه بعد از موت خلاف است و صاحب مواهب لدنیه از شیخ خود نقل کرده است که گفت نرسیده است بما این از هیچ یکی از صحابه و من بعد هم و تحقیق سخت شد اندوه فاطمه رض بر فوت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم تا مرد وی رضی الله عنها باندوه نهانی بعد از آنحضرت به ششماه بر قول صحیح و خانه وی همسایه قبر شریف بود و نقل کرده نشده از وی رویت آنحضرت در یقظت فراق لیکن از بعضی صالحین حکایات از الفس خود چنانکه در توثیق عری الایمان بازری و بهجة النفوس بن ابی جمیره در روض الریاحین عفیف یافعی و دیگر تصنیفات وی شیخ صفی الدین بن المنصور در رساله خود و هم در مواهب عبارت ابن جمیره را نقل کرده است که گفت تحقیق ذکر کرده اند از سلف و خلف از جماعه که تصدیق کردند بانچه حدیث یعنی من رانی فی المنام فرانی فی الیقظة که دیدند آنحضرت را در منام پس از ان دیدند در یقظه و پرسیدند از حضرت وی از اشیاء که مشوش بودند پس خبر داد آنحضرت ایشانرا بکشاد کار و بنمود طریقها را که از ان کشاد حاصل شد و همچنین آمد بی زیاده و نقصان گفت که منکر اما تصدیق دارد بکرامات اولیا یا نه اگر ندارد باوی بحث نتواند کرد بهر چه اثبات کنند وی تکذیب خواهد کرد و اگر تصدیق دارد باید گفت این از انجمله است زیرا که کشف کرده میشود مر اولیاء را بخرق عادت از اشیاء عدید غریب بر عالم علوی و سفلی که سائر ناس را بان راه نیست و هم صاحب مواهب گفته که شیخ ابو منصور در رساله خود گفته که میگویند که شیخ ابو العباس قسطلانی در آمد یکباری بر حضرت رسول پس گفت آنحضرت مر او را اخذ الله بیدیک یا احمد دستگیری کند ترا خدا تعالی یا احمد و از شیخ ابی السعود آورده که گفت زیادت بیکردم شیخ تر اکه شیخ ابو العباس است و مشائخ دیگر را از صلوٰة عصر پس مشغول شدم و منقطع شدم از همه و فتح کرده شد بر من پس نبود مر اشیخ مگر حضرت پیغمبر صلی الله

پس دید آنحضرت کعبه را و بنا کرد محراب بمشابهت عین کعبه و از انجمله آنست که هر که دید آنحضرت را در خواب دید او را حقا
و بی شک و شبهه زیرا که شیطان تمثیل نمیکند بوی یعنی بصورت شریف وی نمیتواند برآمد و نمود او را قدرت نداد
که بران حضرت درین باب افترا تواند کرد و در روایتی آمده که فرمود من رانی فقد رای الحق مراد همین رویدن در خوا
و در روایت جابر رضی الله عنه آمده من رانی فی المنام فقد رانی یعنی اگرچه حقتعالی شیطان را قدرت بخشیده
است که بهر صورت که خواهد برآید ولیکن ممکن نگردانیده است او را که بصورت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم برآید
زیرا که آنحضرت مظهر هدایت است و شیطان مظهر ضلالت است و هدایت و ضلالت ضد آنند حتی که بصورت پیغمبر
تعالی و تقدس تواند برآمد و افترا کردن بازی داد زیرا که وی سبحانه خالق هدایت و ضلالت است هر دو و در آنجا محل
اشتباه نیست کذا قالوا و بعضی گفته اند که این فضیلت عام است مر تمامه انبیاء را و شیطان متمثل نمیتواند شد بصورت
هیچ پیغمبری اما صاحب مواهب لدنیه این را در خصائص آنحضرت آورده صلی الله علیه وآله وسلم و در رویدن حضرت
رسول صلی الله علیه وآله وسلم شرط نیست که بصورت خاص بیند بهر صورت که کسی دید ایشانرا دید و بعضے شک گرفته
و گفته اند که این بر تقدیر است که بصورت خاص باشد که در واقع آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بران صورت
بوده در مدت عمر خود و بعضے تنکیر ازین گرفته که بصورتی بیند که آنحضرت مقبوض بران شده حتی اعتبار کرده است
عدد مویهای سفید که در لحیه شریف بوده و به بیست نرسیده و میگویند که کسی که به پیش ابن سیرین که صاحب تعبیر
رویا بود می آمد و میگفت آنحضرت را در خواب دیده ام می پرسید و صف کن مرا که بچه صورت دیده اگر بصورتی وصف
کردکه نبود آنحضرت بران صورت میگفت ابن سیرین ندیده تو آنحضرت را و میگویند که سند اینحدیث صحیح است
والله اعلم و کسیکه بابن عباس گفت که دیده ام من آنحضرت را در خواب گفت بچه صورت دیده گفت بصورت
حسن بن علی رضی الله عنهما پس گفت ابن عباس راست دیده تو آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم و بعضے گفته اند
که رویدن بصورت خاص و صفت معلومه وی ادراک حقیقت اوست و بی آن ادراک مثال و صواب آنست که جمهور
محدثان برآنند که بهر صورت که بیند آنحضرت را دیده است ولیکن دیدن بصورت خاص اتم و اکمل است و تفاوت
در حال آئینه است هر کرا آئینه خیال صاف تر و بنور اسلام منور تر رویت او درست تر و کاملتر کلام در تحقیق این مقام
بسیار است و در شرح مشکات جمله ازان آورده شده است آنجا باید دید و در حدیث مسلم آمده که من رانی فی المنام
فسیرانی فی الیقظة کسیکه دیدمرا در نوم سرانجام است که بیند مرا در یقظه این را بچند وجه توجیه کرده اند یکی آنکه می بیند
در آخرت و میگویند که در آخرت تمام امت خواهند دید و امیدوار حصول این دولت اند و به تخصیص رویت

بنی هذا سید و در حدیث دیگر آمده که حضرت امام حسن یا حسین یکی ازین دو در مسجد آمده بر پشت مبارک آنحضرت سوار شد پس آنحضرت سر برنداشت و سجده دراز کرد پس پرسیدند صحابه از درازی سجده و گفت مگر وحی آمده به بسوی تو یا رسول الله فرمود پسر من سوار شد مرا پس ناخوش داشتم که شتابی کنم تا قضا کنند وی حاجت خود و دلالت این آیت بمباهله ندع ابنائنا هم بر همین ست و از انجمله آنست که هر نسب و هر سبب منقطع است روز قیامت یعنی سود مند نیست روز قیامت مگر نسب من و سبب من مراد به نسب اولاد است و بسبب ازواج و لهذا تزوج کرد امیر المومنین عمر بنت فاطمه را بامید واری اتصال بآنحضرت باین و این قصه در جای دیگر بتفصیل تر ازین مذکور است و از انجمله آنست که تزوج کرده نشود بر بنات وی صلی الله علیه و اله وسلم یعنی اگر دختران آنحضرت در نکاح مردی باشند نمی باید آنمرد را که بالای وی زنی دیگر خواهد و اصل درین باب قصه فاطمه زهراست رضی الله عنها که علی مرتضی دختر ابی جهل را که مسلمان شده در مدینه آمده بود خواستگاری نمود و چون حضرت بی بی فاطمه رضی الله عنها این خبر شنید نزد آنحضرت آمد صلے الله علیه و آله وسلم و فرمود قوم تو میگویند که خشم نمیگیری بجهت دختران خود این علی است که نکاح میکند دختر ابی جهل را و شما هیچ نمیفرمائید پس آنحضرت برخاست و بمنبر برآمد و خطبه خواند که من نکاح کردم ابو العاص را ناماد آنحضرت است صلی الله علیه و آله وسلم که حضرت بی بی زینب دختر آنحضرت در خانه وی بود پس راستی ورزید بما و نگاهداشت رضای ما را و حضرت بی بی فاطمه لخت جگر گوشه منست و من ناخوش دارم که آزار کنند و در فتنه بیندازند او را و ایذا کنند فاطمه را و من شنیده ام که علی خواستگاری میکند دختر ابی جهل را و بخدا سوگند جمع نمیشود دختر رسول خدا و دختر دشمن خدا در حباله یکمرد اول باید که طلاق دهد فاطمه را پس ازان نکاح کند او را پس حضرت علی مرتضی کرم الله وجهه آمد و عذر خواست و ترک داد خواستگاری دختر ابی جهل را پس آنحضرت حرام گردانید بر علی که نکاح کند بر فاطمه تا مدت حیات وی و فرمود یا علی من دوست میدارم ترا و میترسم که آزار کنی فاطمه را که لازم می آید ازان آزار من و منطوق این حدیث مخصوص است بفاطمه زهرا رضی الله عنها و لیکن چون خواستگاری علت ایذا است جاری گردانیده شد در جمیع بنات فقد بر و از انجمله آنست که اجتهاد و تحری کرده نشود قبله در محراب مسجد نبوی که مدینه است چپ و راست و فتوی داد شیخ الاسلام ابو زرعه در شخصی که امتناع آورد از گذاردن نماز بسوی محراب پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم و گفت که من اجتهاد میکنم قبله را و می گذارم که اگر کرد این کار را با اعتراف بانکه این محراب در زمان آنحضرت بوده مرتد گشت نعوذ بالله منها و اگر تاویل میکنند که این محراب که الان است آن نیست که در زمان آنحضرت بود صلی الله علیه و آله وسلم بلکه تغیر داده شده است از انکه بود کافر نمیگردد و در رواليت آمده است که دور کرده شد حجابها که در میان بود

شریف چنانکه در خصائص گذشته اند کما مر سابقا و از انجمله آنست که حرام بود رویت اشخاص
ازواج آنحضرت اگرچه مستور باشند در ثبات بعد از نزول این آیه حجاب حرام بود بر ایشان کشف روی و
کفدست برای حاجت مانند شهادت و جزان چنانکه جائزست سائر عورات را افتی به القاضی و گفته که فرض کرده شد
بر امهات المومنین ستر بی خلاف در وجه کفین و جائز نیست مر ایشانرا کشف آن در شهادت و جزآن و نه اظهار
شخوص مگر در انچه ضرورتی باشد مثل براز و استدلال کرده است بانچه در موطاست که چون وفات یافت عمر رضی الله
عنه پوشیدند زنان حفصه را رضی الله عنها از انکه دیده شود شخص وی و زینب بنت جحش را ساخته شد قبه فوق
نعش وی تا پوشیده گردد شخص وی و صاحب مواهب لدنیه از شیخ ابن حجر عسقلانی نقل کرده که گفت نیست مر انچه
ذکر کرده است قاضی دلیل بر انچه دعوی کرده است از فرضیت آن بر ایشان و تحقیق بودند ازواج مطهره که
بیرون می آمدند برای حج و طواف میکردند و صحابه و تابعین سماع میکردند احادیث را از ایشان و ایشان
مستترات الابدان بودند نه اشخاص انتهی پوشیده نماند که حجاب امهات المومنین یعنی عدم اظهار اشخاص ایشان اگرچه
مستور باشند در ثیاب امری مشهور و وجه مقررات پس غرض شیخ ابن حجر از نیکلام چیست آیا نفی فرضیت آنست
چنانچه ظاهر کلام اوست یا انهارا داخل ضرورت سازد فتدبر و ظهور اشخاص امهات المومنین در حج و طواف
ثابت است در حدیث آمده است که فرمود عائشه رضی الله عنها چون در راه حج میرفتم ما یعنی گروه نسا می کشادیم
روی و چون میدیدیم که مردمان میرسند می انداختم بر روی مبارک پرده را و همچنین در طواف ام المومنین صفیه
در هجوم طوام نمیتوانست کرد آنحضرت فرمود طواف کن از عقب مردم بر هر تقدیر ظاهر آنست که شخص ظاهر بود و
ارتکاب انکه مثل قبه و عماری چیزی بر بالای خود داشته باشند بعید است و اما در اسماع حدیث تواند که در پرده
میکرده باشند و از عبد الواحد بن ایمن از پدرش آمده که گفت درآمدم بر عائشه و بروی درع بود سطبر و ظاهر این در
ولیت شخص ست و اگر از حجاب این مراد دارند کر چیزی که جائزست بر زنان از کشف وجه و کفین بر ایشان حرام بود
نه ستر شخص اشکال نمی ماند و الله اعلم فتدبر و از انجمله آنست که اولاد بنات نسبت کرده میشوند بسوی وی فرمود
آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم هر پیغمبر را اولاد از صلب وی شد و اولاد من از صلب علی کرم الله وجهه برآمد و در
حدیث در شان حسن و حسین رضی الله عنهما آمده که هذان و ابنا بنتی اللهم انی احبهما فاحبهما و احب من یحبهما و در
حدیث دیگر آمده ان ابنی هذین ریحانتی من الدنیا و نیز آمده که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم بفاطمه زهرا رضی الله
عنها میفرمود بخوان نزد من هر دو ابن مرا پس بوی میکرد هر دو را دمی چسپانید بخود و در امام حسن فرمودن

امتان انبیاء دیگر مسئول نمی شدند از ایشان در قبر و استیناس واقع میشود بانکلام میان قول کہ بعضے علما گفته اند کہ سوال قبر از خصائص امت محمدیہ است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ در عالم برزخ ایشان باتخصیص و تطہیر از ذنوب کردہ در عالم آخرت می برند کذا قالوا واللہ اعلم و از انجملہ آنست کہ جائز است سوگند خوردہ شود برای تعالی عزوجل بآنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نہ بغیر او از ملائکہ و انبیا و غیرہم شیخ عزالدین ابن عبد السلام گفته باید کہ مقصود بر آنحضرت و مخصوص بوی باشد کہ ہیچکس در درجہ وی نیست صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کذا ذکر فی المواہب اللدنیہ و از انجملہ آنست کہ حرام گردانیدہ شد از واج وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بعد از وی قال اللہ تعالی و ازواجہ امہاتہم یعنی در حرمت حکم امہات دارند از جہت تکریم و تعظیم آن حضرت و از جہت آنکہ ایشان ازواج اویند در بہشت و فرمود وما کان لکم ان تؤذوا رسول اللہ ولا ان تنکحوا ازواجہ من بعدہ ابدا و در روضۃ الاحباب گفتہ است کہ گویند طلحہ بن عبد اللہ گفت چون پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از دنیا برود من عائشہ رضی اللہ عنہا را بخواہم پس نازل شد این آیہ و در بعضی کتب گفته اند کہ یزید شقی طمع کرد در عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا پس خواند بروی این آیت و ممنوع شد از ان و این در مخبرات ست کہ ایشانرا مخیر گردانید در آنکہ دنیا و زینت آنرا خواہند یا خدا و رسول خدا را خواہند پس آنکہ دنیا را خواست مجرد افتاد از آنحضرت در حل انخلاف است و امام الحرمین و غزالی جزم کردہ اند بحل اما آنہا کہ تا وقت وفات با آنحضرت بودند حرام اند با غیر وی و در جواز نظر و وجہ آت و اشہر منع است و حکم امہات در احترام و اطاعت و تحریم نکاح است نہ در جواز خلوت و نفقہ و میراث و تعدیہ نمیکنند این حکم بغیر ایشان چنانکہ گویند بنات آنحضرت اخوات مومنین است بر قول اصح کذا فی المواہب و در حقیقت سبب حرمت ازواج آنست کہ آنحضرت حی اند در قبر شریف و لہذا گفته اند واجب نبود بر ایشان عدت وفات و در انکہ مفارقت آنحضرت را بی تحیر کرد چنانکہ آن زنی کہ استعارہ کرد از آنحضرت و زنی کہ دید آنحضرت در تہیگاہ او بیاض پس جدا کرد او را قول است قولی آنکہ حرام است و امام شافعی رحمۃ اللہ تخصیص کردہ بران و قول دیگر حرام نیست و امام الحرمین گفته کہ حرام است اگر مدخول بہا است روایت است کہ اشعث بن قیس نکاح کرد مستعیذہ را در زمان عمر رضی اللہ عنہ پس قصد کرد عمر کہ رجم کند او را پس خبر دادند بوی کہ دخول واقع نشدہ بود پس باز آمد عمر از رجم او و در روایتی کہ مفارقت کرد بعد از وطی نیز سہ قول نقل کردہ اند قول ثالث آنکہ حرام است اگر مفارقت کرد بموت چنانکہ ماریہ قبطیہ رضی اللہ عنہا کہ والدہ ابراہیم بن رسول اللہ بود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و حرام نیست اگر فرو خت او را و در حیات انتہی و این مسئلہ نیز از ان قبیل است کہ در ذکر ان الان فائدہ نیست جز علم با جوال

خبر داده نشد هیچ یکی را باین فضیلت و اخبار کرده نشد بدان و تصریح آن مخصوص بحضرت محمد است صلی الله
علیه و آله وسلم که از غم و اندیشه خود فارغ شده بخاطر جمع بحال امت می پردازد و به شفاعت در مغفرت ذنوب و رفع
درجات ایشان میکوشد صلی الله علیه و آله وسلم و کلام درین آیت سابقا گذشت و از انجمله آنست که قرین وی اسلام
آورد و بیان این سخن آنست که در حدیث ابن مسعود رضی الله عنهما آمده است که فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم
امنیست از شما هیچ یکی مگر آنکه موکل گردانیده شده است بوی قرین وی از جن و قرین وی از ملائکه گفتند یا رسول الله صلی الله
علیه و آله وسلم ترا هم اینحال حال است گفت نعم ولیکن اعانت کرد و یاری داد مرا پروردگار من بروی پس اسلام
آورد پس امر نمیکند مرا مگر بخیر و بعضی گفته اند که مراد باسلام آوردن انقیاد اطاعت و عدم نفاذ تصرف اوست آنحضرت
صلی الله علیه و آله وسلم و اکثر بر انند که مراد حقیقت اسلام است و این عزیز و غریب نیست از خصوصیات آنحضرت
صلی الله علیه و آله وسلم و از انجمله آنست که جائز نیست بر آنحضرت خطا ذکر کرده است این را ابو ردی و مجازی در مختصر خود
و قومی گفته اند که نسیان نیز جائز نیست حکایت کرده است این قول را نووی از شرح مسلم اینچنین ذکر کرده است
صاحب مواهب لدنیه بی تفصیل و ذکر اختلاف و تفصیل آنست که اجماع کردند بر عدم جواز نسیان وی در اقوال و اخبار
که متعلق به تبلیغ و شرایع و وحی است و در جمله اخبار بعضی مردم خلاف کرده اند و تجویز نموده و این قول ضعیف است
چه اخبار بر خلاف واقع کذبست و منقصت که واجب است تنزیه ساحت عزت وی صلی الله علیه و آله وسلم
ازان و معلوم است به یقین عادت صحابه رضوان الله علیهم اجمعین در مبادرت بتصدیق اقوال و تلقی بجمیع
اخبار وی صلی الله علیه و آله وسلم در هر باب که باشد و در هر چیز که بود مذهب جمهور علما اینست اما نسیان در افعال
جائز است و وقوع آن در نماز بصحت رسیده پس چاره نیست از قائل شدن بدان با تضمن وی حکمت تشریع
و ادراک امت سعادت اقتدار او بقای حصه بشریت و احکام جبلیت در وی صلی الله علیه و آله وسلم باحتمال
حصول شهود خاص و استغراق دران که موجب نسیان اینعالم و ماسوی حق میشده باشد و افعال اعضا و حرکات
جوارح از اینعالم است و الله عالم بحقیقت الحال و اما خطا اگر مراد بان خطا در اجتهاد است در بعضی مواضع واقع
شده باشد چنانکه در اقتدار اساری بدر کما قالوا اما آنحضرت را صلی الله علیه و آله وسلم تقریر نمیکردند بر خطا بلکه
تنبیه میکردند بران و همچنین در نسیان نیز اما شک از آنحضرت هرگز واقع نشده چنانکه متردد گردد که دو رکعت
گذزانیده شد یا سه و فرمود شک از شیطان است و از انجمله آنست که میت سوال کرده میشود از ان حضرت در
قبر و گفته میشود که چه میگفتی تو در حق مردی که مبعوث شده در میان شما الحدیث کذا قالوا و از نیکلام معلوم میشود که

بسوی جبرئیل علیه السلام یعنی بطریق مشورت که این چه میگوید و توچه گوئی پس ایما کرد جبرئیل علیه السلام
بسوی من که تواضع کن و بنده باش فرمود که اگر من میگفتم پیغمبر و بادشاه باشم سیر میکردند با من کوههای زر کذا فی
المواهب اللدنیه و نه که اسرافیل علیه السلام یکبار رود و بار آمده باشد بردی بلکه وی از ملازمان درگاه نبوت بود حتی
سفر سعادت مینویسد که چون سال مبارک وی صلی الله علیه وآله وسلم بهفت رسید جدوی عبد المطلب وفات کرد
عم وی ابو طالب بشرف کفالت و تربیت وی مشرف شد حضرت عزت تعالی شانه اسرافیل را فرمان داد که
بملازمت وی قیام نماید پس حضرت اسرافیل همیشه قرین وی بود تا سال یازدهم تمام کرد انگاه جبرئیل علیه السلام
را فرمان شد که ملازمت وی نماید صلی الله علیه وآله وسلم و از انجمله آنست که وی صلی الله علیه وآله وسلم بهترین اولاد
آدم است روایت کرده است مسلم از حدیث ابی هریره رضی الله عنه که آنحضرت فرمود انا سید اولاد آدم یوم القیامة
و چون روز قیامت از همه مهتر و بهتر باشد در دنیا بطریق اولی باشد چه اثر سیادت و عزت و کرامت را آنجا ظهوری
خواهد بود که هیچ کسی را در انمقام جای دم زدن نباشد الا او را صلی الله علیه وآله وسلم چنانکه در کریمه مالک یوم الدین
مثل این نکته گفته اند و نزد ترمذی از حدیث ابی سعید خدری رضی الله عنه آمده انا سید ولد آدم یوم القیامة ولا فخر
بیدی لواء الحمد ولا فخر یعنی حمدی که وی صلی الله علیه وآله وسلم مر حضرت عزت را گوید جل جلاله از هیچکس نیاید چه
معرفتی که بحق او دارد کس ندارد و نعتهای که بوی واصل است بکس نیست و تواند که حمد بمعنی محمودیت باشد یعنی چنانکه
وی روز قیامت ممدوح و محمود باشد کسی نبود روز روز اوست و شان شان او و بقول خود ولا فخر اثبات نکرد
بلکه این فضیلت که من یافته ام فضل و کرامتی است از خدا و نیافته ام آنرا از پیش خود و نرسیده ام بآن بقوت خود
که فخر کنم بآن کذا قالوا و تواند که مراد آن باشد که مراد باین سیادت که نسبت با ولاد آدم حاصل است فخری نیست
فخر من نسبتی است که بحضرت عزت دارم همچنانکه بعضے از قوم در تفضیل ولایت آنحضرت بر نبوت وی صلی الله علیه
وآله وسلم میگویند و بعضی از ارباب معانی گفته اند که فخر من در حقیقت بفنا و نیستی در احدیت حق است و با نچه
از آثار وجود و تحت حیطهٔ تکوین است چنانکه مشهور ست الفقر فخری والله اعلم و همچنانکه سید اولاد آدم است سید
تمامه خلائق ست و کرم ایشانست نزد خدا از تمامه انبیا و مرسلین و ملائکه مقربین از اهل سموات و ارضین و از انجمله
آنست که آمرزیده شد آنحضرت علیه السلام را ما تقدم من ذنبه و ما تاخر شیخ غزالدین عبد السلام گفته رحمة الله علیه
از خصائص آنحضرت ست که خبر داده شد او را در دنیا بمغفرت و تفکر نکرده نشد که و یتعالی خبر داد هیچ یکی را از انبیا بمانند
این تا آنکه گویند روز قیامت نفسی نفسی انتهی یعنی اگرچه همه انبیا مغفور اند و تعذیب انبیا جائز نیست ولیکن بتصریح

مستلزم و نا سخت نیست بلکه این خصیصه جداست و از انجمله آنست که فرستاد خدا تعالی ویرا صلی الله علیه
و آله وسلم رحمة للعالمین و مراد برحمت اگر هدایت دانند مقصود ازین ارسال بکافه انام است اگرچه همه ابتدا
نیافته باشند در ظلمت شک و ارتیاب مانده و اگر عام تر دارند مراد شمول فیض وجودیست مر تمامه کائنات را
بواسطه وجود شریف وی و بیان این در اول باب سیوم گذشت و از انجمله آنست که حق تعالی ندا کرد تمامه
انبیارا باسمهای ایشان چنانکه گفت یا آدم یا نوح یا ابراهیم یا موسی یا داؤد یا ذکریا یا عیسی یا یحیی و خطاب
نکرد آنحضرت را مگر بیا ایها النبی و یا ایها الرسل و یا ایها المزمل و یا ایها المدثر و در ندا کردن باین دو اسم ترحم و
تحیت ست که مخفی نیست و اهل زبان محبت ازین شناسند و از انجمله آنست که حرام گردانیده شد برامت ندا
کردن آنحضرت باسم چنانکه فریاد کنند یا محمد چنانکه در امثال خود می کنند قال الله تعالی لا تجعلوا دعاء الرسول
بینکم کدعاء بعضکم بعضاً مگردانید خواندن رسول خدارا مانند خواندن بعضی از شما بعضے را یعنی بنام خواندن و
آواز بلند کردن و بگوئید یارسول الله یا نبی الله یا توقیر و تواضع و خفض صوت و در تفسیر آمده است که ثابت
بن قیس در گوش وی گرانی بود و جهیر الصوت بود و چون نازل شد این آیت در خانه نشست و در مجلس
شریف نمی آمد روزی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پرسید که چه شد ثابت را که نمی آمد پیش ما و نمی نماید
پس بخواند او را و تفقد نمود و از سبب تا آمدن پرسید گفت یارسول الله نازل شد بر تو این آیة و من جهیر الصوت
میترسم که آواز بلند کنم و حبط کرده شود عمل من فرمود آنحضرت علیه السلام تو از انها نیستی و راضی شد آنحضرت
از وی و فرمود زندگانی میکنی تو نیکو و میمیری بخیر و بشارت داد او را بجنت و کشته شد وی در روز یمامه رضی الله
عنه و ذکر این قصه در آخر کتاب در ذکر خطبا بیاید انشاء الله تعالی و همچنین حرام بود آواز کردن آنحضرت علیه السلام
را از بیرون حجرات و حسن ادب در آنست که بیاید و بر در بنشینند تا آنحضرت خود برایند و مشرف سازند و در جای
خود کلام در غایت ادب و زیادة برین بیاید و از انجمله آنست که سوگند خورد حق تعالی بحیات او و بلد او و عصر
او چنانکه گذشت و از انجمله آنست که کلام کرده است آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بجمیع اقسام وحی و تحقیق
این در باب مبعث بیاید انشاء الله تعالی و از انجمله آنست که فرود آمد بروی اسرافیل علیه السلام و پیش ازوی
بر هیچ پیغمبری نیامد طبرانی از حدیث ابن عمر آورده که گفت شنیدم آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم که فرمود
فرود آمد بر من اسرافیل و فرود نیامد بر هیچ پیغمبری و نه بر هیچکس دیگر آید و فرمود من فرستاده پروردگار توام بر تو
امر کرده است که مخیر گردانم ترا اگر میخواهی پیغمبر باش و بنده و اگر خواهی پیغمبر باش و بادشاه پس نگاه کردم

واز انجمله آنست که گردانیده شد مرا و امت را و مرا امت را تمام روی زمین مسجد که جائز است نماز در ان مخصوص نیست بسجود و بموضعی ازان و از انجمله آنست که گردانیده شد زمین طهور که مراد بدان تیمم است و در شریعتهای دیگر طهارت جز بآب درست نبود و همچنین جائز نبود امتان دیگر را نماز جز در اماکنه مخصوصه که کنشت و کلیسای ایشان باشد اینجا جای سوال نیماند پس در سفرها که ایشان در صحراها و بیابانها می گشتند واز کنشت و کلیسای خود دور می افتادند چکار میکردند و نماز نمیکردند یا چیزی دیگر بنا می کردند و میساختند مثل آن از جامه و چوب مثلا فائده تصنیفی از علما درین باب نمی یابم جز انکه در مواهب لدنیه گفته که عیسی علیه السلام همیشه سیاحت میکرد در زمین و میگذارد نماز هر جا که وقت آن می درآمد و نقلکرد آنرا از داودی و ابن التین و در فتح الباری از ابن عباس مانند حدیث جابر آورده که نماز نمی گذارد هیچ یکی از انبیا تا میرسید محراب خود را و درین دو نقل ذکر امت نیست و بالجمله کلام درینجا خالی از اشکال و اختلال نیست و الله اعلم و بعضی گفته اند که مراد اختصاص مجموع جمله ارض مسجد و طهور اوست و دیگر انرا این هر دو نبود و مسجد بودنه طهور و این سخن خلاف مشهورست میان علماست و همچنین انچه بعضی گفته اند که مراد انست که جائز نبود ایشانرا نماز خیر در جای که بیقین میدانستند طهارت آنرا و این امت را جائز است در انجا که یقین ندارند نجاست آنرا نظر بظاهر حال و الله اعلم و از انجمله آنست که معجزات آنحضرت اکثر و وافرست از معجزات سائر انبیا علیهم السلام و همین قرآن عظیم که مجموع آن معجزه است و اقل انچه واقع شود بدان اعجاز کوته ترین صورتیست ازوی که انا اعطیناک الکوثر یا آیتی که مقدار ان باشد پس باید نگریست که بچه حد از کثرت میرسد و این را بیانی شافیست که در آخر باب معجزات ذکر کرده شود و از انجمله آنست که وی صلی الله علیه و آله و سلم خاتم الانبیا و المرسلین ست و بعد از وی هیچ پیغمبری نخواهد بود قرآن مجید بدان ناطق است و در حدیث آمده است که قصه و داستان من و داستان انبیا همچو داستان مردیست که بنا کرد خانه را و تمام کرد آنخانه را مگر یکجای خشت در کنجی از کنجهای آن خالی ماند پس طواف میکردند مردم آنخانه را و تعجب میکردند میگفتند که چرا نهاده نشده است این خشت پس من آن خشتم و من خاتم انبیا ام و چون عمارت تمام شد احتیاج نماند و بعثت لاتمم مکارم الاخلاق و محاسن الافعال اشارت بخاتمیت انبیاست و شرع او مویداست تا روز قیامت و ناسخ است شرایع انبیا و مرسلین را و امت او خیر امم است و بیشتر است از امم تمامه انبیا و اگر در می یافتند او را انبیا را اتباع میکردند و تحقیق این در باب فضائل گذشت در تفسیر قول وی عز و جل و اذ اخذنا من النبیین میثاقهم و از انجمله آنست که شریعت وی ناسخ است جمیع شرایع را خاتمیت وی صلی الله علیه و آله و سلم

دانست که ایشان ایمان نیاوردند بوی پس دعا کرد بر هر که ایمان نیارد چه از قوم وی و چه از غیر قوم وی
واین جواب حسن است اگر ثابت شود ارسال پیغمبر دیگر در زمان نوح و منقول نشده و مجرد احتمال کافی
نیست بعضی گفته اند که معنی خصوصیت حضرت ما را بقای شریعت اوست تا روز قیامت یعنی مبعوث
است بکافه ناس و تا روز قیامت همچنین خواهد بود نوح و غیر وی در صدد آنند که مبعوث نه شود پیغمبری
در زمان ایشان یا بعد از ایشان و منسوخ شود بعضی شریعت وی کذا قیل اما پوشیده نماند که این راجع
بعدم نسخ شریعت غرای اوست و این خصیصه دیگر است که نبی خاتم انبیاست صلی الله علیه و آله وسلم
و مقصود درینجا عموم رسالت است و شمول آن کافه ناس را فتدبر و قول بعضی یهود که محمد مبعوث است
بعرب خاصه فاسد است و تناقض است چه هرگاه قبول کردند رسالت او را و صادق دانستند او را چه
رسول کاذب نمیباشد و او خود دعوا کرد که مبعوث است بکافه ناس پس باید که صادق باشد و مرجع این کلام
بآنست که خبر واحد در مقابله نص مقبول نیست فافهم و از انجمله آنست که نصرت داده شد آنحضرت برعب
و ترس در مسافت یکماه و وجه تخصیص بیکماه آنست که در بلد وی صلی الله علیه و آله وسلم و بلاد اعدای
مسافت بیشتر از یکماه نبود و این خصوصیت حاصلست مر او را علی الاطلاق حتی که اگر تنها باشد بی لشکر نیز
این رعب حاصل است و مانا این خصوصیت اضافه بانبیا است علیهم السلام و اگر بعضی از ملوک و
سلاطین را باشد آن دیگر است و حقیقت معنی آنست که فتح و نصرت بالفعل او را برعب حاصل میباشد
چنانکه بعد از حرب و قتال میباشد و اما آنکه در دلها رعب و ترس و ملاحظه و اندیشه باشد عام است در انبیا و در
ملوک و سلاطین هم شاید باشد فافهم و بالله التوفیق و از انجمله آنست که او را تائید و تقویت کردند در
حروب بجنود ملایکه و این مرتبه هیچکس از پیغمبران را نبود و این معنی بتفصیل در بیان غزوات خصوصاً در غزوه بدر معلوم
گردد و از انجمله آنست که حلال گردانیده شد غنائم برای وی و امت وی صلی الله علیه و آله وسلم و حلال
گردانیده نشد برای هیچ یکی پیش از وی بعضی را خود اذن در جهاد نبود تا غنائم حلال نباشد و بعضی را
که اذن در جهاد بود حلال نبود اکل آن جمع میکردند آنرا و آتشی از آسمان پیدا میشد و میسوخت آنرا و این
علامت قبول بود و حلال گردانیده شد مر این امت مرحومه را و این فضلست و توسعه و مکرمت و تخفیف مر ایشان را
و گفته اند که داده شد آنحضرت را آنچه موافق شهوت و طبیعت امت است چه نفوس بالطبع مائل و متلذذ اند بآن
و گرفتن آن بقهر و غلبه و تعب و مشقت و مقاسات است پس نمیخواهند که فوت شود ایشان را تنعم و تمتع بدان

رنج کشیدن ۱۲

صحابه افتاد و باطنش انکه مراد خزاین اجناس عالم است که رزق همه در کف اقتدار وی سپرد و قوت تربیت ظاهر و باطن همه بوی داد چنانکه مفاتیح غیب در دست علم الٰهی و نمیداند آنرا مگر وی مفاتیح خزاین رزق و قسمت آن در دست این سید کریم نهادند قوله صلی الله علیه وآله وسلم انما انا قاسم والمعطی هو الله و از انجمله آنست که آنحضرت مبعوث است بکافه ناس و وی رسول الثقلین ست و مبعوث است بجن و انس در اینجا هیچ خلافی نیست و بعضے بلانکه نیز گفته اند و بعضی تمامه اجزای عالم گفته و لهذا شهادت میدادند بر رسالت وی صلی الله علیه وآله وسلم و سلام میدادند بروی اشجار و احجار تا آنکه مراد اینجا ایصال فیض وجود وی و اتمام و اکمال آن خواهد بود و قدم الکلام فیه سابقا و در اختصاص بعثت بکافه ناس بآنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم اشکال آورده اند بنوح علیه السلام که بعد از طوفان باقی نماندند مگر جماعه که ایمان آورده بودند بوی و جز ایشان کسی بروی زمین نماند پس ایشان کافه خلق باشد جواب گفته است شیخ ابن حجر ازین اشکال که این عموم رسالت نوح علیه السلام در بعثت نبود بلکه اتفاق افتاد و بحادثه که واقع شد بدان منحصر شدند خلق درین جماعه اما پیغمبر ما صلی الله علیه وآله وسلم عموم رسالت وی در اصل بعثت و ابتدای آن بود گفت بنده مسکین ثبته الله علی طریق الحق و الیقین که مقصود از عموم بعثت آنحضرت بکافه خلق شمول اوست مر اهل عالم را از شرق و غرب و عرب و عجم چنانکه در حدیث جابر آمده رضی الله عنه که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم هر پیغمبر مبعوث می شد بسوی قوم خود خاصه و مبعوث شده ام هر احمر و اسود مراد باحمر عجم اند و اسود عرب که غالب در رنگ ایشان سیاهی و سبزی است در قرآن مجید هم ارسلنا نوحا الی قومه واقع شده و اما جماعه قلیل را کافه ناس نتوان گفت اگرچه بعارضه حادثه جز ایشان باقی نمانده باشد گویا مرجع این کلام شیخ همین است و اگر گفته میشود که نوح علیه السلام دعا کرد بر تمامه اهل زمین و هلاک شدند همه جز اهل سفینه بدعائی وی و اگر مبعوث نمی بود وی علیه السلام بسوی ایشان چون هلاک کرده میشدند قال الله تعالی وما کنا معذبین حتی نبعث رسولا و تحقیق آمده است در حدیث شفاعت که وی اول رسلست جواب گفته اند ازین اشکال بعضی انکه تواند بود که دعوت نوح بتوحید رسیده باشد تمامه مردم را از جهت طول مدت بقاوی در عالم و تمادی کردند بر شرک و مستحق عذاب شدند شیخ ابن دقیق العید گفته که جائز است که توحید عام باشد در بعضی انبیا و التزام فروع شریعت عام نباشد زیرا که بعضی قتال کردند غیر قوم خود را بر شرک چنانکه سلیمان علیه السلام و بعضی گفته اند که در اثنای مدت نوح غیر وی نیز مبعوث شده باشد و نوح

این کتاب عزیز مشتمل است بران جمیع کتب و جامعست اخبار قرون سالفه و احوال امم ماضیه و شرائع
و احکام را که نشان آنها پیدا نیست و نمیداند آنرا مگر یکی و وی از اخبار اهل کتاب که قطع کند عمر خود را در تعلم
و تعلم آن با اینهمه ایجاز و اختصار و تمام کلام در صفات این کتاب عزیز در معجزات بیاید انشاء الله تعالی
و آسان گردانید حفظ او را برای هر که خواهد و امتهای دیگر یاد نمیداشت که یکی از ایشان کتاب خود را چه جای
جم غفیر با وجود مرور قرون و سنین بر ایشان و قرآن میسر و آسان است مر اطفال و علمانرا در مدت قلیل
و منزل گردانیده شد بر سبعه احرف بجهت تسهیل تیسیر و تشرف و ترحم و تفضل و تحقیق سبعه حرف در شرح
مشکلات کرده شده است و قرآن معجزه و آیتی است باقی که معدوم نگردد تا روز قیامت بلکه تا ابد بهشتیان
آنرا در بهشت بخوانند و بدان ترقی در درجات کنند کما جاء فی الحدیث رتل وارتق و معجزات انبیا منقرض
شدند و باقی نماند از انها جز خبر و پروردگار تعالی خود متکفل شده است حفظ و حراست او را و همین است سبب
در سلامت وی از تحریف و تبدیل و زیاده و نقصان چنانکه فرمود انا نحن نزلنا الذکر و انا له لحافظون و حفظ
توریت و انجیل را بر انبیا و احبار گذاشت لاجرم راه یافت بآن تحریف و تبدیل و توفیق دادن صحابه را بجمع
کردن در مصحف از اسباب آن بود یعنی چون حق تعالی خواست که محفوظ دارد بر گماشت صحابه را پس گفته شود
که چون خدا حافظ آن بود احتیاج بجمع آن در صحایف چه داشت و بعضے از شافعیه گفته اند که در اینجا دلیل
قویست بر بودن بسمله جزو هر سورت از جهت اثبات آن در قرآن والا لازم آید زیاده پس گمان نقصان نیز
شود و جوابش آنست که نوشتن بسمله بر سر هر سوره باجماع صحابه است و بسمله منزله است برای فصل میان
سور چنانکه بعضی متاخرین کتاب اسماء سور و عدد آیات را نیز تجویز کردند و این داخل تغییر نیست که موجب شبهه
گردد و گردانیدن قرآن معجز بیان مباین کلام ناس نیز از برای حفظ اوست تا اگر چیزی زیاده و نقصان
کنند متغیر گردد و نظم او و همه کس دانند که این کلام و این کلمه از قرآن نیست و بر گماشتن مردم بر یاد گرفتن آن
دیدار است بدان تا همیشه جماعه را بران داشته که یاد میگیرند و میخوانند نیز از اسباب حفظ است تا اگر شیئی نهیب
عظیم و یکحرف یا یک نقطه تغییر دهد اطفال و صبیان همه تخطیه و تغلیط او کنند اینهمه از اسباب حفظ الهی است
مر قرآن را و حق تعالی مخصوص گردانید آنحضرت را صلی الله علیه و آله وسلم بفاتحه و آیة الکرسی و آمن الرسول
از گنجها که تحت عرش است ندادهیچ یکی از پیغمبر آنرا مثل آن و از انجمله آنست که داده شده آنحضرت را صلی الله
علیه و آله وسلم مفاتیح خزائن و سپرده شد بوی و ظاهرش آنست که خزائن ملوک فارس و روم همه بدست

زمان بعثت آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وذکر نکردہ است ہیچ یکی پیش از زمان وی ظاہر نشد مگر در ابتدای امر وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واین اساس نبوت وبنیاد کار وی بود پیغمبر گفت پرسیدم زہریرا یا انداختہ می شد نجوم در جاہلیت گفت نعم ولیکن تغلیظ وتشدید کردہ شد امر آن در وقت بعثت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واین قیبہ گفتہ کہ رجم بود پیش از مبعث آنحضرت ولیکن بعد از مبعث وی شدت کردہ شد در حراست وبعضی گفتہ اند کہ ستارہ می افتاد ورمی کردہ میشد ند آن شیاطین لیکن باز عود کردہ میشد بجای خود ذکر البنوۃ واز انجملہ آنست کہ آوردہ شد او را براق وشب اسرا بازین ولجام وگفتہ اند انبیا سوار شدند او را بر پشت براق از ینجا معلوم میشود کہ انبیا را نیز براق بود وروایت ہمبرین است ولیکن ہمین براق بود کہ نزد سرور انبیا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آورد نه یا ہر یکی را براقی بود باندازۂ شان وقدر مرتبہ او وظاہر حدیث کہ در معراج آمدہ کہ چون براق تندی وسرکشی کرد گفت جبرئیل بہ براق آہستہ باش کہ ہیچکس سوار نشد بر تو مانند محمد مصطفی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم ناظر در قول اول است واللہ اعلم وشبانشب برده شد آنحضرت را از مسجد حرام بمسجد اقصی وبرآورده شد بمحل اعلی ونموده شد بوی آیات کبری ونگاہداشتہ شد از نظر بماسوی حتی مازاغ البصر وماطغی وحاضر گردانیده شدند برای وی انبیا وامامت کرد ایشانرا وملائکہ را ومطلع گردانید او را بر بہشت ودوزخ وبرد بجای کہ علم ہیچکس بآن نرسد ودید پروردگار تعالی وتقدس را بچشم چنانکہ در ذکر معراج بیاید انشاء اللہ تعالی وجمع کرد حق سبحانہ او را میان کلام وروایت ومشرف گردانید او را در ینعالم برویت جمال خویش ودر ہیچ ملک ونبی ورسولی را این فضیلت میسر نشدہ واز انجملہ آنست کہ ملائکہ سیر میکردند با آنحضرت آنجا کہ سیر میکرد ومشی میکردند پس پشت مبارک وی چنانکہ صحابہ را میفرمودند کہ پیش روید پس من ابرای ملائکہ بگذارید وقتال کردند ہمراہ وی چنانکہ در غزوہ بدر وحنین وقرآن عظیم بدان ناطق است واز انجملہ آنست کہ داده شد او را کتاب عزیز وحال انکہ امی بود وہیچ چیز نخوانده ونوشتہ مشغول نشدہ بدار ست ونہ درآمده بمکتب واز ینجا معلوم میشود کہ امیت مخصوص بذات وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ مظہر خاص حضرت الوہیت است وبہیچ سببی والتی محتاج نہ واز انجملہ آنست کہ نگاہداشتہ شد کتاب وی از تبدیل وتحریف وہر چند سعی کردند بسیاری از ملاحدہ ومعطلہ وقرامطہ در تغیر وتبدیل وی راہ نیافتند بآن قادر نشدند براطفا ونور وی وتغیر کلمہ از کلمات وی وتشکیک در حرفی از حروف وی باوجود توفیر دواعی ملاحدہ ویہود ونصاری بر تغیر وتبدیل وابطال وافساد وی قال اللہ تعالی لا یاتیہ الباطل من بین یدیہ ولا من خلفہ تنزیل من حکیم حمید و

تا ثواب نبی قط هیچ پیغمبری نمیازه نکرد برین روایت این از خصایص نباشد و تائید میکند این را روایت
بخاری در صحیح که شاقب از شیطان ست و مگس بر بدن مبارک وی نمی نشست و پیش در جامه وی نمی افتا
و احتلام نکرد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم هرگز و همچنین انبیاء دیگر رواه الطبرانی و آمده است که آن
نیز از شیطانست و بعضی از علما انزال را تجویز کردند که شاید بجهت غلبه باه می شده باشد نه خواب شیطانی
و در موضع دیگر که تحقیق این کرده شده است و بود عرق وی خوشبوتر از مشک و در باب حلیه احادیث درین
نقل کرده شده است و نمی افتاد آن حضرت را سایه بر زمین که محل کثافت و نجاست است و دیده نشد او را
سایه آفتاب و اینچنین است عبارت علما و عجب ازین عزیزان که ذکر چراغ نکرده اند و در حدیث طویل و عائکه
خواندن آن بعد از نماز شب آمده است و بعضی مشائخ بیان سنت و فرض فجر خوانند درخواسته است آنحضرت
از خدا که در جمیع اعضا و جهات نور بخشد و در آخر آن گفته واجعلنی نورا و چون آنحضرت عین نور باشد نور را
سایه نمیباشد و چون مشی میکرد با دراز قامتان دراز تر مینمود از ایشان و نمی نشست مگس بر جامه آنحضرت
صلے الله علیه وآله وسلم ذکره الفخر الرازی پس بر اندام بطریق اولی نمی نشسته باشد و نمی گزید و نمی مکید خون
او را پشه و ایذا نمیکرد و پیش اینچنین است عبارت قوم و مراد عدم وجود قملست و آنکه در بعضی احادیث واقعشده
که کان بغلی توبه مراد بدان حقیقت نیست کذا قالوا و از جمله خصائص آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم انقطاع
کاهنان ست نزد بعثت وی و حراست آسمان از اشراق سمع در می شهب گفت ابن عباس رضی الله عنهما
محجوب ساخته نمیشدند شیاطین از آسمان ها و می آمدند در آسمانها و می آوردند چیزهای آنجا را و القا میکردند
بر کاهنان که قومی بودند از ارواح ایشان با ارواح جنیه از جن مناسبتی و علاقه روحانی بود و باین علاقه
کسب میکردند علوم را از ایشان و می افزودند در وغها بران از پیش خود چنانکه حضرات انبیا را صلوات الله و
سلامه علیهم اجمعین مناسبت با ارواح طیبه از ملائکه بود و بآن مناسبت مورد وحی و اخبار صادقه می گشتند
و چون متولد شد آنحضرت سید السادات محمد رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم ممنوع شدند و باز داشته شدند
از عروج و دلوج سموات و گفته اند که بتولد عیسی علیه السلام ممنوع گشتند از سه آسمان و بتولد آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم از تمامه آسمانها و هر که قصد کند که بآسمان برآید و استراق سمع کند و میکرده شود و بشهاب که شعله از
نار است و هرگز خطا نمیکند بعضی را میکشد و بعضے را وی میسوزد و بعضی را فاسد و تباه میگرداند اعضا
را و فاسد میگرداند عقل را فائده پس میگردد و غول که گمراه میکند مردم را در بیابان و این ظاهر نبود پیش از

قد والعرش محمود وهذا محمد ولبعضی گفته اند که این شعر ابوطالب است کذا ذکر البخاری فی التاریخ الصغیر واز انجمله
آنست که پروردگار تعالی میخورانید ومینوشانید اورا از طعام وشراب بهشت چنانکه در ذکر صوم وصال بیاید
انشاء الله تعالی ومیدید آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم از پس چنانکه میدید از پیش ومیدید در شب تاریکی
آن چنانکه میدید در روز روشنائی روز چنانکه حلیه شریف وی صلی الله علیه وآله وسلم گذشت واز انجمله آنست
که چون سنگ فرو میرفت هر دو پای وی دران چنانکه در مقام ابراهیم متواتر است واثر مر قدمین آنحضرت
در سنگ مکه مشهور است واثر حافر نعله شریف در مسجد بنی معاویه در مدینه واقعست وبود آب دهن آنحضرت
که شیرین میگردانید آب شور را وکفایت میکرد طفل شیرخواره را چنانکه در باب حلیه گذشت وبغلهار آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم سفید بود وموی نداشت نه متغیر اللون مودار چنانکه از مردم میباشد وبعضی این را از خصائص
شمرده اند ودر حدیث استسقا آمده است که برداشت وی صلی الله علیه وآله وسلم هر دو دست خود را در دعا
تا دیده میشد بیاض الطین وبعضی گفته اند از بیاض الطین لازم نمی آید که موی نباشد زیرا که بعد از برکندن
موی مکان آن سفید میباشد اگرچه آثار موی باقی میماند وتحقیق آمده است که آنحضرت نتف میکرد
شعر الطین را ودر بعضی احادیث آمده است که عبد الله بن اقوم خزاعی گفت گذاردم نماز را با آنحضرت ونظر
کردم بسوی غفرة الطین وی صلی الله علیه وآله وسلم وقتیکه سجده میکرد وگفته اند که غفره بیاض که خالص
نباشد مثل رنگ خاک واین دلالت دارد بر انکه آثار شعر گردانیده بود مکان را اغفر والا اگر خالی میبود مطلق
از آثار شعر اغفر نمی بود اینچنین گفته در مواهب وگفته که نعم اینجا اعتقاد باید کرد در حضرت صلی الله علیه وآله وسلم
آنست که نبود مر الطین شریف اورا رایحه کریهه که بود لطیف طیب الرایحه چنانکه ثابت شده است در صحیح
ومیرسید آواز آنحضرت وسمع وی تا آنجا که نمیرسید آواز وسمع غیر وی وخواب میکرد چشم آنحضرت وخواب
نمیکرد دل وی صلی الله علیه وآله وسلم رواه البخاری وهر چه نزد وی سخن میکردند می شنید ند واین عزم است
بنا بر عدم نقض وضوی آنحضرت بخواب وبعضے گفته اند که اینحکم عدم وضوی بخواب شامل است تمامه انبیاء را
علیهم السلام واینجا اشکال کرده اند که پس چرا آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در لیلة التعریس طلوع آفتاب را
دریافت تا انکه قضا شد نماز وجوابش آنست که ادراک طلوع وغروب کار چشم است وچون چشم در خواب
بود دریافته شد ووحی نشد بجهت حکمت در شریعت قضایا بجهت دیگر که خدا داناتر است بدان والسلام علم
وخمیازه نگرفت آنحضرت را هرگز روایت کرد این را ابن ابی شیبه وبخاری در تاریخ خود ودر روایتی آمده

که واقع شده است اخبار و بیشتر بوجود شریف وی در کتب سابقه چنانکه گذشت و از انجمله آنست که واقع شده است
در نسبت بسبب وی تا آدم علیه السلام سفاح یعنی زنا چنانکه در عهد جاهلیت عادت بود و ذکر آن در باب ولادت
شریف بیاید انشاء الله تعالی و از انجمله آنست که برانگیخته شد از بهترین قرون بنی آدم قرنا فقرنا و پیوسته او
او را از بهترین بهتران قبائل چنانکه در حدیث آمده است که خدا تعالی برگزید کنانه را از اولاد اسمعیل علیه السلام
و برگزید قریش را از کنانه و برگزید بنی هاشم را از قریش و برگزید مرا از بنی هاشم پس وی برگزیده ترین برگزیدگان و
بهترین بهتران و مهترین مهتران باشد صلی الله علیه وآله وسلم و در وقت ولادت شریف بتان همه سرنگون
افتادند و جن اشعار خواندند و برآمد از شکم امه مختون و نظیف بیحرکت و ناف بریده و در وقت ولادت ساجد و راه
نظر بجانب آسمان داشته و انگشت شهادت برداشته و دید مادر او که نوری از وی برآمده که روشن شد بآن کوشکهای
شام و میجنبید مهد وی بجنبانیدن ملایکه و تکلم کرد در مهد و نوشته اند او را که سخن میکرد بوی قمر در مهد و میل میکرد
بهر جانب که اشارت میکرد از انجمله سایه کردن ابر است مر آنحضرت را در گرمی آفتاب و این همیشه نبود بلکه در
اوقات متعدده واقع شده نخست در زمان صغر که همراه عم خود ابوطالب بسفر برآمده و بحیرا راهب او را بشناخت
و لهذا سایه نداشتن در خصائص جدا ذکر کرده اند و از انجمله شق صدر شریف است چنانکه در صحاح آمده و وقوع
آن چهار بار است اول در وقتی که صغیر بود در بنی سعد دوم در ده سالگی سیوم نزد بعثت چهارم در شب معراج
و از انجمله فشاردن جبرئیلست او را در ابتدا روحی و تصرف کردن وجود شریف وی این هر از خصائص شمرده اند
و گفته اند که هیچ یکی از انبیاء را نبود و تفاصیل این معانی در مواضعش بیاید و از انجمله آنست که حق تعالی ذکر کرده است
هر عضو آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم در قرآن قلب او را در قول خود تنزل به الروح الامین علی قلبک
و لسان او را در قول خود فانما یسرناه بلسانک و ورا ینطق عن الهوا و بصر او را در مازاغ البصر وما طغی و وجه
او را در قد نری تقلب وجهک فی السماء و عنق او را در ولا تجعل یدک مغلولة الی عنقک و صدر و ظهر او را در الم
نشرح لک صدرک و وضعنا عنک وزرک الذی انقض ظهرک و این دلالت دارد بر کمال محبت و عنایت
حق جل و علی و او را این مسکین گاهی در وقت خواندن اللهم صل علی روح محمد فی الارواح و علی جسد محمد فی الاجساد
و هر یک عضو شریف را جدا جدا ذکر میکند و درود میفرستد الحمد لله که این عمل موافق آیات قرآنی افتاد و از انجمله
آنست که حق تعالی نگاشت از اسم خود که محمود است احمد و محمد و تسمیه کرده نشد پیش از وی باین اسم هیچ
احمدی و حسان بن ثابت در مدح آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم گفته شعر وشق له من اسمه لیجلیه

وصل در خصایص آنحضرت صلعم

و مردان همه در حکم او و غلام وی بودند و مباح بود مر آنحضرت را که بگیرد از مال غنیمت پیش از قسمت هر چه
خواهد از جاریه و شمشیر و مانند آن و مباح شد مر او را قتال بمکه و دخول مکه بی احرام و تحقیق و تفصیل آن در باب
فتح بیاید انشاء الله تعالی و از خصائص آنحضرت بود که حکم کند بعلم خود و برای خود و ولد خود و گواهی دهد برای نفس
خود و ولد خود بود شتم و لعن او قربت و رحمت و مباح بود مر او را که قسمت کند اراضی را پیش از فتح زیرا که مالک گردانیده بود
او را مالک الملک تمامه اراضی و ممالک را گفت غزالی رحمه الله علیه که وی صلی الله علیه و آله و سلم که قسمت میکند ارض
جنت را و ارض دنیا بطریق اولی صلی الله علیه و آله و سلم **وصل** و اما خصائص آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم
که نه از قبیل احکام بلکه از قبیل صفات و احوال است لا تعد و لا تحصی است خصوصاً صفات و احوال باطن
که علم هیچکس بکنه آن نرسد و مذکور از آن بعضی صفات ظاهر است که علما عدد احصای آن نمود ذکر کرده اند و
معجزات همه ازین قبیل است که از هیچ یکی از انبیا ظاهر نشده و لیکن آنرا بابی جدا نهاده شد از جهت عظمت و
کثرت آنها و فضیلت اعلی و اکمل وی صلی الله علیه و آله و سلم آنست که پروردگار تعالی روح او را بیشتر از ارواح
خلایق پیدا کرده و ارواح سائر مکونات را از روح وی منشعب گردانیده همه را از نور وی آفریده و وی صلی الله علیه
و آله و سلم نبی بوده و آدم هنوز میان روح و جسد بود کما رواه الترمذی عن ابی هریره رضی الله عنه و در عالم
ارواح نیز فیض بارواح انبیا از روح او رسیده شعر و کل ای اتی الرسل الکرام بها + فانما اتصلت من نوره
بهم + فانه شمس فضلهم کواکبها + یظهرن انوارها للناس فی الظلم + و تا آنکه آفتاب روح او در پرده غیب بود کواکب
ثواقب حضرات انبیا که متنور بنور او بودند ظهور نمودند و چون آفتاب نبوت وی ظهور کرد مجود مختفی شدند بعینه در
رنگ ظهور کواکب در شب و اختفای ایشان نزد طلوع آفتاب چنانکه ابو هریره روایت کرده که فرمود آنحضرت صلی الله
علیه و آله و سلم من اول انبیا ام در خلق و آخر ایشانم در بعث و از جمله فضائل عظیمه وی آنست که داده شده است
مر او را جوامع الکلم که مراد بدان کلمات است مختصر شامل معانی کثیره و این از خواص کلام ختمی محمدیست چنانکه در
باب حلیه شریف اشارتی بآن گذشت و از انجمله آنست که وی صلی الله علیه و آله و سلم اول کسیکه گرفته شد از وی
میثاق در روز الست و اول کسی است که گفت بلی در امروز کما جاء فی الحدیث و از انجمله آنست که آدم و عالم
همه از بهر او پیدا کرده شده اند و مقصود اصلی از ایجاد عالم وجود اوست و نوشته شد اسم شریف وی بر عرش
و ابواب جنت و ما فیها و از انجمله اینست که حقتعالی گرفت عهد از انبیا و روی که چون مبعوث گردد ایمان بیارند
بوی و نصرت دهند او را و ذلک قوله تعالی و اذ اخذ الله میثاق النبیین چنانکه سابقا گذشت و از انجمله آنست

است وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از مباہات چنانکہ عدم انتقاض وضو بنوم و بعضے گفتہ اند کہ انچہ حکم عام است
انبیا را علیہم السلام و ہمانا کہ اختصاص نسبت بامت مراد است و چنانکہ اباحت صلوۃ بعد العصر و چنانکہ
جواز وتر راحلہ باوجود وجوب و چنانکہ صلوۃ جنازہ بر غائب نزد حنیفہ و نزد شافعی عام است مر ہمہ امت را
و چنانکہ صوم الوصال و تحقیق آن در باب صیام بیاید انشاء اللہ تعالی و چنانکہ اباحت نظر باجنبیات و جواز
خلوت باجنبیہ و در اینجا کلام است کہ بیاید در مجلش و چنانکہ نکاح بیشتر از چہار زن و ہمچنین دیگر را و در زیادت
بر پیغمبر ما صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خلاف است و چنانکہ جواز نکاح بلفظ ہبہ از جانب امراۃ کہ ببخشد زنی
نفس خود را او طلب نکند مہر را بی ولی و بی شہود و اما از جانب آنحضرت لابد است از لفظ نکاح و تزوج
و آنحضرت را جائز بود کہ تزویج کند زنی را بمردی بی اذن او و اذن اولیای او چنانکہ نکاح بی رضای زن
و اگر رغبت میکرد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در نکاح زنی کہ شوہر ندارد و لازم میشد بردی غایت و
و حرام میشد بر دیگران خواستگاری آن زن و اگر شوہر میداشت واجب میشد بر شوہر طلاق وی و در اینجا اشکال
ایمان وی بود قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ لا یومن احدکم حتی اکون احب الیہ من نفسہ واہلہ وولدہ والناس
اجمعین لہذا واجب بود بر مردی کہ طعام و شراب دارد و محتاج است بدان صرف آن بر آنحضرت نزد احتیاج
وی و فدا کردن نفس خود را بردی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فان النبی اولی المومنین من انفسہم و مصدق
امنیست قصہ زید و زینب و حاصل این قصہ امنیست کہ حقتعالی تزویج کرد زینب را پیش خود بآنحضرت صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم پس انداخت حقتعالی کراہت زینب را در دل زید و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم میتر سید از اظہار
آن با ضعفا را الایمان تادر ورطہ ہلاک نیفتند پس وحی آمد کہ تو از خدا بترس و خلاف اراد کن از مردم چہ میترسی پس
تزویج کرد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم او را او آورد در خانہ و بعضے مفسران و ارباب سیر را در ینمقام کلامی
است کہ لائق نیست بمنصب نبوت و اہل تحقیق آنرا از زلات مفسران شمردہ اند و ہمچنین در قصہ یوسف علیہ السلام
با امراۃ عزیز و در قصہ داود علیہ السلام بزن اوریا مقام انبیا علیہم السلام اعلی است از ان و گرداندن عتق
را بجای مہر چنانکہ حنیفہ را کہ رضی اللہ عنہا و در وجوب نفقہ زوجات بر آنحضرت اختلاف است نووی گفت
اصح وجوب است و واجب نبود بردی غایت قسم میان زنان خود و اکثر علماء حنیفہ نیز برین اند و انچہ میکرد
بطریق تفضل بود نہ وجوب و در حل جمع میان امراۃ و عمہ و خالہ و وجہ است نہ در اخت و ام و بنت و گفتہ اند کہ
وجہ جمع این خصائص ہمہ آنست کہ نکاح در حق وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم حکم نسری داشت و زنان

زیرا که تقرب بفرض اکملست از تقرب بنوافل چنانکه منطوق حدیث است و اقوی است در برداشتن بار تکلیف و تعظیم اجر آن و ما از هر قسم مثالی چند آوردیم و استیفای آن از مکتب قوم حواله کردیم ذکر ها فی المواهب چنانکه وجوب نماز ضحی بقولی و ثواب خلاف آنست اگرچه در حدیث آمده است امرت برکعت الضحی و لیکن تحقیق آنست که سنت موکده است و امر ایجابی نیست و مراد بآن نمازی است که بعد از برآمدن صبح و برآمدن آفتاب گذارند که آنرا مردم نماز اشراق گویند و صلوة الضحی نماز چاشت گویند و قول عائشه رضی الله عنها روایت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم تسبیح سبح الضحی محمول برین نماز است و چنانکه نماز وتر رکعت الفجر چنانکه حاکم در مستدرک آورده و در حدیث احمد و طبرانی نیز آمده است که آنحضرت فرمود صلی الله علیه و آله وسلم سه چیز بر من فریضه است و بر شما تطوع وتر در رکعتین فجر و رکعتین ضحی و قول باختصاص وتر بر قول امام شافعی است نزد امام ابوحنیفه بر همه واجبست و چنانکه نماز تهجد بر آنحضرت فرض بود و بعضی گفته اند که برامت نیز فرض بود پس برداشته شد از ایشان و بعضی از علمای شافعی گفته اند که از خصوصیت وی صلی الله علیه و آله وسلم نیز برداشته شد چنانکه مسواک و در حدیث آمده است که آنحضرت مامور بود بوضو نزد هر نماز و چون شاق آمد امر کرده شد بمسواک مر هر نماز را و احادیث دیگر نیز در شان مسواک آمده که دلالت آنها بر وجوب قطعی نیست قسم ثانی خصائص آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم در حرمت یعنی احکامی که بروی صلی الله علیه و آله وسلم حرام است نه بر غیر وی چنانکه تحریم زکوة بروی صلی الله علیه و آله وسلم و همچنین تحریم صدقه بر قول صحیح مشهور منصوص بقول وی صلی الله علیه و آله وسلم ما لا نأکل الصدقة رواه مسلم و ظاهر آنست که امتناع از اکل از جهت حرمت باشد و بعضی گویند که از امتناع اکل تحریم لازم نمی آید پس تواند که از امتناع اکل از جهت تنزیه باشد نه از جهت حرمت بهر حال امتناع از اکل صدقه از خصائص است تحریما و تنزیها و چنانکه تحریم زکوة بر آل و موالی آنحضرت چنانکه در فقه مقرر شده است **فائده** و از امام ابوحنیفه اباحت آن مرویست در زمان وی و چنانکه اکل چیزیکه رایحه کریهه داده شد سیر و پیاز چنانکه در احادیث آمده است و چنانکه تحریم کتاب و شعر و قول بتحریم بر تقدیری سبحه است که میدانست کتابت و شعر را و تحقیق آنست که دو چیز از آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم نمی آید بحکم طبع و جبلت و تحقیق این در قضیه صلح حدیبیه بیاید انشاء الله تعالی و چنانکه بر کشیدن سلاح بعد از پوشیدن پیش از قتال و چنانکه تحریم نکاح کتابیه زیرا که ازواج وی امهات المؤمنین اند و زوجات او اند در بهشت و وی صلی الله علیه و آله وسلم اغر و اشرف است از آنکه ممهد نطفه پاک خود را در رحم کافره و چنانکه تحریم نکاح امة مسلمه و اما تسریه بامة جائز است باتفاق قسم ثالث آنچه مخصوص

سلیمان ملک را که نسزد بعد وی کسی را سیدنا مخیر گردانیده شد میان آنکه بادشاه بود یا بنده و اختیار کرد بندگی را که ملکی عظیم است که زوال نیست مر آنرا و میسر نشد کسی را بعد از حضرت وی اینچنین ملکی صلی الله علیه وآله وسلم واما انچه داده شد عیسی علیه السلام از ابرار اکمه و ابرص و احیای موتی داده شده است سیدنا محمد صلی الله علیه وآله وسلم که رد کرده چشم ابو قتاده را که بیرون افتاده بود پس گشت بهتر از انکه بیشتر بود روایت کرده شده است که امرارة معاذ بن افرار برص داشت پس شکایت آن نزد آنحضرت آورد پس آنحضرت مسح کرد بران بچوبی که در دست داشت و دور کرد حق تعالی برص را از وی نقل کرد این را در مواهب لدنیه از امام فخر رازی و بیهقی در دلائل النبوة قصه مردی آورده که گفت بر سول خدا صلی الله علیه وآله وسلم ایمان می آرم اگر زنده گردانی برای من دختر مرا که مرده است پس آمد آنحضرت بر قبر او بایستاد و ندا کرد یا فلانی پس از قبر آواز برآمد لبیک و سعدیک یا رسول الله الحدیث واحیای موتی از آنحضرت متعدد واقع شده چنانکه در باب معجزات بیاید و نیز تسبیح حجر و حصاة بر کف دست شریف و سلام کردن حجر و نالیدن جزع از فراق وی اتم و ابلغ است از تکلم موتی و اما دانستن عیسی علیه السلام انچه میخورند قوم وی و ذخایر میکردند در بیوت از حضرت سیدنا صلی الله علیه وآله وسلم زیاده از حد حصر و حصا واقعشده و اما برداشتن عیسی آسمان آنحضرت را در شب معراج بالاتر ازان بجای بردند که هیچ کس را نبرند مخصوص ساختند بمزید درجات و سماع مناجات در خلوت خطیره قدس بانواع مشاهدات و کرامات الحاصل هر چه تمامه انبیا و رسل صلوات الله علیهم اجمعین از فضائل و کمالات و معجزات بود همه در ذات شریف وی موجود بود شعر خوبی و شکل و شمائل حرکات و سکنات ۔ انچه خوبان همه دارند تو تنها داری ۔ صلی الله علیه وآله وسلم و علی آله واصحابه قدر حسنه و جماله وحب فضله و کماله وجوده ونواله

وصل این فضائل و معجزات بود که مشترک است میان انبیا و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم واما فضائل و معجزات دیگر که مخصوص آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که آنرا خصائص وی صلی الله علیه وآله وسلم خوانند بسیار است و خارج از حد و عد و حصر و لیکن انچه ظاهر بود در قید و ضبط علما محصور است مذکور میشود و خصائص آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دو قسم است یکی از قبیل احکام شرع دیگر قسم صفات و احوال معجزات و بعضی گفته اند که از کلام در قسم احکام و بحث کردن ازان بیفائده است و متعلق نیست بدان حکمی الآن و آن امریست که گذشت و صواب آنست که فائده بران مترتب است اول علم بجلال شریف وی و تحقیق آن سعادتیست که نوعی از کمالات است و عظیمتر و مهمتر آنکه تحقیق اتباع و اقتدار و قوف است بران تا دانسته شود و عمل کرده شود بدان باز این قسم را چهار قسم کرده اند اول انچه مخصوصیت بوی صلی الله علیه وآله وسلم زواجبات و حکمت دران زیادة قرب درجات

وصل

گشت پستانهای وی و ریزان شد از وی شیر زیاده از مجرای عادت درین دو صورت نیز نرم ساختن چیزی
سخت است و اگر نرم کرده شد حدید برای داود علیه السلام نرم کرده شد سنگ سخت برای آنحضرت حافظ ابونعیم
روایت کرده است که چون درآمد آنحضرت غار را مائل گردانید سر مبارک خود را بسوی سنگ تا پنهان کند شخص خود را
پس نرم کرد خدا تعالی سنگ را تا درآورد سر خود را در سنگ و استرداج کرد بسنگ سخت پس نرم شد برای وی و اثر کرد
بازوی شریف وی در آن و گشت صخره بیت المقدس مثل خمیر پس بربست بدان دابه خود را و تسبیح کرد جبال با داود
تسبیح کرد سنگ در دست شریف وی صلی الله علیه و آله وسلم و اما آنچه داده شد سلیمان علیه السلام از کلام طیر
و تسخیر شیاطین و ریح و ملکی که داده نشد بعد وی هیچ احدی را داده شد سلیمان علیه السلام از کلام طیر و تسخیر
شیاطین و ریح و ملکی که داده نشد بعد وی هیچ احدی را داده شد سیدنا و سلطان ما صلی الله علیه و آله وسلم مانند
آن و زیادت بران اما کلام طیر که فرمود اوتینا منطق الطیر سخن کرد با آنحضرت سنگ و تسبیح کرد بر دست وی حصی
که جماد است و این اعلی و اغرب است از کلام طیر و کلام کرد با وی ذراع شاة مسمومه و کلام کرد آهو و شکایت کرد
با وی بعیر چنانکه در باب معجزات بیاید و روایت کرده شده است که طائری آمده و گرد سر مبارک گردید و سخنی گفت
فرمود که دردناک ساخته است کسی از شما این طائر را بجهت بچهای او باید بازگرداند بسوی وی بچه های او را و
قصه کلام زیب با آنحضرت مشهور است اما ریح واقع شده است غدوها شهر و رواحها شهر می برد تخت سلیمان را
هر جا که میخواست از اقطار ارض و آنحضرت را براق داده شد که سریع تر بود از ریح او بلکه تیز تر از برق خاطف و برد
او را از فرش بسوی عرش در یک ساعت و مسخر گردانیده شد برای سلیمان علیه السلام زمین تا بردارد او را بنواحی
ارض و پیغمبر ما پیچیده شده و گرد آورده شده برای او زمین تا دید مشارق ارض و مغارب آنرا و فرق است میان
کسیکه سعی کند بسوی ارض و کسیکه سعی کند بسوی وی ارض اما تسخیر شیاطین در حدیث صحیح آمده که پیش آمد
شیطان آنحضرت را در نماز پس قدرت داد حق تعالی او را بر وی و خواست که بر بندد او را بستونی از ستونهای
مسجد تا بازی کند بوی طفلان کوچه و نیز جن مسخر گردانیده شدند برای سلیمان و ایمان آوردند با آنحضرت صلی الله
علیه و آله وسلم پس سلیمان استخدام کرد جن را و آنحضرت استسلام کرد ایشان را و اما شمار کردن جن و انس و طیر
و از جنود سلیمان چنانکه فرمود و حشر لسلیمان جنوده من الجن آنحضرت را ملائکه تا جبرئیل و میکائیل جنود شدند
و عدد طیور از جنود سلیمان عجیب تر آنست قصه کبوتر غار که در ساعت آمد و آشیانه ساخت و بیضه نهاد و نگهداشت
او را از اعدای دین و مقصود از جند حمایت و وقایت است بتحقیق حاصل شد بآسان ترین طریق و اما عطای

قمر را عظیمتر از انست که آن تصرف است در عالم ارض واین تصرف است در عالم سما والفرق بینهما واضح و در
روایات آمده است که در میان زمین و آسمان دریای است که آنرا مکفوف خوانند و دریای زمین نسبت بوی حکم
یک قطره دارد به نسبت بحر محیط و برین تقدیر آن دریا منفلق شد برای آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که گذشت
ازان در شب معراج واین عظیم است از انفلاق بحر برای موسی علیه السلام واما اجابت دعای موسی در هلاک
فرعون اجابت دعوت آنحضرت لا تعد ولا تحصی است وانچه داده شده است موسی علیه السلام از تفجیر ماء از حجر و برآمدن
چشمها از سنگ داده شده است آنحضرت را انفجار آب از انگشتان وی واین ابلغ واکملست ازان چه حجر از جنس
ارض است که بیرون می آید ازان ینابیع بخلاف برآمدن چشمها از گوشت و پوست واما انچه فرمود حق تعالی وکلم الله
موسی تکلیما داده شده است سیدنا مثل آن در شب اسرا و زیاده بران از قرب و دنو و نیز مقام مناجات مر آنحضرت
را فوق سموات علی سدرة المنتهی است که نهایت علوم خلق تا آنجاست و مقام مناجات مر موسی را طور سیناست
و مقام مناجات محمد سموات علا واما انچه داده شده است هارون علیه السلام از فصاحت لسان چنانکه آمده است
واخی هارون هو افصح منی لسانا داده شده است سیدنا از فصاحت و بلاغت تا بجای که نیست متصور زیاده
بران بلکه مانند آن و بود فصاحت هارون غایت او در عبرانی و زبان عربی افصح است از عبرانی و نیز موسی
افصح منی گفت نه مطلق و بود در زبان موسی علیه السلام لکنتی چنانکه قصه آن مشهور است واما انچه داده شده
است یوسف علیه السلام از شطر حسن داده شده است سیدنا تمام حسن و کل آن و کسیکه تامل کند در چیزی
که منقول ست در حلیه شریف وی صلی الله علیه وآله وسلم دریابد که تفاصیل حسن و جمال که در صورت باکمال
وی مندرجست در هیچ انسانی نبوده و نخواهد بود یوسف علیه السلام را یک حسن و جمالی و صباحت و لمعان وجه بود
که دیگرانرا نبود اما این ملاحت و جمال که در صورت و شکل شریف وی بود هیچ جای نبود صلی الله علیه وآله وسلم
قدر حسنه و جماله وانچه داده شد یوسف علیه السلام از تعبیر رویا و تاویل منام مجموع انچه منقول و معلوم است
ازان سه چیز است یکی در روایت کواکب و شمس و قمر و سجده کنند مر او را دوم در رویای صاحبی السجن سیوم
رویای ملک اما از حضرت سیدنا صلی الله علیه وآله وسلم چندانست که از حد عد و حصر خارجست و کسیکه تصفح
کند اخبار را و تتبع نماید آثار را بیابد ازان اعجب عجائب و سرانجام است که مذکور شود بعضی ازان در محلش واما
انچه داده شده است و داود علیه السلام از تلیین حدید که چون مسح میکرد آهن نرم میشد و چوب خشک سبز میشد در دست
وی و برگ دار میشد و مسح کرد آنحضرت شاة ام معبد را که کرکین و لاغر و نزار و خشک شده مانده بود و نرم

باب پنجم در ذکر فضائل وی صلی الله علیه وآله وسلم که مشترک اند میان وی و انبیاء صلواة الله وسلامه

پس عمل آنحضرت در بناء بیت الله قوی تر و کامل تر از فعل ابراهیم باشد و اما آنچه داده شده است موسی علیه السلام از گردانیدن عصا را مار غیر ناطق داده شده است سیدنا محمد مصطفی صلی الله علیه وآله وسلم مانند آن از فریاد کردن و نالیدن عربی که در مسجد بود از فراق آنحضرت چنانکه قصهٔ آن در باب معجزات بیاید و امام فخر رازی در تفسیر خود آورده است که روزی ابوجهل لعین خواست که سنگی بر آنحضرت بیندازد و خسته گرداند پس دید بر هر دو بازوی آنحضرت دو اژدها و بگریخت از ترس و داده شده است موسی علیه السلام را ید بیضا و روشنائی آن که میپوشید بصر را و آنحضرت بتمام از فرق تا قدم همه نور بود که دیدهٔ خبرت در جمال باکمال وی خیره میشد مثل ماه و آفتاب تابان و روشن بود و اگر نه نقاب بشریت پوشیده بودی هیچکس را مجال نظر و ادراک حسن او ممکن نبودی و همیشه جوهر وی نوری بود که انتقال کرد از اصلاب آبا و ارحام امهات از زمن آدم تا انتقال بصلب عبدالله و رحم آمنه سلام الله علیهم اجمعین **فائده** و قتاده بن النعمان که از صحابه کرام است شبی نماز عشا همراه آنحضرت گذارد و شب ابر و باران بود و تاریک بود پس آنحضرت شاخ خرمای بدست وی داد فرمود هر این را روشن میگرداند از پیش و پس تو ده گز و چون درای در خانه می بینی در وی مار سیاهی را بزن آنرا و بیرون کن رواه ابونعیم و در صحیح بخاری و کتب دیگر مذکور است که عباد بن بشر و السید بن حضیر که در شب تاریک از ملازمت برآمدند و در دست هر یک عصای بود پس روشن گشت عصائی که در دست یکی از آن دو کس بود در روشنائی آن راه رفتند و چون جدا شدند از یکدیگر عصائی که در دست دیگری بود روشن گشت و خود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم عین نور بود و نور از اسماء شریف اوست و بخاری در تاریخ و بیهقی و ابونعیم از حمزه اسلمی آورده اند که گفت بودیم ما با آنحضرت در سفری پس متفرق شدیم در شب تاریک پس روشن گشت انگشتان من تا جمع شدند همه در آن روشنائی و هلاک نشد هیچ یکی و انگشتان من روشن بود و نیز در حدیث آمده است که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم یکی از صحابه را بدعوت کردن قومش میفرستاد وی نشانی درخواست کرد که حجت باشد او را پس انگشت شریف میان دو چشم وی زد از آنجا بیاض و نوری پیدا شد پس عرض کرد آن صحابی و گفت می ترسم که مردم برص خیال نکنند چنانکه در قصه موسی علیه السلام نیز آمده بیاض بیضاء من غیر سوء پس نقل کرد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم آنرا بتازیانه وی و این احادیث اول دلیل اند بر نورانیت آنحضرت و سرایت نورانیت وی بخادمان درگاه بمانند عصا و تازیانه ایشان چه جای ذوات و اعضای ایشان نور علی نور یهدی الله لنوره من یشاء و اما شگافته شدن دریا برای موسی علیه السلام شگافتن آنحضرت

باب پنجم در ذکر فضائل وی صلی الله علیه وآله وسلم که مشترک اند میان وی و انبیاء صلوة الله وسلامه

وسلم وصورت وصفت ابوبکر رارضی اللہ عنہ دوی گرفتہ است زانوہای آنحضرت را گفتند شناختی صفت او را
گفتم نعم پس گفتم خبر ندہم ایشانرا تا بدانم کہ چہ میگویند پس بیان کردند ایشان صفت آنحضرت را پس گفتم گواہی
میدہم کہ او اوست گفتند می شناسی اینکس را کہ زانوی مبارک او گرفتہ است گفتم نعم گفتم گواہی میدہم کہ این
یار اوست و خلیفہ اوست بعد ازوی گفتم می ترسم کہ بکشند او را قریش گفتند واللہ نمی توانند کشت او را واللہ وی
پیغمبر آخر زمان است غالب میگرداند او را خدا بتعالی بر ہمہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واز صفیہ بنت حیی ابن اخطب یہودی
کہ از امہات المومنین است آمدہ کہ گفت چون قدوم آورد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و نزول کرد بقبا رفت پدر
من حیی بن اخطب و عم من ابو یاسر بن اخطب نزد آنحضرت پگاہ در تاریکی شب باز نیامدند تا در آمد وقت شام شب
چون بمنزل آمدند دیدم ایشانرا کہ بتعل و کسل و غم واندوہ کہ بالاتر ازان متصور نباشد در آمدہ در خانہ افتادند و من
محبوب تر بین اولاد بودم نزد ایشان پس بعادت مالوف پیش ایشان رفتم چندان در زیر بار غم واندوہ شکستہ شدہ و
محزون بودند کہ ایشان را وصحت وطاقت آن نشد کہ التفات بجانب من توانند کرد در اثنای اینحال عم من از پدر
من پرسید اہو ہو لا اینمرد ہمان پیغمبر آخر الزمانست کہ نعت وی در توریت خواندہ ایم پس پدر ما با عم میگوید نعم واللہ
ہو ہو آری او اوست گفت بیقین میدانی کہ اوست گفت نعم واللہ بیقین میدانم کہ اوست گفت در نفس خود نسبت
بوی چہ میابی محبت یا عداوت گفت عداوت واللہ تا زندہ ام در عداوت اوی کوشم پس ہر دو شقی ازلی بعداوت
آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و گرفتار وبال و نکال ابدی گشتند نعوذ باللہ من ذلک و بعضی ازین اشقیا علیہ
نفاق را وسیلہ جمع حطام دنیاوی و متاع صیانت حیات فانی ساختہ بدرکہ اسفل فرو رفتند و بعضی دیگر از
علماء واحبار یہود کہ سابقہ رحمت ازلی بر ناصیۂ اقبال ایشان حرف سعادت نگاشتہ بودند بدین اسلام مبادرت
نمودہ احراز دولت و سعادت نمودند چنانکہ عبد اللہ بن سلام وامثال وی رضی اللہ عنہم و فریق کہ خبر عالم کثیر المال
و تجمل بسیار داشت وصفت آنحضرت را میشناخت غالب بود و ہمیشہ بران بود و چون روز احد شد گفت ای معشر
یہود بخدا شما میدانید کہ نصر محمد بر شما حق است در ابتدا این سعادت را گفتند امروز روز نبت است گفت ہیچ سبت نیست پس
گرفت سلاح خود را و بر آمد و ایمان آورد و شہید شد و وصیت کرد کہ اگر کشتہ شوم امروز ہمہ اموال من برای محمد است بکند ہر چہ
خواہد و بدہد ہر کرا خواہد پس کشتہ شد وی رضی اللہ عنہ و قبض کرد آنحضرت اموال او را و بود عائد صدقات آنحضرت
ازان اموال صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و قصہ سلمان فارسی رضی اللہ عنہ در طلب آنحضرت بشنیدن اخبار بعثت تا سیصد
سال و بروایت دیگر مشتمل ازان و دیدن روی مقصود مشہور است و اخبار دیگر بسیار است و ہذا المقدار یکفی واللہ المستعان

ترا وای بتو گفت رفت نبوت بنی اسرائیل و بیرون آمد کتاب از دست ایشان و این مولودی است که می کشد
ایشانرا و هلاک میکند احبار ایشانرا بافتند عرب نبوت را شاد باشید ای معشر قریش و اگاه باشید بخدا سوگند
غلبه و سطوت شود مر شمارا که برآید از مشرق بسوی مغرب هر آن و مر اینحکایت را تتمه ایست که بیاید در ذکر ولادت
آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم و از ابهریره روایت است که آمد آنحضرت بیت مدارس را و فرمود بیرون آیید
بسوی من آنرا که دانا تر است میان شما پس آوردند عبد الله بن سوریا را پس خلوت کرد با وی رسول خدا صلی الله علیه
و آله وسلم فرمود که سوگند میدهم ترا بدین تورات بدین نعمتی که داده است بنی اسرائیل را و خوانده است ایشانرا من و
سلوی و سایه کرده ایشانرا بغمام که من رسول خدایم گفت اللهم نعم من و قوم من همه میشناسند انچه من میشناسم در صفت
تو و لخت تو مبین و مسطور است در توریت و لیکن اینقوم حسد میکنند ترا و فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم
پس چه چیز باز میدارد ترا که ایمان نمی آری و مسلمان نمیشوی گفت ناخوش میدارم خلاف قوم خود را امیدوارم
که متابعت کنند ترا و اسلام آرند و من نیز مسلمان شوم و از طلحه بن عبد الله رضی الله عنه روایت ست که گفت
حاضر شدم سوق بصری را که از بلاد شام است ناگاه دیدم راهبی را در صومعه اش میگویند بر سید اهل موسم را
آیا هست در میان شما احدی از اهل حرم گفت طلحه من از ایشانم گفت آیا ظاهر شده است بمکه احمد گفتم کیست
احمد گفت ابن عبد المطلب ابن ایام است که بیرون می آید وی در ان وی آخر انبیاست و مخرج او از حرم است
و مهاجر وی خارزار و سنگستان و شوره زمین یثرب گفت طلحه پس او فتاد در دل من قول راهب و برآمد و قدوم
آوردم بمکه و پرسیدم ایا هیچ حادثه سانح شده گفتند نعم محمد بن عبد الله این دعوی نبوت کرده است متابعت کرد
او را ابن ابی قحافه پس آمدم بر ابو بکر و خبر دادم مر او را بقول راهب گفتم آیا متابعت کرده تو اینمرد را گفت نعم پس
برد ابو بکر طلحه را نزد آنحضرت و متابعت کرد از جبیر بن مطعم آمده که گفت که هنگامیکه فرستاد حق تعالی پیغمبر خود را
و هویدا شد امر او بمکه و بیرون آمدم من بجانب شام و چون ببصری رسیدم جماعه از نصاری آمدند و گفتند مرا از
حرمی تو گفتم نعم گفتند پس میشناسی صورت این شخص را که دعوی پیغمبری کرده است در میان شما گفتم می شناسم
پس گرفتند دست مرا پس در آوردند مرا در دیری که ایشانرا بود در وی صور و تماثیل گفتند نظر کن آیا می بینی در میان
صور تها صورت این پیغمبر را که پیدا شده است در میان شما پس نگاه کردم و ندیدم صورت او را در بین صور تها
پس در آوردند مرا در دیری بزرگتر از ان دیر و در وی نیز صور و تماثیل اند بیشتر از دیر نخست پس گفتند نگاه کن آیا می
بینی صورت مبارک او را در میان پس نگاه کردم ناگاه دیدم صورت و صفت آنحضرت را صلی الله علیه و آله

مولد او بمکه است و اسم او احمد و این دار هجرت اوست و قبر شریف او هم درینجا خواهد بود پس برگشت تبع بیمن
و محمد بن اسحاق در کتاب مغازی آورده که تبع خانه برای نبی آخر الزمان بنا کرد بروی چهار صد از علماء
توریت بوده اند که ترک مرافقت وی گفته عقد موافقت بر اقامت مدینه بآرزوی ادراک سعادت صحبت
نبی آخر الزمان بربستند و تبع برای هر یک خانه بنا کرده و جاریه بخشید و اموال جزیله داده و کتابی نوشت
که در وی شهادت اسلام خود ثبت نمود از انجمله این ابیات است شعر شهدت علی احمد انه رسول من
الله باری النسم * فلو مد عمری الی عمره * لکنت وزیرا له دین غم * و این کتاب را مختوم ساخته بکلان ترین
اینجماعت تفویض نموده وصیت کرد که اگر وی نبی آخر الزمان را دریابد این کتاب بخدمت وی برساند و الا نه باولاد
اولاد اولاد خود بدهد و سرای برای خاتم الانبیا بنا نمود تا وقت قدوم نزول فرمایند و گویند که خانه ابو ایوب
انصاری که آن سرور در وقت قدوم مدینه مطهره نزول فرمود و دران سرای بود و آورده اند که زبیر بن بطا که
اعظم یهود بود گفت من کتابی دارم که پدر من مهر کرده است آنرا و در وی ذکر احمد و وی پیغمبری است که بیرون آید
بارض قرط صفت او چنین است پس تحدیث کرد بآن بعد از پدرش و هنوز مبعوث نشده بود آنحضرت صلی الله
علیه و آله و سلم و چون شنید که برآمده است آنحضرت بمکه محو کرد آنکتاب را و پوشید شان نبی و صفت او را
صلی الله علیه و آله و سلم و بودند یهود قریظه و نضیر و فدک و خیبر که می یافتند صفت آنحضرت را نزد خود پیش از آنکه
مبعوث شود میگفتند در هجرت او مدینه است و چون متولد شود آنحضرت گفتند که زائیده شد احمد امشب و طلوع
کرد کوکب ولادت او و چون مبعوث نشد کافر شدند و منع نکرد ایشانرا از ایمان مگر بغی و حسد و عناد و از هشام
بن عروه از پدرش از عائشه روایت است که گفت ساکن شد یهودی بمکه که میفروخت تجارت خود را پس چون
شب ولادت آنحضرت بود نشسته بود آن یهودی در مجلسی از مجالس قریش گفت آیا در شماله امشب مولودی بوجود
آمده گفتند نمیدانیم گفت نظر کنید ای معشر قریش و تحقیق نمائید آنچه من میگویم زائیده شده است امشب پیغمبر
این امت احمد میان دو شانه او علامتی است که در وی مویهاست پس متفرق شدند قوم از مجالس خود و حالانکه
تعجب میکنند از حدیث یهودی و چون آمدند بمنازل خود پرسیدند از اهالی خود و شنیدند که زائیده شده است
مر عبد الله بن عبد المطلب را امشب پسر نبی که نام کرده شده است محمد پس آمدند نزد یهودی و گفتند زائیده شده
در میان ما مولودی گفت بعد از خبر دادن من یا پیش از آن گفت ببرید مرا بسوی او پس بردند او را نزد آمنه
و بیرون آورد آنحضرت را پس دید یهودی علامت را در پشت مبارک او و بیهوش افتاد پس بافاقت آمد گفتند چه شد

ایشان از وصف محمد صلی الله علیه وآله وسلم و بود در انجا اسقفی که بزرگترین ایشان بود می آورند تردد وی
بیاران خود پس دعا می کرد ایشان را و گفتم مرا و را خبر دهید مرا آیا باقیمانده است هیچ یکی از انبیا که بیرون نیامده است
گفت نعم وی آخر انبیاست نیست میان او و میان عیسی بن مریم هیچ یکی و وی نبی است که بتحقیق امر کرده است
ما را عیسی باتباع وی و وی نبی عربی امی است نام او احمد نه دراز است نه کوتاه در دو چشم او سرخی است
نیست ابیض ونه ادم انبوه است موی او می پوشد جامهای درشت را و کفایت میکند بهر چه می یابد از طعام
شمشیر او بر شانه اوست باک ندارد از هر که پیش آید او را مباشرت میکند قتال را بذات خود و باوی اصحاب اویند که
فدا میکنند خود را بروی دوست میدارند او را سخت تر از پدران و پسران خود و بیرون می آید از زمینی که در روی
درخت سلم است واز هر می بیرون می آید و بحرم و دیگر هجرت می نماید و هجرت می کند بزمین شور خرما زار دمی میروشد
ازار بر وسط ساق خود دمی شوید اطراف اعضاء و مخصوص میباشد بصفاتی که نبود انبیا را مبعوث شد هر نبی
بقوم خود و مبعوث میگردد وی بتمامهٔ عالم و گردانیده میشود او را تمامه زمین مسجد و طهور هر جا که وقت نماز در آید
تیمم میکند و نماز میگذارد چون باز آمد مغیره از ین سفر و اسلام آورد خبر داد آنحضرت را و اصحاب او را بانچه شنید
روایت است از سعید بن زید که برآمد پدر او زید بن عمرو در طلب دین پس آمد نزد راهبی که در موصل بود گفت مر
زید را از کجا می آئی گفت از بیت ابراهیم گفت چه میطلبی گفت دین میطلبم گفت برگرد نزدیک ست که ظاهر
گردد انچه تو میطلبی در زمین تو و ابن زید بن عمرو بن نفیل را موحد جاهلیت گویند و از ذبائح مشرکان نمیخورد
توریت را بر قوم می خواند در صحیح بخاری ذکر او هست و از ابن مسعود آمده که خدا تعالی برانگیخت پیغمبر خود را از
بدای در آوردن مردی در بهشت و قصه اش آنست که آنحضرت در آمد روزی در کنیسه و دید یهودی را که میخواند
توریت را بر قوم خود و چون رسیدند بر صفت نبی آخر الزمان خاموش شدند و باز ماند از خواندن و در گوشه
بیماری افتاده بود پس گفت چرا باز ماندید از خواندن گفت آن بیمار که رسیدند ایشان بذکر نبی آخر الزمان پس
باز ماند از ان پس عزید آن بیمار بر مثال کودک که می آمد و گرفت توریت را و بخواند صفت آنحضرت را و گفت
این صفت قست اشهد ان لا اله الا الله و انک رسول الله بر همین کلمه جان داد پس گفت آنحضرت اصحاب
خود را تجهیز کنید برادر خود را و از ابن عباس آمده که گفت چون قدوم آورد منبع مدینه را گفت من خراب میکنم
این بلده را و گویند که اهل مدینه کشته بودند پسر تبع را بر سم و غادر عهدی پس گفت سامول یهودی و
بود در ان ایام اعلم یهود ایها الملک این بلده است که میباشد بسوی وی هجرت پیغمبری از نبی اسمعیل مولد

وین نام شریف اورا تغییر و تحریف کردند و با وجود آن دلائل و شواهد آن ظاهر و باهر است یریدون لیطفئوا
نور الله بافواههم والله متم نوره ولو کره الکافرون وصلی الله علی سید الاولین والآخرین وخاتم الانبیاء
والمرسلین وعلی آله واصحابه واتباعه اجمعین وصل مجملا معلوم شد که ذکر شریف حضرت محمد صلی الله
الله علیه وآله وسلم در کتب سابقه سماویه مذکور و مسطور است و اهل کتاب را بدان علم قطعی یقینی حاصل
بود و بجحود و عناد و غلبه شقاوت و خسارت براه استنکاف و استبعاد دور افتاده تحریف و تغییر و تبدیل دادند
واگر اینجا بعضے حکایات و روایات که متضمن به تبیین و تفصیل آنست آورده شود مناسب است اگرچه ذکر آن نزد
اهل دعوت و کسالت موجب تطویل است اما چون ذکر آن موجب مزید علم و یقین ارباب دین و ذوق و نشاط
محبان سید المرسلین بود صلی الله علیه وآله وسلم وعلی آله واصحابه اجمعین از سر آن نتوانست گذشت
* کز هر چه میرود سخن دوست خوشتر است * ابو سعید خدری از پدر خود مالک بن سنان که از شهدا احد است
می آرد که گفت آمدم بنی عبد الاشهل را روزی تا بنشینم با ایشان و خدمت کنم و بودیم ما در ان ایام صلح
کننده با یهود پس شنیدم یوشع یهودیرا که میگوید نزدیک رسیده است خروج پیغمبری که نام او احمد است
بیرون می آید از حرم و این بلده یعنی مدینه هجرت گاه اوست پس آمدم بسوی قوم خود در حالتی که تعجب میکنم
از انچه گفت یوشع پس شنیدم مردیرا از قوم خود که میگوید نه تنها یوشع میگوید این سخن را تمام یهود یثرب میگویند
این سخن پس بیرون آمدم تا رفتم بر بنی قریظه پس همه ایشان تذکره کردند آنحضرت را صلی الله علیه وآله و
سلم گفت زبیر بن باطا که از روساء یهود بود بتحقیق طلوع کرده است ستاره سرخ که طلوع نمیکند مگر بخروج
پیغمبر و ظهور وی و گفت باقی نمانده است از پیغمبران مگر احمد و این بلده مهاجر اوست ابو سعید خدری میگوید
که چون قدوم آورد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم مدینه را خبر دادم آنحضرت را بانچه حکایت فرمود اگر
اسلام می آورد زبیر و یاران او از روساء یهود اسلام می آوردند همه که تابعان او بودند و از قلاده آمده
که بودند یهود که استفتاح میکردند بر کفار عرب و میگفتند خداوندا برانگیز نبی امی را که می یابیم ذکر او در توریت
تا عذاب کند ایشانرا و قتل کند و آرزوی ایشان آن بود که نبی از جنس ایشان باشد از بنی اسرائیل و چون
مبعوث شد از جنس غیر ایشان حسد کردند و کفر ورزیدند و از مغیره بن شعبه آمده که وی در آمد بر مقوقس و وی
گفت مرا و را که محمد نبی مرسلست و اگر میرسید قبط و روم را متابعت میکردند مرا و را گفت مغیره پس از ان اقامت
کردم با سکندریه و نگذاشتم هیچ کنیزرا مگر آنکه در آمدم آنرا و پرسیدم اساقفه آنرا از قبط و روم از انچه می یابند

پس برخاستم و دیدم دو سوار را که پیش می آیند یکی بر حمار و دیگری بر جمل میگوید یکی مرد دیگر را افتاد بابل و بتان دی که تراشیده شده اند ابن قتیبه که از علمای امت متتبع و متفحص و متصفح کتب سابقه سماویه هست میگوید مراد بصاحب حمار مسیح بن مریم علیت باتفاق بیان و نصاری پس چرا مراد بصاحب جمل محمد نباشد صلی الله علیه وآله و سلم زیرا که سقوط بابل و اصنام آن بر دست اوست صلی الله علیه وآله وسلم نه بر دست مسیح و همیشه در اقلیم بابل ملوک بوده اند که عبادت میکردند تبانرا از زمان ابراهیم علیه السلام و آنحضرت بر کوب جمل مشهور تر است که از مسیح بر حمار و در کتاب شیعا آمده است که پر میکنند بادیها و شهرها را از قصور آل قیدار و تسبیح میکنند و از بالا رکوه ها ندا میکنند و ایشانند که میگردانند برای حق سبحانه کرامت و پراگنده می کنند تسبیح او را و در بحر و بر و صفیر میزنند از اقاصی ارض و بشتابی می آیند و میگویند بپایهای خود چنانکه میگوید کلکار کل را بپایها مراد آمدن برای محبت و شتافتن ایشان برای آن و بانگ برآوردن تیلیه و رمل کردن در طواف و گفت این قتیبه بنو قیدار از عرب اند زیرا که قیدار پسر اسمعیل علیه السلام باجماع مردم و گفت این قتیبه که در کتاب شیعا ذکر مکه و بیت الحجر اسود است که استلام میکنند او را گفت شیعا گفت پروردگار جل جلاله آگاه باشید من پناه کننده ام بصیهون که نام مکه است بیت خود را و در زاویه وی حجر است که کرامت کرده میشود و بوسه داده می شود او را و گفت پروردگار تعالی مکه باشد شوای عاقر و نطق کن تسبیح که اهل تو بیشتر باشند از اهل من و مراد باهل خود اهل بیت مقدس را داشته باشد از بنی اسرائیل و حاج و عماریکه بیشتر باشند از انها و تشبیه کرد مکه را بزن نازائیده که نبود در وی نخست مگر اسماعیل علیه السلام و نازل نشد بر وی کتاب بخلاف بیت المقدس که از انبیا دران بسیار بودند و مهبط وحی بود و نیز در کتاب شیعا آمده که حق تعالی بمکه گفت سوگند خوردم بذات خود چنانکه سوگند خورده بودم در ایام نوح که عرق نکنم اهل زمین را بطوفان همچنین سوگند خوردم برای تو که ناراض نشوم از تو هرگز و ترک ندهم ترا هرگز تا جبال همه از جای خود روند و قلعها پست شوند و نعمت من از تو زائل نگردد ای سکینه آگاه باش بنا می کنم بحصن سنگهای ترا و می آرایم بجواهر و مکلل نمیکنم بلآلی سقف ترا و بزر جدهای ترا و دور حیاشی از ظلم و مترس از ضعف بر سلای که صنعت کند صانعی عمل نمیکند در تو بر خیز و روشن شو که نزدیک رسیده است نور تو و وقار خدا بر تو به بشارت است بظهور نور خاتم انبیا صلی الله علیه وآله وسلم و همچنین ذکر کرده حرم را که گرگ و بز نجا بچرند و راه های او آبهای او را زیاده برانچه در تحریر گنجد و تقریر توان کرد و بالجمله صفات آنحضرت و احوال شریف وی صلی الله علیه وآله وسلم در کتب متقدمه زیاده بر آنست که دران خفای و اشتباهی باشد غیر آنکه اعدای

وانیال پیغمبر علیهما السلام منقول است که گفت جاء الله من التیمن والتقدیس من جبال فاران وامتلأت الارض
من تحمید احمد وتقدیسه وملک ارض ورقاب الامم ونیز آمده که لقد انکشف السماء من بهاء محمد وامتلأت الارض من
حمده وآمده تضیء موزه الارض ویحمل خیله فی البحر ونیز در کلام حبقوق آمده که سترع فی فیک اغراقا وترتوی
السهام بامرک یا محمد ارتواء واین عبارت کنایت است از مبالغه در امر ونهایت رسیدن کار واشارت است
باکمال واتمام کار دین وملت در عهد نبوت وی چنانکه فرمود اکملت لکم دینکم واتممت علیکم نعمتی منقولست
از وهب بن منبه که گفت خواندم در کتب قدیمه که گفت خداوند تبارک وتعالی سوگند میخورم بعزت وجلال خود
که فرود فرستادم بر جبال عرب نوری که پر کند ما بین مشرق ومغرب وپیدا آرم از اولاد اسمعیل پیغمبری عربی
امی را که بوی ایمان آرند شما ستارهای آسمان ورستهای زمین همه ایمان آرند بربوبیت من ورسالت وی برانند
از ملتهای پدران خود وبگریزند از آن گفت موسی علیه السلام پاکی تو خدا باد پاکست اسماء تو بتحقیق گرامی داشتی
تو این پیغمبر را وتشریف داشتی گفت پروردگار تعالی من انتقام می کشم از دشمن او در دنیا وآخرت وظاهر وغالب
میگردانم دعوت او را بر هر دعوت وخوار میگردانم کسی را که مخالفت کند شریعت او را بعدل تربیت کرده ام او را
وبرای عدل وداد بیرون آورده ام او را بعزت من که برهانم بوی امتها را از آتش آغاز کرده ام دنیا را با براهیم
وختم کرده ام بمحمد پس کسیکه دریابد او را وایمان نیارد بوی ودر نیابد در شریعت وی پس از وی خدا بیزار است

وصل در صحف شعیا پیغمبر

وصل در صحف شعیا پیغمبر علیه السلام ذکر آنحضرت مذکور است که حقتعالی میگوید که بنده دوست داشته شده
نزد من که شاد است بوی نفس من بنده مختار من خرسندی نفس من افاضه میکنم بروی روح خود را وفرمود میفرستم
بروی وحی خود را پس ظاهر میشود بر امتها عدل او خنده نمیکند وشنیده نمیشود آواز او در بازارها می کشاید چشمهای
کور را ومی شنواند گوشهای کر را وزنده میگرداند دلهای مرده را بدهم او را آنچه هیچکس را ندهم احمد که حمد میگوید خدا را
حمدی تازه وتو ضعیف گردانیده نمیشود ومغلوب ساخته نمیشود وی ومیل نمیکند بهوای نفس وخوار نمیدارد صالحان
که مانند کلک ضعیفند قوی میگرداند صدیقان را ووی رکن متواضعان است ووی نور خداست که هرگز فرو نشیند
ثابت میشود بوی محبت من ومنقطع میگردد بوی عذر وبتوریت وی منقاد میشود جن وانس ومراد بتوریت اینجا
کتابی است که قائم مقام توریت موسی است وهم در ذکر شعیا پیغمبر آمده که گفت خدا تعالی یا محمد من خدا ام که عظیم
گردانیده ام وقوی گردانیدم ترا بحق وگردانیده ام ترا نور امتها تا بگشای چشم کوران را وبرهانی اسیران نفس وهوا
را از ظلمات بسوی نور ونیز در کتاب شعیا آمده که گفت مرا پروردگار تعالی برخیز ونظر کن وخبر ده بآنچه می بینی

او را داده است او را نصرت و داده ایشان را کرامت تسبیح میکند او را در خوابگاه خود و تکبیر میگویند با آوازهای بلند در دست ایشان شمشیرهاست تیز تا انتقام کشند خدا را از امتها که عبادت نمی کنند او را و بند میکنند ملوک آن امتها را بقیدها و اشراف ایشان را بغلها و در زبور دیگر آمده است که خدا تعالی ظاهر گردانیده است از صیهون که مراد بآن مکه است تاج مرصع محمود مراد بتاج ریاست و امت داشته و محمود و محمد صلی الله علیه وآله وسلم و در زبور دیگر آمده است که وی مالک میشود و جود میکند از دریا تا دریا و از انهار تا انقطاع ارض و می نشینند اهل جزائر پیش او و بر زانوهای خود می لیسند دشمنان او خاک را بر زبان می آیند او را ملوک با جلسار و خواص خود و سجده میکنند و سر بر زمین نهند و فروتنی می کنند او را امت بفرمانبرداری و گردن نهادن خلاص میگرداند و گمین ستمدیده را از کسی که قوی تر است از وی و میرهاند ضعیف را که یاری دهی نیست او را و مهربانی میکند بضعفا و مساکین و درود فرستاده میشود بروی و دعا کرده میشود در هر وقت و همیشه میماند ذکر وی تا ابد **وصل** همچنانکه در کتب ثلاثه توریت وانجیل و زبور وصف آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم مذکور و مزبور است در صحف انبیاء دیگر نیز مسطور است و مذکور است حتی در صحیفهٔ آدم ابوالانبیاء سلام الله علیهم نقل کرده اند که پروردگار تعالی و تقدس وحی فرستاد بوی که منم خداوند مکه و اهل آن همسایهای من اند و زیران خانه کعبه در سیدگان بآن مهمان من اند و در کنف عنایت و حمایت و سایه و حفظ و رعایت من اند معمور سازم آن خانه را با اهل آسمان و زمین بیایند آنجا گروه گروه ژولیده موی غبار آلوده آواز برآرند تکبیر لبیک گویان و اشک از چشم ریزان و هر کس که بزیارت آنخانه بیاید و مقصود جز زیادت خانه کعبه و رضای من که صاحب خانه ام نباشد چنانکه باشد که گویا مرا زیارت کرد و مهمان من گشت سزاوار و لائق بکرم من آنست که او را تکریم کنم و محرومش نگذارم و کار آن خانه را بپیغمبری بسپارم از فرزندان تو که او را ابراهیم گویند قواعد آنخانه باو بلند گردانم و بر دست او عمارت کنم و چشمهٔ زمزم را برای او بیرون آرم و حل و حرمت آنرا بمیراث بدو دهم و مشاعر آنرا بدست او آشکارا سازم و بعد از وی هر قرن از مردم آنرا یاد دارند و قصد آنخانه کنند تا نوبت بپیغمبری رسد از فرزندان تو که او را محمد گویند صلی الله علیه وآله وسلم و او خاتم پیغمبران باشد و ویرا از ساکنان دوالیمان و حاجیان و سایقان این بیت گرامی گردانم هر که مرا جوید و از من چیزی خواهد باید که بداند که من با آنجاعه کالیده موی غبار آلوده و فاکنده بندی روی آرنده پروردگارم و در صحف ابراهیم آمد که ای ابراهیم دعا یتو در شان اسمعیل فرزند تو مستجاب کردم بروی و نسل وی برکات فائض گردانیدم و از وی پیسری بوجود می آرم عظیم و کرم که نام وی محمد باشد و برداشته و برگزیده من باشد و امت او بهترین امم باشند و از کتاب حقوق که پیغمبری بود معلم

وصل همچنانکه در کتب ثلاثه توریت

سفید روی بخدا سوگند گویا عین رسول است گفت می شناسید این را گفتم نعم این محمد الرسول است صلی الله
علیه وآله وسلم پس گریه کردم و برخاست هرقل و بنشست و گفت آیا این اوست گفتیم نعم اوست این را که تو
دیدی گویا او را دیدی پس نگریست ساعتی و در آنصورت پیشتر گفت والله این آخر نبوت است ولیکن من شنیدم
کردم تا دریابم آنچه نزد شماست از علم و درین صندوق صورتهای پیغمبر انست ابراهیم و موسی و عیسی و سلیمان و
غیرهم گفتم از کجا حاصل شده است ترا این صورتها گفت آدم علیه السلام درخواست از خدا که بنماید او را انبیاء
از اولاد وی پس فرستاد پروردگار تعالی صورتهای ایشان بردی و بود غذا بنها در خزینهٔ آدم در مغیب شمس پیش کرسی
آورد آنها ذوالقرنین از مغرب شمس و سپرد بدانیال و او در زبور چهل و چهارم آمده که حق تعالی خطاب پیغمبر آخرالزمان
کرده میفرماید فاضت النعمة من شفتیک فائض شد نعمت دنیا و آخرت از دو لب تو من اجل هذا بارک الله لک
الی الابد برای این برکت داد خدا تعالی مر ترا تا ابد فی الصراح فیض فاش شدن خبر و بسیار شدن آب و لبالب شدن
زود و ریختن آب حدیث مستفیض ای منتشر و فیاض جوانمرد و بسیار بخشش تقلد ایها الجبار السیف در گردن حائل
کن شمشیر خود را ای بزرگ شکسته بند کار نیکو ساز بر همزن کارها جبار درخت بلند که دست بوی نرسد نخلة جبارة او
عظیمة فان شرائعک و سنتک مقرونة بهیبة عینک پس بدرستی شریعتها و حکمتهای تو پیوسته است بزرگی و تر
دست راست تو و سهمناک مسنونة و تیرهای تو تیز کرده شده است و جمیع الامم بخرون تحتک و جمیع امتها تمام بر
می افتند زیر تو مراد باین زبور خداست صلی الله علیه وآله وسلم و نعمتی که فائض از دو لب شیرین وی کلامی ست
که میگوید وی و کتابیست که فرو فرستاده شده است بر وی و سنتی که نموده و ساخته است وی و در کلام قول و
تقلد بسیفک دلالتست که وی نبی عربی است زیرا که تقلد سیف نیست در هیچ امتی جز عرب که حامل میکنند سیف را
در گردنهای خود و در قول وی فان شرائعک و سنتک نص صریحیست که وی صاحب شریعت و سنت است
و وی بر پای می شود بسیف خود و جبر میکند خلق را بسیف بر حق و بر میگرداند ایشان را از کفر بسیف صلی الله علیه
وآله وسلم و نیز در زبور آمده است که داود علیه السلام نالید به پروردگار تعالی و تقدس یارب بفرست پیدا
کنندهٔ سنت را تا بدانند مردم که مسیح بشرست و این اخبار از حال مسیح و محمد صلی الله علیه وآله وسلم پیش از
وجود ایشان است و مراد آنست که خداوندا محمد را بفرست تا مردم را بداند و بخواند بانکه مسیح بشرست نه آله و آنست
داود علیه السلام که مردم در مسیح دعوی الوهیت خواهند کرد و نیز آمده است در ذکر داود در آنحضرت را صلی الله
علیه وآله وسلم که خدا تعالی برگزیده است مراورا براستی و درستی در کردار و گفتار و برگزیده است مراورا و امت

قول وی میفرستد او را پدر من بنام من اشارت است بشهادت مصطفی صلی الله علیه وآله وسلم مر او را بصدق
و رسالت و بانچه متضمن ست قرآن از مدح وی و تنزیه وی از انچه افترا کرده شده است در امر وی و در ترجمه دیگر از
انجیل آمده است که گفت مسیح نمی آید فارقلیط تا نمیروم من وقتیکه بیاید فارقلیط توبیخ و تشدید میکند عالم را بر
تخطیه و نمیگوید وی از پیش نفس خود چیزیکه شنیده میشود از وی و کلام میکند ایشانرا بدان و سیاست میکند ایشانرا
بحق و خبر میدهند ایشانرا بحوادث و در روایت دیگر آمده نمیگوید وی از پیش نفس خود بلکه تکلم میکند بهر چه می شنود یعنی از خدا
که فرستاده است او را چنانکه فرموده است در حق وی صلی الله علیه وآله وسلم و ما ینطق عن الهوی ان هو الا وحی یوحی و
گفته است که وی تمجید میکند مرا و بزرگ میدارد شان مرا و در واقع تمجید نکرده است مسیح را هیچکس چنانکه محمد صلی الله
علیه وآله وسلم کرده زیرا که وصف کرده است او را برسالت و پاک گردانیده او را از انچه نسبت کرده اند بایشان امت او
و اینهمه صفات محمد است صلی الله علیه وآله وسلم که مسیح خبر داده است علیه السلام و کیست که توبیخ کرده است علمای
بنی اسرائیل را بر کتمان حق و تحریف کلم از مواضعش و بیع دین بثمن قلیل و کیست که خبر داده بحوادث و بغیوب
غیر محمد صلی الله علیه وآله وسلم و در انجیل حق تعالی وحی کرد بعیسی که تصدیق کن بمحمد و ایمان آر بوی و بفرمای امت
خود را که هر کس از ایشان چون ادراک زمان وی کند ایمان آرد بوی ای پسر مگر بر بتول بدانکه اگر نه محمد بودی آدم را
و بهشت را و دوزخ را نیافریدمی و چون عرش را ایجاد کردم مضطرب بود قرار نداشت پس بر عرش نوشتم لا اله الا
الله محمد رسول الله ساکن شد در مواهب لدنیه از بیهقی از ابن عباس رض آورده که چون جارود که نصرانی بود بملازمت
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم آمده اسلام آورد گفت سوگند بخدای که فرستاده است ترا بحق بتحقیق یافتم وصف
ترا در انجیل و بتحقیق بشارت داده است بتو ابن بتول و بیهقی در دلائل النبوة از ابو امامه باهلی از هشام بن
العاص اموی آورده که گفت فرستاده شدم من و مردی دیگر بسوی هرقل قیصر روم تا دعوت کنیم او را باسلام
و ذکر کرد تمام حدیث را و گفت طلبید ما را هرقل شبی نزد خود پس در آمدیم بروی پس طلب کرد مر صندوقی عظیم
را زر اندود و در وی خانهای صغیر بود و هر خانه را بابی صغیر و پس بگشاد آن صندوق را و بر آورد حریر پاره
سیاه را و بگسترد در وی پیکر مردی تصویر کرده بنظر چشم بزرگ سرین دراز گردن او را گیسوها ست بافته بهترین
خلق خدا گفت می شناسید شما اینصورت را گفتیم اما نمی شناسیم گفت اینصورت آدم علیه السلام است پس
از ان گشاد دری دیگر را و بیرون آورد حریر پاره سیاه و در وی پیکر سفید سرخ چشم سطبر سرخ اللحیة گفت می شناسید
این را گفتیم لا گفت این نوح پیغمبر است علیه السلام و بگشاد دری دیگر و بیرون آورد حریر پاره در وی پیکری

آنچه ذکر کرده است این ظفر بل که گفته است یوحنا که یکی از حواریین است در انجیل خود از مسیح می آرد که گفت من
طلب میکنم از پدر خود که بدهد شما را فارقلیط دیگر را که ثابت ماند با شما تا ابد وی روح حق است و تعلیم میکند شما را هر چیز
و گفت پسر رونده است کنایت کرد از ذات خود و می آید بعد از وی فارقلیط زنده میگرداند برای شما اسرار را و تغییر
میکنند هر چیز را و گواهی میدهد برای من چنانکه گواهی میدهم من برای او و من می آرم برای شما امثال را و وی
می آرد تاویل آنرا مراد بتاویل قرآن است که محتمل تاویلات و معانی بسیار است بخلاف کتب دیگر و فارقلیط که
طاقت ندارند اهل عالم که بکشند او را اگر اجابت می کنید و دوست میدارید مرا نگاه دارید وصیت مرا و من طلب
میکنم پدر خود را که بدهد شما را فارقلیط دیگر که باشد با شما تا نهایت دهر و آن تصریحست بآنکه خدایتعالی میفرستد بسوی
ایشان کسی را که قائم میشود در تبلیغ رسالت پروردگار وی و سیاست خلق مقام وی و میباشد شریعت وی
باقی و مخلد الدهر آیا هست اینچنین کسی غیر از محمد رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و اختلاف کرده اند نصاری
در تفسیر فارقلیط و بعضی گفته اند بمعنی حامد است و بعضی گفته اند بمعنی مخلص اگر موافقت کنیم ایشان را در معنی
مخلص پس رسولی است که می آید برای خلاص عالم و این موافق غرض ماست زیرا که هر نبی خلاص کننده امت
است از کفر و شاهد است مر این معنی را قول مسیح در انجیل که من آمده ام برای آنکه خلاص کنم عالم را و چون
ثابت شد که مسیح وصف کرده است خود را که مخلص عالم است و وی سوال کرده است پدر را که بدهید ایشان را
فارقلیط دیگر پس مقتضی لفظ آنست که دلالت کند بر این که اول یکفارقلیط گذشته تا فارقلیط دیگر می آید و
اگر تنزل کنم که فارقلیط بمعنی حامد باشد پس کدام لفظ قریب تر است باحمد ازین گفت این ظفر در انجیل
از آنچه ترجمه کرده اند آنرا چیزیست که دلالت می کند بر آنکه فارقلیط رسول است زیرا که گفته است که این کلامی
که می شنوید شما از من از آن من نیست بلکه از آن پدر منست که فرستاده است مرا باینکلام برای شما اما فارقلیط که
روح القدس که میفرستد او را پدر من بنام من او تعلیم میکند شما را هر چیز و وی ذکر میکند و پند میدهد شما را چنانکه
گفته ام من آنرا برای شما پس آیا هست بیانی واضح تر ازین که فارقلیط رسول است که میفرستد او را خدایتعالی
نخداست و وی تعلیم میکند خلق را هر چیز و تذکیر میکند ایشان را و اما اطلاق پدر این لفظیست محرف ال مهد و ما
آشنا نیست استعمال آن نزد اهل کتابین و اشارت است به پروردگار سبحانه و تعالی زیرا که این لفظ تعظیم است
که خطاب میکند بوی متعلم معلم را که استمداد میکنند از وی علم را و مشهور است مخاطبه نصاری علمای دین خود را
بآبا و روحانیه و همیشه بودند بنی اسرائیل و بنو عیص که میگفتند نحن ابناء الله از جهة سوء فهم ایشان از خدا و اما

علیه السلام بطور سینا و اشراق و تعالی از ساعیر انزال انجیل بر عیسی و وی علیه السلام سکونت میکرد و در ساعیر
بارض خلیل بقریه که اورا ناصره گویند و باینجهت تسمیه کرده شد تابعان او را نصاری و چنانکه ثابت شد که مراد بشراق
حق سبحانه از ساعیر انزال انجیل باشد بر عیسی همچنین ثابت است که استعلان او از جبال فاران با نزال قرآن باشد
بر محمد صلی الله علیه وآله وسلم و آن جبال مکه است و نیست خلافی میان مسلمین و اهل کتاب در انکه فاران مکه است
و اگر دعوی کنند فاران غیر مکه است و دور نیست آن از افک و افترا ایشان گوئیم آیا نیست در توریت که ابراهیم
ساکن گردانید هاجر و اسمعیل را در فاران و گوئیم راه نمائید دیگر ما را بر موضعی دیگر که آشکارا شد خدا یتعالی از وی و
نام وی فاران است و هر پیغمبری که فرستاد او را خدا یتعالی کتابی را بعد از مسیح و بنمائید ما را دینی که ظاهر و منکشف
شد و آشکارا گشت مثل ظهور و انکشاف دین اسلام آیا میدانید که آشکارا و فاش شد دینی در مشارق و مغارب
مثل آشکارا و فاش گشتن دین اسلام و نیز آمده است که خطاب کرد پروردگار تعالی در توریت بموسی علیه السلام
در سفر خامس که پروردگار تو پیدا میکند و برپای میدارد برای بنی اسرائیل پیغمبری از برادران تو و در روایتی از
برادران ایشان میگردانم کلام خود را در دهان وی پس میگوید مر ایشانرا هر چیز که امر کنم او را و هر که اطاعت نکند
چیزیرا که تکلم میکند وی انتقام می کشم از وی و درین کلام دلالت واضح است بر نبوت محمد صلی الله علیه وآله
وسلم زیرا که موسی و قوم موسی که بنی اسرائیل اند ابنا را اسحق اند و برادران ایشان ابنا را اسمعیل و اگر این نبی موعود
از ابنا را اسحق و بنی اسرائیل باشد از ایشان میشود نه از برادران ایشان و اگر گویند بنو اسرائیل بر دو ران بنو اسرائیل اند
پس اطلاق اخوت درست باشد گوئیم که برین تقدیر دروغ می گردانید شما توریت را زیرا که مذکور است در توریت
که قائم نشد در بنی اسرائیل پیغمبری مثل موسی و در ترجمه دیگر توریت آمده که مثل موسی قائم نمیشود در بنی اسرائیل
هرگز پس باطل شد قول بعضی یهود که مراد باین نبی موعود یوشع بن نون است زیرا که یوشع نبود کفو موسی و مثل
وی بلکه خادم او بود در حیات او و مؤکد و موید دعوت او و بعد از وفات او پس متعین شد که مراد باین نبی موعود
محمد است صلی الله علیه وآله وسلم که کفو و مثل موسی بود و مماثل بود در نصب دعوت و تحدی بمعجزه و تشریع احکام
و اجرای نسخ بر شرائع سابقه و خود چندین دلائل باهر است که نبی موعود که پیغمبر آخر زمان ست محمد صلی الله علیه وآله
وسلم که در ان شک و شبهه را مجال نیست و گفته اند که قول او که فرمود می نهم کلام خود را در دهان وی واضحست که
مقصود با نحمد است صلی الله علیه وآله وسلم زیرا که معنی این آنست که وحی میکنم بسوی او بکلام خود و نطق میکند بوحی
چنانکه شنیده و فرمود نمیفرستم بسوی او صحف و الواح زیرا که امی است نمیخواند مکتوب را و صحف اما در انجیل از

و صحف اما در انجیل او نسخ + در نسخ مواهب در بعضی از نظر این نظر و بعضی از نظر اند اعلم ۱۲

و ترهیب را که پیش ازین داشت بعد ازان ملحق شد بشام و مرد طرید غریب وحید بدعاء آنحضرت که کرده بود ازینجا
معلوم میشود که علم و دانش بکار نمی آید تا توفیق و هدایت نباشد والله یهدی من یشاء الی صراط مستقیم و پسر ابن
ابی عامر حنظله که او را غسیل الملائکه گویند بملازمت آنحضرت آمد و ایمان آورد و از سادات صحابه شد و قصه تسمیه
او بغسیل مشهور است ابن حبان در صحیح خود و حاکم در مستدرک بر شرط شیخین آورده اند که وی نو کدخدا بود بلکه همان روز
تزوج کرده با زن خود صحبت داشته بود ناگاه آوازه شدت حرب کفار در روز احد شنید بیطاقت شد فرصت غسل
جنابت نیافته بیرون آمد و برفت و شهید شد پس بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم مکشوف شد که ملائکه او را غسل
میدهند و فرمود حقیقت حال حنظله چیست و بچه سبب او را از میان شهدا بغسل مخصوص ساخته اند و در بعضی روایات
آمده که فرمود مگر جنب بود و بروید از زن او پرسید او را زن حقیقت حال را عرض کرد و ازینجاست که امام ابو حنیفه
شهید جنب را غسل میفرمایند و امام شافعی و صاحبیه با وی خلاف دارند و میگویند غسلی که جنابت موجب آن بود
بجهت خروج از دائره تکلیف ساقط شد و غسلی که بسبب موت بود شهادت مسقط آن شد دیگر غسلی واجب
نشود امام این قصه حنظله را دلیل می آرد و قول آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که در بعضی روایات آمده مگر جنب
بود اول دلیلست بران اکنون اخباری که از توریت و انجیل و زبور و صحف آدم و ابراهیم وغیره در صفت آنحضرت
آمده است نقل کنم **وصل** پوشیده نماند که بعد از اخبار قرآن مجید که ناطق است بوجود صفات و احوال شریف
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دران کتب در اثبات اینمدعا حاجت بدلیل نخواهد بود ولیکن ایراد آن برای الزام
و افحام این کافران معاند در کار است و مومنان را نیز موجب زیادت اطمینان و مزید نورانیت و یقین میگردد اما در
توریت بعد از حذف و تحریف و تغییر و تبدیل و خیانتها که این اشقیا در ادای این امانت کردند آمده است که تجلی کرد حق سبحانه
از سینا و بتافت از ساعیر و آشکارا شد از فاران سینا نام کوهی است که او را طور سینا و طور سینین گویند که تجلی کرد حق سبحانه
بروی و کلام کرد بموسی علیه السلام و ظاهر شد در وی نبوت او و نازل شد بروی انجیل و فاران اسم عبرانی
است و نام جبال بنی هاشم است در مکه که در یکی از انها آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم تعبد میکرد بدو وحی در وی
شد و آن سه کوه است یکی ابو قبیس ست که مکه در زیر آن آبادان ست و در مقابل آن قعیقعانست تا بطن وادی
و در شرقی آن که متصل قیقعانست شعب بنی هاشم و در وی مولد آنحضرت است بقول مشهور و ابن قتیبه که
از علماء امت است و کتب سابقه را خوانده و ترجمه کرده در اعلام النبوة میگوید که درینجا هیچ غموضی و خفائی نیست
بر کسیکه تدبر و تامل کند در آن زیرا که چنانکه ثابت شده است که تجلی خدا از سینا انزال توریت است بر موسی

وصل اخبار در توریت و انجیل وغیره

موسی علیه السلام خداوندا راضی شدم بدان وابو نعیم از سالم بن عبد الله بن عمر بن الخطاب روایت کرده که وی نزد کعب احبار گفت که دیدم در منام گویا مردم جمع کرده شده اند برای حساب پس خوانده شد ندا بنیا و آمد با هر نبی امت وی دیده شد مر هر نبی را دو نور و هر یکی از متابعان را یک نور که میرود با وی پس خوانده شد محمد صلی الله علیه وآله وسلم و بود مر هر موی او را که در بدن وی بود نوری و هر یکی از متابعان او را دو نور پس گفت کعب وی در نیافت که آنمرد خبر از منام خود میدهد تر اکه تحدیث و خبر کرده است ایمرد با این حدیث گفت سوگند بخدا که منم خدا جزوی من این را در منام خود دیده ام پس سوگند خورد کعب که سوگند بخدای که بقای کعب در دست قدرت اوست این صفت محمد و امت او و صفت انبیا و امتهای ایشان است در کتاب خدا و گویا که در تورات خواندهٔ تو آنرا **وصل** اخبار دربسیق علم یهود بصدق و نبوت حضرت سید المرسلین صلی الله علیه وآله وسلم وعناد و انکار این اشرار بعد از ظهور این کار مگر کسانی که توفیق و هدایت قرین حال ایشان شد بیشمار است همیشه ذکر آنحضرت را در توریت درس میگفتند و تکرار میکردند و اولاد خود را تعلیم می نمودند و حلیهٔ شریف او را بیان میکردند و خروج او را و بعثت او را تعیین می ساختند و می گفتند که خروج او از مکه و هجرت بمدینه خواهد بود و چون مبعوث شد براه عمد و عناد رفتند گفتند که این آنکس نیست که ما خبر میدادیم از وی و در صفات شریف وی تحریف مینمودند و با وجود تحریف و تغییر دلائل و شواهد ان در توریت لائح و واضح بود ابو عامر راهب شخصی بود از اوس هیچکس از اوس و خزرج وصاف تر از وی مر آنحضرت را نبود موالفت و مصاحبت مینمود با یهود مدینه و می پرسید ایشان را از دین و خبر میدادند ایشان او را از صفات رسول رب العالمین صلی الله علیه وآله وسلم و میگفتند که این دار هجرت اوست پس از ان نزد یهود تیما رفت ایشان نیز خبر دادند مثل آن پس از ان بشام رفت و سوال کرد نصارا را ایشان نیز خبر دادند بصفت آنحضرت پس بیرون آمد ابو عامر و ترهب نمود و پلاس پوشید و میگفت من بملت حنیفه و دین ابراهیم ام و منتظر خروج پیغمبر آخر زمانم و ابن ابو عامر مخذول از جنیان نیز صفات و مشخصات آنحضرت را شنیده بود چون آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم ظهور کرد بر حال خود ماند و بغی و حسد نمود و نفاق ورزید و گفت یا محمد بر چه چیز مبعوث شده تو فرمود مبعوث شده ام بملت حنیفه گفت نه بلکه خلط کرده آنرا بغیر آن فرمود آنحضرت بلکه آورده ام آنرا بیضا و نقی و صاف و پاک چه شد ای ابو عامر آن اخبار که خبر دادند ترا احبار یهود از صفات من گفت نیستی تو آنکس که وصف میکردند او را یهود فرمود آنحضرت دروغ میگوئی تو ای ابو عامر گفت من دروغ نمیگویم تو دروغ میگوئی فرمود آنحضرت بمیراناد خدا تعالی دروغگو را وحید طرید غریب پس از ان رجوع کرد ابو عامر بمکه و متابعت کرد دین قریش را و ترک کرد دین

وصل اخبار در سبق علم یهود

وی و عفو و معروف خلق وی و عدل سیرت وی و حق شریعت وی و هدایت امام وی و اسلام ملت
وی و احمد نام وی راه راست نمایم مردم را بوی بعد از گمراهی و دانا گردانم بوسیله وی بعد از نادانی و بلند
آوازه گردانم بوی بعد از گمنامی و بسیار گردانم بعد از قلت و جمع سازم بعد از فرقت و غنی گردانم بعد از درویشی
و الفت دهم بوی دلهای مخالف و هواهای پراگنده و امتهای متفرقه را و بگردانم امت او را بهترین امتها از
کعب احبار نیز اینچنین آمده و در روایت دیگر آمده که ابن عباس از کعب پرسید که چگونه می یابی نعت رسول الله
صلی الله علیه و آله وسلم را در توریت گفت اینچنین که نوشته است محمد بن عبد الله عبد المختار مولده بمکة و مهاجره
بالمدینة و ملکه بالشام لافظ و لا غلیظ و لا سخاب بالاسواق و لا یجزی بالسیئة و لکن یعفو و یغفر و درین روایت
مدح امت مرحومهٔ وی صلی الله علیه و آله وسلم نیز آمده است که فرموده امت وی شکر گذران باشند در غم و
شادی و ناخوشی و ناخوشی و تکبیر گویند در هر بلندی و حمد گویند در هر پستی رعایت میکنند آفتاب را برای نماز
و چون در رسد وقت نماز می کنند اگرچه در خاک روبه باشند ازار بندند بر نصف ساقهای خود و وضو کنند
باطراف اعضای خود منادی یعنی موذن ایشان ندا می کند در جو آسمان یعنی بر جای بلند صفهای ایشان
در قتال و در نماز یکسان باشند ایشان را در شب زمزمه باشد چون زمزمه زنبوران مراد زمزمها او را و شب است
و در روایت ابی هریره آمده که شنیدم از رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم که گفت چون نزول کرد بر موسی توریت
و خواند آنرا یافت در وی ذکر این امت پس گفت خداوندا من می یابم در الواح امتی را که ایشان آخرند و سابق یعنی
آخر در وجود و سابق در فصل شفاعت کرده می شود برای ایشان و می بارد ابر بدعای ایشان انجیلهای ایشان
در سینهای ایشانست می خوانند آنرا از بر میخورند غنائم را می گردانند صدقات را در شکمهای خود و این از خواص
این امت است که آسان کرده شد کار بر ایشان و حلال شد بر ایشان غنائم و صدقات بر خلاف امم سابق
و چون قصد میکند یکی از ایشان بدی را و نمی کند آنرا نوشته نمی شود بروی و چون میکند بدی را نوشته می شود
یک بدی و چون میکند نیکی را نوشته میشود ده نیکی و داده می شود مر ایشانرا علم اول و آخر و می کشند ایشان مسیح
دجال را و در بعضی روایات آمده که موسی علیه السلام از الواح توریت قریب بهفتاد صفت از این امت که در
آخر زمان بیاید ذکر کرده و گفت خداوندا گردان او را امت من فرمان آمد که یا موسی آن امت را امت تو چگونه
گردانم آن امت احمد خواهند بود گفت موسی یارب پس بگردان مرا امت محمد پس داده شد موسی را نزدیک کلام این
دو خصلت که یا موسی انی اصطفیتک علی الناس برسالاتی و بکلامی فخذ ما آتیتک و کن من الشاکرین پس گفت

مطیعانرا بثواب و ترساننده عاصیانرا بعقاب و حرز الامیین و پناه مر امیانرا که مراد بدان عرب اند که اکثر
خط و کتابت ندارند تعلیم و تعلم بدانند و وی صلی الله علیه و آله و سلم پشت و پناه تمامهٔ عالم است تخصیص
بعرب بجهت بعثت وی در ایشان و قرب ایشان از وی باشد و یا بجهت غلو و انهماک اینقوم در جهل
و قساوت و بُعد از مقام علم و هدایت و حرز موضع حصین را گویند که نگاه دارد از آفات و مراد از آن حفظ و
تحصین ایشان است از آفات نفس و غوائل شیطان چنانکه فرمود هو الذی بعث فی الامیین رسولا منهم
یتلو علیهم ایاته و یزکیهم و یعلمهم الکتاب و الحکمة و ان کانوا من قبل لفی ضلال مبین و تواند که مراد حفظ و نگاهداشت
ایشان باشد از عذاب و هلاک و استیصال مادام که در ایشان بود و قوله تعالی و ما کان الله لیعذبهم و انت
فیهم تتمه کلام عبد الله بن سلام و انت عبدی و رسولی تو بندهٔ خاص منی که هیچکس درین صفت با تو برابر
نیست و فرستادهٔ منی بسوی کافهٔ خلق سمیتک المتوکل نام کرده ام ترا متوکل که تمام کارهای خود را بمن گذاشته
و از حول و قوت خود برآمده که حقیقت معنی بندگی اینست لست بفظ و لا غلیظ نیستی تو درشت خود سخت دل
چنانکه در قرآن مجید میفرماید و لو کنت فظا غلیظ القلب لانفضوا من حولک و آنکه جای دیگر فرمود و اغلظ علیهم
جوابش آنست که وی صلی الله علیه و آله و سلم محبوبست بر طبع کریم خود و امر بغلظت محمولست بر معالجهٔ خلق
و اوجه آنست که گفته شود که نفی نسبت بمومنان است و امر نسبت بکافران و منافقان ست و هر دو صفت
در ذات وی مودع است الحب لله و البغض لله و فرمود انا الضحوک القتول و در باب اخلاق اشارتی
بآن گذشت و لا سخاب فی الاسواق و نه فریاد برارنده در بازارها که عادت نادانان و غافلان ست یعنی
نرم خواست و بلند نمیکند آواز را و کجخلقی نمی ورزد بمردم نه در خانه نه در بازارها و لا یجزی بالسیئة و لیکن
یعفو و یغفر و پاداش نمیدهد بدی را ببدی بلکه عفو میکند و در میگذرد و لن یقبضه الله حتی یقیم به الملة العوجاء بان
یقول لا اله الا الله و از دنیا نمی برد او را خدا تعالی تا زمانی که راست میگرداند باو دین و کیش کج را بگفتن لا اله
الا الله و اثبات توحید و ازالهٔ شرک فیفتح به اعینا عمیا و آذانا صما و قلوبا غلفا پس میگشاید بوی چشمهای کور
را که نمی بینند راه راست را و گوشهای کر را که نمی شنوند حق را و دلهای پوشیده در پرده را که نمی فهمند و در نمی یابند
حقیقت حال را و در روایتی ابن زیاده آمده که فریاد نمیکند در بازار و تزئین نمیکند بفحش و گوینده نیست دروغ
را راست و درست میگردانم او را برای هر صفت جمال جمیل و می بخشم او را هر خلق کریم و میگردانم سکینه و
آهستگی و آرامش را لباس وی و تقوی و پرهیزگاری را ضمیر وی و حکمت معقول وی و صدق و وقار طبیعت

والزام ایشان بدانکه اگر مطابق واقع نمیبود موجب نفرت وتکذیب ایشان میشد مر آنحضرت را وبحقیقت دانا
وشناسا تر باحوال آنحضرت وصدق نبوت وی از یهود ونصاری کسی نبود که در توریت وانجیل وصف
اورا خوانده بودند ودر مدینه بهوای دریافت سعادت ملازمت وی ورویدن نشان علامات ظهور وی صلی
الله علیه وآله وسلم درین بلده نشسته بودند وهمیشه منتظر طلوع کوکب دولت پیغمبر آخرالزمان صلی الله علیه وآله
وسلم بودند وبر انصار که معاودت ومخالفت داشتند بیعت وی صلی الله علیه وآله وسلم استفتاح واستنصار
مینمودند میگفتند که نزدیک رسیده است که درسایهٔ دولت پیغمبر آخرالزمان ومارا از روزگار بشمار آریم وپدران ایشان
در وقت گذشتن از عالم وصیت ناههای نوشتند وبه پسران می سپردند ومی گفتند که سلام ما بآنحضرت
برسانید وبگوئید که ما در اشتیاق تو جان دادیم وبا یمان تو از عالم رفتیم قوله تعالی یعرفونه کما یعرفون ابناءهم
می شناسند این کافران آنحضرت را چنانچه می شناسد پسران خود را که بوجود آنها علم یقینی مشهودی دارند
بخلاف پدران که علم بآنها بسماع واخبار است ولیکن چون از تو ظهور کرد سابقه شقاوت ازلی ایشان در کار
وبه حسد وعناد تکذیب نمودند وکفر ورزیدند ودانسته براه کتمان حق رفته تحریف وتغییر کتابت دادند و
بمحبت دنیا وحب ریاست بدرک اسفل خسارت وشقاوت وذلت فرو رفتند وباوجود تحریف دلائل نبوت پیغمبر
ما واعلام شریعت وی صلی الله علیه وآله وسلم در کتاب ایشان لائح وفائح است وگفته اند که نام حضرت
بزبان سریانی مشفخ ومشفخ بمعنی محمد زیرا که مشفخ بزبان ایشان بمعنی حمد است وچون حمد میگویند مر خدایرا میگویند
سفخا لا یعنی الحمد لله وچون شفخ بمعنی حمد بود مشفخ بمعنی محمد باشد واحوال وصفات وعلامات وامارات نبوت
وی مشرح وزمان بعثت خروج وی متعین بود ودر همانروز که حضرت بمدینه منوره قدوم آورده عبدالله بن سلام
که از احبار واشراف یهود واز اولاد یوسف علیه السلام بود آمد وایمان آورد واز همانروز که خروج آنحضرت را
بگوش شنیده بود منتظر حصول سعادت لقای شریف وی بود وصدقی بود که مشتاق لقایت بودم لاجرم روی
ترا دیدم واز جا رفتم بدو چون بلقای شریف مشرف شد گفت آنحضرت قوی این سلام عالم اهل یثرب گفت
نعم فرمود سوگند میدهم ترا بخدای که فرستاده است توریت را می یابی توصفت مرا در کتاب خدا گفت نعم گواهی
میدهم که تو رسول خدائی وخدا ظاهرت وغالب گنده تست وغالب کنندهٔ دین تست برهمه ادیان بدرستی
که در راستی من می یابم صفت ترا در کتاب خدا که با تو خطاب کرده وگفته است یا ایها النبی انا ارسلناک شاهدا
ومبشرا ونذیرا بدرستی ما فرستادیم ترا شاهد برامت بتصدیق وتکذیب بنجات وهلاک ایشان وبشارت دهنده

مخیر گردانیده شده اند در فداو قتل ولیکن قتل و اثخان اصلح بود پس عتاب کرده شد بران وبیان کرده شد ضعف
اختیار فداو تصویب اختیار اثخان ولیکن عاصی مذنب نیست هیچ یکی والله اعلم واما قول ویتعالی ولو تقول علینا
بعض الاقاویل لاخذنا منه بالیمین ثم لقطعنا منه الوتین میفرماید اگر افترا میکرد محمد بر ما بچیزی در اقوال از پیش
خود هر آینه میگرفتم جانب یمین او را می بریدیم رگ گردن او را و اورا هلاک می گردانیدم او را کنایتیست از عذاب چنانکه
می گفتند ملوک بر کسیکه غضب می آرند و این مبالغه است در صدق وی و نگاهداشتن حق تعالی او را از کذب و
افترا ولیکن درین عبارت اظهار سطوت و غلبه ربوبیت است و با وجود تشریف و تکریم لیغفرلک الله و این ناشی
است از کمال محبت و اهتمام بجمال وی و در حقیقت تعریض ست بمفتریان و کذابان تا هوشیار شوند و اصل
قاعده همان است که سابقا گفته شد که ما را با آن نگاه باید داشت در انچه در عالم محبی و محبوبی از ناز و نیاز نگذرد
واما قول ویتعالی ماکنت تدری ما الکتاب ولا الایمان بعضی گفته اند مراد علم به تفاصیل احکام ایمان و
صفات اوست چنانکه در قرآن مذکوراست چه وجود این بعد از ارسال و وضع دین و شریعت است و بتحقیق
بشهرت رسیده است که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پیش از نبوت توحید میکرد خدا را و دشمن میداشت
اوثان و عبادت آنها را و حج و عمره میکرد و هرگز شراب نخورده و با وجود آن نمیدانست شرائع را که تشریع
نموده است حق تعالی بر بندگان خود و اینست مراد بقول ویتعالی ماکنت تدری ما الکتاب ولا الایمان و ارده
ایمان بمعنی تصدیق و اقرار و بعضی گفته اند مراد دعوت بایمان و احکام است و بعضی گفته اند که این از باب
حذف مضاف است یعنی ماکنت تدری اهل الایمان یعنی نمیدانستی که ایمان خواهد آورد از اعمام و اقارب
و ایمنی بعید است از سیاق و سباق حدیث والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب **باب چهارم**
در ذکر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در کتب سابقه و تعظیم و تبجیل وی و اخبار بر رسالت وی و کرامت
وی در توریت و انجیل و اعتراف علماء اهل کتاب بدان باجمال و تفصیل قال الله تعالی الذین یتبعون
الرسول النبی الامی الذی یجدونه مکتوبا عندهم فی التورٰیة والانجیل یامرهم بالمعروف وینهٰهم عن المنکر الایة
ذکر شریف آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در کتب سابقه بسیار است و خاصه انبیا و رسل علیهم الصلوٰة و
مجالس ایشان مصروف بود بذکر حضرت خاتم الانبیا و چون حق سبحانه ذکر ایشان را بحضرت وی کرده
لاجرم ذکر شریف او را با ایشان بطریق اولی کرده باشد من احب شیئا اکثر ذکره و این آیة کریمه اول دلیلیست
بر صدق آنحضرت که خبر میدهد بکتابت احوال و صفات وی صلی الله علیه وآله وسلم در کتاب یهود و نصاری

باب چهارم در ذکر حضرت از کتب سابقه و تعظیم و اخبار بر رسالت وی و کرامت وی در توریت و انجیل و اعتراف علماء اهل کتاب

دین اسلام و ثوابی که در آخرت بران مترتب خواهد شد لولا کتاب من اللہ سبق لمسکم فیما اخذتم عذاب عظیم و
اگر نمی بود حکم الهی که در ازل رفته است که مجتهد را بر خطا نمی گیرد هر آینه میرسید شمارا در انچه اخذ کردید و اختیار
نمودید از عذاب بزرگ و در حدیث آمده است که گفت آنحضرت که اگر نازل می شد بر ما عذاب نجات نمی یافت
از ما مگر عمر پس میگویند آنجماعه که در اینجا عتاب است بر آنحضرت و تهدید است بعذاب و آن نمی باشد مگر در ذنب صاحب
مواهب لدنیه میگوید که نیست در اینجا الزام ذنب بر پیغمبر صلی اللہ علیه وآله وسلم بلکه درین بیان چیزیست که مخصوص
گردانیده شده است بدان بر سائر انبیا علیهم الصلوٰة والسلام که نیست این هیچ پیغمبر را غیر تو چنانکه فرمود آنحضرت
صلی اللہ علیه وآله وسلم احلت لی الغنائم انتهی و می خواهد که بگوید که این حکم در غیر آنحضرت است از انبیا علیه و علیهم
الصلوٰة والسلام و اما آنحضرت را درست است که نکشد و فدا گیرد و در از جمله غنائم است و میگوید اما قول و یعالی
تریدون عرض الدنیا بعضے گفته اند که مراد باین خطاب کسی است که اراده میکند دینار او میخرد و متحض است غرض
او برای غرض دنیا تنها و استکثار میکند ازان و نیست مراد باین آیه آنحضرت و غالب اصحاب وی بلکه روایت کرده شده
است از ضحاک که این آیه نازل شده است هنگامیکه منهزم شدند مشرکان روز بدر و مشغول گشتند مردم بسلب و
جمع غنائم و باز آمدند از قتال تا آنکه ترسید عمر رضی اللہ عنه که برگردند مر ایشان چنانکه در روز احد واقع شده نازل
شد بر ایشان لمسکم من یرید الدنیا و منکم من یرید الاخرة و اما قول و یعالی لولا کتاب من اللہ سبق اختلاف کرده اند
مفسران در معنی این آیه بعضی گفته اند معنی او آنست که اگر سبقت نمیکرد از من که عذاب نمیکنم هیچ کسی را مگر بعد از نهی
هر آینه عذاب میکردم شمارا و این دلالت میکند که امر اسرا و معصیت نبوده است و بعضی گفته اند که اگر نمی بود ایمان
شما بقرآن که مراد بکتاب سابق اوست که مستوجب شده اید شما وی عفو و صفح را عتاب کرده می شد بر غنائم یا مراد آنست
که اگر نمیگذاشت در لوح محفوظ که غنائم حلال است و اینهمه نفی ذنب و معصیت میکند زیرا که فعل چیزی که حلال است
معصیت نمی باشد و لهذا گفت وی سبحانه و را به اخیر فکلوا مما غنمتم حلالا طیبا و بعضی گفته اند بلکه آنحضرت صلی
اللہ علیه وآله وسلم و اصحاب رضی اللہ عنهم مخیر گردانیده شدند در قتل و فدا و بتحقیق روایت کرده شده است از
علی رضی اللہ عنه که گفت آمد جبرئیل نزد رسول خدا صلی اللہ علیه وآله وسلم روز بدر و گفت مخیر گردان اصحاب
خود را در اسارمی اگر خواهند قتل کنند و اگر خواهند فدا گیرند بر این شرط که کشته شوند از ایشان در سال آینده هفتاد
کس چنانکه گفته اند صحابه اختیار کردیم فدا را و کشته شوند از ما و بتحقیق واقع شد قتل هفتاد کس از صحابه روز احد
و این دلیل است بر اینکه ایشان نکردند مگر انچه اذن کرده شد بدان پس معصیت نباشد و بعضی گفته اند که اگر

ایشان معصوم انداز ذنوب و معلوم شد که آنحضرت ثابت ماند در کون نکرد و در آیت مبالغه است در کمال تطهیر و تخطیر و تقدیس آنحضرت و حفظ و عصمت و محبت الهی مراد را نه تهدید و تشدید و عتاب و تحذیر و هذا ظاهر اما قول و تعالی در اساری بدر ما کان لنبی ان یکون له اسری حتی یثخن فی الارض تریدون عرض الدنیا والله یرید الاخرة الی قوله عظیم این را نیز جمعی بر عتاب حمل کرده اند که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در اسیران بدر فدا اختیار کرده بمشارت ابوبکر رضی الله عنه نه قتل چنانکه عمر رضی الله عنه بدان اشارت کرد و این باجتهاد بود بی آنکه امری از جانب حق سبحانه وران باشد و خطا در اجتهاد شریعت جائز میدارند و لیکن تقریر وی بران جائز نیست و در آخر آنچه صواب است اظهار میکنند چنانکه در اصول فقه ذکر کرده اند و تفصیل کلام آنست که مسلم در حدیث عمر بن الخطاب رض آورده که گفت چون نهریمت داد خدا تعالی مشرکان را روز بدر و کشته شدند از ایشان هفتاد کس و اسیر ساخته شدند هفتاد کس مشاورت کرد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در باب ایشان با ابوبکر و عمر و علی رضی الله عنهم پس گفت ابوبکر ایشان را ابناء عمام و برادران خویش و قبیله تو اند رای من آنست که بگیری از ایشان فدیه تا باشد ما را آنچه بگیریم از ایشان از اموال ما وه قوت و قدرت بر کفار و امید است که هدایت کند ایشان را خدا تعالی و باشند ایشان بازوی دولت و نصرت ما پس گفت رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم با من که تو چه رای میزنی ای پسر خطاب گفتم بخدا سوگند رای من نه رای ابوبکر است رای من آنست که بکشی مر ایشان را بفلانا مرا تا بکشم فلانرا اشارت کردیم بخویشی که مرا بود و بفلانا علی را که برند گردن عقیل را که برادر او بود و بفلانا حمزه را که بکشد فلانرا تا بداند خدا تعالی که نیست در دلهار ما دوستی مر مشرکان را پس دوست داشت و اختیار کرد آنحضرت رای ابوبکر را و خوش نیامد او را رای من و گرفت از ایشان فدیه را چون فردا بخدمت او رفتم دیدم که نشسته است و ابوبکر نزد اوست و هر دو نشسته گریه میکنند گفتم یا رسول الله خبر ده مرا که چه چیز در گریه آورده است ترا و یار ترا تا من هم اگر بیابم در خود گریه را بگریم و اگر نیابم تکلف کنم و بزور خود را در گریه در آرم پس گفت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم گریه میکنم بجهت آنکه عرض کرده شد بر یاران تو از فداء تحقیق عرض کرده شد بر من عذاب شما نزدیکتر ازین درخت اشارت کرد درختی که نزدیک بود پس فرستاد خدا تعالی ما کان لنبی ان یکون له اسری حتی یثخن فی الارض والثخان اکثار و مبالغه در چیزی کردن و مراد اثخان در قتل و جرحست یعنی پیغمبر را باید که چون اسیران در دست وی بیفتند بکشد ایشان را و مبالغه کند دران تا زائل گردد کفر و کم شوند گروه آن و غالب شود اسلام و عزیز شوند اهل آن تریدون عرض الدنیا والله یرید الاخرة میخواهید شما دنیا را که غنیمت و اموال است و میخواهد خدا آخرت را که قوت

ومیگوید آنجا عه که کرد رسول خدا و چیزی که امر کرده نشد بانها اخذ فدا از اسراء بدر و اذن وی مر منافقانرا پس عتاب کرد
او را خدا تعالی بران وجوابش آنست که عفا الله اینجا نه آنست که بعد از وقوع ذنب پیدا شد این عبارتیست
دال بر مبالغه در توقیر و تعظیم چنانکه مردی بیار خود میگوید وقتی که عظیم میباشد نزد وی عفو کند ترا خدا تعالی
چکار کردی تو در حق من راضی باد حقتعالی از تو چه جواب میگوئی از کلام من عافیت دهد ترا خدا تعالی قیاس
حق مراد نیست غرض از بنکلام مگر زیادت تجمیل و توقیر نه اثبات ذنب و تقصیر و عفا اینجا بمعنی عفویت و تقدیم
آن بر اظهار عتاب مشعر بانمعنی دوال برین مراد است بلکه چنانست که در حدیث واقع شده است عفا الله لکم
عن صدقة الخیل والرقیق عفو کرد حقتعالی مر شما را از زکوة اسپ و برده و حال انکه زکوة در وی از نخست واجب
نشده پس مراد آن است که لازم نیست بر شما و امام قشیری گفته که هر که میگوید که عفو نباشد مگر از ذنب نمی شناسد
موارد کلام عرب را و گفته که معنی عفا الله عنک ای بارک ذنب کذا فی المواهب اللدنیه و اما جواب از ثانی که
استفهام برای انکار است ان گفته اند که انکار و عتاب بر ترک اولی و افضلست و بعضی گفته اند که حقتعالی رخصت
کرده است او را و اذن اگر نخواهد و فرموده است فاذا استاذنوک لبعض شانهم فاذن لمن شئت منهم پس تفویض
کرده است امر را بوی صلی الله علیه وآله وسلم و مخیر گردانیده است او را بطریق عموم در مواهب از نقطویه نقل میکند
که گفته است رفته اند جماعه که آنحضرت معاتب است باین آیت و حاشا و کلا بلکه آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم مخیر
بود و چون اذن کرد مرایشانرا اعلام کرد وی سبحانه که اگر اذن نمیکرد و مرایشانرا قعود مینمود نداز جهت نفاق ایشان
و حرج نیست بروی در اذن کردن مرایشانرا انتهی و اما بقول وی سبحانه ولولا ان ثبتناک لقد کدت ترکن الیهم شیئاً
قلیلا اذا لاذقناک ضعف الحیوة وضعف الممات الایة نیز موهم است بوقوع میل در کون رسول الله صلی الله علیه
وآله وسلم بجانب کفار و وقوع عذاب بروی اشد العذاب ولیکن چون حقتعالی نگاه میدارد او را ازان و این مجوز وقوع
ذنب است از حضرت وی صلی الله علیه وآله وسلم و این توهم ساقط است زیرا که معنی آنست که اگر تثبیت الهی
و عصمت وی نمی بود نزدیک بودی که میل میکردی بحکم طبیعت باتباع مراد ایشان ولیکن دریافت ترا عصمت
ما منع کرد که نزدیک ای بر کون خصوصاً که بوقوع آید از تو و این صریحست در انکه آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم
قصد نکرد باجابت ایشان و میل نکرد بدان یا قوت داعی اجابت و خود گذشت که سخن در وقوع معصیت است
شرعاً از حضرات انبیا صلوة الله وسلامه علیهم اجمعین نه در جواز آن عقلا و آن بعصمت الهی حفظ اوست و عصمت
باطل نمیگرداند اختیار را و تمتع نمیسازد و ذنب را عقلا بلکه مانع می آید از صدور آن بحفظ الهی پس ثابت شد مدعا که

ازان قسط شیطان وسوسه وی بر آنحضرت داگر باشد بر بلال باشد رضی الله عنه که گماشته بود او را آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بحافظت فجر تا فوت نگردد نماز پس آمد شیطان بلال را و خوابانید او را چنانکه تفصیل آن در حدیث لیلة التعریس مذکور است و این نیز بر تقدیر یکه قول آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم تنبیه باشد بر سبب نوم از صلوة و اما اگر تنبیه باشد بر سبب آن در حیل از وادی و بیان علت ترک صلوة در وی پس نیست اعتراض و اشکال و حاجت بدفع آن و الله اعلم بحقیقة الحال و اما قول و یتعالی عبس و تولی ان جاءه الاعمی الایة میگویند که ظاهرش موهم است باثبات ذنب مر آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم که ترش روئی نمود و اعراض کرد از ابن ام مکتوم که اعمی بود و بطلب حق آمده محل تذکر و خشیت بود و بکفار که مستغنی از حق بودند پیش آمد و توجه نمود و التفات کرد پس حقتعالی شکایت کرد و عتاب نمود بران وجهی که در شان نزول این سوره در کتب تفاسیر مذکور است اما اثبات ذنب دریجا توهم محض است نعم صورت عتاب بترک اولی و الیق ظاهر میشود بانکه اگر حقیقت حال این دو مرد معلوم و مکشوف آنحضرت می شد اختیار میکرد اقبال مر اعمی را و لیکن انچه آنحضرت کرد از تصدی و تلقی کفار عین طاعت و تبلیغ احکام شریعت و استیلاف قلب و اظهار حرص بر ایمان وی بود که مبعوث و مرغب برای آنست نه معصیت و مخالفت امر دین و انچه قصه خوانده و خبر داده حق سبحانه و عتاب گونه کرد بر سبب خود و مقصود ازان تذکره و نصیحت است و اشارت است بانکه اشتغال بدعوت و حرص بر اسلام باینمقدار و باینمرتبه مهم نرسد که بسبب آن اعراض از مسلم لازم آید ابلاغ و اعلام بس است و ما علی الرسول الا البلاغ و بحقیقت ابن ام مکتوم مستحق تادیب و زجر او و زیرا که وی اگرچه نمیدید و لیکن مخاطبه آنحضرت بکفار می شنید و شدت اهتمام حضرت نبوت بشان دعوت می شناخت پس اقدام وی بر قطع کلام آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و ازدحام در مجلس سبب ایذاء آنحضرت بود و این معصیت عظیم است پس معلوم شد که فعل ابن ام مکتوم ذنب و معصیت بود انچه آنحضرت کرد صلی الله علیه وآله وسلم طاعت و ادای واجب جای آن بود که در جرو تادیب ابن ام مکتوم نازل میشد قرآن چنانکه در جهر بقول نزد رسول و مذار آواز در رای حجرات نازل شد لیکن بسبب عمی و صدق نیت وی معذورش داشتند و رفق نمودند و الله اعلم اما قول وی سبحانه عفا الله عنک لم اذنت لهم نیز بظاهر موهم است بوقوع ذنب از رسول علیه الصلوة والسلام زیرا که عفو مستدعی سبق تقصیر است و نیز در لم او تهمت لهم استفهام برای انکار است پس این اذن منافقین منکر و غیر مرضی باشد اگرچه برای اظهار رعایت تسلیه و تسکین عفو تقدیم نمود بر انکار اذن و تقدیم عفو بیش از عتاب بسی عزیز و نادر و مشعر بغایت محبت و اکرام است

صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چنانکہ گذشت واللہ تعالی امر و نہی میکند او را بہر چہ میخواہد و حالانکہ از وی وقوع ندارد چنانکہ
گفت ولا تطرد الذین یدعون ربہم الایۃ و حالانکہ آنحضرت ہرگز طرد نکرد ایشانرا و نراند از پیش خود نبود از ظالمان
و قول وی سبحانہ وان کنت من قبلہ لمن الغافلین مراد نہ غفلت از آیات حق ست بلکہ مراد غفلت از قصۂ
یوسف است علیہ السلام زیرا کہ خطور نکرد ہرگز در دل او نزد بگوش وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و ندانست
مگر بوحی الہی تعالی و اما قول وی سبحانہ واما ینزغنک من الشیطان نزغ فاستعذ باللہ ظاہر این موہم است و نزغ
وسوسہ شیطان در آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نبود و لیکن مراد قصد شیطانست برای وسوسہ و صرف او
تعالی ازوی آنرا و معنی آنست کہ اگر سبک سازد ترا غضب مثلا کہ باعث گردد بر ترک اعراض از ایشان و بر اقبال
بر ایشان پناہ جو بخدا تا محفوظ دارد ترا ازان و نزغ ادنی حرکت است چنانکہ گفتہ است زجاج پس امر کرد خدا تعالی
حبیب خود را کہ چون فرود آید بروی غضبے بر دشمن مثلا یا قصد کند شیطان باخرای وی و انداختن خواطر وساوس
استعاذہ کند بحق تعالی تا کفایت کند امر او را و باشد آن سبب تمام عصمت وی کہ مسلط نگرداند او را بروی صلی
اللہ علیہ وآلہ وسلم و قدرت ندہد بروی کہ مدلول ان عبادی لیس لک علیہم سلطان ست و قول و یتعالی ان الذین
اتقوا اذا مسہم طائف من الشیطان تذکروا فاذا ہم مبصرون نیز ہمین معنی خواہد بود یا مخصوص بغیر آنحضرت
خواہد بود و قول و یتعالی و اما ینسنک الشیطان نسیان غیر نزغ است و صحیح نیست کہ تمثل و متصور گردد شیطان
بر آنحضرت در صورت ملک و تلبیس کند بروی نہ در اول رسالت و نہ بعد ازان سبب الہی کہ بر اظہار صدق رسول
رفتہ است تقاضای این نمیکند بلکہ معلوم میگردد نبی را علیہ السلام کہ آنکہ می آید او را ملک است رسولخدا است
یا بعلم ضروری کہ پیدا میکند او را حق تعالی در وی یا برہانی کہ ظاہر میگرداند نزد وی و تحقیق این بیان در بارۂ
وحی باید و تمت کلمۃ ربک صدقا و عدلا لا مبدل لکلماتہ **وصل** و اما قول وی سبحانہ وما ارسلنا من قبلک من
رسول ولا نبی الا اذا تمنی القی الشیطان فی امنیتہ بہترین انچہ گفتہ شدہ است در وی و مشہور است قول جمہور
مفسرین کہ مراد تمنی اینجا تلاوت است و القای شیطان در وی مشغول گردانیدن بخواطر و اذکار از امور دینی مر تالی
را تا در می آرد بروی وہم و نسیانرا در تلاوت وی یا می در آرد بر افہام سامعان از تحریف و تاویل فاسد چیزرا
کہ ازالہ میکند و منسوخ میگرداند آنرا اللہ تعالی و کشف میگرداند التباس و اشتباہ را و محکم و ثابت می سازد آیات او را
کذا فی المواہب اللدنیہ و کلام قوم در ینمقام بسیار است و در شفا چیزی ازان آورد و اما قول آنحضرت صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم وقتیکہ نوم کرد در وادی لیلۃ التعریس کہ این وادی ست کہ در وادی شیطان ست پس معلوم نمیگردد

وصل در بیان قول وی سبحانہ

دوست میداشت سوره سبح اسم ربک الاعلی الذی را بجهت کریمه ان هذا لفی الصحف الاولی صحف ابراهیم و موسی
و قصه اخبار تمیم داری بوجود دجال موافق انچه آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم خبر داده بود طلبیدن آنحضرت
صحابه را و اعلام نمودن باین قصه بایشان موید این معنی است و گفتن آنحضرت بعد از ظهور معجزه اشهد انی رسول
الله نیز ازین باب است فافهم و بالله التوفیق و هو اعلم و اما آنها که میگویند که خطاب در لئن اشرکت مر غیر آنحضرت
راست از سابعان تواند که اینجا نیز گویند که خطاب در فان کنت فی شک نیز اینچنین است و تقریرش آنست که مردم
در زمان شریف وی سه فرقه بوده اند مصدقان و مکذبان و منافقان که شک داشتند در کار وی پس خطاب
کرد حق تعالی ایشانرا بطریق خطاب عام که اکثر بصیغه واحد میباشد و گفت اگر هستی تو ای متوقف در شک
از انچه فرستادیم ما بر پیغمبر خود که محمد است صلی الله علیه و آله و سلم سوال کن اهل کتاب را تا دلالت کنند ترا بر صحت نبوت
وی و نسبت انزال ثابت است مر امت را چنانکه فرمود انا انزلنا الیکم نورا مبینا و چون ذکر کرد حق تعالی برای ایشان
چیزیکه ازاله میکند آن شک را از ایشان و تحذیر کرد ایشانرا از انکه لاحق بقسم ثانی شوند که مکذبان اند و گفت لا تکونن
من الذین کذبوا بایات الله فتکون من الخاسرین و قول وی سبحانه والذین آتیناهم الکتاب یعلمون انه منزل
من ربک بالحق فلا تکونن من الممترین فی بانهم یعلمون ذلک یا باشد مراد قل یا محمد لمن امتری لا تکونن من الممترین پس
آنحضرت خطاب میکند غیر خود را و مؤید حمل خطاب بر غیر آنحضرت است قول وی تعالی که بعد ازین فرموده است
قل یا ایها الناس ان کنتم فی شک من دینی الایة فتدبر و اما قوله تعالی و لو شاء الله لجمعهم علی الهدی فلا تکونن من
الجاهلین و اگر میخواست خدا تعالی جمع میکرد همه آدمیانرا بر هدایت پس مباش تو از جاهلین گفت قاضی عیاض
مراد نه آنست که مباش جاهل بانکه اگر خواهد خدا تعالی جمع کند ایشانرا بر هدایت زیرا که در وی اثبات جهل است
بصفتی از صفات خدا عز و جل و جهل بصفات خدا جائز نیست بر انبیا مقصود وعظ اوست صلی الله علیه و آله
و سلم بانکه تشبیه نکند در امور خود بسیمات جاهلان و نیز در آیه دلیل نیست بر بودن او بصفتی که نهی کرده است او را
از بودن بران صفت بلکه امر کرده است بالتزام صبر بر اعراض قوم و مخالفت ایشان و بآن که بیرون نیاید از
صبر و ثبات تا نزدیک شود حال او بحال جاهلان را بشدت تحسر و جزع حکاه ابوبکر بن فورک و بعضی گفته اند که این
در معنی خطاب بامت است یعنی نباشید شما از جاهلان چنانکه در مواضع دیگر گفته اند و مثل این بسیار است در قرآن مجید
و همچنین در قول وی تعالی و ان تطع اکثر من فی الارض یضلوک عن سبیل الله مراد غیر اوست چنانکه گفته است و ان
تطیعوا الذین کفروا الایة و همچنین ان یشاء الله یختم علی قلبک و لئن اشرکت لیحبطن عملک و امثال آن مراد همه جا غیر اوست

و متوقفان

چنانکه در قول او لئن اشرکت لیحبطن عملک و چنانکه قول وی تعالی مر عیسی بن مریم علیهما السلام را انت قلت
للناس اتخذونی و امی الهین من دون الله این روش در کلام بسیار افتد چنانکه سلطان امیری را بر قومی گماشت
و میخواهد سلطان که امر کند رعیت را بحکمی توجه خطاب بآنقوم نمیکنند بلکه بامیر میکنند و میگوید که چنین کن و چنان کن و
اگر چنین کنی و چنان کنی ترا چنین کنم و چنان کنم در ظاهر خطاب بامیر میکنند و لیکن مراد قوم را میدارد و در حقیقت
خطاب بایشان میکند تعالی قرار گفته است که خدا میداند که رسول وی شاک نیست و چه صورت دارد که رسول در
شک باشد با وجود نوازنیت وحی و تنزیل و لیکن این چنانست که مرد به پسر خود میگوید که اگر تو پسر منی نیکی کن بمن
و مولا بغلام خود میفرماید اگر تو بندهٔ منی فرمانبرداری کن مرا کذا قیل یعنی بیقین میداند که وی پسر اوست و بنده
اوست و لیکن بصیغهٔ شک میگوید که اگر پسر منی و بندهٔ منی برای توبیخ و تشدید و اینجا حقتعالی میداند که آنحضرت در
شک نیست و لیکن اظهار شک میکند در آن برای قضاء تعریض و این غیر وجه اولست که مخاطب آنحضرت و
مراد غیر از وست فافهم ثالث آنکه مراد بشک اینجا ضیق صدر و تنگی دلی ست و مراد آنست که اگر تنگ می آئی
تو از آنچه میپرسد بتو از کافران از ایذا و دشمنی صبر کن و بپرس آنانرا که میخوانند کتاب را و احوال انبیا را چگونه صبر
کردند بر ایذا قوم خود و چگونه شد عاقبت کار ایشان از نصر و عون الهی بر ایشان یا این بر سبیل فرض و تقدیر اوست
گویا که گفت اگر واقع شود ترا شک و در خیال اندازد ترا شیطان آنرا فرضاً و تقدیراً در آنچه فرستاده ایم بسوی تو از قصص
سوال کن آنان را که میخوانند کتاب را پیش از تو زیرا که این قصص محقق اند نزد ایشان و ثابت اند در کتب ایشان
موافق آنچه القا کرده ایم بسوی تو و مراد تحقیق حال و اشهاد است بآنچه در کتب متقدمه است و بیان آنکه قرآن مصدق
است هر چیز را که در آن کتب است یا مراد بهیچ رسول و زیادت تثبیت اوست نه امکان وقوع شک و لهذا در وقتی
که نزول کرد این آیه گفت آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم لا شک و لا سال گفت ابن عباس بخدا سوگند که
شک نکرد آنحضرت یک چشم زدن و سوال نکرد هیچ یکی از ایشان را گفت بنده مسکین عبد الحق بن سیف الدین
خصه الله بمزید الصدق و الیقین و عصمه عن الشک و التخمین که مراد اینجا از شک نه آن معنی ظاهر است که منافی
تصدیق و یقین ست بلکه آن حالت است که پیش از معاینه و مشاهده که موجب اطمینان قلب میگردد می باشد و لهذا
در حدیث سوال خلیل جلیل را که ارنی کیف تحیی الموتی است شک نام کرده است اینجا که بطریق تواضع و دفع درجه
خلیل فرمود نحن احق بالشک منه یعنی اگر تو زیادت یقین و اطمینان میطلبی بپرس از اهل کتاب که باحوال و اخبار
نبوت تو علم یقینی دارند که حکم عیان و مشاهده دارد و تعاضد ادله را خاصیتی است در حصول یقین و لهذا آنحضرت

رفته اند که مراد ذنوب امت است که ازان باری بود بر دل شریف رسول رؤف رحیم صلی الله علیه وآله وسلم
پس ایمن گردانید حق تعالی او را از عذاب ایشان درین دنیا بقول خود وما کان الله لیعذبهم وانت فیهم وبوعده
قبول شفاعت دران جهان بقول خود ولسوف یعطیک ربک فترضی والله اعلم واما قول حق سبحانه لیغفر لک
الله ما تقدم من ذنبک وما تاخر واین آیه عمده وشهر است درین مطلب ولیکن دیرا تاویلات است که ذکر کرده اند
ازا علما وابن عباس رضی الله عنهما گفته که مراد غفران وذنوب ست بر تقدیر وقوع و فرض آن بامکان عقلی
نه وجود فعلی وبعضی گفته اند مراد وقوع آن بشهود وغفلت است واین تاویلی است که طبری آن را حکایت کرده وقشیری
اختیار کرده وبعضے گفته اند مراد از ما تقدم خطیئه آدم علیه السلام وما تاخر ذنوب امت حکاه السمرقندی وگفته اند
که مراد بذنب ترک اولی ست وترک اولی درحقیقت ذنب نیست زیرا که اولی ومقابل او هر دو شریک اند در اباحت
وصواب آنست که این کلمه تشریف وتکریم است بی آنکه دریجا ذنبی باشد ومراد تمامه کلام دراین آیه درباب سوم
در ذکر فضل آنحضرت بآیات قرآنی گذشته است فتذکر وا ما قول وی حقسبحانه یا ایها النبی اتق الله ولا تطع الکافرین
والمنافقین که موهم است بامکان عدم تقوی ووجود اطاعت بمقتضای صیغه امر ونهی ظاهر آنست که مراد
استدامت بر تقوی وعدم اطاعت است چنانکه جالس را گویند بنشین تا بیایم من ترا وساکت را میگویند سکوت
کن تسلیم کرده میشود ترا یعنی نشسته باش وخاموش باش مقصود تقریر وتاکید است نه طلب آن وبعضی گفته اند
که آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم زیاده میشد هر ساعت علم ومرتبه وی تا آنکه میشود حال او در ماضی نسبت
بحالی که در واست ودر حکم ترک اولی وافضل پس میبود او را در هر ساعت علم ومرتبه ترقی وتقوی بتجدد و
بعضے گفته اند که خطاب بظاهر بانبی است ومراد خطاب امت است ولهذا گفته ان الله بما تعملون خبیرا او
نگفت بما تعمل ومثل اینست در قول وی سبحانه ولا تطع المکذبین ودر حقیقت مقصود تقویه
قلب آنحضرت وتشدید او با قوم است وقرار وثبات بر مخالفت ایشان وهذا ظاهر وعجب از نادانان که این
آیه را بظاهر حمل کرده توهم نسبت نقص وصدور ذنوب بعلو جناب وی نمایند واما قول حق سبحانه فان
کنت فی شک مما انزلنا الیک فاسئل الذین یقرؤن الکتاب من قبلک لقد جاءک الحق من ربک فلا تکونن
من الممترین ولا تکونن من الذین کذبوا بایات الله فتکون من الخاسرین مفسران اختلاف کرده اند که مخاطب این
کلام کیست آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم است یا غیر وی آنها که میگویند که مخاطب آنحضرت است صلی الله
علیه وآله وسلم اختلاف کرده اند بر سه وجه اول آنکه خطاب اگرچه بحضرت ست ولیکن مراد تعریض بغیر اوست

قول ایشان قائم باشد باتفاق سلف ظواهر آن متروک بود لازم بود ترک قول بظواهر و رجوع باقوال سلف و
بتحقیق اختلاف کرده شده است در تفسیر این آیه پس بعضی گفته اند که این تمثیل است مر ثقل اقتدار را که می گذشت
بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و تخفیف آن باعطاء صبر در ضاربدان و مشهور آنست که مراد تخفیف اعباء
نبوت است که می شکست پشت طاقت او را از قیام بامر آن و حفظ موجبات آن و محافظت بر ادای حقوق
آن پس سهل و آسان گردانید نصرت و تائید الهی آنرا بروی و فرو نهاد از وی ثقل آنرا باعطای شرح صدر و جمع
کردن حضور حق با دعوت خلق و انشراح صدر مقامیست عالی که بتمامه و کمال جز در ذات بابرکات حضرت
سید السادات علیه افضل الصلوٰة واکمل التحیات وجود و ثبوت ندارد و کمل اولیا را نیز از ارباب تمکین بقدر
ادراک شرف متابعت وی نصیبه ازان حاصل است و ازینجا گفته اند الصوفی کائن بائن نه از فرق در جمع ایشان
خللے چنانکه محجوبان را می باشد و نه جمع را بر فرق غلبه چنانکه مجذوبان را بود و بعضے گفته اند مراد بوزر چیزیست که مکروه
می پنداشت آنحضرت و گران بود بر ذات شریف وی از تغییر دادن قریش سنت خلیل علیه السلام و قادر نبود
بر منع ایشان ازان تا قوی گردانید او را حق جل و علی بعثت و رسالت و بامر و توفیق امتثال آن و فرمود
و اتبع ملة ابراهیم حنیفا گذا قالوا مقصود تثبیت و اجرای شریعت و اوامر و احکام الٰہی است بتوفیق و تائید
و نصرت تقویت وی عزوجل و تخصیص ذکر سنت خلیل بجهت بیان واقعست و بعضی گفته اند مراد حفظ و عصمت
اوست از وزر و ذنب که شان او نقض ظهر است بر تقدیر وجود آن پس عصمت را وضع وزر نام نهاد مجازاً
و ظاهر او ضع وجود آنرا می طلبید و عصمت معنی از عدم آنست چنانکه در معنی مغفرت ذنوب که در آیة دیگر واقع
است گفته اند چنانکه در حدیث آمده است که آنحضرت پیش از نبوت در ولیمه حاضر بود که در وی تغنی میکردند و
دف و مزامیر میزدند پس حق تعالی خواب را بروی گماشت و از شنیدن آن باز داشت چنانکه آن حکایت گذشت
و بعضی گفته اند که مراد ثقل تفکر آنحضرت و حیرت است در طلب شریعت تا آنکه تشریع نمود و بیان کرد لطف
حق جل و علا شریعت را و نهاد این بار را از پشت جلال وی و بعضی گفته اند که مراد تیسیر و تسهیل حفظ امر
شریعت که طلب کرده شد از آنحضرت و حفظ باری و مشقتی ست که صعب ست برداشتن آن بر طبیعت و
نزدیک است که بشکند پشت طاقت را و گفته اند که آنحضرت غم میخورد و از امور یکه ارتکاب کرده بود آنرا پیش
از نبوت و حرام گردانیده شد بروی بعد از نبوت پس عد کرد آنرا از اوزار قلب و درگذشتن از آنها را وضع
آن و ظاهر مراد آن قوم که تجویز کرده اند صغائر را این باشد اما بعد از نبوت و کلا و جماعه بران رفته اند و خوش

و پروردگار تعالی و تقدس آگاهانیده باشد او را بران و تقریر گردد و بر صواب و این کریمه با متنان این نعمت نازل
شده والله اعلم ثامن آنکه مراد آنست که یافت ترا میان اهل ضلال پس معصوم گردانید از ان و هدایت کرد برای
ایمان و ارشاد ایشان و نزدیک ما این توجیه است که گفته شود که چون آنحضرت در قومی افتاد از اهل ضلال که صحبت
ایشان مظنه وقوع در ضلال و افتادن در ورطه جهل و اختلال بود اگر نمی بود حفظ و عصمت الهی عز شانه چنانکه اشارت
میکند بآن قول وی سبحانه وان کادوا لیفتنونک الآیة و قول وی لقد کدت ترکن الیهم و امثال آن منقسم ساخت
وی تعالی او را از جهت مبالغه در امتنان بهدایت و عصمت پس مراد ضلال اوست نه ضلال قوم وی فافهم تاسع
آنکه یافت ترا متحیر در بیان چیزیکه فرستاد بسوی تو از کتاب پس هدایت کرد ترا مر بیان آنرا چنانکه فرمود ثم ان علینا
بیانه و فرمود انا انزلنا الیک الذکر و این وجه مرویست از جنید رضی الله عنه عاشر آنکه مرویست از امیر المومنین علی که گفت
فرمود قصد نکرده ام من در هیچ وقت و حال بچیزی از آنچه که اهل جاهلیت عمل میکردند بآن چیز دو بار و هر بار بگردانید
و باز داشت پروردگار من بفضل خود مرا از ان و حائل شد عصمت او میان من و آن چیز که قصد کردم آنرا پس از ان
قصد نکردم بهیچ چیز از جنس آن تا آنکه مکرم گردانید مرا خدا تعالی برسالت خود گفتم یک شبی مر غلامی را از قریشی
که گوسفندان میچرانید با من در اعلای مکه اتفاق افتاد پس گفتم اگر نگاه داری تو گوسفندان مرا تا در آیم من مکه را و
افسانه در خوانم و بشنوم در ان چنانکه جوازن در مکه میکنند پس بیرون آمدم از مرعی و در آمدم بمکه و آمدم خانه را
از خانهای آن و شنیدم که سرود می کنند در انوقت و مزامیر میزنند و لهو لعب میکنند پس نشستم و نظر کردم در ان
پس برگماشت خدا تعالی بر من خواب را و بیدار نگردانید مرا مگر برسانیدن آفتاب بر سر من و یک شب دیگر نیز همچنین
گذشت بعد از ان قصد نکردم هیچ بدی را تا آنکه اکرام کرد همچنین پروردگار من تعالی برسالت پس مراد از قول وی تعالی
و وجدک ضالا فهدی اینست والله اعلم **وصل** و از انجمله قول حقتعالی است و وضعنا عنک وزرک الذی انقض
ظهرک بظاهر موهم است باثبات بار گناه سخت که سبب شکست پشت طاقت اوست صلی الله علیه و آله و سلم تا آنکه احتجاج
کردند جماعه از فقها و محدثین و متکلمین که تجویز می کنند صغائر را بر انبیا صلوة الله و سلامه علیهم اجمعین باین و ظواهر
کثیره از قرآن و حدیث که اگر التزام کنند و بگیرند آنرا لازم آید تجویز کبائر نیز و خرق اجماع و قول بچیزیکه قائل نشود
بآن هیچ مسلمانی و صواب آنست که هرچه احتجاج کردند قوم بدان اختلاف کرده اند مفسران در معنی آن و متقابل
و متعارض اند احتمالات در مقتضای آن و آمده است در ان اقاویل سلف بر خلاف آنچه التزام کردند این جماعه
آنرا و چون اجماع بر خلاف مذهب ایشان باشد و آنچه اجتماع کردند ایشان بآن محتمل و مأول بود دلائل بر خلاف

ضال و نادان از معالم نبوت و احکام شریعت و این مرویست از ابن عباس و حسن و ضحاک و شهر بن حوشب و موید
اینست قول وی حق سبحانه ما کنت تدری ما الکتاب ولا الایمان یعنی نمیدانستی و نمی یافتی پیش از وحی بخوانی قرآن
را و چگونه دعوت کنی خلق را بایمان و بعضی گفته اند که مراد بایمان فرائض و احکام است و الا آنحضرت مومن بود
پیش از وحی بتوحید حق پس از آن نازل شد فرائض که در نمی یافت آنرا بامراد ایمان تفضیلی است بشرایع بامراد
بایمان صلوة است چنانکه در قول وی تعالی ما کان الله لیضیع ایمانکم مراد بایمان صلوة بسوی بیت المقدس داشته اند
و در حدیث آمده است که آنحضرت توحید میکرد خدا را دشمن میداشت اوثان را و حج و عمره میکردند در زمان جاهلیت
و در روایت آمده است که آنحضرت گفت تشرب نکردم هرگز خمر را و پرستش نکردم اوثان را و همیشه می دانستم که آنچه
قریش بر آنند کفر است و نمیدانستم کتاب را و نه بتفصیل ایمان را و آمده است که قریش نیز بر بقای دین اسمعیل بودند
مثل حج و ختان و غسل جنابت و امثال آن ثانی آنکه روایت کرده شده است مرفوعاً که فرموده آنحضرت صلی الله
علیه و آله و سلم گم شدم من از جد خود عبد المطلب در حالت صغر تا نزدیک بود که بکشد مرا جوع پس راه بنمود مرا پروردگار
ذکره الامام فخر الدین کذا فی المواهب و مشهور آنست که حلیمه مرضعه آنحضرت را از جای خود بمکه می آورد تا بسپارد
بجد خود در راه گم شد و ظاهر امراد امام نیز همین ست ثالث آنکه ضلال اینجا از ضل الماء فی الامین است وقتی که مغمور
و مغلوب میگردد آب در شیر یعنی بودی تو مغمور و مغلوب در کفار بمکه پس قوت داد ترا خدا تعالی تا ظاهر و غالب
کردی دین او را رابع آنکه عرب درختی را که تنها در بیابان باشد ضاله مینامند گویا میگوید وی سبحانه که تو ای محمد یگانه
و بی همتا بودی در آن بلاد مثل آن درختی که فرید و وحید است در بیابان و بار بر وادی میوه ایمان و توحید را و
هدایت کرد و راه بنمود حق تعالی بسوی تو خلق را و بهره ور گشتند بتو خامس آنکه گاهی مخاطب ساخته میشود سید قوم
و سرگروه ایشان و مراد بدان قوم اوست یعنی یافت قوم ترا گمراه پس هدایت کرد ایشان را بتو و بشرع تو سادس
آنکه مراد بضال محبت است یعنی یافت ترا محب و طالب معرفت من و تسمیه محب بضال بسیار آمده است که گم میگردد
از خود و از اختیار و قرار خود بر نهج معقول نمیتواند رفت چنانکه انا لنراها فی ضلال مبین و انک لفی ضلالک القدیم و
این وجه مرویست از عطا که از تابعین است سابع آنکه یافت ترا ناسی پس تذکیر کرد ترا و این را بر حالت لیلة المعراج
حمل میکند که از دهشت و هیبت آن مقام فراموش کرد که چگوید و چه خواهد و بچه کیفیت ترا نه حمد باری سبحانه بسراید پس
هدایت کرد او را وی تعالی کیفیت ثنا را گفت لا احصی ثناء علیک کذا قالوا و نشاید که در بعضی اوقات دیگر نیز سهو
و نسیان چنانکه در خطاء اجتهاد آنحضرت بعضی گفته اند که جائز است طریان بر آن حضرت طاری میشده باشد

میفرمود اشهد انی رسول الله اگر گویند حال تمامه اهل کمال همبرین است و در آنچه در ظرف استعداد ایشان
ابداع یافته است بتدریج و بترتیب ظهور بیابد و از قوة بفعل میرسد جوابش آنست که آنجا استعداد است بر حسب
تفاوت قرب و بعد که بکسب ریاضت بوجود می آید و اینجا همه بالفعل موجود و ثابت است ولیکن ظهور آن موقوف
بوقت است و در پرده دستور و بتقریب نزول قرآن بی سبب کسب و ریاضت ظهور می یابد یعنی تادیب و تهذیب
قرآن مر او را صلی الله علیه و آله و سلم اینست نه که از نقص بکمال و از عدم بوجود می آرد و بعضی ازین قوم بقاء
صفات بشریت و احکام حبیب و جزئیات احکام نفس در جوهر قدس وی اثبات کنند و آنرا مبدا و منشا
صدور بعضی افعال از بی صبری و تزلزل گردانند و حکمت تشریع و دریافت شرف اتباع را باعث آن دانند
و نزول قرآن را تهذیب ازاله آن گویند ایشان دانند که بمقتضای علم و فهم خود سخنی میگویند و دعوی درک
حقیقت حال سید کونین صلی الله علیه و آله و سلم میکنند بر ذائقه اعتقاد این مسکین این سخنان ذوق نمی بخشد
و قیاس حال وی بر احوال دیگران راست نمی آید مصرعه او برتر از انست که آید بخیال ٭ بندی ازین کلام
در باب اخلاق شریف گذشته است حاجت بتکرار ندارد مقصود اینجا بیان سخن دیگر است که اهل زیغ و ضلال
را در شک و شبهه می اندازد و زبان وقت این مسکین از ذکر آن اگرچه بطریق دفع ازاله آن شبه باشد متحاشی
است لیکن چون علما متعرض بآن شده اند و مصلحت در آن دیده اند ما نیز تبعیت ایشان کردیم امید که عاقبت
بخیر باشد و متضمن صلاح دین و ایمان گردد بدانکه اینجا ادبی و قاعده ایست که بعضی از اصفیا و از اهل تحقیق ذکر
کرده اند و شناخت آن و رعایت آن موجب حل اشکال و سبب سلامت حال است و آن اینست که اگر از جناب
ربوبیت جل و تعالی خطابی و عتابی و سطوتی و سلطنتی و استغنای و استعلای واقع شود مثل انک لا تهدی
و لیحبطن عملک و لیس لک من الامر شیء و ترید زینة الحیوة الدنیا و امثال آن یا از جانب نبوت عبودیتی و انکساری
و افتقاری و عجزی و مسکنتی بوجود آید مثل انما انا بشر مثلکم و اغضب کما یغضب العبد و لا اعلم ما وراء هذا الجدار
و ما ادری ما یفعل بی و لا بکم و مانند آن بوجود آید ما را نباید که در آن دخل کنیم و اشتراک جوئیم و انبساط نمائیم بلکه
بر حد ادب و سکوت و تحاشی توقف نمائیم خواجه را میرسد که با بنده خود هرچه خواهد بگوید و بکند و استعلا و استیلا نماید
و بنده نیز با خواجه بندگی و فروتنی کند دیگری را چه مجال و یارای آنکه درین مقام در آید و دخل کند و از حد ادب بیرون
رود و این مقام پای لغز بسیاری از ضعفا و جهلا و تضرر ایشان ست و من الله العصمة و العون و اکنون بدانکه
اختلاف کرده اند در تفسیر و تاویل این آیت یعنی قول وی تعالی و وجدک ضالا فهدی بر وجوه کثیره اول آنکه یافت

گروه کافران که مبعوث شود و رسول از جنس بشر فرمود لو کان فی الارض ملائکة یمشون مطمئنین لنزلنا علیهم
من السماء ملکا رسولا یعنی تجانس مورث تونس است و تخالف موجب تباین باید که مبعوث ملائکه ملک باشد و با
اهل ارض بشر و سائر انبیا مدافعه میکردند از نفوس خود بنفوس خود چنانکه قول نوح علیه السلام لیس بی ضلالة
و قول هود لیس بی سفاهة و امثال این در قرآن مجید کثیر است و الله اعلم **وصل** در ازالهٔ شبهات از بعضی
آیات مبهمات و موهمات قرآنی که در بادی النظر زیغ و نادانی مشعر بنقص و الحطار درجه آن حبیب بانی اند صلی الله
علیه و آله وسلم و در حقیقت از قبیل متشابهات اند و علما آنرا معانی لائقه و تاویلات رائقه کرده راجح دایل بحق
ساخته است و از آنجمله قول حق سبحانه و تعالی و وجدک ضالا فهدی که نسبت کرد سابقه ضلالت بوی صلی الله
علیه و آله وسلم و رفع آن بهدایت میکند و اتفاق علماست که آنحضرت صلعم هرگز نه پیش از نبوت و نه بعد از وی متصف
و موسوم بضلالت نشده و نشاراو بر توحید و ایمان و عصمت است و همچنین تمامه انبیا و مرسلین صلوة الله
علیهم اجمعین بران ناشی اند و نقل نکرده است هیچ یکی از اهل اخبار که یکی از انها به نبوت و رسالت و اصطفا
و اجتبا یافته اند موصوف و معروف بوده پیش ازان بکفر و اشراک و فسق و ضلالت و مستند این باب قلت
نعم اختلاف دانست که آیا جائز است عقلا یا نه معتزله بر انند که جائز نیست عقلا بر اکه آن موجب تبعید و تنفیر است
و نزد اصحاب ما که گروه اهل سنت و جماعت اینهم جائز است که حق تعالی یکی را از چاه ضلالت بر آورده بهدایت
رسانیده بمرتبه نبوت رساند و لیکن نقل و دلیل سمعی بر آنست که این جائز بوقوع نیامده و انبیا همه معصوم اند
پیش از نبوت از جهل بخدا و صفات او و تشکک دران و همه معصوم اند از کفر و معاصی و از انچه موجب نقص
و نفرت گردد از ایشان پیش از نبوت و بعد از ان از کبائر مطلقا و از صغائر بعمد و استدامت سهو و نسیان و
استمرار غلط و غفلت در حالت رضا و غضب و جد و هزل در انچه تعلق بتشریع ملت و تبلیغ امت دارد خصوصا
سید انبیا و افضل رسل صلوة الله و سلامه علیه و علیهم که عصمت او اتم و اکمل و مرتبه او اعلی و ارفع است و
هر که بجناب وی چیزی به بندد و پسندد و بخلاف ادب دم زند ساقط است در هوة درک اسفل ضلالت از انجا
که خبر ندارد و وی از دول پاک و آراسته و پیراسته آمده است که وسمت هیچ عیب و نقص را بدامان عزت و جلال
او مجال وصول نیست **بیت** به تعلیم و ادب او را چه حاجت * که او خود زاغاز آمد مودب * و لیکن بتربیت
و تعلیم و تائید قرآن بتدریج از قوه بفعل می آید تا انکه مواعید که از جناب عزت او را شده و در اوقات مخصوص
بظهور آمده موجب کمال یقین و انکشاف میشد چنانکه گاهی در وقت ظهور معجزه و شهود قدرت الهی عز و جل

وصل در ازالهٔ شبهات

من رسول الا بلسان قومه لیبین لهم پس تحقیق تخصیص کرد رسل را بقوم ایشان و فرستاد محمد را بکافه خلق چنانکه فرمود بعثت الی الاسود والاحمر مراد باسود عرب اند که در رنگ ایشان سبزی هست و باحمر عجم که سرخ و سفید میباشند وقال الله تعالی النبی اولی بالمومنین من انفسهم وازواجه امهاتهم پیغمبر نزدیک تر است بمومنان از ذات ایشان یعنی امر او نافذ و ماضی است چنانکه نافذ می شود حکم خواجه بر بنده و بعضی گفته اند اتباع امر او اولی است از اتباع رای نفس و این معنی در باب وجوب اتباع و محبت آنحضرت بتفصیل واضح گردد و ازواج آنحضرت مادران مومنان اند در حرمت نکاح و بعد از وی از جهت کرامت و خصوصیت آنحضرت و از جهت آنکه ایشان ازواج او یند در آخرت و در قراءة شاذه آمده است که هو اب لهم وقال الله تعالی وانزل الله علیک الکتاب والحکمة وعلمک مالم تکن تعلم و کان فضل الله علیک عظیما فضل عظیم که ادراک کسی بکنه آن نرسد و گفته اند که این اشارت است باحتمال صحابه رویت که موسی تاب و طاقت آن نیاورد و آیات قرآنی که متضمن فضل و کرامت آنحضرت است بسیار است و در حقیقت قرآن همه بعد از حمد و ثنای الهی مبین اوصاف و کمالات اوست صلی الله علیه وآله وسلم و یکی از خصوصیات فضیلت آنحضرت آنست که هر جا که مشرکان و اعدا دین نسبت بآنحضرت طعن و تنقیص کرده اند حق سبحانه خود بذات کریم خود متکفل برد و دفع آن شده و همچنین است عادت محب که چون بشنود که کسی سب و طعن حبیب او میکند خود متصدی جواب و متولی رد وی میگردد و نصرت میکند و در حقیقت رد وی ابلغ رد و نصرت وی اقوی و ارفع خواهد بود چون گفتند یا ایها الذی نزل علیه الذکر انک لمجنون فرمود و تعالی و تقدس ما انت بنعمة ربک بمجنون و ان لک لاجرا غیر ممنون و انک لعلی خلق عظیم و کسیکه باین صفات باشد مجنون نمیباشد و چون ولید عاص بن وائل و سهمی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که می برآمد از مسجد و وی می درآمد ملاقات کردند نزد باب بنی سهم و محاذثه کردند و اشقیار قریش نشسته بودند در مسجد چون عاص بمسجد درآمد گفتند با که سخن میکردی گفت بهمین ابتر یعنی آنحضرت که پسری که او را از خدیجه شده بود و مرده بود پس جواب داد حق تعالی او را آن شانک هو الابتر یعنی دشمن عیب گیرنده بر تو همون ابتر است ابتر ذلیل حقیر بی برکت را گویند چون گفتند لست مرسلا جواب داد خدا تعالی یس والقرآن الحکیم انک لمن المرسلین و چون گفتند انما انت شاعر مجنون گفت و تعالی بل جاء بالحق و صدق المرسلین و فرمود و ما علمناه الشعر و ما ینبغی له و چون گفتند لو نشاء لقلنا مثل هذا ان هذا الا اساطیر الاولین فرمود قل لئن اجتمعت الانس والجن علی ان یاتوا بمثل هذا القران لا یاتون بمثله و چون گفتند ما لهذا الرسول یاکل الطعام و یمشی فی الاسواق فرمود و ما ارسلنا قبلک من المرسلین الا انهم لیاکلون الطعام و یمشون فی الاسواق و چون استبعاد

و بود آنحضرت صلوة الله علیه السلام که حراست مینمود ند اصحاب وی رضی الله عنهم او را و احتراز و اجتنا
مینمود ند از شر اعداو آن نیز بحکم الهی و مقتضای حکمت بالغه او بود و چون این آیت نازل شد فارغ شد از
کید اعداو فرمود او را یکربک الذین کفروا لیثبتوک او یقتلوک او یخرجوک الایة و این در مبادی ایام هجرت
و خروج برای آن بود چنانکه قصهٔ آن مشهور ست و قول و یتعالی ان لا تنصروه فقد نصره الله دفع کرد حق
از وی صلی الله علیه و آله و سلم درین قصه ایذای مشرکان را بعد از بیعت ایشان در هلاک وی و اتفاق آرا
در امر وی صلی الله علیه و آله و سلم و کور کردن ابصار ایشان نزد خروج وی از پیش ایشان و ذهول از طلب
وی در غار با وجود تیقن بوجود آنحضرت در ان و صرف همت ایشان از ان و ظهور آیات و نزول سکینه و شهو
معیت حق سبحانه و این از اعاظم معجزات و آیات بینات است که در محل خود مذکور گردد و در حفظ و عصمت ا
تعالی شانه مر حبیب خود را قوله تعالی اذ یقول لصاحبه لا تحزن ان الله معنا و مثل این الهوسی نیز ظاهر شده د
وقتی که با بنی اسرائیل بر آمد و فرعون دنبال وی کرد و ترسیدن بنی اسرائیل که یافت ایشان را فرعون گفت
موسی علیه السلام تبر سیدان معی ربی ولیکن گفته اند که فرقت میان شهود آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم
و شهود موسی علیه السلام آنحضرت را اول نظر بر وجود حق افتاد و بعد از وی بر نفس خود که فرمود ان الله معنا
و موسی را اول نظر بر نفس خود افتاد بعد از ان بر وجود حق و این هر دو از اقسام شهود و قرب ست اول اتم و
اقرب است و مصدوق ما رایت شیأ الا و رایت الله قبله و ثانی ما رایت شیأ الا و رایت الله بعده اول طریق
جذبست و ثانی طریق سلوک و قال الله تعالی و لقد آتیناک سبعا من المثانی و القرآن العظیم مراد بسبع مثانی مفا
سورهٔ دراز که مقدم اند بر سورهٔ قرآنی که اول آن سوره الم است و آخر انفال با توبه که در حکم یک سوره اند لهذا
فصل کرده نشد میان ایشان به بسمله **فائده** و مراد بقرآن عظیم ام القرآن یا سبع المثانی ام القرآن که هفت
آیت است و قرآن عظیم باقی قرآن و تسمیه ام القرآن بمثانی بجهت تکرار وی در هر رکعت یا بجهت تکرار نزول
و بعضی گفته اند بجهت انکه استثنا کرده است او را خدا تعالی برای محمد صلی الله علیه و آله و سلم و ذخیره کرده آنرا
از برای وی نداد هیچ یکی را جزوی از انبیا علیهم السلام و تسمیه قرآن بمثانی بجهت انکه مثنی مکرر ساخته شده است
قصص در وی یا بجهت انکه ثنا کننده است بر حق سبحانه یا ثنا کرده شده است بر وی ببلاغت و اعجاز و وجو
تسمیه سور سبع بمثانی نیز بهمین اعتبار خواهد بود قال الله تعالی و ما ارسلناک الا کافة للناس بشیرا و نذیرا و قال
قل یا ایها الناس انی رسول الله الیکم جمیعا و این از خصائص آنست صلی الله علیه و آله و سلم و قال الله تعالی و ما ارسا

بفضل ملائکه رفته اند و مختار قاضی ابوبکر باقلانی که عمدهٔ اهل این مذهب و شاگرد شیخ ابوالحسن اشعری است
اینست و عبدالله حلیمی نیز با ینجانب است و از کلام امام غزالی در بعضی مواضع نیز مفهوم میگردد و بعضی بر انند
که از حیثیت تجرد و قرب ملائکه افضل اند و از جهت کثرت ثواب بشر افضل مراد اهل سنت با فضلیت کثرت
ثواب است چنانکه در صحابهٔ رسول صلی الله علیه وآله وسلم و رضی عنهم گفته اند و از شیخ تاج الدین سبکی که از اعاظم
علمای شافعیست و پایهٔ بلند دارد در علم گفته است که اگر یکی را در مدت عمر مسئلهٔ افضلیت مخطور نگردد و لا یقینا و
لا ثبانا امید میدارم که مسئول نگردد در روز قیامت و ظاهر اینسخن در مسئلهٔ فضیلت ملک و بشر کرده و دلائل طرفین
در کتب کلامیه مذکور است و ملائکه نیز بعضے از ایشان افضل اند از بعضے افضل ایشان جبرئیلست که او را روح الامین
خوانند و مظهر علم و حامل وحی است و سه فرشته دیگر افضل اند از سائر ملائکه و در سائر ملائکه نیز فاضل و مفضول
خواهد بود و رسل افضل اند از سائر انبیا و در رسل نیز افضل اند بعضی از بعضی و محمد صلی الله علیه وآله وسلم
افضلست از جمیع انبیا و رسل فهو سید المرسلین و خاتم النبیین و افضل الخلائق اجمعین صلی الله علیه وآله
وسلم افضل ما صلی علی احد من الانبیاء والمرسلین و علی آله واصحابه اجمعین هداة طریق الحق و محی علوم الدین
و در عدد انبیا نیز اختلاف است و مشهور درین باب حدیث ابی ذر است نزد ابن مردویه در تفسیرش که گفت
گفتم یا رسول الله چند اند انبیا فرمود صد و بیست و چهار هزار گفتم یا رسول الله چند اند رسل فرمود سیصد و
سیزده از انبیا آنانکه مذکورند در قرآن آدم و ادریس و نوح و هود و صالح و ابراهیم و لوط و اسماعیل و اسحاق
و یعقوب و یوسف و ایوب و شعیب و موسی و هارون و یونس و داود و سلیمان و الیاس و الیسع و ذکریا و یحیی و
عیسی و همچنین فالکل نزد اکثر مفسرین و در قرآن مجید میفرماید بعضی انبیا را بر تو قصه خوانده ام و بعضی
را نخوانده ام از اینجا معلوم میشود که قصهٔ همه انبیا را بر آنحضرت صلوات الله وسلامه علیه وعلیهم اجمعین نخوانده اند
و در دل این مسکین اینچنین می افتد که اینمعنی در نیوقت است که این آیه نازل شده و در اوقات دیگر قصهٔ آنها را
که نخوانده اند نیز خوانده باشند و بس و راست که احوال محبان خود را به حبیب خود نگوید و احوال ایشان را از وی بپوشد
کما لا یخفی والله اعلم **وصل اعظم و اعلی** آنچه اظهار کرده است حق سبحانه از کرامت و مکانت رسول خود

وصل

صلی الله علیه وآله وسلم در کتاب مجید قصهٔ اسرا است و وی فتدلی در سورهٔ سبحان الذی و النجم که منطوی
است و مشتمل است بر عظم قدر و منزلت و علو درجت و قرب و مشاهدهٔ آیات و عجائب قدرت وی جل و علا و
از انجمله حفظ و عصمت آدمیت از اعدا خصوصا مشرکان مکه و مدینه بود چنانکه فرمود والله یعصمک من الناس

که بعضی گفته اند تفضیل میکنم کسی را که بلند گردانیده است رب العزت جل جلاله درجه او را بخصائص قرب و تعرض
نکنم در تفضیل بر بعضی در سیاست امت و انذار ایشان و صبر بر دین و قیام بادای رسالت و حرص بر هدایت
گمراهان زیرا که هر یکی بذل کرده جهد و وسع خود را تکلیف نکرده است خدا تعالی باکثر ازان فافهم و بعضی گفته اند
که ما اعتقاد کنیم که خدا تعالی تفضیل داده است بعضی انبیا را بر بعضی علی الاجمال و باز داریم خود را از تفصیل
تفضیل بآرا و خود و این سخن ضعیف است زیرا که ما تفصیل تفضیل بآرا خود نمیکنیم بلکه بحکم کتاب الله و احادیث رسول
الله میکنیم چنانکه مذکور شد از دلائل قدیر ابن ابی جمره بفتح جیم و سکون میم که از اعاظم علمای مالکیه است و در حدیث
یونس گفته است که مراد آنحضرت نفی جهت و تحدید و تکییف است از حق سبحانه چنانکه ابن خطیب می گفته است
یعنی امام فخر رازی میفرماید مرا فضیلت نیست بر یونس از جهت آنکه مرا بر آسمان بردند یونس را در قعر دریا فرود
آوردند و با این جهت من قریب بخدا باشم و وی دور تر پس از اثبات فضیلت من بروی لازم می آید حق سبحانه
را جهت و مکان اثبات می کند پس اگرچه مرا بر سبع طباق بردند و جهت خرق گردید و یونس را در قعر بحر انزال
نمودند نسبت قرب من و وی بخدا برابر است و مرا بفضائل و کمالات دیگر ثابت است فضل بر انبیا و یونس
که فضل مید هد جهت لازم می آید و این سخن از امام دار الهجرة یعنی امام مالک ع نیز مرویست و از امام الحرمین نیز
محکی است و بعضی فضلا را درین سخن مناقشه است که ما تفصیل بجهت اثبات مکان برای وجود حق نمی کنیم
که جهات نسبت بوجود وی برابر ند بلکه بجهت فضل ملأ اعلی بر حضیض ادنی و شرق و شرف آن عالم نسبت
با بینعالم میکنیم پس تفضیل آنحضرت بر یونس ع بمکان نمیکنیم نه بمکان پس نهی از تفضیل مقید بمکانست که مفهوم میگردد
ازوی قرب مکانی فلیتامل

وصل در بیان فضل بشر

وصل مسئله فضل بشر بر ملک که مجمور اهل سنت و جماعت بر انند مشهور است
باین تفصیل که خود خواص بشر که انبیا اند صلوة الله و سلامه علیهم افضل اند از خواص ملائکه که جبرئیل و میکائیل و اسرافیل
و عزرائیل و حاملان عرش و مقربان و کروبیان و روحانیین اند اینچنین تفسیر کرده است در مواهب لدنیه و
عبارت عقائد اینست و رسل البشر افضل من رسل الملائکة ظاهر اینجماعه که مذکور شدند رسل ملائکه اند که هر کدام
باطوائف ملائکه تبلیغ احکام الهی میکنند و تعلیم می نمایند و عوام بشر که مراد بدان اولیا و صلحا و اتقیا اند فسقه

فائده

فائده و عصات تنصیص کرده است برین در شعب الایمان و عبارت او چنانکه نقل کرده اند این است که
سخن کرده اند قدیما و حدیثا در ملائکه و بشر پس رفته اند در و مذکوران بسوی این که رسل بشر افضل اند از رسل ملائکه
و اولیای بشر افضل اند از اولیای ملائکه انتهی و جمهور اهل سنت و جماعه برای آن گفته اند که بعضی از اشاره

بمائه ایشان و لابد امتثال امر و بجای آوردن آن واجب باشد و چون بجای آورد آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم بجمیع انچه داده شدند انبیا از خصال و کمال پس تحقیق جمع شد در وی هر چه متفرق بود در ایشان پس افضل شد از ایشان و این استدلال لطیف است اگرچه در بادی النظر در وهم چنان در آید که آنحضرت امر کرده شد باقتدا و اتباع انبیا پس مفضول باشد و لیکن مراد باقتدا اینجا موافقت است و چون انبیا پیش از آنحضرت بودند اطلاق کرده شد لفظ اقتدا و همچنین ست سخن در امر کردن آنحضرت باتباع ملت ابراهیم و نیز دعوت آنحضرت رسیده است باکثر بلاد عالم بیشتر از انچه از سائر انبیا رسید پس انتفاع اهل دنیا بدعوت وی صلی الله علیه و آله وسلم اکثر و اکمل باشد از انتفاع سائر امم بدعوت سائر انبیا پس آنحضرت افضل باشد از سائر انبیا و خیر الناس من ینفع الناس و روایت کرده شده در فضائل صحابه که پیدا شده علی بن ابیطالب از روز پس گفت آنحضرت هذا السید العرب گفتند ایا نیستی تو سید العرب یا رسول الله فرمود انا سید العالمین و علی سید العرب **فائده** و حاکم گفته که این حدیث صحیح است و بعضی گفته اند ضعیف است و ذهبی حکم بوضع آن کرده و الله اعلم اما انکه در قرآن مجید واقع شده لانفرق بین احد منهم و در حدیث صحیحین آمده از ابی هریره لاتفضلوا فی علی الانبیاء و در روایتی لاتفضلوا بین الانبیاء و از ابی سعید خدری لاتخیروا بین الانبیاء و در حدیث ابن عباس رض نزد مسلم آمده نمیزد مرنده را که بگوید من بهترم از یونس بن متی و در حدیث ابی هریره رض نزد شیخین آمده هر که بگوید من بهترم از یونس علیه السلام بن متی پس تحقیق دروغ گفت جواب داده اند علما از انکه مراد بقول عزوجل لانفرق بین احد منهم تفریق در ایمان ست که بعضے انبیا ایمان آرند و بعضی نیارند چنانکه فرمود ان الذین یکفرون بالله و رسله و یریدون ان یفرقوا بین الله و رسله و یقولون نؤمن ببعض و نکفر ببعض الآیه و بحقیقت تکذیب یک رسول تکذیب تمامه رسلست از جهت اتحاد کلمه اسلام و برین حمل کرده اند بعضی علما قول حقتعالی را و ان یکذبوک فقد کذبت رسل من قبلک و تسویه در میان ایشان در ایمان منافات ندارد با انکه بعضی افضل باشند و جواب داده اند از احادیث بوجوه متعدده بعضے گفته اند که نهی از تفضیل و تخییر پیش از ان بود که وحی آید با آنحضرت که وی سید انبیا و افضل بشر و سید ولد آدم است و لیکن واجبست برین قائل که اثبات کند تقدیم را بتاخیر اگرچه جواب بطریق منع تمام است و الله اعلم و بعضی گفته اند که تفضیل نکند بروجهی که تنقیص و اهانت مفضول لازم آید و تعصب نورزد و بعضے گفته اند که تفضیل در اصل نبوت و رسالت است زیرا که انبیا در اصل نبوت برحد واحدند و تفاضیل نیست میان ایشان و تفاضیل بامور زائداست بران چنانکه بعضی رسل اند و بعضی نبی و اولوالعزم و این سخن خالی از خطای نیست و تفصیلش آنست

نعت و غلبه اسم کلیم بروی شاید چنانکه میگویند کلام نفسی شنید یا از هر جهت شنیده و هرگاه آنحضرت فوق الحد
رفت و بجای رسید که منتهای علوم خلائق است و همچکس آنجا نرسید انچه اورا حاصل شده باشد از کلام و جز آن
از درجات و کمالات اعلی و اتم و اکمل خواهد بود از انچه دیگرانرا حاصل شده و ایما کرده باین معنی قول وی جل و علا
و رفع بعضهم درجات که باتفاق مفسران مراد باین بعض محمد است صلی الله علیه و آله وسلم و گفته اند که درین ابهام
از تعظیم فضل و اعلای قدر اوست و مخفی نیست بر عارف باسالیب کلام و شهادت ست بانکه وی تمیز و متعین
است چنانکه اشتباه نیست دران و علما گفته اند که تفضیلے مراد است اینجا انبیارا صلوات الله و سلامه علیهم بسه
وجه است یکی انکه آیات و معجزات وی اظهر و اشهر و اقوی و ابهر باشد با امت و از کی و اعلم و اکثر بود یا در ذات
خود افضل و اکمل و اظهر بود و فضل ذات راجع است بانچه مخصوص گردانیده اورا بدان از کرامات و اختصاص
بمراتب علیه از کلام یا خلت یا رویت و جز آن از الطاف و تحف اختصاص و شک نیست که آیات و معجزات پیغمبر
ما علیه من الصلوٰة اکملها و من التحیات اتمها اظهر و ابهر و اکثر و اقوی و ابقی است و منصب او اعلی و دولت او
اعظم و او فر و امت از کی و اعلم و اکثر بحکم آیهٔ قرآنی کنتم خیر امة موصوف بخیریت که مفهوم آن شامل جمیع فضائل
و کمالات است و ذات او اکمل و اظهر و خصوصیات و کمالات و کرامات او اعظم و اشهر و اظهر و
درجه او رفع از درجات جمیع مرسلین و از کی و اظهر و افضل از سائر مخلوقین صلی الله علیه و آله وسلم و اصحابه
و اتباعه اجمعین و در حدیث شفاعت باید نگریست که در محشر تمامهٔ خلائق بطلب شفیع بر ایند و نزد آدم و نوح
و ابراهیم و موسی و عیسی علیهم السلام اجمعین بیایند و التماس شفاعت نمایند و همه بعجز و ناتوانی خود از ایستادن
در ینمقام اعتراف نمایند و گویند که این کار مانیست پس نزد سید المرسلین آیند و گویند که اینکار منست پس در بارگاه عزت
رود الحدیث و فرمود انا سید ولد آدم و انا اکرم ولد آدم من بهترین اولاد آدم و من بزرگترین اولاد آدم نزد پروردگار
خود آنروز و لیکن این احادیث دلالت کنند بر افضلیت از اولاد آدم و بعضی گویند که ولد آدم و بنی آدم مراد بآن
در عرف نوع انسانست که آدم نیز در آنجا داخل است و لهذا در روایتی انا سید الناس یوم القیمة آمده و او لی
استدلال بحدیث آدم و من دونه تحت لوائی است و بعضی استدلال کرده اند بکریمهٔ کنتم خیر امة اخرجت للناس
چه شک نیست که خیریت امت بحسب کمال ایشان است در دین و این تابع کمال پیغمبر ایشانست که تابع او
و امام فخر رازی رحمة الله علیه استدلال کرده بآن که حق تعالی وصف کرده انبیارا باوصاف حمیده پس ازان
گفت مر محمد را صلی الله علیه و آله وسلم اولئک الذین هدی الله فبهدیهم اقتده پس امر کرد آنحضرت را باقتدا

بر شریعت وی بیاید و حال آنکه وی نبی کریم است و باقیست بر نبوت خود و نقصان نشده است از وی چیزی
و همچنین تمامهٔ انبیا بفرض وجود ایشان در زمان ایشان مستمر و ثابت اند بر نبوت و رسالت خود بر امم خود و آن
حضرت نبی است بر ایشان و رسولست بسوی ایشان پس نبوت وی اعم و اشمل و اعظم است تامل کن درین
معنی تا گمان نبری که درینجا نفی نبوت و رسالت است از انبیا اینچنین گفته است صاحب مواهب لدنیه و تحقیق
و تفصیل کرده است این را زیاده از انچه کرده شده و گفت بندهٔ مسکین خصه الله بمزید الایمان والیقین پوشیده
نماند که ظاهر آیه اخذ میثاق است از انبیا بقرینهٔ ظاهر قول وی لما آتیتکم من کتاب و حکمة و تصریح امیر المومنین
علی رض و ابن عباس رض و ظاهر آنست که از انبیا در وقت اخذ میثاق ایمان بآنحضرت و نصرت هم که مراد بآن هم موافقت
توثیق عهد و یا قصد نصرت باشد بوجود آمده و بسا کس که آنحضرت پیش از وجود عنصری وی صلی الله علیه و آله
و سلم ایمان آورده مثل حبیب نجار و غیره تمامهٔ خلق سالف که بسماع خبر نبوت و فضائل و کمالات وی صلی الله
علیه و آله و سلم در زمان سابق مشرف شده بودند و اینقدر کافیست در بودن انبیا و امم ایشان در حکم امت
وی صلی الله علیه و آله و سلم و بودن وی رسول نسبت بایشان و انبیا علیهم السلام و خود در شب اسری در
مسجد اقصی جمع شدند که امامت کرد و همه اقتدا نموده بوی پس در انوقت ایمان آوردند و خود اتفاق امت است
بر حیات انبیا و بقای ایشان بحیات حقیقی دنیاوی و اگرچه در میثاق گرفتن انبیا بر امم خود بایمان و نصرت وی
صلی الله علیه و آله و سلم نیز فضل و شرف آنحضرت است که دیگران را نبود و لیکن در میثاق گرفتن حق سبحانه
از انبیا بران اعز و اعظم ست فافهم و بالله التوفیق **وصل** قال الله تعالی تلک الرسل فضلنا بعضهم علی بعض
و قال و لقد فضلنا بعض النبیین علی بعض و این دو آیه نص اند در آنکه مراتب انبیا و رسل متفاوت است بعضی
افضل اند از بعضی و درینجا رواست بر معتزله که قائلند بآنکه فضل نیست بعضی انبیا را بر بعضی و همه متساوی اند
پس قومی گویند که آدم افضلست از جهت حق ابوت و این قول فاسد است زیرا که سخن در فضل حیثیت نبوت
است نه ابوت و بسا که پسر فاضلتر از پدر باشد در کمالات اگرچه پدر حق ابوت دارد و قومی گویند سکوت درینمقام
اولیست و بعد از نص قرآن که ناطق ست بتفضیل بعضی بر بعضی چه جای سکوت است و گفت وی تعالی منهم
من کلم الله گفته اند مفسران که مراد باین موسی است علیه السلام که کلام کرد حق سبحانه بوی بیواسطه و این آیه
نص نیست در تخصیص موسی علیه السلام بکلام و حالانکه ثابت شده است کلام حضرت سید المرسلین صلی الله
علیه و آله و سلم در شب معراج بیواسطه مگر آنکه کلام موسی علیه السلام بوجهی خاص باشد که وجه تخصیص وی را باین

وصل تلک الرسل فضلنا

آرید بوی و بیان کنید این را بکسانی که بعد از شما بیایند همچنین تا رسید باهل کتاب که معاصر آنحضرت بودند چون آنحضرت
بمدینه قدوم آورده تکذیب کردند او را یهود یا دداد آنحضرت این میثاق را بایشان تازل شد این آیه و احتجاج
کرده است این بعض بانکه آنکسانیکه اخذ کرد خدا یتعالی میثاق را از ایشان باید که واجب شود بر ایشان ایمان
بر آنحضرت نزد مبعث و انبیا در وقت بعثت از جمله اموات بودند و میت مکلف نمی باشد پس متعین شد که میثاق
ما خود بر امم باشد و مؤید است این قول را که حق تعالی فرمود فمن تولی بعد ذلک فاولئک هم الفاسقون و این
وصف لائق نیست با نبیا بلکه لائق است بامت و جواب داده شده است که مراد از آیه بر طریق فرض و تقدیر
است که انبیا اگر زنده باشند واجب است بر ایشان ایمان بمحمد صلی الله علیه و آله وسلم نه آنکه اخبار است بوقوع
آن در وجود و بسا احکام که بفرض و تقدیر آید چنانکه لئن اشرکت لیحبطن عملک و لو تقول علینا بعض الاقاویل و من
یضلل منهم انی اله الایات و این مقدار کافیست در اظهار فضل و شرف و کرامت آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم
و چون بنا کلام بر فرض و تقدیر است قول و یتعالی فمن تولی بعد ذلک فاولئک هم الفاسقون نیز درست میآید
و نیز چون بر انبیا حکم کرد و میثاق گرفت بر تقدیر حیات و واجب است بر ایشان ایمان بر امتیان نیز واجب خواهد بود
بطریق اولی فمن تولی بعد ذلک فاولئک هم الفاسقون نسبت بامم است پس اخذ میثاق بر انبیا و تاکید و تقریر
و تشدید بر ایشان اقوی و ادخل باشد در مقصود فافهم گفت امام سبکی رحمة الله علیه و درین آیت اشارت است
که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم بر تقدیر حیات انبیا در زمان وی مرسل باشد بسوی ایشان پس باشد نبوت
و رسالت وی عام شامل مر جمیع خلق را از زمن آدم تا روز قیامت و انبیا و امم ایشان همه امت او باشند و
قول وی صلی الله علیه و آله وسلم که فرستاده شدم من بکافة الناس و قول حقتعالی و ما ارسلناک الا کافة للناس
مخصوص نباشد بمردمی که از زمان وی تا روز قیامت اند بلکه متناول است آن کسانرا نیز که پیش از وی بودند و اخذ
میثاق برای وی بر انبیا برای آن گفت که تا معلوم گردد که وی صلی الله علیه و آله وسلم مقدم و معظم است بر انبیا
و وی نبی و رسول ایشان است پس نظر کن ای طالب صادق بانصاف باین تعظیم عظیم مر این نبی کریم را از پروردگار
وی و چون شناختی این را دانستی که نبی محمد است و وی نبی انبیاست صلی الله علیه و آله وسلم و از نجا ظاهر شود
که در آخرت آدم و جز او تحت لوا او باشد چنانکه فرمود آدم و من دونه تحت لوائی و اگر فرضاً انبیا علیهم السلام در
زمان وی می بودند یا وی صلی الله علیه و آله وسلم در زمان ایشان میبود همه ایمان می آوردند بوی نصرت میدادند
او را و لهذا فرمود و لو کان موسی حیا ما وسعه الا اتباعی از جهت میثاق بروی و لهذا عیسی علیه السلام در آخر

در عین کثرت تجلی انکه یکی است و این تجلی بمنزله جوئیست در بهشت هر که از وی آب خورد دیگر هرگز تشنه نشود
فصل لربک یعنی چون مشاهده و اخذ کردی در عین کثرت پس بگذار باستقامت نماز تام را بشهود روح و حضور
قلب و انقیاد نفس و اطاعت بدن بقلب در هیاکل عبادات زیرا که همین ست نماز کامل وافی بحقوق جمیع و تفصیل
وانحر یعنی ذبح کن شتر وگاو و دانائیت را تا ظاهر نشود این انانیت در شهود تو تلوین و سلب نکند از تو مقام تمکین
را و باش باحق قضای صرف باقی ببقای او تا بابد تا ابتر نشوی در وصول خود و حال خود و اتصال امت تو با تو
که ذریت تو اند بدرستی دشمن دارندهٔ تو که بر خلاف این طریقه است و منقطع است از حق ابتر اوست نه تو در حقائق الحدائق
مولانا تاج الملة والدین الصدر البخاری آورده که انا اعطیناک الکوثر هر آینه ما دادیم ترا نیکی بسیار و انواع فضائل
بیشمار بیرون از حد و بالجمله اقاویل و تاویل ائمه رحمة الله علیهم در کوثر بسیار ست هر کسی بنور باطن چیزی دیده اما علم
خلق بکنه کوثر نرسد و جمیع اقاویل و تفاصیل در جنب این اجمال حرفیست از دفتری و قطره ایست از نهری انتهی کلام
فصل الخطاب والله اعلم **وصل** و از انچه دلالت میکند بر غایت فضل و کرامت آنحضرت صلی الله علیه وآله
وسلم بر بودن وی نبی الانبیا و بودن سر انبیا سلام الله علیهم اجمعین در حکم اقتران وی این آیه کریمه است واذ اخذ

وصل

الله میثاق النبیین لما آتیتکم من کتاب وحکمة ثم جاءکم رسول مصدق لما معکم لتومنن به ولتنصرنه قال اقررتم واخذتم
علی ذلکم اصری قالوا اقررنا قال فاشهدوا وانا معکم من الشاهدین فمن تولی بعد ذلک فاولئک هم الفاسقون یعنی یاد
کن ای محمد وقتی که گرفت پروردگار عالم تعالی و تقدس عهد و پیمان پیغمبران را که هر آینه چیزی که دادم من شما را از
کتاب و حکمت پس بیاید شما را رسولی که تصدیق کننده است هر چیزی را که با شما است و این صفت تمامهٔ انبیا ست که
تصدیق یکدیگر می کنند و متوافق اند در اصول دین هر آینه ایمان می آرید شما بآن رسول و نصرت میدهید او را خبر داده
و تعالی که عهد گرفته است از هر پیغمبری که فرستاده است او را از زمان آدم علیه السلام تا محمد صلی الله علیه وآله وسلم
جمهور مفسران بر انند که مراد باین رسول محمد است صلی الله علیه وآله وسلم و نفرستاده خدا تعالی هیچ پیغمبری را مگر
که ذکر کرده با وی محمد را و گفته با وی اوصاف او را و گرفته بروی میثاق که اگر دریابد او را ایمان آرد بوی و لابد
چون از انبیا میثاق گرفت از اتباع ایشان که تابعان ایشانند نیز گرفته باشد و چون انبیا اصل و متبوع
اند اکتفا کرده در آیت بذکر ایشان و گفت علی بن ابیطالب و ابن عباس رضی الله عنهما نفرستاده خدا تعالی هیچ پیغمبری
را مگر انکه بروی میثاق که اگر باشد و دریابد محمد را صلی الله علیه وآله وسلم ایمان آرد بوی و نصرت دهد او را و بعضی گفته اند که
مراد انست که گرفت خدا تعالی میثاقی را که انبیا برام خود گرفتند که چون محمد صلی الله علیه وآله وسلم مبعوث گردد ایمان

واز انجمله آنکه آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم طعنه زد و ابتر خواند در عین المعانی میگوید کوثر فوعلت
از کثرت چنانکه نوفل از نفل وجواهر از جهر و در مقابل او خبر آمدان شانئک هو الابتر یعنی آنکه ترا عیب کند و
بی نسل میگوید آخر ابتر همونست و ابتر آنکه او را نسلی نباشد و در کشاف میگوید که کوثر فوعلت از کثرت و
مبالغه است و ران یعنی بسیار بسیار اعرابی را پسرش از سفر باز آمده بود گفتند بچه حال باز آمد پسر تو گفت
جاء بالکوثر یعنی باز آمد بخیر کثیر و از ابن عباس رض آمده است که وی کوثر را تفسیر بخیر کثیر کرد پس گفت او را سعد بن جبیر
مردم چنین گویند که کوثر جویست در بهشت ابن عباس رض گفت وی از جمله خیر کثیر است معنی آنست که دادیم ما تر
ای محمد از نیکی هر دو سرای آنچه او را از بسیاری نهایتی نبوده و داده نشده است بر هیچ یکی از غیر تو و دهنده
آن منم که پروردگار جهانیانم پس مرتراست شریفترین و وافرترین عطاها کریم ترین دهندگان و عظیم ترین
انعام کنندگان فصل لربک پس پرستش کن پروردگار خود را که غیر نگرداند ترا بعطای خود و بنواخت ترا دلگا
ترا از منت خلق برزعم قوم تو که غیر خدا را عبادت کنند و انحر و چون ذبح کنی برای وی و بنام وی کن برخلاف
این قوم که ذبح بنام بتان کنند ان شانئک هو الابتر بدرستی وراستی هر که ترا دشمن دارد و خلاف ورزد با تو از
قوم خود هو الابتر همین اوست ابتر و بی نسل و بی برکت نه تو چه هر که تا روز قیامت از مومنان بزاید همه اولاد معنوی
و اعقاب تو باشند و ذکر تو بلند است بر منابر و بر زبان عالم ذاکر تا آخر و برابتداکه بنام خدا کند شنی بنام تو
سازند و ترا در آخرت چیزی دهند که از حیطهٔ وصف و بیان بیرونست همچو تو ئی را ابتر نتوان خواند ابتر عیب کنندهٔ
تست که در دنیا و آخرت کسی نام وی نبرد و اگر برد بلعنت برد ابو بکر بن عباس رض گفت مراد بکوثر کثرت امتست
و حسن بصری گفت قرآن و عکرمه گفت نبوت و مغیره اسلام و حسین بن الفضل تیسیر قرآن و تخفیف شرا ع
مراد داشته و بعضے شفاعت در اکثر امت داشته و بعضی معجزات نبوت اراده نموده و بعضی نبوت و قرآن و ذکر عظیم
و نصرت بر اعدا و بعضی گفته علماء امت فا علماء ورثة الانبیاء رواه احمد ابو داود و ترمذی و بعضی گفته اند مراد بکوثر
علم است بقرینه ذکر فصل لربک در عقب آن و آنچه مقدم است بر عبادت نتیجه علم است و هیچ چیزی در کثرت و
بسطت بصفت علم نرسد و بعضی گفته کوثر خلق حسن و صواب آنست که کوثر مخصوص بچیزی ندارند بلکه شامل تمامه
صفات و کمالات است و خیر کثیر شامل همه معانی ست و در فصل خطاب بعد از ذکر این معانی مذکور ازین قوم
نیز اقوال نقل کرده و گفت ابن عطا گفته دادیم ترا معرفت بربوبیت خود و انفراد بواحدانیت خود بقدرت و مشیت خود
و سهل تستری گفته انا اعطیناک الکوثر یعنی دادیم ترا معرفت کثرت با وحدت علم توحید تفصیلی و مشهود وحدت

وصل تا مه فضائل و کمالات

کرده ایشان بمغفرت و اجر عظیم در دنیا و آخرت و اینهمه موجب امتنان و فضل و شرافت آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم **وصل** تمامه فضائل و کمالات و برکات که فائض شده بر آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم از درگاه عزت درین کلمه که از جوامع الکلم است داخل است انا اعطیناک الکوثر که مراد بدان خیر کثیر است در دنیا و آخرت و این کلمه باین اختصار و ایجاز متضمن اظهار و ابراز این راز است و اگر تمامه علماء و عرفای عالم شرح این کلمه کنند استیفای آن نتوانند کرد و الله اعلم باری بالفعل انچه در نظر است بنویسیم گفت انا اعطیناک الکوثر یعنی دادیم ترا مناقب متکاثره که هریک ازان اعظم است از تمامه ملک دنیا و چون دادیم ترا این نعمتها مشغول شو بطاعت ما و باک مدار بقول بدگویان و عبادت بدنی بیاشد و مالی اشارت کرد باول بقول خود فصل لربک و ثانی بقول و انحر و ذکر انا اعطیناک بلفظ ماضی نه بلفظ مستقبل که گوید سنعطیک دلالت دارد بر انکه این عطا حاصل شده است پیش از وجود عنصری وی صلی الله علیه و آله وسلم چنانکه گفت کنت نبیاً و آدم بین الروح و الجسد گویا گفت یا محمد مهیا ساختیم ما اسباب سعادت ترا برای تو پیش از دخول تو در دائرهٔ وجود پس چگونه مهمل میگذاریم ترا بعد از وجود تو و اشتغال تو بعبادت و ندادیم ترا این فضل عمیم از جهت طاعت و عبادت تو بلکه بمجرد فضل و احسان از غیر موجب و بی سبب که حاصل معنی اجتباست اگر گویند که همه انبیاء بلکه همه مردم را هرچه دادند پیش از وجود عنصری ایشان داده اند و نصیب کرده اند پس فضل بآن شود که ایشانرا بیشتر دادند از دیگران نه بیشتر جوابش آنکه میگویند که بنوت آنحضرت و کمالات وی صلی الله علیه و آله وسلم در عالم ارواح ظاهر کرده بودند و ارواح انبیا ازان استفاضه نموده چنانکه فرمود کنت نبیا الحدیث و بنوت انبیای دیگر در عالم الهی بود نه در خارج و آمده است که مراد بکوثر نهریست در جنت چنانکه وصف آن بکوثر در احادیث آمده است از جهت کثرت واردان است روایت کرده است انس رضی الله عنه که گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم در اثنای انکه سیر میکردم در بهشت ناگاه نهری دیدم که بر هر طرف وی گنبدهاست از در مجوف و طینت او مشک اذفر است گفتم چیست این یا جبرئیل گفت این کوثریست که داده است ترا پروردگار تو تعالی رواه البخاری مشهور و مستفیض در میان سلف این تفسیرست و در حدیث نیز تفسیر بآن واقع شده و بعضی گفته که مراد بکوثر اولاد طیبه اوست زیرا که این سوره نازل شده است در حق کسیکه آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم را طعن کرده بعدم اولاد پس گفت دادیم ترا اولاد که باقی میمانند تا روز قیامت **فائده** و بعضی گفته اند که مراد بکوثر خیر کثیر است و کوثر در لغت مصدر است بمعنی کثرت و دو

پس یقین شد که مقصود اثبات ذنوب نیست بلکه نفی آنست فافهم و بالله التوفیق ذکر هذا کله السیوطی و تتم نعمته علیک و تمام و کامل گردانیده نعمتهای خود را بر تو پوشیده نماند که تمامهٔ فضائل و کمالات و کرامات و برکات داخل است درین کلمه و هرچه ذکر کرده شود تصور نموده آید از خصوصیات نعم و عمومات آن از انچه محاسب اندیشه و خیال از عد و احصار آن عاجز و قاصر و زبان قال و حال از ذکر و بیان آن لال باشد همه در حیطهٔ اجمال مندرجست و تفصیل از حیطهٔ امکان بیرون است شعر فان فضل رسول الله لیس له حد فیعرب عنه ناطق بفم ۱۲ قل لو کان البحر مدادا لکلمات ربی لنفد البحر قبل ان تنفد کلمات ربی ولو جئنا بمثله مددا ولو ان ما فی الارض من شجرة اقلام والبحر یمده من بعده سبعة ابحر ما نفدت کلمات الله مراد باین کلمات نزد اهل تحقیق فضائل و کمالات و حقائق و معارفی است که حضرت ذو الجلال و الاکرام بر خاصگان درگاه خود از انبیا و اصفیا خصوصا بر سید انبیا و سند اصفیا افاضه نموده و الا انچه صفت حق و شیون ذات مطلق است منزه و مقدس است که باین تمثیل و تنظیر نمایند و بعد از تعمیم نعمت و شمول آن تمامهٔ نعمتهای دینوی و اخروی را تخصیص کرده بذکر دو نعمت یکی هدایت صراط مستقیم است که اصل اصول نعم و مثمر فوز و افلاح و هدایت انام که غایت بعث و ارسال است دوم دنیوی که مقصود بیان نیز دین است چنانکه اول نیز منهج صلاح عالم و انتظام کارخانه موجود است و فرمود یهدیک صراطا مستقیما و ینصرک الله نصرا عزیزا گفت ابن عطار رحمة الله علیه جمع کرده شد مر آنحضرت را درین سوره نعمتهای متعدد و عظیم از فتح مبین از نشانهای اجابت است و مغفرت که از نشانهای محبت است و اتمام نعمت که از نشانهای اختصاص است و هدایت که از نشانهای ولایت است پس مغفرت تبریه و تنزیه اوست از جمیع نقائص و عیوب و اتمام نعمت و ابلاغ اوست بدرجهٔ کامله و هدایت و دعوتست بمشاهده و اعلا کرده شان او را بچیزی که فوق آن مرتبه در قرب متصور نیست و فرمود ان الذین یبایعونک انما یبایعون الله ید الله فوق ایدیهم چنانکه فرمود من یطع الرسول فقد اطاع الله اگرچه این باصطلاح اهل عربیت از قبیل مجاز است اما اهل حقیقت دانند که انچه رمز است والله اعلم بعد ازان منت نهاد بانزال سکینه و طمانیت و آرام یقین که خلاصه نعمتهاست بر مومنان که تصدیق کردند او را و مدح کرد در آخر سوره بدیع و ثنای اصحاب کامل النصاب وی بفضیلت معیت وی صلی الله علیه و آله وسلم که نتیجه محبت ست و وصف کرده بشدت و خلاف بر کفار و رحمت و ایتلاف بیکدیگر که انتظام کارخانه دین و ملت بر نسبت و گشتند باین صفت مصدوق بجمهم و یحبونه چنانکه فرمود در سورهٔ مائده اذلة علی المومنین اعزة علی الکافرین الایه و وعده

در اینجا گناهی باشد و گفت بسکی و بعد از انکه در افتادم من بر معنی یافتم این عطیه را نیز که افتاده است بر این و گفته است که معنی آیت تشریف است بانیکم و نیست در اینجا گناهی و بتحقیق توفیق یافته است این عطیه را در انچه گفت انتهی و اینکلام مجملست پیانش آنست که خواجگان گاهی تشریف میدهند بعضی خواص از بندگان خود را و مینوازند ایشانرا و میگویند که بخشیدم ترا و درگذشتیم از هر گناهی که پیش و پس کرده و مواخذه نیست بر تو و حال انکه آن بنده هیچ گناهی ندارد و خواجه هم میداند که هیچ گناهی از وی صادر نشده نه پیش و نه پس و لیکن اینکلام مفید تشریف و تکریم است مر بندگانرا فافهم و بالله التوفیق و بعضی محققین گفته اند که مغفرت اینجا کنایه است از عصمت پس معنی لیغفرلک الله ما تقدم من ذنبک و ما تاخر یعصمک الله فیما تقدم من عمرک و فیما تاخر منه و این قول در غایت حسن و قبول است و بتحقیق عدکرده اند بلغا از اسالیب بلاغت در قرآن که کتابت کرده شده است از تحقیقات بلفظ مغفرت عفو و توبه چنانکه در نسخ قیام بلیل فرمود علم ان لن تحصوه فتاب علیکم فاقرءوا ما تیسر من القرآن و نیز نزد نسخ تقدیم صدقه نزد نجوی رسول فاذلم تفعلوا و تاب الله علیکم و نزد نسخ تحریم جماع لیلة الصیام فتاب علیکم و عفا عنکم فالآن باشروهن و نیز گفته اند هر جا که پروردگار تعالی در قرآن ذکر توبه و غفران انبیا فرموده در ذکر زلتی و خطای که از ایشان صادر شده نیز نموده چنانکه در قصهٔ آدم گفته و عصی آدم ربه و در شان نوح انی اعظک ان تکون من الجاهلین و در قصهٔ یونس گفته فظن ان لن نقدر علیه و با داؤد گفته فلا تتبع الهوی و در قصهٔ موسی گفته فوکزه موسی و در شان سید المرسلین صلی الله علیه و آله وسلم فتح را مقدم داشت بعد ازان ذکر غفران ذنوب گذشته و آینده کرد و ذنب را مستور داشت و شیخ عزالدین عبد السلام در کتاب وی که مسمی است بنهایة السئول فی تسانیخ من تفصیل الرسل گفته که تفصیل داده است خدای عزوجل پیغمبر ما را صلی الله علیه و آله وسلم بر سائر انبیا علیهم السلام بوجوه کثیره و ذکر کرده است آنرا تا انکه گفت یکی ازان وجوه اینست که خبر داده است که آمرزیده او را صلی الله علیه و آله وسلم ما تقدم من ذنبه و ما تاخر و نقل کرده نشده است که و تعالی خبر داده هیچ یکی از انبیا را علیهم السلام بمثل آن بلکه ظاهر آنست که خبر نداده و لهذا وقتی که طلب کرده میشود از ایشان شفاعت ذکر میکنند خطایای خود را و از هیبت آن مقام اقدام نمی نمایند بر شفاعت و چون طلب می کنند خلائق ازان حضرت صلی الله علیه و آله وسلم در ینمقام میفرماید باین کار مشغول و بیانش آنست که حق سبحانه اثبات کرد برای او نخست فتح مبین و بعد ازان ذکر کرده مغفرت ذنوب را و ذکر کرده بعد ازوی اتمام نعمت و اثبات هدایت صراط مستقیم و نصر عزیز را

سبکی رحمة الله علیه گفته که این قول نیز مردود است بجهت ثبوت عصمت انبیا صلوات الله و سلامه علیهم اجمعین
و بتحقیق اجماع کرده اند امت در عصمت ایشان در انچه متعلق است به تبلیغ دران از غیر صغائر و کبائر رذیله
که حط کند مرتبه ایشانرا و از مداومت بر صغائر این چهار قسم مجمع علیه است و اختلاف کرده اند در صغائری
که حط نکند مرتبه ایشانرا معتزله و بسیاری از غیر معتزله بجواز آن رفته و مختار بعضی منع است زیرا که ماموریم باقتدا
بایشان در هر چه صادر شود از ایشان از قول و فعل پس چگونه واقع شود از ایشان چیزی که ناشائسته و نا
باشد و امر کرده شویم ما باقتدا دران و خشویه را تجرد تجاسرست بر حضرات انبیا در تجویز آن بر ایشان مطلقا اگر
نسبت این قول بایشان صحیح است محجوج اند بانچه ذکر کردیم از اجماع و انهای که تجویز صغائر کردند نصی و دلیلی
ندارند بران بلکه از همین آیت و امثال آن گرفته اند و بتحقیق ظاهر شد جواب از ان و آن جماعت که تجویز کرده اند
صغائر غیر رذیله را ابن عطیه گفته که اختلاف کرده اند آیا واقع شده از آنحضرت چیزی از ان یا واقع نشده
و صحیح آنست که واقع نشده و سبکی رحمة الله علیه گفته هیچ شک و شبه ندارم من دران که واقع نشده و چگونه تخیل
کرده شود خلاف این در قول و حال آنکه و ما ینطق عن الهوی ان هو الا وحی یوحی صفت اوست و اما فعل اجماع
صحابه است که معلوم است از ایشان قطعاً اتباع وی صلی الله علیه و آله و سلم و اقتدا بوی هر چه بکند از قلیل و
کثیر یا صغیر یا کبیر و نبود صحابه را رضوان الله علیهم توقف و بحث تا آنکه حرص داشتند بر علم بانچه میکرد آنحضرت
در سر و خلوت و بر اتباع آن داند یا نداند و کسیکه تامل کند احوال صحابه را رضی الله عنهم بآنحضرت صلی الله
علیه و آله و سلم و انچه می شناختند و مشاهده میکردند از وی در جمیع احوال وی از اول تا آخر شرم دارد از خدای
عز و جل که تکلم کند بمثل این کلام یا خطور کند مثل این اوهام در دل وی و گفت سبکی رحمة الله علیه و اگر نمی بود
که گفته شده است این قول و صادر شده است از بعضی مردم حکایت نمی کردم آنرا و تعرض نمی کردم بران و ما بیزاریم
و داد خواهیم بسوی خدا از زمخشری که گفته است این قول را در تفسیر آیه و اگر تسلیم کنیم این قول را ما شاء الله بس نیست
مگر در یکدو چیز احیانا نادر امیر حقیر پس مناسب نیست ذکر آن در آیه که مشیرست بتعظیم و امتنان و گردانیدن آن غایت
فتح مبین و مقرون بتعظیم و حمل برین مخلست بلاغت اینکلام اما سبکی است در رد مقاله زمخشری که ذکر کرده است
علامه سیوطی در رسائل خود و ذکر کرده است اقوال دیگر نیز تا رسیده است بیازده و زیاده بران و گفته است
سبکی در تفسیر خود که بتحقیق تامل کردم درینکلام یعنی آیه لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک و ما تاخر و ما قبل و ما بعد
وی پس یافتم او را که احتمال ندارد مگر یک وجه را و آن تشریف و تکریم پیغمبر است صلی الله علیه و آله و سلم بی آنکه

از فرائض نماز مگر آنکه باو می سنتی ست پس ایشان متمسک اند در فریضه بامر من و در سنت بامر تو در حقیقت
هر دو بامر من دامر تست و گردانیدم طاعت ترا طاعت خود و بیعت ترا بیعت خود و فریاد میدارند الفاظ
منثور ترا و مفسران تفسیر میکنند معانی فرقان ترا و واعظان میرسانند وعظ ترا و ملوک و سلاطین و فقرا
و غربا ایستاده می شوند بر در تو و سلام میفرستند از بیرون در بر تو و مسح میکنند روی خود را بتراب روضهٔ تو
و امید میدارند شفاعت ترا و شرف تو باقی ست تا ابد الابدین والحمد لله رب العالمین و بعضی از علماء تاویل
کرده اند قول آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم وجعلت قرة عینی فی الصلوٰة برین یعنی بر صلوة فرستادن خدا
و فرشتگان بروی و امر کردن حق تعالی مر مومنان را بدان و تحقیق آنست که مراد بآن نماز است چنانکه در بیان
حسن هدی و سیرت آنحضرت گذشت صلی الله علیه وآله وسلم **وصل** واتم ونعم واکمل کمال از جاه و
جلال و کرامات و برکات که از درگاه عزت دارد و فائض ست بر آنحضرت چیزی است که متضمن ست آنرا
سورهٔ فتح که پروردگار تعالی و تقدس دران خطبه مدح و ثنای رسول خود خوانده است انا فتحنا لک فتحاً مبینا
لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک وما تاخر ویتم نعمته علیک ویهدیک صراطا مستقیما وینصرک الله نصرا عزیزا
بدانکه فتوح و فیوض صوری و معنوی و کرامات و برکات ظاهر و باطن که از جناب عزت و کبریا بر آنحضرت
فائض ست غیر متناهی است و یکی از ان فتح بلاد و تسخیر عباد و حصول غنائم و تقویت دین و تکثیر است
و شیوع احکام اسلام است و اعظم فتوحات فتح مکه است که بعد از حصول آن تمامه قبائل عرب و طوائف انام
فوج فوج در دین خدا در آمدند و رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم متوجه عالم قدس شد و درین سوره
وعده است بحصول آن فتح که از جهت تحقق وقوع آن تعبیر ماضی کرده شد و فتح مبین یعنی پیدا و هویدا که
ظاهر و باهر ست عزت و شوکت او در دین و حصول مزید یقین و بمعنی پیدا و هویدا کننده نیز آمده است یعنی
ظاهر کننده عزت و شوکت و غلبهٔ دین اسلام را لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک وما تاخر و اقوال در اینجا بسیار
است یعنی گفته اند مراد چیزیست که واقع شده در جاهلیت پیش از نبوت او و امام سبکی گفته این قول مردود است
زیرا که هر پیغمبر خدا را صلی الله علیه وآله وسلم جاهلیت و وی صلی الله علیه وآله وسلم معصوم است پیش از
نبوت و بعد از وی و مجاهد گفته ما تقدم در قضیهٔ ماریه وما تاخر از ادات امراة زید گفت سبکی این قول باطل
است زیرا که نبود قضیهٔ ماریه و امراة زید ذنب اصلا و هر که اعتقاد کرد آنرا خطا کرد و زمخشری در کشاف
گفته و بیضاوی نیز در اینجا تبعیت وی کرده که مراد جمیع انچه گذشته از فرطات که تواند که محل عتاب کرد و امام

وصل

وہر اینہ بتحقیق میدانم ماکہ تنگ می گردد سینہ تو بسبب انچہ میگویند و دروغ میگویند بر خدا و بر تو کہ ترا ساحر و مجنون
میگویند و شرک میکنند بخدا و طعن میکنند در قرآن اینجا غایت اظہار محبت و دوستی است صبر کن کہ معاملہ
کافران با اینہا ہمچنین بوده است و شاد باش کہ عاقبت نصرت ترا است و نفرستاده ام قرآن را بر تو برای آنکہ در
مشقت بیفتی و اندوہگین باشی چنانکہ سائر پیغمبران را شد و در اینجا شاید کہ خطاب کند کہ ضیق صدر باشرح صدر
کہ بالم نشرح لک صدرک عطا شد چون راہ می یابد شاید اینحال پیش ازان بوده با وجود آن تلطف محبت
و تفقد حال از جانب حق باقیست در اقتضای اینحال و صدور اینکلام فافہم و بعضی از ارباب ذوق و وجد
گفته اند کہ مشقتی کہ آنحضرت در عبادت و تکالیف شرعیہ می یافت با وجود غایت محبت و عنایت ازان قبیل
است کہ محبوب قوی و توانا محب ضعیف ناتوان را در کنار گیرد و زور کند ناچار این محب ضعیف ناتوان مشقتی
تعبے میابد اما میتوان دانست کہ در ضمن آن چہ ذوق و لذت است فہم من فہم و عرف من ذاق ع گر نکتہ
دان عشقی خوش بشنو این حکایت **وصل** دیگی از مناشیر تعظیم و تکریم الٰہی و اعلای شان و اظہار فضل و کرامت
حضرت رسالت پناہی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و تنزیہ و رفع قدر آنحضرت این آیہ است ان اللہ و ملائکتہ
یصلون علی النبی یا ایہا الذین آمنوا صلوا علیہ وسلموا تسلیما بدرستی و راستی کہ خدا و تمامہ فرشتگان او درود میفرستند
بر پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ای انکسان کہ ایمان آورده اید درود فرستید و سلام گوئید و اطاعت کنید
پروردگار خود را و موافقت کنید فرشتگان او را در فرستادن درود بر پیغمبر و درود شما و فرشتگان ہمین است
کہ دعا کنید درخواہید از پروردگار تعالی کہ درود فرستد و رحمت کند بروی و شما را کجا قدرت و قوت است کہ بروی
درود فرستادن توانید و شما کجا می شناسید قدر و مرتبہ او را تا بر اندازہ آن بروی درود فرستید چنانکہ پروردگار
تعالی و تقدس می شناسد اللہم صل علی محمد کما تحب و ترضی ان تصلی علیہ و صل علیہ کما ینبغی ان تصلی علیہ اللہم
صل علی محمد صلوۃ انہ لہا اہل و ہو لہا اہل و بارک و سلم پس جمع کرد حق تعالی عالم علوی و سفلی ہمہ را بر ثنا
و دعای وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و اعلان کرد بذکر وی در اولین و آخرین و نشر کرد مناقب او را در آفاق
شرقا و غربا و بر او و بجز او در آسمانہا و عرش و کرسی و نزد مستوی و حریف اقلام و انداخت محبت او را در دلہای
مومنین چنانکہ راحت می یابند بذکر وی ارواح ایشان و طرب میکنند بہ سماع ذکر وی اشباح ایشان و مست
می شود بیاد وی دلہا و خوش میگردد بذکر وی زبانہا گویا گفت پروردگار تعالی پر میکنیم وجود را ہمہ باتباع تو
کہ ہمہ ثنا می کنند ترا در درود میفرستند بر تو و پیروی می کنند طریقہ ترا و نگاہ میدارند سنت ترا و ہیچ فرض نیست

وصل در حکایت

وصل گفت در بیان سورهٔ طه و یس

را حاصل نشد و در سورهٔ اذا الشمس کورت انه لقول رسول کریم ذی قوة عند ذی العرش مکین مطاع ثم امین نزد بعضے محمول بر ذات شریف مصطفے صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم است کہ جامع این صفات و تمامهٔ فضائل و کرامات چنانکہ در سورة الحاقہ مراد لقول رسول کریم ذات شریف اوست صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم **وصل** گفت وی سبحانہ ما انزلنا علیک القرآن لتشقی و مفتح این سورہ قرین یس و القرآن الحکیم انک لمن المرسلین ست وطه را نیز از اسمار شریف آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دارند و با انسان یا رجل نیز مراد دارند چنانکہ یس را برپاسید حمل کنند طه را بمعنی یا طاہر یا ہادی دارند و گفته اند طا در حساب ابجد نہ است یا پنج و مجموع چہارده معنے آن یا ایها البدر چنانکہ گفته است **بیت** رخت را خوانده طه رام درگاه ٭ چو ماه چارده بل چارده ماه ٭ و لیکن مفسران کہ مثال این راز بدع تفاسیر میخوانند وطه را اسم الٰہی نیز میدارند و ہر دو سورہ مفید مدح و ثنای حبیب خدا اند صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از ینجا گفته است **بیت** ترا عز لولاک تمکین بس است ٭ ثنای تو طه و یسین بس است ٭ و در یس قسم و شہادت است بر بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بر صراط مستقیم و دین قویم و در طه اعزاز و اکرام اوست بر وجه محبت و شفقت چون آنحضرت در طاعت و عبادت تعب بسیار میکشید خصوصاً در تہجد و قیام لیل چندان می ایستاد کہ پایهای مبارک وی می آماسید گاہی بر یکپای می ایستاد پس فرود آمد طه ما انزلنا علیک القرآن لتشقی بطریق مذا اگر اسم اوست صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بر وجه قسم اگرچه از اسمار الٰہی جل و علا باشد و اگر اسم آنحضرت دارند بر قسم حمل کنند نیز جائز است و در التفاتی کہ در انجا از غیبت بخطاب حاصل میشود شفقتے و تکریمی مفہوم میشود کہ بر ذائقہ محبت لذیذ است می فرماید نفرستادیم ما قرآن را بر تو برای آنکہ در مشقت افتے و تعب کشی الا تذکرة لمن یخشی نیست قرآن مگر برای یاددان حق مر کسی را کہ می ترسد از خدا کہ مراد ذات شریف اوست و در روایتی آمده است کہ چون آنحضرت قیام لیل میکرد می بست سینہ خود را بر سنی تا خواب نیامد و بیداری میبود تمام شب و صاحب مواہب لدنیہ این را استنباط نموده واللہ اعلم و بعضی گویند کہ مراد بآیت کریمہ آنست کہ در مشقت میناز نفس خود را و عذاب مکن او را باندوه و خشم بر کفر ایشان کہ ما نفرستاده ایم بر تو قرآن را بر تو مگر برای آنکہ تذکیر کنی و ابلاغ نمائی ہر کہ ایمان می آرد و صلاح می ورزد برای خود و ہر کہ کفر میورزد و فساد می کند برای خود نیست بر تو مگر رسانیدن امر و بس چنانکہ جای دیگر نیز بطرق شفقت و مہربانی لعلک باخع نفسک علی آثارہم ان لم یؤمنوا بہذا الحدیث اسفا یا شاید کہ تو ہلاک کنی خود را در پی ایشان اگر ایمان نیاورند باین سخن کہ قرآن است و فرموده و لقد نعلم انک یضیق صدرک بما یقولون

وصول بکنه حقیقت آن اول قسم اخر دیگر که مراد بدان جنس نجوم است یا اثر یا که این اسم غالب آمده است یا
نباتات یا قرآن که نجما نجما نازل شده یا محمد صلی الله علیه وآله وسلم که فرود آمد از آسمان در شب معراج یا قلب محمد
که مشروحست بانوار و منقطع از اغیار و فرود آمده است از آسمان قدس بر زمین انس بر ثبات آنحضرت و طرائق
هدایت و تنزیه وی از غوایت هوا و صدق در انچه تسلو است بروی واراده قلب که محل صدق و هدایت
است بغایت مناسب است بمقسم علیه کما لایخفی و مراد بقول وی و ما ینطق عن الهوی ان هوالا وحی یوحی
قران است و اگر همه کلام و حدیث آنحضرت را مراد دارند که وحی خفی است جز دو سه موضع که آنرا مستثنی
دارند که قصه اساراى بدر و قصه ماریه و عسل و تابیر نخل از انجمله است و بران تنبیه واقع شده است نیز درست
است و ما ینطق عن الهوی ان هوالا وحی یوحی میگوید نیست نطق او صادر از هوا و نیست نطق او مگر وحی که
فرستاده می شود بروی در مواهب لدنیه میگوید که این بهتر است از اعاده ضمیر بقران زیرا که نطق بقرآن و
نسبت هر دو چیست قال الله تعالی وانزل علیک الکتاب والحکمة کتاب قران و حکمت سنت او زاعی از
حسان بن عطیه آورده که گفت نزول میکرد جبرئیل علیه السلام بر رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم بسنت
چنانکه نزول میکرد بروی بقران که تعلیم میکرد او را از نجا معلوم شد که نطق مخصوص بقرآن نیست بلکه جمیع
آن حضرت را نیز وحی حق گفته اند بعد ازان خبر داد از فضیلت بقصه اسری و انتهاء بسدرة المنتهی که نهایت
وصول علوم خلق تا آنجاست و تصدیق بصر شریف و عدم زیغ و طغیان در انچه دید و انچه کشف کرده شد
بروی صلی الله علیه وآله وسلم از جبروت لاهوت مشاهده کرد از عجائب ملکوت که محیط نمی تواند شد بآن
عبارت و طاقت ندارد و بحمل سماع ادنی ان فهوم و عقول و لهذا اشارت کرد برموز و ایما و کنایت و ال بتعظیم
بقول خود فاوحی الی عبده ما اوحی و میگویند که تکلم حضرت رب العزت بجمیع خود بر سه نوع است یکی بعبارت
لغت عرب که ظاهر آن مفهوم خلق است دیگر باشارات مقطعات قرآنی که تحقیق آن کسی را راه نیست سوم
بمجرد ابهام که کسی تصور و تخیل آن نتواند کرد چنانکه فاوحی الی عبده ما اوحی و در رویتی که درین سوره انبات
آن کرده شده است مفسران اختلاف دارند که رویت جبرئیلست یا رویت حق بفواد یا ببصر و تحقیق قول
اخیر است کعب احبار گفت قسمت کرد حق تعالی رویت و کلام را میان محمد و موسی پس کلام کرد موسی را
دو بار دید او را محمد دو بار و قول ابن عباس و اکثر صحابه انیست و لیکن عائشه رضی الله عنها درین مسئله مخالف افتاد و الله اعلم
فائده و بر هر تقدیر در ینجا دلالت است بر غایت فضل و کمال وی صلی الله علیه وآله وسلم که جزوی میگوید بر

من العنایة رکنا غیر منهدم ۲ و عجب از صاحب مواهب لدنیه که گفته اما آنچه افترا میکنند جهال که آنحضرت هرگز راضی نشود که در آید هیچ یکی از امت وی آتش را از فریب دادن شیطان است ایشان را و لعب کردن وی بایشان زیرا که وی صلوة الله وسلامه علیه راضی است بهرچه راضی هست خدای عزوجل در وی سبحانه میدارد عاصیانرا در آتش و رسول خدا اعرف است بخدا و بحق وی مبراست از آنکه گوید بخدا من راضی نیستم بآنکه کسی را از امت من در آتش در آری یا میگذاری دران بلکه پروردگار تعالی اذن میکند او را بشفاعت پس شفاعت می کند هر کسی را که میخواهد و اذن میکند و راضی میشود و شفاعت میکند جز آنکسی را که اذن دهد و راضی گردد و انتهی کلامه پوشیده نماند که در حدیث شفاعت آمده است که آنحضرت شفاعت میکند طوائف عصات را بترتیب چنانکه ازایشان دسارقان و شارب انرا مثلا پس ازان باقی میماند آنکسانیکه نیت در ذات ایشان بزخردله ایمان یا چه ازان پس میگوید پروردگار تعالی اینها ازان من اند خاصگان اند من خود شفاعت می کنم ایشانرا بجود پس آمرزیده میشوند و برآورده می شوند از آتش و دوزخ بشفاعت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم **فائده** و معلوم است که شفاعت بی اذن حق تعالی و بی رضای او نی باشد ولیکن وی تعالی اذن میکند و رضا میدهد بشفاعت بمقتضای وعده که کرده است یا رضای وی و مراد آن قابل در آمدن در آتش بطریق ناپیداست و مقرر است که عاصیان دائم در دوزخ می باشند و دران روایت و عبارت آمده یکی آنکه آنحضرت راضی نمیشود که دیده هیچ یکی از امت او در آتش دیگر آنکه راضی نمیشود که بماند هیچ یکی از امت او در آتش و از عبارت اولی نیز همین مراد است فافهم و بالله التوفیق بعد ازان بیان کرد در بقیه سوره نعمتهای که در ابتدای حال انعام کرده تا معلوم گردد که در عاقبت نیز همچنین متابع و متبع خواهد بود کما قیل لقد احسن الله فیما مضی کذلک یحسن فیما بقی از تربیت کردن و در حجر تربیت و عنایت بعد از یتیمی و بیکسی جای دادن و بعضی گفته که مراد به یتیم گمنامست یعنی یافت ذات نفیس تو ابی نظیر و از مضیق جهل و ورطه ضلالت که اهل جاهلیت بران بودند برآورده در فضاء علم و مقام هدایت درآوردن و باعطاء اموال و غنائم و بکنج قناعت و غنای قلب غنی ساختن و چون در حالت صغر و علیت و یتیم مهمل مهجور و محروم نگذاشت بعد از اختصاص و اصطفاء به نبوت و رسالت چون خواهد گذاشت و اما بنعمة ربک فحدث زیرا که اظهار نعمت و تحدیث بآن موجب شکرگذاری و قبول منت است و ابلاغ شرائع و احکام و تعلیم و هدایت انام نیز از جمله تحدیث نعمت است و اما سورة والنجم پس بتحقیق متضمن است آیات او از فضل و شرف مصطفی صلی الله علیه وآله وسلم چیزی را که ممکن نیست عد و احصای آن متعذر است و

بیان سورة والنجم

و فهمید از جناب حق چیزی را که راه نمی یابد عقول تمامهٔ عالم بآن و کتابی آورده که از معارضه وی فصحا و بلغا عاجز
آمده همه گردن تسلیم و انقیاد نهادند و خبر داد از کمال جلالت وی در دنیا و آخرت و گفت ان لک لاجرا غیر ممنون
ای اجرا عظیما غیر منقطع الی ابد الاباد بعد از ان نثار کرد بروی بعطائی که اعظم است از جمیع عطایا و فرمود انک لعلی خلق
عظیم و این از اعظم آیات نبوت و رسالت است و عائشه رضی الله عنها در تفسیر خلق عظیم گفت کان خلقه القرآن
و عظیم تر از قرآن چیست و گفته اند که خلق عظیم آنکه همت او جز خدا نبود و مطلوب غیر وی نباشد و کلام در آن در اول
باب ثانی گذشت فتذکر **وصل** و از عظائم آنچه متضمن تکریم و تنزیه و تعظیم الهی و عدد نعما و آلاء و وعده
باعطاء نعم غیر متناهی اوست تعالی سورهٔ والضحی است که قسم خورد وی سبحانه بلیل و نهار که محل مظهر آیات و آلاء
حضرت پروردگار اند بر آنچه خبر داده از احوال شریف حبیب خود در دنیا و آخرت و فرمود ما ودعک ربک و ما قلی
ترک نداده است و دشمن نداشته است ترا پروردگار تو بعد از آنکه برگزیده است ترا و تفسیر کرده اند ضحی را بروی
عالم آرای وی و لیل را بموی مشک نای وی صلی الله علیه و آله و سلم چنانکه نقل کرده است امام فخر الدین رازی
و سبب نزول این سوره چنانکه در تفسیر بیان کرده اند فترت و چیست بسببی از اسباب یا برای مصلحتی از مصالح
که خدا داناتر است بآن پس تکلم کردند مشرکان و گفتند که ترک کرد محمد را پروردگار وی و دشمن داشت او را و للآخرة
خیر لک من الاولی و هر آینه مرتبها و درجها و نعمتهای که نهاده است ترا خدا تعالی در آخرت از شفاعت و مقام
محمود بهتر و عالی تر است از آنچه داده است در دنیا که دنیا از جهت تنگی جای وی گنجایش آن ندارد و اذا رایت
ثم رایت نعیما و ملکا کبیرا یا همیشه نهایت امر تو بهتر است از بدایت از جهت بودن تو هر ساعت در ترقی و تصاعد
در مراتب کمال و فیضان عطا و درود نوال و جامع وجوه کرامت انواع سعادت در دنیا و آخرت این آیه است
که فرمود و لسوف یعطیک ربک فترضی وعده است از پروردگار جل و علا بحبیب خود که چندان عطا کنم ترا که راضی
شوی تو و بیان این از حد حصر و احصار خارج است و در شفا گفته که روایت کرده شده است از بعضی از اهل بیت
نبوت سلام الله علیهم اجمعین که فرمودند نیست در قرآن آیتی امید داشته شده تر ازین آیه زیرا که آنحضرت راضی
نمی شود با آنکه در آید هیچ یکی از امت او آتش را گفت بنده مسکین ثبته الله فی مقام الصدق و الیقین که آیه
لا تقنطوا من رحمة الله ان الله یغفر الذنوب جمیعا نیز موجب رجا و مورث امید واریست **فائده** و لیکن مقتصر است
بر مغفرت ذنوب و درین آیه امید واری رفع درجات و حصول مراتب بسیار است که آنحضرت راضی نخواهد بود
که هیچ یکی از فقرا امت وی بانحطاط و پستی مقام شکسته خاطر گردد و بشری لنا معشر الاسلام ان لنا

وسلم که بیرون آمده است ازوی نور و در قول حق سبحانه و ما ادرک ما الطارق النجم الثاقب نیز ذات شریف او را مراد داشته اند و در همه جای قسم است بوی صلی الله علیه واله وسلم و در سورهٔ نون و القلم و ما یسطرون قسم خورده حق سبحانه تعالی بر نفی جنون از آنحضرت صلی الله علیه واله وسلم و ثبوت اجر غیر ممنون یعنی غیر منقطع مر او را و ابانت و استقرار وی صلی الله علیه و آله وسلم بر خلق عظیم و نون از اسمار حروف است چنانکه الم و مانند آن که اسمار سوره اند باسمار الله چنانکه در تاویل مقطعات گفتند و بعضی گفته نون اسم حوت است و مراد جنس حوت است باآن حوت که زمین بر بالای اوست که آنرا بهیوت نام است و از ابن عباس مرویست که مراد نون دواتست پس قسم خورد بدوات و قلم و آنچه تسطیر مینماید که منفعت آن عظیم است و تفاهم گاهی بکتابت است و گاهی بنطق و بعضی گفته اند که نون لوحی است از نور که می نویسند بدان قلم در وی ملائکه آنچه امر می کند ایشانرا پروردگار تعالی و تقدس و در حدیث آمده است که قسم خورد خدا تعالی بکتاب و آلات آن و قلم یکی از آیات الهی است و اول مخلوقات و تعالی که نوشته بوی تقدیر بروی **فائده** و این قلم که در بعالم است نمونه ازان قلم اعلی است نیز آیتی است از آیات الهی و منفعت وی بسی عظیم است که نوشته میشود بوی شرع الهی و وحی الهی و در قید آورده میشود بوی دین و ملت و ضبط کرده میشود بوی علوم و اقامت کرده میشود مصالح عباد و تدوین کرده می شود بوی علوم و تقیید کرده میشود بوی حکم و ضبط کرده میشود بوی اخبار اولین و مقالات ایشان و نوشته میشود بوی کتب منزله و صحف سماویه و اگر نمی بود قلم استقامت نمی پذیرفت امور دنیا و دین در معاش و معاد و صاحب کشاف در تفسیر سورهٔ اقرأ در بیان علم بالقلم میگوید اگر نمی بود بر دقیق حکمت الله و لطف تدبیر وی دلیلی مگر قلم و خط کفایت بود و خاصه قلمی که بوی حمد خدای و نعت مصطفی بنویسند و تفسیر کتاب الله و شرح احادیث رسول کنند و مقالات اولیا و مواعظ و نصائح این بنگارند که موجب مزید یقین و باعث تقویت و تکمیل ایمان و ترویج و تجدید امر دین گردد و از فضول کلام و عندیات نفس و خیالات و اوهام بموجب هدایت انام و مقوی احکام اسلام باشد اجتناب نمایند اگرچه بزعم خود حقائق و معارف نام می کنند فویل للذین یکتبون الکتاب بایدیهم ثم یقولون هذا من عند الله لیشتروا به ثمنا قلیلا فویل لهم مما کتبت ایدیهم و ویل لهم مما یکسبون و یقولون هو من عند الله و ما هو من عند الله و یقولون علی الله الکذب و هم یعلمون اعاذنا الله من ذلک و بالجمله قسم خورد و تعالی بر تنزیه منبی از جنون که رمی میکردند او را کفار از غایت جهل و حماقت و عناد و استکبار و چگونه نسبت کرده شود بجنون ذاتی که عاجز آمدند عقلا همه از معارضه وی

حضرت رسالت و نظر بحقیقت معنی صاف و پاک است که غباری بران و تحقیق این سخن آنست که سوگند خوردن
حضرت رب العزت جل جلالہ بچیزی غیر ذات و صفات بود برای اظہار شرف و فضیلت و تمیز آن چیز است نزد
مردم و نسبت بایشان تا بدانند که آن امری عظیم و شریف است نہ آنکہ اعظم است نسبت بوی تعالی و تفصیل
کلام آنست که حضرت رب العزت جل و علا قسم خورده است باری چند بر امری چند گاہی قسم یاد کرده است
بذات و صفات و گاہی ببعضی مخلوقات که از جملہ آیات و دلائل عظمت و ذات و صفات اویند چنانکہ سما و ارض
و لیل و نہار که از آیات عظمہ و دلائل قدرت باہرۂ اویند عز اسمہ و نجوم و کواکب و شمس و قمر که مطالع انوار و مظاہر
اسرار و سبب اضاءت عالم و ضبط مصالح بنی آدم و باعث اہتداء طرق و رجم شیاطین است و جز آن چیزہا
کہ در آن اسرار قدرت الہی و آثار رحمت غیر متناہی او تعالی و تقدس و برکات و خیرات و فضائل و کرامات
ظاہر است چنانکہ طور سینین و بلد امین و غیر ذلک و در بعضی اشیا که نظر کوتاہ بیان از درک اسرار آن قاصر است
موجب تعجب و تحیر میگردد و پروردگار عالم جل جلالہ بدان قسم یاد کند مثل تین و زیتون و امثال آن و که میداند
وی جل شانہ چہ حکمتہا در آن ابدان نموده و چہ اسرار خلق فرموده است و اینہمہ برای اظہار فضیلت و تمیز
این اشیا است نسبت باشیاء دیگر نہ که نسبت اعظام اینہا بذات و صفات خود داشته است چنانکہ در قسم
آدمیان که بذات و صفات حق سوگند خورند فافہم و باللہ التوفیق و قال اللہ تعالی والعصر ان الانسان لفی خسر
اختلاف کرده اند در تفسیر عصر بر چند قول بعضی گفته اند مراد بعصر دہر است فی الصراح عصر روزگار عصر ان
شب و روز و دہر نیز باین معنی است و دہر مشتمل بر اعاجیب و حوادث و قائع که زبان بیان از حصر و احصاء آن
قاصر است و مشرف بتشریف لا تسبوا الدہر فانا الدہر واقع میشود در وی سراء و ضراء و صحت و سقم و آفات
و مخافات و حاصل میگردد در برکات و کمالات دران و تضییع عمر و تکاسل در کسب کمال و اصلاح حال بتصدیق
و ایمان بر رسول رب متعال موجب خسران و خذلان است لہذا فرمود ان الانسان لفی خسر الا الذین آمنوا
و عملوا الصالحات پس قسم یاد کرد و تعالی در اینجا بزمان رسول چنانکہ قسم خورد بمکان وی صلی اللہ علیہ و آلہ
وسلم در لا اقسم بہذا البلد و بعمر وی در قول خود لعمرک و در الم نیز بقولی مراد که بالف اشارت باسداست و لام
بجبرئیل و میم بمحمد و بقول حق تعالی ق و القرآن بقولی که مراد بوی قوۃ قلب محمد است صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم
از جہت تحمل وی مشاہده و مکالمہ را و در و النجم اذا ہوی گفته اند مراد بالنجم قلب محمد است و اذا ہوی بالم نشرح
بالانوار و القطع عن غیر اللہ و ہوی بمعنی سقوط است و در سورۃ و الفجر گفته اند که فجر محمد است صلی اللہ علیہ و آلہ

صریحست ما را که جائزست که حلف می خوریم بحیات وے صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم **فائدہ** دامام احمد رحمۃ اللہ علیہ گفتہ کسیکہ قسم خورد بحیات پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم منعقد میشود بوی یمین واجب میشود کفارہ بحنث ازجہت بودن آنحضرت یکی از درکن شہادت وگفتہ اند بعضے از علماء کہ یمین بآنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمدہ است الی یومنا ہذا واہل مدینہ ہمیشہ است سوگند ایشان بآنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بحق آنکسی کہ پوشیدہ است در این قبر وبحق ساکن ہذا القبر یعنی النبی باین عبارت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واما قسم حق جل وعلا بہ صفت ربوبیت مضاف بحبیب خود کہ گفت فوربک نیز در ذائقہ محبت لذیذ است ودر حکم قسم باو است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ویٰسٓ والقرآن الحکیم مفسران را اختلاف است اکثر بر انند کہ یٰسٓ نام آنحضرت است چنانکہ طہٰ از امام جعفر صادق سلام اللہ علیہ وسلم علے آبائہ واولادہ الکرام نقلست کہ مراد بہ یٰسٓ یا سید خطاب ست بآنحضرت وبعضی گفتہ اند معنی او یا رجل بلغۃ علی یا انسان است وبر ہر تقدیر مراد ذات پاک مصطفے است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وقسم ست بوی یا ندا راست مرا ورا واین نیز متضمن تعظیم ست وتنزیہ است بشان او وقسم ست بقرآن عظیم برای تحقیق رسالت وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وشہادت است بر ہدایت وی بودن وی بر صراط مستقیم کہ نیست اعوجاج وعدول از حق در وی وگفتہ اند کہ سوگند نخوردہ است وی سبحانہ وتعالیٰ بہیچ یکے از انبیاء را بر سالت در کتاب خود مگر مر آنحضرت را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ودر سورۂ لا اقسم بہذا البلد وانت حل بہذا البلد زیادت تشریف وتکریم است مر آنحضرت را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ مقید گردانیدہ است قسم را بلد کہ بلد حرام وبلدہ امین نام اوست ومعزز ومکرم است نزد حق تعالیٰ بوقت حلول ونزول وی در آن واز اینجا گفتہ است شرف المکان بالمکین وتعریض ہست بجہل وناحق شناسی مشرکان کہ میخواستند اخراج کنند ذات شریف او را از آن ودر قول او ووالد وما ولد اگر مراد بوالد آدم است وما ولد ذریت است آنحضرت داخل ست در عموم ذریت واگر ابراہیم است علیہ الصلوٰۃ والسلام مراد بذریت آنحضرت خواہد بود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس درین سورہ دو قسم ست از پروردگار عزوجل بحبیب وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در مواہب لدنیہ میگوید کہ روایت کردہ شدہ است از عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ کہ گفت مر آنحضرت را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بابی انت وامی یا رسول اللہ تحقیق رسیدہ است فضیلت تو نزد خدا بمرتبہ کہ سوگند خورد خدا تعالیٰ بحیات تو نہ بحیات سائر انبیا علیہم السلام ورسیدہ است فضیلت تو نزد خدا تعالیٰ بحدیکہ سوگند خورد بخاک پای تو وگفت لا اقسم بہذا البلد یعنی سوگند خوردن بلد کہ عبارت است از زمین کہ پی سپر میکند آنرا سوگند بخاکپای

خطیبے و متشهدی و مصلی نباشد که نگوید اشهد ان لا اله الا الله و ان محمدا رسول الله و در حدیث ابن ابی
خدری رضی الله عنه آمده که گفت پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم که آمد جبرئیل و گفت میگوید پروردگار
تعالی میدانی که بچه چیز بلند کردم ذکر ترا گفتم خدا داناتر است گفت بانکه اذا ذکرت ذکرت معی و گردانیدم تمام
ایمان بذکر تو باذکر من لا اله الا الله محمد رسول الله و گفت گردانیدم ذکر ترا ذکر خود و طاعت ترا طاعت خود هر که
ذکر کرد ذکر ترا ذکر کرد مرا و هر که طاعت کرد ترا طاعت کرد مرا و من یطع الرسول فقد اطاع الله و گردانیدم
متابعت ترا مستلزم محبت خود فاتبعونی یحببکم الله از جمله اعزاز و تکریم الهی جل و علا مر آنحضرت را صلی الله
علیه وسلم آنست که در وقت ندا ذکر میکنند او را بوصف نبوت و رسالت چنانکه یا ایها النبی یا ایها الرسول
و انبیا و دیگر را ذکر می کنند بنام چنانکه یا آدم یا نوح یا موسی یا عیسی و در ندا یا ایها المزمل یا ایها المدثر از اشارت غریب
و ملاطفه و مهربانی چیزی ست که بر ارباب ذوق و اهل محبت ظاهر است صلی الله علیه وآله وسلم و ابو نعیم در حلیه
از ابو هریره آورده که گفت چون فرود آمد آدم علیه السلام بارض هند متوحش شد پس فرود آمد جبرئیل پس ندا
کرد باذن گفت الله اکبر دو بار و اشهد ان لا اله الا الله دو بار و اشهد ان محمدا رسول الله دو بار الحدیث و نوشته
شده است اسم شریف وی بر عرش و بر هر آسمان و بر هر بهشتها و بر گردنهای حور و نیست در بهشت هیچ درختے
مگر آنکه نوشته شده است بر برگهای وی لا اله الا الله محمد رسول الله و بزار از ابن عمر رض آورده که گفت شنیدم از
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم را که گفت چون برده شدم مرا بسوی آسمان نگذاشتم هیچ آسمانی مگر آنکه یافتم نام خود را
نوشته در وی محمد رسول الله و اشتقاق کرده تعالی اسم کریم او را از نام خود چنانکه حسان بن ثابت گفته است
ع قد والعرش محمود و هذا محمد و تسمیه کرده است حق تعالی او را از اسماء حسنی خود بهفتاد اسم چنانکه در باب
اسماء شریف بیاید انشاء الله تعالی **وصل** و از مناقب جلیله وی صلی الله علیه وآله وسلم سوگند خورد
پروردگار تعالی ست بعظم قدر او که گفت لعمرک انهم لفی سکرتهم یعمهون جمهور اهل تفسیر بر انند این قسم ست از پروردگار
عالم عزوجل بمدت حیات محمد و ابقاء او صلی الله علیه وآله وسلم و این غایت تعظیم و نهایت بر و تشریف چنانکه
محب بمحبوب سوگند میخورد و می گوید بسر تو و حیات تو گفت ابن عباس رضی الله عنهما پیدا نکرد پروردگار تعالی هیچ
را گرامی تر نزد وی از محمد رسول الله که سوگند خورد بحیات وی نه غیر وی و گفت ابو الجوزاء که از جلة تابعین است
سوگند خدا تعالی بحیات هیچ یکی غیر محمد صلی الله علیه وآله وسلم واقع نشده است زیرا که وی گرامی تر و بزرگتر
خلق است نزد وی جل و علا قرطبی گفت قسم یاد کردن حق تعالی بحیات وی صلی الله علیه وآله وسلم بیان

غایت انارت خواند که روشن رو پیدا گشت بوی طریق قرب و اصول و روشن شد بجمال و کمال وی ابصار و بصائر چنانکه فرمود قد جاءکم من الله نور و کتاب مبین و فرمود یا ایها النبی انا ارسلناک شاهدا و مبشرا و نذیرا و داعیا الی الله باذنه و سراجا منیرا و گفته اند که تشبیه بسراج با وجود آنکه مبالغه در تشبیه بشمس و قمر بیشتر است بجهت آنست که وجود عنصری وی صلی الله علیه وآله وسلم ارضی است و نیر سراج را خلقی باشد چنانکه از یک صد هزار سراج میتوان افروخت بخلاف شمس و قمر که خلیفه ندارند **بیت** یک چراغ است در خانه که از پرتو آن ۰ هر کجا می نگری انجمنی ساخته اند ۰ بلکه اگر گویند که مراد تشبیه شمس ست دور نباشد زیرا که حق سبحانه آفتاب را سراج خوانده است و جعل فیها سراجا و قمر امنیرا و فرمود و جعلنا سراجا وهاجا پس چنانکه شمس در عالم اجسام افادهٔ نور میکند و مستفید نیست از غیر خود همچنین نفس قدسی آنحضرت افاده انوار عقلیه میکند مر سائر نفوس بشریه را و استفاده نمیکند از کسی جز از ذات مقدس الهی جل و علی و باین اعتبار اگر تشبیه بقمر دهند نیز راست آید و در تسمیهٔ آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بنور تلمیح هست بقول وی جل و علا الله نور السموات والارض پس هست در آسمان و زمین مگر نور الهی که ساریست در اکوان و اوست سر وجود و حیات و جمال و کمال و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم مظهر اتم آن نور و واسطهٔ ظهور اوست در تفسیر مثل نوره الایه گفته اند مثل ایمان در قلب محمدی صلی الله علیه وآله وسلم مانند مشکاة است که در وی مصباح است مشکوة مثال صدر شریف اوست و زجاجه مثل قلب وی و مصباح نور معرفت و ایمان که در قلب شریف اوست و فرمود الم نشرح لک صدرک از برای امتنان بنعمت شرح صدر که نعمتی عظیم است و مراد بدان توسیع و تفسیح صدر شریف اوست صلی الله علیه وآله وسلم برای جمع میان مناجات حق و دعوة خلق یا پر از انوار معارف و علوم و توحید و معرفت و ابداع اسرار و ازاله ضیق جهل و نکرت و اعراض از حق و تعلق دل بغیر او و تیسر تلقی وحی و تحمل اعباء رسالت و ابلاغ چنانکه فرمود و وضعنا عنک وزرک الذی انقض ظهرک و اعظم اسباب انشراح صدر نوریست که در دل بنده می تابد چنانکه فرمود اذا دخل النور القلب انفسح و انشراح و عمدهٔ آن پاک بودن دل است از صفات ذمیمه و اکمل و اتم و اعلی درین صفت حضرت سید السادات است صلی الله علیه وآله وسلم و متابعان ویرا بر قدر متابعت و محبت نیز ازان نصیبی هست و این سخن را بیانی شگرف است در کتاب سفر السعادت و در بعضی رسائل فارسیه آنرا شرح و بیان کرده شده است قال الله تعالی و رفعنا لک ذکرک و بلند گردانیدیم نام و آوازه ترا در دنیا و آخرت به نبوت و شفاعت مقرون گردانیدیم ترا با نام و آوازهٔ ترا در دنیا و آخرت به نبوت و شفاعت مقرون گردانیدیم ترا با نام خود در کلمهٔ اسلام و در اذان و در نماز و هیچ

آنحضرت ایشانرا و اهلاک مفسدان نیز رحمت است که سبب نظام عالم و ترتیب مصلحانست چنانکه بریدن شاخهای
مفسد که سبب صلاح به شاخهای باردار است ابن عباس گفت رضی الله عنهما رحمت است مومنانرا و کافرانرا
نیز زیرا که سلامت داشته اند از انچه رسید غیر ایشانرا از امم مکذبه و در اخبار آمده است که آنحضرت صلی الله علیه و آله
وسلم فرمود جبرئیل را علیه السلام آیا رسید ازین رحمت چیزی بتو گفت نعم بودم من که میترسیدم عافیت را پس ایمن
شدم از جهت ثنای حق عز و جل بر من بقول خود ذی قوة عند ذی العرش مکین مطاع ثم امین انتهی و این خوف جبرئیل
خوف درگاه لاابالیست که هرگز از مقربان درگاه نمیرود و بعضی عرفا گفته اند که از ان روز که ابلیس که معلم ملکوت بود و در
عبادت سرآمد آن قوم شده بود رانده شد امن از اهل عالم ملکوت رخت بربست اگرچه بموجب وعد صادق واثق در
امن اند چنانکه از حال مشیران از صحابه معلوم میشود که یکی میگفت که کاشکی درختی بودمی که می بریدند و دیگر میگفت
کاشکی گوسفند بودمی که میخوردندی و قول بعضی انبیا صلوات الله علیهم لا اخاف ما تشرکون به الا ان یشاء الله وما کان
لنا ان نعود فیها الا ان یشاء ربی ازین قبیل است و این را تحقیق است که از کلام بعضی محققین در رساله تسلیة المصائب
نقل کرده شده است و چه ضعیف است تمسک صاحب کشاف باین آیه در تفضیل جبرئیل بر حضرت محمد صلی الله علیه
و آله وسلم و ندانست که این صفات او را بطفیل رحمت آنحضرت حاصل شده و در نیافت که آنحضرت را چندان صفت
کمال است که این صفت در جنب آن مضمحل و متواریست و زیاده بر آنست که احصا کرده شود و نیز افراد احد الشخصین
باوصاف دلالت نمیکند بر انتفاء آن از دیگری غایت آنکه باقتضاء مقام که بیان فضل قرآن مجید است بیکی نسبت
داده شد و چون ثابت شد بنص قرآنی که آنحضرت رحمة للعالمین ست و ملائکه از جمله عالمین اند ثابت و واجب شد
که افضل باشد از ایشان و خود جماعه از مفسران رحمة الله علیهم این صفات را بر آنحضرت حمل کرده اند و مراد
برسول کریم او را داشته اند صلی الله علیه و آله وسلم و بعضی علما در حصول رحمت بوجود حضرت سید العالمین است
صلی الله علیه و آله وسلم در اجزای عالم گفته که خاک را رحمت بآن رسید که مطهر شد و آب از طوفان ممنوع شد و هوا
از طریق شیاطین سلامت ماند و از اهلاک کفار بصرصر سلامت ماند و آتش از احراق صدقات باز ماند و آسمان از رسیدن شیاطین بوی
و استراق سمع محفوظ گشت شخصی ازین مسکین پرسید که ابلیس را چه چیز ازین رحمت رسید گفتم صدمه صولت و سورت و هدایت
و حقانیت آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم بمرتبه بود که بحکم جاء الحق و زهق الباطل و قول حق سبحانه تعالی فیدمغه فاذا هو زاهق
جای آن بود که وجود آن ملعون ناپیدا و نابود گردد و حکم انظاری که برای وی واقعست متغیر و منسوخ گردد پس از اثر رحمت
بود که باقیماند چنانکه در تاخیر عذاب از کافران گفته اند **وصل** و حق سبحانه او را نور نام و سراج منیر در

فائده

وصل

محل صدق امانت اورا که هرگز متهم نشد بکذب در میان شما و می شناسید پدران و مادران اورا که همه اشرف و افضل و ارفع عرب و طاهر و مطهر بودند که در ایشان سفاح و اجناث جاهلیت نبود چنانکه فرمود اخرجت من الاصلاب الطاهرة الی الارحام الطاهرات و می بینید شرف ذات و محامد صفات و عظائم اخلاق و محاسن افعال اورا بعد ازان بعضی صفات کریمه اورا بیان می کند و می گوید سخت و شوار است بر وی آنچه مشقت افتد شما و زیان کند در دنیا و آخرت شما و غایت حرص و نهایت همت دارد بر رشد و هدایت شما و کمال رافت و رحمت و شفقت و مهربانی دارد بمومنان و جای دیگر فرموده لقد من الله علی المومنین اذ بعث فیهم رسولا من انفسهم و فرمود هو الذی بعث فی الامیین رسولا منهم و قول وی سبحانه کما ارسلنا فیکم رسولا منکم الآیات و فرستادن رسول از جنس ایشان ادخل و اقرب ست در تانیس و تصدیق و ایمان و اتباع و امتنان گفت امام جعفر صادق سلام الله علیه و علی آبائه الکرام دانست خدا تعالی عجز خلق را از معرفت و طاعت خود و خواست که تعریف و تعلیم کند پس پیدا کرد میان ایشان مخلوقی را از جنس ایشان و بپوشانید او را از صفت خود رحمت و رافت را و ساخت او را پیغمبر صادق در رسول بحق ناطق و گردانید طاعت او را طاعت خود و موافقت او را موافقت خود فرمود من یطع الرسول فقد اطاع الله و ما ارسلناک الا رحمة للعالمین انتهی کلام الامام پس گشت وجود ذات او و شمائل و صفات او رحمت بر خلق پس هر که رسید او را از کتاب رحمت او نصیبی نجات یافت در دنیا و آخرت از هر مکروه و واصل گشت و فائز شد بهر محبوب کذا فی الشفا و ازین تقریر مفهوم میگردد که مراد بودن آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم رحمت بر مومنان آنست که آنحضرت مظهر و مصدر رحمت ست و اگر یکی بعلت انکار و عناد و استکبار گرفتار بند شقاوت و ضلالت و حرمان و خذلان مانده ظلم بر خود کرده باشد در ارسال او برای رحمت زیان ندارد چنانکه آفتاب و ماهتاب برای روشنای عالم پیدا کرده اند و اگر یکی پرده ظلمت بر روی کشد و بدان نور مستنیر نگردد در پیدا کردن آفتاب برای نور خلل و قصور نبود و این تقریر برطبق توجیهی است که در قول وی سبحانه و ما خلقت الجن و الانس الا لیعبدون گفته اند که پیدا کرد ایشانرا بر صورتی که متوجه است بسوی عبادت و صالح و مستعد است مر آنرا بجهت ترکیب عقول که مانع است از غلبهٔ شهوت و غضب و ایجاد اسباب و آلات و اجسام منقاده و سائر اسباب عبادت پس آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم رحمت است مر مومنانرا بالفعل و سائر ناس را بالقوة و بعضے عام دارند و بالفعل رحمت شمارند چنانکه گویند مومن را رحمت است بهدایت و منافق را رحمت است بامان از قتل و کافر را رحمت است بتاخیر از عذاب و تعجیل آن در دنیا و قتل و نهب

خلق کریم و می بخشم او را بر خوی نیک و اجعل السکینة لباسه و البر شعاره و میگردانم آرام و آهستگی را پوشش
وی و محیط بوی و میگردانم نیکی را علامت و مانند جامه درونی که بموی بپیسد و التقوی ضمیره و میگردانیم پرهیزگاری
نهانی دل وی چون اصل تقوی در دل میباشد و لهذا فرمودند التقوی ههنا اشارت بسینه کرد تعبیر کرد از وی بضمیر
و اضمار در دل پنهان داشتن سخنی و الحکمة معقولة و میگردانم حکمت معقول آن و حکمت دانستن احوال اشیا چنانکه
در نفس الامر است و معنی راست کرداری و راست گفتاری نیز آمد و الصدق و الوفا طبیعة و می گردانم راستی را و
بسر بردن عهد را طبیعت وی و العفو و المعروف خلقه و میگردانم عفو و نیکوی را خوی وی و العدل سیرته و الحق
شریعته و الهدی امامه و الاسلام ملته و میگردانم عدل را سیرت وی و حق را شریعت وی و هدایت را پیشوای
وی و اسلام را دین وی و احمد اسمه و احمد نام اوست و آنحضرت در امم سابقه محمد و احمد هر دو نام دارد و او را
به بعد الضلالة و راه راست می نمایم بعد از گمراهی و اعلم به بعد الجهالة و دانا می گردانم بوی بعد از نادانی
و ارفع به بعد الخمالة و بلند میگردانم بوی خلق را بعد از فرو افتادن ایشان و اسمی به بعد النکرة و بالا می برم و
شناسا می گردانم بوی جماعة را بعد از جهل و ناشناسای و اکثر به بعد القلة و بسیار میگردانم
ایشان را بعد از یکے و اغنے به بعد العیلة و غنی و بے نیاز میگردانم بوی مردم را بعد فقر و
احتیاج و الف به بین قلوب مختلفة و اهواء متشتتة و امم متفرقة و تالیف می کنم بوی میان دلهای مختلف و
رایهای پراگنده و امتهای متفرقه و اجعل امته خیر امة اخرجت للناس و می گردانم امت او را بهترین امتی که بیرون
آورده شده است برای مردم صلی الله علیه و آله وسلم و علی آله و اصحابه اجمعین

باب سوم در بیان فضل و شرف آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم

که بآیات قرآنی ثابت شده و باخبار صحیحه
ثبوت پیوسته انچه در قرآن از تعظیم امر و اعلا شان و تنویه قدر و مدح و ثنای آن نبی کریم بتصریح و اشارت واقع
شده اول دلیل و شاهد صدق است بر رفعت محل و علو مرتبت و عظم شان و حفظ ادب وی صلی الله علیه و آله
وسلم و دلالت دارد بر انکه هیچ مجدی برابر مجد وی و هیچ قدری مساوی قدر وی نیست و چه عظیم بود قدر کسیکه
پروردگار عالم در باب عرش عظیم مدح او کند و ثنای او گوید و بحقیقت تفاصیل صفات و مراتب درجات وی
صلی الله علیه و آله وسلم که در کتاب مجید مذکورست از حد حصر و احصا بیرون است و اول آیات که خبر میدهد و بشارت
می نمند بوجود رسالت و شفقت و رحمت وی برامت ان کریمه است لقد جاءکم رسول من انفسکم عزیز علیه ما عنتم
حریص علیکم بالمومنین رؤف رحیم تحقیق آمد شما را پیغمبری از ذاتهای شما و از جنس شما که می شناسید مکان و

باب سوم در بیان فضل و شرافت

و در بعضی روایات همچو آواز آسیا و در حدیث ابن ابی هاله آمده که بود آنحضرت که پیاپی می آمد بروی غمها و پیوسته
میرسید بروی اندوهها و نبود مر او را آسایش و گفت که من استغفار میکنم خدا را در روزی هفتاد بار و در روایتی
صد بار و اینهمه غم و محنت و اندوه و استغفار بجهت امت بود و وجوه دیگر نیز گفته اند که در رساله مرج البحرین ذکر
کرده شده است و از علی رضی الله عنه مرویست که گفته پرسیدم رسول خدا را صلی الله علیه و آله و سلم از طریقه
وصال وی فرمود المعرفة راس مالی والعقل اصل دینی والحب اساسی والشوق مرکبی و ذکر الله انیسی والشفقة
کنزی والحزن رفیقی والعلم سلاحی والبصر ردائی والرضا غنیمتی والفقر فخری والزهد حرفتی والیقین قوتی
والصدق شفیقی والطاعة حبی والجهاد خلقی وقرة عینی فی الصلوة وثمرة فوادی فی الذکر وغمی لاجل
امتی وشوقی الی ربی **وصل** در صحیح البخاری از عطا حدیثی آورده جامع مر اکثر اخلاق آنحضرت صلی الله
علیه و آله و سلم را گفت وصف کرده شده است آنحضرت ببعضی صفات او که در قرآن مذکور است که یا ایها النبی
انا ارسلناک شاهدا و مبشرا و نذیرا و حرزا للامیین آگاه باش ای پیغمبر بدرستیکه ما فرستادیم ترا گواه بران کتابی
که فرستاده ایم ترا بر ایشان بتصدیق و تکذیب ایشان و نجات و ضلال ایشان و بشارت دهنده مر مطیعان را و
ترساننده عاصیان را و پناه مر امیان را که مراد بدان عرب اند آنحضرت از قوم ایشان بود فی الصراح حرز جای نیک
استوار انت عبدی و رسولی تو بنده خاص منی که حقیقت این مقام و کمال این مرتبه جز ترا نسزد و فرستاده منی بسوی
کافه خلق سمیتک المتوکل نام کردم ترا متوکل که تمام کار و بار خود را بمن سپرده و مطلق از حول و قوت خود بر آمده
و در همه کارها من متولی امر تو شدم لیس بفظ و لا غلیظ اینچنین بنده که نیست درشت خود سخت گو و لا سخاب فی الاسواق
نه آواز بلند کننده در بازارها قید بازار اتفاقی است که بیشتر در آنجا آوازها بلند میشود و در معنی مراد اجتناب از
در آمدن بازار است که جایگاه دنیا و کار و بار آنست و بی ضرورت رفتن در وی لایق حال اهل آخرت نیست
و لا یدفع السیئة بالسیئة و دور نمیکند بدی را ببدی یعنی جزای بدی ببدی نمیدهد اگرچه درست است در شرع اگر از اندازه بیرون نرود
و لیکن یعفو و یغفر لیکن در میگذراند و می پوشد و می آمرزد بلکه احسان میکند چنانکه جای دیگر امر کرده است بقول خود ادفع بالتی
هی احسن السیئة و لا یقبضه الله حتی یقیم به الملة العوجاء و نمی میراند او را خدا تعالی تا آنکه راست میکند بسبب وی امت کج را
بان یقولوا لا اله الا الله محمد رسول الله راست شدن بگفتن این کلمه است و یفتح به اعینا عمیا و می کشاید و بینا میگرداند بوی چشمهای
کور را و آذانا صما و قلوبا غلفا و گوشهای کر را و دلهای پوشیده در پرده جهل را در بعضی طرق این حدیث زیاده آمده که گفت
و یتعالی اسده بکل جمیل درست میگردانم آن پیغمبر را بهر خوبی فی الصراح سداد راست گفتاری و راست کرداری و اهب له کل

وصل در بیان بعضی صفات وی صلی الله علیه و آله و سلم در قرآن مسطور است

صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم اگر بدانید شما انچہ میدانم من کم بخندید و بسیار کم می گریید و در روایت ترمذی این زیادت
آمدہ کہ فرمود می بینم من انچہ نمی بینید شما و می شنوم انچہ نمی شنوید شما و فرمود اطت السماء وحق لہ ان تاط فرما
آواز میکند آسمان سزاوار است مر او را کہ آواز کند و اطیط آواز بالان و نالیدن شتر کرہ و آواز کردن آسمان بجہت
کثرت انچہ در وست از ملائکہ و گرانی آنہا و این کنایہ است و شلت در میان کثرت اگر نباشد آنجا اطیط و فرمود
نیست جای چہار انگشت در آسمان مگر کہ نہادہ است فرشتہ جبہہ خود را سجدہ کنندہ مر خدایرا و در روایت دیگر
آمدہ است کہ فرمود بخدا سوگند اگر بدانید چیزی کہ میدانم من کم بخندید و بسیار بگریید و لذت نگیرید بزنان بر فراشہا
و برائید بسوی زمینہا و بلندیہا و راہہا و فریاد کنید و بنالید بسوی خدا تعالی و بلند کنید آواز ہا را بدعا یعنی من
بقوت صبر و تحمل بر میدارم یارا نرا و اگر شما دانید برنمی تابید گفت ابو ذر رضی اللہ عنہ کہ راوی این حدیث است
ہر آینہ دوست میدارم کہ من درختی می بودم کہ بریدہ می شد و در روایتی آمدہ است کہ گفتہ اند صحابہ چہ می
تو یا رسول اللہ فرمودی بینم بہشت و دوزخ را پس جمع کرد حق تعالی او را میان علم الیقین و عین الیقین باخشیت
قلبیہ و استحضار عظمت الہیہ بر وجہی کہ نبود ہیچکس را و در حدیث دیگر آمدہ است کہ بایستاد آنحضرت صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم در نماز چندانکہ بیاماسید پایہای مبارک او پس گفتند صحابہ اینہمہ تکلیف و محنت برای چہ میکنی یا
رسول اللہ و حالانکہ آمرزیدہ است خدا تعالی انچہ پیش رفتہ است از گناہان تو و انچہ پس آمدہ فرمود آیا پس نباشم
بندہ شاکر و شکر آن نکنم کہ آمرزیدہ شدم و گفت عائشہ رضی اللہ عنہا بود عمل آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
ہمیشہ و پیوستہ کدام یکی از شما طاقت دارد انچہ داشت وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و عوف بن مالک گفت
رضی اللہ عنہ بودم من با رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شبی پس بیدار شد آنحضرت و مسواک کرد و وضو
ساخت و بایستاد بنماز پس ایستادم من نیز با وی پس استفتاح کرد بسورہ بقر پس نمیگذاشت بآیہ رحمت مگر آنکہ
توقف میکرد و سوال میکرد و در میخواست از خدا رحمت را و نمی گذشت بآیہ عذاب مگر آنکہ توقف میکرد و پناہ میجست
بخدا از عذاب وی پس از ان رکوع کرد بقدر قیام و می گفت سبحان ذی الجبروت والملکوت والعظمۃ والکبریاء
پس بر داشت سر از رکوع و ایستاد مثل آن و گفت ہمچنین پس از ان سجدہ کرد و گفت مثل این و نشست میان
سجدتین مانند آن و گفت مانند آن و خواند بقرہ و آل عمران و نساء و مائدہ را و گاہی قیام میکرد و تمام شب بیک آیہ و
در روایت آمدہ است کہ این آیہ بود ان تعذبہم فانہم عبادک وان تغفر لہم فانک انت العزیز الحکیم مقصود عرض
حال امت و درخواست مغفرت ایشان بود و آمدہ کہ آنحضرت نماز میکرد و شکم آنحضرت را آواز نمیبود ہیچ آواز جوشیدن و یگ سین

بن عوف آمده صحفه کبری از طعام نزد وی آوردند پس بگریه درآمد وگفت هلاک شد رسولخدا صلی الله علیه وآله وسلم وسیر نشد او واهل بیت او از نان جو وگفت ابن عباس رضی الله عنهما بود رسولخدا صلی الله علیه وآله وسلم که شب نمیکرد او واهل او شبهای پیاپی گرسنه نمی یافتند طعام شبانگاه را واز انس آمده که گفت نخورد رسولخدا صلی الله علیه وآله وسلم بر خوان و نه در سکرجه وپخته نشد برای وی نان تنک و نه دید گوسفند بلمه را هرگز وگفت عائشه رضی الله عنها سیر نخورد آنحضرت هرگز وشکایت نکرد بسوی کسی و بود فاقه نزد وی دوست داشته شده تر از غنی و بود که روز می کرد آنحضرت گرسنه وی بپیچید شکم را تمام شب از گرسنگی کنایت است از شدت جوع ومنع نمیکرد او را از روزه آنروز واگر منع خواست وی از پروردگار میداد تمامه گنجهای زمین را ومیوه های آنرا وفراخ میکرد زندگانی او را وتحقیق می گرسیم من از جهت شفقت ومهربانی بر آنحضرت از آنچه میدیدم حالت او را وی مالیدم شکم او را بدست خود بجهت آنچه بوی بود از جوع ومی گفتم روی فداک یارسول الله کاشکی پسند میکردی تو از دنیا بچیزی که قوت می شد ترا وقوت می بخشید پس میگفت آنحضرت ای عائشه چکارست مرا با دنیا ودچه میکنم من دنیا را برادران من که اولوالعزم از رسل اند صبر کردند بر آنچه سخت تر ازین است پس گذشتند بحال خود وقدوم آوردند بر پروردگار خود پس نزدیک داشت خدا باز گشت ایشانرا و بسیار کرد ثواب ایشانرا پس می یابم من خجلت را که شرم میدارم که تن آسانی کنم در زندگانی خود پس جدا شده شوم من از ایشان ونیست هیچ چیز محبوبتر پیش من از پیوستن به برادران من ودوستان من گفت عائشه رضی الله عنها پس اقامت نکرد و نایستاد بعد ازین حکایت مگر یکماه تا آنکه وفات یافت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم واز عائشه آمده که بنود زیر افگندنی آنحضرت که خواب میکرد بر آن مگر چیزیکه آگندنی وی پوست درخت خرما بود ومروی است از حفصه که گفت بود فراش رسولخدا صلی الله علیه وآله وسلم در خانه وی پلاسی که دو ته می کردیم پس خواب میکرد پس تا کردیم آنرا شبی بچهار تو نازم شود پس چون صبح کرد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم فرمود چه چیز گسترانیده بودید شما برای من امشب گفتم همان فراش هر شب بود که تا کرده بودیم او چهار تا فرمود بگذارید او را بحال نخست زیرا که نرمی وی باز داشت مرا از نماز شب و بود که خواب میکرد آنحضرت احیانا بر سریر بافته شده برسنی از برگ خرما تا آنکه تانیر لیفش نقش می بست پهلوی شریف وی صلی الله علیه وآله وسلم

وصل در بیان خوف وخشیت وسختی طاعت وشدت عبادت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم خوف وخشیت وطاعت وعبادت آنحضرت بر قدر علم ومعرفت او بود به پروردگار تعالی وتقدس وبحقیقت هر که داناتر وشناساتر بخدای عزوجل است خائف تر ومتعبد تر از بهجت فرمود حق سبحانه وتعالی انما یخشی الله من عباده العلماء در حدیث بخاری آمده که گفت ابو هریره میگفت رسولخدا

بزرگ ۱۲ اصلاح
سکره چیزیست
سکوره مراد
رکوبی خوردنی
نان خورش دان
سکرجه
بفتح اول
والکاف
والتشدید
خبز ترس
بفتح السین
وتشدید اللام ۱۲

منهمک و مشغول از حق و مناجات وی ندارد و تواند والله اعلم که امر ثالث که درین حدیث ذکر آن نکرده خیل
باشد چنانکه در حدیث دیگر از انس رض آمده است که لم یکن احب الیه صلی الله علیه وآله وسلم بعد النساء من الخیل رواه
النسائی و احتمال دارد که طعام بود چنانکه در حدیث عائشه آمده که گفت بود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم که
خوش می آمد او را از دنیا سه چیز طعام و نساء و طیب پس یافت از آن دو چیز را و نیافت یکی را یافت نساء و طیب را نیافت
طعام را رواه احمد والله اعلم **وصل** در بیان زهد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم احادیث و اخبار در ذکر این
سیرت و صفت کمال آن در ذات کامل الصفات آنسرور بسیار است و بس است در تقلل وی از دنیا و اعراض از
زهرت آن بآنکه روی آورده بود بتمامها بوی و بپایی میرسید فتوح آن که تا وقت وفات زره وی بگرو بود نزد یهودی
در نفقهٔ عیال وی صلی الله علیه وآله وسلم و حال آنکه دعا میکرد وی صلی الله علیه وآله وسلم اللهم اجعل رزق آل محمد قوتا
و با وجود اکتفا بقوت و قناعت بدان سلاح جنگ گرد و تا وقت وفات بحال انفکاک آن نشد و اینهمه بسبب زهد و
سخاوت و ایثار بود و از عائشه آمده است که گفت سیر نشد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم سه روز پیاپی از نان گندم
تا گذشت ازین عالم و در روایت دیگر آمده از نان جو دو روز پیاپی و اگر میخواست میداد وی را خدا تعالی چیزیکه در
خیال نیاید و در وهم نگنجد و در حدیث دیگر آمده سیر نشد آل رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم از نان گندم تا آنکه
ملاقات کرد خدا را و گفت عائشه نگذاشت رسول خدا درهمی و نه دیناری و شاتی و نه بعیری را و در حدیث عمرو
بن الحارث آمده که نگذاشت مگر سلاح را و بغله و زمینی را که گردانیده بود آنرا صدقه گفت عائشه رضی الله عنها وفات
یافت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نبود در خانه من چیزیکه بخورد او را جگر داری مگر نصف کیل از جو در طاق
خانه افتاده و گفت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم مرا بدرستی عرض کرده شد بر من که گردانیده شود برای من
بطحاء مکه طلا پس گفتم من لا یا رب مگردان اینچنین گرسنه می شوم روزی و سیر می شوم روز دیگر پس روزیکه گرسنه می باشم
تضرع میکنم بسوی تو و دعا میکنم ترا و روزی که سیر می شوم حمد میگویم و ثنا می گویم بر تو در حدیث دیگر آمده است
که جبرئیل فرمود آمد بروی صلی الله علیه وآله وسلم و گفت مر او را که پروردگار تعالی میخواناند سلام ترا و می گوید آیا
دوست میداری تو که گردانم برای تو این کوهها را طلا و باشند با تو هر جا که باشی تو پس سر فرود افگند آنحضرت ساعتی
پس تر گفت یا جبرئیل دنیا خانهٔ کسی ست که نیست مر او را خانه و مال کسی است که نیست مر او را مال جمع میکند اثر آنکسیکه
نیست مر او را عقل پس گفت مر آنحضرت را جبرئیل ثابت دارد ترا یا محمد خدا تعالی بقول ثابت و از عائشه آمده که گفت
بتحقیق بودیم ما که آل محمدیم درنگ میکردیم یکماه که نمی افروختیم آتش را و نبود خوراک ما مگر خرما و آب و از عبد الرحمن

وصل در بیان زهد

وسردی چشم ولذت وی در مشاهدهٔ محبوب بود وگرمی وسوزش در دیدن اغیار ولهذا ولد را قرة العین خوانند
وآنکه گفت فی الصلوٰة ونگفت الصلوٰة اشارة کرد بآنکه سرور وآرام وی بمشاهدهٔ حق است که بحکم کانک تراه در
نماز او را حاصلست نه بنفس نماز یا ثواب وجزای آن چه نزد مشاهده آرام والتفات بغیر نبود ونماز غیر حق است
اگرچه نعمت اوست وفضل او وفرح بفضل ونعمت حق نیز مقامی عالیست چنانکه گفت قل بفضل الله ورحمته
فبذالک فلیفرحوا ما دون مقام مشاهده مفصل ومنعم وفرح وسرور باوست ومقام آنحضرت صلی الله علیه وآله
وسلم اعلی وارفعست وباینجهت فرمود فلیفرحوا ونگفت فلنفرح تا خطاب بآنحضرت باشد تنبیه بدانکه این کلمه که مذکور
شد جزو اینحدیث است که حبب الی الطیب والنساء وجعلت قرة عینی فی الصلوٰة صاحب مشکوٰة گوید که اینحدیث
را احمد ونسائی از انس روایت کرده اند وسخاوی در مقاصد حسنه گفته که طبرانی در اوسط صغیر مرفوعاً آورده و
همچنین خطیب در تاریخ بغداد وابن عدی فی الکامل در مستدرک نیز آورده اما بدون لفظ جعلت وگفته که صحیح است
بر شرط مسلم ونزد نسائی از انس بطریقی دیگر بزیادت لفظ من الدنیا آمده وبسیاری از محدثین باینوجه روایت
کرده ابن قیم گفته که روایت کرد او را احمد در کتاب زهد بزیادتی لطیف وآن اینست که اصبر عن الطعام والشراب
ولا اصبر عنهن وگفت سخاوی واما آنچه مشهور شده است درینحدیث از زیادت لفظ ثلث وقوف نیافتم بران
مگر در دو موضع از احیا ودر تفسیر آل عمران از کشاف وندیدم این زیادت را در هیچ طریقی از طرق اینحدیث باوجود
مزید تنقیر وتفتیش وتصریح کرده باینمعنی از کسی وگفته وارد نشده است درینحدیث لفظ ثلث وزیادة آن مخلست
مر معنی را چه صلوٰة از دنیا نیست اگرچه توجیه کرده اند آنرا وشیخ ابن حجر عسقلانی در تخریج رافعی گفته که مشتهر شده
بر زبانها بزیادة لفظ ثلث ونیافتم این لفظ را در شی از طرق او وولی الدین عراقی در امالی خود نیز گفته که لفظ ثلث
در هیچ کتابی از کتب حدیث نیست وصلوٰة از امور دنیا نبود انتهی کلام السخاوی پس معلوم شد که اصل حدیث
که اتفاق ائمه بران است باین لفظ است حبب الی الطیب والنساء وجعلت قرة عینی فی الصلوٰة واین بی اشکال
است ودر بعضی طرق من الدنیا یا من دنیاکم آمده ودر بعضی کتب ثلث نیز واقع شده است واگر یکی ازین دو نباشد
نیز اشکال ندارد اما اگر هر دو باشد چنانکه بر زبانها میگردد اشکال دارد ودر توجیه آن گاهی میگویند که مراد ببودن
از دنیا بودن ودر دنیا ووجود آن در حیات این عالم است پس حاصل معنی آن شود که درین عالم مرا سه چیز
خوش آمده واز آن از جمله امور طبقه دنیاویه است وسوم امر اختیاری دینی وگاهی گویند که سوم از امور دنیاویه است بسبب
ملالت وسامت ذکر نکرد وعدول کرد از آن بامر دینی بر طریقه تکمیل ودفع توهم آنکه وی را لذت ومحبت طیب ومعاشرت نساء

کشیده باشند و گفت عائشه رضی الله عنها که حدیث میکرد آنحضرت چنانکه اگر کسی میخواست که بشمارد کلمات
را می شمرد و در حدیث جابر رضی الله عنه آمده که بود در کلام آنحضرت ترتیل و ترسیل فی الصراح ترتیل همواره
وا آرمیده و پیدا خواندن قوله تعالی ورتل القرآن ترتیلا ورتل بفتحتین سخن همواره و ترسیل نیز نزدیک با یکدیگر است
و در رساله تجوید تحقیق این معانی کرده شده است و در حدیث ابن ابی هاله آمده که بود سکوت آنحضرت بر چهار چیز
حلم و حذر و تقدیر و تفکر و ضحک وی صلی الله علیه وآله وسلم تبسم بود و ضحک اصحاب نیز در حضرت وی تبسم بود و
جهت توقیر و تعظیم و اقتدار و اتباع وی بود مجلس شریف وی مجلس حلم و حیا و خیر و امانت بلند
کرده نمی شد در وی آواز و ذکر کرده نمیشد در وی قبیح و چون تکلم میکرد سر فرو می افگندند اهل مجلس گویا که بر
سرهای ایشان پرندگان نشسته که اگر سر بردارند پریده میشوند و صاحب شفا این حال بصحابه را مخصوص و مقید
بحال تکلم آنحضرت ذکر کرده و در کتب دیگر مطلق آمده که حال صحابه در مجلس شریف این بود و در حدیث دیگر آمده که
ابوبکر رضی الله عنه در پیش آنحضرت سنگریزه در دهن گرفته می نشست تا دم نتواند زد و سخن کرد و نظر بر جمال آنحضرت
دوخته رابطه محبت را نگاه میداشت و کیفیت مشی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در بیان حلیه شریف معلوم شد
که بوقار بی اضطراب و کسل و ملالت بود از مروت آنحضرت بود نهی از نفخ در طعام و شراب و امر باکل از آنچه پیش اکل است
و امر بسواک و پاک کردن و پاکیزه داشتن براجم که بمعنی مفاصل اصابعست که میان اساجع و رواجب اند و رواجب
مفاصل اصابع که متصل انامل است بعد ازان براجم بعد ازان اساجع و سیرت آنحضرت بهترین سیرتها بود و در حدیث
ابن مسعود آمده که خیر الحدیث کلام الله و خیر الهدی هدی محمد و آنحضرت دوست میداشت طیب را و بوی خوش را و استعمال
میکرد آنرا و ترغیب میکرد دیگران را بران وی گفت حبب الی من دنیاکم النسا والطیب و جعلت قرة عینی فی الصلوة و دوست
گردانیده شده است بسوی من بوی خوش و زنان یعنی حق تعالی محبوب ساخته است نه من باختیار و کسب آنرا و دوست
میدارم و گردانیده شده است قرار و آرام جای چشم من یا سردی و خنکی چشم من در نماز و گفته اند که شادی و سیرت
چشم روشنی و خوشدلی که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در نماز یافتی و ذوقی و شهودی که در هیچ وقت یافتی در هیچ
عبادت و هیچ وقت نیافتی و قرة العین کنایت از فرح و سرور و دریافت مقصود و نور بغیه است مشتق است از
قر بفتح قاف بمعنی قرار و ثبات چه دیده بنظاره محبوب قرار یابد و بدیدار او آرام گیرد و برابست و چپ بنگرد و در حالت
سرور و خوشحالی ساکن و برجای خود بود و بنظر بر غیر محبوب پریشان و هر جانب نگران و در حال حزن و خوف گردان
و لرزان باشد تدور عینهم کالذی یغشی علیه من الموت دلیل آنست یا مشتق است از قر بضم قاف بمعنی سردی

خدا تعالی میان من و میان آنچه خواستم من بعد از آن قصد نکردم ببدی تا آنکه اکرام کرد مرا خدا تعالی برسالت
خود یکبار آن بود که گفتم من شبی بغلامی که گوسفند میچرانید با من گوسفندانرا که نگاه میدار این غنم را تا من در آیم مکه را
و سمر بگویم و بشنوم چنانکه جوانان می گویند و می شنوند پس بیرون آمدم و در آمدم نخست سرای را از مکه و شنیدم که نشانه
بازی میکنند و دفوف و مزامیر میزنند بجهت عروسی که در خانه ایشان بود پس نشستم من تا بشنوم آنرا پس خوابانید مرا
خدا تعالی و بیدار نگردانید مرا مگر گرمی آفتاب پس برگشتم و نکردم چیزی از آن بعد از آن عارض شد بار دیگر مانند اینحال
بعد از آن قصد نکردم ببدی هرگز صلی الله علیه و آله و سلم **وصل** در بیان وقار و تؤدت آنحضرت صلی الله علیه
و آله و سلم و صحت و مروت و هدی و حسن وی اما وقار بفتح واو رزانت و آهستگی و تؤدت بضم تاء و فتح همزه دال مهمله نیز
همین معنی ست و صحت بفتح صاد خاموش شدن و مروت بضم میم مردمی و انسانیت و هدی بفتح و سکون بمعنی سیرت
و راه روش و حلم و وقار و رزانت و بردباری و آهستگی در حرکات و سکنات آنچه در ذات شریف وی بود صلی الله
علیه و آله و سلم در کسی دیگر نبود و در حدیث آمده است که بود آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بوقارترین مردم در مجلس و
نبود که بیرون آرد چیزی از اطراف و اعضا را چنانکه دست جنبانیدن و پای دراز کردن مثلا و اکثر نشستن آنحضرت
بر وضع احتبا بود و احتبا بحای مهمله بر سرین نشستن و زانوها برداشتن و میان ظهر و ساقین ضم کردن و این گاهی بجای
بود مثل فوطه و ردا و گاهی بدست و گاهی مربع نیز نشسته و بعد از نماز بامداد باین وضع نشسته و ورد میخواند و گاهی بوضع
قرفصا بضم قاف و سکون را و ضم فاء و صاد مهمله ممدود و مقصور نیز نشسته و تفسیر کرده اند آنرا بآنکه بنشیند بر سرین
یعنی ما فوق رانها و بچسپاند رانها را بشکم و احتبا کند بهر دو دست و بنهد آنرا بر ساقها با زانوها و بعضی گفته اند که احتبا
کند بر کتفین و الصاق کند بطن را بفخذین و در آرد کفهای دست را در بغلها و این نوع خاص از احتباست و گفته اند که
این جلسه اعراب و غربا راست و در حدیث قیله بفتح قاف و سکون تحتانیه بنت مخرمه بفتح میم و سکون معجمه آمده که گفت
دیدم رسول خدا را صلی الله علیه و آله و سلم نشسته بود بر وضع قرفصا متخشع در جلسه پس لرزانیده شدم از خوف
یعنی خوفی و هیبتی از دیدن آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بمن راه یافت که بر خود لرزیدم و بیتاب شدم
و خشوع و فروتنی کردن و چشم خوابانیدن و خضوع نیز قریب همین معنی است و بعضی گفته اند خشوع در بدنست و خضوع
در صورت و بصر و در بعضی احادیث خشوع را در باطن و خضوع را در ظاهر حمل کرده اند و هر دو شریک اند در معنی سکون
و تذلل و بود آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم کثیر السکوت و تکلم نمیکرد بیحاجت در وی میگردانید از کسی که تکلم میکرد
بغیر جمیل و بود کلام وی فصیل که در وی نه فصل بود و نه تقصیر و فصیل رشته مروارید را گویند که میان هر دو لولو

وصل در بیان وقار و تؤدت

میدانم که محمد پیغمبر ست ولیکن کی بودیم ما متابعت کننده مر نبی عبد مناف را و مشرکان چون میدیدند آنحضرت
را صلی الله علیه وآله وسلم می گفتند والله وی پیغمبر ست حال مشرکان این بود و اهل کتاب از یهود و نصاری
خود اعلم بودند بر رسالت وی و به یقین میدانستند آنحضرت را یعرفونه کما یعرفون ابناءهم و پشت به پشت منتظر پیغمبر
آخر زمان نشسته بودند در وقت موت وصیت نامه می نوشتند به پسران که چون دریابید پیغمبر آخر الزمان اسلام
ما رسانید و بگوئید که ما در اشتیاق تو جان دادیم سلام ما بپذیر و ما را از غلامان خود دان آورده اند که چون تبع بضم تاء
و فتح مشدده موحده که از ملوک یمن بود و قوم وی کافر و آنحضرت فرموده است نمیدانم که تبع نبی بود یا نه بمدینه آمد جماعه که همراه وی بودند بدریافتن نشان پیغمبر آخر الزمان درین بلده مکرمه اقامت کردند و از تبع
درخواستند تا که ایشانرا از صحبت خود معاف داشت و بقوی انصار از اولاد ایشانند و چون این نور ظهور یافت بظلمت
آبا و کفر در ماندند اعوذ بالله من الخذلان اما عفت که بمعنی پارسائی از حرام و فی القاموس عفت کف عما لا یحل و
لا یکمل وجوده و کمال آن دران حضرت بچه زبان بیان توان کرد و در جای که عصمت آمده و در حدیث آمده
لمس نکرده است آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دست هیچ زنی را که مالک نیست او را و این یک عبارتی است که در
بیان عفت و پارسائی اهل عرف و عادت می گویند والا حقیقت عفت آنحضرت و تمامه اخلاق وی بالاتر ست
ازان که بیان توان کرد و وصف آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بصدق لهجه مکرر گذشته ست و اما عدل خواه بمعنی
عدالت و داد گستری گیرند و خواه بمعنی اعتدال و توسط صفات و اخلاق دارند مساوی انچه در ذات شریف آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم بود متصور نیست و یکبار آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم مالی قسمت میکرد و ذو الخویصره
که یکی از بنی تمیم بود گفت عدل کن در روایتی آمده که گفت انچه تو میکنی عدل نیست حضرت فرمود صلی الله علیه وآله
وسلم وای بر تو اگر من عدل نکنم دیگر کی عدل خواهد کرد و این قصه طویل است ابو العباس مبرد که از ائمه علم نحو است
گفت قسمت کرد کسری ایام خود را و گفت روز باد صالحست برای خواب رفتن و روز ابر برای شکار کردن و روز
باران برای شراب خوردن و روز آفتاب برای حوائج خلق برآوردن و گفته اند بود کسری دانا بسیار است دنیای
ایشان و دین خود کجا بود ولیکن پیغمبر ما صلی الله علیه وآله وسلم تجربه کرد روز خود را سه جزو جزوی برای عبادت
خدای و جزوی برای اهل و عیال و جزوی برای خاصه خود باز این جزو را قسمت کرد میان خود و میان مردم
و حوائج ایشان و بیان این در آخر باب حلیه شریف گذشت و ذکر کرده است ابو جعفر طبری از علی رضی الله
عنه گفت گفت آنحضرت که قصد نکردم من بچیزی از انچه اهل جاهلیت عمل میکنند جز دو بار و هر بار حائل شد

علیه و آله وسلم ما تکذیب نمیکنیم ترا دروغ گو نمی دانیم ترا و نیستی تو در ما مکذب و لیکن ما تکذیب نمیکنیم چیزی را که آورده تو آنرا
از دین این سخن یاوه و نامعقولست و تناقض است از آن ملعون چه هرگاه شما صادق میدانید او را در هر چه گوید
تصدیق کنید دیگر این عناد و استکبار چیست پس فرستاد حقتعالی این آیه را فانهم لا یکذبونک و لکن الظالمین بآیات الله
یجحدون و این آیه را تفسیری دیگر نیز هست که پروردگار تعالی میفرماید که ای محمد کافران ترا تکذیب نمیکنند و لیکن این ظالمان
آیات خدا را انکار میکنند یعنی تو فارغ باش و غم مخور کار ایشان با من افتاده است من ایشان را سزا میدهم چنانکه
جماعه غلام خواجه را ایذا میدهند و آزار میکنند پس خواجه با غلام میگوید که ایشان ترا آزار نمیدهند و ایذا نمیکنند
بمن میکنند من دانم و ایشان و آورده اند که اخنس بن شریق ملاقات کرد ابو جهل را روز بدر و گفت یا ابا الحکم نیست
اینجا جز من و تو که بشنود سخن ما را خبر ده مرا از محمد اللهم صل علی محمد و علی آله که وی صادق است یا کاذب پس گفت
آن ملعون والله بدرستی و راستی محمد صادق است و هرگز دروغ نگفته است و سوال کرد هرقل از ابو سفیان در آن حدیث
که سوال کرده است از احوال و اوصاف آنحضرت و استدلال کرده بدان بر نبوت وی صلی الله علیه و آله وسلم آیا بودید
شما که متهم میداشتید بکذب این مرد را یعنی آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم پیش از آنکه بگوید این سخن را یعنی دعوی نبوت
کند گفت ابو سفیان والله هرگز دروغ نگفته است وی گفت هرقل پس چون باشد که با خلق جز راستی نگوید و بر خدا
دروغ بندد و این حدیث هرقل سودمندترین چیزیست در معرفت امارات نبوت در اول صحیح البخاری مذکور است و
در شرح مشکات ترجمه و بیان آن کرده است در کتاب الجهاد و در باب الکتاب الی الکفار و درین کتاب نیز در باب
ارسال رسل مذکور گردد انشاء الله تعالی و گفت نضر بن الحارث مر قریش را بتحقیق بود محمد در میان شما جوان خورد سال
مرضی ترین شما در افعال و صادق ترین شما در اقوال عظیم ترین شما در امانت تا آن زمان که دیدید شما در بناء گوشت
او پیری را و آورد وی شما را آنچه آورد یعنی از دین و ملت گفتید شما که ساحر است لا والله وی ساحر نیست و این نضر بن الحارث
کافر بود و پرده بر دل او نشسته اما عاقل بود و انصاف داشت و دیگران را پرده غلیظ بود و گاهی آن نیز می افتاد و
باز غلیظ تر می نشست ولید بن المغیره که از رؤسای کفار قریش است بارها قرآن شنیدی و بگریستی و گفتی یقین
دانم که این نه کلام بشر و ساخته آدمیان است این کلام را شیرینی و دل نشینی است که هیچ کلام دیگر را نیست ان له
حلاوة و طلاوة و فی الصراح طلاوة بفتح و الضم خوبی و پذیرائی دل و حارث بن عامر از مشرکان بود که تکذیب میکرد
آنحضرت را صلی الله علیه و آله وسلم پیش مردم و چون خلوت می کرد با اهل بیت خود می گفت والله محمد از اهل
کذب نیست و آمد ابو جهل روزی نزد آنحضرت و مصافحه کرد و گفتند آیا مصافحه می کنی تو با محمد و گفت والله بتحقیق

را با مادر ش حلیمه اسلام آورد ذکر کرده است اورا ابن اثیر در صحابیات آمد نزد آنحضرت در بندیان هوازن و
شناسانید خود را با آنحضرت پس گستر انید آنحضرت برای او ردا رمبارک خود را و فرمود اگر دوست داری اقامت
کن نزد من مکرم و محبوب تا برخوردار و بهره مند گردانم ترا مال یا باز برگرد بسوی قوم خویش پس اختیار کرد وی قوم
خود را پس متمتع گردانید اورا و ابو الطفیل گفت دیدم پیغمبر خدا را صلی الله علیه و آله وسلم و سن کودک بودم ناگاه پیش
آمد زنی و نزدیک شد با آنحضرت پس گستر انید آنحضرت مر ان زن را ردای خود را و نشست آن زن بر ان پس گفتم من
کیست این زن گفتند که مادر اوست که شیر داده اورا و ظاهر آنست که حلیمه باشد و ابن عبد البر در استیعاب گفته که حلیمه بود
و گفته اند که آنحضرت را هشت زن شیر داده اند تا این کدام یکی از انها بود و الله اعلم و از عمرو بن السائب آمده که رسول
خدا صلی الله علیه و آله وسلم نشسته بود روزی پس پیش آمد پدر آنحضرت از رضاع بنگند برای وی جامه خود را پس نشست
آنمرد بر بستر و پیش آمد مادر وی پس بنهاد برای وی گوشه جامه از جانب دیگر و نشست آن زن بر ان بعد از ان پیش آمد
برادر وی از رضاع پس برخاست آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم پس بنشاند او را پیش خود میفرستاد را آنحضرت صلی الله
علیه و آله وسلم بسوی ثویبه مولاة ابو لهب که مرضعه وی بود صله از طعام و کسوت و چون ثویبه پرسید که همیکس از
قرابتیان وی باقیست گفتند همیکس نیست و در حدیث خدیجه رضی الله عنها آمده که گفت مر آنحضرت را ابشر فوالله
لا یخزیک الله ابدا انک لتصل الرحم و تحمل الکل و تکسب المعدوم و تقری الضیف و تعین علی نوائب الحق صلی الله
علیه و آله وسلم

وصل در بیان عدل و امانت و حفظ و صدق بحدی که آنحضرت بود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم امین ترین
مردم و اعدل و اعطف و اصدق ناس که اعتراف میکردند بدان دشمنان و بیگانگان و پیش از نبوت اورا محمد الامین
نام میکردند از آن استحقاق گفته امین بجهت آن نام مبارک شد که جمع کرده شد در وی اخلاق صالحه و در قول حق سبحانه
و تعالی مطاع ثم امین اکثر مفسرین بر انند که مراد محمد است صلی الله علیه و آله وسلم کذا قال فی الشفا و چون اختلاف کردند
قریش که چهار قبیله بودند نزد بنا رکعبه در نهادن حجر بجای او که کدام قبیله بنهد اتفاق کردند که هر که نخست در آید از در
وی حکم کنند همه بدان راضی باشیم ناگاه آنحضرت در آمد صلی الله علیه و آله وسلم گفتند این محمد است این امین است
هر چه حکم کند راضی باشیم آنحضرت ردای طلبید و حجر را در میان آن نهاد و هر چهار گوشه رداء را بدست این چهار
کس داد خود حجر را بدست مبارک گرفته بر جای آن نهاد و این پیش از نبوت بود در سال تولد فاطمه زهرا رضی الله
عنها و پیش از زمان اسلام حکم میساختند قریش آنحضرت را و فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم و الله انی
لامین فی السماء امین فی الارض و روایت است از علی رضی الله عنه که گفت ابو جهل لعنة الله علیه با آنحضرت صلی الله

وصل در بیان عدل و امانت و حفظ و صدق

علیه وآله وسلم ما تکذیب نمیکنم ترا دروغ گو نمی دانیم ترا و نیستی تو در ما تکذیب نمیکنیم چیزیرا که آورده تو آنرا
ازدین این سخن یاوه و نامعقولست و متناقض است ازان ملعون چه هرگاه شما صادق میدانید او را در هرچه گوید
تصدیق کنید دیگر این عناد و استکبار چیست پس خدای تعالی این آیته را فانهم لایکذبونک و لکن الظالمین بآیات الله
یجحدون و این آیته را تفسیری دیگر نیز هست که پروردگار تعالی میفرماید که ای محمد کافران ترا تکذیب نمیکنند و لیکن این ظالمان
آیات خدا را انکار میکنند یعنی تو فارغ باش و غم مخور کار ایشان با من افتاده است من ایشان را سزا میدهم چنانکه
جماعه غلام خواجه را ایذا میدهند و آزار میکنند پس خواجه با غلام میگوید که ایشان ترا آزار نمیدهند ایذا میکنند
بمن میکنند من دانم و ایشان و آورده اند که اخنس بن شریق ملاقات کرد ابو جهل را روز بدر و گفت یا ابا الحکم نیست
اینجا جز من و تو که بشنود سخن ما را خبر ده مرا از محمد اللهم صل علی محمد و علی آله که وی صادق است یا کاذب پس گفت
آن ملعون والله بدرستی و راستی محمد صادق است و هرگز دروغ نگفته است و سوال کرد هرقل از ابو سفیان در آن حدیث
که سوال کرده است از احوال او و اوصاف آنحضرت و استدلال کرده بدان بر نبوت وی صلی الله علیه وآله وسلم آیا بود
شما که متهم میداشتید بکذب او نیز در این حین یعنی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پیش از آنکه بگوید این سخن را یعنی دعوی نبوت
کند گفت ابو سفیان والله هرگز دروغ نگفته است وی گفت هرقل پس چون باشد که با خلق چنین راستی نگوید و بر خدا
دروغ بندد و این حدیث هرقل سودمندترین چیزیست در معرفت امارات نبوت در اول صحیح البخاری مذکور است و
در شرح مشکات ترجمه و بیان آن کرده است در کتاب الجهاد و در باب الکتاب الی الکفار و درین کتاب نیز در باب
ارسال رسل مذکور گردد انشاء الله تعالی و گفت نضر بن الحارث مر قریش را تحقیق بود محمد در میان شما جوان خوش
رضی ترین شما در افعال و صادق ترین شما در اقوال عظیم ترین شما در امانت تا آن زمان که دید شما در بناگوش
او پیری را و آورد وی شما را آنچه آورد یعنی از دین و ملت گفتید شما که ساحر است لا والله وی ساحر نیست و این نضر بن الحارث
کافر بود و پرده بر دل او نشسته اما عاقل بود و انصاف داشت و دیگر انرا پرده غلیظ بود و گاهی آن نیز می افتاد و
باز غلیظ تر می نشست ولید بن المغیره که از روسای کفار قریش است بارها قرآن شنیدی و بگریستی و گفتی یقین
دانم که این کلام بشر و ساخته آدمیان است این کلام را شیرینی و دل نشینی است که هیچ کلام دیگر را نیست ان له
حلاوة و طلاوة و فی الصراح طلاوة بفتح و الضم خوبی و پذیرائی حال و حارث بن عامر از مشرکان بود و که تکذیب میکرد
آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم پیش مردم و چون خلوت می کرد با اهل بیت خود می گفت والله محمد از اهل
کذب نیست و آمد ابو جهل روزی نزد آنحضرت و مصافحه کرد و گفتند آیا مصافحه می کنی تو با محمد و گفت والله تحقیق

را با مادرش حلیمه اسلام آورد ذکر کرده است اورا ابن اثیر در صحابیات آمد نزد آنحضرت در بندیان هوازن و
شناسانید خود را با آنحضرت پس گستراند آنحضرت برای او ردا مبارک خود را و فرمود اگر دوست داری اقامت
کن نزد من مکرم و محبوب تا برخوردار و بهره مند گردانم ترا بمال یا باز برگرد بسوی قوم خویش پس اختیار کرد وی قوم
خود را پس متمتع گردانید اورا و ابو الطفیل گفت دیدم پیغمبر خدا را صلی الله علیه و آله وسلم و من کودک بودم ناگاه پیش
آمد زنی و نزدیک شد با آنحضرت پس گستراند آنحضرت مر آن زن را ردای خود را و نشست آن زن بران پس گفتم من
کیست این زن گفتند که مادر اوست که شیر داده او را و ظاهر آنست که حلیمه باشد و ابن عبد البر در استیعاب گفته که حلیمه بود
و گفته اند که آنحضرت را هشت زن شیر داده اند تا این کدام یکی از انها بود و الله اعلم و از عمرو بن السائب آمده که رسول
خدا صلی الله علیه و آله وسلم نشسته بود روزی پس پیش آمد پدر آنحضرت از رضاع بیفگند برای وی جامه خود را پس نشست
آمد و بر بستر و پیش آمد مادر وی پس بنهاد برای وی گوشه جامه از جانب دیگر و نشست آن زن بران بعد از ان پیش آمد
برادر وی از رضاع پس برخاست آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم پس بنشاند او را پیش خود میفرستاد را آنحضرت صلی الله
علیه و آله وسلم بسوی ثویبه مولاة ابو لهب که مرضعه وی بود صله از طعام و کسوت و چون ثویبه پرسید که هیچکس از
قرابتیان وی با قیست گفتند هیچکس نیست و در حدیث خدیجه رضی الله عنها آنده که گفت مر آنحضرت را ابشر فوالله
لا یخزیک الله ابدا انک لتصل الرحم و تحمل الکل و تکسب المعدوم و تقری الضیف و تعین علی نوائب الحق صلی الله
علیه و آله وسلم **وصل** در بیان عدل و امانت و عفت و صدق بحدی که آنحضرت بود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم امین ترین
مردم و اعدل و اعطف و اصدق ناس که اعتراف میکردند بدان دشمنان و بیگانگان پیش از نبوت اورا محمد الامین
نام میکردند از آن استحقاق گفته امین بجهت آن نام مبارک شد که جمع کرده شد در وی اخلاق صالحه و در قول حق سبحانه
مطاع ثم امین اکثر مفسرین بر انند که مراد محمد است صلی الله علیه و آله وسلم کذا قال فی الشفاء و چون اختلاف کردند
قریش که چهار قبیله بودند نزد بنا کعبه در نهادن حجر بجای او که کدام قبیله بنهد اتفاق کردند که هر که نخست در آید در حرم
وی حکم کند همه بدان راضی باشیم ناگاه آنحضرت در آمد صلی الله علیه و آله وسلم گفتند این محمد است این امین است
هر چه حکم کند راضی باشیم آنحضرت ردای طلبید و حجر را در میان آن نهاد و هر چهار گوشه رداء را بدست این چهار
کس داد خود حجر را بدست مبارک گرفته بر جای آن نهاد و این پیش از نبوت بود در سال تولد فاطمه زهرا رضی الله
عنها و پیش از زمان اسلام حکم میساختند قریش آنحضرت را و فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم و انا
لامین فی السماء امین فی الارض و روایت است از علی رضی الله عنه که گفت ابو جهل لعنة الله علیه با آنحضرت صلی الله

وصل در بیان عدل و امانت و عفت و صدق

را قصه درازست که مذکورست در مسال دوم از بعثت و نیز روایتی است که جبرئیل علیه السلام گفت مر پیغمبر را
صلی الله علیه وآله وسلم که خدا تعالی امر کرده است آسمان و زمین و کوهها را که اطاعت کنند ترا و هرچه فرمائی
آن کنند و هلاک کنند دشمنان ترا فرمود و دوست میدارد که صبر کنم و تاخیر کنم از امت خود عذاب را شاید که بخشد
حق تعالی ایشان را و رجوع و رحمت کند بر ایشان و گفت عائشه رضی الله عنها مخیر گردانیده نشد رسول خدا صلی الله
علیه وآله وسلم میان دو امر مگر آنکه اختیار کرد آسان تر از آن دو امر این قول را معانی و تاویلات است بسیار و اظهر و اقرب آنست
که مراد آسان تر برای امت است و گفت ابن مسعود رضی الله عنه که آنحضرت تعهد میکرد و تیمار میداشت ما را برای تذکیر و
موعظه یعنی گاه گاه میکردند دائم از جهت خوف و ملالت و بستوه آمدن از آن **وصل** در خلق آنحضرت صلی الله علیه
وآله وسلم و در وفا و حسن عهد و صله رحم و تعهد تیمار داشتن و تازه کردن عهد مرویست از انس که بود آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم چون آورده می شد نزد وی صلی الله علیه وآله وسلم هدیه فرمود این را ببرید نزد فلان زن که وی دوست
خدیجه بود رضی الله عنها و مرویست از عائشه که میگفت رشک نبردم بر هیچ زنی چنانکه رشک بردم بر خدیجه از جهت بسیار یاد کردن
مر او را و اگر شاتی ذبح کرده میشد میفرستادی سوی زنانی که دوست خدیجه بودند و در آمد بر آنحضرت زنی پس شادمانی
و سبک روحی نمود آنحضرت بجهت او و پرسشهای خوب کرده از وی چون رفت آن زن فرمود این زنیست که می آمد ما را
در زمان خدیجه فرمود حسن العهد من الایمان و صله میکرد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم ذوی الارحام را بی آنکه ایتام
و اختیار کند و ترجیح کند ایشان را بر کسیکه فاضلتر باشد از ایشان و فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که آل ابو فلان
نیستند مرا دوستان و در بعضی طرق آمده است که نیست دوستان من جز خدا و صالحان از مومنان جز آنکه مر ایشان را
رحم است که نرمی کنم آنرا برای آن یعنی بقدری احسان می کنم با ایشان چنانکه آبی می پاشد بر روی کسی و گفته اند مراد
بآل ابو فلان بن ابی العاص است و حال این جماعه معلوم است و می گرفت آنحضرت امامه بنت زینب را و بر میداشت
بر دوش مبارک خود در نماز چون سجده می کرد می نهاد بر زمین و چون باز می ایستاد بر میداشت از جهت وفور شفقت
و مهربانی بر اولاد و این برداشتن امامه و بنهادن وی بر زمین بفعل آنحضرت نبود بلکه خود می آمد و می چسپید و چون بسجده
میرفت می افتاد بر زمین تا نگویند که این فعل کثیر بود در نماز و ظاهر آنست که این در نماز نفل بود والله اعلم و روایتست
از قتاده که چون آمد وفد نجاشی ایستاد آنحضرت و خدمت کرد مر ایشان را پس گفتند صحابه یا رسول الله ما بسنده ایم بما بگذار تا
خدمت کنیم ایشان را فرمود ایشان اکرام میکردند اصحاب مرا و من دوست میدارم که مکافات کنم مر ایشان را و این حکایت
در باب تواضع نیز گذشته است وقتی دیگر اخت آنحضرت از رضاعه که نام وی سیما بود و تربیت و خدمت میکرد آنحضرت

وصل در خلق وی

کسی نمیگفت انچه ناخوش آید او را و اگر لابد می بایست گفت و مضطر می شد بگفتن بطریق کنایه می گفت پس
بیرون رفت آن مرد فرمود اگر بگویند با نمرد که بشوید این را و در رداهی آلوده بگذاید انجا مد را و بیندازد از بر و شید
نماند که این غیر واجب حرام خواهد بود و در اباحت صفوت نیز روایات هست و مروی است که بود آنحضرت صلی الله
علیه و آله وسلم در حیا چنانکه تابت نمی ماند بصروی در روی کسی و اگر میرسید بوی از کسی انچه مکروه آید او را نمی گفت
چیست حال کسی که میگوید چنین یا میکند چنین بلکه می گفت چیست حال اقوامی که میکنند چنین یا می گویند چنین
و نهی میکرد ازان و نام نمی برد فاعل و قائل را ازاد رین عبارت کلیه الحکم و قاعده نیز مفهوم می شد و در صحیح از عائشه
رضی الله عنها آمده است که گفت نبود رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فاحش و متفحش و نه آواز بلند کننده در بازار
و جزا نمیداد بدی را به بدی و لیکن عفو میکرد و در میگذرانید و حکایت کرده شده است مثل اینکلام از توریت
عبد الله بن سلام و عبد الرحمن بن عمرو بن العاص **وصل** در بیان شفقت و رافت و رحمت وی صلی الله
علیه و آله وسلم گفت پروردگار تعالی و تقدس ما ارسلناک الا رحمة للعالمین گفت لقد جاءکم رسول من
انفسکم عزیز علیه ما عنتم حریص علیکم بالمومنین رؤف رحیم شفقت مهربانی و هو شفیق و مشفق اشفاق ترسیدن
و در شفقت نیز همین معنی ست که مشفق بر کسی می ترسد که ضرری بانکس رسد و لهذا تعریف کرده اند او را بحرص
ناصح بر صلاح نصوح و رافت اشد رحمت و ارق آن فی الصراح رحمت بخشودن و مهربانی کردن و رافت
سخت بخشودن و مهربان شدن و از جمله شفقت آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم برامت تخفیف و تسهیل او
بر ایشان در شرایع و احکام و ترک او بعضی افعال را از جهت ترس انکه مبادا فرض گردد بر امت چنانکه ترک امر
بمسواک برای هر نماز و ترک تاخیر عشا و نهی از صوم وصال و امتداد در خواستن از حق تعالی که بگرداند ست و لعن او
برحمت و قربت و طهارت گاهی میشنید آنحضرت گریه کودکی را در نماز با جماعت و می بود مادر وی در نماز پس سبک میگذارد
نماز را تا در فتنه نیفتد مادر او و میفرمود باید کرد نرساند مرا هیچ یکی از شما از هیچ یکی که مکروه باشد زیرا که من دوست میدارم
که بیرون می ایم بسوی شما صاف و پاک سینه و چون تکذیب کرد خبر حضرت را قریش و از حد در گذرانیدند ازانچه
دیدند آنحضرت جبرئیل گفت خدا تعالی امر کرده است فرشته را که موکل است بر جبال و کوهها همه در دست تصرف سلطان
اوست که هر چه محمد فرماید آن کن پس گفت ملک جبال بفرما مرا یا محمد هر چه میخواهی اگر خواهی بر هم زنم اخشبین را بر ایشان
و اخشبین نام دو کوه است که مکه در میان آن آباد ان ست گفت آنحضرت نمیخواهم که هلاک شوند امید دارم
که بیرون آرد حق تعالی از اصلاب ایشان کسی را که عبادت کند خدا را و شریک نگرداند بوی چیزی را و این قصه

وصل در بیان شفقت و رافت و رحمت

من العذر را فی حذرها بود آنحضرت سخت تر از روی حیا از زن دوشیزه در پرده خود بکسر خا و سکون ال مهمله پرده
فی الصراح مخدره زن پرده نشین و ذکر فی حذرها بحسب عرف و عادت است که زن بکر در پرده بیاشد و قید
اتفاقی است و بعضے شراح گفته اند که ذکر این قید بجهت آنست که عذر اسخت تر میباشد چیرا او در خلوت و در پرده
بیشتر از انکه بیرون پرده باشد از جهت بودن خلوت مظنه وقوع فعل بوی و گفته اند پس ظاهر آنست که قید دیگر
نیز کرده شود که چون کسی بروے درآید والا در خلوت تنها موجب حیا موجود نیست مگر بسبب توهم دخول کسی اینچنین
ذکر کرده اند از شراح و ذکر این تکلفات در اینمقام خالی از بشاعتی نیست و ذکر این تشبیه نیز از ابی سعید خدری
رضی الله عنه بر ذائقه ادب و تعظیم خوش نمی آید ولیکن بقصد مبالغه در بیان مقصود واقع شده است و مشایخ
طریقت را قدس الله ارواحهم در تفسیر حیا کلمات ست ذی النون مصری قدس سره گفت حیا وجود هیبت است
در دل با وحشت آنچه مشیر فت است از تو بسوی پروردگار فرمود الحب ینطق والحیا یسکت والخوف یقلق
محبت گویا میگرداند محب را به ثنا و مدح محبوب و حیا ساکت میسازد بشهود تقصیر در ادای حقوق و خوف بی آرام میدارد
بهمین معاذ رازی گوید هر که شرم دارد از خدا در طاعت شرم دارد خدا از وی در معصیت و حیا گاهی از کرم
و خوف میخیزد مانند حیا آنحضرت از آن قوم که در ولیمه زینب رضی الله عنها حاضر بودند و دراز کردند نزد وی
مجلس را و آنحضرت شرم داشت که برخیزاند ایشانرا و حق تعالی فرمود فاذا طعمتم فانتشروا و فرمود ان ذلکم کان یؤذی
النبی فیستحیی منکم والله لا یستحیی من الحق و گاهی در عبودیت می آید که لائق کمال و عظمت و معبودی می آید و قسم
دیگر حیا مروت است از خود و آن حیا و نفوس شریفه است در راضی شدن بنقص و راضی شدن بمرتبه دون پس
می باید نفس خود را مستحی که حیا دارد از نفس خود گویا که او را دو نفس است حیا دارد یکی از دیگری و این از اکمل
اقسام حیاست زیرا که مرد چون استحیا کند از نفس خود استحیا از غیر خود بطریق اولی خواهد کرد کذا ذکره فی المواهب
و فرمود آنحضرت صلی الله علیه آله وسلم الحیا لا یعطی الا بخیر و در روایتی الحیا خیر کله و در حدیث آمده است
که مروی برادر خود را نصیحت میکرد بعدم استحیا گویا برادر روی استیفا نمیکرد و حقوق خود را از مردم بجهت استحیا
پس فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بامر دیگذار او را که حیا از ایمان است و از آثار حیا تغافل و چشم خواباندن
از عیوب مردم و آنچه مکروه میدارد انسان بطبیعت خود و آنحضرت اشد الناس و اکثر ایشان بود درین صفت
روایت کرده است انس رضی الله عنه که در آمد بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم مردی که بروی اثر صفرت بود
گویا که رنگ زعفرانی بود بوی رسیده از زنی و حیران پس نگفت آنحضرت مر او را چیزی و بود آنحضرت که بروے

که در صنعت کشتی گیری بهمتا و یگانه بود مردم از بلاد برای مصارعت وی می آمدند و همه را بر زمین می افگند
ناگاه روزی در شعبی از شعاب که با آنحضرت پیش آمد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم با وی گفت ای رکانه
از خدا نمی ترسی و چرا دعوت ما قبول نمی کنی رکانه گفت ای محمد چیزی بیار که گواهی دهد بر صدق تو گفت اگر
گیرم و ترا بیندازم ایمان می آری گفت نعم فرمود آماده شو برای کشتی پس آماده گشت رکانه برای کشتی و آنحضرت
در جاهای خود بود و در وای و اواری در برداشت پس آن نزدیک رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم بود می بگرفت
و بر زمین زد پس حیران و متعجب شد رکانه درخواست از آنحضرت که رها کند او را و بار کشتی گیر دوم و سوم نیز چنین کرد
پس متعجب شد رکانه و گفت که شان تو عجیب است همین مقدار آورده اند از حدیث و بیان نکرده اند که اسلام آورد یا نه
والله اعلم و کشتی گرفته است آنحضرت جماعه دیگر را غیر رکانه و بر همه غالب آمده ابو الاسد جمحی مردی نیرو بود سخت
زورمند چنانکه بر پوست گاوی ایستاده بود که کسی از اطراف پوست را می کشیدند تا بکشند آنرا از زیر پای وی پس
پوست پاره می شد و وی از جای نمی جنبید روزی آنحضرت را خواند که با وی کشتی گیرد و گفت اگر مرا
بر زمین آوردی ایمان می آرم بتو پس زد آنحضرت او را بر زمین و ایمان نه آورد و درین قصه طولیست که در جای خود مذکور است

وصل در حیای آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم حیا بمعنی شرم و شرم داشتن و مادهٔ او حیات است و از نخجالت
که حیا بمعنی مطر آمده که سبب حیات است لیکن وی مقصور است و شرم نیز از حیات قلب است و بر اندازهٔ اوست آن
دل زنده تر خلق و حیا در وی قویتر و بیشتر و حیا در لغت تغیر و انکساری است که عارض میشود آدمی را از خوف
وقوع چیزی که عیب کرده شود بدان و گاهی اطلاق کرده می شود بر مجرد ترک شی بسببی از اسباب و این یک از
لوازم حیات است و در شرع خلقی است که باعث میگردد بر اجتناب از قبیح و باز میدارد از تقصیر در حق ذی الحق و حیا
از ایمان دانسته اند که الحیاء من الایمان اگرچه عزیز است نزیرا که استعمال او بر قانون شرع محتاج است بقصد و علم اکتساب
و بعضی گفته اند که مراد بآن حیا مکتسب است که شارع آنرا از ایمان داشته و تکلیف بدان کرده است و عزیزی بود که تکلیف
دران نمیرود و لیکن هر که در وی این غریزه است معین است او را بر مکتسب و رفته رفته حکم غریزی میگیرد و پوشیده نماند که شمول
این کلام در جمیع غرائز میرود مثل سخاوت و شجاعت و غیر آن که امر بدان و نهی از ضد آن واقع شده است و وعد و وعید در آن
ورود یافته و همه از شعب ایمان اند و وجه تخصیص این بیان بحیا ظاهر نیست فافهم و آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم
هر دو قسم حیا بر وجه کمال بود زیرا که حیات قلب شریف وی و اجتناب وی از مکروهات شرع از همه اقوی و اتم و اکمل و افضل
بود و در حدیث بخاری از ابو سعید خدری رضی الله عنه آمده است کان رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم اشد حیاء

وصل در حیاء

الشدید القلب عند البأس و حمال این صفت در آنحضرت بمحل کمال صفت سخاوت بود در وی بسیاکه در مواقف صعبه و مواضع شدیده دلاوران و دلیران همه میگریختند و آنحضرت ثابت و قائم می بود و از جا نمیرفت بلکه پیش میرفت و پس نمی آمد و در روز حنین صحابه را بجهت تیر بارانی کفار یک نوع جولانی و فراری دست داد و تنی چند یافته بود در آن حضرت که از جا نجنبید و بر بغله سوار بود و ابو سفیان بن الحارث بن عبد المطلب لجام استر او را گرفته ایستاده بود آنحضرت میخواست که بتاز و پس فرو آمد از استر و نصرت خواست از خدا و مشتی از خاک برگرفت و بطرف دشمنان انداخت و هیچکس نماند از کفار که چشم او را از آن خاک پر نشد و گفت انا النبی لا کذب انا ابن عبد المطلب و دیده نشد در آن روز هیچکس شدید تر از آنحضرت و آمده است که چون در افتادند مسلمانان کافران در یکدیگر مسلمانان پشت دادند آنحضرت بتاخت و ابو سفیان بن الحارث گرفته بود رکاب مبارک او را پس فرا در دادند در انصار و گرد آمدند مسلمانان و نصرت یافتند و تمام قصه در مجلش مذکور گردد انشاء الله تعالی و گفته است ابن عمر رضی الله عنهما ندیدم هیچکس را مردانه تر و دلیر تر و سخی تر و راضی تر از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و گفت امیر المومنین علی رضی الله عنه بودیم ما چون گرم میشد آتش جنگ و سرخ میشد دیدها کنایه است از سختی جنگ و شدت پس پناه می جستیم بارسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و نمی بود هیچ یکی نزدیکتر بدشمنان از آنحضرت و می بود آنحضرت سخت ترین مردم در جنگ و گفته اند که شجاع کسی را می شمردند که نزدیک بآنحضرت می بود از جهة قرب عدو بوی و گفت عمران بن حصین پیش نیامد آنحضرت هیچ لشکری بزرگ را مگر آنکه بود وی صلی الله علیه و آله و سلم اول کسیکه زد بر آن لشکر

حکایت یک شبی در مدینه فریادی برخاست و غوغائی شد و ترسی او را یافت مگر دزدی یا دشمنی در آمده بود شتاب آنحضرت بیشتر از همه برخاست و شمشیری در گردن حمائل کرد و اسپ ابو طلحه را که بطی السیر و تنگ گام بود سوار شد و بسمت آوازی که آمده بود برفت و وقت برگشتن مردم را دریافت که برآمده اند و میروند و فرمود برگردید هیچ قصه نیست و آن اسپ ابی طلحه که بغایت تنگ گام بود در زیر آنحضرت چنان تیز گام شد که هیچ اسپی بوی نمیرسید و برابری با وی نمی توانست کرد و این از معجزات آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم و در حقیقت هر کرا وی صلی الله علیه و آله و سلم قوت بخشد و مدد فرماید هر چند سست و ضعیف نامراد و ناتوان بود آنچنان قوی و توانا و کامگار گردد که هیچکس بوی نرسد و برابری نتواند کرد **بیت** تو مرا دل دادی و دلبری من ۴ و به خوبیش خوانی و بیشتری من ۴ **شعر** و من یکن بمرسول الله نصرته ۴ ان یلقه الاسد فی اجامها تجم ۴ و آنحضرت در قوت و زور بازو سختی چنان بود که کشتی گیران عالم با وی پس نمی آمدند و محمد بن اسحاق در کتاب خود آورده که در مکه مردی بود در کانه نام شدید القوة

بخش پسر دیگر که معاویه است هم بده صد شتر و چهل اوقیه دیگر فرمود ابوسفیان گفت پدر و مادر من فدای تو باد بخدا
سوگند که تو کریمی هم در زمان جنگ و هم در زمان آشتی خدا تعالی ترا جزای خیر دهاد و این اخبار در فتح هوازن و حنین
که بعد از فتح مکه شد نیز بیاید اگرچه مکرر نماید مکرر نیست هو المسک ما کررته یتضوع و رد کرد آنحضرت بر هوازن بندیان
ایشان را که شش هزار کس بودند و مجموع غنائم این غزوه از آدمیان شش هزار کس بودند و از شتر مانند بست و چهار هزار
و از غنم مانند چهل هزار و از نقره چهار هزار اوقیه و اوقیه وزن چهل درهم است و صاحب مواهب گفته که حساب کرده شد
آنچه داد آنحضرت در ایام حنین پس رسید به پانصد هزار پس گفت بنده مسکین ثبته الله علی طریق الحق والیقین که جود
آنحضرت بیرون از حد حصر و اندازه بود و منحصر نیست درین آنچه موجود بود این بود اگر صد هزار و در صد هزار مانند این
بودی نیز همین حکم داشت **شعر** فان من جودک الدنیا وضرتها ٭ ومن علومک علم اللوح والقلم ٭ و در تحقیق صفت
سخا و کرم و جود و عطا بالفعل شرط نیست آن صفت ذاتی نفسی است و ظهور اثر آن دیگر است و بالجمله هرچه بدست
آمدی بدادی و چنان بدادی که از فقر و نیستی نترسیدی و نه اندیشیدی **بیت** هرچه آمدی بدست بدادی تو پیش
ازین ٭ این جود آنکس است کش از فقر عار نیست ٭ و چون محتاجی را بدیدی طعام و شراب خود با وجود احتیاج بروی
ایثار کردی و در عطا و تصدق تنوع نمودی گاهی هبه فرمودی و از حقی و دینی که بر کسی داشتی ابراء ذمه کردی و گاهی صدقه
دادی و گاهی هدیه کردی و گاهی کالا بخریدی و ثمن را ادا کردی باز کالا را بصاحب کالا بخشیدی و گاهی قرض گرفتی و زیاده
از مبلغ ادا کردی و گاهی کالای بخریدی و زیاده از ثمن بدادی و گاهی هدیه قبول کردی و اضعاف آن انعام فرمودی
زنی طبقی از رطب که بروی خیارهای نرم پشم دار که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دوست میداشت آنرا آورد پس
حلبی و طلائی از بحرین آمده بود دست پر کرد و بآن زن داد و بهر نوع که ممکن است از انواع و اقسام خیرات و عطیات
کردی و بنفس خود زندگانی فقیرانه کردی و یکماه دو ماه گذشتی که آتش از خانه شریف نیفروختندی و بسا که بر بطن مبارک
سنگ بستی از گرسنگی و فقر آنحضرت نه بجهت تنگی و اضطرار و نیستی بود بلکه سبب زهد و جود و سخاوت بود و گاهی برای
زنان نفقه یکساله مهیا ساختی اما برای خود چیزی فرو نگذاشتی و بود آنحضرت اجود بنی آدم علی الاطلاق چنانکه بود
افضل و اعلم و اشجع و اکمل ایشان در جمیع اوصاف و اخلاق و بود جود او بجمیع انواع از بذل علم و مال و نفس در اظهار
دین هدایت عباد صلی الله علیه وآله وسلم و جزاه عنا افضل ما جزی نبیا عن الامة **وصل** در شجاعت و قوت
و شدت روز بازوی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم قد حسنه فی الصراح شجاعت پردلی و دلیری نمودن در
مخاف و فی الشفا شجاعت فضل قوت غضب و انقیاد او مر عقل را و فی القاموس الشجاع بفتح شین و ضم ها

هوازن قبیله ایست از بنی قیس ۱۲ حنین نام موضعی است مابین مکه و طائف ۱۲

وصل در شجاعت و قوت و شدت روز بازوی

نمیرفته باشد وبوجود دیگر در می گذرانیده باشد اما نظر بر معنی باید برگماشت اعتبار لفظ سهل است والله اعلم وبالجمله
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم سائل را دنکردی واگر چیزی نبودی فرمودی قرض کن بر ما وچون بیامد ما را چیزی
ادا خواهم کرد یکباری سائلی آمده بود فرمود نیست نزد من چیزی برو قرض کن عمر بن الخطاب گفت رضی الله عنه
یارسول الله تکلیف نکرده است ترا خدا تعالی چیزیرا که در قدرت تو نیست پس ناخوش آمد آنحضرت را این سخن از
عمر پس گفت مردی از انصار یارسول الله بده وترس از خداوند عرش الیش تبسم کرد آنحضرت ویافته شد در روی
مبارک وی تازگی وخوشحالی وفرمود بهمین امر کرده شده ام من ترمذی روایت کرده است که آورده شد نزد آنحضرت
نود هزار درهم پس نهاده شد بر حصیری پس قسمت کرد همه را وردنکرد هیچ سائلی را تا فارغ شد از آن ودر صحیح بخاری
از حدیث انس آمده که آورده شد نزد آنحضرت مالی از بحرین فرمود بریزید آنرا در مسجد پس بیرون آمد بسوی مسجد
ونگاه نکرد جانب آن وچون برگشت از نماز آمد ونشست بر آن مال وندید هیچکس را مگر آنکه داد بوی از آن مال وآمد
عباس بن المطلب رضی الله عنه وگفت بده مرا یارسول الله از این مال که من فدیه داده ام نفس خود را وعقیل
را پس گفت در جامهٔ او چندان که نتوانست برداشت گفت یارسول الله بفرما کسی را که بردارد آنرا برای من
فرمود لا یا عم هرچه خود توانی برداشت بردار واین برای قطع ماده طمع عباس وتهذیب وتادیب او بود پس برداشت
عباس بر دوش خود روان شد وآنحضرت می نگریست بسوی وی وتعجب میکرد از حرص وی پس برخاست آنحضرت وباقی
نماند یکدرم ودر روایت ابن ابی شیبه آمده است که مال صد هزار درهم بود فرستاده بود آنرا علای بن خضری از
خراج بحرین وآن اول مال بود که آورده شده بود نزد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم وظهور اثر جود وفتح باب کرم
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در روز حنین زیاده از حد حصر وقیاس بود بهر کدام از اعراب صد صد شتر وهزار
هزار گوسفند داد وبیشتر عطا را در آن روز برای مولفة القلوب بود که ضعیف الایمان بودند خواست که بمدد دنیا دین الشان را
ثابت دارد وصفوان بن امیه هم از این قبیل وی بود او را صد گوسفند داد باز دیگر صد داد باز دیگر صد داد از مغازی
واقدی نقل کرده اند که بصفوان در آن روز وادی داد پر از شتر وگوسفند پس گفت صفوان گواهی نمیدهم که جوانمردی
نمی کند باین عطا مگر نفس نبی پس فکر دباین عطا ورد کفر را که در وی بود وابو سفیان بن حرب پسر آن وی نیز از
جمله مولفة القلوب بودند پس آمد ابو سفیان گفت یارسول الله امروز مالدار ترین قریش توی این مال بما هم عطا کن آنحضرت
تبسم کرد پس بلال را فرمود تا چهل اوقیه نقره وصد شتر ش بداد ابو سفیان گفت نصیب پسر من یزید هم بده ویزید
نام پسر اولی سفیان است برادر معاویه ومهندبن معاویه را بآن نام کرده بودند تا صد شتر وچهل اوقیه دیگر دادند گفت

لا اله الا الله و اگر فرضا چیزی حاضر نبودی سکون کردی و بقول معروف دلجوئی سائل کردی و اعتذار
نمودی اما بصریح نگفتی نمیدهم و نیز گفته اند که تکلم بلا از آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بجهت منع از عطا نبودی
و لازم نمی آید که بقصد اعتذار نیز نگفتی و لهذا در اعتذار آنجماعه که بحضرت آمدند و طلب سواری نمودند تا بادی بغزا رو
فرمود لا اجد ما احملکم علیه و با وجود آن گفته اند که فرق ظاهر است میان لا اجد ما احملکم و لا احملکم و اگرچه در باب
اشیر بین که سوال حمل آن کرده اند لا احملکم نیز فرمود بلکه در بعضی روایات قسم نیز یاد کرد و فرمود والله لا احملکم خصوصیت
آنمقام اقتضای آن کرده باشد که نبود و سائلان نیز میدانستند که نیست و با وجود آن ابرام نمودند و گستاخی کردند پس
تاکید کرد برای قطع طمع ایشان پس اینصورت مستثنی و مخصوص باشد از عموم حدیث کذا قال فی المواهب اللدنیه
گفت بنده مسکین ثبته الله فی مقام الصدق و الیقین صواب آنست که گفته شود مراد بعدم جریان کلمه لا بر زبان
شریف نفی بخل و خست است از ساحت عزت حال وی صلی الله علیه و آله و سلم چنانکه بخلا و ضعفا کنند و این
عبارت کنایت است ازینمعنی نه جریان این کلمه بر لسان شریف بغرضی دیگر و نیز آنچه آمده که هر کسی هر چیزی می طلبید
وادی مراد از اثبات وجود است که حقیقت معنی آن اعطاء ما ینبغی آن ینبغی ست و بسا بودی که آنحضرت مصلحت
وقت با مصلحت مسئولان در نادادن دیدی چنانکه عمل و حکومت بطلب ندادی تا در انتظام مهام مسلمانان و صلاح
حال آن شخص خلل راه نیابد و گاهی منع کردی تا آن شخص در حیطه طمع و سوال و ورطه حرص نیفتد و باین رذائل گرفتار
نگردد چنانکه حکیم بن حزام که مقبول درگاه و همشیره زاده خدیجه کبری بود چیزی طلبید ندادند و فرمود من خود میدهم اما کدورت
و کراهتی با آن همراه خواهد بود نصیحت کرد او را که تا توانی سوال مکن از هیچکس گویند که بعد از آن حال حکیم بجای رسید که اگر
تازیانه از دست وی بر زمین افتاد بکسی نگفتی که بردار و بده همچنین ابوذر رضی الله عنه طلب عملی کرد فرمود یا اباذر تو ضعیف
هوس عمل مکن و سوال مکن از هیچکس چیز بر او نه تازیانه خود را اگر افتد بر زمین و ابوذر از زهاد صحابه و کبرای ایشان بود
و بمذهب وی ادخار حرام است اگرچه بعد از ادای زکوة باشد و چنانکه در حدیث دیگر آمده است که آنحضرت چیزی
برای جماعه عطا میفرمود عمر بن الخطاب رضی الله عنه برای شخصی که بر حال استحقاق وی مطلع بود چیزی التماس
کرد و گفت هو مومن فیما اعلم یا رسول الله سه بار التماس کرد پس آنحضرت فرمود بسا کس که من دوست میدارم او را
نمیدهم صلاح حال وی در آن می بینم دو بار خود را در برابر قول عمر رضی الله عنه که گفت هو مومن فرمودند او مسلم سوم بار
چون ابرام از حد در گذاشت این را فرمودند درینجا تخلق باخلاق الهی است تعالی و تقدس که بنده را دوست میدارد
و از حطام دنیاش نمیدهد و دیگری را میدهد و دوست نمیدارد و نعم احتمال دارد که درین مواد لفظ لا بر زبان حضرتش

نبود چه آنجا غریزه نبود متقابل جود و بخل آید وجود و بخل راه می یابد بآن اکتساب بطریق عادت پس هر سخی جواد است و هر جواد سخی نه و حقیقت جواد آنست که بیغرض و بیعوض باشد و آن صفت حق سبحانه و تعالی است که بی وجه غرض و عوض تمامه نعم ظاهر و باطن و کمالات حسی و عقلی بر خلائق افاضه نموده است و بعد از وی تعالی اجود الاجودین رسول اوست صلی الله علیه وآله وسلم و بعد از وی علما را مت وی که نشر علم دین کنند چنانکه در حدیث آمده است که الله اجود و جود اثم انا اجود بنی آدم و اجودهم من بعد رجل علم علما فنشر الحدیث و قاضی عیاض مالکی رحمة الله علیه درین عنوان کرم و سماحت را زیاده کرده و گفته که جود و کرم و سخا و سماحت معانی اینها متقارب اند و فرق کرده اند و گردانیده اند کرم را بمعنی انفاق بطیب نفس در چیزی که عظیم است قدر وی و شرف وی نام نهاده اند از آنرا حریت و یسر بمعنی آزادمردی و این ضد نذالت ست بنون و ذال معجمه فی الصراح نذالت فرومایه شدن نذل و نذیل لغت فیه و فی القاموس النذل والنذیل الخسیس من الناس المختصر فی جمیع احواله و گفت که سماحت تجافی از چیزیکه مستحق است آنرا غیر او مر دلطیب نفس و این ضد شکاس است بشین معجمه و سین مهمله بمعنی دشوارخوی رجل شکس بکسر شین و سکون کاف الصعب الخلق و قوم شکس بضم و سکون جمع مثل رجل صدق و قوم صدق کذا قال الشمنی و گفته سخا را سهولت انفاق و تجنب از اکتساب چیزی که محمود نیست و هو الجود و ضد التقتیر بمعنی ضیق در نفقه فی الصراح تقتیر نفقه بر عیال تنگ داشتن و گفت قاضی عیاض رحمة الله علیه بود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم همسری و برابری کرده نمی شد باوی درین اخلاق و باین صفات وصف کرده است او را هر که شناخته است او را صلی الله علیه وآله وسلم انتهی و در حدیث بخاری و مسلم از انس آمده که گفت بود پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم احسن الناس واشجع الناس واجود الناس و سبب درین آنست که نفس وی اشرف نفوس و مزاج او اعدل امزجه بود و هر که چنین باشد فعل وی احسن افعال باشد و شکل وی املح اشکال و خلق او احسن اخلاق و بود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم جامع جمیع کمالات جسمی و روحی و حاوی خوبی صورت و سیرت و بود اکرم و اسخی و اجود الناس و گفته اند که چرا چنین نبود که وی مستغنی ست از فانیات بباقیات صالحات و مجرد است از ماسوی الله و مکتفی است بوی تعالی صلی الله علیه وآله وسلم و در احادیث صحیحه آمده است که سوال کرده نشد و درخواسته نشد از رسول خدا چیزی هرگز که گفته باشد در برابر آن لا یعنی هر کس هر چه از وی خواستی اجابت کردی و بدادی و قال الفرزدق فی نعته صلی الله علیه وآله وسلم

شعر ما قال لا قط الا فی تشهده ✻ لولا التشهد کانت لاءه نعم ✻ ترجمه این بیت آنست که شاعری کرده و حیف که او را در مدح ظالمی گفته که نه مستحق این وصف است عفا الله عنه ✻ نرفت لا بزبان مبارکش هرگز ✻ مگر بشهدان

روزی جانب بازار پس یافت زاهر را در بازار ایستاده دید پس آنحضرت از جانب پشت وی آمده و دست بسک
بر چشمانش نهاده او را بخود کشید و در کنار گرفت پس چسپانید سینه مبارک خود را به پشت او و او نمی بیند آنحضرت
گفت بگذار کیست این و چون بشناخت که آنحضرت است چسپانیدن گرفت پشت خود را بسینه آنحضرت و نمی خوا
که جدا شود پس گفت آنحضرت کیست که این غلام را بخرد زاهر گفت یا رسول الله اکنون می یابی تو مرا کاسد و کم بها
ولیکن تو نزد خدا کاسد نیستی و گران بهای و از جمله تواضع آنحضرت است که هرگز طعامی را عیب نمیکرد اگر خواهش
می آمد میخورد و الا می گذاشت و نمی گفت که این طعام بد است شور است ترش است کم نمک است غلیظ است

فائده ورقیق است در اینجا معلوم می شود که عیب کردن طعام خطاست و خلاف اتباع است و بعضی گفته اند که اگر این را
از روی صنعت کنند و گویند که بد پخته است و مال ضائع کرده است رواست اما در این نیز شکست خاطر ضائع است
اگر نکند بهتر و از غایت تواضع و حسن خلق آنحضرت آن بود که دنیا که شائع است اهانت و تحقیر و ذم آن بر زبانها

فائده میفرمود که دشنام نکنید دینار را که خوشش مرکبی است مومن را میرساند بخیر و نجات میدهد از شر **فائده** و همچنین نهی
میکرد از سب دهر در حدیث قدسی آمده که لا تسبوا الدهر فانا الدهر و آنحضرت را صلی الله علیه و آله وسلم در دوران
نبود چنانکه ملوک و دنیا داران را میباشد نعم در آمدن بر آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم موقوف باذن بود تا کسی در خلوت
بر اهل و عیال وی نرسد و مانع از شغل نیاید و از تواضع آنحضرت بود که فرمود لا تفضلوني على يونس بن متى و لا تخيروني
على موسى و امثال آن و قول وی انا سيد ولد آدم و مانند آن برای بیان واقع و تحدیث بنعمت و امتثال امر پروردگار
عزوجل و بعضی گفته اند که در وداین احادیث پیش از ثبوت فضل اوست و بر سائر انبیا و رسل نزول وحی بدان و تحقیق
این مبحث در مجلش باید انشاء الله تعالی و از تواضع آنحضرت آن بود که مبادرت به سلام میکرد برای هر که می
بروی ورد سلام میگفت بروی و در اینجا بشارتیست مر زوار قبر شریف او را که چون آنحضرت را بحیات حقیقی در این نشا
متصف ست نخست زائر را که می درآید بروی به سلام مشرف می سازد و بعد از سلام وی بر آنحضرت بجواب سلام
از آن جانب نیز مشرف میگردد و بعضی از مقربان درگاه باشند که بسماع سلام بجاسه سمع بطریق کرامت نیز

فصل مشرف شده باشند آنحضرت رحمت است برامت در حیات و بعد از وفات **وصل** در جود و سخاوت صلی الله
علیه و آله وسلم جود و سخا در لغت هر دو بیک معنی است قال فی القاموس الجود السخا و السخي الجواد و در صراح
جود و سخا هر دو بمعنی جوانمردی گفته و گفته اند که سخا صفت عزیزیست در مقابله وی شحت و شح از لوازم نفس
که راضی است و بالطبع ممسک است و شح از آدمی عجب نبود زیرا که جبلی است و اطلاق سخی بر پروردگار تعالی جائز

حضرت وی از جهت غایت جلالت و مهابت و سطوت عظمت وی صلی الله علیه و آله و سلم و گفته اند حکمت در آنکه
آنحضرت بعد از ادای سنت فجر حدیث میکرد با عائشه اگر بیدار میبود و الا اضطجاع میکرد بر زمین پس بیرون میرفت
بعد از آن بسوی نماز آن بود که اگر بیرون آمدن بر آن حالت که از ابتدای قیام شب و تلاوت قرآن و ذکر رحمن تا اینوقت
حاصل میشد حضرت او را از انوار و اسرار در قرب و تدانی در مناجات و سماع کلام حضرت جبار و غیر آن از اوصاف
و احوال که اکلیل است زبان قال از وصف حال شمه از آن استطاعت نمیداشت و طاقت نمی آورد هیچ بشری
که ملاقات و مباشرت نماید او را و حدیث میکرد آنحضرت با عائشه رضی الله عنها و اضطجاع میکرد بر زمین تا حاصل
شود او را موانست با عائشه رض و مباشرت با اصل خلقت که ارض است و سفلی است که فرود آرد از علو آن مقام
که در وی بود و بعد از آن بیرون می آمد بسوی ایشان و نبود این مگر از جهت رفق و مهربانی با ایشان و کان بالمؤمنین
رحیما این نکته ایست که نقل کرده است و در مواهب لدنیه از ابن الحاج در مدخل گفت بنده مسکین ثبته الله علی الطریق
الحق و الیقین که اینحال تخصیص باینمقام ندارد بلکه آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم همیشه در اعلی علیین مقام قرب و
تمکین بود و در باطن با هیچ یکی از خلائق تعلق و اتصال نداشت بحکم الهی و تعالی که بدعوت و ابلاغ احکام مامور و بحکم رحمت
و شفقت که بر خلق خدا داشت از اوج مقام احدیت تخصیص بشریت نزول فرموده و با ایشان مباشرت فرموده
بمصداق الم نشرح لک صدرک فتحی و کشادی در سینه مبارک وی ایداع فرموده بودند که حضور حق را با دعوت خلق
و بر وجه کامن باین جمع می نمود و وقت سحر و قیام لیل وقتی مخصوص است از اوقات شریف وی و اینمقام بر وجه کمال
و تمام مخصوص بحضرت سید الانام علیه افضل الصلوة و السلام و غیر او را از اولیاء کرام بر قدر تبعیت آنحضرت نصیبه
از آن حاصلست و بود مزاج و ملاعبت آنحضرت را برکات و آثار خارج از حد و عد و احصا تا نوبت بجد و اختیار کی رسد
یکباری زینب بنت ام سلمه که ربیبه آنحضرت بود نزد آنحضرت در آمد و آنحضرت در مغتسل خود بود پس پاشید آب را در روی زینب بطریق
مزاح و پیدا شد از برکت آن حسن و جمال در روی او که هرگز متغیر نشد و ثابت بود آبروی شباب و رونق آن تا آنکه عجوز کبیر بود و
محمود بن الربیع که از صغار اصحاب است در وقتی که پنجساله بود آنحضرت با خانه ایشان آمد و در خانه ایشان چاهی بود
آنحضرت از دلوی که آب داشت بخورد و بطریق مزاح آب دهن را بر روی محمود زد پس از برکت آن او را حافظه حاصل شد که آن قصه را
یاد داشت و بهمین وجه او را از صحابه شمردند و حدیث او مذکور است در بخاری و یکی از حکایات مزاح و مباسطت وی صلی الله علیه و آله
و سلم آنست که مردی بود از اهل بادیه زاهر نام که گاهی هدیه می آورد نزد پیغمبر از تره بادیه که خوش می آمد آنحضرت را و آنحضرت نیز در وقت
وداع او را از اشیاء شهر از جامه و مانند آن بوی میداد و دوست میداشت او را و میفرمود زاهر روستای ماست ما شهری اوئیم پس رفت آنحضرت

وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و وی رضی اللہ عنہا دران ایام صغیرہ بود و یکبارہ آنحضرتؐ با عائشہؓ مسابقت کرد
یعنی بلاغت کردند و با یکدیگر بدویدند پس درگذشت عائشہؓ ازان حضرتؐ پیش وقتی دیگر باز دویدند پس درگذشت آنحضرتؐ
از عائشہؓ این وقتی بود کہ گوشت گرفتہ بود عائشہؓ و تندار شدہ بود و گفت آنحضرت این پیشی من از تو در بدل آن پیشی
تو بود از من و یکبار سی آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در خانہ عائشہؓ بود ام سلمہؓ طعام فرستادی عائشہؓ دستی کہ
طعام زد کاسہ بشکست و طعام بر زمین ریخت آنحضرتؐ پارہای کاسہ برچید و طعام برداشت و دران نہاد و قصہ عند
را بحاضران گفت غیرت کردما در شما و بیتابی نمود پس کاسہ درست از خانہ عائشہؓ گرفت و بروایتی طعامی نیز انداخت از
خانہ وی برداشت و در کاسہ نہاد و بخادم سپرد و گفت کاسہ تا وان کاسہ و طعام تا وان طعام و در نیحدیث دلیلست بر عدم
مواخذہ زنان در غیرت زیرا کہ دران حالت کہ عقل محجوبست از جہت شدت غضب کہ اشارت کردہ است آنرا غیرت
و در حدیث آمدہ است کہ زن در حالت غیرت نمی شناسد اسفل و ادنی را از اعلاش یکبار سی سودہ رضی اللہ عنہا
شوہر ای آنحضرت فرستاد گفت عائشہؓ بسودہ بخور ازین طعام وی نخورد و گفت بخور دگرنہ می الایم روی ترا بدان و نخورد
پس بیالود عائشہؓ روی سودہ را بطعام آنحضرت خندہ کرد و بسودہ گفت تو ہم بیالای روی او را پس بیالود سودہ روی
عائشہ را و خندہ کرد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اینچنین بود احوال آنحضرتؐ با ازواج مطہرہ کہ مواخذہ نمیکرد ایشان
بر غیرت و مزاح و معذور میداشت و چون اقامت میکرد بر ایشان میزان عدل و دستور شریعت برفق و نرمی میکرد
و کسیکہ تامل کند سیرت آنحضرتؐ با اہل و عیال و اصحاب و فقرا و مساکین و ایتام و ارامل و اضیاف و زوار بداند کہ رسیدہ
آنحضرتؐ در رقت قلب و لینی جانب غایتی را کہ متصور نیست آن ہیچ مخلوقی را و با جود آن شدید بود در حدود خدا و حقوق
دین بحدیکہ ممکن نیست رسیدن بدان با خلاق و اعمال آنحضرت ہمہ معجزات و علامات بود بر نبوت وی کہ مثل آن از
ہیچکس بوجود نیامد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و بود آنحضرتؐ صلی اللہ علیہ وآلہ وصحابہ وسلم مباسطت و ملاطفت میکرد و مخا
و محادثت می نمود با اصحاب و مزاح میکرد با ایشان و مقصود ازان لجوجی و خشونتی نبود و اگر مزاح ہم میکرد مضمون کلام
حق بودی و ملاعبت میکرد با صبیان و می نشاند اطفال را در کنار و اجابت میکرد دعوت حر و عبد و امہ و مسکین
و عیادت میکرد بیمار را در اقصی مدینہ و نہی از ملاعبت و مزاح کہ در بعضی احادیث واقع شدہ محمول بر کثرت
و افراط در انست کہ شاغل از ذکر خدا و تفکر در مہمات دین گردد و انچہ سالم باشد ازان مباح است و اگر مقصد
ازان تطییب نفس و تالیف قلب باشد چنانکہ فعل آنحضرت بود و مستحب خواہد بود بحقیقت اگر نمی بود تواضع و مو
آنحضرت با خلق و مباسطت وی با ایشان کرا قدرت آن بیبود کہ مجالست و تکلم کردی با وی و بایستادی و

آورده اند ولیکن باسانید ضعیفه و مدار اینحدیث بر یوسف بن زیاد واسطی است و وی ضعیف است جداً و گفته اند که
امیر المومنین عثمان رضی الله عنه دران روز که او را شهید ساختند سر اویل پوشیده بود و کلام در شرح سفر السعادت
درین باب زیاده برین کرده شده است فلینظر ثمه و در آمد بر آنحضرت مردی پس لرزیدن گرفت از هیبت وی صلی الله
علیه وآله وسلم فرمود آسان کن بر خود کار و بلرز من پادشاه نیم من پسر زنی ام از قریش که می خورد قدید را یعنی گوشت
خشک را که طعام فقرا و مساکین است و آمد آنحضرت را زنی که در عقل وی قصوری و نقصان بود و گفت مرا بسوی تو حاجت
است فرمود بنشین در همه کوچه مدینه که خواهی بنشینم من با تو و قضا کنم حاجت ترا پس بنشست آنحضرت با وی تا فارغ شد
نزد آن از حاجتی که داشت و در روایتی بخاری آمده است که امارمدینه می آمدند و دست آنحضرت را میگرفتند پس روان می شد
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم هر جا که میبردند و درینجا انواع مبالغه است در تواضع که زن مرد و امت نه حره و هر او که
باشد و بهر جا که میخواست می برد اگرچه بیرون مدینه باشد و زیاده برین تواضع و تبری از کبر متصور نیست و ننگ ندانست
آنحضرت که میرفت با بیوه مسکین و قضا میکرد حاجت ایشانرا و عبد الله بن ابی الحمساء گفت خریدم از آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم پیش از بعثت چیزی و باقی ماند مرا و را چیزی از ثمن پس وعده کردم آنحضرت را که همین جا می آرم
و فراموش کردم و بعد از سه روز یاد آمد ناگاه می بینم که آنحضرت همانجا نشسته است فرمود در مشقت انداختی تو مرا من
همین جا ام در سه روز انتظار میبرم ترا رواه ابو داؤد و درین نهایت تواضع و صبر و صدق وعده است و از
اسمعیل پیغمبر علیه السلام نیز مثل این آمده است که فرمود حقتعالی انه کان صادق الوعد و مثل این از بعضی متبعان شریعت
نبوی نیز بوجود آمده چنانکه آمده است غوث الثقلین شیخ عبد القادر جیلانی رحمة الله علیه سال تمام بوعده مروی
منتظر نشسته ماند و آنمرد خضر علیه السلام بود و عادات بود که دهان مدینه آبهای می آوردند در ظروف و آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم دست مبارک خود را در آب آوردندی می انداخت برای شفا بیماران و گاهی بامداد آب سردی می آوردند
و برای خاطر ایشان دست می انداخت و در حسن عشرت با ازواج مطهره بسیار رعایت میکرد و همراه ایشان مسابقت
میگذاشت و خران انصار را که بازی میکنند با عائشه رضی الله عنها و چون میخورد آب از ظرف می نهاد دهن شریف خود را در موضع
دهن عائشه رضی الله عنها و میگرفت استخوان را از دست عائشه رضی الله عنها و میخورد از جائیکه عائشه رضی الله عنها میخورد و حالانکه عائشه رضی الله عنها میبود و میداد
بوی مسواک را تا شسته بدو پس عائشه رضی الله عنها می نهاد مسواک را در دهن خود میکند و آنحضرت میگرفت آنرا از دهن وی
و می نهاد در دهن خویش و این غایت تواضع و نهایت محبت است بعائشه رضی الله عنها و درین دلیل است بر تبرک با آثار بزرگان و
آنکه میکرد در کنار عائشه رضی الله عنها و بوس میکرد او را و حالانکه صایم بود و مینمود او را لعب حبشه و می نهاد عائشه رضی الله عنها رخسار را بر دو شهای

سراویل را اختلاف است واین قیم جوزی در کتاب الهدی گفته که ظاهر آنست که خریدن برای پوشیدن بود و روایت هم
کرده است که آنحضرت سراویل پوشیده است وصحابه در زمان شریف باذن وی پوشیده اند اما این سخن ابن قیم را تضعیف
کرده اند والله اعلم و در بعضی طرق باسناد ضعیف آمده که ابو هریره پرسید از آنحضرت که یا رسول الله تو میپوشی سراویل را فرمود نعم
میپوشم در سفر و در حضر و در شب و در روز زیرا که من مامورم بستر و نمی یابم ساتر تر ازین جامه چیزی و ابن حبان و طبرانی و عقیلی نیز اینحدیث
حضرت نبوی صلی الله علیه وآله وسلم ازار پای پوشیده اگر مراد بازار پای همین ازار است که ازار مذکور میگردد ظاهر است وآن چندان احتیاج به بیان ندارد
واگر مراد سراویل ست بود در پوشیدن آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم آنرا اختلاف است بعضی جزم کرده اند که نپوشیده و شمنی در شرح شفا گفته که پوشیده ولیکن
خریدن آن سرور سراویل را معلوم و متفق علیه است چنانچه در جامع الاصول از حدیث ترمذی و ابی داود آورده واین شرار سراویل را در مکه بود و ابو علی موصلی
در مسند خود به سند ضعیف از ابی هریره آورده که گفت در آمدم روزی در بازار با رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم پس خرید سراویل را بچار درهم واهل سوق را
وزانی بود که بر میکشید اثمان را پس آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بوی فرمود کش و چرب برکش پس آن مرد وزان گفت من هرگز از کسی نشنیده ام که در
دادن ثمن این کلمه بگوید پس ابو هریره گفت وای بر تو نمی شناسی پیغمبر خود را پس آن مرد میزان از دست بینداخت و برخاست تا دست آنحضرت صلی الله علیه
وآله وسلم ببوسد حضرت صلی الله علیه وآله وسلم دست مبارک خود را از وی برکشید و گفت این عادت اعاجم است که بملوک خود کنند من ملک نیستم مردی ام از جنس شما پس آنحضرت سراویل
بگرفته و روان شد ابو هریره میگوید که خواستم که سراویل را از دست آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بگیرم و من بردارم آنرا فرمود صاحب متاع را سزاوار تر است
برداشتن متاع خود مگر آنکه ضعیف باشد و نتواند برداشت پس یاری دهد او را برادرش گفتم یا رسول الله تو می پوشی سراویل را فرمود نعم می پوشم در سفر و حضر
و در شب و در روز زیرا که من مامورم بستر نمی یابم ساتر تر ازین جامه چیزی واین تبان و طبرانی و دار قطنی و عقیلی نیز اینحدیث را آورده اند ولیکن
باسانید ضعیف و مدار اینحدیث بر یوسف بن زیاد واسطی است و وی ضعیف است جدا بالجمله خریدن آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم صحیح و ثابت
است و ابن قیم در کتاب هدی النبی صلی الله علیه وآله وسلم گفته که ظاهر آنست که خریدن برای پوشیدن بود و روایت هم کرده شده است که آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم سراویل پوشیده و صحابه نیز در زمان شریف باذن وی می پوشیدند و بخاری در صحیح خود در ترجمه آورده و گفت باب السراویل
ولیکن حدیثی در باب لبس وی نیاورده زیرا که صحیح نشد و بطریقی و شرطی که نزد وی معتبر بود آورده اند که امیر المومنین عثمان رضی الله عنه در
که او را شهید ساختند سراویل پوشیده بود و روایت کرده شده است که پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم فرمود بگیرید پوشیدن سراویلات را زیرا که
ساتر ترین ثیاب شماست و محصن و محفوظ گردانیده بآن زنان خود را چون بیرون آیند یعنی بایشان مناسب تر و لایق تر است خصوصا در حالت
بیرون آمدن از خانه کذا آورده بعض المصنفین رحمهم الله واین حدیث را سیوطی در جمع الجوامع از امیر المومنین علی آورده رضی الله عنه باین
لفظ که گفت بودم من نشسته نزد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم در بقیع در روز باران پس بگذشت زنی سعد بر حماری و بود با وی مکاری پس
بلغزید حمار و در نشیب زمین و بیفتاد آن زن بر زمین پس روی گردانید آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم از وی گفتند یا رسول الله
سراویل پوش است فرمود اللهم اغفر للمتسرولات من امتی یا ایها الناس اتخذوا السراویلات فانها من استر ثیابکم وخصوا بها من
نسائکم رواه الترمذی والعقیلی فی الضعفا وابن عدی فی الادب والدیلمی فی مسند الفردوس و گفته که ابن جوزی این حدیث
را در موضوعات آورده ولیکن صواب نکرده و حدیث نزد من ثابت است بطریق متعدده انتهی والله اعلم ۱۲ شرح سفر السعادت

باز هر دو بر زمین افتادند باز گفت سوار کنم ترا سوگند بخدای که فرستاده است ترا بحق نمی خواهم که بیندازم ترا بار سوم
و هم طبری ذکر کرده است که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم در سفر بود و امر کرد اصحاب را باصلاح گوسفندی پس برخاست
مردی از اصحاب و گفت بر منست ذبح آن دیگری گفت بر منست سلخ و دیگری برخاست که بر منست طبخ پس آنحضرت گفت
بر منست هیمه گرد آوردن گفتند یا رسول الله کفایت می کنم ما ترا ازینکار فرمود میدانم که شما کفایت می کنید اما مکروه
میدارم من که ممتاز و جدا و متمیز بنشینم میان شما و خدا تعالی ناخوش میدارد که ببیند بنده را ممتاز میان یاران خود
و یکبار بند نعال آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم شکسته شده بود یکی از صحابه گفت بده یا رسول الله این را بمن که
اصلاح کنم گفت من نمیخواهم که ممتاز باشم و بکسی خدمت فرمایم و یکباری ایلچیان نجاشی ملک حبشه آمده بودند
آنحضرت بایستاد تا خدمت کند ایشانرا صحابه گفتند بگذار ما را یا رسول الله تا ما خدمت ایشان بکنیم فرمود ایشان
خدمت و تکریم اصحاب ما بسیار کرده اند و من دوست میدارم که مکافات کنم ایشانرا و آنحضرت میکرد خدمت اهل خانه
خود را و پاره میدوخت جامه خود را و پاره میزد نعل خود را و میدوشید گوسپند خود را و سپس میجست جامه خود را و همچنین
واقع شده است در حدیث که و یفلی ثوبه و فلی سپس جستن در جامه و سر و لیکن گفته اند در بدن شریف وی سپس نبود
مگس بر وی نمی نشست و گویا مراد یفلی در حدیث صورت فلی ست که نگاه کردنست در جامه تا گردی و غباری و خسی و
و خاری در وی نباشد والله اعلم و شتر خود را می بست و علف میداد و میخورد با خادم و خمیر میکرد با وی و باری میداد
در خدمات و در مواهب گفته که متعین است حمل این امور بر اوقات یعنی میکرد اینها را گاهی گاهی زیرا که به ثبوت پیوسته
است آنحضرت را خادمان بودند و واه غلام داشت پس گاهی بنفس نفیس خود میکرد و گاهی بغیر خود میفرمود و گاهی
مشارکت می نمود و بر میداشت متاع خود را از بازار و نمیگذاشت تا دیگری بردارد ابو هریره می گوید که در آمدم
بازار را با آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم پس بخرید سراویل را بچهار درهم و گفت مر وزان را که وزن میکرد اثمان را برکش و
چرب برکش پس برجهید آن مرد وزان را گفت من هرگز از کسی نشنیده ام که در دادن ثمن این حرف بگوید پس ابو هریره گفت وای
بر تو که نمی شناسی پیغمبر خود را پس آن مرد میزان از دست بینداخت و برخاست تا بوسه زند دست مبارک آنحضرت را پس آنحضرت
دست بکشید فرمود این کار را عاجم ست که با ملوک و روسا خود میکنند و من ملک نیستم مردی ام یکی از شما پس برداشت سراویل
را و پیش آمدم من تا بردارم آنرا فرمود صاحب متاع سزاوارترست ببرداشتن متاع خود مگر آنکه ضعیف باشد و نتواند
برداشت پس یاری دهد او را برادرش **تنبیه** مراد بسراویل تبنان است که پوشش اعاجم
است و ازین حدیث خریدن آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم معلوم شده آنرا و در پوشیدن آنحضرت

بیان اختلاف در پوشیدن سراویل وی صلعم

گفت عائشه رضی الله عنها نبود هیچ یکی خوش خلق تر از رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم گفت انس
خدمت کردم رسولخدا را ده سال و نگفت اف من هرگز و نگفت چرا چنین کردی و چرا چنین نکردی و گفت
جریر بن عبد الله ندیدم مرا آنحضرت را هرگز مگر آنکه بر روی من تبسم کرد و دیده نشد آنحضرت دراز کننده پا
خود را پیش همنشین و اکرام میکرد هر که در می آمد در وی و بساکه فراخ میگرداند جامه خود را برای وی و ایثار
میکرد برای وی بالین را که زیر خود میداشت و قطع نمیکرد بر هیچ یکی حدیث او را تا آنکه از حد در نمیگذرانید پس
قطع میکرد بقیام و مانند آن و گاهی برای خاطر آینده تخفیف میکرد نماز را و می پرسید او را از حاجت وی و چون
فارغ می شد از حاجتش باز میگرفت بر سر نماز صلی الله علیه وآله وسلم و عیادت میکرد مساکین را و مجالست میکرد
فقرا را و اجابت میکرد دعوت عبید را و دعوت کرده می شد بنان جو و پیه گداخته بدو پس اجابت میکرد آنرا و می نشست
میان اصحاب خود مختلف با ایشان و می نشست هر جا که منتهی میشد مجلس و سواری میشد گاهی حمار را و ردیف
می ساخت و سوار میکرد خلف خود کسی را و سوار بود روز بنی قریظه بر حماری که مهار او از رسن بود پالان او از پوست
خرما و حج کرد بر شتری که پالان کهنه داشت و بروی قطیفه کهنه بود مساوی چهار درهم و این در آخر عهد بود که مفتوح
شده بود بروی و ولایات و بلاد و هدی کرده بود در حج صد شتر روزی که فتح کرده شد مکه و در آمد رسولخدا صلی الله
علیه وآله وسلم با لشکرهای مسلمانان پست کرده بود سر مبارک خود را تا نزدیک قادمه رحل تواضعا لله بر خلاف
ملوک جبابره که در وقت فتح کردن سرکش و سرفراز باشند روایتی است از قیس بن سعد انصاری که وی و پدرش
از اکابر انصار بود که روزی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بمنزل ما تشریف آورده بود وقت برگشتن سعد بر
وی حماری پیش آورد و آنحضرت بران سوار شد و گفت سعد ای قیس همراه رو با آنحضرت پس گفت آنحضرت بمن
که ای قیس سوار شو پس ابا آوردم من از جهت ادب فرمود اما سواری شوی یا برمیگردی و در روایتی آمده که فرمود
سوار شو پیش من که صاحب ادب است بمقدم وی و همچنین در وقت دیگر صحابی بود که سوار میرفت چون آنحضرت
را دید فرود آمد آنحضرت سوار شد صلی الله علیه وآله وسلم و او را پیش خود سوار کرد و غریب تر ازین آنست که محب طبری
در مختصر السیر نقل کرده است روزی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بر حماری بی پالان سوار بسوی قبا میرفت و
ابو هریره پیاده در رکاب بود فرمود ای ابو هریره سوار کنم ترا گفت هر چه رضا حضرت باشد فرمود سوار شو پس بجهید
ابو هریره نتوانست سوار شد پس چنگ در حضرت زد پس هر دو بر زمین افتادند باز سوار شد آنحضرت و فرمود سوار
کنم ترا ای ابو هریره گفت هر چه حضرت خواهند فرمود سوار شو پس قدرت نیافت ابو هریره پس چسپید بحضرت

وتسمع منه وگفت من رای لنفسه فهمه فلیس له فی التواضع نصیب و عارفان گفته اند که نمیرسد بندهٔ حقیقت
تواضع را مگر نزد لمعان نور مشاهده در دل وی که نفس بآن میگذارد و نرم میگردد و در گذارش نفس صفا راوست
از عش کبیر و عجب پس نرم میگردد نفس و منطبع و منتقش میگردد و در وی حق و محو می گردد آثار وی و می نشیند شورش
و غبار وی و خط او فرو رتبه اعلی از آن مر حضرت سید انبیا راست صلی الله علیه و آله وسلم که در مرتبه اعلی از کمال بود
و با وجود آن تواضع میورزید و از تواضع اوست صلی الله علیه و آله وسلم که مخیر گردانید او را پروردگار میان آنکه نبی
ملک باشد یا نبی عبد پس اختیار کرد که نبی عبد باشد پس بحکم من تواضع لله رفعه الله بر همه برگزید حق سبحانه او را و از
همه رفیع و عالی گردانید قدر او را و سید ولد آدم گردانید و گفت آنحضرت مبالغه نکنید و از حد در نگذارید در ثنا من چنانکه
کردند نصاری ابن مریم را گفتند خداست با پسر خدا و من بنده خدایم پس بگوئید عبد الله و رسوله و از ابی امامه آمده که گفت
بیرون آمد بر ما رسول خدا تکیه کننده بر عصا و پس ایستادیم ما برای وی و فرمودند نایستید چنانکه می ایستند اعاجم
و تعظیم میکنند بعضی از ایشان بعضی را و فرمود من بنده ام میخورم چنانکه میخورد بنده و می نشینم چنانکه می نشیند بنده
و از تواضع و حلم وی بود صلی الله علیه و آله وسلم که زجر و قهر نمیکرد خادم را و نمی گفت چرا و چنین کردی و چرا چنین
نکردی و نبود هیچ یکی مهربان تر از وی و با اهل و عیال و گفت عائشه رضی الله عنها نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله
وسلم کسی را هرگز بدست خود مگر در جهاد فی سبیل الله و انتقام نکشید از برای نفس خود از هیچ یکی مگر از جهت دین خدا
و پرسیدند از عائشه رضی الله عنها چگونه بود رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم چون خلوت میکرد در خانه گفت بود نرمترین
مردم و بود بسام و ضحاک و دیده نشد آنحضرت هرگز پای دراز کننده میان اصحاب خود نمی خواند او را هیچ یکی از اصحاب
وی و اهل وی مگر آنکه می گفت لبیک و از حسن عشرت وی بود صلی الله علیه و آله وسلم که تالیف میکرد ایشان را و
تنفیر نمیکرد و اکرام میکرد کریم هر قوم را و والی میگردانید او را بر ایشان و تفقد میکرد اصحاب خود را و میداد همه همنشینان
خود را نصیب ایشان را از التفات و عنایت و گمان نمیبرد همنشین وی که هیچ یکی بزرگتر است نزد آنحضرت از وی
و هر که همنشینی میکرد با وی و می آمد نزد وی مصابرت میکرد با وی و بر نمی گشت از وی تا وی بر نمیگشت و اگر کوشکی
میکرد یکی با وی نمی گردانید سر مبارک خود را از وی مگر آنکه خود وی میگردانید و هر که میگرفت دست آنحضرت را میگذاشت
دست خود را بوی و نمی کشید تا آنکه وی نمیکشید دست را و حذر میکرد و احتراس[1] مینمود از مردم بی آنکه بپیچد از هیچ یکی
تازه روی و خوشخوی خود را پر کرده بود مردم را بسط وی و خلق وی و شده بود همه را بجای پدر و گشته بودند همه نزد وی
در حق برابر و بود همیشه تازه روی و خوش خلق نرم جانب و نبود درشت خوی و سخت گو بلند آواز فحاش و عیب گوئی

[1] احتراس خود را از چیزی نگاه داشتن ۱۲

وی خالص وناصح نبود پس خواست آنحضرت که بیان کند حال او را تا قریب نخورد از وی کسیکه شناسا نبود
بحال وی واقع شده است ازینمرد در حیات آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم وبعد از وی اموری که دلالت
میکند بر ضعف ایمان وی پس اینقول از آنحضرت اخبار بغیب واز علامات نبوت باشد اما ترقی کردن وانبساط نمودن
آنحضرت با وی بر سبیل ایتلاف بود اینمرد که باین قباحت مذکور شد قنیه نام او عیینه بضم عین وفتح یا اولی بن حصن
بکسر حا وسکون صاد بن حذیفه وبن بدر بن فزاری بود او را احمق المطاع میگفتند احمق بجهت حماقت وکبر وی ومطاع
بجهت آنکه رئیس قبیلهٔ خود بود ودر صحیح البخاری از ابن عباس می آرد که گفت چون عیینه بن حصن بن حذیفه نزول کرد بر
برادرزادهٔ خود حر بن قیس بن حصین وبود حر بن قیس از انجماعه که نزدیک بخود میگردانید ایشانرا امیر المومنین عمر رضی الله عنه
وبودند اصحاب مجالس عمر واهل مشاورت وی رضی الله عنه مراد علما پیران باشند یا جوانان پس گفت عیینه مر برادرزادهٔ
خود را ای برادرزاده من ترا آبروی وجاهی است نزد این امیر یعنی امیر المومنین عمر پس طلب اذن کن مرا نزد وی ودرخواست
کن که درآیم بروی گفت بکنم گفت ابن عباس پس درخواست کرد خبر التماس عیینه را پس اذن داد مر او را عمر چون درآمد عیینه
بر عمر گفت عیینه بده ای پسر خطاب ما را چیزی پس بخدا سوگند نمیدهی تو ما را بسیار وحکم نمی کنی میان ما بعدل پس
در خشم آمد عمر رضی الله عنه تا آنکه قصد کرد که بیندازد او را از بدی وتقریر کند پس گفت حر بن قیس یا امیر المومنین خدای تعالی
گفته است مر پیغمبر خود را خذ العفو وامر بالعرف واعرض عن الجاهلین وگفت اینمرد از جاهلان ست گفت ابن عباس والله
تجاوز نکرد آیت را عمر وقتی که خواند حر آنرا بر عمر وبود عمر ایستادگی کننده نزد کتاب خدا انتهی ودر فتح الباری گفته
که عیینه مرتد گشت در زمن صدیق رضی الله عنه ومحاربه کرد با مسلمانان پستر رجوع کرد از ارتداد مسلمان شد وحاضر شد
بعضی فتحها را در عهد عمر رضی الله عنه سرانجام است که بیاید در باب غزوات از وی اخبار واحوال که دلالت دارد
بر شدت جفا وبدخوی وی انشاء الله تعالی **وصل** در بیان تواضع وادب حسن معاشرت او صلی الله علیه وآله
وسلم با اهل وخدم واصحاب فی الصراح تواضع فروتنی نمودن ونرم گردنی کردن وفی القاموس تواضع تذلل
وایذاع پست کردن سر شتر تا پائی بر گردن وی نهند واشتقاق وی از وضع است بمعنی فرو نهادن ومتواضع فرو
می نهد خود را از محل قدر ومرتبه خود واگر در مرتبه خود نهد نیز منافی تواضع نیست وضد وی کبر است که خود را بالاتر از
مرتبه خود میدارد وآنکه از مرتبه خود کمتر نهد آنرا صنعت گویند وتواضع وسط است میان کبیر وصنعت ولیکن چون در
نفوس آدمیان کبیر جائی دارد گاهی صنعت را در مقام تواضع میدارند سید الطائفه جنید بغدادی رحمة الله علیه
را پرسیدم که تواضع چیست گفت خفض الجناح ولین الجانب وگفت ان تخضع للحق ومنقاد له وتقبله لمن قاله

وصل در بیان تواضع وادب وحسن معاشرت او

گفتند محمد دو آزاد ترحم کنند برایشان ونهی کرد از سب ولعن فرمود لاتلعنوه فانه یحب الله ورسوله واشارت کرد که نظر الهی تعالی بر باطن قلوب است اگرچه بظاهر خطای وذلتی واقع شود اللهم طهر بواطننا واصلح ظواهرنا بحرمت سید الکائنات علیه افضل الصلوة واکمل التحیات ودر حدیث بخاری از عائشه آمده است که گفت آمد مردی واستیذان نمود تا درآید برآنحضرت پس اذن کرد که درآید وچون دید آنحضرت او را گفت مردی است در قبیله خود چون نشست کشاده روی کرد آنحضرت در روی وی وانبساط نمود چون برفت عائشه گفت یارسول الله وقتیکه دیدی این مرد را گفتی چنین وچنان وچون نشست تازه روی ورزیدی وانبساط کردی با وی آنحضرت فرمود ای عائشه کی یافتی تو مرا فحاش ودرشت خوی بدرستی که بدترین مردم نزد خدا در منزلت کسی ست که ترک دهند او را از مردم جهت ترس وپرهیز کردن از شروی این عبارت احتمال دو معنی دارد یکی آنکه نسبت بذات شریف خود فرموده در اعتذار تلطف وانبساط نمودن با آن مرد ومنع کرد از درشت خوی نمودن وفحش گفتن تا نه درآیند مردم بروی وگردد دوم آنکه نسبت بحال آنمرد فرمود بیان کرد که بدمردی است آنکه مردم از شر وی بترسند وبدی او را ببروی وی نتوانند آورد واز ترس شروی با وی مدارات نمایند وگفته اند که تلطف آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم با مرد بقصد تالف بود تا اسلام آرد قوم وقبیله او که وی رئیس ایشان بود وبدگفتن آنحضرت مر او را از باب غیبت نیست چه شارع را میرسد که قبائح ومعائب که در امت ببیند وبیابد اظهار کند ومردم را بران اطلاع بخشد واین از باب نصیحت وشفقت است بر امت بخلاف امت که غیبت یکدیگر کنند واین نیز از منهیین مجاهر بفسق وفحش جائز نیست وباوجود آن چون مجهول گردانیده است پروردگار تعالی حبیب خود را صلی الله علیه وآله وسلم بر کرم وحسن خلق اظهار کرد با وی تلطف وبشاشت را ونیز درین تنبیه ست مر امت را با تقاسر کشی را که اینحال دارد وبمدارات با وی تا سلامت مانند واز شر وغایله وی مادام که بمجرد مداهنت نگشند وفرق میان مدارات ومداهنت آنست که مدارات برای انقاء شر وحفظ اوقات بود از تفرقه ومداهنت آنکه جلب نفع دنیاوی بود وراجع باینمعنی است آنچه بعضی گفته اند که مدارات بذل دنیاست برای اصلاح دنیا با دین با هر دو واین مباحست وبسا که مستحسن وممدوح گردد ومداهنت نسل دین ست برای صلاح دنیا وآنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بذل کرد برای آنمرد از دنیا خود حسن عشرت را ورفق کرد در مکالمه وی با وجود آن مدح وی نکرد بقول وی تا مناقض گردد پس قول وی در حق بود وفعل وی حسن عشرت بود با وی قاضی عیاض گفت معلوم نیست که وی در بنوقت مسلمان بود یا نبود اگر نبود بدگفتن وی غیبت نباشد واگر بود اسلام

آن شخص نزد قوم خود گفت آمدم من بر شما از نزد بهترین مردم در آوردند یکی را نزد آنحضرت و گفتند یا رسول الله
این شخص میخواهد که دشمنان ترا بکشد فرمود مترس و اگر میخواهی که بکشی تو مرا برگماشته نمی شوی بر من و از جمله
اتساع خلق و حلم اوست صلی الله علیه وآله وسلم آنچه معامله میکرد با منافقان که ایذا میکردند او را چون غائب
می بود و تملق میکردند چون حاضر می شدند و این از انجمله است که تنفر میکند از ان نفوس بشریه بی تائیدات ربانیه
و هر چند اذن کرده می شد آنحضرت در تشدید و تغلیظ ایشان بحکم یا ایها النبی جاهد الکفار والمنافقین واغلظ
علیهم می کشاد در عفو و رحمت و استغفار را بر روی ایشان و دعا میکرد مر ایشان را تا آنکه نازل شد استغفر لهم او لا
تستغفر لهم الایة پس گفت آنحضرت مخیر گردانیده است مرا پروردگار تعالی و تقدس پس اختیار کردم من استغفار
را و چون گفت حقتعالی ان تستغفر لهم سبعین مرة گفت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم زیاده می کنم بر سبعین
و این نهایت عفو و اغماض آنحضرت است از جرم و تعذیب ایشان و قطع نظر کرد از انکه متفاهم این عبارت تکثیر
و مبالغه است نه تحدید و تعیین عدد و لیکن آنحضرت حمل بر ظاهر کرد از جهت قصد غایت عفو و صفح و امر کرد
وی صلی الله علیه وآله وسلم پسر عبدالله بن ابی را که رئیس منافقان بود به نیکی کردن با وی و چون مرد آن
منافق بر کشید آنحضرت جامه را از بر خود و کفن ساخت و نماز گذارد بر وی پس کشید عمر بن الخطاب رض آنحضرت
را بجامه وی و گفت یا رسول الله نماز می کنی بر منافقی که راس و رئیس منافقان بود پس کشید جامه خود را از دست
عمر رض و گفت دور شو از من ای عمر پس نازل شد کریمه ولا تصل علی احد منهم مات ابداً ولا تقم علی قبره پس باز آمد آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم و این غایت صبر و حلم و شفقت و رحمت بود از آنحضرت بر امت اما چون ممنوع شد از
درگاه چه کار کند و بعضی گفته اند که این بجهت تطییب قلب پسر او بود که صحابی صالح مخلص درگاه بود و درخواست
کرده بود پس اجابت کرد آنحضرت او را و بعضی گویند که الباس قمیص عبدالله منافق را بجهت آن بود که وی
عباس عم رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم را چون در روز بدر اسیر آورده بودند و برهنه بود و جامه هیچکس
بجهت طول قامت بر وی درست نمی نشست پوشانیده بود قمیص خود را و بالجمله درینجا بیان عظیم مکارم اخلاق
آنحضرت است که با منافقان که همیشه از ینها بد میدید و آزار میکشید مقابله آن نیکی میکرد با مومنان چه حال خواهد بود
و ازینجا فرمود حق جل و علی وانک لعلی خلق عظیم و فرمود وی سبحانه ذلک بانهم کفروا بالله و رسوله و از جمله رحمت
او صلی الله علیه وآله وسلم بر امت اشفاق اوست بر اهل کبائر از امت و امر کرد پستر ذنوبت و ذلالت ایشان
و فرمود هر که برسد باین قاذورات یعنی مباشرت کند محرمات را باید بکوشد آنرا و امر کرده امت را که استغفار

کردم آنرا پس گواه میگیرم ترا من که اشهد ان لا اله الا الله وان محمد رسول الله واز ابهریره آمده که حدیث کرد
مارا رسولخدا صلی الله علیه وآله وسلم روزی پس بیرون خاست آنحضرت ومانیز برخاستیم پس دیدم اعرابی راکه رسید
بآنحضرت وبکشید ردای اورا وخراشید مرگردن مبارک آنحضرت را وبود ردا درشب پس بنگرید آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم بسوی اعرابی که چه میگوید گفت بار دار این دو شتر مرا که عیال دارم وتو بار دار نمی کنی از مال خود و نام
پدر خود پس گفت آنحضرت برنمیدارم ترا بار تا بار رها نمی کنی مرا ازین کشیدن که کشیده مرا گفت اعرابی بخدا سوگند
رها نمی کنم ترا تا بار دار نمیکنی این هر دو شتر مرا پس خواند آنحضرت مردیرا او فرمود بردار بریک شتر وی تمر وبر شتر دیگر
شعیر رواه ابوداؤد وروایت کرده است بخاری این حدیث را از حدیث انس باین لفظ که گفت میرفتم من همراه پیغمبر
صلی الله علیه وآله وسلم وبود بر آنحضرت بردی نجرانی غلیظ الحاشیه پس رسید اعرابی وکشید آنحضرت را بردای
وی کشیدنی سخت گفت انس پس نگاه کردم من طرف گردن مبارک او را که تاثیر کرده است در وی حاشیه بردا از سختی
کشیدن وی پس گفت اعرابی یا محمد امر کن مرا از مال خدا که نزد تست پس بنگریست آنحضرت بسوی وی وخنده کرد
پس امر کرد مر او را بعطا این بیان حلم آنحضرت است وصبر وی بر ایذای در نفس ومال ودر گذشتن از جفا کسیکه
میخواست تالیف او را بر اسلام ودر وصف آنحضرت آمده است که نبود فاحش ونه متفحش ولیکن عفو میکرد ودر میگذشت
ودر حدیث دیگر آمده که نبود سباب ونه فحاش ونه لعان وفحش از حد در گذشتن از بدی بیرون آمدن از مقدارش و
می درآید فحش در قول وفعل وصفت لیکن استعمال آن در قول بیشتر است وقول او نبود فاحش ونه متفحش یعنی نبود
فحش خلقت وی ونه مکتسب یا متفحش آنکه تعمد کند واکثار کند وتکلف کند در آن وفاحش عامتر از آن واگر گویند
بتحقیق بصحت رسیده است که آنحضرت امر کرد بقتل عقبه بن ابی معیط وعبدالله بن خطل وغیر ایشان از
آنها که ایذا کردند او را پس یا منتقم لنفسه چون صحیح ماند جوابش آنست که ایجا عه انتهاک حرمات الله نیز کرده اند و
بعضی گفته اند که مراد عدم انتقام در ایذا راست ودر غیر سببی که بحد کفر نکشد چنانکه در جذب ردا ومانند آن و
حمل کرده است راوی عدم انتقام را بر چیزیکه مختص بمال نه عرض ومانند آن واز جمله عفو واصفح آنحضرت صلی
الله علیه وآله وسلم در گذشتن است از لبید بن الاعصم یهودی که سحر کرده بود او را واز یهود یه خیبر که زهر داده بود
او را در شاه ویکبار آنحضرت در قیلوله بودند پس بیدار شدند دیدند که اعرابی تیغ کشیده بر سر وی ایستاده است
وی گوید که منع میکند ونگاه میدارد ترا از من فرمود که الله پس افتاد تیغ از دست وی وگرفت آنحضرت او را
وفرمود کیست که منع کند ترا از من پس ترسید ولرزید آن شخص پس گذاشت آنحضرت او را وعفو کرد پس آمد

فانهم لایعلمون و در روایتی اللهم اغفرلهم وچون شاق آمد بر صحابه گفتند کاشکی دعا میکردی یارسول الله
بر ایشان که هلاک می شدند فرمود من مبعوث نشده ام لعان بلکه مبعوث شده ام داعی بحق ورحمة للعالمین
و در اینجا کمال صبر وحلم وعفو است **فائده** وعجب است از کسیکه گفت نفس نبوی در اینجا حرکت کرد و تعجب
نمود گفت وکیف یفلح قوم الحدیث پس این آیت نازل شد که لیس لک من الامر شیء الآیة ومنیت در قول
آنحضرت کیف یفلح و در قول حق سبحانه لیس لک من الامر شیء چیزیکه دلالت کند بر خلاف آن بلکه اول تعجب است
از انچه واقع است وثانی تسلیه وتقریر آنحضرت بر انچه ورزیدار صبر وحلم فافهم واین در حق خاصهٔ نفس شریف
وی بود که صبر وعفو کرد اما چون در روز احزاب کفار از نماز باز داشتند وسبب تاخیر آن شدند دعا کرد بر ایشان
بعذاب دنیا وآخرت وگفت ملأ الله بیوتهم وقبورهم نارا وهمچنین دعا کرد بر احیاء از عرب که تعذیب بر مستضعفین
میکردند و در حدیث متفق علیه آمده است که قول حق سبحانه لیس لک من الامر شیء الآیة در اینجا نازل شده است
وهمچنین بر آن کفار که فرار گشته بودند واین از جهت فوات حق دین اسلام وحقوق مسلمانان بود و درین
امثال امر الهی بود که فرموده است یاایها النبی جاهد الکفار والمنافقین واغلظ علیهم وهمچنین دعا کردن آنحضرت
بر آن جماعه اشقیا که انداختند شکنبه شتر بر پشت شریف وی ویکی از احبار یهود که اسلام آورد ند بن سعنه بود بفتح
سین وسکون عین مهملتین وبنون از وی می آرند که گفت باقی نماند از علامات نبوت چیزی مگر آنکه شناختم آنرا در وجه
محمد صلی الله علیه وآله وسلم وقتی که نظر کردم بسوی وی مگر دو چیز که امتحان نکردم از وی یکی آنکه نوشته اند در تورات
هشی میکند حلم او جهل او را زیاده نمی کند او را شدت جهل بروی مگر حلم را پس بودم من که تلطف میکردم مر او را
تا مخالطت کنم او را پس بشناسم حلم وعلم او را پس خریدم از وی تمر را تا اجل معلوم پس دادم او را ثمن پیش از تسلیم
تمر پس آمدم پیش از حلول اجل بدو سه روز وگرفتم مجامع قمیص ورداء او را نظر کردم بسوی او بوجه غلیظ
وگفتم آیا ادا نمی کنی ای محمد حق مرا وبخدا سوگند که شما ای پسران عبد المطلب جیله کردید در تاخیر ادای حق پس گفت
عمر آیا میگوئی ای دشمن خدا از پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم چیزیکه می شنوم من پس بخدا سوگند اگر نمی بود در ترس
بی فرمانی او میزدم به شمشیر خود سر ترا ورسول خدا نگاه میکند سوی عمر بآرام وآهستگی وتبسم میکند وفرمود من وامیزد
محتاج تریم بغیر این سخن از تو ای عمر که امر میکنی بحسن ادای حق مرا وامر کنی بحسن تقاضای او را ای عمر برو ادا کن
حق او را وزیاده ده بر حق به بست صاع بجای انچه ترسانیدی او را وتهدید کردی پس کرد عمر انچه فرمود آنحضرت
پس گفت این یهودی ای عمر همه علامات نبوت شناختم آنرا در روی محمد مگر این دو خصلت را که الآن امتحان

فائده

هر رتبه که بود در امکان بر وست ختم * هر نعمتی که داشت خدا شد بر و تمام * برداشت از طبیعت امکان قدم
که آن * اسری بعبده است من المسجد الحرام * تا عرصهٔ وجوب که اقصای عالم است * کانجا نه جاست فی
جهت و فی نشان نه نام * سریست بس شگرف درینجا مپیچ آن * از آشنای عالم جان پرس ازینمقام * علیه
افضل الصلوة واتمی تحیة وازکی سلام اکنون بعضی از اخلاق شریف وی از انچه در نظر آید درین کتاب
بنویسیم واکثر آن از کتاب شفا و مواهب لدنیه روضة الاحباب و معارج النبوه ست والتوفیق من الله المنعام

وصل در صبر و حلم و عفو

وصل در صبر و حلم و عفو آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم این صفات اعظم صفات نبوت است و بار
نبوت جز بقوت این صفات نمیتوان برداشت قوله تعالی ولقد کذبت رسل من قبلک فصبروا علی ما کذبوا و
اوذوا و قوله سبحانه تعالی فاصبر کما صبر اولوا العزم من الرسل و قوله فاعف عنهم واصفح و صبر مصدر جمیع طاعات
و عبادات و منبع تمامه خیرات و مبراتست که در هر امر خیر تا صبر از ضد آن نکنند بوجود نیاید باینوجه صبر تمام ایمان
باشد و آنجا که صبر را نصف ایمان گفته اند مراد صبر از معاصی داشته اند که اجتناب از ان نصف مقتضای ایمان
است و اتیان طاعات نصف دیگر و مراد اینجا صبر بر ایذای خلق و برداشت بار جفای ایشان و صبر سید انبیا
صلواة الله سلامه علیهم بر بلا و ایذا از همه بیشتر و سخت تر بود چنانچه فرمود ما اوذی نبی مثل ما اوذیت او کما
قال زیرا که حرص آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم بر اسلام امت بیشتر بود پس تاذی او از کفر ایشان زیاده تر
بود و نیز لطافت مزاج و نزاکت خاطر شریف وی بحدی بود که اندکی از ان هم بسیار می نمود **قطعه**
نازک بدنی کش ز گل آزار بود * از سایه سنبل رخش افگار بود * بنگر چه رسد بر دلش از غم که رهش * از دست
ستمگران پر از خار بود * روایت کرده شده است که چون کریمه خذ العفو وامر بالعرف واعراض عن الجاهلین
نزول یافت آنحضرت سوال کرد جبرئیل را از تاویل آن گفت جبرئیل تا بپرسم عالم را یعنی رب العزت را جل جلاله
پس رفت جبرئیل و آمد و گفت یا محمد خدا تعالی امر کند که پیوند کنی با هر که ببرد از تو و بدهی کسی را که محروم گرداند
ترا و عفو کنی از کسی که ستم کند ترا و در حدیث آمده است که انتقام نکشید رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم
از هیچکس از جهت نفس خود یعنی در قضیه مال و منال و مانند آن مگر آنکه حلال چیزی را که حرام گردانیده است
خدا تعالی آنرا پس انتقام می کشید از وی برای خدا و ابلغ صبر و اشد آن صبر آنحضرت است در غزوه احد
که کافران محاربه و مقابله می کردند با وی و آنچنان آزارها رسانیدند صبر کرد و عفو کرد از ایشان و اکتفا نکرد
بمجرد صبر و عفو بلکه شفقت و رحم کرد بر ایشان و معذور داشت ایشانرا در ان جهل و ظلم و گفت اللهم اهد قومی

روحانیست که بوی دریافت می شود و علوم ضروریه و نظریه و ابتدا وجود وی نزد اجتنان ولد است تا رفته
رفته زیاده می شود و نمو می پذیرد تا کامل می شود نزد بلوغ و بود آنحضرت در کمال عقل و علم در مرتبه که نرسید
آنرا هیچ بشری جز وی و حیرانند عقول و افکار در بعض و آنچه افاضه کرد بر وی پروردگار و هر که تتبع کرد مجاری
احوال و حمایدِ صفات و محاسن افعال او را و مطالعه کند جوامع الکلم و حسن شمائل و بدایع سیر و سیاست انام
و تقریر شرائع و تفاصیل آداب جلیله و تقریر شیم حمیده علم وی بکتب سماویه و صحف منزله و سیر امم حالیه و احوال
ایام ماضیه و ضرب امثال و بیان احوال او را و تدبیر وی مر عرب را که مثل وحش شارد و صاحب طباع متنافر
و متباعد در چه مرتبه از جهل و جفا و نادانی و شقا بودند و چه مقدار تحمل کرد و بر جفا صبر کرد بر ایذای ایشان و بچه
غایت رسیدند در علم و عمل و حسن اخلاق و اعمال و احراز سعادت مبدا و مآل و چگونه اختیار کردند او را
بر نفسهای خود و گذاشتند در طلب رضای او اوطان و دوستان خود را بداند که در چه مرتبه بود عقل کامل و علم
شامل وی صلی الله علیه و آله و سلم و اینهمه بی سابقه تعلیم و مدارست و ممارست و ملازمت کتاب و بمطالعه
کتب متقدمین و جلوس با علما اهل کتاب بود بیت نگار من که بمکتب نرفت و خط ننوشت ٭ بغمزه مسئله آموز
صد مدرس شد ٭ و هر که مطالعه کند احوال شریف او را از ابتدا تا انتها و ببیند که چه تعلیم کرده است او را پروردگار
و افاضه کرده است بر وی علوم و اسرار ما کان و ما یکون بضرورت حاصل شود و او را علم به نبوت او بی شوب
و شکوک و ظنون قوله تعالی و علمک ما لم تکن تعلم و کان فضل الله علیک عظیما صلی الله علیه و آله حسب وصله
و کماله وهب بن منبه که تابعی ثقه اخباری علامه صدوق صاحب کتب و اخبار بوده گفت هفتاد و یک
کتاب از کتب قدما خوانده ام و یافتم در جمیع آن کتب که حق سبحانه نداد تمامه ناس را از آغاز دنیا تا انجام آن از
عقل در جنب عقل محمد صلی الله علیه و آله و سلم مگر مانند ذره از ریگستان دنیا و محمد راجح ترین مردم است در عقل
و فاضلترین ایشان در رای رواه ابو نعیم فی الحلیه و ابن عساکر فی تاریخه و در عوارف نقل کرده از بعضی علما
که عقل همه صد جزو است نود و نه از آن در محمد است و یک جزو از آن در تمامه مومنان گفت بنده مسکین رزقه الله
الثبات و الیقین اگر می گفتند که عقل هزار جزو است نهصد و نود و نه از آن در محمد و یکی از آن در تمامه مردم
گنجایش داشت چه هرگاه بی نهایتی کمال او ثابت شد هر چه گویند رواست اینجا اگر سینه حاسدان بسوزد
و دل اهل زیغ بشکند چه توان کرد انا اعطیناک الکوثر و ان شانک هو الابتر ابیات شاه رسل شفیع امم خواجه
دو کون ٭ نور هدی حبیب خدا سید انام ٭ مقصود ذات اوست دگرها همه طفیل ٭ منظور نور اوست دگر جملگی ظلام

آورده اند ولیکن باید ضعیفه و مدار این حدیث بر یوسف بن زیاد واسطی است و وی ضعیف است جداً و گفته اند که
امیر المومنین عثمان رضی الله عنه دران روز که او را شهید ساختند سراویل پوشیده بود و کلام در شرح سفر السعادت
درین باب زیاده برین کرده شده است فلینظر ثمه و در آمد بر آنحضرت مردی پس لرزیدن گرفت از هیبت وی صلی الله
علیه و آله وسلم فرمود آسان کن بر خود کار و بلرز من پادشاه نیم من پسر زنی ام از قریش که می خورد قدید را یعنی گوشت
خشک را که طعام فقرا و مساکین است و آمد آنحضرت را زنی که در عقل وی فتوری و نقصان بود و گفت مرا بسوی تو حاجت
است فرمود بنشین در همه کوچه مدینه که خواهی بنشینم من با تو و قضا کنم حاجت ترا پس بنشست آنحضرت با وی تا فارغ شد
نزد آن از حاجتی که داشت و در روایتی بخاری آمده است که امارد مدینه می آمدند و دست آنحضرت را میگرفتند پس روان می شد
آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم هر جا که میبرند و درینجا انواع مبالغه است در تواضع که زن مرد و امت نه حره و بهر او که
باشد و بهر جا که میخواست می برد اگرچه بیرون مدینه باشد و زیاده برین تواضع و تبری از کبر متصور نیست و ننگ نداشت
آنحضرت که میرفت با بیوه مسکین و قضا میکرد حاجت ایشانرا و عبد الله بن ابی الحمساء گفت خریدم از آنحضرت
صلی الله علیه و آله وسلم پیش از بعثت چیزی و باقی ماند مرا و را چیزی از ثمن پس وعده کردم آنحضرت را که همین جا می آرم
و فراموش کردم و بعد از سه روز یاد آمد ناگاه می بینم که آنحضرت همانجا نشسته است فرمود در مشقت انداختی تو مرا من
همین جا ام در سه روز انتظار میبرم ترا رواه ابو داود و درین نهایت تواضع و صبر و صدق وعده است و از
اسمعیل پیغمبر علیه السلام نیز مثل این آمده است که فرمود حقتعالی انه کان صادق الوعد و مثل این از بعضی متبعان سر بعث
نبوی نیز بوجود آمده چنانکه آمده است غوث الثقلین شیخ عبد القادر جیلانی رحمة الله علیه سال تمام بوعده مروی
منتظر نشسته ماند و آنمرد خضر علیه السلام بود و عادات بود که دهان مدینه آنها می آوردند در ظروف و آنحضرت صلی الله
علیه و آله وسلم دست مبارک خود را در آب آوردندی می انداخت برای شفا بیماران و گاهی باشد آب سرد می آوردند
و برای خاطر ایشان دست می انداخت و در حسن عشرت با ازواج مطهره بسیار رعایت میکرد و همراه ایشان مسابقت
میگذاشت و خران انصار را که بازی میکنند با عائشه رضی الله عنها و چون میخورد آب از طرف می نهاد دهن شریف خود را در موضع
دهن عائشه رضی الله عنها و میگرفت استخوان را از دست عائشه رضی الله عنها و میخورد از انجا که عائشه رضی الله عنها میخورد و حالانکه عائشه رضی الله عنها میبود و میداد
بوی مسواک را تا شسته بدهد پس عائشه رضی الله عنها می نهاد مسواک را در دهن خود میکند و آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم میگرفت آنرا از دهن وی
و می نهاد در دهن خویش و این غایت تواضع و نهایت محبت است بعائشه رضی الله عنها و درین دلیل است به تبرک با آثار بزرگان و
تکیه میکرد در کنار عائشه رضی الله عنها و بوس میکرد او را و حالانکه صایم بود و مینمود او را لعب حبشه و می نهاد عائشه رضی الله عنها رخسار را بر دوش

سراویل را اختلاف است واین قیم جوزی در کتاب الهدی گفته که ظاهر آنست که خریدن برای پوشیدن بود و روایت هم
کرده است که آنحضرت سراویل پوشیده است وصحابه در زمان شریف باذن وی پوشیده اند اما این سخن ابن قیم را تضعیف
کرده اند والله اعلم ودر بعضے طرق باسناد ضعیف آمده که ابو هریره پرسید از آنحضرت که یا رسول الله تو میپوشی سراویل را فرمود نعم
میپوشم در سفر و در حضر و در شب و در روز زیرا که من مامورم بستر و نمی یابم ساتر تر ازین جامه چیزی و ابن حبان و طبرانی و عقیلی نیز این حدیث
حضرت نبوی صلی الله علیه وآله وسلم ازار پاسی پوشیده اگر مراد جاز آرپاسی یمن ازار است که از زانو فرو گیرد و ظاهر است و آن چندان اختیاج ببیان ندا
و اگر مراد سراویل ست بود در پوشیدن آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم آنرا اختلاف است بعضی جزم کرده اند که پوشیده و شمنی در شرح شفا گفته که پوشیده ولیکن
خریدن آن سرور سراویل را معلوم و متفق علیه ست چنانچه در جامع الاصول از حدیث ترمذی و ابی داؤد آورده و این شعار سراویل را در مکه بود و ابو علی مه
در مشکوة خود به سند ضعیف از ابهریره آورده که گفت در آمدم روزی در بازار با رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم پس خرید سراویل را بچار درهم و اهل سوق
وزانی بود که بر سیکشید اثمان را پس آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بوی فرمود ندکش و چرب برکش پس آموزد وزان گفت من هرگز از کسی نشنیده ام که
داد من این کلمه بگوید پس ابو هریره گفت وای بر تو نمی شناسی پیغمبر خود را پس آموزد میزان از دست بینداخت و برخاست تا دست آنحضرت صلی الله ع
وآله وسلم ببوسد حضرت صلی الله علیه وآله وسلم دست مبارک خود را ازو برکشید و گفت این عادت اعاجم است که بلوک خود کنند من ملک نیستم مرد امم از جنس شما پس آنحضرت
بگرفته روان شد ابو هریره میگوید که خواستم سراویل را از دست آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بگیرم و من بردارم آنرا فرمود صاحب متاع را سزاوار است
برداشتن متاع خود مگر آنکه ضعیف باشد و نتواند برداشت پس یاری دهد او را برداشتن گفتم یا رسول الله تو می پوشی سراویل را فرمود نعم می پوشم در سفر و حضر
و در شب و در روز زیرا که من مامورم بستر نمیابم ساتر تر ازین جامه چیزی واین حدیث را طبرانی و دار قطنی و عقیلی نیز بهمین حدیث آورده اند ولیکن
باسانید ضعیف و مدار این حدیث بر یوسف بن یاد واسطی است و وی ضعیف است جدا بالجمله خریدن آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم صحیح و ثابت
است و ابن قیم در کتاب هدی النبی صلی الله علیه وآله وسلم گفته که ظاهر آنست که خریدن برای پوشیدن بود و در روایت هم کرده شده است که آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم سراویل پوشیده و صحابه نیز در زمان شریف باذن وی می پوشیدند و بخاری در صحیح خود در ترجمه آورده و گفت باب السراویل
ولیکن حدیثی در باب لبس وی نیاورده زیرا که صحیح نشد و بطریقی و شرطی که نزد وی معتبر بود آورده اند که امیر المومنین عثمان رضی الله عنه در
که او را شهید ساختند سراویل پوشیده بود و روایت کرده شده است که پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم فرمود بگیرید پوشیدن سراویلات را زیرا که
ساتر ترین ثیابت شماست و محصن و محفوظ گرداننده بآن زنان خود را چون بیرون آیند یعنی بایشان مناسب تر و لایق تر است خصوصا در
بیرون آمدن از خانه کذا اورده بعض المصنفین رحمهم الله و این حدیث را سیوطی در جمع الجوامع از امیر المومنین علی آورده رضی الله عنه با
لفظ که گفت بودم من نشسته نزد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم در بقیع در روز باران پس بگذشت زنی سعد بر حماری و بود باوی سکاری پس
بلغزید حمار و در نشیب زمین و بیفتاد آن زن بر زمین پس روی گردانید آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم از وی گفتند یا رسول الله
سراویل پوش است فرمود اللهم اغفر للمتسرولات من امتی یا ایها الناس اتخذوا السراویلات فانها من استر ثیابکم و خصوا بها
نساءکم رواه الترمذی والعضلی فی الضعفا وابن عدی فی الادب والدیلمی فی مسند الفردوس وگفته که ابن جوزی این حدیث
را در موضوعات آورده ولیکن صواب نکرده و حدیث تر دمن ثابت است بطریق متعدده انتهی والله اعلم ۱۲ شرح سفر السعادت

باز هر دو بر زمین افتادند باز گفت سوار کنم ترا سوگند بخدای که فرستاده است ترا بحق نمی خواهم که بیندازم ترا بار سوم
و هم طبری ذکر کرده است که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم در سفر بود و امر کرد اصحاب را باصلاح گوسفندی پس برخاست
مردی از اصحاب و گفت بر منست ذبح آن دیگری گفت بر منست سلخ و دیگری برخاست که بر منست طبخ پس آنحضرت گفت
بر منست هیمه گرد آوردن گفتند یا رسول الله کفایت می کنم ما ترا ازینکار فرمود میدانم که شما کفایت می کنید اما مکروه
میدارم من که ممتاز و جدا و متمیز بنشینم میان شما و خدا تعالی ناخوش میدارد که به بیند بنده را ممتاز میان یاران خود
و یکبار بند نعال آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم شکسته شده بود یکی از صحابه گفت بده یا رسول الله این را بمن که
اصلاح کنم گفت من نمیخواهم که ممتاز باشم و بکسی خدمت فرمایم و یکباری ایلچیان نجاشی ملک حبشه آمده بودند
آنحضرت بایستاد تا خدمت کند ایشانرا صحابه گفتند بگذار ما را یا رسول الله تا ما خدمت ایشان بکنیم فرمود ایشان
خدمت و تکریم اصحاب ما بسیار کرده اند و من دوست میدارم که مکافات کنم ایشانرا و آنحضرت میکرد خدمت اهل خانه
خود را و پاره میدوخت جامه خود را و پاره میزد نعل خود را و میدوشید گوسپند خود را و سپس میجست جامه خود را و همچنین
واقع شده است در حدیث که و یفلی ثوبه و فلی سپش جستن در جامه و سر و لیکن گفته اند در بدن شریف وی سپش نبود
مگس بر وی نمی نشست و گویا مراد یفلی در حدیث صورت فلی ست که نگاه کردنست در جامه تا گردی و غباری و خسی و
و خاری در وی نباشد والله اعلم و شتر خود را می بست و علف میداد و میخورد با خادم و خمیر میکرد با وی و باری میداد
در خدمات و در مواهب گفته که متعین است حمل این امور بر اوقات یعنی میکرد اینها را گاهی گاهی زیرا که به ثبوت پیوسته
است آنحضرت را خادمان بودند و واه غلام داشت پس گاهی بنفس نفیس خود میکرد و گاهی بغیر خود میفرمود و گاهی
مشارکت می نمود و بر میداشت متاع خود را از بازار و نمیگذاشت تا دیگری بردارد ابو هریره می گوید که در آمدم
بازار را با آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم پس بخرید سراویل را بچهار درهم و گفت مر وزان را که وزن میکرد اثمان را برکش و
چرب برکش پس برجهید آن مرد وزان را گفت من هرگز از کسی نشنیده ام که در دادن ثمن این حرف بگوید پس ابو هریره گفت وای
بر تو که نمی شناسی پیغمبر خود را پس آن مرد میزان از دست بینداخت و برخاست تا بوسه زند دست مبارک آنحضرت را پس آنحضرت
دست بکشید فرمود این کار را عاجم ست که با ملوک و روسا خود میکنند و من ملک نیستم مردی ام یکی از شما پس برداشت سراویل
را و پیش آمدم من تا بردارم آنرا فرمود صاحب متاع سزاوارترست ببرداشتن متاع خود مگر آنکه ضعیف باشد و نتواند
برداشت پس یاری دهد او را برادرش **تنبیه** مراد بسراویل تبان است که پوشش اعاجم
است و ازین حدیث خریدن آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم معلوم شده آنرا و در پوشیدن آنحضرت

بیان اختلاف در پوشیدن سراویل وی صلعم

گفت عائشه رضی الله عنها نبود هیچ یکی خوش خلق تر از رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم گفت انس
خدمت کردم رسول خدا را ده سال و نگفت اف من هرگز و نگفت چرا چنین کردی و چرا چنین نکردی و گفت
جریر بن عبد الله ندیدم مرا آنحضرت را هرگز مگر آنکه بر روی من تبسم کرد و دیده نشد آنحضرت دراز کننده پای
خود را پیش همنشین و اکرام میکرد هر که در می آمد در وی و بساکه فراخ میگردانید جامه خود را برای وی و ایثار
میکرد برای وی بالین را که زیر خود میداشت و قطع نمیکرد بر هیچ یکی حدیث او را تا آنکه از حد در نمیگذرانید پس
قطع میکرد بقیام و مانند آن و گاهی برای خاطر آینده تخفیف میکرد نماز را و می پرسید او را از حاجت وی و چون
فارغ می شد از حاجتش باز میرفت بر سر نماز صلی الله علیه وآله وسلم و عیادت میکرد مساکین را و مجالست میکرد
فقرا را و اجابت میکرد دعوت عبید را و دعوت کرده می شد بنان جو و پیه گداخته بدو پس اجابت میکرد آنرا و می نشست
میان اصحاب خود مختلف با ایشان و می نشست هر جا که منتهی میشد مجلس و سواری می شد گاهی حمار را و ردیف
می ساخت و سوار میکرد خلف خود کسی را و سوار بود روز بنی قریظه بر حماری که مهار او از رسن بود و پالان او از پوست
خرما و حج کرد بر شتری که پالان کهنه داشت و بروی قطیفه کهنه بود مساوی چهار درهم و این در آخر عهد بود که مفتوح
شده بود بروی و ولایات و بلاد و هدی کرده بود در حج صد شتر روزی که فتح کرده شد مکه و در آمد رسول خدا صلی الله
علیه وآله وسلم با لشکرهای مسلمانان پست کرده بود سر مبارک خود را تا نزدیک قادمه رحل تواضعا لله بر خلاف
ملوک جبابره که در وقت فتح کردن سرکش و سرفراز باشند روایتی است از قیس بن سعد انصاری که وی و پدرش
از اکابر انصار بود که روزی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بمنزل ما تشریف آورده بود وقت برگشتن سعد برای
وی حماری پیش آورد و آنحضرت بران سوار شد و گفت سعد ای قیس همراه رو با آنحضرت پس گفت آنحضرت بمن
که ای قیس سوار شو پس ابا آوردم من از جهت ادب فرمود اما سواری شوی یا ابر میگردی و در روایتی آمده که فرمود
سوار شو پیش من که صاحب ابا دبست بمقدم وی و همچنین در وقت دیگر صحابی بود که سوار میرفت چون آنحضرت
را دید فرود آمد آنحضرت سوار شد صلی الله علیه وآله وسلم و او را پیش خود سوار کرد و غریب تر ازین آنست که محب طبری
در مختصر السیر نقل کرده است روزی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بر حماری بی پالان سوار بسوی قبا میرفت و
ابو هریره پیاده در رکاب بود فرمود ای ابو هریره سوار کنم ترا گفت هر چه رضای حضرت باشد فرمود سوار شو پس بجهید
ابو هریره نتوانست سوار شد پس چنگ در حضرت زد پس هر دو بر زمین افتادند باز سوار شد آنحضرت و فرمود سوار
کنم ترا ای ابو هریره گفت هر چه حضرت خواهند فرمود سوار شو پس قدرت نیافت ابو هریره پس چسپید بحضرت

وتسمع منه وگفت من رای لنفسه فهمه فلیس له فی التواضع نصیب و عارفان گفته اند که نمیرسد بندهٔ حقیقت تواضع را مگر نزد لمعان نور شاهده در دل وی که نفس بآن میگذارد و نرم میگردد و در گذارش نفس صفار اوست از عش کبیر و عجب پس نم میگردد نفس و منطبع و منقش میگردد و روی حق و محوی گردد آثار وی می نشیند شورش و غبار وی و خطا و فرو رتبه اعلی ازان مر حضرت سید انبیا راست صلی الله علیه وآله وسلم که در مرتبهٔ اعلی از کمال بود و با وجود آن تواضع میورزید و از تواضع اوست صلی الله علیه وآله وسلم که مخیر گردانیدند او را پروردگار میان آنکه نبی ملک باشد یا نبی عبد پس اختیار کرد که نبی عبد باشد پس بحکم من تواضع لله رفعه الله بر همه برگزید حق سبحانه او را و از همه رفیع و عالی گردانید قدر او را و سید ولد آدم گردانید و گفت آنحضرت مبالغه نکنید و از حد در نگذارید در ثنای من چنانکه کردند نصاری ابن مریم را گفتند خداست یا پسر خدا و من بنده خدایم پس بگویید عبد الله و رسوله و از ابی امامه آمده که گفت بیرون آمد بر ما رسول خدا تکیه کننده بر عصا و پس ایستادیم ما برای وی و فرمود مدنایستید چنانکه می ایستند اعاجم و تعظیم میکنند بعضے از ایشان بعضی را و فرمود من بنده ام میخورم چنانکه میخورد بنده و می نشینم چنانکه می نشیند بنده و از تواضع و حلم وی بود صلی الله علیه وآله وسلم که زجر و قهر نمیکرد خادم را و نمی گفت چرا و چنین کردی و چرا چنین نکردی و نبود هیچ یکی مهربان تر از وی با اهل و عیال و گفت عائشه رضی الله عنها نزد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم کسی را هرگز بدست خود مگر در جهاد فی سبیل الله و انتقام نکشید از برای نفس خود از هیچ یکی مگر از جهت دین خدا و پرسیدند از عائشه رضی الله عنها چگونه بود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم چون خلوت میکرد در خانه گفت بود در میان مردم و بود بسام و ضحاک و دیده نشد آنحضرت هرگز پای دراز کننده میان اصحاب خود و نمی خواند او را هیچ یکی از اصحاب وی و اهل وی مگر آنکه می گفت لبیک و از حسن عشرت وی بود صلی الله علیه وآله وسلم که تالیف میکرد ایشان را و تغییر نمیکرد و اکرام میکرد کریم هر قوم را و والی میگردانید او را بر ایشان و تفقد میکرد اصحاب خود را و میداد همه همنشینان خود را نصیب ایشان را از التفات و عنایت و گمان نمیبرد همنشین وی که هیچ یکی بزرگتر است نزد آنحضرت از وی و هر که همنشینے میکرد با وی و می آمد نزد وی مصابرت میکرد با وی و برنمی گشت از وی تا وی برنمیگشت و اگر کوشکی میکرد یکی با وی نمی گردانید سر مبارک خود را از وی مگر آنکه خود وی میگردانید و هر که میگرفت دست آنحضرت را میگذاشت دست خود را بوی و نمی کشید تا آنکه وی نمیکشید دست را و حذر میکرد و احتراس[1] مینمود از مردم بی آنکه به پیچد از هیچ یکے تازه روی و خوشخوی خود را پرکرده بود مردم را بسط وی و خلق وی شده بود همه را بجای پدر و گشته بودند همه نزد وی در حق برابر و بود همیشه تازه روی و خوش خلق نرم جانب و نبود در شت خوی و سخت گو و بلند آواز فحاش و عیب گو و

[1] احتراس خود را از چیزی نگاه داشتن

وی خالص وناصح نبود پس خواست آنحضرت که بیان کند حال او را تا قریب نخورد از وی کسیکه شناسا نبود
بحال وی واقع شده است از نیمرد در حیات آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم وبعد از وی امور ی که دلالت
میکند بر ضعف ایمان وی پس اینقول از آنحضرت اخبار بغیب واز علامات نبوت باشد اما ترقی کردن وانبساط نمودن
آنحضرت باوی بر سبیل ایتلاف بود وانیمرد که باین مباحث مذکور شد قیفه نام او عیینه بضم عین وفتح یا اولی بن حصن
بکسر حا وسکون ضاد بن حذیفه وبن بدر بن قراری بود واو را حمق المطاع میگفتند از حمق بجهت حماقت وکبر وی ومطاع
بجهت آنکه رئیس قبیله خود بود ودر صحیح البخاری از ابن عباس می آرد که گفت چون عیینه بن حصن بن حذیفه نزول کرد بر
برادرزاده خود حر بن قیس بن حصین وبود حر بن قیس از انجماعه که نزدیک بخود میگرداند ایشانرا امیر المومنین عمر رضی الله عنه
وبودند اصحاب مجالس عمر واهل مشاورت وی رضی الله عنه مراد علماء پیران باشند یا جوانان پس گفت عیینه مر برادرزاده
خود را ای برادرزاده من ترا آبروی جاهی است نزد این امیر یعنی امیر المومنین عمر پس طلب اذن کن مرا از وی درخواست
کن که درایم بر وی گفت بکنم گفت ابن عباس پس درخواست کرد خر التماس عیینه را پس اذن داد مر او را عمر چون در آمد عیینه
بر عمر گفت عیینه بده ای پسر خطاب بما را چیزی پس بخدا سوگند نمیدهی تو ما را بسیار وحکم نمی کنی میان ما بعدل پس
در خشم آمد عمر رضی الله عنه تا آنکه قصد کرد که بزند او را وتقریر کند پس گفت حر بن قیس یا امیر المومنین خدای تعالی
گفته است مر پیغمبر خود را خذ العفو وامر بالعرف واعرض عن الجاهلین وگفت این مرد از جاهلان ست گفت ابن عباس والله
تجاوز نکرد آیت را عمر چون وقتی که خواند آنرا بر عمر وبود عمر ایستاده گی کننده نزد کتاب خدا انتهی ودر فتح الباری گفته
که عیینه مرتد گشت در زمن صدیق رضی الله عنه ومحاربه کرد با مسلمانان پستر رجوع کرد از ارتداد مسلمان شد وحاضر شد
بعضے فتحها را در عهد عمر رضی الله عنه سرانجام است که بیاید در باب غزوات از وی اخبار واحوال که دلالت دارد
بر شدت جفا وبدخوی وی انشاء الله تعالی **وصل** در بیان تواضع وادب حسن معاشرت وصلی الله علیه وآله
وسلم با اهل وخدم واصحاب فی الصراح تواضع فروتنی نمودن ونرم گردنی کردن وفی القاموس تواضع تذلل
وایداع پست کردن سر شتر تا پائی بر گردن وی نهند واشتقاق وی از وضع است بمعنی فرو نهادن ومتواضع فرو
می نهد خود را از محل قدر ومرتبه خود واگر در مرتبه خود نهد نیز منافی تواضع نیست وضد وی کبر ست که خود را بالاتر از
مرتبه خود میدارد والکه از مرتبه خود کمتر نهد آنرا صنعت گویند وتواضع وسط است میان کبر وصنعت ولیکن چون در
نفوس آدمیان کبر جائی دارد گاهی صنعت را در مقام تواضع میدارند سید الطائفه جنید بغدادی رحمة الله علیه
را پرسیدم که تواضع چیست گفت خفض الجناح ولین الجانب وگفت ان تخضع للحق وتنقاد له وتقبله من قاله

وصل در بیان تواضع وادب وحسن معاشرت او

کنند محدود آنرا و ترحم کنند بر ایشان و نهی کرد از سب و لعن فرمود لا تلعنوه فانه یحب الله و رسوله و اشارت
کرد که نظر الهی تعالی بر باطن قلوب است اگرچه بظاهر خطای و ذلتی واقع شود اللهم طهر بواطننا و اصلح ظواهرنا
بحرمت سید الکائنات علیه افضل الصلوة و اکمل التحیات و در حدیث بخاری از عائشه آمده است که گفت
آمد مردی و استیذان نمود تا در آید بر آنحضرت پس اذن کرد که در آید و چون دید آنحضرت او را گفت مردی است
در قبیله خود چون بنشست کشاده روی کرد آنحضرت در روی وی و انبساط نمود چون برفت عائشه گفت یا رسول
الله وقتیکه دیدی این مرد را گفتی چنین و چنان و چون بنشست تازه روی ورزیدی و انبساط کردی با وی آنچه بود
فرمود ای عائشه کی یافتی تو مرا فحاش و درشت خوی بدرستی که بدترین مردم نزد خدا در منزلت کسی ست که ترک
دهند او را از مردم جهت ترس و پرهیز کردن از شر وی این عبارت احتمال دو معنی دارد یکی آنکه نسبت بذات
شریف خود فرموده در اعتذار تلطف و انبساط نمودن با آن مرد و منع کرد از درشت خوی نمودن و فحش گفتن
تا نه در آیند مردم بر وی و گرد وی نگردند دوم آنکه نسبت بحال آن مرد فرمود بیان کرد که بد مردی است آنکه مردم از شر وی
بترسند و بدی او را بر روی وی نتوانند آورد و از ترس شر وی با وی مدارات نمایند و گفته اند که تلطف آنحضرت
صلی الله علیه و آله و سلم با آن مرد بقصد تالف بود تا اسلام آرد قوم و قبیله او که وی رئیس ایشان بود و بد گفتن آنحضرت
مر او را از باب غیبت نیست چه شارع را میرسد که قبائح و معائب که در امت به بیند و بیابد اظهار کند و مردم را
بران اطلاع بخشد و این از باب نصیحت و شفقت است بر امت بخلاف امت که غیبت یکدیگر کنند و این نیز
از مغلین مجاهد بفسق و فحش جائز ست و با وجود آن چون مجبول گردانیده است پروردگار تعالی حبیب خود را
صلی الله علیه و آله و سلم بر کرم و حسن خلق اظهار کرد با وی تلطف و بشاشت را و نیز درین تنبیه ست مر امت
را با تقاء سرکشی را که اینحال دارد و بمدارات با وی تا سلامت مانند و از شر و غایله وی مادام که بحد مداهنت
نکشد و فرق میان مدارات و مداهنت آنست که مدارات برای اتقاء شر و حفظ اوقات بود از تفرقه در مداهنت
آنکه جلب نفع دنیاوی بود و راجع این معنی است آنچه بعضی گفته اند که مدارات بذل دنیاست برای اصلاح
دنیا با دین با هر دو و این مباحست و بسا که مستحسن و ممدوح گردد و مداهنت نسل دین ست برای صلاح
دنیا و آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بذل کرد برای آن مرد از دنیا خود حسن عشرت را و رفق کرد در مکالمه وی و با وجود
آن مدح وی نکرد بقول وی تا مناقض گردد پس قول وی در حق بود و فعل وی حسن عشرت بود با وی و قاضی
عیاض گفت معلوم نیست که وی درینوقت مسلمان بود یا نبود اگر نبود بد گفتن وی غیبت نباشد و اگر بود اسلام

آن شخص نزد قوم خود گفت آمدم من بر شما از نزد بهترین مردم و آوردند یکی را نزد آنحضرت و گفتند یا رسول الله
این شخص میخواهد که دشمنان ترا بکشد فرمود ترس و اگر میخواهی که بکشی تو مرا بر گماشته نمی شوی بر من و از جمله
اتساع خلق و حلم اوست صلی الله علیه وآله وسلم آنچه معامله میکرد با منافقان که ایذا میکردند او را چون غایب
می بود و تعلق میکردند چون حاضر می شدند و این از آنجمله است که تنفر میکند از ان نفوس بشریه بی تایید ات ربانیه
و هر چند اذن کرده می شد آنحضرت در تشدید و تغلیظ ایشان بحکم یا ایها النبی جاهد الکفار والمنافقین و اغلظ
علیهم می کشاد در عفو و رحمت و استغفار را بر روی ایشان و دعا میکرد مر ایشان را تا آنکه نازل شد استغفر لهم او لا
تستغفر لهم الایة پس گفت آنحضرت مخیر گردانیده است مرا پروردگار تعالی و تقدس پس اختیار کردم من استغفار
را و چون گفت حق تعالی ان تستغفر لهم سبعین مرة گفت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم زیاده می کنم بر سبعین
و این نهایت عفو و اغماض آنحضرت است از جرم و تعذیب ایشان و قطع نظر کردن از انکه متفاهم این عبارت تکثیر
و مبالغه است نه تحدید و تعیین عدد و لیکن آنحضرت حمل بر ظاهر کرد از جهت قصد غایت عفو و صفح و امر کرد
وی صلی الله علیه وآله وسلم پسر عبد الله بن ابی را که رئیس منافقان بود به نیکی کردن با وی و چون مرد آن
منافق بر کشید آنحضرت جامه را از بر خود و کفن ساخت و نماز گذارد بر وی پس کشید عمر بن الخطاب رضی آنحضرت
را بجامه وی و گفت یا رسول الله نماز می کنی بر منافقی که راس و رئیس منافقان بود پس کشید جامه خود را از دست
عمر رضی و گفت دور شو از من العیر پس نازل شد کریمه ولا تصل علی احد منهم مات ابدا ولا تقم علی قبره پس باز آمد آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم و این غایت صبر و حلم و شفقت و رحمت بود از آنحضرت بر امت اما چون ممنوع شد از
درگاه چه کار کند و بعضے گفته اند که این بجهت تطیب قلب پسر او بود که صحابی صالح مخلص درگاه بود و درخواست
کرده بود پس اجابت کرد آنحضرت او را و بعضے گویند که التماس قمیص عبد الله منافق را بجهت آن بود که وی
عباس عم رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم را چون در روز بدر اسیر آورده بودند و برهنه بود و جامه هیچکس
بجهت طول قامت بروی درست نمی نشست پوشانیده بود قمیص خود را و بالجمله در اینجا بیان عظیم مکارم اخلاق
آنحضرت است که با منافقان که همیشه از ایشان بدیها دیده و آزار میکشید مقابله آن نیکی میکرد با مومنان چه حال خواهد بود
و از اینجا فرمود حق جل وعلی وانک لعلی خلق عظیم و فرمود وی سبحانه ذلک بانهم کفروا بالله ورسوله و از جمله رحمت
او صلی الله علیه وآله وسلم بر امت اشفاق اوست بر اهل کبائر از امت و امر کرد پیش از وقوع توبت و دلالت ایشان
و فرمود هر که برسد باین قاذورات یعنی مباشرت کند محرمات را باید بکوشد آنرا و امر کرده امت را که استغفار

کردم آنرا پس گواه میگیرم ترا من که اشهد ان لا اله الا الله وان محمد رسول الله واز ابهریره آمده که حدیث کرد
مارا رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم روزی پس بر خاستم آنحضرت و ما نیز برخاستیم پس دیدم اعرابی را که رسید
بآنحضرت و بکشید ردای او را او خراشید مر گردن مبارک آنحضرت را و بود ردا درشت پس بنگریدم آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم بسوی اعرابی که چه میگوید گفت بار دار این دو شتر مرا که عیال دارم و تو بار دار نمی کنی از مال خود و نام
پدر خود پس گفت آنحضرت بر نمیدارم ترا بار تا رها نمی کنی مرا ازین کشیدن که کشیده مرا گفت اعرابی بخدا سوگند
رها نمی کنم ترا تا بار دار نمیکنی این هر دو شتر مرا پس خواند آنحضرت مرد بر او فرمود بر دار بر یک شتر وی تمر و بر شتر دیگر
شعیر رواه ابو داؤد و روایت کرده است بخاری این حدیث را از حدیث انس با این لفظ که گفت میرفتم من همراه پیغمبر
صلی الله علیه وآله وسلم و بود بر آنحضرت بردی نجرانی غلیظ الحاشیه پس رسید اعرابی و کشید آنحضرت را بردای
وی کشیدنی سخت گفت انس پس نگاه کردم من طرف گردن مبارک او را که تاثیر کرده است در وی حاشیه بردا از سختی
کشیدن وی پس گفت اعرابی یا محمد امر کن مرا از مال خدا که نزد تست پس بنگریست آنحضرت بسوی وی و خنده کرد
پس امر کرد مر او را بعطا این بیان حلم آنحضرت است و صبر وی بر ایذای در نفس و مال و در گذشتن از جفا کسیکه
میخواست تالیف او را بر اسلام و در وصف آنحضرت آمده است که نبود فاحش و نه متفحش و لیکن عفو میکرد و در میگذشت
و در حدیث دیگر آمده که نبود سباب و نه فحاش و نه لعان و فحش از حد در گذشتن از بدی و بیرون آمدن از مقدارش و
می در آید فحش در قول و فعل و صفت لیکن استعمال آن در قول بیشتر است و قول او نبود فاحش و نه متفحش یعنی نبود
فحش خلقت وی و نه مکتسب یا متفحش آنکه تعمد کند و اکثار کند و تکلف کند در آن و فاحش عامتر از آن و اگر گویند
بتحقیق بصحت رسیده است که آنحضرت امر کرد بقتل عقبه بن ابی معیط و عبد الله بن خطل و غیر ایشان از
آنها که ایذا کردند او را پس با منتقم لنفسه چون صحیح ماند جوابش آنست که اینجا عاصه انتهاک حرمات الله نیز کرده اند و
بعضے گفته اند که مراد عدم انتقام در ایذا راست و در غیر سببی که بحد کفر نکشد چنانکه در جذب ردا و ماند آن و
حمل کرده است راوی عدم انتقام را بر چیزیکه مختص بمال نه عوض و مانند آن و از جمله عفو و اصفح آنحضرت صلی
الله علیه وآله وسلم در گذشتن است از لبید بن الاعصم یهودی که سحر کرده بود او را و از یهودیه خیبر که زهر داده بود
او را در شاه و یکبار آنحضرت در قیلوله بودند پس بیدار شدند دیدند که اعرابی تیغ کشیده بر سر وی ایستاده است
وی گوید که منع میکند و نگاه میدارد ترا از من فرمود که الله پس افتاد تیغ از دست وی و گرفت آنحضرت او را
و فرمود کیست که منع کند ترا از من پس ترسید و لرزید آن شخص پس گذاشت آنحضرت او را و عفو کرد پس آمد

فائده

فانهم لایعلمون ودر روایتی اللهم اغفرلهم وچون شاق آمد بر صحابه گفتند کاشکی دعا میکردی یارسول الله بر ایشان که هلاک می شدند فرمود من مبعوث نشده ام لعان بلکه مبعوث شده ام داعی بحق ورحمة للعالمین ودر اینجا کمال صبر وحلم وعفو است **فائده** وعجب است از کسیکه گفت نفس نبوی در اینجا حرکت کرد وبصبر نمود گفت وکیف یفلح قوم الحدیث پس این آیت نازل شد که لیس لک من الامر شیء الآیة ونیست در قول آنحضرت کیف یفلح ودر قول حق سبحانه لیس لک من الامر شیء چیزیکه دلالت کند بر خلاف آن بلکه اول تعجب است از انچه واقع است وثانی تسلیه وتقریر آنحضرت بر انچه ورزیده از صبر وحلم فافهم واین در حق خاصهٔ نفس شریف وی بود که صبر وعفو کرد اما چون در روز احزاب کفار از نماز باز داشتند وسبب تاخیر آن شدند دعا کرد بر ایشان بعذاب دنیا وآخرت وگفت ملأ الله بیوتهم وقبورهم نارا وهمچنین دعا کرد بر احیاء از عرب که تعذیب بر مستضعفین میکردند ودر حدیث متفق علیه آمده است که قول حق سبحانه لیس لک من الامر شیء الآیة در اینجا نازل شده است وهمچنین بر آن کفار که فرار گشته بودند واین از جهت فوات حق دین اسلام وحقوق مسلمانان بود ودرین امثال امر الهی بود که فرموده است یاایها النبی جاهد الکفار والمنافقین واغلظ علیهم وهمچنین دعا کردن آنحضرت بر آن جماعه اشقیا که انداختند شکنبه شتر بر پشت شریف وی ویکی از احبار یهود که اسلام آورد ند بن سعنه بود بفتح سین وسکون عین مهملتین ونبون از وی می آرند که گفت باقی نماند از علامات نبوت چیزی مگر آنکه شناختم آنرا در روی محمد صلی الله علیه وآله وسلم وقتی که نظر کردم بسوی وی مگر دو چیز که امتحان نکردم از وی یکی آنکه نوشته اند در توریت هشی میکند حلم او جهل او را زیاده نمی کند او را شدت جهل بروی مگر حلم را پس بودم من که تلطف میکردم مر او را تا مخالطت کنم او را پس بشناسم حلم وعلم او را پس خریدم از وی تمر را تا اجل معلوم پس دادم او را ثمن پیش از تسلیم تمر پس آمدم پیش از حلول اجل بدو سه روز وگرفتم مجامع قمیص ورداء او را ونظر کردم بسوی او بوجه غلیظ وگفتم آیا ادا نمی کنی ای محمد حق مرا وبخدا سوگند که شما ای پسران عبد المطلب جیله کردید در تاخیر ادای حق پس گفت عمر آیا میگوئی ای دشمن خدا از پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم چیزیکه می شنوم من پس بخدا سوگند اگر نمی بود ترس بی فرمانی او میزدم بشمشیر خود سر ترا ورسول خدا نگاه میکند سوی عمر بآرام وآهستگی وتبسم میکند وفرمود من وامیزد محتاج تریم بغیر این سخن از تو ای عمر که امر میکنی بحسن ادای حق مرا وامر کنی بحسن تقاضای او را ای عمر برو ادا کن حق او را وزیاده ده بر حق به بست صاع بجای انچه ترسانیدی او را وتهدید کردی پس کرد عمر انچه فرمود آنحضرت پس گفت این یهودی ای عمر همه علامات نبوت شناختم آنرا در روی محمد مگر این دو خصلت را که الآن امتحان

فصل در صبر و حلم و عفو

هر رتبه که بود در امکان بروست ختم ۲ هر نعمتی که داشت خدا شد بر و تمام ۲ برداشت از طبیعت امکان قدم
که آن ۲ اسری بعبده است من المسجد الحرام ۲ تا عرصهٔ وجوب که اقصای عالم است ۲ کانجا نه جاست فی
جهت و فی نشان نه نام ۲ سدریست بس شگرف در نیجا هیچ آن ۲ از اشنای عالم جان پرس از نیمقام ۲ علیه
افضل الصلوة و اتمّی تحیة و ازکی سلام اکنون بعضی از اخلاق شریف وی از انچه در نظر آید درین کتاب
بنویسیم و اکثر آن از کتاب شفا و مواهب لدنیه روضة الاحباب و معارج النبوه ست و التوفیق من الله المنعام

وصل در صبر و حلم و عفو آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم این صفات اعظم صفات نبوت است و با
نبوت جز بقوت این صفات نمیتوان برداشت قوله تعالی ولقد کذبت رسل من قبلک فصبروا علی ما کذبوا و
اوذوا و قوله سبحانه تعالی فاصبر کما صبر اولوا العزم من الرسل و قوله فاعف عنهم واصفح و صبر مصدر جمیع طاعات
و عبادات و منبع تمامه خیرات و مبر اتست که در هر امر خیر تا صبر از ضد آن نکنند بوجود نیاید با نیوجه صبر تمام ایمان
باشد و آنجا که صبر را نصف ایمان گفته اند مراد صبر از معاصی داشته اند که اجتناب از ان نصف مقتضای ایمان
است و ایتان طاعات نصف دیگر و مراد اینجا صبر بر ایذای خلق و برداشت بار جفای ایشان و صبر سایر انبیا
صلوات الله سلامه علیهم بر بلاد ایذا از همه بیشتر و سخت تر بود چنانچه فرمود ما اوذی نبی مثل ما اوذیت و کما
قال زیرا که حرص آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم بر اسلام امت بیشتر بود پس تا ذی او از کفر ایشان زیادهتر
بود و نیز لطافت مزاج و زاکت خاطر شریف وی بحدی بود که اندکی از ان هم بسیار می نمود قطعه
نازک بدنی کش ز گل آزار بود ۲ از سایه سنبل رخش افگار بود ۲ بنگر چه رسد بردلش از غم که رهش ۲ از دست
ستمگران پر از خار بود ۲ روایت کرده شده است که چون کریمه خذ العفو و امر بالعرف و اعرض عن الجاهلین
نزول یافت آنحضرت سوال کرد جبرئیل را از تاویل آن گفت جبرئیل تا پرسم عالم را یعنی رب العزت را جل جلاله
پس رفت جبرئیل و آمد و گفت یا محمد خدا تعالی امر کند که پیوندکنی با هر که ببرد از تو و ببخشی کسی را که محروم گرداند
ترا و عفو کنی از کسی که ستم کند ترا و در حدیث آمده است که انتقام نکشید رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم
از هیچکس از جهت نفس خود یعنی در قضیه مال و منال و مانند آن مگر آنکه حلال چیزی را که حرام گردانیده است
خدا تعالی انرا پس انتقام می کشید از وی برای خدا و الیغ صبر و اشد آن صبر آنحضرت است در غزوه احد
که کافران محاربه و مقابله می کردند با وی و آنچنان آزار ها رسانیدند صبر کرد و عفو کرد از ایشان و اکتفا نکرد
بمجرد صبر و عفو بلکه شفقت و رحم کرد بر ایشان و معذور داشت ایشانرا در ان جهل و ظلم و گفت اللهم اهد قومی

روحانیست که بوی دریافت می شود و علوم ضروریه و نظریه و ابتدا وجود وی نزد اجتنان ولد است تا رفته
رفته زیاده می شود و نمو می پذیرد تا کامل می شود نزد بلوغ و بود آنحضرت در کمال عقل و علم در مرتبه که نرسید
آنرا هیچ بشری جز وی و حیرانند عقول و افکار در بعض و آنچه افاضه کرد بر وی پروردگار و هر که تتبع کرد مجاری
احوال و حمایدِ صفات و محاسن افعال او را و مطالعه کند جوامع الکلم و حسن شمائل و بدایع سیر و سیاست انام
و تقریر شرائع و تفاصیل آداب جلیله و تقریر شیم حمیده علم وی بکتب سماویه و صحف منزله و سیر امم حالیه و احوال
ایام ماضیه و ضرب امثال و بیان احوال او را و تدبیر وی مر عرب را که مثل وحش شارد و صاحب طباع متنافر
و متباعد در چه مرتبه از جهل و جفا و نادانی و شقا بودند و چه مقدار تحمل کرد و بر جفا صبر کرد بر ایذای ایشان و بچه
غایت رسیدند در علم و عمل و حسن اخلاق و اعمال و احراز سعادت مبدا و مآل و چگونه اختیار کردند او را
بر نفسهای خود و گذاشتند در طلب رضای او اوطان و دوستان خود را بداند که در چه مرتبه بود عقل کامل و علم
شامل وی صلی الله علیه و آله و سلم و اینهمه بی سابقه تعلیم و مدارست و ممارست و ملازمت کتاب و بمطالعه
کتب متقدمین و جلوس با علما اهل کتاب بود **بیت** نگار من که بمکتب نرفت و خط ننوشت ٭ بغمزه مسئله آموز
صد مدرس شد ٭ و هر که مطالعه کند احوال شریف او را از ابتدا تا انتها و ببیند که چه تعلیم کرده است او را پروردگار
و افاضه کرده است بر وی علوم و اسرار ما کان و ما یکون بضرورت حاصل شود و او را علم به نبوت او بی شوب
و شکوک و ظنون قوله تعالی و علمک ما لم تکن تعلم و کان فضل الله علیک عظیما صلی الله علیه و آله حسب و صله
و کماله وهب بن منبه که تابعی ثقه اخباری علامه صدوق صاحب کتب و اخبار بوده گفت هفتاد و یک
کتاب از کتب قدما خوانده ام و یافتم در جمیع آن کتب که حق سبحانه نداد تمامه ناس را از آغاز دنیا تا انجام آن از
عقل در جنب عقل محمد صلی الله علیه و آله و سلم مگر مانند ذره از ریگستان دنیا و محمد راجح ترین مردم است در عقل
و فاضلترین ایشان در رای رواه ابو نعیم فی الحلیه و ابن عساکر فی تاریخه و در عوارف نقل کرده از بعضی علما
که عقل همه صد جزو است نود و نه از آن در محمد است و یک جزو از آن در تمامه مومنان گفت بنده مسکین رزقه الله
الثبات و الیقین اگر می گفتند که عقل هزار جزو است نهصد و نود و نه از آن در محمد و یکی از آن در تمامه مردم
گنجایش داشت چه هرگاه بی نهایتی کمال او ثابت شد هر چه گویند رواست اینجا اگر سینه حاسدان بسوزد
و دل اهل زیغ بشکند چه توان کرد انا اعطیناک الکوثر و ان شانک هو الابتر **ابیات** شاه رسل شفیع امم خواجه
دو کون ٭ نور هدی حبیب خدا سید انام ٭ مقصود ذات اوست و گرها همه طفیل ٭ منظور نور اوست دگر جملگی ظلام

بتخصیص رسالت آنحضرت بعرب وهمچنین کریمه یا ایها الناس انی رسول الله الیکم جمیعا والله اعلم میگوید بنده
مسکین ثبته الله علی طریق الحق والیقین که بعضی محققین از اهل بصیرت گفته اند که محمد رسول الله صلی الله علیه
وآله وسلم مبعوث بتمامه اجزاء عالم است شامل حیوانات ونباتات وجمادات ولیکن ارسال باهل عقل از برای
تعلیم وتکلیف وتبشیر وانذار است وبغیر ایشان بنابر افاضه وایصال بنابر کمالی که لایق حال ایشان باشد وضیعه
جمیع عقلا در قول وی تعالی وما ارسلناک الا رحمة للعالمین بر طریق تغلیب شامل آنست وسلام جمادات بر آنحضرت بقول
ایشان السلام علیک یا رسول الله اقرار است برسالت وی صلی الله علیه وآله وسلم **ابیات** شکر فیض تو چمن
چون کند ای ابر بهار * که اگر خار وگر گل همه پرورده تست * ای غنچه عروس باغ در پرده تست * آخر ای باد صبا اینهمه
آورده تست * واگر گویند که لازم رسالت دعوت امر ونهی وتبشیر وانذار است ووقوع آن بملائکه کجاست در مواهب گفته
شاید که در شب اسری باشد پوشیده نماند که تخصیص بشب اسری وجهی ندارد بلکه احتمال تمامه اوقات دارد واز جهت
نزول ملایکه بر آنحضرت در اوقات دیگر نیز چنانکه جن را دعوت کرد وجه تخصیص جن بذکر در قرآن از جهت عتو وتمرد
ایشان باشد والله اعلم ودر ملائکه نهی وانذار نخواهد بود زیرا که از ایشان معصیت نمی آید چنانکه فرمود لا یسبقونه
بالقول وهم بامره یعملون ولهذا عالم ملکوت را عالم امر گویند که آنجا نهی گنجایش ندارد ونزول ملایکه جز جبرئیل
بر آنحضرت صلعم مذکور است در احادیث در باب اوقات النبی صلی الله علیه وآله وسلم آمده که جبرئیل آمد با وی فرشته
بود اسمعیل نام که موکلست بر صد هزار فرشته هر فرشته از آن بصد هزار ودر باب فضائل قرآن در فضل فاتحة
الکتاب وخواتیم سوره بقره آمده ملکی فرود آمد که جبرئیل گفت که این ملکی است که هرگز بر زمین نیامده مگر امروز سبحان الله
در اخبار آمده که صبح وشام بر قبر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بتعظیم هفتاد هزار فرشته فرود می آیند پس در
زمان حیات نزد حضور شریف چرا نمی آمده باشند **وصل** در بیان عقل کامل وعلم شامل آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم بتحقیق دانسته شد از آنچه مذکور شد که اخلاق شریف نبوی اعظم واتم واکمل اخلاق است واصل
ومنبع ومنشاء آن عقل است که منبعث می گردد از وی علم ومعرفت ومتفرع می شود قوت رای وجودت فطنه واصابت
فکر ونظر در عواقب ومصالح نفس ومجاهده شهوت وحس سیاست وتدبیر وافشاء فضائل وتجنب رذائل واختلاف کرده اند
مردم در حقیقت عقل وکلام در آن بسیار است در قاموس گفته عقل علم بصفات اشیا از حسن وقبح وکمال ونقصان
آن واین علم از ثمرات ونتائج عقل است وعقل قوتیست که مبدا ومنشاء این علم است وگفت که گفته می شود عقل
مر هیئت محموده انسانی را در حرکات وسکنات واین نیز از آثار وخواص عقلست وحق آنست که گفته اند آن نور

وصل در بیان عقل وعلم

بحار قدرت تقلبات و تجلیات وارد می گشت که از حالی بحالی میگردانید و ناسخیت و منسوخیت احکام
نیز فرع آنست و وی در هر حال همیشه در ترقی و کمال بود و نقصان تنزل بحالی عظیم وی راه ندارد
ولیکن بعضے احوال فاضلتر و عالی تر چنانکه انبیا همه کامل و معصوم و باوجود آن فضلنا بعضهم علی بعض
و اعمال و طاعات و عبادات آنحضرت نه همه برای مجرد تعلیم و محض تشریع بود بی آنکه در نفس شریف وے
صلے الله علیه وآله وسلم ازان انوار و آثار پیدا گردد نعم نبوت و مقامات آنهمه موهبت محض و اصطفا و اجتبا
بود و کسب و ریاضت را دران مدخلی نه ولیکن بروز اسرار و ظهور انوار در لیل و نهار متر تب بر اوراد و اذکار متواتر
و متوالیست و کفیل حصول همه کمالات و متضمن بروز همه انوار نزول قرآن و تعلیم و تادیب رحمن و اوامر و نواهی
الهی بود اما اثبات خاصیت نفس و بشریت طبع که ناظر باثبات انحطاط و نقصانست خوب نیست اگر داد بهیچ
نوعی از آگاهانیدن و خبردار ساختن است بجهت عروض فترتی بجهت استغراق در مقام عالی ازان چنانچه در استغفار
آنحضرت و طریان نسیان بروی گفته اند مراد دارند شاید صورتی دانسته باشد اما اطلاق تهذیب و اصلاح که مبنی
از سابقه آلایش نقصان و فساد وارد مناسب نیست فی القاموس هذبه و نطقه و اتقاه و اخلقه و فی الصراح
تهذیب پاکیزه کردن جل مهذب ای مطهر الاخلاق و بالجمله حمل بر اعلی و اکمل مرتبه کمال و اعتراف بعجز ادراک
حقیقت حال اقرب بادب و اجلال است و الله الموفق

وصل وچون بود خلق آنحضرت صلعم

وچون بود خلق آنحضرت صلعم بعثت کرد خدا تعالی او را بسوی کافه ناس و مقصور نگردانید رسالت او را بر ناس بلکه
عالم گردانید جن و انس را بلکه بر جن و انس نیز مقصور نگردانید تا آنکه عام شد تمامه عالمین را پس هر که الله تعالی
پروردگار اوست و محمد صلی الله علیه وآله وسلم رسول اوست و چنانکه ربوبیت حق شامل تمامه اهل عالم است خلق
محمدی نیز شامل آنست اینچنین نقل کرده است صاحب مواهب لدنیه از بعضے علماء عظام و گفت که این مصیر است
از بعض بانکه آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم مرسلست بسوی ملائکه نیز چنانکه جماعه بآن رفته اند و دلیل ایشان
از کتاب قول حقتعالی است لیکون للعالمین نذیرا و عالمین شامل تمامه عقلاست و از سنت حدیث مسلم است از ابیهریره
که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم فرمود ارسلت الی الخلق کافة و بعضی گویند مرسلست ببعض ملائکه و گویا مراد ازین
بعض ملائکه ارضی باشد و وجه تخصیص ظاهر نیست چه دلیل عام ست و قول وی تعالی و ما ارسلناک الا کافة للناس
دلالت بر تخصیص ندارد چنانکه مذهب مختار در مفهوم اللقب آیه است و الا لازم آمد که بسوی جن نیز نباشد و این خلاف
اجماع است بلکه ذکر ناس بجهت آنست که مقصود از آیه نفی قول تخصیص رسالت ببعض ناس چنانچه زعم یهود ست

و تغیر و تبدیل را گرد سراپرده عزت وی راه نیست و بعضی احکام و آثار جبلت بشری را ظهوری نبود مگر احیاناً
و گاه گاه و در مواضع مخصوص بود که قیاس مذکور را دائر و سائر بران نتواند ساخت و رب العزت داند جل جلاله
که دران موضع نیز در کدام مشهد و تجلی بود **مصرع** او برتر از انست که آید بخیال + و در همین قصه غزوهٔ احد آمده است
که چون شکسته شد دندان مبارک و مجروح شد سر شریف و روان شد خون بر روی کریم سخت و دشوار آمد بر اصحاب
و گفته اند ای کاش دعا می کردی بر ایشان تا سزا کار خود می یافتند فرمود فرستاده نشده ام من لعان ولیکن
فرستاده شده ام خلق را بخدا خواننده و رحمت کننده ایشانرا و فرمود اللهم اهد قومی فانهم لا یعلمون و درینجا خود
کمال صبر و حلم ست درینجا جزع و اضطراب کدام است پس قول شیخ رحمة الله علیه که گفت نفس آنحضرت حرکت
کرد و اضطراب نمود و بی صبری کرد پس نزول این آیت لباس اصطبار پوشید و بعد از اضطراب بقرار آمد زبان
حال و قال این مسکین از اطلاق این لفظ متحاشی ست اگرچه بقاعدهٔ علم و اساس قیاس راست و درست
نماید و نیز گفت صاحب عوارف رحمة الله علیه که دور نیست که قول عائشه رضی کان خلقه القرآن دران رمزی غامض
و ایمای خفی بسوی اخلاق ربانیه باشد ولیکن احتشام کرد یعنی میخواست عائشه رضی الله عنها که گوید که اخلاق آنحضرت
اخلاق الهی بود ولیکن احتشام کرد عائشه رضی حضرت الهیه را که گوید متخلق باخلاق الله پس تعبیر کرد ازینمعنی بقول خود کان خلقه
القرآن از جهت استحیا رسجات جلال و ستر حال بلطف مقال و این از وفور عقل و کمال ادب اوست رضی الله عنها و اینمعنی
ادخل ست به بیان عظمت اخلاق و عدم تناهی آن و بعضی گفته اند که چنانچه معنی قرآن غیر متناهی ست همچنین آثار و انوار اوصاف
جمیله و اخلاق آنحضرت غیر متناهی اند و در هر حال از احوال متجدد می شود از مکارم اخلاق و محاسن شیم
و آنچه افاضه میکند الله تعالی بروی از معارف و علوم که نمیداند آنرا جز وی تعالی پس تعرض بحصر جزئیات
اوصاف حمیده وی تعرض است مر چیزی را که نه مقدور انسان و از ممکنات عادیه است و ممکن است که گفته شود
مقصود تشبیه خلق آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بقرآن در آنکه مشتمل بر آیات متشابهات که ممکن نیست درک
و تاویل آن همچنین ممکن نیست درک حقیقت احوال شریف چنانکه بیان یافت والله اعلم و بعضی از عارفان
را از حدیث انه لیغان علی قلبی پرسیدند که حقیقت این غین و اسناد این شین بحضرت وی چیست پس گفت
آن عارف آن رسالت آن غیر قلب رسول الله و غینه ثقلت ما عرفت گفت ای سائل اگر از قلب دیگر و غین
وی غیر قلب رسول الله می پرسیدی می گفتم آنچه میدانستم اما اینجا که غین بعین است از غین دم نتوانم زد و شرح
اینحدیث در رساله مرج البحرین کشاده و پهنا کرده شده است آنجا باید نگریست نعم بر آنحضرت بتلاطم امواج

وخشم میگرفت بخشم گرفتن قرآن یعنی رضا او بامر الٰہی و امتثال آن و سخط او بنواہی وی و ارتکاب آن بود و
این ناظر در ہمین معنی ست کہ گفتہ و در عوارف المعارف گفتہ کہ مراد عائشہؓ آنست کہ قرآن مہذب اخلاق وی صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم بود و بیان کرد این را حضرت شیخ بیانی طویل کہ فاضلش آنست کہ بعد از اخراج حصہ شیطان از آنحضرت
و غسل و تطہیر قلب شریف ازان گذشتہ شد نفس زکیہ وی بر حد نفوس بشری باقی داشتہ شد صفات و اخلاق
بشری و ران تا ظہور آن باعث تنزیل آیات قرآنی برای منع آن صفات و تادیب و تہذیب نفس نبوی گشتہ موجب
رحمت خلق و تہذیب اخلاق امت کہ امہات آن صفات در نفوس ایشان بمزید ظلمت و کثافت ثابت و راسخ است
گردد چنانکہ فرمود ثبت بہ فؤادک و تثبیت بعد از اضطراب می باشد از جہت حرکت نفس بظہور صفاتش و ارتباط وی
کہ میان قلب و نفس ست چنانچہ جنبید نفس شریف نبوی و قتیکہ شکستہ شد دندان شریف و سیلان کرد خون بر روی
مبارک وی و فرمود و کیف یصلح قوم خضبوا وجہ نبیہم و ہو یدعوا الی ربہم پس فرستاد خدا تعالی لیس لک من الامر شیء الآیہ
پس پوشید قلب نبوی لباس اضطرار و آمد بعد از اضطراب بسوی قرار پس موزع شد نزول آیات و ظہور این
صفات خدا نا رواقعات و مصفا و مہذب گشت اخلاق نبویہ بقرآن این ست معنی اول عائشہؓ کان خلقہ القرآن
انتہی این ست کلام شیخ صاحب عوارف و شاید کہ جمعی دیگر موافق را این نیز گفتہ باشند در ہیچ مقام بر اندازہ علم و دانش
و فہم و قیاس و حقیقت آنست کہ ہیچ فہم و ہیچ قیاس بحقیقت مقام آنحضرت و کنہ حال وی عظیم صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم چنانکہ ہست نرسد و ہیچکس او را چنانکہ او ہست جز خدا نشناسد چنانکہ خدا را چون وی ہیچکس نشناخت و ہر کہ
در درک حقیقت آن تکلم کرد گویا دعوی علم متشابہات کرد و ما یعلم تاویلہ الا اللہ **بیت** جز خدا نشناخت کس قدر
تو زانکہ ہست ۔ کس خدا را ہمچو تو نشناختہ ۔ و چون مقام وی از ہمہ بالاتر ست دریافت آن فوق افہام باشد **بیت**
ترا چنانکہ توی ہر نظر کجا بیند ۔ بقدر دانش خود ہر کسی کند ادراک ۔ در تحقیق معنی عظیم گفتہ اند کہ عظیم آنست
کہ از حیطہ ادراک بیرون بود اگر محسوس ست از حیطہ ادراک باصرہ بیرون بود چنانکہ خیل بزرگ کہ احساس باصرہ
از احاطہ نتواند کرد و اگر معقول ست ادراک عقل بدان محیط نتواند شد چنانکہ ذات صفات الٰہی تعالی و تقدس
پس چون حق تعالی خلق آنحضرت را عظیم خواندہ و فضلی کہ او را داد عظیم گفتہ احاطہ عقل از ادراک کنہ آن قاصر
و سابقا مقرر شد کہ اتفاق ست بر آنکہ انبیا صلوات اللہ وسلامہ علیہم بر اخلاق حمیدہ و صفات حسنہ مجبول و مفطور
اند و کسب و ریاضت او در حصول اخلاق مر ایشان را سببے نیست و مدخلی نہ خصوصاً سید انبیا کہ بجمیع اخلاق
عظیمہ و صفات حمیدہ آراستہ و پیراستہ آمدہ است **بیت** بتعلیم و ادب او را چہ حاجت ۔ کہ او خود ز اغاز آمد موید

وطبری آورده که وی علیه السلام در وقت ایتار ملک دوازده ساله بود و در تفسیر ولقد اتینا ابراهیم رشده من قبل گفته اند ای هدیناه الصغیر او بعضی گفته اند در وقت ولادت پیش از ابدار خلق فرشته را بروی فرستادند که گفت امر میکند ترا خدایتعالی که بشناسی مرا بدل و ذکر کنی بزبان پس گفت قد فعلت و بود وی علیه السلام در وقت القا در از شانزده ساله و قصه موسی علیه السلام با فرعون و اخذ لحیه وی هم ازین باب است و وحی فرستاد حقتعالی بیوسف در وقتیکه افگندند او را برادران در چاه و برداشتن پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم هر دو دست و برداشتن سر مبارک خود را بسوی آسمان در وقت ولادت مشهور ست و فرمود هرگز قصد نکردم بچیزی از امر جاهلیت مگر دو بار و نگاهداشت من پروردگار تعالی و تقدس از ان و مبعوض گردانیده شد نزد من از اول فطرت او ثان و شعر بعد از ان تمکن گردانیده شد امر برانبیا و مترادف گشت برایشان نفحات ربانی و مشرق گشت انوار معارف سبحانی در دلهای ایشان تا رسیدند در مرتبه قصوی و نهایت درجات ازین کمالات بی ممارست و ریاضت و انیست و ادبقول وی سبحانه و لما بلغ اشده و استوی آتیناه حکما و علما و بعضی اولیا را نیز بر بعضی ازین صفات ناشی میگردانیدند ندرة کل و عصمت خاصه انبیاست صلوات الله و سلامه علیهم اجمعین و اعلی و اشرف و اتم و اکمل و احسن و اجمل و ابهر و اوفی و اجمع مرتمامه اخلاق و خصال و صفات جمال و جلال خارج از حد و عد و بیرون از حیطه ضبط و حصر فرات بابرکات عالی صفات منبع البرکات حضرت سید کائنات صلی الله علیه وآله وسلم که هرچه در خزانه قدرت و مرتبه امکان از کمالات متصور ست همه او را حاصل ست و تمامه انبیا و رسل اقمار اقتاب کمال و مظاهر انوار جمال او بند و لله در الیوصیری فیما قال **شعر** وکل آی اتی الرسل الکرام بها فانما اتصلت من نوره بهم * فان شمس فضل هم کواکبها یظهرن انوارها للناس فی الظلم * وکلهم من رسول الله ملتمس غرفا من الیم او رشفا من الدیم وصلی الله علیه وعلی آله قدر حسنه وجماله وکماله و از جهت احتیاج مکارم اخلاق و محامد صفات و کثرت و قوت و عظمت آن در ذات شریف وی تناکرد بروی پروردگار تعالی در کتاب کریم و فرمود انک لعلی خلق عظیم و فرمود کان فضل الله علیک عظیما و فرمود وی صلی الله علیه وآله وسلم بعثت لاتمم مکارم الاخلاق و در روایتی اکمل محاسن الافعال پس معلوم شد که تمامه مکارم اخلاق و محاسن در ذات شریف وی جمع بود چون نباشد که معلم وی رب علیم و مودب او قرآن عظیم ست و صل در حدیث آمده است که پرسیده شد عائشه را رضی الله عنها از خلق رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم گفت کان خلقه القرآن ظاهر معنی وی آنست که هرچه در قرآن عظیم از مکارم اخلاق و حمایدصفات مذکور ست متصف بود آنحضرت بدان و در شفای قاضی عیاض این عبارت زیاده آورده که یرضی برضاه و یسخط بسخطه خشنود می شد آنحضرت بخشنودی قرآن

بیان اخلاق وی صلی الله علیه وآله وسلم در حدیث عائشه رضی الله عنها

قوت بضعف می آید و در شرع امر تحسین اخلاق واقع شده و انبیا را صلوات الله و سلامه علیهم برای ترغیب
و تهذیب اخلاق و هدایت خلق فرستاده اند و اگر تغیر و تبدیل اخلاق ممکن نبودی امر بدان و فرستادن پیغمبران
بران چه بودی و در دعای ماثوره واقع شده اللهم کما حسنت خلقی فحسن خلقی و فرمود اللهم اهدنی لاحسن الاخلاق
لا یهدی لاحسنها الا انت و اصرف عنی سیئها و لا یصرف سیئها الا انت و اینهمه برای تعلیم و تلقین ماست و در
حدیث شیخ عبد القیس واقع شده ان فیک لخصلتین یحبهما الله الحلم و الاناة گفت یا رسول الله قدیما کانا فی
او حدیثا فرمود قدیما گفت حمد خدا را که مجبول گردانید مرا بر دو خلق که دوست میدارد و آنها را پس تردید در رسول
شعر است که بعضی اخلاق جبلی است و بعضی مکتسبی و اینجا وجه تطبیق دیگر هم هست که بعضے اخلاق بسبب
صحبت و اعتیاد حاصل و حادث شده تغیر و تبدیل آن آسان است اما آنچه جبلی و قدیم است تغیر و تبدیل آن
متعسر است و باوجود آن از حیطه امکان بیرون نیست و الله اعلم و اعتقاد باید کرد که مکارم اخلاق و محامد صفات
از صورت و سیرت و جمیع کمالات و فضائل و محاسن حاصل است مر تمامه انبیا و رسل را و ایشان رجح و فایق اند از
تمامه افراد بشری و رتبه ایشان اشرف رتب و درجه ایشان ارفع درجات است و چه عالی و رفیع باشد مقام کسانی
که اجتبار کرده و برگزیده حق سبحانه ایشانرا بالفضل خود و مدح کرد ایشانرا در کتاب خود صلوات الله و سلامه علیهم
و در عقاید ثابت شده است که هیچ ولی بدرجه نبی نرسد شیخ امام حافظ الدین نسفی رحمة الله علیه در تفسیر مدارک
میفرماید که بتحقیق لغزیده است اقدام بعضے اقوام در تفضیل ولی بر نبی و این کفریست جلی و لیکن حق جل و علی
تفضیل داده است بعضے انبیا و رسل را بر بعضی قال الله تعالی تلک الرسل فضلنا بعضهم علی بعض و در شفای قاضی
عیاض مالکی مذکور است که اخلاق انبیا صلوات الله و سلامه علیهم همه مفطور و مجبولست نه مکتسب و معمول و حاصلست
در اول خلقت و اصل فطرت بی مرخلیت اکتساب و ریاضت و همه باجتبار وجود الهی فیض فضل نامتناهی اوست جل جلاله
شعر تبارک الله ما وحی بمکتسب * و لا نبی علی غیب بمتهم * مراد بوحی اینجا نبوت و رسالت است که مبدا وحی
و القار حکمت است والا اکتساب نفس وحی حاجت به بیان ندارد و در بعضی از ایشان اظهور آن نیز در حالت صبا
چنانکه در شان یحیی فرمود علیه السلام و آتیناه الحکم صبیا و آمده است که وی علیه السلام دو ساله یا سه ساله بود که صبیان
بوی گفتند چرا بازی نمی کنی با ما گفت برای بازی پیدا کرده نشده ام من و در تفسیر مصدقا بکلمة من الله گفته اند قصد
کرد یحیی بعیسی علیه السلام و حال انکه وی سه ساله بود و گواهی داد که وی کلمة الله و روح اوست و گفت عیسی علیه السلام
در مهد انی عبد الله اتانی الکتاب و جعلنی نبیا و سلیمان علیه السلام در وقت فتاوی خود نیز صبی بود در میان صبیان

وی عنایت میکرد که وی راضی میشد و خوشحال میگشت و هر که همنشینی میکرد با آنحضرت یا حاجت می آورد نزد
وی صبر میکرد بران تا انکس خود برنمیگشت و برنمی خاست آنحضرت تا مدنی که او برنمیگشت و برنمی خاست و
هر که سوال میکرد از آنحضرت و درمیخواست حاجتی رد نمیکرد او را مگر بحاجت وی و اگر فرضاً چیزی حاضر
نمی بود بسخن خوشنودی و دلجوی باز میگردانید و شرح این سخن در باب اخلاق شریف و در جود و سخای آنحضرت
خواهد آمد و پر کرده بود مردم را خوش خلقی وی همه کس را بجای پدر گشته بود و گشته بوده اند همه نزد وی در حق او بر
که در حق هیچکس فروگذاشت نمی کرد و بود مجلس او مجلس علم و حلم و حیا و صبر و امانت و بلند کرده نمی شد در وی
آوازها و ذکر کرده نمی شد در وی حرام و سخن ناشائسته و ظاهر و شایع گردانیده نمی شد زلات مجلس یعنی اگر فرضاً از
کسی زلتی و ناشائسته و بشنیدنی واقع می شد پوشیده میماند و منتشر نمیگردانیدند و همه اهل مجلس معتدل و متساوی
و متوافق بودند و تفاضل ایشان در تقوی بود هر که متقی تر فاضلتر و متواضع بودند با یکدیگر و توقیر میکردند کبیر را
و رحم میکردند صغیر را و ایثار میکردند محتاج را و رعایت میکردند غریب را صلی الله علیه وآله وسلم ورضی الله تعالی عنهم

باب دوم دربیان اخلاق عظیمه وصفات کریمه آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم

بدانکه خلق بضم خاسیرت باطن را گویند خلق بفتح خا صورت ظاهر را خوانند و فی القاموس الخلق
بضمتین و بالسکون السجیة والطبع و فی الصراح خلق خوی حسن خلق گاهی بمعنی سماجت و تازه روئی حسن
اختلاط با خلق آید و لیکن معنی آن عامتر است ازان و خلق آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم مقصور بران نبود
بلکه رحیم و رفیق بود بمسلمانان و شدید و غلیظ بود بر کفار و معنی خلق نزد عقلاء ملکه ایست که صادر میگردد
بآن افعال بسهولت و آسانی و این را بیانی است که در کتب معقولات ذکر کرده شده است و اختلاف است
در انکه خلق غریزیست که پیدا کرده است خالق تعالی هر کس را بران یا مکتسبیست که بنده آنرا بکسب و ریاضت
حاصل تواند کرد و بعضے برانند که غریزیست ازجهت حدیث ابن مسعود رضی الله عنه که گفت آنحضرت صلی الله علیه وآله
وسلم قسمت کرده است خدا تعالی میان شما اخلاق شما را چنانکه قسمت کرده است ارزاق شما را رواه البخاری
و فرمود اگر خبر داده شوید شما که کوهی جنبد از جای خود تصدیق کنید آنرا و اگر خبر داده شوید که مردی برآمد از خوی خود
قبول نکنید و این بر است از استبعاد تغیر خلق والا هر دو لامکان و قدرت الهی کائن است و تحقیق آنست که مردم متفاوت
اند دران و بعضی مردم بعضے اخلاق چنان غالب و شدید نشسته است که متغیر بلکه متعذر است زوال آن والا کثر
امور است بمجاهدت و ریاضت دران تا محمود گردد و بعضے اخلاق ضعیف است و بریاضت قوی میگردد و بعضی از

واین در حقیقت بفعل الهی تعالی جلشانه چنانکه فرمود هوالذی الف بین قلوبهم الآیة واحسان وعطا بسیا
بمنمود وضعیف یا مانزاکه ایشانرا مولفة القلوب خوانند بزرگ وگرامی میداشت بزرگان هر قوم راوولی میگردا
برایشان وحذر میکرد از مردم وپاس میداشت خودرا ازایشان ومیدزدید نفس شریف خودرا از اعدا آنیان سانت
واین پیش از نزول کریمه واللہ یعصمک من الناس بود یا قطع نظر ازان درین رعایت عالم حکمت وتعلیم وارشاد
امت است ودر حقیقت این کنایه است از نگاهداشت رعب وعدم انبساط بخلق تا بترسند ودلیر نشوند وباد
حذر واحراس پیچیده از هیچ یکی طلاقت وجه کشاده روی وخوشخوی راو تفقد میمود وباز پرس میکرد اصحاب را وهی
مردم راازاحوال یکدیگر تا هرکه نیک باشد بوی نیکی کند وتحسین نماید وتقویت وتائید کند واگر نباشد اصلاح کند وقبیح
نماید ونهی کند ازان وعادت شریف چنان بود که تحسین میکرد حسن را وتقبیح میکرد قبیح راو خوار می داشت آنرا وهرکه واقع شود
ومبالات نمی کرد بفاعل آن وباک نمیداشت ازوی اگرچه عظیم القدر بودی بظاهر واین پرسیدن احوال مردم از یکدیگ
از غیر تجسس بود وتجسس آن بود که عیبهای نهانی مردم را پرسند بقصد اشاعت وتقبیح واین احوال ظاهر مردم بود
که از یکدیگر می پرسید بقصد تربیت واصلاح وبود آنحضرت معتدل الامر در همه چیز یعنی همه افعال واوضاع
شریف وی معتدل وهموار بود ومتمکن وبریک قرار بود در کارهای اوپستی وبالا نبود واختلاف وافراط وتفریط
راه نمی یافت وغافل نمی بود از تعلیم وتادیب وتهذیب امت وهمیشه در سیاست وتدبیر کار ایشان بود از جهت
ترس آنکه ایشان غافل نشوند واز کار باز نمانند والتزام نمیکرد عبادت شاقه را از جهت ترس آنکه فرض گردانند
نشود وبر امت ودر هر حال وهر کار را نزدوی صلی اللہ علیه وآله وسلم ساختگی وآمادگی بود ومانند سلاحهای جنگ
وآلات حرب وهر چه واقع میشد واز امور مصالح آن طیار میداشت وتقصیر نمیکرد در حق وتجاوز نمیکرد از ان
وهمیشه در اقامت حق واثبات آن بود ومقربان او همه اخیار وابرار بودند فاضلتر ومقرب تر نزدوی از مردم
کسی بود که ناصح تر ومنیر خواه تر بخلق بود گفت امام حسین رضی اللہ عنه پسر سیدم پدر خودرا رضی اللہ عنه از
مجالس آنحضرت وآداب واوضاع وی در همنشینی کردن با مردم گفت نمی نشست وبرنمیخاست آنحضرت صلی
اللہ علیه وآله وسلم مگر بر ذکر خدا یعنی در نشست خاست همیشه در ذکر خدا می بود وچون در مجلسی درآمدی
همانجا که میرسید وقصد بالا نشینی نمی کرد وجای معین برای نشستن خود نمی گرفت وامر میکرد بدان ونهی
میکرد از قصد بالا نشستن ومیداد آنحضرت همه اهل مجلس خود را نصیب از عنایت وتوجه والتفات وگمان نمی برد
همنشین او که هیچ یکی گرامی تر باشد از نزدوی صلی اللہ علیه وآله وسلم وباهر کس باندازه حال وقدر فضیلت

شدن ۱۲ تفقد ۲ در اصل بفتح تاء
وگشاده روی وزبان طلاقت ۱
گرداندن آنحضرت بچشم ومشغول شدن در مجلس بهر یکی
وچون بازپرس احوال یاران
کردی پیدا

میکرد و ران سه بخش میکرد آنرا بخشی برای خدا یعنی عبادت میکرد و ران و اگرچه وی صلی الله علیه و آله وسلم
در هر وقت و هر حال در عبادت بود اما مراد اینجا خالصاً لله است که بی مداخلت حق اهل و حق خلق و حق نفس ست
و بخشی دیگر برای اهل و عیال و ادای حقوق ایشان از مخالطت و مباسطت و مباشرت با ایشان و بخشی دیگر برای نفس خود و ادای
حق وی از استراحت و نوم و امثال آن پس از ان بخش میکرد بخش خود را میان خود و میان مردم و شریک میگردانید ایشانرا
و از آن پس چیز میداد و ندا و را خواص اصحاب بحاجات عامه میرسانیدند مواید فوائد مجلس شریف را به سوی ایشان یعنی
اول بواسطه فوائد بخواص میرسید و ثانیا بوساطت ایشان بعامه میرسید ذخیره نمی کرد آنحضرت و نگاه نمیداشت
از مردم چیزیرا از فوائد و نصائح یعنی انچه مناسب حال و استعداد ایشان بود و بود از سیرت شریف و عادت کریم
وی صلی الله علیه و آله وسلم ایثار و اختیار اهل فضل و علم و صلاح و شرف باذن یعنی اذن میکرد ایشانرا بدرون
در آمدن و بحضور مجلس شریف مخصوص گردانیدن و قسمت کردن بر قدر فضل و مرتبه ایشان در دین یعنی هر که در دین
مخصوص تر و ممتاز تر می بود و نصیبه وی از عنایت و رعایت وافرتر و بیشتر می بود و تشاغل مینمود بقضاء حاجات
مردم و تحصیل مقاصد اصحاب و مشغول میداشت ایشانرا در کاری که اصلاح حال ایشان در ان بود وی امر میکرد
ایشانرا به سوال کردن از حضرت وی و خبر دادن بچیزی که باید و سزد و میفرمود باید که برساند انچه می شنود انکه
حاضر است از شما بانکس که غائب ست و میفرمود برسانید شما را حاجت کسی را نمیتواند رسانید وی حاجت خود را
فائده و هر که برساند بسلطان حاجت کسی را که نمی تواند خود را رسانید ثابت دارد خدای تعالی قدم او را روز قیامت
و ذکر کرده نمی شد نزد آنحضرت مگر انچه احتیاج است بان در دنیا و دین و انچه اصلاح کرده شود بدان حاجات و
مذکور نمی شد در بزم شریف وی انچه لایعنی ست و فائده نیست دران و می در آمدند طالبان علم و خیر و برکت
و می یافتند نصیب خود را از ان و بیرون می آمدند از مجلس شریف راه نماینده بر خیر بحمت علمی و ادبی که حاصل میشد
ایشانرا از حضرت وی صلی الله علیه و آله وسلم گفت امام حسین رضی الله عنه پس سوال کردم پدر خود را از مخرج
آنحضرت یعنی از منزل شریف که بیرون می آمد و با صحابه می نشست چکار میکرد گفت کان رسول الله صلی
الله علیه و آله وسلم یخزن لسانه الا فیما یعنیه بود پیغمبر خدا بسته میداشت و نگاه میداشت زبان خود را مگر در چیزی
و در سخنی که فائده میداشت و سود می کرد و در لفظ یخزن که از خزنست بمعنی گنجینه نهادن مال را اشارت است
که زبان شریف وی در نگ کلیدی بود بر خزینه دل وی که بحقائق و معارف مالا مال بود در انچه سود میکرد
امت را آنرا می کشاد و اگر نه در بسته میداشت و تالیف میکرد آنحضرت قلوب ایشانرا و نگاه میداشت از رمیدن

بحلیه شریف تا آنکه اگر شخصے در خواب برویت حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم مشرف می شدی
پرسیدند که بچه صورت دیده است اگر بصورت امام حسن می دیدی گفتند راست دیده و بحقیقت دیده
است پس گفت هند بن ابی هاله که کان رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم فخما مفخما یتلالا الوجه تلالا القمر
لیلة البدر الی آخر الحدیث گفت امام حسن پس گفتم من هند بن ابی هاله را وصف کن مرا منطق آنحضرت را
و سکوت و تکلم او را صلی الله علیه و آله وسلم گفت بود رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم همیشه اندوهناک
دائم الفکر و نبود او را راحت و آسایش و تکلم نمیکرد بی حاجت و دراز بود خاموشی وی افتتاح میکرد سخن را
و ختم میکرد آنرا باشداق خود شدق بکسر شین کنج دهن یعنی سخن را تمام و کامل و درست از دهان می برآورد
نشکسته و ناقص و تکلم میکرد بجوامع الکلم یعنی بلفظ مختصر که معانی بسیار داشت چنانکه در حدیث آمده اوتیت
جوامع الکلم و اختصر لی الکلام و تکلم میکرد به بیان فاضل و مفضول که نبود در وے نقص و نه فضول و بود آنحضرت
نرم طبیعت خوش خلق و نه درشت سخن تندخوئی و تعظیم میکرد نعمت را اگرچه کم بودی و نکوهش نمیکرد چیزیرا
جز آنکه طعام را چنانکه ذم نمیکرد و ستائش نیز نمیکرد چنانچه اهل ترفه و تنعم کنند و نمی ایستاد و تاب نمی آورد کسی
خشم او را وقتیکه تجاوز کرده میشد از حق تا آنکه انتقام می کشید ازان و خشم نمیکرد و انتقام نمی کشید برای حق
نفس خود که متعلق به دنیا بودی و اگر اشارت میکرد بچیزی بتمام کفدست می کرد یعنی نه بانگشت تنها و چون تعجب
میکرد بر میگرداند کفدست را از وضعی که مخلوق ست کفدست بران یا از وضعی که کفدست می شود بران در
وقت تعجب و چون سخن میگفت میزد انگشت نر دست راست را بر کفدست چپ و عادت آنحضرت همه محبوب الهی
ست اینچنین افتاده بود عادات شریف وی لاجرم در اینجا سری و نکته خواهد بود که عقل از دریافت کنه آن
قاصر است والله اعلم و چون غضب میکرد میگرداند رو و پهلو شریف را و چون خوشحال میشد ولذت میافت
از چیزی که میپوشید چشم او بودی اکثر ضحک وی تبسم صلی الله علیه و آله وسلم و پیدا می شد در تبسم دندان
شریف مانند ژاله که در صفا و لطافت و آب تاب گفت امام حسن رضی الله عنه که شنیدم اینحدیث را از پدر
ابی هاله پس پوشیدم از امام حسین زمانی و تحدیث نکردم با وی با لفعل و چون تحدیث کردم با وی یافتم
او را که سبقت کرده بود مرا در سماع اینحدیث و پرسیده بود پدر خود را یعنی علی مرتضی را رضی الله عنه زیاده برین از
مدخل و مخرج و مجلس و شکل آنحضرت و نگذاشته بود ازان چیزی پس گفت امام حسین رضی الله عنه پرسیدم پدر خود
از مدخل رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم یعنی چون در منزل می آمد چه کار میکرد گفت چون می درآمد در منزل و جای

جماع و قاضی عیاض در شفا از عائشه آورده رضی الله عنها که گفت ندیدم من فرج رسول خدا را صلی الله
علیه و آله و سلم هرگز و در روایت دیگر آمده که نه آنحضرت از عائشه دیده و نه عائشه از وی و آنحضرت وصیت
کرد به علی رضی الله عنه که نشوید مرا جز تو و باید که نظر نیفتد از کسی فرج من که نه بیند هیچ یکی عورت مرا مگر آنکه ناپدید
گردد هر دو چشم وی این کمال قوت جسمانی اوست و قوت روحانی آن حضرت خود آنچنان بود که آسمان را از
حرکت باز میداشت بلکه برخلاف حرکتش میبرد چنانکه از رد شمس بعد از غروب که در احادیث آمده است
ظاهر میگردد و این محل عبرت و اعتبار است که عیش و تنعم آنحضرت در ماکل و مطاعم آن بود که هرگز سیر نخورده
و بنان جو قناعت فرموده قوت و توانائی بدن درین مرتبه یکی از معجزات آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم که بر
ارباب فهم و ذکا عیانست آنست که بود حسن و جمال و صفا و نورانیت لون و خوبی روی وی درین مرتبه که مذکور شد
و مطعم و ملبس که بحسب عادت حسن و صفا به تنعم دران می افزاید آنچنان بود پس معلوم شد که این نبود مگر از عالم
دیگر بیرون دائره عادت و اسباب صلی الله علیه و آله و سلم و آنحضرت از احتلام محفوظ بود مرویست از ابن عباس
که گفت محتلم نشد هیچ پیغمبری هرگز و احتلام از شیطانست رواه الطبرانی اما در حدیث متفق علیه آمده است
که در می یافت آنحضرت را فجر در رمضان و حال آنکه آنحضرت جنب می بود از غیر احتلام پس غسل میکرد و روزه میداشت
و ظاهر ازین عبارت و تقیید بغیر احتلام مفهوم میگردد که احتلام بروی صلی الله علیه و آله و سلم جائز باشد و الا استثنا
کردن آنرا فائده نبود و جوابش آنست که بنا استثنا بر عدم جواز است و این قید اتفاقی است و بیان واقع
است یعنی غسل آنحضرت از جماع بود نه از احتلام زیرا که احتلام بروی جائز نیست و اگر نه اینمعنی باشد لازم آید
که در جنابت باحتلام غسل نمیگردد و این فاسد است و قرطبی گفته که صحیح آنست که احتلام بر آنحضرت جائز نیست
چه احتلام از شیطان ست و آنحضرت از آن معصوم بود و مراد باحتلام در حدیث صیام رویت انزال است
بی دیدن چیزی در خواب و این نه شیطانی است و آنچه شیطانی است دیدن خوابست و قاضی عیاض گفته
که آن از جهت بعد عهد از جماع و کثرت اجتماع ماء بود تکمله در حدیث طویل از طریق ائمه اهل بیت نبوت که
منتهی ست بامامین که امام مجتبی حسن و امام شهید حسین سلام الله علیهم و مشتملست بر بیان حلیه شریف و در
بعضی سیر و عادات کریم آمده ست که گفت امام حسن سوال کردم خال خود را که هند بن ابی هاله است از حلیه
آن حضرت و بود وی وصاف حلیه شریف و من امید داشتم که وصف کنند وی از آن چیزی را که متعلق شوم
من بدان و تمسک کنم بآن یعنی بدانم که چیزی از حلیه شریف در من باشد و خود وی سلام الله علیه متصف بود

ف وی صلی الله علیه و آله و سلم از احتلام محفوظ بود

ف تکمله حلیه شریف وی صلی الله علیه و آله و سلم بحدیث ائمه اهل بیت سلام الله علیهم اجمعین

از تو کنایت کرد از قوت و مردانگی و شجاعت و شهامت که او را ازان حاصل شد باعث حرب و قتال با مردم
شد دوی رضی اللہ عنہ بیعت نکرد بہ یزید و اقامت کرد بمکہ شریف و مجتمع بود مذبروی مجاز و یمن و عراق و
خراسان و یونان و گشت او را حجاج بن یوسف و را مارت عبد الملک بن مروان برداشت و له قصة طویلة و در روایتی
آمدہ کہ گفت آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم مر عبد اللہ بن زبیر را وقتی کہ فرو برد خون را لا تمسک النار الا قسم الیمین مباش نکند
ترا آتش دوزخ مگر برای سوگند کہ حق جل و علا خورده وان منکم الا واردها الایة و درین احادیث دلالت ست بطہارت بول و دم
آنحضرت و برین قیاس سائر فضلات و عینی شارح صحیح بخاری کہ حنفی مذہب ست گفتہ کہ بہمین قایلست امام ابو حنیفہ و
شیخ ابن حجر گفتہ کہ دلائل متکاثرہ و متظاہرہ بر طہارت فضلات آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و شمار کردہ اند آنرا
ایکہ از خصائص وی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و اما مباشرت آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم با نساء اگرچہ ذکر این وصف
بظاہر بعد از ذکر ظہر و صدر و باطن مناسب بود چنانکہ در کتب قوم واقع شدہ است و لیکن درین کتاب بجہت انسیاق و انجر
کلام و اتساق و انتظام آن بجہت ذکر بعضے مقدمات کہ در آن کتاب در ینمقام مذکور نیست و در آخر افتاد و لا باس بلکہ این را
مناسب تر یافتم چنانکہ بر اہل فہم و ارباب طبع روشن خواہد بود اول آنکہ فوائد نکاح بعد از حفظ نسل و دوام نوع انسانی نیل
لذت و تمتع نعمت و حفظ صحت است چہ حبس و احتقان منی مورث و مولد امراض شدیدہ و سبب ضعف قوی
و اعضا و انسداد مجاریست و تفاخر و مباہات بقوة باہ و شہوت جماع و تماوح بدان و تنقیص و تقصیر بضد آن
امری مقرر و معروف و عادت مستمرہ ست میان مردان و محبت نسا و نکاح معدود از کمال است و یکی ازان
مواضع کہ عقل کوتہ اندیشان از حقیقت کمالیت آن محجوبست مباشرت و جماع با نساء ست کہ آنرا در صورت
نقصان تصور می کنند و از باب لہو و لعب بے شمارند و این از نقصان فہم و اعوجاج طبیعت و رہبانیت
است و نظر بحقیقت جامعیت فعل و انفعال و تاثیر و تاثر کہ علت غائیہ ظہور عالم است چنانکہ در بنکارست
در کاری دیگر نیست و فعل سید انبیا و رسل صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم سند و حجت آن بس ست و تتمہ این کلام در ذکر
ارواح مطہرہ در آخر کتاب بیاید انشاء اللہ تعالی و در حدیث انس آمدہ است کہ آنحضرت می گشت بر تمام
نساء خود در یکشب و آن یازده تن بودند گفت راوی گفتم با انس اما طاقت داشت آنرا گفت انس بودیم ما
می گفتم میان خود کہ دادہ شدہ است قوت آنحضرت را سی مرد رواہ البخاری و در بعضی روایات قوت اربعین
مرد از مردان بہشت و آمدہ است کہ ہر مرد را از مردان بہشت قوت صد کس باشد و در روایتی آمدہ کہ آنحضرت
صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم فرمود آورد جبرئیل دیگی از طعام پس خوردم ازان و دادہ شدم من قوت چہل مرد در

بول و غائط او را و فایح میشد ازان بوی خوش مطلع نمی شد بر انچه بیرون می آمد ازوی هیچ بشری و از عائشه
آمده است که گفت مرا آنحضرت را که تو می آئی متوضارا و نمی بینم از تو چیزی از پلیدی فرمود که آیا ندانسته تو ای عائشه
زمین فرو می دانچه بیرون می آید از انبیا پس دیده نمی شود ازان چیزی و مرویست از بعضی صحابه که گفت صحبت داشتم
من آنحضرت را در سفری پس چون خواست قضای حاجت را درآمد در مکانی پس قضا کرد حاجت را پس درآمدم من انمکان
را که برآمد آنحضرت ازان پس ندیدم مر او را اثر غائط و نه بول و دیدم در آنجا کلوخ پس گرفتم آنها را و یافتم مر آنها را
رایحه طیبه و قاضی عیاض رحمة الله علیه در شفا گفته که بتحقیق رفته اند قومی از اهل علم بطهارت حدثین از آنحضرت
و انیست قول بعضی اصحاب شافعی و اما بول را مشاهده کرده اند بیماری و نوشیده ست او را ام ایمن که خدمت
میکرد آنحضرت را آوردند که شبها در تحت سریر آنحضرت قدحی می نهادند که دران بول میکرد شبی دران قدح
بول کرده بود چون صبح شد فرمود یا ام ایمن بریز انچه دران سفال ست پس بنا فتند دران چیزی گفت ام ایمن
والله تشنه شدم و خوردم از آن پس خنده کرد آنحضرت و امر نکرد بغسل فم و نهی نکرد از عود و گفت در و نکند شکم تو
هرگز و بار دیگر زنی بود که نام وی برکه بود او نیز خدمت می کرد آنحضرت را پس بخ رد بول را و فرمود آنحضرت

اصحت یا ام یوسف بیمار نشوی هرگز پس بیمار نمی شد آن زن هرگز نگر همان بیماری که دران روز از عالم رفت و در
بعضی روایات آمده است که مردی بول آنحضرت را خورده بود پس بوی خوش میدمید ازوی و از اولاد وی
تا چند پشت و در مواهب و شفا این دو روایت مذکور نیست و روایت ست که مردم تبرک می کردند بمیول و دم آنحضرت
صلی الله علیه و آله وسلم اما بول مذکور شد احادیث آن و اما شرب دم نیز مکرر واقع شده است از صحابه خوردن
آن یکی انکه حجامی حجامت کرد آنحضرت را پس بیرون برد خون را و فرو برد او را در شکم خود پرسید آنحضرت چگار
کردی خون را گفت بیرون بردم تا پنهان کنم از انجا استم که خون تر ابر زمین ریزم پس پنهان بردم از در شکم خود
فرمود بتحقیق حذر کردی و نگاه داشتی نفس خ را یعنی از امراض و بلا و آمده است که چون عروج آنحضرت
روز احد بکشید جراحت او را مالک بن سنان پدر ابو سعید خدری رضی الله عنه تا آنکه سعید ساخت آنرا گفتند بنید از
خون از دهن گفت لا والله هرگز نریزم خون آنحضرت را بر خاک پس فرو برد آنرا پس فرمود آنحضرت صلی الله
علیه و آله وسلم هر که خواهد که بنگرد بمردی از اهل بهشت بنگرد بسوی این مرد و از عبد الله بن الزبیر آمد رضی الله عنهما
که حجامت کرد آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم روزی پس داد مر اخون را و گفت غائب کن این را بجائیکه کس
نه بیند و در نیابد پس نوشیدم آنرا که پوشیده تر ازان مکانی نیافتم پس گفت آنحضرت وای ترا از مردم و وای مردم را

قارورہ بگرفت و عرق از بدن شریف میگرفت و در وی می انداخت پس بیدار شد آنحضرت فرمود چکار
میکنی یا ام سلیم گفت این عرق شماست یا رسول اللہ کہ می گردانیم در طیب خود و هو اطیب الطیب
از انس آمدہ کہ چون یکی از اصحاب بقصد ملازمت آنحضرت می آمد و در خانہ نمی یافت بہ نشان بوی خوش
در راہی کہ آنحضرت ازان راہ گذشتہ بود میرفت و هر کہ در کوچہای مدینہ طیبہ میگذشت بوی خوش
و میدانست کہ آنحضرت ازین راہ گذشتہ است و بدانکہ ہنوز از در و دیوار مدینہ طیبہ ارواح فایحہ کہ مجالی
بشامہ محبت آشامی دریابند و شاید کہ استشمام شمہ ازین بشامہ ذوق بعضی از جویای مشتاق نیز رسیدہ
ابو عبد اللہ عطار در مدح مدینہ مطیبہ گفتہ است **شعر** یطیب نسول اللہ طاب نسیمها مذا المشک و الکافور و
المندل الرطب ۔ شبلی کہ یکی از علماء صاحب وجد است می گوید کہ تربت مدینہ را نفحہ خاص است کہ در ہیچ مشک
و عنبر نیست و گفتہ کہ این معنی از اعجب عجایب ست و در حقیقت ہیچ عجب نیست **بیت** دران زمین کہ نسیمی وزد ز طرۂ
دوست ۔ چہ جای دم زدن نافہای تاتاریست ۔ و عائشہ گفتہ است رضی اللہ عنہا می بوید عرق در روی شریف
آنحضرت مانند لولو را طیب از مشک اذفر رواہ ابو نعیم در وصف بدین شریف از جابر بن سمرہ گذشت کہ گفت سود
آنحضرت رخسارہ مرا بدست مبارک خود پس یافتم دست او را بر روی و ریحی گویا بیرون آوردہ است آنرا از طیب
عطار و ہر کہ مصافحہ میکرد آنحضرت را می یافت تمام روز بوی خوش از دست خود و ہر طفلیکہ آنحضرت صلی اللہ
علیہ و آلہ وسلم دست مبارک خود را بر سر وی می نہاد ممتاز و معروف می شد میان صبیان بوی خوش **فایدہ** بدانکہ
در بعضے احادیث آمدہ کہ گل سرخ پیدا شدہ است از عرق آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و در جای دیگر آمدہ است
گل سفید از عرق من پیدا شدہ است و در شب معراج و گل سرخ از عرق جبرئیل و گل زرد از عرق براق است و نیز آمدہ است
کہ فرمود بعد از رجوع از معراج قطرہ از عرق من بر زمین افتاد و روید از ان گل سرخ ہر کہ خواہد کہ ببوید بوی مرا باید کہ
ببوید گل سرخ را و در روایتی آمدہ است کہ چون افتاد قطرہ از عرق من نجندید زمین و روئید گل سرخ و اما محدثان را در صحت
این احادیث باصطلاحی کہ دارند سخن ست صاحب مواہب لدنیہ از ابو الفرج نہروانی آوردہ کہ گفت آنچہ
درین احادیث آمدہ قطرہ ایست از دریای فضل نبی مختار و اندکیست از بسیار آنچہ مکرم گردانیدہ است پروردگار
حبیب خود را و رفیع گردانیدہ است بدان مرتبت و منزلت او را و سخنان محدثان بر حکم صناعتی ست کہ در تحقیق
و تصحیح اسناد دارند نہ بجہت استبعاد و استحالت آن حاشا و درین احادیث کہ مذکور شد نہ اضطرابی و اختلافی
ہم ہست و اللہ اعلم و چون آنحضرت میخواست تعوظ کند یعنی قضای حاجت نماید شگافتہ می شد زمین و فرو

وصف عرق مبارک آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم

فصل در بیان پیدا شدن گل سرخ از عرق وی

فصل در بیان خصایص بوی

فایدہ در بیان صحت و ضعف احادیث

بیان طیب ریحت و عرق و فضلات وی

وسلم بسکون و وقار بی کبر و تمادت چهارم سعی که مشی با سرعت است پنجم رمل بفتح میم مشی بسرعت برداشتن
پاها و جنبانیدن کتفین چنانکه پهلوانان کنند ششم نسلان که عدد است سبک دویدن و سبک رفتن
و از سعی سریع تر است و هفتم خوری بفتح خاء مهمله و سکون را و زای آخر الف مقصوره و آن رفتنی ست با نامل
هشتم قهقری که پس پای رفتن ست نهم جمری بفتح جیم و آن برجستن است در راه و ناقه را جمازه گویند باین معنی
است و هم تبختر معنی خرامیدن و گردن افراختن که روش متکبران است و ازین جمله اکمل و افضل هون است
که مشی آنحضرت بود صلی الله علیه و آله وسلم و در قران مجید که این قسم مشی را مدح کرد و فرمود عباد الرحمن
الذین یمشون علی الارض هونا اما طیب ریحه و عرقه و فضلاته صلی الله علیه و آله وسلم یکی از طبقات عجیب آنحضرت
طیب ریح است که ذاتی وی صلی الله علیه و آله وسلم بود بی آنکه استعمال طیب از خارج کند و هیچ طیب بدان
نمیرسد انس رضی الله عنه روایت می کند که نبوئیدم من هیچ بوی خوش را و نه مشک و نه عنبر را خوشبوتر
از بوی پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم و از ام عاصم امراة عنبر بن فرقد سلمی آمده است که گفت ما چهار زن
بودیم نزد عتبه و هر یک از ما کوشش همیکرد در طیب که خوشبوتر باشد از دیگری نزد وی و استعمال می کردیم
طیبها را و نمیرسید هیچ یکی از ما بطیب عتبه و استعمال نمیکرد عتبه از طیب مگر همین قدر که مساس میکرد بدست
دهن را و مسح میکرد بدان لحیه خود را و بود خوشبوتر از همه با و چون بیرون می آمد بسوی مردم می گفتند بوی نکردیم
هیچ طیبی را خوشبوتر از طیب عتبه می گوید این زن که گفتم روزی بعتبه که ما کوشش میکنیم در استعمال خوشبوی
و تو خوشبوتری از ما سبب این چیست گفت گرفته بود مرا بثری در زمان آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم و بثری
آبله ریزه که بر اندام بر آید پس آمدم من نزد آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم و شکایت کردم ازین بیماری تا
علاج کند گفت جامه از تن برکن پس برهنه شدم و نشستم پیش وی صلی الله علیه و آله وسلم پس دمید آنحضرت
بر دست خود و گذرانید دست مبارک را بر پشت من و شکم من پیدا شد برای من این طیب از آن روز رواه الطبرانی
فی معجمه الصغیر و آمده است مردی میخواست که دختر خود را بخانه شوهر فرستد طیب نداشت پیش آنحضرت آمد تا چیزی
عطا کند چیزی حاضر نبود پس شیشه طلبید و طیب انداخت در وی پس پاک کرد از جسد شریف خود چیزی از عرق
در شیشه انداخت و گفت بینداز درین شیشه طیب و بفرما او را که تطیب کند باین پس بود آن زن چون تطیب میکرد بدان
می بوئیدند اهل مدینه آنرا و نام کردند خانه ایشان را بیت المطیبین و از انس رضی آمده که در آمد آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم
روزی در خانه ما و قیلوله کرد پس عرق کرد و بود آنحضرت که عرق بسیار میکرد در خواب پس مادر من که ام سلیم است

می بود از ثیاب نیز روشن و تابان و سفید بود نه چنانکه از سائر مردم می باشد بآنکه انس خادم درگاه گاه و بیگا
است پس چون وصف کند او را بغیر صفت وی صلی الله علیه وآله وسلم پس تاویل و مراد همانست که گفته شد
و بعضی گفته اند در آخر عمر شریف که رنگ مبارک پخته شده بود حمرة بسمرة میزد فتدبر اما مشی و رفتار دلربای
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در حدیث علی رضی الله عنه آمده است کان رسول الله صلی الله علیه وآله
وسلم اذا مشی تکفأ تکفأ کانما ینحط من صبب و تکفو را تفسیر کرده اند بمیل کردن بجانب مشی چنانکه شاخ گل
میل میکند و بپای برداشتن بقوت و سرعت بی استرخا و کسال و نزد بزار از حدیث ابی هریره آمده که چون آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم پی سپر میکرد زمین را بتمام قدم میکرد و در حدیث دیگر آمده است که مشی می کرد مجمعا یعنی
بقوت بی استرخا و دستی اعضا و در حدیث دیگر از علی رضی الله عنه تقلع میکرد یعنی بر میداشت پای از زمین
بتمام و کشاده میزد گام و آسان و سبک میرفت بی تحرک و اضطراب و قول او کانما ینحط من صبب گویا فرود
می آمد از زمین منحدر بجانب نشیب و صبب بفتحتین و صبوب زمین منحدر و انحدار از بالا به نشیب فرود آمدن و ما نا که این
تمثیل است برای قوت و برداشتن پای بتمام نه برای سبکی تحرک و اضطراب فافهم و در حدیث ابو هریره آمده گفت
ندیدیم من هیچ یکی را شتاب تر در راه رفتن از رسول خدا گویا نور دیده می شد زمین برای وی و بودیم ما که در مشقت
می انداختیم نفسهای خود را و میدویدیم تا همراهی توانیم کرد با وی و وی باک نمیداشت بی تکلف بطور خود
میرفت و اضطراب نمیکرد اصلا و این مشی اولو العزم و اهل همت و شجاعت است و اعدل و اقوم اقسام
مشی ست و ارواح هست مر اعضا را و گاهی ببغل رفتی و گاهی بی بغل و پیاده میرفت و گاهی سوار میشد
خصوصا در غزوات **بیت** سرو پیاده خوش بود اندر چمن بناز + آن سرو من پیاده خوش ست و سوار
خوش + و چون با صحاب میرفت پیش پیش می برد ایشان را و خود عقب میرفت و میفرمود بگذارید و
خالی دارید پشت مرا برای فرشتگان و در حدیث آمده است کان یسوق اصحابه بود آنحضرت
که میراند اصحاب را پیش خود سوق براندن دابه را از پس و قود کشیدن از پیش و در سفر بعد از مجموع
صحابه رفتی و ضعفا را تقویت دادی و مانده گان را سوار کردی و گاه ردیف خود ساختی صلی الله علیه
وآله وسلم **فائده** انواع مشی ده است یکی تمادت که مرده گانه و فسرده گانه چون چوب خشک روند و از
عاج که بطیش و خفت و سبک سیری و قلق و اضطراب روند و این هر دو نوع مذموم و مستقبح اند و دلیل اند بر خمول
و مرده دلی و دیگر هون که با حرکت تمام و سرعت اندک بروند و این نوع مشی آنحضرت بود صلی الله علیه وآله

بیان مشی و رفتار

انواع مشی ده است

عصمة للارامل و در حدیث علی رضی الله عنه آمده ابیض مشرب دانه شراب خلط لونی بلونی دیگر است
گویا یک لون نوشانیده شده است لون دیگر را و مراد اینجا مشرب بحمرت است و در روایت دیگر تصریح نیز آمده
ابیض مشرب بحمرة یعنی سرخ سفید و بعضے ازهر اللون را که حدیث انس آمده است باین تفسیر کنند و ظاهر
آنست که مراد بآن نیر و مشرق است و در حدیث نسائی از ابو هریره آمده که روزی آنحضرت صلی الله علیه
وآله وسلم در میان اصحاب خود نشسته بود اعرابی بوفادت در آمده از روی سادگی و محبت و تعجب گفت این
ابن عبد المطلب کجاست و کدام یکی از شماست پسر عبد المطلب یعنی آنکه مشهور شده است در عالم بجمال و
کمال و در گرفته است عالم را آوازه جاه و جلال او و پر ساخته است صیت کمال او و گوش خلائق را گفتند صحابه
هذا الامغر المرتفق این مرد سرخ و سفید روی که بمرفق خود بر بالش ناز تکیه زده نشسته است اللهم صلی علی محمد وآله
قدر حسنه وجماله و فی القاموس امغر بغین معجمه کسیکه در روی وی سرخی در سفیدی باشد یعنی ابیض مشرب و
مرتفق آنکه بر مرفق خود تکیه زده باشد و در حدیث صحیح البخاری از حدیث انس آمده لیس بابیض امهق و معنی
امهق معلوم شد و فی القاموس الامهق الابیض الذی لا یخالطه حمرة و لیس بنیر اللون و در وصف لون شریف
اسمر نیز واقع شده و سمرة بضم مرتبه ایست میان سفیدی و سیاهی و اسمر ار گندم گون را گویند کذا فی القاموس
و در صراح گفته سمرة گندم گونی و گفته اند که این بابیض مشرب جمع میشود و عرب اطلاق میکنند اسمر را بر آن
و در حدیث دیگر آمده که ابیض بود که بیاض وی مائل بسمرة بود و گفته اند که مشرب چون مشبع باشد مشابه
اسمر است ولیکن ادمة صبغی ست که سیاهی در وی سخت است چنانکه در حدیث ترمذی آمده لیس بالابیض
الامهق ولا بالادم و از قاموس و صراح معلوم میشود که ادمة بمعنی سمرة و آدم بمعنی اسمر ست و برین تقدیر
بقول وی ولا بالادم ادم شدید الادمة مراد باشد و بانچه گفته شد مبین گشت که مراد بسمرة آنست که مخالط بیاض
بود و مراد به بیاض که اثبات کرده اند بیاض مخالط باین حمرة ست و بیاضی که نفی کردند بیاض خالص که آنرا
امهق خوانند باین تقدیر ساقط شد انچه ابن جوزی گفته که حدیث کان اسمر صحیح نیست زیرا که مخالف احادیث
است که در وی ابیض مشرف واقع شده ولا بالادم واقع شده و آدم اسمر ست و وی در وجه جمع میان بیاض
و سمرة گفته که انچه از جسد اطهر وی بوی آفتاب و باد میرسد چنانکه روی و گردن و دست اسمر بود و انچه در زیر ثیاب
پوشیده بود وی ابیض و این سخن را تضعیف کردند که آفتاب و باد را تاثیر نبود در بدن شریف وی و تغیر لون
آن چنانکه انورت المتجرد را که در حدیث ابن ابی هاله واقع شده اشارت بآن داشتند یعنی انچه برهنه و بیرون

بیان قامت زیبای وی

گفته اند که مراد بآن سطبری و قوت اعضاء است و فی الصراح کردوس استخوانهاء مفاصل که دوگانه باشد چون بیخ کتف و زانوها و جز آن و اما قامت زیبای وی صلی الله علیه وآله وسلم نهالی بود از باغ قدس و سروی از بوستان انس صلی الله علیه وآله وسلم نه کوتاه بود و نه دراز و با وجود آن مائل بدرازی بود و لهذا در حدیث آمده که کان ربعة من القوم و ربع بفتح راء و سکون باء مربوع متوسط القامة و در حدیث دیگر بطول من المربوع و اقصر من المشذب و از تر مربوع بجهت میل بجانب طول و کوتاه تر از مشذب بضم میم و فتح شین و ذال معجمتین بالتشدید ثانی بمعنی بسیار دراز با نحافت و اضطراب قامت و در حدیث ابن ابی هاله آمده که لم یکن الطویل الممغط بضم میم اولی و فتح میم سین ثانی مشدد و کسر غین معجمه و مهمله نیز آمده و بغین مشدده و معجمه یا مهمله بروزن اسم مفعول از باب تفعیل نیز خوانده اند دراز بنهایت درازی و لا بالقصیر المتردد و نه کوتاه متردد و متردد آنکه درآمده باشد بعضی اجزای وی در بعضی این عبارت اثبات قصر نیز میکنند اما بسیار نه چنانکه لازم توسط است و در حدیث دیگر لم یکن بالطویل البائن یعنی مفرط در طول که از همه جدا و دراز باشد و در حدیث علی رضی الله عنه آمده لیس بالذاهب طولا و فوق الربعة اذا جاء مع القوم عمرهم یعنی نبود که بسیار دراز رفته باشد اما فوق ربعه بود با عتبار میل بطول چون می آمد با قوم میپوشید ایشان را و پست و کوتاه می نمودند ایشان نزدوی و در حدیث عائشه آمده که چون تنها بودی ربعه بودی و چون در میان قوم بودی از همه بلند و سرفراز نمودی و منسوب بطول گشتی و اگر دو مرد در دو طرف وی بودی از هر دو بلند نمودی و چون مفارقت میکردند منسوب بربعه شدی و در مجلس نیز کتفین مبارک وی بلند تر از همه بودی صلی الله علیه وآله وسلم و نبود مر آنحضرت را سایه نه در آفتاب و نه در قمر رواه الحکیم الترمذی عن کوان فی نوادر الاصول و عجب است ازین بزرگان که ذکر نکردند چراغ را و نوریکی از اسماء آنحضرت ست و نور را سایه نمی باشد اما لون آنحضرت روشن و تابان بود و اتفاق دارند جمهور اصحاب بر بیاض لون آن صلی الله علیه وآله وسلم و وصف کردند اورا بابیض و بعضی گفتند کان ابیض ملیحا و در روایتی ابیض ملیح الوجه و این احتمال دارد که مراد وصف به بیاض و ملاحت وصف نزائده برای بیان حسن و جمال و لذت بخشی و دلربائی دیدار جان افزای وی صلی الله علیه وآله وسلم باشد یا احتراز است از ابیض خالص بی نمک که آنرا امهق گویند و تفسیر کردند آنرا بابیض که مخالط نیست او را حمرة و نه صفرة و نه سمرة بی اشراق و روشنائی مثل بیاض روی مریض و همچو رنگ جص و مانند آن و در روایتی آمده و سخت سفید روی و سخت سیاه موی و در شعر ابوطالب آمده که در مدح آنحضرت گفته فهو ابیض یستسقی الغمام بوجهه ثمال الیتامی

بیان اون شریف

حدیث منافات ظاهر است و غایت آنچه گفته شود و در توفیق آنست که بقدری اخمص بود و برابر نبود اسفل قدم و بسیار
بلند هم نبود و لیکن چون پی سپر میکرد زمین را بتمام قدم میکرد و می نشست بر زمین قدم و نمی بود اخمص کذا نقل عن ابن الاعرابی
و لیکن باین تقدیر اعتبار مبالغه در اخمص که بعضی شارحان کردند خوب نیست فتدبر و از عبد الله بن بریده آمده که گفت کان
رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم احسن البشر قدما رواه ابن سعد منهوس العقب بود آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم کم گوشت
پاشنه و منهوس ضبط کردند آنرا اکثر بسین مهمله و صاحب البحرین و ابن الاثیر گفته روایت کرده شده است بمهمله و معجمه و در مشارق
نیز بمهمله و معجمه هر دو گفته و بعضی گفتند معجمه بر آمده پاشنه ها رگ دارد فی الصراح منهوس مرد کم گوشت گفت کاتب الحروف
عفی الله عنه پاشنهای پای سیدی الشیخ موسی الجیلانی و در صفا و لطافت بحدی لطیف بود که رخساره هیچ خوش
شکلی آنچنان نمی باشد بود وی قدس سره وافر الحظ از حلیه رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم رحمة الله علیه در مواهب لدنیه
گفته که از میمونه بن کرزم آمده که گفت دیدم پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم پس فراموش نکردم درازی انگشت سبابه از
قدمین آنحضرت از سائر اصابع رواه احمد و الطبرانی و از جابر بن سره آمده که گفت بود خنصر آنحضرت صلی الله علیه
و آله و سلم از پای وی متظاهر بگفته که مشهور شده است بر السنه که سبابه دست آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم درازتر از وسطی بود
و حافظ ابن حجر گفته که این غلط است از کسی که گفته است آنرا و این نیست مگر در اصابع رجلین و در مقاصد حسنه
گفته است که این خطای است که ناشی شده است از اعتماد بر روایت که مطلقه که میمونه بنت کردم کرده است
دیدم اصابع رسول خدا را صلی الله علیه و آله و سلم اینچنین و لیکن حدیث در مسند امام احمد مقید است برجل چنانچه
گذشت و همچنین است نزد بیهقی انتهی کلام المواهب گفت بنده عبد الحق بن سیف الدین در حدیث آورده است
که فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم فرستاده شده ام من و قیامت مانند این دو انگشت و ضم کرد سبابه و وسطی
را و اشارت کرد بتقدیم بعثت آنحضرت بر قیامت باینقدر تفاوت و تقدم که میان این دو انگشت است و
بعضی گفته اند که اشارت کرد بمعیت بعثت و قیامت مبالغه و الا حاجت بضم اصبعین نبود و جوابش آنست
که بضم اصبعین ظاهر میگردد تفاوت تقدم و تاخر و بعضی گفته اند که سبابه و وسطی آنحضرت برابر بودند و جمعی
میگویند که در آن وقت برابر شدند بطریق معجزه برای اظهار معیت و مبالغه والله اعلم و کان فی ساقیه خموشة
و بود بر هر دو ساق آنحضرت باریکی یعنی ضخم و پر گوشت نبودند و باریک و لطیف بودند و فی الحدیث نظرت
الی ساقه کانها جمارة جمار بضم جیم و تشدید میانه درخت خرما و آنرا شحم النخل خوانند که هموار و صاف و لطیف
و ابیض میباشد صنجم الکرادیس سطبر بندهای استخوان کردوس بضم دو استخوان که پیوسته باشند در مفصل و

شثن غلیظ ست بی قصر و خشونت اگرچه از صحاح و قاموس بمعنی خشونت معلوم میشود فقد برد بدانکه صفات
و آثار و برکات معجزات ید شریف زیاده برانست که توان نوشت روایت کرده است مسلم که مسح کرد آنحضرت
رخسار جابر بن سمره را گفت جابر پس یافتم مر دست شریف او را سردی و بوئی گویا که بیرون آورده است از
طبله عطار آنرا و نزد طبرانی و بیهقی آمده ست که گفت وائل بن حجر مصافحه میکنم من آن حضرت را تا می ساید دست
من ببدن آنحضرت بعد ازان بوی میکنم دست خود را پس می یابم خوشتر از بوی مشک و یزید بن الاسود گفت
داد مرا آنحضرت دست خود را پس ناگاه می یابم دست وی را سردتر از برف و خشبوتر از مشک و گفت سعد بن ابی
وقاص رضی الله عنه که آمد آنحضرت یکباری بعیادت من پس نهاد دست مبارک خود را بر جبهه من پس مسح
کرد روی مرا و سینه مرا و شکم مرا پس همیشه در خیال من افتد که می یابد سردی دست شریف وی صلی الله علیه
و آله وسلم بر جگر خود تا این ساعت پوشیده نماند که طیب آنحضرت شامل بود تمامه بدن شریف او را حتی عرق
و بول او را صلی الله علیه و آله وسلم چنانکه در بیان طیب آنحضرت بیاید اما برودت دست شریف چه معنی دارد
نشان صحت بدن آنست که گرم و معتدل باشد پس این سردی غیر آن سردی است که بواسطه سردی مزاج
و برودت طبیعت خنک و عرق آلوده می باشد و لمس آنرا طبیعت ناخوش دارد بلکه ناخوشی از اعتدال مزاج
و عدم غلبه حرارت که بلمس آن راحتی و ذوقی دست دهد چنانکه از حدیث سعد بن ابی وقاص و احادیث دیگر
معلوم میگردد فافهم و بالله التوفیق و اما قدم مبارک وی صلی الله علیه و آله وسلم در وصف وی نیز واقع شده
شثن القدمین چنانکه شثن الکفین آمده ولیکن تفسیر کرده است آنرا در مواهب بغلظ اصابع قدمین و در مشارق
هر دو را بمعنی فجم گفته خمصان الاخمصین خمص موضعی از باطن قدم که نمی چسپد بزمین نزد پای نهادن و فی المصباح
باریکی کف پای و خمصان بضم خای مردی که اخمص دارد و اضافه باخمصین از برای مبالغه است شدید الاخمص
آنکه پای او بسیار بلندی ماند از زمین کذا نقل من ابن الاثیر مسیح القدمین هموار دو پای یعنی ملسار که چرک و
پارگی و شکست در آنها بنبو عنهما الماء سیلان میکند و تیز میگردد آب از آنها از جهت ملاست و در حدیث ابن ابی هاله
اینچنین آمده و از ابی هریره آمده که چون آنحضرت پی سپر میکرد زمین را راه میرفت بتمام قدم و نمی بود اخمص مر او را
رواه البیهقی و از ابی امامه آمده که گفت بود آنحضرت که بنود مر او را اخمص پی سپر میکرد زمین را بتمام قدم رواه
ابن عساکر و ایشان مسیح القدمین را هم بهمین معنی دارد و گویند که عیسی علیه السلام را که مسیح گویند بهمین جهت
گویند که اخمص نداشت والله اعلم و ینبو عنها الماء و نزد ایشان وصف علیحده است نه تتمه مسیح القدمین و درین

بیان قدم مبارک

لین الکفین یعنی نرم کف دستها و سابقا در وصف موی مبارک گذشت که سبط موی نرم فرو هشته مقابل
جعد و گویا سبط الکفین از آنجاست و سبط الجسم بمعنی مرد خوش قد مستوی القامة نیز آمده و در قاموس رجل
سبط الیدین بمعنی سخی و نیز گفته که سخی فراخ دست می باشد شثن الکفین تفسیر کرده اند و شثن بفتح شین معجمه
و سکون مثلثه را بغلیظ خشن یعنی ستبر درشت و در اخذ خشونت و در معنی شثن سخن کرده اند که در احادیث کف دست
شریف را وصف بلین و نرمی کرده اند روایت کرده است طبرانی از مستورد بن شداد از پدرش که گفت آمدم
من آنحضرت را صلی الله علیه و آله و سلم پس مسح کردم دست شریف او را و بود نرم تر از ابریشم و سرد تر از برف
و در بخاری از انس بن مالک آورده که گفت نسودم من حریر را و نه دیبا را نرم تر از کف دست رسول خدا صلی
الله علیه و آله و سلم دیبا نیز نوعی از حریر ست نرمتر از همه پس با درشتی چون جمع شود نعم نرمی با ستبری جمع می شود
چنانکه سائر بدن شریف و ناعم و ضخم و ستبر قوی بود و همچنین کفهای دست نرم پر گوشت و بعضی گفته اند
که وصف بلین و خشونت کف دست باعتبار اختلاف احوال است پس بود آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم
چون عمل میکرد و در جهاد و استعمال باسلحه و جز آن و عمل میکرد و در خدمت خانه و کار بار آن درشت می گشت
کف دست باین عارضه و چون ترک میکرد آنرا بحال خود می آمد بر اصل جبلت که نرم می بود کذا قیل و آورده اند
که چون اصمعی که امام ائمه لغت است تفسیر کرد شثن را بخشن گفته شد او را که وارد شده است در وصف نبی صلی
الله علیه و آله و سلم که لین الکف بود پس چون تفسیر کردی بخشونت پس عهد کرد تفسیر نکنند حدیث را مگر بعد از
غیظ و احتیاط و این اصمعی بغایت متصف بود بانصاف و رعایت ادب با جناب رسالت صلی الله علیه و آله
و سلم یکباری او را از حدیث انه لیغان علی قلبی پرسیدند که کیفیت این غبن و حقیقت آن چیست جواب داد
که اگر از غیر قلب رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و غبن او می پرسیدند می گفتم آنچه میدانستم اما اینجا دم نتوانم زد
که حقیقت آنرا جز علام الغیوب کسی نداند رحمة الله علیه بادابه و انصافه و قاضی عیاض گفته که ابو عبیده
تفسیر کرده است شثن را بغلظ و قصر یعنی به ستبری و کوتاهی و گفته که این محمود ست در رجال نه در نسا و رد
کرده شد این قول بآنکه وارد شده ست سائل الاطراف سیلان کننده کرانهاء اعضا که عبارت از انگشتان
است یعنی دراز و روان و در شفا گفته طویل الاصابع و در روایتی شامل الاطراف بشین معجمه این نیز نزدیک
بمعنی شائل ست از شول بمعنی کشیدن سنگ و بار از زمین و برداشتن ناقه دم خود و در روایتی شائن به تبدیل
لام بنون چنانکه جبرئیل و جبرین قاله الابن الانباری و این صفت منافی قصر ست صواب آنست که معنی

اگر در جانب یسری باشد میان کتفین است و همچنین در روایتی که عند کتفه الیمنی آمده و الله اعلم راویان ذکر کرده اند صورت و شکل آنرا و تشبیه کردند باشیاء که می شناسد مردم آنرا پس تشبیه کرده اند آنرا به بیضه کبوتر و در حدیث دیگر آمده که بود غدة احمر و غده بضم غین معجمه و تشدید دال مهمله گرهی که در جسد پیدا شود و منضاف میگردد و بوی شحم گرهی سخت درپی و فی الصراح غده گره گوشت و الجمع غدد و مراد آنست که شبیه بغده بود و حمرا یعنی مائل و حمره است پس منافی نبود با نچه گفته شد که لون خاتم النبوة همچون لون بدن بود و در ین روایت هر کسیکه گفته است که رنگ وی سیاه یا سبز بود کذا فی شرح الشیخ ابن حجر علی الشمائل و در حدیث دیگر آمده است مثل زر الحجلة و زر بتقدیم زار مکسوره برای مشدده یعنی تکمه که بر گریبان پیراهن پیدا باشد و حجله بفتح حا و جیم واحد حجال خانه عروس مانند قبه که او را تکمه های بزرگ می باشد کذا قال الجمهور و بعضی گفته اند حجله طائریست مشهور و زر بیضه او این موافق حدیث کبیضة الحمامه هست و لیکن گفته اند که زر در لغت یعنی بیضه نیامده است مگر تشبیه داده باشد بزر حجله کذا فی بعضی شروح الشمائل و بعضی گفته اند که زر ایت بتقدیم را بر زای نیز آمده است و یعنی بیضه است و در حدیث دیگر از ترمذی آمده که شعرات مجتمعات مویها بود جمع شده یعنی گوشت پاره که بر وی مویها بود پس راوی همان مویها گمان کرد و در حدیث دیگر آمده که در پشت شریف گوشت پاره بلند بود و در حدیث دیگر آمده که مانند مشت بود و گرد وی خالها بود مانند ثآلیل و ثآلیل بدو همزه بر وزن مصابیح جمع ثالول بر وزن زنبور آن دانها که در پوست می برآید مثل نخود اینهمه صورت ظاهر و شکل اوست در رای العین و در تحت آن سری عظیم بود مخصوص بآنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم که نبوده هیچ یکی از پیغمبر آنرا و الله اعلم اما دستهای مبارک وی صلی الله علیه و آله وسلم در شمائل ترمذی در وصف آن گفته طویل الزندین و دراز زند بفتح رای و سکون نون بند دست و فی القاموس الزند موصل الزراع و الکف و هما زندان و صورت درازی در بند دست چندان ظاهر و واضح نمیگردد و با وجود آن ممکن است که این بند در دست شریف دراز واقع شده باشد و در روایت دیگر آمده عبل الذراعین و در روایتی عبل العضدین سطبر بازو و عبل بفتح عین مهمله و سکون موحده و ذراع از مرفق تا سر انگشت میانه و ساعد کذا فی القاموس و در صراح گفته ذراع رش دست رحب الراحة فراخ کف دست و در روایتی بسط الکفین بتقدیم الباء علی السین یعنی فراخی و گستردن یعنی تام الکفین موافق روایت رحب الراحة و فی الصراح بسط باکسر دست کشاده و فی قراءة عبد الله بل یده بسطتان و در روایت دیگر بسط الکفین بتقدیم سین بر یا یعنی

بیان دستهای مبارکش

واز بیاض ابطین لازم نمی آید که موئی نباشد بغل را و در بعضی احادیث منیف الطیبه نیز آمده یعنی میکند آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم موی بغل را والله اعلم و در بعضی احادیث عفرة الطیبة واقع شده و عفره بیاض غیر خالص کذا قال الهروی و فی الصراح اعفر رنگ سرخ و سفید که بسرخی بازند و مرویست از بعضی صحابه گفت ضم کرد مرا رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم بسوی خود پس وسید بر من از عرق بغلهای آنحضرت مانند بوی مشک و در وصف ظهر شریف واقع شده است که گویا از نقره گداخته شده است یعنی پاک وصاف وسفید و همواره صلی الله علیه وآله وسلم بین کتفیه خاتم النبوة وهو خاتم النبیین در میان دو کتف آنحضرت خاتم النبوة بود بدانکه چیزی بود برآمده اجزای بدن شریف مشابه جسد در لون وصفا و نورانیت که آنرا خاتم النبوت می گفتند بکسر تا و فاعل ثم بمعنی اتمام رسیدن تا آخر بالفتح یا بمعنی مهر و انگشتری یعنی چیزیکه دلیلست برانکه نبیست بعد از وی پیغمبر و سبب تسمیه آن باین اسم آنست که آنحضرت نعت کرده شده است در کتب متقدمه باین پس وی علامتی است که شناخته می شود بآن که وی صلی الله علیه وسلم همان پیغمبر است که بشارت داده شده است بوی وصیانت کرده شد از تطرق قدح وطعن مثل خبریکه مهر کرده می شود بران تا راه نیابد بدان خلل و فساد و این خاتم النبوت آیتی بود از آیات الهی سبحانه وسری عظیم مخصوص بآنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و حاکم در مستدرک از وهب بن منبه آورده که مبعوث نشده هیچ پیغمبری مگر آنکه بود علامت نبوت در دست راست وی مگر پیغمبر ما صلی الله علیه وآله وسلم که علامت نبوة در میان کتفین وی بود ولنعم ما قال الشاعر **بیت** نبوت را توی آن نامه درشت ✤ که از تعظیم دارد مهر بر پشت و شیخ حجر مکی در شرح مشکات گفته که مکتوب بود در وی الله وحده لاشریک له توجه حیث کنت فانک منصور در روایات آمده که نوری بود که میدرخشید و در بعضی روایات آمده که خاتم النبوت غائب شد بعد از وفات رسول صلی الله علیه وآله وسلم و بهمین شناخته شد فوت آنحضرت گویا که آن بجهت تعریف موت آنحضرت بود بجهت وقوع اشتباه و اختلاف دران یا بجهت آنکه وی دلیل نبوت بود والآن حاجت نماند باثبات آن یا ازجهت سری دیگر که خدا داناتر است بآن بجهت آنکه نبوت باقی نمیماند بعد از موت زیرا که نبوت ورسالت باقیست بعد از موت و در اکثر روایات بین الکتفین آمده و در بعضی آمده عند ناغض کتفه الیسری و ناغض نبون و غین وضاد معجمتین استخوان نرم که از غضروف گویند و تورپشتی گفته که اختلافی نیست در قولین زیرا که بین الکتفین مستلزم آن نیست که میان هر دو کتف باشد

منکب بفتح میم و کسر کاف مجمع سر شانه و بازو و فی الصراح منکب بن و بازو شانه و در وصف آن واقع شده
بعید بابین المنکبین و در مسافتی که میان دو منکب است بصیغه تصغیر نیز خوانده اند و بعضی این تفسیر بعریض الصدر
کرده اند و عرض صدر صفتی علیحده است که واقع شده است عریض الصدر بعید مابین المنکبین و این هر دو صفت
لازم یکدیگر اند و چون متعلق بدو عضو اند جدا جدا ذکر کرده شده اند و رحب الصدر نیز آمده این کشاد سینه محسوس
ست که داخل جثه و صورت ظاهر است و لیکن صدر معنوی که کریمه الم نشرح لک صدرک اشارت بآنست
مقامی عالیست که در تمام و کمال آن مخصوص ذات بابرکات حضرت سید السادات است غیر او را از محل
اولیا بر اندازهٔ اتباع و اقتدا بروی صلی الله علیه و آله وسلم حاصلست و ذکر آن در ابواب اخلاق بیاید انشاء الله
تعالی و در مواهب ذکر قلب شریف نیز کرده فقد برود در بعضی روایات عظیم مشاش المنکبین و الکند نیز آمده
و کند بفتح کاف و کسر تار فوقانیه و فتح آن مجتمع کتفین و مشاش بضم میم رؤس عظام یعنی سرها و استخوان نیز آمده
سوار البطن و الصدر برابر شکم و سینه یعنی هموار نه سینه از شکم بلند تر نه شکم از سینه و در حدیث ابی هریره مفاضه
البطن واقع شده و تفسیر کرده اند آنرا بواسع البطن که لازم عریض الصدر است و بعضی تفسیر کرده بمستوی
البطن مع الصدر و وصف کرده است ابن ام هانی بطن شریف را و گفته که دیدم شکم رسول خدا را گویا قرطاسی
که بر هم نهاده شده و تهه کرده شده است بالای یکدیگر و در حدیث علی رضی الله عنه آمده ذو مسربة بفتح میم و سکون
سین مهمله و ضم را در حدیث ابن ابی هاله دقیق المسربة و تفسیر کرده اند مسربه را بموهای که از فوق سینه تا ناف
بود و باریک بود و لهذا تعبیر از ان بخیط که بمعنی رشته است و بقضیب که بمعنی شاخ کرده اند و فی الصراح مسربه
بضم را موهای ریزه میان سینه و ناف و ظاهرا اشتقاق از سریت بمعنی راه و بر صدر بطن شریف غیر
ازین موی نبود و لهذا در همین حدیث گفته که عاری الثدیین و البطن سوی ذلک برهنه از موی هر دو پستان
جز این موی و شکم که این مسربه است و گفته اند که اشعر الذراعین و الساعدین و المنکبین و اعالی الصدر و
الساقین و موی دار هر دو زراع و هر دو ساعد و دو شها و بالای سینه و ساقها و زراع از مرفقین تا سر انگشت
میانه و آنکه در وصف شریف اجرد واقع شده اند که بمعنی برهنه از موی است در مقابل اشعر است که تمام بدن
موی دار باشد و بغلهای شریف سفید بود برنگ سائر بدن طبری گفته که این از خصائص آنحضرت صلی
الله علیه و آله وسلم که بغل از تمامه مردم متغیر اللون میباشد و بسیاهی میزند جز آنحضرت و همچنین گفته است
قرطبی زیاده کرده است که موی نیز نداشت و لیکن سخن کردند بعضی مردم در اینجا که این ثابت نشده است

عمر حدیث می آرد که قال قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم انهکوا الشوارب واعفوا اللحی یعنی مبالغه کنید در قطع سبلتها و بگذارید ریشها را بحال خود تعرض مکنید بدان کذا فسره الشارحون باز اشکال کرده اند چون اعفاء لحیه مامور به است پس چون قصر می کرد ابن عمر با وجود آنکه راوی این حدیث اوست جواب داده اند که قصر از وی مخصوص حج و عمره بود و مبنی قصر او سنت چنانکه فعل اعاجم است و عادت سلف درین باب مختلف بود آورده اند که لحیه امیر المومنین علی پر میکرد و سینه او را و همچنین از عمر و عثمان نوشته اند کان الشیخ محی الدین رضی الله عنه طویل اللحیة وعریضا اما عامه مبارک در بعضی احادیث آمده که حلق میکرد و در بعضی آمده که نوره می کرد و حدیث هر دو جانب ضعیف ست و حدیث حلق ضعیف تر ست و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در حمام نه درآمده و ندیده آنرا و ظهور حمام بعد از رحلت آنحضرت بعد از فتح بلاد عجم شده و لیکن خبر داده بود بوجود آن و نهی کرده زنانرا از درآمدن حمام مگر بحکم ضرورت و قصد و علاج و آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم قص میکرد شوارب و اظفار را روز جمعه و در بعضی روایات روز پنجشنبه و در کیفیت قلم اظفار چیزی ثابت نشده و لیکن این مقدار در آمده که ابتدا میکرد بسبابه یمنی و ختم میکرد بابهام آن در نظمی که منسوب ست به امیر المومنین علی رضی الله عنه آمده **شعر** قلم الاظفار بالسنة والادب ✦ یمنا حواسب یسارها ادخب ✦ و مفارقت نمیکرد از آنحضرت مسواک و شانه و چون ادهان می کرد و شانه می کرد لحیه شریف را نظر میکرد در آینه جمال شریف خود را الحق آئینه دیدن او را شاید که جمال جهان آرای را و نور مطلع نور الهی و مظهر اسرار نامتناهی ست **بیت** وی ز آئینه حسن تراجدائی نیست ✦ غرض تجلی حسن است خود نمای نیست صلی الله علیه وآله قد حسنه وجماله و اباحید یعنی گردن شریف و عنق نیز بمعنی گردن است در حدیث ابن ابی هاله آمده کان عنقه جید ومیته فی صفار الفضه و دمیه بضم دال و سکون میم بتی که تراشیده می شود از عاج کذا فی النهایة و در قاموس گفت از رخام بمعنی سنگ سفید و اگرچه در تشبیه کردن بگردن صنم تحاشی روی مینماید و لیکن چون آراستگی مینماید در صنعت آن و مبالغه می کنند در تحسین آن تشبیه کردند بدان کذا فی النهایة و در حاشیه شمائل نوشته الدمیة الغزال و در حاشیه دیگر دمیه آهو بره اما در کتب لغت این معنی یافته نشده والله اعلم و فعل او فی صفار الفضة ظاهر عبارت این حدیث آنست که این صفت عنق است و از حدیث دیگر که در مواهب آورده که قال ابو هریرة کان جید رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم ابیض کانما صنع من فضة معلوم میگردد که این صفت علیحده است از صفات وی صلی الله علیه وآله وسلم و اما منکبین شریف و

بیان عانه شریف و نوره

بیان جید شریف

بیان منکبین شریف

صلوات الله وسلامه علیه برای تمیز میان وی ومیان اسحاق علیه السلام شیب برگماشتند وگفته ما
یارب قال هذا وقار گفت رب زدنی وقارا فافهم وبالله التوفیق ۱۲ واما لحیهٔ شریف وی صلی الله علیه وآله وسلم
در حدیث ابن ابی هاله آمده کان رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم کث اللحیة یعنی انبوه وبسیار موی وفرد حم
وکث در لغت بمعنی کثیف است ضد لطیف گفته می شود رجل کث اللحیة وکثیف اللحیة ولحیة کث ودر شفا
قاضی عیاض گفته کث اللحیة یملأ صدره ودر لحیهٔ شریف در طول قدری معین در کتب بنظر نمی آید ودر وصف
النبی گفته که لحیهٔ آنحضرت چهار انگشت بود طبعا یعنی همین مقدار بود از روی خلقت دراز وکم نمی شد وسنت
برین یافته نمیشود وارسال در لحیه موجب حسن وجمال میماند خصوصا اگر کث اللحیه باشد والله اعلم ونیز این
سخن مخالف چیزیست که از شفا مذکور شد ومنافی ست بانچه در حدیث ترمذی آمده که آنحضرت میگرفت
از لحیه خود از طول وعرض می برید شارب را یعنی سبلت را ومیفرمود کسیکه نبرد سبلت را وی از ما نیست
ودر صحیحین آمده که مخالفت کنید در گرفتن مشرکان او در روایتی مجوس را وبسیار کنید ودراز سازید ریشها را پس
کنید ومبالغه کنید در گرفتن سبلتها ومذهب ائمه در گرفتن سبلت مختلف ست وادنی اینست که اطراف
لب ظاهر گردد وحلق کردن آن بدعت ست ونزد بعضی سنت است ونزد حنفیه احفاراست که از بیخ بردارند
اما در حدیث آمده است که گرفت آنحضرت سبلت خود را بر سواک واین بظاهر با احفار منافات دارد وکذا
قیل واین در یک وقتی بود والا در اغلب اوقات احفار خواهد بود ومشهور در مذهب ما آنست که بمقدار ابرو
بگذارند واین در غیر غازیست اما در غازی مستحب طول شاربست تا در چشم دشمنان هیبت نماید اما آنجنانکه اطراف
لب را بپوشاند کذا فی مطالب المومنین نقلا عن الذخیره وباکی نیست ترک سبالها یعنی طرفین شارب وگفته اند
که امیر المومنین عمر وغیر وی از صحابه سبالها میگذاشتند زیرا که وی دهن را نمی پوشد وطعام در وی نمی ماند
ودر حلق وترک موی زیر لب که آنرا عنفقه گویند نیز اختلاف ست وافضل ترک آنست اما در حلق طرفین
عنفقه لاباس به است در حد تقصیر لحیه نیز اختلاف است مشهور در مذهب حنفی چهار انگشت وظاهر آنست که
مراد آن باشد که کم ازین نمی باید ولیکن در روایت آمده ست که واجب ست قطع زیاده بران وگفته اند
که اگر علما مشایخ زیاده بران بگذارند نیز درست است ومی آرند که ابن عمر رضی الله عنهما میگرفت لحیه خود را
بقبضه پس انچه زیاده می آمد از قبضه می گرفت واین حدیث در صحیح در آخر کتاب اللباس مذکورست
ولیکن باین لفظست که کان ابن عمر اذا حج او اعتمر قبض علی لحیته فما فضل اخذه وبازار نافع از ابن

بیان لحیهٔ شریف

اختلاف ائمه در گرفتن سبلت

حاجی محمد اسماعیل

۱۲ موی لب را

نزد وی بودند مخضوب بودند گفته اند مخضوب نبودند بلکه ممزوج و مخلوط بود بطیب و چنان می نمود که گویا مخضوب است باخضاب کرده بود اورا انس تا محکم گردد و دیر الیستند و همچنین ست کلام در حدیث ام سلمه کذا قیل و در مواهب از صحیحین از ابن عمر آورده که دید آنحضرت را که رنگ کرده بود بصفرة و گفته اند که مراد زعفران ست و من از حضرت شیخ امام اجل عبد الوهاب متقی شنیدم که می گفت که این خضاب نبود زیرا که مویهای شریف ساده بود و سیاه رنگ نمیگیرد و تنقیه و تنظیف بود که بدان می شست و پاک می ساخت یارب مگر آن چند موی شریف که سفید بودند آن رنگ میگرفته میباشد اگر این خضاب در وقت پیری بود فقد بر واز نووی نقل کرده اند که گفت مختار آنست که رنگ کرده وقتی و ترک کرده اکثر اوقات پس خبر داد هر کس بانچه دید و هر یک صادق و گفت این تاویل متعین است زیرا که حدیث ابن عمر در صحیحین ست و ممکن نیست ترک وی و نیست اورا تاویل و بدانکه بعضی علما در عدم شیب آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم باوجود آنکه سن مبارک وی متحمل و متحمل آن بود وجهی گفته اند که زمان مکروه میدارند پیر را غالبا و هر که مکروه پندارد از حضرت رسول صلی الله علیه وآله وسلم چیزی را کافر شود و در روایت متعدده از انس آمده که شیب را اینجا عیب داشته و گفته ما شاء الله بالشیب و گفته اند عجب ست از انس رضی الله عنه که اینچنین گفته و حال آنکه در حدیث آمده است که شیب وقار است و نور است و شیب ممدوح است بر زمان نبوت و گفته اند که چون انس رضی الله عنه مبالغه آنحضرت در خضاب و تغیر مشاهده کرده چنانکه ابو قحافه والد ابی بکر صدیق رضی الله عنه دید که سر و ریش تمام سفید شده مانده است مکروه پنداشت انرا فرمود تغیر دهید شیب را از شیخ پس چون انس ازین حدیث عیب بودن شیب فهمیده و حدیث دیگر را نشنیده یا خیال کرد که آن حدیث منسوخ ست باین حدیث حکم کرد بانچه کرد کذا فی المواهب اللدنیه گفت بنده مسکین ثبته الله فی مقام الیقین شک نیست که شباب از حیثیت قوت و قدرت و مهابت در چشم اعدا دین کمالیست که در تقویت دین و اظهار شوکت اسلام و خلی تمام دارد خصوصا در زمان نبوت که جهاد فی سبیل الله و غزا با کفار در ان زمان اغلب و او فرمود حکمت بالغه الهی اقتضای آن کرد که آنحضرت را بالشیب که در صورت ضعف و عجز می نماید موسوم نگردانند و ترتیب آنحضرت صحابه را در خضاب که تشبیه باهل شباب دارد هم برای این غرض بود و حدیث شیب و ظهور آن بچند شعر است بجهت خوف وقوعیت بود چنانکه فرمود شیبتنی سورة هود والواقعة والمرسلات وعم یتسارلون واذا الشمس کورت و آنقدر نبود که در صورت شباب خللی و فتوری راه یابد و این بودن شیب وقار و نور منافات ندارد چنانکه بر خلیل الرحمن

فائده
هر که مکروه دارد از آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم چیزی را که وی کرده

خود گفته اند که در غیر حج و عمره نبود و در روایت حلق در غیر این دو جا یافته نشده است والله اعلم و در روایت
اصبهانی آمده که چون آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بمکه قدوم آورده بود مر او را چهار گیسوی بافته و گذاشتن
موی سر سنت است و همچنین ست عادت عرب در زمان قدیم ولیکن باید که تفقد کند مویها به تیل مالیدن و شانه
کردن آنحضرت بسیار میکرد و هر کرا ژولیده و تیره سر موی دیدی مکروه داشتی فرمودی گاهی در نظر می آید
یکی از شما گویا شیطانی ست و هر کرا دیدی که بسیار تکلف میکند در دراز کردن موی و آراستن آن آنرا نیز
مکروه داشتی و توسط همه حال محمود است و هر کرا نتواند تفقد کرد تراشیدن موی او را بهتر ست و از امیر المومنین
علی رضی الله عنه آمده که فرمود دشمن داشتم موی سر را از آن باز که شنیدم از رسول خدا صلی الله علیه وآله
وسلم که در بیخ هر موی جنابت است والا آن ستردن موی متعارف اهل روزگار شده از خاص و عام خصوصاً
مشائخ و زهاد و عباد و ظاهر آن بجهت عدم استطاعت و عدم فرصت تفقد آنست **فائده** ولیکن سنت
همان است که گفته شد و در حدیث ابن عباس آمده که آنحضرت سدل میکرد موی را و مژگان فرق میکردند
سرهای خود را و اهل کتاب سدل میکردند و مراد بسدل فرو هشتن موی است بر اطراف جبین و فرق جدا
کردن موی بعضی از بعضی چنانکه پیدا شود در میان آنها خطی که آنرا مفرق میگویند بمعنی تارک سر و آنحضرت
دوست میداشت موافقت اهل کتاب را در آنچه امر کرده نمی شد در وی بچیزی بعد از آن فرق میکرد پس گفته اند
که فرق سنت باشد زیرا که آنحضرت رجوع کرد از سدل بسوی فرق و ظاهر آنست که امر کرده شد بوی پس
سدل منسوخ باشد و احتمال دارد که اتحاد فرق باجتهاد باشد که رو بداد آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم
در مخالفت اهل کتاب چه موافقت ایشان به قصد استیلاف قلوب بود چون بی نیاز گردانید حق تعالی
او را از ایشان ترک کرد موافقت ایشان را بالجمله سدل و فرق هر دو جائز است و فرق احب و افضل
است کذا قالوا و مختار آنست که میگذاشت مویها را بحال خود اگر خود متفرق می شدند فرق میکرد و اگر نه
می گذاشت والله اعلم و اختلاف کردند علما که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم خضاب کرده یا نه اکثر
بر آنند که نکرده و مذهب محدثین اینست زیرا که نرسیده بود پیری وی بسر حد خضاب در تمام سر و لحیه چهار
یا هفتده یا هژده موی بود و به بست نرسیده بود چون او دهان میکرد پوشیده می شد پیری و نمایان نمی شد
و گفت انس بود در لحیه شریف وی چند موی سفید و اگر میخواستم می شمردم و چند موی در سر مبارک وی
و گفت خضاب نکرد آنحضرت آنچه مرویست که بیرون آورد انس رضی الله عنه مویهای شریف را که

ف گذاشتن موی سر سنت است

ف بیخ هر مو جنابت ست

ف اختلاف است در خضاب وی صلی الله علیه وآله وسلم

ولا مال اعز من العقل ما جمع شیء الی شیء احسن من حلم الی علم کن فی الدنیا کانک غریب او کعابر سبیل وعد
نفسک من اصحاب القبور العفو لا یزید العبد الا عزا التواضع لا یزید الا رفعة ما نقص مال من صدقة کنوز البر
کتمان المصائب لا تظهر الشماتة باخیک فیعافیه الله ویبلیک و هر یکی ازین کلمات گنجی ست مشتمل بر عجائب و غرائب
آداب دین و دنیا و قاعده ایست متضمن سعادات اولی و اخروی و امثال این بسیار و بی اندازه است آنچه بالفعل
در نظر وقت در آمد اینست و مر هر یکی را شرحی و بیانی ست اگر ذکر کنند بدفاتر در نگنجد و حدیث الدین النصیحة
مشتملست بر تمام علوم اولین و آخرین اگر علماء عالم جمع آیند و بشرح آن زبان کشایند جزوی ازان بسر نیاید
و اگر گفته باشند بر اندازه علم و سعت حوصله دانش خود گفته باشند با نموذجی ازان در رساله فارسی اشارت کرده شده است

بیان راس شریف

اما راس شریف و حدیث ابن ابی هاله آمده کان رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم عظیم الهامه بود آنحضرت
صلی الله علیه و آله و سلم بزرگ سر و بزرگی سر دلیل ست بر وفور عقل و جودت فکر بجهت قوت دماغ و کثرت
آن که حامل جوهر عقل است و مراد نفی صغر و حقارت راس ست و وجود اعتدال مرعیست در همه اعضا و جوارح
شریف چنانکه اشارت بدان واقع شده و این قاعده کلیه ست همه جا باید نگاه داشت اما موی مبارک گفت قتاده
پرسیدم از انس از شعر رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم گفت بود موی شریف وی رجل رجل بفتح را و کسر
جیم و سکون آن و فتح نیز آمده چنان سبط و قطط و سبط بفتح سین و سکون با و کسر آن موی نرم فرو هشته و قطط
بفتح قاف و کسر طا و فتح آن سخت دوتا و پیچیده و مثل موی سیاهان که آنرا چکله گویند و در بعضی احادیث
آمده که موی مبارک آنحضرت جعد بود اما نه جعد و قطط جعد بفتح جیم و سکون عین موی که در وی دوتای و پیچش باشد
و نرم و رها نباشد ضد سبط و قطط سخت جعد و در بعضی روایات نفی جعد کرده اند و مراد بجعد شدید الجعودة داشته
فی الصراح جعد مرغول و قطط سخت مرغول و سبط موی فرو هشته پس موی آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم
سبط بود نه قطط بلکه بین بین بود آنرا هم رجل گویند و هم جعد گویند و بود درازی موی شریف وی میان گوش
و در روایتی تا گوش و در روایتی تا نرمه گوش و در روایتی تا دوش و در روایتی تا نزدیک دوش و وجه جمع میان
روایات آنست که این باعتبار و اختلاف احوال اوقات است گاهی که تیل می مالیدند و شانه می کردند دراز
می بود و در غیر این حال کوتاه تا برستن موی بعد از ستردن که بتدریج زیاده شده می تا اینمراتب و در مواهب لدنیه
گفته و در مجمع البحار نیز موافق آن آورده که چون غفلتی واقع می شد از تقصیر موی دراز می گشت و چون قصر
میکرد کوتاه می شد و ازین عبارت معلوم می شود که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم موی قصر میکرد اما حلق

اما موی شریف وی صلی الله علیه و آله و سلم

سامع می شمرد کلمات آنرا جدا جدا و آمده است که اعاده میکرد آنحضرت کلمه را سه بار تا فهم کرده شود ازوی ظا
آنست که این در مقام اهتمام و احتیاط در محل ابهام و اشتباه خواهد بود نه همیشه در هر سخن اینچنین میکرد و الله
اعلم و از خصایص کلام ختمیه محمدیه است صلی الله علیه و آله وسلم که فرمود اوتیت جوامع الکلم و اختصر لی الکلام
و مراد بجوامع الکلم کلمات است که در غایت اختصار متضمن معانی کثیره اند و علماء بعضی ازان کلمات را بر حسب
وسع و طاقت خود فراهم آورده اند و کتب و دفاتر خود را بدان موشح و مزین ساخته اند و مکاتیب و مناشیر آنحضرت
را صلی الله علیه و آله وسلم که بملوک و امراء اطراف وقت اصدار فرموده و بهر قومی بلغت آنها تکلم نموده نیز آورده شرح
و تفسیر کرده اند و چون مدار این باب بر لفظ فارسی ست و مفتقر است بر بیان حلیه شریف ایراد آن مکاتیب
و مناشیر روی نداد اما بعضی ازان کلمات شریف آنکه در حکم حلیه کمال و زینت جمال ست بتصور مراقب آن مدان
آن از دهان و زبان شریف ذکر کرده شد **بیت** حرف از دهان دوست شنیدن چه خوش بود بیا از دهان
آنکه شنید از دهان دوست ✤ یکی حدیث انما الاعمال بالنیات که اصلی عظیم است از اصول دین و جامع مزید
ترین احادیث و بعضی آنرا ثلث علم دین گفته باعتبار آنکه دین قول و عمل و نیت است و بعضی نصف علم گفته
باعتبار آنکه اعمال دو قسم اند اعمال قلب و اعمال جوارح و نیت اجل و افضل اعمال قلب است پس علم متعلق
بدان نصف علم باشد بلکه اعظم نصفین و نیت اصل جمیع اعمال قلبیه و قالبیه و مدار تمام طاعات و عبادا
و باین اعتبار اگر براه مبالغه روند و تمام علم گویند نیز درست افتد من حسن اسلام المرء ترکه مالا یعنیه المسلم من
سلم المسلمون من یده و لسانه لا یؤمن احدکم حتی یحب لاخیه ما یحب لنفسه الدین النصیحة البلاء موکل بالمنطق
المجالس بالامانة المستشار مؤتمن ترک الشر صدقة الخیار خیرکلهم فضل العلم خیر من فضل العبادة الصحة و الفرا
نعمتان مغبونتان فیهما اکثر الناس من غشنا فلیس منا الدال علی الخیر کفاعله حب الشیء یعمی و یصم المرء من اتب
لا ترفع عصاک عن اهلک خیرکم خیرکم لاهله من ابطاء به عمله لم یسرع به نسبه زر غبا تزدد وجا الحلق الشیء یفسد
العمل کما یفسد الخل العسل ایاکم و خضراء الدمن لن یستبد الدین احد الا غلبه لیس من دان نفسه و عمل لما
بعد الموت و الفاجر من اتبع نفسه و تمنی علی الله لیس الشدید من غلب الناس انما الشدید من غلب نفسه التمار
ربیع المومن القناعة کنز لا یفنی الاقتصاد فی النفقة نصف المعیشة و التودد الی الناس نصف العقل و
حسن السوال نصف العلم لا عقل کالتدبیر و لا ورع کالکف و لا حسب کحسن الخلق الرضاع بغیر الطباع
الایمان بیان لا ایمان لمن لا امانة له و لا دین لمن لا عهد له جمال الرجل فصاحة لسانه لا فقر اشد من الجهل

بیان جوامع الکلم وی صلی الله علیه و آله وسلم

واقع شده است بهمین معنی است که بود زبان شریف وی راست تر و درست ترین زبانها در تکلم بمخارج حروف چنانکه باید و شاید و قادر نباشد بران هیچ یکی و صدق لهجه بمعنی فصاحت آید و روایت کرده انس رضی الله عنه که نفرستاده است خدای تعالی هیچ پیغمبر را مگر خوش آواز و خوش روی تا آنکه فرستاده پیغمبر شمارا صلی الله علیه وآله وسلم خوشروی تر و خوش آواز تر از همه و ازینجا گفته است **بیت** در دل هر امتی گر حق مزه است ✣ روی و آواز پیغمبر معجزه است ✣ و میرسید آواز مبارک وی بی تکلف تا بجای که نرسد آواز هیچکس خصوصا در خطبها که در وعظ و تخویف و انذار میخواند چنانکه می شنیدند مخدرات در پرده های خود و خطبه خواند در ایام حج در منی پس بکشاد گوشهای همه مردم را و شنیدند آنرا در منازل خود و شنیدند هر که در منی بود از دور و نزدیک و آنکه در حدیث دیگر آمده است که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم خطبه میخواند در منی و علی کرم الله وجهه پیش آنحضرت بود و تعبیر میکرد ازان مراد بآن تفسیر و توضیح کلام و شرح و بیان و رفع اشتباه ازان است نه شنوانیدن صوت **اما فصاحت لسان شریف** و جوامع کلم و بدایع بیان و غرائب حکم وی صلی الله علیه وآله وسلم زیاده بران است که محاسب فکر و اندیشه گرد حصر و احصای آن تواند گشت و ممکن نیست وصف آن به بیان و بیان آن بلسان و نیافریده پروردگار تعالی هیچ احدیرا فصیح تر و شیرین تر زبان ازوی صلی الله علیه وآله وسلم یکبار عمر بن الخطاب رضی الله عنه پرسید یا رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم بیرون نیامدی تو از میان ما و نه گشتی در میان مردم از کجا آوردی اینهمه فصاحت را فرمود لغت اسمعیل محو و مندرس شده بود پس آورد بر من آنرا جبرئیل پس آنرا یاد گرفتم و نیز فرمود ادبنی ربی فاحسن تادیبی ادب آموخت مرا پروردگار من و نیک کرد ادب او علم عربیت را که تعلق زبان عرب و فصاحت و بلاغت دارد ادب میگویند و نیز فرمود نا شی شدم من در بنی سعد بن بکر که قوم مرضعه وی صلی الله علیه وآله وسلم حلیمه سعدیه اند و ایشان افصح عرب بودند و انچه روایت کرده شده است که انا افصح من نطق بالضاد من فصیح ترین کسی ام که نطق کرده است بضاد اگرچه بعضی محدثان را در صحت این حدیث باصطلاحی که ایشان دارند سخن است اما معنی آن صحیح است و حاصل آن راجع است باانکه فرمود که من افصح عربم زیرا که این حرف مخصوص است بعرب و در زبانهای دیگر نیست و در میان عرب کسیکه حق این حرف بتمام ادا کرده باشد نیست مگر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و مخرج این حرف از اضراس ایمن و ایسرست و گفته اند من الایسر السیر و بعضی اضحاک عظام از هر دو جانب خراج میکردند و تکلم میکرد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بکلام مبین مفصل که اگر میخواست

بیان فصاحت شریف

خود را در دهان وی نهاد و بمکید آن را تمام آنروز سیراب بود و اینها از معجزات است و امثال آن بسیار است ا

بیان ضحک شریف

ضحک آن حضرت صلی الله علیه وسلم در صحیح البخاری از عایشه رضی الله عنها آورده که گفت ندیدم آنحضر
را در خنده چنانکه دیده شود لهوات وی دلهوات بفتحات جمع لهاة و بفتح لام گوشت پاره که در اعلا حنجره است
از اقصای فم و همیشه بود آنحضرت صلی الله علیه وسلم منبسط الوجه دائم البشر و آنکه در بعضی احادیث آمده
است که خنده کرد آنحضرت تا آنکه ظاهر شد نواجد وی یعنی دندانهای پسین که نهایه دندانها اند و آنرا اضراس
عقل گویند و بعد از بلوغ و کمال عقل میرویند مراد ازان مبالغه است در بیان ضحک نه حقیقت آن و آن
مثل نقش شده است در بیان شدت ضحک و بعضی گفته اند که مراد از مواجد اینجا انیاب یا اضراس است بطلق
نه آن اضراس مخصوص و اکثر خنده وی صلی الله علیه وسلم به تبسم بود و تبسم از مبادی ضحک ست و ضحک
انبساط وجه است تا ظاهر شود دندانهای از سرور و اگر با آواز باشد و شنیده شود او را قهقه گویند و اگر
ضحک نامند و اگر اصلا آواز نباشد آن تبسم است و فی الصراح تبسم لب شیرین کردن و مشهور دندانها منصف
کردن و شیخ ابن حجر گفته که انچه ظاهر می شود از مجموع احادیث آنست که آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در معظم احوال و اکثر اوقات زیاده نمیکرد بر تبسم و تواند که گاهی زیاده بران کرده بحد ضحک رسانیده باشد
اما قهقه فکلا مکرده است از ضحک اکثار و افراط دران است که می برد وقار را و می میراند دل را و بزار و بیهقی
از ابو هریره آورده که چون ضحک میکرد آنحضرت روشن می شد دیوارها و می افتاد نور دندانهای او بر آن
چنانکه از آفتاب فتد و بکاء آنحضرت نیز از جنس ضحک بود بلند نمی شد آواز و لیکن میریخت اشک از
چشم و شنیده میشد از سینه شریف وی آوازی چنانکه دیگ مسی میجوشد و در بعضی روایات مانند آواز ارحیا

بیان صورت شریف

و گریه آواز تجلی صفت جلال و از شفقت برامت و رحمت بر میت بودی و اکثر از سماع قرآن و احیانا در
نماز شب بودی و نگاهداشت پروردگار تعالی او را از خمیازه که از کسل و شرمانی است و از تاریخ بخاری و مصنف
ابن ابی شیبه آورده اند که ما تثاءب النبی قط و در بعضی روایات ما تثاءب نبی قط واقع شده هیچ پیغمبری خمیازه نکرد
و در حدیث آمده که تثاوب از شیطان است اگر غلبه آرد دهن بدست چپ باید پوشید یا لب زیرین بدندان
گرفت و آنکه ها ها یا آه آه گویند بغایت شنیع است و آمده است که شیطان خنده میکند در روی کسیکه میکند
آنرا اما صوت شریف وی صلی الله علیه وسلم بود احسن اصوات و بود آنحضرت احسن الناس صوتا و
احلاهم و نبود هیچکس خوش آواز تر و شیرین کلام از وی و اصدق الناس لهجة که در وصف کلام شریف

بیان فم شریف

فم شریف او در صحیح مسلم از حدیث جابر آمده رضی الله عنه که بود رسول خدا صلی الله علیه وسلم ضلیع الفم یعنی فراخ دهان و همچنین وصف کرده است ابن ابی هاله که وصاف نبی بود صلی الله علیه وسلم و حدیثی دارد طویل در بیان حلیه شریف که مذکور است در شمائل ترمذی وسعت فم ممدوح است نزد عرب و مذموم میدارند صغر فم را و در دندان نه در زبان و تنگ دهنی که شعراء در جوانان اعتبار کرده گویا بجهت بودن ایشان ست در حکم نساء و بعضی می گویند کنایه از کم سخنی و محجوبی ست و در حدیث دیگر بعد از ضلیع الفم این عبارت زیاده کرده اند که بیان مراد از فراخی دهن می کند بفتح الکلام و یختمه باشداقه یعنی آغازی کرد آنحضرت سخن را و ختم میکرد بشدقهای خود شدق بکسر شین کنج دهان و شدق بتحریک فراخی شدق خطیب اشدق کام کشاده و تشدق فصاحت نماینده یعنی سخن از دهان شریف تام و کامل و پر برمی آمد و شکسته و ناقص نمی برآمد پس حاصل این بیان و فصاحت اثبات آن راجع گردد و تشدق لسانی که آنرا ذم کرده اند در صورتی ست که بطریق تکلف و تصنع و بناحق باشد و بعضی از ضلع فم قرب شفتین مراد داشته اند مفلج الاسنان کشاده دندانهای پیش فی الصراح فلج کشادگی دندانهای پیش و در حدیث آمده اشنب مفلج الثنایا شنب رونق دندان و آب و شیرینی وی و فی القاموس الشنب بحرکة ماء ورقة وبرد وعذوبة فی الاسنان و در حدیث علی رضی الله عنه مبلج الثنایا بموحده و جیم روشن دندانهای پیش و در حدیث ابن عباس آمده که گفت بود آنحضرت کشاده لبها چون تکلم میکرد دیده می شد که گویا می برآید نور از میان کشادگی دندان پیش وی رحم الله البوصیری حیث قال شعر کانما اللولو المکنون فی صدف من معدنی منطق منه ومبتسم و طبرانی در اوسط روایت کرده که بود لبها و مهر دهان آنحضرت احسن و الطف از همه آدمیان و در روایتی عظیم الاسنان نیز واقع شده و مراد تمامی و درستی آن خواهد بود اما آب دهن شریف وی صلی الله علیه وسلم شفای بود مر خستگان و دلدادگان را و حدیث حرق آنحضرت صلی الله علیه وسلم در چشمان علی رضی الله عنه روز خیبر و به شدن آنها در ساعت مشهور ست و آورده شد نزد آنحضرت صلی الله علیه وسلم دلوی از آب پس آب خورد از ان دلو و ریخت آب دهن در وی و انداخت آب را در چاه پس فایح گشت بوی مشک از ان و خانه انس رضی الله عنه چاهی بود انداخت آنحضرت آب دهن خود را در ان پس نبود در مدینه چاهی شیرین تر از ان و یکبار می طفلان شیرخوار را نزد آنحضرت آوردند پس انداخت آب دهن خود را در دهنهای ایشان پس سیراب شدند و شیر نخوردند در ان روز روزی امام حسن مجتبی رضی الله عنه سخت تشنه بود پس آنحضرت زبان شریف

یک شبر و در روایتی جای چهار انگشت بر آسمان مگر آنکه نهاده است فرشته جبهه خود را برای سجده و در روایت دیگر
ساجد است یا قایم و بیان ماهیت اذن شریف و سایر صفات آن درین کتب یافته نشده است جز آنکه
در جامع کبیر آورده که بود آنحضرت تام الاذنین اما جبین مبارک وی صلی الله علیه وسلم وصف کرده او را
علی رضی الله عنه واضح الجبین و در روایتی صلت الجبین فی الصراح صلت پیشانی کشاده و در حدیث
دیگر واسع الجبین و در روایتی واسع الجبهة و در ذکر وجه شریف از کعب بن مالک گذشت که چون جبین در
پیشانی می افگند چنان می نمود که گویا قطع قمر است و گفته اند که از اثر بخت و طالع و نورانیت در جبین
ظاهر می شد و سرنوشت که در شکم مادر می نویسند در موضع جبین ست و گاهی مشاهده این معنی در در کعبه
معظمه که عادت بر تطلیه و تمویه وی واقع شده است حاصل می شود که چه آثار نیک بختی و سعادت
لائح و فائح است از آن اما حواجب شریف در حدیث علی رضی الله عنه واضح الجبین قرون الحاجبین
واقع شده است و قرن اتصال موی ابروان است و در حدیث ابن ابی هاله که از واصفان حلیه شریف
بود من غیر قرن آمده و در میان این دو روایت اختلاف است و گفته اند که صحیح روایت من غیر قرن است
و ظاهرا اقتران بسیار نبود که مویها سخت بهم چسپیده باشد و بسیار فرجه بهم نبود اتصال بود بموی چند
خفیف که بدان اطلاق اقتران و عدم اقتران هر دو صحیح افتد و در نظر شهود و خیال نیز همچنین می در آید
والله اعلم و گفته اند که در میان ابروان رگی بود که می جنبانید آنرا غضب و نیز در حدیث ابن ابی هاله آمده است
که ازج الحواجب و تفسیر کرده اند که ازج را بمقوس طویل و افسر الشعر و در روایتی ازج الحواجب سوالغ یعنی
تمام موی و در قاموس و صحاح زج بمعنی باریکی ابرو یا درازی گفته و بفارسی گمان ابرو و بیهقی از بعضی
صحابه آورده که گفت دیدم رسول خدا را صلی الله علیه وسلم احسن الوجه عظیم الجبهة دقیق الحاجبین
و دقت با وفور شعر منافات ندارد و مراد بدقت آنکه بر موی مزدحم نبود بوفور شعر آنکه کم موی و پراگنده نبود
اما انف شریف اقنی الانف و اقنی العرنین واقع شده و عرنین بکسر عین مهمله و سکون را و کسر نون
اعلی انف که در تحت مجتمع حاجبین ست و تفسیر کرده اند اقنی را بسائل الحاجبین مرتفع الوسط و مسائل
از سیلانست بمعنی هموار با نوعی از طول و دقیق العرنین نیز آمده و دقت نزدیک بمعنی سیلانست و مراد
نفی غلط ست و عرنین انف آنحضرت را نوری مشتعل بود که گمان می برد کسیکه نیک تامل نمیکرد که بلند است
و بلند نبود و آن بلندی نور بود که بالا میدوید و آن را نیز نشان نیک بختی و سعادتمندی می دارند اما

بیان جبین مبارک

بیان حواجب شریف

بیان انف شریف

علیه وسلم اینچنین است که بکنه آن نتوان رسید و دعوی درک آن بکنه حکم تاویل متشابهات دارد و آنچه بقیاس عقل و نظر علم تیوان گفت برین تفصیل است که این روایت بصری است یا رویت قلبی و بهر تقدیر مخصوص است بحال صلوٰة که محل انکشاف تمام موجب ازدیاد نور است یا عام است عار احوال اوقات را و اگر رویت بصری است همین چشم ست که در سر است یا پروردگار تعالی قادر است که قوت بصره در هر جزو بدن پیدا آورد یا در ابصار آنحضرت بطریق اعجاز مقابله شرط نبود و بعضی گفته اند که در میان کتفین آنحضرت دو چشم بود مانند سوراخ سوزن که ابصار میکرد بآن و نمی پوشد آنرا جامهایا ضوء این جماعه منطبع می شد در حایطه قبله چنانچه در آئینه پس مشاهده میکرد افعال ایشانرا و این دو سخن غریب ست اگر روایت صحیح ثابت آید امنا و صدقنا والا محل توقف است و گفته اند که باسناد صحیح ثابت نشده است و اگر رویت قلبی مراد است پس آن علمست بطریق وحی و اعلام و کشف و الهام و گفته اند که صواب آنست که چنانکه قلب شریف آنحضرت را صلی الله علیه وسلم احاطه و وسعتی در درک و علم معقولات داد ندحواس لطیف او را نیز احاطه در درک محسوسات بخشیدند و جهات سته را در حکم یکجهت گردانیدند و الله اعلم و اینجا اشکال می آرند که در بعضی روایات آمده است که گفت آنحضرت صلی الله علیه وسلم که من نبده ام نمیدانم آنچه در پس این دیوار است جوابش آنست که این سخن اصلی ندارد در روایت بدان صحیح نشده است و اگر باشد گفتیم که آن انکشاف مخصوص بحال نماز است و اگر علم است موقوف باعلام الهی و خلق اوست علم را چنانچه در سائر مغیبات است و دلالت میکند بران حدیثی که واقع شده است که یکباری ناقه آنحضرت صلی الله علیه وسلم گم شد بعضی منافقان گفتند که محمد خبر از آسمان میدهد و در نمی یابد که ناقه او کجاست چون این سخن منافقان با آنحضرت صلی الله علیه وسلم رسید گفت من نمیدانم و در نمیابم مگر آنچه بدانا ند و دریابند مرا پروردگار من متصل همین گفت که تحقیق راه نمود مرا پروردگار تعالی بران ناقه که وی در موضع است چنین و چنین بند شده است مهار وی در درختی پس رفتند آنجا و یافتند و چنانکه خبر داده بود پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم نمی یابد مگر آنچه دریابند و مرا پروردگار تبارک و تعالی خواه در نماز باشد یا در غیر آن فلا اشکال اما سمع شریف وی صلی الله علیه وسلم در حدیث آمده است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم گفت که من بینم چیزی که نمی بینید شما و می شنوم چیزی که نمی شنوید شما من می شنوم اطیط آسمان را و اطیط آواز پالان و آواز شکم تهی و آواز شتر کره و مانند آنرا گویند و فرمود سزاوار است آسمان را که اطیط کند نیست جای

بیان سمع شریف

وکلیه در صفات اعضا شریف وسطی توسط و اعتدال است که مدار حسن و جمال و بنای فضل و کمال اوست
و در حدیث دیگر آمده است اشکل العینین و شکله بضم شین سرخی که در سفیدی چشم باشد و این محمود است
و آن رگهای باریک سرخ است که در چشم میباشد و شهلة سرخی در سواد چشم و این در صفت چشم شریف کمتر
مذکور شده و لیکن در نهایه گفته کان اشهل العینین گفته اشهلة حمرة فی سواد شهلة سرخی در سیاهی این نیز
نوعی از حسن است در چشم که دلربا است و لیکن مشهور اشکل العینین ست و در اشعار در صفت جوانان نرگس
شهلا آمده و فی القاموس اشکل چیزی که در وی سرخی و سپیدی مختلط باشد با چیزی که سفیدیش بسرخی
زند و شکله را سحره نیز گویند اشتقاق آن از سحر است که چشم جادو وجادو گر نیز گویند که دل میربایند بعضی
اشکل العینین را بطویل شق العین یعنی دراز و باریکی چشم تفسیر کردند در قاموس نیز این چنین گفته و قاضی
عیاض مالکی هم اینچنین آورده در شمائل ترمذی نیز اینچنین آمده ظاهر آنست که قول امیر المومنین علی کرم
الله وجهه عظیم العینین باراده این معنی است والله اعلم وادعج العینین نیز آمده وادعج نیک سیاه چشم و در قاموس
معنی فراخی نیز اعتبار کرده و بود آنحضرت اکحل العینین **بیت** بسان سرمه سیاه کرده خانهٔ مردم ✤ دو چشم
تو که سیاهند سرمه ناکرده ✤ یعنی بود چشم وی گویا که سرمه کشیده است اگرچه سرمه نکشیده بودی وجه ثانی
در صفت ابصار آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم ابن عباس گفت که بود آنحضرت که میدید در تاریکی شب
چنانکه میدید در روشنای روز رواه البخاری و بیهقی از عائشه نیز اینچنین روایت کرده و قاضی عیاض در
شفا آورده که آنحضرت در شب یازده کوکب میدید و نزد سهیلی دوازده آمده بود نظر او بسوی زمین و از تراز
بسوی آسمان بجهت غایت حضور و حیا دانکه در احادیث وارد شده است که نظر بجانب آسمان داشتی
بسیار یا احیانا بجهت انتظار وحی بودی و اینکه بجانب زمین بود در حالت روزمره است و اکثر نظر آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم ملاحظه بود یعنی نظر کردن بگوشهٔ چشم که در جانب صدغ است و آنکه در جانب بینی است
آنرا موق و ماق میگویند و این از غایت حیا و وقار بود چون التفات میکرد دومی نگریست بچپ و راست
بتمام برمیگشت و بذر دیدن نظر و گردانیدن عنق اکتفا نمی نمود که از عادت سبکساران و متکبران
است و نظر وی در پیش روی و پس پشت یکسان بود و در احادیث صحیحه آمده است که بمقتدیان می
گفت سبقت نکنید از من در رکوع و سجود که من می بینم شما را از پیش و پس یکسان و پوشیده نیست بر من رکوع
و سجود شما و حقیقت این روایت را خدا داند که چگونه بود و حقیقت تمامهٔ احوال شریف آنحضرت صلی الله

کو دیدار نقد است و در حدیث ابی هاله آمده کان رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم فخما مفخما یتلالا وجهه تلالؤ القمر لیلة البدر گفت بود پیغمبر خدا عظیم بزرگ و معظم و مهیب در نظر نظارگیان گویا میدرخشید روی مبارک وی همچو درخشیدن ماه در شب چهاردهم و در ترجیح تشبیه جمال آنحضرت بماه بر تشبیه آفتاب چنانکه سابقا اشارت بآن کرده شد گفته اند که ماه برمی کند دیده را بنور خود و انس می گیرد و لذت می یابد دل بمشاهدهٔ وی ممکن است نظر کردن بوی بخلاف آفتاب که خیره می گرداند نظر را و ذوق نمی بخشد دل را و نعم تشبیه ذات عظیم الصفات وی صلی الله علیه وآله وسلم با آفتاب در سطوت و جلال و نور بخشی و ظهور وی در ذات عالم و در عدم درک کنه حقیقت ذات شریف وی و خیره شدن نظر عقول از دور و نزدیک در مطالعهٔ فضل و کمال وی کما قال

شعر اعمی الوری فهم معناه فلیس یری ✤ للقرب والبعد فیه غیر منفحم ✤ کالشمس تظهر للعینین من بعد
صغیرة وتکل الطرف من امم ✤ بجال خود است ولیکن در مشاهدهٔ حسی عیانی تشبیه بقمر اقرب و اولیست
در مواهب لدنیه از نهایه نقل کرده است که چون مسرور می شد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نموده می شد
روی وی مانند آئینه و نموده می شد شخص وی در و دیوار در روی صلی الله علیه وسلم و از جابر بن سمره آمده
که گفت دیدم رسول خدا را صلی الله علیه وآله وسلم در شب مهتاب و بود بر وی حله حمرا پس نظر میکردم من بسوی
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و به سوی قمر پس بخدا سوگند بود آنحضرت نزد من بهتر از قمر و قول وی که گفت
نزد من برای اظهار تلذذ است بحسن و جمال وی صلی الله علیه وآله وسلم و بسوی قمر پس بخدا سوگند بود آنحضرت
نزد من بهتر از قمر و قول وی که گفت نزد من برای اظهار تلذذ است بحسن و جمال وی صلی الله علیه وآله
وسلم والا وی احسن ست در واقع نزد همه **تنبیه** حله جفت جامه را گویند رداو ازار و مراد بحمرا جامه
که خطهای سرخ دارد و نیست تحقیق محدثین و خطا کرد هر که حله را بر جامهٔ اقمشین حمل کرد و حمرا را بسرخ صرف
و باید دانست که تشبیهات باین اشیا که در صفات آنحضرت شده باشد بر روش شعرست بر حسب عرف
و عادت والا هیچ یکی از مکونات نیست که معاول و مماثل صفات خلقیه و خلقیهٔ وی صلی الله علیه وآله وسلم
باشد فسبحان من خلقه وحسنه واجمله واتمه والحمله سبحان الله سبحان الله اما بصر شریف وی صلی الله
علیه وآله وسلم کلام در وی از دو وجه است اول در وصف حدقه و شکل و هیات آن روایت است از علی مرتضی
رضی الله عنه و کرم الله وجهه که گفت بود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم عظیم العینین اهدب الاشفار بود آنحضرت
بزرگ چشم و دراز مژگان و مراد بزرگی چشم نفی خوردی و تنگی و مغاکی آنهاست نه بسیار بزرگ بیرون برآمده

وی مثل سیف فافهم ودر بعضی احادیث تشبیه وجه شریف بقطعه قمر وشقه قمر که بمعنی قطعه ونصف است
واقع شده ودر اشعار نیز شاهد آنرا نیز پاره خوانده اند چنانکه گفته است **مصراع** هر دیده جای طلعت
آنماه پاره نیست ✦ وگویا که این بملاحظهٔ علو قمر وزیادتی جرم وتدویر اوست نسبت بروی او میان در اغلب
واین تشبیه در کلام کعب بن مالک رضی الله عنه که از شعرا صحابه وفصحای ایشان ست واقع شده پس
لابد آنرا توجیهی باید کرد پس بعضی گفته اند که این تشبیه محمول است بر صفت وی صلی الله علیه وآله وسلم نزد التفات
وبرگشتن نگریستن که در نیو قت بعضی روی نمایان می گردد وتائید میکند این را بحدیث جبیر بن مطعم که نزد طبرانی
است گفت التفات کرد بسوی ما رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم بروی که مانند شقهٔ قمر است واحسن از انست
که این تشبیه جبهه مبارک اوست چنانکه بخاری از کعب بن مالک آورده که گفت کان رسول الله صلی الله علیه وآله
وسلم اذا سر استنار وجهه کانه قطعة قمر بود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم که چون شکن می افتاد در جبهه مبارک
وی روشن می شد وبمیدرخشید گویا که پارهٔ از قمر است **بیت** کسیکه تشنه لب تست باز میداند ✦ که عین
موج حیات ست چین پیشانی ✦ وفی الصراح سر بفتحتین شکن پیشانی جمعه اسرار وجمع الجمع اسارير و
فی الحدیث کان یتبرق اسارير وجهه وبعضی گفته اند که تشبیه بقطع قمر از جهت احمرار است از سوادی که در
قمر ست واین سخن ضعیف ست زیرا که تشبیه بچیزی است که در قمر ست از ضیا واستنارت یا قطع نظر ازان
سواد وتیر سواد در قطع قمر نیز واقع است واز ابو بکر صدیق رضی الله عنه آمده است که فرمود بود روی مبارک
رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم مانند دائره قمر ودائره قمر هاله را گویند که بفارسی زبان آنرا خرمن ماه خوانند
گفت بندهٔ مسکین نور الله قلبه بنور الیقین که ظاهر آنست که مقصود تشبیه بجرم قمر ست وتشبیه به هاله قمر
اشارت است باحاطهٔ انوار واضوا بجوانب واطراف وجه مبارک که حکم هاله دارد ودر بیان کمال ضیا و
نورانیت وجه شریف وعظمت وابهت وجلالت اوست در باب که چه چیزی می در آید در نظر شهود از نظر کردن
درین تشبیه از جمال وجلال وی صلی الله علیه وآله وسلم که پر میکند دیده را ودل را بنور محبت وعظمت ودر
حدیث کعب بن مالک نیز تشبیه بدائرة القمر آمده ست واظهر واشهر تشبیه بقمر است لیلة البدر بیهقی از
ابی اسحاق آورده است که زنی از همدان بمن گفت که حج کرده ام با رسول خدا گفتم وصف کن روی او را
گفت چه روی بود گفت کالقمر لیلة البدر لم ار قبله ولا بعده مثله صلی الله علیه وآله وسلم وبر طالب مشتاق که
همیشه بمراقبه جمال جهان آرای وی مشرف است باد که در لیالی بدر ازین مشاهده غافل وفارغ نباشد

وسلم اما وجه شریف وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مرات جمال الہی است ومظہر انوار نامتناہی وی بود در صحیحین از براء بن عازب آورده که گفت بود در رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خوب روی وخوشخوی ترین مردم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ودر حدیث ابی ہریرہ آمده ما رایت شیئا احسن من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت ندیدم من ہیچ چیزی را بہتر وخوشتر از پیغمبر خدا و در قول وی ما رایت شیئا ونگفت انسانا یا رجلا لعنی بیشتر است که خوبی وحسن وی فائق بر ہمہ اشیا بود وگفت چنان روشن وتابان بود که گویا میرمکید آفتاب در روی وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ودر حدیث دیگر آمده که چون میدیدی تو او را گویا میدیدی آفتاب طلوع میکند **بیت** تا شب نیست روز ہستی زاد + آفتابی چو تو ندارد یاد + مقصود بیان سطوع واشراق ولمعان وجه مبارک وروی روشن اوست ودر حدیث بخاری آمده که پرسیده شد از براء بن عازب که آیا بود در روی روشن آنحضرت مانند شمشیر یعنی در لمعان وثقالت وروشنی گفت نه بلکه بود مثل قمر چون در تشبیه بسیف معنی تدویر فوت می شد عدول کرد بسوی قمر از جہت اجتماع وی ہر دو صفت را اندر وبر ولمعان ودر روایت مسلم آمده که گفت نه بلکه مثل آفتاب وماه بود یعنی مستدیر بود واگرچه شروق ولمعان در آفتاب بیشتر است اما در ماه ملاحتی است که در آفتاب نیست وملاحتی صفتی است که در دیدن خوش آید ودر دل جای کند وبدرک آن ذوق است ووصف او به بیان راست نیاید چنانکه گفته است **بیت** شاہد آن نیست که موئی ویرائی دارد + بندۂ طلعت آن باش که آنی دارد + وباین فرق می کنند درمیان صباحت که صفت یوسف علیہ السلام بود وملاحت که نعت محمد است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم که فرمود انا الملیح واخی یوسف اصبح وباید دانست که تدویر وجه مبارک آنحضرت صلعم نه بران وجه است که گرد مثل دائره باشد چه آن از دائره حسن وجمال بیرون است بلکه مراد آنست که در روی نوعی از تدویر بود قلیل وپر دراز نبود وآن در حسن وجمال وعظمت وابہت داخل است وآمده است که نبود در روی مبارک وی مکلثم ونه مطہم ومکلثم مدور الوجه را گویند که سخت مدور باشد ودر شفا گفته که مکلثم قصیر الذقن واین مستلزم تدویر وجه است زیرا که طول وجه بطول ذقن میباشد ومطہم بروزن معظم آماسیده روی پر گوشت در قاموس معنی تدویر واجماع نیز در وی اخذ کرده واو معنی سمین ونحیف ہر دو آید وہر دو منتفی است وسہل الخدین نیز آمده وسہل زمین نرم ہموارہ در بعضی روایات اسیل الخدین آمده از سیلان در مواہب لدنیه از ابن الاثیر نقل کرده که اسالة در خدین بمعنی استطالت است وآنکه بلند وبر آمده نباشد گفت شیخ ابن حجر عسقلانی که این است باعث مر کسی را که پرسید ایا بود وجنات شریف

وشرف وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ بآیات قرآنی واحادیث صحیحہ ثابت گشتہ وذکر شریف وی در کتب سابقہ وذکر کرامت مرحومہ وی دران کتب وذکر فضائل مشترک میان وی وانبیاء دیگر وکمالات مختصہ بوی از معراج وجز آن وذکر معجزات قاہرہ وآیات باہرۂ وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وذکر اسامی شریفہ وی وفضائل وکرامات ودرجات کہ در نشار آخرت مخصوص ذات بابرکات وی خواہد بود از عموم شفاعت وخصوص وسیلت وبیان حقوق آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ واجب ست بر خلق رعایت آن از ایمان وطاعت واتباع وذکر عبادات شریفہ کہ مقربات درگاہ وعادات کریمہ کہ محبوبات الٰہی اند سبحانہ وتعالیٰ واین قسم بریازدہ باب مطابق ارقام عددی کہ بر رؤس این مسائل رسم کردہ شدہ است ترتیب یافت

قسم دوم در ذکر نسب شریف وحمل وولادت ورضاع آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وکفالت عبد المطلب وموت وی وامداد واعانت ابو طالب مر اورا وسفر کردن آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہمراہ ابو طالب بجانب شام وشناختن بحیرا راہب اورا وایمان آوردن بہ نبوت وی وتزوج خدیجہ رضی اللہ عنہا وذکر بنای کعبہ وبدو وحی وظہور دعوت ووفات ابو طالب واذیت کفار وہجرت صحابہ بجانب حبشہ ورفتن آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بجانب طائف وبیعت جن وذکر بیعت انصار وانبعاث باعث ہجرت ورسیدن بمدینہ طیبہ وترتیب این قسم بر چہار باب اتفاق افتادہ **قسم سوم** در ذکر وقائع سنوات کہ از ابتدای ہجرت تا بادی مرض ووفات وقوع یافت وچون وقائع ہر سال بابی علیحدہ است احوال این قسم نیز در ضمن مرتب بر دہ باب خواہد بود اگرچہ بعنوان ابواب مذکور نگشتہ **قسم چہارم** در ذکر حدوث مرض وامتداد آن ووقائعی کہ در ایام مرض وروز وفات وقوع یافت وذکر غسل وتکفین ونماز ودفن وانبات حیات انبیا واین قسم مرتب بر سہ باب آمد **قسم پنجم** در ذکر اولاد طاہرہ وازواج مطہرہ وسراری مکرمہ وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وذکر اعمام وعمات وجدات واخوات رضاعی وذکر خدام وموالی وحراس کتاب وامرا ورسل وعمال وخطبہ وشعراء وہلو ذنین وآلات حروب ودواب وامثال آن وترتیب این قسم بریازدہ باب اتفاق افتاد **تکملہ در بیان بعضی از صفات کاملۂ وے صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم** بر طریقۂ اہل معرفت وطریقہ توجہ واستمداد بجناب اقدس وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم **قسم اول** در فضائل وکمالات آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ودرین قسم یازدہ باب ست

باب اول در بیان حسن خلقت وجمال صورت وی صلی اللہ علیہ وآلہ

ماحی وناسخ جمیع کتب وادیان شدہ برہمہ غالب وعزیز آمد الظاہر الباطن ظاہرست انوار او کہ تمامۂ آفاق را
درگرفتہ وعالم را روشن ساختہ است وہیچ ظہوری مثل ظہور وی وہیچ نوری مانند نور وی نیست وباطن
است اسرار وی کہ ہیچکس مدرک حقیقت حال وی راہ نبردہ ودور ونزدیک ہمہ در نظارۂ کمال وجمال وی
حیران وخیرہ ماندہ وہو بکل شیٔ علیم ووی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دانا ست بر ہمہ چیز از شیونات ذات الٰہی
واحکام صفات حق واسرار افعال وآثار وبجمیع علوم ظاہر وباطن اول وآخر احاطہ نمودہ ومصدق وفوق کل
ذی علم علیم شدہ علیہ من الصلوات افضلہا ومن التحیات اتمہا واکملہا **اما بعد میگوید** بندۂ مسکین
عبد الحق بن سیف الدین دہلوی قادری وفقہ اللہ لما یحب ویرضاہ وجعل آخرتہ خیرا من اولاہ باعث
بر جمع وتالیف این کتاب کہ مسمے است **بمدارج النبوۃ** ودرجات الفتوۃ آن بود کہ سالہا شوق
جان وذوق ایمان مرا بران میداشت کہ کتابی در سیر مصطفوی وشرح احادیث نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم کہ این بندہ حق خدمت آن بجا آوردہ وچاکری کردہ است سازد وتکمیل وتتمیم آن پردازد والتماس
فرزند عزیز نور دیدۂ دانش وبینش نور الحق خصہ اللہ تعالی عز وجل بفیضہ المطلق مؤید ومؤکد آن میشد
ولکن چون امر نمیشد یعنی توفیق نمی یافت جلوۂ جمال شاہد مقصود در توقف بود وچون از فساد زمان
انحرافی در مزاج وقت بعضی درویشان مغرور این روزگار راہ یافتہ واز تیرگی آئینہ استعداد وتنگی حوصلۂ
ادراک ادراک پایہ ارفع ومقام اقدس محمدی را کہ ہیچکس را بدرک ودریافت آن راہ نیست نشناختہ وتقصیری
در ادای حق اعتقاد نمودہ واز جادۂ دین قویم وصراط مستقیم بر افتادہ بودند لازم حق نصیحت درین
مسلمانی آن نمود کہ احوال وصفات قدسیۂ آنسرور انبیا وامام اولیا ومفخر رسل واستاد کل معدن علوم
اولین وآخرین ومنبع فیض انبیا ومرسلین واسطہ ہر فضل وکمال ومظہر ہر حسن وجمال ہم شاہد وہم مشہود
وہم وسیلہ وہم مقصود چہ نگارش نماید واین بیخبر آنرا از حقیقت حال آگاہ گرداند وغافلان را از خواب غفلت
بیدار سازد وطالبان را رہبر آرد وعاشقان را در ذوق وشوق در آرد پس کتابی آمد شامل احوال مبدا
ومآل وحسن وجمال وفضل وکمال آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چون ناشی از نشاء ذوق ومحبت بود در اندک
مدت از مجرای عادت بیرون نمود بوجود آمد وکاتب حروف بتحقیق خبر ندارد کہ کی آغاز یافت وکی بانجام
رسید واللہ ولی الرشاد والیہ المبدا والمعاد وترتیب کتاب بر پنج قسم آمدہ **قسم اول** در فضائل
وکمالات آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از حسن خلقت وجمال صورت واخلاق عظیمہ وصفات کریمہ وفضل

بسم الله الرحمن الرحیم

هو الاول والآخر والظاهر والباطن وهو بکل شیء علیم این کلمات اعجاز سمات هم مشتمل بر حمد وثنای
الهی ست تعالی وتقدس که در کتاب مجید خطبه کبریائی خود بدان خوانده وهم متضمن نعت ووصف حضرت
رسالت پناهی ست صلی الله علیه وآله وسلم که وی سبحانه او را بدان تسمیه وتوصیف نموده وچندین اسماء حسنی
الهی جل شانه است که در وحی متلو وغیر متلو حبیب خود را بدان نامیده وحلیه جمال وحلی کمال وی ساخته
اگرچه وی صلی الله علیه وآله وسلم بتمامه اسماء صفات الهی متخلق ومتصف ست باوجود آن به بعضی ازان
بخصوص نامزد ومامور گفته است مثال نور حق علیم حکیم مومن مهیمن ولی هادی رؤف رحیم وجز آن واین چهار
اسم اول وآخر وظاهر وباطن نیز ازان قبیلست اما اول وی صلی الله علیه وآله وسلم اولست در ایجاد که اول ما خلق
الله نوری واولست در نبوت که کنت نبیا وان آدم لمنجدل فی طینته واول مجیب در عالم در روز میثاق الست
بربکم قالوا بلی واول من آمن بالله وبذلک امرت وانا اول المومنین واول من تنشق عنه الارض واول من یؤذن
له بالسجود واول من یفتح له باب الشفاعة واول من یدخل الجنة باوجود سبقت واولیت آخرست در بعثت
ورسالت ولکن رسول الله وخاتم النبیین وکتاب او آخر کتب ودین او آخر ادیان ست چنانکه فرمود نحن الآخرون
السابقون ودر حقیقت این آخریت وخاتمیت در بعثت موجب اولیت وسابقیت است در فضیلت که

بعون رنگین فرمای ریاض رضوان خندان نمای بستان جهان

درین زمان سعادت نشان کتاب مستطاب متضمن حال عظمت اشتمال حضرت رسالت اعنی جلد اول

مدارج النبوت

تصنیف افضل الفضلا اعلم العلما فرید العصر مولانا شاه عبد الحق محدث دهلوی قدس سره

در مطبع فیض منبع منشی نولکشور بطبع رنگین رونق افزای جهان گردید

اطلاع

اس مطبع مین ہر علم و فن کی کتب موجود ہین شائقین کو فہرست مطول سی جو علیحدہ موجود
کرنے سی مل سکتی ہے اور معلوم ہو سکتا ہے کہ قیمت اس سال مین نہایت ارزان مقرر
ہم صرف کتب تاریخ زبان اردو کی کچھ کتابین ذیل مین درج کرتی ہین

کتب تاریخ زبان اردو

تاریخ ٹاڈ راجستان با نقشجات و تصویرات یہ نادر مبسوط تاریخ راجپوتان کے یادگار جسکے صحیح صحیح تاریخی حالات سے شوکت و سطوت قوم راجپوتون کے آشکار ہے قابل دید ہے کاغذ نفیس چھاپہ پاکیزہ بڑے اہتمام سے چھپی۔

صولت افغانی۔ اردو اسمین واقعات فرمانروایان ہندوستان و تحقیق انساب افغانان ہی از محمد زرداد خانصاحب بہادر

فتوحات ہند۔ خلاصہ تاریخ واقعات ہند از عنایت حسین صاحب

اقوام الہند۔ بیان اقوام مختلف کا نہایت عمدہ ہے۔

تاریخ چین۔ جیمس کاکرن صاحب مرحوم کی تصنیفات سے ہی حالات ملک چین ابتدای طوفان سے لغایت ۱۸۶۱ء مشرح حالات اور عجائبات ملک چین کے مندرج ہین۔

تذکرۃ الکاملین۔ مشاہیر حکماء و علماء کا تذکرہ مع تصاویر

عجائبات روزگار۔ تصنیف جناب ماسٹر رامچندر صاحب بہادر بیان اشیاء و مقامات مع تصاویر

طلسم ہند۔ جسمین احوال تمامی راجگان ہنود از برہما تا راجہ جدشٹر اور بعد اختتام سلطنت جملہ راجاؤن کے احوال سلطنت بادشاہان اسلام کا ہی تا عہد واجد علی شاہ۔

تاریخ عہدنامجات و اقرارنامجات و عطائے سند متعلقہ ریاستہای ہندوستان و حدود ہندوستان کل سات جلد

جلد اول جسمین عہدنامجات و اقرارنامجات و عطای سند متعلقہ فنٹنٹ گورنری بنگالہ و کچھار و جینا و گورسیا و تھی پور و اسام و کوچ بہار و شکم و سرحدات جنوبی و مغربی و شمالی و ممالک کٹک و برہما و ملابن پنشیولا و پراگ ہین۔

جلد دوم جسمین عہدنامجات و اقرارنامجات و عطای سند متعلقہ اضلاع شمالی و مغربی دہلی و رامپور و فرخ آباد و بنارس و نیپال و پنجاب و ممالک سرحدی پنجاب

جلد سوم جسمین عہدنامجات و عطائے متعلقہ خاندان پیشوا و ناگپور اور بدیل

جلد چہارم جسمین عہدنامجات و عطائے متعلقہ خاندانہای ملک راجپوتانہ و مالوہ

جلد پنجم جسمین عہدنامجات و اقرارنامجات و عطائے سند متعلقہ ریاستہای حیدرآباد میسور و کورگ و احاطہ مندراس اور جزیرہ سیلون یعنی سنگلدیپ۔

جلد ششم جسمین عہدنامجات و اقرارنامجات و عطای سند متعلقہ پریزیڈنسی بمبئی یعنی کے و کلہاپور و سانت واری و جاگیر کے و گجرات و سورت و سچین و باسدا و جوار منڈی و باروچ و کمیٹی و کاکیوار و کاٹھیاوار و کچھ و پلن و ماہی کانٹا و بوا کانٹا۔

جلد ہفتم جسمین عہدنامجات و اقرارنامجات و سندہائے متعلقہ سندہ و بلوچستان فارس ہرات و عرب و ترکستان فارس و ساحلان و افریقہ ہین۔

تاریخ جدولیہ۔ یہ مشہور تاریخ مولفہ منشی خادم حسین صاحب اکبرآبادی آدم سی تا ایندم جدول کی اندر جزو کل کیفیت تاریخی بقید سند مختصر مختصر روایت درج ہوئی ہین۔

تاریخ نپولین۔ بونا پارٹ مشہور شہنشاہ فرانس کی ہے اسکا ترجمہ مولوی مشتاق حسین صاحب منصرم نے فرمایا۔

سفرنامہ۔ جناب فورسائیتھ صاحب بہادر کمشنر

بعون رنگین فرمای ریاض رضوان خندان نمای بستان جهان

درین زمان سعادت نشان کتاب مستطاب متضمن حال عظمت اشتمال حضرت رسالت اعنی جلد اول

مدارج النبوت

تصنیف افضل الفضلا اعلم العلما فرید العصر مولانا شاه عبد الحق محدث دهلوی قدس سره

در مطبع فیض منبع منشی نولکشور بطبع رونق افزای جهان گردید

اطلاع

اس مطبع مین ہر علم و فن کی کتب موجود ہین شائقین کو فہرست مطبوع جو علیحدہ موجود ہے کرنے سے مل سکتی ہے اور معلوم ہو سکتا ہے کہ قیمت اس سال مین نہایت ارزان مقرر ہو

ہم حسب دست تاریخ زبان اردو کی کچھ کتابین ذیل مین درج کرتی ہن

کتب تاریخ زبان اردو

تاریخ ٹاڈ راجستان با نقشجات و تصویرات نادر بمبسوط تاریخ راجپوتان کے یادگار جسکے صحیح صحیح تاریخی حالات سے شوکت و سطوت قوم راجپوتون کے آشکارا ہے قابل دیدہ کاغذ نفیس چھاپہ پاکیزہ بڑے اہتمام سے چھپی۔

صولت افغانی - ۱۔ دو اسمان واقعات فرمانروایان ہندوستان در تحقیق انساب افغانان ہمراہ محمد زر داد خانصاحب بہادر فتوحات ہند - خلاصہ تاریخ و واقعات ہند از عنایت حسین صاحب

اقوام الہند - بیان اقوام مختلف کا نہایت عمدہ ہے۔

تاریخ چین - جیمس کارن صاحب مرحوم کی تصنیفات سے ہی حالات ملک چین ابتدای طوفان سے نہایت ۱۸۶۱ء مشرح حالات اور عجائبات ملک چین کے مندرج ہین۔

تذکرہ انگلابین - مشاہیر نکمار علماء کا تذکرہ مع تصاویر

عجائبات روزگار - تصنیف جناب ماسٹر رامچندر صاحب بہادر بیان انبیاء و مقامات مع تصاویر ہر طلسم ہند - جسمین احوال تمامی راجگان ہنود از برہما کا راجہ جد ششم اور بعد اختتام سلطنت جملہ راجاؤن کے احوال سلطنت بادشاہان اسلام کا ہی تا عہد واجد علی شاہ۔

تاریخ عہدنامجات و اقرارنامجات و عطائے سند تعلقہ یا ستمای ہند وستان و حدود ہندوستان کل سات جلد

جلد اول مبسمین عہدنامجات و اقرارنامجات و عطائے سند تعلقہ مفتنت گورنری بنگالہ و بہار و بنارس و جینا و گورکھپور و اسام و کوچ بہار و اڑیسہ و سرحدات جنوبی و مغربی و شمالی و ممالک ملحقہ ا و بہار ہمراہ بلابن پنشیو لاورپراگ ہین۔

جلد دوم جسمین عہدنامجات و اقرارنامجات و عطائے سند تعلقہ اضلاع شمالی و مغربی دہلی و رام پور و فرخ آباد و بنارس و نیپال و پنجاب و ممالک ملحقہ پنجاب و غیرہ

جلد سوم جسمین عہدنامجات و عطائے سند تعلقہ خاندان پیشوا از ناگپور اور ریدیل

جلد چہارم جسمین عہدنامجات و عطائے سند تعلقہ خاندانہای ملک راجپوتانہ و مالوہ

جلد پنجم جسمین عہدنامجات و اقرارنامجات و عطائے سند تعلقہ باستمای حیدرآباد میسور و گورگ و ماطہ مندراس اور جزیرہ سیلون یعنی سنگلدیب۔

جلد ششم جسمین عہدنامجات و اقرارنامجات و عطائے سند تعلقہ پرینڈنسی یعنی بمبئی و کلہاپور و ستارہ و ساونت واڑی و جاگیر جات گاگا و جنجیرہ سورت و بھین و بسند اور جوار سندا و بارامتی و کمیٹی و کاکیواڑ و کاٹھیاواڑ و کچھ پالن پور و ماہی کانٹا و بواکانٹا۔

جلد ہفتم جسمین عہدنامجات و اقرارنامجات و سند ہائے متعلقہ سندھ و بلوچستان قندہار ہرات و عرب و ترکستان فارس و ساطان روم و افریقہ ہین۔

تاریخ جدولیہ - یہ مشہور تاریخ مولفہ منشی فاضل حسین صاحب اکبرآبادی آدم سے تا ایندم مدلل و مکمل جزو و کل کیفیت تاریخی بقید سند مختصر مختصر روایت درج ہوئی ہین۔

تاریخ نپولین - بونا پارٹ مشہور شہنشاہ فرانس کی ہے انگلا ترجمہ مولوی اشتاق حسین صاحب منصرم نے فرمایا۔

سفرنامہ - جناب فورسائیکھ صاحب بہادر کمشنر

بعون رنگین فرمای ریاض رضوان خندان نمای بستان جهان

درین زمان سعادت نشان کتاب مستطاب متضمن حال عظمت اشتمال حضرت رسالت اعنی جلد اول

مدارج النبوت

تصنیف افضل الفضلا اعلم العلما فرید العصر مولانا شاه عبد الحق محدث دهلوی قدس سره

در مطبع فیض منبع منشی نولکشور بطبع بهار رونق افزای جهان گردید

Madarijulnahoat

Madārij al-nubuwat.

Vol. I.

'Abd al-Ḥakk ibn Saif al-Dīn, called

Ḥakkī Dihlawī.

1877.

~~491.C81~~

Indian Institute, Oxford.

The Lucknow Sparks Library.
Presented
by
Munshi Newul Kishore.

49 C 127
1

